EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

1.-6. Kitaplar

1

EVLİYÂ ÇELEBİ

Günümüz Türkçesiyle

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

7.-10. Kitaplar
Dizin

2

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ

V. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın

Transkripsiyonu – Dizini

Hazırlayanlar

Robert DANKOFF - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI

Yapı Kredi Yayınları

ISBN 978-975-08-1058-9

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî

V. Kitap

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Robert Dankoff - Seyit Ali Kahraman - Dr. Yücel Dağlı

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma Çınar

Ofset Hazırlık: Yücel Dağlı

Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Sunuş

Kıvançlı, heyecanlı ve sevinçliyiz; elinizdeki kitap ile Seyahatnâme'nin bir cildi daha okuyucuya kazandırılmış oldu.

Orhan şaik GÖKYAY Hoca'mızın attığı adım ilerlemiş, sınırların ötesine çıkmıştır. Artık hazırlanmakta olan ciltler Seyahatnâme'nin geçtiği ülkelerin akademisyenleri tarafından da kontrol edilmektedir. Küçücük yazar kadrosunun arkasında artık değişik ülkelerden ve ülkemiz ilim adamlarından oluşan geniş bir kadro bulunmaktadır. Macaristan ile ilgili yerler Prof. Dr. Geza David, Yunanistan ile ilgili yerler Prof. Dr. Evengelia Balta tarafından gözden geçirilmektedir. Seyahatnâme'nin son redaksiyonu Prof. Dr. Robert Dankoff tarafından titizlikle yapılmaktadır.

Böylelikle heyecanla başlayıp umutla devam ettirdiğimiz çalışmamızın, sevinçle karşılanıp takdirle alkışlanması her geçen gün bizi biraz daha yüreklendirmektedir. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Yapı Kredi Yayınları'nca okuyucuya sunulan ilk dört cildinden sonra bugün beşinci cildini de tamamlamış olmanın gönül huzuru içindeyiz ve artık karşınızda daha bir gurur ve cesaretle duruyoruz. Ciltleri hazırlarken "ben" demek yerine "biz" demeyi daha onur verici olarak görüyoruz.

Atalarımıza ait bazen buğulu, bazen büyülü, bazen hazin ve bazen eğlenceli bir hayatın renklerini, kokularını ve kesitlerini bize sunan Seyahatnâme, muhtelif girişimlere rağmen maalesef bugüne kadar tam bir metin hâlinde yayınlanmamıştı. Bu çalışmanın, zincirinin bir halkasının daha tamamlanması bakımından Türk kültürüne hizmet olduğuna inanıyoruz. Yolumuza her zamanki titizlikle devam edeceğimizin samimi bilinci içerisinde, tarihimizin hamurunu mayalandıran Seyahatnâme'den alınacak lezzetlerle bir sofra daha açmakla bahtiyar olacağımızın bilinmesini arzulamaktayız. İkinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerin yayımından sonra muhatap olduğumuz takdir dolu sözler, bize yol gösterdi ve yaptığımız işin önemi, yerli ve yabancı pek çok okuyucunun dikkatini üzerimize yoğunlaştırdı. Gücümüzü bu müspet ilgiden alarak yolumuza devam etmekte olduğumuzun bilinmesini isteriz.

Seyahatnâme'nin V. cildi Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 307 numarada kayıtlıdır. Yazma 305 x 205 mm. ebadında olup, kahverengi ciltli, şemseli, mıkleplidir. Nüsha beyaz, âharlı kağıda

yazılmıştır. Sayfaların satırları 33 ile 36 arasında değişmektedir. Az da olsa bazı sayfalarda çıkmalar (derkenar) bulunmaktadır.

Şüphesiz okuyucularımızın dikkatini çekmiştir; Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin bu cildi de tıpkı II., III. ve IV. ciltlerde olduğu gibi basit çeviriyazı sistemiyle ve tartışmalı (okunamayan, karalanmış veya silinmiş vs.) kısımları yazmanın başka bazı kütüphanelerdeki nüshalarıyla karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Dizin, bazı zarurî dipnotlar ve içindekiler listesi de ayrıca ilâve olunmuştur, devam eden ciltlerde de aynı sistem korunacaktır.

Bu vesileyle, eseri hazırlayan Dr. Yücel DAĞLI, Seyit Ali KAHRAMAN ve Dr. İbrahim SEZGİN ile her zaman yardımlarına baş vurduğumuz hocalarımıza burada teşekkür etmeyi zevkli bir görev sayıyorum.

Bu ciltten başlayarak bize yardımcı olmayı seve seve kabul eden ve büyük bir dikkatle redaksiyonu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a da özellikle teşekkür ederim.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin yayımlanmasının zaruretine bizim kadar inanmış olan ve bu konuda her türlü teşvik ve desteği sağlayan Enis BATUR'a, Yapı Kredi Yayınları yöneticilerinden Aslıhan DİNÇ ile Yapı Kredi Yayınları kitap editörü M. Sabri KOZ'a da ayrıca teşekkür ederim.

İ. Gündağ KAYAOĞLU

Giriş

Seyahatnâme'nin V. cildi, en çok bilinen ve güvenilir kabul edilen Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü 307 numaralı nüsha esas alınarak hazırlandı. XVII. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile birlikte biraz da Evliya'nın bizzat kendisine has üslûbunu yansıtan böylesine hacimli bir eserin, yeni Türkçe harflere aktarılmasının ne denli zor bir iş olduğu bütün bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Böyle bir işe başlandığında şüphesiz neşir ilkeleri açısından; metnin eksiksiz yansıtılmasının yanında, dil özellikleri, ses yapısı ve dönemin öbür dil hususiyetlerinin yanısıra, ortaya okunabilir ve anlaşılabilir bir metnin konulması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma ne tenkitli bir neşir; ne de özgün bir "dil" çalışmasıdır. Bu çalışmada tarih, edebiyat, sosyoloji, antropoloji vb. sosyal bilimlerin hemen her dalı ile uğraşan kişilerin rahat okuyup istifade edebilecekleri eksiksiz bir metnin ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla tenkitli bir metnin neşrinde istenen değerlendirme ve özellikler bu metinde aranmamalıdır. Bu kitap hazırlanırken şu hususlara dikkat edilmiştir:

Metnin kolay okunmasını sağlamak maksadıyla okuyucuyu gereksiz biçimde yoran çeviriyazı işaretlerine, zarurî hâller dışında yer verilmemiştir.

Metin içinde /é/ (kapalı /e/)'ler /e/, /ñ/ (geniz /n/)'leri /n/ olarak okunmuştur.

Bugünkü yazılıştan farklı olarak Prof. Dr. Robert DANKOFF'un tecrübe ve teklifleri doğrultusunda şimdiye kadar diğer ciltlerde farklı imla ile yazdığımız kelimeleri bu ciltte değiştirdik. Bunlardan birkaçı şunlardır: 'adüvv yerine adû, Allah yekdir yek yerine Allah yeğdir yeğ, Ceneviz yerine Ciniviz, Köprülü yerine Köpürlü, patrona yerine paturuna, voyvoda yerine voyvada, eydür yerine eydir, girer yerine girir, gice yerine gece, giymek yerine geymek, yatar yerine yatır, vb. yazılmıştır.

Asıl metinde aynı kelimeler, zaman zaman farklı imlâ ile yazılmışlardır. XVII. yüzyıl dil zenginliğini korumak için bu kelimelerde hiçbir tasarrufta bulunulmamış ve aynı imlâların yansıtılmasına özen gösterilmiştir.

Evliya'nın özellikle harekelediği ama bugün farklı bir imlâ ile

yaşayan kelimelerde, asıl imlânın aktarılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca yer ve kişi adlarında da Evliya'nın imlâsı esas alınmıştır. Ancak, istisna olarak "Arz-ı rûm" kelimesi "Erzurûm" olarak yazılmıştır.

Eserde mevcut çıkmalar (derkenar), öbür yazma nüshalar da gözden geçirilerek metnin içine yerleştirilmiş ve {} işaretiyle çıkma olduğu gösterilmiştir.

Metinde onarma yoluna gidilmemiş, metnin anlaşılırlığını sağlamak için bazı kelimelere harf ilâvesi yapılmış ve bu da [ ] içinde gösterilmiştir.

Metinde geçen âyetlerin Arapça asılları dizilerek, dipnotta sure ve âyet numaraları ile anlamları konulmuş; ancak öbür Arapça ve Farsça ibare, deyim, vecize vb.nin metin içinde çeviriyazısı verilmiştir.

Hazırlanan eserin kolay kullanılması için baş tarafına, aslında bulunmayan geniş bir "İçindekiler" ile sonuna da "Dizin" ilâve edilmiştir. Yazma nüsha ile karşılaştırma yapmak isteyenler için asıl yaprak numaraları metin içinde ***"[15a; 15b; 16a; …]"*** biçiminde verilmiş olmakla birlikte dizin, varak numaralarına göre değil, bu kitabın sayfa numaralarına göre düzenlenmiştir.

Elinizdeki eser yalnızca bir ya da birkaç kişinin mesaisi sonucunda oluşmadı. Çalışmanın muhtelif aşamalarında konunun uzmanı pek çok ilim adamı ve araştırmacıya da müracaat edildi. Bu hocalarımıza ve Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ, Prof. Dr. Halil İNALCIK, Prof. Dr. Şinasi TEKİN ile büyük bir titizlikle eserin son redaksiyonunu yapan Prof. Dr. Robert DANKOFF'a teşekkür ederiz.

Bütün yardım, dikkat ve gayretlere rağmen bu büyüklükteki bir metnin neşrinde hataların olması kaçınılmazdır. Bizden kaynaklanan bu hatalara getirilecek eleştirilerin, ileride yapılacak yeni neşirlere rehberlik edeceği inancını taşımaktayız.

Dr. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Dr. İbrahim SEZGİN

Bazı İşaretler

(–)	Metinde boş bırakılan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(…)	Okunamayan 1 kelimelik yerlerde kullanılmıştır.
(?)	Okunuşundan emin olunmayan yerlerde kullanılmıştır.
[ ]	Bizim tarafımızdan ilave edilen yerlerde kullanılmıştır.
( )	Bizim tarafımızdan fazlalığı görülen veya düzeltilen yerlerde kullanılmıştır.
{ }	Derkenarları belirtmek için kullanılmıştır.
[12a], [12b]	Varak numaralarını göstermek için kullanılmıştır.
……(12 satırlık yer boş) ………….	Metinde boş satır adetlerini göstermek için kullanılmıştır
‘	Gerekli hallerde Ayn (Ÿ) harfini göstermek için kullanılmıştır.
’	Gerekli hallerde hemze (¡) harfini göstermek için kullanılmıştır.
‘	Özel isimlerde kesme işareti (‘) için kullanılmıştır.

Metin

[Beşinci Cilt]

[1b] *Allâhu velîyyü'l-hidâyeti ve bihi nesta'în. Elhamdülillâhi'l-lezî şerrefenâ bi-şerefi sohbeti derâvîşi's-sıddîk, ve lekaytü fîhâ seyyâhâni'l-berri ve'l-bihârı ehli't-tahkîk. Ve salli ilâ künhi hakîkatihî bi'l-kavli ve't-tasdîk. Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedin ve âlihi't-tâbi'în bi'l-hidâyeti ve't-tevfîk.* Ammâ,

Der-şurû'-ı sitâyiş-i azm-i râh-ı iklîm-i Van, kaviyyü'l-bünyân olan diyâra azm etdikde, defter oldur ki,

Bağdâd-ı behişt-âbâddan Hille çölistânıyla diyâr-ı Musul'a, andan diyâr-ı Kürdistân kal'aları ve şehr-i ma'mûrelerin ve cereyân eden enhârları ve gayrı ibret-nümâların seyr [ü] temâşâ ederek diyâr-ı Van'a revâne olduğumuz kurâ vü kasabât ve menâzilleri ayân u beyân eder
ve's-selâm

Evvelâ *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp Kuşlar kal'asından cânib-i şarka şatt ile Furât arasında cezîre add olunan çöl ü çölistân içre şiddet-i hâr çekerek arslan-ı arbedelerin sadâların istimâ' ederek iki kerre esedlere râst gelüp kovarak 6 sâ'at gidüp,

Menzil-i ziyâret-i karye-i eş-şeyh Hazret-i Ma'rûf-ı Kerhî
rahmetullâhi aleyh:

Kuşlar kal'asında bir bî-emân yerde bir ziyâretgâh-ı azîmdir. Fukarâ-yı hattâtân tarîk-i Hazret-i Osmân-ı Zünnûreyn'den ulu sultândır kim tarîk-i ser (–) ser-çeşme-i mektûbcıyândır kim pîr [ü] perverini fehm eden nâme tahrîr eden hattâtlar bu ebyâtı mektûb üzre tahrîr etseler elbette ol mektûb sâhibine varup vâsıl olur. Beyt:

Umarım mektûbumu vâsıl ede minnî ileyh,

Hazret-i Ma'rûf-ı Kerhî rahmetullâhi aleyh.

Beyti mücerrebdir kim bir mektûb üzre bu beyt yazılsa elbette vâsıl olur, mücerrebdir, ammâ ba'zısı Ma'rûf-ı Kerhî mektûblar üzre hurûf ile tahrîr ederler. Meselâ harfleri bunlardır: Bu dahi mücerrebdir.

El-hâsıl ulu sultândır kim ziyâretgâh-ı hâss u âmmdır. Ve her bâr merkad-i pâk-i pür-envârında Hasanî ve Hüseynî arslanlar gelüp ziyâret etdiklerin niçe bin âdemler görmüşlerdir. Hattâ "Bir esed dâ'imâ merkad-i şerîfin türbedâr ile bekler" dediler, ammâ niçe kerre varup ziyâret etdim, ammâ görmedim, ammâ bu türbe etrâfında olan arslanlar bir ferd-i âferîde merd ü zene zarar etmeyüp türbeye benî âdem varsa arslanlar çöle giderler.

Bu gûrgâhlar gerçi bu çölistânın ortasında evc-i âsumâna ser çekmiş kubbe-i pür-envârdır, ammâ mürûr-ı eyyâm ile kubbesi câ-be-câ rahnedâr olup sene 1059 târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa vâlî-i Bağdâd iken kubbesin ve câmi'i ve hücrelerin ta'mîr ü termîm etmişdi. Türbedârları ve e'imme vü hutebâsına vazîfe ta'yîn etmişdi, ammâ bu hayrât-ı kadîmin bânîsi hulefâ-yı Abbâsiyân'dan Hârûnu'r-Reşîd'in hatunu Zübeyde Hatun inşâ etdirmişdir ve kendi merhûme dahi derûn-ı kubbede medfûndur, derler.

Bu âsitâne nehr-i şatt'dan müteferrika olmuş bir tur'a kenârına vâki' olmuşdur. Bir minâreli câmi'i ve kırk elli aded hâne-i müfîd [ü] muhtasarlı kenddir, ammâ bâğ u bâğçesi ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı yokdur.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i (–) Tilli Kuş: Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–). Bu dahi şatt ile Furât mâbeynindeki çölde şatt'a karîb (–) yerde karşu şatt aşrı Bağdâd hâkinde şehr-i Hâlis hâkidir. Cümle Bağdâd vüzerâlarının atları bu Hâlis sahrâsında çayırlar, ammâ beri Tilli Kuş tarafında aslâ çayır ve bayır yokdur. Ancak Tikrit hâkinde,

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i şimâle çöl ile (–) sâ'at gidüp, **[2a]**

Menzil-i kasaba-i cedîd Sümeyke: Vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–). Hâlâ bânîsi Murtazâ Paşa efendimizdir kim bâlâda tahrîr olunan Düceylân arkı kim tathîr olunmuşdur, ol tur'a-i âb-ı hayât şatt'dan münşe'ib olduğu nehr-i şatt ağzında Sümeyke nâm bir belde-i kadîm imiş. Mürûr-ı eyyâm ile şehri harâb olup tur'asın dahi gûr-i hüdâbende rimâl-i türâb ile pür edüp mu'attal olmuşdu.

Bu sene-i mübârekede Murtazâ Paşa hafr eyleyüp amâr etdiği bâlâda mastûrdur.

Cerbeli kasabasın geçdik, zîrâ bâlâda mevsûfdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Andan yine şimâl tarafına gidüp **Cerbeli kasabası** ubûr olunup yine semt-i şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i harâb-ı Âşık: Bâlâda mevsûfdur, ammâ bu gece cümle asker pür-silâh olup âmâde oldular, zîrâ nısfu'l-leylin şeb-i muzliminde arslanlar bir sürü gâv-ı beyâbânı kovarak asker içine câmûslar cânları havfinden girince cümle asker şebhûn olunduk zann edüp iki sâ'at bir hay huy olup tüfeng sadâsı evce peyveste oldu.

Âhir-ı kâr yedi arslan ve on bir câmûs-ı berri urup halk-ı âlem fâriğ oldu, ammâ altı âdem bizden kurşum ile şehîd olup on beş kadar âdem mecrûh olup bir rüsvâylık oldu. Ale's-seher şühedâlarımız kal'a-i Âşık'da defn edüp yine çölistân içre semt-i şimâle 8 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Tikrit: Bâlâda cümle eşyâlarıyla memdûhdur, ammâ bu mahalde yeniçeri ağası refîkimiz bir küheylân Arab atı ihsân eyledi.

Andan ale's-sabâh kalkup yine şimâle 9 sâ'atde **Kızılhân'**ı geçüp yine şimâle 7 sâ'atde,

Menzil-i çölistân-ı Acısu: Bâlâda bu dahi mastûrdur.

Andan kalkup 7 sâ'atde, **Toprak Hisâr**'ı geçüp yine taraf-ı şimâle meyyâlce 8 sâ'atde gidüp,

Menzil-i Kargaçamı'nda meks olunup anda sâkin olan şekaki ekrâdında bir hayli me'kûlât [u] meşrûbât bulunup def'-i zarûret olundu.

Andan yine şimâle çöl ile 4 sâ‘atde, **Alî Hammâmı**n geçüp yine semt-i şimâle 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i azîm Musul‘a vâsıl olduk. Ve leyle-i Mi‘râcı Hazret-i Circîs ve Hazret-i Yûnus Nebî‘de ederiz deyü beş gün oturak tenbîh olundu. Bu hakîr ertesi gün Musul paşası (–) Paşadan yigirmi aded pür-silâh refîkler alup cânib-i (–) **kal‘a-i Tell A‘kar** bir püşte üzre nümâyân oldu.

Cezîre-i Dicle ve Furât'da Sincâr ve Musul mâbeyninde bir kal‘a-i atîkdir, lâkin kal‘a-i Musul'un garbîsinde olup (–) (–) binâsı olduğu bâlâda Musul eyâleti hudûdundaki kal‘alar evsâfında bu Tell A‘karı evsâfı mevsûfdur.

Bu kal‘a-i A‘kar'ı ubûr edüp mukaddemâ bâlâda tahrîr olunan **Tahtekân menzili** sol tarafımızda kalup bizler şatt nehri tarafına azîmet edüp ol gece kabâ'il-i Mevâl Urbânı haymelerinde mihmân olduk. Ertesi 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Kefr-i Sevsâ-yı şehr-i kadîm, Beledü‘l-Hatîb

İbtidâ bânîsi Âl-i Atabekîyândan Melik Sevsâ nâm bir melik bir kefr, ya‘nî bir çiftlik binâ edüp ba‘dehû dest-i Ermeniyâna girüp bir kal‘a inşâ etdiler. Hâlâ anıniçün elsine-i nâsda kefr-i Zamân derler, ammâ lugat-i sahîhi Kefr-i Sevsâ‘dır. Ve Hazret-i Yûnus Nebî diyâr-ı Musul'a meb‘ûs oldukda bu Kefr-i Sevsâ‘da halkı dîne da‘vet edüp hitâbet etdiğiyçün beyne'l-müverrih bu şehre Beledü‘l-Hatîb derler. Bu cezîre-i Dicle'de üç beledü‘l-hatîbdir. İbtidâ budur, andan kal‘a-i Tikrit'dir, andan Tikrit'in çöl tarafında bir Beledü‘l-Hatîb dahi vardır, ammâ ol kadar amâr değildir, ammâ Tikrit ve bu Kefr-i Sevsâ-yı Beledü‘l-Hatîb ma‘mûrlardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kefr-i Zamân: Evvelâ zemîni nehr-i şatt ile Furât mâbeynindeki cezîre içredir, ammâ nehr-i şatt kenârında kal‘ası bir püşte üzre şekl-i muhammes şeddadî binâ bir kal‘a-i köhne-âbâddır. Sâ'ir kılâ‘-ı metîneler gibi ma‘mûr değildir. Derûn-ı hisârda ve bîrûnunda Buhtî ekrâdları sâkinlerdir. Âsâr-ı binâlarından,

……………. (1.5 satır boş)………………..

ve hâkimi Cizre'dendir, zîrâ Cizre'nin ulu nevâhîsidir, lâkin Musul'a on sâ‘atden ziyâde karîbdir kim mâbeyninde Tahtekân menzili vardır. Ve zamân-ı kadîmde bâğı ve bâğçesi firâvân olmağile hâlâ yine âsâr-ı gaytândan alâmetleri vardır.

……………. (3 satır boş)………………..

bu şehri temâşâ edüp semt-i cenûba Nil kenârıyla [**2b**] zevk [u] safâ ederek (–) günde yine,

Menzil-i kal‘a-i Musul: Ol gece leyle-i Mi‘râc'ı câmi‘-i Hazret-i Circîs'de edüp niçe sulehâ-yı ümmetden meşâyıh-i ızâmın hayr du‘âların alup ale's-sabâh Bağdâd ağası refîkimiz Diyârbekir üzre der-i devlete revâne oldu. Bu hakîr,

şehr-i Musul'dan Kürdistân içre diyâr-ı Van'a revâne olduğumuz konakları beyân eder

Evvelâ cümle a‘yân-ı Musul ile ve paşa ile vedâ[‘]laşup Musul'dan nehr-i şatt üzre cânib-i şarka cisirden ubûr edüp Hazret-i Yûnus *aleyhi's-selâmı* vedâ‘ ziyâreti edüp cânib-i şarkdan şimâle meyyâl azm-i râh etdikde Musul'un cânib-i cenûbunda bir merhale ba‘îd

Medîne-i Enver nâm şehr-i be-nâm-ı harâbistânı kalup bu hakîr refîklerimizle nehr-i Zarb'ı ubûr etmeyüp kal'a-i Dühük cânibi tarîkına giderken bir menzilde âbâdân içre,

Menzil-i kasaba-i Nebeveyn

Musul hâkinde nehr-i Zarb'a karîb bâğlı ve bâğçeli ve câmi' ve hân ve zâviyeli rabta-i ma'mûrdur. Hazret-i Yûnus ile Hazret-i Circis-i Nebî evkâfı olduğundan Nebeveyn, ya'nî iki peygamber köyü demek olur, ammâ kâhîce gaddâr hâkimler mîrîye bu köyleri zabt ederler. Anıniçün iflâh [u] ber-hordâr olmazlar.

Bu mahallin nehr-i Zarb'dan ötesi şehrezûl eyâleti hâkidir kim kal'a-i Kerkük'e ve kal'a-i şehrezûl'a gider.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kasaba-i Nebeveyn ez Hazret-i Abdullâh ibn Hazret-i Ömer *radıyallâhu Te'âlâ anhümâ:* Bir soffa üzre medfûndur. Aslâ kubbesi ve türbedârları yokdur, zîrâ niçe kerre kubbe inşâ etmişlerdir. Aslâ esâsı sâbite olmayup münhedim olur. Seng-i mezârında târîhinden ma'lûmdur. Musul fethinde bulunup hâkim olmuşlardı. Hâlâ ziyâretgâh-ı ünâsdır. Bu Nebeveyn köylerinden kalkup yine bir menzilde taraf-ı şimâle,

Menzil-i karye-i Menârek

Hâk-i Akar'dadır, ammâ Musul hükmünde beş yüz hâneli sâfî Yezîdî Ekrâdlarıdır kim *ne'ûzubillâh* bir müselmânı katl etmeğe fursat ararlar. Eğer yüzlerine karşu şeytâna ve Yezîd'e ve kara köpeğe la'net desen ol ân amân u zamân vermeyüp âdemi katl ederler. Ve eğer bir soğanı ayağın altında ezsen ve yâhûd bir kara kelbi ursan ol ân hemân ol müselmânı katl ederler. Nâhiye-i Menârek nâm bir {nâ-mübârek} mel'ûn Yezîdî Kürdleridir ve cümle tüfeng-endâzdırlar kim serçeyi kurşumla gözünden ururlar. Bu karye-i Menâr'dan yine şark ile şimâle meyyâl dağlar içre bir menzilde,

Dâsnî Beği: Hâk-i Dühük'de ve hükm-i Musul'da mîr-i aşîretden ulu beğdir. Musul paşasının mektûbun verince cihân anın olup bizlere hayli ikrâm etdi. Bir sebük-rûh âdem, ammâ kâmil on bin aded güzîde tüfeng-endâz Yezîdî ve bî-dîn-i la'în kavm-i melâ'înlerdir.

Bu tâ'ife-i Yezîdî gayrı Yezîdî-i Halitî ve Çekvânî ve Sincârî ve Bâpirî mel'ûnlarından bin kat eşedd Yezîd-i bî-dînlerdir. Hattâ tâ cedd-i nâ-pâklerinden berü deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'in ve sâ'ir şühedânın hûnların hâk-i Kerbelâ ile cem' edüp her mel'ûn hânelerinde hıfz edüp cân otu gibi birbirlerine hedâyâ gönderirler.

Bir mel'ûnu mürd olsa ya bir veled-i zinâsı vücûda gelse mürdeleri ve zindelerin soğan suyuyla bapirleri ve ebeleri gasl edüp Hazret-i İmâm Hüseyin'in hûnun ölülerine ve veled-i nâ-pâklerine buhûr yerine hûn-ı Hüseyin'i yakarlar.

Ve niçe yüz mel'ûnların hânelerinde mahfûz şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ'nın esbâbları ve âlet-i silâhları vardır kim birbirlerinin mâbeynlerinde "Atamız şu kadar Hüseynî katl etmişdir" deyü tefâhur kesb ederler.

Bir kesin hânesinde hûn-ı Hüseyin kalmasa deşt-i Kerbelâ'da İmâm Hüseyin'in şehîd olduğu mahalden hâk-i Kerbelâ getirdüp elbette bir müslim şehîd etdiklerinde türâb-ı Kerbelâ'yı ol hûn ile mülemma' edüp mahall-i iktizâda buhûr edüp yakarlar. Tâ bu

mertebe mel‘ûn Yezîdî-i Dâsnî‘dir. Lisân-ı Kürd'de Dâsnî (–) demekdir, ya‘nî müntehâ kavm-i gâzîyândır, ammâ hikmet-i Hudâ bu kavm-i melâ‘înin içinde,

Ziyâret-i Hazret-i eş-şeyh Hâdî *kuddise sırruh*: Bir kubbe-i âlî ve bir tekyegâh-ı binâ-yı vâlî bir âsitânedir kim Kürdistân sünnîleri içre niçe kerre yüz bin ziyâretgâh vardır. Böyle mükellef ü mükemmel ve müzeyyen ziyâretgâh yokdur, zîrâ bu mezkûr Dâsnî Yezîdîleri ol zu‘m-ı bâtıl üzredirler kim bu şeyh Hâdî ceng-i Kerbelâ‘da İmâm Hüseyin tarafından rû-gerdân olup kendüler ile Hüseynîlere kılıç urmuş ola. *Hâşâ ve kellâ* bu sultân sahâbe-i kirâmın güzîdesidir. Hazret-i Ömer evlâdı Hazret-i Abdullâh ile Musul cenginde bulunup mecrûhen şehîd olup bunda medfûndur.

Âsitânesin şâm Sultânı Nûreddînü'ş-şehîd hazretleri binâ etmişdir. Evkâfnâmelerinde ale't-tafsîl mastûrdur. Ve bu azîzin şehâdetinden sonra hilâfet-i Mu‘âviye andan hilâfet-i Yezîd olup hâdise-i Kûfe olmuşdur. Eyle olsa bu şeyh Hâdî hazretleri niçe deşt-i Kerbelâ vak‘asında bulunmuş olur.

Hemân cümle Yezîdî **[3a] "**şeyh Hâdî bizimdir" deyü ta‘mîr ü termîm edüp ziyâret ederler. Ve bir şey içün yemîn etseler "Sırr-ı şâh-ı Hâdinî" deyü yemîn etdikden sonra ana çûn-ı çerâ yokdur, ammâ bu da Cenâb-ı Allâh tarafından ol sultâna rahmetdir. Eğer Hüseynî olduğun bilseler Musul'da medfûn olan Circîs Nebî gibi bu azîzin külün göğe savururlardı.

Andan yine cânib-i şimâle kal‘a-i Dühük hudûdun geçüp bu İmâdiyye hâkinde Cezîre sancağı hudûduna kadem basup **Cûde kasabası** bâlâda tahrîr olunup sağ tarafımızda cebel-i Cûde dâmeninde kalup bizler yine semt-i şimâle (–) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Rüsûr: Cizre hükmünde olup câmi‘i ve medresesi olduğu ve karye-i Rüsûr, "Kırmızı su" demek olduğu bâlâda İmâdiyye'den gelirken tahrîr olunmuşdur. Andan yine semt-i şimâle (–) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Deyreşu: Nehr-i şatt'ın cânib-i şarkîsi tarafında dağlar içre İmâdiyye hâkinde Cezîre hâkimi hükmünde altı yüz hâneli ve câmi‘ ve medreseli ma‘mûr kend olduğu bâlâda İmâdiyye'den Cezîre'ye gelirken bu karye-i Deyreşu'nun evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ Deyreşu ismiyle müsemmâ olduğu lisâ[n]-ı Acem'de ve lisân-ı Kürd'de deyr kenîse-i mugâna derler. Bu cây-ı ma‘hûdede tâ Hazret-i İbrâhîm'in pederi Âzer binâsı bir kenîse-i ibret-nümâ var idi. Hâlâ eser-i binâdan ancak esâsı kalup ma‘bedgâh-ı müslimîn olmuşdur. Anıniçün Deyreşu derler.

Ve bu mahalden cânib-i garba şatt'ın cânib-i garbîsinde Mardin ve Musul hâkine karîb bir şatt cezîresi içre kal‘a-i Cezîre şehri bir menzil yer kalup mukaddemâ seyr [ü] temâşâ etmek ile şimdi ol cânibe meyl etmeyüp karye-i Deyreşu'dan yine şimâle dağlar içre ubûr ederken Fındık kasabası sol tarafımızda şatt kenârında kalup bizler taraf-ı şimâle (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Tanaz-ı tannâz rabta-i şehnâz

Ekrâd meliklerinin bir şehzâde-i âzâdesi amâr etmişdir. Lisân-ı Ekrâd'da Tanaz (–) (–) (–) derler. İmâdiyye ve Cûde şehri hâkinde nehr-i şatt'ın cânib-i şarkîsinde 3 sâ‘at dağlar içre şatt'dan ba‘îd bir hıyâbân kûh-ı bülendler mâbeyninde âb-ı revânlı ve bâğ u bâğçeli ve bir

câmi‘-i muhtasarlı ve medreseli (–) (–) (–) (–) ve bir cisr-i sağîrli ma‘mûr kasabadır. Cümle halkı darı ekmeği tenâvül ederler, zîrâ darısı ve balı ve kudret helvâsı ve mazusu meşhûrdur kim debbâğlara beher sene niçe bin yüz {yük} mazı gider. Ve su değirmenleri çokdur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan yine şimâle dağlar içre 2 sâ‘atde {âbâdân içre gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Mîrhand, ya‘nî kal‘a-i Resând

İmâdiyye hâkindedir, ammâ Cezîre hâkimi hükmünde Tanaz kasabası garbında iki sâ‘at ba‘îd dağlar içre bir püşte kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Derûn-ı hisârında ocak beği sâkin olur. Cânib-i erba‘ası bâğ-ı Merâm’dan nişân verir nahlistân [u] gülistânlı bir kal‘adır.

Bânîsi ibtidâ Âl-i Abbâsiyân’dan Resând Hân olmağile vech-i tesmiyesi oldur. Zîr-i kal‘adan cereyân eden nehr-i (–) (–) Hakkârî diyârından gelen nehr-i (–) (–) bu kal‘a altında birbirine mahlût olup andan şatt’a munsabb olurlar. Bu Resând aşîreti altı bin tüfeng-endâz askere mâlikdir, ammâ sünnîlerdir. Ve kûh-ı Kürdelân bu mahalle karîbdir. O da beş bin tüfeng-endâza mâlik Kürdelân beğidir. Bunlarda Yezîdîler de vardır. Kasabaları (–) (–) dır, ammâ Resând beği aşîreti şecî‘ vü tüvânâ fetâlardır, ammâ Resând kasabası},

Menzil-i karye-i Kelek-i Mervânî

Zamân-ı kadîmde amâr köy imiş. Mervân-ı Himâr bu mahalde Ebû Müslim-i Mervî ile ceng edüp münhedim olup firâr etdikde bu mahalde gemiyle bu nehr-i (–) (–) ubûr etdiğiyçün Kelek-i Mervânî derler, ammâ yine asker-i Ebû Müslim Mervân-ı Himârı akîbince kova kova Haleb’e andan şâm’a andan Gazze’ye ve Mısır’a varınca kovdular.

Mervân-ı Himâr Mısır’da dahi karâr edemeyüp Nîl’i gemiyle karşu Cîze tarafına ubûr edüp tâ Sa‘îd-i âlîde ve dehlîz-i Habeş olan şehr-i Cerce ve şehr-i İsvân ve şehr-i Sûdân ve şehr-i Donkala ve şehr-i Sünnâre nârinde karâr etmeğe karâr verüp Mısır’dan Nîl’i geçüp “Ebü‘l-Müslim Türâbîleri elinden halâs oldum” deyü şükr edüp Cîze şehrinde âlem ağyârdan bî-haber deyü hâb-ı râhatda yatırken Ebü‘l-Müslim askeri Mervân-ı Himâr’ı ale’l-gafle basup Himâr hâkimi himâr gibi bağırda bağırda katl edüp başın kesüp Ebü‘l-Müslim’e götürdüler.

Ehl-i Mısır u şâm, şûr-ı şerr-i Himâr’ın asvâtından halâs olup Âl-i Emeviyyûn bu Mervân-ı Himâr’da inkırâz bulup devletleri Âl-i Abâ olan Âl-i Abbâsiyân’a nakl etdi.

Ba‘dehû Ebü‘l-Müslim-i Mervî bu mezkûr Kelek-i Mervân şehri halkın Mervânî kelek ile geçirdikleriyçün cümle Mervânîleri teberden geçirüp Kelek-i Mervân şehrin harâb u yebâb edüp ol asırdan berü ancak bir kurâ misilli geçit başında nehr-i (–) sâhilinde Cizre hudûdunda bir harâbe şekilli köy kalmışdır. Ve bu Kelek-i Murvân’ın sebeb-i tesmiyesinin sıhhati oldur kim lisân-ı Fârisî ve lisân-ı Kürd’de “mûr”, karıncaya derler, ya‘nî karınca geçidi demekdir. Galat-ı meşhûr evlâ olduğundan Kelek-i Mervânî derler. Ve Mervân-ı Himâr geçdiği dahi sahîhdir kim hâlâ Ebü‘l-Müslim’in kırdığı Yezîdîlerin üstühânları püşte püşte dağlar içre zâhirdir.

Ve bu Kelek-i Mervânî geçidinden cereyân eden nehr-i (–) (–) tâ Hakkârî tahtı olan Çölümerik kal‘asına üç sâ‘at karîb şempû dağlarından tulû‘ ***[3b]*** edüp bu Kelek-i Mervân’dan geçüp Fındık kasabası kurbunda şatt’a mahlût olur, ammâ hurûc etdiği kûh-ı şempû ulu dağdır. Ve Hakkârî kavminin irtifâ‘-ı kadrlerine sebeb bu kûh-ı şempû‘da genc [ü] defîne-i Karûn bulup Âl-i Abbâsiyân iken dahi ziyâde şeref bulup nâmdâr olduklarıyçün hâlâ kavm-i Hakkârî‘ye bu kûhun ismiyle kavm-i şempû derler. Ma‘âdîn-i kesîre ile mevsûf bir kûh-ı şempû‘dur. Bu Kelek-i Mervânî geçitden (–) nehirden karşu geçüp,

Sitâyiş-i vilâyet-i güzîde-i Kürdistân dâr-ı Sa‘îd, ya‘nî mahmiyye-i İspa‘ird u şehr-i kadîm Sa‘îrd

Müverrihân-ı sülûf kavilleri üzre belde-i kadîmdir kim Yezdicürd şâh’ın binâsıdır. Niçe mülûkdan mülûka intikâl edüp sene (–) târîhinde Hazret-i Ömer evlâdlarından Hazret-i Abdullâh kavm-i Yezîdî destinden feth etmişdir.

Ba‘dehû sene 921 târîhinde Diyârbekir Vâlîsi Selîm Hân-ı Evvel Vezîri Bıyıklı Mehemmed Paşa Monla İdrîs (–) re’y [ü] tedbîriyle bu Si‘îrd hânı itâ‘at edüp memâliki kendüye mü’ebbed verilmişdi. İnkırâz bulup hâlâ Diyârbekir eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 223.772 akçedir. Ze‘âmeti 7 ve tîmârı 123, alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleri ile cümle sekiz yüz asker olur. Beş yüz asker de beğinin olur. Diyârbekir vâlîsiyle me’mûr oldukları sefere eşerler, ammâ güzîde pür-silâh askerdir. Kürdistân askeri içre bu Si‘îrd kavminin nısfu’l-leylde haymelerin bulmak isteyen oran çağırdıkda teşrîfât üzre “Dâr-ı Sa‘îd” deyü oran çağırup andan bulunur.

Ve bu Si‘îrd’e Dâr-ı Si‘îrd denmesinin vech-i tesmiyesi oldur kim (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Lisân-ı Arab’da Dâr-ı Sa‘îd derler, zîrâ kayâsıra kefereleri asrında bu diyârda ceng-i azîmler olup niçe gâzîler sa‘îd ü şehîd olmuşlardır. Ve lisân-ı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Hulâsa-i kelâm her lisânda birer gûne ism ile ma‘rûf bir şehirdir. Gerçi Kürdistân’dır, ammâ cümle halkı lisân-ı Arabî tekellüm ederler, ammâ Kürdî ve Türkmanî ve lisân-ı Ermeni dahi bilirler. Ve bir hâkim-i şer‘î şeyhülislâmdır kim mezâhib-i erba‘a müftîleri vardır. Ve Âsitâne tarafından yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır. Ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve şâhbenderi ve şehir subaşısı vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Müşâsında olan şehr-i kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ bu şehrin cânib-i garbında Kara Âmid, ya‘nî kal‘a-i Diyârbekir dörd konakdır. Yine garbına karîb Mardin üç konakdır. Ve yine garb ile cenûba iki menzilde kal‘a-i Hasankeyfâ karîbdir. Ve cânib-i cenûbunda dörd merhale yer Cezîre şehridir. Ve cânib-i şarkîsinide kasaba-i Küfre bir konakdır. Ve Musul şarkîsindedir. {Bu Si‘îr[d] Musul’un garbîsindedir}.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Sa‘îrd

Evvelâ bu şehr-i müzeyyen nehr-i şatt’ın cânib-i şarkîsinde nehr-i şatt’dan nısıf merhale dağlar içre ba‘îd bir hıyâbân ve koyah bâğ-ı cinân içre ravza-i Rıdvân misilli bir şehr-i İrem’dir. (–) (–) (–) (–) (–).

Cümle (–) aded hâne-i zîbâlardır kim bu şehir içre haşeb binâ katı nâdir vâki‘ olmuşdur. Cümle kârgîr binâ kubâb-ı ra‘nâlar ile mebnî hânedân-ı ma‘mûr u müzeyyenlerdir.

Evvelâ Beğ sarâyı müte‘addid kâ‘alarıyla ve enderûn [u] bîrûnuna niçe müzeyyen hücreleriyle ârâste ve bâğ u bâğçesiyle pîrâste olmuş, hâlâ sâkin olan beği (–) (–) Beğ‘dir kim bir vücûd-ı mükerrem Hâtem-i Tayy ve Ca‘fer-i Bermekî-meşreb kimesnedir.

Ve (–) (–) sarâyı dahi ma‘mûr [u] mükellefdir. ……………. (1 satır boş) ………………..

Eşkâl-i ecrâm:

……………. (3 satır boş)………………..

Der-beyân-ı câmi‘hâ-yı muvahhidân:

……………. (4/3 satır boş)………………..***[4a]***

Der-beyân-ı mesâcid-i müselmân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i medâris-i âlimân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Dârü‘l-kurrâ-i mücevvidân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Dârü‘l-hadîs-i peygamberân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Mekteb-i tıflân-ı ebcedhân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Tekye-i dervîşân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Der-ayn-ı çeşme-i âb-ı revân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Sebîlhâne-i atşân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Hân-ı hâce-i tüccârân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Çârsû-yı bezzâzistân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Reng-i rûy-ı pîr [ü] cüvân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i mahbûbân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Kibâr-ı eşrâf [u] a'yân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Zikr-i sulehâ-yı meşâyihân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Der-na't-ı mü'ellif-i şâ'irân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve ulemâ-yı hâzıkân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve üstâd-ı cerrâhân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve kabâ-yı ricâl [ü] nisvân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Der-ilm-i ahâlî-yi lisân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve havâ-yı hûb-ı câvidân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve mâ-i zülâl-i hayavân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve çâh-ı mâ-i hânedân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve iklîm-i arz-ı büldân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve tâli‘-i imâristân: Bitlis Hânı Abdâl Hân kavli üzre tâli‘-i binâsı burc-ı sevrde vâki‘ olup beyt-i Zühre-i türâbîde bulunmuşdur.

Ve kenîş-i râhibân:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve hubûbât-ı mahsûlât: Buğdayı ve pirinci ve darısı ve fûl ve mâşı ve kırmızı havucu ve tulğa aşı gâyet memdûhdur.

Ve memdûhât-ı sanâyi‘ât:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve kâr [u] kisb-i ricâlât:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Der-medh-i me’kûlât: Evvelâ beyâz nânı ve lavaşa nâm yufkası ve köftesi (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Zikr-i me’kûlât-ı müsmirât: Envâ‘-ı fevâkihesi bî-haddir, ammâ inciri ve narı ve botom nâm fısdığı dağı ve taşı zeyn edüp cemî‘i diyâra gider.

Envâ‘-ı meşrûbât:

……………. (4/3 satır boş)………………..

It‘âm-ı imârât:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Mesîregâh-ı İremezât:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Aded-i ravza-i bâğavât:

……………. (4/3 satır boş)………………..***[4b]***

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Si‘îrd şehr-i Sa‘îd temâşâ-yı garîbe

Bir kerre Hasankeyfâ halkının şalgamları gâyet büyük olmağile bir azîm şalgamı şehr-i Si‘îrd’e hedâyâ gönderirler. Si‘îr[d] şehrinin zurefâları da kızıl havuçları gâyet büyük olmağile Hasankeyf şalgamın delüp kızıl havucu zeker gibi yapup şalgama sokup Hasankeyfâlıya gönderirler. Hasankeyfli dahi bu keyfiyyetden âr u gayret-i hamiyyete gelüp niçe bin asker cem‘ edüp Si‘îrdli ile bir ceng-i azîm edüp tarafeynden niçe yüz âdem merhûm olduğu, karîbü‘l-ahd olmağile meşhûrdur. Hakkâ ki Si‘îrd’in gâyet lezîz ve iri pürçüklüsü olur. Ol diyârda havuca pürçüklü derler.

……………. (3.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâ ve ulemâ ve sulehâ-yı şehr-i Sa'îrd:

……………. (3.5 satır boş)………………..

Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp ve beğinden ihsân [u] in'âm refîkler alup yine cânib-i şimâle (–) sâ'atde âbâdân içre ubûr edüp, {İbtidâ-i eyâlet-i Van},

Evsâf-ı kasaba-i Küfre-i şirvan-ı Kürdistân

Bu dahi küfr-i zamân gibi Kefr-i zamân-ı şirvan'dır, lâkin elsine-i nâsda Küfre derler. Bu mahalde Diyârbekir eyâleti tamâm olup bu rabta-i Küfre Van eyâletinde şirvan beği hükmünde bir vâsi' düz zemînde bâğlı ve bâğçeli ve âb-ı revânlı ve havz-ı fevvâreli ve ma'mûr câmi' ve medreseli ve hammâm u hân ve çârsû-yı bâzârlı âbâdân kasaba-i hükm-i şirvan'dır. Cümle Kürdistân halkının geydikleri alaca şal ve şâpik cümle bu Küfre kasabasında işlenir. Ankâ re'âyâsı Ya'kûbî ve Ermeni kefereleri var. Küfre'nin,

……………. (5 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i şimâle âbâdân içre (–) sâ'atde,

Sitâyiş-i misl-i şehr-i Aden, ya'nî kasaba-i Ma'den

(–) (–) hâsıl olduğundan şehr-i Ma'den derler. Bânîsi ma'lûmum değildir. Bu dahi Van eyâletinde şirvan beği hükmünde bir aşîret beği hâkimdir. Âsâr-ı binâ-yı imâreti bir,

……………. (1 satır boş)………………..

bâğlı ve bâğçeli ve câmi' ve medrese ve hân u hammâmlı ve çârsû-yı bâzârı gâyet mükellef ü müzeyyen ma'mûr kasabadır. Bunun dahi alaca şal [u] şâpiki memdûhdur.

……………. (4.5 satır boş)………………..***[5a]***

Hamd-i Hudâ Van sahrâsında,

Menzil-i kal'a-i Vestan: Van deryâsı kenârında bâğlı ve bâğçeli ve câmi' medreseli Hakkârî hâkimi hükmünde olduğu bâlâda Bitlis hânı cenginden Melek Ahmed Paşa efendimizle gelirken bu Vestan kal'ası evsâfı tahrîr olunmuşdur.

Ertesi ale's-seher sene (–) târîhinde yigirmi beş atımızla ve on bir gulâm-ı halka-begûşumuzla ve Murtazâ Paşa koşduğu refîklerimiz ile sâlimîn ü gânimîn, **kal'a-i Van-ı sedd-i îmân ve kaviyyü'l-bünyân**a dahil olup Melek Ahmed Paşa efendimizin mübârek cemâlin müşâhede edüp dest-i şerîfin bûs etdikde eydir:

"Bire oğul! Sen cânib-i Tebriz'e ve andan Murtazâ Paşa karındaşın Dümbülî kal'asında hapsden çıkarmağa gidüp Bağdâd'a varup andan Basra'ya varup yine Bağdâd'a gelüp gönderdiğin mektûb ile sıhhat haberin geleli sekiz ay oldu. Sen bu kadar zamândan berü kanda idin" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Vallâhi sultânım, seyâhat etmediğim diyârlar ol semtde çok idi. Sultânımın Acem hânlarına ihsân etdiğiniz mektûblar elime girince 'Fursat ganîmetdir' deyüp Murtazâ Paşa hedâyâsın getiren (–) (–) Ağa da sebük-rûh bir yâr-ı muvâfık ele

girince diyâr-ı Acem'de kırk altı pâre sağîr ü kebîr şehir temâşâ edüp diyâr-ı Irâk'da Bağdâd'a vardım. Andan Murtazâ Paşa karındaşınızın mektûbuyla vilâyet-i Basra ve Lahsa ve Ummân ve Tûcmekrân ve Katîf ve Cerâyir-i Hâridât ve Bahr-i Hürmüz ve andan yine diyâr-ı Acem'de şehr-i Huveyze ve şehr-i Durak ve niçe şehirlerden sonra yine kal'a-i Basra'ya gelince altmış bir pâre şehir ve kılâ' vü kasabâtlar seyr edüp yine diyâr-ı Medâyin üzre kal'a-i Bağdâd'a geldim. Andan Murtazâ Paşa efendimizin Yûsuf Kethüdâsıyla diyâr-ı Kürdistân'da eyâlet-i şehrezûl ve eyâlet-i İmâdiyye'de dahi yigirmi altı pâre kılâ' u şehr-i müzeyyenler seyr edüp Diyârbekir'e geldik. Andan yine Bağdâd yoluyla çölden yigirmi üç günde Bağdâd'a gelüp andan mâh-ı (–) Murtazâ Paşa ile vedâ[']laşup (–) günde şehr-i Musul'a andan yine Kürdistân içre (–) sancak yeri temâşâ edüp vilâyet-i Hakkârî'den bu Van'a gelince cümle (–) aded sancak yerde (–) aded kal'a temâşâ edüp hamd-i Hudâ ten-dürüstce sultânımın mübârek cemâlin gördüm" deyü yine hâk-i pâyine rûmâlîde edüp Basra'da Efrâsiyâboğlu Hüseyin Paşa mektûbların ve Murtazâ Paşa ve Bağdâd a'yânlarının ve İmâdiyye ve şehrezûl [ve] Akra ve Zaho ve Dühük ve Cezîre ve Musul ve Hasankeyf ve Diyârbekir vâlîsi Firârî Mustafâ Paşa'nın ve'l-hâsıl cümle mîr-i mîrân ve ümerâ ve a'yân u eşrâfların yüz yetmiş kıt'a mektûbların ve Hüseyin Paşa ve Murtazâ Paşa'nın verdiği hedâyâları defteri mûcebince cümle Melek Ahmed Paşa'ya hedâyâları teslîm edüp emânet-kârlığı edâ etdik ve paşadan hayr du'âlar alup bu hakîre bir kîse guruş ve bir kat libâs-ı fâhire ve bir raht ve zeynli mu'teber at ihsân edüp hamd-i Hudâ konağımıza varup cümle dostânlar ile müşerref olup ertesi gün Murtazâ Paşa efendimizin koşduğu üç bayrak sarıca yiğitlerine bu hakîr üç yüz guruş verüp paşa efendimizden ve bizim sıhhatle Van'a dahil olduğumuzu mektûblar ile Murtazâ Paşa'ya i'lâm edüp mezkûr refîkleri Bağdâd'a Kürdistân-ı Hakkârî içre yolladık.

Ba'dehû şeb [ü] rûz Melek Paşa efendimizin meclis-i şerîfinden bir ân münfekk olmayup sekiz ayda etdiğimiz seyâhatleri ve manzûrumuz olan kılâ'-ı azîmeleri ve şehr-i kadîmeleri ve acâ'ib ü garâ'ibâtdan ibret-nümâ şeyleri ve her diyârın amâr u harâbın ve adl [ü] adâlet-ünvânın su'âl edüp nedîmlik edüp gecemiz Kadr ve rûzumuz rûz-ı ıyd olup sohbet-i hâs ederdik.

Bu minvâl üzre yedi gün mürûr edüp Âsitâne tarafından Sadrıa'zam Siyâvuş Paşa'nın ve Kaya Sultân efendimizin ulaklarıyla Melek Paşa efendimize yetmiş aded mektûblar Der-i devletden gelince kırâ'at edüp mefhûmu ma'lûmları olunca ol sâ'at Gınâyîzâde efendimize kırk kıt'a mektûblar yazmağa fermân edüp ol leyle-i nâ-mübârekede Melek Paşa efendim eydir:

"Evliyâm, oğul! Sekiz ay hândan hâna vüzerâdan vüzerâya ve ümerâdan ümerâya safâ-yı hâtır ile cihânı geşt [ü] güzer etmek merdân-ı Hudâlık değildir. İşte merd-i meydânlık oldur kim ale's-sabâh benim hâtırım içün ale'l-acele ulaklık ile üç gulâm alup elbette İslâmbol'a gidersin" deyü elime üç yüz altun ve belime bir hoş-kadem kılıç ve koynuma bir aylı ve günlü bir cevâhir zarflı sâ'at verdikde hakîr dahi gaş[y] olup *"El-emrü emrüküm"* deyüp hâzır-bâş oldum.

Ertesi ale's-seher paşanın destin bûs edüp,

Sene 1066 mâh-ı (–) gününde diyâr-ı Van'dan Erzurûm üzre ulaklığile Rûm'a gitdiğimiz menâzilleri bildirir *[5b]*

Evvelâ kal‘a-i Van’dan üç gulâmımla sekiz aded çatal atlara süvâr olup *bismillâh* deyüp cânib-i şimâle 12 sâ‘atde Amik kal‘asın geçüp,

Menzil-i Amik kal‘ası: Andan menzil bârgîrleri alup (–) sâ‘atde **Bârgîri kal‘asın** geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Malazcird andan (–) sâ‘atde **Hınıs kal‘ası** hâkin geçüp ve **Altun Halkalı** cisrin geçüp,

Menzil-i Hasankal‘ası: Anda Tavukçu Mustafâ Paşa’dan mektûb ve ihsân alup (–) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Erzincân: Andan yarar bârgîrler ve sürücülerin nâmdârın alup (–) sâ‘atde **Koylıhisâr kal‘asın** geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Nîkhisâr, ya‘nî Niksâr, andan yine cânib-i garba **şehr-i Lâdik**‘i geçüp,

Menzil-i Marzifon şehri, bundan dahi yarar bârgîrler alup semt-i garba (–) sâ‘atde **Osmancığ**‘ı geçüp şehr-i **Tosya** andan yine yarar menzil bârgîrleri alup (–) sâ‘atde seğirdüp **Bolu** şehrin geçüp **kal‘a-i Göynük**‘e erken varılup der-akab atlar alup ol gece yine seğirdüp ale’s-seher,

Menzil-i kal‘a-i İzmit: Anda üç sâ‘at istirâhat edüp ve yarar atlar alup nısfu’l-leylde **Gekbiziyye**‘de menzil alup ale’s-seher,

Menzil-i şehr-i Üsküdar, andan kayık ile İslâmbol’a dahil olup onuncu günde Van’dan İslâmbol’a gelüp mektûblar ile Sadrıa‘zam-ı dilîr Süleymân Paşa’ya gelüp bir hil‘at-i fâhire ihsân edüp gayrı in‘âm-ı nâyâbla hakk olup hâ’ib u hâsir taşra çıkup ulaklık hebâya çıkdığından belime urup Re’îs Efendi hücresinde sehel istirâhat edüp ba‘de’d-dîvân Sadrıa‘zam hakîri huzûruna çağırup paşanın ve Kürdistân’ın ve kal‘a-i Van’ın cümle ahvâllerin su’âl edüp,

Buyurdular kim: “Paşa karındaşımıza Bağdâd’ı, Murtazâ Paşa’ya Basra’yı versek hazz eder miydi? Yohsa İslâmbol’a gelüp Kaya Sultân’dan mı hazz ederdi?” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Van bir cezîre yerdir. Anda efendimiz bir şey tahsîl edemeyüp ancak masrûfun ihâta edebildi. Züğürd âdem İslâmbol’a gelse Kaya Sultân ile ne safâ etse gerek” dedim.

Vezîr eyitdi: “Yok yok! Paşan İslâmbol’a gelmeğe amel edermiş” dedikde,

“Lâ, vallâhi ve billâhi eğer Van’da ve eğer bir ulu hânda oturmak paşaya Mısır’da oturmadan yahşıdır, zîrâ güft ü gûdan paşanın kulağı dinç olur” dedim.

Hemân vezîr eyitdi: “Paşan mühr ile Girid’e gitmeden mahzûz mudur?” dedi.

“Eğer dîn-i mübînden imdâd ederseniz fermân pâdişâhındır, diyen kullardandır” dedim.

“Âferim Evliyâm! Hakkâ ki Melek Ahmed Paşa hüddâmısın. Ey imdi seni birkaç günden sonra Van’a yollarız, hâzır ol” deyü ceybinden yüz yedi altun ihsân etdikde cânım yerine gelüp ulaklık yorgunluğun ferâmûş edüp andan doğru Kaya Sultân’a gelüp paşanın mektûbların verüp niçe bin kelimâtlar olundu.

Andan iki yüz altun ve bir kat esvâb ihsân edüp ol gece anda mihmân olup her sabâh dîvândan eksik olmayup yine Van'a revâne olmak sadedinde iken İslâmbol içre kul mâbeyninde fetret ve gulgule ve velvele olmağa başladı.

Eğer rûz-merre olan vekâyi'âtları birer birer tahrîr etsem bir tomar-ı dırâz olması mukarrer idi, ammâ alâ kaderi'l-imkân deryâda katre ve güneşde zerre mikdârı tahrîre cür'et edelim. (–) (–) (–) (–).

Der-beyân-ı vekâyi'ât-ı gulgule-i Rûm-ı edne'l-arz, ya'nî hâdisât-ı gulû-i âm-ı avâm be-vâdî-i Atmeydânı

İhvân-ı bâ-safâya şöyle ma'lûm ola kim işbu sene 1066 Cemâziyelevvel'inin gurresi ki yevmü'l-isneyn idi. Vezîria'zam Süleymân Paşa Girid mühimmâtına mukayyed olup tershâne-i âmire umûruna mukayyed iken sadâret-i uzmâdan ma'zûl olup cümle a'yân-ı devletlerin re'y-i ahsenleri ile mührü cezîre-i Girid'e küçük sipâhiyle Hüseyin Paşa'ya gönderdiler. Ol sâ'at Zurnazan Mustafâ Paşa kapudan iken Deli Hüseyin Paşa'nın yerine Der-i devletde kâ'immakâm oldu ve kapudan pa[şa] (–) Paşa oldu.

Ertesi gün selâse idi. Kalıçacızâde Mehemmed Paşa defterdârlıkdan ma'zûl olup Kara Murâd Paşa'nın kethüdâsı Karagöz Mehemmed Efendi başdefterdâr olup defterdâr-ı sâbık Kalıçacızâde'nin muhâsebesin görüp zimmetinde bin kîse çıkup haps fermân olundu.

Mâh-ı mezbûrun beşinci cum'a günü kable'z-zuhr Üsküdar'dan İslâmbol'a niçe yüz aded kayıklar geçüp fi'l-hâl İslâmbol içre kıyâmet kopup *Allâhümme âfinâ* bir gulgule oldu kim herkes hânesinde cân u başı havfine düşdü.

Ve cümle a'yân-ı dîvân ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân bir yere cem' olup [1] nass-ı kâtı'ı üzre müşâvere edüp sulehâ-yı ümmetden Kazancızâde re'yiyle nakîbüleşrâf ve Nişâncı Süleymân Paşa'yı gulû eden kullara ***[6a]*** elçi gönderdiler. Kul tâ'ifesi de Süleymân Paşa'yı rehin alıkoyup kendülerden niçe ebü'l-kelâmları nakîbüleşrâf ile sa'âdetlü pâdişâha gönderüp "Cümle kulun pâdişâhım ayak dîvânı olmak ricâ ederler" dediklerinde nakîbüleşrâf nihânîce pâdişâha ve vâlideye kulun fetret-i isyân [u] tuğyân-ı vefretin sıhhati üzre haber verince huzûr-ı pâdişâhda hâzır olan musâhib [u] musâhibeler ayak dîvânı olmasına aslâ cevâz göstermediler. Çünkim ayak dîvânı olmayup cemî'i haşerât-ı eşkıyâ-yı bî-bekâ-yı pür-şekâ sadâ-yı Allâh Allâh'a üç nöbet rehâ buldurup ol gece cümle zorbalar zor-ı bâzûlarına dayanup Yenicâmi'de ve hareminde ve Atmeydânı'nda ve Mehterhâne'de ve ednâları Atmeydânı'nda Çingane cergelerinde "Habarla çörteni" diyerek Çinganelere mihmân oldular.

Ol gece cemî'i vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ Hâsbâğçe'de müsâfir oldular. Ve sabâha dak bir kimesne râhat hâbın görmeyüp müşâvereler etdiler.

Ale's-sabâh ki oldu, Halıcızâde'yi kapu arası hapsinden çıkarup Yedikulle sicnine kodular. Ve sâ'at-be-sâ'at ecnâs-ı mahlûkât-ı camapur askeri gibi ipi sapı ve zâbiti ve râbıtı yok âdemler zorba zorba ve küme küme pür-silâh ve bî-silâh kişiler cem' olup birkaç kerre mâbeyne elçiler gidüp geldiler. Aslâ tarafeynden bir fâ'ide zuhûr etmeyüp kul ayak basup,

"Elbette ve elbette ayak dîvânı isteriz" dediler.

Yine cümle erbâb-ı dîvânın re'yiyle sipâh ocağından Kara Abdullâh nâm bir müksiri'l-

kelâm ve bir mudhikân hümâmı elçilik ile bu camapur askerine gönderüp vardıkda,

Feth-i kelâmı ol oldu kim: “Bak a bire âdemler! Kanı sizin içinizde söz anlar âdem şekilli âdeminiz. Ve başınız buğunuz kimdir” dedikde,

Kul eydir: “Ya sen bizi beğnemedin mi Kuşlu haddır(?) bire vura şu gidiyi” deyince Kara Abdullâh bire âdemler masharalığı koyuldum zann edüp ol ân Kara Abdullâh’ı hemân pâre pâre ve dilim dilim ve şılım şılım edüp na‘şını Mehterhâne kapusu önündeki parmaklığa ayaklarından salb etdiler, ammâ pâdişâhımızın kulun murâdları ne idiğin bilmedi ve musâhibler kulu pâdişâha hilâf inhâ ederlerdi.

Bu gûne velvele ve gulgule üç gün üç gece olup âhir-ı kâr cümle çârsû-yı bâzâr kapanup bey‘ [ü] şirâ olmayup câmi‘ler kapanup ibâdet olmayup nân u nemek ve Tahta’l-kal‘ada yemek dahi bulunmaz olunca hemân sipâh zümresinden âkıbet-endîş umûr-dîde şekilli zorbalar sûret-i hakdan görünür şekilli olup evvelâ Rûm Hasan Ağa ve Kayıkçı Hüsâm Ağa pâdişâha girüp mâ-vaka‘ kelâmı bir bir tefhîm etdirüp pâdişâh-ı cem-cenâb bi’z-zarûrî Alayköşkü’ne çıkup,

“Nedir kullarım” dedikde cümle eşkıyâlar bir ağızdan,

“Kul Allâh’ındır. Sen bir mütevellîsin. Hemân bize vazîfemizi ver. Dîn uğruna ceng edelim” deyü her kafâdan bir sadâ zâhir olunca hemân Rûm Hasan Ağa ve Boşnak Mehemmed Ağa ve Kayıkçı Hüsâm Ağa ve şâmlı Mehemmed ve Arnavud şa‘bân Ağa ve niçe söz sâhibi eşkıyâlar eyitdiler:

“Pâdişâhım! Anadolu zulm ile doldu ve re‘âyâ vü berâyânın beti benzi zulmden soldu. Re‘âyâ-yı Türkman ve gayrı berâyâ ve Terekemân diyâr-ı Acem’e kaçup vilâyetlerin boşaldı. Yemen İmâm’da, Revân dest-i Acem’de kaldı. Hazîne dahi gelmez oldu ve mevâciblerimiz verilmez oldu. Senin hareminde Girid kâfiriyle yek-dil [ü] yek cihet olup gizli çaşıtlık eden dîn düşmenlerin isteriz” deyü bir feryâd u figân etdiler kim sadâ-yı benî Âdem evc-i âsmâna peyveste olup cümle eşkıyâ murâd [u] merâmları üzre pâdişâha defter gönderüp,

“Ya bu dediklerimiz olur ve illâ ne sen kalırsın ve ne vâliden ve ne sâ’ir musâhib [u] musâhiben kalır” deyü feryâd etdiler.

Sûret-i defter-i eşkıyâlar: Evvelâ Dârü‘s-sa‘âde ağası (–) Ağa ve Bilâl Ağa ve Musâhib Yûsuf Ağa ve Caco İbrâhîm Ağa ve Hâsodabaşı Hasan Ağa ve Yeniçeri ağası Mehemmed Ağa ve Kul kethüdâsı Keçecizâde ve Gümrük Emîni Hasan Çelebi ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi ve Topkapulu Mustafâ Ağa ve Kızlar Ağası Kâtibi Abru Baltacı ve şa‘bân Halîfe ve hatunu Mülkî Kadın ve Deli Birâder Ahmed Ağa ve’l-hâsıl kırk yedi nefer kimesneyi elbette isteriz, katl olunsun” deyü feryâd ederken,

Biri “Mülkî Kadını isteriz” der.

Biri dahi “Mülkî Kadıyı isteriz” der.

Biri “Milkî Ağa’yı”,

Biri “Milkî Efendiyi” isteriz derler.

Biri eydir: “Bire yoldaşlar kimi istersiz” der.

Birisi eydir: “Bire ne bilem, Milkî Beğ mi, Milkî Big mi, Milkî Beşe mi isteriz der. Ben de anıniçün öykünüp isterin deyü her Etrâk çoluk çolpa bir gûne âheng-i nâ-sezâ ederdi.

Garâ’ib ü acîbe-i kelâm budur kim bu bir mareke-i esrâr idi kim bir merd-i âferîdenin bu esrâr-ı hafiyyesine ***[6b]*** bir merd ü zen vâkıf-ı esrâr olamadılar.

Âhir-i kâr pâdişâh-ı âlem-penâhın kula aslâ ricâsı geçmeyüp ol sâ‘at kızlar ağasıyla kapu ağasın katl edüp Alay Köşkü bedenlerinden aşağı endâht edüp katrân tulumları gibi ol bî-günâh Arabcıklar şehîd oldular mı ki?.

Hemân kul bu leşlerin ayaklarına ipler bağlayup sürüye sürüye “Allâh” deyü şâdumânlıklar ederek Atmeydânı‘ndaki çınar ağaçlarına âvîze-vâr salb edüp vücûdlarına kılıç üşürüp yara yara, tiftik tiftik edüp kırmızı etleri ve sarı yağları şerha şerha olup maslûb durdular, ammâ yeniçeri ağası firâr edüp Sekbânbaşı (–) Ağa yeniçeri ağası oldu. Kâsım Ağazâde sekbânbaşı oldu, ammâ yeniçeri ağasından ziyâde vak‘ [u] vakârı var idi.

Ve defterde olup firâr edenlerden ertesi gün Bostâncıbaşı Musâhib Yûsuf Ağa’yı bulup (–) pâdişâh boğup sarây meydânına bırakdılar, ammâ kulun fetret-i tuğyânı dahi müştedd olup kâ’immakâm olan Zurnazan Mustafâ Paşa vezîria‘zam olup kadıaskerlikden ma‘zûl Sultânselîm’de sâkin Memekzâde Efendi şeyhülislâm olunca bu kerre cümle ulemâ,

“Ol câhil-i ebter şeyhülislâm mı oldu?” deyü gulû edüp Sultân Mehemmed câmi‘inde cem‘iyyet-i kübrâ etdiler.

Bu haber kul tâ’ifesinin istimâ‘ı olunca cümlesi ulemâ ile yek-dil [ü] yek-cihet olup ol gün beş sâ‘atden sonra kul gulû ile Zurnazan Paşa’yı vezîria‘zamlıkdan, Memekzâde’yi müftîlikden ma‘zûl edüp tekrâr mührü Silisre’de Siyâvuş Paşa’ya sadaka olunup Kara Hocazâde Alî Ağa kapucular kethüdâlığıyla mührü Siyâvuş‘a götirüp Deli Hüseyin Paşa’ya mührü Girid’e götürmeğe me’mûr olan Küçük Sipâhî akîbince döndermeğe berren u bahren âdem gitdi.

Ba‘dehû Siyâvuş Paşa gelince kâ’immakâm, Koca Yûsuf Paşa oldu.

Ve Defterdârzâde Süleymâniyyeli Mehemmed Paşa vezâretle defterdâr paşa oldu.

Ve Karagöz Defterdâr-ı sâbık Mehemmed Efendi kapu arasında haps ve Defterdârzâde re’yiyle Burnâz Hoca şeyhülislâm olup Memekzâde hânesinde münzevî olmak fermân olundu.

Hulâsa-i kelâm İslâmbol içi helc ü melc olup günden güne askerî haşerâtları yüze çıkup ol ân maktûl olan Yûsuf Ağa’yı ayağından Atmeydânı‘nda çınara asdılar.

Bundan sonra maktûl Caco İbrâhîm Ağa’yı, der-akab Hâsodabaşı Hasan Ağa’yı sinirlerinden ip takup “Allâh Allâh” ile gemiciler gibi keşân-ber-keşân sürüyerek getirüp yine Atmeydânı‘nda çınara sinirlerinden asdılar.

Kimi kılıç kimi kürde ve yarak ve balta üşürüp pare pâre edüp birbirlerine şaka ederek,

“Sen kaç vukıyye et istersin ve sen ne kadar âdem yağı istersin sızıya gâyet nâfîdir ve Âdem ödü göz ağrısına şifâdır” deyü bu gûne şütür-gürbe evzâ‘lı kelimâtlar ederlerdi.

Ol gün Sarı Çavuş Mahmûd Ağa'yı bulup sa'âdetlü pâdişâh gücile ricâ edüp kapu arasında haps etdi.

Yine ol sâ'at pâdişâhımız çukadârı Musâhib Mahmûd Ağa'yı çıkarup yeniçeri ağası etdi.

Cümle ocak ağaları "Sem'â ve tâ'a" deyüp alay-ı azîm ile Mahmûd Ağa'yı Süleymâniye'de Ağa Kapusu'na getürdiler. Ol gün haps olan Sarı Çavuşbaşı'nın bir sabî evlâdı pâdişâha ruk'a sunup pederinin ıtlâkın ricâ etdikde pâdişâh ricâsın kabûl edüp,

"Senin babanı bugün âzâd ederim" deyü buyurduklarında oğlu hânesine gelüp pederinin âzâd olacağına şükranesine kapusu eşiğinde birkaç re's kurbân edüp pâre pâre edüp âyende vü revendeye bezl ederlerken hikmet-i Hudâ birkaç eşkıyâ ol mahalden ubûr ederken kurbân pây alup doğru Atmeydânı'na ol eşkıyâ gulgulesi içre girüp kurbân vaslaların gösterüp,

"Çavuşbaşı'nın halâs olacağı kurbânıdır" deyince,

"Bire dahi ol Sarı çıyan-ı akûr sağ mıdır" deyüp nâ-hak hûn-ı kurbân akdığıyçün hâtıra gelüp ol ân "Allâh Allâh" ile Bâb-ı Hümâyûn'a gelüp "Sarı Çavuşbaşı'yı isteriz" deyü feryâd etdiklerinde derhâl kapu arası hapsinden çıkarup katl edüp leşini Sarây meydânına bırakdılar.

Asker bunu dahi sürüyüp şecer-i Vakvâk çınara asdılar. Ammâ,

Hikâye-i münâsib: Sene (–) târîhinde efendimiz Melek Ahmed Paşa Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova'da iken kâ'immakâm idi. Sarı Çavuşbaşı kâ'immakâm çavuşbaşısı idi. Dîvânhânede cümlemiz oturup dakku'l-hanek ederken Kör Hasan Paşa gelince cümlemiz ayağa kalkup ta'zîm eyledik. Zâhir Âl-i Osmân'ın bir yüğrük üç tuğlu vezîr-i âlîşânıdır. Bâ-husûs Kandiye kal'ası altında niçe gazâları ***[7a]*** var. Ve ol savaş-ı perhâşlarda gözünün biri şehîd olmağile Kör Hasan Paşa nâmıyla şöhret bulmuşdu.

Bu çavuşbaşı, Hasan Paşa'yı görüp aslâ yerinden zerre kadar hareket etmeyüp dahi ziyâde ayağın uzadup durdu. Hasan Paşa sünnet üzre selâm verüp Çavuşbaşı'nın yanına oturup,

"Birâder ne hoş bize iltifât etmediniz" dedikde hemân Sarı Akûr Çavuşbaşı ol vezîr-i mazlûmu bu kadar cem'iyyet-i dîvânda ele alup,

"Bire kör, bire mel'ûn! Sen âdem misin kim sana ayağa kalkam? Bak bana şu gûne teklîfin" deyüp birbirlerine niçe bâzkeşleri geçüp âhir Kör Hasan Paşa ol bir nerkes gözciğezinden katre katre yaş akıdup eydir:

"Bak a çavuşbaşı sen beni bu kadar dîvân halkı içre rusvây-ı âmm etdin. Dilerim ol Pâdişâh-ı Perverdigârdan kim bir gulû-i âmda senin bana uzatdığın ayağını kıralar ve ayağına ip takup sürüyeler" deyüp âh-ı derûn ederek paşaya bulaşmadan kalkup gitdi.

Mâbeynden (–) sene mürûr edüp hikmet-i Hudâ bu ma'rekede ayaklarından çınara asdıklarında Hudâ âlimdir Çavuşbaşı'yla Hasan Paşa'nın bâzgeştleri hâtıra hutûr edüp *"Sübhânallâh"* deyü Hasan Paşa rûhiçün bir Yâsin tilâvet etdim.

Me'âl-i kelâm kişi kulûb yıkmamak gerek ve nâ-hakk yere kurbân kanı dökmemek gerek. İmdi Çavuşbaşı halâs olmadan kurbân-ı nâ-hakk edüp kendinin dahi ol sâ'at hakk ve nâ-

hakk kanı akdı. *Temme'l-kelâm.*

Münâsib ez-în-cânib yine kulun fetreti sâkin olmayup günden güne defterleri mûcebince olan firâr eden âdemleri istemeden fâriğ olmadılar.

Âhir Çavuşzâde Mehemmed Paşa ve Tavukçu Mustafâ Paşa Erzurûm'dan gelmişdi. Ve kul kethüdâsı ve bölük kethüdâları fermân-ı pâdişâhîyle tekrâr Atmeydânı'nda kula varup,

"Ağalar, kardaşlar dahi gayrı isteyeceğiniz var mı?" deyince anlar dahi,

"Bilâl Ağa'yı ve Milkî kadını ve şa'bân Halîfe'yi ve Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi'yi ve Topkapulu Mustafâ Ağa'yı Ebrû nâm oğlanı ve ma'zûl yeniçeri ağasını ve kul kethüdâsını isteriz. Bunlar defterimizdedir. Elbette ele girüp katl olunsun" deyü ibrâm [u] ilhâh etdiler.

Varan vüzerâlar da "N'ola, her birisi ele girdikde katl edelim" deyü şeyhülislâm ve kadıaskereyn huzûrunda yemîn edüp kulun eline hüccet-i şer'iyyeler verilüp bu kul ol ahd-i mîsâk üzre cümle kul haşerâtları Atmeydânı'ndan dağılup gitdiler.

Ol gün Defterdâr Mehemmed Paşa firâr edenlerin hânelerin ve emvâl [u] erzâkların zabt eyleyüp yevm-i mezbûrda Yedikulle'de mahpûs defterdâr-ı sâbık Kalıçızâde katl olunup İslâmbol'daki ve Anadolu Hisârı'ndaki sarây yalıları cümle mîrîye girift olundu.

Ol gece Milkî Hân[ım] Hazret-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de bir hânda bulunup zindâna getirüp haps etdiler.

Ertesi yevm-i erba'a idi kim Cemâziyelevvel'in onunda fakîr Milkî Hatunı katle edüp cenâzesin kul haşerâtları çınara asup cümle avret yeri mekşûf olup hınnâlı parmaklarından kan revân olup ol gün acîb bî-hayâsızlık iş olup Milkî Hatun'un milk-i mâ-melekin ahz ü kabz edüp nora sifâline varınca fürûht etdiler.

Mâh-ı mezbûrun on ikinci günü cum'a idi. Hoca Bilâl Ağa'yı İstavroz Bâğçesi kurbunda bir fakîrin hânesinde pinhân olmuş bulunup katl olunup yine çınara asdılar.

Ba'de'z-zuhr şa'bân Halîfe bulunup çınara âvîze etdiler.

Kul kethüdâsını "Pinhân olduğu yerde bednâmlık ile katl olunmasın" deyü niçe kimesnelerin ma'rifetiyle kul kethüdâsını bulunduğu hânda salb edüp kendü kendüyi salb etmiş nâmın çıkarup tabut ile na'şını Atmeydânı'na getirüp durdu.

Vakt-i asrda yeniçeriler "Kethüdâmızdır" deyü na'şını kaldurup defn etdiler.

Mâh-ı mezbûrun on beşi isneyn günü Gümrük Emîni Hasan Ağa'yı Galata'da Kullekapusu kurbunda bize ma'lûm kimesne hânesinde bulunup kapu arasında haps olunup kendüden iki bin kîse mâl taleb olundu.

Bu hakîr-i pür-taksîr ol gün huddâmlarımla âriyetî atlara süvâr olup Vezîria'zam Siyâvuş Paşa istikbâline gitdik.

Menzil-i kasaba-i Çatalca andan menzil-i karye-i Fener

Bu mahalde sadrıa'zamı meks etmiş bulup yüz bin renc [ü] anâ ile ol izdihâmda gücile buluşup dest-i şerîfin bûs edüp,

“Hamd-i Hudâ sultânımı yine sadâret-i uzmâda gördüm. Cenâb-ı Bârî yârî kılup her işde Allâh mu‘în u zahîrin ola” deyü hayır du‘âlar etdiğimizde,

“Van serhaddinde Melek Paşa karındaşımız ne hâldedir?” dedikde,

“Du‘ânız hidmetindedir” dedim.

“İnşâ’llâh ben anları der-i devlete getirüp hidmet-i pâdişâhîye istihdâm ederiz. Ben ol vezîr-i âlîşânın henüz kıymetin bildim” deyüp niçe kelimatlardan sonra,

“Ziyâret-i hafîf lâzımdır” deyüp hakîr giderken “Elbette her gün ***[7b]*** bize görün sen bizim aşîretimizdensin” buyurup hakîr dest bûs edüp taşra çıkdım.

El-azametullâh İslâmbol a‘yânı âdem deryâsı gibi temevvüc ederek gelüp ol kadar hedâyâ ve ol kadar kîse gelirdi kim hadd [ü] hasrın Hudâ bilirdi.

Andan kalkup yine,

Menzil-i kasaba-i Çatalca: Bu mahalde sadrıa‘zama sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh tarafından kılıç, haftân gelüp alay-ı azîm fermân olunmuş. Siyâvuş Paşa Silisre’den berü müşevveşü‘l-hâl ve münkesirü‘l-bâl olmağile “Alay ile girmeğe tâkatım yokdur. Hemân şöylece giririz” deyüp ertesi yine bir alay-ı azîm ile İslâmbol’a dahil olmuşdur kim gûyâ Cüvân Kapucubaşı mührile şâm’dan İslâmbol’a dahil oldu, ammâ Siyâvuş Paşa ba‘de alay sa‘âdetlü pâdişâha buluşup semmûr fâhireler geyüp umûr-ı müslimîne ol mertebe takayyüd etdiler kim gûyâ emîrü‘l-mü’minîn Abdülmelik idi, ammâ ne çâre zorbaların isyân [u] tuğyânları dahi teskîn olmamış idi.

Hemân ol gün ba‘de’l-asr mahpûs olan Gümrük Emîni Hasan Ağa’yı katl edüp defter-i sultânî üzre borcın edâ etmeğiçün cümle mâlın kabz edüp cenâze-i Hasan Ağa’yı Atmeydânı‘nda çenar dibine bırakdılar, ammâ na‘şını kul tâ’ifesi salb etmeğe cür’et edemedi. Üç sâ‘atden sonra Hasan Ağa tevâbi‘leri tabut ile cenâzesin getirüp Galata’da defn etdiler.

Ba‘dehû fermân-ı Siyâvuş Paşa ile cümle maktûl ve makbûlelerin hânelerin ve gayrı âvânîlerin taraf-ı mîrîden pulluk pulluk Mansûr-ı Devânıkî gibi bir dânıka varınca sûk-ı sultânîde bey‘-i men-yezîd edüp her şey’i fürûht etdiler. Kâsım Ağazâde sekbânbaşılıkdan ma‘zûl, Keçecizâde Alî Ağa sekbânbaşı oldu.

Mâh-ı Cemâziyelâhir’in ikinci günü selâse idi, firâr eden Deli Birâder Ahmed Ağa katl olundu. Ve kal‘a-i Azak’da dahi kulun isyân [u] tuğyânı haberi geldi.

Mâh-ı mezbûrun beşinci gün cum‘a idi, Deli Hüseyin Paşa’ya mührü götürenler Menekşe kal‘asında oturup telattum-ı deryâdan ve küffâr-ı hâksârın vefretinden cezîre-i Girid’e geçemeyüp Sipâhî Mehemmed Ağa mührü pâdişâha getirüp pâdişâh dahi mührü Siyâvuş Paşa’ya teslîm edüp müstakil vezîria‘zam oldu.

Bu arada Deli Hüseyin Paşa cezîre-i Girid’e kendüye mühür gelüp yine gerüye avdet olunduğun istimâ‘ edince Deli Hüseyin Paşa timarhâneden boşanır gibi boşanup kükreyüp,

“Ben bu cezîre-i Girid’de niçe oturayım. Asker yok ve imdâd u zahîre ve cebehâne ve mevâcib yokdur, üskes başım alup Cezâyir’e çıkarım” deyü feryâdcıları gelüp ba‘dehû

Hüseyin Paşa cezîre-i Girid'de İsfakiye dağlarında yetmiş seksen pâre kâfir köylerin nehb u gâret edüp on bin aded esîr alup bu kadar mâl-ı ganâ'im aldığı haberi geldi.

Ve Topkapulı Mustafâ Ağa ve Tershâne Emîni Sâlih Çelebi ele girüp katl olunmuşlardır.

Ve mâh-ı mezbûrun dokuzuncu salı günü Mi'mâr Mustafâsı Üsküdar'da Berber Yûsuf nâm bir bî-nâm kimesnenin hânesinde pinhân iken minârede mü'ezzin görüp Siyâvuş Paşa'ya müjde edüp Mi'mâr Mustafâsı katl olunup mâlı mîrîye kabz olundu.

Çehârşenbe gün vüzerâdan Gürcî Mehemmed Paşa zorbalar tarafında bulunup dilin zabt etmediği hâtırıyçün Memekzâde ve Nakîbüleşrâf Kudsîzâde üçü bir günde cezîre-i Kıbrıs'a nefy-i beled olundular.

………………..(5 satır boş)………………..

Eğer bu mahalde olan vakayi'ât-ı turrehâtı birer birer tahrîr eylesem başka bir mücelled *Vâkı'anâme-i Veysî* gibi ümmü'l-ahbâ*r* nâm bir tevârîh olur. Ancak bu kadarla iktifâ etdik.

Kara ağaların Atmeydânı'nda şecer-i Vakvâka salb olundukları târîhidir: (–) (–) (–) (–)

Arablar combalak atdı. Sene 1066

Diğer târîh-i musanna' (–) (–) (–) (–)

………………..(3 satır boş)………………..***[8a]***

İşbu sene (–) mâh-ı Cemâziyelâhir'in onuncu çehârşenbe gün Sadrıa'zam Siyâvuş Paşa bu abd-i ahkara emr-i şerîfler ve hatt-ı şerîf-i pâdişâhî verüp,

"Tîz Melek Ahmed Paşa karındaşıma Van'a bi'l-acele yetiş. Eyâletinde alacağı kalmasın. Sonra varan emr-i şerîflere amel edüp ana göre hareket eylesin" deyüp hakîre iki yüz altun harc-ı râh verüp dest bûs ile taşra çıkup doğru Kaya Sultân'dan mektûblar ve harçlıklar alup *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp,

İslâmbol'dan diyâr-ı Van'a revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile Üsküdar'dan,

Menzil-i Gekbiziyye, andan **menzil-i İznimgit,** andan **Handak***'*ı geçüp gece ve gündüz yortup,

Menzil-i şehr-i Bolu, andan **menzil-i kasaba-i Çerkeş,** andan vakt-i gurûbda kalkup yedi nefer harâmîye râst gelüp bir hayli kelimâtdan sonra "Soyunun!" deyü üzerimize dal kılıç olunca üç hüddâmımla atdan inüp heybelerimizde olan emrleri ve mekâtîbleri gösterdik.

Birisi eydir: "Bire n'idek bunları, altun ve cevâhir var mıdır?"

"Lâ vallâh u billâh işte bunlardır. Ve bu heybede donumuz ve gömleklerimizdir" dedim.

"Berekât versin. Biz dağ âdemîsiyiz, bize gömlek lâzımdır" deyü heybesiyle gömlekleri aldılar.

Biri dahi belimdeki kılıca yapışam zann edüp hakîr bir pertâb edüp alarka olup bir silâha davranam zann edince yedisi de üzerime tüfeng havâle edüp,

Hakîr eyitdim: “Hey gâzîler! Altında atı kalmış yorgun argın ve durgun ulak âdeme sarılmak yüklü avrede el urmak gibidir. Ne var, îmân ehlinde yad olmaz. Bu sizin etdiğiniz bu dağlarda Köroğlu etmemişdir. Eğer merd-i Hudâ iseniz sizden emîn olalım. Hemân yol alup gidelim” deyüp lütf ile tekellüm edince birisi belinden kılıcın çözüp,

“Yiğit bu kılıcım pek ey kılıçdır. Sende yâdigârım olsun. Senin belindeki gümüşlü kılıcı bana ver. Ben de senin bir yâdigârın taşıyam” deyüp minnet etdikde hakîr n’ola deyüp {kılıcım verüp} cümlesiyle öpüşüp karındaş olup hamd-i Hudâ dahi bir şey’imize vaz‘-ı yed etmeyüp andan,

Menzil-i Tosya, andan ol gece **Osmâncığ**’ı geçüp ve **Gümüş**‘ü ve **Kerkez** kasabaların ubûr edüp,

Menzil-i Amasiyye, andan **Çengalli Bel,** mahûf [u] muhâtara olmağile gece ile ubûr edüp, **menzil-i kal‘a-i Niksâr,** andan **menzil-i Koylıhisâr,** andan teper aşağı uçurumdan uçarak **menzil-i karye-i Keremli,** andan **Erzincân** şehrin geçüp dinç atlar ile **Erzurûm** sahrâsıyla gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Erzurûm, andan cânib-i şarka gidüp **menzil-i kal‘a-i Malazcird**, andan **menzil-i kal‘a-i Erciş**, anda dinç atlar alup **Amik kal‘ası**n geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Van, serhadd-i Azerbaycân

Vakt-i şâfi‘îde uğrın kapuyu açup hamd-i Hudâ sıhhat ü selâmetle on üçüncü gün Melek Ahmed Paşa efendimizin mübârek cemâl-i bâ-kemâlin görüp emrleri ve hatt-ı şerîfi ve cümle mekâtibleri kırâ’at edüp Siyâvuş Paşa’nın sadrıa‘zam olduğundan cihân cihân hazz edüp hakîre bir kîse guruş ve bir kat esvâb semmûr kafâsı kürkü ile ihsân edüp,

“Evliyâm sen sağ ol. Kâzım nâm gulâm-ı memlûkun merhûm oldu. İşte sana ki ana bedel iki Gürcî gulâm” deyüp hakîri memnûn eyleyüp konağıma revâne oldum.

Bir hafta istirâhat edüp bir gün paşa-yı deryâ-dil eydir: “Evliyâm! Ulaklık ile hidmetimizde bulunup bize müjde haberleri getirdin. Sana Bitlis hânı oğlumun mukarrernâmesin ve Zirikî beğinin mukarrernâmesin sana hidmet vermişim. Ale’s-sabâh durma, zîrâ vakit ahşamlıdır ve Bitlis hânı oğlumuzda bekâya yetmiş kîse mâlın tahsîline anda olan mataracıbaşıyla bir ayak evvel mukayyed olup tahsîl edüp tîzce gelesin, zîrâ getirdiğin emr-i şerîfde ve mektûb-ı mahabbet-uslûblarda neler tahrîr olunduğun sen bilirsin” dedi.

Ertesi sene (–) Rebî‘ulâhir’in âhirinde Van’dan şehr-i Bitlis’e ve kal‘a-i Zirikî‘ye gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ paşadan mukarrer emrlerin ve hânlara mahabbetnâme hil‘atleri ve hedâyâların alup paşanın hayr du‘âsıyla Van’dan Mâllı Kaya Çelebi ile çıkup cânib-i cenûba,

Menzil-i kal‘a-i Restân: Niçe kerre bâlâda memdûhdur.

Andan Van deryâsı kenârında Çomar Bölükbaşı atıyla kendüyi üç minâre kaddi Kepan {kayası} nâm yerden deryâya atdığı mahalli ubûr edüp,

Menzil-i karye-i (–), andan **Kuskunkırân** dağın ubûr edüp,

Menzil-i Hân-ı Taht-ı Van: Bu dahi bâlâda mevsûfdur.

Bundan hâna mukarrer haberin gönderüp ertesi Bitlis hânının kethüdâsı Kara Mehemmed Ağa nâm ankâ-yı be-nâm on bin mikdârı Rujikiyân askeriyle mukarrer istikbâline karşu çıkup alay-ı azîm ile Bitlis şehri içinden ubûr edüp ***[8b]*** doğru Hânbâğı'na varılup bir dîvân-ı azîm olup paşa-yı âlî-vakârın mukarrernâmesi ve mektûbları kırâ'at olunup paşa-yı bâ-vakârdan getirdiğimiz hil'at-i fâhireleri hâna geydirüp du'â-yı hayr ile sandal-nişîn oldukda paşanın gönderdiği hedâyâları Ziyâeddîn Hân'a arz etdiğimizde dünyâ kadar hazz edüp pîşkeşin harîr makûlesi olanların vâlidesine gönderdi.

Andan hânın hil'at geydiğin bâğdan Bitlis kal'asına işâret etdiklerinde *el-azametullâh* evvelâ kal'adan ve şehrin dam u bâm kayalarından niçe bin tüfeng atılup akîbince üç yaylım top kal'adan atılup şehr-i Bitlis murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup üç gün şehirde meks edüp dördüncü gün hândan me'zûn olup "Gideriz" dedikde hakîre iki kîse ve bir semmûr kürk ve bir Gürcî gulâm ve iki at ihsân edüp esbâb [u] kürkleri cümle bir yere Allâh emâneti verüp hândan refîkler alup,

Bitlis'den Zirikî beğine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Bitlis'den cânib-i cenûba **Seng-i Har deresi**n geçüp ve **Delikli kaya**yı geçüp sengistân uçurum yerlerden ubûr edüp,

Menzil-i kal'a-i Kefender: Bitlis hânı hükmünde olduğu bâlâda Van'a giderken mufassal tahrîr olunmuşdur.

Andan cânib-i kıbleye Bitlis deresi cereyân etdiği dereler içre ba'dehu evc-i âsumâna ser çekmiş cibâl-i âlîlere yüz bin renc [ü] anâ ile ubûr ederek (–) sâ'atde,

Menzil-i karye-i (–): Zirikî beğinin hükmünde sâfî üzüm bâğlı bir sarp yerde ma'mûr karyedir.

Bu mahalden Zirikî beğine mukarrer getirdiğimiz haberin gönderüp ertesi üç bin mikdârı güzîde asker ile kethüdâsı Beşâret Ağa nâm hümâm gelüp alay-ı azîm olmaya ancak bir cem'iyyet-i tüfeng-endâz Ekrâdıyla kal'a-i Zirikî'ye dahil olduk.

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i üstüvâr-ı Zirikî

Beğin sarâyına dahil olduğumuz gibi dîvân olup mukarrernâme-i paşa-yı âlî-vakâr tilâvet olunup hil'at-i fâhireyi hakîr geydirüp sâ'ir hedâyâlar dahi kendüye arz olup mesrûr oldu. Ve de'b-i kadîmeleri üzre kal'adan on pâre şâhî toplar atılup gûyâ şâdumân oldu. Ve hakîre beğ bir cihân-nümâ havâdâr yerde bir konak verüp birkaç gün şehri teferrüc etdik.

Evvelâ hâkim-i Zirikî: Van eyâletinde başka beğlikdir. Beğinin hâssı (–) akçedir. Altı bin tüfeng-endâz askere ve yigirmi aded mîr-i aşâyire mâlikdir. Gerçi sâ'ir ümerâ-yı Van gibi muhteşem değildir, ammâ pâyda mertebesi âlîdir. Ve taht-ı hükûmetinde tîmâr ve ze'âmet vardır. Hîn-i gazâda erbâb-ı tîmârı altı yüz asker olur. Çeribaşı ve alaybeğisi ve yüz elli akçe kadısı vardır, ammâ müftî ve nakîb ve sâ'ir hâkimleri yokdur, ammâ ulemâsı çokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Zirikî

……………. (14 satır boş)……………….*[9a]*

Andan

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine,

Menzil-i kal‘a-i şehr-i Bitlis

Hân ile müşerref olup yine bize bir mükellef oda döşeyüp gece ve gündüz hân ile ve on iki aded bürâder-i cân-berâberleriyle sohbet-i hâs ederdik. Hamd-i Hudâ gecemiz Kadir ve rûzumuz rûz-ı ıyd-ı adhâ idi. Ve paşanın fermân etdiğine göre mataracıbaşıyla cidd u cehd edüp ihtimâm-ı tâm ile elli kîse mâl hân-ı âlîşândan tahsîl edüp paşaya göndermeğe üç yüz tüfeng-endâz ile bizim kendi mâllarımız dahi Van'a gönderüp şehr-i Bitlis'de sebük-bâr kaldık.

Ve hân-ı cedîdin zimmetinde ancak yigirmi kîse kaldı ve mataracıbaşı yine anın dahi tahsîline şeb [ü] rûz ibrâm ederdi, ammâ bu hakîr cümle hânzâdeler ve mîr-i aşâyir ve a‘yân-ı kibâr-ı Bitlis ile hüsn-i ülfet edüp her birinden bu kadar ihsân [u] in‘âmlar görüp az zamânda dörd sepet sanduka esbâb ve gayrı tuhaf ve zî-kıymet eşyâlar ve yedi re's küheylân atlar peydâ edüp her şeb [ü] rûz rûz-ı Nevrûz-ı Harezmşâhî ederdik.

Hikmet-i Hudâ sene (–) mâh-ı Cemâziyelevvel'inin gurresinde Melek Ahmed Paşa efendimizin Van'dan azli haberi gelüp eyâlet-i Van Pehleli Ahmed Paşa'ya ihsân olunmuş, ammâ gâyet şiddet-i şitâdan paşa Van'da kalup müsellem zabt etdiği haberiyle paşanın bakâya mâlı tahsîli içün Yûsuf kethüdâmızdan bir kıt‘a mektûb gelüp,

"Elbette mâlı tahsîl etmeden gelmeyesiz" deyü tahrîr eylemiş.

Mâh-ı mezbûrun ikinci günü anı gördük. Melek Ahmed Paşa efendimizle bin altmış beş Ramazân'ının yigirmi dördüncü bâzârertesi gün ceng edüp firâr eden Abdâl Hân şehr-i Bitlis'e girüp dahil oldukda ahâlî-i şehir helc u melc olup,

"Hay Melek Ahmed Paşa'nın azli muhakkak oldu kim Abdâl Hân Mudiki dağlarına firâr etmişken yine şehr-i Bitlis'e geldi, gör bu şehre neler işler?" deyü herkes havf u haşyetinden hân-ı atîke hedâyâlar ile gelüp buluşurlardı.

Hemân bu hakîr dahi bir tuhaf hüsn-i hatt kelâm-ı İzzet hedâyâ ile Abdâl Hân'a vardığımda ayağa kalkup yanına alup vâfir ta‘zîm ü tekrîm etdi.

"Pes Evliyâcığım sen bunda mısan?"

"Belî Hân'ım, bu hânedânın yigirmi seneden berü çörekhârı ve çanak-keşânıyım. Ecdâd-ı izâmın Hazret-i Sultân Evhadehullâh'ın pâk rûhiçün beni bu şehirde bir çerâğ-ı efrûhte edüp meni kulluğuna kabûl eyle, men gayrı Melek Paşa'nın kapusuna gitmenem" dedikde yanında bir küçük pîş-tahtanın kapağın küşâde kılup,

"İşte sene bir nânpâre-i boyahâne. Beher yevm dörder guruş olur ve ben sana Muş‘da ze‘âmet de verirem ve sana câriyeler verüp evlendir ve barhlandıram" deyü bir *şâhnâme* ve bir *Kitâb-ı Gülistân* ve yüz guruş-ı İşpanyan verüp bir kat libâs verdi.

Anı gördüm, Melek Ahmed Paşa'nın çerâğ eylediği oğlu Ziyâeddîn Hân gelüp babasının ayağına düşüp Melek Paşa'nın Âsitâne'den hânlık içün getirdiği berât-ı pâdişâhî ve emr-i şerîfleri ve hâlâ bizim paşa tarafından getirdiğim mukarrernâme ve hil'at-i fâhireyi cümle pederinin huzûruna koyup pederinin ayağına yüz sürüp eydir:

"Vallâhi peder efendim, pâdişâhım! Melek Paşa cenginde devletimize âhardan bir ferd ü merd müdâhale etmesin içün cümle ehl-i beledin meşveretiyle beni hân taleb etdiler. Bir yıldır kim senin vekâletin ederdim. İşte Melek Paşa dahi ma'zûl oldu. Allâh yine tâc ü raht ü bahtın sana mübârek eyleye" deyüp ser-ber-zemîn etdikde Abdâl Hân-ı âkıbet-endîş dûrbîn-fikr eydir:

"İmdi oğul ben seksen yaşına girüp okum atup, yayım yasup niçe kerre kemânım âsumâna asup felekden nâm [u] kâmlar alup niçe kere bu atlas-gerdûnun germ [ü] serdin çekmişem. *Hâşâ sümme hâşâ* ben bundan sonra hânlığı kabûl idem. Hemân siz on iki aded ciğer-kûşe ve nûr-ı dîdelerimsiz. Hemân yek-dil [ü] yek-cihet olup basîret üzre olup hükûmet-i Bitlis'i bir hoşça zabt u rabt edüp halka gülünç olman. Bana da bir nânpâre verin. Vâliden ehlimle bir kûşe-i vahdetde sizlere hayır du'âda olam. Kaldır şu berâtların. Allâh mübârek eylesün" dedi, ammâ ciğeri pür-hûn olarak nutk edüp yukarudan aşağı mu'âmele-âmiz kelimâtlar ederdi.

Netîce-i merâm niçe bin kelimâtdan sonra ta'âm tenâvül olunup gasl-i destanden sonra {Hân eydir}:

"Evliyâm şimden gerü değil evvel dahi bizimdir. Buna bir hücre döşen kim bana yakın olup cân sohbeti edeh" dedi.

Ve yine hakîr hânın destin bûs edüp hücreme gelüp sehel hâb-ı nâza vardım. Ol ân vâkı'amda pederim merhûmu görüp {eydir:

"Oğul sana} Ahlat kal'ası üzre bu ***[9b]*** şehirden sana çıkmak âsândır, gam yeme. Hemân Hazret-i Kur'ân'a müdâvemet eyle" deyü menâmımda pederim merhûmu görünce hâbdan bîdâr olup ol ân, pâk tecdîd-i vuzû' edüp pederimin rûhiçün bir hatm-i şerîfe şürû' edüp üçünci günde tamâm etdim.

Sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ der-şehr-i Bitlis

Bir gün bu hakîr-i kesîrü't-taksîr Hânbâğı'nda hücremden çıkup hânın dîvânhânesinde hazîne odasında ale's-sabâh bir künc-i vahdetde âlem ağyârdan bî-haber iken evrâd-ı ezkârım tilâvet edüp âsûde-hâl dururken anı gördüm. Haremden koca hân bir gümüş sini içre on aded fağfûrî tabaklar içre emlec ve kebbât ve kâbulî ve zeytûn ve karîşe ve asel-i musaffâ ve gûnâ-gûn hamîreler ve hâs u beyâz gül-pembe-misâl mutabbak çörekler ve bir kâse anberli çobra ve bir kâse avşula şerbeti gelüp yalnız bir köşede tenâvül ederken harem kapusundan bir Tavâşî Anber Ağa nâm abûs çehre, ammâ Mesîh-âsâ dem urup bir boğça esvâb ile gelüp eydir:

"Hânım Sultân efendim size selâm eyleyüp bu boğça esvâblarımızı geyüp paşasına durmayup gitsin ve Kaya Sultân yanında bizi hayr du'âdan unutmasın, elbette durmayup gitsin" deyü bu tavâşî-i Lokmân-sıfatdan haberin sıhhatin Lokmân'dan alup aklım başımdan gidüp gûnâ-gûn efkâr-ı fâsideye varup hemân,

Arab: “Boğça ve esbâbları pek saklayup kimes[ne]ye dimen” deyüp gûyâ firâr etdi.

“Aya, böyle haber gelmeden murâd [u] maksûdu ne ola?” deyü perîşân-hâtır tahta’l-kahve tenâvül ederken yine harem kapusu açılup içerden Abdâl Hân’ın en ulu oğlu Bedir Beğ ve dahi küçüğü Nûruddehr Beğ câme-hâb donlarıyla başlarında birer arakıyye kelle-pûşlarıyla nümâyân olup yanıma gelüp,

“Sabâhü‘l-hayr Evliyâ Çelebi, nedir hâl-i şerîfin? Yine hân babanın gümüş sinisiyle ta‘âm yersin, hân baba sana iltifât edüp futûr göndermiş. Eğer ortak alırsan bilece yeyelim” deyüp yanıma oturdular. Hakîr eyitdim. Beyt:

Hep sizindir cân ü dil tek bir kadem rencîde kıl

Yoluna nem var ise şükrânedir bilmez misin

deyüp bu ebyâtı terennüm etdim ve latîfe olmağiçün,

“Bu ta‘âm benimdir, ammâ hân babanızın mâlı gibi yeyün. Helâl-i hoşunuz olsun, Seyf Kulu Ağa hoşikiniz olsun” dedim.

Hemân ta‘âmı yerken Nûruddehr eyitdi: “*Elhamdülillâh*, Hân babanın Melek Ahmed Paşa cenginde ganîmet olmamış, bir gümüş sini ve bu fağfûrî tabakları kalmış” deyüp tebessüm etdi.

Bildim ki hakîri imtihâna çeker. Aslâ cevâb veremeyüp ta‘âm-ı mümessekden ekle ye’külü bâbından ta‘âmı sîgaya çekerdim.

Hemân yine Bedir Beğ eydir: “Evliyâ Çelebi, işte paşanız da ma‘zûl oldu. Ne idi kim murâdı bu şehir içre eyle kılıç urup vilâyetimizi ve şehrimizi poh edüp niçe bin âdemi dendân-ı tîğdan geçürüp ol rûz-ı Ramazân-ı mübârekede eyle fezâhat u kabâhatlar edüp şehrimizden on Mısır hazînesi mâl gâret olundu. Ayâ Evliyâ, bu işler Melek Paşa’nın ve tevâbî‘ [ü] levâhıklarının ve Van kulu eşkıyâlarının yanlarına bu mâl-ı ganâ’im kalır mı ki?” dediler.

Hemân hakîr eyitdim: “Vallâhi beğlerim, bu dünyâda dervîşân gûnâ-gûndur. Ben dahi âvân-ı nâs mâbeyninde bu gûne atlı ve donlı ve bârhâne ve hidmetkârlı dervîşim. Ben umûr-ı dünyâ kaydında değilim. Ceng oldu ve vilâyet harâb oldu ve gâret ü yebâb oldu. Ben anları bilmem. Ancak bu hakîr bir du‘âgûyunuzum ve kendi hânedânınıza gelmiş yigirmi yıldan berü müştak [u] garîbiniz idim. Hamd-i Hudâ bugünkü gün Hân-ı âlîşân hazretleri pederiniz boyahâne hüccetleri verüp çerâğ etdi. Dahi gayrı şân-ı şerîfinize ne lâyık ise anı eylen. Hâlâ bu âsitânenin müsâfiriyim. Size mahabbetimden gelüp âlüfte vü âşüftelik ederim” deyü vâfir tevâzu‘-âmîz kelimâtlar edüp tahta’l-kahve yerim, ammâ semm-i helâhil yeyüp ensemden geçer. Hemân Bedir Beğ mu‘ammer olsun.

Ol eydir: “Belî hakkâ ki, Evliyâ Çelebi bir garîbü‘d-diyâr seyyâh-ı âlemdir. Her kimin arabasına binerse anın türkisin okur ve her kimin ihsânın görürse anın medh [ü] senâsında olur. Her kanda başı hoş anda ta‘âmı yeyüp ser-hoş geçinir” dedi.

Ve bu esnâ-yı kelâmda dahi fütûr tabakları meydân-ı mahabbetde iken dîvânhâne kapusundan içeri ale’s-seher Melek Ahmed Paşa’nın Ziyâeddîn Hân’a kethüdâ etdiği

Halhalî Haydar Kethüdâ kulağında menkûşun sallayarak yüz on yaşında bir zâl-ı nâ-tüvân-ı umûr-dîde-i müsinn kimesne idi. Kapudan zâhir olup derhâl içeri girüp,

“Es-selâmu aleyk, beğlerim ve sabâhü‘l-hayr Evliyâm” deyüp aşk edüp beğler aslâ selâmın almayup,

Hakîr, “Yâ sabâhü‘l-hayr ey Haydar-ı Kerrâr, dûrbîn-efkâr-ı dîl-fikâr” dedim.

Haydar Kethüdâ eyitdi: “Dûrbîn-fikrim, ammâ niçün beğlerim ben ihtiyârın selâmın sabâhın almadılar?” deyüp arz odasında ayak reftârı ederdi.

Sergüzeşt-i netîce ***[10a]***

Hemân Haydar Kethüdâ fakîr arz odasında ayak reftârı ederken beğlerin yanında olan biheri, ya‘nî ocak yanına gelüp bir kerre “âh tû” deyüp ocağa bir lakoz istiridye kadar balgam tükürüp savurdu ve balgamın habâbları, beğlerin ve hakîrin üzerine hubâb-efşân oldu. Ve ba‘zı kinâye cevâblar ile beğlere yukarudan aşağı mu‘âmeleler edüp,

“Beğler bizim selâmımız almadı” deyü somurdanup bir kerre dahi ocağa “âh tû” deyüp tükürünce ocak taşı ve Bedir Beğ‘in başı balgam ile mülevves edince hemân bu kerre Bedir Beğ ve Nûruddehr Beğ ayağa kalkup,

“Bire vurun, şu mel‘ûn kocayı” deyince hemân benim yanımdaki dollâb kapağı açılup Güzeldereli Musli Ağa dal kılıç başım üstünden bir pertâb edüp Haydar Kethüdâ‘ya bir haddâdî kılıç aşk edince hemân fakîr Haydar kemerinden dal hançer olup ol yara ile Musli Ağa ile yaka yakaya gelüp Mahmûd-ı Peryâr-ı Velî köçekleri gibi küştegîrlik ederken hemân yüklük içinden Abdurrahman Bölükbaşı ve Kanahdereli Deli Mahmûd kılıç yetişdirip Koca Haydar {Hân} cân havliyle üçüne de hançer yetişdürüp kendüyi de çalup döğerler. Fakîr Koca dîvânhânede bağırup çağırup “Havâr” deyü feryâd eder.

Âhir ol fakîr elinde dal hançer beğler üzre gelirken iç oğlanları hançer ve kılıç üşürüp pâre pâre ederlerken

Nûruddehr eydir: “Evliyâm, senin paşanın çerâğıdır, sen de hânı seversin, bir hançer ursana” dedikde yerimden pertâb edüp başından mendilin ve kulağından menkûşin ve belinde[n] Hayd[ar]î pâlheng ve hançeri kının ve bıçağın aldım, ammâ semmûr kürkü pâre pâre olmuşdu. Meğer fakîrin dahi cânı var imiş hemân hakîrin ayağına sarılup “Âh!” deyüp ayağa kalkup yine düşünce oda içre fakîri iç oğlanları dilim dilim ederken kapudan taşrada Haydar Kethüdâ‘nın pabucı ve çizmesin dutan huddâmları dal kılıç kapudan içeri hovlayup iç gulâmlarıyla birbirlerine eyle sâtûr-ı Haydarî urdılar kim Haydar Kethüdâ‘nın yanı sıra niçe cânlar telef olup haliçeler üstü buheyre-vâr deryâ-yı hûn oldu.

Hudâ âlim u dânâdır kim taşradan içeri giren Kürd yiğitleri eyle kılıç urdılar kim Kassâb Cömerd eyle satır urmamışdır, ammâ çe-fâ’ide, beş altı kişi yetmiş seksen cülâver iç gulâmlarına neylesin? Beğler ve hakîr bir bucakda kalup üzerimiz cümle kızıl kan oldu.

Âhir bu hakîr “Ekall eksere tâbi‘dir” deyü beğlere teba‘iyyeten “Âf, yûf, pûf” ederek leşlerin ayağından yapışup çekmeğe imdâd ederken Haydar Ağa’nın koynundan sâ‘ati düşüp aldım ve kapu arasında yüzüklerin dahi aldım. Leşlerin sürüyerek nerdübân cağından aşağı sarây meydânına dördün dahi endâht etdik.

Ammâ bu hakîrin aklı başından gitmişdi, zîrâ futûr yerken Nûruddehr Beğ‘in, “Ayâ bu işler Melek Ahmed Paşa’ya ve tevâbi‘ine kalır mı?” demişdi.

Ve haremden Hânım Sultân bir boğça esbâb gönderdikde “Durmasın paşasına gitsin” demişdi.

Bu iş de zuhûr edince kelime-i şahâdeti dilimden eksik etmeyüp mebhût [u] dem-beste idim. Artık derûnuma âteş düşüp bir gece hâb-ı râhatı görmedim.

Ve her gez firâr etme tedârikin görürdüm, ammâ bir kimesneye keşf-i râz etmezdim.

Hemân her gün ol şiddet-i şitâda atlara gulâmlarımla süvâr olup karlar söküp atlar gezdirüp izler açardım, ammâ yine hânın ve beğlerin sohbetlerinde, “Haydar Ağa’yı şöyle çaldık, şöyle urduk, şöyle urdu” deyü niçe zamân dillerinde dâsitân olup,

“Melek Ahmed Paşa’yı bu şehre seksen bin askerle getiren ol Haydar değil miydi? Buldu cezâsın” derlerdi.

Ertesi anı gördük. Haydar Ağa’nın cümle aşîreti askeri on bin güzîde tüfeng-endâz erlerdir. Bitlis şehri içre ve Hânbâğı hâyili dağlara cem‘ olup “Kana kan ister[iz]” deyü feryâd edüp “şer‘ ile da‘vâmız var” dediler.

Hele cümle ulemâ vü sulehâ mâbeyne girüp {eyitdiler}: “Bu Haydar Kethüdâ Melek Ahmed Paşa’yı bu şehre getürmeğe ba‘is olup kethüdâ olmuşdu. *Aleyhi mâ yüstehakk* cezâsın buldu” deyü cümle aşîretin ehl-i beled hân ile sulh edüp hemân hakîr Haydar Kethüdâ ve üç aded Haydar huddâmı ve beş aded hân nökeri kanları hebâya gidüp,

Haydar Ağa aşîretleri eydir: “Hele bizim aşîret beğimiz Haydar-ı Kerrâr yalnız ölmedi” deyüp anınla tesliye-i hâtır bulup vatanlarına gitdiler.

Ve ol güne dek Abdâl Hân hareminden aslâ taşra çıkmamış idi. Haydar Kethüdâ‘nın aşîreti da‘vâları ber-taraf olup ol gün ***[10b]*** dîvânhâneye çıkup, “Âlem ağyârdan bî-haberdir” deyüp bir köşede sâmi‘înden olup ba‘zı hükm-i hükûmât şekilli umûra müte‘allık kelimâtcıklar ederdi. Nice ârifler yine hânın demâğında fesâd râyihacığı vardır derlerdi.

Ba‘dehû Hân eyitdi: “Evliyâm, bu hâl-i Haydar Kethüdâ ne hâldir?” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Karınca kanatlandıkça zevâlin bulup cümle erbâb-ı dîvân taht-ı nazarında peşm ü hâye değil idi. Herkese yukarudan aşağı mu‘âmele ederdi. Hattâ katl olunduğu yevm-i sa‘îdde beğlerimin ve hakîrin yanına gelüp ocağa tükürür şeklinde bir lakoz balgam nice tükürdü ise beğlerimin esvâbların telvîs edüp hakîrin çehresine kayy ideyazup yüzüm gözüm balgam oldu” deyü niçe gûne zemm ü nemm ü kadihî tarafında ba‘zı latîfe-âmiz kelimâtlar etdikde Hân gülmeden mebhût olup şâd oldu.

Hemân hakîr ol şâdumân mahallinde hânın dest-i şerîfin bûs edüp eyitdim: “Benim efendim, velî-ni‘amım hân-ı âlîşânım, ben kırk bir yıldır kim seyyâh-ı âlemim ve nedîm-i âdemim. Ekâlîm-i seb‘ayı geşt [ü] güzâr etmeden usandım. Beyt:

Bildin mi bu âlemde câna neye aşk olsun,

Her cânibi seyr etdim bu Bitlis'e aşk olsun.

Âb u havâsı latîf, husûsan hânım bu diyârın rûhudur. Gerçi meni boyahâne ile hâkdan ref' eyledin, ammâ bana bir hâne ve bir câriye ihsân eyle" deyü arz-ı hâcât edüp zânûsın bûs etdikde vezîri yerine olan Çâker Ağa'ya hitâb edüp:

"Ey Çâker, var haremden menim ile bile olan murassa' pîş-tahtamı getirgilen" dedikde, derhâl Çâker Ağa pîş-tahtayı huzûr-ı hâna getirdikde,

Hân eyitdi: "Evliyâm, işte paşan bu hânedânımızı seksen bin asker ile berbâd edüp on Mısır hazîneliği mâlımız gâret olunup bu kadar bednâmlığımız olup mâl [u] menâlden ancak bu sandukacığı ehlimiz Zâl Paşa kızı Hânıma Sultân kucağında götürüp halâs eyledi. Ve sizin paşa dahi üzerime gelmeden yedi katar katır yükü mâl-ı hazâ'îni Mudiki dağlarına kaçırmışdım. Hâlâ anlar dahi diyâr-ı Mudiki'dedir, ammâ hele bu pîş-tahtaya bir kerre îm'ân-ı nazar ile nazar eyle" deyü sandukanın kapağın küşâde etdikde bir kerre nazzâreye aldım.

Azamet-i Hudâ içinde elmas ve la'l [ve] yâkût ve zümürrüd [ve] lü'lü'-i dürr-i yetîm ve zeberced ve seylân ve pîrûze ve aynü'l-hirr ve aynü's-semek ve aynü'l-kıtt (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) misilli cevâhir-i zî-kıymet ile memlû kim orta hücresi mâl-â-mâl şeb-çırâğ kıt'asında yigirmişer ve otuzar kıt'a belki kırkar kırat elmas ile pür-olmuş bir sanduka idi.

Ve bu sandukanın bîrûnı Firengî mînâ ile zer-ender-zer nakş-ı Mânî ile münakkaş sâfî murassa' bir pîş-tahtadır kim cihân selâtînleri ana adâletle bahâ veremezler, meğer gasben alalar.

Bu hakîr sehel ma'rifetden behreyâb olur, şekilli olmağile bu pîş-tahta-yı murassa'ı görüp dîdelerim hîrelenüp âlem-i hayretde engüşt-ber-dehen etdiğim hân görüp, "Nice Evliyâm?" dedi.

Hakîr eyitdim, "Vallâh Hân'ım, kırk bir yıldır on bir pâdişâhlık diyâr gezüp dokuz pâdişâh ile zânû-be-zânû olup nedîm-i hâsları oldum, dahi böyle musanna' ve murassa' sanduka görmedim" dedikde cihân kadar hazz etdi.

"Ey, imdi Evliyâm, çünki sen bizi sevüp Melek'den ayrılup bunda kaldın. şimdengerü sen benim oğlumsan ve seni oğullarıma hoca ta'yîn etmişem. Bundan sonra kalbin vâsi' tut. Kürdistân'ın fetret-i isyân [u] tuğyânına bakma. Sen benimle ol, istediğin bâğ u bâğçede zevk u safâ ile ceddim Hazret-i Âl-i Abbâs rûhiçün ve Sultân Evhadehullâh cânıçün vallâhi ve billâhi ve tallâhi Melek Paşa'ya rağmen seni mâl [u] menâle müstağrak ederem ve bir kerîmemi sana nikâh-ı şer'-i Resûl-i mübîn ile veririm. Ve birkaç câriye ve bir bâğ-ı İrem veririm. Hele şimdiki hâlde bu hânenin hüccet-i temessükâtlarını al kabûl eyle. Âvih deresinde hıyâbân-ı Acem şekilli müte'addid ka'a ve gûnâ-gûn hücre ve havz [u] şazrevân hammâmlı bir bâğ-ı İremdir" deyü mezkûr pîş-tahtadan hüccet-i temessükâtları çıkarup bu hakîre ihsân edüp pây-ı sa'âdetine rûmâlîde edüp taşra çıkup cümle erbâb-ı dîvâna bu ihsânları gösterüp müjde ederek memnûn [u] mesrûr olur şeklin gösterdim, ammâ Haydar Ağa'yı yanımda pâre pâre edeliden berü yüreğimden kan gidüp her gün at binüp, kılıç kuşanup firâr etmek gözümde uçar. Beyt:

Derdin nice düşvâr idiğin her kişi bilmez

Bir ben bilirim çekdiceğim bir de bir Allâh

fehvâsınca ıyşim nîş ve nûşum semm-i nîş idi.

Bu hâl üzre hakîr iki ay dahi şehr-i Bitlis'de durup şiddet-i şitâdan bir cânibe gidemeyüp cihânı kar dutmuş bir gün Melek Ahmed Paşa'dan Ziyâeddîn Hân'a ve hakîre mektûblar gelüp,

"Elbette mataracıbaşı ile bakayâ kalan yigirmi kîseyi tahsîl edesiz" deyü haber geldikde,

Koca Abdâl Hân eydir: "Bu şehirden on Mısır hazînesi ***[11a]*** mâl alup dahi bakâya yigirmi kîse kaldı" der.

"İnşâ'llâh bu kışda ve kıyâmetde Van'dan ma'zûldür. Erzurûm üzre bu şitâda gidemez. Sevâhil diyârdır, deyü elbette Diyârbekir üzre giderken bu Bitlis deresinden geçer. İnşâ'llâh Koca Melek'i bu dere içre tâ Eşekderesi'ne varınca topa tutulmuş maymuna döndürüp eşek gibi bar bar bağırdup ve cümle tevâbi'lerin zâr zâr anırdup üryân ü büryân u giryân edüp Boynueğri Mehemmed Paşa'ya etdiğim gibi Melek'in başına yesteh-i bârânzede hâvrûzı döküp necâsetle yüzleri ve gözleri mutellâ ve münecces ola ve birkaç bildiğim mümtâz iç gulâmlarıyla cümle tuğ u tabl ve alemin alam" deyü yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh etdikde cümle huzzâr-ı meclis taraf taraf "Ma'kul eydirsiz hânım" dediler.

Hân hakîre hitâb edüp eydir: "Ne dersin Evliyâm" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Hânım, yine siz deryâ-dil bir pâdişâh-ı cem-cenâbsız, {yine} siz afv ile mu'âmele edersiz. Anların etdiğine kalmayup eğer ma'zûlen paşa bunda gelirse ke'l-evvel geldiği gibi dâmâd-ı pâdişâhî bir vezîr-i âlîşândır. 'Ben dahi şânıma düşeni ideyim ki dâstân-ı dostân olsun' deyü etdiği kemliğe karşılık {eylik} edersin kim cümle halk sana ve cemî'i Kürdistân halkı ve cemî'i Âl-i Osmân diyârı halkı, 'Hezâr-ahsend ey hân-ı âlîşân' deyü pesend edeler. Melek'e sadlek la'net ve Hâman ve Fir'avn ve Karûn ve Yezîd'in la'netin edüp Melek'e beddu'â sana hayır du'â ederler. Hânım, beyt:

Demişler eyliği eyle suya sal

Bilir Hâlik n'ola bilmezse balık

demişler hânım" dediğimde,

Hân eyitdi: "Âferim Evliyâ! Hakkâ ki nân u nemek hakkın bilir merd-i meydânsın. Ol Allâh hakkı derûnum âteşinden şöyle böyle edem dedim, ammâ eğer Melek bu dereçeye gelende men anı ihsân [u] in'âm ile utandurup tâ Diyârbekir'e varana dek zahîresin verüp evlâdlarımı ve hân etdiği oğlum Ziyâeddîn'i bilesince koşup 'Tâ Diyârbekir'e varana dek hidmetinde olalar' deyü fermân eylesem gerek idi" deyü niçe bin lâf u güzâflar urdu, ammâ gün-be-gün Bitlis şehri içre niçe bî-günâh mazlûmları iftirâ-yı mahz edüp "Sen Melek Ahmed Paşa'yı bu diyâra getirmeğe bâ'is u bâdî olduğuz" ve "Haydar Kethüdâ çerâğısınız" deyü niçe ibâdullâhları Bitlis kal'ası burcundan aşağı âdemleri atup pâre pâre olup niçesin kılıç üşürüp rîze rîze ederlerdi. Ve kimin Bâğ kayalarından ve Dehdîvân ve Âvih kayalarından dest ber-kafâ bağlı âdemleri endâht edüp garîb-i benî Âdem tayr-ı ebâbîl gibi tayerân edüp zemîne nüzûl etdikde sad pâre olup herîse olurlardı.

Ancak bir âdeme cenâb-ı Bârî yarı kılup kal'adan aşağı atdıkları gibi herîfin gömleği bâdbân gibi açılup bi-emr-i Hudâ herîfin gömleği bir kayaya ilişüp herîf-i mazlûm asıla kalup hakîrin ricâsıyla herîfe kemendler takup yine kal'aya çeküp âzâd etdiler. Hattâ,

Menâkıb-ı ibret-nümâ

Mukaddemâ Melek Ahmed Paşa ile bu Bitlis şehrine girirken Monla Mehemmed-i Simyâyî nâm ilm-i simyâda kâmil Ebû Alî Sîna idi kim bir hammâm kütüğüne süvâr olup at şekilli bir şâh-ı gedâ esbiyle bâlâda memdûhdur.

Bir gün bu {hakîr ol} Monla Mehemmed ile bu şehr-i Bitlis'in Âvih deresi nâm bir mahalde şehir mahbûblarının kar ve buz ve yah-pâre üzre tâhûk, ya'nî kızak kaydıkların seyr [ü] temâşâ edüp cemî'i mahbûbân [u] sıbyân-ı tıflân-ı ciğer-kûşe-i Rujikiyân birbirleriyle kuç-kucağ olup sürûr [u] şâdumân ederek kızak kayup aşağı dereye andan yine yukaru çıkup kızaklar ile arz-ı ma'rifet edüp lu'bedebâzlık ederlerdi. Ve niçe bin âşıkân-ı mahbûb dostânlar dahi bizim gibi dilberânların heleşe ve keleşe etdiklerin seyr [ü] temâşâ ederlerdi.

Bu kerre yanımda olan refîkim Monla Mehemmed-i Simyâyî eydir: "Evliyâ Çelebi, şu kızak kayan püserânın kankısın istersen kim yokuş aşağı kızak kayup dereye indikde yokuş yukaru kızağıyla kayarak yanıma gelüp temâşâ-yı cemâl edesin" dedi.

Hakîr eyitdim, "Men şu iki ala mendilli kızakları ellerinde gulâmları isterim kim anları görem" dedim.

Monla Mehemmed eyitdi, "Men şu iki oğlanı severem ki başlarında ala mendilleri ve arkalarında Küfre şâpikleri geyüp altlarında kızakları var. şimdi ol dörd mahbûb gulâmları dahi kızaklarıyla aksine yokuş yukaru bize doğru kayup geleler" deyüp bir kerre {Monla Mehemmed} yanımdan gerüye dönüp eteklerin başına örtüp birer şey okuyup anı gördük oğlancıklar yokuş aşağı yıldırım gibi kızak kayup berk-i hâtif gibi aşağı dereye indiler.

Hemân hakîrin dediği ve Monla Mehemmed'in dediği gulâm-ı mehpârelerin dördü dahi kızaklarıyla yokuş yukaru şazrevân çıkdığı gibi aksine bize doğru dörd aded ***[11b]*** gulâmlar yıldırım gibi kızaklarıyla çıkup önümüze geldiler.

Meğer gulâmlar Monla Mehemmed'i bilirlermiş. Dest-bûs edüp yine her biri kızaklarıyla âdet üzre yokuş aşağı Hânbâğı altında su değirmenlerine doğru kayup indiler. Andan yine yokuş yukaru kendü karârgâhlarına kayup vardılar.

Cümle uşşâkân bu işe hayrân kalup hakîr vâlih [ü] sergerdân kaldım. Ve bir dahi yine cümle mahbûbân turna katarı birbiri ardı sıra katarlanup kızak kayarlarken beri yola gelmişlerken tarfetü'l-ayn içre cümlesi gerü gerü yokuş yukaru aksine kayup yıldırım gibi gerü gitdiler ve cümle halk {bu işe} hayretde kaldılar.

Hulâsa-i kelâm ol gün bu Monla Mehemmed hakîre ve ahâlî-i Bitlis'e niçe bunun emsâli ma'rifetler gösterdi, ammâ hikmet-i Hudâ bu kadar kemâl-i ma'rifete mâlik iken *"Fe izâ câe'l-kazâ amye'l-basar"*. [2] fehvâsınca beyt,

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnunca [3] kelâmı üzre takdîre ilâc yokdur.

Bu temâşâ-yı ibret-nümâları seyr ederken gerüye Hânbâğı'nın revzenlerine nazar etdikde pençereden bir beyâz kol nümâyân olup hakîre gel işâreti eder. Hakîr iğmâz edüp yine gulâmların kızak kaydıkları seyrânlarına mukayyed idim, ammâ yine gözlerim Hânbâğı {pençerelerinde idi}. Birkaç kerre acele ile mezkûr kol işâret eder. "Ayâ bu ne işâretdir" deyü efkâra düşüp dururken anı gördüm. Altıkulac nâm bir sarıca-i dırâz kim külâhı başında bir kulac idi. Kendü de bir kadd-i bâlâ-yı dırâz-bâr olmağile Altıkulac derlerdi. Dâ'imâ hânın öni sıra gidüp kolunda bir mehîb ü musanna' teber taşırdı.

Bu Altıkulac kazâ ve kader buludu gibi yanımıza gelüp eydir: "Evliyâ Çelebi, Hân-ı âlîşân, bâğ cağından birkaç kerre kendü mübârek koluyla size işâret etdi. Bilemediniz ve bâğa gelemediniz. Kalk imdi yalnız seni isterler" deyince hakîr kar üstünden "Yâ Allâh" deyüp kalkarken Monla Mehemmed dahi bile kal[k]mak istedikde Altıkulac Monla Mehemmed'in kellesine bir balta ile urdı kim henüz hakîr dürüst kalkmamış idim. Monla Mehemmed'in cümle beynisi omzuma ve çehreme sıçrayup yüzüm gözüm rüsvâ olup cân havliyle bir pertâb ile eyledim kim Amr-ı Ayyâr eyle reftâr edemez.

Altıkulac, Monla Muhammed'in esbâbların alup leşini kayalardan aşağı kar üzre atdı.

Hakîr dahi "Fî-emânillâh bir gün beni de bir hâl ile bu derelerde böyle yok ederler", deyü yokuş yukaruya çıkarken anı gördüm. Hân kendi atın gönderüp "Binsin de gelsin" demiş.

Hemân hamd-i Hudâ edüp bilâ-rikâb süvâr olup hân huzûruna gûnâ-gûn şaka ederek ve Monla Muhammed'in cenâze namâzına, "Sihirbâz er kişi niyyetine" deyü Türk lehcesiyle mashariyyât ve mudhikâne turrehât-ı kelimâtlar ederek Monla Mehemmed'in beynisi ile yüzüm gözüm ve esvâblarım evgâr u mülevves hâna selâm verüp, "Gazânız kutlu ola" dedim.

Hân eyitdi, "Evliyâm, çehrene n'oldu?"

Hakîr eyitdim, "Sihirbâz evliyânın du'âgûy Evliyâ yüzine beynisi bulaşdı" dedim.

Hân eyitdi, "Bire Evliyâm ben sana pençereden kaç kerre kol salmışam, sen gelmemişsen."

"Ey hânım, men uryân kolun el saldığın ne bilem, bir vücûd görünmez, bir eldir salınır, men dahi ana hayrân idim ve sovukdan men buymuş idim. Monla Mehemmed nâ-merhûm 'Hele dahi otur, sana bir ma'rifet dahi gösterem Rûm'a vardıkda meni mahtayasın, fermân ile meni Rûm'a kıgıralar, tâ ki mende ne ma'rifetler var göreler' deyü meni ol sovukda alıkoyardı" dedim.

"Meğer hânım ol fakîr-i pür-ma'rifetin cürmi ne idi kim eyle katl etdiniz" dedim.

Hân eyitdi, "Evliyâm, ol kâfir-i bed-hûy-ı bî-dîn ve cefâ-hûy menim bu kadar zamândan berü çöreğim yeyüp elimden cam cam avşula şerbetlerim çekerken nân u nemek ve lavaşa ekmek hakkın gözetmeyüp Haydar Kethüdâ ile yek-dil [ü] yek-cihet olup 'Sen Melek Ahmed Paşa ile ey Haydar Ağa bir ol, Van askeriyle bu şehre gelsin, men hân askeri içre

bir vefk bırağam, hânın askeri târumâr olsun ve Melek Paşa askeri içre bir tılsım bırağam, mansûr u muzaffer olup hânı katl etsinler, oğlunun biri hân olsun. Sen ki Haydar-ı Kerrâr'sın mü'ebbed kethüdâ olup men kadı-ı Bitlis olam' deyüp hakîkatü'l-hâl ben Melek ile ceng ederken eyle edüp menim askerim ol ânda mûr u mâr gibi târumâr olup ben dahi Mudiki dağlarına firâr etdim. Hamd-i Hudâ sıhhatle tahtıma gelüp mel'ûnı Altıkulac'ın teberiyle katl etdirdim" dedikde,

Hemân hakîr eyitdim, "Ey hânım Ebü'l-Müslim-i Mervî-i Horasanî teberdârın rûh[u] şâd olsun kim eyle Yezîdî'yi Altıkulac teberiyle başın çevirdi, *aleyhi mâ yustehakk.* Ey hânım ol mel'ûnun cürmi eyle ise bana izin ver varup ***[12a]*** leşi üstüne sepe sepe işeyem. Ve Kürd ve Küye kavmiyle üzerine recm taşı atup la'net taşıyla defn edem" dedikde hemân hân fermân edüp cümle şehrin ekâbir u esâğirinin huddâmları ve Nasârâ pîçeleri birer ikişer kıt'a seng-pâre ile gelüp ol sehhâr-ı mürdenin lâşe-i murdârı üzre niçe bin aded seng-i recimât atup lâşesi üzre la'net taşından bir püşte olup anda medfûn kaldı.

Ammâ merhûm gâyet pür-ma'rifet idi. Ekâlîm-i seb'ada ol âna dek eyle bir ilm-i simyâya mâlik kimesne görmemiş idim. Gerçi sene 1058 târîhinde cülûs-ı Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' asrında Kara Murtazâ Paşa vâlî-i şâm-ı cennet-meşâm iken Dürûzî üzre sefere gitdiğimizde Akka kal'asında bir resenbâz üstâd ilm-i simyâda gûyâ Mirzâd idi, ammâ bu Monla Muhammed hem müfessir u muhaddis [ü] musannif, ilm-i simyâda mü'ellif ve bî-bedel kimesne idi kim bâlâda cümle san'atları hân sarâyında Melek Ahmed Paşa'lıya arz-ı ma'rifet etdikleri cümle tahrîr olunmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ bu hakîr ve paşanın mataracı fakîri bu hâl-i pür-melâlleri görüp ciğerimiz hûn olur, ammâ ne çâre. Beyt:

Demâdem eylediğim âh u zâr elimde değil

Esîr-i derd-i gamım ihtiyâr elimde değil

mazmûnı üzere *innâ lillâh* deyüp dururduk.

Günden güne şiddet-i şitâ katı olup yollar sedd olmada ve paşa dahi Van'da ma'zûlen kapudan taşra çık[a]mamada, ammâ bu {hakîr} hân yanında ve tevâbi' u levâhıkları yanında aslâ paşa tarafın lisâna getirmem, ammâ her gün atlar binüp kar ve boranlar söküp Rahova yolların ve Kefender kal'ası yollarının karın söküp hânın ve gayrının çiftliklerine uğrayup ba'zı ta'âmlar tenâvül edüp yine şehre gelirdim.

Hân su'âl etse, "Hânım, sizin çiftliğe ve Arab Halîl Ağa'nın çiftliğine varup avşulalı kükü pilav yedim" deyü her kanda varsam dürüst nakl edüp aslâ durûğ demezdim.

Anlar da çiftlik âdemlerinden su'âl etdiklerinde kelâmımın sıhhati zâhir olurdu. Bu hâl üzre bir ay dahi ömr-i hırâş-ı cân çekdiğim derûnumda pinhân ederdim, ammâ yine rûz [u] şeb tâ'at [u] ibâdâta meşgûl olup tilâvet-i Kur'ân edüp Ehâdîs-i Nebeviye ve *Tefâsîr-i Deylemiye* okuyup alâ kadri't-tâka istitâ'ımıza göre ulemâ-yı Ekrâd ile mesâ'il-i şer'iyyeler görmeden de hâlî değil idik. Ve muta'assıb olup bî-mezâkdır demesinler içün hân huzûrunda ve evlâdları Bedir ve Nûruddehr Beğ yanlarında ve sâ'ir mîr-i aşâyir mâbeynlerinde âlüfte [vü] âşüftelik edüp ilm-i mûsikîden kâr ve nakş ve savt ve zikr ve zecel ve amel ve tasnîfât ve hazengîr şekilli kaviller okuyup gûnâ-gûn şakalar

ederdim. Tâ hakîri bildiler kim kendülerine nöker olmuşum. Artık hân-ı cedîd, ya'nî Melek Ahmed Paşa çerâğı Ziyâeddîn Hân hakîri kendü hücresinde yatırdup bir ân hakîrsiz olmazdı, ammâ yine anlardan Allâh'a sığınmışdım, zîrâ derûnuma bir vehm âriz olup şeb [ü] rûz âgâh [u] hâzır-bâş olup aşağı ahurda birer arşın kalınlıkda fışkı üzre atlar eğerleriyle yatup huddâmlarım da cümle esvâblarıyla hâb-âlûd olurlardı ve gulâmların cümlesi silâhları yanlarında hâzırlar idi. "Ha" desem atlar eğerli pâybendlerin alup binmeğe muhtâc idi.

Sergüzeşt-i ibret-nümâ-yı elîm ve musîbet-i vâveylâ-yı azîm

şehr-i Bitlis-i bed-leys pür-telbîs kân-ı iblîs içre şeb [ü] rûz leyle-i Kadr rûz-ı Nevruz eder şekilli idik, ammâ aşımız hûn-ı ciğer idi. Sırdaşımız ve yoldaşımız ricâlü'l-gayb idi.

Âhir bir gece Ziyâeddîn Hân-ı nev-cüvân eydir: "Bu gece sizinle âlem ağyârdan bî-haber oldukda hammâmlara girüp hınnâlar ve noralar urunup ve fütûnî kîseler sürünüp cân sohbetleri edeh" dedikde taraf taraf "Vallâh yahşı ve ma'kul" dediler. Çünki vakit gurûb oldu Summat-ı Muhammedî gelüp mümessek ta'âmlar tenâvül olunup ba'de'l-ışâ hân-ı âlîşânın mukaddemâ memdûh olan hammâmın ârâste ve müheyyâ etdikleri haberi gelüp Ziyâeddîn Hân ve büyük karındaşı Bedir Beğ ve dahi kiçi {birâderi} Nûruddehr Beğ ve bu hakîr ve Çaşnigîrbaşı Mustafâ Çelebi ki Diyârbekir'de Rûmiyye şeyhinin akrabâlarından idi. Ve Kıssahân Monla Dilâver-i Isfahanî bu altı aded herîf-i zarîf ile ol hammâm-ı hasretü'l-mülûke girüp mülûkâne bir zevk u safâ edüp havuzlar içre kebûterî perendeler atup yemîn ü yesâra şinâverlikler edüp her birimiz gûnâ-gûn lu'bedebâzlıklar edüp gark-âlûd oldukda kîse ve sabunları ol mümtâz [ü] müstesnâ gulâm-ı zer-harideler sürüp, hidmetler edüp micmereler içre şemmâme şemmâme amber-i hâmlar yanup demâğlarımız mu'attar olup gûnâ-gûn mümessek eşribeler nûş edüp pâk ***[12b]*** u pâkîze olup câmekânda dahi kesb-i tarâvet edüp yine derûn-ı hammâmda havzın fevvârelerinde niçe sihr-i i'câz san'atları temâşâ ederken,

Nûruddehr Beğ Ziyâeddîn Hân'a eydir: "Karındaş, taşrada menim esbâbım yanında hokka ile bir gûne müferrih ü mukavvî ma'cûn vardır kim bir miskal andan yiyen yedi kerre cimâ' eder, eğer andan birer sehel yersek def'-i harâret dahi ederiz. Belki kazıyye-i marzıyye hareket ederse birbirimize girişmek olur" dedikde,

Hakîr şaka olsun içün, "Eğer ben andan yersem Kıssahân Monla Dilâver'e bile doğdu bürâderimle görüşmek girişmek mukarrerdir" dedim.

Hemân Hân eyitdi, "Seyf Alî'ye söyle câmekândan ol hokkayı getirsin" deyince, Seyf Alî esbâbıyla hammâma girüp hokka-i Nûruddehr-i bî-behreyi beğ destine verdikde,

Nûruddehr eydir: "Ey hazînedâr Seyf Alî katı ahmaksın. şimdi bu ma'cûn meblâksız nice yenir, ver şu belindeki hançerin" deyüp Seyf Alî'nin belinden hançeri {Nûruddehr} eline alup bir elinde hokka ve bir elinde hançer-i zü'l-fecâm ile hammâm içre Rüstemâne bir gûne kağan arslan gibi reftâr etdi kim benim aklım başımdan gitdi, zîrâ birkaç zamân mukaddem Haydar Kethüdâ'yı paraladıkları gün bu Nûruddehr ol mahalde dal hançer olup kaç kişiye ve Haydar Kethüdâ'ya niçe hançer-i sertîz-i zü'l-feccâmlar kadadı men bilirem. Ol günü hâtırıma getirüp hammâmda hançerle Nûruddehr'i görünce aklım gitdi. {Zîrâ cümlemiz hammâmda uryân Nûruddehr'in elinde hançer-i tîğ-i berrân} hemân,

Nûruddehr eydir: “Eğer bu ma‘cûn fenâdır derseniz, ibtidâ ben yiyem” deyüp hançerle hokkadan bir hayli ma‘cûn çıkarup evvel kendi yedi.

Andan hakîre verdi, “Yâ Rabbî sana sığınıram” deyü derûn-ı dilimden Hudâya sığınup her ne cenes ise yedim.

Andan bir hançer ucuyla dahi karındaşı hâna ma‘cûn verirken Hudâ âlimdir, şîr-i nerre-i dirrende gibi süzülüp hâna bir gûne revîş ile varup bir evzâ‘-ı hayâl ile bir ma‘cûn verdi kim gûyâ hemân hânın uryân memesi üzre hançer ile urur şekli edüp,

Hân eyitdi: “A kardaş, ne güzel reftâr ile ve ne yahşı güftâr ile ma‘cûn verirsin” deyü Nûruddehr’in elinden hançer ile ma‘cûnı alup hân kendi yemek istedikde,

Nûruddehr eydir: “Kardaş, Hızır elinden âb-ı hayât yeyüp içmez misin?” dedikde hân hançer ucundan ma‘cûnı alup ağzına atup ale’l-akîb {hân} kendüyi havuza atdı.

Bildim ki ma‘cûnı havuza bırağup yemedi ve hân havuzda birkaç lu‘bedebâz ve şîvekârlık edüp fi’l-hâl taşra çıkup {geyindi}.

Hemân Nûruddehr, Monla Dilâver’e ve Mustafâ Çelebi’ye {dahi} ma‘cûn verüp hokka ile taşra câmekâna çıkup o dahi geyindi. Ve bizler dahi gusl edüp taşra cümle câmekâna çıkup geyindik.

Andan Ziyâeddîn Hân’ın kendü halvethânesine varup gülâb ve ûd ve amberler dütünüp cân sohbetleri edüp gâh saz ve gâh sûz ederek tâ nısfu’l-leyl olunca Gencefe nâm bir oyun vardır Kâfiristânda ana Hartiye derler, yetmiş seksen aded çâr-kûşe münakkaş kâğızlardır, ammâ bu Gencefe kâğızları Acem’den gelir. Bir gûne münakkaş revganî kâğızlardır.

Bu Gencefe oyunun oynayanlar iki fırka olup oynarlar. Hakîr hân tarafında bulunup tâli‘im güşâde olup yetmiş aded Abbâsî aldım.

Netîce-i merâm bu kâr-ı lu‘bedebâzlıkdan dahi ferâğ gelüp meydân-ı mahabbete gûnâ-gûn deste-hânlar gelüp ellerimiz gasl edüp ol kadar hulviyyât ü zülbiyyât ve katr-ı nebât mümessek zülâbiyât tenâvül etdik kim gören bizi “şu âdemler bütün helvâdan halk olmuş” derlerdi.

Andan pâdişâha lâyık müsmirât kısmından gûnâ-gûn alû ve zerdâlû ve rümmân ve şeftalü ve Meleçe emrûdu ve Abbâsî emrûdu ve Ordubârî emrûdu ve yedi gûne engür-ı âbdâr tenâvül olunup andan mümessek vişne hoşâbı ve Mardin acası ve âl Buhârâ hoşâbı ve şehrebân rûmmânî hoşâbları tenâvül olunup dest-hânlar gelüp ellerimiz gusl edüp câme-hâblar döşenmek fermân olunca hânın büyük birâderi Bedreddîn ve Nûreddîn-i bî-dîn ve çaşnigîrbaşı miskin üç kişi “Hânım ahşamınız hayr ola” deyüp hücrelerine gitdiler.

Hakîr de teşelşül bahânesiyle odadan odaya tâ dîvânhâneye çıkup anı gördüm. Haydar Ağa, kethüdâ katl olundukdan sonra hân-ı cedîde kethüdâ olan Kara Mehemmed Kethüdâ dîvânhânede beş yüz tüfeng-endâz ile keşik bekler, ya‘nî sabâha dak nöbet beklerler ve çöğür ve tanbura ve karadüzen ve ıklığ ve ravza ve karadüzen şekilli sazlar çalup sohbet ederler.

Anlara selâm vere vere ubûr edüp aşağı ahura varup de'b-i kadîmim üzre atlarım görüp gulâmlara tenbîh edüp yine hânın yanına geldim. Gördüm ki Hân biheri başında serîr üzre câme-hâbında yatmış. Kıssahân Monla Dilâver {kıssa-dırâ[zlık ede]r iken hâb-ı dırâz edüp Ashâb-ı Kehf hâbında makâm-ı Rehâvî'de nefîr-i hâblar çalup} yine yüklük dolabı dibinde yatmış. Hakîre yine ke'l-evvel kapu kurbunda câme-hâb bırakmışlar, zîrâ dâ'imâ anda yatmağı mu'tâd-ı te'eddüb etmişdim, {ammâ serimi serîr-i kirde-bâliş üzre edüp derûn-ı dilimden Hudâ-yı fettâhü'l-kürrube nâliş edüp penâh edinmişdim}.

Ve hânın kahvecibaşısı ***[13a]*** Rüstem nâm gulâm-ı be-nâm hânın serîri dibinde biheri kenârında yatup {Kahveci Rüstem baba-yı Zâl-ı zamân gibi hâb-ı hârgûşe kulak çekdi.

Hikmet-i Hudâ bunların hınzîr gibi horuldamaları hakîrin tabî'atına girân gelüp efkâr-ı fâside ve tûl-ı emele düşüp safrâ ve sevdâ ve vesvese nâm yâr-ı hemrâh mâderzâdlarımız ile meşveret ederken},

Hân eyitdi: "Evliyâm, taşra niye vardın?",

Hakîr eyitdim: "Pâdişâhım, teşelşülhâ-yı kertem pereset" dedim.

Hazz edüp nîm hande etdi, "Evliyâm, bu kertem pereset ne lisândır" dedi.

"Hânım, buna ceddimiz Âl-i Kıravûn çelebisinden beri erkek farsı derler" dediğimde güle güle tamâm olup câme-hâbından kalkup serîr üzre oturup eyitdi:

"Evliyâm, uykum gelmedi, derûnumda âteşim var, beri gel seninle yatdığımız yerde ırgat lakırdıcıkları edelim. Sen bizim mahrem-i râzımızsın ve niçe zamân üstâdımız idiniz. Ne dersiz bizim bu Kürdistân'ın bu gûne ahvâllerine?" dedi.

"Eyle olur hânım Allâhu a'lem bu şehr-i Bitlis'in tâli'-i binâ-yı imâreti burc-ı akreb ve mirrîhde ve beyt-i nârîde bulunmuş gibi derûn-ı şehrde cellâd-ı mirrîh dâ'imâ kılıç urmadadır. Eyle olur hânım, bu kârhâne-i kadîm-i bî-bekânın hükmi budur" dedim.

Netîce-i kelâm, kâmil iki sâ'at müşâvere etdiğimiz tahrîr olunmak ne mümkün. Hatm-i kelâmı ol oldu kim, "Evliyâm, vallâhi ve billâhi kış kıyâmet olmasa bir gece Kusgunkırân üstünden Van'da Melek Ahmed Paşa babamın pây-ı semendine yüz sürüp hidmetinde kâseşûy olmak yanımda emr-i sehel idi".

Hakîr eyitdim: "Allâh ırağ eylesin. Hânım, sen Osmânlıya düşsen birkaç {ay} iltifât edüp ba'dehû âdemin yüzüne bakmazlar. Sizin bu acziniz neden gelür?" dedim.

"Görmez misiz? Melek babamın bana kethüdâ etdiğin pâre pâre etdiler ve niçe âdemlerim kal'a kayasından atdılar ve demin hammâmda görmedin mi Nûruddehr hançer {ile} ma'cûnı bana ne evzâ' ile verdi" deyüp bir "âh" etdi.

Hakîr eyitdim: "Hânım, karındaşına ma'cûn te'sîr edüp sana ma'cûnı keyf hayâliyle eyle verdi" dedim.

"Evliyâm, sen bilmezsin. Hele söz burda kalsın" deyü yorganın başına çeküp yatdı.

Hakîr de yatağıma gelüp eyitdim: "Ey gidi fânî dünyâ, hey pâdişâh vekilleri ve pâdişâhları böyle, ya bunun zevk [u] safâsı ne ola. Hemân mısra':

Mücerredî be-hakîkât azîm saltanatest [4]

deyüp ben de başım ihrâmıma çeküp mu‘tâdım üzre kuşağım çözüp çakşırım çıkarmadan esbâbımla yatdım, ammâ vesveseden gözüme uyku girir mi? Allâhu a‘lem nısfu’l-leyl iki sâ‘at geçmişdi.

Netîce-i Sergüzeşt-i Musîbet

Yatdığım yerde iki gözlerim kapuda idi. Anı gördüm, Nûruddehr Beğ orta kuşak ile bâzûların sığamış kapudan içeri yap yap girüp bir kerre gerindi ve sündü ve parmakların çatırdatdı ve belin kütürdetdi ve elin hançerine koyup kemerin onarup gördüm.

İbtidâ bana doğru gelirken eydir: “Ey fakîr Evliyâ sen bu diyârda n’işlersin?” dedikde cânım dişime alup, “İlahî sana sığınıram” deyü derûnumdan bir teveccüh edüp uykuda horlar gibi muş muş uyur şekilli olup {hınzîr-vâr öbürleri gibi horuldamağa başladım, ammâ şaka-gûne nefîr-i hâb çekerdim.

Bu hâl üzre Nûruddehr hakîri görüp eydir: “Garîbin hâb-ı nâzı dahi hâb-ı hınzîr gibidir” deyüp hele beni} geçüp yüklük dibinde Kıssahân Monla Dilâver’e varup,

“Ey gidi Isfahanî işine ya aşağı şehirde hânene gidüp yatsana” deyüp anı da geçdi.

Ve Hânın yanında yatan Kahveci Rüstem’e varup anda bakup hânın serîri yanına varup gördü kim serîr üzre hân hâb-ı nâzda nâz-ı na‘îm ile gül döşenüp sünbül örtünen bürâder-i cân-berâberidir. Bir kerre cânib-i erba‘asında bizlere bakup yine hâna bakdı.

Hakîr yine ihrâm altından nazar edüp “Ayâ bir tenhâ müşâvere edecek kelimâtları mı var ki?” deyü kademgâhda etek tahtası altından av zağarı bakar gibi hakîr nigerân edüp dururken hemân Nûruddehr belinden hançerin çıkarup Hânın üzerinden zer-ender-zer yorganın serpüp hâna bir depme urup,

“Kalh bire hey hîz götlek” deyince hân dahi nevm-âlûd serâsime kalkup nigerân etdikde gördi kim bürâder-i cân-berâberidir, hay derken hânın memesi üstüne bir hançer-i sertîz ü tîz bir dahi bağrına urup hançeri karnında burdu. Hân cân havliyle başı altından hançerin çıkaram derken serîrden aşağı düşüp hâna bir hançer dahi urunca Kahveci Rüstem ocak başından kalkup,

“Bire beğim hânımı neyledin? Hey hânümânımı harâb eyledin, hey harâb olacak Nûruddehr” deyüp Rüstem Nûruddehr’e sarılınca Nûruddehr Rüstem’in bağrına bir hançer-i buhtî eyle urdu kim Rüstem’in hûn-ı ciğeri rîzân olup fakîr Rüstem’in bağırsakları pâylarına bend oldu.

Ammâ bu hakîr gâfil değil iken ve ol kadar cüst ü çâpük hâzır-bâş iken yerimden hareket etmeğe iktidârım olmayup gaş[y] olmuşum. Hemân fakîr hân cân havliyle bir âh-ı serd çeküp Nûruddehr ile ikisi küştegîrlik ederken bir tarafdan Rüstem dahi sarılup ol Nûruddehr-i bî-rahm hünkâr-ı tüvânâ hânı altına alup ol nâzenîn vücûdı birkaç yerde dahi bârûtçı galburı gibi delik delik bırakdı.

Âhir, rehzen-i ecel ol katı‘-ı ser-rişte-i emel, vâki‘ olup ***[13b]*** dâr-ı gurûrdan dâr-ı sürûra dest-i Nûruddîn-i bî-dînin hançer-i zü‘l-fecâmından câm-ı nîşi nûş edüp sarây-ı bâkîde ayş [u] nûş etdi. *Rahmetullâhi aleyh.*

Bir yanında hân ve bir yanında Rüstem-i bî-cân yatırken hemân Nûruddehr hazîne odası kapusun kırup bî-bâk ü bî-pervâ dollâbları ve sandukaları açmağa başlayınca hamd-i Hudâ aklım başıma gelüp ok yılanı süzülür gibi câme-hâbımda ihrâm altından süzülüp yedi kat kapudan taşra dîvânhâneye çıkarken uçkurûm elime alup teşelşüle çıkar gibi çıkarken gördüm ki cümle nöbetçiler hâb-âlûd yatırlar.

Biri eydir: “Evliyâ Çelebi, sabâh yakın mıdır?”

Biri eydir: “Nûreddîn Beğ içerde hân ile müşâvere mi eder?”

“Belî, müşâvere tamâm oldu. Ben işemeğe giderim” deyüp dîvânhâne nerdübânının yigirmi kademesinden aşağı süzülüp ahura inüp, “Bire kalkın oğlanlar, bire tîz ata binin, bire kahbeler” dedim.

Hemân hançer ile atların pâybend kösdeklerin kesüp der-ân atımı gemleyüp belime kılıcım çalınca Hüseyin nâm bir gulâmım ber-hurdâr olsun hâzır olup öbürleri dahi gözün ovmada ve kuşağın bağlamada gördüm ki anlardan fâ’ide yokdur. Meğer Kâzım da hâzır olmuş ve ol dahi esvâbıyla yatırmış. Başı ucundan kılıcın alup beline çalup ve tüfeğin eline alup atının pâybendlerin çözünce bir kılıç ve iki tüfeng alup ve bir teberkeşi belime çalup ve atların kolanların berk edüp hakîr iki memlûkumla süvâr olup dörd memlûkum ve altı re’s atım bu kadar mâl [u] esvâbım kalup Hânbâğı‘ndan teper aşağı kar buz üzre şahin süzülür gibi süzülüp yokuş aşağı buz üzre gıjlayup aşağı Değirmenler deresine inüp,

“Bire Menteş Bölükbaşı karındaşım, bire atlan iş işden geçdi” deyince meğer herîf ü zarîf seher-hîz-i latîf imiş.

“Bire hânı öldürdüler, sen ne durursun?” deyince aklı başından gidüp hemân ahurına inüp bir kantarma ile yaldak atına binüp hidmetkârı kılıcın tüfeğin verüp kürkün eğnine geyüp bin renc [ü] anâ ile Hüsrev Paşa çârsûsın karanlıkda geçüp şehr-i Bitlis ne kadar şehr-i mu‘azzamdır. Bir hayli zamânda şehri çıkup Kassâb çeşmesi nâm mahalle vardıkda henüz Hânbâğı‘nda bir gırîv [ü] vâveylâ ve revşen kopup tüfengler atılmağa başladı. Biz dahi Rahova sahrâsına çıkdık, ammâ kar minâre kaddince var, ammâ hele hakîr her gün binmeğile rûz-merre yığın karı yol üzre pâymâl edüp beş altı huddâmlarımla yolları açardım. Hele dörd kişi gâh kurdlingî ve gâh eşdirme ve gâh segirdüp kara batarak her bâr karanlıkda ardımıza bakarak vakt-i şâfi‘îde Van deryâsı kenârında **Taht-ı Van** nâm hâna vardık.

Meğer anda Pehleli Ahmed Paşa’nın bir ağası yeni hâkim olmuş. Melek Ahmed Paşa’dan haber sordukda “Yarın Adilcevaz kal‘ası yanında erersin” dedikde,

Hakîr eyitdim: “İmdi ağam lutf eyle. Bizim acele ile Melek Ahmed Paşa yanında işimiz var, ılgar ile gideriz” deyü on âdem refîk alup yine vakt-i şâfi‘îde fi’l-hâl atlanup “Bâb-ı kazâ meftûhdur” deyü sabâh namâzın kılmayup bir sâ‘at Van deryâsı kenârında karsız kumsal yerde segirderek giderken geriden seçilir seçilmez kırk elli atlı nümâyân olup beyâz kar üzre karakuş gibi şikâr özleyip gelirler.

“Ayâ bunlar ne ola? Bizim gibi bunlar da kaçgın mı ola yohsa bizi kovkuncı mı ola?” derken bir mürtefi‘ karlıca depe üzre çıkup gördük. Bu görünen elli atlı kadar âdemlerin ardı sıra yüz mikdârı atlı asker subh-ı sâdık mahallinde nümâyân olup tarfetü‘l-ayn içre

evvelki elli kadar atlılara yetişüp birbirlerine girişüp cenge âheng etmeğe başlayup âhir-i kâr elli kadar âdemleri gerüden gelenler tarfetü‘l-ayn içre kırup atları ve esbâbların alırken biz hemân “Kuskuna kuvvet ve kamçıya berekât” deyüp kaçarken refîk [ü] yâr-ı gârım Menteş Bölükbaşı‘ya eyitdim:

“Ey birâder, bunlar bizim izimiz gördüler, bunlar bize de gelirler, bire meded, bolay kim Ahlat kal‘asına düşebilsek” deyüp atlara ikdâm edince Taht-ı Van hâkiminin bize on aded verdiği refîkler Van deryâsı kenârında kaldılar.

Biz dahi cân bâzârına düşüp “Sehel tâzîyânelere berekât” deyüp giderken gerüye nazar etdik. Bizden ayrılan on nefer refîklerimize gerüdeki katiller yetişüp cenge başladılar ve amân u zamân vermeyüp gözümüz görürken onunu dahi kırup atların donların almağa başladılar.

“Bire meded senden yâ Allâh” deyü bizler dahi dörd kişi atlarımıza teklîf-i mâlâ-yutâk ederken anı gördüm. Bizim fakîr Hüseyin’in atı dolmuş gerü gerü kalmağa başladı.

“Bire meded oğlan, gayret eyle, eğer at ***[14a]*** kalırsa belinden cümle silâhın bırak. Van denizi kenârınca piyâde birez seğird. İnşâ’llâh Ahlad kal‘ası gibi huld-i berîne eriş” dedim.

Atına tâzîyâne urdukça at gerüye kalup kendisi atdan inüp piyâde seğirdirken gerüdeki Rujiki mel‘ûnları Hüseyin’ime yetişüp amân vermeyüp fakîre dal kılıç olup kellesin kesdiler.

Bizler üç kişi kalup atlara havfımızdan teklîf-i mâlâ-yutâk edüp dolu dizgin seğirdüp Van deryâsı kenârınca kaçardık.

Hamd-i Hudâ Bitlis şehrinde her gün binüp kar söküp atları yarandırup saman vermeyüp cürd etdiğimizden atlarımız dizgin-be-dizgin müşvâr-be-müşvâr işleyüp ra‘d-vâr şakıyup kaçardık.

Tâ ki kulle-i felekden âfitâb-ı âlem-tâb rûy-ı zemînde yatan kara bir mızrak kaddi pertev urdukda Ahlat kal‘ası da nümâyân olup Papşen hânı sol tarafımızda kaldı, ammâ bizi kovan mel‘ûn ekrâdlar hayli mesâfe-i ba‘îdede kalup gerüde dökülerek gelmede idiler, ammâ biz de cân atup Tatar gibi yortup **kal‘a-i Ahlad**‘a bî-cân u bî-mecâl cân atup, [5] âyetin tilâvet edüp kal‘aya girince hemân hakîr piyâde olup kal‘a kapusun sedd etdikde dîdebânlar eyitdiler: “Bire nedir aslı” dediklerinde, “Hân askeri bizi kovup gelirler” dediğimde, bevvâblar dahi kapuları bir hoş sedd edüp âlât [ü] silâha yapınup bizler iç kal‘ada yeniçeri ocağımızda olan Dizdâr Alî Beşe hânesine cân atup,

Dizdâr bizi görüp, “Bire cânım Evliyâ Efendi, hoş geldin ve bire cânım Menteş Bölükbaşı safâ geldin” deyü bizlere ol kadar ta‘zîm ü tekrîm eyledi kim hadden efzûn, zîrâ Melek Ahmed Paşa ile Bitlis hânı üzre sefere gelirken bu Ahlad kal‘asında meks etdiğimizde bu dizdâr ile âşinâlık kesb edüp paşaya buluşdurup neferâtların yoklama etdirmemişdim. Hamd-i Hudâ ol eylik etdiğimizin semeresi zuhûr edüp hâne-i bî-minnetinde râhat edüp,

Hakîr eyitdim: “Bire meded bu kışda atları sarup sarmalayup gezdirsinler ve üzerlerine

âdem bindirsinler” deyü haber gitdikde,

Bir âdem gelüp eydir: “Siz sağ olun bir çıplak al at çatladı” deyince Menteş Bölükbaşı karındaşım ağlayup *“El-hükmi lillâh”* dedi.

Hakîr eyitdim: “Gam yeme birâder, Koca Melek Ahmed Paşa yanına vardığımdan benden sana bir küheylân at verem, ahdim olsun, hemân kuş-ı cânımız halâs edin” derken,

Dizdâr eydir: “Efendim bu geliş ve bu at çatlayış ve bu kışda kıyâmetde bu revîş ne gelişdir?” deyü su’âl etdikde bu hakîr sergüzeşt-i serencâmımız ale’l-ihtisâr nakl ederken anı gördük. Üç yüz atlı kadar ol ekrâd mel‘ûnları at boynuna düşüp kal‘a altına gelüp dizdârdan bizi istediler.

Dizdâr eyitdi: “Pâdişâhın kal‘asına dahil düşen âdemleri biz size nice verelim?” dedikde,

Anlar eyitdi: “Bizim hânımızın anlar musâhibidir. Anlar hânın yanında yatırlardı. Hânımızı kim öldürdü ve hânın hazînesin alav u talava kim urup yağma etdi, anlar bilir. Biz anları senden eylik ve kemlik ile alırız” dedikde hemân,

Koca dizdâr “Hani kal‘a gâzîleri atlansın ve kal‘a kapuların çevirsinler” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Biz kal‘aya girince kapuları sedd etdim” dedim.

Hemân cümle kal‘a neferâtlarının mevcûd olanlarından beş yüz atlı âmâde oldular ve cümle piyâde neferâtları burc [u] bârû üzre hâzır-bâş olup,

“Vurun şu gidi Rujiki Kürdlerini” deyince ibtidâ anlardan pâdişâhın kal‘asına yetmiş seksen kadar tüfeng atup kal‘a neferâtlarından bir âdem kurşum ile urup şehîd olunca hemân cümle kal‘a neferâtları bizi kovanlara bir yaylım kurguşum urup on bir âdemleri kar üzre düşüp atları cümle kal‘a altına geldiler hemân kal‘adan anlara birkaç şâhî toplar atınca anlar da bizim gibi at boynuna düşüp firâr edüp bizler kal‘a-i Ahlad’da istirâhat edüp kal‘a kapuların açup anlardan mürd olan on bir nefer âdemlerin leşlerin kal‘a dibinde kadı ve a‘yân-ı Ahlad huzûrunda keşf olunup bizlerin destine arz [u] mahzarlar verüp kal‘ayı muhâsara eden mel‘ûnları Melek Paşa’ya ve Van eyâleti müsellimine arzlar gönderüp anların mürd olanlarından bir küheylân at Menteş Bölükbaşı‘nın mukaddemâ çatlayan atı yerine verdiler. Ve bir at dahi eğeri oyanıyla yedek ihsân etdiler ve dörd at dahi bisatıyla hakîre ihsân edüp üç sâ‘atden sonra bize kal‘a neferâtlarından üç yüz âdem refîk verüp cümle a‘yân u dizdâr ile vedâ[‘]laşup Van deryâsı kenârıyla (–) sâ‘atde **menzil-i kal‘a-i Adilcevaz**‘a selâmetle dahil olup Ahlad’dan gelen refîkleri avdet etdirdik.

Bu Adilcevaz’dan yüz aded süvârî-i pür-silâh yiğitler refîk verüp giderken Van deryâsı ***[14b]*** sâhilinde Paşa efendimizin Konakçıbaşısı Cânpolad Ağa’ya beş yüz âdemiyle râst gelüp ba‘de’l-musâfaha,

Hakîr eyitdim: “Bire birâder, bu tuğ-ı pâdişâhîyi kanda götürürsün” dedikde,

“Paşa ma‘zûldür. Bitlis üstünden Diyârbekir yolu sevâhil olmağile Paşa ol tarafa teveccüh etdi” deyince,

“Bire hey birâder, dönder tuğu, yohsa bugün Ahlad kal‘ası yanında bizi kovan üç dörd yüz âdemlere tuğu aldırup cümle sizi kılıçdan geçirirler” deyü kıssa-i mâcerâ-yı serencâmım

müfîd [ü] muhtasar takrîr etdiğimde konakçıbaşının aklı başından gidüp bizimle tuğu gerüye beş sâ‘at dönderüp Demirciköy nâm mahalde kalup cânib-i erba‘asına karavullar koyup bizler yine ılgar ile Van deryâsı kenârınca gidüp kal‘a-i Erciş kurbunda **menzil-i karye-i Akserâb** nâm mahalde Melek Paşa efendimiz ol şiddet-i şitâda evlere konup hakîr huzûruna varup pâyına yüz sürüp destin bûs etdikde bi’z-zarûrî hakîre bir bükâ âriz olup seyl-i sirişkim çekide çekide hûnâbe-misâl cereyân ederek yaşın yaşın ağlayup Yâsin-i şerîfden üç âyet tilâvet edüp,

“Sen sağ [ol] sultânım. Benim yanımda çerâğ-ı efrûhten olan Ziyâeddîn Hân oğlunu ortanca karındaşı ol Nûreddîn-i bî-dîn niçe yerden hançer ile urup şehîd edüp işte altı konak yeri kaça kaça bir gün bir gecede kaçup geldim. Ve işte Menteş Bölükbaşı‘yı da kaçırdım deyü” cümle serencâm-ı sergüzeşti bir bir ayân etdim.

Paşa eyitdi: “Yâ Evliyâm, bizim anda olan yetmiş kîseden ber-hurdâr ol ellisin göndermişsin, gelüp vâsıl oldu, ammâ yigirmi kîse bâkî mâlımız nice olur” dedikde,

“Bire sultânım, sen andan fâriğ ol, ammâ şimdi sen ne cânibe teveccüh edüp gidersin?”

Paşa eydir: “Bitlis’e doğru gidüp andan Diyârbekir’e” dedi.

“Vallâhi efendim, Boynueğri Mehemmed Paşa gibi rüsvây-ı âm u bednâm olur, zîrâ, sizin henüz Bitlis şehrinde kırdığınız beş on bin âdemlerin kanları kurumadan bu azilde ne cür’etdir kim Bitlis’e gidem dersiz?” deyince

Birkaç ağalar, “Yâ Evliyâ Efendi, böyle vezîre ne olur?” dediklerinde,

“Hay sultânım, bunlara eski hân yine at ve köle bağışlamağa hâzır-baş olmuşdur. Anıniçün Bitlis şehrine gitmek isterler, ammâ Hudâ âlimdir, cümle Kürdistân askeri sizden dilgîrlerdir. Hele cümle beğleri kayd [u] bend edüp bu kadar mâllarını aldığınızı ferâmûş etmeniz, yohsa at yerine atdan ve götden çıkarsız, zîrâ cümle Kürdistân ayağa kalkmışlardır. Hemân şimdi tuğu konakcıdan hân askerine aldırmayasız. Ana ilâc görün” dedikde,

Paşanın aklı başından gidüp eydir: “Evliyâm, ya nice olur?” dedi.

Hakîr eyitdim, “Sultânım, gâ’ibâne vekâletiniz edüp fermân-ı bî-haberiniz ile tuğu gerüye beş sâ‘at döndürüp işte sultânıma haber etdim” dedikde,

“İlahî, ber-hurdâr ol. Tîz asker gidüp tuğları getirsinler, ammâ bu kışda kıyâmetde Evliyâm ne cânibe gidelim” dedikde,

“Sultânım, bundan Malazgird kal‘asına andan kal‘a-i Hınıs andan kal‘a-i Ziyâeddîn’e andan kal‘a-i Bâyezîd’e andan kal‘a-i Avnik’e andan nehr-i Araz kenârları Ahısha hudûdlarıdır ve sehel sevâhildir. Ol mahallere varınca şiddet-i şitâ sehel def‘ olup Soğanlı sahrâlarından Hasan kal‘ası‘na andan iki günde Erzurûm’a muklacılık ve tavuk kırıcılık ederek selâmetle çıkarız” dediğimde Paşa gâyet hazz edüp hakîre du‘âlar edüp merhûm hâna ol kadar acıyup tuğları getirmeğe âdem gidüp vakt-i asrda tuğlar gelüp ol gece anda karavullar ile mihmân olduk.

Ve {Bitlis şehrinden} firâr ederken şehîd olan Hüseyin’imin yerine bedel bir mümtâz Gürcî gulâmı ve pür-silâh bisâtıyla hakîre bir mükellef ü mükemmel küheylân at verüp

öbür atlarım ve gayrı memâliklerim su'âl edüp,"Cümle Bitlis'de bırağup kaçdım" dedim.

Paşa, "Olmaya illâ hayr" deyüp Menteş Bölükbaşı'ya bir kafâ semmûr kürk ihsân edüp kapucubaşıları zümresine ilhâk edüp yedi günden sonra Menteş Bölükbaşı'nın üç yüz yiğidi Bitlis deresinden ceng ede ede bizim izimizce paşanın hâk-i pây-ı semendine yüzler sürüp tevâbi' yazılup ol gün Menteş Bölükbaşı bayrak açup konakcıyla ileri ta'yîn olundu. {Ve Ahlat kal'ası dizdârı bizi hân askerine vermeyüp ceng etdiğiyçün dizdâra hil'at-i fâhire gitdi.}

Allâhu Te'âlâ'ya ma'lûmdur kim bu sergüzeşt-i serencâmımız bundan ziyâde olup lâkin kitâbete iktidârımıza vakit olmamağile bu kadarca tahrîr edüp hemân cenâb-ı Rabbü'l-izzet bu bahâne ile kuş-ı cânımızı âzâd etmişdir. Hamd ü senâ ve sadlek hamd ol Feyyâz-ı Mutlak'a kim bu abd-i ahkarı hâkden ref' etdi. Ammâ,

Sitâyiş-i merhûm hân mersiyesidir

Bu hakîr-i pür-taksîr merhûm hân gibi bir kadir-şinâs hân-ı ***[15a]*** âlîşân görmedim ve kerem [ü] ihsân ile sâ'ir ihvânları üzre mümtâz-ı cihân ve dâ'imâ tâlib-i erbâb-ı ma'rifet ile hem sohbet idi ve *Mesnevîhân* ve *Gülistân ve Bostân* ve Fârisîhân idi. Ve fârisi'l-hayl-ı zamân ve mirzâ-yı Kürdistân idi. Bu sıfatlarla muttasıf olmağın cümle ahâlî-i Bitlis cümle birâderlerine bu Ziyâeddîn Beğ'i tercîh edüp sağîr ü kebîr ve cüvân ü pîr bu nev-cüvânı Melek Ahmed Paşa'dan eyâlet-i Bitlis'e hân taleb etdiler.

El-hâsıl bin kadar ebyât-ı hüsniyât ile mersiyesin tahrîr etsem güneşde zerre ve deryâda katre kadar hüsniyât ve mersiyesin tahrîr edemem ve sebeb-i şehâdeti niçe cild-i kürrâs-ı tafsîle muhtâcdır, lâkin biz bu seyâhatnâmemizde muhtasar kıldık ve bu makûle mersiyeler iltizâm mâ-lâ-yelzem kabîlindendir. Bu gûne mûhiş havâdisâtları yazmakdan ise yazmamanın lutfü çokdur ve tatvîl-i kelâmın hüsnü yokdur, zîrâ âdeme kelâl verir. Hemân ol merhûm hânın kabri pür nûr olup meskeni dâr-ı huld-i berîn ola. *Rahmetullâhi aleyh.*

İşbu sene 1066 mâh-ı (–),

Kal'a-i Van'a üç menzil karîb Erciş kal'asından İslâmbol'a revâne olduğumuz konakları bildirir

Evvelâ Paşa efendimizle **karye-i Akserâb**'dan kalkup cânib-i şimâle (–) sâ'atde ma'mûr [u] âbâdân kurâları ol şiddet-i şitâda geçüp,

Menzil-i karye-i Taşkın: Erzurûm eyâleti hudûdunda Malazcird sancağı hâkinde bir ma'mûr Ermeni köyüdür. Andan (–) sâ'atde,

Evsâf-ı bilâd-ı şâh-ı Yezdicürd, ya'nî kal'a-i Malazcird

İbtidâ bânîsi Yezdicürd şâh ibn (–) şâhdır.

Lisân-ı Moğolî'de Malazcird derler,

Lisân-ı Acem'de Hân Gazanfer şâh derler.

Ve lisân-ı Arab'da Sûr-ı Sebu' derler, zîrâ Azerbaycân pâdişâhlarından Kılıç Arslan dahi amâr etdiğinden Sûr-ı Sebu', ya'nî Arslan kal'ası demek olur, ammâ lisân-ı Ekrâd'da Malazırd derler ve ba'zıları Malazgird derler, zîrâ bir değirmi kaya üzre vâki' olduğundan

Malazgird, ya‘nî Değirmi kal‘a derler ve niçeler Merazbird derler, ammâ sahîhi Malazcird’dir, ya‘nî (–) (–) (–) (–) demek olur.

Eyâlet-i Erzurûm’da başka sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 100.000 akçe eder. Livâsında 14 ze‘âmetdir ve 282 tîmârdır. Alaybeği ve çeribaşısı vardır. Kanûn üzre cebelüleriyle bin beş yüz asker olur, ammâ Kürdistân olmağile bizimle Bitlis Hânı cenginde bile olduklarından ma‘lûmumuzdur kim sekiz bin aded müsellâh ü müzeyyen ve müretteb asker idiler. Bitlis Hânı Abdâl Hân’a bunlar dilgîr olmağile hânın askerini münhezim eden ibtidâ bu kavm-i Malazcird{dır} ve ba‘dehû kavm-i Mahmûdî idi.

El-hâsıl güzîde asâkir sâhibü‘s-seyf-i zü‘l-fecâmlar ve şemşîr sâhibi müczemlerdir ve Âsitâne tarafından iki müddetde yüz elli akçe pâyesiyle bir kadı gelüp ahkâm-ı şer‘-i Resûl-i mübîn edüp beher sene ikişer bin guruş tahsîl eder. Gerçi Kürdistân’dır, ammâ halkı şâfi‘îyü‘l-mezheb olmağile şer‘-i şerîfe mutî‘lerdir. Gayrı hâkimleri yokdur, cümleden mülk-i mîr-i livâdır. Kal‘ası dahi neferât-ı nökerâtlarıyla beğine müfavvazdır, lâkin adâlet yeridir, zîrâ halkı gâyet şedîd ve şecî‘lerdir.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Malazcird: Be-kavl-i müverrihân, diyâr-ı Ermen-i Erzen’den bir şehr-i sagîredir. Kal‘ası bir müdevver püşte üzre sâfî kesme taşdır ve şekl-i müdevver olduğundan Sûr-ı gird dediler. Derûn-ı hisâr ma‘mûrdur, ammâ hâneleri ma‘lûmum değildir. Sene 878 târîhinde Akkoyunlu Sultân Uzun Hasan-ı Bayındırî zabtında iken Ebü‘l-feth Hasan-ı Tavîl’i münhezim edüp bu kal‘a halkı itâ‘at etdiler.

Ba‘dehû Bâyezîd-i Velî asrında Acem istîlâ edüp sene 902 târîhinde Selîm şâh-ı Evvel’e Çıldır gazâsı avdetinde mutî‘ olup el-ân hükm-i Âl-i Osmân’dadır. Kal‘anın cânib-i selâsı havâleli kal‘acıkdır. şarka nâzır bir kapusu var ve aşağı (–) deresine nuzûl olunur. Kesme kayadan su yolları vardır. Bâğ u bâğçe ile memdûh değildir. Kal‘asını câ-be-câ Timur harâb etmişdir. şehri dahi ol kadar ma‘mûr değildir. Cümle iki bin hâne ve bir câmi‘ ve iki medrese ve bir küçük hammâmı var, ancak beş âdem alır. Bir hânı ve elli mikdârı dükkânı ve yedi aded mekteb-i sıbyânı vardır. 18 iklîm-i örfiyyenin vasatında bulunmuşdur.

Bu şehrin şimâlinde Erzurûm üç menzildir. Ve cânib-i kıblesinde şehr-i Bitlis iki menzilden nâkısdır. Kal‘a-i Van şarkında dörd menzildir. Kal‘a-i Ahlat ile Malazcird beyni kâmil yedi fersahdır. Kûh-ı bâlâlardan müstakîm râhları vardır. Ve şehrin âb [u] havâsı gâyet yayla olup cümle ahâlîsi ten ***[15b]*** dürüstlerdir, zîrâ kışı gâyet katıdır.

şehrin içinden cereyân eden (–) nehri Bingöl yaylasından tulû‘ edüp bu şehirde şiddet-i şitâdan kapanup kâmil bir ay teka‘üd olunmak fermân olunup bir gün hikmet-i Hudâ bir dolu yağdı kim her dânesi yüzer dirhem vezn olundu ve çok hayvânât telef edüp bir sâ‘atden sonra paşaya bir dolu dânesi getirdiler, kâmil bir vukıyye geldi. Paşaya ol dâne gelince belkim elli dirhem erimiş idi. Ve şeşhâne-i mühr-i Süleymân gibi ve kaz yumurtası gibi dolular yağdı.

Bu şehirde paşa ile meştâ faslında iken Bitlis hânı koca hândan bizim paşaya mahabbetnâmeleriyle hedâyâları gelüp hakîrin altı re’s atlarımız ve iki sepet esvâblarımız gönderüp dörd aded kölelerimize onar altun harc-ı râh ve birer kat libâs-ı sipâh verüp hakîre iki yüz guruş ve iki kızıl katır yüküyle şeker işi hulviyyât ve sâ’ir me’kûlâtlar ihsân

edüp göndermiş.

Ve mektûb-ı mahabbet uslûbunda eyle tahrîr etmişler kim, "Benim ömrüm karındaşım Evliyâ Efendi niçün havfa düşüp bir gecede böyle firâr etdiniz? Bilmez miydiniz kim Kürdistân hâli eyle olagelmişdir? İşte boyahâne ihsân etdiğimizin mahsûlünden cenâbınıza iki yüz guruş gönderdim. Allâh ile ahdim olsun. Nitekim bu Abdâl Hân-ı za'îf [ü] nâ-tüvân hayâtdadır. Her sene ebvâb-ı mahsûlâtın size vâsıl ederiz. Hemân bizi ve merhûm yâr-ı gârın oğlum Ziyâeddîn'im merhûmı hayr du'âdan unutmayasın. Hamd-i Hudâ cümle aşâ'ir [ü] kabâ'ilim kavm-i Kürdistân cem'-i vefîr ile 'Hânımızı katl edeni de yerine katl ederiz. Emr-i şer' Resûl-i mübînindir' deyü gulû-yı âm edüp kana kan taleb edüp oğlum Nûruddehr senin yanında karındaşı Ziyâeddîn'imi katl eylediği hâtıriyçün şer'ile anı da katl etdiler. *Elhükmilillâh* üç günde iki şehzâde-i âzâde-i cüvân-baht nâzenîn ciğer-pârelerden ayrıldım" deyü tahrîr etmiş, ammâ "Elhükmilillâh", "*Elhamdülillâh*" yerine idi.

Zîrâ anların katlleri yine kendüsi Koca Hân'ın tahrîkiyle idi. Devlet-i dünyâ içün iki cân-pâreden ayrılup devlet yine kendüsine münhasır oldu, *ve's-selâm*, ammâ âkıbeti hayr olsun.

Esvâblarımı ve gulâmlarımı gönderdiğinden ol kadar memnûn oldum ki gûyâ cihân benim oldu, zîrâ mâldan değil cânımdan bile me'yûs olmuşdum. Hamd-i Hudâ halâs oldum *ed-du'â (–) (–)*

Ve mine't-te'sîrâtı ru'yâ-yı sâliha-i fakîr

Bir gece bu şehr-i Malazcird'de külbe-i ahzânım içre hâb-âlûd iken menâmımda görürüm ki İslâmbol'da imişim. Siyâvuş Paşa'nın vâlidesiyle Süleymâniyye'de Defterdârzâde Mehemmed Paşa'nın vâlideleri baş başa verüp ağlaşırlar.

Hakîr eyitdim, "Ey vâlide efendilerim, ne ağlarsız?" dedim.

Anlar eyitdi, "Ey Evliyâ Efendi, ikimizin de oğulları Siyâvuş ve Mehemmed İslâmbol denizinde boğuldılar. Lütf eyle, bu haberi Erzurûm'da sizin Melek Ahmed Paşa'ya bu haberi söyle. Anların derdine birer dermân edüp anları boğulmuşken diri eylesin" dediler.

Hemân hakîr hâbdan bîdâr olup tecdîd-i vuzû' edüp vakt-i şâfi'î olmağile Paşa huzûruna varınca selâm verüp aleyke aldıkda, "Evliyâm, Erzurûm'da ne vâkı'a gördün?" dedi.

Hakîr eyitdim, "Hele sultânım, Erzurûm'a varalım" dedim.

"Hele ne vâkı'a gördünse söyle?" dedi.

Hakîr de görüp tahrîr etdiğim vâkı'ayı ale't-tafsîl Paşa'ya takrîr eyledim.

Hemân Paşa eydir: *"Sübhânallâh,* ben de demin vâkı'amda seni gördüm. 'Erzurûm'da size bir vâkı'a-yı garîbe nakl ederim, ammâ ağlaman' dedin. Ben de sana anıniçün 'Erzurûm'da ne vâkı'a gördün?' dediğim ol idi, ammâ hayr ola, ol hatunların ağlayup 'Oğullarımız İslâmbol'da gark oldular' dedikleri dünyâ mâlına gark olup Allâhu a'lem 'Erzurûm'da Paşa'ya söyle, boğulmuşken oğullarımız diri eylesin' dedikleri çerâğ ve tevâbi'lerin ihyâ ederiz ve ruhlariçün hayrât [ü] hasenât edüp anlar zinde olur. Allâhu a'lem bize Erzurûm'da senin ağzınla çok haber gelür" deyü vâkı'amı böyle ta'bîr edüp "Hayr ola" deyü bir Fâtiha tilâvet etdi.

Ve'l-hâsıl bir ayda şiddet-i şitâ sehel teskîn olup azm-i cânib-i Rûm'a başladık, zîrâ berhurdâr olsun, Malazcird Beği Mehemmed Beğ beher yevm üçer bin at yemi ve ellişer koyun ta'yîn verüp bir ay mihmândârlık etdiğinden Paşa hicâbda idi. Âhir Malazcird'den hareket günü Paşa eğninden bir semmûr kürkü Mehemmed Beğ'e geydirüp livâ-i Malazcird re'âyâsına cümle a'yânın huzûrunda beş aded kîse-i Rûmî ihsân edüp tuğlar Erzurûm cânibine revâne olup ertesi gün Paşa da Malazcird'den cânib-i şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Kaz Gölü: Malazcird hâkinde bir buhayre sâhilinde beş yüz hâneli ma'mûr köydür. ***[16a]***

Sitâyiş-i buhayre-i Fahte: Kal'a-i Malazcird ile kal'a-i Hınıs mâbeyninde bir müdevver göldür ammâ Malazcird'e bir menzil karîbdir. Bu buhayrede alabalıklar olur kim Bosna ve Hersek diyârında şehr-i Mostar içre akan nehr-i Neretva'da ol kadar iri alabalığı olamazdır. Ve cemî'i eyyâm-ı şitâda cümle kaz ve ördek bu buhayrede kışlayup cemî'i Malazcird sancağı ahâlîsi bu kazlardan sayd edüp kifâf edindiklerinden Kaz gölü derler. Cemî'i kûh-ı bâlâların cereyân eden âb-ı hayâtları bunda cem' olur. Bu buhayrenin dâ'iren-mâdâr cirmi iki menzil yerdir. Andan yine cânib-i şimâle (–) sâ'at karlar çiğneyüp,

Menzil-i karye-i Kamber Baba Sultân: Hınıs sancağı hâkinde beş yüz hâneli müselmân ve Yarmeni köyüdür. Andan, **Ziyâret-i Kamber Baba** nâm bir ziyâret etdik ammâ aslı ve fer'iyle ma'lûmum olmadığından tahrîre cür'et olunmadı. Andan yine şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Hınıs: Erzurûm eyâletinde başka sancakbeği hükmünde olup kal'asının bânîsi ve eşkâli ve fâtihi ve âsâr-ı binâları ve âb [u] havâsıyla cümle bâlâda sene 1057 târîhinde Defterdârzâde ve Gâzî Seydî Ahmed Paşa ile âsî olan şuşik Beği (–) nin üstüne cenge gitdiğimiz sene bu Hınıs kal'ası evsâfı cild-i evvelimizde mufassal tahrîr olunmuşdur. Cild-i evvelin fihrisine nazar oluna. Bunda dahi beş gün tekâ'üd edüp andan beş altı bin re'âyâ Hınıs beği fermânıyla karlı dağları kürüyüp yolları tathîr edüp andan,

Menzil-i karye-i Kozlu Baba: Bu dahi Hınıs sancağı hâkinde Yarmeni köyüdür. Bâğ u bâğçeden alâmet yokdur.

Ziyâret-i Kozlu Baba: Ebû İshâk Kâzrûnî *kuddise sırruh* hazretlerinin hulefâlarından mecâzibûn sultândan ulu kimesne imiş. Evkât-ı hamseyi Erzurûm'da Ebû İshâk Sultân ile kılup yine bunda savma'asında bulunurmuş kim bu mahal ile Erzurûm mâbeyni dörd menzil yerdir. Netîce keşf ü kerâmetleri âşikâre olmuş erdir. Otuz üç dâne kozdan bir tesbîhi var imiş. Dâ'imâ boynunda taşırmış. Anıniçün Kozlu Baba derler. Bir bî-evkâf tekyeciğinde künc-i anâda genc-i gınâ sâhibi fukarâları vardır. Andan yine şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i Ağzıaçık Mağârâ: Hınıs sancağı hâkinde kenâr-ı Araz nehrinde bir ma'mûr köydür. Bu kurâ halkının cemî'i hayvânâtları sayf u şitâda nehr-i Araz sâhilindeki mağârâlarda yatırlar. Mâh-ı Temmuz'da ol gârlar sermâdır. Eyyâm-ı şitâda hummâ-misâl germâdır. Anıniçün Ağzıaçık mağârâ derler. Kûh-ı Bîsütûn'dan nişân verir gâr-ı yetîmânlardır kim her bir kehf içre onar ve on beşer bin koyun kışlar. Andan yine taraf-ı şimâle (–) sâ'atde gerçi kar üzre gitdik ammâ havâ mu'tedil olup,

Evsâf-ı Altun Halkalı Köprü

Mukaddemâ sene 1057 târîhinde şuşik kal‘ası gazâsına geçerken bu cisrden ubûr olunmuşdur ammâ ta‘rîf ü tavsîf olunmamış idi. Bu cisr-i azîm nehr-i Araz-ı azîm üzre Âl-i Çobaniyân’dan es-Sultân (–) Melik Gâzî binâ etmişdir.

Bir sarp ve zayyık yerde eflâke ser çekmiş kayadan kayaya Kehkeşân-âsâ bir göz tâkı atılmış kavs-i kuzahdan nişân verir bir göz pül-i ibret-nümâdır, ammâ Batman cisri ve Hasankeyf kal‘ası cisri gibi kemeri içinde hânı ve hücre ve matbahları yokdur. Hemân ibret-nümâ bir göz cisr-i musanna‘-i garâ’ibdir.

Bu kantara-i vâcibü‘s-seyrin pesendîde bir ma‘rifet arz edüp yed-i tûlâsın ayân u beyân etdiği oldur kim tâk-ı Kisrâsının ortasına vaz‘ etdiği kined ta‘bîr etdikleri seng-i hârânın tâ vasatına bir zer-i hâlisden bir halka asmış, nehr-i Araz üzre maslûb durup bir rîh-i şedîd ol halkaya isâbet etse halka-i müdevver hareket eder. Ve ol halkanın da rezesi vardır kim âdem beli kalınlığı vardır. Ve halka kezâlik âdem uyluğu kalınlığı vardır, âlî yerde olmağın küçük görünür ammâ içinden bir at geçse mümkündür, tâ bu mertebe bir azîm altun halkadır. Anıniçün Altun Halkalı köprü derler.

Sâhibü‘l-hayrât bu cisri inşâ ederken ol halkayı bu cisrin ortasına ol mülâhaza ile vaz‘ eylemiş kim *Allâhümme âfinâ* bu cisir mürûr-ı eyyâm ile münhedim olursa bu halka mâlıyla bu cisri ta‘mîr ü termîm edeler ammâ niçe kerre Kürd harâmîleri bu halkaya kemendler ile vaz‘-ı yed etmek murâd edinüp helâk olmuşlardır.

Ve bu cisre karîb karye ahâlîleri bu pülle dîdebânlardır. Ve bu cisir altına nehr-i Araz tâ Bingöl yaylağından gelüp kal‘a-i Malazcird’e uğrayup andan kal‘a-i (–) uğrayup andan Hasankal‘asına üç sâ‘at karîb Çoban köprüsü altından güzer edüp niçe yüz kurâ vü kasabâtlara râst gelüp kal‘a-i Revân kurbunda nehr-i Zengi’ye mahlût olur.

Zengi dahi nehr-i Kür’e, Kür dahi Bahr-i Harez’e mahlût olur kim Bahr-i Gîlân ve Bahr-i Bâbü‘l-ebvâb, ya‘nî Demirkapu denizine munsabb olur. Bu mezkûr cisr-i Halkalı‘yı ubûr edüp karlı sarp dağlar çıkup ve inüp (–) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Artıf: Hınıs sancağında Ermeni köyü olduğu ***[16b]*** cild-i evvelde merkûmdur. Andan yine şimâle (–) sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Alvar: Pasin sancağı hâkinde ma‘mûr Yarmeni köyüdür. Andan dürüst şimâle Pasin sahrâsının berf-i rahmeti üzerimize serçe başı gibi yağarak at sînebendinde kar sökerek (–) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Hasanâbâd-ı seng-i bünyâd: Sene 1057 târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa asrında bu sûru seyr {etmişdik}. Ve bu kal‘a-i Hasan’ı Hüsn-i ta‘bîrile yedi aded Hasanâbâd ve Hüsnâbâd kal‘aları içre bu kal‘a-i Hasan’ı hüsn-i edâ ile ibtidâ esâsı meşveretini [6] re’yile binâ olunduğu, bânîsi Uzun Hasan şâh olup fâtihi Fâtih Mehemmed Hân ve Selîm Hân-ı Evvel olup kal‘ası eşkâl-i imârâtıyla ve germâblarıyle cümle cild-i evvelimizde tahrîr olunmuşdur kim cild-i evvelimize nazar oluna.

Bunda bir kerre meks edüp şuşik kal‘ası gazâsına gitmişdik. Bir kerre Revân’a giderken, bir kerre Ahıska’ya giderken ve bir kerre Kars kal‘ası ve yine Revân’a giderken tekrâr

tekrâr bu kal‘a evsâfı terkîm olunmuşdur, ammâ şimdi bir gün meks edüp havâ-yı mu‘tedilde cânib-i garba (–) sâ‘atde,

Menzil-i Ca‘fer Efendi köyü: Sâhibi Erzurûm muharriri Ca‘fer Efendi’dir. Üç yüz hâneli Ermeni köyüdür. Cümle asker sâ’ir kurâlara yâfteler ile ta‘yîn olundu. Bu Ermeni evlerine şiddet-i şitâda girdiğimizde {gûyâ} hayât-ı ebed bulurduk. Cümle bu Erzurûm hânelerinin dam u bâmları gemi direğiyle binâ olunmuşdur kim ol direklere keran derler, bâr-ı girân-ı amûd çamlardır, ammâ hâneleri anınla kırlangıç kanadı gibi binâ edüp cümle re‘âyâ evleri hammâm gibidir. Hâne damının ortasında bacadan küşâdelik gelir ve hâne zemîni ortasında alev-ber-alev sığır tezekleri yanup tennûrlarında kete, külümbe ve herse ve lahşe ve kıjılı çobra ve sarmasaklı tarhana çobrası ve tovga çorbası pişüp cümle âyende vü revendegâna ni‘metleri mebzûldür, zîrâ gâyet ganîme diyâr-ı Rûm-ı hâk-i Erzurûm’dur. Ve her hânenin cânib-i erba‘asında câmûs ve sığırları bağlıdır. Anların da nefesinden hâneleri hammâm gibi olur.

Ba‘dehû bu Ca‘fer Efendi köyünden kalkup yine semt-i garba (–) sâ‘atde **Gümüşlü Künbed** nâm kubbe-i âlîyi geçüp sehel alay şekilli bir cem‘iyyet ile cümle a‘yân-ı Erzurûm istikbâle çıkup,

Menzil-i dârü‘l-celâl vilâyet-i dârü‘l-ikbâl şehr-i Erzurûm-ı behcet-rusûm

Hamd-i Hudâ sıhhat [u] selâmetle yine on bir seneden sonra gelüp meks etmek müyesser olup paşa efendimizi vüzerâlara mahsûs olan sarây-ı azîme kondurup cümle ağavâtlara yâfte ile şehir içre bizim âdil paşamızın ağalarıdır deyü ol kışda kıyâmetde şehir içre konak verüp cümle katarları Erzurûm sahrâsında olan Kân köyüne kondurdular ve cemî‘i ta‘yînâtımız şehirli tarafından verdiler.

Bir ağavâtımız tencere ve kahve kaynatmağa ihtiyâc olmadılar, zîrâ Melek Paşa efendimiz sene (–) târîhinde Erzurûm vâlîsiyken paşa efendimiz a‘yân ve kibâr u eşrâf-ı sığâr ile hüsn-i ülfet etdiğinden eylik zâyi‘ olmayup “Bizim halîm ü selîm ve halûk paşa efendimiz geldi” deyü paşanın yoluna var makdûrların bezl edüp hedâyâ-yı vâfire ve ni‘met-i hulviyyât-ı mütekâsireler getirirlerdi.

Bâ-husûs vâlî-i vilâyet olan Zurnazan Mustafâ Paşa Âsitâne-i sa‘âdet’de bir sâ‘at mühür sâhibi olup yine ma‘zûl olup eyâlet-i Erzurûm’i ana ihsân eylemişler. O da gelmek üzre iken Erzurûm’da müsellimi Abdullâh Ağa nâm bir sâhib-i tab‘ ve kadir-şinâs-ı hümâm bir âkıbet-endîş ve dûrbîn-fikr ve maslahat-güzâr ve müdebbir ve mubassır gönül uğrısı kimesne imiş. Paşa sarâya indiği sâ‘at cümle iç ağalara hücreler ve dîvânhâneleri serâpâ zer-ender-zere müstağrak döşeyüp bir mümessek ni‘met-i uzmâ ile summât-ı Muhammedî çekmişdir kim diller vasfında kâsır ve kalemler midhatinde kâsirdir. Gûyâ Van’dan ma‘zûl olup Erzurûm mansıbına mutasarrıf olduk. Meğer Topkapulu Mahmûd Ağa Erzurûm gümrük emîni imiş. Mîrîye iki yüz kîse deyni olmağile {Âsitâne’de} Defterdârzâde Mehemmed Paşa tarafından İznikli Hüseyin Ağa nâm bir ağada Mahmûd Ağa mahpûs imiş. Paşa bu işden haberdâr olup Hüseyin Ağa’yı huzûruna çağırup müsellimin ziyâfeti başına oturdup vâfir dil-nüvâzlıklar edüp Hüseyin Ağa gâyet memnûn oldu.

Ba‘de’t-ta‘âm müsellim, Paşa’ya bir semmûr kürk ve on boğça esbâb ve üç Gürcî

gulâm ve üç re’s küheylân at ve üç katar ester ve üç katar üstür hedâyâ çeküp Paşa-yı re’y-i ahsen hussân-ı sabâ-sür‘atin birisin Mahmûd Ağa’yı haps eden Hüseyin Ağa’ya ihsân etdi ve buyurdular kim,

“Hüseyin Ağa oğlum, Gümrük Emîni Mahmûd Ağa sende zincir ile kayd [u] bend olup mahpûs mudur?”

“Belî sultânım, göz hapsindedir” dedikde,

“İmdi biz ol âdeme kefîl bi’l-mâl **[17a]** ve kefîl bi’n-nefsim. Eğer bin kîse deyni de var ise biz mütekeffiliz. Anı bu ânda hapisden ıtlâk eyle” dedikde hemân Hüseyin Ağa-yı dûrbîn-fikr, “N’ola sultânım! El-emrü emrüküm, bana kapucular kethüdânızı koşun şimdi teslîm edeyim” dedikde,

Paşa eydir: “Hüseyin Ağa yine burada nezâket eyledin, ya‘nî ‘Ben ıtlâk etmedim, ale’l-gasb ıtlâk edüp fülân ağasına teslîm etdim’ demeğe ba‘is-i kelâm ola” dedikde,

Hüseyin Ağa eydir: “Lâ Vallâhi sultânım! Bu sözler hâtırıma gelmemişdir” dedikde,

Paşa “Tîz var, Kapucular Kethüdâsı Mahmûd Ağa’yı sana teslîm edüp Hüseyin Ağa ile gelüp bize teslîm etsin, şer‘îsi odur” dedi.

Derhâl Mahmûd Ağa’yı hapisden ıtlâk edüp paşa huzuruna getirüp zemin bûs etdikde “Tîz Mahmûd Ağa, on güne dek ben bunda iken beytü‘l-mâl-i müslimîne deynin edâ edüp deynin halâs eyle. Yohsa sen bilürsün” deyüp,

Paşa Hüseyin Ağa’ya “Ber-hurdâr ol” deyü hayr du‘â etdi. Ve Hüseyin Ağa hânesine gitdi. Anı gördük Mahmûd Ağa paşaya on sekiz kîse nakid guruş ve yigirmi kîse bahâ eder akmişe-i fâhire ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve nevâdire ve yedi küheylân at ve üç aded gulâm-ı mümtâz-ı nevâdirât hedâyâlar getirüp, Paşa dahi Mahmûd Ağa’ya bir semmûr postîn kürk ihsân edüp eydir:

“Elbette borcun edâ eyle. Yohsa vallâhi hedâyâlarını almam” deyü yemîn etdi.

Ertesi gün Mahmûd Ağa paşaya yine Paşa sarâyında {bir} ziyâfet tertîb etdi kim iki pâdişâh-ı cem-cenâb bir yere cem‘ olsa aslâ hicâb çekilmezdi, zîrâ sükkerî ta‘âm-ı mümesseklerdi kim ancak olur.

Cümle ekâbir ü a‘yân ve Mahmûd Ağa ve ana mübâşir gelen Hüseyin Ağa cümle ol ta‘âm-ı nefîseyi tenâvül edüp ba‘de’t-ta‘âm eller gasl olup paşa ayak reftârı ederken,

“Bu kasr-ı cihân-nümâ ne zîbâ kasr-ı ra‘nâ olmuş”, deyü seyr [ü] temâşâ ederken nakş-ı bukalemûnu,

Mimmâ bi-resmi seyyâh-ı âlem Evliyâ min-huddâm-ı Mehemmed Paşa.

Sene 1056.

târîhiyle hakîrin hattın görünce,

“Bire Evliyâm! Ol sene Acem diyârına gitdiğin asırda mı bu kasr binâ olunup nakş etdin” deyü su’âl buyurduklarında hemân Mahmûd Ağa’ya mübâşir gelen,

Hüseyin Ağa eydir: “Sultânım! Hikmet-i Lokmân’dan haber alın. Bu kasrı efendimiz {Mehemmed} Paşa oğlunuz vâlî-i vilâyet iken binâ edüp cümle nakş-ı bukalemûnu ve lâciverd ve müzehhebi cümle Evliyâ Çelebi dâ‘înizin dest-i hattıdır. Ve târîhi güfteleri dahi anındır kim en aşağı kitâbe içre

……………. (1/2 satır boş)…………….

……………. (1/2 satır boş)……………. sene (–)

deyü tahrîr etmişdir” dedikde,

Paşa dahi ziyâdece im‘ân-ı nazar ile nazar edüp “Hay hay fenâ dünyâ, vallâhi gerçek Evliyâ‘nın güftesi ve resm-i bukalemûnudur. *Sübhânallâh,* işte Defterdârzâde Mehemmed Paşa oğlumuz da bu sarâyda bir âsâr eyledi. Niçe cânlar böyle eser edemeyeler. Anıniçün derler kim ‘Er ölür adı kalır’. El-hâsıl hayr ile yâd olunmağiçün niçe böyle hayrâtlar inşâ etmek gerek” deyü bu kasr içre gezer.

Ammâ paşa gûyâ mest [ü] medhûş şekilli gezerdi ve gözleri tas-ı pür-hûna dönmüş.

Hakîr kendi kendime eyitdim: “Yine paşanın celâli var” deyüp,

Paşanın yanına varup eyitdim: “Sultânım! İnşâ’llâhu Te‘âlâ Âsitâne-i sa‘âdete an-karîbi’z-zamân vardığımızda bu kasrı binâ eden Defterdârzâde hâlâ defterdâr paşadır, anlar ile an-karîb müşerref olduğunuzda hoş geçinirsiz” dedim.

Hemân Paşa eydir: “Biz anlar ile ve Siyâvuş Paşa ile görüşmeği Allâh gecinden nasîb eyleye. Bin sene yerde yatmadan ise bir gün yer yüzünde ibâdet etmek eydir” deyüp “Evliyâ! İnşâ’llâh biz seninle sıhhat ü selâmetle Rûm mansıblarına gideriz. Defterdârzâde ve Siyâvuş Paşa gayrı mansıba gitmişlerdir” deyüp paşa hâmûş-bâş oldu.

Hakîr, paşanın bu gûne sözlerinden niçe nükte ve rumûz u künûz fehm etdim ammâ “*El-ma‘nâ fî batnı’ş-şâ‘iri*“dir deyüp hakîr sükût etdim.

Gördüm ki Melek Ahmed Paşa eline tesbîhin alup “Allâh Allâh, kadîr Allâh, bâkî Allâh, fânî dünyâda böyle köşk ve sarâylar yapan” deyüp Erzurûm sahrâlarına nazar ederken hakîr kasr-ı mezbûrdan aşağı indim.

Gördüm ki Gümrük Emîni Mahmûd Ağa’nın iki aded Tatar ulakları geldi ve hemân gerüye dönüp paşaya çıkup “Sultânım! Müjde, Tatar ulaklar[ı] geldi ve sultânıma mektûblar getirdi” dedim.

Hemân Paşa eyitdi: “Evliyâm! İşte Malazgird kal‘asında gördüğün vâkı‘ada Siyâvuş Paşa ve Mehemmed Paşa vâlideleri ‘Oğullarımızın gark olduğun Evliyâm paşana Erzurûm’da söyle’ dedikleri budur kim sen bana bu Erzurûm’da ‘Ulaklar geldi’ deyü haber etdin. Bu ulaklarda çok haber vardır. Tîz Gümrük Emîni Mahmûd Ağa’yı ve ana mübâşir gelen öksüz kalmış Hüseyin Ağa’yı ve müsellim ağayı çağırın, gelsinler” derken anlar dahi iki ulak ile hâzır imiş. **[17b]**

Paşa huzûruna girüp hemân iki ulak sadağı ve savatı ve belinde kılıcıyla Paşa huzûruna gelüp kalpakların taşlayup, ya‘nî yere bırağup dest bûs edüp mektûbları Paşa destine verüp gerüye durdu. Paşa ibtidâ Kaya Sultân’ın mektûbun kırâ’at edüp *el-hükmülillâh* [7] deyü

ağlayup,

“Evliyâm, gördün mü? Demin sen İslâmbol’da Defterdârzâde {ile} müşerref olduğunuzda ‘Hoş geçinirsiz’ dedin. Ben ‘Allâh gecinden müyesser ide’ dediğimde sen ta‘accüb etdin. İşte Siyâvuş Paşa sadrıa‘zam iken merhûm olmuş. Hemân ol ân Defterdârzâde Mehemmed Paşa’yı huzûr-ı pâdişâhîye kığırup ‘Sen Siyâvuş Paşa lalama en‘âm-ı şerîf okutdurup öldürmüşsün’ deyü bostâncıbaşı çardağında katl edüp na‘şını Demirkapu önüne bırağırlar. Mehemmed Paşa’yı boğup rûh teslîm etdiği ân bir oğlu vücûda gelüp ismini Mehemmed Yetîmi komuşlar” dedikde hemân bu hakîrin cânı hulkuma gelüp bana bir bükâ âriz oldu kim aklım başımdan gitdi.

Zîrâ ol vezîr-i rûşen-zamîrin bu Erzurûm’da gümrük kitâbeti ve hazînesi kitâbeti ve nedîmliği hidmetinde olup bu kasrın nakşı ve târîhleri bahânesiyle bir buçuk senede on yedi kîse ihsânın ve on kîse kuruşluk hedâyâ in‘âmın görmüşdüm. *Hudâ garîk-i rahmet ede.*

Der-beyân-ı ahlâk-ı hamîde-i Defterdârzâde Mehemmed Paşa

Peder-i büzürgvârları Bosnevîyyü‘l-asl livâ-i Hersek’de kasaba-i Nevesin’li idi. Fâtih-i Egre Mehemmed Hân hidmetinde behreyâb olup niçe manâsıb-ı âlîlerde merâtib-i ulyâ kat‘ ederek âhir cülûs-ı Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘de başdefterdâr olup hazîne-i pâdişâhîye nizâm [u] intizâm buldurmuşken sene 1041 târîhinde Hâfız Ahmed Paşa’yı kul pâre pâre edüp Receb Paşa sadrıa‘zam olup yine kul mâh-ı Ramazân’da bir dipi ve boran kar yağarken kul gulû edüp Murâd Hân’dan Musâhib Mûsâ Çelebi’yi isteyüp Receb Paşa sarâyında kul hançer üşürüp şehîd etdiler ve na‘şını sarâydan aşağı Atmeydânı‘na atdılar. Mevtine târîh:

Mûsâ‘ya cemâliyle tecellî kıla Bârî.

Sene 1041

Cümle kul yine gulû etmeden ferâgat etmeyüp “Bu Mûsâ‘nın himâyesinde olan Yeniçeri Ağası Hasan Halîfe’yi ve Defterdâr Mustafâ Paşa’yı isteriz” dediler.

Âhir-i kâr Hasan Halîfe’yi bulup tîğ-i cellâd-ı şâhî ile kellesin teninden cıdâ, serini ber-cıdâ edüp Atmeydânı‘na bırakdılar.

Ve Defterdâr Mustafâ Paşa’yı dahi pinhân olduğu künc-i vahdetde bir hidmetkâr ta‘rifi sebebiyle bulunup Atmeydânı‘nda anı dahi fermân-ı pâdişâhîyle katl olunup na‘şını kul haşerâtları sinirinden çınar ağacına asdılar. Anıniçün pâ-maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa derler.

Bu hikâye-i mûhîş-i dırâzdan murâd oldur kim bâlâda zikr olunup şehîd olan Mehemmed Paşa efendimiz bu maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa’nın ciğer-kûşesi idi.

Âhir-i kâr elli sekiz yaşında kendüye de rütbe-i şehâdet müyesser oldu, ammâ pederinden sonra on dörd yaşında garîb ve bî-kes kalup bir pençe-i âfitâb mehtâb bir mahbûb şâh-ı cem-cenâb idi kim ol asırda cihân-ârâ bir melek-sîmâ sultân-ı cüvânân idi. Rûznâmeci İbrâhîm Efendi ve Süleymâniyye’de sâkin Uzun Hüseyin Ağa ve Defterdâr Ömer Efendi ve Sıdkı Efendi nâm be-nâm-ı hümâm kimesneler bu Mehemmed Beğ‘in pederi

huddâmlarından oldukları cihetden bu Mehemmed Beğ'i gözedüp ecnebî ve enâyîden hıfz [u] hırâset etdiler. Tâ ki yigirmi beş seneye bâliğ olup müzellef zakan(?) oldukda dîvân hâceliklerinden taşra kâğız emâneti hidmetine istihdâm etdirüp niçe sene mutasarrıf olup niçe manâsıb-ı dîvân zabt edüp âhir-i kâr cülûs-ı İbrâhîm Hânî'de Anadolu muhâsebecisi olup niçe zamân ana da mutasarrıf olup ba'dehû silihdâr ağalığı hidmetine me'mûr olup ol asırda Sâlih Paşa defterdâr iken vezîria'zam oldu.

Hikmet-i Hudâ bu Sâlih Paşa sinirinden maslûb Defterdâr Mustafâ Paşa'nın hidmetkârı idi. Kendüleri sadâret rütbesine nâ'il oldukları gün hukûk-ı sâbıkaya binâ'en bu Defterdârzâde Mehemmed Beğ çelebisini ileri çeküp Yeniçeri Ağası etmek murâd edindikde Mehemmed Beğ kabûl etmeyüp eyâlet-i Erzurûm'a tâlib oldukda ol ân Vezîr Sâlih Paşa Sultân İbrâhîm Hân'a telhîs edüp telhîsi hayyız-ı kabûlde olup eyâlet-i Erzurûm üç tuğ vezâret ile ibtidâ'en Defterdârzâde Mehemmed Paşa efendimize sadaka olunup ibtidâ anlar ile memâlik-i Erzurûm seyâhatine gidüp andan üç kerre diyâr-ı Acem'e gitdiğimiz bâlâda cümle cild-i evvelimizde mastûrdur, ammâ saded-i ahlâk-ı hasene-i Mehemmed Paşa oldur kim bu eyâlet-i Erzurûm'a mutasarrıf iken ahâlî-i Erzurûm emn [ü] emân-ı âsâyiş ile herkes kendü kâr [u] kisbinde zevk u safâdan hâlî değiller idi. ***[18a]*** Ve adl [ü] adâlete mâ'il ve hakk-ı cevâba her bâr ka'il idi ve mutasarrıf olduğu eyâletlerde bir karye değil bir hâne gâret olunmadı ve tevâbi'ine gâyet zâbit w râbit olup herkes ırzıyle zevk u şevkinde olup pâk u pâkîze ve musallî tevâbi'lere mâ'il idi, zîrâ kendü nefsinde dahi pâk u pâkîze her şeyden müberrâ bir mahbûbü'l-kulûb ve bir akl-ı Arasto ve dûrbîn-fikr ve re'âyâ-perver idi ve kemâl-i sâhib-i hayâ ve mü'eddeb olduğundan bir ferd-i âferîde anın avret yerin görmüş değiller idi. Ve irtişâ ve zemm ü nemm ve gıybet ve mesâvî tarafından gâyetle perhîzkâr idi. Ve şecâ'at ve mehâbet ve selâbetde beyne'l-akrân Sâm u Nerîmân akrân idi. Hattâ sene 1057 târîhinde şuşik kal'ası cenginde ve dahi sene {1058 târîhinde} Üsküdar'da Kara Murâd Paşa sadrıa'zam iken Gürcî Nebî ve Katırcıoğlu cenginde bu Mehemmed Paşa talî'a-i asker olup çarha cenginde etdiği bahâdırlıkları bir vezîr-i dilîr etmemişdir. Meğer Gâzî Seydî Ahmed Paşa Tarabefzûn eyâletinde nehr-i Çoruğ kenârında Gönye kal'ası cenginde kavm-i Kazak-ı Ak ile etmiş ola.

Âhirü'l-emr otuz bir sene müfârakatımızdan sonra vezâret ile gâh şâm ve Mar'ayş ve Malatıyye ve eyâlet-i Mora ve niçe manâsıb-ı âlîlere mutasarrıf olup mu'azzez ve mükerrem idi. Çün emr-i Hudâ böyle imiş kim,

Sebeb-i şehâdet-i Mehemmed Paşa

Burnâz Müftî nâm müfsidin ifsâd u mekriyle böyle yüzden şehîd olduğın beyân eder: Evvelâ Siyâvuş Paşa merhûm olıcak,

Burnâz Müftî nâm şakî paşaya gelüp eydir: "Bire birâder, durma hemân cülûs idelim. Bu Mehemmed Hân sabîdir, bilmez. Necîb ü reşîd değildir. Ya Selîm'i, ya Süleymân'ı veya Ahmed'i veya Orhân'ı pâdişâh edelim. Anlar bu devlete vukûf-ı tahsîl edince zamân geçer, sen mü'ebbed vezîria'zam ol. Bir müstakil şeyhülislâm olup bu kârhâne-i atîkde bir kâr-ı cedîd edüp mülk-i emlâklar ve çerâğ-ı efrûhteler edüp her tarafa kol kanat salup zemîne bîhler uralım, iş görelim, durma hemân cümle ocak ile söz edelim ve elbette bir iş görelim" dedikde,

Paşa -yı dûrbîn-fikr eydir: "Bire efendi, cülûs yok iken ben şimdi bu kula üç ayda ben

beşer bin altışar kîse mevâcibi yetişdiremem. Tedâhül bize göz açdırmamışdır. Eğer cülûs olursa ya bu yüz bin askere altı bin kîse cülûs in'âmın kanden peydâ edeyim" dedikde, hemân,

Burnâz-ı pürnâz u kurnaz müftî eydir: "Bire Harem-i Hâs'da birkaç kişiyle bir olup Sultân Murâd'ın cem' etdiği çilhâne hazînesin açdırup cümle kula cülûs in'âmı ve mâhiyye kul mevâciblerin verdikden sonra bin pâre gemiyle Girid ve Malta üzre sefer edüp ba'de'l-feth [ü] futûh kula ruhsat verüp artık sefer lafzın anmayup niçe zamân bu devletde seninle ber-devâm oluruz" dedikde,

Paşa -yı umûr-dîde eydir: "Bire efendi, bu iyi meşveretdir, ammâ ol hazîne dediğini Sultân İbrâhîm perîşân edüp Cinci Hoca'ya ve şekerpâre'ye ve Telli Haseki'ye ve Ahmed kulu sâzendelerine ve niçe bin aded musâhib ve musâhibelere ol hazîneyi telef edüp bir nukre ve bir dânık-ı Devânıkî hazînede kalmamışdır. Ben bu gûne vezâret istemem. *Allâhümme âfinâ.* Efendi bu cevâbı pinhân eylen gâyet bed sözdür" dedikde hemân,

Burnâz ve kurnaz müftî muğber hâtır kalkup, "Siyâvuş Paşa'nın ve gayrının cenâzesine hâzır olalım" deyüp huzûr-ı Mehemmed Paşa'dan kalkup gider.

Der-akab Harem-i Pâdişâhîye varup, "Pâdişâhım, Defterdâroğlu hâlâ defterdârın cülûs etmek ister, ben rızâ vermedim" deyü kendi kelâmın yine huzûr-ı pâdişâhîde nakl-i bi'l-mıstar edince der-akab,

Defterdârzâde Defterdâr Mehemmed Paşa'yı içeri çağırup, "Siyâvuş Lala'mın fevtiyçün En'âm okudup şehîd eden ve cülûs etmek murâd eden sen misin?" deyü söyletmeden bilâ-te'hîr efendimiz Gâzî Mehemmed Paşa-yı mazlûmu nâ-hakk ma'nûkan hürre şehîd etdiler ve katl îcâb eder hâli yok iken rütbe-i şehâdete erişüp livâ-i Hazret-i Hamza sâyesinde haşr oldu. *Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi'a.*

Bu mertebe ta'rîf ü tavsîf ve mertebeden murâd [u] merâm oldur kim âlem-i sabâvetden beri bir yerde esüp nân u nemek hakkı olduğundan hayr ile yâd etmeğiçün bu yüzden tahrîr olundu. *Rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ garâbet andadır kim, bu hakîr Malazcird kal'asında gördüğüm vâkı'ada Siyâvuş Paşa ve Mehemmed Paşa İslâmbol denizinde gark oldu dedikleri vâkı'ayı,

Melek Ahmed Paşa ta'bîr edüp, "Erzurûm'da anların haberi gelir ve biz Âsitâne'de anlar ile ***[18b]*** görüşemeziz. Anlar şimdi gayrı mansıbdadır. Biz seninle Evliyâm Rûm mansıblarına gideriz" dediği rumûz-ı künûzler cümle gelüp zuhûr etdi.

Andan bildim ki Koca Melek Ahmed Paşa tehî değil. Bir rumûz-ı künûz sâhibi velî mertebesinde bir vezîr-i meşâyihdir. Dibelik mahabbet edüp dâmenin elden komadım.

Ba'dehû Melek Ahmed Paşa Erzurûm'da ulakların mektûbların kırâ'atden sonra ulaklara in'âm edüp Gümrük Emîni Mahmûd Ağa'nın üzerine mübâşir gelen Hüseyin Ağa melîl melîl ağlarken,

"Elem çekme Hüseyin Ağa, Defterdârzâde efendin merhûm olduysa Melek sağ olsun. Demin sen bizim bir ricâmızla Mahmûd Ağa'yı hapsden ıtlâk edüp insâniyyet etdin. Anlar mukâbelesinde biz de seni garîb komazız. Tîz kethüdâyı çağırın" dedi.

Der-sitâyiş-i kerem-i Melek Ahmed Paşa berây-ı Hüseyin Ağa

Derhâl kethüdâ gelüp, "Yûsuf, bu Hüseyin Ağa bizim garîbimiz oldu ve İslâmbol'dan birer kamçıyla ulak olup geldi. Biz buna ibtidâ bir cerge, ammâ cedîd ve mükellef ola, matbahı ve sâ'ir beş aded haymesiyle ola ve bir katar katır ve beş köle ve beş at bisâtıyla ve beş tîrkeş ve kılıç ve mızrak ve cümle yol mühimmât [u] levâzımâtın gör. Tîz hazînedâr beş kîse getür" deyüp beş kîseyi Hüseyin Ağa'ya verüp Paşa kendü arkasındaki beş yüz guruşluk semmûr kürkün Hüseyin Ağa'nın arkasına geydirüp Paşa kendisi yerinden kalkup,

Mahmûd Ağa'nın arkasından semmûr kürkün çıkarup "Senin üzerine mübâşirdir. 'Efendisi merhûm oldu' deme, dahi ziyâde ri'âyet eyle" deyü Mahmûd Ağa'nın kürkin Hüseyin Ağa'ya geydirüp kendi kürkü ve Paşa kürkü ve Mahmûd Ağa kürküyle Hüseyin Ağa üç kürklü olup,

Mahmûd Ağa'ya Paşa fermân etdi kim "On kîse de sen ver" deyüp der ân on kîse Mahmûd Ağa verüp üç at ve iki Gürcî gulâm ve bir katar katır verdi ve,

Paşa buyurdular kim, "Her kim beni severse a'yân-ı Erzurûm Hüseyin Ağa'ma cümle ri'âyet eylesin" deyü fermân edince Allâhu ekber yedi günde herîf mâla müstağrak olup neye uğradığın bilmedi. Ve Paşa'nın ta'yînâtın alup kapucubaşı zümresine ilhâk eyledi ve,

Paşa buyurdular kim "Hüseyin Ağam eski kapu yoldaşın ile yan yana cerge cergeye kurup konup göçün" deyü fermân etdiler. *Ve's-selâm.*

Ve ol gün yine Paşa efendimiz bu hakîr ile iki yüz altun ve iki Keşmirî şal ve bir destmâl Vanî Efendi'ye hedâyâ gönderüp altunları kabûl etmeyüp iki aded şâlları alup elli altunun hakîre verüp mâ-bâkîsinden fukarâlarına üçer altun bezl edüp ziyâdesin bir fukarâsıyla mühürleyüp Paşa'ya gönderdi.

Sâhib-i sülûk u müfessir ve muhaddis, bahr-i me'ânî ârif u samedânî eş-şeyh Hazret-i Muhammed Vanî'dir kim ol asırda yegâne-i asr-ı zamâne idi, ammâ vakt-i gurûb değil küşâde-meşreb mustalih ve fusehâ-i bülegâdan bir fudalâü'd-dehr kimesne idi, ammâ dehrî değil idi. *Sellemehullâh.*

Hulâsa-i kelâm, şehr-i Erzurûm'da on gün tekâ'üd edüp şiddet-i şitâyı sehel geçürüp Erzurûm Vâlîsi Zurnazan Paşa'nın gelmesi haberin alup tuğlar gidüp ertesi gün ale's-seher cümle a'yân-ı vilâyet alay ile paşayı Erzincân kapusundan taşra çıkarup nısf menzil gidüp cümle vedâ[']laşup anlar Erzurûm'a avdet etdiler. Bizler (–) sâ'atde,

Menzil-i karye-i Ilıca

Akkoyunlu pâdişâhlarından (–) binâsı olup bir nâfi' germâb [u] sahn-âb olduğu cild-i evvelde mastûrdur.

Bu mahalde Erzurûm Vâlîsi Zurnazan Paşa hayme vü hargâhıyla ol şiddet-i şitâda meks edüp bizim paşaya bir âlî ziyâfet edüp paşaya bir semmûr kürk ve bir murassa' eğerli at ve bir oba hayme ve yigirmi kîse harc-ı râh ve beş katar ester ve beş katar şütür ve on aded güzîde Gürcî gulâmı hedâyâ verüp Melek Paşa memnûn oldu. Ve âkıl Gümrük Emîni Mahmûd Ağa deyni olan iki yüz kîse mâl-ı mîrîyi iki vezîr-i pâdişâhî huzûrunda Hüseyin

Ağa'ya teslîm edüp ve huzûr-ı şer'de hüccet-i şer'iyye ve temessükler alup borcdan halâs olup iki yüz kîse mâla kirâ bârgîrleri de âmâde olup bizim paşa bu mâl-ı pâdişâhî üzre beş bayrak sarıca ve yigirmi aded iç mehterleri hıfz [u] hırâsetiçün ta'yîn eyledi ve vezîr-i dilîr birbirleriyle musâhebet eyledi. Esnâ-yı kelâmda,

Zurnazan Paşa bizim Melek Paşa'ya eydir: "Sultânım, bize bîgâne âşinâlık edüp yukarudan aşağı mu'âmele eyleme, zîrâ sultânım, biz de yarım sâ'at mühür sâhibi olduk. Bizden mührü alup Girid'e Deli Hüseyin Paşa'ya gönderdiler ve yine alup Siyâvuş Paşa'ya mührü döndürdüler. Hele biz yarım sâ'at ***[19a]*** mührü alup koynuma koyup ve yüzün görüp çaşni helâl bir kerre mührü kokladım. Gûyâ hayâl-i hâb imiş. Yine aldılar, bizim Deli birâdere gönderdiler, ammâ ana mührü alup koklamak bile müyesser olmayup Siyâvuş Paşa tama'ından mührü çok şemm edüp mührün zehr-i mârı Siyâvuş'a nîş gibi te'sîr edüp merhûm oldukda ol mühür çaşnisi Defterdâroğlu Mehemmed Paşa'yı da zehirledi. şimdi yolda işitdim" deyü bu gûne latîfe-âmîz sözler söyledikde,

Melek Paşa eydir: "İmdi birâder, çünki yarım sa'at mühür sâhibi oldun. Başımıza berâber bir vezîria'zam olup pâye kat' etmişsin. İmdi benim birâderim, ben bir buçuk sene vezîria'zam oldum. Senin nîm sâ'at mühre mâlik olduğun kadar olmadı. Bu dünyâ çirkâbı bir hayâl-i hâb gibidir" dedikde,

Zurnazan Mustafâ Paşa eydir: "Hele hey sultânım, mühür bende birkaç gün kalaydı gam yemezdim. Hemân mührü koynumda bir kerre yokladım gördüm ki durur, elim koynumdan çıkardım, 'ver mührü' dediler. Ol ânda yine mührü aldılar ve gitdiler. İşte beni bu Erzurûm'a atdılar. Hele varır görürsün, mührü Haleb'e Boynueğri'ye gönderdiler. Yakında anın da mührile boynun doğruldurlar" deyü mudhikâne kelimâtlar edüp,

El-hâsıl, "Efendim, devlet-i Âl-i Osmân'da böyle helc ü melc günleri görmekden ise bir gün evvel ölmek yeğdir" deyince hemân,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Ey birâder, ölmeğe acele etme. Hele bu Erzurûm şehrine dahil ola" dedi, ammâ vech-i şerîfi verd-i handân-misâl surh reng olup yine gözleri aları aları olup *"Sübhânallâh sübhânallâh"* dedi.

Zurnazan Paşa bizim paşanın "Hele Erzurûm'a var" kelâmın tehî anlayup latîfeye bozdu ve paşa ile ol gün Ilıca karyesinde cân sohbetleri edüp ertesi Zurnazan Paşa bizim paşa ile vedâ[']laşup alay ile Erzurûm'a girdi.

Biz andan yine cânib-i garba (–) sâ'atde gidüp **karye-i Cinis** andan **karye-i Mama Hatun** andan **karye-i Götür**. Bu mahalde istimâ' etdik ki Zurnazan Paşa kal'a-i Erzurûm'a dahil olunca merhûm olduğu haberi geldi ve Melek Paşa'nın,

"Hey birâder, ölmeğe acele eyleme. Hele Erzurûm'a var" dediği rumûzu hâtırımıza gelüp âlem-i hayretde kalup Melek'e bin cân ile hidmet edüp yoluna kurbân olmağa karâr verdik, bilmeğe muhtâc bir vezîr idi. *Hafizahullâh*.

Andan **menzil-i karye-i Cibice** andan **Evrenküş Gâzî Süleymân Efendi köyü**. Bu mahalde Zurnazan Paşa'nın fevti haberi ulakları ubûr etdiler. Andan **kal'a-i Erzincân** andan **karye-i Yalnızbâğ** andan **karye-i Başhân** andan **karye-i Balkar Çayırı** andan **karye-i Erzinsi** andan karye-**i şeyh Sinân** andan **karye-i Bârû** andan

karye-i Alamelik andan **karye-i Ya‘kûbağa** andan,

Kaplanlı Beli: *Ne‘ûzubillâh* bir şiddet-i şitâ ve bir berf ü dipi ve boran çekerek cümle develerin ayaklarına keçe pâreleri bağlayarak ve cümle bâr-ı şütürleri katırlara yükledüp bir günde bu Kaplanlı Beli nâm belâyı gücile aşup ol gece kar üzre cümle askerle yatup dıraht-ı müntehâları âteşe urup orman kebâbı fasılları etdik.

Andan **karye-i Zara çayırı** andan **karye-i Oğdümit**.

Bu mahal Sivas eyâletidir ve bu mahalde Seydî Ahmed Paşa’nın Sivas’dan ma‘zû[l] olup der-i devletde kapudan paşa olmağa gitdiğin istimâ‘ etdim.

Andan **karye-i Nebî çayırı** andan **karye-i Kurd Beli**.

Hamd-i Hudâ bu beli küşâde havâda selâmetle aşdık, ammâ bu da sarplık imiş. Bu râhdan hakîr aslâ güzer etmemişdim. Hele hoş geçdik.

Andan **karye-i Yıldız dağı**. Sivas eyâletinde Tokat voyvadası hükmünde üç yüz hâneli ma‘mûr [u] âbâdân köydür.

Evsâf-ı Kûh-ı Süreyyâ, ya‘nî Yıldız dağı

Be-kavl-i Batlîmûs Hakîm bu rûy-ı arzda cümle yüz kırk sekiz aded cibâl-i azîmlerdir. Cümleden ulu diyâr-ı Dağıstân’da Kûh-ı Elburz’dur kim cânib-i erba‘asında altı aded ülke sâhibi pâdişâhlar sâkin olduğu münâsebetle diyâr-ı şirvan’a vardığımız mahalde evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur.

Andan küçük {dağ} nehr-i Tuna başında Alman dağıdır.

Ve’l-hâsıl niçe kûh-ı bülendleri seyâhat etdiğimiz mahallerde tahrîr olunmuşdur, ammâ bu Yıldız dağı tahrîr olunmamışdır, zîrâ de’bimiz oldur kim ilme’l-yakîn hâsıl etdiğimiz tahrîr etmeyüp ayne’l-yakîn hâsıl etdiğimiz tahrîr etmeği üzerimize iltizâm-ı mâlâ-yelzem etmişiz.

İmdi, bu kûh-ı bülendi bu zemînde gördüm ki evc-i âsumâna ser çekmiş bir ser-bülend-misâl kûh-ı Demâvend bir kûh-ı Elvend’dir. Gerçi Bursa’da cebel-i Ruhbân gibi ve kûh-ı Erceyş gibi ve kûh-ı Ramazân gibi ve kûh-ı Göksun gibi ve cibâl-i Sübhân-misâl ve kûh-ı Ağrı gibi ve kûh-ı ***[19b]*** Bingöl gibi bir vâsi‘ dağ değildir, ammâ aslında zemîni âlîdir ve kendi de gâyet bâlâdır kim cümle kevkebân andan nümâyân olduğıyçün Yıldız dağı derler. Niçe bin Türkman Keskin ve Bozok sancaklarından niçe kerre yüz bin hayvânâtları bu kûh-ı bâlâya urûc edüp kâmil yedi ay yayla faslı ederler. Niçe yüz âb-ı hayâtları cereyân eder. Kâmil beş konak yerden nümâyândır, ammâ bu hakîr eyyâm-ı şitâ olup yayla mahalli olmamağ ile temâşâ etmedim, ammâ Kör Hazînedâr Mustafâ Paşa her sene çıkup anda yayla faslıyçün kasr-ı âlî ve matbah ve müte‘addid kâ‘alar binâ etdiği ma‘lûmumdur.

Andan yine cânib-i garba (–) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı vilâyet-i kavm-i Amalika, ya‘nî binâ-yı Dok‘âd-ı sûr-ı şâhika mahmiyye-i şehr-i bâğ-ı İremezât, ya‘nî kân-ı cev, dârü‘n-nasr-ı kal‘a-i Tokat

Cemî‘i müverrihân-ı Arab ve Acem ve Rûm ve Yarmeni Mığdısi ve târîh-i Yanvan-ı Yunanî kavilleri üzre bu kal‘a-i Tokat diyâr-ı Rûm’dandır. Diyâr-ı Ermen’den değildir. Be-

kavl-i müverrihîn ibtidâ bânîsi Amasiyye kal‘asın binâ eden Amalika kavminden Dok‘âd nâm bir Ferhâd-kâr binâ etmişdir kim ibtidâ kân-ı mekânları gâr-ı yetimânlardı kim hâlâ gârlarında âdem gâ’ib olur.

Ba‘dehû yine anların neslinden tenâsül bularak kehflerden çıkup bir kûh-ı bülende-i şâhika üzre şekl-i muhammes seng-tırâş bir sûr-ı kân-ı savaş inşâ etmişdir kim Amasiyye-i gâsiyye kal‘asına mu‘âdil bir hısn-ı hasîn ve hisâr-ı sedd-i metîn binâ etmişdir kim ilâ inkırâzi’d-devrân Hallâc-ı Mansûr kemânının çilesine karşu durur bârû-yı ser-bülenddir. Niçe bin divelden divele intikâl etmişdir. Sene 567 târîhinde Âl-i Selçukiyân’dan el-Melik İzzeddîn Kılıç Arslan şâh ibn Mes‘ûd kavm-i kayâsire-i Yarmeni destinden dest-i kahr ile şimşîr-i âteş-tâb urup kefere vü fecerenin tâb [u] tüvân urûkun kesüp feth etmişdir.

Ba‘dehû Konya’da Sultân Alâ’eddîn inkırâz bulduğu mahalde Ermeni ve Rûm kefereleri fürce bulup bu kal‘aya bir takrîb ile istîlâ eylemişlerdi. Ol sene Sultân Hacı Bektaş Velî-i Horasanî cedd-i ızâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî izniyle Horasan’dan diyâr-ı Rûm’a gelüp Âl-i Osmân’ın ibtidâ-i tulû‘unda Ertuğrul’a ve Osmâncığa imdâd etmeğe geldikde bu kal‘a-i Tokad’a karîb gelirken cümle kefere istikbâline çıkup şehrin şimâli hâricinde Sünbüllü nâm bâğ-ı merâma kondurup i‘zâz [ü] ikrâm etdiler. Hazret-i Hacı Bektaş Velî kefereden {bu kal‘ayı} istedi, vermediler. “İnşâ’llâh an-karîb Yıldırım gibi bir er zuhûr edüp bunu feth eder” deyü Sünbüllü nâm makâmda bir halîfesin sâhib-i seccâde edüp anda alıkodu. Hâlâ Sünbüllü Sultân nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kutb-ı istihkâk kimesne anda medfûndur.

Andan Sultân-ı Horasan azm-i diyâr-ı Karaman edüp yine Horasan erenlerinden Hazret-i Sultânü‘l-ulemâ ve Hazret-i Mevlânâ ile müşerref olup Rûm seyâhatin ederek hikmet-i Hudâ mürûr-ı eyyâm ile Selçukiyân devleti inkırâz bulup sene 600 târîhinde yine Hazret-i Mevlânâ ve Hazret-i Bektaş Velî izniyle devlet Ertuğrul’a doğrulup niçe feth [ü] fütûhâtlar edüp az müddetde Söğüdcük nâm kasabada {Ertuğrul} merhûm olup devlet Osmâncığa yüz dutup cülûsu târîhi “Evvelâ Osmân” lafzıdır.

Netîce-i merâm Hazret-i Hacı Bektaş Velî Osmâncık ile Bursa fethine me’mûr olup Osmâncık nikrîs marazına mübtelâ olmak ile Konya’ya gidüp yerine oğlu Orhân Gâzî‘yi Bursa üzre muhâsarâya koyup kâmil (–) ay döğüp Osmân Gâzî merhûm olduğu ân kal‘a-i Bursa feth olup Orhân ibtidâ Bursa içre Hacı Bektaş Velî izniyle sikke ve hutbe sâhibi olup müstakil pâdişâh oldu.

Ba‘dehû Sultân-ı Horasan Hacı Bektaş Velî Kırşehri nâm şehirde sene (–) târîhinde merhûm oldu.

Ba‘dehû anların nutk-ı dürer-bârları berekâtıyla Yıldırım Hân zuhûr edüp deryâ-misâl asker ile bu Tokat kal‘asın muhâsara edüp hâh-nâ-hâh dest-i kahr ile sene 795 târîhinde kal‘a-i Tokad’ı feth etdi.

Ba‘dehû sene-i mezbûrda Amasiyye’yi de feth etdi.

Ba‘dehû yine ol sene Azerbaycân şâhlarından Karakoyunlu’dan Kara Yûsuf Kara Celayirî Timur’dan Yıldırım Hân’a firâr edüp bu Tokat kal‘asına Yûsuf Celayir kapanup Timur ceyş-i azîm ile gelüp Tokat’ı döğe döğe bir taşın koparamayup hâ’ib [ü] hâsir avdet

edüp Yûsuf Celayir'i Timur Yıldırım Hân'dan taleb etdikde Timur Hân'a Yûsuf Celayir'i vermediğiyçün Yıldırım ile Timur Hân ***[20a]*** mâbeynine adâvet girmesine sebeb bu Tokat kal'asında Yûsuf Celayir'in mütehassın olması sebebiyle olmuşdu.

Âhirü'l-emr Timur Hân Yıldırım Hân'ı münhezim edüp Yıldırım Hân Timur'un hapsinde demir kafes içre hummâ-yı muhrikden merhûm olıcak Yûsuf Celayir şâh şûm u uşûm bu kal'a-i Tokat'dan firâr edüp Mısır'da Sultân Berkuk Çerâkizîye varup andan hacca vardıkda beri tarafda Timur Hân da bî-nûr olup merhûm olunca Yûsuf Celayir yine kendi diyârına gidüp hükûmetde olup Timur Hân'ın üç evlâdların katl edüp Yıldırım Hân'ın intikâmın aldı.

Netîce-i kelâm bu Tokat kal'ası[n] Timur'dan berü niçe yüz celâlî ve cemâlî muhâsara edüp sûrunun seng-i hârâsında bir kol mikdârı taşın koparmağa kâdir olamayup hâ'ib ü hâsir avdet ederlerdi. Tâ bu mertebe sa'b hisâr-ı üstüvârdır.

Der-fasl-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Tokat

Bu kal'ayı Yıldırım Hân feth etdikde cemî'i müverrihân ismine Dârü'n-nasr dediler, ammâ lisân-ı Moğolî'de Suvbaru. Bârû anlarda kal'aya derler.

Lisân-ı Arab'da Dokat, ya'nî Arabistân'da bakla gibi türmüs nâm bir habbe olur. Anı un edüp sabun gibi el yıkarlar. Elde olan ta'âmın zifirin izâle eder, ana dokat derler.

Lisân-ı Arab'da dâl ile tânın kurb-i mahreci olduğundan Tokat demeyüp Dokat derler.

Lisân-ı Acem'de Kân-ı cev derler, ya'nî Arpa vilâyeti derler. Hakîkatü'l-hâl arpası Karaman eli arpası gibi pâk ve semîn ve firâvân olduğunda bu Tokat'a ve Sivas'a diyâr-ı Acem'de Arpa Çukuru derler.

Lisân-ı Ermeni'de (–) derler, ammâ Ermeni kavmi Türkçe bu Tokat'a Tohat der. Hattâ ba'zı şehir oğlanı zurefâları Ermeni tâ'ifesini istihzâ'en, "Erzingan'dan inç habar Tohat'ın çaşmaları ahar mı? Ahar, ammâ şır mır ahar" deyü üleşirler.

Ve lisân-ı Rûm'da (–) derler. şehr-i kadîm ve bender-i azîmdir.

{Kavm-i Etrâk Tok At der. Niçesi Doğat der, niçesi "Dohat'a vardım" der, ammâ şehir zurefâları Dok'âd derler}.

Kal'ası bir püşte-i bülend üzre şekl-i (–) bir şeddadî beyâz seng-tırâş ile mebnî bir kal'a-i kavîdir, ammâ ol kadar büyük değildir. Dâ'iren-mâdâr cirmi beş bin altmış adımdır. Cânib [u] etrâfında burc [u] bârûlarıyla ârâste ve musanna' dendân-ı bedenler ile pîrâste etrâfında aslâ handakı yok bî-bâk u bî-pervâ bir sûr-ı bâlâdır kim kehkeşân-âsâ semâya ser çekmişdir. Ve cânib-i erba'ası derk-i esfelden nişân verdiğinden aslâ handak olacak yeri yokdur. Cümle etrâfı şahin ve kartal ve zağanos âşiyânlı elvân reng kayalardır.

Cânib-i garba nâzır bir demir kapusu vardır. Derûn-ı hisârda dizdâr hânesi ve kethüdâ ve imâm ve mü'ezzin ve kal'a mehterleri hânesi var ve cebehâne hücreleri ve gılâl anbârları ve su sarnıçları ve Ceylân yolu nâm su yolları vardır. {Kâmil üç yüz altmış iki ayak kesme kaya taş nerdübân ile nehr-i (–) inilir ve garb tarafında Ayyâr kayası bu kal'aya sehel havâledir}. Ve Yıldırım Hân câmi'i var. Gayrı hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir âsâr yokdur, zîrâ evc-i âsumâna kad-keşân olmuş bir kal'a-i bâlâ olmağile

değme âdem bir sâ‘atde urûc edemediğinden şeb [ü] rûz kapusu dâ’imâ mesdûddur, ammâ dîdebânları dâ’imâ nigâhbânlık edüp pür-silâh bevvâbları vardır, zîrâ aşağı şehir ahâlîsinin cemî‘i zî-kıymet metâ‘ları cümle kal‘ada mahfûzdur ve cümle mücrim ve kanlılar bunda mahpûsdur kim Kuds-i şerîf’in zindânı Kerek kal‘asıdır, ammâ bu Tokat gûyâ diyâr-ı Acem’in kal‘a-i Kahkaha’sıdır. Hattâ sene 1056 târîhinde Varvar Alî Paşa’dan İpşir Mustafâ Paşa’nın hatunu Mavrol Hân kızı Perihân’ı Sultân İbrâhîm Hân Varva[r]‘dan taleb etdikde,

{Varvar eydir}: “Cânum, hankı şer‘de vardur kim bir müselmânın menkûhesin nâ-şer‘î verem? Veremem, cânum” deyü Boşnak lehcesiyle kelimât edüp vermedi. Âhir Sivas’dan azli kabûl edüp İpşir Paşa’nın hatunun bu Tokat kal‘asına haps edüp kilidine kurşum akıdup ol hatunı İbrâhîm Hân’a vermedi.

Âhir-i kâr İpşir Paşa Varvar üzre me’mûr olup gûyâ “Sen benim hatunum niçün hünkâra vermedin?” deyü Varvar’a “Ben seninlen bileyim, pederimsin ve benim ehlim hünkâra vermedin” deyü {Varvar}‘a hâb-ı hargûş verüp bir gün ale’l-gafle Çerkeş kasabasında İpşir Paşa Varvar Alî Paşa’yı basup askerin kırup Varvar’ın başın kesüp der-i devletde Hezârpâre Ahmed Paşa’ya gönderüp anın tahtında Sivas’ı İpşir Mustafâ Paşa’ya verdiler. Cümle halk İpşir’e, “Yüzü kara ola babak topal zîk-ı nefes gidi” dediler.

Ve bu kal‘a-i Tokat’da olan cebehâne bir kal‘ada yokdur. Hattâ tazı ve zağar kelplerine ve şahin ve zağanos kuşlarına kim zırh vardır. şehr-i kadîm refî‘ü‘l-bünyân ve halkı azîmü’ş-şândırlar. ***[20b]***

Der-fasl-ı hâkimân-ı şehr-i azîm Tokat

Eyâlet-i Sivas’da Süleymân Hân tahrîri üzre başka sancakbeği mutasarrıf idi. Ba‘dehû sene 1026 târîhinde vâlide sultânlara hâss-ı hümâyûn olup hâlâ beher sene (–) yük akçe iltizâm ile bir voyvada beş yüz atlı ile hükûmet edüp mâl-ı pâdişâhîyi tahsîl edüp der-i devlete irsâliye gönderir. A‘lâ hükûmetdir kim şehri cemî‘i tekâlîf-i örfiyyeden mu‘âf u müsellemlerdir.

Ve hâkim-i şer‘i beş yüz akçe pâyesiyle mollâdır. Ve taht-ı hükûmetinde cümle (–) aded ma‘mûr u âbâdân kurâlardan beher sene ber-vech-i adâlet (–) guruş hâsıl olur ve cümle (–) aded nevâhîsi vardır.

Evvelâ nâhiye-i

……………. (2.5 satır boş)………………..

Ve şeyhülislâmı vardır ve cümle sâdât-ı kirâma nakîbüleşrâfı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve (–) aded kal‘a neferâtı ve şehir nâ’ibi ve şehir muhtesibi ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası vardır, zîrâ cümle (–) aded harâcdır. Ve âvârız ağası vardır, zîrâ şehr-i Tokat (–) aded hâne-i avârıza bağlı bir sevâd-ı mu‘azzamdır ve gümrük emîni ve darbhâne emîni vardır, zîrâ kadîm-i evvelde pâyitaht-ı Selçukiyân ve pâyitaht-ı Âl-i Dânişmendiyân ve pâyitaht-ı Âl-i Osmân’dan Yıldırım Hân tahtı olmağile darbhânesinde *“Azze nasruhu duribe Tokat”* deyü akçe kesildiğin bilirim. Ve bir hâkimi dahi şehir voyvadasıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-sitâyiş-i cevâmi‘-i selâtîn-i ehl-i îmân

Cümle aded (–) aded mihrâbdır.

Evvelâ cümleden kadîm câmi‘-i ma‘bedhâne-i atîk yukaru kal‘ada **Sultân Melik Gâzî câmi‘i**dir. Ba‘dehû Yıldırım Hân feth edüp ta‘mîr ü termîm edüp hutbe-i şerîfinde ism-i şerîfi yâd olunur. Andan gayrı kal‘a içre câmi‘-i selâtîn yokdur.

Andan aşağı şehir içre Emîr Kadı Efendi hânesi kurbunda **Koca Alî Paşa câmi‘i**. (–) Hân vüzerâlarındandır. Gâyet mükellef ü müzeyyen ve ma‘mûr selâtîn-misâl kubâb-ı azîmler ve amûd-ı müntehâlar ile mebnî bir câmi‘-i kavîdir ve bir serâmed minâresi vardır kim sihr-i i‘câzdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) bu hayrât-ı hasenenin cümle âsâr-ı binâları rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûrdur.

Andan bâzâr meydânında **Zincirli câmi‘**. (–) binâsıdır. Bu dahi cümle kurşumlu kubâblar ile ma‘mûr bir serâmed minâreli câmi‘dir kim şeb [ü] rûz cemâ‘at-i kesîreden hâlî değildir. Bu câmi‘-i pür-nûr sâhasında Gürcistân hâkimi Mavrol Hân kızı Perihân kim İpşir Paşa’nın ehlidir. Bu cihân içre Züleyhâ ve Kaydefa ve Belkıs’dan sonra bu Perihân gelmişdir deyü cemâl-i bâ-kemâl ile meşhûre bir peri-peyker Perihân idi. Bi-emrillâh merhûme oldukda bu Zincirli câmi‘ sâhasında medfûnedir kim bâlâda İbrâhîm Hân {bu hurmeyi} taleb etdiği mestûrdur.

Andan Mevlevîhâne’nin **Behzâd câmi‘i**: Kubbeli ve demir pençereli ve cümle imâreti kurşumlu câmi‘-i pür-envârdır ve gâyetü‘l-gâye bir musanna‘ mihrâbı ve minberi vardır, ammâ minâresi âlî değildir.

Andan attarlar içinde **Takyacılar câmi‘i:** Ulu câmi‘dir. Cümle kubâb-ı âlî ve minâre-i bâlâ ile mebnî ve cümle rasâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Andan kal‘a altında Köse Kadı hânesi önünde **Hünkâr câmi‘i:** (–) (–) binâsıdır. Cümle kubâbdır, ammâ tahta örtülüdür ve bir minâre-i ser-bülendi vardır, ammâ bu ma‘bedgâhın cemâ‘ati çokdur.

Andan zîr-i kal‘ada **Bâzârcık câmi‘i:** Bu dahi kubbe ve minârelidir.

Andan Mehemmed Ecîb tarafında **İmrahor câmi‘i**.

Andan İpşir Paşa hânı kurbunda **Hamza Beğ câmi‘i** kubbe ve minârelidir.

Andan **Alaca câmi‘** derler ve ba‘zılar Küçük Minâreli derler, zîrâ minâresinin zirve-i âlîsi bir gayrı san‘at üzre inşâ olunmuşdur kim vâcibü‘s-seyrdir ve kubbeli bir câmi‘-i ma‘mûrdur.

Andan Çâşnigîr sarâyı yanında **Küçük Ahmed Ağa câmi‘i:** Kubbeli ve minâreli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir.

……………. (2 satır boş)……………….***[21a]***

Der-fasl-ı mesâcid-i mahallât-ı muvahhidîn-i Tokat

Cümle (–) aded mesâcid-i müslimîndir.

Evvelâ Topçu bâğı içinde vâki‘ **Müftî mescidi**. Gâyet büyük kârgîr binâ, mesâcid-i ra‘nâdır kim câmi‘ olmağa müsta‘iddir. Bir musanna‘ rakîk minâre-i zîbâsı vardır. İlm-i

mi‘mârîden haberdâr olan pesend eder.

Andan **Çay mescidi**, andan **Bahâdır Sultân mescidi**. Kubbe ve kemer binâdır ve ziyâretgâh-ı azîmdir, zîrâ bu mescid hareminde bir gûne dıraht-ı ibret-nümâ vardır. Bi-emrillâhi Te‘âlâ kökünden bir âb-ı hayât su çıkar. Kulak ağrısına mübtelâ olan kimesnelere bu âb-ı rakîkden birer katre âb-ı nâbı üç gün damzırsalar bi-iznillâhi Te‘âlâ şifâ bulur. Ve her diyâra kumkuma ve şişeler ile hedâyâ getirüp vakt-i hâcetde isti‘mâl ederler. Hacı Bektaş Velî‘nin halîfelerinden Sultân Cavlı Dede nazargâhıdır derler.

Andan Yeni Tabahâne’de **Tabahâne mescidi**.

Andan **Zincirli Kuyu mescidi**. Bu mahalde bir çâh-ı mâ vardır kim şekerden lezîz bir âb-ı hayâtı vardır kim mâh-ı Temmuz’da yehpâredir ve vakt-i şitâda germâbdır. Üstâd-ı kâmil bu kuyuya bir sütûn-ı bâlâ ile bir gûne seren çıkrık etmiş kim evc-i âsumâna kad çekmişdir. Ve üstâd-ı haddâd ol serene elli kulaç kadar kaddi bir zincir-i musanna‘ etmiş kim gûyâ kâr-ı Hazret-i Dâvûd Nebî‘dir. Ve bu çıkrık eyle hendese üzre inşâ olunmuş kim bir tıfl-ı sağîr gelüp bu zinciri çeküp kuyuya endirüp delvesin su ile doldurup yine taşra suyu bir âsân vech ile ol ma‘sûm çeker kim her gören pesend eder. Tâ bu mertebe tetik ile inşâ olunmuş kuyu çıkrığıdır.

Andan Pervâne hammâmı kurbundaki **Ala mescid**. Câmi‘ olmağa lâyık bir zâviye-i zibâdır.

……………. (3.5 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ her mahallede birer ve ikişer ve üçer aded mesâcidler vardır, ammâ cemâ‘at-i kesîreli ve ma‘mûr u âbâdân ve câmi‘ olmağa lâyık mesâcid-i muvahhidân bunlardır kim kiminde ibâdet edüp ve kimini seyr [ü] temâşâ etdiğimiz ma‘bedgâh-ı kadîmler bunlardır.

Der-beyân-ı dârü‘t-tedrîs-i âlimân-ı müfessirân

Cümle (–) aded dâr-ı tahsîl-i ulûmdur.

Evvelâ **Gök Medrese**. Selâtîn-i selef binâsıdır kim metânet üzre mebnî kârgîr binâ bir medrese-i ra‘nâdır, lâkin Vanî nâm bir âdem meşâyih zümresinden geçinüp bu medrese-i kadîmi emr-i pâdişâhîyle tekye etmişdir. Kubbesinin ortası açık olup zemîninde bir havz-ı murabba‘ı var.

Andan **medrese-i Hatuniyye** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı dârü‘l-kurrâ-yı Hazret-i Kur’ân

Cümle (–) aded dârü‘l-mücevvidân-ı huffâzândır. Kadîm-i evvelde asâleten dârü‘l-kurrâ binâ olunmamış, ammâ şimdi sâhibü‘l-hayrâtlar birkaç kurrâ binâ etmişler, ammâ halkı gâyet zekî ve ma‘sûmları gâyet necîb ü reşîddirler. Ekseriyyâ cümle halkı *Envârü‘l-âşıkîn*‘ı ve *Muhammediye kitâb*ın cümle hıfzen tilâvet ederler.

Evvelâ **Dârü‘l-kurrâ-yı Ulu câmi‘**. Mahsûs ilm-i Hafz ve ilm-i İbn-i Kesîr ve kırâ’at-i seb‘a okudur başka şeyhü‘l-kurrâsı ve talebeleri vardır.

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı dâri'l-hadîs-i peygamberân

Cümle (–) aded dârü'l-hadîs-i nebevîdir.

……………. (1 satır boş)………………..

Der-sitâyiş-i dârü't-ta'lîm-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân

Cümle (–) aded mekteb-i ciğer kûşe-i püserândır. Evvelâ (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-zikr-i tekye-i dervîşân-ı zî-şân

Cümle (–) aded hânkah-ı dervîş-i dil-rîş-i miskindir.

Evvelâ, cümleden ma'mûr [u] âbâdân derûn-ı şehrde **tekye-i Mevlevîhâne-i Hazret-i Mevlânâ**'dır. Bânîsi *merhûm u mağfûrunleh* Süğlün Musli Paşa'dır kim Sultân Ahmed Hân vüzerâlarındandır, lâkin sadrıa'zam olmamışdır, ammâ bir sahiyyü'l-vücûd ve sâhib-i kerem ve sâhib-i cûd olmak ile rûh-ı Mevlânâ'yı şâd ve tarîk-i Hâcegân fukarâların dilşâd etmek içün bir mevlevîhâne bünyâd etmişdir kim misli bir diyârda ***[21b]*** yokdur. Meğer İslâmbol'da Beşiktaş Mevlevîhânesi ola, ammâ bunun andan ziyâde evkâfı olmağile gâyet ma'mûrdur ve semâ'hâne etrâfında semâ'zen fukarâlarının hücrelerinin cümle revzenleri, cânib-i erba'asındaki şükûfe ve murgzârlı bâğ-ı İreme nâzırdır. Ve haftada iki gün mukâbele olup âyîn-i Mevlânâ iderler kim gûyâ fasl-ı Hüseyin Baykara fasılları olur. Husûsan Sızıltızâdeler nâm neyzenleri var kim her biri san'atının ferîdidir. Ve şeb [ü] rûz-merreteyn cümle fukarâya ve ba'zı ehibbâya ni'met-i Mevlânâsı mebzûldür.

Andan bâğlar içinde Hızırlık nâm mahalde **Açıkbaş tekyesi**. Bir âsitâne-i Bektaşiyândır kim tâ Hazret-i Hacı Bektaş Velî, bu şehir Yarmeni destinde iken bu şehirde mihmân olup âsitâne-i Bektaşiyân olmuşdur. Hâlâ cümle bay u gedâya sofra-i bî-imtinânıyla ni'meti mebzûldür.

Andan bu mahalle karîb **tekye-i Hızırlık**. Bu dahi külbe-i ahzân-ı Bektaşiyândır.

Andan şehrin kıblesi tarafında bir havâle yerde **tekye-i Çöreğibüyük,** mesîregâh tekyegâhdır. Bu dahi mesken-i Âl-i Âbâ-yı Bektaşiyân'dır.

Andan yine şehre hâ'il bir cihân-nümâ püşte üzre **tekye-i Gıjgıj Dede Sultân** tarîk-i Yesevî'de bir ulu sultân imiş. Hacı Bektaş Velî-i Horasanî'yle diyâr-ı Horasan'dan gelüp izn-i Bektaş Velî ile bu kûh-ı bülend üzre sâkin olur. Kaçan kim celâl sıfat olduklarında ejdeha gibi gıjıldadığından Gıjgıj Dede derlermiş. Himmeti hâzır u nâzır ola. Sâhib-i kanâ'at birkaç fukarâları vardır.

Andan **Alp Gâzî Sultân tekyesi**. Bu dahi şehre hâ'il cihân-nümâ bir yerdedir.

Andan şehir hâricinde **Miskinler tekyesi**. Cemî'i cüzâm ve kaba marazına mübtelâ olanlar anda sâkinlerdir, ammâ sulehâ-yı ümmetden içlerinde hâl sâhibi âdemler vardır. Bunlar halkdan münzevî ve halk bunlardan nefret etmiş mezmûm kavimdirler, ammâ du'âları müstecâbdır. Hattâ bir âdemin atını sancı dutsa yâhûd düvüce ve kızıl kurd olsa bir akçelik yağ mumu alup atın boğazına asup tekyeyi deverân u seyerân etdirirken miskinler "Allâh Allâh" deyü gülbâng-ı Muhammedî du'âsın ederler. Bi-emrillâhi Te'âlâ ol at şifâ bulur.

Hattâ bu hakîre Basra Paşası Efrâsiyâbzâde Hüseyin Paşa bir sâfinâtü'l-ciyâd misilli bir mu'teber at ihsân etdikde bu Tokat'da sancılanup bir akçe mum götirüp nezri verdim. Bi-izn-i Hudâ at şifâ buldu. Mücerreb bir tekye-i mezmûmdur, ammâ inşâ'llâh ind-i Hudâ memdûhdurlar.

Andan şehrin cânib-i şimâlinde aşağı bâğ u bâğçeler içre **tekye-i Sünbüllü Baba Sultân** *kuddise sırruhu*. Bizzât Hazret-i Sultân Hacı Bektaş bunda sâkin olup Sünbüllü Sultân'ı bunda sâhib-i seccâde edüp tâ kefere asrından berü âsitâne-i Bektaşiyândır. Sâfî berü dudluk ve bîd-i ser-nigûn ve envâ'-ı dıraht-ı müsmirât ile müzeyyen bir tekye-i İrem [ü] İremezâtü'l-imâd misilli tekye-i dervîşândır.

Andan Eke bağları içinde **Taşoluk tekyesi**. Tekye-i Bektaşiyân'dır ve bir teferrücgâh yerdir.

Andan Hızırlık ırmağı kenârında **Hazret-i Kömsek Baba Sultân tekyesi**. Âsitâne-i kadîmdir. Gâh fukarâ-yı Bektaşî ve gâh tarîk-i Halvetî fukarâları sâkin oldular. Evkâfı yokdur.

Andan **Alaca mescid tekyesi**. Fukarâ-yı Abdülkâdirü'l-Cîlânî âsitânesidir. şehir içinde olmağile ma'mûr ve evkâfı vâfir ve hayr [u] berekâtı mütekâsir tekye-i Abdülkâdir'dir.

Andan şehir içinde **Meydân tekye**. Kân-ı fukarâ-yı (–) sândır. Gâyetü'l-gâye ma'mûr [u] âbâdândır. Hattâ binâ-yı kadîm olmağile sâhibü'l-hayrât bu âsitâneyi eyle mükellef ü müzeyyen etmiş kim serâpâ sebiz-gûn kâşî-i çin nakş-ı bukalemûn ile inşâ edüp bu âsitâne gûyâ nigârhâne-i çin olmuşdur. Ve bu savma'a-i ibret-nümûnda bir âb-ı hayât kuyu vardır kim mâh-ı Temmuz'da ol kadar bârid ve âb-ı hayâtdır kim şehrin zurefâları ve hekîm tabî'at olanları bu bi'r-i zülâlden nûş ederler.

Andan şehir içinde **Gök Medrese tekyesi**ne **Vanî tekyesi** derler. Bâlâda medrese şehrengîzinde mevsûfdur.

Andan **Timarhâne tekyesi**. (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **Hamza Beğ tekyesi**. Âsitâne-i Hazret-i Alî Halvetî'dir ve evkâfı vâfirdir ve fukarâları cümle zâkir ü şâkirdir.

Andan şehir derûnunda **Horos tekyesi**. (–) (–) (–) (–)

……………. (3 satır boş)……………….***[22a]***

Der-fasl-ı çeşmesâr-ı âb-ı hayevân der-şehr-i Tokat bender-i büldân

Cümle (–) aded ayn-ı âb-ı revândır.

Evvelâ Mehemmed Ecîb içinde **Oğul Beğ çeşmesi**, âb-ı zülâldir ve dâ'imâ cârîdir. Lüleli değildir.

Ve **Sovuk bınar** ve **Çark bınar** (–) (–) (–) ve **Bâzârcık bınarı:** Başı ibtidâ Osmân Efendi hânesinden tulû' eder bir âb-ı hayâtdır.

……………. (2 satır boş)………………..

Ve **Mevlevîhâne çeşmesi**nin târîhidir. (–) (–) (–)

Çeşme-i âb-ı hayâtı buldular.

Sene 1056

Bu tahrîr olunan meşhûr-ı âfâk çeşmelerden mâʻadâ niçe yüz aded çeşme vardır, ammâ meşhûr âb-ı zülâl olan bunlardır. Ve her bir çeşme-i cân-perveri bânîsiyle ve târîhleriyle evsâfların tahrîr eylesek başka bir tomar olur. (–) (–) (–) (–) (–)

De[r]-sitâyiş-i selsebîl-i atşân-ı cân-sitân

Cümle (–) aded sebîlhâne-i berây-ı şehîdân-ı deşt-i Kerbelâʻdır. Ekseriyyâ bu sebîlhâneler çârsû-yı bâzârın izdihâm olan yerlerinde vâkiʻ olmuşdur. Evvelâ,

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı şehr-i Tokat-ı âbâdân

Cümle (–) aded şehir mahallesidir.

Evvelâ şehrin taşra etrâfın ihâta eden mahalleleri beyân eder: Evvelâ mahalle-i Mehemmed Ecîb ve mahalle-i Kızılca ve mahalle-i Çay ve mahalle-i Topçubâğı ve Kiras Deresi mahallesi ve mahalle-i Aksu ve mahalle-i Horos ve mahalle-i Büyük Terbiye ve mahalle-i Küçük Terbiye ve mahalle-i Behzâd, Mevlevîhâne kurbundadır ve mahalle-i Miskinler ve Beğ mahallesi hammâmı kurbundadır ve Kaya mahallesi ve mahalle-i Bâzârcık ve mahalle-i Zincirli Kuyu ve mahalle-i Depe ve bu zikr olunan mahallâtlar cümle şehr-i azîmin etrâfın ihâta eden mahallâtlardır kim tahrîr olunup yine Mehemmed Ecîb mahallesine gelindi.

Bu mahallâtlar cümle beş sâʻatde devr olunur. şehr-i Tokat böyle bir sevâd-ı muʻazzamdır. Hâlâ gün be-gün maʻmûr olmadadır.

şehr içinde olan mahallâtların esmâların beyân eder: Evvelâ Meydân mahallesi. Kân-ı vüzerâ ve vükelâ ve aʻyân u kibâr-ı kümmelîndir. Ve şeftalü sokağı mahallesi ve Müftî mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Sovukbınar mahallesi ve Başmeydân mahallesi ve Sinân Beğ mahallesi ve Eski Tabahâne mahallesi ve Çalık İslâm mahallesi Alî Paşa câmiʻi ardındadır ve Fitozoğlu mahallesi ve Emîr Kadı mahallesi Mahkeme-i şerʻ-i Resûl-i mübîn sarâyı bu mahallede hâne-i meşrûtadır ve Sultân mahallesi ve Beğ mahallesi ve Semerkandî mahallesi ve Semerciler mahallesi.

……………. (2 satır boş)………………..

Meşhûr mahalleleri bunlardır.

Bu mahallâtlarda olan sarây-ı aʻyân ve vüzerâ ü vükelâ hânedânların beyân eder: Cümle (–) aded sarây-ı aʻyân [u] kibârdır. Evvelâ cümleden Kör Hazînedâr İbrâhîm Paşa sarâyı, Çul Giydiren oğlu sarâyı. Hüsrev Paşa'yı bunda şehîd etmişlerdir, sene 1040 ve Sultân Murâd-ı Râbiʻ bu sarâyda mihmân olmuşdur ve Osmân Paşa oğlu sarâyı ve Defterdâr Bekir Efendi sarâyı ve Süleymân Efendi sarâyı ve Cihân Sofîzâde sarâyı ve Kıbleli Kethüdâsı Ömer Ağa sarâyı ve Mühürdâr Mehemmed Ağa sarâyı ve Tavîl Efendi sarâyı ve Külâhçızâde sarâyı ve Müftî sarâyı ve Nakîbüleşrâf sarâyı ve,

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu sarâylar cümle sarâylardan ma‘mûr ve meşhûrdur.

Manzara-i sarây-ı kârbân-ı revân

Cümle (–) aded mihmânhâne-i bî-minnet kârbândır. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-zikr-i hân-ı gurebâ-yı esnâf-ı mücerredân

Cümle (–) aded ehl-i hıref gurebâlarının bekâr odalarıdır. Evvelâ

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı hân-ı hâcegân-ı tüccârân-ı sevdâgerân

Cümle (–) aded kal‘a-misâl kârgîr kubâblar ile mebnî hân-ı metînlerdir.

Evvelâ Düğmeciler Çârsûsunda **Taş hân**. Cümle kârgîr kubâblar ile mebnî kal‘a-misâl bir hân-ı kadîmdir. Her gece tabl çalınır. (–) (–) hayrâtıdır.

Ve yeniçeri serdârı **Fazlî Beşe hânı** ve Atbâzârı‘nda **Abdurrahman Beşe hânı** ve **Vartan oğlu** nâm ***[22b]*** bir Ermeni bir hân inşâ etmişdir kim cümle Acem sevdâgerânı anda mihmân olurlar.

Ve **Kapan hânı** ve **Kebeciler hânı** Bitbâzarı‘na karîbdir ve Mutâfçılar içinde **Nâzır hânı** ve gazzâzlara karîb **Kadı hânı** ve sarrâchâne kurbunda **Sulu hân** ve boyacılar kurbunda **Sarı Ağa hânı** ve Pervâne hammâmı kurbunda **Müftî hânı** ve **Yeni hân** etrâfında yetmiş altı aded kârgîr kemer binâlı dükkânlar ile mebnî kal‘a-misâl bir hân-ı cedîddir. Ve **Kıbleli Paşa vekâlesi** gâyet ma‘mûrdur ve **İpşir Paşa mihmânhânesi** çârsû meydânındadır ve Çark Bınarı yanında **Çark hânı** ve

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu mezkûr vekâlelerden ziyâde vardır, ammâ meşhûr bunlardır.

Der-beyân-ı çârsû-yı bezzâzistân-ı şehr-i Tokat

Cümle (–) aded dekâkîn-i sûk-ı sultânî-i bâzâr-ı hüsndür. Gerçi bu şehir bir dereli ve depeli zemîne vâki‘ olmuşdur, ammâ gâyetü‘l-gâye ma‘mûr [u] âbâdân olduğundan çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen ve ma‘mûrdur kim gûyâ bu şehrin cümle esvâk-ı sultânîsi Haleb şehri ve Bursa şehri çârsûları gibi gâyet tertîb üzre tekellüflü binâ olunmuşdur.

Ve Tahta’l-kal‘a nâm çârsûsı gâyet izdihâm ve imârdır. Cümle (–) aded mîrî kahvehâne-i ma‘mûr u müzeyyenleri var. Bir mağmûm âdem kahvelerine varsa def‘-i gam eder, zîrâ her kahvehânede gûnâ-gûn sâz u sûz ve Hüseyin Baykara fasılları olur kim hukemâ kavlince âdem def‘-i gam eder ve her bir kahvehânede kıssahân ve hânendegân ve mutrıbân ve şu‘arâ-yı gazelhân ve sâ’ir erbâb-ı ma‘ârifân mâl-â-mâldır ve sarrâchânesi ve gazzâzhânesi ve haffâfhânesi ve attâr çârsûsu gâyet pâk u müzeyyendir.

……………. (6 satır boş)………………..

Evsâf-ı hammâmât-ı gasilân-ı rûşenâ

Cümle (–) aded hammâm-ı âb-ı rûy-ı şehr-i Tokat'dır. Evvelâ cümleden latîf hammâm-ı hoş havâ **Bâzârcık hammâmı**. Efvâh-ı nâsda bu hammâma şâre Küsdü derler, ya'nî şehirden taşra kalmış hammâm derler, ammâ şehrin henüz güzîde yerinde bir müferrih hammâm-ı rûşendir.

Andan Meydân ağzında **Pervâne hammâmı**. Her şeyi pâk u pâkîze âb [u] havâsı ve binâsı latîf hammâmdır.

Andan şehir içinde **Alî Paşa hammâmı**. Gâyet büyükdür. Erli ve avratlı çifte hammâm-ı kebîrdir.

Andan **Tahta'l-kal'a hammâmı**. Gâyet izdihâmlı hammâm-ı kadîmdir.

Andan Düğmeciler kurbunda **Sultân hammâmı**. Hakkâ ki hammâm-ı sultândır.

Andan Miskinler kurbunda **Beğ hammâmı**. Müferrih dil-küşâ bir hammâm-ı rûşenâdır.

Andan **Çerçiler hammâmı**. (–)

Andan şehir etrâfında **Çay hammâmı**. Hammâm-ı fukarâdır.

Andan **Mevlevîhâne hammâmı**. Bu dahi pâk u pâkîze hammâm-ı müferrihdır, ammâ bânîsi ma'lûmum değildir.

Andan **Çâşnigîroğlu Mahmûd Paşa hammâmı**. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **Ağacık hammâmı**. Gâyet şîrîn binâ-yı latîf hammâmdır, ammâ çifte değil yalnızdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı muhammâm-ı mahsûs-ı kibâr-ı a'yân

Cümle ehl-i beledin rivâyetleri üzre,

"Cemî'i sarâylarda ve gayrı hânedânlarda cümle bin kırk beş aded sarây ve gayrı ma'dûd büyût-ı ra'nâlarda hammâm-ı mahsûs-ı a'yân [u] eşrâf gasilhânelerimiz vardır" deyü cümle kibâr-ı kübbâr tefâhür kesb ederler.

Hakkâ kim ba'zı sarâyda ikişer üçer hammâm vardır. Gerçi bir küçük şehir görünür, ammâ sekiz aded dere ve depe ve dağ ve bayır ve deşt ve püşteler üzre birbiri üzre üçer dörder kat sarâylar ve gayrı ağniyâ hâneleridir kim cümlesinin revzenleri cânib-i şarka ve şimâle nâzır dağlara yamanmış birbirinden âlî ve havâdâr ve kârgîr binâ büyût-ı ra'nâlardır. Cümle kiremit ile mestûr la'lgûn reng bir şehr-i bî-ceng, belde-i mu'azzam, şehr-i garîb ü acîbdir, lâkin aşağı şehir etrâfında varoş hisârı yokdur, ammâ her tarafında tedrîbe kapuları vardır. celâlî ve cemâlîden mahfûzdur. ***[23a]***

Der-vasf-ı ibret-nümâ-yı âbâdân-ı Tokat

Bu şehr-i kadîme içre niçe bin kâr-ı kadîm-i vâcibü's-seyr âsâr-ı binâlar vardır, ammâ cümleden Kirezlik Gölü köprüsü gâyet musanna' sihr-âsâr kantara-i mi'mârdır.

Diğer ibret-nümâ: Kal'a-i Tokat'ın karşusunda Aksu bayırı nâm mahalde bir püşte-i âlî vardır. Ol püştenin tâ zirve-i a'lâsında[n] bi-emr-i Hudâ birkaç seneden berü bir âb-ı hayât

ılıca suyu çıkdı. Sâhibü'l-hayrâtlar kubâblar binâ edüp bir havuzlu germâb-ı latîf olmuşdur. [8] Hâlâ teferrücgâh-ı ünâsdır.

İbret-nümâ-yı diğer: Bu şehrin hâricinde Kemer köprü nâm bir cisr-i musanna' vardır. Gerçi memdûh-ı âlem olacak bir kantara-i azîm değildir, ammâ garâbet andadır kim bu cisir dibinde sun'-ı Hudâ İçme Suyu nâmıyla bu diyârda meşhûr-ı âfâk bir şorca su vardır. Her sene mâh-ı Temmuz'da niçe bin çorlu âdem ol ayn-ı şordan aç karnına nûş etse amel eder, ammâ garâbet andadır kim bu âb-ı nâbı aşağı akındısıyla alsalar aşağıdan yedi sekiz amel eder, ammâ suyun akdığı aksine aşağıdan yukaru kâse ve tas ile su alup nûş etseler yedi sekiz kerre fevkânî istifrâğ etdirüp cümle balgam ve safra ve sevdâ ve ahlat kay olunup bu âb-ı nâfi'den nûş edenin reng-i rûyu humret üzre olup yedi günde vücûdu cemî'i ilelden selâmet bulur. Böyle bir nâfi' mücerreb âb Hakîm-i mutlakdır kim her kurâ vü kasabâtlara kumkumalar ile hedâyâ götürürler, meşhûr-ı âfâkdır. Ve,

San‘at-ı musanna‘-ı gayr: Mevlevîhâne kurbunda bir küçük cisir vardır. Ana Halkalı Köprü derler. Efvâh-ı nâsda meşhûr kantaradır, ammâ ehl-i beledin ekseri sebeb-i tesmiyesinin aslını bilmezler, ammâ üstâd-ı bennâ bir zeber-dest-zeber âdem imiş ve baş parmağında zih-gîr yerine bir halka takarmış. Bu cisir itmâm olacak mahalde üstâd-ı bennâ o parmağındaki halkayı çıkarup, “Bunda bir alâmetim olsun” deyü cisrin kinedi altına asmışdır. Anıniçün Halkalı Köprü derler. Hâlâ zamânemiz halkının ol halkaya beş parmağı değil belki kolu geçer. Tâ bu mertebe cüssedâr üstâd mi‘mâr imiş.

İbret-nümâ-yı sun‘-ı diğer: Bâlâda cisri memdûh olan Kirezlik Gölü nâm bir buhayrecikdir. şehrin cümle fukarâsı ve bay [u] gedâları bu gölde her bâr câmeşûyluk edüp esbâb yıkarlar, ammâ bi-emrillâhi Te‘âlâ yaykadıkları esbâb-ı köhne eğer zamân ile la‘lgûn ve sebiz-gûn ve nîlgûn ve esved levn ve beyâz levn ise hemân kim bu buhayrede bir esbâb yaykana, bi-emrillâh eğer beyâz ise ve eğer kırmızı ve siyâh ise ol mertebe her rengi tâzelenir kim gûyâ henüz sabbağ boyacı destinden çıkmışa döner. Ekseriyyâ hindîler bu buhayrede fenâ bulup lekelenmiş esbâbları gasl edüp ter u tâze olur. Cümle halk bu esrâra vâkıfdır.

İbret-i mutalsam-ı mu‘attal: Bâlâda zikri sebkat eden Sünbüllü Baba tekyesi kurbunda bâğlar içre Taşoluk tekyesi nâm tekyede hâlâ bir turfe elvân-gûn hacer vardır. Bir tarafı oluk gibi kazılmışdır ve üzerinde hatt-ı İberî yazılmışdır. Zamân-ı kadîmde hükemâ-yı selef mi yâhûd kehene-i kudemâ mı bu taşa üç satır hatt ile bir tılsım harfleri tahrîr etmiş, günde birer kerre bu seng-i hârâdan süd akarmış ve bir sâ‘atden yine münkatı‘ olurmuş. Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rûy-ı arza kadem basdıkda niçe kerre yüz bin mutalsamâtlar mu‘attal oldukda bu dahi harâb olur. Hattâ bu diyâr, kefere destinde iken Hacı Bektaş Velî, kefereden bu kal‘ayı Osmâncığa taleb etdikde,

Ermeniler sultândan kerâmet isteyüp, “şu taşdan zamân ile süd akardı, yine aksın. Bu kal‘ayı senin Osmâncığına cümle teslîm edelim” derler.

Hemân Bektaş Velî bir kerre, “Yâ hacer, bi-iznillâh {ak} süd ak” deyince yedi sâ‘at süd akup Sünbüllü deresinden süd cereyân eder. Andan kefereler va‘delerine hilâf edüp kal‘a-i Tokad’ın miftâhların vermediklerinde süd kesildiğin Ermeniler “Sihirdir” deyü yazmışlardır.

Hâlâ ol taş oluk râyegân durduğıyçün Taşoluk tekyesi nâmıyla teferrücgâh ve bir mesîregâh-ı ibret-nümâ taş olukdur. *Ve’s-selâm.* (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i reng-i rûy-ı pîr ü cüvân

Cümle halkının beşereleri humret üzeredir ve kemâl mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân u zamâne olup kuvveti gitmiş ve müddet-i ömr-i girân-mayeleri yüze yetmiş olurlar. Netîce-i kelâm örfiyyeden ve kâr [u] kisbden kalmış olurlar.

Der-medh-i mahbûbe-i mahbûbân

Mahbûbu memdûh değildir, ammâ mahbûbesi hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup kelimâtları mevzûn ve dişleri dürr-i meknûndur kim her biri Râbi‘a-i

Adeviyye mertebesinde ehl-i perde-i zâhide-i sâhib-cemâle havâtînlerdir. ***[23b]***

Esmâ-i kibâr-ı eşrâf [u] a‘yân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Sitâyiş-i ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı üstâd-ı cerrâhân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-zikr-i sulehâ-yı meşâyıhân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Müşerref olduğumuz ihvânân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı havâ-yı dil-sitân: Gerçi bu şehir yedi sekiz aded dereler mâbeynine vâki‘ olmuşdur, ammâ poyraz rûzgârı tarafı küşâde olmağile havâsı gâyet latîfdir. Ve şitâsı i‘tidâl üzre olduğundan meyvesi firâvândır ve halkı gâyet ten-dürüstlerdir.

[Der]-manzara-i zülâl-i âb-ı revân: Bu şehr-i müzeyyen dereleri içre (–) aded uyûn-ı mâ-i zülâller cereyân eder. Evvelâ nehr-i Tozanlı ve ayn-ı Kireniç ve ayn-ı Eğerlikaya ve Kiras deresi ve Aksu ve Hızırlık ırmağı ve Alaca Mescid tekyesi suyu ve (–) (–)

Der-medh-i çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle (–) aded âb-ı hayât kuyulardır. Evvelâ çârsû içre Zincirli kuyu, bir mâ-i zülâldir. Ve Kireniç kaynağı ve

……………. (1 satır boş)………………..

Der-vasf-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Hakîm Batlîmûs, bu şehr-i Tokat iklîm-i hâmis-i hakîkîdedir. Ve on yedinci iklîm-i örfiyyede bulunmuşdur. Ve arz-ı beledi (–) (–) (–) irtifâ‘dadır ve tûl-ı nehârı (–) sâ‘atdir ve (–) derece ve (–) dakîkadır.

Der-ilm-i tâli‘-i imâristân: Be-kavl-i sâhib-i hey’et Kolon-ı İfrikî bu şehrin tâli‘-i imâreti burc-ı cevzâda ve beyt-i Utarid-i havâyîde bulunmuşdur. Anıniçün cümle halkı ehl-i şuğlu tüccâr ve sâhib-i vakâr ve ehl-i şevk ve ehl-i zevk ve havâyî âdemlerdir.

[Der]-fasl-ı kabâ-yı ricâl [ü] nisvân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Esmâ-i merd [ü] zenân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Nâmhâ-yı çâkerân [u] cevâriyân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-zemm-i kenîse-i râhibân: Cümle (–) aded deyr-i gumâm-ı râhibân-ı bıtrîkân-ı Mığdısiyân'dır.

Evvelâ şehir içinde **Taşnerdübân deyri**, Urumlarındır. Ve **Tahta'l-kal'a deyri** ve şehir içinde Büyük Terbiye mahallesinde **Atnabur deyri**, Ermeni lisânında "Gatnabur"; "Südlü aşa" derler. Bâlâda zikri sebkat eden Taşolukdan akan südden bu kilisede südlü aş pişdiğiyçün Atnabur, Südlü aş deyri derler, deyr-i atîkdir.

Ve şehrin kıblesi hâyilinde **Haçdağı deyri** ve şehrin şimâlinde Mehemmed Ecîb tarafında bir deyr vardır, şehre havâle **Kirkoriş** nâm deyr-misâl bir mahal vardır. Kefereler ve ahmak müselmânlar da varırlar, acîb cehelelikdir. Bu şehirde Fireng ve Kıbtî yokdur, ammâ re'âyâsı cümle Ermeni çokdur. Yahûdî ve bâzergân-ı Acem vardır. (–) (–) (–) (–) (–). ***[24a]***

Der-beyân-ı memdûhât-ı kâr-ı ahâlî-i şehr-i Tokat: Evvelâ beyâz pembe bezi ve câm tasları diyâr-ı Lahor'da yapılmaz. Gûyâ altun gibi mücellâdır. Ve kalemkârî basma yorgan yüzleri ve münakkaş perdeleri ve kazancı kârından suhûn ve tancereleri Kastamonu ve Belgrad ve Bosna'da işlemek ihtimâli yokdur, zîrâ cümle âvânîsi kalemkâr işi savatlıdır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı kâr [u] kisb-i ricâlât-ı Tokat: Evvelâ bir fırkası voyvadaya tâbi' ehl-i hizmet âvândır. Ve bir zümresi ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve ehl-i cihetdir. Bir zümresinin ekseri ankâ tüccârdır ve bir sınıfının çoğu bâğbân u dihkân ve ehl-i sanâyi'âtdır.

Der-zikr-i dârü'z-ziyâfe-i imârât: Evvelâ bâlâda tahrîr olan tekyelerde birer imâret-i dârü'l-it'âm mukarrerdir.

……………. (1 satır boş)………………..

Der-beyân-ı ganîmet-i hubûbât-ı mahsûlât: Evvelâ yedi elvân buğdayı olur ve dânedâr arpası firâvândır. Ve bakla ve mercimek ve mâşı ve,

……………. (1 satır boş)………………..

Der-vasf-ı et'ıme-i me'kûlât:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-medh-i me'kûlât-ı müsmirât:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ta'rîf-i envâ'-ı meşrûbât: Evvelâ her meyve-i âbdârının hoşâbları gâyet memdûhdur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-aded-i ravza-i bâğavât:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-sitâyiş-i mesîregâh-ı İremezât

Cümle (–) aded teferrücgâh-ı ehl-i merâmdır.

Evvelâ Müftî mescidi kurbunda **Topçu bâğları**. Andan,

Mesîregâh-ı ziyâretgâh-ı Kereniç: Kuds-i şerîf'de âb-ı Selvân gibi nerdübân ile inilir bir âb-ı hayâtdır. Ve ba'zı zamân taşar taşra bâğlara dökülür. Ba'zı marîzler bu aynda çimüp bi-emrillâh şifâ bulur. Kereniç nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir âb-ı nâbdır, ammâ hakkâ ki Ayn-ı Selvân ta'mındadır. Bu mahalde olan bâğlarda cümle yârân-ı bâ-safâlar cem' olup zevk u safâlar ederler. Andan,

Mesîregâh-ı Eğer kayası: şehrin {garbı} havâlesinde eğer-misâl bir çatal kayadır. Ba'zı şehir zurefâları Uc ibn Anûk bu kaya üzre binermiş, derler. Hakkâ ki eğer gibidir. Ol cebel bir minâre gibidir. Bi-emrillâh bir mâ-i zülâl var kim gûyâ buz pâresidir. Cümle ıhvân-ı bâ-safâ anda gidüp teferrüc ederler ve ziyâretgâhdır ammâ ismi ma'lûmum değildir. Andan şehre havâle,

Kirkoriş dağı: Kefere ve müselmânlara mesîregâhdır. Andan şehrin şarkına hâ'il,

Gıjgıj Dede tekyesi: Seyrângâhdır. Andan,

Mesîregâh-ı Erenler dağı: Müstecâbü'd-da've bir yerdir. Cemî'i huccâc-ı müslimînin âyende vü revendesin a'yân-ı vilâyet bu mahalde vedâ' ederler ve istikbâl ederler. Mesîregâh u çerâgâh du'â harmanı bir makâm-ı teferrücgâhdır. Andan,

Seyrângâh-ı Alp Gâzî tekyesi: şehre hâ'il cihân-nümâ bir mekân-ı âlîdir. Andan,

Mesîregâh-ı Analı bayırı: Bu dahi şehre hâ'il bir seyrângâh yerdir. Andan,

Mesîregâh-ı Yeni ılıca: Bâlâda zikri sebkat eden kal'aya havâle Aksu depesindedir. Andan Taşoluk tekyesinden aşağı şehir hâricinde şehre karîb Keksi köyünde,

Mesîregâh-ı Haft: Lisân-ı Acem üzre heft, ya'nî yedi mesîre demekdir ammâ galat-ı meşhûr evlâ olmağın elsine-i nâsda Haft derler. Hakkâ ki vakt-i bahârda suların tuğyânları mahâlinde yedi gölcük olur. Câ-be-câ mâhîcikleri de bulunur. Ve çemenzâr ve murgzâr ve hayâbân olmuş dıraht-ı müntehâlar sâyesinde aşren-fe-aşr havuzları içinde cân kuzuları sîne bülbülleri, gümüş balıkları gibi bu havuzlar içre şinâverlik edüp havuzda bülbül-âsâ nevâhânlık ederler, bir mesîregâh-ı bî-minnetdir. Andan,

Mesîregâh-ı Kömsek Sultân tekyesi: Cümle uşşâkân Hızırlık ırmağı kenârında haymeleriyle ve külbeleriyle cân sohbetleri ederler.

……………. (1 satır boş)………………..***[24b]***

Der-fasl-ı lehce-i mahsûsa ıstılâh-ı ibârât-ı ahâlî-i Tokat

Gerçi diyâr-ı Rûm-ı behcet-rüsûm-ı Sivas'dandır, ammâ yine Türkistân add olunup re'âyâ vü berâyâsı gâyet koyu Etrâk'dir. Lehce-i mahsûsalarının ba'zı ıstılahları budur. Evvelâ

şarlı eyne

şehirli câmi'

……………. (6 satır boş)………………..

Ammâ şehir zurefâları fasîh u belîğ Türkî ve lisân-ı Ermenice dahi bilirler, zîrâ şeb [ü] rûz ihtilâtları Ermeni re'âyâlarıyladır. Ulemâları ekseriyyâ ilm-i fıkıh ve ferâ'ize mukayyeddirler, ammâ lisân-ı Parisîye ol kadar mukayyed değillerdir. (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Etrâf-ı Tokat'da cereyân eden enhâr-ı cennât: Ve şehr-i Tokat altından cereyân eden nehre **Tozanlı** derler. Bu Tokat'dan yukaru yine Tokat kazâsı dağlarında Tozanlı dağlarından gelüp kal'a-i Tokat önünden ubûr edüp Eski Eyne bâzârından beri ve Kaz Gölü'nden beri kal'a-i Turhal kasabasının ardından geçüp Çengellibeli'nden beri ve Sarı Kosun'dan beri Dadoy Karı köprüsünden Ceylân köprüsünün arasından Çekirge suyuna karışır. İki kârgîr köprülerdir.

Andan geçüp Ferhâd boğazından Amasiyye şehrine uğradıkda Tokatlılar Amasiyyeliye rağmen bir gûne yâve kelâm derler, ammâ mezeden hâlî değil bir gûne avâm sözüdür kim efvâh-ı nâsda,

"Tokat sıçar, Amasiyye içer" derler. {Hakkâ ki Tokat nehri Amasiyye'ye gelir}.

Ba'dehû bu nehr Amasiyye'den aşağı Lâdik gölünün ayağı Kavza önünden ve Suluova içinden gelüp Amasiyye kurbunda ve bu nehr-i Tozanlı'ya mahlût olur, ammâ Amasiyye'den aşağı bu nehre Tozanlı denmeyüp Çehârşenbe suyu derler, zîrâ Çehârşenbe kadılığına uğrayup niçe büleyde ve kurâların mezra'aların saky ederek Karadeniz kenârında Samsun kal'asının taraf-ı şarkîsinde Karadeniz'e munsabb olur âb-ı hayâtdır. Andan,

Kal'a-i Tokat'ın dağlarında ve bâğlarında cereyân eden kaynak suları beyân eder

Evvelâ ayn-ı Kireniç ve ayn-ı Eğer Kayası ve Kiras deresi ve Aksu (–) ve Hızırlık ırmağı (–) (–) (–) (–) ve (–) (–) (–) (–)

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu zikr olunan uyûn-ı câriyelerin cümlesi nehr-i Tozanlı'ya karışır.

Tokat şehrinin cânib-i erba'asında müşâ olan şehirleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Tokat'ın cânib-i şarkîsinde bir menzilde Yenişehir, andan yine bir merhalede Sivas şehri karîbdir. Sivas {ile} Tokat mâbeyni ara yatıdır. Ve Sivas şehrinin şehr-i Tokat cenûbîsine vâki' olmuşdur ve şehr-i Zile Tokat'ın şarkî şimâline meyyâl yine ara yatıdır.

Ve kal‘a-i Turhal ve kal‘a-i Amasiyye Tokat’ın be-dürüstî şimâline yine ara yatıda varılır, ammâ şehr-i Marzifon ve kasaba-i Gümüş anlardan birer konak dahi mesâfe-i ba‘îdedir ve Tokat’ın cânib-i garbîsinde yine ara yatıda kal‘a-i Çorum ve Kazova kazâsı vâki‘ olmuşdur, ammâ Turhal kal‘asından Zile kal‘ası mâbeyni bir konakdır, lâkin kal‘a-i İskilip uzakdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Tokat

Evvelâ bu şehr-i hoş-havânın her tarafda cânib-i erba‘asında olan hadîka-i bostânlar ve bâğ-ı gülistânlar içre cârî âb-ı revânları var kim her bir enhâr-ı zülâlin sâhilinde İremezâtü‘l-imâd misilli ravza-i Rıdvânlarda bülbüllerin nâliş [ü] efgân-ı hoş-nevâhânlığı âdeme rûh-efzâ safâ verir ve cemî‘i fevâkihâtları eyle ***[25a]*** ter ü tâze ve âbdârdır kim sâ’ir büleydelere meyve-i gûnâ-gûnlarından hedâyâ götürürler. Henüz letâfet ve halâveti bâkî olup birkaç günde lezzetine tagayyür gelmeyüp yine halâveti bâkîdir. Ve her bâğda birer gûne kasr ve havz ve fıskıyye vü fevvâreler ile ârâste ve eşcâr-ı gûnâ-gûnlar ile pîrâste olup cemî‘i halkı ehl-i zevk ve ehl-i şevk muhibb-i garîbü‘d-diyâr kimesnelerdir kim gıll [u] gışdan berî ve her şeyden ârî deryâ-dil halûk ve halîm ü selîm âdemlerdir. Herkese hüsn-i zan edüp ekseriyyâ bâzergân olduklarından herkes ile hüsn-i ülfet ederler. Ve hayrât u hasenât ve imârât binâ etmeğe mâyillerdir. Her câmi‘ ve sarây ve imâretleri ol kadar metîn ve müstahsen etdirirler kim hâne-i bî-minnetlerine ve cevâmi‘-i latîflerine âdem girse hayrân olur.

Bu şehrin binâlarında olan letâfet ve zerâfet meğer Haleb şehrinde ola. üstâd-ı mühendisler var makdûrların sarf edüp ol bennâ-yı bânîler bu şehir binâların Amasiyye şehri binâlarından musanna‘ olmak üzre tasarruflar ve mukarnas ve medîne ve kilvîler etmişler kim atlas bukalemûn gerdiş-i devvârda böyle kârgerliği bir mi‘mâr-ı selef etmemişlerdir, zîrâ bu şehir ahâlîleri gâyetü‘l-gâye ankâ kimesneler olmağile hayrâta sâ‘î olup var makdûrların hasbeten lillâh imâret ederler.

Ol ecilden bu şehir günden güne sevâd-ı mu‘azzam olmadadır. Hattâ seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre bu rûy-ı arzda ekâlîm-i seb‘a add olunduğu gibi bu şehr-i Tokat bilâd-ı seb‘adandır.

Evvelâ Mısır ve Bağdâd’dan mâ‘adâ şâm ve Haleb ve Ayıntâb ve Diyârbekir ve Tire ve Mağnisa ve İzmir’dir. Sekizinci şehr-i azîm bu medîne-i Tokat’dır. *Ammerehullâh*,

Ve bu şehrin zemîni bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır. Deyyâr mânendi yokdur. Hemîşe edîm-i arzı ma‘mûr ve dükeli zamân ahâlîsi mesrûr her tarafda buk‘a-i ma‘bedhâneleri hûb ve hâk-i amber-pâki beyne’l-ünâs mergûb, halkının mâh sâl bi’l-guduvvi ve’l-âsâl ni‘metleri firâvân ve her yanada uyûn-ı zülâlleri cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. Ve hâlâ du‘â-i hayr-ı berekât-ı Sultân-ı Horasan Hacı Bektaş Velî ile bu şehr-i kadîm mecma‘-ı ulemâ ve menba‘-ı fuzalâ ve mesken-i şu‘arâdır ve ulemâsı çokluk ilm-i felsefiyyâta mukayyed değillerdir. Ancak ilm-i hadîs ve ilm-i fıkıh ve ilm-i ferâ’iz görürler. Cümlesi mezheb-i Nu‘man ibn Sâbit’de sâbit-kademlerdir ve cümle pâk i‘tikad ve mü’min ve muvahhid ve sâhib-i vera‘ ehl-i takvâ kimesnelerdir.

Bây u gedâsının ni‘metleri âyende vü revendeye mebzûldür. En ednâ mertebe kimesneleri

ve âlüfte vü âşüfte add olunan kimesneleri bile sâhib-i kanâ‘at olup ni‘metin yalnız yemezlerdir, zîrâ *bi-emrillâhi Te‘âlâ* halkı “Yâ Gânî” ismine mazhar olduklarından ol sıfat ile muttasıf olmuşlardır.

……………. (6 satır boş)………………..

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı kibâr-ı evliyâullâh-ı şehr-i Tokat-ı İremezât

Evvelâ zübde-i evliyâ umde-i asfiyâ imâm-ı sâhib-i sadr hümâm-ı âlî kadr kıdvetü‘l-ashâb zübdetü‘l-ahbâb tarîk-i Mûsâ Nebî-i Râ‘î, ya‘nî **eş-şeyh Hazret-i Hasan-ı Rüfâ‘î**. Bu şehr-i Tokat’ın şimâli tarafı hâricinde bir mesîregâh murgzâr bâğ-ı behişt içre Sünbüllü Baba Sultân cenbinde bir kubbe-i âlî içinde âsûde-hâldirler. şehr-i Amasiyye kurbunda kasaba-i Lâdik’de medfûn eş-şeyh Hazret-i Ahmed-i Kebîr Rüfâ‘î‘nin ammizâdeleridir. şâm-ı şerîf’de medfûn Hazret-i Muhyiddîni’l-Arabî hazretlerinden cihâz-ı fakrı kabûl edüp anlardan tekmîl-i ilm-i ledün edüp yine vatan-ı aslîleri olan bu şehr-i Tokat’a gelüp Orhân Gâzî asrında sene 752’de dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya irtihâl edüp hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [ü] âmmdır.

Andan ana karîb, menba‘-ı esrâr merci‘-i ebrâr bedrika-i makâmât ebniye-i kerâmât ser-çeşme-i dervîşân, ya‘nî **Sünbüllü Baba Sultân**. Bizzât Hazret-i Hacı Bektaş Velî bu şehre kadem basup Ertuğrul tarafına doğru gitdiklerinde bu Sünbüllü Baba’yı postlarına koyup gitmişlerdir. Bunlar Gâzî Hudâvendigâr asrında ***[25b]*** intikâl eylemişlerdir. şâhrâh üzre bir dud ağaçlı bâğçesi içinde bir tekye-i mesîregâhda medfûnlardır kim hâlâ nazargâh-ı erbâb-ı dilândır.

Andan cisir başında merkad-i pâk-i Âl-i Abâ, ya‘nî **eş-şeyh Hazret-i Beğdud Baba**. Be-kavl-i müverrihîn Âl-i Beğdudiyân’dan ulu sultândır. Cisre karîb bir tekye içinde medfûndur.

Ve Zincirli câmi‘ hazîresinde Mavrol Hân duhteri **Peri Hânıme Sultân** medfûndur.

Ve Topçu bâğı içinde **şeyhülislâm Sultân** ve **ziyâret-i Gıjgıj Dede**. Bâlâda tekyeler evsâfında memdûhdur.

Ve **Erenler Sultân** huccâcları istikbâl etdikleri yerdedir.

Ve şehrin hâricinde **ziyâret-i Alp Gâzî Sultân**. Âl-i Dânişmendiyye’den Melik Gâzî‘yle gelüp tekyesinde medfûndur.

Ve **Kömsek Sultân**, tekyesinde medfûndur, ammâ bu mahalle karîb bir kaya içinde bir ziyâret vardır. Kâfiristândan bir müdevver kayasıyla bi-emrillâh gelmiş derler, azîm ziyâretdir, ammâ ismi ma‘lûmum değildir.

Ve şehre havâle **Kireköriş** nâm bir ziyâretdir. Müslim ve Nasârâlar cümle i‘tikad edüp ziyâret ederler. Ve,

Ziyâretgâh-ı Çerkes Mehemmed Paşa: Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in silihdârlığından eyâlet-i şâm ile çıkup ba‘dehû mühr ile Celâlî Abaza Paşa üzre serdâr olup Abaza’yı Larende kal‘ası altında münhezim edüp Abaza firâr etdikde kendisi bu Tokat’da kışlayup sene 1034 {Rebî‘ulâhir’inde} târîhinde merhûm olup bu şehr-i ma‘mûr Tokat’da medfûndur.

Ziyâretgâh-ı Gâzî Hüsrev-i şîr Paşa: Bosnevîyyü'l-asldır. Silihdârlıkdan tulû' edüp Bayrâm Paşa yerine yeniçeri ağası oldu. Andan Diyârbekir vâlîsi olup giderken mühür kendüye varup Erzurûm'dan Abaza'yı zor ile çıkarup İslâmbol'a getirüp Abaza'yı pâdişâhdan ricâ edüp kendisi mühr ile Bağdâd'ı Kızılbaş'dan almağa gidüp diyâr-ı Acem'de yetmiş pâre şehir feth edüp Bağdâd'ı feth edemeyüp Tokat meştâsında sâhib-i firâş-ı alîl iken Diyârbekir Vâlîsi Murtazâ Paşa Hâfız Ahmed Paşa vezîrin fermânıyla Hüsrev Paşa'yı şehîd etdi. Fî yevm-i hamîs fî şehr-i şa'bân sene 1041. *Rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'a*.

……………. (4 satır boş)………………..

Bu ziyâretleri edüp bu şehr-i merâmı seyr [ü] temâşâ ederken der-i devletde Boynueğri Mehemmed Paşa vezîrden efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya emrler gelüp "Elbette Âsitâne-i Sa'âdet'e gelesiz" deyü fermânlar gelüp,

Der-i devlete revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ şehr-i Tokat'dan cânib-i şimâl ile taraf-ı garba meyyâl (–) sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Eynebâzârı: Lisân-ı Etrâk'de Cum'abâzârı derler. Tokat sancağı hâkinde başka kazâdır kim yüz elli akçe a'lâ kazâdır ve cümle (–) aded nâhiye kurâları vardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir subaşısı vardır. şehrinin zemîni Kazova sahrâsında (–) (–) vâki' olmuşdur, cümle (–) aded (–) ile mestûr hâne-i ma'mûrlardır. Câmi'i ve hânları ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârı vardır ve haftada bir etrâf kurâlarından niçe bin âdem cem' olup bey' ü şirâ olduğıyçün Eynebâzârı derler.

………………..(2 satır boş)………………..

Andan cânib-i şimâle (–) sâ'at gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Turhal: Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Etrâk'de (–) (–) (–) demekdir.

Kal'ası Âl-i Dânişmendiyye'den Turhal nâm bir Etrâk beği binâ etmişdir.

Ba'dehû Ermen kefereleri istîlâ etmişdir.

Ba'dehû 795 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân'a bilâ-ceng [ü] cidâl mutî' olmuşlardır, zîrâ kal'ası ol kadar hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn değildir. Ancak Turhal sahrâsında bir yığma püşte üzre şekl-i muhammes taş binâ bir küçük kal'adır. İç il olmak ile ol kadar ma'mûr değildir ve dizdârı ve neferâtları (–) (–) (–) (–) (–). ***[26a]*** Ve bu kal'a-i Turhal imâristânı cümle (–) hâssıdır kim başka hâkimi vardır. (–) (–) (–) (–)

Ve bu Turhal'dan şehr-i Zile'ye bir konakda varılır. Bu Turhal vâdîleri cümle ekin ocağı olmağile ahâlîsi gâyet ekinci ve çiftçi olduklarından yedi aded ovalardır kim gılâl kânıdır.

Evvelâ Turhal ovası ve Kaz ovası ve Yaban ova ve Çubuk ova ve Murtat ova ve Hasan ova ve Zile ova nâm fezâlar eyle ekin ocağı yerlerdir kim Âl-i Osmân askeri bir ovaya konup göçüp usret çekmemişlerdir ve bu mezbûr ovalarda sene 1057 târîhinde Defterdârzâde Mehemmed Paşa ile sekiz bin askerle konup göçdüğümüzden cümle kurâ vü kasabât kendleriyle cild-i evvelde tahrîr olunmuşdur. (–) (–) (–) (–) (–)

Ba'dehû bu Turhal'dan şimâle (–) sâ'atde Sarı Kosun içinden Dadoy Karı köprüsünden

geçüp,

Menzil-i Çengellibel: Sene 1049 târîhinde bu mahalde harâmîler bir kârbân-ı azîmi münhezim edüp ba‘dehû hâkimü‘l-vakt Hazînedâr {İbrâhîm} Paşa cümle harâmîleri eli bağlı ele getirüp kârbânı bozdukları yerde bir darağacı yapup cümlesin çengele urur. Hâlâ çengelleriyle darağacı durduğıçün Çengellibeli derler, ammâ hakkâ ki bir bî-amân orman içidir. Andan yine semt-i şimâle (–) sâ‘atde

Menzil-i Lütfî Beğ çayırı: Bu mahall Amasiyye sancağı hâkidir. Dadoy Karı köprüsüyle Ceylân cisri arasında Çekirge suyu gelüp iki cisir altından geçen sular bir olup Ferhâd’ın kesdiği boğazdan aşağı geçüp Amasiyye altına varır.

Ba‘dehû Lütfî Beğ çayırın geçüp cânib-i şimâle Ferhâd kesdiği kayaları seyr [ü] temâşâ edüp (–) sâ‘atde,

Mezil-i kal‘a-i kadîm ve rabât-ı azîm Amasiyye-i şâhika-i gâsiyye

Hacı Paşaoğlu sarâyında Paşa mihmân olup cümle ağavâtlara yâfteler ile şehir içre izn-i şer‘ile konaklar verilüp üç gün ikamet fermân olunup hamd-i Hudâ bu şehir sevâhil olmağile şiddet-i şitâdan halâs olup sehel râhat bulduk. Bu şehr-i sevâd-ı mu‘azzamın bânîsi ve fâtihi ve âb [u] havâsı ve arz-ı belediyle ve cümle âsâr-ı imâret-i selâtîn-i selefiyle cümle sene 1056 târîhinde mufassal tahrîr olunmuşdur kim bâlâda cild-i evvelimize nazar oluna. Amasiyye’den kalkup yine cânib-i şimâle (–) sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Gergerâz: Bu dahi bâlâda ma‘mûr rabta olup hâs olup voyvadalık olduğı cümle imâretiyle tahrîr olunmuşdur.

Andan yine taraf-ı şimâle sol tarafda **kal‘a-i Gümüş** şehrin geçüp, **menzil-i karye-i Ovacık,** andan yine şimâle, **menzil-i karye-i Hacıköy,** andan *ne‘ûzubillâh* **Direkli Beli’**n yüz bin renc [ü] anâ ile ol sengistân ve mahûf u muhâtara beli geçende belimizde dermânımız kesilüp (–) sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Osmâncık: Bâlâdaki kurâlar ve bu Osmâncık şehrinde Koyun Baba Sultân âsitânesiyle cümlesi cild-i evvelimizde ale’t-tafsîl tahrîr olunmuşdur.

Andan yine Kızılırmak üzre **Osmâncık** cisrin geçüp ve **Sarmaşıklı** nâm kayaları Kızılırmak kenârında geçüp cânib-i garba (–) sâ‘atde **menzil-i karye-i Hacı Hamza.**

Andan yine semt-i garba, **menzil-i kal‘a-i Tosya** andan **menzil-i Koçhisâr.** Andan yine cânib-i garba (–) sâ‘atde **menzil-i karye-i Karacalar.** Andan,

Menzil-i kasaba-i Çerkeş: Sene 1057 târîhinde Varvar Alî Paşa ile bu mahalde İpşir Paşa elinde bozulup kırılup firâr etdiğimiz mahalde bu kasaba ve ceng etdiğimiz cümle ta‘rîf ü tavsîf olunmuşdur. Andan (–) sâ‘atde

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-i Daraluga, ya‘nî hisâr-ı kadîm Çağa

Lisân-ı Etrâk’de çağa eğir kökine derler ve koca kimesneye derler. Vech-i tesmiyesi Çağa Koca nâm bir merd binâ etmişdir. Bolu sancağı hâkinde voyvadalıkdır. Kastamonu hâkimi (–) nâm hükmünde iken sene 822 târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân feth edüp kal‘asın sehelce münhedim etmişdir, ammâ kasaba ve nâhiyesi ve câmi‘ ve

hân ve hammâm ve kifâyet mikdârı sûk-ı sultânîsi vardır. Memdûhât-ı ma‘rifetinden Çağa yayı meşhûrdur kim ekseriyyâ halkı yaycı ve okcudur.

Evsâf-ı Buhayre-i Çağa

Dâ’iren-mâdâr cirmi altı mîl ihâta eder bir buhayrecikdir, ammâ bunda olan hâssiyetli ve lezîz mâhîler buhayre-i Sabanca’da ve İznik gölünde olmak ihtimâli yokdur. Husûsan sazan balığı ve beğ balığı ve çağa balığı gâyet lezîz mâhîlerdir, zîrâ bu gölde ***[26b]*** eğir kökü hâsıl olur. Ol otlardan cümle mâhîler otlayup eti gâyet lezîz olur ve balık râyihasında değildir. Bi-emrillâh müşk gibi kokar ve bir âdem ne kadar balık yese aslâ ve kat‘â sıklet-i harâreti yokdur ve gâyet mukavvîdir ve serî‘ü‘l-hazmdır.

Sitâyiş-i eğir: Bu gölde bi-emrillâh-i Te‘âlâ ol kadar eğir olur kim cemî‘i halkı gölden eğir kökü çıkarup iplere dizüp vilâyet vilâyet gönderirler. “Eğir ye de geğir” demişler. Gâyetü‘l-gâye hâzımü‘l-ifrâtdır. Gerçi Azak kal‘ası dibinde nehr-i Ten’de ve Kanija kal‘ası gölünde ve İslâmbol Kâğızhâne nehrinde eğir kökü olur, ammâ bu Çağa’nın eğiri Rûm u Arab u Acem’de memdûhdur. Anıniçün Çağa gölü balığı da meşhûrdur. Ve’l-hâsıl bu Çağa kazâsının dağlarında bâğları ve keraste ve tahtaları ve sâ’ir eşyâlardan kırk gûne mahsûlât ile memdûh bir nâhiye-i ma‘mûrdur.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i garba (–) sâ‘atde **menzil-i kal‘a-i Bolu** kal‘asının harâbiyle ve bânîsiyle ve fâtihiyle ve şehrinin cümle âsâr-ı binâlarıyla cild-i evvelimizde terkîm olunmuşdur. Fihrise nazar oluna, ammâ Türkistân’da bu dahi bir şehr-i ganîmetdir.

Andan garba **karye-i Silihdâr Ağa.**

Andan yine garba **menzil-i kal‘a-i Mudurnu:** Dâr-ı sûzen, ya‘nî iğneci şehri olduğu bânîsi ve fâtihiyle bâlâda mufassal mevsûfdur.

Andan yine garba **menzil-i kal‘a-i Göynük:** Akşemseddîn hazretleri cümle evlâd-ı zevi’l-ihtirâmıyla bu büleydede âsûde olduğu cild-i evvelde merkûmdur.

Andan yine garba, **menzil-i karye-i Kuruçeşme.**

Andan yine taraf-ı garba ağaç deryâsı içre (–) sâ‘atde **menzil-i kasaba-i Sabanca:** Niçe kerre bu dahi mevsûfdur.

Andan garba (–) sâ‘atde **kal‘a-i harâb İznikmit, ya‘nî İznimgit:** Bu dahi Kütâhiyye eyâletinde sancakbeği tahtı olduğu bâlâda gâyet mufassal meşrûhdur.

Andan yine leb-i deryâ ile, **menzil-i kal‘a-i Hereke.**

Andan yine cânib-i garba 6 sâ‘atde, **menzil-i kasaba-i ma‘mûr Gekbiziyye**.

Andan, **menzil-i karye-i Kartal.**

Andan yine cânib-i garba 6 sâ‘atde, **menzil-i şehr-i azîm Üsküdar.**

Andan gemilere süvâr olup hamd-i Hudâ selâmetle sene 1066 mâh-ı Ramazân gurresi gününde **Ahurkapu**‘dan **şehr-i sevâd-ı azîm ve belde-i kadîm mahmiyye-i Kostantiniyye, ya‘nî belde-i tayyibe-i İslâmbol**’a dahil olundu. *Ve’s-selâm*.

Andan Paşa sarâyına varup Kaya Sultân ile müşerref olup andan Boynueğri Mehemmed Paşa sadrıa‘zam idi. Henüz şehr-i Haleb’den mühr ile der-i devlete gelmiş. Melek Ahmed Paşa ile görüşüp öpüşüp ba‘de’lletî ve’lletâ,

Sadrıa‘zam, Melek Ahmed Paşa’ya buyurdular kim “Benim karındaşım, buyurun sizi sa‘âdetlü pâdişâh ister, bile gidelim. Serhadd-i Van-ı sedd-i îmân ahvâlin ve ol habîs Bitlis hânıyla nice ceng eylediğinizin ahvâlin su’âl ederler. Künhü ile bî-bâk u bî-pervâ sa‘âdetlü pâdişâhıma nakl buyurun” deyüp atlarına süvâr olup Çemen-soffa nâm mahalde sa‘âdetlü pâdişâh huzûruna Melek Ahmed Paşa varup mu‘tâd-ı kadîmesi üzre, “Es-selâmu aleyküm pâdişâhım” deyüp zemîn bûs etmeyüp dest-i pâdişâhîyi bûs edüp niçe hayr du‘âlar edüp kâmil iki sâ‘at Melek Paşa ile sa‘âdetlü pâdişâh musâhebet edüp ekseriyyâ kelimâtları diyâr-ı Acem ve serhadd-i Van müşâveresi idi. Ba‘de’l-musâhabe sa‘âdetlü pâdişâh, efendimize “Hoş geldin” deyü bir semmûr hil‘at-i fâhire ve bir kîse altun mümessek-i nâdire ihsân edüp,

Buyurdular kim “Elem çekme lalam, an-karîb sana bir eyâlet ihsân ederim. Hemân du‘â-i hayrımda ol” deyüp Paşa efendimiz sadrıa‘zam ile taşra çıkup vezîria‘zam ve bizim paşa sarâylarına gitdiler.

Hamd-i Hudâ sıhhat [ü] selâmetle ol mâh-ı Ramazânü‘l-mübâreki İslâmbol’da kendi gamhânemizde edüp sene 1066 ıydının dördüncü günü Sadrıa‘zam Boynueğri Mehemmed Paşa tarafından hatt-ı şerîf gelüp Özü eyâletine Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa mutasarrıf iken dahi gitmeyüp Silivri kal‘asında otururken eyâlet-i mezbûr efendimiz Melek Ahmed Paşa’ya müft ü meccânen sadaka olunup tedârik görmeğe mübâşeret olundu. Allâh mübârek eyleye.

Ol gün efendimiz Melek Ahmed Paşa’yı sa‘âdetlü pâdişâh Hâsbâğçe’de Çemen-soffa nâm mahalle da‘vet edüp efendimiz huzûr-ı pâdişâhîye vardıkda selâm verüp, pâdişâh-ı cem-haşmet “Aleyke” alup,

“Lala, sana Özü eyâletin müft ***[27a]*** ihsân eyledim. Bir hoşca basîret üzre olup Karadeniz kenârındaki yalı şehirlerin Urus-ı menhûsdan bir hoş hıfz [u] hırâset eyle” deyüp bir kîse altun ve bir semmûr kürk ihsân edüp,

Buyurdular kim “Melek lalam, senden evvel Haydar Ağazâde Mehemmed Paşa lalam Özü eyâletine mutasarrıf idi, ammâ zabtı müyesser olmayup hâlâ mahsûlü sana â’id ü fâ’id olmuşdur. Mehemmed Paşa’dan mahsûlün taleb edüp inşâ’allâh sabâh kalkup eyâletine selâmetle varasın” deyü pâdişâh-ı cem-cenâb, efendimize du‘â edüp,

Efendimiz dahi yine, “Es-selâmu aleyküm” deyüp âdâb üzre kıçın kıçın taşra çıkup doğru Sadrıa‘zam Boynueğri Mehemmed Paşa’ya varup mülâkat olduklarında anlar dahi efendimize harc-ı râh on kîse verüp anlar dahi,

“Sabâhın mansıbınıza teşrîf buyurun” deyüp Paşa anlar ile dahi öpüşüp görüşüp vedâ[‘]laşup ağlaşarak birbirlerinden ayrılup paşa, sarâyına gelüp ol ân yedi yüz pür-silâh yiğit ile konakçı Himmet Ağa tuğu Edirnekapusu’ndan taşra Otakçılar nâm mahalde Melek Ahmed Paşa’nın Topçular Sarâyı‘na tuğu getürdüler. El-hâsıl Van’dan İslâmbol’a geldikde ancak on gün tekâ‘üd edüp bin altmış altı ıydının dördüncü günü

İslâmbol'dan Özü eyâletine gitdiğimiz konakları ve kurâ vü kasabât, acîbe vü garîbeleri beyân eder

Evvelâ İslâmbol'dan ibtidâ bir alay-ı azîm ile dokuzar kat mehterhânemiz döğerek şâhrâh-ı pâdişâhîden ubûr ederek ibtidâ efendimiz Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân'ı ziyâret eyleyüp andan yine alay-ı azîm kerr ü ferr ü dârât u şöhret-i şevket-i Âl-i Osmâniyân üzre pür-silâh mükellef ü mükemmel Edirnekapusu'ndan taşra çıkup ibtidâ,

Menzil-i Topçular: Paşa Efendimiz, Haydar Ağazâde'ye bir mahabbetnâme yazup bu hakîre verüp buyurdular kim,

"Var Evliyâm, bizim bacanağımız Mehemmed Paşa karındaşımıza Silivri'de selâm eyle, bizim anların zimmetinde yetmiş yedi kîse Bender mâlından kalmış hasad mahsûlümüz vardır. Lütf edüp harc-ı râh içün versinler" deyü hakîri Mehemmed Paşa'ya gönderüp hakîr dahi ale'l-fevr huzûr-ı Mehemmed Paşa'ya varup,

"Hay Evliyâm, hoş geldin, dahi sağ mısın?" dedikde hikmet-i Hudâ hakîr dahi latîfe olmağiçün dedim ki

"Aşk olsun yola, evvel beğler, paşalar ölür, sonra dervîşler" dedim. [9]

Netîce-i kelâm Van ve Diyârbekir ahvâllerin su'âl ederken efendimizin mektûb-ı mahabbet-uslûbun Haydar Ağazâde'nin eline verüp kırâ'at etdikde âteş pâre olup,

Buyurdular kim "Hem Van mansıbından mâl ile gelüp, hem üzerimden mansıbım alup, yine benden yetmiş yedi kîse ister, bir akçe vermem. Biz anınla akrabâyız. cânım Evliyâm, vallâhi vermem" deyü yemîn edüp âteş pâre oldu.

Hikmet-i acîbe ve garîbe-i kâr-ı Hudâ: Yine huzûr-ı Mehemmed Paşa'da ba'zı seyâhat etdiğimiz diyâr-ı Acem'de Tebriz ve Hemedân ve Derkezin ve Erdebil'i söyleşirken,

İç ağalarından biri {eydir}: "Sultânım, dörd ulak geldi" derken hemân ulaklar dahi içeri girüp,

"Es-selâmu aleyküm devletli vezîr, biz sa'âdetlü pâdişâhın hidmeti içün Edirne'ye gideriz. Tîz bize dörd bârgîr ve bir menzilci" dediklerinde,

Haydar Ağazâde eydir: "Ya kahpe oğulları, ben menzilci miyim? Varın Silivri şehrinde menzilciden beygirler alup cehenneme dek gidin" deyü çekişmeğe başladı. Meğer gelen ulaklar Bostâncı aznavurları idi.

Biri eydir: "Sultânım menzilci kaçmış, ammâ bize sizin atlardan birkaç at verin ve karnımız açdır, bize ta'âm verin" deyüp bellerinden tîrkeş ve kılıçların çıkarup ve sedd-i İskender-vâr bî-bâk u bî-pervâ oturdular.

El-hâsıl bunlara mâ-hazar bir ta'âm getürüp bunlar ta'âmı yerken paşanın,

Receb Ağa'sı eydir: "Sultânım deryâdan bir kanca başlı kayık göründü ve işde geldi" derken paşa pençereden bakup,

"Ayâ bunlar kimdir?" cümle paşalı güft [u] gûyâ başladılar. Hemân dörd dâne gelen ulaklar ta'âmı bırağup tarfetü'l-ayn içre bellerine silâhların bend edüp yine beygir istemeğe başladılar.

Paşa dibelik gazab-âlûd olup, “Bire sehel sabr edin, şu gelen kimdir görelim” derken,

“Sultânım, kayık ile gelen bostâncıbaşı imiş, Edirne’ye gider” dediklerinde,

Paşa eydir: “Bize gelsin, tîz ta‘âm hâzırlan” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Sultânım, ben gederim. Paşa efendimize bir kâğız tahrîr edin” dedikde,

“Katlan Evliyâm, şunları savabilir miyiz, görelim. ***[27b]*** Andan sonra gidesin” derken, hemân kapudan Bostâncıbaşı İdrîs Ağa gelince evvel gelen dörd aded ulaklar dal kılıç olup,

“El kaldırmanız paşam, pâdişâhımızın esîrisin” deyü ol ân Paşayı (–) (–) (–) (–) Hemân hakîr taşra çıkup aklım başımdan gidüp tarfetü‘l-ayn içre ılgar ile paşaya gelüp kıssa-i pür-hisse-i mâcerâyı mâ-vaka‘ı üzre nakl bi’l-mıstar Paşaya nakl etdiğimde paşa âlem-i hayretde kalup,

“Gitdi yetmiş yedi kîse” deyü gamnâk oldu.

Üç gün Topçular’da meks edüp ertesi gün Haydar Ağazâde mâlından cümle atları ve develerin ve yetmiş kîse mâlın sa‘âdetlü pâdişâh Bostâncıbaşı İdrîs Ağa eliyle Melek Ahmed Paşa efendimize teslîm etdikde paşa dahi beş kîsesin bostâncıbaşıya ihsân edüp mâ-bâkîsin cümle karakullukçulara ve iç ağalarına ve taşra tevâbi‘lere bahşîşler ihsân olunup altmış altı şevvâl’inin on yedinci bâzâr günü Topçular’dan kalkup Kaya Sultân bile koçu arabalar ile,

Menzil-i kasaba-i Çatalca: Bâlâda Hünkâr bâğçesi ve şehrinin câmi‘ ve hân [ve] hammâmlarıyla memdûhdur. Bunda Paşa, Kaya Sultân ile Hünkâr bâğçesinde üç gün zevk edüp Kaya Sultân cümle ağalara ve karakullukçulara yigirmi kîse harc-ı râh ihsân edüp sultân ile paşa vedâ[‘]laşup sultân İslâmbol’a bizler Kovukdere nâm tenk ü tar dereden

Menzil-i kasaba-i Fener: Bu dahi bâlâda mevsûfdur.

Andan yine cânib-i şimâle **karye-i menzil-i Harmanşâhî**. Andan **karye-i Uzunhacılar.** Kırkkilise sancağında nehr-i mecnûn Ergene kenârında birkaç hânlı ve câmi‘li ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr [u] âbâdân müselmân köyüdür. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı kal‘a-i Yenehisâr

Kostantin tekrûru binâsıdır. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes şeddadî bir küçük kal‘adır. İçinde âbâdânı yokdur. Sene 769 târîhinde Sultân Murâd-ı Evvel, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr Rûm keferesi elinden cebren ve kahren feth edüp ol zamândan berü kal‘ası harâb-âbâddır. Kal‘asının kayalarından bir âb-ı hayât kaynak suyu çıkar kim gûyâ şarâb-ı kevserdir. Tuna’dan geldiği muhakkakdır kim Çelebi Sultân Mehemmed, Tuna Demirkapusu’ndan saman ve kömür döküp bu Yenehisâr’dan ve Devne değirmenlerinden kömür akmışdır. Anıniçün bu kasabaya Bunarhisâr dahi derler. Câmi‘i ve bir küçük hammâmı ve mesâcidleri ve mükellef müte‘addid hânları ve birkaç dükkânları ve bâğları ve bâğçeleri vardır. Kırkkilise sancağı hükmünde (–) (–) niyâbetdir.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan şimâle,

Evsâf-ı şehr-i Kırknisâ, ya‘nî Kırkkilisa’dır

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Gâzî Hudâvendigâr Rûm keferesi elinden feth etmezden evvel bu şehir içre bir karıdan dokuz ay on günde kırk aded kız rahm-ı mâderden vücûda geldüğiyçün Hudâvendigâr bu şehri feth edüp ismine Kırknisâ korlar. Hâlâ Kırknisâ‘dan galat-ı meşhûr Kırkkilise derler. İbtidâ bânîsi Yanko oğlu İlyana kraldır. Edirne’den evvel binâ olunup sene 769 Gâzî Hudâvendigâr destine girüp Özü eyâletinde başka mükellef sancakdır. Taht-ı hükûmetinde (–) pâre âbâdân kurâdır. Mîr-i livâsına ber-vech-i adâlet on bin guruş hâsıl olup beş yüz âdem ile mîr-i livâsı zabt [u] rabt edüp Özü eyâletinde muhâfaza eder. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu iki yüz bin akçedir. Ve taht-ı livâsında bir ze‘âmet ve cümle tîmâr on sekizdir. Hîn-i seferde cümle erbâb-ı tîmâr kanûn üzre cebelüleri ile sekiz yüz âdem olur, beğinin askeriyle bin üç yüz asker olur. Ve üç yüz pâyesiyle yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ber-vech-i adâlet kadıya senevî üç kîse olur, ammâ kal‘ası yokdur. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. Ve şehrinin cânib-i erba‘ası kara taşlık içinde kırmızı topraklı bâğ u bâğçeler var kim âdem gâ’ib olur ve her bâğda niçe yüz keklik kuşları cihânı dutmuşdur. Ve şehri bâğistân içre (–) kenârında bir vâsi‘ öz içre cümle kat-ender-kat kiremit örtülü ma‘mûr u âbâdân ve müzeyyen sarây-ı âlîler ile ârâste ve hadîkalar ile pîrâste olmuş kasaba-i şîrîndir kim cümle (–) mahalledir.

Evvelâ (–) mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) aded sağîr ü kebîr hânelerdir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde Kurşumlu (–) câmi‘i. Bir minâreli cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir kim Eski câmi‘ demekle ma‘rûfdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) aded mesâcidlerdir. Evvelâ (–) mescidi (–) mescidi (–)

……………. (1 satır boş)……………….***[28a]***

Ve cümle (–) aded tekyesi var (–) (–) (–).

Ve iki aded pâk hammâmı var. Biri köprü başında (–) (–) hammâmı rûşendir. Biri bezzâzistâna muttasıl (–) hammâmıdır, ammâ hânedân hammâmları çokdur.

Ve cümle (–) aded her esnâfdan dükkânları var, lâkin şehrine göre dükkânları azdır, ammâ bezzâzistânı ma‘mûrdur.

Ve cümle (–) mükellef ü mükemmel hânları vardır. (–) (–) (–).

Ve kurşum örtülü imâretleri çokdur.

Ve cümle (–) mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır.

Ve câ-be-câ sebîlleri ve âb-ı hayât çeşmeleri vardır. Cümleden şehir içinde köprü başında iki yoldan cereyân eder bir aynü‘l-hayât çeşme-i cân-perveri var. Bu çeşme üzre cemî‘i erbâb-ı ma‘ârife ârâmgâh içün mekteb-i irfân misilli bir kahvehânesi var.

Ve cümle evleri kiremitlidir. şehri bir bayır dibine vâki‘ olmuş, kıble tarafı sâfî bâğ u bâğçeli kurâlarla müzeyyendir. Ve kıble tarafında mezâristânı acâ’ib sivri sivri uzun taşlar

ile alâmetleri var ve halkı cümle musallî ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at ehl-i zevk âdemlerdir. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri de olur.

Ve memdûhâtından yigirmi bin bâğı var ve âbdâr üzümü olur. Müsellesi, pekmezi, köfteri gâyet meşhûrdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve **ziyâretgâh-ı Kırknisâ** (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan

Menzil-i karye-i Erikli: Bir hıyâbân içre bâğlı ve bâğçeli ve üç yüz hâneli ve bir câmi'li ma'mûr tîmâr köydür. Eriği çok olduğundan Erikli köyü derler. Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Fakılar: Kırkkilise hâkinde bir orman içre üç yüz Bulkar kefereli ma'mûr ze'âmet köyüdür. Ancak bir hânı var.

Andan yine şimâle dağlar ve ormanlar içre gidüp Istıranca dağları ve Burgaz iskelesi üç sâ'at sol tarafda Karadeniz kenârında kalup, bizim yolumuzda,

Menzil-i karye-i Karabınar: Aydos kazâsında bir orman içre üç yüz Bulkar keferesi evli ma'mûr köydür. şâhrâh üzre olmak ile Vezîria'zam Siyâvuş Paşa bu köy içre nehr-i (–) kenârında bir hân-ı azîm binâ etdi. Ve nehr-i (–) Istıranca dağlarından tulû' edüp bu köyde ağaç cisir altından geçüp nehr-i Ergene'ye munsabb olup ol dahi Enez kal'ası kurbunda Akdeniz'e mahlût olur. Bu Karabınar'da Paşa efendimiz hakîri üç kazâ yere gönderüp kendileri Aydos ılıcası sahrâsına azîmet etdiler. Hakîr Karabınar'dan 3 sâ'atde cânib-i şarka ormanlar içre {gidüp},

Evsâf-ı kal'a-i harâb Süzebolu

Sâhil-i Karadeniz'de ma'mûr iskeledir. Leb-i deryâda azîm mahzenleri var. Kal'ası leb-i deryâda (–) üzre şekl-i murabba' Rûm binâsı kal'adır. Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–) hâkinde mu'âf müsellem Kiritsiler zabtındadır. Sene 814 Mûsâ Çelebi fethidir. (–) kazâsıdır. Emîni ve serdârı ve kethüdâyeri vardır ve altı yüz kiremitli hânelerdir. Câmi'i ve hânı u hammâmı ve çârsû-yı bâzârı var. {Ve re'ayâsı cümle kefere olduğundan kenîseleri var. Ve bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır. Ve bu kasaba mukâbelesinde deryâ içre üç aded cezîrecikler üzre birer ma'mûr kiliseleri var. Andan yine Ayâ Anastansiyye derler bir cezîre üzre bir ma'mûr manastırı var. Yılda bir kerre niçe bin kefereler cem' olup bednâm ederler. Bu cezîrenin karşusunda Çingane iskelesi derler a'lâ yataklı iskele-i ma'mûrdur}.

Andan yine cânib-i şimâle 4 sâ'atde,

Menzil-i kal'a-i Poroz, ya'nî Burkaz iskelesi

Anadolu'da Bartın ve Sinab ve Ereğli ve Amasra nâm bender şehirlerden gelen gemiler cümle bu Burgaz iskelesine yanaşup andan Edirne'ye ve Selânik'e ve Filibe'ye gidüp gelirler. Gâyet işlek iskeledir. Kal'ası (–) binâsıdır. Sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Bâyezîd Hân usret ile feth etdiğiyçün kal'asın münhedim etmişdir. Cümle (–) aded kiremitli ma'mûr hânelerdir.

Ve yedi mihrâbdır, ammâ Hacı Kılıc câmi'i cemâ'at-i kesîreye mâlikdir.

Aydos kazâsı hükmünde iskele başında mükellef mahzenleri ve hânları ve kifâyet mikdârı dükkânları ve kefere re'âyâları ve bâğları vardır ve a'lâ demir dutar yataklı limanı var kim

karşu boğaz tarafı Ahyolu kal‘asıdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan cânib-i şimâle 7 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Ahyolu

Karadeniz kenârında bir körfez sâhilinde evvelki Batlîmûs Kral Mıgalo Mantıkî derler anın vüzerâlarından Ahpolı, ya‘nî Kuş sevici vezîr binâsıdır. Ahpolı‘dan galat Ahyolu derler.

Ba‘dehû sene 814 târîhinde Mûsâ Çelebi Edirne’den deryâ-misâl asker ile gelüp bu kal‘ayı Rûm keferesi ve Ciniviz Firengi destinden dest-i kahr ile feth etmişdir.

Kal‘ası leb-i deryâda (–) üzre şekl-i muhammes şeddadî binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde Rûm kefereleri sâkindir. (–) hâkinde (–)lıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (–) kurâlardır ve gümrük emîni ve dizdârı ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır.

Ve cümle (–) aded kiremit örtülü ma‘mûr Urûm evleridir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle iki aded hammâmı var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânları var kim her esnâfdan bulunur lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğları ve tuzlaları çokdur. Ve limanı gâyet latîfdir.***[28b]***

Andan leb-i deryâ ile şimâl cânibine Ahyolu körfezi kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Müsevre

Lisân-ı Rûm’da Müsevre (–) ismidir. Bu dahi Batlîmûs Kral kızı Kalopatra nâm bir kızın binâsıdır. Bu dahi Rûm ve Ciniviz Firengi destinde iken sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Hân fethidir.

Leb-i Karadeniz’de kıbleye nâzır bir dereli ve ensesi kayalı yere vâki‘ olmuş bir küçük şeddadî kal‘a-i harâbdır.

Bu dahi (–) hâkinde (–) (–) evkâfından tuz emîni hâkimdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle (–) kurâdır. Senevî kadıya üç kîse mâl â’id olur ve tuz emîni üzre (–) kîse iltizâmdır. Elli aded âdemiyle hükm-i hükûmât edüp kendüye on kîse mâl tahsîl eder. Ekseriyyâ re‘âyâsı cümle Rûm keferesidir.

Ve cümle (–) aded kiremit örtülü mükellef hânelerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded dükkânlardır, ammâ kurşumlu bezzâzistânı yokdur, ammâ bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur. Üzümü ve şarâbı ve tuzu memdûhdur ve limanında gûnâ-gûn mâhîlerinden pisi balığı ve levrek balığı ve kalkan balığı ve kılıç ve uskumru ve kefal balıkları meşhûr-ı âfâkdır, lâkin limanına her sene Kazak-ı Ak gelüp demir bırağup yatdıkda emîn ağa ve gayrı müslimler cümle Aydos şehrine firâr ederler.

Ve cümle (–) hammâmı var (–) (–) (–) ve cümle (–) aded dükkânlarının çoğu beksümâtcı

furunları ve balıkçı ve tuzcu dükkânları ve mahzenleri var. (–) (–) (–) (–) (–)

Bu Müsevre karşusunda Emene burnunda azîm limanı vardır ve bin hâneli Emene köyü var. Cümle re'âyâsı Rûm keferesidir.

Andan cânib-i şimâle leb-i deryâ ile giderken **nehr-i Kamçı** bâlâda mevsûfdur. Beher sene niçe yüz pâre keraste gemileri yüklenür.

Andan öte leb-i deryâ ile Varna şehridir, ammâ biz kara tarafıyla cânib-i şimâle (–) sâ'atde,

Menzil-i Aydos Ilıcası

(–) hâkinde leb-i deryâdan nîm sâ'at ba'îd bir çemenzâr-ı sahrâ-yı sebzezârda Mihâloğlu binâsı bir kubbe-i âlî ılıcadır kim Rûm ve Arab u Acem'de ve İsfaç ve Nemse ve Çeh u Leh ve Alman diyârında böyle bir nâfi' germâb ılıca görmedim. Hattâ benî Âdem girdikde aslâ kîse ve sabuna ihtiyâc olmaz. Vücûd-ı insânı dürr-i beyz-âsâ eder ve beden-i insân eyle nerm ü ter olur kim gûyâ kulak şâhmesi gibi vücûd-ı benî Âdem yumuşak olup ten-dürüst olur. Hâssiyeti ol mertebededir kim cüzâm ve miskin ve Fireng uyuzu âdem kırk kerre girse bi-emr-i Hayy-i Kadîr ol âdem anadan doğma olur ve suyundan kırk sabâh aç karnına nûş edenin vücûdunda behak ve baras ve zâti'l-cenb ve hafakan marazları cümle gider ve ba'zı müsta'mel altunları bu su ile yıkasan sarı su altununa döner ve bir âdemin hâtemi gümüş olsa ol ân altun gibi olup bir haftada reng-i hâtem mütegayyir olmaz.

El-hâsıl yetmiş iki derde devâ bir âb-ı germâbdır. Hattâ Süleymân Hân kesret-i seferden nikrîz zahmetine mübtelâ olup Pılak Mustafâ Paşa kapudan paşa iken Süleymân Hân hekîm Kaysûnîzâde ile başdarda-i hümâyûna süvâr olup İslâmbol'dan bir gecede eyyâm-ı muvâfık ile bu ılıcaya gelüp serâperdesinde meks edüp bu hummâya yedi kerre girdikde bi-emrillâhi Te'âlâ iki ayaklarındaki nikrîzi aşağı topuklarına enüp yığıldı, ammâ Süleymân Hân veca'ından bî-tâb ü bî-mecâl kaldı.

Âhir bir kerre dahi ılıcanın çamuru içine Süleymân Hân ayakların sokup nikrîzin veca'ı teskîn oldu, ammâ ayakları tulum gibi şişdi. Hekîm-i hâzık tabîb Kaysûnîzâde gördü kim nikrîz deşilmek ister, ammâ Süleymân Hân'a keşf-i râz edemez. Hemân nezâketle,

Kaysûnî eydir: "Hamd-i Hudâ hünkârım, nikrîziniz yumuşadı, bârî bir kerre dilimle yoklayam. Ne mertebe nerm olmuş?" deyüp bir kerre Süleymân Hân'ın sağ ka'bını öper şekilli olurken,

Süleymân Hân: "Hay kâfir Kaysûnîoğlu, neyledin?" deyince Süleymân Hân'ın sağ ayağından kâmil iki vukıyye cerâhat cereyân eder.

Meğer hekîmin ağzında nişter var imiş. Ağzındaki nişter ile Süleymân Hân'ın ayağın delüp Süleymân Hân ifâkat buldukda sol ayağın dahi âşikâre nişter ile deşüp Süleymân Hân bu Aydos ılıcasında ifâkat bulup Kaysûnîzâde'ye bir semmûr kürk ve iki kîse altun verüp cemî'i vilâyetlere emrler pârekende olup her sene mâh-ı Temmuz'da bu ılıcaya niçe kerre yüz bin âdem gelüp panayır olup bir bâzâr-ı azîm olur kim beş Mısır hazînesi mâl sarf olup yük çözülüp ve yük bağlanup bey' [ü] şirâ olup ayş [u] işretler olur ve niçe bin âdem bîmâr iken bu ılıca ile kendüye tîmâr edüp ten-dürüst vatanına gider. Hâlâ kanûn-ı

Süleymân Hân'dır kim her sene Aydos subaşısı kırk gün kırk gece bunda panayır edüp muhâfaza eder kim azîm temâşâgâhdır.

Andan yine şimâle Çenge yaylası dâmeninde,

Menzil-i karye-i Koparan: Aydos kazâsı hâkinde iki yüz hâneli Bulkar köyü ze'âmetdir. Paşa efendimizi ***[29a]*** bu köyde bulup Ahyolu ve Müsevre kal'aları ve limanları eşkâllerin su'âl buyurdular. Andan yine şimâle Çenge dağın aşup,

Menzil-i karye-i Sücülü: Hırsız ve harâmî Bulkar keferesi köyü ve (–) (–) dür. şarâbı çok olmağile Sücülü derler. Lisân-ı (–) sücü şarâb-ı nâba derler. Gâyet ma'mûr köydür. Andan yine şimâle yokuş aşağı,

Evsâf-ı kal'a-i Köprü: Sene 814 târîhinde Sultân Mûsâ Çelebi fethidir, be-dest-i Gâzî Mehemmed Beğ. Sırf ve Bulkar ve Ciniviz Firengi elinden feth olup kal'ası sehel harâbdır kim nehr-i Kamçı üzre bir püşte-i âlî üzre hâlâ câ-be-câ harâb bir kal'a-i türâbdır. Ve bu köy hâlâ (–) hâkinde (–) köyüdür kim cümle re'âyâsı Bulkardır.

Ve bu nehr-i Kamçı Kızan balkanından ve şıpka dağlarından ve Kızanlık ensesindeki Kabirova dağlarından cem' olup bu Köprü köyünde ağaç cisir altından geçüp aslâ geçit vermez nehr-i azîm olup cereyân ederek Varna kal'asıyla Galata köyü arasında deryâ-misâl Karadeniz'e mahlût olur. Bir kerre bu nehirden Rus-ı menhûs girüp şehr-i Pravadi etrâfındaki kurâları nehb ü gâret edüp yine Karadeniz'e avdet ederken el vilâyet âdemleri Kazak-ı Ak kayıklarının önlerin alup ceng ede ede bin mikdârı Kazağ ile yigirmi pâre gemilerin feth etdiklerinde artık andan gayrı Kazak bu Kamçı suyuna girmeğe cür'et edemedi, ya'nî ol mertebe nehr-i azîm âb-ı hayâtdır kim iki cânibinde tîmâr ve ze'âmetlerin ma'mûr kurâları vardır. Andan yine cânib-i şarka meyyâl,

Menzil-i Devne Değirmenleri: Bir dereli ve depeli yerlerde bî-hisâb değirmenlerdir kim biri birinden suları cereyân edüp âsiyâblardır. Cemî'i Dobruca ve Deliorman halkı bu değirmenlere muhtâclardır ve her bir değirmen birer ze'âmetden yahşıdır. Cemî'i a'yân-ı vilâyetin ve nısf paşazâdelerin Devne değirmenleri vardır. Sayf [u] şitâda âb-ı hayât suyu cârîdir. Hattâ Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân Ruscuk mukâbelesinde Yergöğü kal'asın Eflâk hâkinde binâ ederken nehr-i Tuna'nın Demirkapusu'ndan saman ve kömür döküp bu Devne değirmenlerinden ve Yenehisâr'dan ve Çekmece göllerinden saman ve kömür çıkdığı müsbetdir. Anıniçün bu Devne değirmenlerinin suyu dâ'imdir. Bu Devne fezâsında Melek Paşa efendimizle meks edüp ale's-sabâh huzûr-ı paşada edâ-yı salât-ı fecri tamâm edüp hakîr Yâsin-i şerîfi tilâvet etdikden sonra,

Paşa efendimiz buyurdular kim "Evliyâ Çelebi, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir vâkı'a gördüm" dedikde,

Hakîr, "Hayr olup Hazret-i Yûsuf-ı Sıddîk'ın ta'bîr etdiği rûyâ-yı sâliha ola. Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp Ümmü'l-kitâb tilâvet olundu.

Ve mine'l-acâ'ib rüyâ-yı sâliha-ı Melek Ahmed Paşa**:** *Bismillâh* deyüp, "Evliyâ rüyâ-yı sâliham oldur kim, vâkı'amda çömelüp âbdest alırken edebde ardıma biri bir parmak urunca hemân sıçrayup gördüm ki birkaç pösdeki kürkü geymiş Kazaklar hemân gazab-

âlûd olup elimde misvâk ile birkaçının başların yarup kanlarından sen ve bizim Rıdvân Halîfe ve birkaç ağavâtlarımız kanları yalayup içdiniz ve Çerkez Alî ve Arpa Emîni Mustafâ Ağa ve Kürd Haydar ve Elvend Ağalar dahi sizin Urus kanların içdiğinizi görüp anlar dahi kanlarından yalayup cümleniz kanları tükürdünüz" dedikde,

"Bu garîb vâkı'adır, hayr ola sultânım" deyüp Fâtiha tilâvet olundu.

Hikmet-i Hudâ öyle ta'âmın yerken bir çatal atlı âdem feryâd ederek atı ile Paşa'nın otağı içine girüp piyâde olup yer öpdükden sonra,

"Amân sultânım, yigirmi altı pâre büyük Urus şaykaları Varna ile Balçık şehri arasında kurâları ıhrâk bi'n-nâr ederek azîmetleri Allâhu a'lem Varna şehri üzredir, yetiş sultânım" deyince hemân,

Paşa ta'âmı bırağup "Bire at" deyüp bilâ-rikâb çakal ata süvâr olup ol ân yetmiş aded sekbân ve sarıca bayrakları ve muhâfazaya me'mûr olan Silisre ve Kırkkilise ve Nigebolı ve Çirmen ve Vidin [ve] Vize sancaklarının erbâb-ı zu'amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve paşanın yedi bin aded ağavâtları esb-i sabâ-sür'atlerine süvâr olup fi'l-hâl Varna şehri ile Galata köyü arasına varup bâğlar içre cümle asker piyâde olup kemîngâhlarda âmâde olunca hemân küffâr-ı hâksâr Kazak-ı Ak bî-bâk u bî-pervâ yigirmi pâre şaykasıyla kenâra yanaşup altı pâre gemisi deryâya açıldı, ammâ yine kenârdan ayrılmazlardı. Beri tarafda Kazak-ı Ak-ı bed-ahlâk bî-havf [ü] haşyet şehri âlân u tâlân ve nehb ü gârete başlayup şehr-i Varna içre Rûm keferesinden gayrı bir cân kalmayup cümle dağlara zî-kıymet mâllarıyla firâr etmişlerdi, ammâ yine Varna Urûmları içre bir vâveylâ vü feza' ü ceza' kopdu kim istimâ' edenlerin ciğeri hûn-ı siyâh olur. Hemân paşa-yı müdebbir şehir içini yağma eden Kazaklara aslâ bakmayup hemân cümle asker ile ale'l-gafle bâğlar içinde leb-i deryâda olan Urus-ı menhûsun kayıkları üzre hücûm edüp kayıklara bir yaylım kurşum urunca şayka içre olan küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu hâli görüp sademât-ı kurşuma tahammül edemeyüp salpa demir edüp ***[29b]*** bi'z-zarûrî alarka olup şehri gârete çıkan cümle küffâr meydânda kalup cân başlarına düşüp aldıkları mâl-ı ganâ'imi bırağup serseri gezerken kal'a-i Varna'dan ve limanda yatan şaykalardan Kazağa eyle toplar urup darebât-ı top-ı kûpdan niçesi helâk olmada ve niçesi dağlara kaçarken el vilâyet halkı erişüp taraf taraf hücûmlar eyleyüp bu kadar küffâr karârı firâra dönüp cân baş halâsıyçün leb-i deryâda olan şaykalarına gelüp gördüler kim deryâya alarka olmuşlar. Hemân cân başlarına sıçrayup kimi silâhın bırağup deryâya girüp yüzer. Kimi karaya cân atup cândan bezer.

Hemân bizim gâzîler atlarıyla deryâya urup yüzerek kâfirleri saçlarından yapışup taşra çıkarup kayd [u] bend esîr etdiler. Kara cânibine firâr eden kefereler {dahi} iskele başında olan buğday mahzenlerine girüp kapuların sedd edüp tarfetü'l-ayn içre mahzenlere mazgal delikleri edüp cenge âhenk edüp bizden hayli âdem hâke düşüp şehîd oldu.

Âhir-i kâr cümle re'âyâ vü berâyâ şehirden hâr [ü] hâşâk cem' edüp mahzenlerin dam [u] bâmları üzre ve kapuları önlerine birer hâl ile odunlar yığup âteş ile yakup cümlesi taşra "el-amân" deyü çıkup giriftâr-ı bend-i hicrân oldular.

Deryâda olan Kazaklar kayıklar içre bu hâl-i pür-melâli görüp hemân baş hatmanları bayrak haçın kaldurup hemân "Avanta" deyü ribaçsa urarak göz karardup bizim tarafımızı

özleyüp bir yaylım kurşum urup karaya çıkdılar kim karada kalan refîklerin halâs edeler.

Hemân bizim bâğlar içre pusuda yatan sekbân ve sarıca bayrakları nümâyân olup bir ağızdan "Allâh" deyüp küffârın üzerlerine hucûm edince küffârın henüz kenâra yanaşmamış gemileri yine alarka olup içlerinde gayrı diyârlardan gâret etdikleri mâl-ı ganâ'im ile ıskarça ve niçe yüz esîr ümmet-i Muhammed ile mâl-â-mâl idi, ammâ kenâra yanaşup feth olan şaykalara garîb gâzî yiğitler leb-ber-leb olup kürek çekerek alarka olan şaykalara amân u zamân vermeyüp on iki pâresin dahi feth eyleyüp bu kadar mâl-ı ganâ'im ile ve bu kadar ümmet-i Muhammed esîrler ile paşaya getirüp teslîm eylediler. Ve cümle feth olan firkateleri Varna kal'ası limanına gönderildi. Ve paşa dağlarda olan re'âyâ vü berâyâya fermânlar yazup, "Firâr eden Kazaklar anların olsun" deyü buyurdular.

Bu hâl üzre Varna şehrin Rus-ı menhûs elinden halâs edüp yedi yüz kâfirin beş yüzü esîr ve iki yüzü kelle paça ve iki yüzü ağavâta ihsân etdiler. Bizden ancak yigirmi altı âdem şehîd olup hakîr ve mezkûr Rıdvân Halîfe ve Çerkes Alî Ağa mecrûh olduk, zîrâ paşa mukaddemâ vâkı'asında bizim Kazak kanların yaladığımız meğer mecrûh olmamıza işâret imiş. Hamd-i Hudâ mecrûh-ı sehel olduk, ammâ gâzî olup mansûr ve muzaffer ve mesrûr [u] handân olup üç esîr ve bu kadar mâl-ı ganâ'im sâhibi olduk. Ve ol sâ'at paşa efendimiz cümle esîr [ü] mâl-ı ganâ'imleri ve kâfirin tabl u dankiyoları ve torompeteleriyle Varna şehrine bir alay-ı azîm ile dahil olup kal'adan ve limanda lenger-endâht olan bizim şayka gemilerinden ve bizim asker-i İslâm'dan ol kadar top u tüfengler atılup Varna şehri dûd-ı bârûd-ı siyâh ile duhân içre kalup Varna'nın dağ ve bâğları ra'd-vâr gürleyüp şehir içre herkes vatanına gelüp ziyâfetler ve şâdumanlar fermân olundu.

Hikmet-i Hudâ bu gûne zevk-i surûr-ı safâda iken deryâdan on pâre Urus şaykaları nümâyân olup kal'a-i Varna deyüp gelmede. Meğer bunlar Kavarna iskelesi câniblerin nehb ü gârete gidüp bu Varna ahvâlin istimâ' edüp var kuvveti bâzûya getirüp imdâda gelirken hemân paşa-yı kâr-âzmûde küffârdan alınan yigirmi altı pâre Urus şaykalarına sekbân ve sarıcadan pür-silâh seksener {aded} fitoz ve bahâdır fetâlar koyup Varna kal'ası limanında yatan yigirmi pâre şayka ve karamürsellerin sandallarına yigirmişer aded pür-silâh yiğitler koyup cümle Varna gemicilerin küreğe koyup limanlı havâ-yı latîfde Kazak firkateleri kal'a altına gelirken bunlar dahi âmedânî kal'a limanından kâfire kırk pâre gemi karşu çıkup bunlar anlara Kazaklar bunlara bir yaylım kurşum elbeştisi edüp sadâ-yı Allâh Allâh ile aslâ kâfire amân vermeyüp on pâre gemileri feth etdiler, zîrâ bu mel'ûnlar Kavarna {şehri} altında ceng edüp içlerinde yaralı ve bereli kâfirleri olup cenge iktidârları olmayup keştîbânlık edecek ve âlât-ı levâzımât-ı bâdbânların ve cümle âlât-ı halatın kullanmağa ve içlerinde "orsa poca" demeğe hükm-i hükûmât eder hatmanları bile mürd olup {mukaddemâ gemiler} içinde esîr olan ümmet-i Muhammedler dahi bizim gemiler sarıldığın göricek anlar dahi imdâd edüp bu vak'ada bizden bir âdem şehîd olmadan on pâre şaykalar feth olup azîm şâdumânlar edüp küffârın haçlı bayrakların ser-nigûn ederek dankiyolar çalup top u tüfeng şâdumânları edüp yine sâlimîn ü gânimîn on pâre şayka ile Varna limanına lenger ***[30a]*** endâht olup şâdumân-ı top u tüfeng ve fişengden şehr-i Varna murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde {kalup} ba'dehû paşanın serâperdesi gelüp cümle ordu-yı İslâm tınâb tınâba çıt-a-çıt kurulup ceng-i harbî tablları döğülüp dîvân-ı pâdişâhî oldukda ibtidâ Yûsuf Kethüdâ'ya bir semmûr hil'at-i fâhire ve kapucular kethüdâsına ve sâ'ir kapucubaşılardan yigirmi ağaya ve yetmiş

bayrak bölükbaşılarına birer hil‘at-i fâhire ve ihsân-ı vâfireler ile behremend [ü] behreyâb olup baş dil getiren garîb yiğitlere kırkar guruş ve birer gümüş çelenk ile ser-firâz etdiler ve sandalların imdâd veren yigirmi pâre şayka kapudanlarına birer hil‘at ve kürek çeken levendâtlarına onar guruş in‘âm olunup Kazak-ı Ak'ın şaykalarında {esîr} bulunan ümmet-i Muhammed esbâbların başka yığup esîr olan ibâdullâh halâs olduklarına hamd [ü] senâ ederken cümle ibâdullâha isbât etdiği mâlların verüp niçesine harçlık ihsân edüp herkes gemiler ile vatan-ı aslîlerine revâne oldular.

Bu gazâda paşa-yı sâhib-i kerem cümle guzât-ı müslimîne yetmiş kîse ve yüz altı hil‘at-i fâhire bezl-i in‘âm edüp bu feth-i meserreti Âsitâne-i sa‘âdet'de Boynueğri Mehemmed Paşa'ya arz edüp ardı sıra karadan cümle altı yüz esîr ve altı yüz kelle paça ve yigirmi dokuz aded hatmanları haçlı bayraklarıyla üç yüz aded arabalara tahmîl olunup Âsitâne-i sa‘âdet'e vardıkda paşanın kapu kethüdâsı Zühdî Efendi Sadrıa‘zam Boynueğri'ye arz edüp ol dahi sa‘âdetlü Sultân Mehemmed Hân'a telhîs edüp alay-ı azîm ile cümle kelle ve diller ve hatmanlar bayrakların arabalar üzre ser-nigûn edüp cümle esîrler hatmanlarıyla dest ber-kafâ kayd [u] bend ile huzûr-ı pâdişâhîden boruları ve dankiyoların çalup ubûr etdiklerinde sa‘âdetlü pâdişâh hazz edüp cümle küffârları Tershâne-i Âmire'ye gönderüp kelleleri Bâb-ı hümâyûn önüne dökerler. Sa‘âdetlü pâdişâh safâsından kapu kethüdâsı Zühdî Efendi'ye hil‘at-i fâhire geydirüp paşaya ibka ve mukarrer içün kılıç haftân ile Mîr Mehemmed Ağa hatt-ı şerîf ile Varna altında gelüp dîvân-ı pâdişâhîde hatt-ı hümâyûn kırâ'at olunup paşa hil‘at-i pâdişâhî geyüp ve sorguc-ı şâhîyi başına takup ve şimşîri kemerine bend edüp,

Mefhûm-ı hatt-ı şerîf oldur kim "Melek Lalam, ber-hurdâr-ı ömr olup ekmeğim sana helâl olup hemîşe böyle feth [ü] fütûhâtlar edesin. Hâlâ feth etdiğin Rus-ı menhûsun otuz altı pâre şaykaların kal‘a-i Varna ve kal‘a-i Karahırman ve kal‘a-i Tolca ve kal‘a-i Akkirmân ve kal‘a-i Kili'yi ve kal‘a-i Özü ve kal‘a-i Hasan Paşa ve kal‘a-i Kılburun kal‘alarının ta‘mîr ü termîmine kefere şaykaların sarf edesin" deyü hatt-ı şerîf gelüp ol ân paşa *bism-i İlâh* ile Varna kal‘asının ta‘mîr [ü] termîmine mübâşeret edüp her gün beşer bin âdem handak tathîrine hidmet edüp handakın içi cümle Karadeniz ile leb-ber-leb olup kal‘aya cisrile geçilir oldu. Ve şeb [ü] rûz hidmet eden ibâdullâhlara onar kazgan ta‘âm tabh olup huddâmlara bezl olurdu. Ve bizzât paşa-yı müşârün-ileyh kendi eteğiyle handakdan türâb taşıyup sâ'ir ağavâtlar dahi evlâ bi't-tarîk kal‘a hidmetin cân baş ile ederken kütür kütür mehterhâneler çalınup kal‘anın cemî‘i ta‘mîr [ü] termîmi ve cebehânesi itmâm bulup kal‘a gûyâ dürr-i beyz gibi münevvver oldu. Ba‘dehû hatt-ı şerîf ile istimrâr getiren Kapucubaşı Mîr Mehemmed Ağa'ya bir semmûr lipâçe ve yigirmi kîse guruş ve yigirmi esîr ve yigirmi re's Sâlihli bârgîrleri verüp Âsitâne'ye revâne oldu. (–) (–) (–).

Der-beyân-ı sitâyiş-i kal‘a-i Varna

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim sene 851 târîhinde Murâd Hân-ı Sânî, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr Ciniviz Firengi elinden feth ederken kal‘adan taşra küffâr hurûc edüp guzât-ı müslimîn küffâr ile alak bulak olup ceng-i azîm olurken küffâr-ı bed-girdâr savlet [ü] mehâbet-i asker-i İslâma mukabil olmağa iktidârı olmayup kal‘aya kefereler hınzîr sürüsü gibi girdiler. Bu kerre Sultân Murâd Hân yedi bin aded güzîde serdengeçdi yiğitlere,

Buyurdular kim “şu kal‘aya varana tîmâr u ze‘âmetler ihsân ederim” dedikde cümle guzât-ı müslimîn kal‘aya bir baş yürüyüş edüp feth eylediklerinde ismine “Kal‘a-i Varana”dan galat kal‘a-i Varna derler, ammâ bânîsi İsâ Nebî asrında Batlîmûs Ağıstaş binâsıdır. Ba‘dehû Ciniviz istîlâ edüp dahi tevsî‘ edüp niçe divelden divele kalmış bir âşiyândır kim kal‘ası Karadeniz kenârında şekl-i murabba‘ bir şeddadî binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır. Hemân bir tarafı karadır. Cümle etrâfı handak içi deryâdır ve cânib-i garba nâzır şehre açılır bir demir kapusu önünde şehre cisir ile ubûr olunup çâr-kûşesinde çâr kulle-i metînleri var ve cümle burc [u] bârûlarında ve dendân-ı bedenlerinde mazgal delikleri ile ârâste ve limana nâzır şâhâne top-ı kûplar ile pîrâste bir hisâr-ı ***[30b]*** üstüvârdır kim derûn-ı hisâr cümle müstahfızân hâneleri ve gılâl anbârları ve bir câmi‘i var, ammâ çârsû-yı hammâmı yokdur, lâkin mükemmel cebehânesi ve topları çokdur. Cümle (–) yetmiş aded neferâtları her şeb “Allâh yeğdir yeğ” deyüp nigehbânlık ederler. Ulûfeleri iskele gümrüğünden mu‘ayyendir, ammâ limanı kıble ve şark cânibine küşâde olmağile gemiler lenger-endâz olup huzûr ile yatamazlar.

Evsâf-ı varoş-ı müzeyyen-i şehr-i Varna

Bu şehrin cânib-i garbîsi havâleli kırmızı topraklı dağlardır. Üzerleri on bin aded bâğlardır. şark tarafı bir vâsi‘ düz meydânın nihâyeti Karadeniz’dir kim cümle şehri bâğlı ve bâğçeli düz yere vâki‘ olup cümle hâneleri serâpâ kârgîr dîvârlı ve kırmızı kiremitli dörd bin aded tahtânî ve fevkânî ve a‘yân-ı kibâr u sigâr evleridir ve cümle yedi mahalle-i müslimîn ve beş mahalle-i kefere ve Rûm [ve] Yahûdî ve Ermeni mahalleleridir.

Ve cümle (–) mihrâbdır. Evvelâ iskele başında Emîr Efendi câmi‘i. Bir minâreli ve cemâ‘at-i kesîreli câmi‘dir ve Yeni câmi‘ ve Tabahâne câmi‘i ve Müstecib Efendi câmi‘i ve şebşâh Kadın câmi‘i. Bunlar câmi‘-i kebîrlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ otuz altı mihrâb mesâcidlerdir. Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârân-ı mücerredândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ tevhâne ve kârbânsarâyları yokdur ve cümle 1000 aded çârsû-yı bâzâr dükkânları var kim her esnâf mukarrerdir.

Ve cümle (–) aded hammâmdır, ammâ Pîrî Paşa hammâmı gâyet rûşenâ hammâm-ı hoş havâdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded çeşmesârlardır. Hattâ iskele başında Boğdan Beği olan Lepol keferenin bir âb-ı hayât çeşmesi var kim iskele başı olmağile gâyet işler çeşme-i cân-perverdir. Ve bu iskele Rûm ve Arab u Acem iskelesidir kim leb-i deryâda dağlar gibi demir çubukları ve tuz kayaları ve bal fıçıları ve pasdırma çuvalları ve kerastenin envâ‘ları hisâbın Hudâ bilir. Gâyet işlek iskeledir. Niçe kerre yüz bin araba gidüp gelmededir ve beher sene bin beş yüz pâre gemiler her diyârdan metâ‘ getirüp götürmede. Yüz yetmiş kîse iltizâm ile gümrük emânetidir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden halkı ehl-i işret âdemler olup câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri olup halkı çuka ferrâceler geyüp cümle tüccârlardır ve fukarâları Tatar kalpağı geyüp vakt-i şitâda Kutmen kürkü ve Marzifon bezi kapama geyerler. Ekseriyyâ

hatunları beyâz abâ ferrâce geyüp yassı baş ile gâyet mü'eddeb gezerler.

Ve câ-be-câ sebîlleri var, ammâ dârü'l-kurrâları ve dârü't-tedrîs ve dârü'l-hadîs ve dârü'z-ziyâfe imâretleri yokdur, lâkin ahâlîsi muhibb-i fukarâ olmağile cemî'i müsâfirîn ve garîb gurebâlara i'zâz [u] ikrâm edüp ziyâfet ederler ve a'yân-ı kibârdan Varnalı İbrâhîm Ağa ve Kadı Laz Alî Efendi ve Gümrük Emîni Hüseyin Ağa (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ammâ cümle (–) aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı vardır. Cümleden şeyh Müstecib Efendi Mektebi ve Pîrî Paşa mektebi meşhûrdur.

Ve memdûhâtından üzümü ve şırası ve köfteri meşhûrdur.

Ve nehr-i Devne kenârında bir çemenzâr ve mesîregâh müferrih bir namâzgâhı var kim bu eyâlet şehirlerinde eyle bir hıyâbân ibâdetgâh-ı musallâ yokdur.

Bu şehrin hâkimlerin beyân eder: Evvelâ şehri Özü eyâletinde (–) (–) dir ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir ve kal'a dizdârı ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve cebeci odabaşısı ve muhtesib ağası ve şehir subaşısı vardır ve bir hâkim dahi şer'-i Resûl-i mübîn tarafından üç yüz akçe pâyesiyle bir kadı zâlim hâkim idi kim "Paçavra Kadı" derler. Azîm mashariyyât menâkıbı vardır. Gâh Hacıoğlu bâzârı kadısı ve gâh Varna azlamı olurdu.

Der-beyân-ı menâkıb-ı sergüzeşt-i Paçavra Kadı

Bu Varna şehrinde fuzelâyi'd-dehrden bir muta'assıb kadı var idi. Efvâh-ı nâsda lakabına "Paçavra Kadı" derlerdi, ammâ ol kadar zemmâm u nemmâm ve fassâl u dehhâl u kaddâh idi kim lisân-ı sinânından bir ferd-i âferîde halâs olamazdı, ammâ *el-kudretülillâh* bir turfe ve ucbe-lika ve bed çehre-i gûl beyâbânî idi kim enf-i ankâ-yı Semerkandîsi hakîkatü'l-hâl bilâ-cidâl yarım akçe tahtası kadar burnu var idi. Hattâ görenler "Minkârîzâde'nin zâdesidir" derlerdi. Hattâ ol mertebe minkâr-ı koknus-ı la'lgûnu ol kadar büyük ve uzun idi kim gazab-âlûd olup hışıldasa Tatar bârgîri gibi burnu kışır kışır öterdi, ammâ gâyet musallî idi. Evkât-ı hamsesin terk etmeyüp ibâdetine meşgûl idi, ammâ burnunun büyüklüğünden Cenâb-ı Bârî'ye secde içün ser ber-zemîn etdikde alnı yere değmeyince secdesi sahîh olmazdı. Eyle olsa bu mezkûr Paçavra Kadı'nın burnu secde mevzi'ine bir karış mukaddem inüp alnı mahall-i secdeye konmağa mâni' olup ancak bu manzûm beyt üzre:

Ser ber-zemîn dum be havâ mîküned

Ya'nî **[31a]** ibâdât-ı Hudâ mîküned [10]

ebyâtı mazmûnu üzre ibâdet edem zann edüp yine halka ta'n [u] ta'arruzdan hâlî değil idi, ammâ cümle ehl-i beled dahi,

"Efendinin ibâdeti sahîh değildir, zîrâ burnunun havâlesinden alnı şeytân gibi secdeye varmaz" dediklerin kadı-i zemmâm istimâ' edüp bilâhire secdeyi sağ kulağı üzre ederken hayli ızdırâb çekerdi.

El-hâsıl cümle ahâlî-yi zurefâ-yı şehir Paçavra Kadı'ya taraf taraf dahl [u] ta'arruz edüp her meclisde fasl-ı kadh ederlerdi. Hattâ bir gün dîvân efendimiz Gınâyîzâde Alî

Çelebi hânesinde bir alay yârân-ı zarîfân-ı nükte-şinâsân ile şaka ve latîfe esnâsında,

"Paçavra Kadı'nın kulağı üzre secde etdiğinin ibâdeti sahîh olur mı?" dediklerinde,

Hakîr-i pür-taksîr eyitdim: "Vallâhi ey ihvân-ı vefâ, bu mes'ele-i müşkileyi müşkil-güşâlık bir kimesne edemez. İllâ 'Başına gelen başmakçı eder' demişler bir darb-ı meseldir. İmdi bu mes'eleyi halletmez illâ Monla Paşmakçızâde Efendi yâhûd üstâdımız Kadıasker-i Rûm Minkârîzâde Efendi hal eder, zîrâ anlar dahi kebîrü'l-enf olduklarından 'Secdelerin nice ederler' deyü anlardan istiftâ edin" deyü cevâb verdim.

Âhir Gınâyîzâde ve Varnalı İbrâhîm Ağa fetvâya mürâca'at edüp bir haftada ulak gidüp geldikde,

Minkârîzâde fetvâsında buyurmuşlar kim, "Ol kimesneye taraf-ı Hak'dan burun büyüklüğü verilmiş, gurûriyyetinden değildir ve ol kişi burun büyüklüğüne göre sâhib-i hâlâtdır. şeytân gibi secde etmemeden ise rû-gerdân olup kulağı üzre secde etse câ'izdir, zîrâ *el-özrü makbûl inde kirâmi'n-nâs.* Biz dahi tenhâmızda teheccüd ve işrâk-ı ebvâbın ve duhâ namâzların kılarken kulağımız üzre secde edüp bu gûne güft [ü] gû su'âllerin işitmeziz, ammâ burun büyüklüğü ehl-i cehennem alâmetidir. Nakl-i Keşşâf."

Bu fetvâdan mezkûr Paçavra Kadı bu fetvâdan mütesellî olup dâ'imâ kulağı üzre secde edüp hamd [ü] senâ ederdi, ammâ kulağı üzre secde ederken gâyet usret çeküp latîfe içün {der idi kim},

"İlahî Minkârîzâde Ördek{zâde} ve Tatzâde olup pat burun oğlu {gibi} olasın" deyü latîfe edüp zemmâm ü nemmâm ve dehhâllıkdan fâriğ olup bir âlüfte vü âşüfte sâhib-i şaka ve ehl-i vefâ bir kimesne olup, nitekim bu Varna ve Hacıoğlu ve Mankalya'da muhâfazada idik her bâr efendimiz Melek Ahmed Paşa ile hüsn-i ülfet edüp lâubâli kelimâtlar ederdi, zîrâ bu Paçavra Kadı Sultân Murâd-ı Râbi'e kebîrü'l-enf olup bir şekl-i kabîh-i mudhik olduğundan duhûl etdiği cild-i evveldeki fasl-ı ibret-nümâda sergüzeşt [ü] serencâm-ı acîbesi {ile} mastûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kubûr-ı şühedâ-yı kal'a-i Varna: Evvelâ Eski câmi' hareminde eş-şeyh Tatar Mehemmed Efendi seng-i mezârında târîhiyle ma'lûm bir merkad-i pür-nûrdur. Maskat-ı re'sleri cezîre-i Kırım'da şehr-i Karasulu'dur. Azîz-i merhûm tarîk-i Halvetî'nin vâkıf-ı esrârı idi. Kuddise sırruhu.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan birkaç yârânlar ile Varna'da kayıklara binüp Kamçı nehrinin karşu tarafında,

Mesîregâh-ı karye-i Galata: Bir mürtefi' bayır üzre bin hâneli (–) köyüdür kim cümle re'âyâsı Rûm keferesidir. Bâğı ve bâğçesi cihânı dutup şarâbı firâvândır. Bu mahalde nehr-i Kamçı içinde beş yüz pâre gemi birer halat ile kışlaya bağlanup yatırlar, zîrâ Varna limanı şiddet-i şitâda *ne'ûzubillâh* gemiler gark olur.

Andan yine kayıklara süvâr olup şehr-i Varna'ya gelindikde ertesi nefîr-i rıhletler çalınup cânib-i şimâle,

Menzil-i Yeniköy. Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i şimâle,

Menzil-i tekye-i ibret-nümâ Batova Sultân: Gâzî Hudâvendigâr asrında hayâtda olan Velî Gâzî Evrenos ve Mihâloğulları‘ndan Arslan Beğ bu âsitâne-i ibret-nümâyı inşâ etmişdir. Azîz-i merkûm Belh [ü] Buhârâ‘da cedd-i izâmımız Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî halîfelerinden olup Hacı Bektaş Velî ile Rûm’a kadem basdıkları bâlâda bin altmış bir târîhinde sadâretden Melek Ahmed Paşa ma‘zûl olup Silisre eyâletine mutasarrıf olduğumuzda bu tekyegâh-ı fukarâ mufassalen tahrîr olunmuşdur. Cild-i sânînin fihrisine nazar oluna. Andan,

Menzil-i karye-i İncili: Balçık kazâsı nâhiyesinde ma‘mûr müselmân köyü olduğu tahrîr olunmuşdur. Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i kasaba-i bender Balçık: Bu dahi bâlâda altmış bir târîhinde Kazak ile ceng edüp mansûr [ve] muzaffer olduğumuz merkûmdur. Andan yine semt-i şimâle âbâdân kurâlar içre gidüp,

Menzil-i kasaba-i bender Kavarna: Bu dahi cild-i sânîde mektûbdur, ammâ bu mahalden hakîr

{Deliorman nâhiyesine} hidmete gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ **karye-i Çayırlı**. Yüz evli ve bir câmi‘li Çıtak kavmi köyüdür. Andan **Güllü köy**. Anda bir kan keşfinden ***[31b]*** kırk bin akçe ve yüz aded koyun alup bir gece mihmân olduk. Bu nâhiye kurâlarına Deliorman derler, Silisre nâhiyeleridir. Ahâlîsi içün “şâhseven” ve “Mum söndüren” ve “şâh pabucundan su içen” derler, ammâ görmedim. Bir alay ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at âdemlerdir kim kendi kâr [u] kisblerinde bir alay fukarâlardır. Cümle kurâları meşe ve pelîd ve ahlad armudu ormanlarında olmak ile Deliorman vilâyeti derler, yüz altmış pâre kurâlardır. Andan yine cânib-i şimâle bir günde,

Menzil-i kal‘a-i Silisre: Bu dahi bâlâda cild-i sânîde mufassalan memdûhdur.

Andan cânib-i kıbleye **Karye-i Kızılca,** andan, **Karye-i Kuyucuk,** andan,

Karye-i Receb Kuyusu: Yüz kulaç kuyusu vardır. Andan, **Karye-i Keçi Deresi.** Andan,

Karye-i Kulaklar: Bu mezkûr kurâların cümlesi Dobruca add olunur. Her kurâsı beşer ve altışar yüz hâneli ve hân ve câmi‘ ve müsâfir hâneli ma‘mûr u müzeyyen kurâlardır, ammâ cereyân eder nehirleri yokdur. Cümle kuyulara muhtâclardır. Ahâlîleri birbirleriyle “Müsâfir bana gelsin” deyü gavga ederler. Her bir hânedânda her gece yüzer ikişer yüzer atlı konup göçer. Rabbü‘l-ibâd bunların mâlına berekât-ı Halîl verüp bir kîlesi altmış kîle buğday verir, ammâ şiddet-i şitâsı şedîddir, zîrâ dağ u bâğ u râğ u dırâğ ve ormanistân yokdur.

Dobruca’nın memdûhâtından hâs ve beyâz ekmeği ve yufka ekmeği ve çiğ kaymak ile tavuk çullaması ve kavun turşusu gâyet meşhûr-ı âfâkdır. Andan yine cânib-i şarka,

Menzil-i kal‘a-i Mankalya

Bu dahi altmış birde cümle imârâtı ve âb [u] havâsı ve halkının kâr [u] kisbi ve lisânıyla memdûhdur. Paşa efendimizi bunda bulup şeref-i sohbetiyle müşerref olup ertesi gün sene 1067 târîhinde Kırım Sultânı Mehemmed Giray Hân’ın Çolak Dedeş Ağa nâm ulağı

Âsitâne-i sa‘âdet’den gelüp Kırım’a giderken Paşa efendimize mektûblar getirüp kırâ’at olundukda paşa acîb temâşâ olmuş {deyü},

Âlem-i hayretde kalup eydir: “Evliyâm, haberin var mı? Boynueğri Mehemmed Paşa sadâretden ma‘zûl olup Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria‘zam olmuş” dedikde,

Mühürdâr Osmân Ağa eydir: “Göre sultânım, Devlet-i Âl-i Osmân ne güne kaldı kim Köpürlü gibi bir miskîn iki öküze saman vermeğe kâdir olmayan âdem sadrıa‘zam oldu” deyince hemân,

Paşa gazab-âlûd olup eydir: “Bire sefîh oğlan, senin ne haddin var kim mîr-i mîrân [ü] vüzerâlara zebân-dırâzlık edersin” deyü eline hezârân deyneği alup Osmân Ağa’yı döğe döğe girşend edüp “Kaldır şu sefîhi” deyüp Osmân Ağa’yı taşra çıkarup haps etdiler.

Paşa gâyet müte’ellim olup def‘-i harâret edemeyüp Mankalya serdârı Gedikoğlu Dişlen Mehemmed Ağa hânesinde serseri gezüp “Yâ fettâh u yâ Rezzâk u yâ Kahhâr” der idi.

Meğer Köpürlü‘den gelen mektûblarda paşaya eyle yazmış kim, “Gerçi seninle harem-i pâdişâhîde perverde olup neşv [ü] nemâ bulup Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in çerâğ efrûhtelerindeniz, ammâ bundan sonra ma‘lûm ola kim taht-ı hükûmetinde olan Özü eyâleti iskelelerinden Rus-ı menhûs kurâ vü kasabâtlardan bir yer nehb ü gâret ve ıhrâk bi’n-nâr ederse eyle ma‘lûm ola kim vallâhi’l-azîm salâh hâline bakmayup seni ibret-i âlem içün amân u zamân vermeyüp pâre pâre ederim. Basîret üzre olup cemî‘i yalıları muhâfaza edesin ve her kazâdan fermân-ı pâdişâhî üzre zahîre bahâ alup asker-i İslâm besleyesin” deyü paşaya mektûblar gelmiş.

Hikâye-i acîbe vü garîbe: Ol gün Paşa ile tek ü tenhâ otururken, “Sultânım, azîz başınız içün Osmân Ağa kulunuz hapsden ıtlâk ediniz” dedikde,

Paşa eydir: “Evliyâm, eyle sefîhe haddin bildirmek gerek, ammâ senin ricânı kabûl etdim. şu sefîhi koyversinler” deyüp Osmân’ı hapsden ıtlâk etdiklerinde,

Hakîr paşaya eyitdim: “Sultânım, meclis emânetdir. Allâhu a‘lem sultânım ile Köpürlü‘nün mâbeynlerinde sehel bürûdet var, zîrâ zamân-ı sadâretinizde ana Anadolu eyâletin ihsân edüp on yedi günden Bektaş Ağa ve Çelebi Kethüdâ iğvâsıyla Kütâhiyye’den ma‘zûl eyleyüp hayli zamân Köprülü serseri gezerdi. Lütf eylen, dâ’imâ mektûb-ı dürer-bârlarınızda Köpürlü‘ye iltiyâm ü temennâ ve ta‘zîm ve tekrîmlice mektûblar inşâ olunsun” dedim.

Paşa eyitdi: “Belî Evliyâm, eyle gerekdir. Mühür kimde ise Süleymân odur. Husûsan bu Köpürlü sâ’ir vezîria‘zamlar gibi değildir. Feleğin çok germ ü serdin ve çok fakr u fâka ve âlâm-ı şedâ’idi çeküp çok seferlerde vukûf tahsîl eyleyüp ahvâl-i dünyâya vâkıf olmuşdur. Husûsan sene (–) târîhinde merhûm Hüsrev Paşa mühr ile Bağdâd-ı behişt-âbâd üzre serdâr-ı mu‘azzam olup bu Köpürlü ol asırda Hüsrev Paşa ile Bağdâd altında bile olup hazînedârı idi. Ve bunun re’y [ü] tedbîriyle Hüsrev Paşa Acem diyârında Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve şehribân ve Mehribâne {şehirlerine} varınca diyâr-ı Acem’i âlân u tâlân ve halkın ***[32a]*** cümle esîr [ü] nâlân etdi.

Hamd-i Hudâ sadrıa‘zam oldu. Gerçi gazûb ve lecûcdur, ammâ *“El-hubbulillâh el-*

buğzulillâh" [11] mazmûnu üzre hareket eder. Eğer Anadolu vilâyetlerinde sekbân u sarıca haşerâtlarının vücûdların kaldırırsa ve sikkeyi tashîh edüp tedâhülü ref' edüp kara seferlerin açarsa bilirim ki devlet-i Âl-i Osmân'a nizâm verir. Yohsa bu devlet-i Âl-i Osmân'a taraf taraf rahneler göründü." Ve buyurdular kim, "Evliyâm! Sene 1058 târîhinde Diyârbekir vâlîsi iken Diyârbekirli Rûmiyye şeyhi Azîz Efendi'yi vâkı'amda görüp, 'Sultânım, bu devlet-i Âl-i Osmân'ın bir yanı Venedik tarafından oyuluyor' dedim, 'Ayâ bu devletin hâli neye müncer ola' dedim. Anlar dahi buyurdular kim 'Melek Ahmed'im! Bin altmış yedide Köpürlü Mehemmed Paşa sadrıa'zam olup cümle celâlî ve cemâlîyi Anadolu'da ve Rûm'da kırup merhûm oldukda oğlu vezîria'zam cümle (–) yılda Mehemmed Hân-ı Râbi' devletinde âlem tasîh olup yetmiş aded feth [ü] fütûhâtlar ve âsâr-ı acîbeler zuhûr ede' deyü buyurdular.

Ve yine ol gece Rûmiyye şeyhi 'Melek Ahmedim! Bu kelâm-ı mu'cez-beyânı dinle kim Köpürlü Mehemmed Paşa hakkında Hazret-i Risâlet-penâh huzûrunda Hazret-i Alî'ye buyurmuşlardır. Dinleyüp âgâh ol' deyüp buyurdular kim: [12] buyurmuşlardır kim "Ka'b" lafzından murâdları ebced hisâbı üzre doksan ikidir ve ism-i Mehemmed dahi doksan ikidir. Nezâketle Mehemmed demeyüp Ka'b Cisri buyurdukları Köpürlü Mehemmed Paşa'dır.

Andan oğlu Ahmed Paşa sadrıa'zam olacağına işâret etmişlerdir kim ol rumûz *Cifr-i Câmi*'de dahi mestûrdur. [13]

Ve "Köpürlü oğlu Ahmed" elli üçdür ve lafz-ı "Kelec" dahi elli üçdür ve "Fâtihü'l-kâf" dediği kal'a-i Kandiye'dir. Ve andan "Esvedü's-safâ" dediği Kara Mustafâ Paşa sadrıa'zam olup bilâd-ı Sol'ât'ı, ya'nî Kazak vilâyetin cefâ ile feth ede' deyü Rûmiyye şeyhi Diyârbekir'de vâkı'amda bana böyle Köpürlü hakkında beşâretler etdiği vâkı'amı Evliyâm sana Diyârbekir'de demedim mi?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Vallâhi sultânım! Yigirmi yıldan berü kesret-i seyâhatden sehel hâtırımda kalmış" dedim.

"Ey imdi Evliyâm göresin bu Köpürlü, kârhâne-i Âl-i Osmân'da evlâd [u] ensâbıyla ne kârlar çıkarır. Hâlâ şeyh hazretleri Diyârbekir'de vâkı'ama girüp bu elfâz-ı dürer-bârları bana ta'lîm etdiği üzre hıfzımdadır. Eğer koca Evliyâ, eğer sen ve eğer ben sağ kalırsak gör neler zuhûr eder. Hemân dediğin gibi bu Köpürlü ile hüsn-i zindegâne edüp eyâletimizde bir hoş hıfz [u] hırâset üzre olalım" deyüp gayrı musâhabete başladık.

Hikmet-i Hudâ-yı Lem-yezel paşa-yı deryâ-dil Varna cenginde ve kal'a ta'mîr ü termîminde şiddet-i hârda başı açık durduğundan Mankalya şehrinde mizâc-ı şerîfleri şikeste olup günden güne bî-tâb ü bî-mecâl olup gerdeninin sol tarafında bir mâdde zâhir olup beş on günde gerdeniyle ensesi dolup bir somun kadar kırmızı mâdde çıkup cemî'i kurâ vü kasabâtlardan ve tâ Erdel ve Eflâk ve Boğdan'dan cerrâh ve hekîm-i hâzık fassâdlar getirüp her biri birer gûne devâ edüp aslâ ilâc-pezîr olmayup günden güne paşanın hâli mükedder olup niçe yüz aded ağalar hemân berren ve bahren firârî tahallüs etdiler.

Paşanın dahi âvâzı kesilüp bir zenbûr-ı asel gibi sızlardı. Bir gün paşa, lisân-ı hâl ile bâkî

kalan ağavâtlar huzûrunda vasiyyet edüp Mankalya {şehri} hâricinde Muharrem Sultân mesîregâhında defn etmeği anlatdılar.

Hulâsa-i kelâm cümlemiz paşanın sıhhatinden me'yûs olup gamnâk [ü] derdnâk birbirimizle baş başa verüp feza' u ceza' etmedeyiz. Paşanın gerdenindeki mâddeden bir şey zuhûr etmeyüp ancak paşanın ağzından ve burnundan cerâhatler cereyân ederdi ammâ hakîr {paşaya} karâbetimiz sebebiyle yanından şeb [ü] rûz bir ân münfek olmazdım.

Ve min bedâyi'i'l-garâ'ibi'r-rüyâyi's-sâliha-i hakîr ve ta'bîr-i Melek Ahmed Paşa-yı fakîr

Hikmet-i Hudâ bir gün ale's-sabâh yanında paşanın elin ovup dururken gâyet müte'ellim olup bükâ-âlûd mertebesinde idim.

Hemân paşa gözün açup hakîrden tarafa teveccüh edüp lisân-ı hâl ile anladup eyitdi:

"Evliyâm! Bu gece ne vâkı'a gördün" deyü su'âl edüp "Söyle!" dedi.

Hakîr eyitdim: "Bir vâkı'a gördüm ammâ elemimden aslâ hâtırımda yokdur kim gûyâ bir şey görmemişim" dedim.

Hemân paşa gayrete gelüp eydir: "Vallâhi büyük vâkı'a gördün" deyü yemîn edüp,

"Tîz söyle" deyü ibrâm [u] ilhâh etdi, ammâ paşanın sadâsı {za'afından} meges gibi vızıldardı. ***[32b]***

Hakîr eyitdim, "Hey sultânım, {vâkı'a} gördün deyü ne yemîn edersin? Düşü sen mi gördün, yohsa ben mi gördüm? Benim gördüğüm vâkı'anın hâtırımda olanı budur kim, vâkı'amda cenâbınızı {görürüm ki} Mısır sultânı olup gâyet sürûr [u] şâdumânınız var. Ve {cümle} Mısır askeriyle {Erdel} seferine giderken cümle askerinizle Süleymâniyye câmi'i gibi bir câmi'de namâz kıldınız ve Erdel seferinden feth-i nusret haberleri gelüp cenâb-ı şerîfiniz dahi sefere gitmeden ferâgat eyleyüp Süleymâniyye câmi'inin ta'mîr [ü] termîmine mübâşeret eylerken niçe âdemler sultânıma dediler kim, 'Efendimiz bu Süleymâniyye câmi'inin ta'mîri [ü] termîmi ahvâlin sabâhın Evliyâ Çelebi'den su'âl edin. Ol a'lâ bilür. Anın ta'bîriyle amel edüp câmi'i amâr eyle' dediler. İşte gördüğüm vâkı'adan hâtırımda bu kadar var. Hâlâ şimdi huzûrunuza geldim. Elbette vâkı'a gördün söyle deyü yemîn etdiniz" dedim.

Hemân paşayı gördüm ki sehel cân havliyle kelimât edüp eydir: "Elbette Evliyâ bu vâkı'anın te'sîri sendedir. Ben de {vâkı'amda} gördüm ki,

'Evliyâ'dan {sabâhın gördüğü} vâkı'asın su'âl eyle' dediler.

Anıniçün sana ibrâm [u] ilhâh ederim. Tîz tetimme-i vâkı'ayı ale't-tertîb kâle getir. Bu niyyete el-Fâtiha" deyüp Fâtihayı tilâvet edüp üzerime üfledikde Hudâ âlimdir kim üzerimden bir kesâfet gidüp gûyâ akl-ı Arasto olup cümle gördüğüm vâkı'alar min evvelihi ve âhirihi hâtırıma hutûr edüp "Allâhu ekber" deyü ber-zânû olup *bism-i İlâh* ile bed'-i kelâm edüp eyitdim:

"Sultânım, hayr ola bu gece vâkı'amda cenâbınız ile cümle ağavât du'âcıların Mısır şehrinde imişsiz. Anda iç kal'ada Süleymâniyye câmi'i nâmında bir câmi' var imiş. Niçe bin pîr [ü] cüvân sultânıma gelüp eyitdiler. 'Sultânım, bu Süleymâniyye

câmi‘i mihrâbının sol cânibi dîvârı şişüp taşra depüp münhedim oluyor. Mütevellîsi şeyh Ahmed Ağa ve kayyımı Evliyâ Çelebi bu câmi‘in harâb oluyorduğun hâkime bildirmeyüp yıkılup harâbe mü’eddî oluyor. Rızâ-yı Allâh içün olsun, siz keşf edüp bir hâl ile bu Süleymâniyye câmi‘in ta‘mîr [ü] termîm eylen. Tâ ecel-i müsemmânıza dek Mısır şehrinde hâkimü‘l-vak[t]sin. Bu iş sizin başınızdadır. Rûz-ı mahşerde bu vakfullâh sizden su’âl olunur’ deyü vâki‘ hâli sultânıma ahâlî-i Mısır bildirdiler” deyince,

Paşa eydir: “Bire oğlancıklar, beni kaldırın” dedikde derhâl gulâmlar hamd edüp paşayı câme hâb üzre kaldırup cânib-i erba‘asına girde-bâliş-i nâliş yasdıkların dayadılar. Paşa oturup cân kulağıyla vâkı‘ama sâmi‘înden olup,

“Ey imdi Evliyâm, dahi söyle” dedikde,

{Hakîr eyitdim}: “Sultânım, anı gördüm ki, sultânım bir al ata binüp cümle ağavâtlarınız ile ve câmi‘-i Süleymâniyye ahvâlin sultânıma i‘lâm eden âdemlerle Mısır’ın iç kal‘asındaki Süleymâniyye câmi‘ine varup gördünüz kim mihrâbın sol tarafı taşra yıkılıyor. ‘Bire meded, buna bir çâre gerek’ deyü Mısır şehrinin cemî‘i a‘yân [u] eşrâfın cem‘ edüp ta‘mîr [ü] termîmi içün gûnâ-gûn müşâvereler eylediler. Kimi ‘Minâresi havâledir, yıkalım’ der. Kimi ‘Kubbesi büyükdür, küçük edelim’ der. Kimi ‘Eğri olan yerlerine bordınar direkleri ile pâyeler uralım’ der. Kimi ‘Taşradan dibin kazup birez yerin yıkup yeniden yapalım’ der. Kimi ‘Taşradan bir kat yanından dîvâr edelim’ deyüp niçe bin güft [ü] gû etdiler. Aslâ ve kat‘â bir âdem bir netîce cevâb vermediler. Gördüm ki bu cem‘iyyet-i kübrâ içinde merhûm pederimin elinde Sultân Süleymân Hân’ın ihsân etdiği arka kaşağısı ile câmi‘ içinde gezer gibi olup câmi‘in ba‘zı yerlerine ta‘mîr ü termîm eder şekilli işâretler edüp mi‘mârlık eder şeklinde câmi‘in harâb olan yerlerin gösterir.

Hakîr eyitdim: ‘Sultânım, şu eli arka kaşağılı âdem benim pederimdir. İlm-i mi‘mârîde mühendis-i lâ-nazîrdir. Bir kerre ana da su’âl buyurun’ dedikde, ‘Var pederiniz çağır’ dediğinizde fi’l-hâl varup pederimin destin bûs edüp sultânımın huzûruna geldikde, selâm verüp, aleyke alup buyurdunuz kim, ‘Baba bu câmi‘in hâli niçe olur’ dediğinizde,

{Pederim eyitdi}: ‘Bi-emrillâh âsândır. Hemân buna çâre oldur kim, bu câmi‘ bir metîn binâdır. Değme rahne ile yıkılmaz, ammâ mürûr-ı eyyâm ile şiddet-i şitâ te’sîrinden kıble yüzüne bir rahne gelmiş, eyle olur. Buna ilâc oldur kim bu câmi‘ kıble tarafına eğilüp bel vermiş. Kıblenin ensesi kim ardıdır, ardında bir derince handak kazup tâ içinde sular çıkınca anda iki arşın eyi temel bırağup ve câmi‘ içinde olan huddâm cemâ‘atlere ta‘âmlar yedirüp kisveler verüp bi-emrillâhi Te‘âlâ ol câmi‘ gerü kazılup su çıkan handaka yerleşir. Ömrü oldukca ilâ mâşallâh ol câmi‘ mü’ebbed olur. Buna ilâc budur, gayrı çâre olmaz ve bu benim cânım pâresi ciğer köşem oğlum seyyâh-ı âlem ve nedîm-i âdem Evliyâ-yı bî-riyâyı İslâmbol’a ale’l-fevr gönder. Câmi‘in levâzımâtların ve ta‘mîr ü termîmâtlara müte‘allık eşyâlar ve hekîm-i hâzık-kâr âdemler getire’ deyüp pederimiz bu şâfî haberleri verüp dest bûs edüp pederimiz selâm verüp gitdi. İşte efendim bu gece gördüğüm ***[33a]*** vâkı‘a budur” deyü takrîr edüp hâmûş-baş oldum.

Hemân paşa derûn-ı dilden bir kerre “Yâ Allâh” deyüp bi-emr-i Hudâ evvelkiden a‘lâ zebâne gelüp eydir:

Der-beyân-ı ta‘bîr-i Melek Ahmed Paşa

“Dinleniz cânım, bu vâkı‘ada Mısır şehri dedikleri benim vücûdum şehridir. Süleymân Hân câmi‘inin kıblesi yıkılıyor. Mütevellîsi ağa ve kayyımı Evliyâ Ağa hâkime bildirmez dedikleri Âl-i Osmân Süleymân Hân’ın harem-i hâssında perverde olup vücûdum câmi‘i anların hayrâtıdır ve kıble yüzümdür. Mihrâb alnımdır. Hâlâ yüzüm ve gözüm ve alnım ve boynum şişdiğidir. Mütevellîsi Ahmed Ağa benim kim benim vücûdum câmi‘inin mütevellîsiyim ve benim vücûdum hidmetkârı kayyım Evliyâ Çelebi’dir. Vücûdum câmi‘ine müte‘allık şâfî haberleri hâkime söylemez dedikleri bana söylemediğidir ve cümle a‘yân-ı Mısır meşveret edüp bir netîce cevâb veremedikleri benim ağavât-ı garîblerim, âyâ efendimize nice ilâc olur, deyü müşâvere edüp âlem-i hayretde kaldıklarıdır ve kıble dîvârı yıkılup bel vermiş dedikleri kıble yüzüm şişüp belim eğri olduğudur. Âhir ben Evliyâ‘sını oğlum gibi sevdiğimizden senin pederin bizim pederimiz ile dünyâ ve âhiret karındaşı ve Özdemiroğlu Osmân Paşa ile sefer yoldaşı olduğu ecilden pederin görünüp anlara su’âl olundukda bi-emrillâh âsândır. Bu câmi‘in kıble tarafı eğilüp mürûr-ı eyyâm ile kıble yüzüne bir rahne gelmiş dediği hâlâ ben ihtiyâr olup kıble yüzüm eğilüp belim kaldıramam. Kıble ensesine bir handak kazın, handak içinden su çıksın dediği ensemin kulak cânibinden nişter ile yarup içinden su yerine cerâhat çıka ve ol handaka iki ay iki arşın temel oldur kim bu yaranın içine iki ay fitiller işlediniz ve câmi‘ içindeki huddâmlara ta‘âm yedirin ve geydirin dediği bu vücû[du]m câmi‘inin içinde olan rûh ve cân ve safra ve sevdâ ve balgam ve ahlat ve kuvvet ü kudret za‘afıdır. Anlara perhîz ile ta‘âm yedirüp tâze cân bulmak işâretidir ve bi-emrillâh ol yarılan handaka câmi‘ gelir yerleşir ve câmi‘ yerin bulur dediği ol yarılan yerden şifâ bulup ke’l-evvel olur dediği ilâ mâşallâh bir câmi‘-i mü’ebbed olur dediği ecel-i müsemmâsına dek mu‘ammer olmamız işâretidir” deyü bu vâkı‘ayı bu yüzden ta‘bîr etdikde cümle huzzâr-ı meclisin sağîr ü kebîri âlem-i hayretde kalup engüşt ber-dehen etdiler ve,

Cümle ağalar dediler kim, “Cânım bu vâkı‘ayı Evliyâ Çelebi söyledikçe Paşa tâze cân bulup sözü anlanır olup söylemeğe başladı. Allâhu ekber acîb hikmet-i sırr-ı Hudâ‘dır deyü halk vâlih olup hamd-i Hudâ Paşa sehel ifâkat buldu” deyü herkes ferehnâk oldular.

Hemân ol mahalde Paşa eydir: “Bu vâkı‘anın ta‘bîri gelüp zuhûr etsin. Tîz bana bir cerrâh getirin. Bu vâkı‘ayı ben ilhâm-ı Rabbânî ile ta‘bîr etdim ki ensemden bu mâddeyi yardırırım. Tîz cerrâh getirin” dedikde,

Hakîrin cân başına sıçrayup {eyitdim}: “Sultânım, bu vâkı‘anın ta‘bîri eyle değildir. Siz enfüsî ta‘bîr etdiğiniz vâkı‘a âfâkî olmak vardır. Azîz başınçün bu vâkı‘ayı ben görüp sen ta‘bîr edüp şimdi enseni yararsın, yaran müştedd olursa ‘Evliyâ‘nın gördüğü vâkı‘ayla Paşa yarasın yardırup helâk oldu’ deyü bu hakîri âteşe yakdırırsın. ‘Senin düşünle Paşa böyle etdi, yohsa böyle olmazdı’ deyü beni kebâb etdirirsin. Amân sultânım, cerrâh getirüp mâddeyi yarman. Benim ne cennetde ve cehennemde ve ne a‘râfda ve ne gayyâda ve ne derk-i esfelde yerim kalmaz” deyü paşanın hâk-i pâyına sarıldım.

Hemân paşa-yı âkıbet-endîş, “Tîz dîvân efendisin kığırın gelsin” dedikde,

Efendi gelüp, eydir: “Alî Efendi, tîz sadrıa‘zama ve dârü‘s-sa‘âde ağasına ve Kaya Sultân’a ve Kapu Kethüdâsı Zühdü Efendi’ye sıhhatde olduğumuz mektûbların yazup Evliyâ‘ma altı menzil bârgîrleri emri yaz” dedikde ale’l-acele mektûblar yazılup hakîr dahi pür-silâh âmâde oldukda anı gördüm, cerrâh-ı cellâd gelüp âlât-ı bisâtın paşanın

yanına koyup paşa dahi tahrîr olunan mektûblar ile hakîre harc-ı râh üç yüz altun verüp dest bûs etdikde hemân cerrâh-ı cellâd paşanın ensesine bî-pâk u bî-pervâ geçüp beş parmak mikdârı ensesinin solundan bir yaka açdı kim Allâhu Te‘âlâ a‘lemdir, benim yanımda üç yek merdî kâse dolusu leş gibi kokar sarı cerâhat cereyân edüp parça parça çürük etler çıkınca hemân Paşa, *Elhamdülillâh* deyüp gözün açup "Mankalya şehri fukarâlarına on kîse bezl olunsun" deyü fermân edince, hemân hakîr dest bûs edüp,

Mankalya şehrinden ılgar ile İslâmbol'a gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Mankalya'dan menzil bârgîrleri ile üç gulâmım bile ılgar edüp, menzil-i **karye-i Sarıgöl**, andan **karye-i Gelincikli**, andan **karye-i Hasılcıklı**, andan **kal‘a-i Pravadi**‘de menzil bârgîrleri değişdirirken lisân-ı halkda "Melek Paşa ölmüş" deyü bir güft u gû var.

Hele cümle halka "Paşa sıhhatdedir" deyü haber verdim.

Andan ol ân **karye-i Çenge**, andan **kal‘a-i Aydos**, andan **karye-i Fakılar**, andan **karye-i Kovanlı**, andan **şehr-i Kırkkilise**.

Yine menzil bârgîrleri değişdirüp anda dahi Paşa'nın sıhhat haberin halka i‘lân edüp andan, **Kasaba-i Bunarhisâr**, andan **Uzunhacılar**, andan **kasaba-i Kösdemir**, andan **kasaba-i Çatalca**, andan **Rabta-i Topçular**.

Mankalya'dan ***[33b]*** üçüncü günde Kaya Sultân'a vâsıl olunca Paşa'nın mektûbların verüp Paşa'nın sıhhat haberin i‘lâm etdikde "Kanı Paşa'nın kendi hattı" dediklerinde "Paşa gâyet şikeste-hâl ve meksûr-ı per ü bâl olduğundan kendü kalemiyle yazmağa iktidârı olmayup 'İ‘timâd etsinler' deyü beni üç günde sultânıma gönderdi ve sultânıma Eflâk ve Boğdan hazînesiyle yetmiş kîse gönderdi ki İnşâ'llâh sekiz günden hazîneniz dahi vâsıl olur" dedikde sehel i‘timâd edüp Kaya Sultân hazz etdi, ammâ musâhibeler "Elbette Paşa öldü" dediler.

Meğer efvâh-ı nâsda Paşa ölüp Kaya Sultân'ı Kara Murtazâ Paşa'ya nikâh sadedinde iken hakîr hızır gibi yetişüp varmışım.

Hemân sultâna yemîn edüp, "Bire efendim, Paşa hayâtdadır. Sultânımdan bir cerrâh ve bir hekîm ister, işte mektûblara nazar edüp i‘tikad edin" deyü feryâd etdim. Aslâ zerre kadar i‘timâd u i‘tikad etmediler.

Hemân hakîr yine atlara süvâr olup kapu kethüdâsıyla Köpürlü Mehemmed Paşa huzûruna varup dest bûs etdikde,

"Evliyâ, paşanızdan mı gelirsin? Paşa kaç gündür merhûm olalı?" dedikde,

"Allâh ırağ eylesün. Paşadan üç gündür ayrılalı. İşte sultânıma ve dârü‘s-sa‘âde ağasına mektûbları" deyüp mektûbun destine verüp kırâ'at etdikde,

"*Elhamdülillâh* sıhhatde imiş. Hay gidi avratlar, hemân Kaya'yı bir kocaya dahi vermek içün fakîr Melek'i öldü deyü niçe gûne güft [ü] gûlar etdiler" deyü mektûbları Telhîsî Ramazân Ağa ile sa‘âdetlü pâdişâha hakîri bile gönderüp Yalı Köşkü‘nde hakîr huzûr-ı pâdişâha varup yer öpdükde paşanın sıhhat haberin bildirüp pâdişâh-ı hakîm paşanın hayâtda olduğın hazz edüp hakîre yüz on altun ihsân edüp taşra çıkdıkda kızlar ağasının mektûbların dahi verüp taşra çıkup yine Topçular Sarâyı‘nda Kaya Sultân'a gelüp yine

perde-i zenbûrî ardında hakîr ile sa'âdetlü pâdişâhın niçe gûne kelimât etdiklerin su'âl buyurup Paşa'nın za'af-ı hâlin ve ahvâl-i pür-melâlin su'âl ederken hikmet-i Hudâ Karadeniz'den muvâfık eyyâm ile üç günde Uzun Ömer Re'îs gemisi gelüp mektûblar içinde paşa kendi hattıyla "*Elhamdülillâh* sıhhatdeyiz" deyü ancak yazabilmiş ve yine cerrâh ve hekîm istemiş ve bir gemi zahîre ve sâ'ir metâ'-ı gûnâ-gûnlar göndermiş. Bu kerre sultân hakîre i'timâd edüp iki yüz sikke-i hasene şerîfî altun ve bir semmûr kafâsı kürk ve hânemize muttasıl bir hâneyi seksen yedi bin akçeye olup hüccet [ü] temessükâtların hakîre ihsân edüp ol gün cerrâh Çipilyanoğlu kefereye bir kîse guruş harc-ı râh ile sâ'ir ma'ûnâtların verüp hakîr yine Köprülü'ye varup ve her a'yân-ı kibârdan mektûblar alup,

Köpürlü vezîr buyurdu kim, "Evliyâ, paşana söyle, yalıların hıfz u hırâsetine pek mukayyed ola. Yohsa bu hastalıkdan halâs oldu, ammâ benim marazımdan değmede ki şifâ bula" deyüp yetmiş altun ihsân edüp mektûblar ile Kaya'ya gelüp ol dahi {hakîre} yüz altun harc-ı râh ile üç aded seğsâne yükü paşa içün me'âcinler ve edviyeler ve me'kûlât [ü] meşrûbât [ve] melbûsâtlar {verdikde} bârgîrlere tahmîl edüp sene 1067 mâh-ı Safer'inin yigirminci günü,

Silisre'ye revâne olduğumuz menâzilleri beyân [eder]

Evvelâ **kasaba-i Çatalca** andan **kasaba-i Kösdemir**, andan **karye-i Incıklar**, andan **karye-i Erikli**, andan **karye-i Karabınar**, andan **karye-i Nâdir**, andan kal**'a-i Pravadi**, andan **Ortaköy**, andan **karye-i Kızılca**, andan **karye-i Eflatar**, andan **kal'a-i Silisre**'de paşayı Mankalya'dan taht-ı revân ile getirmişler, bulup, pâyına hakîr yüzüm sürüp cümle mektûbları verüp Çipilyanoğlu Paşa'ya tîmâra başlayup Paşa hamd-i Hudâ günden güne iki ayda ten-dürüst olup cümle fukarâlara yigirmi kîse bezl edüp cümle ağavâtlarının voyvadalığı muhâsebelerin bağışlayup cemî'i ağavâtları hidmetlere yollayup kendüleri kâhîce sayd [u] şikâra ve bâğ u bâğçelerde zevk u safâlar ederken niçe yüz gulâm yetimleri sünnet edüp kimin birer ağaya ve kimin üstâda ve kimin hocaya verüp birer kat hil'at-i fâhireler ihsân ederdi. Ve niçe yetîme kerîmeleri ba'zı müselmânlara verüp geydirüp kuşadup çerâğ-ı efrûhte edüp Silisre içre Çârsûbaşı'ndan tâ İslâmbol kapusuna varınca üçer bin mi'mâr arşını dolu şâhrâh üzre kârgîr binâ kaldırımlar yapup niçe yollara seyl yolları açup şehr-i Silisre'yi çamur deryâsından halâs edüp bir sarrâchâne ve bir kahvehâne-i âlî ve niçe hâneler binâ edüp tarîk-i âm kaldırımlarına vakf eyleyüp sipâh kethüdâyeri Zankoç Hasan Ağa'yı bu evkâfa mütevellî nasb etdi.

El-hâsıl bu Melek efendimiz hakkâ ki melek haslet olup cemî'i evkâtı hayr [u] hasenât ile geçerdi. Ve sefer ve hazerde bir vaktin kazâya komayup evkât-ı hamsesin vakt-i evvelde edâ-yı farz edüp ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at bir dindâr hâmî-i dîn-i mübîn idi. Ve ekseriyyâ ömrü savm-ı Dâvûd ile geçüp cemî'i zamânda lisânından sikem sikem lafzı çıkmayup pek gazab-âlûd oldukda "Hay nâmerd" ve "Hay hayâsız" der idi.

Bu gûne niçe bin gûne hüsn-i hâller ile muttasıf adl [ü] adâlet[e] sâ'î ve hakkına râzî bir âdem idi.

Hikmet-i Hudâ Silisre şehrinde zevk u safâda iken sene 1067 Safer'i âhirinde Leh kralı tarafından bir feryâdcı elçi paşaya gelüp,

“Erdel Kralı Rakofçioğlu benim Leh memleketime gelüp istîlâ etmeğe murâd edinüp Eflâk ve Boğdan beğleri dahi Rakofçi krala yigirmişer bin asker imdâd verüp üzerime gelmek üzeredir. Amân devletli vezîr” deyü Leh kralı ***[34a]*** bu gûne tazallumnâme ile hedâyâsı gelüp Paşa’ya vâsıl olunca hemân elçi ile Paşa bir ağasın Âsitâne tarafına ulaklığla gönderüp Köpürlü Mehemmed Paşa da sa‘âdetlü pâdişâha elçiyi buluşdurup, nâmenin mazmûnu,

“Ben pâdişâhımın mutî‘ [ü] münkad kuluyum, amân” dedikde derhâl Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli’den Mustafâ Ağa nâm bir kapucubaşı Paşa’ya hatt-ı şerîf ile gelüp Dîvân-ı Silisre’de hatt-ı şerîf tilâvet olunup,

“Sen ki Melek Ahmed Paşa lalamsın, hatt-ı şerîf-i sa‘âdet makrûnum vusûl buldukda bir ân durmayup Leh memleketine Tatar Hân Mehemmed Giray ile serdâr-ı mu‘azzamım olup cümle eyâletin sancağı askeri ile ve birden bine ve binden yüz bine varınca eli berâtlı olan askerimle mükellef ü mükemmel kapun askeriyle Leh seferine gidüp Leh kralına imdâd edüp Rakofçi nâm la‘înin hakkından gelmek içün fermân-ı hümâyûnum sâdır olup bir semmûr kürk ve bir kılıç ve haftân ve sorguc-ı pâdişâhî ve cebehâne-i âmiremden iki bin tüfeng ve bin aded şemşîr ve bin aded mızrak ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar ile yüz katar deve ve yüz katar katır ve on tavla at ve yigirmi oda kapukulum yeniçerilerinden ve sağ ve sol gurebâların dörd aded aşağı bayrak sipâhîleriyle bir otağ-ı pâdişâhî irsâl etmişim. Gerekdir kim bir ân durmayup Leh kralı imdâdına Tatar Hân ile haberleşüp yetişesin” deyü hatt-ı şerîf ve emr-i pâdişâhî ve Köpürlü Paşa mektûbları kırâ’at olunup,

{Melek Ahmed} Paşa “Emir pâdişâhımın” deyüp, dîvân-ı pâdişâhîde semmûr hil‘at-i fâhireyi geyüp şemşîri kemerine bend edüp sorguc-ı şâhîyi ser-i sa‘âdetine takup ceng tablına turralar urulup ol ân tuğ-ı vezîr çıkup “Sefer-i pâdişâhîdir!” deyü taraf taraf dellâller nidâ edüp cemî‘i sancakbeğlerine ve cemî‘i kazâlara ağavâtlar Paşa’nın serdârlık tuğrâ-yı garrâsı emriyle gidüp asker cem‘ etmeğe me’mûr oldular.

Ol gün hemân Paşa Silisre’de Namâzgâh mahalline otağ bârhânesin çıkarup bir sâ‘atden alay-ı azîm ile serâperdesinde meks edüp ertesi gün bir müşâvere-i azîm edüp,

şehr-i Silisre’den sene 1067 şa‘bân’ının on ikinci güni Leh memleketine Rakofçi kral üzre sefere gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ vü kasabâtları bildirir

Evvelâ Namâzgâh’da sa‘âdetlü pâdişâhdan hatt-ı şerîf ile tuğrâ-yı garrâyı serdârlık sorgucu getiren kapucubaşıya on kîse ve on at ve bir semmûr kürk ihsân edüp mu‘tâd-ı kadîmesi üzre ağayı der-i devlete mektûb-ı mahabbet uslûblar ile Köpürlü vezîre yolladı.

Andan *bism-i İlâh* ile **Silisre**‘den cânib-i kıbleye, **menzil-i karye-i Elmalı,** andan **Çukurbınarı,** andan **Karaağaç,** andan **Kilisecik,** andan **Bozâvurd**, andan **Söğüdcük**, andan kasaba-i ma‘mûr **Hacıoğlu bâzârı** sahrâsında meks eyleyüp günden güne asker-i İslâm deryâ-misâl olup cem‘iyyet-i kübrâ olmada.

Bu mahalde Paşa-yı müdebbir Tatar Hân’a ve yalı ağasına ve Bucak Tatarı ot ağaları ve et kullarına ve Eflâğ ve Boğdan beğlerine “Hâzır-bâş olasız” deyü kapucubaşıların gönderüp Hacıoğlu’nda üç gün meks ederken ale’s-sabâh,

Paşa eydir: “Allâhu a‘lem, şimdi Âsitâne tarafından bir âdem isti‘câl emriyle gelir” dediği

sâ'at Hudâ hakkıyçün hemân kapucular kethüdâsı otağa girüp eydir,

"Sultânım, sadrıa'zam hazretlerinin bir ağası gelmiş" dedikde,

"Gelsin" deyüp kapucubaşı dâmen bûs edüp emr-i şerîf kırâ'at olundukda "Cümle cebehâne ve serâperde-i pâdişâhî ve yigirmi oda yeniçeri ve dörd aşağı bölük sipâhîsi ile rûznâme halîfelerinden ve nüzûl emîninden ve sürsat ağasından birer âdem tevâbi'leriyle gelüp vâsıl olup "Yine elbette bir ân durmayup kalkasın" deyü emrler kırâ'at olunup ol ân tuğ kalkup ale'l-akîb Paşa dahi tabl [u] kudûmun döğüp gelen ağaya üç kîse verüp yolladı.

Andan, altmış yedi Ramazân'ının evvelki günü cânib-i şimâle gidüp **karye-i Hırmenli**, andan **karye-i Düdükci**, **karye-i Kurnarcık**, andan **karye-i Bülbüllü**, andan

Kasaba-i azîm İster: Âsitâne-i Sa'âdet'de yeniçeri ağaları hâssı olup cümle re'âyâsı kefereler olduğu cild-i sânîde mastûrdur. Andan,

Karye-i Eynehân çeşmesi, andan **karye-i Yaylacık**, andan kal'a-i şehr-i azîm **Babadağı**, bu dahi cild-i sânîde mufassalen merkûmdur. Andan **Yeniköy**.

Anda mâh-ı Ramazân ıydının salâtın edâ edüp günden güne asâkir-i İslâm deryâ-misâl olup Erdel diyârından Rakofçi kral tabur-ı azîm ile Leh memleketi üzre hurûc etdiği haberi geldi.

Andan **Hacıgî Paşa çiftliği,** andan,

Evsâf-ı kal'a-i Tulça

Sene 1044 târîhinde müceddeden Sultân Murâd Hân-ı Râbi' binâsıdır, be-dest-i Piyâle Kethüdâ-yı Tershâne-i Âmire, bâ-fermân-ı Kâ'immakâm-ı Pâdişâhî Bayrâm Paşa.

Tuna kenârında bir alçacık kaya üzre şekl-i murabba'dan tûlânîce şeddadî metîn taş binâ bir kal'a-i zîbâdır kim dâ'iren-mâdâr cirmi bin altmış adım küçük kal'adır. Ve cânib-i cenûba nâzır ancak bir küçük demir kapusu var. Etrâfında aslâ handakı yokdur. Ve derûn-ı hisârda bir câmi'i ve buğday anbârı ve cebehânesi ve Tuna'ya enilir bir su yolu ve yetmiş aded neferât hâneleri var, ammâ üç yüz neferâtları ve dizdârı ve Tuna'ya nâzır serâmed topları vardır.

Gâyet mahallinde binâ olunmuş elzem-i levâzımından kal'a-i zîbâdır. Hâkimi gümrük emînidir kim on yük akçe iltizâm mu'âf kasabadır ve yüz elli akçe kazâdır. Cümle yetmiş pâre nâhiye kurâlarından ve Beşdepe nâhiyelerinden kadısına senevî ber-vech-i adâlet üç kîse ***[34b]*** mâl hâsıl olur, ammâ Silisre eyâletindedir kim Silisre alaybeğisi çerileriyle bu kal'a etrâfını Rus-ı menhûsdan muhâfaza eder, ammâ bu Tulça varoşu sâfî saz ve hasır örtülü altı yüz aded Eflâk ve Boğdan ve Bulkar keferesi hâneleridir. Dağlarında bâğları ve nehr-i Tuna'da balık avlayacak ağları vardır ve bal suyu meyhâneleri vardır ve gümrüğe karîb müfîd [ü] muhtasar bir câmi'i ve bir mükellef kiremit örtülü kârgîr binâ-yı metîn hânı ve birkaç dükkânları cümle Gümrük Emîni Tokatlı Mustafâ Ağa'nın hayrâtıdır.

Hikmet-i Hudâ biz bu kal'a altında meks etmişken bir sabâh kırk altı pâre Rus-ı menhûs şaykaları kal'a altına hücûm edüp bu kadar deryâ-misâl asker-i İslâm'ı görüp kal'adan bunlara yigirmi pâre balyemez toplar urup yine Karadeniz'e firâr etdi.

Bu kal‘a altında asker-i İslâm ile üç gün meks edüp beş yüz pâre tıransa ve şayka ve kayıklar ile cümle asker-i İslâm üç günde cezîre-i Tulça’ya ubûr olundu.

Evsâf-ı cezîre-i Tulça, ya‘nî Yılan Adası

şimâli ve cenûbı nehr-i Tuna’dır. Tûlı Karadeniz’e varınca sekiz sâ‘atdir. Arzı Tulça karşusundan İsmâ‘îl şehri karşusuna varınca beş sâ‘at yerdir, ammâ eyle hıyâbân-ı Rûm bir ormanistân ve cengelistân ve meşeyistân bir cezîredir kim içinde niçe bin gûne vahşî hayvânât ve hûş tuyûrların hisâbın cenâb-ı Bârî bilür, ammâ gücügen kuşu gâyet çokdur kim sayyâdları avlayup kanatların ok yeleği yaparlar. Ve bu cezîre içre beher sene yetmiş seksen bin sığır boğazlanup Kili pasdırması yapılan kanâre evleri vardır ve sivrisineği ol kadar çokdur kim vakt-i gurûbda âdemi ve atları helâk eder ve tatarcık sineği ve delem arısı âdemi helâk eder. İsmâ‘îl ve Kili ve Tulça kal‘alarında fâhişeleri dutup üryânen bu cezîreye bırağup bir gecede sivrisinek ve delem sinek ve tatarcık sinek zahmından ol avrat helâk olur.

Hulâsa-i kelâm bu cezîreyi selâmetle ubûr edüp üç günde dahi İsmâ‘îl şehri önündeki Tuna-yı azîmi beş yüz pâre gemiyle geçüp,

Evsâf-ı menzil-i şehr-i azîm İsmâ‘îl

İbtidâ bânîsi Salsal Kral-ı dâlldir. Sene (–) Hazret-i Ömer hılâfetinde Cengiz Hân’a elçilik ile gelen Mâlik Eşter hazretleri Salsal’ı katl edüp bu şehr-i Sol‘ât’ı, Kazak-ı Ak Boğdan elinden feth etmişdir. Hâlâ makâm-ı Mâlik Eşter İsmâ‘îl şehrinde vardır.

Mâlik Eşter, gözü yırtlaz olana derler. Mâlik ezder galatdır. {Sahîh lugati eşterdir. Andan} Mâlik hazretleri Salsal zahmından Kırım cezîresinde Bâğçesarây mezâristânında bir pespâye bir kubbecik içinde tîr [ü] kemânıyla medfûndur.

Andan sene 889 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî‘nin İsmâ‘îl kapudanı bu şehri feth etdiğiyçün İsmâ‘îl şehri derler. Hâlâ Özü eyâletinde Mekke ve Medîne-i Münevvere evkâfı bir bender şehr-i kebîrdir.

Maktû‘-ı kalem ve mefrûzü‘l-kadem serbest vakfullâhdır. Hâkim-i örfîsi kızlar ağası tarafından bir âdem dörd yüz âdemiyle hükm-i hükûmât edüp üzerine (–) kîse mâl ile iltizâm bir mansıb-ı âlîdir ve bir hâkimi dahi gümrük emînidir.

{Bu şehrin} kal‘ası olmamağla dizdârı yokdur, ammâ beşli ağası ve yetmiş aded neferâtları vardır. Ve hâkim-i nâ-şer‘îsi üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır kim cümle (–) nâhiye kurâlarından kadıya senevî yedi kîse ve mütevellîsine yigirmi kîse hâsıl olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve azeb ve beşli ağaları ve kapudanı ve subaşı ve muhtesibi vardır. Ve bu şehir cümle iki bin hânedir ve üç mahalle-i müslimîndir. Mâ‘adâ Eflâk ve Boğdan ve Rûm [ve] Ermeni ve Yahûdî re‘âyâlarıyla mâl-â-mâl bir şehirdir kim ekseriyyâ evlerinin üzerleri serâpâ hasır ve avluları kamış ile mebnî hânelerdir. Kârgîr dîvârlı ve kiremit örtülü evleri ve hâneleri ve câmi‘leri cümle müselmân mahallâtları içre vâki‘ olup bu şehirde aslâ kurşum örtülü imâret yokdur.

Ve cümle on bir mihrâbdır kim dördü câmi‘dir. Mütevellî hânesi ardında (–) câmi‘i ve iskele başında (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle yedi aded hânları var ve bir hammâmı var. Ol kadar kesîf hammâmdır kim giren peşîmân olur ve cümle sekiz yüz dükkândır, ammâ bezzâzistânı yokdur. Ekseriyyâ dekâkînleri tahta şindire örtülüdür. şehrinde aslâ kaldırım yokdur. Limanında beş yüz pâre gemi elbette mukarrerdir.

Balı, yağı ve peyniri ve Eflâk tuzu ve morina balığı ve mersin balığı kurusu ve karabalık havyârı ve kurâlarında buğdayı ve arpası gâyet latîf olup beyâz ekmeği ve esîr bâzârında beyâz câriye ve gılmânlarının hadd [ü] hasrları yokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbesi olur ve cemî'i halkı ticâret ile geçinüp Eflâk ve Boğdan kefereleriyle bey' [ü] şirâ ederler.

Ve a'yânından Ermenioğlu ve Murâdoğlu ve Yeniçeri serdârı Kepçe Alî Beşe semmûr geyüp mâ'adâsı bogası kaplı kuzu ve tilki kürkü ve başlarına Tatar kalpağı geyerler, zîrâ nâhiye kurâları cümle Tatar köyleridir.

Bu şehr-i İsmâ'îl'in cânib-i şarkîsi Kili kazâsıyla müşâdır. şimâl tarafı Akkirmân ile çetdeşdir. Yıldız tarafı Tabak köyü ve İskerled köyleri tarafı Boğdan vilâyetiyle hudûddaşdır. Tuna kenârıyla gidüp Boğdan'ın Kalas kal'asıyla hem müşâdır. ***[35a]***

Bu şehir içre kırk elli bin guruşa mâlik morina ve mersin balığı bâzergânı kefereleri var kim Leh diyârına ve Maskov diyârlarına yılda iki bin araba balık salamurası gider, zîrâ Tuna kenârında hemân iki yüz aded mîrî balık kassâbı dükkânları vardır.

Eğer bu şehrin sivrisineği olmasa acâ'ib kâr yeri bir şehr-i garîb idi, ammâ ziyâretleri, makâm-ı Mâlik Eşter'den gayrı ma'lûmum değildir.

Bu şehirden asker-i İslâm ile kalkup cânib-i şimâle,

Karye-i Kaplıbâğlı: Tatar köyüdür ve İsmâ'îl nâhiyesidir. Andan,

Koca Gölbaşı: Bu dahi Tatar köyüdür kim bu mahallere Bucak Tatarı vilâyeti derler. İsmâ'îl mütevellîsinin hükmü bu mahallerde nâfiz değildir. Özü eyâletinde yalı ağası hükmündedir. Andan yine şimâle,

Evsâf-ı kal'a-i Tatarbınarı

Silisre'nin Özü eyâletinde yüz elli akçe kazâdır. Sene 1046 târîhinde müceddeden Koca Ken'ân Paşa Özü eyâletine mutasarrıf iken binâ edüp cirmi bin adım çâr-kûşe şeddadî taş binâ bir küçük kal'acıkdır. Cânib-i cenûba mekşûf bir demir kapusu var ve çâr-kûşesinde çâr kulle-i bâlâsı var. Mukaddemâ bu kal'a zemîni bir sazlı bataklı yer olmak ile Boğdan ve Tatar eşkıyâları bu mahalde kârbân bozarlarmış. Aceb mahallinde binâ olunmuş bir cây-ı amândır.

Hâlâ derûn-ı kal'ada bir câmi'i ve buğday anbârı ve yüz elli neferâtın müfîd [ü] muhtasar hâneleri ve dizdârı var, ammâ derûn-ı hisârda çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâmdan bir nişân yokdur, lâkin taşra varoşunda iki yüz hasır örtülü fukarâ hâneleri ve bir hânı ve bir kesîf hammâmı var. Bâğ u bâğçesi ve bâzârı yokdur.

Hâkimi Ken‘ân Paşa merhûm tarafından Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Abdüllatîf Beğ‘in bir âdemi vakıf tarafından hâkimdir. Gelen geçen kârbândan ve usârâdan bâc u bâzâr hakkı alup kal‘a neferâtlarına vazîfe verüp yolları muhâfaza ederler. Andan,

Karye-i Acıgöl: Bir ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Evsâf-ı pây-i taht-ı Salsal-ı Boğdan, ya‘nî kal‘a-i sedd-i amân Akkirmân

İbtidâ bânîsi Salsal-ı Konman’dır. Anın zamânında bu kal‘anın ismi Pirgaz-ı Konman idi. Pürgaz, lisân-ı Yunan’da kal‘aya derler. Konman Salsal kralın lakabıdır. Bu kal‘anın şarkî tarafı Karadeniz kenârında Kamerü‘l-kum tılsımâtı olmağile Âl-i Cengiziyân’dan bu kal‘a altında niçe kerre yüz bin âdem mürd ve kimi hürr-i şehîd olmuşdur. Ve niçe yüz devletden devlete düşmüş bir kal‘a-i ibret-nümâdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz, lâkin istitâ‘ımız yetdiği mertebe bir şemme ta‘rîf ü tavsîfine cür’et edelim.

Evvelâ bu kal‘a dest-i Boğdan’da iken sene 889 *“Fetehetâ”* lafzı târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Sivaslı Kara şemseddîn-i Velî hazretlerinin tahrîkiyle yer götürmez deryâ-misâl asker ile bu kal‘ayı muhâsarâya başlayup pey-ender-pey cânib-i selâsından sademât-ı top-ı kûplar ile her tarafın rahnedâr etdi, ammâ yetmiş kulaç kesme kaya handakının umku olmağile guzât-ı müslimîn tahta’l-kal‘aya varmağa cesâret edemeyüp âhir-i kâr toprak sürerek handak kenârına gelüp toprağı ale’t-tevâlî handaka ilkâ ederler, ammâ küffâr uğrın kapulardan handak içindeki toprakları uğurlayup kal‘anın şimâli tarafında cereyân eden nehr-i Turla’ya toprağı döküp handak içre bir kırat taş ve türâb kalmazdı. Bu hâl ile cüyûş-i muvahhidîn âciz-mânde kaldılar.

Hikmet-i Hudâ ol gün Kırım Hânı Mengli Giray Hân ibn Hoci Giray Hân iki kerre yüz bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ve on kerre yüz bin sabâ-sür‘at alaşa atlar ile nehr-i Turla’yı küffârın gözlerine karşu yıldırup beri geçdikde Mengli Giray Hân Bâyezîd Hân’ın pây-ı semendine yüz sürüp cümle Tatarların çapula göndermeğe izin taleb edüp Bâyezîd Hân Tatar askerine izin verüp Eflâk ve Boğdan ve Kazak memleketlerin harâb [ü] yebâb edüp şeb [ü] rûz ordu-yı İslâm’ı ganîmet edüp yine Âl-i Osmân askeri şeb [ü] rûz kal‘a-i Akkirmân’ı döğmeden hâlî olmazlardı.

Hikmet-i Hudâ bir gün iki ruhbân serâperde-i Bâyezîd Hân içinde yerden çıkup zuhûr ede düşdüler.

Bunları huzûr-ı Bâyezîd Hân’a getirüp, “Siz kimlersiz” denildikde,

“Bizler millet-i Mesîhiyye’nin güzîdesi Hıristiyânlarız kim pâdişâhıma bir müjdeye geldik. Eğer murâd [u] merâmınız ise ol devlete nâ’il olasız” dediler.

Pâdişâh da, “Nedir, söylen?” dedi.

Bunlar eyitdi, “Vallâhi pâdişâhım, bu dünyâ cezîresinin cânib-i garbîsinde üç bin mîl ba‘îd Bahr-i Okyunus içre bir yeni dünyâ bulduk. Benî Âdem ile ve bu dünyâ şeylerine benzemez gûnâ-gûn nebâtât [u] giyâhât [ve] ahşâbât ile ma‘mûr [u] müzeyyen bir dünyâdır kim Mageylan nâm bir nehr-i azîm ile gümüş cevheri ve altun tibri akar ve üç yüz gûne me‘âdinleri dağlarında mevcûddur. Benî Âdemi bir behâ’im gibi ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl bilmezler ve aslâ gülmezler ve hayvânât-ı gûnâ-gûnının hisâbın Hallâk-ı

âlem bilür” deyü bu yeni dünyâyı ol kadar ta‘rîf ü tavsîf etdiler.

Bâyezîd Hân âlem-i hayretde kalup Sivasî Kara şemseddîn Efendi’ye, “Ne buyurursun efendi?” dedikde,

“Belî pâdişâhım, kavl-i hükemâ üzre yedi iklîm ***[35b]*** dedikleri bu dünyâdır ve dörd köşe diklerinin bir köşesi bu cezîre-i dünyâdır ve ‘bundan gayrı üç köşede dünyâlar dahi buluna’ deyü,

Hikâye: Hattâ Hazret-i Risâlet-penâhın zamân-ı sa‘âdetlerinde Ebû Leheb ve Ebû Cehil la‘înler Hazret-i Risâleti ziyâfete da‘vet etdiklerinde {Hazret-i Resûl} her kime olsa da‘vete icâbet deyüp teşrîf buyururlardı. Ba‘dehû hazret ziyâfet mahalline varup gördü kim dörd kademe nerdübândan yukaru bir alay heccâ ve İmrü‘l-kays ve Selmân ve Hassân misilli kaddâh fessâllar cem‘ olup Hazret vardıkda mezkûr dörd kademe nerdübânın bir kademesine basup,

‘Es-selâmu aleynâ’ dediklerinde, cümle selâm alup,

‘Buyurun Yâ Muhammed, yukaru’ dediklerinde hazret buyurdular kim,

‘Yok bu sahîfe-i arzda dörd dünyâ bulunsa gerekdir. İşte bu dünyâ kademesine bu nerdübânda {kadem} basdım. Devr-i kıyâmete dek benim ümmetime bu dünyâ yetişir. Ümmetlerim sizi bu dünyâdan sürüp *‘fetehetâ’* lafzında bulunacak dünyâlara siz gidin’ buyurduklarında cümle münkirîn {eyitdiler},

‘Yâ Muhammed, yine kerâmetden dem urdun’ deyüp Resûl-i Kibriyâ‘ya ta‘na sehimlerin atup Hazret-i Risâlet bir kademeden yukaru üç kademe nerdübâna kadem basmadan Mekke-i Mükerreme’ye tavâfa gitdiler.

İmdi pâdişâhım lafz-ı *“fetehetâ”*, {889} târîhidir. Bu {Akkirmân} kal‘ası da feth olur. Ve bu ruhbânlar ilm-i hükemâ ile yeni dünyâyı buldukları ve iki dünyâ dahi devr-i kıyâmete dek bulunacağı muhakkakdır” deyü Kara şemseddîn hazretleri tasdîk-i kelâm etdiler.

Bâyezîd Hân buyurdular kim, “Ey ruhbânlar bize yeni dünyâ lâzım değildir. Ancak bize eski dünyâda Mekke ve Medîne hılâfeti lâzımdır” dedikde hemân dem,

Padra nâm papas {eydir}: “Pâdişâhım, hâzır ol vakte ki oğlun Selîm Tırabzan’dan gelüp halîfe olup Muhammed‘inizin kitâbında [14] âyeti hükmünce oğlun Selîm velekaddır ve lafz-ı *“zikr”* Mısır fethi târîhidir. Müjde sana pâdişâhım” dediklerinde {Sultân} Bâyezîd {ve Kara} şemseddîn bu ruhbânlardan hazz edüp kal‘a-i Akkirmân’ın fethin su’âl etdikde,

Kolun eydir: “İşte pâdişâhım, *‘Fetehetâ’* {889} vaktidir. Sabâh vakt-i kuşlukda bu otağın içinden bu Akkirmân’ın ve Kili kal‘asının miftâhları pâdişâhıma gelir” dediler.

Pâdişâh bu iki papası Mengli Giray Hân’a verüp göz hapsiyle gözetdiler.

Hikmet-i Hudâ ale’s-sabâh Akkirmân’a bir top nice urdular ise otak-ı nüh-tâkın bir tarafı delinüp içinde on aded papaslar on aded kal‘a miftâhlarıyla bu Pirgaz Konman kal‘asının miftâhların cevâhir zarf ile dest-i pâdişâhîye teslîm edüp kal‘a-i Pirgaz Konman *‘Fetehetâ’* {889} lafzında feth olup sâ’ir bilâd-ı İslâmiyyeye zamm olundu.

Ol asırda bu kal‘a ol kadar beyâz ve münevver idi kim gûyâ nûr idi. Ol ecilden kavm-i Tatar bu kal‘a-i Pirgaz Konman’a Akkirmân derlerdi. Lisân-ı Tatar’da kirmân kal‘aya derler. Lisân-ı Yunan’da pirgaz derler. Lisân-ı Arab’da kal‘a derler. Lisân-ı Acem’de (–) derler ve lisân-ı Etrâk’da (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Netîce-i kelâm kal‘a-i Akkirmân’ı Bâyezîd Hân feth edüp Padra ve Kolun nâm papaslara ihsân edüp bir şey kabûl etmeyüp doğru İşpaniye kralına gelüp Yeni dünyâ ahvâlin krala söyleyüp on iki pâre gemi ile altı ayda yeni dünyâya kadem basan *“Fetehetâ”* {889} târîhinde kavm-i İşpaniye’dir.

Andan Bâyezîd Hân bu Akkirmân kal‘asın ta‘mîr ü termîm eyleyüp Silisre eyâletinde başka sancakbeği tahtı eyleyüp derûn-ı kal‘aya on bin asker ve beğine üç bin asker verüp Kili kal‘ası cânibine azîmet buyurdular.

Hâlâ beğinin taraf-ı pâdişâhîden kanûn-ı Bâyezîd Hân üzre hâss-ı hümâyûnı 240.000 ve erbâb-ı tîmârı 104 ve erbâb-ı zu‘amâsı 6’dır. Hîn-i ma‘rekede cebelüleri ile beş yüz asker olur ve hâkimlerinin eşbehi Bâyezîd ve Selîm Hân mütevellîsidir ve kal‘a dizdârı ve azeb ağası ve beşli ağası ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâsı ve (–) aded nâhiye kurâları vardır.

Sitâyiş-i kal‘a-i Akkirmân

Evvelâ kal‘a-i Akkirmân nehr-i azîm Turla kenârında bir yalçın küfeke kaya üzre binâ olunmuşdur. Nehr-i Turla bu mahalde kal‘adan iki top menzili ba‘îd Karadeniz’e mahlût olduğu yerden içeri Turla suyunun cenûbu kenârında, ya‘nî mezkûr İsmâ‘îl şehri hâkinde bir püşte-i âlî üzre beyâz billûr-misâl Akkirmân’dır.

Bu kal‘ayı Melek Ahmed Paşa efendimiz ile temâşâsına giderken *el-azametullâh* bu kal‘adan nehr-i Turla üzre kırkar karış ve yigirmişer vukıyye gülle atar toplar atdılar kim Turla nehri üzre gülleler seke seke karşu Özü kıyıları tarafında Otyarık nâm mahalle varup yine karşu sahrâlarda gülleler seke seke zemîni toz edüp gitdi.

Beri kara cânibinde burc [u] bârûlar üzre olan toplara âteşler edüp kal‘a-i Akkirmân dûd-ı bârûd-ı siyâhdan ak kirmân iken kara kirmân olup cümle kal‘a neferâtları pür-silâh olup cemî‘i dendân-ı bedenlerden bir yaylım kurşum atup bir gülbâng-ı Muhammedî getirdiler. Sadâ-yı “Allâh Allâh” ile vâdî-i Akkirmân pür-nûr olup kal‘anın seyrine meşgûl olduk.

Evvelâ bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin altmış adımdır, ammâ içerdeki katdan adımladım. Taşradan üç ***[36a]*** kat kal‘adır. Andan adımlayanlar “Beş bin altı yüz adımdır” dediler, ammâ nehr-i Turla kenârı alçak dîvârlardır, lâkin metîn ve hısn-ı hasîn kulle-i azîmleri vardır.

Ensesi ki kara cânibidir, ol semti üç kat rıhtım şeddadî binâ bir kal‘a-i zîbâdır.

Derûn-ı kal‘ada cümle evleri maşrık tarafına nehr-i Turla’ya ve Karadeniz’e ve Kamerü‘l-kum tîhi cânibLerine nâzırdır.

Ve üç kapusu var. İkisi nehr-i Turla’ya nâzır küçük kapulardır. Biri maşrık tarafına varoşa mekşûf gâyet işlek üç kat metîn demir kapulardır. Bu büyük kapu arasında kal‘ayı feth eden içine iki âdem sığar kırkar karış serâmed toplar var kim Âl-i Osmâniyân’ın bir

serhaddinde misli yokdur. Meğer nazîri kal‘a-i Rodos’da yâhûd Akdeniz’in Boğazhisârları‘nda ola, ammâ hâlâ bu top-ı kûpun biri doludur.

Ve derûn-ı kal‘ada cümle bin beş yüz tahta şindire örtülü ma‘mûr evlerdir kim aslâ kiremit örtülü hâneleri yokdur.

Ve Sultân Bâyezîd câmi‘i var. Bir minâreli câmi‘-i müferrahdır. Ve aşağı hisâr-pîçede bir hammâmcığı var. Ve iç kal‘ası Galata kullesi gibi dörd aded kulle-i ibret-nümâlar biri biri içinde musanna‘ ibret-nümâ kulle-i azîmlerdir kim her birinin içlerinde niçe yüz yıllık dânedâr darılar yığılmışdır. Ve bu iç kal‘ada dizdâr sâkin olduğu Turla’ya nâzır bir kral-ı dâl sarâyı var kim eğer mâ-vaka‘ı üzre ta‘rîf ü tavsîf etsem başka bir tomar-ı dırâz olur kim, mısra‘:

şenîden key buved mânend-i dîde [15]

demişler.

Netîce-i merâm: Görmeğe muhtâc bir binâ-yı bî-bâcdır ve bu sarâyın zîr-i zemîninde olan bârûd-ı siyâh niçe yüz bin kantar idiğinin hisâbın Hallâk-ı âlem bilür.

Ve bunda anbârlarda olan gılâl-ı hubûbâtın envâ‘ın ve mühimmât [u] levâzımâtın gûnâ-gûnunun adedinin hadd [ü] hasrı yokdur.

Ve bu iç kal‘ada nehr-i Turla boğazına nâzır ejder-i heft-ser-misâl balyemez toplar var kim ta‘bîr olunmaz. Cümle sağîr ü kebîr yüz seksen topdur ve bî-hisâb gûnâ-gûn cebehânesi var.

Ve kal‘anın üç katında dahi gûnâ-gûn mukarnaz ve müşebbek ve medîne ve gilvili ve gömlekli bir biri içinde gûnâ-gûn musanna‘ serâmed kullelerin ba‘zısı kurşum örtülü kulle-i bâlâlardır kim cümlesi iki yüz aded kulle-i ra‘nâlardır.

Ve ilm-i hendese üzre bu kal‘a çâr-kûşe ve altı kat bölme hisâr-ı üstüvârdır ve iki tarafı nehr-i Turla’dır kim ol tarafı alçak yokuş aşağı vâki‘ olmuşdur. Ve iki tarafı yalçın kaya üzre âlî cidâr-ı hemvârdır. Ve iki tarafının yalçın kesme çakmak kayası kaya üzre binâ olunan üç kat dîvârın handakı elli arşın-ı Mekkî derindir ve elli arşın enli bir handak-ı azîmdir kim rub‘-ı meskûnda bu hakîr yedi bin altmış kal‘a seyr [ü] temâşâ etdim, böyle bir ibret-nümâ handak-ı amîk-i mehîb görmedim.

Etrâf-ı handak cümle sarp çakmak taşı kesme mücellâ kayadır kim bir kuş pençe ilişdirecek rahnedâr yeri yokdur. Bir tarafdan bu kal‘aya ne lağım ve ne meteris ve ne sîbe ve ne kubur kabûl eder kal‘a değildir. Hattâ Erdel diyârına bu hakîr Seydî Ahmed Paşa asrında vardığımızda Foğraş nâm kal‘ada bir Macar tevârîhinde bu Akkirmân kal‘asının evsâfın okurlarken hakîr sâmi‘înden olup gûş dutdum.

Bu Akkirmân handakın Salsal kırk aded sâdât-ı kirâma kazdırup “Eğer bu handak içinden Turla suyın geçirirseniz sizi âzâd edeyim” deyüp bunlar da ecdâd-ı izâmları rûhâniyetlerinden istimdâd taleb edüp niçe mücrim esîrler dahi çalışarak kırk aded sâdât-ı kirâmlar kırk yılda bu handakı kazup içinden nehr-i Turla’yı geçirirler. Bunların kimi merhûm ve kimi sağ, kalanlar el açup du‘â ederler kim,

“İlahî bu handaka kâfir düşerse mürd ü hurd olsun. Müslim düşerse âfât-ı semâvî(?) ve âfât-ı arzîden sâlim olsun” deyü du‘âlar ederler.

Hâlâ Hudâ âlimdir, iki kerre vâki‘ olup gördük. Bir kerre bir kefere düşüp hurd oldu ve bir kerre bir büdelâ müslim âdem düşüp sabâhın handak kapusun açup taşra çıkardılar. Aslâ bir kılına hatâ gelmemiş. Bir ibret-nümâ handak-ı a‘lâdır. Ve bu derin handak tarafında olan kal‘a dîvârı kırkar ayak enli kalın rıhtım fîl cüssesi kadar küfeke taşlı kalın şeddadî dîvâr-ı hemvârdır. Ve büyük kapu önünde bir haşeb cisr-i mu‘allâkı vardır. Her gece nigehbânlar makaralar ile cisri kaldurup kal‘anın demir kapusuna dayayup kal‘aya aslâ geçilmez olur.

Ve bu kapunun atebe-i ulyâsı kemeri üzre Salsal’ın altı vukıyye dişleri ve ikişer kulaç eğegi kemikleri zincirler ile asılmışdır.

Ve Melek Ahmed Paşa efendimiz Kırım hânından ve Âsitâne’den gelecek piyâde yeniçeri askeri bakayâsından haber gelince Akkirmân altında meks etmek iktizâ edüp tehî-dest durulmasın içün cümle asker-i İslâma ve cümle ahâlî-i şehre dellâllar nidâ edüp beher gün onar kazgan pilav ve zerde pişüp cümle askere ve ehl-i belede ni‘met-i firâvân-ı bî-imtinân bezl olunup mehterhâneler çalup cümle alaybeğleri ve çeribaşıları ve yetmiş bayrak sekbân [u] sarıca bölükbaşıları etek der-miyân edüp Akkirmân kal‘asının handakı tathîrine bezl-i ihtimâm edüp handak içinden defter ile beş kerre yüz bin araba toprak nehr-i Turla’ya dökülüp mukaddemâ şürefâların kazdığı zamân gibi ***[36b]*** handak içre nehr-i Turla cereyân edüp handak tathîr olduğu sicille kayd olup bir dahi handaka bir dâne-i hardal bırağanın hakkından gelmek içün dellâllar nidâ edüp tenbîh [ü] te’kîd olundu.

Ammâ hikmet-i Sannâ‘-ı Lem-yezel bir gün handak pâk olurken bir mağârâ kapusu zâhir olup çeri olan âdemlerden niçe âdemler gar-ı yetîmânın içine girüp küçük hammâm kubbesi kadar âdem kelleleri çıkardılar kim birkaçının içine yigirmişer kile arpa kodular. Sararmış kelleler idi ve niçe yüz âdem inciği ve kolu kemikleri çıkup her biri beşer altışar zirâ‘ mi‘mâr {arşını} idi. Ve ikişer ve üçer arşın kaburga ve eğegi kemikleri çıkdı. Cümle halk temâşâ edüp [16] deyüp yine mezkûr üstühânları merkûm mağârâya koyup kapusun horasanî kireç ile mesdûd etdiler. (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Akkirmân: Cümle on üç mahalledir kim cümle tahta örtülü ve tahta avlulu tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli hâne-i mergûblardır. Ve niçe saz örtülü ve kamış örtülü evler ve hânlar ve kahvehâneler vardır.

Bu varoşda cümle (–) aded mihrâbdır, ammâ (–) câmi‘dir. Evvelâ **Sultân Bâyezîd câmi‘i,** tarz-ı kadîm sâde gözeli câmi‘-i pür-nûrdur. Ve Tatar hânlardan **Mengli Giray Hân câmi‘i** ve **Vâ‘iz câmi‘i** ve **Sultân Selîm Hân câmi‘i** tevliyet-i azîmdir ve (–) (–). Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve medrese-i Selîm Hân, ammâ dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâsı yokdur, lâkin on yedi yerde mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır. Cümleden çârsû içinde (–) mektebi mükellefdir, ammâ dârü‘z-ziyâfe imâreti ve tevhâne ve kârbânsarâyları ve bîmârhânesi yokdur

Ve cümle (–) aded hammâmdır. Evvelâ, nehr-i Turla kurbunda **Sultân Bâyezîd-i Velî**

hammâmı tarz-ı kadîm bir atîk nâ-pâk hammâm-ı garîbdir, ammâ ev hammâmları çokdur.

Ve cümle (–) aded hân-ı sevdâ-gerân-ı mücerredândır. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded dükkân-ı ehl-i hırefdir kim her esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve bozahâneleri çokdur, zîrâ ahâlîsi cümle Tatar kavmidir. Bâzârında mahbûb u mahbûbe esîrleri çokdur.

Ve cânib-i şarkîsinde ve kıblîsinde bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır, ammâ cânib-i garbîsinde kumdan yığın yığın depeler vardır. Âhir-i kâr "Bu şehri kum gark eder" derler.

Ve a'yân-ı kibârdan halkı yokdur. Cümle fukarâ zeylinde ehl-i tüccâr ve mücâhid fî-sebîlillâh halkı vardır. Ekseriyyâ cümle Tatar kalpağı geyüp at eti yeyüp kuzu postu {kürkü} geyüp boza ve bal suyu içüp ayda bir kerre beş baş gazâsına *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp Kazak vilâyetine akın edüp ya bay, ya hay veya vay doyum gelüp kılıçlarıyla geçinir gâzîlerdir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan halkının reng-i rûları humret üzre olup ten-dürüst âdemlerdir.

Ve iskelesinde yaz ve kış her diyârın gemileri eksik değildir.

Memdûhâtından beyâz ekmeği ve mayak yağı ve kızıl buğdayı ve arpası ve sâ'at kumu (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve iklîm (–) tûl-ı nehârı (–) ve arz-ı beledi (–) (–) (–) (–).

Evsâf-ı vâdî-i mehîb Kamerü'l-kum, ya'nî kân-ı ecinne-i kavm-i Kum

İhvân-ı safâya şöyle ma'lûm ola ki bu Akkirmân vâdîleri ba'de't-tûfân cümle deryâ idi. İskender-i Zülkarneyn emr-i Hakk ile Karadeniz boğazın kesüp Akdeniz'e akıtdıkda bu mahaller ıssız ve hâlî rimâlistân kalup kavm-i sakalân, ya'nî Ecinne kavmi bu vâdîleri beğenüp vatan edindiler. Tâ ki ekasireler zamânına dek bu fezâlar ecinnelerin cây-ı râhatları oldu. Âhir Enûşirvân asrında Salsal nâm bir pehlivân tamâm seyâhat ederek bu Akkirmân zemînine gelüp görse kim bir âb [u] havâsı latîf kal'a yeridir, lâkin kurbunda ecinne kavminin cây-ı menâsları var. Derhâl hükemâların cem' edüp ilm ile ecinne kavmine bir tılısm-ı a'zam edüp yine Kamerü'l-kum'da sâkin olalar, ammâ benî Âdem üzerine gelmeyeler ve benî Âdem anlar üzre varmayalar. Böyle bir tılsımât edüp ilâ hâze'l-ân bir vâdî-i kumistân-ı mehîb [ü] mahûfdur kim âdem ol rimâlistâna girse vâlih [u] hayrân olur.

Hattâ sene (–) târîhinde Kazak-ı Ak yetmiş pâre şaykalar ile Akkirmân'ın varoşun urmak kasdına bu Kamerü'l-kum içre girüp cümle gâ'ib olurlar. Sonra kayıkların cümle Akkirmân kavmi alup ganîmet ederler. Hâlâ ol asırdan beri Kazak, Akkirmân'ın adın anmazlar. Gûyâ bir kum deryâsıdır. Her bâr kumdan niçe dağlar peydâ olup yine bozulup bir yerde dahi peydâ olur, azîm temâşâ-yı mehîbdir.

Bir kerre beş on yârân cür'et edüp kimimiz atlı ve kimimiz piyâde ellerimize demet demet kamışlar alup kum içine kamışları ***[37a]*** dike dike alâmet edüp gitdik ki gerü dönüşde ol alâmetlerle gelevüz. Hele cür'et edüp bir sâ'atde gezüp kumdan bî-tâb ü bî-mecâl olup

baʻzımız küçük ecinne yayı ve babucı ve asâları ve okları ve niçemiz tencere ve tavalar ve meşe kozalağı kadar çanak tabaklar ve mızraklar

……………. (2 satır boş)………………..

Âhir-i kâr gezerken bir rîh-i akîm esüp kumlar üzre sokduğumuz kamışlar yıkılup yolumuz gâ'ib oluyor, hemân tarfetüʻl-ayn içre cümlemiz gerü dönüp atlarımıza süvâr olup Akkirmân'a gelüp bulduğumuz metâʻları ehl-i belede gösterüp anlar eyitdi,

"Bizlerde dahi acâ'ib ü garâ'ib ecinne bisâtları vardır" deyü ziyâdesiyle taʻrîf ü tavsîf etdiler ve,

"Bulduğunuz baʻzı şey'leri âteşe bırağın görün yanar mı?" dediler.

Hakîkatüʻl-hâl niçe bisâtları âteşe bırakdık. Ne yandı ve ne kavruldu ve ne karardı ve bozardı. Âteşin harâreti bile te'sîr etmeyüp âteşden çıkarup elimize aldık. Gûyâ buz pâre gibi idi. Niçe şey'leri Paşa'ya verüp ol dahi Âsitâne'de Kaya Sultân'a hedâyâ gönderdi ve hâlâ hakîrde niçe gûne şey'leri vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı mekabir-i müslimîn-i Akkirmân

……………. (1 satır boş)………………..

Baʻdehû Akkirmân'dan Paşa efendimiz ile kalkup cânib-i garba meyyâl gidüp,

Menzil-i Hân Kışlası, {yaʻnî mekân-ı hâkim-i Bucak Tatarı}

Beş yüz hâneli {cümle saz örtülü ve nehr-i Turla'dan bir sâʻat baʻîd} maʻmûr [u] âbâdân kasaba-misâl hân ve câmiʻ ve hammâmlı köydür. Yalı ağası dedikleri hâkim Tatar hânlar tarafındandır, ammâ Özü vezîri hükmündedir.

Bucak Tatarı kavmi dedikleri kim kırk bin şiydak[lı] ener biner Tatar-ı sabâ reftâr adû-şikâr kavimdirler. Cümle iki yüz yetmiş pâre köy ve kışla ve otar köylerdir.

Bunlarda olan mâl u rızk ve hayvânât u ganîmet vilâyet-i Kırım'da yokdur. İslâmbol'u yağ u bal ile ganîmet eden bunlardır.

Bu Bucak Tatarı dediklerinin mekânları nehr-i Tuna ile nehr-i Turla arasında şarkdan garba tûlu beş konakdır. Tuna ile Turla'ya gelince iki germe konak yere Bucak derler, ammâ çok asker-i nâmdâr çıkar, lâkin cümlesi Özü vezîri emrine me'mûrdurlar, ammâ Tatar hânın yalı ağası zabt edüp ağaya da ve paşaya da gazâ mâlından öşr verirler. Gâyet mutîʻ gâzîlerdir.

Andan yine cânib-i garba meyyâl gidüp,

Evsâf-ı kalʻa-i Yanıkhisâr

Akkirmân hâkinde nehr-i Turla batağı geçidinde hâlâ Galata kullesi gibi müdevver üzeri sivri tahta kubbeli bir kulle-i kavîdir. Mâ-tekaddem kalʻa-i azîm imiş kim Sultân Bâyezîd-i Velî binâsıdır.

Baʻdehû Semiz Mehemmed Giray Hân asrında bu kalʻayı Kazak-ı Ak alup kalʻasın harâb ü yebâb eder.

Ba‘dehû sene 1025 târîhinde bâ-fermân-ı Sultân Ahmed Hân Özü hâkimi şakşakî Paşa bu kulle-i âlîyi şeddadî taş binâ inşâ edüp hâlâ imârdır.

Taşrasında bir kat ağaçdan dolma palanka hisârı vardır. Akkirmân’dan Özü‘ye ve Kırım diyârına giden, nehr-i Turla’yı bu Yanık kal‘ası‘ndan geçer. Lâzımlı geçit olmağile dizdârı ve iki yüz aded müsellâh neferâtları vardır. Cebehânesi ve yigirmi pâre hurde şâhî topları vardır. Bu kal‘a altında meks etdiğimiz sâ‘at Melek Paşa efendimiz bu kal‘anın handakın fi’l-hâl cümle askere tathîr etdirüp derûn-ı kal‘aya elli aded dalyan tüfengler vakf eyleyüp teslîm-i dizdâr olup Akkirmân sicilline kayd olundu.

Lâkin bu kal‘a-i müfîd [ü] muhtasarın enderûn [u] bîrûnunda aslâ hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir imâret yokdur. İllâ bir mescidi vardır.

Andan asker-i İslâm’ın niçe bini Hân Kışlası üzre gidüp Paşa efendimiz alay-ı azîm ile nehr-i Turla kenârıyla semt-i garba gidüp,

Karye-i Hacı Hasan: Tatar Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa’nın kışlasıdır. Sefer Gâzî Ağaoğlu İslâm Ağa yalı ağası olmağile bu mahalde Paşa’ya kırk bin sadaklı ve savatlı şehbâz Tatar gâzîleriyle istikbâle çıkup Paşa’ya ve cümle asker-i İslâma bin koyun ve yüz sığır boğazlayup ziyâfet-i azîm edüp cümle guzâtı tok toyum eyledi. Andan,

Karye-i Korkmaz: Nehr-i Turla’ya karîb bir câmi‘li ma‘mûr yalı köyüdür. Andan,

Karye-i Sultân Savatı: Hân ve câmi‘li ma‘mûr yalı köyüdür kim cümle evleri saz örtülüdür. Darb-ı meseldir kim “Tatarın yediği darı ve geydiği deri, evleri saz kendileri nâsâz” derler, meşhûr meseldir. Andan,

Karye-i Porka: Bu dahi yalı köyüdür. Andan,

Karye-i Tonal: Ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan yine cânib-i mağribe nehr-i Turla kenârınca,

Menzil-i Kasaba-i Çöplüce: Bender kal‘ası nâhiyesinde beş yüz saz örtülü hân ve câmi‘li ve yetmiş aded dükkânlı yalı ağası hükmünde ma‘mûr Tatar ve Eflâk ve Boğdan köyüdür. Haftada bir kerre azîm cem‘iyyet-i kübrâ olup bâzârı durur. Turla nehri kenârı olmak ile bâğları ve bâğçeleri çokdur. Andan yine taraf-ı garba,

Karye-i Tilmaza: Re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan’dır. Andan,

Karye-i Livonta: Bender köylerinden re‘âyâsı cümle Eflâk ve Boğdan’dır. Andan ***[37b]*** cânib-i garba,

Karye-i Kopan: Re‘âyâsı cümle Boğdan’dır kim yalı ağası hükmündedir, ammâ Bender kal‘ası hâkinde Turla nehri kenârındadır ve cümle iki yüz saz örtülü ve bir kenîseli ma‘mûr köydür ve bunun nehr-i Turla karşusu sâfî Kazak-ı Ak vilâyetidir. Andan semt-i garba 3 saat gidüp,

Yeniköy: Nehr-i Turla kenârında bir mu‘azzam köydür kim cümle re‘âyâsı Boğdan keferesidir. Ve bunda Bender hâkimi tarafından kulağuzlar alup chanib-i garba 3 sâ‘at gidüp

Kal‘a-i Bender nümâyân oldukda *el-azametullâh* kal‘a-i Bender askeri cümle dokuz bin aded pür-silâh mükellef ü mükemmel asker Paşa'ya istikbâle çıkup alay-ı azîm ile gülbâng-ı Muhammedî çekerek kal‘a altına varıldıkda kal‘adan bir yaylım top [u] tüfengler atılup zemîn [ü] âsumân sadâ-yı top-ı kûpdan lerzenâk olup Paşa efendimiz dârât [u] kerr ü feriyle serâperdesinde meks edüp istikbâle çıkan kal‘a neferâtlarına bir kîse bahşîş ihsân edüp sahrâ-yı Bender'de asker cem‘ olmasıyçün üç gün tekâ‘üd ile cânib-i erba‘aya karavullar fermân olundu, zîrâ bu kal‘a-i Bender tâ kâfiristânın kat(?) ortasıdır.

Evsâf-ı sedd-i İslâm-ı dâr-ı imdâd, ya‘nî kal‘a-i Üstüvâr-ı Bender-âbâd

Mâ-tekaddem sene 889 târîhinde Bâyezîd Hân Akkirmân kal‘asın feth etdikde bu mahalle Gedik Ahmed Paşa Tatar-ı adû-şikâra geçit olsun içün bir müfîd [ü] muhtasar kulle binâ ederler. Tâ ki Süleymân Hânî‘de Kazak-ı Ak ol kulleyi münhedim edüp andan Tatar askeri nehr-i Turla'yı geçerken Rus-ı menhûs Tatarı bu mahalde kırardı. Âhir Tatar Hân Süleymân Hân'a bu mahalde bir kal‘a binâ olunmasın ricâ edüp ricâsı hayyız-ı kabûlde vâki‘ olup,

Süleymân Hân buyururlar kim "Ben derim, anda bir kal‘a yapılsın" demek ile kal‘a yapılup tamâm oldukda ismini kal‘a-i Bender'im kodılar.

Sonra galat-ı meşhûr evlâ olmağile kal‘a-i Bender dediklerinin vech-i tesmiyesi oldur. Sene (–) târîhinde binâ olunmuşdur. Âl-i Osmân kal‘a inşâ edemez derler. Bu kal‘ayı görmeyen Âl-i Osmân'ın kal‘a yapmasına elbette münkirdir. Hâlâ Özü eyâletinde Akkirmân ile müşâ bir kal‘a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i dârü‘l-amândır.

Hâlâ Özü hâkinde başka sancakbeği tahtıdır kim beğinin hâss-ı hümâyûnu 340.000 akçedir. Kanûn üzre erbâb-ı tîmârı 312 ve erbâb-ı ze‘âmeti 4. Cümlesi cebelüleri ile üç bin asker olur. Beği dahi beş yüz askere mâlikdir ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı ve ot ağaları ve beşli ağaları ve ot kulları vardır ve yüz elli akçe hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîn kazâsı vardır. Nâhiyesi cümle (–) aded kurâdır. Beher sene ber-vech-i adâlet kadıya beş kîse ve beğine yigirmi kîse â'id ü fâ'id olur. Eğer Tatarın "Beş baş" ta‘bîr etdikleri seferleri karşu kâfir tarafına işlerse beğine kırk elli kîse-i Rûmî olur.

Kal‘a dizdârı ile yigirmi ağalıkdır ve üç bin aded müstahfızân-ı azeb ve yerli ve gönüllü kal‘a neferâtları vardır, Ve yeniçeri ağasıyla yedi oda kapukulu çorbacıları ve bir oda cebeci ve bir oda topçu {ve muhtesib ve subaşı ve gümrük emîni} vardır.

El-hâsıl hîn-i muhâsarada bu kal‘a içre on iki bin asâkir-i İslâm mevcûd olur, zîrâ elbette haftada bir kerre küffâr şarâbı içüp gözüne şarâb-ı bî-hicâb geldikde elbette bu kal‘ayı her bâr muhâsara eder.

Evsâf [u] eşkâl-i cirm-i kal‘a-i Bender

Kal‘ası nehr-i Turla kenârında bir yanı alçak, cenûbu ve kıblesi yüksek küfeke kayalar üzre şekl-i murabba‘ bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ u metîndir, Ve her taşı fîl-i Mengerusî cesedi ve sığır ve at karnı kadar seng-i hârâ taşlardır kim Süleymân Hân'ın Mi‘mârbaşısı Sinân ibn Abdülmennân Ağa bu kal‘ayı inşâ ederken var makdûrun sarf edüp gûnâ-gûn ilm-i hendese üzre ihtirâ‘âtlı kulleler ve musanna‘ ve metîn burc [u] bârûlar etmiş kim vasfında lisân kasırdır ve cümle der [ü] dîvârı yigirmişer ayak enli ve

kalın horasanî ve rıhtım dîvâr-ı hemvârdır. Ve dahi dâ'iren-mâdâr cirmi bedenler üzre kâmil iki bin beş yüz germe adımdır ve kara cânibinde handakı gâyet derindir, ammâ nehr-i Turla kenârında handakı yokdur, lâkin ol tarafı dahi iki kat bölme metîn hisâr-ı üstüvârdır. Ve cümle iki kapusu var. Biri kıble cânibine nâzır varoşa açılır büyük ve metîn demir kapudur kim handak üzre asma cisri dollâb ve zincirler ile her gece kalkup cisri kal'a kapusuna siper ederler. Ve bu kal'a cümle iki kat dîvâr olmak ile bu büyük kapudan içeri bir kat demir kapu dahi vardır. Kıbleye mekşûfdur kim bu kapu üzre çâr-kûşe beyâz mermerde târîhi var, ammâ gâyet bâlâda olup ve izdihâm yer olmak ile kırâ'at olunmayup tahrîr olunmadı, ammâ bu târîhin sağ tarafında bir beyâz mermer üzre hüsn-i hat ile tahrîr olunmuş:

"Âh cânım Rukıyye Hânım, âşıkı Macar Mustafâ"

deyü tahrîr olunmuşdur.

Ve bu hattın üst yanında bir taşı oyup bir münakkaş İznik çanağını ayağından dîvâra yapışdırmışlar, ammâ gâyet üstâd işi, içi mâvi nakş-i bukalemûn çanağ-ı nîlgûndur. Ve bu demir kapu arasında yukaru kemerde bir demir kafes asılıdır kim hîn-i ma'rekede bu kafesi koyverüp kapu önüne siper ederler.

Ve bu kapu üzre Süleymân Hân'ın câmi'i var. Ol kadar büyük ve mükellef değildir.

Ve bu bölme kal'ada cümle yüz aded şindire tahta örtülü evlerden gayrı bir imâret şey yokdur. Ve bu Yukarukal'a on iki aded tahta örtülü metîn ve müstahkem kulle-i azîmlerdir kim her birinde beşer altışar pâre balyemez topları var. Ve bu kal'anın dörd köşesinde olan başka kal'a-misâl kulle-i azîmler üzre sağîr ü kebîr yüzer aded şâhâne topları olup her kullede yüzer ***[38a]*** ve yüz ellişer aded kâfirin top gülleleri saplıdır, zîrâ Berebaş kâfiri bu kal'ayı yüzer bin asker-i Rus-ı menhûs ile altı kerre muhâsara edüp hamd-i Hudâ bir zafer bulmayup hâ'ib ü hâsir gitmişdir.

Ve bu kal'anın içinde bir demir kapu dahi aşağı hisâra iner. şarka nâzır bir küçük kapudur kim bu aşağı kal'a tâ nehr-i Turla kenârına varır. İçinde cümle evleri şark cânibine nâzır biri biri üzre Turla'ya bakar cümle üç yüz aded tahta şindire örtülü hânelerdir.

Bu mahalde aslâ bâğ u bâğçe yokdur. Cümle yeniçeri ve cebeci ve topçular bunda sâkin olup başka bölme metîn rabât-ı şeddadî'dir.

Ve bu aşağı hisârın altı aded metîn kullelerinde nehr-i Turla'ya nâzır mehîb balyemez topları var kim Urus şaykaların aslâ geçirmez. Bu kullelerin cümle üstlerini Melek Ahmed Paşa efendimiz kendi mâlıyla tahta şindire ile örtmüşdür.

Ve Turla kenârında şark cânibine nâzır bir su kapusu vardır. Cümle ahâlî-i kal'a suyu andan alırlar. Ve Turla kenârı kumsal yer olmak ile ol tarafda kal'anın handakı yokdur. Ve ba'zı yeri kal'anın bu cânibi kanara kaya üzre vâki' olmuşdur.

Ve bu aşağı kapu olan kulle-i azîm içinde Süleymân Hân'ın bir câmi'i dahi var. Mihrâbının iki tarafında balyemez topları var ve ağa kapusu önünde iki şehîd merkadi vardır kim her leyle-i Kadîr'de üzerine nûr yağdığın kerrât ile görmüşlerdir.

El-hâsıl Âl-i Osmân'ın kilid-i metîni bu kal'a-i bender-âbâddır. *Hafizahullâh*, ammâ

derûn-ı kal‘ada cebehâne ve anbâr ve mahzenlerden gayrı çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm ve bezzâzistân misilli imâretler yokdur.

Ve bu kal‘anın büyük kapusunun taşra sol tarafında handak kenârında bir mürtefi‘ havâdâr yerde mecma‘ü‘l-irfân bir teferrücgâh ve mesîregâh namâzgâh-ı ferah-fezâsı var. Cümle guzât anda tâ‘at u ibâdet edüp varda beklerler. Ve handak kenârınca cümle kalın direkler ile şaranpav ta‘bîr etdikleri parmaklık çevirmişlerdir kim andan içeri at ve katır ve sâ’ir hayvânât giremeyüp kimesne handaka bir hâr u hâşâk atamazlar. Gâyet amîk ve pâk handakdır.

Ve bu hisâr-ı üstüvârın cânib-i erba‘ası ceng içün meydânlardır. Aslâ eser-i binâdan bir şey yokdur kim ol meydânlara kal‘anın topları kirpi gibi nâzırdır ve bu kal‘anın şark tarafında aslâ ve kat‘a varoşu yokdur, ammâ batı ve kıble tarafında varoş-ı azîmi var kim cümle etrâfı kesme handakdır. Ve her tarafında balvan kuyuları ve karavulhâneleri vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Bender

Bu varoş içre cümle dörd aded mihrâbdır. Ve dörd aded Müslim mahalleleri var. Yedi mahallesi cümle Eflâk ve Boğdan keferesi mahallesidir. Ve cümle bin yedi yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâsı yok, cümle tahta havlılı ve tahta örtülü ve saz ile mestûr ve niçe havlıları etrâfı çitli evlerdir.

Aslâ selâtîn câmi‘leri ve kârgîr minâreli câmi‘ler yokdur. Cümle minâreleri tahta ile mebnîdir, ammâ çârsû içinde (–) câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlikdir.

Medrese ve dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs yokdur, ammâ iki yerde mekteb-i sıbyânı var.

Ve cümle iki yüz aded müfîd [ü] muhtasar dükkânları var, lâkin bezzâzistânı yokdur, ammâ hânları ve mahzenleri çokdur ve sokaklarında aslâ kaldırım dahi yokdur ve bâğları dahi azdır, zîrâ her gün küffâr gelüp ceng edüp harâb eder. Anıniçün bâğ u bâğçeleri azdır, ammâ bu varoşdan taşra batı ve kıble tarafı gâyet mahsûllü nebâtât ve giyâhâtlı sahrâlardır kim kurâlarında bal ve yağı gâyet çok olur.

Ve âb [u] havâsı (havâsı) gâyet latîfdir ve halkı gâyet şecî‘ ve bahâdırlardır kim cümle Tatar kalpağı ve Kutmen kürkü geyüp her sabâh Turla’nın karşu tarafına Kazak kâfiri gelüp ceng ederler. Bu şehir içre ancak bir kesîf hammâmı vardır ve ziyâretgâhları ma‘lûmum değildir.

Bir gün birkaç gâzîler karşu tarafda kemîngâh yerlerde sinüp yedi aded Kazak kâfiri diller getirüp Paşa-yı müdebbir bunları söyledüp,

“Vallâhi Erdel kralı Rakofçi oğlu yüz bin asker ile Erdel vilâyetinin Seykel sahrâlarına gelmiş, ammâ dahi Leh vilâyetine girmemiş ve Leh kralı iki kerre yüz bin askerle sizin gelmeniz imdâdına bakar, ammâ size tâbi‘ Eflâk ve Boğdan beğleri yigirmişer bin asker Rakofçi’ya {imdâd} gönderüp sizi urmak üzredir” deyü haber verdikde, hemân Paşa bu dilleri ılgar ile Köpürlü‘ye beş günde gönderüp ahvâl-i pür-melâli kefereler nakl etdikde Eflâk ve Boğdan Kapu Kethüdâsı Uzun Alî Ağa Köpürlü vezîre der kim,

“Sultânım, bu bed haber Melek Ahmed Paşa’nın düzme iftirâsıdır. Eğer Eflâk ve Boğdan Rakofçi krala imdâd verirse beni katl edin” deyü da‘vâ-yı merd etdiğinin haberi

kal‘a-i Bender altında Melek Paşa’ya gelüp Köpürlü dil kefereleri küreğe göndermiş.

Hemân Paşa-yı âkıbet-endîş Eflâk ve Boğdan tarafına çaşıtlar gönderüp iki günde haberin sıhhatin getirdiklerinde Paşa-yı müdebbir cümle asâkir-i İslâm ile âmâde dururdu.

Ertesi gün Âsitâne tarafından hatt-ı şerîf ile bir kapucubaşı gelüp “Melek Lalam ***[38b]*** Allâh işin âsân getirüp Leh kralı dostumuza Tatar hân ile imdâd edüp basîret üzre olasın” deyü du‘âname hattı gelüp ol gün yine Tatar hândan Aliş Ağa nâm bir bartır carlıklar getirüp eyle tahrîr etmişler kim,

“Benim karındaşım, hâzır olun, Hacılar Bayrâmı gününde sizinle inşâ’llâh kal‘a-i Hotin altında mülâkat olup andan Rıdvaniçse nâm kal‘adan cenâbınız nehr-i Turla’yı ubûr edüp Leh vilâyetinde cenâbınız ile ve Leh kralı ve Kıraku kıralıyla ve bizim Kardaş Kazağımızla bir olup Rakofçi la‘înin siz ardından ve biz önünden bir hareket edelim, olmaya illâ hayr. Hudâ kerîmdir, âheste hareket edesiz, zîrâ bizim karındaşımız Nûreddîn Sultân’ı kırk bin asker ile Rakofçi’yı aramağa göndermişimdir. İnşâ’llâh Leh içine anlar dahi varup taburdan haber aldıklarında cenâb-ı şerîfinize anlardan haber varır” deyü hândan bu gûne imhâlnâme gelince Paşa-yı müdebbir âdemer ile müşâvere edüp bir ayak ileri kâfirin Orhay nâm vilâyetine doğru gitmeği ma‘kul görüp,

Kal‘a-i Bender’den Leh vilâyetine gitdiğimiz kılâ‘ u konakları beyân eder

Evvelâ kal‘a-i Bender’den seher vaktinde kös-i rıhletler çalınup üç aded mîr-i mîrân askeriyle ve yalı ağası Sefer Gâzî oğlu İslâm Ağa kırk yedi bin aded güzîde sadaklı ve savatlı ve koş atlı bahâdır-ı Bucak Tatarı ileri çarkacı olup kös-i kebirgeler çalup ileri gitdiler, ammâ cümle kapu kuluyla cebehâne ve toplar ile aşağı bölük sipâhîleri cümle kal‘a-i Bender’de kalmak fermân olunup ancak Melek Ahmed Paşa seksen yedi bin altmış aded güzîde asker ile kal‘a-i Bender’den *“Tevekkülen-alallâh”* deyüp cânib-i garba Turla kenârınca gidüp mukaddemâ Eflâk ve Boğdan memleketine gönderdiğimiz çaşıtlarımız Paşa’ya gelüp,

“Amân sultânım, işte Eflâk ve Boğdan küffârı sizin bu Benderde durduğunuz haberin işidüp Rakofçi’dan dahi on bin aded katana Macar Eflâğ ve Boğdan’a imdâd gelüp yarın ya öbür gün elbette sizi bir su geçidinde basarlar” deyü haber verdiklerinde Paşa-yı müdebbir gelen çaşıtlar ile ileri bir ağasın çarhacı olan yalı ağasına ve üç aded mîr-i mîrânlar haber gönderüp anlar âmâde olmada, beri tarafda Paşa kâmil 15 sâ‘at hâk-i Bender’de gidüp nehr-i Yişnevic’i atlar ile ayakdan geçüp,

Menzil-i karye-i Sihare: Bender nâhiyesi kurâsıdır, ammâ nehr-i Yişnevic, İskerled ve Boğdan dağlarından gelüp bu mahalde nehr-i Turla’ya mahlût olur. Bu Sihare köyünde sabâha dak cümle asker-i İslâm hâb-ı râhat görmeyüp pür-silâh âmâde durdular, ammâ hamd-i Hudâ düşmandan bir nâm u nişân görülmedi.

Andan ale’s-sabâh nefîr-i rıhletler çalınup cümle asker hâzır u müheyyâ ağırlıklar cümle gerüde giderek,

Karye-i Boboyoz: Nâhiye-i Bender’in âhir hudûdudur kim altı yüz aded bâğlı ve bâğçeli re‘âyâ-yı Boğdan köyüdür. Bu köyü ubûr edüp ol gün vakt-i asrda,

Menzil-i nâhiye-i Orhay

Sahrâsında cümle hayme vü hargâhları tınâb tınâba çıt-a-çıt kurup meks olundukda cânib-i erba'aya çeteciler ve karavullar gidüp pusulara girdiler. Biz beride asker-i İslâm ile ol gün kazanlar asup ta'âmlar pişürüp safâlar etdik ve bu Orhay nâhiyesi evvel ve âhir Boğdan kâfirinin vilâyetinin gâyet ma'mûr yeridir kim nehr-i Turla kenârına vâki' olmuş imâristândır, lâkin kâhîce nehr-i Turla karşusunda Durujunka Kazağı bu Orhay cânibine geçüp harâb eder.

Hikmet-i Hudâ bu mahalde ileri giden yalı ağası çarhacılarımızdan yedi aded kâfir dil getirüp Melek Paşa bu dilleri söyledüp "İşte şimdi sizi kâfir basar" deyü haber verdikde amân u zamân verilmeyüp yedi aded kâfir katl olunup anı gördük, birkaç atlı Tatar feryâdcı gelüp,

"Amân sultânım, bir sâ'at ileride ceng-i azîmdir, ammâ gam yemen. Atlanup âheste âheste imdâda gelin. Biz dahi kâfiri sizin üzerinize çekeriz. Olmaya illâ hayr" deyüp yine ol bahâdır yiğitler seğirdüp ileri cenge gidince hemân Paşa-yı kâmkâr mehterhâne çaldırmayup seksen bin aded güzîde askeri salt çıkarup gerü ağırlık üzre Kırkkilise ve Köstendil ve Vize sancağı askerlerin koyup cümle asker ile *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp at başı berâber rikâb rikâba çıt-a-çıt bir sâ'at kadar gidince top u tüfeng ve gülbâng-ı Muhammedî sadâsı istimâ' olunup hemân cümle guzât-ı müslimîn ejder-i heft-ser div-i nerre-i dirrendeye dönüp giderken anı gördük çarka giden askerimiz ilerisi at boynuna düşüp Bucak Tatarlı "Kavur cav katı caman katı yaman" deyüp bize işâret ederek kaçarlar, ammâ meğer murâdları kâfiri bizim askerin üzerine getirmek imiş.

Hemân Paşa-yı müdebbir Orhay sahrâsının sağ tarafı nihâyetinde dağlar içre cüyûş-ı muvahhidîni üç bölük edüp kemîngâhlarda âmâde edüp kendisi tevâbi' [u] levâhıkıyla ve yetmiş yedi bayrak sekbân u sarıcasıyla Orhay sahrâsında âmâde durup küffâr ile bizim talî'a-i asker olan yalı askeri ***[39a]*** sahrâ-yı Orhay'da "Bire vur hay" diyerek elleri ve kolları kanlı gelince hemân Paşa efendimizin Arganalı Ahmed Ağa ve Ensesi Yamalı şâmlı Halîl Ağa ve niçe yüz müsellâh Abaza ve Çerkes ve Kürd ve Türkman ağalarımız aç kurd koyuna girir gibi Eflâk ve Boğdan keferesinin içine girüp kılıç urmağa başladılar, ammâ küffâr-ı dûzah-karârın aslâ bâk-i pervâsı olmayup yaralı hınzîr gibi kudurup ceng ede ede tâ Orhay sahrâsının ortasına küffârın gerüsü de gelüp tamâm oldukda ceng-i azîm mahallinde iken hemân mukaddemâ Paşa efendimizin dağlar içre kemîngâhlara koduğu asker dahi pusudan bir kerre sadâ-yı "Allâh Allâh" ile çıkup kâfirin ardın aldılar.

Hemân küffâr gördü kim Bucak Tatarı askeriyle Osmânlı arasında kalup sehel cenge mukavemet edem sanup bi-emr-i Hudâ bir anda cümle yigirmi sekiz bin küffâr dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçüp bakıyyetü's-seyfi nehr-i Turla'ya urup anda dahi yalı Tatarı Turla nehrine atlarıyla yıldırup küffârları kara saçlarından kara şaykalarıyla {karaya} çıkarup esîr etdiler. Ve dağlara firâr eden küffârlar dahi bizim paşalı elinden halâs olmayup anlar dahi pâ-beste ve dil-haste esîr-i bend-i silsile-i âhen olup âh [u] enîne başlayup cümle kelleler Paşa'nın serâperdesi önünde dağlar gibi yığılup cümle esîrlere bu kelleri yüzdürüp yigirmi sekiz bin kelle tuzlanup iki bin esîr ve on iki top ve cebehâne ve haçlı bayrakları ile Ahmed Ağa bu kelle ve esîrleri Âsitâne-i sa'âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa'ya götürdükde tîz Boğdan ve Eflâk kapu kethüdâsı mel'ûn Uzun Alî Ağa'yı huzûruna getürdüp,

“Bire mel‘ûn, bu Eflâk ve Boğdan kelleleri nedir? Geçende sen dimedin mi ki ‘Melek Ahmed Paşa Eflâk ve Boğdan’a iftirâ eder. Eğer anlar âsî olurlarsa beni ibret-i âlem eyle’ dimedin mi? Bire kaldırın şu hınzîrı” deyüp Kıbrıs’a nefy-i beled nâmıyla sürüp anda katl etdiler.

Andan Melek Ahmed Paşa sahrâ-yı Orhay’da meymene ve meysere meks edüp “Âyâ Leh diyârında ne zuhûr eder?” deyü müterakkıb iken Paşa efendimiz cümle iş erleriyle meşveret edüp Orhay sahrâsından kalkup yine nehr-i Turla kenârınca bir gün ve nısfu’l-leyle varınca ılgar edüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Hotin

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Boğdanca (–) demekdir. Leh lisânınca (–) demekdir. Mukaddemâ ibtidâ bânîsi (–). Niçe kraldan krala intikâl edüp sene (–) târîhinde Leh kralı hükmünde iken Sultân Osmân Hân-ı Sânî-i şehîd iki kerre yüz bin asker ile muhâsara edüp fethi müyesser olmadı, zîrâ yedi kral küffârının taburları ile ceng-i azîmler edüp niçe bin asker şehîd olduğundan mâ‘adâ Budin askeri ile Budin vezîri Karakaş Paşa dahi şehîd olup asker-i İslâm’ın gözleri büyüyüp Hotin kal‘asının fethi müyesser olmamasının bir aslı budur.

Bir aslı dahi Osmân Hân kuldan yüz çevirüp mudârâ etmediğinden kul dahi Osmân Hân’dan rû-gerdân olup avk [u] te’hîr ile kış gelüp kal‘anın feth-i teshîri müyesser olmadı.

Ba‘de’l-ceng-i cidâl Leh kralıyla Sultân Osmân sulh-ı salâh edüp Hotin kal‘asın Leh kralı berâ-yı sulh Sultân Osmân Hân’a miftâhları ve top u kûpleri ve cebehâneleriyle teslîm edüp Osmân Hân dahi Boğdan beğine kal‘a-i Hotin’i ihsân edüp hâlâ bizim Boğdan beği boyarlığında yüz yetmiş pâre köye mâlik bir küçük palanka-misâl kal‘acıkdır. İçinden cümle Boğdan küffârı Paşa’ya alay ile istikbâle çıkup kal‘adan kırk elli pâre hurde toplar atılup şâdumânlar edüp kal‘a-i Hotin altında nehr-i Turla kenârında meks olunup cânib-i erba‘aya yine çarhacılar ve karavullar koyup kal‘a hatmanı ve boyarları Paşa’ya üç bin koyun ve bin sığır ve yüz fıçı bal ve yüz fıçı yağ ve niçe yüz elvân zahîreler ile iki münakkaş altışar atlı hinto arabalar içinde yigirmişer kîse ve on tahta semmûr ve bir araba yükü balık dişi ve kâmil bin araba yükü cümle askere beksümât ve hâs ve beyâz ekmekler ile küheylân Boğdan bârgîrleri hedâyâlar gelüp Paşa ve cümle ağavâtlar ve cemî‘i asâkir-i nusret-me’ser ganîmet oldukda Melek Ahmed Paşa efendimiz eydir,

“*Elhamdülillâh* sene (–) târîhinde Osmân Hân ile bu kal‘a altına geldikde kilâr-ı hâsda gılmân-ı hâssa idik. Hamd-i Hudâ şimdi Âl-i Osmân’ın serdâr-ı mu‘azzamı olup bu kal‘ayı emn [ü] emân ile görüp yigirmi sekiz bin küffârların dahi kırup bu kadar bin esîr alup Sultân Osmân’ın intikâmın aldık” deyü hamd [u] senâ etdi.

Eşkâl-i kal‘a-i Hotin: Nehr-i Turla kenârında şeddadî taş binâ bir küçük kal‘adır kim cirmi {bin} beş yüz adımdır ve handakı gâyet metîndir. İki kapusu var. Biri cânib-i ***[39b]*** cenûba biri nehr-i Turla kenârına nâzırdır ve içinde iç kal‘a-misâl bir manastır-ı azîmi var, İstifanî derler, gâyet metîndir.

Ve cümle sekiz aded tahta örtülü kulleleri var. Ve derûn-ı hisârda ancak altmış yetmiş mikdârı tahta örtülü bâğsız ve bâğçesiz küçük evlerdir. Ve cümle elli mikdârı dükkândır, ammâ taşra varoşı nehr-i Turla’ya doğru bin aded saz ve kamış örtülü Boğdan evleridir. Ve

altı aded kenîseleri çanı nümâyân idi. Ve yüz elli kadar yine saz örtülü dükkânlarında asker-i İslâm bey‘ [ü] şirâ edüp kırdığımız kâfirler içün feryâd [u] nâlân edüp,

“Ölsün gidi Türk, Leh vilâyetine gidersiniz. Erdel hâkimi Rakofçi kral dahi sizi kırar” deyü cevâb ederlerdi.

Ammâ {Hotin’in} âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan Boğdan’ın kazda kızları başı açık siyâh kâküllü mahbûbeleri ve bâğ u bâğçesi ve arpa suyu ve pivo [ve] med ve horilka rakılarının envâ‘ı ve balı ve yağı gâyet meşhûrdur.

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kal‘a-i Hotin

Merkad-i pür-envâr şehîd Karakaş Paşa: Pederimizin ve Melek Ahmed Paşa efendimizin hikâyetleri üzre mezkûr Karakaş Paşa Budin vezîri iken tabur cenginde alnından kurşumla urulup şehîd oldukda yedi bin Budin askeri dahi bu mahalde şehîd olup bu hâk-i pâkde medfûnlardır. Ve yedi kerre tabur cenglerinde on beş bin aded guzât-ı müslimîn şehîd olup cümle bu cebbânede medfûnlardır kim hâlâ niçesinin seng-i mezârlarında isimleriyle ma‘lûm kubûr-ı şühedâlardır. *Rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Hikmet-i Hudâ cümle asker-i İslâm ile kal‘a-i Hotin altında âsûde hâl üzre yatırken Leh vilâyetinde Tatar Hân’ın karındaşı Nûreddîn Sultân’dan bir mektûb-ı mahabbet-uslûb gelüp eyle tahrîr etmiş kim,

“Benim efendim, sultânım, hâlâ kırk yedi bin asker-i Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile diyâr-ı Kırım’dan Ramazân-ı şerîf ıydını kılup ılgar ile Durujunka Kazağı vilâyetinde Aksu kenârında kal‘a-i Ladicin altında kırk bin tüfeng-endâz Kardaş Kazak ve şeremet Kazak ve Sirge Kazak ve Andırya Kazak nâm dostlarımızla Rakofçi kral üzre varmadayız.

Benim efendim, mektûb-ı mahabbet-uslûbumuz ile ağaçayımız Mehemmed Giray Hân hazretlerinin mektûbu dahi sultânıma vusûl buldukda azîz şerîf başın içün ve pâdişâh-ı İslâm başıyçün olsun Bucak Tatarıyla yalı ağasın bu cânibe ale’t-ta‘cîl yollayup cenâb-ı şerîfiniz Bender kal‘ası‘nda yâhûd yalı köylerinde yâhûd Akkirmân kal‘ası‘nda muhâfaza edesiz, zîrâ sizin ile piyâde yeniçeri askeri ve cebehâne-i pâdişâhî vardır. Tatar askeriyle sizlere sefer eşmek müşkildir. Hemân bizi hayır du‘âdan unutmayasız ve dahi sahrâ-yı Orhay’da Eflâk ve Boğdan ve Macar kâfirine ey sâtûr-ı Muhammedî urmuşsun. Küffâr-ı dûzah-karâra hayli rahne verüp Leh kralı dünyâ kadar hazz edüp cenâb-ı Bârî ile bir kılıcı Rakofçi kral’ın taburuna müyesser eyleye. Hemân benim efendim, Bucak Tatarın ale’l-umûm bu cânibe gönderesiz” deyü Nûreddîn Sultân’ın mektûbları geldikde hemân kal‘a-i Hotin altında nefîr-i rıhletler ve kös-i hareketler çalınup cümle guzât ile cânib-i şimâle 6 sâ‘at gidüp Boğdan’ın hükmünde,

Kal‘a-i Soroka: Nehr-i Turla kenârında bir küçük taş kal‘adır. Varoşunda bin kadar saz örtülü ve kiliseli ve bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr kal‘adır. Sağ tarafımızda bir konak ba‘îd kalup biz cümle askerle Hotin’den altı sâ‘atde,

Menzil-i Palanka-i Rıdvaniçse: Evvel ve âhir Leh kralının kal‘asıdır. Âl-i Osmân’a hizmet ile neşv ü nemâ bulup kapucubaşı olan Rıdvân Ağa nâm köle kısmından bir be-nâm ağa fursat bulup kırk yıldan sonra “Âh vatan-ı aslîmin semiz domuz etleri” deyüp Kazak-ı Ak’a firâr edüp bu kal‘ayı binâ etdiğinden kal‘a-i Rıdvaniçse derler. Hâlâ müfîd ü

muhtasar bir küçük palanka kal‘acıkdır. Varoşu beş yüz pâre saz örtülü evlerdir.

Bu mahalde cümle asker-i İslâm hayme vü hargâhları ve bâr [u] büngâhları ile meks edüp Bucak Tatarı askeriyçün ân-ı sâ‘atde kamışdan ve sazdan botlar ve tulumdan kelek gemiler ve niçe yüz aded kayıklar ve çırnıklar peydâ edüp kırk yedi bin Bucak Tatarıyla yalı ağası ve Akkirmânlı Eşekdereli Mehemmed Ağa ve Sarataylı Velî Ağa ve Koda Batır Ağa cümlesi Paşa'dan me'zûn olduklarında hemân hakîrin aklı başından gidüp {Melek Ahmed} Paşa'nın ayağına düşüp Tatar ile sefere gitmeğe ricâ etdiğimde du‘â-yı hayr ile yigirmi at ile ve on yedi gulâmımla,

Bin altmış yedi Zilka‘desi'nin nısfında yalı ağasıyla Leh memleketine sefere gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Paşa'nın dest-i şerîfin bûs edüp Rıdvaniçse kurbunda kayıkla nehr-i Turla'yı hakîr selâmetle geçüp karşu tarafda Tatar askerin ***[40a]*** seyr [ü] temâşâ etdim.

El-azametullâh haşr [u] neşirden bir Kerbelâ günü olup kırk yedi bin Tatar askeri yüz elli bin bârgîrler ile nehr-i Turla'ya kendülerin urduklarında nehr-i Turla bu kadar kerre yüz bin at ayağıyla dolup su bügendi. Alt yanı sığ kalup niçe bin Tatar sudan seğirde seğirde geçdiler. Niçe bin Tatar dahi gemiyle ve pot ile ve tulum ile tarfetü'l-ayn içre geçüp tulumlardan tîrkeş ve kılıçları ve cümle esbâbların çıkarup geyindiler ve tarfetü'l-ayn içre atlandılar. Meğer Leh kralı tarafından on bin Leh askeri imdâda gelüp hâzır imiş. Anlar bizi sol tarafımızda görünen Kamaniçe kal‘asına götürmeyüp yıldız cânibinde Durujunka vilâyetine götürdiler kim Nûreddîn Sultân ol tarafda imiş. (–) (–) (–)

Der-beyân-ı vilâyet-i Leh be-hâkimân-ı Rus-ı menhûs Durujunka

Evvelâ Nûreddîn Sultân'ı şunda bunda râst geliriz diyerek nehr-i Turla kenârıyla cânib-i şarka meyyâl kâmil bir konak ormanistânda Leh askeri önümüz sıra kulağız gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i Raşkova: Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ nehr-i Turla kenârında gâyet ma‘mûr şehirdir. Lisân-ı Lehce Raşkova (–) demekdir.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yıldız cânibine sahrâlar içre âbâdân kurâlar geçüp ikinci günde,

Evsâf-ı kal‘a-i Mohilo: Bu dahi Leh vilâyetinde Durujunka Kazağı hükmünde ganîmet vilâyetdir, ammâ iç kal‘ası bir kaya üzre taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır. İçinde üç bin tüfeng-endâz cengâver Kazak-ı Akı var, ammâ taşra varoşu nehr-i Turla kenârında üç bin saz ve tahta örtülü ve ve çârsû-yı bâzârı ve bâğ u bâğçeli ma‘mûr ve metîn palankadır kim her palanka ağaçları âdem kucaklayamaz. İçi cümle rıhtım dolu topraklı palankadır. Çârsû-yı bâzârı ve ma‘mûr haçlı keniseleri var, ammâ hammâmı yokdur.

Andan kalkup cânib-i şarka düz ormanlar içre çemenzâr yerlerde kat‘-ı menâzil edüp bir gece,

Menzil-i sahrâ-yı Zin: Bir acâ'ib otlu ve sulu çemenzâr sahrâ-yı lâle-izârdır.

Andan ertesi ale's-sabâh 10 sâ‘atde gâh ormanlıkda ve gâh kumsal ağaçsız çemenzâr yerler ile gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Zingü: Lisân-ı Leh ile (–) (–) demekdir. Bânîsi Krakov Kral'ınındır. Nehr-i (–) kenârında iç kal‘ası evc-i âsumâna berâber bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes metîn ve müstahkem taş binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Cebehânesi ve mükellef topları ve üç bin askeri vardır, ammâ Kamaniçse hükmündedir, ammâ aşağı varoşı gâyet büyükdür. Cümle üç bin tahta ve saz örtülü ma‘mûr evlerdir ve deyr-i kebîrleri gâyet çokdur. Ve çârsû-yı bâzârı ve aşağı palankası etrâfı sarp taşlık yerde etrâfı sarp handaklı ve yedi kapulu sarp varoşdur. Ve bâğçelerinin hadd [ü] hasrı olmayup elması ve kirazı ve emrûdu ve eriği firâvân olduğundan bu şehir halkı cümle meyvelerin arabalar ile Kamaniçse'ye götürürler.

Andan biz yine şimâl cânibine giderken kâmil on bin aded müsellâh ve mükemmel Leh askeri torompetelerin çalarak altı bin aded arabaları ve cebehâne toplarıyla gelüp bizim askere imdâd gelüp yalı ağasına ve ot ağalarına hedâyâlar verüp,

"Rakofçi Kral, Erdel'in Seykel vilâyetinden çıkalı on gündür. Gâfil olmayalım" deyüp haber getirdiler.

Anlar ile ol gece sahrâ-yı Bora nâm mahalde yatdık, ammâ atlarımız ve bizler safâ-yı câvidân etdik.

Andan yine ale's-sabâh şimâl tarafına ormanlar ve ma‘mûr kurâları seyr [ü] temâşâ ederek 9 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ-yı vâcibü‘s-seyr Kamaniçse

Cümle Leh ve Tatar askeriyle altına varup meks etdiğimizde *el-azametullâh* cânib-i erba‘asından âdem kellesi kadar gülleler ile balyemez toplar atup murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup şâdumânlar edüp içerden kapudanı beş yüz araba zahîre ile gelüp cümle hedâyâların yalı ağasına teblîğ eyleyüp yine kal‘aya gitdi.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Kamaniçse: Leh lisânınca Kamaniçse taşa derler, ya‘nî taşdan mebnî kal‘a demekdir. Bânîsi ibtidâ (–) (–) (–) nehr-i (–) kenârında evc-i âsumâna çıkmış cümle kesme kaya handak üzre niçe yerleri yine kesme kaya dîvârlı bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn ve kal‘a-i üstüvârdır ki vilâyetinde değil belki Çeh vilâyetinde ve İsfaç diyârında ve Filimenk iklîminde ve Alman dağlarında böyle bir sûr-ı kavî yokdur, lâkin zâlim kal‘anın cânib-i (–) sehel havâlesi vardır, ammâ ol tarafa hâ'il kal‘aya azîm havâle tabyalar yapup kal‘a ol havâle tarafından emîn olmuşdur.

Hattâ sene (–) târîhinde Abaza Paşa Özü vâlîsiyken bu kal‘ayı ***[40b]*** yetmiş yedi gün muhâsara edüp fethi müyesser olmayup bednâmlık ile avdet edüp Silisre'ye geldi, ammâ Âl-i Osmân deryâ-misâl asker ile gelüp muhâsara edüp Tatar askeri imdâda gelen askerin komasa kaht [u] galâdan bi-emr-i Hudâ feth olurdu. *Allâhümme yessir bi'l-hayr.*

…………. (14 satır boş)………

Bu kal‘ayı temâşâ edüp Leh kralından haber geldi kim "Bizim askerimizle cümle İslâm askeri kalkup Izbaraş kal‘ası altına doğru gidesiz kim Kırım askeri dahi ol tarafa gelmek üzredir" deyü Leh kralından böyle haber gelince hemân Kamaniçse altından yalı ağası kalkup bir gece arada yatup ale's-sabâh vakt-i asrda,

Evsâf-ı kal‘a-i Bar

Hakkâ ki seng-i bâr bir hisâr-ı üstüvârdır. Evvelâ bânîsi (–) (–) ve Leh lisânınca Bar (–) demekdir. Bu dahi Leh'e tâbi' bir ağrabü'l-garâ'ib sa'b hisâr-ı mükerrerdir kim cebehânesi ve şâhî darbzen topları var. Taşra varoşu bir sâ'at batak kenârında etrâf [u] eknâfı ormanlı bir varoş-ı azîmdir ve bir tarafı bataklık kenârında sâfî dolma rıhtım palanka-i azîmdir kim cümle iki bin aded tahta ve saz örtülü evlerdir ve sekiz yüz kadar dükkânlar ve on iki aded çanlı mükellef kenîseleri ve bâğçeleri bî-hisâbdır, ammâ kış vilâyeti olmak ile incir ve zeytûnu ve narı olmaz. Gerçi üzümü olur, ammâ lezîz ve âbdâr olmaz

………………(2 satır boş)…………….

Andan yıldız tarafına bir konakda ormanlı ormanları ve ma'mûr Kazak ve Leh kurâların geçüp,

Evsâf-ı Palanka-i (–) (–): Bânîsi (–) (–) ve sebeb-i tesmiyesi (–) (–). Bu dahi bir bataklık göl içinde bir cezîre-i azîmde bir sevâd-ı mu'azzam palanka-i azîmdir. Göl kenârından Aynasu üzre tâ kal'aya gelince ağaç cisrin tûlu kâmil iki sâ'atdir. Niçe yerden cisrleri zemberek ile kaldurup kal'a cezîrede kalır. Yaz günleri Tatar'dan aslâ bâk-i pervâsı yokdur, ammâ kış günü gölü dondukda niçe kerre Tatar bu varoşu urup beş altı bin esîr almışdır ve zirâ'at yerleri cümle cezîreden taşradadır. Derûn-ı kal'ada ancak bin evdir, ammâ bunlardan Leh kralı fermânıyla gelen hedâyâ ve zahîre yenmeyüp yine yerinde kaldı. Tâ bu mertebe ganîmet şehirdir. Cümle altı bin kula mâlikdir. Hatmanı Leh kralı tarafındandır.

Altı yüz kadar dükkânları ve yigirmi kadar deyrleri vardır, ammâ cezîrede olmak ile bâğ u bâğçeleri aslâ yokdur. Andan ara yatıda ormanlığı ve çölleri ve bâğçe kurâları iki günde geçüp,

Evsâf-ı vilâyet-i Hanarvaş, ya'nî kal'a-i seng-âbâd-ı Izbaraş

Evvelâ bânîsi (–) (–) ve sebeb-i tesmiyesi ***[41a]*** lisân-ı Lehce (–) demekdir. Eğer iç kal'ası ve eğer taşra kal'ası cümle beyâz taş kal'adır Nehr-i (–) kenârında mebnî bir kal'a-i kavî hisâr-ı üstüvârdır kim evvel [ve] âhir Leh kralının hükmünde olup gûyâ paşalıkdır. Cümle üç bin pür-silâh askere mâlikdir. Derûn-ı hisârda cümle iki bin evdir ve dokuz kenîse ve üç yüz dükkân ve (–) (–) (–).

Bu mahalde Leh kralından yedi araba yalı ağasına hedâyâ ve yüz araba me'kûlât [u] meşrûbât gelüp hakîre dahi "El-hedâyâ tüşterek" deyüp hissemiz değdi. Hattâ bu mahalde Krakov Hâkimi Varşalka Kral cânibinden otuz bin müsellâh ve mükemmel Krakov askeri imdâd gelüp cümle küffâr başka konup bizim Tatar askeri başka konmağa başlayup cânib [u] etrâfımıza kolcular kurduk. Ve bu mahalde Nûreddîn Sultân'ın kal'a-i Omân'a geldüğü ve Kırım ağzında Or ağası Karaş Biy kal'a-i Praslov'a gelüp kırk bin Kardaş Kazak ile bile geleceği haberi mektûblar geldi. Biz dahi üç gün kal'a-i Izbaraş altında meks edüp kal'ayı seyr [ü] temâşâ etdik. Taşsız bir sahrâ-yı mahsûldâr içre şekl-i mukavves, ya'nî yay gibi şeddadî binâ bir kal'a-i ra'nâdır kim üç kapusu var. İç hisâra girmedim, ammâ varoşu cümle on dirsek kulle tabyalardır ve handakı alçakdır, ammâ pâkdir ve içi batakdır. Cebehânesi ve mefret topları vardır kim birer birer temâşâ etdik, mâni' olmadılar, ammâ Kazakların temâşâ etdiklerine Leh askeri rızâ vermezler idi. Ve gâyet musanna' kârgîr binâ sarâyları var, lâkin cümle şindire tahta örtülüdür ve bunun

kapudan hatmanı yalı ağasına kal‘a hâricinde ziyâfetler edüp vâfir hedâyâlar ile yigirmi aded pâk Macar esîrleri verdi. Andan üçüncü günde cümle Leh askeri ve bizim Tatar askeri kalkup poyraz cânibine düz ormanlık içre gidüp 8 sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i Gürlev

Bânîsi (–) sebeb-i tesmiyesi (–). Bu kal‘a Krakov hâkinde vâki‘ olmuşdur, ammâ evvel ve âhir Leh kralı hükmündedir, lâkin sene 1054 târîhinde İslâm Giray Hân asrında Kardaş Kazak bu kal‘ayı hân kuvvetiyle alup yine Leh kralına vermişdir. Kal‘ası bir düz sahrâda çit ve ağaç palanka kal‘a-i metîndir kim içi rıhtım dolma yigirmi adım enli dîvârdır ve yedi köşe ve yedi bin adım cirmi vardır. Ve cümle üç kapusu var. İçinde ancak bir azîm manastırı var, gûyâ iç kal‘adır. Ve cümle bin aded dükkânları var ve taşrasında bâğçeli bir varoş-ı azîmi etrâfı dâ’iren-mâdâr handakdır. Andan kal‘a-i Gürlev altından kalkup yine cânib-i şimâle bir konak düzde ormanlık içre gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i Burut: İbtidâ bânîsi (–) (–) ve sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (–) demekdir. (–) (–) nehr-i (–) kenârında rıhtım dolma binâ palanka hisârdır. Kârgîr binâ değildir. Evvel ve âhir Leh kralı hükmünde hatmanlıkdır kim bin aded kefere kula mâlikdir. Ve bin aded tahta şindire örtülü ma‘mûr çârsû-yı bâzârlı ve manastırlı palankadır.

……………..(1 satır boş)………………

Andan yine semt-i poyraza gidüp,

Evsâf-ı Palanka-i (–): Bu da Leh kralına tâbi‘dir.

……………..(1 satır boş)………………

Andan yine taraf-ı poyraza gidüp

Evsâf-ı kal‘a-i Podhayiçse: İbtidâ bânîsi (–) (–) ve sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (–) demekdir. Evvel ve âhir bu kal‘a Leh kralının hükmünde kal‘a-i azîm ve şehr-i kadîm ma‘mûr u müzeyyen bir diyâr-ı bender-âbâddır kim bu şehrin cümle imâristânının enderûn [u] bîrûnu serâpâ taş kârgîr binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ asker tündlüğü izdihâmından dâ’iren-mâdâr cirmi ve kaç kapusu olup kaç köşe kal‘a olduğu ma‘lûmum değildir, ammâ hâkimi Leh kralı vezîridir kim beş bin cengâver tüfengli Nemse soltatının yayasına ve üç bin atlı askere mâlikdir. Ve bu kal‘a içre çuka işler ankâ Yahûdî ve Ermeni re‘âyâsı ol kadar çokdur kim hisâbın vâmoşları bilür.

Ve bu şehir içre cümle dörd bin tahta örtülü kârgîr binâ sarâyları vardır ve iki bin aded dükkânlarında cümle avratlar oturup metâ‘ların satarlar ve dokuz aded mükellef hânları ve 3 aded bir gûne sobalı hammâmları vardır ve şehir içi ol kadar pâkdir kim korta sarâyı yolu serâpâ kırmızı tula döşelidir ve cümle sağîr ü kebîr yigirmi aded mu‘azzam kenîseleri vardır. Cümleden Varşalka kral deyri (–) (–) (–) (–) ***[41b]***

Ve bâğçesinin hadd [ü] hasrı yokdur ve cemî‘i meyvesi olur. İllâ hurma ve incir ve zeytûnu ve limon ve turuncu ve narı olmaz. Zîra kış kânıdır kim iklîm-i sâdisin vasatında vâki‘ olmuşdur, lâkin âb [u] havâsı mu‘tedil olduğundan mahbûb u mahbûbelerine nihâyet yokdur. Cümle kızları açık başlı ve siyâh saçlı ve elvân harîr hil‘atlı ve fisdanlı ve kubâdî sarı pabuçlu kızları olur. Kefereleri semmûr kalpak-ı elvân geyüp cümle libâsları elvân

çuka ve elvân güderi altun ve gümüş düğmeli dolamalar geyüp zünnâr kuşak ve teybend harîr kuşak kuşanır mülebbes pâk kefereleri vardır.

Leh keferelerinin ismi: (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve Leh kızlarının esmâları:

……………..(4/3 satır boş)………………

Ve şehrinin memdûhâtından elvân şayak ve saya ve dimi çukaları ve bin gûne rakıları ve pivo ve medleri cümleden beyâz ekmeği meşhûrdur, lâkin bu şehir dağ eteğinde vâki‘ olmağile şehre havâlesi vardır.

Bir sabâh vaktinde ol havâle olan dağlar tarafından bir toz evc-i âsumâna zâhir olup tarfetü‘l-ayn içre anı gördük. Nûreddîn Sultân kırk bin Kırım askeriyle nümâyân olunca biz dahi kırk yedi bin aded Bucak Tatarıyla atlanup istikbâle çıkup fi’l-hâl iki asker bir yere cem‘ olup yalı ağası ve hakîr atlarımızdan piyâde olup Nûreddîn Sultân’ın pây-ı semendine yüzler sürüp yine atlarımıza süvâr olup sultân ile hakîr atbaşı berâber olup niçe kelimâtlar ederek yine sahrâ-yı Podhayiçse’de meks etdik.

Der-beyân-ı mülâkat-ı Nûreddîn Sultân bâ-müşâvere-i yalı ağası ve cümle ot ağaları

Bu sahrâda mukaddemâ bizimle sâkin olan kırk bin Leh kralı askeri ve Nûreddîn Sultân ile gelen kırk bin aded Kardaş Kazağı ve yigirmi bin aded Nûreddîn Sultân ile kulağız olup gelen Leh askeri cümle bir yere geldikde yüz bin kâfir olup başka konup anların dahi hatmanları ve boyarları ve gorofları cümle iş erleri Nûreddîn Sultân’ın alaçasında müşâvere edüp keneşlerin bir yere koyup ale’l-ittifâk “Rakofçi’yı Leh vilâyetine komayup dahi Erdel vilâyetinden çıkmadan ya çıkmışsa da râst geldiğimiz yerde basalım” deyü ittifâk ile sahrâ-yı Podhayiçse’de kös-i kebürge ve nefîr-i Efrâsiyâblar çalınup kefere tarafından nâkûs ve erganon ve dankiyoları çalınup,

Podhayiçse sahrâsından Horodok ve Topurdok ve İşcerez ve İlvov ve Lobinya ve tâ Erdel vilâyetine gitmeğe azîmet etdiğimiz kılâ‘ ve sahrâ ve kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ Podhayiçse’den kalkdığımız gün cânib-i şimâle 7 sâ‘at çemenzâr vâdîlerle gidüp

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd-ı İşcerez: Evvelâ bânîsi (–) (–) (–) ve lisân-ı Lehce sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–).

Ammâ bu kal‘a asker-i İslâm’ı görünce azîm top şâdumânları edüp zîr-i kal‘ada meks olunup gerüde kalan kırk elli bin arabalar ile bize imdâd gelen kefereler dahi gelüp kara nahır gibi kara çadırlarla konup tarfetü‘l-ayn içre etrâflarına tabur handakı kazmağa başladılar. Meğer Rakofçi kralın Erdel memleketinden çıkup geliyorduğun haber almışlar. Gerçi Tatar askeri dahi haber aldılar, ammâ cümlemiz yağmurluklardan çadırlarımız kurup donlarımız çıkarup cümle atlarımız soyup arkanlarla çayırlara salup atlar dahi bizim gibi râhat olmada.

Eşkâl-i kal‘a-i kadîm İşcerez: Evvel ve âhir Leh kralınındır, ammâ Krakov vilâyeti hâkinde vâki‘ olmuş kirmândır. Kal‘ası bir sahrâ-yı lâle-izârda nehr-i İşcerez sâhilindedir. Nehr-i İşçerez Krakov dağlarından gelüp bu mahalden ubûr edüp nehr-i Özü‘ye ve bir kolu nehr-i Turla’ya mahlût olur. Bu kal‘a şekl-i muhammes bir tula

binâ beş tabyalı bir sûr-ı ra‘nâdır. Ve ancak iki kapusu var ve etrâfı sulu ve bataklı handakdır.

Derûn-ı hisârda bin aded tahta ve saz örtülü mükellef kefere hâneleridir ve cümle yüz dükkân ve üç aded mu‘azzam kenîseleri vardır ve dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin adımdır. Ve kapudanı sultâna hedâyâlar verüp eydir:

“Meded pâdişâhım, dünki gün Rakofçi kralın sizinle çaşıdı gelüp Rakofçi’ya ‘Tatar geliyor’ deyü ılgar ile habere giderken çaşıtları dutup söyletdim.

{‘Rakofçi} bu mahalle yedi konak İlvov vilâyetine karîbdir’ dedikde kal‘amız altında çaşıtları öldürdüm. Rakofçi’ya haber varmayup anlar sizlerden gâfillerdir. Bire pâdişâhım, yetiş. Anların atları yorulmuş ve âdemleri açlıkdan kırılmış” deyü kal‘a kapudanı sultâna böyle müferrih haber verüp kal‘adan on top ile üç bin aded güzîde Leh askeri imdâd verüp bu mahalde Leh kralından dahi sultâna vâfir hedâyâlar gelüp,

“Pâdişâhım biz dahi sana yüz bin asker ile imdâda varmak üzereyim” deyü ***[42a]*** haber gelince hemân sultân cemî‘i zamânda kırsan Tatar askeri gece yürümez iken hemân vakt-i gurûbda nefîr-i Efrâsiyâbları çalınup cânib-i garba ol gece mâhtâbda seğirdüp yine Eflâk ve Boğdan’dan Rakofçi’ya giden imdâdlar niçe mâl ve birkaç bî-mecâl kefereler bırakmışlar. Anları söyledüp kelle paça edüp geçdik. Tâ sabâha dak ılgar ile yürüyüp ale’s-seher yol üzre Eflâk ve Boğdan kefereleri cebehâne ve topların bırakmışlar. Anları bu Leh kapudanına verüp dahi ileri seğirdüp yol üzre on bin mikdârı Eflâk ve Boğdan cünûd-ı cünûblerine râst gelüp tarfetü‘l-ayn içre içlerine Tatar askeri aç kurd gibi girüp amân u zamân vermeyüp cümlesi şemşîr-i âteş-tâbdan geçdiler. Cümle atların ve kemerlerinde mâlların Tatar askeri alup sâ’ir mâl-ı ganâ’imlerin kavm-i Kazak ve kavm-i Leh alup nehb [u] gâret etdiler, zîrâ ahd [u] amân ve yemîn-i Kur’ân anın üstüne idi kim mâl ve cânlı makûlesi Tatarın ola. Sâ’ir kelepür-esbâb sonra Leh’in ve Kardaş Kazağın ola.

Andan bir sâ‘at ileri varup **sahrâ-yı Boraj’**da bir handak tabur yeri gördük kim dörd kat handak-ı azîm kim handakının umkuna âdem bakamaz. Meğer Rakofçi kral üç gün mukaddem konup kazup kalkup İlvov kal‘ası altına gitmiş. Hemân Nûreddîn Sultân hazretleri ot ağaları ve cümle kart kişiler ile keneş, ya‘nî müşâvere edüp cümle yemîn billâh ile çapul civerecek olup Leh ve Kazak askeri salt olup atlar ile ve arabalar ile anlar dahi seğirdecek olup Fâtiha tilâvet oldukda *el-azametullâh* cümle koş atlı sadaklı ve savatlı zor-batır yiğitler koşkol atların kollarına alup Kazaklanmış ağırmak atlarına süvâr olup *“Tevekkülen-alallâh niyyetü‘l-gazâ*” deyüp seksen yedi bin Kırım ve Bucak Tatarı iki kerre yüz bin atlar ile bir kerre yortup gird-i siyâh evc-i âsumâna peyveste olup at ayağı altına râst gelen ağaç kökleri sofî misvâkı gibi tiftik tiftik olup *Allâhümme âfinâ* bir âdem atdan tökezlense ol âdemin âhirete ulaklık ile gidişidir, zîrâ bu çapul civerildiği mahalde Tatarın mahşerden nişân verir bir günüdür.

Ol gün ol gece seğirdüp altı konak yeri dokuz sâ‘atde alup **menzil-i sahrâ-yı kal‘a-i İlvov** fezâsının bir köşesinde cümle atlardan düşüp atları cümle soyup sehel çayırlar üzre atlar avnayup atlar râhat olunca gerüdeki asker-i Leh gelince ârâm edüp cümle asker dağarcıklarından talkanları ve kurudları ve yazmaların çıkarup yediler ve at südlerin sağup nûş etdiklerinde gerüdeki {imdâdımız} asker-i küffâr dahi geldiklerinde hemân sultân

nefîrlerin çalup yine çapula seğirdüp kâmil dokuz sâʻatde dörd günlük yolu alup sahrâ-yı (–) (–) nâm mahalle vardıkda *el-azametullâh* ol sahrâ-yı çemenzâr-ı lâle-izârın her otu başına âdem deryâsı cemʻ olup çıt-a-çıt tınâb tınâba kurulmuş bir tabur-ı azîm kim dâ'iren-mâdâr cirmi iki günde devr olunmaz ve etrâfı kat-ender-kat handak-ı amîk bir tarafı nehr-i (–) arka verüp Rakofçi kral iki kerre yüz bin asker ile bu tabura mütehassın olup cânib [u] etrâfına handak toprakları üzre yetmiş seksen bin arabaların birbirlerine zincirler ile bağlayup taburlar çatmış ve tabur içre taʻâmlarının duhânları evc-i âsumâna çıkmış. Bu hâl üzre Nûruddehr [Nûreddîn] Sultân bu taburu alarkadan görüp bir orman içre müşâvere edüp ibtidâ Tatar Hân'a ve sâniyen Hotin altında Melek Ahmed Paşa'ya ve sâlisen Leh kralına mektûblar yazılup,

"Mâh-ı Zilhicce'nin on beşinci gününde taburu (–) sahrâsında kamamışız. Elbette bize imdâd yetişesiniz" deyü niçe çatal atlı şehbâzlar gitmede. Beri tarafda müşâvere yek-dil [ü] yek-cihet olup tabura sarılup muhâfaza etmeğe ahd etdiler.

Der-fasl-ı muhâsara-i tabur-ı Rakofçi Kral

İşbu sene 1067 mâh-ı Zilhicce'sinin onbeşinci gün vakt-i seherde Nûreddîn Sultân ile Yalı Tatarı ile Leh imdâdı ve Kardaş Kazak ile bir uğurdan (–) sahrâsı ormanından çıkup sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup cümle guzât berk-ı hâtif gibi at bırağup cümle (–) asker ile Rakofçi kralın taburun muhâsara eyleyüp alarkaca meks olunup ol gece etrâf [u] eknâfda karavullar konup yatdık. Yine kâfirden ve ne bizden hareket olmayup cümle âsûde-hâl yatdık.

Sitâyiş-i eşkâl-i tarz [u] tavr-ı tabur-ı Macar-ı Füccâr Rakofçi-i laʻîn

Ol gece tabur içre küffârın bir harekât-ı hıyel ü şeytanat etmede cidd ü cehdleri var idi kim tâ sabâha dak aslâ râhat uykusu görmediler. Ale's-seher kim oldu bir mürtefiʻ yerden tabur mahalline nazar etdik. Tabur handakından taşra iki kat handak dahi kazup cereyân eden nehr-i (–) handak ***[42b]*** içinden akıdup handaklar önüne niçe kerre yüz bin hurde kuyular kazup aralarına çarh-ı felekler şaranpav parmak[lık]lar ve niçe kerre yüz bin arabaların tekerleklerin yere dökmüş ve çalıları ve niçe kerre yüz bin dallı ve budaklı dıraht-ı müntehâları paçarız içün yere dikmiş ve beş yerde asma cisrler edüp etrâf-ı tabura on bir yere dağlar gibi topraklar yığup tabya-i azîmler inşâ eyleyüp her tabyaya kırkar ve ellişer pâre balyemez toplar koyup her cânibinde havân kumbaralar hâzır eylemiş ve handaklardan taşra püskürme bârûdlu lağımlar atmış.

……………..(2 satır boş)………………

El-hâsıl eğer cümle hîle vü hudʻa ile inşâ etdiğin taʻrîf ü tavsîf etsek başka bir taburnâme olur.

Hulâsa-i kelâm bu taburu kâmil iki gün muhâsara edüp ne bir baş ve ne bir dil alınmak mümkün olmayup bir tarîk ile bir zafer bulunmadı. Âhirü'l-emr Nûreddîn Sultân gördü kim günden güne iş gerü kalır. Âhir bu re'y [u] tedbîr-i müstahsen görüp asâkir-i Tatar içre ne kadar salb [u] siyâsetden rehâ bulmuş şakî veled-i zinâ-yı cüst ü çâpük ü çâlâk düzdân ve ayyâr pehlivân yiğitler var ise anları katına kığırup hezârân vaʻdeler ile anlara istimâletler verüp,

“Taburun derûnundan rindâne ve merdânelik ile birkaç dil getirirseniz size şu kadar ihsân ederim” deyüp niçe in‘âmlar dahi etdi.

Hemân derûn-ı askerden üç yüz aded Amr-ı ayyâr köçekleri şeb-revânî esbâbların geyüp kimisi imdâda gelir şeklinde Macar dilinden fasîh u belîğ bilenler zahîre getirüp kimisi dilenüp kimi Leh’den kaçar şeklinde.

El-hâsıl üç yüz aded ferzend-i ayyârlar birer gûne şeytanat ile ol şeb-i muzlimde kol kol tabura birer lu‘b ile girdiklerinde tabur içre bir gırîv [ü] feryâd kopup sabâha dak küffâr-ı dûzah-karâr içre bir vâveylâ kopdu kim ta‘bîr olunmaz.

Ale’s-sabâh anı gördük. Üç yüz kişiden yedisi gâ’ib olup mâ‘adâsı bu kadar mâl-ı ganâ’imle yetmiş sekiz aded küffârı pâ-beste ve dil-haste kayd [u] bend ile huzûr-ı Nûreddîn Sultân’a getirdikleri kimi kâfir sarhoş u evkâr kimisi dârû-yı hoşber ile pür-efkâr yatırlar. Niçesini tilmaşlar, ya‘nî tercümânlar söyledüp tabur içre iki kerre yüz bin küffâr ve seksen yedi bini yaya tüfengli olup zahîreleri kalmaduğu haberleri alınup cümlesinin kelleleri tenlerinden cüdâ olunup tekrâr taburun altına dahi yakın varılup ancak top yetişir oldu.

Deryâ-misâl asker-i İslâm alacıkların kurup taburun cânib-i erba‘asın kat-ender-kat asker kuşatdı, ammâ nehrin karşu cânibinde {bizim imdâd-ı} küffâr-ı Leh ve Kazak gâfil yatırlardı. Ol gece taburdan küffâr üç bin aded top çeken câmûsların boğaz ağırlığı olmasın içün handak kapuların açup taşra sürünce der-ân cümlesin Tatar yağma edüp pişirmeden çigle hora geçirdiler. Hakîre de bir sığır pay verüp biz dahi pişürüp horladık.

Hikmet-i Hudâ üç gün üç gecede küffâr tabur içre farzen eyle oldular kim handak içinden bir kâfir kara başın kaldırup kara şapkasın göstermeğe kâdir değiller idi. Bu hâl ile zahîre muzâyakasından hâlleri diyergûn olup asker-i Tatar günden güne şîrînleyüp tabura zenbûr-ı asel gibi üşürlerdi, ammâ bir tarafdan tabura hücûm edemezlerdi, ammâ küffâr cânları havfına düşdüler ve girdâb-ı gamda kalup şaşdılar ve tabur içre bed râyihadan kendülere sinekler üşdüler. Ve Erdel Seykeli tarafından “İmdâd ve zahîre gele” deyü muntazır iken ol cânibin dahi her dıraht sâyesinde Tatar ile Leh ve Kazak askeri kemîngâhlarda pinhân olup imdâd ve zahîre değil bir kuş uçurmazlardı ve gelen kâfirleri giriftâr-ı bend-i hicrân edüp kaçırmazlardı, zîrâ bu kadar bin dûzd-i çâpük Tatar-ı adû-şikâr destinden küffâr rehâ bulmayup tabur içre inek etlerin ve kendü atların yemeğe başladılar. Beş günden sonra kendü lâşe-i mürde-i murdârların yemeğe başladılar.

Âhir sene 1067 mâh-ı Zilhicce’sinin yigirminci gün Kırım Pâdişâhı Mehemmed Giray Hân seksen yedi bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikârdan kavm-i şîrînli ve Mansûrlu ve Sincivitli ve Arkınlı ve Dayirli ve Ulanlı ve Oraklı ve Badraklı ve Nogaylı‘dan Urûmbetli ve Yaman Sadaklı ve Kör Yûsuf Biyli ve Arslan Biyli ve Çobanelli ve Nevrûzelli ve Deveyelli (–) (–) (–) (–) (–) niçe bunun emsâli Tatar eli kavminden pür-silâh zor-batır yiğitler ile Hân-ı âlîşân gelüp Nûreddîn Sultân ile istikbâle çıkup Hân’a buluşup Melek Ahmed Paşa efendimizin mektûbların Hân’a verüp selâmın teblîğ etdik.

Hân hazretleri hakîri koşuna alup şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup musâhebeti hidmetinde olup bu sefer-i meserret me’serin cümle ahvâline vâkıf olduğumuz üzre evsâfı tahrîrine ***[43a]*** cür’et olundu.

Hemân ol ân Hân hazretleri bu kadar bin Tatar askeriyle etrâf-ı taburu kat-ender-kat ihâta edüp bizimle gelen Tatar askeri tâze cân buldular, ammâ kâfirin başlarına taburları dar oldu. Hemân ol gün küffâr-ı dûzah-karâr Hân'ın deryâ-misâl asker ile geldiğin görüp ol ân on yedi cân tersâ-yı kâfirân taburdan "Amân el el-amân, ey güzîde-i Âl-i Cengiziyân hân-ı âlîşân Mehemmed Giray Hân" deyüp taburdan papasları ve bıtrîk ve kıssîs ve ruhbânlarıyla huzûr-ı Hân'a gelüp ellerinde emrlerin ibrâz edüp eyitdiler:

"Pâdişâhım, bizim Rakofçi kralımız Âl-i Osmân pâdişâhına mutî' ve münkaddır. Biz bu emr-i şerîfi Boynueğri Vezîria'zam Mehemmed Paşa'dan iki yüz kîseye alup Âl-i Osmân'a Hotin kal'asın vermeyüp isyân eden Leh kralı hakkından gelüp pây-ı tahtını alup Erdel vilâyeti gibi Mekke ve Medîne vakfı etmeğe sefere emr-i Pâdişâhî ile gelirdik. Emir sizin" deyü hâmûş-baş olduklarında hemân,

Hân hazretleri buyurdular kim, "Boynueğri Mehemmed Paşa şimdi ma'zûldür. şimdi boynu doğru ve dişleri eğri {Köpürlü} Mehemmed Paşa devridir kim hüküm anlarındır kim beni Tatar askeriyle ve Melek Ahmed Paşa'yı Âl-i Osmân askeriyle sizin üzerinize gönderdi kim sizi Leh tahtına oturmadan men' edüp dönesiz, elinize ve vilâyetinize gidesiz ve illâ size amân u zamân vermeyüp bugün yarın bir azîm ceng ederiz" dedikde,

Küffâr inâdına musırr olup eydir: "Hânım, ibtidâ Köpürlü Egre paşası iken bizim Rakofçi kral ile hasm idi. şimdi vezîr olup intikâm almak ister. Lütf eyle Hânım, cenâbınıza on hinto araba guruş ve Âl-i Osmân'a on araba altun ve Köpürlü'ye beş araba altun verelim ve gayrı bî-hisâb hedâyâlardan mâ'adâ her sene Leh memleketinden Âl-i Osmân'a beşer bin kîse verelim. Biz bu Leh diyârına gelmişken boş gitmeyüp İlvov tahtın ve Daniska tahtın ve Krakov vilâyeti tahtların feth edüp her sene Âl-i Osmân'a beşer bin kîse vereceğimizi der-i devlete arz edün" deyü Hân hazretlerine altı sâ'at niçe yüz bin şeyler arz edüp aslâ küffârın laklaka ve bakbakalarına kulak dutmayup sehel istimâletler verir şeklinde {olup} gelen kıssîs ve mitrepolid belîdleri kovup hâb-ı hargûş verüp Kırım'a döner şeklinde oldukda cümle cezîre-i Kırım'ın Karaçi halkı şıpırtma kalpakların taşlayup Hân alacığına yığınak edüp "Cılu cılu yaman yaman Hânım" deyü feryâd etdiklerinde,

Hân eydir: "Nedir Karacılarım? Nedir Kazakdaşlarım?" dedikde,

{Cümle asker lisân-ı Tatar ile} eyitdiler kim, "Hânım, bu kadar cıldır derd-i belâ çekermiz, şimdi mâldan ve cândan olak. Toyum bulmadan Kırım'a nice barup biyimlerimize ve bükeçlerimize ve şura ve mirzâlarımıza ve kart kişilerimizin betine benzine ne yüz ile bakak. Alaydan revâ bula mı? İmdi Hânım, biz bugün barımızda kırılırmız. Elbette şu (şu) taburdaki kavurnı sokamız barımızda kavurı talava urup doyum olup bay kişi olganda Kırım'a gitemiz" dediklerinde,

Hân eyitdi: "Karacılarım ve iy koşdaşlarım ve kardaşlarım, aşıkman, ya'nî acele etmen, akrın akrın idin. Alatlaman şallâh doyum bulursunuz" deyü Hân cümle askere ricâ etdiler.

Anlar dahi Hânın ricâsın kabûl edüp herkes koşlarına gitdiler.

Hikmet-i Hudâ ol gün Leh kralından Hân'a elli araba hedâyâ ve on araba kîse ve bin araba zahîre ile vilâyet-i Krakov'dan ve Daniska'dan ve İsfaç kralından ve Çeh kralından ve Islovin banından ve Korol banından ve Tot banından ve on iki boy Kazak hatmanlarından

ve Leh kralına tâbi‘ ümmet-i Muhammed’den Lipka kavminden (–) (–) (–) el-hâsıl kırk boybeğleri ve kralları ve hatmanlarından yüz yetmiş bin âdem Leh kralı tarafından Hân’a imdâd ile yetmiş pâre balyemez ve kolumburuna ve havân-ı şâhîler ve saçma toplar ile asker-i pür-silâh gelüp anlar dahi Tatar sırasında meks edüp taburu ihâta etdiler, ammâ ma‘nen Tatar askeri taburdaki küffâr ile taşraki Leh küffârı arasında kaldılar, lâkin Hân hazretleri gâyet basîret üzre hareket ederlerdi, zîrâ *El-küfrü milletün vâhide*dir [17]. Belki küffârın mâbeynleri müttehid olup Tatar’ı ortaya alup uralar deyü kâfirden ihtirâz üzre oldular.

Ertesi gün Kardaş Kazak ve Brebaş Kazak ve Andırya Kazak ve Potkalı Kazak ve Zeporosk Kazak ve İhmilinç Kazak ve Çoçka Kazak ve şeremet Kazak ve Sirge Kazak (–) (–),

El-hâsıl kırk gûne Kazak kavminden seksen bin aded sâfî âteş-i tüfeng-endâz Rus-ı menhûs Hân’a imdâd gelüp Macar taburunun cânib-i garbîsinde nehr-i (–) öte tarafında meks eyleyüp anlar dahi tarfetü‘l-ayn içre rûy-ı zemîni köstebek gibi kazup ***[43b]*** tabur-ı azîm kazup içine kamanup etrâflarına karavullar kodular ve Rakofçi taburuna havâle bir bayır üzre bir kat handak kesüp kırk elli top ile tabya yapup yedi bin aded arabaların kendü taburları etrâfına zincirler ile bağlayup aralarına Kazak tüfenglileri mâl-â-mâl olup mütehhassın oldular, zîrâ bu Kazak kavmi mukaddemâ Leh kralının re‘âyâsı idi. Hân’a kardaş olmağile Hân ile Kazak yedi yıl Leh memleketin urup âbâdân yer komadıklarından anıniçün Kazak Leh’den havf edüp etrâflarına tabur çatup içine girüp Leh’den emîn oldular, ammâ yine birbirlerinin adû-i cânîleridir.

Bu hâlî taburdan küffâr-ı Macar-ı füccâr gördü kim günden güne taşrada asker-i bî-pâyân olup ganîmet olmada, kendülerine imdâd ü zahîre gelmeyüp kaht [u] galâ olup açlıkdan helâk mertebesine varmada.

Âhir-i kâr cümle küffâr-ı füccâr Rakofçi’ya varup eydirler: “Hâlimiz âhir ne ola? İşte dörd yanımızı kat-ender-kat düşmanlarımız bağladı. Tabur içre ehl [ü] ıyâllerimiz ağladı. Âhir hâlimiz neye müncer olur?” deyince hemân,

Rakofçi la‘în eydir: “İşte bana Leh cânibinden mektûblar geldi. Altmış bin Erdel askeri ve kırk bin Seykel askeri ve yigirmi bin Hayduşak kavmi askeri ve on bin Saz Macarı askeri sabâhın geliyorlar. İsâ‘nın emriyle anlar imdâda gelince bir kerre taşra çıkup Leh ile ve Tatar ile bir ceng-i azîm ederiz. Ya taht ola, ya baht” deyü bunlara tesellî-i hâtır verüp ol gece mel‘ûn Rakofçi taburun bir cânibin hâlî bulup gemiler ile âdemlerin hâzırlayup,

“Gelen imdâda karşu giderim” deyü kırk elli mikdârı yarar yunaklar ve yarar katana atlar ile gemilere binüp ol gece firâr edüp Erdel’in Seykel diyârına cân atar. Ale’s-sabâh görürler kim tabur içinden Rakofçi kaçmış.

Cümle küffâr bir yere gelüp müşâvere edüp eydirler: “Cemî‘i fitne ve fesâd bizim Rakofçi içün idi. İşte ol kaçdı. şimdi biz kimin içün ceng edüp bu açlığı çeküp gitmek içün kırılalım” deyüp turvinlerin, ya‘nî müşâverelerin bir yere akd edüp,

“Tatar Hân’a ve Kalga Sultân’a ve Nûreddîn Sultân’a ve yalı ağasına ve sâ’ir iş erlerine mâl-ı firâvân verelim” deyüp,

“Vatanımıza sâlimîn ü gânimîn gidelim” deyü bu re’y [ü] tedbîri müstahsen görüp yetmiş yedi kal‘a sâhibleriyle niçe evvel giden papaslar ile on yedi kralzâdelerden evvelâ şolom Gırgırı ve Barçay Kral ve Apopi Mihâl ve Redey Iştvân ve Hilîl Gabor ve Kaşa sâhibi ve Husvâr sâhibi ve Sakmar sâhibi ve Eçetvâr sâhibi ve Zolomioğlu ve Betlen Gaboroğlu ve Bihâroğlu ve Rakofçioğlu (–) (–) (–) (–) bunun emsâli kralzâdelerin eşbeh-i müte‘addidleri hedâyâlarıyla Hân’a “Amân” deyüp “Gelüp mâl verelim ve dönüp vatanımıza gidelim” derken hemân bir kerre Tatar askeri içinden bir atlab sadâsı kopup *el-azametullâh* at süheyli ve er süheyli ve sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup cümle imdâda gelen Leh ve Çeh ve İsfaç ve Kazak askeri de atlanup atbaşı berâber olup,

Hân bu hâli görüp “Min indillâh hayırlısı ola” deyüp Hân’ın iç ağaları hakîr ile feth-i şerîfe müdâvemetde iken cümle cüyûş-ı muvahhidîn atbaşı berâber taburun top altına karîb varıldıkda yüz bin Tatar yaylarının çilelerine ikişer üçer tabur okları gezleyüp şast ber-kabza çeküp tabura doğru şastlara küşâd verdiklerinde iki kerre yüz bin ok bârân-ı la‘net gibi tabur içre yağup niçe bin oklar üryân atlara güzer etdikde atlar âdemler[e] depme urup atlar rehâ bularak âdemleri depüp ısırarak kâfirlerin kellelerine oklar lâle gibi konarak derûn-ı taburda bir gırîv ü feryâd kopup Leh küffârı dahi yedi koldan tabur içine balyemez top-ı kûbları urarak bize imdâda gelen Kazak dahi tabur içre kurşumu yağdırarak bir hâl-i pürmelâl olup hemân derûn-ı taburdan sene 1067 Zilhicce’sinin yigirmi üçüncü günü tabur içinden Macar-ı küffâr-ı füccâr cenge âhenk edüp bir yaylım kurşum ve bir yaylım top atup tarafeynden üç sâ‘at ceng-i azîm olup bârûd-ı siyâhın dumanından göz gözü seçemez olup taşradan sadâ-yı “Allâh Allâh” ile ceng-i harbî-i Efrâsiyâblar ve tabur içinden “Yajuj Yajuj” sadâsıyla nâkûs ve torompete boruları sadâsı evce peyveste olup bu arada niçe bin cân ecel câmın nûş etdikde bir kerre hemân Tatar askeri evvel taşra amân ile çıkan kralzâdeleri kayd [u] bend ile alup taburdan gerüye yan verince taburdan küffâr bu hâli görüp hemân ölüsü dirisine binüp ***[44a]*** taburdan cümle balyemez toplarıyla “Yajuj Yajuj” diyerek Tatarın ardı sıra kovarak sahrâ-yı (–) çıkdıkda gerüden Kazak ve Leh askeri tarfetü‘l-ayn içre tabura koyulup ganîmete başladılar.

Hemân Tatar bir kerre “Dönek batırlar” deyince *el-azametullâh* Macar küffârı taburdan da çıkmış bulunup meydânda kalup köpek cengine başlayup kâmil bir sâ‘at-i nücûmî hücûm-ı ikdâm-ı tâm ile bir âlî ceng-i perhâş ve bir Rüstemâne savaş ve bir dilîrâne uğraş olmuşdur kim Âl-i Cengiz Hân ve Hülâgu Hân ve Timur Hân ve Tohtamış Hân ve Suyuncı Hân ve Mengli Giray Hân’dan berü böyle ceng [u] cidâl ve harb [u] neberd-kıtâl olmamışdır. Hattâ küffârın meydânda nâmdâr kapudanları cenge yarar Nemse soltatları ve cümle bî-dîn kaltabanları ol cengde hâk-i yeksân olup *“Küllü şey’in yerci‘u ilâ aslih”* [18] e vâsıl olup yerleri derk-i esfel oldu. Ve bakıyyetü‘s-seyfi ortaya alınup topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş hınzîrlara döndüler. Ve ol kadar benî Âdem katl olundu kim dem-i benî Âdem dem nühûr-misâl cereyân edüp hayâtda olanları [19] deyü ricâ ederlerdi.

Bu savaş-ı perhâş-ı neberdde hadden bîrûn ve kıyâsdan efzûn küffâr-ı hâksâr-ı Macar-ı füccâr-ı dûzah-karâr dendân-ı tîğdan geçdiler kim iki deryâ-misâl asâkir-i bî-pâyânın top u tüfeng ve sadâsından ve oklar fışırdısından ve benî Âdem velvele ve gulgule ve cığcığa (ve) sadâsı ve atlar süheylinden cihân velvelenâk olup gird-i siyâh ile rûy-ı şems-i âteş-tâbın tâb-ı tüvânı kalmayup bârûd-ı siyâh dûdından mihr-i münîrin nûru muzmahil olup

kesâfet bağladı. Ve bu cengde Leh cünûdu ve Kazak cünûbü bî-hadd ü bî-pâyân mâl-ı firâvânlar alup zî-rûh kısmını Tatar-ı sabâ-reftâr alup yigirmi yedi bin at ve kırk yedi bin esîr alınup seksen yedi bin küffâr leşi yüzü koyun püşt-vâr yatup arkaların kılıç ile çizüp ad olundukda seksen yedi bin küffâr katl olunduğu Hân kadısı sicillinde merkûm olup üsârâları pây-beste ve dil-haste ve şikeste-beste ve leşleri püşte-i deste ve ceste ceste olup sahrâ-yı (–) cesed-i benî Âdem ile şecer-i Vakvâk dibi gibi zeyn oldu.

Hikmet-i Hayyü'l-ebed Tatar askerinden yedi yüz âdem câm-ı şehâdeti nûş edüp na'şelerin tuzlayup sallar ile Kırım'a gönderildi, ammâ Leh'den ve Kazak'dan ve sâ'ir imdâdımıza gelen kral keferelerinden yedi bin altmış beş kadar dalâlet-âyîn kefereler mürd olup yerleri dârü'l-bevâr oldu.

Ve mâl-ı ganâ'imin hisâbın cenâb-ı Bârî bilir kim her Tatar ve her Kazak-ı Ak mâl-ı ganâ'imlerin konak be-konak döke döke vatanlarına gitdiler.

Ve bu cengde kırk bin Bucak Tatarı Hân-ı âlîşân ile hem-ınân olup ol ecilden guzât-ı zafer-makrûn hadden efzûn mâl-ı ganâ'im ile muğtenim oldular. Hattâ bu taburda alınan seksen bin arabalar içinde pençe-i âfitâb maralî ve gazâlî gözlü mizilci yüzlü ve şîrîn sözlü duhter-i pâkîze ahter-i nâ-şüküfte pençe-i âfitâb âfitâbeler esîr oldu kim her birisi Rûm harâcı değerken her biri bir lüle tütüne ve birer oka esîrler bey' olunup Hân'a üç yüz araba mâl zabt olunup ne idiği nâ-ma'lûm idi. Ve Rakofçi'nın âlât-ı kilârı ve âlât-ı hazînesi cümle Hân içün zabt olunup sâ'irlerin Kalga Sultân ve Nûreddîn Sultân ve şîrînli ve Mansûrlu vesâ'ir kara halkları tabur içindekin yağma etdiler, ammâ Âl-i Osmân içün cümle cebehâneleri ve kırk aded balyemez topları ve yüz elli pâre şâhîleri ve altı aded havân topları cümle Hân, Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa'ya gönderdi.

Hamd-i Hudâ, bu hakîr-i pür-taksîre dahi bu cengde elime yedi gulâm ve üç aded pençe-i âfitâbe kızlar ve yedi Macar keferesi ve on tüfeng ve on yedi aded ufak gümüş tepsi ve bir gümüş haç ve iki gümüş Macar tarzı üzengi ve bir gümüş kadeh ve niçe gûne kelepür makûlesi eşyâlar elime girüp selâmetle hamd-i Hudâ koşumuza geldik. Hâlâ Kırım Tatarı içinde bu sefer-i meserrete Erkek Macar seferi derler. Hattâ bir Tatar baylık satup mâlın mîrâsyedi çelebi gibi sefâhat edüp akçe sarf eylese "Kişi sen Erkek Macar seferinde bay olmuşsun gibi" deyü darb-ı mesel olmuşdur.

Tâ bu mertebe bir ganîmet sefer olup bu sefer ganîmetinden sonra Bâğçesarây'ın ekseriyyâ evlerin kırmızı kiremit urdılar. Mâ-tekaddem ekseriyyâ saz örtülü evler idi. Hudâ-yı Lem-yezel Kırım diyârın dahi ziyâde amâr eyleye, zîrâ kân-ı mücâhid fî sebîlillâh yeridir.

Hulâsa-i kelâm bu hakîr-i pür-taksîr ***[44b]*** yigirmi altı seneden berü on aded mesâff cenginde bulunup ve Âl-i Osmân ile on bir aded kılâ'-ı azîm muhâsaralarında ve yürüyüşlerinde bulundum ve bir kerre Özü kal'asında mahsûr olup Kazak ile ceng-i azîmde ve Bahâdır Giray ve İslâm Giray ve Mehemmed Giray Hân'ın kalgalığında ve Sübhân Gâzî ve Sefer Gâzî Ağa ve Karaş Ağalar ile yedi sene Kırım diyârında altmış bir kerre Kırım askeriyle beş baş ve çapul-ı azîmlere gidüp neberd-i kebîrler görüp bu kadar uruşlarda bu Erkek Macarı seferindeki Tatar-ı adû-şikârın böyle Rüstemâne ve dilîrâne ve şecî'âne kıyah cengin görmemişim. Ve bu Rakofçi taburu cengi kadar bir küffâr-ı dûzah-

karârın cengin {dahi} görmemişim, ammâ mel‘ûn,

Rakofçi Kral, “Size imdâd getiririm” deyü nezâketle firâr edüp yerine vezîri Kemen Yanoş la‘în esîr-i pây-beste ve dil-haste olup mecrûhen giriftâr-ı bend-i zincir oldu, ammâ cemî‘i ilm-i felsefiyyâtdan haberdâr olup niçe ulûm-ı garîbe vü acîbeye mâlik ol zahm-i mühlik ile hâlik olacak Heleke kâfiri idi kim gerdeninde tavk-ı silsilebend ve ayaklarında kol kalınlığı neybe-bend var iken der idi kim,

“Ben bu zahmdan ve bu esîrlikden halâs olup Rakofçi Kral’dan sonra Erdel’e ben kral olup Âl-i Osmân’ın ocağına kül dökerim, ammâ mu‘ammer olmayup sizin Muhammediniz beni öldürür” der idi.

Hakîr eyitdim: “Ya bu gâ’ib hükmü neden edersin?” dedim.

“İlm-i nücûm ile söylerim” dedikde,

“Ya niçün böyle esîr olacağını bilmeyüp bu kadar bin kefereyi kırdırdın?” dedikde,

{Kemen Yanoş eyitdi:} “Elbette kazâ ve kader olacak idi kim benim ve kralım Rakofçi ile üzerimizde nuhûset var idi. Âhir-i kâr dînimiz uğuruna kralım kaçırup biz kazâ [ve] kader üzre giriftâr olduk. Ayıb değildir. Eyle olur, zanca hâlidir” deyü kendüye tesellî-i hâtır verirdi.

Hattâ bu târîh kendü elfâz-ı müstekrehindendir. Târîh-i güfte-i Kemen Yanoş la‘în:

Bir eksikli Kemen Yanoş-ı Macar

Bir âh edüp dedi kim geldi Tatar

sene 1067.

Hakîkatü‘l-hâl âhirü‘l-emr Kemen Yanoş, Hân hapsinden seksen bin altuna halâs olup yine diyâr-ı Erdel’e varup yine Rakofçi Kral’a vezîr oldukda Gâzî Seydî Ahmed Paşa dahi diyâr-ı Erdel’de Kolojvâr kal‘ası altında Rakofçi Kral’ı katl edüp yerine bu Kemen Yanoş la‘în krallık iddi‘âsında iken üzerine fâtih-i Vârat Köse Alî Paşa’yı serdâr edüp Kemen Yanoş‘un hakkından gelemeyüp Tımışvâr’a avdet mahallinde Vârat paşası Küçük Mehemmed Paşa bir gün ale’l-gafle ılgar edüp Erdel içinde Udvarhel nâm kal‘a altında Kemen Yanoş‘u basup kendü ile yedi bin keferesini cümle katl edüp kellesi der-i devlete gelüp Mehemmed Paşa’ya Vârat eyâleti ihsân olunup mel‘ûn Kemen Yanoş‘un

“Kral olurum, ammâ mu‘ammer olmayup sizin Muhammed beni öldürür” dediği meğer Küçük Mehemmed Paşa imiş.

Netîce-i kelâm her fünûnda bir necîb ü reşîd kefere-i bî-hidâye kalmışdı. Ve esîrliği hâlinde hakîre bir tabak kâğız üzre münhezim olup kırıldıklarının ve taburlarının tabya ve handaklarıyla bir musanna‘ tasvîrin yazmış idi kim sihr-i bukalemûn idi.

Ve hakîr-i pür-taksîrin ol gazâ-yı garrâya şikeste-beste küstâhâne ale’l-fevr târîhi ebyâtları böyle vâki‘ olmuşdur. Târîh-i güfte-i Evliyâ-yı bî-riyâ:

Hamdü lillâh bu gazâ oldu bin altmış yedide

Bu fütûhâtı müyesser ede Mevlâ Girid'e

Devr-i Âdem'den berü olmuş değildir bu gazâ

Seyf-i Muhammed çekildi şimdi Macar-pelîde

Âl-i Cengizânı ihyâ eyledi Hân hazreti

Böyle bir tîğı Bû Müslim çekdi ola Yezîd'e

Esb-i tâzî seyf-i müczem tîrkeş hep sizdedir

Sehm kavsinden çıkınca güzer eyler hadîde

Evliyâ feth-i fütûhu göricek târîh dedi

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu târîh-i nâ-merbûtumuzu Hân'a arz etdikde beş esîr ve beş at ve bir semmûr kürk ve bir gümüş eğerli yorga bârgîr ve bir sırma mebrûm tîrkeş ile yüz altun ihsân edüp beyne'l-akrân safâ kesb etdik. Bu gazâ-yı meserretden sonra Leh kralından ve Krakov kralı Varşalka'dan yigirmişer araba mâl-ı firâvân ile gûnâ-gûn akmişe-i fâhireler gelüp Leh kralı nâmesinde ricâ edüp eyle tahrîr etmiş kim,

"Benim pâdişâhım efendim, Allâh sana ve Âl-i Osmân pâdişâhına ömürler versin kim beni Rakofçi gibi düşmandan halâs edüp memleketim bana ihsân eylediniz, ammâ *el-ihsânu illâ bi't-tamâm* ricâm oldur kim benim vilâyetimde olan âsî kal'aları Tatar ile urup nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ'imlerin alup esîrler çıkarup haklarından gelesiniz kim ol bana âsî olan kılâ'lar bunlardır" deyü iki yüz yetmiş pâre gâret olacak kılâ'ları defter edüp ve gâret etmeğe kendü vüzerâlarından İlvov hâkimin yetmiş bin âdem ile ta'yîn etdikde Tatar-ı adû-şikâr dünyâlar kadar hazz edüp cümle taburdan aldıkları ***[45a]*** mâl-ı ganâ'imlerin herkes Or beği Karaş Ağa ile Kırım'a {gider} on bin asker olup şühedâları ve mâlların Kırım'a gönderüp cümle asâkir-i Tatar yine birer sadak ve birer şiydak ile sebük-bâr kaldılar. Ol gün Hân-ı âlîşân feth [ü] fütûh haberleriyle cümle cebehâne ve topları sa'âdetlü pâdişâha ve vezîria'zama ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya i'lâm içün ulaklar gönderüp "Kırılan kâfir kellelerin göndermek ayıbdır" deyüp göndermedi. Ba'dehû (–)

Sene 1067 Zilhicce'sinin âhirinde vilâyet-i Leh'de Leh kralına âsî olan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) kılâ'ları ıhrâk bi'n-nâr etmeğe sefere gitdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ tabur cengi etdiğimiz sahradan yüz yetmiş bin asker-i kerrâr-ı Tatar ile cânib-i şimâle ma'mûr [u] âbâdân ve mahsûldâr kurâlar ubûr ederek 7 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i ibret-nümâ-yı İlvov: İbtidâ bânîsi (–) (–) (–) ve lisân-ı Leh üzre vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–) (–) (–), ammâ efvâh-ı nâsda kimisi Ülvev derler. Kimisi Ulviy derler. Kimi Ulu derler. Kimi İlvov derler. Bu kal'a evvel ve âhir Leh krallarının taht-ı kadîmleridir kim ibtidâ kavm-i Sol'ât-ı Leh bu İlvov sahrâsından neşv [ü] nemâ bulmuşlardır. Asılları yine Dadyan kavminin Menûçehr evlâdlarından müteferrika olup bu diyârları cây-ı âsâyiş edüp tenâsül bulup sonra millet-i Mesîhiyye'den kavm-i Nasârâ olmuşlardır, ammâ mukaddemâ Mecûsî mezhebinde idiler. Hâlâ kitâbları İncîl'dir

ve lisânları lisân-ı kadîm Latince'dir.

Evvelâ Dobra-Venedik ve Boşnak ve Hersek ve Bulgar ve Sırf ve Voynuk ve Islovin ve Korol ve Dodoşka ve Hırvat ve Tot ve Rus ve Lipka ve Maskov ve Krakov ve kavm-i Heşdek. El-hâsıl yigirmi aded kavm-i gûnâ-gûn cümle Latin lisânı söyleşirler.

Der-beyân-ı lisân-ı Leh: Evvelâ, hisâbları böyle ad olunur:

adna	*dva*	*tri*	*çatri*	*payti*
bir	iki	üç	dörd	beş
şes	*sim*	*osem*	*devet*	*çeşih*
6	7	8	9	10

……………. (6 satır boş)………………..

Ammâ bu kavm-i Leh kavm-i Çeh'e müşâ olmağile ba'zı ıstılâhât [u] ibârâtlarında Çeh lisânı isti'mâl olunur. İnşâ'llâh ol dahi bir mahallinde tahrîr olunur. Ez-în-cânib,

Sitâyiş-i eşkâl-i hisâr-ı İlvov: Bu kal'a altına Tatar Hân ile gelirken bizimle tabur cengi imdâdına gelen vilâyet-i Krakov hâkimi Varşalka Kral elli bin aded güzîde asker ile Hân'a istikbâle çıkup ol kadar alay-ı azîm ve ol kadar mülebbes ve mükellef ü mükemmel ve müretteb ü müzeyyen zırh u zereh-külâhlı ve cebe vü cevşenli ve katlavî ve demir geyimli ve atları dahi serâpâ demir geyimli küheylân atların hemân gözleri görünürdü.

Nâkûs-ı Erganun ve dankiyoların çalarak alay-ı kerr u fer ile Hân'ı İlvov kal'ası altına meks etdirüp Hân'a bir turfa otak içinde bir ziyâfet-i Mesîhî etdi kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmaz, zîrâ İlvov Leh diyârının Mısr'ıdır kim gâyet ganîmet şehr-i âbâdândır, zîrâ zemîni bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr bir dâr [u] diyârdır kim Leh diyârında deyyâr mânendi yokdur.

Hakkâ ki vilâyet-i vâsi'i ma'mûr ve dâ'imâ halkı ankâ ve mesrûr ve buk'aları hûb ve hâk-i anber-pâki beyne'n-nâs mergûb ve mezra'aları vâfir ve hayr [u] berekâtları mütekâsir ve niçe deşt-i hâmûnları tâ Krakov vilâyetine ve Daniska vilâyetine varınca nahlistân dırahtistânlı hıyâbân-ı Acem-misâl orman mahsûllü zemînleri var. Ve ni'metleri firâvân ve uyûn-ı enhârları cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır kim cümle ahâlîsi mün'im ve mâldâr olup esbâb-ı ihtişâma mâlik olduklarından gûnâ-gûn libâs-ı fâhire ve elvân elvân akmişe-i nâdireler ile alaya çıkdıklarında cümle altunlu raht u gaddâre ve gümüş eğer ve bellerinde kılıç ve gaddâre ve ellerinde yeni dünyâ ağacından yalmanlı sırıklar ve başlarında gûnâ-gûn katîfe ve çukadan semmûrlu Tatar kalpakları üzre ablak ***[45b]*** ve balıkçıl ve turna telli ve hümâ telli askerleri ellerinde niçe bin elvân harîr ve zerdûz sancağ u bayrağ ve alem şa'şa'asından gözlerimiz hîrelendi. Ve cümle esbâbları katîfe ve kâmha ve sof ve dârây ve semmûrdur ve atları cümle küheylân ve zer-ender-zer abâyîler ve kemer rahtlı ve dîbâ ve şîb ve zerbâf ve sereng ve harîr çadırlı kavimdir. Ve hinto arabalar içre me'kûlât [u] meşrûbâtları ve matbahları acâ'ibdir.

El-hâsıl Âl-i Osmân'dan müzeyyen ü muhteşem kefere askeridir. Ve her biri cengde cümle mâlın karısı ve evlâdlarıyla yanına alup zî-kıymet esbâbların üstlerine geyerler. Pâk sipâh çelebi askerdir, ammâ Âl-i Osmân gibi yarar ve şecî' cengâver ü dilâver hünerver asker değildir. Ancak pâk u pâkîze keferelerdir, lâkin cümle kâfiristân kavmi siyâh rokla şal geyüp ve siyâh Eflâtûniyye şapkayı başlarına geyerler, ammâ bu Leh kavminin aslâ sâ'ir kefereye müşâbehetleri yokdur.

Hemân Leh ve Çeh ve Eflâk ve Boğdan kavimleri Tatar gibi kalpak geyerler, ammâ Hân bu İlvov kal'ası altında ziyâfeti tenâvül ederken İlvov kal'asından ol kadar bin top atdı kim zemîn ü âsumân top-ı kûp sâ'ikasından dir dir ditredi.

Ve hâkimi üç gün asker-i Tatar'a ziyâfetler edüp her gün Hân'a ve Kalgay'a ve Nûruddehr'e ve sâ'ir ot ağalarına ve atalıklara ve sâ'ir mirzâlara hedâyâlar verirdi, zîrâ düşmanları Rakofçi Kral'dan Hân hazretleri intikâm aldı. Ve mukaddemâ bu İlvov hâkimi Krakov'da Hân'ın esîri olup âzâd edüp çerâğ-ı efrûhtesi idi.

Eşkâl-i kal'a-i İlvov: Bu kal'a İlvov dağları dibinden ba'îd bir sahrâ-yı çemenzâr-ı lâle-izârda nehr-i (–) (–) bir sevâd-ı mu'azzam Arabistân'ının Mısır'ına mânend bir şehr-i derbenddir, ammâ kal'ası şehrinin cânib-i (–) bir püşte-i âlî üzre bir sa'b hisâr-ı üstüvâr-ı şeddadîdir, lâkin küçükdür. İçinde ancak beş yüz hânesi cümle tahta örtülü kulleleri ve (–) aded çanlı kenîseleri vardır, ammâ cebehânesi ve azîm mefret topları vardır, zîrâ bu şehrin hasmı gâyet çokdur. Hattâ Rakofçi Kral bu şehre tama' edüp bu kal'ayı feth edüp taht edinmek içün bu cengde cümle askeri kırılup kendisi cânın gücile halâs etdi, ammâ bu kal'a-i İlvov cümle kırk beş aded tabya kullelerdir, lâkin iç kal'ası dâ'iren-mâdâr kaç adım idiği ma'lûmum değildir.

Evsâf-ı varoş-ı İlvov. Bu şehr-i mu'azzam bir vâsi' sahrâda vâki' olup dâ'iren-mâdâr etr[â]fı handaklı yalın kat dolma (–) (–) (–) ve dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil otuz yedi bin germe adımdır. Kâmil Arabistân'da Antakiyye kal'ası cirmindedir. Ve cümle yigirmi altı aded tedrîbe kapularıdır. Ve cümle dîvârları (–) ve yetmiş aded köşelerinde dirsek dirsek mazgallı tabyaları vardır.

Bu şehri asker velvelesinden bir hoş temâşâ edemeyüp bir konsardan su'âl etdim. Cümle seksen dörd bin tahtânî ve fevkânî ve tahta örtülü sarây-ı ibret-nümâlardır, ammâ bâğsız ve bâğçesiz hurde fukarâ hânelerinde vardır.

Cümle yedi bin dükkândır kim her birinde birer pençe-i âfitâb kızlar metâ'-ı hüsnlerin bâzâra çıkarup bey' [ü] şirâ ederler. Beyt:

Çârsû-yı hüsni seyr edem serâser hocayım

Bir cefâ dükkânı yokdur hep vefâ bâzârıdır

Ve cümle kırk aded çanlı manastırı var kim her birinde yüzer ikişer üçer yüz papasları vardır. Ve yüz aded ufak kenîseleri vardır. Ve cümle kırk aded mükellef ü mükemmel hânları var ve altı aded sobalı hammâmları vardır.

Âb [u] havâsının letâfetinden elvân-ı harîr fisdanları pençe-i âfitâbe maralî ve gazâlî Hotan âhûsu gözlü kızları var kim görenin aklı geder.

Esmâ-i zenânları:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve ricâlının reng-i rûyları gâyet beyâz olur kim gûyâ pembedir kim vücûdları şâhme-misâl yumuşakdır, ammâ tenleri burûdet üzredir

Esmâ-i ricâl:

……………. (4/3 satır boş)………………..

Ve iklîm-i sâdisdedir kim arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve tâli‘-i imâreti burc-ı hamelde ve beyt-i Merrîh ve münkalib nârîdir. Anıniçün bu şehre her kral tama‘ edüp gâh âteş-i Tatar ile ve gâh cellâd-ı merrîh gibi içine kılıç girir azîm temâşâdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Memdûhâtından evvelâ beyâz ekmeği ve fırancıla çöreği ve yabluka derler elması ve emrûdu ve eriği gâyet çokdur, zîrâ sovuk vilâyet olmağile üzümü memdûh değildir. Limonu ve turuncu ve nârı ve zeytûnu aslâ olmaz ve yedi bin yerde çuka dezgâhlarında gûnâ-gûn Leh çukası ve şayak ve dimi çukası işlenir kim işleyenler cümle Yahûdîlerdir, zîrâ bu şehirde cufûddan çok bir kavm yokdur ve Ermeni ***[46a]*** dahi yokdur, ammâ Cingâne ve Hırvat kavimleri yokdur, lâkin bâzergânlardan Laz kavmi ve Acem ve Fireng ve Macar ve gayrı milel-i kesîre çokdur.

Ve Tatar Hân Rakofçi taburun bozup feth etdiğiyçün bu şehirde üç gün üç gece donanma olup şâdumânlar ile herkes metâ‘ların meydân-ı mahabbete çıkarup şehir arûs müzeyyen oldu. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu şehirden Hân ile kalkup dokuz sâ‘atde yedi aded varoş-ı azîmleri geçüp gâh cânib-i garba ve şimâle gidüp âhir semt-i şarka giderken sekizinci şehr

Evsâf-ı kal‘a-i Topordok

Yedi lisân üzre ismi başka başkadır. İbtidâ bânîsi (–) (–) ve sebeb-i tesmiyesi (–) (–). Evvel ve âhir Leh kralı hükmündedir, ammâ Varşalka kralı hâkindedir. İslâm Giray Hân asrında bu kal‘aya Kardaş Kazak istîlâ edüp mâl [u] menâlin nehb u gâret edüp Tatar-ı adû-şikâr varoşun ıhrâk bi’n-nâr etmişdi. Hâlâ ol kadar imâristânı yokdur ve kal‘ası küçük şeddadî binâ ve şekl-i muhammes bir tula binâ hisâr-ı ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi bin sekiz yüz adımdır ve bâğları yokdur, lâkin bâğçesi çokdur. Eriği ve elması ve emrûdu firâvândır, lâkin üzümü ekşi olur, ammâ kırk elli elvân horilka rakıları şişeler içinde ispençer dükkânlarında bî-hisâbdır ve etıbbâ ve cerrâh fassâdı bu şehrin memdûhdur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bunda dahi Varşalka kral, Hân’a ziyâfetler edüp kal‘adan top şâdumânlarıyla Hân hazretleri bu şehir altından kalkup cânib-i yıldıza vâsi‘ sahrâlar içre 9 sâ‘atde altı pâre şehirleri ubûr edüp ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn ve hakke’l-yakîn vâsıl etmediğimizden evsâflarına cür’et olunmayup ubûr olunup cânib-i yıldıza,

Evsâf-ı kal‘a-i köhne-âbâd pihar-ı Horodok

Bânîsi (–) (–) vech-i tesmiyesi lisân-ı Leh üzre (–) (–) Ammâ beş lisânda birer gûne ismiyle müsemmâ bir Pihar-ı köhne binâdır. Hâlâ Leh kralı hükmündedir, ammâ Krakov vilâyeti hâkinde hâkimi Nemse pihardır kim yedi bin tüfeng-endâz Nemse askerine mâlikdir. Hân'a azîm şâdumânlar edüp on araba hedâyâ ve iki yüz araba zahîre verüp ziyâfet-i azîmler etdiler, ammâ bu kal'aya iki kerre Maskov kralı renc [ü] anâ çekerek istîlâ edüp yine Leh kralı aldı.

Kal'ası bir sahrâ nihâyetinde şekl-i murabba' bir tula binâ handaklı ve cebehâneli ve kulleleri yetmiş aded cümle tahta örtülü burc [u] bârûları metîn ve müstahkem kal'a-i atîkdir. Ve dîvârının iç yüzleri dağlar gibi topraklar yığılmışdır ve dâ'iren-mâdâr cirmi yedi bin adımdır.

Ve cümle yedi kapudur kim maşrık tarafı göllü ve bataklı yerdir.

Ve derûn-ı hisârda üç manastır çanlığı nümâyân idi. Ve cümle yedi yüz aded dükkânlarında cümle kızlar ve avratlar bey' [ü] şirâ edüp kocaları hemân iş işlerler. Âdet-i kâfiristân-ı Hıristiyân budur.

Ve bu şehrin mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur kim Pihar kazdası Leh diyârında meşhûrdur. Ve mahbûb gulâmları cümle kara kaşlı ve siyâh gözlü ve buğday enli yüzlü Marmara cezîresi mermeri gibi beyâz ve tüğsüz katîfe gibi yumuşak gulâm-ı nâ-resîdeleri olur.

Ve havâsı burûdet üzre olduğundan bâğı yokdur, ammâ bâğçelerinde eriği ve elması [ve] emrûdu çokdur.

Ve bu kal'a altından kalkup cânib-i yıldıza üç günde on bir pâre şehirleri ubûr edüp sahrâlarda konardık, zîrâ bu diyârlar Maskov kralı ülkesiyle müşâ olduğundan çemenzâr sahrâlarda konardık anıniçün on bir pâre şehirleri görüp içine girüp temâşâ edemedik, lâkin ol kal'aların isimleri budur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan,

1068 Muharrem'inde Maskov kralı memleketine kadem basup gâret etdiğimiz kılâ' ve kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ Hân-ı âlîşân cümle Tatara ve cümle Leh ve Krakov askeri ve Kazak askerine fermân edüp pür-silâh âmâde olup salt sebük-bâr ol gün ol gece dörd konak yeri yigirmi iki sâ'atde çapul-ı azîm civerüp niçe atlar gerüye sürücülere kalup vakt-i şâfi'îde,

Evsâf-ı hisâr-ı ibret-nümâ-yı azîm kal'a-i Gürlev-i kadîm

Min-evvelihî ve âhirihî tâ Âl-i Dâdâniyân'dan berü Maskov kâfiri neşv ü nemâ bulaldan berü bu kal'a-i müzeyyen anların dest-i nâpâklarında bir pâk u pâkîze kal'a-i vâcibü's-seyrdir.

İbtidâ bânîsi Dadan ***[46b]*** oğlu Maskov Acem ve Maskov Gürcî iki karındaş binâsıdır kim bu şehirden neşv ü nemâ bulmuşlardır. Anıniçün hâlâ kanûn-ı Maskov eyledir kim bir kralları mürd olup lâşe-i murdârların bu Kiyu'da meşâd edüp cülûs eden şehzâdelerin bu şehre getirüp iclâs-ı âcâs bid'at ederler. Eğer kralları bilâ-veled-i pelîd mürd olursa

Gürcistân Dadyanından bir kefere-i anîd getirüp kûh-ı Elburz dâmeninde Arâk-ı Dadyan şehrinde tâ cedd-i nâ-pâklarından Maskov ve Masko kralı meşâdın bilâ-teşbîh ziyâret edüp andan bu Gürlev kal'asında kılıç kuşanup ibtidâ bu şehirde cülûs etmese cilâsları sahîh olmaz, zîrâ bu kal'a-i kadîm Leh'in ve Maskov'un bilâ-teşbîh Kuds-i şerîfleridir ve cemî'i kâfiristânda dahi bu Gürlev'e i'tibâr edüp ruhbânlar hedâyâ ve nezerâtlar gönderirler.

Vech-i tesmiyesi lisân-ı Maskov üzre "kiyu" dimek (–) demekdir, ammâ efvâh-ı nâs-ı keferede niçe gûne esmâsı vardır. Bir ismi Kiyu'dur ve bir adı Kiyuviçse'dir ve bir ismi Kiyulçise'dir ve bir nâmı Gürlevçe'dir ve bir şânı Kiyuriçse'dir.

Netîce-i merâm her elsine-i muhtelifede birer gûne ismi vardır. Meğer bu şehr-i mu'azzam içinde sâkin olan müdebbir ve kâr-âzmûde âkıbet-endîş iş erleri Hân-ı âlîşânın bu kal'ayı nehb u gâret edeceklerinin haberin alup vakt-i seherde cümle küffâr hedâyâlarıyla Hân'ın pây-ı semendine yüzler sürüp mutî' [u] münkad olup şehirlerin halâs edüp defter-i cerâyimlerine nazar olunmayup afv kalemiyle amân yarlığ-ı belîğ-i Cengiz Hânî yazılup Kırım askerinden üzerlerine şîrîn beğlerinden bir beğ on bin Tatar ile kadağacı koyup ahâlî-i şehir ile hüsn-i ülfet edüp ve Hân'a vezîr-i Maskov ziyâfet-i azîmler edüp hedâyâ ile ordu-yı İslâm bay oldu, ammâ mukaddemâ "Hân gelmesi" haberinde ehl-i beled havfa düşüp cemî'i esbâb [u] eskallerinin zî-kıymetlerinin Kiyu şehri ensesinde Kiyu dağı mağârâlarına firâr edüp anda tahassun etmişler idi. Tatar-ı adû-şikâr haber alup hâh-nâ-hâh ol gârlardan niçe bin esîr ve mâl-ı ganâ'im çıkarup Kiyu şehri halkından esîr olanlara aslâ sâhib çıkmayup kal'ayı bırağup mağârâlara dayandıklarında *"Aleyhi mâ yestahik"* deyüp Tatar kavmi bu kadar mâl-ı Karûn'a mâlik oldular.

Eşkâl-i cirm-i kal'a-i Kiyu:

……………. (11 satır boş)………………..

Lisân-ı kadîm-i Maskov: Bunlar kavm-i kadîm olup Hazret-i Yahyâ asrında Mecûsîler idi. Hazret-i İsâ zuhûr etdikde millet-i Mesîhî olup hâlâ kitâbları İncîl'dir. Ba'dehû Risâlet-penâh asrında bunlardan Enûşirvân Kisrâ zuhûr edüp âteş-perest olup gâhî Mecûsî meşreb olurdu.

Lisân-ı ıstılâhları: Irâk-ı Dadyan vilâyetinde lisân-ı Fârisî'den azup lisân-ı Kaytak ve lisân-ı Moğol ve lisân-ı Boğol ve (–) lisânlarından azup Maskov lisânına irtibât verdiler, ammâ tâ Karanlık dünyâya ve Sedd-i Ye'cûc'e ve Bahr-i Zulumât'a varınca on sekiz pâdişâhlık yere mâlik olup lisân-ı Maskov on iki gûne lisân-ı acîbdir, ammâ aceb hikmetdir kim cemî'i lisânları yine bizim yigirmi dokuz aded hurûfumuz ile telâffuz olunur deyü Maskov'un devleti iki bin altmış yıldır hâlâ şehinşâhlık iddi'âsındadır kim Hind hâkânıyla Âl-i Osmân'dan gayrıya nâme yazmak ihtimâli yokdur. ***[47a]***

Lisân-ı kavm-i kefere-i Maskov: Evvelâ ism-i Rabbü'l-izze (–) derler ve Hazret-i İsâ (–) ve Meryem Ana'ya (–) derler, zîrâ bu kavm Urûm kavmi mezhebindedirler. Bilâ-teşbîh oruçları ve perhîzleri ve ıyd-ı Nasârâları ve haça tapmaları cümle Urûm keferesi âyînidir kim aslâ fark yokdur.

……………. (5 satır boş)………………..

Bu kal‘a-i Kiyuv’ı temâşâ edüp yine Hân ile bu kerre gerü düşüp gâh cânib-i şarka ve gâh cânib-i kıbleye beş konak konup göçüp gâh çöl ve gâh ormanistân-ı hıyâbân ve gâh hâmûn-ı bî-pâyân içre,

Mutî‘ [u] münkad ve nehb u gâret etdiğimiz kılâ‘ların esmâları budur kim tahrîr olunur

Evvelâ,

……………. (3 satır boş)………………..

Andan semt-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Metîn, ya‘nî kirmân-ı Lubin

Bânîsi (–) dir. Sebeb-i tesmiyesi Leh lisânınca (–) derler, ammâ efvâh-ı Rus-ı menhûsda Lubnin derler, ammâ evvel ve âhir Leh kralı hükmünde başka serhad vezîrliği şeklindedir kim on yedi bin güzîde askere ve yetmiş bin re‘âyâ Kazağ‘a mâlikdir. Bu kal‘adan Hân’a “Safâ geldiniz” deyü hâkimi alay ile istikbâle çıkup kal‘a altında ziyâfetler tenâvül olunurken kal‘adan bin pâre toplar atup şâdumânlar edüp hâkiminden hedâyâ-yı firâvânlar gelüp Hân hazretleri anların kal‘alarından aldıkları cümle üsârâların davulu zurnası ve nâkûs-ı erganonları ve başaşağı haçlı bayrakların açarak kal‘a dibinde iki gün meks olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i kal‘a-i Lubin: Lubin sahrâsının şimâl cânibindeki dağların dâmeninde ve nehr-i (–) kenârında şekl-i müseddes bir tula binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cirmi yedi bin adımdır. Cebehânesi ve mükellef topları ve hisâr içre yedi aded çanlı kenîseleri vardır.

Ve üç kapusu ve altı tabya kulleleri metîn ve handakı derin ve kal‘a içi dörd bin tahta örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve cümle bin aded müzeyyen dükkânlardır kim cemî‘i zî-kıymet akmişe-i fâhireler bî-kıymet bulunur, lâkin her elvân mebrûm ibrişim gâyet zî-kıymetdir. Bâzâr günü olmak ile bu kapudan kal‘ayı bayraklar ile cümle müzeyyen edüp ol kadar toplar atdı kim her kadeh horilka içdikde bir top atardı.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu kal‘a altından yine Hân ile kalkup cânib-i şimâlden dönüp iki konakda,

Evsâf-ı kal‘a-i Bobno: Leh kralı hükmünde nehr-i Özü kenârında bir küçük ağaç palankadır. İçinde beş yüz hâne ve iki kilise ve hâkimi hatmandır kim bin kula mâlikdir. Çârsû-yı bâzârı azdır. (–) (–) (–) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Carkazi: Leh kralı hâkinde (–) bir taş kal‘adır, lâkin Leh kralı vezîri Potnik’e tâbi‘dir, ammâ kal‘ası Durujunka hükmündedir kim,

Der-beyân-ı vilâyet-i Rus-ı menhûs Kazak-ı Ak kavm-i Sol‘ât-ı benî Asfar
Allâhümme âfinâ

Bu kavmi görmeyen dîn-i mübînin muhîni ve ümmet-i Muhammed’in ve sâ’ir ecnâsın adû-i cânı kim idiğin bilemezler. Bin altmış sekiz Muharremi’nin nısfında vilâyetlerine

kadem basup isti‘âze du‘âlarıyla gezerdik. Hudâ anların şerrinden emîn ede, *âmîn yâ mu‘în bi-hakkı Seyyidi’l-mürselîn.*

Zîrâ bir kerre bu hakîr sene (–) târîhinde Azak kal‘ası gazâsında bu kefere-i menhûsun derd [u] belâsın çeküp ceng [u] cidâllerin görmüşüz. Hudâ-yı Müte‘âl hıfz etdi. Anda Carkazi kal‘asından kalkup yine cânib-i kıbleye (–) sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kirmancık: Leh kralı hâkinde ve Durujunka Kazağı hükmünde (–) [kenâ]rında taş binâ bir küçük kal‘a-i ***[47b]*** zîbâdır. Cümle üç bin askere mâlikdir. Derûn-ı kal‘ada ancak bir manastırın görüp içine girmedik.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan bir konak kıbleye gidüp nehr-i Özü kenârınca âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kaniv: Bânîsi (–) Lisân-ı Lehce Kaniv (–) derler. şeddadî binâ bir kal‘a-i garrâdır kim derûn-ı hisârda cümle beş bin hâne ve beş çanlı kiliseleri ve çârsû-yı bâzârı ve bâğçeleri vardır. Hâkimi Durujunka hatmandır, ammâ Leh kralına tâbi‘dir. Cümle üç bin Kazak tüfenglisine mâlikdir. (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Andan cânib-i kıbleye bir konak çölde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Çerkezi: İbtidâ bânîsi Tatar’dan firâr etme Çerkez nâm bir mürted binâsı olmağile Çerkez-kirmân derler. Kavm-i Rus Çerkezi kirmân derler. Nehr-i Özü kenârında bir püşte-i pespâye üzre dolma rıhtım palankadır. şeddadî taş binâ değildir. Derûn-ı hisârda bin kadar tahta örtülü evleri ve üç aded çanlı manastırı ve dükkânları ve topları ve cebehâneleri mükellef olup Hân’a vâfir şâdumânî topları atdı.

Hâlâ hâkimi Pokovnik Holap’dır, ya‘nî Tatar’dan mürted olmuş bir bî-dîn mel‘ûndur kim asker-i İslâm’a Hân’a buluşmağa yüzü olmayup hedâyâları kabûl olunmadı. Bu kal‘a üç bin askere mâlik olup yarar gemiler ile Karadeniz etrâfın nehb u gâret eden bu kirmân kâfirleridir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan yine cânib-i kıbleye nehr-i Özü kenârınca gidüp bir konakda,

Menzil-i karye-i azîm Lomovat

Leh hâkinde Durujunka hatmanı hükmünde Kazak-ı Ak vilâyetinin tâ ortasında şehre mânend bir derbend kenddir kim Çehriliçse kal‘asından büyükdür, ammâ âdemi azdır. Nehr-i Özü kenârında bâğçeli ve elma ve erikli ve amrudlu ve yulaf çavdarlı yigirmi aded kiliseli ve beş yüz aded dükkânlı köydür, ammâ kal‘ası yokdur. Anıniçün Lomovat derler. Urus lisânı üzre Lomovat (–) derler.(–)

Andan yine cânib-i şarka ve gâh kıbleye nehr-i Özü kenârıyla gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i kazâ-yı zemîn Çehril-i bî-emîn

İbtidâ bânîsi Leh krallarından (–) binâsıdır. Sebeb-i tesmiyesi Leh lisânı üzre Çehril (–) demekdir. Hâlâ Leh vilâyeti hâkinde Durujunka hatmanı hükmünde kırk bin tüfengli askere mâlik üç kat kal‘a-i metîndir kim iç kal‘ası yalçın kaya üzredir ve üç kat sarp

handaklı şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır.

Bu kal‘a-i Çehril’in nehr-i Özü solunda ve nehr-i Tasma sağından cereyân edüp birbirlerine iki nehir bu mahalle karîb bir yere mahlût olup bu kal‘a-i Çehril bir ada-i vâsi‘de vâki‘ olup kal‘anın yemîn [ü] yesârında ağaç cisrler vardır.

İç kal‘ada cümle tahta örtülü bâğ u bâğçesiz soltat Kazak evleri ve cebehânesi ve mükellef topları ve kulle-misâl nâkûs kulleli manastırları vardır, ammâ aşağı taşra varoşu cümle on bin aded şindire tahtası örtülü tahtânî ve fevkânî evlerdir.

Ve yigirmi yedi aded kenîse çanlığı nümâyân idi.

Ve çârsûsunda her esnâfı mukarrerdir, ammâ adedi ma‘lûmum değildir, lâkin rakıcı ve pivocu ve medci ve meyhâneci dükkânları çokdur.

Ve bâğçeleri bî-hisâb olup eriği ve emrûdu ve elması ve lahanası ve purasa ve soğanı gâyet çokdur, ammâ limon ve turunç ve nar ve inciri ve pembesi yokdur, ammâ bu kal‘a etrâfında olan ceng âlâtı içün muhîl [ü] şeytanatları ve çarh-ı felekleri ve paçarızları ve domuz ayakları ve su çarhların âdem görse hayrân olur.

Ve varoş handakı içinden nehr-i Tasma dolaşup su içinde gûnâ-gûn harbe ve kapanlar ve çarhlar peydâ etmiş kim iblîs-i pür-telbîs dahi bu tasnîfâtları görse hayrân kalır.

“Allâhu Te‘âlâ âsân vech ile Âl-i Osmân’a fethi müyesser ede” deyü Mehemmed Giray Hân ile du‘â etdiğimizde Tatar kartları bu du‘âdan hazz etmeyüp,

“Evliyâ Çelebi, bu kal‘alar Osmânlı eline girse Tatar’a rağbet kalmayup kim adamdır(?)” dediler. (–) ***[48a]***

Andan bu Çehril kal‘asında Hân hazretleri Durujunka hatmanın hedâyâların alup “edâ-yı hidmet etdi” deyü Leh kralına hitâben yarlığ-ı hânî verüp Durujunka bu Çehril kal‘asında kalup biz cümle asker ile Çehril’den cânib-i kıbleye iki sâ‘atde nehr-i Tasma suyunun ağaç cisrinden geçüp

Evsâf-ı kal‘a-i Vedmeduka

İbtidâ bânîsi Tatar’dan gelme Ayo nâm bir âdem binâ etmişdir. Lisân-ı Leh üzre Vedmeduka (–) (–) (–) demekdir. Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatman hâkimidir kim yedi bin Kazak-ı Ak tüfeng-endâz cünûd-ı cünûbü vardır kim her biri cengâver ve dilâver-i hünerver Rus-ı menhûslardır.

Bu kal‘a-i metîn iki su arasında vâki‘ olup iç kal‘ası gâyet sarp hisâr-ı üstüvâr şeddâdî seng binâ bir kal‘a-i zîbâdır. Cânib-i (–) ancak bir iç kal‘a kapusu var.

Derûn-ı hisârda ancak iki bin tahta örtülü tahtânî ve fevkânî bed hâneleri ve üç aded deyr-i puthâne-i küfr-âyînleri vardır.

Çârsû-yı bâzârı aşağıdadır, ammâ taşra varoşunun cümle etrâfı rıhtım dolma çit palankadır. Bir yanı nehr-i Tasma suyudur kim ol kadar nehr-i azîm değildir. Bir tarafı cumbul fecc-i amîk bataklıkdır.

Bu varoşda cümle iki bin tahtalı bâğ u bâğçesiz bed-âyîn hânelerdir. Çârsû-yı bâzârı ve

çanlı kiliseleri râyegân idi, ammâ adedi ma‘lûmum değildir.

Der-beyân-ı nehr-i azîm Özü ve nehr-i tufeyl Tasma

Nehr-i Özü cânib-i şimâle ve yıldızdan vilâyet-i Maskov ve vilâyet-i Krakov dağlarından cem‘ olup iki aylık yollarda üç yüz pâre kılâ‘-ı azîmlere uğrayup bu kal‘a-i Vedmeduka ve Çehril ve Omân ve Cânkirmân ve Özü kal‘ası önünde Hasan Paşa kal‘asıyla Kılburun kal‘ası mâbeyninde Karadeniz’e deryâ-misâl olup mahlût olur, ammâ nehr-i Tasma (–) (–) dağlarından tulû‘ edüp niçe kal‘alar ve tahrîr etdiğimiz kal‘a ve palankalara uğrayup kal‘a-i Çehriliçse kurbunda nehr-i Özü‘ye munsab olur. Ol kadar lezîz su değildir, zîrâ çok azmak bataklıkdan gelüp cereyân eder.

Andan kal‘a-i Vedmeduka altından kalkup yine cânib-i kıbleye bir konakda ormanlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Jabotin

Hâlâ Leh kralı hükmünde Durujunka hatmanı hâkimdir kim üç bin Kazak-ı Ak fecereleri var. İbtidâ bânîsi (–) (–) sebeb-i tesmiyesi Leh lisânınca (–) demekdir.

Sağ tarafı çölistândır. Sol tarafı ma‘mûr kurâlarla müzeyyendir, ammâ ol tarafı kal‘a altında bataklık kenârında dolma rıhtım ağaçdan kavî palankadır. Bu bataklık gelüp ayağı nehr-i Tasma’ya karışır. Tahta örtülü evleri ve deyr-i sagîrleri ve bir hayli çârsû-yı bâzârı vardır. Hatmanı, Hân’a hedâyâlar getirüp kal‘adan top şâdumânları olurken Hân hemân tahta’l-kahve yeyüp sûr-ı rıhletler çalınup ol ândan andan cânib-i şarka meyyâl çölistân ile bir konak yeri ân-ı vâhidde varup,

Evsâf-ı palanka-i kat-ender-kat kal‘a-i metîn Kapusna-i Dolin-âbâd

Nehr-i Doline kenârında vâki‘ olmak ile kavm-i Asfar bu kal‘aya Doline derler. İbtidâ bânîsi (–) (–) lisân-ı Lehce Kapusna (–) derler. Hâlâ Leh kralı hâkinde Sotnik {vezîr} hükmünde, ya‘nî Leh’in sancakbeği hükmünde üç kat geçit bataklık içinde üç kat palanka hisâr ve üç kat handak-ı üstüvâr ile ârâste cezîre olmak ile cebehâne ve toplar ile pîrâste olmuş bir sedd-i metîn ve bender-i hasîn bir cây-ı mûjıkhâne-i menhûsdur. Bu kal‘anın kıble tarafı Tatar’ın Kırım vilâyetine gider, çölistân-ı bî-amândır, ammâ yine ol tarafda nehr-i Özü kenârınca ma‘mûr Sarıkamış kal‘aları vardır kim Kırım diyârına yakındır, ammâ bu Kapusna şehri üç kat bataklık arasında on bin aded şindire ve tahta ve saz örtülü keferelerin menhûs hâneleridir. Câ-be-câ bölme bölme çârsûsu ve müfîd [u] muhtasar kenîseleri ve Doline nehri üzre su değirmenleri kenârında kal‘a poniki Hân’a ziyâfetler edüp hedâyâlar verdi.

Bu mahalde Hân-ı âlîşân-ı müdebbir bir hüsn-i tedbîr edüp Leh kralına âsî olan kılâ‘lardan alınan mâl-ı ganâ’im ve esîrleri ve meskûk kılâ‘larından alınan nehb u gâret-i emvâl erzâk esîrlerin ve cemî‘i kal‘alardan alâ tarîki’l-hedâyâ gelen mâlları ve metâ‘ları cümle vilâyet-i Kırım’a gönderüp kendüleri Akkirmân’da Melek Ahmed Paşa ile görüşmeği re’y-i savâb görüp cümle asâkir-i İslâm’ın üç bin aded araba metâ‘ların şîrîn ve Mansûrlu beğlerinden on bin {aded} güzîde yiğitlere üç bin arabayı teslîm edüp Hân bu Kapusna kal‘asında üç dörd gün meks edecek olduklarında hakîr dahi esîrlerim anlar ile Kırım’daki otarıma ***[48b]*** ve Hızırşa Efendi atalığıma göndermek içün Hân’dan me’zûn olup yine cümle koşdaşlarımla Hân’ın dest-i şerîfin bûs etdikde beş esîr ve beş at ve bir semmûr hil‘at ve beş tüfeng ve bir yorga at ve üç yüz Ungur[us] altunu harc-ı râh verüp Hân ile

vedâ[ʻ]laşup,

Kalʻa-i Kapusna altından Sarıkamış vilâyetine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ ol gün ol gece yürüyüp kalʻa-i Çehril berâberliğin geçüp nehr-i Özü kenârıyla Aşağı Sarıkamış vilâyetidir, yaʻnî Zaporoska diyârına, yaʻnî Cezâyir levendi gibi levend vilâyetine girdiğimizde Çehril kalʻası kıbleye bir konak kalup bizler,

Evsâf-ı kalʻa-i Kırılov: Uruslar Kürilov dahi derler. Nehr-i Özü kenârınca bir sarp taş kalʻadır. Aşağı varoşu kesme handaklar içinde {5000 evdir}, şehr-i azîmdir. Hâkimi Sarıkamış hatmanıdır. Ne Leh'e ve ne Maskov'a ve ne Kırım'a tâbiʻ değil, bir alay ipden kazıkdan kurtulmuş dalâlet-âyîn müşrikîndir. Birkaç müfîd u muhtasar deyrleri ve çârsûları vardır. Bu kavm-i Kazaklar nehr-i Özü'ye Vodenipir derler. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri azdır. Andan yine cânib-i kıbleye bir konakda,

Evsâf-ı kalʻa-i Kobilak: Bânîsi Kobilak nâm bir hatman binâsıdır. Lisân-ı Rusça kobilak kısrak demekdir, yaʻnî Kısrak kalʻası derler. Bunlar dahi Sarıkamış hükmünde kavm-i Zaporoska'dır. Bunlar dahi bir krala ve Kırım hânlarına mutîʻ [u] münkad değillerdir kim cümlesi Sirge Kazağı'yla birdirler, ammâ bunlar Cezâyirli gibi on bin askerdir.

Eşkâl-i kalʻa-i Kobilak: Nehr-i Özü kenârında bir yalçın kaya üzre şekl-i murabbaʻ şeddadî taş binâ bir küçük kalʻa-i zîbâdır. Cebehâne ve topları vardır. Birkaç deyrleri ve dükkânları vardır. Ve nehr-i Özü kenârının karşu kıble tarafı Kırım vilâyetine gider. On konak Heyhat sahrâsı nihâyeti çöldür âdem âdemî zâd yokdur. Bir kerre Tatar ile sene (–) târîhinde bu on konak çölü bir gecede aşup bu kalʻaları nehb u gâret etdiğimiz cild-i sânîde mestûrdur, nazar oluna. Ve yine bu mahalde nehr-i Özü'nin beri tarafında kıble cânibine on menzilde tâ {kalʻa-i} Bender mukâbiline ve Akkirmân karşusuna ve sekiz konak Özü kalʻasına varınca cümle bu Sarıkamış vilâyetidir ve Rus-ı menhûs lisânı üzre "Zaporoska" demek "Kapu eşiği" demekdir. Bir kavilde "Serhaddin kapu eşiğin bekleyen levendler" demekdir. Bu Kobilak kalʻasından kalkup yine cânib-i kıbleye nehr-i Özü kenârıyla Sarıkamış kâfiri içre (–) (–) (–) (–) kalʻa (–) (–) (–) (–) (–) kalʻa (–) (–) (–) geçüp iki günde,

Menzil-i Doğan geçidi: Sarıkamış hâkinde bir mürtefiʻ yalçın kaya üzre bir harâb kalʻa yeri vardır. Sene (–) târîhinde Tohtamış Giray Hân asrında bu kalʻayı Timur Hân harâb etmiş, ammâ bir amâr olacak yerdir, zîrâ Kazak vilâyetinden ganîmetle gelirken geçit başıdır. Bir kerre kâfir bizi bu mahalde basup hamd-i Hudâ cümle esîrleri beri Kırım cânibine şahinkirmân kalʻasına geçürüp salt âdemlerimizi Kazak-ı Ak basınca ân-ı vâhidde nehr-i Özü'yi yıldırup beri cânibe geçdik. Kâfir karşuda hâ'ib ü hâsir baka kaldı. Hudâ-yı Müteʻâl ihsân edüp bu Doğan'da ya Kırım hânları ya Âl-i Osmân bir kalʻa yasasalar cümle Tatar'a rahmet olurdu. Hattâ bir kerre bu Doğan geçidi yerinde çâr-kûşe beyâz mermer üzre hüsn-i hat ile *"Fetahatâ"* târîhini kazılmış buldum. Zamân-ı kadîmde kalʻa-i metîn imiş.

Hamd-i Hudâ şimdi bu mahalde cümle askeri ve üç bin aded talika ve hinto arabaları şahinkirmân gemileri ve salları ve potlarıyla geçürüp bizim âdemlerimiz dahi esîrlerimiz ile Kırım'a gidüp bizler salt kalup ol gün ol gece ılgar edüp ale's-sabâh yine kalʻa-i Kapusna altında Hân hazretleriyle mülâkat olup,

“Hoş geldin Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliyâm” dedikde şıpırtma kalpağım başımdan taşlayup Hân hazretlerinin zânûsun bûs edüp askerin selâmetle nehr-i Özü‘yi ubûr etdiklerin müjde etdiğimizde Hân hazz edüp ol ân nefîrler çalınup Kapusna kal‘asından cânib-i kıbleye bir konak susuz çölde gidüp Tasma suyu geçidinden geçüp değirmenler kenârında Hân oturup on göz değirmenlerden tâze ıssı poğaçalar gelüp asker-i İslâm fevrî geçidi geçüp, zîrâ ağırlık aslâ kalmamış idi. Andan,

Evsâf-ı palanka-i Duşka: Bânîsi (–) dır. Lisân-ı Rus’da Duşka (–) derler. Leh kralı hâkinde Sotnik vezîr hükmünde bin kefere cünûd-ı cünübe mâlik fâcirlerdir. Bu da nehr-i Tasma kenârında ***[49a]*** bir küçük palankadır. İçinde ancak bin kadar tahta ve saz örtülü âyîn-i bedhâneleri ve kenîse-i müşrikhâneleri vardır. Câ-be-câ çârsûları ve bâğçeleri vardır. Hatmanı, Hân’a ziyâfet ve hedâyâlar verüp (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı kal‘a-i Praslov: Bânîsi (–) (–) dır. Lisân-ı Lehçe Praslov (–) (–) derler. Evvel ve âhir Leh kralı hâkindedir, ammâ bu kal‘a Durujunka, ya‘nî Durucan hükmünde üç bin çengâl dest-i sermest Kazaka mâlikdir. Bu dahi nehr-i Tasma kenârında cümle palanka çıt ve rıhtım dolma hisâr-ı kavîdir. Derûn-ı hisârda cümle iki bin aded şindire ve saz örtülü meykede ve hınzîrhânelerdir. Câ-be-câ kiliseleri nümâyân olup çârsû-yı bâzârı ve gayrı âsâr-ı binâlarına nazar etmedim. Bu mahalle nehr-i Tasma tâ batı tarafından gelüp Çehrin kal‘ası kurbunda nehr-i Özü‘ye karışır.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine taraf-ı kıbleye bir konakda,

Evsâf-ı hisâr-ı cây-ı amân, ya‘nî kal‘a-i Omân

Bânîsi (–) (–) dır. Leh lisânınca Omân (–) (–) derler kim vech-i tesmiyesi oldur. Ba‘zı efvâh-ı nâsda Omâniçse derler, ammâ lisân-ı Etrâk’de Omân derler. Nehr-i (–) kenârında sevâd-ı mu‘azzam Kazak vilâyetinin Mısır’ı bir bender şehr-i müzeyyendir kim dâ’iren-mâdâr beş sâ‘atde devr olunur. Cümle kalın direkler ile mebnî rıhtım ve dolma kilt-â-kilt palankadır. Dîvârının kaddi yigirmi zirâ‘-ı Mekkî‘dir ve arzı on arşın enli dolma dîvârdır.

Ve cümle yigirmi üç aded dirsek tabyalardır, ammâ topları hurdedir ve muhîl [ü] şeytanatı azdır ve cümle yigirmi bir kapudur. Çoğu (–) suyu kenârında tahtalı su kapularıdır ve yıldız tarafı sâfî sazlık ve bataklıkdır ve (–) cânibi ovalardır kim ma‘mûr kurâlarla müzeyyendir. Hâlâ Leh kralı hâkindedir, ammâ Durajanka hâkimdir. Cümle yedi bin güzîde kefere askere mâlikdir.

Hân’a cümle askeriyle karşu çıkup tablların çalarak ve hora depüp dankiyo düdüklerin çalarak Hân’ı kal‘a kurbuna getirirken kal‘adan bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp bir tafra satdılar kim kal‘a-i Omân murg-i semender-vâr âteş-i Ummân içinde kaldı ve Hân’a azîm ziyâfetler edüp hedâyâlar geldi.

Bu mahalde sa‘âdetlü pâdişâh Mehemmed Hân-ı Râbi‘‘den Hân’a “Rakofçi gazân kutlu olsun” deyü mahabbetnâme hatt-ı şerîfiyle kılıç ve haftân ve murassa‘ kemer kuşak ve çârkab cevâhir tîrkeş ile Kalga ve Nûruddehr’e ve vezîri Sefer Gâzî Ağa’ya ve on iki aded iş erlerine hil‘at-i fâhireler gelüp Hân surûrundan gelen kapucubaşıya yigirmi kîse ve

yigirmi esîr ve yigirmi re’s ağırmak atlardan verüp gelen kapucubaşı beş yüz âdem ile tâ Bender’e ol gün yollayup kal‘a-i Omân altında üç gün dahi meks edüp etrâf kal‘alardan dahi hedâyâlar gelmesine muntazır olup bizler Omân {şehri} seyrine mukayyed olduk.

Bu kal‘a içre iş erlerinin cevâbları üzre derûn-ı hisârda cümle dokuz bin sağîr ü kebîr tahtânî ve fevkânî nuhûset hâneleri vardır kim cümle şindire tahta örtülü ve sobalı ve furunlu dâr-ı nekbethâne-i murdârlardır ve yetmiş aded kenîse ve manastırlarıdır ve sekiz yüz aded dükkânları vardır.

Yedi aded hânı ve üç sobalı hammâmı vardır. Bir hâkimi dahi vâmoşdur, ya‘nî gümrük emînidir. (–) (–)

Memdûhâtından: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Esmâ-i kefereleri: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Esmâ-i avratları: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı lisân-ı Rus-ı menhûs

Bu kavm-i Kazak dahi Maskov ve Leh gibi Rûm keferesi mezhebinde olup salîbe-perest ve perhîz ve ıyd-ı bednâmları cümle Rûm keferesi gibi millet-i Mesîhiyyeden geçinüp Kitâb-ı İncîl okurlar. (–) (–) (–) (–)

odin 1 — *dvey* 2 — *tri* 3 — *çetri* 4 — *piyak* 5

şişek 6 — *sim* 7 — *vosim* 8 — *duveyk* 9 — *desek* 10

hileb ekmek — *voda* su — *hudi* gel — *sak* otur — *vuhuk* âteş

yabluka elma — *isfinye* domuz — *isfiçka* mum — *Hilibe pirniş.* Ekmek getir.

loziçe kaşık — *Hudi sedi.* Gel otur. — *ruşe* armud — *islivi* erik

med bal — *masle* yağ — *Kudideş?* Nereye gidersin?

Kudi hudivce? *Nereye vardın?* — *Pomahay bu.* Sabâhü‘l-hayr. — *Puda yüz duru.* Aleyküm selâm.

[49b]

ispasiyo
Allâh ismidir. Allâh'a ısmarladım.

İduz diro.
Var sağlığla.

Çiduz çizdiro?
Nedir hâlin?

hilopçe
küçük oğlan

parbuk
büyük yiğit

uvuçka
koyun

çasnok
sarımsak

çibula
soğan

koriça
tavuk

kon
at

otva
ördek

çerevik
pabuç

Yâve sözlerin yazmak ayıbdır, ammâ seyyâh-ı âlem olanlara lâzımdır kim şetm etdiklerin bilüp ihtirâz üzre olasın.

Mujik isfinye
Bire çufud domuz

Sedi
Otur

Huc isfine
Domuz ye

didko
şeytân

Uskurvisi sobak.
Bire gidi köpek.

Day meni.
Getir bana.

Yabut oymaker.
Ananı sikeyim.

Nasoroto biholova.
Başına sıçayım.

Napra günis.
Burnuna osurayım.

Didko holopçi.
şeytân oğlan.

Yabut uçsa.
Babanı sikeyim.

Bu gûne şetmlerinden gâyet hazer lâzımdır, zîrâ gâyet lecûc ve gazûp kavimdirler kim muhakkak Benî Asfar kavmi bunlardır. (–) (–) (–) (–) (–)

Bu kal'a-i Omân'ın yedi günde alâ kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâların edüp bu mahalde Hân hazretleri cümle imdâda gelen Leh cünûduna ve cümle Kazak cünübüne destûr verüp dârü'l-bevârlarına gidüp Hân hazretleri ancak Kırım askeri ve bizim Bucak Tatarı askeriyle yüz yigirmi bin Tatar'la Hân hazretleri kalup ale't-ta'cîl Akkirmân altında Melek Ahmed Paşa efendimize gitmeğe azîmet edüp kal'a-i Omân altından cânib-i kıbleye bir

günde azîm ormanları ve çengelistân balkanları ve ma‘mûr kurâları teferrüc [ü] ubûr ederek,

Sitâyiş-i fasl-ı kal‘a-i Ladicin

Bânîsi (–) (–) Leh lisânınca sebeb-i tesmiyesi (–) demekdir. Bu kal‘a nümâyân oldukda hâkimi Pokovnik, ya‘nî Leh vezîri pâyesiyle on bin müsellâh asker-i zâl ile Hân’a karşu tabl [u] nâkûs-ı erganonların çalarak alay ile Hân’ı kal‘a altında meks etdirdiklerinde azamet-i Hudâ Ladicin kal‘asından ibtidâ kırk elli bin tüfeng ve fişeng, ba‘dehû beş yüz pâre topları üç nöbet atup bir şâdumânlar olmuşdur kim zemîn ü âsumân güm güm gürleyüp dûd-ı bârûd-ı siyâhdan ebr-i kebûd siyâh levn olup ol ân Hân’a yüz araba hedâyâ-yı zî-kıymetler gelüp zîr-i kal‘ada ziyâfet-i azîmler oldu, ammâ hâlâ bu kal‘a-i Ladicin Leh kralı hâkindedir, ammâ eyâleti hâkimi Durujunka Kazağı hükmündedir.

Eşkâl-i kal‘a-i Ladicin: Bir düz sahrâda nehr-i Aksu kenârındadır. Kavm-i Kazak bu Aksu’ya Vodebuh derler. Tâ Leh vilâyetinde (–) dağlarından gelüp üç yüz on pâre şehre ve kılâ‘lara uğrayup bu kal‘a-i Ladicin altından ubûr edüp (–) (–) mahlût olur.

Bu Ladicin bu nehir kenârında bir bayır altında vâki‘ olup kal‘ası cümle dolma ve rıhtım çim ve kamış ve darı köküyle memlû bir palanka-i sedd-i metîndir kim Leh diyârında böyle bir hisâr-ı üstüvâr yokdur. Allâh Âl-i Osmân’a müyesser ederse Akkirmân ve Karadeniz etrâfları emîn olur. Dolma hisârının kaddi kırk arşındır ve yigirmi arşın enli dolmadır.

Ve cümle (–) kapudur ve (–) tabyadır ve cebehânesi ve yüz elli pâre topları ve on bin âmâde askeri ve yüz yetmiş bin re‘âyâsı mevcûd ülke-i mu‘azzamdır. Derûn-ı hisârda cümle altı bin aded tahta şindire örtülü menhûs hâneler var ve çanlı kenîseleri ve çârsû-yı bâzârı ma‘mûr u müzeyyendir. Birkaç müfîd ü muhtasar tüccâr hânları var. Bâğları yokdur, ammâ bâğçeleri çokdur. Meyve-i âbdârlarından eriği ve emrûdu ve elması vefret üzredir ve elvân-ı horilka rakısı ve pivo ve medi gâyet çokdur ve mahbûb u mahbûbeleri câ-be-câ vardır.

……………. (2 satır boş)………………..

Bundan kalkup iki günde cânib-i kıbleye giderken sahrâ-yı âbâdânlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i metîn İstine: Bânîsi (–) (–) dir. Vech-i tesmiyesi Leh lisânınca (–) demekdir ve Leh kralı hükmünde bunda dahi Durujunka Kazak hatmandır. Yedi bin asker-i Leh Hân’a gelüp ziyâfetler edüp kal‘adan top şâdumânları edüp Hân’a yigirmi araba hedâyâlar verdi, ammâ kal‘ası nehr-i sağîr (–) kenârında iç kal‘ası yalçın kaya üzre şeddadî binâ taş kal‘a-i zîbâdır.

Derûn-ı hisârda cebehânesi ve topları ***[50a]*** ve birkaç çanlı manastırları vardır, ammâ cirmi ne mikdâr idiği ma‘lûmum değildir, ammâ küçük görünürdü, lâkin metîndir, ammâ aşağı taşra varoşu dâ’iren-mâdâr dolma rıhtım çit palankadır. Etrâfı cunbul amîk handakdır. Ve gâyet sarp varoş-ı kebîrdir kim cereyân eden nehr-i (–) ihâtâ etmişdir.

Bu kal‘a intihâ-i serhadleri olmağile Tatar askerin derûn-ı hisâra komadılar, ammâ çanlı ki[li]seleri nümâyân idi.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i kıbleye 7 sâ'at ormanlı ve çayır ve çimenli âbâdân yerler ile gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i şehrut: Bânîsi (–) lisân-ı Lehçe şehrut (–) demekdir. Hâlâ Leh kralı hâkinde Durujunka hatman hükmünde hâkimi on bin kefere ile Hân'a alay edüp zîr-i kal'ada ziyâfetler edüp elli araba pîşkeş verüp kal'adan top şâdumânları etdiler. Hakkâ ki ey balyemez mefret topları ve vâfir cebehânesi var.

İç kal'ası bir depe üzre şekl-i muhammes bir küçük hisârdır, ammâ aşağı taşra varoşu serâpâ ağaç palanka-i azîmdir kim cânib [u] etrâfı dâ'iren-mâdâr sulu ve bataklı handakdır.

Ve cümle yigirmi aded çanlı manastır ve kenîseler ve beş yüz mikdârı dükkânlardır ve yedi aded haşebden hânları var ve bâğçelerinden üzümü ve eriği ve elması ve emrûdu,

……………. (1 satır boş)………………..

Ve şehrut kal'asına Boğdan'ın Yaş şehri ve Bender kal'ası ve Soroka kal'ası üçü sac ayağı vâki' olup birbirlerine ara yatı menzil vâki' olmuşdur. Bu şehrut kal'ası altından dahi kalkup semt-i kıbleye giderken nehr-i azîm Turla'ya râst gelüp kenârıyla yedi sâ'at gidüp tarfetü'l-ayn içre hâzır olan gemiler ve kayık ve çırnıklar ve sal ve potlar ve tulumlar ile cümle asker nehr-i Turla'yı geçüp karşu tarafda dâr-ı sehl amân hâk-i Boğdan olan zemîne kadem basup andan cânib-i şarka,

Evsâf-ı kal'a-i kavî Soroka: Bânîsi (–) filândır. Lisân-ı Boğdanca "Soroka" demek (–) demekdir. Bu Boğdan beği hükmünde başka boyarlık ve vâmoşlukdur. Kal'ası nehr-i Turla kenârında şeddadî taş binâ kal'a-i bâlâdır, ammâ küçükdür, lâkin Hân'a ey top şâdumânları edüp ziyâfetler ile yüz araba hedâyâlar ile Hân'a yetmiş tahta semmûr ve kırk tahta kafâ ve yüz elli tahta semmûr paçası kürkler ve elli kîse guruş gelüp "Pâdişâhdan bizi ricâ edesiz ki 'Melek Ahmed Paşa'nın kırdığı bizim Boğdan askeri değil idi' deyü ricâ edin" deyü ricâları hayyız-ı kabûlde vâki' olmayup bu kadar mâldan çıkdılar. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan cânib-i şarka nehr-i Turla kenârınca bir günde,

Menzil-i evsâf-ı Dâr-ı İslâm kal'a-i Bender-âbâd sedd-i be-nâm

Hamd-i Hudâ sene 1068 Rebî'ulevvel'in gurresinde vakt-i asrda bâng hâne-i Muhammedî'de ezânlar okunurken Dâr-ı İslâm'a dahil olup kal'adan Hân'a şâdumânlar ve ziyâfetler olup lâkin şey'-i kalîl hedâyâlar verildi.

Andan yine cânib-i şarka nehr-i Turla kenârıyla gidüp,

Karye-i Kızılçan: Bender köyüdür. Andan,

Hân Kışlası: Bunda Yalı Ağası İslâm Ağa, Hân'a üç bin koyun ile bir ziyâfet-i azîm edüp Hân'a ve Kalga'ya ve Nûreddîn'e ve İslâm Ağa babası Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya ve Sübhân Gâzî Ağa'ya ve defterdâr (–) ağaya ve Ayu Ahmed Ağa'ya ve şîrîn ve Mansûrlu beğlerine ve şâh Polad Ağa'ya ve Hânzâde Ahmed Giray'a el-hâsıl yetmiş kimesneler yetmiş aded semmûr tonlar geydirüp Hân'a yetmiş köle ve yetmiş yorga hedâyâ çeküp Hân huzûrunda kalpağın taşlayup baş urup kullukda oldu. Bu mahalde Melek Ahmed

Paşa efendimizden dîvân efendisi Gınâyîzâde Alî Efendi, Paşa'dan gelüp niçe gûne mümessek eşribeler ile münakkaş Kaya Sultân yağlıklarıyla selâm getirüp,

"Buyurun, Akkirmân altında Melek Paşa pederiniz pâdişâhımı da'vet edüp muntazırlardır" dedikde,

Hân eydir: "Da'vete icâbet gerek. El-emrü emrüküm" deyüp, Hân ale's-sabâh atlanacak olup bu mahalde bu hakîr Hân'dan me'zûn olup yigirmi re's esîrimle ve kırk yedi alaşa atlarımla ve yedi kîse nakid mâlım ve yedi semmûr kürk ve kırk yedi aded Macar tüfengleri ve üç talika araba kelepür-esbâbımla Akkirmân altında çadırımda sâ'ir ***[50b]*** huddâmlarım hayâtda bulup hemân atımla ve sadağ ve kıyâfetimle Melek Ahmed Paşa efendimin huzûruna varup ta'aşşukumdan bükâ-âlûd olup dest bûs ile şerefyâb olup,

"Evliyâm, gazân kutlu olsun" dedikde,

{Hakîr eyitdim:} "Bu gazâ senin himmetinle olmuşdur, efendim, zîrâ ibtidâ kâfire imdâda geden Eflâk Boğdan askerin kırup sâ'ir küffârlar dahi andan ibret alup Rakofçi'ya aslâ imdâd gelmediğinden mel'ûn kral münhezim oldu" deyüp ol ân Paşa'ya beş esîr ve beş tüfeng hedâyâlar çeküp haymeme gidüp istirâhat etdim. Hamd-i Hudâ sâlimîn ve gânimîn ordu-yı İslâma vâsıl olup cümle ehibbâ ve dostân ve yârânlar ile görüşdük.

Ertesi ale's-sabâh Melek Ahmed Paşa efendimiz cümle askerine ve cemî'i iş eri ağavâtlarına "Pâk müsellâh olup Hân'a istikbâle hâzır olasız" deyü fermân buyurdular.

Der-beyân-ı da'vet-i ziyâfet-i Melek Ahmed Paşa berây-ı Mehemmed Giray Hân be-sahrâ-yı Akkirmân

Evvelâ Melek Ahmed Paşa Mehemmed Giray Hân'a Akkirmân'dan cevâhir ve murassa' eğerli ve cevâhir raht ve gaddâre ve altun zincirli bir siyâh küheylân at ile kethüdâsı ve dîvân efendisi ve kapucular kethüdâsıyla cümle üç bin aded güzîde pür-silâh küheyl atlı ağalar zırh [u] zereh-külâh ile ve yetmiş bayrak piyâde sekbân ve sarıca askeriyle Hân'a istikbâle gidüp Hân'ı getürürlerken Paşa dahi Yanık kal'ası cânibine kendüye müte'allık tevâbi'leriyle Hân'ı karşıladıkda hemân Hân atdan piyâde olunca Paşa dahi piyâde olup birbirleriyle ağlaşup öpüşerek yine atlanup atbaşı berâber Hân ile Paşa'nın otağına gelüp Hân otakda meks eyleyüp Kalga ve Nûreddîn otakda kalup Sefer Gâzî Vezîr, kethüdâya kondu ve Hân'ın iç ağaları Paşa'nın iç ağaları içinde kalup Paşa kendü gulâmlarından Hân'a yüz aded pâk gılmân-ı hâssalar ta'yîn eyleyüp Paşa kendünün gayrı otağına gidüp cümle Mansûrlu ve şîrînli ve Kapukulu ağaları ve cümle gayrı mirzâları cümle ağalara kondurup yüz elli aded münakkaş çergelere sâ'ir Badrak ve Karaçi ve Nogay Tatarların kondurup tatyîb-i hâtırlarıyla mukayyed olup Paşa hemân sâ'at yine Hân yanına varup tahte'l-fütûr nâmında iki yüz fağfûrî tabak mümessek hamîreler ve emlec ve kebbât ve kâblı ve helîle ve külbe şeker mu'amber ve hamîre-i benefşe ve hamîre-i zambak ve hamîre-i ıtrıfil ve hamîre-i şekakul ve yetmiş aded envâ'-ı mümessek reçeller tenâvül olunup andan gûnâ-gûn maslûka çorbaları ve gûnâ-gûn mümessek pâdişâha lâyık hoşâblar içilüp ba'de't-ta'âm mücevher ileğen ve ibrikler ile eller yaykanup kahveler ve şerbet ve çay ve bâdyân içildikden sonra gülâb ve buhûrlar verilüp Paşa hazînedâra işâret etdikde ayağa kalkup {cümle hedâyâlar huzûr-ı Hân'a gelince Paşa} eydir:

"Pâdişâhım, hayr mukaddem gazân kutlu olsun. Hemîşe böyle gazâlar edesin. Hoş geldin

ve safâ gelüp yüzüm basa geldin, zîrâ bir mücâhid pâdişâh-ı kâmkârsın. Âl-i Osmân'ın fermânın edâ edüp dîn düşmanından intikâm alup gazân mübârek ola" deyü Paşa, Hân'ın başına bir zî-kıymet sorguc-ı pâdişâhî sokdu ve üç küheylân at biri gâyetü'l-gâye murassa' ve mücevher eğerli küheylân at idi ve Hân'ın beline bir sunkur demirli ve murassa' ve mücevher gılâflı seyf-i müczemi Hân'ın kemerine bend edüp andan bir cevâhir çârkab tîrkeş ve bir cevâhirli Sultân Murâd Hân kuşağı ve bir mücevher ve murassa' hançer ve bir semmûr kürkü Paşa kendü eliyle Hân'a geydirdi.

Ve bir kat dona gömleğe varınca zer-ender-zer esbâbları Hân'ın huzûruna Paşa koyup Kalga Sultân'a ve Nûruddehr Sultân'a ve şîrîn beğine ve Mansûrlu beğine ve Sincivit mirzâlarına ve atalıklara ve ot ağalarına ve Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa'ya ve Yalı Ağası İslâm Ağa'ya ve Defterdâr İslâm Ağa'ya ve Dedeş Ağa'ya ve Kerş Ağa'ya ve Ayu Ahmed Ağa'ya ve'l-hâsıl on yedi semmûr kürkden mâ'adâ yüz yetmiş aded kuşaklık zer-ender-zer hil'at-i fâhireleri mezkûr mirzâlara ve Karaçi ve kapukulu ağalarına mertebeli mertebesince hil'atlar geydirüp sultânlara ve mezkûr ağalara birer at verilüp cümle yetmiş iki re's küheylân atlar verildi.

Ve niçe mirzâlara zırh [u] zereh-külâh ve kılıçlar ve tîrkeşler verilüp ol gün üç yüz koyun kebâb ve elli kazgan pilav ve zerde ve çorba ve yetmiş gûne ni'met ile altı bin sahan ta'âm-ı gûnâ-gûn ve elli bin ekmek summât-ı Muhammedîlere yetmiş yerde ni'metler döşenüp Akkirmân çayırları üstüne kebâb ve pilav yahni konup Tatar askeri birbirine girüp yedi günlük ta'âmı bir günde yeyüp pilav zerde ve çorbayı kalpaklarına koyup koşlarına götürdüler. Bu ziyâfet-i azîm hâlâ Akkirmân'da ve Kırım diyârında dâsitân-ı dûstândır. ***[51a]***

Ba'de'z-ziyâfe bu mahalde cümle Bucak Tatarlarına ve cümle et kullarına destûr verilüp cümle vatanlarına gitdiklerinde Hân hazretleri Akkirmân altında seksen yedi bin asker ile yalnız kaldıkda Paşa, Hân-ı âlîşândan üç gün gece kalmasıyçün ricâ edüp,

Hân, "N'ola kalalım, ammâ kardaşım, size bu Tatar askeri bârdır" dedikde,

Paşa-yı müdebbir eydir: "Pâdişâhım, siz berekâtınızla geldiniz. Biz Âl-i Osmân askeri gibi deryâ askerden kocunmazız, n'olsa gerek" dediler.

Andan cümle Kırım askeri Âl-i Osmân ordusun mâl-ı erzâk ile ve zî-kıymet akmişe-i fâhireler ile ve gûnâ-gûn sıgâr ve kibâr pençe-i âfitâb esîrler ile Paşa askerin ve Akkirmân halkın eyle ganîmet etdiler kim bir harbende ve bir sâyis ve garîb yiğitler çifte çifte köçeklere mâlik olup yedi yaşında bir gulâm yedi oka ve bir vukıyye duhâna bey' olunup bir gümüş Macar üzengisi üç guruşa ve bir semmûr kürk on vukıyye duhâna bey' olunup sâ'ir metâ'-ı zî-kıymetler dahi bî-kıymet ve bî-su'âl fürûht olundu.

Ve Hân hazretlerinin üç gün gece müsâfir olması muhakkak olunca Paşa, vekîlharc Boşnak İbrâhîm Ağa'yı huzûruna çağırup {eyitdi}:

"Beher yevm ikişer kerre yetmiş yerde {ta'âm summât-ı Muhammedî'de} ellişer bin ekmek ve beş yüz koyun ve ellişer sığır ve onar at kulunu ve yigirmişer at eti kebâb pişirüp onar kazgan yahni ve onar kazgan pilav ve onar kazgan karanfilli aselî mümessek zerde ve onar kazgan pirinç çorbası ve onar kazgan herîse" pişmek içün

vekîlharca tenbîh olup bunlardan mâ‘adâ {Tatar} Hân’a rûz-merre üçer kerre summât-ı Muhammedîler çekilüp Hân tevâbi‘lerine mahsûs otuz üç yerde summâtlar keşîde kılınup her summâtı üçer yüz matbah-ı Keykâvusî sahanları çekilmek içün fermân olunup Akkirmân şehrinden kâmil on yedi bin sahan defterle cem‘ olup üzerlerine dîdebânlar ta‘yîn olundu, zîrâ Tatar ba‘de’t-ta‘âm yağmaya öğrenmişlerdir, ammâ Hân huzûruna ale’s-sabâh yüz aded münebbet fağfûr tabaklar ile mümessek hulviyyât ve zülbiyyât ve katr-ı nebât-ı hamevi ve mümessek hamîre ve külbe şekerler ve gûnâ-gûn emlec ve kâbülî ve mümessek ve mu‘amberîn reçel-i gûnâ-gûnlar ile perhîz çorbaları ve maslûkalar ile nebâtî hoşâblar gelirdi.

Ve öyle ta‘âmında seksen gûne mümessek bahârlı ni‘met-i nefîseler cümle mertebânîlerle gelirdi ve kindi ta‘âmına cümle mücevher gümüş suhûnlar ile seksen elvân ni‘met-i Perverdigâr gelirdi kim niçe bin elvân bahârların râyiha-i tayyibeleri âdemin demâğın mu‘attar ederdi.

Paşa kethüdâsında Hân vezîri Sefer Gâzî oğlu, dîvân efendisinde Kadıasker Murtazâ Alî Efendi ve şîrîn beği Kapucular kethüdâsında ve Mansûr {Kaya} beği Defterdâr İslâm Ağa ve Telhisî Hüseyin Ağa’da şîrînli Kürşâh-ı Merdân Beğ ve’l-hâsıl cümle a‘yân-ı Kırım’dan kapukulları ve Karaçiler ve şîrînli ve Mansûrlu ve Dâyirli ve Mankıtlı ve olanlar ve emildeş ve atalıklar ve gayrı kartlar ve ot ağaları ve gayrı Nogay mirzâları ve Badrak ataları ve Orak mirzâları cümle-cümle Paşa ağavâtlarının hayme vü hargâhlarında mezkûr ni‘met-i nefîseler ile üç gün üç gece ayş [u] işret edüp azîm ri‘âyetler olunup sohbet-i hâslar olurdu kim ta‘rîf ü tavsîfden müberrâdır.

Yine böyle iken her gün Paşa efendimiz Hân’a ve Kalga ve Nûreddîn’e birer semmûr ton ve birer boğça esbâb ve birer yelkendez gümüşî çullu küheylân atlar hedâyâlar verirdi.

Sitâyiş-i netâyic-i ziyâfet: Üçüncü gün ki oldu ba‘de’l-futûr nefîr-i Hûşenk-şâhî ve Efrâsiyâb sûrnâları ve hâkâniyân kösleri çalınup cümle Tatar askeri Turla nehri geçidi başına gidüp Hân hazretleri kendü yakın ağalarıyla ve kapu kullarıyla Paşa yanında kalup Paşa ile Hân vedâ‘ mahallinde Hân’a bir kîse altun harc-ı râh ve beş şemâme amber-i hâm ve on okka ûd-ı Mâverdî ve yüz çift münakkaş Kaya Sultân yağlıkları ve Hân’ın beline yine bir mücevher zerrîn kemer ve bir hançer-i zü‘l-fecâm ve bir kat yine libâs-ı fâhire ve bir semmûr lipâçe-i nâdire kim dîbâya kaplu, Paşa kendü eliyle Hân’ın arkasına geydirüp ta‘zîm ü tekrîm etdi ve tefâruk ve nevâdirât kısmından zî-kıymet girân-bahâ beş boğça envâ‘ından kâlâ-yı vâlâ-yı akmişe-i fâhire ve altun sîmîn âvânî kısmından buhûrdân ve gülâbdân ve şam‘dân ve sîm sini ve on aded sîm suhûnlar pîşkeş çekildi.

Ve yine Kalga Sultân’a ve Nûreddîn Sultân’a ve ***[51b]*** ve Hân vezîri Sefer Gâzî Ağa’ya dahi birer kat siyâb-ı nazîf ve birer semmûr postîn kaplu dîbâ hil‘at-i fâhireler verilüp huzûrlarına birer boğça zer-ender-zer dîbâ ve şîb ve zerbâf ve çarkûli ve çârbâf ve her boğçadan katîfe ve kâmha ve hârâ ve dârây ve sereng ve Güçerât zertârîler ve kûse destârlardan birer külçe verilüp Kalga {Sultân’ın} ve Nûreddîn {Sultân’ın} ve vezîr Sefer Gâzî Ağa’nın başlarına Paşa kendü elleriyle birer çelenk sokup {eydir:}

“Oğullar, Kırım’da ve seferlerde bu çığalar ile gezün” buyurdular.

Ve andan cemî‘i mirzâlara ve boybeğlerine ve kapu kullarına ve Karaçilere ve yüz aded

kuşaklık hil‘at-i zerdûz ve elli çift hil‘at-i evsat ve yüz çift hil‘at-i ednâ ve yüz yetmiş kereke çuka çekmanlar ve hil‘atlar geydirilüp ba‘dehû gülâb ve buhûr verilüp ba‘de’d-du‘â ve senâ Hân kalkacak mahalde Paşa koltuğuna girüp otak bâbına dek piyâde giderken Hân hazretleri Paşa’ya, Rakofçi Kral’ın taburdan alınan vezîri Kemen Yanoş‘u ve Apopi Mihâl’ı Paşa’ya hedâyâ verdikde,

Paşa eydir: “Pâdişâhım, aldım kabûl etdim, ammâ şimdi Âl-i Osmân duyup bu esîrleri benden taleb edüp ve Yedikulle’de hapis ederler. Anlardan bana ne fâ’ide” dedikde,

Hân eydir: “Bu söz çındır” {deyüp gulâmlarından} Necatî ve şâh Polad {nâm gulâmlarına}, “şu kîseleri getür” deyüp ol mahalde ayak üzre Paşa’ya seksen bin altun verüp,

Paşa, “Ne zahmet, hey Hânım?” deyüp altunları kabûl edüp Paşa dahi Hân’a bir siyâh kaytas nesl-i cilfidânü‘s-sâfinâtü‘l-ciyâd at-ı sabâ-sür‘at ki gûyâ kaytas-ı sa‘âdetdir, zer-ender-zere müstağrak olmuş bir mücevher zeyn ve murassa‘ ve zerrîn raht ve sîm ve mutallâ zeheb rikâbıyla ve murassa‘ gaddâre ve topuzıyla mezkûr kaytas-ı esb-i peymâyı Hân altına Paşa çeküp bilâ-rikâb süvâr olmada ve Kalga ve Nûruddehr’e ve vezîr Sefer Gâzî Ağa’ya dahi birer mebrûm katîfe eğerli ve sîm ve zeheb mutallâ rahtlı atlar ve birer gümüş çullı yelkendez atlar keşîde kılınup süvâr oldular ve Kadıaskere ve şîrîn beği ve Sincivit ve Mansûrlu ve Arkanlı ve Dâyirli ve Mankıtlı ve Arslanlı ve Çobanlı ve Deveyli ve Nevrûzlı ve Oraklı ve şiydaklı ve Yaman Sadaklı ve Defterdâr İslâm Ağa ve Yalı ağası İslâm Ağa ve Sübhân Gâzî Ağa ve kapukulu a‘yânlarından atalıklara ve emildeşlere ve olanlara ve Karaçilere ve ot ağalarına ve Badrak mirzâlarına ve yurd atalarına ve sâ’ir iş erlerine ve’l-hâsıl bu zikr olunanlardan mâ‘adâ emirzâlara cümle iki yüz on bir neferâtlara on biri sırma eğerli ve sîm rahtlı ve mutallâ-yı zeheb rikâblı atlar idi. On birden mâ‘adâsı iki yüz aded gümüşî çullu atlar yelkendez esb-i tâzîler Hân askerine hedâyâ atlar verildi.

Hân bu hâli görüp Paşa’ya eydir: “Ey karındaşım, efendim, Paşa hazretleri. Bu bize çok iltifâtdır ve ne zahmetdir. Keremkârlık etdiniz” dedikde,

Paşa-yı hâzır cevâb eyitdi: “Pâdişâhım, siz dîn-i mübîn uğuruna mücâhid fî sebîlillâhsız ve Hâdimü‘l-Haremeynü’ş-şerîfeyn pâdişâhının emrine imtisâl edüp Devlet-i Âl-i Osmân’a mu‘în oldunuz. Sizlere ta‘zîm ü tekrîm vâcibdir. Ma‘zûr olsun. Ba‘de’l-yevm yine hidmetde olalım” deyü özr âmîz ricâlar edüp, Paşa dahi mahmûdî divne doru atına süvâr olup Hân ile atbaşı berâber giderken Hân’ın Efrâsiyâb mehterhâneleri ve Paşa’nın Âl-i Osmân tablları döğülerek atbaşı berâber Akkirmân’dan cânib-i şimâle bir sâ‘at nehr-i Turla kenârında Yanık nâm kal‘a dibinde Hân suyu geçmeğe kalup Paşa, Hân ile vedâ[‘]laşup Akkirmân’a gitmede. Hakîr dahi Hân’ın dest-i şerîfin bûs edüp vedâ‘ mahallinde koynundan bir mücevher sâ‘atin ve üç yüz altun verüp du‘â-i hayriyle dest bûs edüp Akkirmân’da Paşa’ya gelüp Hân’ın selâmın teblîğ etdim.

İmdi ihvân-ı safâya şöyle ma‘lûm ola kim Allâhu Âlim u Dânâ‘ya ma‘lûmdur kim bu ziyâfetler böyle olup ve tahrîr olan sefer-i zafer-me’ser böyle olup cümle ziyâfetlerin muhâsebesi bu hakîrin der-i defterinde dest-i hattımla mesârîf-ı ziyâfet tahrîr olunmuşdur kim üç gün üç gecede olan masrûfât ve cemî‘i hedâyâlar ile iki yüz kırk altı kîse olup Özü

eyâleti ve Nigebolı sancağı ilhâk idi. Bu mansıbın cümle mahsûlâtları bi'l-cümle Tatar Hân hedâyâlarına gitdi. Bu mahalde Melek Ahmed Paşa Hâtem-i Tayy ve Ca'fer-i Bermekî sehâsı etdi. Cemî'i halk Melek Ahmed Paşa içün Abaza tâ'ifesinde bu kadar sehâ görülmemişdir derler, ammâ Melek Ahmed Paşa aslında Abaza değildir. İslâmbol'da Tophâne şehrinde vücûda gelüp anası ve babası Abaza cinsinden olmak ile ***[52a]*** Melek'i peder [ü] mâderi altı yaşında süd anasıyla Abaza kavmi mu'tâdı üzre Abaza vilâyetinde (–) nâm aşîrete gönderüp anda on dörd yaşına bâliğ oldukda bu hakîrin vâlidesi halâsı kızı olmağile der-i devlete Melek gelüp bizim vâlidemizle Melek'i Sultân Ahmed'e hedâyâ verdiklerinde Ahmed Hân Melek'i gördükde,

"Allâhu a'lem şu oğlan melekdir" der. Bu Melek'i Kızlar Ağası Büyük Mustafâ Ağa'ya, vâlidemizi pederimiz Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehemmed Zıllî Ağa'ya ihsân edüp, andan bu hakîr vücûda gelüp Melek ile karâbetimizin aslı odur ve "Melek" lakabı Ahmed Hân'ın nutk-ı dürer-bârlarıyla olmuşdur.

Ez în-cânib netîce-i kelâm Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa'dan, Hân ayrılup Turla nehri kenârında cümle Tatar askerinden geçit başında defter ile cemî'i üsârânın savğasın alup seksen yedi bin Tatar-ı adû-şikâr içinden ne kadar mahbûb mahbûb pençe-i âfitâb gulâmlar ve nâ-şükûfte duhter-i pâkîze ahterler var ise Hân kendü huzûruna getirdüp güzîdelerin seçer.

Der-beyân-ı hedâyâ-yı Hân-ı âlîşân berây-ı Melek Ahmed Paşa-yı vezîr-i zî-şân

Evvelâ elli re's esîr-i Macar-ı füccâr kapudanlar kim her biri yigirmişer otuzar bin guruş girân bahâ ile halâs olmak isterler.

Ve yüz aded Macar-ı füccâr muğpîçe pençe-i âfitâb gulâmları.

Ve yüz re's dahi Macar duhterleri.

Ve cümle askerden cem' olmuş pâk u pâkîze erbâb-ı ma'ârif Abaza gulâmları.

Ve elli re's mümtâz müstesnâ mahbûb Çerkez cüvânları.

Ve elli re's Gürcî mahbûbları kim her biri Kırım'da neşv ü nemâ bulup sâhib-i hüner [ve] server-i ilm ve kemâl-i ma'rifet tahsîl etmiş erlerdir.

Ve Leh kralına âsî olan kılâ'lardan elli aded gulâm-ı mehpâre ve Maskov vilâyetinde Kiyu kal'ası dağlarında alınan elli re's beyâz Maskov dilberleri.

Bu zikr olunan cümle dörd yüz aded pençe-i âfitâb gulâmları ve kızları cümle ağırmak Tatar atlarıyla ve zırh [u] zereh-külâhlarıyla ve cümle kılıçları ve sadaklarıyla ve beş araba mâl-ı ganâ'imden altmış zî-kıymet çarhlı Macar tüfengleri kim cümle beş yüz tüfeng idi.

Ve elli ağırmak at ve elli yorga bârgîr ki her biri berk-i hâtifden nişân verir kim cümlesi sîm Tatar eğerli ve cümle gümüşden Macar üzengili ve münakkaş sırma mebrûm depingili fârih atlar kim cümlesi yüz aded atlardır.

Ve her atı birer katana Macar esîri ellerine verüp keşân-ber-keşân çeküp Paşa'ya getirmede.

Ve elli tahta semmûr kürk.

Ve üç araba balık dişi.

Ve üç araba dâne semmûr.

Ve Rakofçi Kral'ın isti'mâl etdiği sîm ü zer makûlesi bisât âvânî suhûnları ve şam'dânları ve tepsileri ve niçe bin gûne kilâr şeyleri cümle üç araba gümüş âvânlar ve gayrılar idi.

Ve iki hinto ibrişim.

Ve iki hinto Daniska haliçesi

Ve iki hinto araba Daniska kehribâ sandukları ve tesbîhleri.

Ve elli kıt'a şâhî toplar ve beş {aded} kolumburuna toplar kim her biri altuna benzer mücellâ ve musaykal toplardır.

Ve yüz kızı ve yüz gılmânları dahi beşer beşer arabalara bindirüp cümle kırk araba etdi.

Ve araba çeken dörder at ki her biri fîle benzer. Alman vilâyetinden ve vilâyet-i Daniska'dan ve vilâyet-i Danimarka'dan gelme atlar kim cümlesi yüz altmış araba atları idi.

Ve bu zikr olunan hedâyâları Hân hazretleri Çolak Dedeş Ağa ile Paşa'ya bir alay-ı azîm ile gönderdikde cümle Âl-i Osmân askeri hayrân kalup Paşa safâsından esb-i tazîler üzre süvâr olan pür-silâh cümle iki yüz aded Abaza ve Çerkez ve Gürcî memlûkların şıpırtma kalpaklarıyla Paşa huzûrundan ubûr etdirüp cümle hazînedâra teslîm olunup sâ'ir eşyâları dahi temâşâ edüp hazînedâra teslîm olup Paşa safâ edüp Dedeş Ağa Hân'ın nâmesin ve esîrlerin ve gayrı hedâyâların defterin mührile Paşa'ya verdikde,

Cevâb-ı mahabbetnâme: Elkâb-ı ıstılâhât u ibârâtdan sonra me'âl-i kelâm bu idi kim lisân-ı Tatar üzre,

"Benim Akaçay vezîrim atalığım carlığımız ilten Dedeş şuranız ile depter mûcibine şol kadar uruş mâlından doyum bulduğumuzca hedâyâlar saldık. "Es-sehî mâ melek." Seper üzre bulungan şolkaydır. Alay bolursa vilâyetimiz Kırımga bardıkda Kaya Sultân aytılan efendimize elli Çerkes ve elli Abazga ve elli Gürci ve elli Urus devgeleri ve şılgaları ve adıkalarına hüsündâr er ve kızlarından gönderemiz ***[52b]*** ve cenâb-ı şerîfiniz hidmetine lâyık bulmak içün yahşı sadak taşıgan zor cigit köleler ve ağırmak yorgalar ve elli çift karçıgalardan toykunlar ve sunkurlar göndermemiz mukarrerdir. İnşâ'allâh. Bende Mehemmed Hân" deyüp mahabbetnâme-i memhûrlusun lisân-ı Nogayî tahrîr edüp vâfir i'tizâr gûne mahabbetler arz-ı tahrîr etmişler.

Paşa efendimiz mektûbdan ve hedâyâlardan hazz edüp hedâyâları getiren Çolak Dedeş Ağa'ya bir semmûr ton ve bir al at ve bir kîse guruş verüp ve gayrı tevâbi'lerine birer hil'at ve yigirmişer altun verüp dest bûs edüp Paşa dahi Hân'a hedâyâlar defteri mûcebince vâsıl olduğunun mahabbetnâmesin Hân'a gönderüp Dedeş Ağa gitdikde Paşa cümle tüfengleri ve cümle araba atların ve gayrı ganîmet bârgîrlerin ve iki yüz aded gulâmları cümle ağalara ve hakîre bezl [ü] ihsân eyleyüp cümle ağavâtların hâtırların şâd etdi.

Ba'dehû Melek Ahmed Paşa-yı âkıl mukaddemâ Hân'ın elli aded Macar kapudanları ki

vermiş, hemân anları der-ceng-i evvel Âl-i Osmân istemeden Tatar eliyle Eflâk ve Boğdan ve Kazak ve Leh ve Erdel kefereleri eliyle her birin değerin değmeze kırkar ve ellişer kîse ve beşi yüzer kîseye verilüp cebr ü noksan cümlesinin bahâları bin altı yüz doksan altı kîse edüp ol mâl-ı ganâ'imle Akkirmân kal'ası ve Kili kal'ası ve Bender kal'ası ve Yanık hisârı ve Özü kal'alarına birer mu'temedün-aleyh ağalar gönderüp ta'mîr ü termîm etmeğe cehd [u] ihtimâm edüp niçe hayrât [u] hasenâtlar etdi. Ve nitekim Melek Ahmed Paşa Özü eyâletine mutasarrıf idi, Hân ile Paşa'nın birbirlerine âdemleri hedâyâlarıyla gidüp gelmede idi. Ol ecilden Hân ile Paşa'nın mahabbetleri münkatı' olmayup Paşa-yı müdebbir Kırım Hânına bir mahabbetnâme gönderse kırk elli bin Tatar murâd edindiği yerde hâzır-bâş idi.

Hikmet-i Hudâ der-i devlet tarafından Köprülücü Baba vezîria'zam, Melek Ahmed Paşa ile Hân'ın hüsn-i ülfet etdiğin ve bu kadar ziyâfet ve ihsân [u] in'âmların tarafeynden olunduğun istimâ' edüp derûnunda bir gıbta ve ukde hâsıl edüp niçe kerre Paşa'ya ta'n-âmîz mektûblar gönderüp,

"Âl-i Osmân'dan ziyâde size Tatar Hân dahi yakın ve dahi ziyâde lâzımdır. Âkilâne hareket edüp Hân'ın eteğin elden koma" deyü niçe bunun emsâli varakları vârid olurdu.

Ba'dehû Hân Turla nehrinin Mayak geçidinden ve Otyarık geçidinden üç günde geçüp yedi günde vatan-ı aslîsi olan Kırım diyârına sâlimîn ü gânimîn ve mansûr u muzaffer varup üç gün üç gece şehir donanması olup mukaddemâ Kaya Sultân'a göndereceği ta'ahhüd etdiği iki yüz kız ve iki yüz gulâmlar ve on çift doğan ve toykun ve sunkur kuşlar ve Paşa'ya elli aded yarar tîrkeş getürür bahâdır gulâmlar ve niçe girân bahâlı eşyâlar gönderüp ahdlerine vefâ etdiler.

Ve hemân Hân hazretleri Kırım'a vardıkda Rakofçi vezîri Kemen Yanoş'ı Osmânlı taleb etmeden doksan bir bin altuna verüp âzâd etdikde hemân la'în-i mel'ûn Erdel'e vardıkda yine Rakofçi'ya vezîr olup iki kerre yüz bin kefere cem' edüp Tımışvâr eyâletinde Lipova kal'ası ve Çanad kal'ası ve Solmoş kal'ası ve Façat kal'ası nevâhîlerin nehb ü gâret etdiği Âsitâne tarafında istimâ' olunup kırk yedi bin aded Budin eyâleti askeriyle {Budin vezîri} şeyh Yahyâ lakablı Gürcî Ken'ân Paşa ile Tımışvâr eyâleti vezîri (–) Paşa'yı askerleriyle ale'l-umûm Rakofçi kralı üzre ta'yîn edüp kal'a-i Çanad altında nehr-i (–) kenârında iki deryâ-misâl asker birbirlerine mukabil olup hikmet-i Rabbü'l-ibâd asker-i İslâm münhezim olup cümle guzât nehr-i Murış'a gark olup hattâ (–) mansıbına mutasarrıf Elçi Hasan Paşa dahi nehr-i Murış'a ve niçe ümerâlar ve mîralaylar cümle gark olup bu kadar mâl-ı ganâ'im ve hayme vü hergâh-ı bâr [u] büngâh ile kefere askeri muğtenim olup Rakofçi ve Kemen Yanoş, vezîr Hân elinde esîr olduğunun intikâmın alup Göle kal'asının muhâsarasına gidüp zamân-ı şitâ olmağile cümle kefere Erdel diyârına avdet edüp cümle eyâlet-i Tımışvâr'a ve eyâlet-i Egre'ye her eyâletden muhâfazacılar kondu.

Bu inhizâm Âl-i Osmân'a Rûmeli'nde olmamışdır. Meğer Salanta sahrâsında Budin vezîri Nasûh Paşazâde Hüseyin Paşa bozulduğu oldu ola. Ol dahi {büyük} bednâm inhizâm idi.

Ba'dehû Köpürlü'den Hân'a böyle bir mektûb varır kim,

"Mâla tama' edüp Kemen Yanoş la'îni yüz bin altuna satup Âl-i Osmân diyârların harâba sebeb olup kırk elli bin ibâdullâhın katline sebeb oldun ***[53a]*** inşâ'allâh Akkirmân'da

Melek’den yediğin ziyâfetleri evlâdların burnundan bile çıkarup Melek ta‘âmından sonra şeytân ta‘âmına muhtâc olasın. Tîz emr-i pâdişâhîye itâ‘at edüp âzâd etdiğin Kemen Yanoş Kral ve Rakofçi Kral üzre Yanova seferine gelesin” deyü emrler Hân’a gelüp Hân’ın etekleri tutuşup cümle emrleri ve ta‘n-âmîz mektûbları Hân Paşa’ya gönderüp Paşa Hân’a yazup,

“Pâdişâhım el-emrü emrüküm deyüp me’mûr olduğunuz gazâya teveccüh buyurup basîret üzre olun” deyü haber gönderüp âhirü‘l-emr Hân havfinden Köpürlü‘yle Yanova seferinde bulunmayup gerü seferden Kırım’a gelüp âhir Hân’ın Kırım’dan Köpürlüzâde Ahmed Paşa asrında sebeb-i azli Yanova seferine ve Uğvar seferine varmadığıdır.

Netîce-i kelâm: *“El-kelâmu yecürrü‘l-kelâm”* [20] üzre söz sözü açup yine sade[de] rucû‘ edelim. Melek Ahmed Paşa efendimiz Hân’dan ayrılup Akkirmân kal‘asın ta‘mîr ü termîm ederken bir gece bir vâkı‘a görüp ertesi sabâh namâzı imâmetin bu hakîr edüp Yâsin-i şerîf tilâvetinden sonra,

Melek Ahmed Paşa eydir: “Evliyâm, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir vâkı‘a gördüm” deyü rü’âyı söylemeğe başladı.

Ve min bedâyi‘i’l-garâ’ibi’r-rüyâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa

“Evliyâm, hayr ola. Bu leyle-i mübârekede görürüm. Özü kal‘ası üstüne niçe bin kara kuşlar konup feryâd [u] figânlar ederek ayaklarında[n] ve minkarlarından ber-havâ kal‘a içine birer taş bırakdılar. Hemân kal‘a içinden bir feryâd u figân kopup kal‘a kapuların açup cümle ümmet-i Muhammed kal‘adan kaçarken taşra çıkan âdemlerin niçesin kuşlar yemeğe başladı. Ve kal‘adan ba‘zı ümmet-i Muhammed niçe yüz kuşları ayaklarından tutup bağladılar ve birkaçın îzâ ve işkence ile öldürdüler. Ve cümle kara kuşlar bir yere cem‘ olup kal‘anın bir kullesi üzre konup etrâf [u] eknâfa uçup hâr-ı hâşâklar taşıyup yuva yapmağa başladılar. Hemân kal‘a içinden bir âteş zâhir olup cümle kara kuşların kanatları yanup yere düşüp kanatsız kuyruksuz dik dik kalkışmağa başlayup uçmağa medârları kalmadı” deyüp bu vâkı‘ayı hakîre dedikde,

“Hayr ola sultânım, Allâhu a‘lem Özü kal‘ası üzre düşman kuşları konmak isterler, ammâ inşâ’allâh kanatları yana” deyü bir Fâtiha tilâvet etdikde hemân Paşa-yı müdebbir,

Der-beyân-ı imdâd-ı cem‘iyyet berây-ı kal‘a-i Özü

Ol ân Paşa Nigebolı ve Kırkkilise [ve] Vize ve Çirmen ve Akkirmân ve Bender ve Silisre ve Vidin alaybeğlerin ân-ı vâhidde cümle askerleriyle âmâde edüp ve Bucak Tatarı‘ndan on bin askere Eşekdereli Mehemmed Ağa’yı ve Dedeşbay Ağa’yı ve Satıbay Ağa’yı ve Batır Mirzâ‘yı ve’l-hâsıl bu makûle kırk bayrak sâhibi ot ağaların ve et kulların cümle ma‘ûnâtlarıyla tahsîl edüp Yûsuf Kethüdâ‘sına on kîse harc-ı râh verüp on beş bin güzîde askere serdâr edüp arkasına bir semmûr lipâçe geydirüp cümle askere sağular sağlayup gözlerinden çekîde çekîde yaş ile Melek ağlayup cümle guzâta,

“Yürü, Allâhu Rabbü‘l-âlemîn mu‘în ola” deyüp on beş bin güzîde askeri ol gün Akkirmân karşusunda Otyarık nâm mahalle cümle gemilerin sandalları ve zarbina ve tıransa gemileriyle fi’l-hâl karşuya cümle askeri geçürüp kendüleri kal‘a-i Akkirmân altına gelüp,

Der-beyân-ı re'y [ü] tedbîr-i âhir: Hemân Akkirmân limanında sene-i sâbıkadan kalmış Varna cenginde alınan yigirmi pâre Urus-ı menhûs şaykalarının cümle mühimmâtların tarfetü'l-ayn içre koyup ve küçük şayka ve zarbuna ve şayka sandallarının sâhiblerine ücretlerin verüp elli pâre gemilere Akkirmân'dan on bin guruşluk keraste ve beksimâd ve bârûd-ı siyâh ve gülle ve gayrı âlet-i silâhlarla ve sâ'ir levâzımât mühimmâtlar ile elli pâre gemileri leb ber-leb edüp yüz kantar mismâr ve cümle Akkirmân ve Kili mi'mârların gemilere iki bin kile buğday ve beş bin kile darı dahi doldurup kendü bayraklarından yigirmi bayrak sekbân ve sarıca ve Akkirmân kal'ası kulundan bin aded güzîde şehbâz yiğitler ile cümle iki bin ma'dûd asâkir-i pür-silâhı iki günde elli pâre gemilere doldurup Akkirmân'dan bi-emr-i Hudâ eyyâm-ı muvâfık ile sekiz sâ'atde kal'a-i Özü'ye varınca cümle asker-i İslâm elli pâre gemiyle gelen zahîre ve kerasteleri ve askeri görüp tâze cân bulup cümle cebehâne ve zahîreleri der-anbâr ve der-mahzen edüp kal'anın ta'mîr ü termîmine ve handak-ı azîmlerin tathîrine mukayyed olup bu asâkir-i İslâm sâlimîn ü gânimîn Özü'ye vâsıl oldukları haberi ertesi gün zahîre getüren gemilerle gelüp, Urus şaykalarının birkaçın bozup kal'a ta'mîrine iskeleler yapıldığı haberi Yûsuf Kethüdâ mektûbiyle gelüp Yalı Tatarların bi'l-cümle Özü ağaları ve Özü Beği Kargılı ***[53b]*** Halîl Ağa ve sâ'ir iş erleri ve Yûsuf Kethüdâ dahi Tatar askerin istemiş.

Paşa eyitdi: "Bunda dahi bize asker lâzımdır" deyüp ol gün Eflâk ve Boğdan ve Bender beğlerine mektûblar yazılup Özü kal'ası meremmâtıyçün on bin kıt'a belvân direkler ve mismâr ve şindire tahta ve sâ'ir top tahtaları ve gayrı elvân keraste ve sâ'ir mühimmât [u] levâzımâtlar ile bin aded mi'mâr ve çerâhor ve iki bin Eflâk ve üç bin Boğdan ale'l-acele gelsin" deyü buyurdular mü'ekkeden tahrîr olunup Ensesi Yamalı şâmlı Halîl Ağa mübâşir olup katar-ı mehâr ile Halîl Ağa Eflâk ve Boğdan'a gitmede.

Ve yine ol gün Özü'den haber geldi kim "Kal'anın hayli dîvârları meremmât olup handaklar tathîr oluyor" dediklerinde Paşa safâsından raks edüp Yalı ağasına,

"Sen de cümle Bucak Tatarı'yla Özü kal'asına gitmeğe hâzır ol" dedikde,

"El-emrü emrüküm" deyüp âmâde oldu.

Ve ol gün İsmâ'îl ve Kili kal'asından on gemi keraste ile bin aded müsellâh asker gelüp anlar dahi eyyâm-ı muvâfık ile üç sâ'atde Özü kal'asına varup vâsıl oldukları haberi geldi. Bu messerret üzre Akkirmân altında Melek Ahmed Paşa ile âsûde hâl dururken sene 1068 târîhinde Âsitâne-i Sa'âdet tarafından Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria'zam ağalarından (–) Ağa nâm bir hümâm gelüp,

Der-beyân-ı fetihnâme-i Cezîre-i Bozcaada

Vârid olup dîvân-ı pâdişâhî oldukda fetihnâme-i hümâyûn kırâ'at olunup cemî'i asker-i İslâm ferah kesb edüp kal'a-i Akkirmân top şâdumânları edüp kal'a-i Akkirmân gûyâ murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup âteş-nişân olup fermân-ı pâdişâhî üzre yedi gün yedi gece top u tüfeng ve fişeng şâdumânlarından mâ'adâ cümle şehr-i Akkirmân akmişe-i fâhireler ile ve niçe kerre yüz bin kanâdiller ile şehir çırâğân olup herkes köşe köşe cavk cavk gûnâ-gûn zevk u şevk edüp devâm-ı devlet-i pâdişâhî ed'iyesine müdâvemet ederlerdi.

Ve her tarafda herkes lu'b u lehv ve ayş [u] işretde olup Paşa'nın evkât-ı hamsede dokuzar

kat mehterhâneleri çalınup sabâh ve ahşam yigirmi Akkirmân kazganı ta‘âm tabh olup hâs u âm ve bay u gedâya ni‘met-i bî-imtinânı mebzûl idi.

Ve ol gün Melek Ahmed Paşa-yı müdebbir üç yüz kıt‘a buyurdular tahrîr edüp eyâlet-i Özü‘de cümle kazâlara ve şehir [ve] kurâ vü kasabâtlara birer mükellef ağa ile fetihnâme sûretleri müjdesi her ağa ile gitdikde Paşa efendimiz hakîre kal‘a-i Özü ve kal‘a-i Hasan Paşa ve kal‘a-i Kılburun fetihnâme müjdesi emrlerin verüp ve Özü kal‘ası ta‘mîr ü termîmi içün Yûsuf Kethüdâ‘ya ve Özü beğlerine ve Kılburun beğine birer mektûb ve birer hil‘at verüp,

Akkirmân'dan Özü kal‘asına Bozcaada fetihnâmesin götürdüğümüz menâzilleri ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'id serencâmı beyân eder

Evvelâ Akkirmân'dan Paşa efendimle vedâ[‘]laşup hayır du‘âsıyla yigirmi aded tevâbi‘ ve yigirmi aded Akkirmân kal‘ası kulağızlarından yarar ve nâmdâr kulağızlar alup Akkirmân'dan üç aded firkatelere süvâr olup eyyâm-ı tayyib ile nehr-i Turla Karadeniz'e karışdığı boğazı altı mîlde selâmetle ubûr edüp,

Menzil-i Otyarık: Nehr-i Turla'nın karşu şimâli tarafında Özü kal‘ası hâkinde sâfî Kazağistân Rus-ı menhûsların şikârgâh yerleridir, zîrâ bu mahalde Akkirmân'dan gemiyle geçüp Özü‘ye andan Kırım'a gidilen şâhrâh olduğundan cemî‘i Kazak bu yolların kemîngâhlarında bekleyüp âyende vü revendeleri alup esîr etmeden hâlî değil. Bir ıssız bî-amân yollardır. *Hudâ hıfz ede.*

Bu mahalle Otyarık nâmının vech-i tesmiyesi oldur kim Kırım'dan ve Özü‘den bu çöl-i bî-amân ile gelen eğer gece ise bıldırdan kalmış ölen otları cem‘ edüp ot edüp karşu Akkirmân'a yarık işâreti etdiğinden Akkirmân'lı tarfetü‘l-ayn içre gemilerle bu mahalle gelüp söyleşüp eğer müslim ise ve mutî‘lerden ise alup karşu geçirirler, ammâ birkaç kerre kâfirlerin Türkçe bilen Kazakları bu mahalle gelüp otları yarık edüp Akkirmân'dan kayık ile âdemler gelince cümle Akkirmânlıyı esîr edüp gitdiler. Ol zamândan berü Akkirmânlı gâfil olmayup değme âdemi bu Otyarık'dan değme hâl ile almazlar, ammâ ulakları ve yolcuları bilüp âteş yakdıklarından bilüp alırlar. Anıniçün bu mahalle Otyarık dirler. Bâyezîd Hân-ı Velî Akkirmân'ı feth edince bu mahalle bir cây-ı menâs olmak içün bir püşte üzre bir geçit kulle-i azîmi yapup emn [u] amân yer olur. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile Kazak-ı Ak istîlâ edüp temelinden münhedim eder. Hâlâ eser-i binâları zâhirdir. Bir bayır üzre gâyet muhâtara yerdir. Ol gece anda Kazak havfinden aslâ nevm-i râhat görmedik, zîrâ bu mahal Kazağın ***[54a]*** tahta kal‘asıdır.

Andan cânib-i şarka Karadeniz kenârıyla sahrâ-yı Tîh'den nişân verir bir bî-amân zemîn-i yâbis ile 8 sâ‘atde,

Menzil-i Böremoyin: Lisân-ı Tatarca, ya‘nî Kurd boynu dimekdir. Hakkâ ki eşek kadar kurdları Kazak domuzlarından eşeddir. Bir dereli ve ılkınlı ve sazlı ve kamışlı bî-amân yerdir.

Etrâfımıza karavullar koyup yine pür-silâh iken heybelerimizden hâzır ta‘âmlar yeyüp andan yine Karadeniz kenârıyla 5 sâ‘atde,

Menzil-i Dallık: Bir dere içre ormanlık dalları olmağile Tatar kavmi bu mahalle

Dallık derler. Bu dahi kâfirin gâyet pusu yerleridir kim gâyet mahûfdur ve Mayak yolu bu mahalde kavuşup 14 sâ‘atde geçüp,

Zemîn-i kal‘a-i Hocabay: Sultân Bâyezîd Akkirmân’ı feth edince Hocabay nâm bir bay kişi Bâyezîd Hân’dan me’zûn olup bu mahalde bir kaya üzre bir kal‘a-i metîn inşâ edüp içine kul koyup beş kerre yüz bin koyuniyle bu vâdîleri mülk edinüp geçindiğinden Hocabay derler. Hâlâ kal‘ası Karadeniz kenârında bir sarp kaya üzre âsâr-ı binâları zâhir ve bâhir durup şey’-i kalîl ile bu kal‘a amâr olsa ülke amâr olup emn-i tarîk olurdu.

Ve bu mahalde Karadeniz’den tuz çıkup kal‘a neferâtının mevâcibleri memlahadan hâsıl olurdu. Anda cümlemiz bir dere içre ormanlığa girüp atlara yemler asup etrâfımıza karavullar koyup atlara yemler kesdirüp yine ol gece kalkup ılgar ile Karadeniz kenârıyla gidüp Hoca deresin atlar ile geçdik. Bu dere sol tarafda Durujunka vilâyetinden gelüp bu mahalde Karadeniz’e munsabb olur küçük sudur. Ol suyu geçüp Karadeniz kenârınca taraf-ı şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i Üçacılı gölü: Nâm mahalli âheste âheste pür-silâh âmâde sehel ârâm edüp at dinlendirdik, zîrâ bu Üçacılı nâm gölün başında Kazağ-ı Durujunka’nın Orbakirmân nâm bir balıkhâne kal‘ası vardır. Anıniçün ol mahalden sît u sadâsız geçüp ve Deli gölü geçüp gerçi esbâblarımız sehel ıslanup ol mahalde sehel meks olundu. Bu mahal dahi emîn değildir. Andan yine cânib-i şimâle,

Yahşı Deresi: Bunu dahi âsân vech ile geçüp 2 sâ‘atde,

Nehr-i azîm Perezen: Tâ cânib-i garbda şahrut ve Ladicin dağlarından gelüp Durujunka Kazağı vilâyetin geçerek bu yol üzre aslâ geçit vermez nehr-i azîm olup Karadeniz’e Tentere adaları önünde mahlût olur. Bir mîl enli sudur. Yüz bin renc [ü] anâ çekerek ancak bir küçük gemiyle karşu geçerken hamd-i Hudâ Akkirmân askeriyle mukaddemâ fermânlarla giden bin aded Boğdan keferesi askeri gelüp anlar ile bî-bâk u bî-pervâ sabâha dak potlar ve sallar çatup atları yıldırarak karşu tarafa geçdik, zîrâ bu mahalde kâfir pusuya saklanup görür ki askerin yarusu geçüp yarusu yerinde kaldıkda asker iki bölük olunca ya berisin ya ötesindeki askeri urup esîr eder çok olmuşdur kim hem berisin ve hem ötesin urur bir muhâtara nehr-i Perezen’dir. Hamd-i Hudâ selâmetle cümle ubûr edüp yine Karadeniz kenârınca cânib-i şarka 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı hısn-ı hasîn Cânkirmân, ya‘nî kal‘a-i Özü-yi dâr-ı amân

Hamd-i Hudâ sene (–) târîhinde bin aded Akkirmân ve bin aded Boğdan askeriyle Özü kal‘asına karîb vardıkda Özü beğine ve Paşa kethüdâsına hakîrin geldiği haberin gönderüp hakîr cümle asker ile sehel atlardan inüp istirâhat mahallinde iken kal‘a cânibinden bir toz zâhir olup cümle Özü askeriyle beğleri ve Paşa kethüdâsı hakîre istikbâle gelüp *ba‘de’lletî ve’l-letâ* alay-ı azîm ile zîr-i kal‘aya vardıkda *el-azametullâh* üç aded Özü kal‘ası ve Hasan Paşa ve Kılburun kal‘alarının beş pâre kal‘adan ol kadar “Safâ geldin” topları endâht etdiler kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp kal‘a-i Özü‘ye selâmetle dahil olup beğ sarâyında dîvân-ı pâdişâhî olup mehterhânelerden sonra efendimiz Melek Ahmed Paşa’nın buyurdumların ve mektûbların beğlere ve Yûsuf Kethüdâ‘ya verüp ibtidâ Bozcaadası fetihnâme-i hümâyûnu kırâ’at olunup cümle ibâdullâh hazz edüp devâm-ı devlet-i Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘‘e ve fâtih-i Bozcaada Köpürlü Mehemmed

Paşa’ya hayır du‘âlar edüp,

Sitâyiş-i şâdumânî-i feth-i cezîre-i Bozcaada der-kal‘a-i Cânkirmân, ya‘nî Özü

Hemân fetihnâme okundukdan sonra kal‘a neferâtı ve çavuşları nidâ edüp cümle neferâtlar kal‘anın burc [u] bârûları ve bedenleri üzre pür-silâh hâzır olup mukaddemâ imdâda giden on bin aded güzîde asker enderûn [u] bîrûn-ı kal‘ada deryâ-misâl asker-i İslâm cümle silâhlariyle âmâde ***[54b]*** olup ibtidâ yukaru büyük kal‘ada üç nöbet gülbâng-ı Muhammedî çekilüp sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup ba‘de’d-du‘â ve senâ beş aded kal‘alardan tabl ve nakkâre ve nefîrlere Rehâvî makâmında üstâd-ı kâmil mehterler rehâ buldurunca hâzır-bâş olan guzât-ı müslimîn dendân-ı bedenlerden bir yaylım tüfeng atup ardı sıra şâhî ve balyemez toplar atılup zemîn ü âsumân ra‘d-vâr güm güm gümledi.

El-hâsıl bu uslûb üzre üç nöbet top u tüfeng şâdumânları olup şehr-i Özü‘yi eyle müzeyyen etdiler kim gûyâ pîrezen-i dünyâ nev-darûs olup sûr-ı zifâf-vâr şenlik şâdumânlar ile ahâlî-i Özü‘nin geceleri leyle-i Kadir rûzları gûyâ rûz-ı ıyd-ı adhâ oldu.

Andan sonra hakîr cümle kal‘anın iş erleriyle etrâf-ı kal‘ayı deverân u seyerân ederek kal‘anın ta‘mîr ü termîm olunmuş yerlerin ve meremmâta muhtâc olan yerlerin cümle keşf edüp termîme muhtâc olan yerlere âdemler üşürüp üç günde niçe yerleri sedd-i İskender-vâr metânet üzre amâr ederlerdi, ammâ bu hakîr gûyâ kal‘anın imâretine mübâşir gelüp her gün kal‘aları seyr [ü] temâşâ edüp ve cümle ocak ağalarıyla hüsn-i ülfet edüp vilâyetin ahvâllerin su’âl ederek vâkıf-ı esrâr olup tahrîr ederdim.

Ve her gün donanma şâdumânında ale’s-sabâh bir ağada ba‘de’l-asr bir ağada, ziyâfetler tenâvül edüp hedâyâlar tahsîl ederdik.

Bir gün Özü beği hakîre donanma müjdesiyçün bir kîse guruş ve bir semmûr kafâsı kürk ve iki donluk saya çuka ve iki Rus kölesi ve üç re’s küheylân Sâlihli atları verdi. Ve Özü kal‘alarının beşinden dahi bir kîse guruş ve beş gulâm-ı be-nâm ve beş re’s at-ı cilfidâm verdiler. Andan Paşa kethüdâsı Yûsuf Ağa yüz altun ve bir köle ve bir kafâ kürk ve bir at ve bir kılıç, gulâmlarıma dahi onar altun ihsân edüp kal‘anın evsâfına mukayyed olmağa şurû‘ etdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i amân Özü-yi cân

Sene (–) târîhinde Âl-i Osmâniyân’dan Sultân (–) binâsıdır, be-dest-i Macar Alî Paşa. Üç tuğlu vezîr eyâleti tahtıdır, lâkin bî-amân yer olmak ile vezîri Silisre ve Babadağı ve Akkirmân şehirlerinde oturup on bin asker ile muhâfaza edüp hâlâ bu kal‘a-i Özü Silisre eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, ammâ bunun beği kanûn üzre Özü suyunun karşu Kırım tarafında Kılburun nâm kal‘ada oturup muhâfaza edüp tâ Kırım cezîresinin Orağzı nâm mahalle dörd konak çöl ile Kırım’a varınca Özü beğinin hükmündedir. Tatar hânların Kanûn-ı Bâyezîd Hân üzre alâkaları yokdur. Özü beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 240.000 akçedir, lâkin ze‘âmet u tîmâr ve alaybeğisi ve çeribaşısı yokdur, zîrâ kıble tarafı Karadeniz ve garb tarafı cümle Kazağistân’dır. Her bâr Kazak horoslarının sadâları işidilir ve şark tarafı nehr-i Özü aşrı Heyhat sahrâsıdır. Tâ kal‘a-i Azağ‘a ve andan doksan yedi konak tâ Bahr-i Harez’e varınca sahrâ-yı Heyhat Deşt-i Kıpçak’dır ve cenûb tarafı kezâlik Akkirmân’a varınca cây-ı bî-amân

yerlerdir kim niçe kerre ubûr itmişih. Anıniçün tîmâr ve ze‘âmetleri yokdur.

Yüz elli akçe kazâdır. Nâhiye kurâları arzullâh-ı vâsi‘dir. Üç oda cebeci ve üç oda topçu askerleri var. Aslâ yeniçeriler yokdur ve duramazlar, zîrâ kazanç ve kâr [u] kisb yok bir cezîre-i derbend-i calenderdir.

Ve cümle beş pâre kal‘alarda beş aded mankala dizdârları vardır ve cümle yigirmi aded tuğ sâhibi muhteşem ağalardır ve cümle iki bin elli aded güzîde pâk ve müsellâh hâzır u âmâde kulları vardır.

Bir hâkimi dahi beğ subaşısıdır ve mi‘mâr ağası ve muhtesib ağası ve bâc u bâzâr ağası ve marankoz ve kalafat ağası vardır, zîrâ iskele olmağile Akkirmân'a ve Kili ve İsmâ‘îl'e gider gelir ve karşu Kırım'a asker geçirir gemileri çok olduğundan kalafat ve marankozları vardır.

Eşkâl-i Özü: Bu kal‘a biri birine muttasıl üç kat bölme kal‘alardır, ammâ cümleden kadîm yukaru Macar Alî Paşa binâ etdiği eski kal‘a bir topraklı bayır üstünde on beş tahta örtülü kulleli ve yigirmi ayak enli kalın şeddadî-misâl taş dîvârlı ve iki kat hisâr pîçe dîvârlı ve handakı derin enli sarp ve metîn çâr kûşe bir kal‘a-i üstüvârdır. Ve handakı üzre bir haşeb cisri var, her gece cisri nigâhbânlar makaralar ile çeküp cisri kal‘a kapusuna dayayup kapuya siper ederler.

{Bu cisir Melek Ahmed Paşa binâsıdır kim asma makaralı cisirdir}.

Ve iki kat metîn demir kapusu kıbleye ve Karadeniz kenârında Kılburun kal‘asına nâzırdır ve handak içine cümle kullelerden toplar ***[55a]*** kirpi gibi nâzırdır ve cümle kullelerin Melek Ahmed Paşa tahta şindire örtüp ma‘mûr u müzeyyen kulleler oldu. Ve bu taşra büyük demir kapudan içeri bir kat kal‘a dîvârında bir demir kapu dahi vardır, ammâ taşra kapudan küçük demir kapudur ve bu iki demir kapu arası üzre toloz kemer kârgîr binâdır kim üstü tahta minâreli Hünkâr câmi‘i'dir, ammâ küçükdür ve mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübîn bu câmi‘e muttasıl fevkânî mahkemedir.

Ve bu kal‘ada cümle havlısı küçük iki yüz aded bâğçesiz üstleri serâpâ toprak örtülü tahtânî ve fevkânî serhad evleridir. Ve beğ sarâyı bu kal‘adadır kim cümle sokakları pâk kaldırımlı, yolun iki tarafında ancak birer âdem sığar yigirmi aded hurde dükkâncıkları kurbunda bir küçücük üç kurnalı hammâmı vardır. Aşağıdan atlarla suyun getirirler, ammâ cebehânesi ve buğday anbârları ve mükellef ü mükemmel hâzır-bâş topları vardır.

Ve bu kal‘anın maşrık tarafı bayırdır. Mağrib tarafı cümle sahrâdır. Handak kenârından taşrası bir top menzili ol sahrâ cümle amâr bostânlardır. Kavunu ve karpuzu çok olup bâğları ve bâğçeleri yokdur, zîrâ "Sovuk cehennem bu diyârdadır" derler. Anıniçün bu çölistânlarda bir dikili ağaç olmaduğundan efvâh-ı nâsda darb-ı mesel olup "Seni Özü kırında yitireyim" derler.

{Sitâyiş-i eşkâl-i orta hisâr-ı üstüvâr}: Ve bu Yukarukal‘a'nın mahallesi içre şimâl cânibinde aşağı orta hisâra iner bir küçük demir kapu var. Yokuş aşağı ortaki hisâra inilir. Bu hisâr zamânımızda mukaddemâ çit ağaçdan palanka hisâr idi.

Ba‘dehû sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında fermân-ı pâdişâhîyle

Piyâle Paşa donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal‘ayı şeddadî taş binâ ile inşâ edüp yukaru eski kal‘aya ilhâk edüp on kulleli bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîndir.

Bu kal‘anın dahi iki demir kapusu var. Biri kıbleye, biri cânib-i şimâle açılır. İçinde yüz mikdârı küçük havlılı bâğçe ve bâğsız cümle toprak örtülü hâne-i müfîd [u] muhtasarları var.

Kıble kapusu üzre bir tula minâreli Sultân Murâd-ı Râbi‘ câmi‘i var. Bu da fevkânî câmi‘-i pür-nûr-ı sultânîdir.

Ve yigirmi aded hurde dükkânları ve bunun dahi ağaları ve üç yüz kulu ve topçu ve cebecileri vardır, ammâ bunda dahi yeniçeriler yokdur, ammâ alçak yerde olmak ile sokakları çamurdur. Yukarukal‘a gibi pâk kaldırım değildir ve buna Piyâle Paşa kal‘ası derler, zîrâ Piyâle Paşa yapdı. Bunun şarkında Hasan Paşa kal‘asına açılır mahalle içinden bir küçük kapusu var, zîrâ Kapudan Hasan Paşa kal‘ası bu Piyâle Paşa kal‘asına muttasıldır kim mâbeynehümâlarında bir yalın kat bölme hisâr dîvârı vardır. Bu hisâb üzre bâlâda eski Macar Alî Paşa kal‘ası ve ortada Piyâle Paşa kal‘ası ve nehr-i Özü kenârında Kapudan Hasan Paşa kal‘alarının üçüsü dahi birer cirmde ve birbirlerine muttasıl olup ancak aralarında birer kat şeddadî hisâr dîvârları olup her dîvârda kal‘aların birbirlerine girilecek birer küçük demir kapuları vardır ve bu mezkûr dîvârlarda yine kulleler ve dendân-ı bedenler ve toplar mukarrerdir.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Hasan Paşa-yı Kebîr

Bu kal‘ayı dahi sene 1036 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ fermânıyla Kapudan Hasan Paşa Çelebi donanma-yı hümâyûn ile gelüp bu kal‘ayı nehr-i azîm Özü kenârında Piyâle Paşa kal‘asına muttasıl şekl-i murabba‘ bir kal‘a-i musanna‘ edüp eyle metânet üzre inşâ etmişdir kim öbür kal‘alar bunun yanında gûyâ kara çavlı binâ-yı sâdelerdir, zîrâ nehr-i Özü kenârında vâki‘ olmağile dâ’imâ Kazak niçe yüz pâre şaykalarıyla gelüp buna sarılup bunun önünden ubûr edeceği muhakkak olduğundan Murâd Hân’ın tenbîh [u] te’kîdiyle bu kal‘a metânet üzre çâr-kûşe şeddadî ve rıhtım binâ-yı âlî olup nehr-i Özü kenârında gâyet metîn tabya-i azîmler ve kulle-i metînler ve gûnâ-gûn ceng tasavvuru içün birbirlerin korudur dirsekleri ve kal‘adan aşağı düşmana taş bırağacak medîneli kilvili mukarnaz baca delikleri ile ârâste ve gûnâ-gûn âlet-i silâh-ı ceng ile pîrâste olmuş kal‘a-i metîndir.

Ve cümle kulleleri ve burc [u] bârûlarının üzerlerin Melek Ahmed Paşa efendimiz Rus şaykaları tahtalarıyla örtüp müzeyyen kulle-i azîmlerdir kim bu kullelerin önünden Özü nehriyle Urus şaykaları geçmemek içün kırk aded demir kapaklı top kapuları içre kırk yedi aded balyemez ve şayka ve kolumburuna ve pıranka toplar[ı] var kim nehr-i Özü üzre değil Karadeniz’de on beş mîl ve Heyhat çölünde beş sâ‘at yerde kuş kondurmayup kuş uçurmaz. Ve bu kal‘anın dahi ağaları ve kulları öbür kal‘alardan ***[55b]*** ziyâde (ve) hâzır-başlardır ve iki kapusu var. Biri cânib-i şimâle mekşûf ve biri taraf-ı kıbleye nâzır olup kapu üzre bir alçak tula ninâreli Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘in müfîd ü muhtasar bir câmi‘-i fevkânîsi vardır ve otuz aded hurde dükkânları var.

Cümle bu kal‘a içre üç yüz aded toprak örtülü bâğ u bâğçesiz ve havlıları dar daracık

dârlardır. Ve bu Hasan Paşa ile Piyâle Paşa kal'aları alçak ve kumsal yerde vâki' olmağile aslâ handakları yokdur, zîrâ bir karış zemîni kazsan su çıkup hîn-i muhâsarada aslâ lağım ve meteris kabûl etmez. Anıniçün handakı yokdur.

Ve bu mezkûr iki kal'a cümle yalın kat dîvârdır, ammâ gâyet metîn ve kırk arşın âlî ve on arşın arzî şeddadî dîvârdır. Ve cümle tabyaları ve kulleleri ve cümle dirsekleri birbirlerini korudur mazgal delikleri ve top delikleri ile müheyyâ kal'a-i ra'nâdır, ammâ yukaru eski Alî Paşa hisârı bunlara havâle ve nümâyişli ve mehâbetli iki kat dîvârlı ve handaklı metîn hisâr-ı hısn-ı hasîndir. Netîce-i merâm bu zikr olunan üç aded kılâ'ların dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin aded germe adımdır.

Hulâsa-i kelâm Karadeniz etrâfında amâr olan bin altmış aded kılâ' ve şehir ve kasabâtları muhâfaza eden {kılâ'ların} biri bu Özü kal'asıdır ve biri Azak kal'asıdır, zîrâ bu iki kal'a-i azîmler olmasa Azak ve Özü Kazakları İslâmbol'a bile istîlâ ederlerdi.

Sene (–) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi' cülûsu mahallinde bu Özü Kazakları üç yüz pâre şaykasıyla bî-bâk u bî-pervâ Karadeniz boğazından içeri girüp kasaba-i Sarıyar'ı ve kasaba-i Büyükdere'yi ve Kefeli köyün ve kasaba-i Tarabya'yı ve kasaba-i Yeniköy'ü ve kasaba-i İstinye'yi urup nehb u gâret edüp hemân Yeniköy'den beş Mısır hazînesi mâl alup bu kadar zî-kıymet eşyâlar ve bu kadar ümmet-i Muhammed esîrlerin alup muvâfık eyyâm-ı musâ'id ile Karadeniz'e çıkup bu nehr-i Özü'den içeri girüp dârü'l-bevârlarında sâlimîn ü gânimîn ber-karâr oldular.

Ol gün İslâmbol içre Ermeni ve Rûm keferelerі az kaldı kim baş kaldurup Galata kal'asına istîlâ etme sadedinde iken Yahûdîler cemî'i zamânda Rûm keferelerine hasm-ı kavî oldukları ecilden Yahûdîler haber edüp niçe yüz Rûm ve Fireng-i bed-reng keferelerinin haklarından gelinüp İslâmbol içre azîm güft u gûy velvele oldu.

Ba'dehû Sultân Murâd-ı Râbi' Karadeniz boğazının iç yüzünde Kavak kal'asın ve mukâbelesinde Yoroz kal'asın binâ edüp ol sene bu Özü kal'aları ve Tulça kal'ası ve Karahırman kal'aları binâ olunup Karadeniz etrâfları sehel emn [ü] amân oldu.

Me'âl-i kelâm, bu Özü kal'aları Âl-i Osmân'ın Karadeniz tarafında olan kılâ'larının sedd-i sedîdi ve kal'a-i kıfl-ı metînidir, ammâ ismi Cânkirmân'dır. Lisân-ı Tatar'da Kirmân kal'aya derler. Özü nehri kenârında inşâ olmağile kal'a-i Özü derler . Ve,

Nehr-i Özü: Tâ vilâyet-i Maskov ile vilâyet-i Krakov ile vilâyet-i Daniska dağlarında on yedi yerden cem' olup bâlâda tahrîr olunan Leh kal'aları önünden cereyân ederek inüp Kazak diyârında niçe yüz pâre kal'alara uğrayup ba'dehû bu Özü kal'ası önünde bir top menzili ba'îd kal'a-i Hasan Paşa-yı sağîr ve kal'a-i Kılburun arasında deryâ-misâl gûyâ şattı'l-Arab gibi Karadeniz'e mahlût olup bu mahalde on mîl ve yedi mîl enli nehirdir.

Özü kal'alarının taşra varoşların beyân eder

Bu Özü kal'alarının kıble tarafına beş yüz adım gidüp ceng mahallinden alarka beş yüz aded saz örtülü kefere-i Eflâk ve Boğdan evleridir ve cümle iki yüz aded halaş ve çalaş ve balaş ve palaşdan ve saz ve kamışdan mebnî dükkânlardır. Aslâ kârgîr binâ yokdur, zîrâ her bâr ceng olup Kazak kâfiri gelüp yakar, ammâ bu dükkânların çoğu bozahâne ve meyhâneler ve at değirmenleridir ve yedi aded çalaşdan mebnî hânlar ve yüz mikdârı sehel

metîn binâ olunmuş mahzenlerdir kim bunlar cümle toprak örtülü imâretlerdir. Ve bu mahallin zemîni sehel mürtefi‘ olmağile zîr-i zemînde iki bin aded buğday ve arpa ve darı ve çavdar kuyuları var kim ağızları dar dipleri vâsi‘ yüzer aded âdem alur zîr-i zemînlerdir. Bunda dahi aslâ bâğ u bâğçe ve bir ağaç yokdur.

Ve yukaru eski kal‘a ensesinin cânib-i garbında üç yüz aded Karatayak nâmıyla ma‘rûf Nogay Tatarları obaları vardır ve mezkûr aşağı kefere varoşundan kıble tarafına bir ok menzili ba‘îd bir kumsaldır. Ol kumluk burnunda,

Evsâf-ı kal‘a-i Küçük Hasan Paşa

Sene 1036 târîhinde bu dahi Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘‘in binâsıdır, be-dest-i Kapudan Çelebi Hasan Paşa. İslâmbol kurbunda Çatalca rabtasında tevellüd edüp Tabanıyassı Mehemmed Paşa çerâğlarından Hâtem-i Tay bir vezîr-i müdebbir-i dilîr idi. Bu kal‘ayı Kapudan Paşa iken fermân-ı pâdişâhî ile donanma-yı hümâyûnu üç yüz ***[56a]*** pâre gemiyle bu mahalle yanaşdırup yedi ayda bu kal‘ayı tamâm edüp pâdişâha arz eyledi.

Bu kal‘a nehr-i Özü kenârında Özü kal‘ası hâkinde birbirlerine topları yetişir çâr-kûşe şekl-i murabba‘ bir küçük şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Cânib-i şarka nâzır bir küçük demir kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi budur:

şehinşâh-ı cihân Sultân Murâd Hân

Zamân-ı devletin medd ede Bârî,

Mukâbilinde hısn-ı Kılburun’un

Yapıla bir hisâr-ı şehriyârî,

Hasan Paşa’ya fermân olduğıyçün,

Bin otuz altıda yapdı hisârı.

Bu kal‘a içre ancak beş hâne ve Murâd Hân’ın bir câmi‘i ve buğday anbârı ve cebehânesi var. Gayrı imâretden bir nişân yokdur. Dizdârı ve yüz aded âmâde ve hâzır-bâş neferâtları vardır. Kal‘ası leb-i Özü‘de sekiz köşe bir küçük kal‘acıkdır kim cirmi üç yüz germe adımdır, ammâ dîvârı elli arşın bâlâdır ve aslâ handakı yokdur, zîrâ kumsal bir alçak yerde binâ olunmuşdur. Ve karşu Kılburun’a ve nehr-i Özü boğazına ve kara câniblerine on iki köşeye bakar on iki pâre balyemez top-ı serâmedleri var kim nazîrleri meğer Rodos kal‘asında ola. Ve her topların delikleri Özü nehrine berâber demir kapaklı kapulardır. Özü ve Karadeniz temevvüc etdiği yer olmak ile iki bahrin fırtınası bu top deliklerinden içeri su girir. Ve her kulleleri ejder-i heft-ser-misâl metîn ve müstahkem kullelerin depeleri cümle tahta örtülü kubbelerdir. El-hâsıl “Kilidü‘l-bahreyn” nâm denilse sezâ bir kal‘a-i bâlâdır.

Ammâ garâbet bunda kim bu kal‘a ile karşusundaki Kılburun kal‘alarının ve Özü kal‘alarının topları sular üzre kirpi gibi kat-ender-kat nâzır iken sene (–) İbrâhîm Hân asrında Kazak kâfiri bir gece yüz pâre şaykaların sırık hamalları gibi arkalarında ve gâh felenkler ve gâh kızaklar üzre gemilerin karadan getirüp Karadeniz’e çıkarup Karadeniz etrâfın nehb u gâret edüp Kâsım’dan sonra yine bu mahalle gelüp arkalarında

gemilerin getirirken Tatar askeriyle Özü askeri yetişüp cümle kâfirleri dendân-ı tîğdan geçirüp cemî‘i İslâm esîrlerin halâs edüp bakıyyetü‘s-seyf olan kefereleriyle şaykaları Der-i sa‘âdet’e geldi, ya‘nî bu Özü Kazağı tâ bu mertebe div-dest kavm-i Benî Asfer kâfirlerdir. Her bâr Özü kal‘ası gâzîleri atlanup şeb [ü] rûz bu kâfirler ile ceng eder bir alay yarar ve bahâdır ve şecî‘ dilâver server-i hünerver gâzîlerdir. Bu gâzîlerin birkaç ağavâtlarıyla kayıklara binüp karşu tarafda Kılburun kal‘ası seyr [ü] temâşâsına gitdik.

Der-beyân-ı sitâyiş-i cây-ı amân kal‘a-i Kılburun dâr-ı îmân

Sene (–) târîhinde (–) binâsıdır. Be-dest-i (–) Silisre eyâletinde sancakbeği tahtıdır kim kanûn üzre Özü paşası bunda sâkin olmakdır ve gâhîce karşı Özü‘de oturmakdır, lâkin çöl [ü] çölistân yer olmağile re‘âyâ vü berâyâların da‘vâların dinleyüp adl [ü] adâlet içün paşalar gâh Silisre tahtında ve gâh Babadağı şehrinde oturup etrâf [u] eknâfların muhâfaza eder. Ba‘dehû sene (–) târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ fermânıyla yine Piyâle Paşa donanma ile bu kal‘a-i Kılburun’a yanaşup Eflâk ve Boğdan kâfirleri hidmetiyle bu Kılburun kal‘asının garb tarafına muttasıl çâr-kûşe bir kal‘a-i metîn dahi binâ edüp kal‘a dahi vâsi‘ olup yüz aded neferâtlar dahi konup şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi dörd yüz germe adımdır. Ve iki aded gâyet metîn şâhâne cebehâne kullesi ve anbâr kulleleri cümle tahta örtülü kulle-i serâmedlerdir.

Piyâle Paşa’nın ilhâk etdiğinin dîvârı nehr-i Özü kenârı ki kal‘anın garb tarafıdır. Ol cânibe nâzır bir metîn demir kapusu var. Eski kal‘a iç kal‘a-misâl kalup anın dahi garb semtine mekşûf bir demir kapusu vardır. Piyâle Paşa kal‘ası içine açılır. Bu kal‘anın dahi handakı yokdur, ammâ dîvârları kırkar arşın âlîdir ve etrâfı cümle kumsaldır kim sahrâ-yı Heyhat bu mahalde nihâyet bulur,

Ve cümle yüz seksen neferâtları ve başka dizdârı ikidir. Biri eski ve biri yeni Piyâle Paşa dizdârıdır. Bunda dahi mehterhâne çalınup beş kal‘ada beş vakitde mehterhâne fasılları olur. Ve derûn-ı hisârın ikisi de cümle tahta örtülü havlısız seksen aded küçük hânelerdir.

Bir câmi‘i var, hammâmı ve dükkânları ve hânları aslâ yokdur, ammâ taşra sahrâlarında odunları çokdur. Cebehânesi ve yigirmi aded şâhâne topları karşu tarafda Hasan Paşa’yı ve Özü kal‘aların döğer serâmed topları vardır, ammâ gâyet cezîre yerdir.

Bu kal‘adan taşra garb tarafında elli ve altmış mikdârı saz örtülü ahurları var ve şark tarafında mahsûldâr bostânları var kim Kırım vilâyetine bu bostânlar içinden gidilir ve buna Kılburun kal‘ası denmesinin aslı oldur kim bu ***[56b]*** kal‘anın lodos cânibi Karadeniz’dir ve poyraz cânibi Özü suyudur. Bu ikisi mâbeyninde kıl gibi bir incecik kumsal on iki sâ‘at uzun dil gibi tâ şarkdan garba gelince bu ince burunun garbî ucunda bir kal‘acık olduğundan Kılburun derler ve eyle dil gibi bir Kılburun’dur kim her bâr Karadeniz fırtınası ince burnu atlayup nehr-i Özü‘ye Özü dahi gâhice Karadeniz’e atlar bir ince kıl gibi burun nihâyetinde olmağile Kılburun derler.

Kırım’a giden hânlar bu kal‘ada cem‘ olup bin iki bin âdem olup pür-silâh Kılburun üzre cânib-i şarka on iki sâ‘at seğirdüp andan büyük Heyhat’a çıkup anda dahi iki gün iki gece yine şarka çöl ü çölistân ve berr ü beyâbân içre seğirdüp dâr-ı amân Kırım diyârının

Orağzı nâm kal'asına varup selâmet bulunur. Yohsa *Allâhümme âfinâ* bî-amân yoldur. Tatar kavmi bile havf ederler, zîrâ Kazak kâfirleri ormanlar içre pusu edüp âdem alup nehr-i Özü'de kayıklarına giderler *ve's-selâm temme'l-kelâm.*

Bu kal'a-i Kılburun'ı dahi seyr [ü] temâşâ edüp dizdârın ziyâfetin yeyüp hedâyâların alup yine kayıklar ile karşu Özü kal'asına geçüp paşalılar ile ve asker-i İslâm ile yine Bozcaada donanması topları ve şâdumânların ederken Âsitâne tarafından Mehemmed Giray Hân'ın Kapu kethüdâsı Tatar Süleymân Ağa ve Yalı Ağası Ahmed Ağa Tatar Hân'a Bozcaada fethi müjdesin götürüp ol ân gemilerle Kılburun'a üç yüz yiğit ile geçdiler ve anlar ile Akkirmân'da Melek Ahmed Paşa efendimizden bir kapucubaşı bir mü'ekked buyurdumla gelüp,

"Elbette ve elbette başınız gerek ise Özü kal'asının mukaddemâ münhedim olan yerlerin bir gün evvel ta'mîr ü termîmile mukayyed olup hayr ile itmâmına cidd u cehd edesiz" deyü haber-i ibrâm [u] ilhâh gelince hemân cümle alaybeğleri ve cümle asker-i İslâm ve cümle kal'a neferâtları etek der-miyân edüp yine donanma şâdumânları ederek cümle guzât-ı müslimîn taş ve kireç taşıyup her gün işlenenden ziyâde tekayyüd-i tam ihtimâm edüp ba'zı münhedim olan yerlere kara çavlar çatılup fütûhât topları atılup meremmâta başlanıldı.

Hakîkatü'l-hâl yukaru eski kal'anın hisâr-pîçe tarafına nazar olunmayup niçe yerinden âdem murâd edinse güzer etdi. Ol dahi bir haftada itmâm bulup dahi kara çavlar dururken ve mukaddemâ aşağı kal'alar meremmât olup anların dahi iskeleleri dururken kal'ayı beyâz etmeğe Yûsuf Kethüdâ sa'y edüp yukaru kal'a tamâm dürr-i yetîm gibi beyâz olup iske[le]leri bozulup aşağı Piyâle Paşa ve Çelebi Hasan Paşa iskeleleri kaldı. Bu mahalde Akkirmân'dan on pâre gemi keraste ve Eflâk ve Boğdan'dan iki bin çerâhor re'âyâ me'kûlât [u] meşrûbâtlarıyla kal'a meremmâtı hidmetine gelüp taşra varoşda cümlesin deftere kayd edüp hidmete kullanmağa başladılar. Ol gece Bozcaada'nın altıncı gece donanması şâdumânı oldu kim zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp cümle gâzîyân-ı serbâzân mu'tâdları üzre pür-silâh âmâde durup beş yerden mehterhâneler çalınup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp sabâha dak altı geceden berü böyle şâdumânlar ve zevk [u] safâlar olurdu, ammâ hikmet-i Hudâ-yı Müte'âl [ü] bî-zevâl,

Beyt-i münâsib,

Edemez def' sakınmağla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

Zîrâ "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [21]. demişler.

Melek Ahmed Paşa kethüdâsı Yûsuf Kethüdâ'nın Özü kal'asın Kazak'dan tahlîs etdiği sûretdir

Evvelâ bu Özü kal'ası istihlâsı cengini tahrîr etmeğe cür'et etsek tatvîl-i kesret-i kitâbet olup sâ'ir seyâhat etdiğimiz mahallerin tahrîrine mâni' olur, lâkin ba'zı ahvâlleri alâ kadri'l-istitâ'a tahrîr olunup belki icmâlen ayân u beyân olunsa birkaç varak dahi tatayyür olunmak iktizâ eder, ammâ çünki kendü sergüzeşt [ü] serencâmımızdır mümkün olduğu mertebe tahrîr edelim.

Özü kal'asında mahsûr olup ceng ü cidâl etdiğimizin hulâsa-i kelâmı oldur kim Özü kal'asında altı gün altı gece Bozcaada fethi müjdesi donanma ve şâdumânların ederken hikmet-i Hudâ Durujunka Kazağı hatmanı Seralipe nâm la'în baş {hatman} mürd olup yeri dârü'l-bevâr olıcak cümle Kazak hatmanlarından Sirge Kazak ve Berebaş Kazak ve şeremet Kazak ve Sarıkamış Kazak ve Potkalı Kazak ve İhmilniç Kazak ve Andırya Kazak ve Kardaş Kazak ve niçe gûne kabâ'il-i Kazak-ı Ak-ı Rus-ı menhûslar birbirlerine "Ayâ kangı kabîleden baş hatman eylesek" deyü ceng u cidâle düşüp mâbeynleri tefrikaya ba'is olup aralarında bir gün ceng-i azîm olup tarafeynden niçe bin mest evkâr kâfirler mürd olup âhir-i kâr baş papaslarına varup meşveret etdiklerinde ol mel'ûn-ı bî-dîn ***[57a]*** eydir:

"Dünyâ ciheti içün birbirinizi kırmağa aceb pehlivânsız, ammâ dîn-i Mesîh içün gayret-i Hıristiyânî gözedüp ma'bedhâne-i kadîmimiz olan Özü kal'asın Türk elinden almağa kâdir değilsiz. Ey imdi eğer benim rızâm isterseniz ve Hazret-i İsâ ve Meryem Ana ve İsvet Nikola ve Sarı Saltık ve Hızır-Ellez ve Avustos ve Aya Nikol ve Ayanta sizlere şefâ'at etsin derseniz yigirmi aded boybeği yarar Kazak hatmanısız. On hatman karadan on hatman şayka ve kayıklarla Özü'den varup her kangınız Özü kal'asın alırsa baş hatman ol kavim hotmandan olsun. Cümlemiz ana tâbi' olalım, zîrâ şimden gerü fursat u ganîmet bizim Hıristiyânlarındır. Görmez misiz Türk'ün kuvveti kalmayup Venedik penc-pirimi Türk'ün elinden Bozcaada'sın ve İlimni adasın alup Boğazhisâr'da donanmasın birkaç kerre almışdır. Hemân gayret sizindir. Ve Özü vezîri Melek Paşa Mankalya'da ölmüşdür. Hâlâ Özü {kal'ası} boşdur. Hemân fursat sizindir" deyü kırk elli bin kâfiri Özü kal'ası üzre cenge terğîb etdirüp,

"Hemân fursat sizindir, İsvet Nikola yardımcınız ola Lat, Melat, Çeplat, Pohlat" deyüp yigirmi aded hatmanlara yemîn ü ahd-i mîsâk verüp on aded mezkûr hatmanlardan Andırya hatmanı ve Durujunkalı Kazakları beş bin tüfengli piyâde ve beş bin atlı sâde silâh bunlar karadan Özü üzre gitmede ve yüz elli pâre battâl şayka ve iki yüz pâre çırnık kayıklar ile Kardaş Kazak üç bin tüfengli ve Sarıkamış Kazağından yarar Zaporoska'dan üç bin tüfengli ile gemilere cümle süvâr olup mezkûrûn yigirmi aded boy hatmanları berren u bahren kal'a-i garîb Özü üzre gelüp yakın olduklarında hikmet-i Hudâ yine Bozcaadası donanması şâdumânı Özü kal'asında nısfu'l-leylde olunca hemân gülbâng-ı Muhammedî sadâsın deryâdan gelen Kazaklar işidüp,

"Hay gördün mü? Andırya hatmanı ve Duru[ju]nka kavmi karadan bizden evvel Özü kal'asına varup işte ceng edüp toplar atılup Türk Allâh Allâh çağırır. Vah vah, şimdi anlar kal'ayı alup hatman anlardan olur" deyü te'essüf çeküp ellerin ovarlar.

Ba'zı Kazaklar, "Ko alsınlar. şimdi biz dahi denizden varup anları ve Türk'ü kırup Özü kal'asın alırız. Tîz avanta" deyüp cümle küffâr var kuvveti bâzûya getirüp eyle kürek çekerler kim gûyâ gemileri berk-i hâtif gibi Özü nehri ile akup gidüp vakt-i şâfi'îden evvelce kal'aya karîb geldiklerinde görseler kim ne ceng ve ne cidâl {var}.

"Ayâ bu ne hayâl ola" deyü müşâvere ederken niçesi eydir,

"İşte, kal'ayı alup içine girmişler, âsûde olup oturmuşlar" deyü niçe güft [u] gû ederler.

Hemân Sarıkamış hatmanı, "Bire meded bize bir dil" derken vakt-i şâfi'îde kal'adan ba'îd

bir balık avcısı dutup,

“Bu atılan toplar ve Türk’ün Allâh Allâh’ı deminden ne idi” dirler.

Ol dahi, “Vallâhi Türk Akdeniz’de Venedik kâfirinden bir kal‘a almış. Anın donanma şenliğidir” dedikde, hemân

Sarıkamış hatmanı eydir: “Bire meded bizim evvel gelmemiz Meryem Ana’dan oldu”.

Kimisi eydir: Yok, İsvet Nikola’dan oldu” deyüp kal‘a üzre anlar gelmede. Hakîr ise âbdest alup atlarım eğerledüp kal‘a kapusu açılınca Akkirmân’da Paşa’ya gitmek sadedinde olup,

“Kanı bizimle Akkirmân’a gidecek gâzîler” der iken, tamâm vakt-i şâfi‘îde âlem ağyârdan bî-haber iken cümle asker-i İslâm taşrada handakda ve handak kenârında hâb-ı râhatda idiler, ammâ derûn-ı hisârda cümle paşalı ve kal‘a neferâtları uyanık idiler. Hemân kal‘a taşrasında yatan guzât-ı müslimîn içinden,

“Bire kâfir geldi, basdı” deyü bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup derûn [u] bîrûn-ı kal‘adan sedâ-yı Rabbânî evc-i âsumâna peyveste olup durdular. Meğer küffâr bir dil dahi almağa âdem gönderdikde Nigebolı karakolu dile gelen kâfirlerin yedisin de nakîr u kıtmîr söyledüp kal‘a handakı kenârına getirüp kapu kullesinde,

Yûsuf Kethüdâ bunları söyledüp, “İşte deryâdan ve karadan kırk bin Hıristiyân geliyor” deyü haber alınca,

Yûsuf Kethüdâ, “Urun boyunların” dedikde, yedisini de şirp kelle ve pâf gevde edüp handak kenârına leşlerin bırağup hemân,

Yûsuf Kethüdâ, div belâsı gibi bülend-âvâz ile, “Bire asker-i İslâm, Kerbelâ günüdür, hâzır olun” dedikde *el-azametullâh* kal‘anın derûn [u] bîrûnunda bir velvele ve bir gulgule ve kaynaşma olup herkes helâlleşüp ve cümle öpüşüp ve kucuşup silâhlarıyla âmâde olup cümle toplar ve kumbara ve neft ve katrânlar ve sâ’ir mühimmât [u] levâzımâtlar meydân-ı mahabbete gelüp cümle dendân-ı bedenler üzre asker-i İslâm hâzır-bâş u müheyyâ oldular, ammâ kal‘anın meremmât olacak yerlerinde altı yerde dahi karaçav iskele var. Anlardan kal‘aya çıkmak kâfire âsândır.

“Bire şahbâzlarım evvel karaçavları yıkalım” deyü üşüntü olup üçü yıkıldı ve üçün dahi yıkarken hemân küffâr şâfi‘î karanlığında Özü suyunun üst yanında kayıkların bırağup “Yajuj Yajuj” deyü çakal gibi feryâd ***[57b]*** ederek kal‘a-i Özü‘ye yürüyüp gelirken hemân kal‘anın şimâlî ve garbî tarafına küffâr fi’l-hâl küffâr-ı füccâr sarılup ân-ı vâhidde göz gözü görmez iken karadan ak seçilmez iken kâfir hemân seçilüp meterise girem derken *el-azametullâh* kal‘adan kâfire bir kat yağlı çatal telli kurşumları dirhemli tüfengler ile yağdırup ardı sıra bir kat sekdirme toplar urulup kâfirleri toplar demet demet ve sokak sokak perem perem etdiklerinde anlar dahi bir yaylım tüfeng havâ-yı karanlıkda kal‘aya urup yüz bin hırâş-ı cân ile tarfetü‘l-ayn içre mel‘ûn Kazak-ı Ak meterize girüp cenge âheng etdiler.

Vakt-i şâfi‘îde göz gözü görmez iken top u tüfengin bârûd-ı siyâhı dûdından âdem âdemi dibelek seçmez olup eğer kal‘adan ve eğer kâfirden tâ sabâha dak tarafeynden ol kadar

top u tüfengler atılup sadâ-yı top-ı kûp cihânı velvelenâk etdi, ammâ kâfirden aslâ top atıldığın istimâ‘ etmedik, ammâ ne çâre küffâr subh-ı sâdıka dak tarfetü‘l-ayn içre handak kenârında babası evine girir gibi meterise girüp handakda yatan Kırkkilise ve Vize ve Çirmen sancaklarının erbâb-ı ze‘âmetlerine bir yaylım kurşum urup anlar cümle handak içinde hayme vü hargâh bâr [u] büngâhların bırağup cümle karârları firâra mübeddel olup nehr-i Perezen câniblerine yaldak atlarına süvâr olup bizimle gelen Akkirmân ve Eflâk ve Boğdan askeriyle cümle firâr etdiklerinin hâl-i pür-melâllerin kâfir görüp handak içinde ve taşrada kalan esvâb [ü] eskal kelepürleri cümle ganîmet sanup yağma ederken bostânlar içinden Silisre ve Nigebolı sancağı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârları hemân küffâr üzre bir ağızdan Allâh deyüp süzülüp kılıç urmağa başlayınca işde dost ve düşman dahi birbirin seçmeğe başlayup kâfire eyle bir tîğ-i Nigebolı urdular kim kâfiri demet demet edüp handakdan aldıkları cümle bırakdırup kâfiri meterizlerine dıkarken kal‘adan dahi kâfirin firâr edenlerine eyle kurşum yağdırup kâfiri yasdadılar.

Hemân Nigebolı gâzîleri handakdaki bırağılan sipâh mâlların yüklenüp kal‘a kapusu önüne gelelim derken yetmiş aded haçlı bayrak zâhir olup Nigebolı sipâhları üzre gelüp köpek cengi ederek âhir cümle Silisre ve Nigebolı sipâhları kendü mâlları handakda kalan mâllarıyla bî-bâk u bî-pervâ kâfirle ceng ede ede Çelebi Hasan Paşa kal‘ası altına varup siperlendiklerinde Hasan Paşa kal‘asından kâfire bir yaylım top-ı sekdirme eyle urdular kim biz kal‘adan seyr [ü] temâşâ ederdik.

Niçe yüz kâfirler cüce gibi ayaksız ve kolsuz gezüp niçe yüzü top-ı kûp güllesinden herse olup leş leşe çatılup kaldı. Hemân küffâr Hasan Paşa kal‘ası ardında kışlaya bağlı dör[d] aded şayka içine girüp sekiz pâre İngilisin demir topların arabalarıyla gemiden çıkarup keşân ber-keşân çekerek Özü hâricinde varoşa getirüp niçe yüz aded bal fıçıları ve nârdenk fıçıları yuvarlayarak ve topları sürüyerek getirirlerken hemân taşra varoşun mâl-ı mâmelekin ve at değirmen bârgîrin toplara koşup varoşu âteşe der-ceng-i evvel urup toplar ve fıçılar ile kal‘a altında meterislerine gelirken kal‘adan yine sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup bunlar eyle kurşumlar ve eyle top gülleleri urup niçe yüz kâfir kırıldı, ammâ varoşdan aldıkları şarâbı ve bozayı ve rakıları içüp kanzil mest hayrân olup kızararak ve bozararak kal‘a üzre vararak gelüp yine meterislerine hemân handak içine inüp kal‘a dîvârın delmeğe başladılar. Hemân yukaru kal‘adan bizim gâzîler neft ve katrân ve kaynar suları üzerlerine döküp ve çömlek kumbaraları ve el kumbaraları atarak kal‘adan bunları alarga etdiler. Hemân yine domuz topu olup mezkûr bal fıçılarını ve nârdenk fıçılarını meterislerinde ân-ı vâhidde toprak ile doldurup gemilerden aldıkları sekiz pâre toplara fıçıları siper edüp toplara âteş urmağa başladılar, ammâ Özü kal‘asına eyle top ne te’sîr etse gerek.

Hemân kâfir meterislerin gitdikçe dahi ileri sürüp gelirken kal‘adan bunlara balyemez topları urunca balyemezler anların [ne] bal fıçısı siperlerin kodu ve ne İngilis topların kodu. Hattâ yukaru eski kal‘ada şakşakî Paşa ve Sultân Ahmed’in Kalender Paşa’sı ve Kırım diyârında Gözlev kal‘asın ve bu Özü kal‘asın binâ eden Macar Alî Paşa’nın ve mezkûr paşaların nâmdâr topları kapakları dahi henüz açılmamış idi. Her bir top kim birer Mısır hazîne ve birer kal‘a değer top-ı kûplardır. Ol topların önünde handak kenârında küffâr-ı dûzah-karâr gûnâ-gûn hıyel ü şeytanata mukayyed iken hemân mezkûr toplara bir fitilden âteş edince cümle ol mahalde olan kâfirleri herse edüp birkaç güllelerimiz kâfirin

getirdiği şayka toplarına isâbet edüp eyle sît u sadâ ***[58a]*** verüp hezâr pâre oldukda her pâresi bin aded mikdârı küffârlara isâbet edüp niçe yüz küffârı sarhoş kusmuğuna döndürüp helâk oldular. Ve orta kal'ada dahi kuşlu top aslâ atılmayup ol tarafda küffâr-ı bed-girdâr alâ mele'i'n-nâs deryâdan çırnıkların karaya çıkarup siper ederek kal'a altına meteris etmeğe(?) gelirken hemân mezkûr kuşlu topa âteş edince kâfirin çırnıkları siperlerine top güllesi isâbet edüp bu tarafda dahi küffâr demet demet leş olup yatdılar.

Hamd-i Hudâ cebehânemiz ve gayrı mühimmât levâzımâtlarımız çok ve askerimiz kal'a içre firâvân, ammâ yine Kırım cânibinden ve Akkirmân'da Paşa tarafından gözlerimiz imdâda bakar. Yine ol gün vakt-i zuhr olup ibtidâ ceng günü idi. Kal'anın cümle burc [u] bârû-yı kullelerin yeşil al ve ala sancağ u bayrağ u filandıralar ve gûnâ-gûn alemlerle kal'ayı zeyn edüp üç aded kal'a mehterhânesi ve Özü beği mehterhânesi çalınup henüz guzât-ı müslimîn birbirlerin cenge terğîb edüp cenge âheng etdiler.

Ve evkât-ı hamsede pencgâh-ı Muhammedî çekilüp salât-ı hamse cemâ'at ile edâ olunup beş vakitde derûn-ı hisârın beşinden dahi sadâ-yı Allâh Allâh evc-i âsumâna peyveste olup bu minvâl üzre şeb [ü] rûz ceng-i azîm olurdu, ammâ bize bir tarafdan imdâd gelmeyüp ol gece kâfire elli pâre çırnık Zaporoska Kazak imdâd geldiğinden küffâr şîrînleyüp bî-bâk u bî-pervâ Özü kal'asın dâ'iren-mâdâr kuşadup meterise girüp tâ sabâha dak handak kenârın milk edüp bârân-ı la'net gibi kurşum yağdırırlardı, ammâ bizim kal'amız mazgalların gözetmeyüp hemân def'aten vâhide tüfeng şâdumânı ederlerdi ve zemîn [u] âsumânı bir dûd-ı bârûd-ı siyâh ederlerdi.

Hamd-i Hudâ derûn-ı kal'ada bir ferd-i âferîde dahi mecrûh [ve] şehîd olmayup bir günde der-ceng-i evvel sademât-ı toplardan yedi kâfir mürd oldu deyü kendiler nakl ederlerdi. Hemân derûn-ı kal'adan ümmet-i Muhammed çatal kurşumları endâht edüp saçma toplara ve şâhîler ve darbuzanlara ve kolumburuna ve balyemez toplara kol kol tabyalardan ve burc [u] bârûlardan ve her taraf mazgallardan mezkûr toplara âteş etdikce küffârı demet demet ederdi., niçe yüz kâfirlerin cân-ı habîsleri nîrâna giderdi.

Ammâ ertesi ale's-sabâh gördük kim kâfirin meterisleri üzre yetmiş yerde yetmiş aded gûnâ-gûn haçlı peykerler nümâyân olup her biri birer hatman u hotmana alâmetdir kim her hatman kolunda birer ikişer hurde şâhî toplar atılup cemî'i küffâr bir ağızdan "Yajuj Yajuj" deyü çağırup aslâ tabıl çalmamışlar iken ertesi gün torompete ve dankiyo tulumların ve düdükleri ve nâkûs-ı erganonların çalup kara günlük râyihası cihânı mu'attar edüp bildik ki {kâfirin} henüz imdâd-ı azîmleri gelüp topların atdıkça zerre kadar Özü kal'asına zarar isâbet etmediğinden derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı muvahhidîn hamd edüp cümle paşalı sekbân [u] sarıca yiğitleri kırkar ve ellişer dirhem tüfengleri bir darbdan mazgal deliklerinden kotardıkça küffâr taşrada kurşumu yeyüp meterislerinden baş gösteremezlerdi, lâkin anların lağım hîlesinden havf edüp kal'anın içinde dîvâr diplerinde lağım yerleri arayup kal'a dîvârları üzre davullar koyup davullar üzre daru ve buğday döküp lağım hîlesi gözedirdik. Eğer küffâr kal'a temelin kazup lağım ederse davullar üzre darılar kâfirin külüngi darbından sıçraşırlar. Hamd-i İlah eyle bir lağım hîlesi duyulmadı, ammâ gün be-gün kâfir kırıldıkça anlara nehr-i Özü ile imdâd ve zahîreleri gelmede, ammâ bize imdâd gelmeyüp zahîremiz tükenmede. Ve küffâr nehr-i Özü'den kal'a içine giren su yolun bulup kesdi. Bi'z-zarûrî kuyulardan acı suları nûş {ederek} benî

Âdem hayâtda olmağı ferâmûş edüp sekbân ve sarıcaların ve paşalıların atları acı su içmeden karın ağrısına uğrayup at sâhiblerinin başlarına cihân dâr-ı cahîm oldu.

Böyle iken beri tarafda kal‘a içre tâ’ife-i nisvân-ı sâhib-isyân ve sıbyânların feza‘ ü çeza‘ından ve gûnâ-gûn güft u gûy-ı mesâvîden ve mecrûhların câ-be-câ gırîv [u] feryâdlarından ve kal‘a içinde kesret-i nâsın izdihâmından bu kadar benî Âdem ve devâbbâtın muzahrafâtları râyiha-i kerîhelerinden ekseriyyâ halkın meşâmları tutulmuş idi. Ve anbârda bir günlük hınta ve sâ’ir zahîre kalmamış idi. Ancak herkes hânesinde cânı başı içün kifâyet mikdârı kût-ı lâ-yemût açlık zahîre hıfz edüp tedrîc ile yerken bir iki kerre asker ba‘zı evleri basup zahîrelerin gasben alup âhir-i kâr Yûsuf Kethüdâ ol gâret olunan gılâlın sâhiblerine akçesin verüp helâllik taleb etdi, ammâ yine ol gün Paşa’nın sekbân ve sarıcaları Yûsuf Kethüdâmız üzre gulû edüp,

“Devletli bizi ve atlarımızı açlıkdan kıran mı? Ceng etmek değil namâz kılmağa dermânımız kalmayup susuzlukdan Kerbelâ şehîdine dönüyoruz” deyü niçe gûne güft [u] gûy yâve ile ***[58b]*** haşerât-ı levendât feryâd-ı zilgât etdiler.

“Bire gâzîler, siz zahîre bulun, ben bahâsın vereyim” dedikde hele hamd-i Hudâ, kal‘a ağalarından Kargılı Halîl Ağa nâm kimesnenin der-mahzen bin kile darı ve üç bin kile buğdayı var imiş. Derhâl Yûsuf Kethüdâ anı alup ol ân bahâsın verüp cümle levendâta ve ağavâtlara ta‘yîn verüp sac üzre kavurup ve su ile yoğurup kaşık ile tenâvül edüp def‘-i cû‘ etdiler, ammâ yine halkın gözleri doymaz ve yüzleri gülmez ve bir kimse bir kimseye hayır söylemezlerdi, ammâ karınları tok olmağın derûn-ı dilden ve cân [u] gönülden bu hâl üzre üç gün üç gece mahzûr olup kemâkân her bâr ceng-i sadkâr olurdu. Âhir-i kâr cümle guzât meşveret edüp,

“Hân’dan ve Paşa’dan imdâd isteyelim. Bize imdâd gelmez. Kâfirin kapu komşusu olmağile berren u bahren imdâdı gelmede” deyüp dörd aded şahbâz yiğitlere mâl-ı firâvânlar ile Paşa’ya ve Hân’a feryâdnâme bitileri verüp kal‘anın Özü tarafında küffâr kumsal yer olmağile meterise giremeyüp ol tarafda küffâr seyrek ve sermest evkâr yatırlarken bir gece hemân kal‘adan dörd nâmdâr fetâları ipler ile aşağı sarkıdup ol {yiğitler} esbâbları ve silâhların cümle tulumlar içre koyup bu dörd aded Amr-ı Ayyâr çâlâk cân fetâlar nehr-i Özü‘ye girüp ellerine birer {delikli} kamış alup {kamışın} uçların ağızlarına alup kendü vücûdların nehr-i Özü içre saklayup kamış ile soluk alarak nehr-i Özü ile cereyân ederek küffâr içinden ubûr edüp nehr-i Özü Karadeniz’e mahlût olduğu yerdeki burunda Küçük Hasan Paşa kal‘asına dörd kişi sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup andan atlanup iki yiğit Akkirmân’da Melek Ahmed Paşa’ya ve iki yiğit Kırım’a Mehemmed Giray Hân’a {figân u} feryâda revâne olmada, ammâ beri bizim kal‘ada bir merd-i nâ-murâd-ı sâhib-cihâd Kara Alî nâmında bir fetâ-yı sâhib-i ciyâd yiğit seğirderek Yûsuf Kethüdâ ile Özü beğine gelüp,

“Bire sultânım, ne durursun? Aşağı Hasan Paşa kal‘asının su kullesin kâfir alup haçlı bayraklar diküp Piyâle Paşa kal‘ası içine kurşum urup hucûm etmek ister, ammâ ahâlî-i kal‘a kırılup vere vermek istemezler, bire yetiş” deyince hemân dem Yûsuf Kethüdâ bülend âvâz ile,

“Mâl [u] menâl isteyen gâzî yiğitler ardım sıra gelsin” deyince hemân sarıca

bölükbaşısı Arnabud Hüseyin Bölükbaşı ve Gırbo ve Çento ve Yunakoğlu nâm on aded bölükbaşılar bin aded pür-silâh Hırvad ve Kürd yiğitlerile Yûsuf Kethüdâ ardı sıra bayrak çeküp gördüler kim su kullesine Kazak nerdübânlar ile çıkup ân-ı vâhidde kulleyi zabt edüp Piyâle Paşalı ile hırren fe-hırren köpek cengi ederken anı gördük: Piyâle Paşa'nın bir kullesi üzre Cebeci Alî nâm bir mürted kâfir-i bedkâm bir boza Bekrîsi mest-i müdâm mel'ûn kâfir eline bir beyâz bayrağı alup baş aşağı diküp kal'ayı vere ile Kazaka vermek ister. Hemân Yûsuf Kethüdâ'nın *âkıbeti hayr olsun*,

"Bire kâfir, neylersin" deyü bedenler üzre seğirdüp Yûsuf Kethüdâ elindeki bayrağın harbesiyle Cebeci Alî nâm mürtedin böğrüne bir harbe nice sokduysa harbe öbür tarafından güzer edüp Cebeci Alî'ye cümle guzât kılıç üşürüp pâre pâre edüp beyâz bayrağile lâşe-i murdârın aşağıdaki kâfirler üstüne endâht etdiler. Ve aşağı küffâr üzre iki yüz kumbara atdılar ve cümle küffârı târumâr etdiler. Andan cümle guzât Allâh Allâh deyüp su kullesin alan kâfirler üzre gitdiler. Ol ân anda bir ceng-i azîm olup tarfetü'l-ayn içre beş yüz aded kâfirler katl olup cânları nîrâna gitdiler. Niçe yüz aded kâfirler dahi şemşîr-i Âl-i Osmân şa'şa'asından kulle üzre karârları kalmayup kendülerin kullelerden aşağı atdılar. Pâre pâre olup kimisi bî-cân oldular, ammâ kal'anın her tarafında subh [u] mesâ böyle ceng-i azîm olurdu.

Üçüncü gün "Yukaru Alî Paşa kal'asının kapu arası kârgîr binâ ve emn [u] amândır" deyü hakîr anda Feth-i şerîf tilâvet ederken anı gördüm: Benim sâkin olduğum kapu önündeki cisri kâfirler bir lu'b ile indirüp cisir üzre iki araba tekerlekleri üzre bir borbınar gemi direği koyup kal'a kapusuna tekerlekler ile ol gemi direğin küt küt kapuya urdukların hakîr işidüp hemân cân başıma sıçrayup yerimden kalkup,

"Bire bizim sarıca gâzîleri yok mu?" deyü hakîr feryâd edince der-akab elli aded şahbâz nâmdâr tüfengli yiğitler gelüp gördüler kim kapunun içerdeki semerkandîlerinden bir aralık peydâ olmuş. Hemân ol aralıkdan elli aded tüfeng bir ağızdan atılınca kapu önünde cisir üzre yığılup çalışan küffârların yetmiş sekseni ser-nigûn olup tekerlekleri bakıyye-i küffâr bırağup firâr etdiklerinde bedenler üzre sâ'ir gâzîler kâfirlere kurşumlar ***[59a]*** urup kapu aralığından gâzîler taşra çıkup derhâl cisri zincirler ile bağlayup yine makaralar ile kapu kullelerinden çeküp kapu cisrin kal'a kapusuna siper eylediler. Ve tarfetü'l-ayn içre derûn-ı hisârda avrat ve oğlan üşüp kapu arasına taş ve toprak doldurup kapuyu sedd edüp emîn oldular, {lâkin sonra} bu kapu mahalli arası cenginde Yûsuf Kethüdâ'nın bir gulâmı mecrûh ve biri kurşum ile urulup şehîd oldu ve yukaru dendân bedenden Alî Hoca nâm bir sulehâ-yı be-nâm benim yanımda kâfire beden üzre birkaç el kumbarası atup hayli kâfiri mürd edüp bir dahi atarken kumbara elinde paralanup kendisi dahi şehîd olup bu hâl üzre {mezkûr} kapu önünde üç sâ'at ceng-i azîm ederken yine Özü {nehri} kenârını küffâr hâlî bulup ol taraflar kayıklarına yakın olmağile kayıkların direklerin nerdübân edüp kal'a bedenlerine urûc edüp Yassı Kulle nâm bir kulleye haçlı bayraklar diküp milk etdim zann edüp sâ'ir guzât ile köpek cengi ederken ahâlî-i kal'aya telâş verüp hemân Özü beği ve Karkılı Halîl Ağa ve Yûsuf Kethüdâ bir sâ'at kulle üzre ceng-i azîmde iken anı gördük: Mukaddemâ handak kenârında yatan Nigebolı ve Vidin ve Silisre alaybeğileri ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları "Bu ceng dörd gündür mümted oldu. Âhir n'olsa gerek. Her çi bâdâ-bâd" deyüp üç bin mikdârı güzîde asker Özü {nehri} burnundaki Küçük Hasan Paşa kal'asından berü dal uryân kılıç olup kal'a-i Özü altında meterislerde olan Kazak-ı

Ak üzre bir baş at bırağup Allâh Allâh deyü sâtûr-ı Muhammedî ururken hemân bizimle kulle üzre ceng edüp metânet etdim diyen kâfirlerin cümle bakıyyetü's-seyfi kendüleri kal'adan aşağı perrân atup kimi pâre pâre ve kimi mecrûh-ı pür-yara olup bu kerre aşağı meterislerde basılan küffârlar savlet-i guzât-ı müslimîne tâkat getiremeyüp meterislerinden çıkınca kal'adan bunlara kurşumları guzât-ı müslimîn bârân-ı la'net gibi üzerlerine yağdırup kal'adan toplar râyegân gezen küme küme kâfirlere atılup balyemezler ve şâhî toplar demir zincirler ile ve safra taşlarıyla sıklanmış topların darbından niçe bin küffâr helc ü melc olup Silisre ve Nigebolı gâzîleri mâl-ı ganâ'imle ve kelle ve diri esîrler ile muğtenim olup anlar bize feryâd ederler kim,

"Bire kal'a kapuların şimden gerü açup taşra çıkup bize imdâd edüp şu kâfirleri cümle kıralım ve vücûdların dünyâ sâhifesinden kaldıralım" deyü bire feryâd etdiklerinde cümle gâzîler,

"Vallâhi ma'kul cevâbdır, sultânım, hemân taşra çıkalım. Bir kerre dokuşalım, ya taht ola ya baht" dedikde Yûsuf Kethüdâ eydir:

"Taşra çıkmağa me'mûr değilim. Ancak kal'a imârına me'mûr idim. Hikmet-i Hudâ böyle oldu" dedi.

Ba'zı ihtiyârlar eyitdi:

"Vallâhi ma'kul sözdür. Küffâr taşrada çokdur, ammâ bize taşrada imdâd yokdur. Yedi sancak askerimiz ve Akkirmân ve Eflâk ve Boğdan askerleri cümle firâr etdiler. Hemân kal'ada sâbit kadem olalım. Mısra'

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp Nigebolı ve Silisre gâzîlerine bedenden haykırup,

"Bizden taşra şimdiki hâlde çıkar yokdur. Siz dahi varın Hasan Paşa {kal'ası} altında mütehassın olun" dedikde, anlar {dahi} bu kadar mâl-ı ganâ'im üsârâları ve kelle ve paçalarıyla kal'a-i Hasan Paşa'ya sâlimîn ü gânimîn varup bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp Allâh Allâh sadâsıyla zemîni velvelenâk etdiler. Hikmet-i Hudâ ol mahalde Akkirmân'dan yigirmi pâre gemiyle üç bin pür-silâh yiğit ve yigirmi bin kile buğday ve un ve nohud ve sâ'ir zehâyirler geldi, ammâ ne çâre {gelen zahîreyi Özü kal'asına komak muhâl.} Hemân Nigebolı Beği Yûsuf Kethüdâ'ya bir yarar atlı şahbâz yiğit gönderüp kâfirlerin meterisleri kurbuna gelüp kal'a içine üç kerre ucu kâğızlı oklar atup yine kal'a-i Hasan Paşa'ya ol yiğit firâr ederken küffâr bu yiğide belki üç bin kurşum atup hamd-i Hudâ birisi de isâbet etmeyüp ol yiğit yine Hasan Paşa kal'asına vâsıl {oldukda beri Özü} kal'asında {oklara bağlı} üç kıt'a mektûblar bulunup biri Paşa'nın cümle gâzîlere selâmdan sonra,

"Feryâdnâmeniz bir gecede vâsıl olup Bozcaadası donanmasının altıncı gecesi sabâhında mahsûr olmuşsuz. Hudâ kerîmdir. Dîn-i mübîn gayretin elden koman. İnşâ'allâh üç günde ve dörd günde kırk bin Bucak Tatarıyla ve altı bin benim askerimle ve toplar ile sizlere imdâd yetişmek üzereyüz. İşte yigirmi pâre gemiyle üç bin serdengeçdi yiğit ile yigirmi bin kile buğday ***[59b]*** ve un ve sâ'ir zahîre göndermişim. Eğer mümkün ise bir ceng arasında kâfire bir velvele gösterüp bir tarafdan varan imdâd zahîreleri kal'aya alasız ve

illâ sâbit kadem olup durasız”.

Ve bir mektûb dahi cümle kal‘a ağalarına ve dizdâr ve neferât ve beğlerine eyle yazmış kim,

“Eğer serdârınızın emrine fermânber olmayup kal‘aya küffâr bir hîle ile *Allâhümme âfinâ* sizin tekâsül-i batıyyü‘l-hareketinizle kal‘anın birine {kefere} istîlâ ederse kâfire firâr etmeğile elimden kurtulmayup cümleniz evlâd [u] ıyâliniz ile kılıçdan geçmeniz mukarrerdir” deyü dîvân-ı Özü‘de bu mektûblar kırâ’at olundukda zahîre gemileriyle gelen imdâdı da ahâlî-i kal‘a görüp “Hamd-i Hudâ Paşa dahi birkaç günden seksen bin asker ile işte gelirmiş” deyü herkesin ayakları sürûrdan yere basmayup Yûsuf Kethüdâ dahi gördüm ki kağan arslana dönüp ejder-i heft-sere dönüp cümle askeri birbirine katup şeb [ü] rûz çengleri terakkîde olup cenge âhenk ederlerdi, ammâ küffâr-ı dûzah-karâr Nigebolı ve Silisre gâzîleri küffârın meterislerin basaldan berü hayli kırılup hayli {keferesi} esîr ve haylisi mecrûh ve niçe bini firâr edelden berü küffâr bu kadar rahne ile sehel cengden el çeküp guzât-ı müslimîn âsûde oldular, ammâ yine fitne vü fesâd kaşağısı mel‘ûn hıyel ü şeytanat etmeden hâlî olmazlardı.

{Der-beyân-ı re’y [u] tedbîr-i hakîr ve Yûsuf Kethüdâ ve gayrı

Fakîr derûn-ı kal‘ada cemî‘i iş erleriyle müşâvere edüp,

“Ayâ bu gelen üç bin serdengeçdi imdâd askeri ve bu kadar gelen zehâyir-i vâfiri nice kal‘aya kosak” dediklerinde Yûsuf Kethüdâ eydir:

“Bu gece karanlığında kal‘amız içinde bulunan iki yüz mikdârı koyunların ve keçilerin boynuzlarına ikişer fitiller yakup uğrın kapudan taşra kâfir meterisleri üzre keçileri sürüp biz dahi ardları sıra Allâh Allâh deyü kâfir üzre hücûmda iken gelen imdâd dahi Küçük Hasan Paşa kal‘asından yukaru kal‘aya girsinler” dedikde hakîr eyitdim:

“Ol gelen imdâdlara fişengler ucunda mektûblar atup haberdâr edelim kim biz beride ceng ederken üç bin yiğit ve Nigebolı ve Kırkkilise ve Silisre sancağı askerleri dahi atlarıyla ve kendüleri getirebildikleri kadar zahîre ile kal‘a kapusu önüne geleler. Olmaya illâ hayr” dediğimde niçesi

“Fişenglerimiz yokdur” dediklerinde fi’l-hâl hakîr on dâne badaluçka fişengler yapup mektûbları fişengler ile atdıkda hikmet-i Hudâ beş aded fişeng derûn-ı kal‘aya ve ikisi taşraya düşüp anlar mektûbları kırâ’at edüp yine anlardan bir serdengeçdi yiğit azharun mine’ş-şems bizim kal‘a altına gelüp derûn-ı kal‘aya üç aded mektûblar oklar ile kal‘aya atup yine kal‘asına firâr etdikden sonra hakîr mektûbları kırâ’at edüp eyle tahrîr etmişler kim,

“İnşâ’allâh hemân bu gecede siz deryâ tarafında eyle bir hareket edin. Bizler dahi yukaru kal‘a kapusuna hücûm ederiz” deyü haberleri gelince hemân ol şeb-i muzlimde Yûsuf Kethüdâ üç yüz aded koyunların ve keçilerin boynuzlarında fitiller ile aşağı kal‘adan taşra nısfu’l-leylde kâfirlerin meterisleri üzre sürüp kal‘adan Allâh Allâh deyince azamet-i Hudâ küffâr birbirlerine girüp kimi deryâya dökülüp kimi sahrâya firâr ederken hemân Hasan Paşa kal‘asından cümle asker imdâda çıkup bî-pâk bî-pervâ üç bin müsellâh asker birer cağ yükü buğdaylar ile yukaru kal‘aya girüp Nigebolı ve Kırkkilise ve

Silisre sancağı askerleri dahi atları terkisinde birer cağ yükü buğday kal‘a kapusu önüne bırağup yine Hasan Paşa kal‘asına Allâh Allâh deyüp gitdiler. Hamd-i Hudâ bu üç bin yiğit kal‘aya selâmetle dahil olunca kağan arslan gibi kanıkmış yiğitler Yûsuf Kethüdâ‘dan me’zûn olup keçilerin çıkdıkları kapudan bir kerre Allâh Allâh deyü kâfir üzre çıkup aç kurd koyuna girir gibi küffâr meterise girince kal‘anın bedenlerinden iki bin mikdârı meş‘aller ve neft ve katrân ve fânûslar ile çırâğân olunca el-azametullâh küffâra eyle sâtûr vurmuşlardı kim böyle bir şebhûnı Efrâsiyâb ve Rüstem ve Sâm-ı Nerîmân etmemişdir. Hamd-i Hudâ ol şebhûnda guzât-ı müslimîn bin altmış kelle ve beş yüz diri ve bu kadar mâl-ı ganâ’im ile yine kal‘aya girirken taşra çıkan keçilerden iki yüz adedi sağ bulup anları da ganîmet bilüp derûn-ı kal‘aya sâlimîn ü gânimîn vâsıl olup bir top u tüfeng ve fişeng ve gülbâng-ı Muhammedî sadâsı olup guzât-ı müslimîn içre gûyâ hacc-ı ekberin ıyd-ı adhâsı olup cümle mâl-ı ganâ’imi guzât-ı müslimîn berâber pay edüp gelen zehâyirler ile bay oldular.}

Hikmet-i Hudâ-yı Rabbü‘l-âlemîn bu kal‘ada mahsûr olup dörd gün dörd gece ceng-i azîmler etdiğimizin beşinci gecesinin vakt-i şâfi‘îsinde kal‘a ardındaki meteris kâfirleri içre bir gırîv ü feryâd u vâveylâ ve vâveledâ şekilli bir harekâtları var, ammâ şeb-i muzlim olmağile ne cünbüş [u] harekâtda idikleri ma‘lûmumuz değil idi.

Hikmet-i Hudâ niçe Türkçe bilen mürted kâfirler kal‘adan alarka “Muhammed Muhammed” deyüp gelirken kal‘adan bunlara “Nedir? Nedir?” deyü su’âl etdiklerinde anlar eydir:

“Mujik, Sobak Durujunka gâvur çok bizi kal‘aya alın” derler. Birkaçı dahi kal‘a altına gelüp,

“Tatar çok, gelir. Bizi kal‘aya alın” dediklerinde hemân kal‘a gâzîleri,

“Bire bunların kal‘a altına gelmeleri hîledir. Bire urun kurşumu” deyüp bunlar bir yaylım kurşum urup kimi mürd olup kimi firâr etdikleri gibi anı gördük: Subh-ı sâdık dahi olup cânib-i şimâlden bir gubâr-ı ebr-i siyâh evc-i âsumâna peyveste olup içinden deryâ-misâl kırk elli bin atlı ve talika arabalar içinde beşer ve altışar aded pür-silâh kâfirler kal‘a ensesinde bir top menzili yerde atlarından nüzûl edüp sehel kaynaşup âheste âheste kal‘a üzre gelirken cemî‘i guzât-ı müslimîn âmâde oldular, ammâ mukaddemâ meterisde olan küffârdan aslâ bir kara başlı kara şapka görünmedi.

Der-beyân-ı âkıbet-i kâr netîce-i ceng-âşûb-ı kal‘a-i Özü

Hemân vakt-i Hanefîde alâ mele’i’n-nâs kırk elli bin kâfir karadan arabaların birbirlerine zincirler ile bağlayup Tabur kal‘ası gibi tabur sürerek ibtidâ Özü kal‘asıyla Küçük Hasan Paşa kal‘ası arasına arabaların küren çatup bî-bâk u bî-pervâ “Yajuj Yajuj Durujunka” deyüp gelirken *el-azametullâh* ibtidâ Özü nehri karşusundaki Kılburun kal‘asından Özü nehri aşrı bunların içine yigirmi pâre sekdirme {top} gülleleri girince bunlar bir kerre alak bulak kimi kolak ve kimi çolak olup karış katış mahallinde iken {kal‘a-i} Küçük Hasan Paşa’dan ve {kal‘a-i} Büyük Hasan Paşa’dan ve {kal‘a-i} Piyâle Paşa’dan ve {kal‘a-i} Macar Alî Paşa kal‘alarının dördünden dahi top gülleleri kâfir derilerinin içlerine eskici bızı girir gibi girüp tâ güneş bir mızrak boyu çıkınca kâfir gülle yemeden kelleleri galtân olup Özü varoşu önünde arabalar kırığı ve kâfirlerin leşleri yarığı yığın yığın püşte püşte

ve deste deste ve ceste ceste ve kimi mecrûh dil-haste yatırlardı, ammâ evvelki kâfirler kal‘anın şimâli tarafında gûyâ bu yeni gelen kâfirlerden rû-gerdân olup âsûde-hâl yatırlardı, ammâ yine anlar tarafına dahi beş altı bin âdemlerimiz kal‘adan anlara nezârede idiler, ammâ bu yeni gelen kâfirler bu sademât-ı top-ı kûpların darblarına aslâ bakmayup arabalarıyla hâh-nâ-hâh kal‘a altına geldi, zîrâ ol tarafda handaklar yokdur, zîrâ alçak su çıkar. Özü kenârı kumsal yerdir.

Hemân küffâr arabaları altında tarfetü‘l-ayn içre yeri kazup meterise girmek sadedinde iken yine beş pâre kal‘adan top gülleleri karpuz gibi bunların arasında yuvarlanup gezer. Kimin hurd edüp kimisin kirşend edüp kal‘a bedenlerinden cümle guzât-ı müslimîn ***[60a]*** bunlar üzre taş ve kesek ve el kumbarası ve tulumba ve neft ve katrânları ve kaynar suları ve elenmiş kül ve kireçleri ve paçavra ve neft ve katrânlı yorganları bırağup bunları âteş ile eyle etdiler kim cemî‘i küffârı hareketden kodular.

Tâ vakt-i zuhur kim oldu, anı gördük. Kâfir bir kerre yedi sekiz yüzü bir yere gelüp cümlesinin ellerinde iki yüzlü baltalar ile bu kadar tüfengli küffâr-ı dûzah-karâr mukaddemâ kal‘anın yıkık yerlerinde meremmât içün kalan karaçav kerasteler üzre âşikâre âsân vech ile kal‘aya biri biri ardları sıra bî-bâk u bî-pervâ tırmaşup kal‘aya çıkmağa başladılar. Ol mahallerde ise bizim Hüseyin Bölükbaşı yedi yüz pür-silâh şahbâzlar ile ol gediği beklerlerdi.

Hemân hakîr, “Bire gâzîler, işte kâfir iskelelerden bedenler üstüne çıkdılar. Bire Allâh’ı severseniz, bire şu kâfirleri urun” deyince *el-azametullâh* hemân pusudan arslan gibi Hüseyin Bölükbaşı başı kabak {baş kaldurup} yedi yüz yiğit ile nice küffâra hücûm edüp kılıç urunca küffâr-ı hîlekâr elindeki baltalar ile köpek cengine başlayup cümle guzât tekbîr getirüp küffâra eyle kurşum urdular kim cümlesi bârûdcu kalburu gibi delik delik olup ser-nigûn kal‘adan aşağı perrân uçdular.

Yine küffâr aslâ kılıca bakmayup bedenler üzre yaka yakaya kûştegîrlik eder gibi köpek cengi edüp bizden dahi imdâd gelir, ammâ kâfir dahi her tarafdan domuz topu {olup} gelmede.

Âhir bunları el kumbarasına dutup niçesi kumbaradan herse olup niçesi gerüye dönüp yine karaçav iskeleleri üzre hırhırı ceng ederken hemân benim yanımdan kal‘a mü’ezzini kâfirler üzre iki kıt‘a kumbara atup cümlesi kolambara havfinden iskeleler üzre kâfirler yığılup iskeleler üzre yığılan taş ve kireçler dahi çok idi, kâfirler dahi bâr-ı sakîl, hemân karaçav iskeleler yıkılup iki üç bin kâfir minâre kaddi yükseklikde yerden uçup cümlesi taş ve kerasteler ve kireçler altında kalup hurd-i hamîr ve haşhaş dânesi gibi olup baş hatmanlığı isteyen dahi başdan çıkup mürd olunca cemî‘i küffâr bu karaçav altında kalan lâşe-i murdârların çıkarmağa cem‘-i vefîr ile geldiklerinde cümle guzât-ı müslimîn kâfirler üzre iri kumbaraları bırağup anlardan dahi niçe yüzü pür-potur olup yerleri dâr-ı cahîm oldu.

Bu mahalde fakîr kal‘a mü’ezzini iki kıt‘a kumbara atup bir dahi atarken {kumbara} elinde çatlayup mü’ezzin {pâre pâre} şehîd olup benim gulâmlarım cesed-i şerîfin kaldırdılar. Hamd-i Hudâ karaçavların üçü dahi yıkılup cümle cünûd-ı müslimîn ol tarafdan dahi emîn oldular.

Ammâ yine öte tarafdaki mukaddem gelen kâfirlerden bir harekât olmadığının aslı meğer bu karadan gelen kâfirler da‘vâ-yı merd ile gelüp,

“Siz beş gündür {Türk ile} ceng edersiz. {Kal‘ayı} alamadınız. Biz bir gün ceng edelim. Siz oturup, tâ ki seyir çalun. Kal‘ayı feth edüp papaslarımızın hükmü üzre biz baş hatman olalım. Türk’den sonra sizi kıralım” demişler.

Anıniçün mukaddemâ gelen kâfirler âsûde hâl uslu otururlardı. Birkaç kâfir dil dutulup anlar nakl etdiler.

“Bu hâlde cümle guzât hamd edüp, hele düşmanımız birdir, yâ Allâh, yâ Allâh, yâ Kırım’dan yâ Melek’den bize bir imdâd” deyüp ricâ ederken Yûsuf Kethüdâ‘nın hazînedârı Alî Çelebi hakîre eydir:

“Gel Evliyâ Efendi, seninle minâreye çıkalım. Öte tarafdaki küffâra bakalım, görelim anlar ne hareketdedir, zîrâ anlar beş gündür yoruldular. Allâhu a‘lem tâkat [u] dermânları kalmadılar, ammâ bu karadan gelen mel‘ûnlar dahi dinç cengâver hınzîrlardır kim hiç ölüp dirildiklerine bakmayup bu kadar bin gülle ve iki yüz kumbara yeyüp kırıldılar. Aslâ bakmayup kâmil dokuz sâ‘atdir mel‘ûnlar ceng mümted edüp görmez misin leşlerin kaldırup yine şîrînleyüp savaş-ı perhâş ederler. Ben bu küffârdan korkarım” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Dokuz gündür Melek Ahmed Paşa bir vâkı‘a görüp Özü kal‘ası üzre kara kuşlar hâr-ı hâşâk taşıyup yuva yapmak isterler. Hemân kal‘adan bir âteş zâhir olup cümle kara kuşların kuyrukları ve kanatları yanup yere düşüp yuvarlanurlar dedi. İmdi ol vâkı‘a rû’yâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa’dır. Ol kara kuşlar işte bu kara başlı kâfirlerdir kim kal‘ayı alup yuva yapup milk edinmek isterler. Kal‘a içinden zâhir olan âteş işte bizim atdığımız kumbara âteşleridir kim cümle küffârı yakup kolları ayakları yanup kırıldılar. şimdi iş bitüp bu kal‘a inşâ’allâh dest-i küffârdan halâs olur. Bu niyyete el-Fâtiha” deyüp ba‘de’t-tilâve-i Fâtiha cür’et edüp sağdan ve soldan tahta minâreye kurşum gelir, ammâ ne hâl ise Hazînedâr {Alî Çelebi} ***[60b]*** minârenin zirve-i âlîsine çıkup cânib-i şimâldeki mukaddem gelen kâfirlere bakdık. Topların çeküp kayıkların yükledüp gitmek sadedlerinde, ammâ elime dûrbînim alup yıldız cânibi tarafına bakdım. *El-azametullâh* bir kara nahır gibi kara kura domuz sürüsü gibi bir kâfir askeri tarfetü‘l-ayn içre kal‘a altına gelüp iki üç bin araba ve topları ve cebehâneleri ve zahîreleriyle tahmînen on bin kâfir var gelüp Küçük Hasan Paşa kal‘ası kurbunda yanan varoş içre siperlenüp kondukları ân cenge âhenk etmeğe başlayup cümle arabaların kal‘a altındaki meterislerine getürürken beş pâre kal‘alardan yine bunlara eyle toplar {urdular} ve anlar da kal‘aya bir yaylım kurşumlar{dan sonra} henüz gelen seksen pâre şâhî topları kal‘aya eyle urdular kim tarafeynin sadâ-yı top-ı kûpından ve keferelerin Yajuj’ından ve ümmet-i Muhammed’in Allâh Allâh’ından sadâ-yı gülbâng-ı Muhammedî cihânı doldurdu.

Ammâ Alî Çelebi ile ikimiz minâreden inmek sadedinde iken anı gördük: Evc-i âsumâna berâber bir gubâr-ı gird-i siyâh havâya münkalib olup oyulkana oyulkana gelir.

“Bire Alî Çelebi, bu toz Akkirmân yolu üzre azîm asker tozudur, zîrâ burma burma toz çıkmayup oyulkanarak çıkar. Bu asker-i İslâmdır” derken tarfetü‘l-ayn içre kal‘aya bir mîl mikdârı karîb oldukda gördüm kim bizim Paşa askeri ve Akkirmân askeri ve mukaddemâ der-ceng-i evvel handak içinde çadırları ve bârhânelerin bırağup firâr eden Vize ve Çirmen ve Bender ve Kırkkenîse askeriyle Eflâk ve Boğdan askeri geliyor.

Hemân hakîr minâreden ezân perdesinde, “Bire ümmet-i Muhammed, size müjde olsun. Deryâ-misâl Akkirmân askeriyle Melek Ahmed Paşa askeri geliyor” deyü haykırarak aşağı inüp cümle guzâta boğazım boğulunca çağıra çağıra muştulayup niçe âdemler dahi minâreye çıkup gördüler kim bir kara dağ gibi âdem deryâsı kara toz içre kuş gibi {uçup} vakt-i zuhurdan bir sâ‘at sonra geliyor. Cümle mahsûr olan bay u gedâ ve pîr [u] cüvân hamd [u] senâ edüp hakîr yine minâreye çıkdım. Gördüm ki kal‘aya karîb cümle Tatar ve Paşalılar atlarından enüp at tartıların tartup çatal atların bırağup yarar koşkol kazaklanmış atlarına binüp çapul çiverdiler.

Hemân hakîr yine minâreden haykırup, “İşte çapul çiverdiler. Siz de kal‘a kapuların açup taşra çıkup ceng etmeğe hâzır olup cümle topları hâzır-bâş edin” deyü {nidâ edüp hakîr kurşum havfinden} dörd kat bir kebeye sarılup minâreden pâdişâh-ı vakt gibi bir seyr-i azîm etmişimdir kim böyle temâşâyı ne Azak cenginde ve ne şibenik cenginde ve ne Hanya ve Varna cenginde görmemişimdir.

Anı gördüm. Tarfetü‘l-ayn içre Tatar askeri kal‘a ensesine geldi. Yine küffâr gûnâ-gûn hîle vü şeytanat ile ceng etmede. Hemân kal‘adan yedi sekiz yüz orsa sancak ve bayrakları dikilüp beş altı yerden gûnâ-gûn mehterhâneler döğülürken *el-azametullâh* kal‘a ensesinden bir kerre Akkirmân ile Paşa askeri Allâh Allâh sadâsına rehâ buldurup gelince derûn-ı kal‘adan gülbâng-ı Muhammedî çekilüp taşrada asker-i İslâm dal-sâtûr-ı Muhammedî ile küffâr içine aç kurd koyuna ve aç koyun tuza seğirdir gibi seğirdüp der-ceng-i evvel cümle asker kal‘ayı ihâta edüp kâfire kılıç urmağa başlayınca hemân kal‘a-i Hasan Paşa altından Nigebolı ve Silisre alaybeğleri dahi atlanup kal‘a kapuları dahi açılup derûnunda olan fetâlar cenge kaynaşdılar, ammâ hakîr minârede fethhân idim.

Der-beyân-ı istihlâs-ı netîce-i ceng-âşûb kal‘a-i dâr-ı amân, ya‘nî hisâr-ı Özü-yi cânkirmân

Ol ân küffâr-ı hâksârın içine tîğ-i berrân-ı Âl-i Osmân girince hemân küffâr-ı dûzah-karâr bu hâli görüp cân havliyle bir kerre bir elbeşti edem sanup kendülerin meterislerinden kal‘a handaklarına atup pâre pâre olmada.

Kimi hemân kelb gibi etek tahtası altından bakar gibi arabalar altına girüp bakmada.

Niçesini her kolda bölük bölük kırarak niçesini atlar ile sahrâlarda kovarak anda katl edüp niçesi kaçarken mülhid gibi darı kuyularına düşüp beşer onar kuyulardan çıkarup giriftâr-ı bend-i belâ ederlerdi.

Niçesi kuyu içinden tüfeng atup âdem helâk edenlerin üzerlerine kuyular içre âteşler bırağup cızbız kebâbı olurlardı.

Kimi kuyuda birbirlerin bağlayup “Bizi çıkarup esîr edin” deyü yalvarırlardı.

Kimisi kuyularda biri biri üzre binüp taşra çıkanı esîr ederlerdi, ammâ dendân-ı tîğdan rehâ bulanları kayıklarına cân havliyle cân atup evvel geldiklerinde sıklet ve acelesiz her kayığa tahammülüne göre binüp Özü‘ye gelmişlerdi. ***[61a]***

Bu kerre evdeki hisâb bâzâra uymayup “*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru”* [22]. fehvâsınca tedbîrleri takdîre mutâbık gelmeyüp cân havli ile baş kurtarmak içün her gemiye tahammülünden ziyâde binüp “Beri otur ve öte otur” deyü yüklerin dahi ziyâde yükledüp gemileri yokuş yukaruya te’enniyle giderken karadan guzât-ı müslimînler bunlara yetişüp dalyan tüfengler ile bunlara kurşumu bârân-ı la‘net gibi yağdırup kayıkları içre sığınacak yer yok. Bu kerre kürek çeker kimse de kurşumdan görünmez. Âhir gemileri der-kenâr olup kimisi kendüyi nehr-i Özü‘ye atup çoğu gark-ı âb olup kimin Özü‘den kayıklar ile değşirüp ve niçe yüzü kayıklara girmeden mest kâfirler cân korkusundan kendüyi Özü nehrine urup gark oldu. Ve ba‘zı kayıklar kâfir ile Karadeniz’e nehr-i Özü akındısıyla akup giderken boğaz ağzında Küçük Hasan Paşa ve Kılburun kal‘ası sekdirme gülleler atup gemilerin gark edüp mâlları gemileriyle kenâra çıkup ganîmet olurdu.

Ve ba‘zı küffâr “şinâverlik edem” deyü karşu geçüp Kılburun halkı kâfirlerin burunları kılından çeküp Kılburun kal‘asına götürürler ve mukaddem nerdübânlar ile su kullesin alup haçlı bayraklar diken küffârlardan yüz aded pür-silâh küffâr-ı mellâh bir karanlık yerde kalup anları da dipdiri silâhlarıyla kayd [u] bend edüp kal‘ayı halâs etdiler.

Ve nehr-i Özü‘de cümle gark olan kâfirlerden kâmil üç bin kefere leşi çıkarup kelleleri alındı.

Ve nehr-i Özü ile firâr eden Urus-ı menhûs kayıklarının ardları sıra Akkirmân’dan zahîre ve mühimmâtlar ile yigirmi pâre gemiler içre gelen imdâd askeri ale’l-umûm ve Özü kal‘alarından on pâre aleste müheyyâ pür-silâh gemilere beş yüz Özü kulları süvâr olup Akkirmân gemileriyle nehr-i Özü üzre kâfirleri kovmağa gidüp hemân kal‘a kurbunda bir ceng etmeden on pâre Rus şaykasına amân vermeyüp aldılar.

Ba‘dehû karadan atlar ile firâr eden kâfirlerin ardları sıra Akkirmânlı ve Paşalı ve Nigebolı ve Özü kulları cümle kâfir kovagitdiler. Meğer imdâda gelen Akkirmân askeri içre Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından bir ağa Azak kal‘asında Gâzî Mustafâ Paşa’ya Bozcaada fetihnâmesin götirüp emn-i tarîk olmamak ile yolları mahûf u muhâtara olduğundan bu ağa bize Akkirmân askeriyle Hızır gibi yetişüp geldiler. Hikmet-i Hudâ ceng-i azîm temâşâsında bulunup kal‘a-i Azağa ol gün Kılburun’u geçüp iki fütûhât müjdesiyle kal‘a-i Azağa gitdiler.

Hakîr dahi ol ân ılgar ile Paşa’ya bu feth [ü] fütûhâtın haberin götürmeğe cümle a‘yândan ve Özü beğinden ve Yûsuf Kethüdâ‘dan mufassal mektûblar alup,

Kal‘a-i Özü‘den Akkirmân’a gitdiğimiz beyân eder

Hikmet-i Hudâ biz dahi mektûbları alup gitmek sadedinde iken mukaddemâ kal‘a altında münhezim olup bakıyyetü‘s-seyf olan kâfirler firâr ederken yine Özü kal‘asına on bin aded müsellâh ve mükemmel arabalarıyla kâfirler gelirken bu firâr edenler anlara râst

gelüp,

“Bire nereye gidersiz? Özü altında işte bizi cümle Türk kırup ancak bizler cânsız cânımız kurtardık. Bire dönün gerü” dediklerinde hemân Andırya Kazağı bu firâr edenleri zor-â-zor dönderüp da‘vâ-yı merd ile Özü üzre gelirken hikmet-i Kadîr-i Kayyûm mukaddemâ firâr edenleri kovmağa giden Akkirmân Tatarı ve Silisre ve Nigebolı ve Paşalı ve Özülü el-hâsıl cümle guzât-ı müslimîn bu sahrâda küffârı tabursuz görüp hemân “Allâh Allâh” deyüp berk-i hâtif gibi gıjgırup içlerine at korlar.

Hikmet bu kim mukaddemâ kılıç yeyüp firâr eden kâfirler yine bu kılıcı görüp yine anlar bozgunluk verüp firâr edince Andırya Kazağının dahi karârları kalmayup “Firâren an-tevâlîyi’l-kesûrât” dediği gibi hemân küffâr-ı dûzah-karâr “Kuskuna kuvvet, kamçıya berekât” deyüp kaçarlarken guzât-ı müslimîn bunların bu sahrâda ağırlıklarına bakmayup çapul ile bu sahrâ içre bunlar eni konu kova kıra ân-ı vâhidde yedi bin esîr ve üç bin kelle ve sekiz yüz arabalar ile on aded şâhî toplar ve sâ’ir mâl-ı ganâ’im ve mühimmâtlar ile ol gün kal‘a-i Özü altına cümle guzât sâlimîn ü gânimîn bir azîm şâdumânlar ile geldiklerinde hemân cümle a‘yân,

“Bire, bu feth-i meserreti dahi Paşa’ya yazup Evliyâ Çelebi’yle bildirelim, zîrâ hâlâ Paşa efendimiz ‘Ayâ nice oldular’ deyü ızdırâb çeküp habere muntazırlardır” deyüp tarfetü‘l-ayn içre bu meserret dahi yazılup hakîre verüp elli aded çatal atlı refîkler verüp ân-ı vâhidde cânib-i cenûbda nehr-i Perezen’i hâzır u âmâde gemilerle geçüp ılgar ile berk-i hâtif gibi ***[61b]*** gidüp Böremoyin nâm mahalde yem kesdirüp andan bir gecede menzil-i Otyarık nâm mahalle vakt-i şâfi‘îden evvel gelüp birkaç tüfengler atup olan otları yarık edüp alev ber-alev olup birkaç tüfeng dahi atup hele ân-ı vâhidde üç pâre firkate geldikde süvâr olup tarfetü‘l-ayn içre sabâh namâzından sonra Melek Ahmed Paşa’nın destin bûs edüp,

“Müjde sultânım, yedi gün ceng-i azîmden sonra sultânımın gönderdiği kırk sekiz bin asker Hızır gibi yetişüp evvel gelen ve sonra karadan gelen ve dün imdâda gelirken kâfirin cümlesi de kılıçdan geçüp bu kadar esîr ve kelle ve mâl-ı ganâ’im hisâbın cenâb-ı Bârî bilüp işte mektûblarda ale’l-ihtisâr tahrîr olunup inşâ’allâh mufassalı mâl-ı ganâ’im esîrler ile gelir” deyüp mektûbları dest-i şerîfine verüp durdum.

Hemân Paşa dahi seccâde üzre iken bir secde-i şükür eyleyüp, “Evliyâm, sen de secde eyle” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Yoldan gelmiş ve Özü muhâsarası çekmiş âdemde âbdest mi kalır ki {secde edem}” dediğimde Paşa ol kadar tebessüm edüp,

“Elbette, âbdest vereyim sana” deyü hakîre iki kîse guruş ve bir eğerli küheylân at ve bir Çerkez gulâm ve bir semmûr kafâsı kürk ve başıma kendi eliyle bir çelenk sokup,

“Evliyâm, gazâ-yı ekberin mübârek olsun” dedikde

“Sultânım, durduğun yerde gazâyı sen etdin” dedikde,

Paşa-yı sâlih eydir: “Evliyâm, ol geceki vâkı‘amda Özü kal‘asına kara kuşlar konmak ister deyü sana bir vâkı‘a demiş idim. Ol vâkı‘adan korkup Yûsuf’u beş altı sancak askeriyle

Özü kal‘asına göndermemin aslı ol idi. Hamd-i Hudâ bir yüz karalığı olmadan kal‘a dest-i düşmandan halâs oldu” deyüp üç sâ‘at kâmil vâkıf-ı esrâr olduğumuz mertebe cümle Paşa’ya bir bir takrîr edüp Paşa safâsından kalkup gûyâ raks eyleyüp cümle Özü beğine ve yedi aded alaybeğlerine ve cümle Özü ağalarına ve bizim Yûsuf Kethüdâ‘ya ve yigirmi yedi aded bayrak sâhibi bölükbaşılarımıza ve Akkirmân askeri serdârına hulâsa-i kelâm cümle yetmiş altı aded hil‘at-i zer-ender-zerler ve yüz aded gümüş çelenkler ve cümle Özü neferâtlarına “Yüzünüz ak olsun” deyü iki kîse ihsân ve çalıcı mehterbaşımız bile idi, ana da bir kîse in‘âm alıverdim ve bu hil‘atları ve çelenkleri Paşa defter ile hakîre verüp,

“Vekîlim olup bu hil‘atları cümle ağavâtlara defter mûcebince geydirüp başlarına *bism-i İlâh* ile sokup bizden cümle guzâta selâm eyle” deyü keseleri ve hil‘at ve çelenkleri verüp üç yüz aded yarar Akkirmân ve Paşalı askeriyle hakîre du‘â edüp yine ol gün Akkirmân’dan Turla’yı ubûr edüp bir gün bir gecede yine kal‘a-i Özü‘ye gelüp cümle a‘yân-ı devlet ile buluşup dîvân-ı pâdişâhî olup küt-â-küt mehterhâneden sonra Paşa kethüdâsı yanına cümle hil‘at-i pâdişâhîleri yığup ayak üstüne kalkup eyitdim:

“Ata beğ efendiler ve ey a‘yân-ı vilâyet gâzîleri, sâhib-i devlet efendim hakîri yerine vekîl edüp cümlenize selâmlar etdi” deyince niçebin guzât-ı müslimîn,

“Ve aleykümü‘s-selâm, gönderüp getiren ve duran beğlerimiz ve kethüdâ efendimiz sağ olsun” deyü du‘â etdiler ve,

“Paşa efendimiz buyurdular kim, gazâları mübârek olup pâdişâh ekmeği anlara helâl olsun kim cân başlarıyla dîn-i mübîn uğuruna çalışdılar dedi” dedim. Hemân cümle guzât,

“Allâh pâdişâhımıza ve Melek vezîrimize gün be-gün ömürler verüp dîn-i mübîn dâ’imâ kuvvetde ola” dediklerinde ibtidâ Yûsuf Kethüdâ‘ya bir al semmûr kürk geydirüp andan Özü beğine bir zerdûz hil‘at ve Nigebolı ve Silisre ve Vize ve Çirmen ve Kırkkilise ve Vidin ve Bender beğlerine birer hil‘at ve beş kal‘a dizdârları ve kırk aded ocak ağaları ve Akkirmân ağalarına ve sâ’ir iş erlerine cümle yetmiş aded hil‘atları geydirüp andan paşa bölükbaşılarına geydirüp cümle du‘â etdiler.

Andan huzûr-ı dîvânda cümle Özü kuluna iki kîse ve çalıcı mehterbaşıya bir kîse ihsân-ı vezîri verüp gitdiler.

Andan Yûsuf Kethüdâ‘nın başına ve dokuz aded ümerâların başlarına,

“Kendü elimle değil Paşa efendimizin elidir” deyü hayır du‘â ile çelenkleri cümle guzât ve sâ’ir ser-i kârda olan iş erlerine çelenkler sokdum, ammâ ibtidâ kâfir gelüp basdıkda der-ceng-i evvel firâr eden Vize ve Çirmen ve Vidin ve Kırkkilise ve Bender beğlerinin başlarına çelenk komayup,

“Siz çelenge lâyık değilsiniz, zîrâ ibtidâ yara bere ura dura vura görmeden ve bir ceng etmeden firâr etdiğiniz içün size azl-i ebed ile eşedd-i ukûbet lâzımdır kim bir dahi sizin gediğinizde olan ümerâlara ibret ola” deyü hakîr gerçekden hâkimâne vekâletim hasebiyle gazab-âlûd ***[62a]*** olup,

“Varan çelengi Melek Ahmed Paşa efendim sizlere nice tel sokup yeleklendirir” dediğimde cümle erbâb-ı dîvân,

“Hakkâ ki istihâl-i kelâmdır” deyü cümle ta‘accüb edüp hakîr konağıma gidüp Yûsuf Kethüdâ ”İyi” dedi,

“Bire âdemler, siz ol gün ne ceng edüp ne görüp ne kaçup ve yine niye gelüp şimdi birer hil‘at-i pâdişâhî geyüp çelenk dahi istersiz, ayıbdır. Başınıza tedâriğiniz görün” deyince cümle firâr eden beğlerin yerleri dutuşup,

“Paşa’ya elli kîse ve kethüdâya on kîse ve hakîre iki kîse” derler. Kethüdâ bunu hakîre danışup,

“Uğratma şunları, hemân azl etdir bunları. Yerine beğ olanlardan al mâlları” dedim ve yine Akkirmân’a varınca cümlesi dîvân-ı pâdişâhîde deyenek yeyüp azl-i ebed olup yeni beğ olanlardan yetmiş kîse mâl alınup edâ-yı hidmet edenlerin cümle erbâb-ı zu‘amâsı ve erbâb-ı tîmârı vatanlarına gi[t]diler.

Ez-în-cânib ba‘de’l-feth [ü] fütûh birkaç günün içinde Özü kal‘asının câ-be-câ münhedim olan yerlerin ve muhâsara oldukda lâzımlı olan yerlerin görüp bilüp cümle ta‘mîr ü termîm edüp dâ’iren-mâdâr yukaru kal‘a handakın ve su kullesi yolların tathîr edüp,

“Bir dahi su yolun küffâr bulmasın” deyüp bir gece kimsenin haberi yok iken su yolun pinhân edüp cümle kal‘ayı beyâz ve münevver edüp kâfirlerden alınan cümle yetmiş altı pâre topları ve cümle cebehâneleri ve cümle mühimmât [u] levâzımâtları yerli yerine koyup toplar kirpi gibi dizilüp Özü kal‘ası pür-âteş oldu ve Rus-ı menhûsdan alınan sağîr ü kebîr yüz altmış altı pâre şayka ve kayıkları ve çırnıklarının niçesin bozup buğday anbârları ve kulleler üzre kubbeler örtüp mâ-bâkîsin Özü limanında hıfz olunup Özü kal‘ası cebehânesindeki cemî‘i zincirleri çıkarup cümle esîrlerin boğazlarına tavk-ı selâsil urup cümlesin pây-beste ve dil-haste ve giriftâr-ı bend-i belâ edüp sahrâ-yı Özü‘de yatan leşlerin ve nehr-i Özü‘ye gark olup batan keferelerin vücûdların sudan çıkarup kelleleri kesildi. Ve meterislerde ve meydân-ı ma‘rekede kalan lâşe-i murdârın dahi kelleleri ten-i mencûsundan cudâ olup ve bin iki yüz aded işe güce yaramaz mecrûh olan kâfirleri dahi cümle kılıçdan geçirüp baş etdiler. Ve cümle başları Özü meydânında esîr olanlara kendü kavmi başların bıçaklar ile yüzerlerken ağlaşarak,

“Filân Hırıstiyânın başıdır” deyü birbirlerine gösterirlerdi. Kimisi,

“Kâşki biz de böyle olup esîr olmaya idik. Dahi başımıza ne hâller gelir” deyü feryâd ederlerdi. Ve feth olunan yüz yetmiş pâre şayka ve çırnıklar içinden ve meterislerde alınan ve sahrâlarda bulunup ceng ile alınan cümle mâl-ı ganâ’imleri ve sâ’ir mühimmât âvânîler ki mîrîye â’id olmuşdu, anları cümle bin iki yüz aded at arabalarına mâl-â-mâl edüp sâ’ir guzât-ı müslimînin aldığı kanı bahâsı altı bin dokuz yüz aded Kazaklardan mâ‘adâ mîrîye â’id olan on bir bin altmış aded esîr küffârın elleri bâğlı ve ciğerleri dâğlı cebe ve cevşenleri ve yetmiş nefer hatmanları ve serdâr-ı murdârları olan Krakov kralının oğlu veled-i pelîdi olan Holandiye nâm la‘în dahi kayd [u] bend-i silsile olup cümlesi arabalar üzre tahmîl olunup üç yüz altmış aded gûnâ-gûn haçlı bayrakları ve tabıl ve dankiyo ve nâkûsları ve erganon ve düdükleri ve surka tulum nâm bir mizmerdir cümle bayrakların ser-nigûn ve mün‘akis edüp sâ’ir tecemmülât-ı mehmelâtları dahi menkûp olunup her kâfir zincirleri ile boğazlarından bâğlı ve cümlenin elleri dahi beşer beşer birer araba angışlarına bâğlı âmâde oldular ve ba‘zı guzât-ı müslimîn kendü hüsn-i rızâsıyla

kanı ve cânı bahâsı esîrlerin pâdişâh içün iki yüz elli aded kâfirleri ellişer guruşa satup akçesin alup anları dahi pây-beste ve dil-haste zincire urup arabalara yükletdiler. Ve cümle arabalar üzre altı bin altmış aded kelle-i bî-devletleri arabalar üzre sırıklar ile zeyn edüp âmâde oldu.

Ve yigirmi altı pâre şâhâne toplar kim her biri münakkaş altun-misâl serâmed şâhî topları arabalarıyla âmâde etdiler. Ve sâ'ir guzât-ı müslimîn destinde olan altı bin dokuz yüz aded esîrlerinin pençâk ve öşr-i şer'î-yi sultânîsi adl-i Ömer üzre alınup anlar dahi altı yüz seksen aded esîrler kayd [u] bend olup arabalar üzre hâzır-baş olup sâ'ir mâl-ı ganâyimle guzât-ı müslimîn muğtenim olup esîrler ile sîr oldular.

Ve cümle altı bin yetmiş aded Rus-ı menhûs tüfenglerin arabalar üzre {zeyn} etdiler ve cümle bin iki yüz aded arabaların ikişer atlarından iki bin dörd yüz at eder ve ancak ***[62b]*** guzât-ı müslimînin yağma etdiğinden gayrı cümle üç bin at olup araba atlarıyla cümle beş bin dörd yüz re's atları mîrî içün kayd-ı pây olunup üzerlerine Akkirmân ve Özü kulları binüp anlara teslîm olundu. (–) (–) (–) (–)

Bunlardan mâ'adâ sâ'ir meydânda kalan mâl-ı ganâ'im ve cebehâne makûlesi eşyâlar cümle Özü kal'asına kondu. Ve bu cümle üsârâ ve mâl-ı ganâ'im ve gülle ve topları Yûsuf Kethüdâ hakîr ile Başbölükbaşı Hüseyin Ağa'ya defter ile teslîm olunup cümle Paşa sekbânlarından iki bin yiğit ve cümle Akkirmân askerinden kırk dörd bin yiğide mezkûr esîrleri teslîm edüp cümle Özü ağaları neferâtlarına tenbîh [u] te'kîd etdiler kim,

"Sakının, gâfil {olman}. Bu esîrleri ve bu kadar mâl-ı ganâ'imleri elinizden Kazak kurtarmak içün Perezen suyu kenârında ve Dalbora nâm derede önünüz alalar. Ceng edüp mâl kurtaralar, gâfil mebâş" deyü bizlere tenbîh ederken,

"Vallâhi ma'kul söylediniz" dedim.

Hemân Yûsuf Kethüdâ eyitdi, "Tîz cümle Özü kulu bile atlanup, Hocabay'a varup gerü dönsünler" deyince cümle

Özü ağaları, "Ya sultânım, sonra biz yalınız nice dönüp oradan buraya gelelim ve Özü kal'asın nice boş koyalım. Görmez misin, hasımlarımız kapumuz dibindedir. İşidirsiz, siz gidince küffâr bu intikâmı bize komayup elbette bizi yine gelir vurur. Vallâhi nice bu esîrleri götürelim" deyü redd-i kelâm etdiklerinde hemân,

Yûsuf Kethüdâ {eydir}: "Bire Allâh kerîmdir, ya bu kadar mâl-ı ganâ'im pâdişâhımıza vâsıl olmasın mı? Tîz silâhlanınız, yohsa vallâhi sizi şeytân alır" dedikde anlar dahi silâhlanırken hikmet-i Hudâ-yı Bârî yârî kılup {nehr-i Özü'nün} karşu tarafından bir siyâh toz evc-i âsumâna burum burum oyulkanarak ber-havâ çıkmada. Hemân sâ'at tarfetü'l-ayn içre karşu Kılburun kal'asına askerin ucu gelüp {göründü}. Meğer bizzât Tatar Hânı Mehemmed Giray Hân hazretleri seksen yedi bin asker ile {Kırım'dan} iki gün iki gecede imdâda gelüp ol ân kendisi bir gemiye binüp Özü kal'asına geçdikde Yûsuf Kethüdâ ve hakîr ve cümle a'yân-ı Özü {Hân} huzûruna varup baş urup dest-i şerîflerin bûs edüp şerefyâb oldukda

{Hân eydir}: "Bire kişiler, gazânız kutlu olup doyum olasız" deyü kal'a istihlâsından azîm hazz edüp cümle arabalar üzre mâl-â-mâl âmâde olan üsârâları ve mâl-ı ganâ'im ve

cebehâneleri seyr [ü] temâşâ edüp,

“Bunları Paşa efendime gönderin, ammâ gemilerle gönderseniz dahi yahşı idi, zîrâ bu yolda kâfir bu esîrleri kurtarmağa elbette katlanır” dedikde Özü kulları hemân fürce bulup,

“Pâdişâhım, belî, biz dahi eyle dedikde bizi dahi esîrler ile ta‘yîn eylediler” dediklerinde,

Hân eydir: “Ma‘kul olmuş. Cümleniz atlanınız. İşte ben geldim. Özü‘de otururum” dedikde cümle Özü‘lü hâzır olup,

Hakîr {eyitdim}: “İşte Hânım, Paşa efendime ben müjde götürüp geldim ve yine şimdi giderim” dedikde hemân Hân tarfetü‘l-ayn içre Paşa’ya bir mektûb yazup Paşa’ya koynundan bir cevâhirli sâ‘at verüp, “Evliyâm, boş gitme. şu emâneti Paşa’ya ver” deyü hakîre dahi yüz altun harc-ı râh verüp ol ân dest bûs edüp cümle Akkirmân ve Özü kulu ve Paşalı sekbân sarıca askeriyle yine

Özü‘den Akkirmân’a gitdiğimiz bildirir

Evvelâ *bism-i İlâh* ile pür-silâh cânib-i cenûba üç sâ‘atde

Nehr-i Perezen Geçidi: Hemân bu mahalle geldikde cümle tüfeng-endâzları anda hâzır olan meterislere koyup etrâf [u] eknâfa Akkirmân askerinden birer sâ‘at ba‘îd karavullar koyup ale’t-ta‘cîl yigirmi pâre gemiler ve potlar ve sallar ile cümle arabaları ve esîrleri Özü askeriyle geçirüp ardı sıra Akkirmân askerin atlarıyla geçirüp yine karşu tarafda meterise girüp niçe bin Akkirmân askeri aslâ gemilere bakmayup mu‘tedil havâda tarfetü‘l-ayn içre nehr-i Perezen’i yıldırup yıldırım gibi geçdiler. Andan cümle Paşalılar ve bâkî karavula giden Akkirmânlılar geçüp yine ılgar şeklinde Karadeniz kenârıyla Bahşili’yi ve Deligöli ve dahi Üçacılı‘yı geçüp Acılı deresinde atlara yem kesdirirken yine halkı meterise koyup cânib-i erba‘aya ince karavullar koyup atlar yem kesince hemân andan kalkup yine cenûba Karadeniz kenârınca 15 sâ‘atde,

Hocabay kal‘ası altında meks edüp kal‘a vîrânı altında cümle arabalar ile esîrleri anda gizleyüp yine etrâf [u] eknâfa muhkem karavullar koyup kazanlar asup aşlar yeyüp atlara yemler kesüp hemân anda yatmadan yine semt-i cenûba Dallığ’ı ve Böremoyin’i 8 sâ‘atde geçüp hamd-i Hudâ,

Menzil-i Otyarık: Bu mahalde yine tüfengler atup otlar yarık edüp anı gördük ***[63a]*** üç pâre kayık gelüp yine ibtidâ hakîr geçüp Paşa hazretlerinin dest-i şerîfin bûs edüp,

“Müjde sultânım, bin iki yüz aded at arabalarıyla bu kadar esîr ve mâl [u] menâl ve kelle ve paça ve top u tüfeng mâl-ı ganâ’im gelüp cümle Özü kulları ve beğleri dest-i şerîfiniz bûs edüp işte Yûsuf Kethüdâ kulunuzun ve Mehemmed Giray Hân seksen bin askerle dünki gün gelüp Cânkirmân’da kalup işte sultânıma mektûbları ve bir sâ‘at hedâyâsı” deyüp mektûbları verüp eyitdim:

“Amân sultânım, iki gecedir kâfir bizi bîzâr edüp gözedirdi, ammâ basîret üzre olup askerimiz çok olduğundan bir mahalde batamadı. Amân, hemân sultânım, bu karşudaki mâl-i pâdişâhîyi ve asker-i İslâm’ı bir ân evvel bu Akkirmân’a geçirin” dedikde, cümle Akkirmân limanında olan şayka ve karamürsellerin sandalları ve Kili ve İsmâ‘îl ve Otyarık gemileri kayıkların cümle tarfetü‘l-ayn içre karşuya sürüp cümle mâlları ve

esîrleri evvel be-evvel anları ve andan cümle atları geçürüp kimer asker gemilerle kimer asker Yanık kal‘ası kurbunda Mayak geçidinden nehr-i Turla’yı yıldırup geçdiler. Bu mahalde Paşa eydir:

“Evliyâm, göreyim seni. Dîn-i mübîn uğruna bu kadar arabalar ve kelleleri ve cümle esîrleri Akkirmân altına nice getirirsin. Yürü Allâh âsân getire” deyü du‘â etdikde hemân eyitdim:

“Sultânım, biz alay ile gelirken kal‘adan toplar atılup Akkirmân halkı şâdumân olsunlar” dedikde,

“Eyle olsun” deyüp dizdâra hitâben bir buyurdu gidüp bizler yine Akkirmân’dan nehr-i Turla’nın Otyarık mukâbelesine gelüp cümle mâl-ı ganâ’imi beri tarafa geçmiş bulup Hüseyin Bölükbaşı‘yla meşveret edüp,

Der-beyân-ı alay-ı üsârâ-yı Kazak-ı bî-îmân be-sahrâ-yı kal‘a-i Akkirmân

Çünkim cümle küffâr arabalar üzre der-zencir hâzırlar idi. Cümlesin arabalardan indirüp beşer beşer bir yerde zincirler ile bağlı ve yetmiş aded hatmanlarının ciğeri dâğlı piyâde giderken önleri sıra {kâfirlerin} tabılhâne ve erganon ve nâkûsu ve dankiyo tulumları ve düdüklerin çalarak âmâde olup cümle bin iki yüz aded arabalarda altı bin yetmiş aded musaykal tüfengleri tezyîn olup ibtidâ Bucak Tatarı cümle kırk sekiz bin güzîde pür-silâh asker geçdiler.

Andan Akkirmân kal‘ası kulu, andan pür-silâh Paşalı kimi yaralı ve kimi bereli ve kimi mecrûh hele anlar da ubûr edüp andan sekbân bayrakları, andan bin iki yüz at arabaları üzre mâl-ı ganâ’imlerin zî-kıymetleri ve cümle altı bin yetmiş aded tüfenglerin cümlesi arabalar üzre zeyn olup ve arabalar üzre gûnâ-gûn üç yüz altmış aded haçlı {ser-nigûn} bayraklar ve her arabada ellişer aded kâfir kellelerinden {cümle 6.000 kelle} ve nice bini tuzlu yüzülmüş kelle ile arabalar geçüp andan yigirmi altı pâre şâhâne topları arabalarıyla ubûr edüp andan on bir bin altmış aded piyâde zincirlerin sekbân ve sarıca cellâdları pür-silâh olup esîrleri keşân ber-keşân çeküp geçmede, andan yetmiş nefer hatmanları, andan Krakov kralı oğlu Holandiye nâm mel‘ûn at üzre elleri bağlı ve ciğeri dağlı ve gerdânı zincir tavklı kâfirin önü sıra cümle tabıl ve nefîr ve erganon ve nâkûs ve tulumların çalarak ubûr edüp dahi ardları sıra bir hayli Özü kulları ardları sıra Özü ağaları ve başbölükbaşı hakîr ile atbaşı berâber bir alay-ı azîm ile kâfirin haçlı bayrakların ser-nigûn ederek kal‘a-i Akkirmân altında Paşa otağında otururken huzûrundan bu tertîb üzre cümle esîr ve mâl-ı ganâ’imler geçince Paşa safâsından hakîre ve Hüseyin Bölükbaşı‘ya birer hil‘at-i fâhire ve birer çelenk dahi kendü eliyle başımıza sokup,

“Evliyâm, bunlar cümle mâl-ı pâdişâhîdir. Bunları defterinle cümle Akkirmân kal‘ası zindânına ve cebehânesine koyup inşâ’allâh sabâh bunları der-i devlete gönderelim” deyüp cümle esîrleri ve cebehâne ve mâl-ı ganâ’imleri Akkirmân kal‘asında dizdâra defter ile teslîm edüp elime hüccet-i şer‘iyye alup Paşa efendimiz huzûruna geldikde {eydir}:

“Evliyâm, hâzır ol inşâ’allâh ale’s-sabâh seni müjde ile Âsitâne-i Sa‘âdet’de sa‘âdetlü pâdişâha gönderirim” dedikde,

"El-emrü emrüküm" dedim. Ve şâmlı Alî Ağa'yı Edirne üzre Boğazhisâr'a Köpürlü Mehemmed Paşa'ya ol ân Alî Ağa'ya mektûblar ile üç yüz altun verüp gönderdi. Ve şâmlı Ensesi Yamalı ***[63b]*** Halîl Ağa'yı cümle esîrler ve mâl-ı ganâ'imle Akkirmân'dan bin yiğit ve Paşalıdan bin yiğit cümle iki bin pür-silâh yiğit ile cümle esîrleri ma'ûnât ve levâzımât [u] mühimmâtları ve niçe yüz arabacılarıyla Halîl Ağa'ya beş kîse harc-ı râh verüp Âsitâne'ye yolladı. Ertesi ale's-sabâh İslâmbol kâ'immakâmı Kör Hasan Paşa'ya ve Vâlide Sultân'a ve Kaya Sultân'a ve şeyhülislâma ve kadıaskereynlere ve'l-hâsıl yetmiş kıt'a mektûblar ile hakîre yüz altun harc-ı râh verüp Babadağı voyvadalığı ve zahîre-bahâ emrlerin ihsân edüp,

"Sıhhatle gelüp mutasarrıf ol" deyü du'â-i hayrile Akkirmân'dan "*Bism-i İlâh*" deyüp "*Tevekkülen-alallâh*" diyerek var makdûrumuz sarf edüp üç hidmetkâr ve bir menzilci sekiz re's çatal menzil bârgîrleriyle ol gün,

şehr-i İsmâ'îl: Anda mütevellîye Özü müjdesin edüp istirâhat ve ta'âm yeyince atlar gelüp derhâl Tuna'yı geçüp bir dahi tekrâr Tuna'yı kal'a-i Tulça önünde geçüp, andan bir baş soluğu,

Menzil-i Baba şehri: Anda Bekir Ağa hânesinde sehel ârâm edüp atlar gelüp andan cehd-i ihtimâm ile nısfu'l-leylde,

Kasaba-i Hacıoğlu bâzârı: Anda sabâha dak yatup ba'de salâti'l-fecr Pıravadi'den hemân atlar alup durmadan Çenge balkanın aşup yine nısfu'l-leylde,

Menzil-i kasaba-i Kırkkilise: Anda sehel bârgîrler gelince ârâm edüp sehel ta'âm yeyüp atlara binüp "Bireh bireh hay koma gitdi" deyüp hırâş-ı cân çekerek dördüncü günde vakt-i kuşlukda,

Belde-i tayyibe, ya'nî hamâhâllâh kal'a-i Kostantiniyye içre Kaya Sultân'a vusûl bulup mektûbların verüp andan kapu kethüdâmız Zühdü Efendi'ye nüzûl edüp andan evvel ân Kâ'immakâm Kör Hasan Paşa'ya varup selâm verüp yeden bi-yedin mektûbları verüp,

"Hay Evliyâm, kanden gelirsin?"

"Sultânım, Melek Ahmed Paşa karındaşınızdan ve Özü kal'asın kâfir muhâsara edüp yedi gün yedi gece ceng etdiğimizden sonra dörd gündür kal'a kâfir elinden halâs olup Özü'den müjde ile Akkirmân'da Paşa'ya bu kadar bin baş ve diller ve kap[u]danlar ve hatmanlar ve cebehâneler ile Melek Paşa efendime geldim. Anlar dahi bu kadar kelle ve kapudanlar müjdesiyle hakîri cenâb-ı şerîfinize gönderüp dördüncü günde geldim" dedikde,

"Allâhu ekber, acîb temâşâ" deyüp mektûbları okuyup mefhûmu ma'lûmları olup,

"Evliyâm, bu cengde bile mi idin?"

"Belî sultânım, Bozcaada fetihnâmesin götürüp beşinci gece donanma şenliği ederken elli bin kâfir bizi kapadup yedi gün yedi gece ceng edüp kâfiri bozduğumuz ânda Azağa donanma emrin götüren kapucubaşı ceng üzre gelüp anlar da gazâda bulundu" dedim.

"Evliyâm, vallâhi ey hatâ savmışsız."

“Hâlâ sultânım, bu kadar bin kelle ve esîrler ve kap[u]danlar birkaç günden acele ile gelmededir” dedikde,

{Kâ’immakâm eydir}: “*Elhamdülillâh* zamânımızda hem Bozcaada ve hem Özü kal‘ası kâfir elinden halâs oldu” deyüp bu meserret haberi ol ân sa‘âdetlü pâdişâha telhîs edüp hakîri yoldan gelme kıyâfetimle huzûr-ı pâdişâha bile götürürken eydir:

“Evliyâm, {Özü cengin} nice gördünse nakîr [u] kıtmîr bî-bâk u bî-pervâ mâ-vaka‘ı üzre huzûr-ı pâdişâhîde nakl eyle” deyüp içeri Hâsbâğçe’ye girüp meğer sa‘âdetlü pâdişâh Çemen-soffa nâm bir neşîmen-i be-nâmda kendi nüdemâları ile seyr [ü] temâşâ-yı kesb-i havâ edüp sohbet-i hâs ederken kâ’immakâm huzûr-ı pâdişâhîye varup rikâb-ı hümâyûna yüz sürüp eydir:

“Pâdişâhım, Melek Ahmed Paşa lalan aceb feth [ü] fütûhât etmiş. Özü kal‘asına elli bin küffâr Kazak sarılup yedi gün yedi gece ceng-i azîm ederlerken bu kadar imdâdı Melek Paşa lalan gönderüp cümle küffârı kılıçdan geçirüp kal‘ayı halâs etdiğinin pâdişâhıma telhîsi üzre bu kadar kelle ve esîr ve mâl-ı ganâ’im ve cebehâne arabalarıyla der-i devlete gönderdiğinin müjdesin işte bir yakın âdemi ile pâdişâhıma göndermiş” deyüp hakîri huzûr-ı pâdişâhîye çağırup dest ber-zemîn kılup eyitdim. Beyt:

”Âfâkı şehâ ma‘deletin nûr pür etsin

Hurşîd gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kanda isen pâdişâhım dünyâda sağ ol

Elhamdülillâh yine ölmeden pâdişâhımın gül cemâlin gördüm” deyüp sehel gerü durunca sa‘âdetlü pâdişâh eydir:

“Ben bunu pek bilirim. Bu bizim Melek lalamın mü’ezzini ve imâmıdır. Ey beri gel. Bu ceng ne zamân idi?” dedikde

“Pâdişâhım, dokuz gündür kim Bozcaada fethi donanması müjdesiyle kal‘a-i Özü‘ye vardığımın beşinci gece şenliğinde elli bin küffâr bizi kal‘ada ***[64a]*** kapadup yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp pâdişâhımın kapucubaşılar[ında]n İbrâhîm Ağa, Azağa Bozcaada müjdesin götürürken Melek Ahmed Paşa lalan tarafından kırk sekiz bin asker imdâd ile kapucubaşı ma‘an gelüp ceng-i azîmde bulunup hamd-i Hudâ ol ân cümle küffâr himmet-i pâdişâhîyle kılıçdan geçüp kal‘a düşman elinden halâs olup pâdişâhıma Melek Paşa lalanızın telhîsi üzre bin iki yüz araba mâl-ı ganâ’im ve cebehâne ve yigirmi altı pâre toplar ve yetmiş hatman ve kralları oğlu ve cümle on bir bin altmış aded esîrler ve cümle altı bin aded kelleler hâlâ pâdişâhım huzûruna arabalarla gelmek üzeredir” deyüp mâ-vaka‘ üzre vâki‘-i hâli bir bir takrîr etdiğimden pâdişâh-ı cem-cenâb hazz edüp sürûrundan reftâr edüp güftâr ederek buyurdular kim,

“Hamd Allâh’a kim Bozcaada ve bu Özü kal‘ası feth olup niçe fütûhâtlar dahi ola” deyü hayır du‘â edüp hakîre bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve iki yüz altun ihsân olunup yine dest ber-zemîn edüp taşra çıkdım. Cümle musâhibân-ı şehriyârî ve cümle silâhşorân-ı

pâdişâhî başıma üşüp,

“Bire Evliyâ Çelebi, bire Evliyâ Beşe, bire hoş geldin. Gazân kutlu ola” deyü sürûr u safâlarından ve Paşa efendimize mahabbetlerinden hakîre firâvân in‘âm ü ihsânlar edüp kızlar ağası ve Hâsodabaşı ve kilârcıbaşı ve hazînedârbaşı ve silihdâr ve çukadâr ağalara cümle mektûbların vâsıl edüp kâ’immakâm ile taşra çıkup kâ’immakâm izniyle Kapu Kethüdâsı Zühdü Efendi’ye andan Kaya Sultân’a varup kaziyye-i serencâm [u] sergüzeştimiz bir bir ayân u beyân etdiğimde,

Kaya {Sultân} eydir: “Evliyâm, eğer Özü kal‘ası *Allâhümme âfinâ* kâfir eline girse Paşacığımı tahkîk Köpürlü öldürürdü” dedikde,

Hakîr {eyitdim}: “Bire sultânım, sen sağ iken bu ne sözdür kim dersin?” dedim.

Kaya eyitdi: “Vallâhi Evliyâm, ben değil bizzât pâdişâh kurtarmağa kâdir değildir” deyü ol gün ol gece sultân efendimle verâ-yı perde-i zemburîden niçe kelimâtlar etdik.

Hamd-i Hudâ sekizinci günde cümle arabalar ile kelle ve paça ve cebehâneler Edirnekapusu’ndan taşra Topçular nâm sultânın sarâyına gelüp meks etdiklerinde hemân kapu kethüdâsıyla hakîr kâ’immakâma varup haber etdiğimizde kâ’immakâm Paşamıza mahabbeten eydir:

“Göreyim sizi bu kelle ve dilleri ve esîr kapudanları ve’l-hâsıl cümle cebehâne ve mâl-ı ganâ’imleri nice huzûr-ı pâdişâhîden bir hoş ubûr etdirirsiniz” dedikde,

{Hakîr eyitdim}: “Sultânım, asesbaşı ve subaşıya tenbîh buyurun. On bin meyhâneci ve bakkal ve çakkal ve Arnavud bozahâneci kefereleri ve yüz aded Sirem arabaları dahi gelüp cümle bin üç yüz arabalar olup cebecibaşı ve topçubaşıdan dahi birkaç çorbacılar neferâtlarıyla alaya çıkup cebehâne ve topları alaydan sonra anlara teslîm edelim. Ve Kapudan paşa tarafından birkaç kapudanlar ile elleri kırbaçlı ve Silisreli vardiyânları bile gelüp kâfirler keşân ber-keşân çeküp ba‘de alay Tershâne-i âmireye götüreler” dediğimde,

“Vallâhi Evliyâm, ey dedin. Tîz asesbaşı ve subaşı ve Tershâne Kethüdâsı kethüdâsına haber edin. Cümle cebeci ve topçu çorbacılarıyla Edirnekapusu’ndan taşra Topçular’a varup andan bu kadar bin kelle ve esîrleri alınup alay ile İslâmbol içinden geçirüp sa‘âdetlü pâdişâha Alayköşkü dibinde alay gösterüp ba‘dehu fermân-ı pâdişâhî ne ise ana göre amel edeler” dedikde, hemân hakîr kapu kethüdâsıyla doğru Topçular’a vardık. Ne gördük?

Kaya Sultân anda varup kırk elli araba otlukları cümle bostâncılarına ve baltacılarına ve cümle Topçular şehri fukarâsına başların tuzlanmışlarının içine otluk doldurdup dağlar gibi kelleler yığılup niçe bin mızrakları sırıkçılardan ve Paşa hazînesinden çıkarup kellelerin niçe binin sırıklara dizmişler ve başları getirmeğe me’mûr olan Halîl Ağa cümle kapudanları ve hatmanlara ve kralzâde mel‘ûna pâk esbâbları Pıravadi şehrinde münâsib münâsib kesdirüp cümlesin geydirmiş. Anı gördük.

Asesbaşıyla altı bin bozacı ve bakkal ve meyhâneci kefereleri gelüp âmâde durdular ve beş yüz aded topçu ve beş yüz aded cebeci neferâtları cümle müsellâh ve mükemmel ü mükellef çorbacılarıyla gelüp andan kâmil bin aded pür-silâh tüfengli pâk ve mülebbes ve

müzeyyen azebistân askeri kapudanları ve vardiyân zebânîleri ve niçe boru ve tabıl ***[64b]*** küffâr çalmak bilir pâyzen kefereleriyle gelüp cümle çorbacılara ve kapudanlara Kaya Sultân birer yağlık hedâyâlar ile cümle cebecilere ve topçulara ve Tershâne neferâtlarına birer kîse guruş ihsân edüp kelleleri getiren şâmlı Halîl Ağa'ya ve hakîre ve Kapu kethüdâsı Zühdü Efendi'ye üçümüze birer semmûr alay kürkü geydirüp ve birer küheylân raht ve bahtlı dikme som sırma dikdikli atlara süvâr olup alaya âmâde olup ibtidâ

Alay-ı eşrâf-ı Kazak-ı Ak der-şehr-i İslâmbol

İbtidâ cümle Paşalı askeri andan asesbaşı ve subaşı askeri ikişer ikişer geçüp gitdiler. Andan kelle ve esîrleri getiren Akkirmân askeri andan Özü kal'ası askeri çifte çifte küheylân atlar üzre ubûr etdiler. Andan cümle bin üç yüz aded arabalar içre gûnâ-gûn âlet-i silâh ve cebehâneler ile mâl-â-mâl altı bin yetmiş aded musaykal ve mücellâ dirhemli Kazak tüfenglerin mezkûr arabalar üzre zeyn edüp ve cümle üç yüz altmış aded haçlı bayrakları baş aşağı arabalar üzre edüp bu cebehâneleri cümle cebeciler çorbacıları ikişer ikişer dizilüp mükellef alayı ile cebehâne arabaların ortaya alup geçdiler. Andan cümle yigirmi altı pâre münakkaş ve musaykal ve mücellâ altun gibi şâhâne topları cümle at arabaları çeküp her atlar kim fîl kadar Krakov ve Daniska {vilâyeti} atları kim her {atın} ayaklarında ikişer okka na'lları var idi. Bu topları cümle topçular askeri ve çorbacıları keşân ber-keşân getirdiler. Anlardan sonra iki bin aded yine kefere atların bakkal kefereleri çeküp küçük imrahor askeri getirdiler.

Bunlardan sonra Tershâne azebistân askeri pâk ve müsellâh yürüyüp cümle altı bin aded kâfir kelleleri sırıklar üzre altı bin bakkal ve çakkal ve meyhâneci ve bozacı kâfirleri elinde kendüler gibi kefere Kazak-ı Ak Rus-ı menhûs başlarını kadd-i bâlâ sırıklar üzre gûyâ bir ağaç ormanı içre şecere-i Vakvâk âdemi başları geçerdi.

Anlardan sonra cümle on bir bin altmış aded esîrlerin cümlesi pây-beste ve dil-haste giriftâr-ı bend-i hicrân ayaklarında ve boğazlarında zincirlerin çağış çağış sürüyüp melîl melîl cânib-i erba'alarına nigerân ederek ve azebistân-ı bî-rahm anlara kırbaç urarak sürü sürü güzer ederlerdi.

Anlardan sonra yetmiş nefer Kazak hatmanları ve andan yetmiş aded kal'a sâhibleri cümle boğazlarında demir zincirin azebistân çeküp bunlar içlerinde Tershâne-i Âmiremiz pâyzenleri tabıl ve tulum çalup nâkûs ve dankiyo tulum çalarak ubûr edüp andan bir nefer serdârları olan Holandiye nâm la'în-i be-nâm at üzre elleri bağlı ve boğazı zincir ile bağlı bunun dahi yanında tabıl ve nefîrleri ve erganon ve nâkûsları ve dankiyo tulumları çalınırken gözlerinin yaşı dinmeden cereyân etmede ve cümle İslâmbol papasların nisbet içün buna ta'zîmen alayda siyâh rokle ve başlarında manlifke ve bellerinde zünnârlarıyla ve ellerinde çelîpâları ve buhûrdânlarıyla anlar dahi girye vü nâlân ederek ubûr edüp andan iki yüz kadar kâ'immakâm ağaları andan kelle ve esîrleri getiren Halîl Ağa ve hakîr ve Zühdü Efendi üç kişi at başı berâber Edirnekapusu içre girüp bir alay-ı mûhiş ile İslâmbol içinden tâ Alayköşkü'nde sa'âdetlü pâdişâh temâşâ edince bir tarz üzre alay olmuşdur.

Hamd-i Hudâ bir vüzerâ asrında olmayup sa'âdetlü pâdişâh ol kadar hazz edüp engüşt ber-dehen eder. Cümle mukarrebîn ve masâhibîn-i nüdemâ-yı şehriyârîler der kim "Pâdişâhım

bu gûne alayın tertîbin ibtidâ müj[d]e ile pâdişâhım huzûruna gelen Evliyâ etmişdir" derler. Hakkâ ki yine öyle idi.

Netîce-i kelâm asrımızda bu tertîb üzre böyle üsârâ ve mâl-ı ganâ'im gelmemişdir. Pâdişâh görünce hazzından ayak üzre kalkup "Dahi tabıl çalsınlar" deyü fermân etdiklerinde dahi ziyâde tabıllar çalınup tâ Bâb-ı Hümâyûn önüne varup fermân üzre cümle kelleleri Bâb-ı Hümâyûn önünde döküp cebeciler cebehâneleri ve topçular topları ve imrahorlar atları ve kapudanlar esîrleri Tershâne'de San Pavla zindânına ve kral oğlunu Yedikulle'ye cümle götürüp andan kelle getiren Halîl Ağa'ya ve hakîre ve Zühdü Efendi'ye birer hil'at geydirüp andan üsârâları yine alay ile Bâğçekapusu'ndan bostâncıbaşı kayıklarıyla kasden Galata {kâfirleri} önünden ve Unkapanı ve Fener ve Balat {kapuları} önünden tabıllarıyla geçirüp Tershâne'de küreğe götürdüler. ***[65a]***

Ertesi gün sa'âdetlü pâdişâh-ı cem-cenâb cem-şevket kesb-i safâsından Tershâne bâğçesine göç eyleyüp cümle esîrleri zincirleriyle ve kıyâfetleriyle ve ser-nigûn bayraklarıyla üç yüz pâre Üsküdar ve Bostâncı kayıklarına kâfirleri koyup Tershâne azebistânları üzerlerine müvekkil olup Tershâne forsaları kürek çekerek dankiyo ve tulum ve erganon ve nâkûs ve tabıl ve nefîrlerin döğerek Tershâne bâğçesi önünden ubûr etdirüp yine San Pavla zindânına götürürler.

Ertesi gün safâsından Melek Ahmed Paşa efendimiz sebebiyle buyururlar kim,

"Karadeniz'e donanmamız çıkacak mahalde böyle gazâ-yı behcet-eser sürûr [u] şâdumânımızdır gerekdir kim Melek Ahmed Paşa lalama mansıbın mukarrer edem" deyü pâdişâh-ı gazanfer-fer Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Musâhib-i şehriyârî Mîr Mehemmed Ağa ile bir zer-ender hil'at semmûr-ı fâhire-i mûrisü'l-behce ve bir mücevher kabzalı tîğ-ı zî-kıymet ihsân edüp ber-murâd olundu ve hatt-ı şerîf-i sa'âdet makrûn ile Özü eyâleti mukarreri sadaka ve ihsân olundukda hemân hakîr ol gün Kaya Sultân'dan mektûblar ve ihsânlar alup mukarrer müjdesiyle,

İslâmbol'dan Akkirmân'a ulaklık ile gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ menzilde kasaba-i Kırkkilise, andan kasaba-i Aydos, andan Çenge balkanı içre giderken birkaç âdeme râst gelüp yol ahvâllerinin emn [u] amânın söyleşirken hemân önümüzden bir Allâh Allâh kopup tüfengler atılup kırk elli âdemi hayduk kâfirleri basup kırup kimini kaçırup beş on aded hayduklar bizi kovarken bir kâfir eydir:

"Bu {âdem} geçende buradan geçdi. Bu ulakdır, bunu koman. Sen geç, korkma" dediler.

Kimisi, "Öldürelim" derler. Hamd-i Hudâ bir zarârları dokunmayup bî-bâk [u] bî-pervâ içlerinden geçerken niçesi hakîri bilüp {eydir}:

"Hay gidi Türk, sen buradan her zamân geçersin, {ammâ} bir gün seni böyle ederiz" deyü bu kadar ümmet-i Muhammed'in mâlların alup leşlerin soyup mecrûh olanları sağ komayup gözümüz önünde "navorta" ta'bîr etdikleri topuz ile niçe ümmet-i Muhammed'in başların ezüp depelediler. Hele bizi incitmeyüp anlardan geçüp niçe âdemler dahi yol üzerlerinde şehîd olup yatırlar.

Andan ileri varup yedi âdem ormanda mecrûh saklanup anları gulâmların atlarına ve yedek menzil bârgîrlerine bindirüp Çenge dağın aşup Yeniköy'de mecrûhları Hasan

Ağa'ya bırağup andan **kasaba-i Pravadi'**ye varup bu ahvâli ahâlîsine i'lâm edüp "Bire yetişün" dedikde anlar atlanup gitmede, biz dahi andan cehd [ü] ihtimâm edüp sürerek **kasaba-i Hacıoğlu,** andan **kasaba-i Karasu,** andan **kasaba-i Babadağı,** andan **kasaba-i Tulça'**yı geçüp **şehr-i İsmâ'îl,** andan **Tatarbınarı'**n geçüp beşinci günde **kal'a-i Akkirmân**'da Melek Ahmed Paşa efendimize vâsıl olup dest-i şerîfin bûs etmeğile şerefyâb olup cümle mektûbları verüp "Mukarrer geliyor" deyü müjde edüp ibtidâ kâ'immakâm ve sâniyen sa'âdetlü pâdişâha buluşup cümle sergüzeşt-i ceng [u] cidâli nice nakl etdiğim ve nice cümle üsârâları ve mâl-ı ganâ'imleri alay ile huzûr-ı pâdişâhîden geçürüp berren ve bahren iki kerre pâdişâhın temâşâ etdiğin nakîr [u] kıtmîr Paşa'ya nakl edüp,

"Böyle bir esîr ve mâl-ı ganâ'im alayı bir târîhde olmamışdır" dediğimde, Paşa mukarrer müjdesinden ve pâdişâh huzûruna cümle esîrler ve mâl-ı gazâlar varduğu naklinden hazz edüp hakîre bir kîse harc-ı râh verüp buyurdular kim,

"Tîz senin Babadağı voyvadalığına ve zahîre-bahâ hidmetine âdemlerin gönder kim anlar zabt edüp sen yanımızda kal" buyurup, ertesi gün cümle Paşalı askeriyle Paşa efendimiz kalkup,

Akkirmân'dan Kili kal'asının ta'mîr [u] termîmine gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Akkirmân'dan cânib-i kıbleye,

Menzil-i Köprübaşı: Koca Ken'ân Paşa'nın Tatarbınarı vakfından iki yüz hâneli ve bir câmi'li Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i Tatarbınarı: Bâlâda mevsûfdur. Andan cânib-i şarka meyilli gidüp,

Evsâf-ı cemî'i kal'aların gülü, ya'nî hisâr-ı üstüvâr-ı sûr-ı Kili

İbtidâ bânîsi Hazret-i İsâ asrında Boğdan keferelerinden Kılıbu nâm bir kefere Tuna'dan morina ve mersin balığı avlamak ile bin milyon mâla mâlik olup ba'dehû kral-ı dâl oldukda,

"Ol Kili mahalli benim irtifâ'-ı kadrime sebeb oldu" deyü kral iken bir kal'a inşâ etdiğinden ismine kal'a-i Kılıbu derler. Ba'dehû galat-ı meşhûr evlâ olmağile hâlâ efvâh-ı nâsda Kılı denmeyüp Kili derler. Ba'dehû niçe kral-ı bed-fi'âllerin ellerine ***[65b]*** girüp milk sandılar.

Andan Risâlet-penâh asrında Yanvan Târîhi kavli üzre Boğdan Salsal'ın kışla tahtı idi. Sahâbe-i kirâmdan Mâlik Eşter hazretleri Cengiz Hân ile bu Salsal üzre gelüp Akkirmân altında ceng-i azîm olup Mâlik Eşter Salsal'ı katl edüp kendisi de Salsal-ı dâll'ın zahmıyla Cengiz Hân yanında Bâğçesarây içinde şehîd oldular.

Andan Kili kal'ası kavm-i Boğdan elinde kalup âhir sene 889 târîhinde Boğdan keferesi destinden bâ-sulh bizzât Sultân Bâyezîd-i Velî fethidir kim târîh-i fethi, {Akkirmân gibi} lafz-ı *"Fetehetâ"*dır. Sene 889.

Silisre eyâletinde hâkimi yetmiş yük akçe iltizâm sâhibi emîndir kim cümle salb [u] siyâset ve cürm [u] cinâyet anın kabza-i tasarrufundadır. Gâyet büyük emânetdir. Bu kal'a önünde nehr-i Tuna üzre emîn ağa azîm balık dalyanları yapup morina ve mersin ve

çığa ve uştuka ve liçse ve kefal ve som ve lom ve sazan balıkları ve gayrı isimli niçe bin elvân balıkları sayd edüp tuzlar.

Ba‘dehû Özü kal‘alarına ve Akkirmân’a ve Yanık’a ve İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve İshâkcı ve Hırsova ve Tulça kal‘alarının kullarına cümle bu balık dalyanı mahsûlünden ulûfe verüp mukata‘a-i azîmdir. Eğer tâli‘-i menhûsuna Tuna’dan balık çıkmazsa mezkûr kılâ‘ların neferâtları emîn ağayı haps etdirüp bir hasır üzre ağayı koyup bi-eyyi vechin kân mevâciblerin alırlar. Eğer ağa-yı mûmâ-ileyhin tâli‘-i meymûnu olursa balık vefret üzre çıkup cümle kal‘a neferâtlarına mevâcib-i mu‘ayyenelerin verüp eline neferâtlardan temessükâtlar alup hîn-i ihtiyâcdan zahriyyelerin defterdâr paşaya ibrâz edüp muhâsebesi görülüp bâkî mahsûlü kendüye kalır. Hâsıl-ı kelâm taht mansıbı bir musibet hükûmetdir.

Der-beyân-ı evsâf-ı eşkâl-i dalyan-ı mâhî

Bu dalyan ta‘bîr etdikleri oldur kim nehr-i Tuna’nın Kili kal‘asından yukarusına Tuna’nın iki tarafında dağlar gibi yığılan yetmiş ve seksen arşın uzun gemi direklerin iki tarafdan iki yüz aded gemiler ile bin iki bin Eflâk ve Boğdan re‘âyâları gemiler içre girüp mezkûr gemi direklerin Tuna’nın iki tarafından Tuna dibine çırpı ile hemvâr kaka kaka karşu tarafdan ve beri tarafdan kazık direkler kakarak Tuna nehri ortasına gelüp arasın yigirmi direk kadar aralık korlar, zîrâ hîn-i mahalde Tuna üzre gidüp gelen gemilerin geçmesine mâni‘ olmaya. Ba‘dehû mezkûr kakılan direkler üzerlerine uzun yaban asmaların örüp uzun çatal ağaçlarla örülen asmaları tâ Tuna dibine itiverüp endirirler ve dahi asma ile öre öre tâ Tuna yüzüne örülmüş asmalar çıkup Tuna içi hasır ile örülmüş gibi olup bir karış balık geçmek muhâl olur. Gûyâ bu örülen asmalar gemi direkleriyle akçe tahtası gibi boğazı dar bir balık kapanı olur.

Ba‘dehû bu kapanın iç yüzüne nice yüz direkler üzre tâ nehr-i Tuna ortasında içli ve taşralı ve müte‘addid odalı ve kahvehâneli bir sarây-ı azîm yapup tâ kapan ağzında suya berâber pençereler edüp emîn ağa iki üç yüz tevâbi‘i ve balık sayyâdlarıyla kapana bakup balık gözedir.

Eşkâl-i kapan-ı te’lîf-i şeytân

Kapan oldur kim mezkûr kakılan direklerin ve örülen kafes asmaların tâ Tuna yüzü ortasında âdem beli kadar aşağı su içinde yine asmadan örülmüş beş kıt‘a kilim cirminde Tuna içre durur düz bir sahrâ kafesdir. Cümle Tuna balıkları evvel bahârda eşleri ve yoldaşları ve kardaşlarıyla Karadeniz yaylalarının Azak ve Özü ve Ölüdeniz ve Dirideniz yaylalarına çıkup gidem derken görse kim Tuna örülmüş, geçmek mümkün değil.

Bir menfez-i cây-ı rehâ ararken hemân görse kim Tuna yüzünde kapan boğazı açık. Tarfetü‘l-ayn içre su akındısı ile ol boğazdan yıldırım gibi geçem derken sayyâdlar kapanın iplerin kaldırıp beri tarafda bir açık boğaz dahi vardır. Ana sağîr ü kebîr cümle balıklar girüp mahpûs olup bir karış balık taşra çıkamayup pereme ve kayıklar kadar onar on beşer arşın kaddi müteferrika morina ve sekizer ve beşer zirâ‘ mersin balıkların kıra kıra Tuna yüzü {kızıl} kan olup andan tuzlayup nice bin bâzergânlara balık salamurasın gök paslı sivilye ve altun ile fürûht edüp nice bin araba yükü balık turşusu kâfiristâna gider. Ve ba‘zı morina balığından beş altı kantar kara havyarı çıkar.

Başka balık kassâbları ve sayyâdları vardır kim şeb [ü] rûz bu kapan ağzın bekleyüp gelen balıkları sayd ederler, zîrâ balık ol dar boğaza gelüp bir dahi dönemez. Agreb ve garâ'ibden san'at-ı şeytândır ve bir Tuna gemisi gelse mezkûr kapanın iplerin koyverüp ***[66a]*** gemiler tarfetü'l-ayn içre geçerken meğer ol mahalde fakîr balıklar fürce bulup geçüp Karadeniz'de yaylalara varup yumurta döker, ammâ Karadeniz'den balıklar Tuna'ya gelse giremezler. Gerçi ol tarafda kapan yokdur, ammâ cümle çit ile mesdûddur. Tâ ki şiddet-i şitâ olup yedi aydan sonra balık kalmayup kış geldikde bu dalyanları ve sarâyları emîn ağa sökdürüp yine Tuna'nın iki tarafına keraste ve direkleri dağlar gibi yığılır, zîrâ bu dalyana emîn ağanın yüz kîse masrûfu gider, ammâ beş yüz kîse kâr edüp kal'a neferâtları ulûfelerin kebe ve keçe ve keraste ve balık ve kazma ve çapa ve kürek verüp haklaşdıkdan sonra kendüye yüz elli ve iki yüz kîse ve yigirmi kîse ve ba'de'l-harc ve'l-mesârıf beş kîse kalmamış emîn-i medyûnlar vardır, zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın ol mâyide mahlûku kanında nice bed ve berekât olur. Bir kerre anı gören andan ibret alup böyle ibret-nümâ bir dalyan-ı temâşâgâhdır.

Ez-în-cânib Kili kal'asının bir hâkimi dahi üç yüz pâyesiyle yüz elli akçe şerîf kazâdır kim nâhiyesi cümle ma'mûr ve âbâdân (–) aded Tatar kurâlarıdır. Bu kurâlardan kadılara senevî ber-vech-i adâlet yedi kîse hâsıl olur. Ve müftîsi ve kal'a dizdârı ve yigirmi bir kal'a neferâtı ağalığı ve cümle yedi yüz aded mükellef ü müzeyyen pür-silâh kal'a neferâtları ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve şehir subaşısı ve muhtesibi ve bir cebeci serdârı (–) vardır.

Eşkâl-i kal'a-i Kili: Nehr-i azîm ana Tuna Karadeniz'e karışdığı boğaz ağzında İsmâ'îl ve Akkirmân hâkinde şekl-i mukavvis, ya'nî yay gibi dâ'iren-mâdâr üç kat şeddadî taş binâ-yı garrâ-yı bî-bedeldir kim bir tarafdan aslâ bir havâlesi yok. Çemenzârı ve bâğı ve bâğçesi çok. Alçakda ve düzde taşsız ve çamurlu yerde kal'a-i şîrîn ve müzeyyendir. Ve bu kal'anın kıble tarafı dîvârın nehr-i Tuna döğer yeri kâmil bin adımdır ve kara tarafı gûyâ yayın kabza tarafı kâmil iki bin germe adımdır. Bu hisâb üzre dâ'iren-mâdâr kal'a-i Kili üç bin adımdır. Kara tarafı üç kat dîvâr ve Tuna tarafı iki kat handaksız dîvârdır. Ve cümle yüz yetmiş kulledir. Ba'zı kullelerinin metânet üzre binâ olunanlarının esmâları bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ Tuna burnunda Sultân Bâyezîd-i Velî vezîri Gedik Ahmed Paşa kullesi ve Kanlı kulle ve Kızıl kulle ve Dizdâr kullesi ve Zindân kullesi ve Yassı kulle ve Gömlekli kullesi ve Fener kullesinde hâlâ her gece fener yandığından Fener kullesi derler. Gece gelen gemilere azîm işârât ve beşârât hayrâtdır.

Ve Tuna kenârında Melek Ahmed Paşa kullesi, müceddeden nev-binâ bir kulle-i ra'nâ-yı azîmdir kim Özü kâfirlerinden alınan topların yigirmi aded topları ve cebehâneleri kulleye konup gûyâ semender kullesi olup topları Karadeniz'e ve Tuna'ya nâzırdır. Ve cümle kulleleri biri biri içinde gömlekli serâmed kullelerin cümlesi sivri sivri tahta örtülü külâh kubbe-i serâmedli kullelerdir kim cümlesin efendimiz Melek Ahmed Paşa şindire tahtalar ile örtüp amâr etmişdir.

Ve bu kal'anın Tuna tarafındaki dîvârların nehr-i Tuna yüzü dörd yüz arşın yerin harâb etmişdi. Melek Ahmed Paşa eli vilâyeti üşürüp temelinden bir esâs-ı kavî bırağup müceddeden binâ etdikde evvelkiden binâ-yı metîn ve müstahkem oldu, ammâ bu tarafın

Tuna döğmek ile handakı yokdur, ammâ büyük kal‘anın kara tarafında bataklı âdem kaddi ve dahi âlîce handakı vardır, lâkin enlidir. Tuna tuğyân etdikde bu handakdan Tuna nehri cereyân edüp balıklar avlarlar sa‘b handakdır.

Evsâf-ı imârât-ı taşra kal‘a-i kebîr

Bu taşra kal‘anın etrâfında cümle dörd aded kapudur. Cânib-i garba taşra varoş-ı azîme açılır iki kat demir kapulardır kim yemîn ü yesârında iki aded serâmed toplu ve tüfengli sa‘b kullelerdir.

Ve nehr-i Tuna kenârında üç aded hurde uğrın kapuları var kim anlara Sukapusu derler. Bu kapulardan içeri kal‘a dîvârlarının iç yüzünde üzerleri tahta belvân örtülü handakları vardır. Gören anı yol zann eder, ammâ yine at ve katır ve hayvân ve benî Âdem gezer. Ve bu kal‘a içre sadranç nakşı cümle yüz elli aded bölme sokak sokakdır ve cümle sokakları kalın ağaç direkler döşeli şâh râhlardır ve cümle sokakların içi serâpâ üçer adım kaddi derin vâsi‘ handaklardır kim üzerleri mezkûr ağaç kirişler döşelidir. *Allâhümme âfinâ* hîn-i muhâsarada cümle döşeme tahtaları herkes evlerine çeküp yollar gâ’ib olup nehr-i Tuna ile leb ber-leb olmuş sokak sokak handaklar zâhir olup düşman şehir içre girmeğe cür’et edemez.

Gâyet bataklı ve çataklı handak san‘atlarıdır kim her köşe başında olan evlerin ve gayrı evlerin cümle bu handaklı yollara nâzır mazgal ***[66b]*** delikleri ve saçma top delikleri ile ârâste olmuş sokak başlarında sa‘b kal‘a-misâl evler var kim eğer şehre düşman girirse bu evlerden düşmana top ve kurşum ve taşı bârân-ı la‘net gibi yağdırmak içün bu tasavvur-ı fikr-i fâsid ile tarh olunmuş bir kal‘a etmişler, ammâ “*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru”* [23]. bu kal‘a böyle hiyel ü şeytanat ile binâ olunmuşken cümle binâ etdikleri hîle vü hud‘a hebâ olup bu kal‘ada aslâ ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olunmadan Akkirmân kal‘ası feth oldukda bu kal‘anın miftâhları ve cümle mükemmel cebehânesiyle Sultân {Bâyezîd’e} bâ-sulh {kal‘ayı} teslîm edüp içine ibtidâ Gedik Ahmed Paşa girüp kabza-i tasarrufa aldı.

Ve bu kal‘a içre cümle yedi yüz aded havlısız ve bâğ u bâğçesiz mukassî evlerdir kim cümlesi tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî çârsû-yı bâzârsız mükellef ü müzeyyen ma‘mûr evlerdir.

Ve bu kal‘a içre Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i ve yedi aded mesâcidi var. Ve dahi kal‘a içre mahkeme-i şer‘-i Resûlü var. Kadılara mahsûs hâne-i zîbâdır, ammâ kal‘anın dörd aded kapusunun kara tarafında Zindân kullesi dibindeki Lonca kapusu ve yine kara tarafındaki Varoş kapusu işlek bâb-ı âlîlerdir, ammâ Tuna kenârındaki iki aded kapuları küçük su kapularıdır.

Sitâyiş-i iç kal‘a-i Kili: Mezkûr büyük kal‘anın cânib-i şarkında Tuna nehri kenârı köşesinde taşra kal‘a burnunda çâr-kûşe şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘a-i musanna‘dır kim dâ’iren-mâdâr cirmi beş yüz adımdır. Ancak büyük kal‘aya açılır bir küçük demir kapusu vardır ve etrâfında iki kat derin handaklarında balıklar leb ber-leb olup şinâverlik ederler.

Derûn-ı hisârda ancak dizdâr ve kethüdâ ve imâm hâneleri ve buğday anbârı ve cebehânesi

ve birkaç neferât hâneleri var, gayrı şey yokdur, ammâ bu kal‘ada bir hoş kanûn vardır kim âyîn-i Bâyezîd Hân’dır. Cum‘a gün feth olmak ile hâlâ her cum‘a günü kal‘anın cümle burc [u] bârûlarına ale’s-sabâh filandıra bayraklar ve sancaklar ve alemler dikilüp gülbâng-ı Muhammedîler bedenler üzre çekilüp ancak bir aded şâhâne top atup yevm-i cum‘a idiği andan ma‘lûm olur acâ’ib kanûn-ı Bâyezîd Hân’dır. *Rahmetullâhi aleyh*.

Evsâf-ı varoş-ı Kili kal‘ası: Büyük kal‘anın cânib-i garbında bir düz vâdîde şekl-i muhammes bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bir mahalle ve cümle iki bin aded tahtânî ve fevkânî tahta havlılı ve tahta şindire örtülü evlerdir ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik (–) câmi‘i gâyet ma‘mûr ve şîrîn sâde binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Hattâ bu câmi‘e Melek Paşa salât-ı cum‘a edâ etmeğe gelirken kal‘adan cümle neferât pâdişâha hayır du‘â ile gülbâng-ı Muhammedî çeküp bir yaylım tüfeng ve bir yaylım top atup zemîn-i Kili külli lerzeye vardı. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Medreseleri ve dârü‘l-hadîs dârü‘l-kurrâları yokdur, ammâ mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhân sarâyları çokdur.

Ve ancak çârsû içinde Tuna kenârında (–) paşanın çifte hammâmı var kim cümle kurşum örtülü imâretdir kim İsmâ‘îl ve İbrâ’il ve Akkirmân’da böyle binâ-yı âlî bir rûşen-âbâd-ı rûşinâ hammâm-ı dil-küşâ yokdur.

Ve cümle beş yüz aded dükkânları var kim cümle esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve cümle on bir aded bezzâzistân metâ‘ı bulunur tüccâr neccâr füccâr berr [ü] bihâr bâzergânı hânları vardır.

Âb [u] havâsı latîf olduğundan cevârîleri ve memlûkleri gâyet dûledâr ve mûledâr câriyeleri ve mahbûb köleleri olur kim ekseriyyâ bâzârlarında bey‘ [ü] şirâ olunan kul kısmıdır kim yigirmi otuz guruşa a‘lâ köle verirler. Halkı ekseriyyâ bâzergân ve esîrcilerdir ve re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan Rus tâbi‘dir ve bâğ [u] bâğçesi bî-hisâb pür-şarâbdır. Ve memdûhâtından Kili pasdırması sığır ve koyun etinden gâyet lezîz ve semîn ta‘âm-ı zarûret lahm-ı kadîdi olur. Balı ve yağı ve buğday ve balığı gâyet çok olur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

{Kili yanında Yılanlı Ada ki bir ucu Tulça’ya varır. Anın vasfı} [24]

Ve bu {kili} şehrin kıblesi tarafında nehr-i Tuna aşrı Yılanlı Ada nâmında bir cezîre-i azîm var kim bir ucu üç konak Tulça’ya ve bir ucu İsmâ‘îl şehrine varır büyük bir cezîre-i mahsûldârdır kim anda her sene kırk elli bin ba‘zı sene yüz bin aded sığır boğazlanup pasdırma edüp cemî‘i diyâra müstevlî olup ganîmet gider. Kili pasdırması gâyet semîn u lezîz ve meşhûrdur. Halkı cemî‘i diyârdan cem‘ olmuş garîb-dost tüccâr âdemlerdir. Her şeb müsâfirsiz ta‘âm yemezler. Gâyet ganîmet şehirdir, ammâ varoşu etrâfında kal‘ası yokdur. ***[67a]*** Ve a‘yân-ı kibârdan ma‘lûmumuz olandan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ammâ ziyâretgâhları ma‘lûmum değildir.

Mukaddemâ hakîr Âsitâne-i sa‘âdet’de iken sa‘âdetlü pâdişâhımızın efendimize ihsân etdiği hatt-ı şerîf ile mukarrernâmesin Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Mîr Mehemmed Ağa gelüp hil‘at-i pâdişâhî ile efendimiz mesrûr olup Mehemmed Ağa’ya yigirmi kîse ve yigirmi Sâlihli atları ve yigirmi köleler ihsân edüp yine ertesi gün Der-i

devlet tarafına kapucubaşıyı yollayup yine kendüleri Kili kal‘asın ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz âsâ etmesine mukayyed olup,

Bu hakîri Kili kal‘ası mühimmât [u] levâzımât ma‘ûnatları içün yedi kadılık yere gönderdiği yolları beyân eder ve üç kadılık yere zahîre bahâ içün tahsîle çıkdığımız kurâ vü kasabât ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Kili'den Tuna aşrı,

Cezîre-i Yılanlı: Bu adanın sol tarafında ana Tuna Kili kal‘ası dibinde Karadeniz'e karışır ve küçük Tuna bu adanın sağında Tulça kal‘ası boğazında Karadeniz'e karışacak mahalde Tuna yine iki bölünüp birine Solona boğazı ve birine Hızır İlyâs boğazı derler küçük boğazlardır. Küçük gemiler girir ve yine Tulça boğazından bir fırka Tuna dahi ayrılup Beşdepe nâhiyesin dolaşup gelir Karahırman kal‘ası önünde {Karadeniz'e karışır. Tuna'dan ayrılmış bir boğazdır. Karadeniz gemicileri ol nehre Burdiçse derler bir küçük boğazdır. İçinde her sene niçe yüz pâre gemiler kışlar}. Bu Tuna dahi Karadeniz'e karışır.

İşte nehr-i azîm Tuna doksan yedi konak vardığımız garb tarafında Alman dağlarından çıkup garbdan şarka akınca yedi yüz yetmiş pâre şehir ve kasabât ve kılâ‘lara uğrayup gelüp bu zikr olunan beş aded boğazlarda cümle deryâ-misâl Karadeniz'e mahlût olur.

Andan mezkûr {Yılanlı} Ada kim iki Tuna mâbeyninde tûlu şarkdan garba on mîl ve arzı altı yedi mîl cezîre içre at sineği derdin atlarımız çeküp ve bizler tatarcık sineği ve sivrisinek derdlerin çekerken yol üzre üç {aded} fâhişe avratları uryânen Kili hâkimi bırağup ikisi {sivrisinek derdinden} tulum gibi şişüp mürd olmuş. Biri dahi tulum gibi olmuş, ammâ sinek zahmından sinek gibi vızlayup ancak cânı bir sedd-i ramak kalup *"Aleyhi mâ-yestahik"* deyü ubûr edüp yine nehr-i Tuna'yı geçüp,

Menzil-i kal‘a-i Tulça: Bunda iki günde iki yük akçe Kili kal‘ası mühimmât levâzımatıçün ve iki yük akçe Paşa'ya zahîre bahâ mâlın tahsîl edüp üçüncü günde bizim âdemlerimizle ve Tulça emîni âdemiyle hüccet-i şer‘iyyeleriyle Paşa'ya {mâlı} gönderüp gitmede. Hakîr dahi hâh-nâ-hâh bir yük akçe ücret-i kadem alup beş bin akçesin kadıya pîş tahta mahsûlü verüp, andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i şehr-i ma‘mûr Saltık Bâğı, ya‘nî kal‘a-i Babadağı: Kal‘a-i kadîmi şehrin şarkında Tuna azmağı kenârında Yeni Salâ kal‘asıdır kim {Babadağı} şehrinden görünür. Bu dahi inşâ'allâh mahallinde vasf olunur, ammâ hâlâ yine Baba şehrinin kıblesinde bâğlar içre bir metîn kal‘a kullesi vardır. Mukaddemâ bu şehr-i Babadağı mevsûfdur, lâkin efendimizin fermânı üzre bu şehre hâkim olduğumuz cihetden kanûn-ı kadîm {üzre} kazâmızın cümle kurâ vü kasabâtlarından kendi kudûmiyyemiz içün ve Kili kal‘ası mismârı ve bennâsı ve çerâhoru mâlıçün ve Paşa'nın mukarreri gelüp yeni zahîre bahâ mâlları tahsîliyçün mahkeme-i şer‘-i Resûl-i mübînden mühürlü tezkireler alup ve keşşâf nâ'ib ve resûller ile,

Babadağı‘ndan dörd kazâ yer mâl tahsîline çıkup gezdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Netîce-i merâm bir bahâneyle ömr-i girân-mâye-i sermâyemiz harc etmeğe çıkup ifnâ-yı vücûd etdiğimiz günleri beyân eder. Hemân Cenâb-ı Kibriyâ ıslâh-ı nefs etdirüp kalbimiz gözün açıverüp Allâh âkıbet hayırlığı vere, *âmîn.*

Evvelâ Babadağı kurbunda karye-i Hergeleci ve karye-i Sebîl İlyâs ve karye-i Küçük Sarı ve karye-i Döğlek ve karye-i Sabança ve karye-i Acıgöl ve karye-i Sarı Nasûh ve karye-i Kara Hâbil ve karye-i Ahmed Fakı ve Tatar Çamurlusu ve Sarıgöl ve Konkaz ve Hacılar ve Tiresenlik ve Na'lband ve Kızılhisâr ve Kamber köyü ve Armudlu ve Karka(lı) ve Başköy ve Bahşayış ve Çineli ve Atmaca ve Çukurova ve Kayalıdere ve Eski Baba ve Çağatay-ı zîr ve Çağatay-ı bâlâ ve Karkalığ-i zîr ve Karkalığ-i bâlâ ve Dimlik-i zîr ve Dimlik-i bâlâ ve Deli Alî köyü ve Söleli ve Lutfi Beğ ve Türk Çamurlusu ve Ayaklıköy ve Arnavudlu ve Hacı İvaz ve Sarı Gölcük.

Bu tahrîr olunan kurâların çoğu mahsûldâr bî-nazîr sahrâlar ve bâğ u bostân ve lâle-izârlar ile reşk-i İremezâtü'l-imâd-misâl ma'mûr [u] âbâdân ve mâl-â-mâl insân-ı pür-noksandır.

Bu kurâlardan mâ'adâsı Karasu kazâsı çölistânıyla müşâ olmağın ol kadar bâğ u bâğçeli kurâlar değildir. ***[67b]*** Ammâ tereke mahsûlünde gâyet ziyâde gılâl kânı kurâlardır ve yine bizim Babadağı kazâsının kurâlarıdır, lâkin ekseriyyâ câ-be-câ re'âyâsı Tatarşe olup Tatar ile ülfetleri olduğundan Tatar Hân bir sefere atlansa hemân bunlar dahi haber alup kübelenüp sadak savatlanup Bucak Tatarı'yla hem-ınân olup sefer eşerler, zîrâ gâyet şecî' ve bahâdır fetâ zor-âver ve dilâver ve server-i hünerver yiğitleri var. Hîn-i gazâda hemân Babadağı kazâsından yigirmi bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen yiğit çıkar. Ve yigirmi bin zor-batırlar Karasu kazâsından çıkar ve otuz bin yiğit Dobruca ve Hacıoğlu kazâsından çıkup Âl-i Osmân "Ha dese" bu üç kazâ yerden altmış bin salt atlı yiğit çıkar ve kırk sekiz bin yiğit dahi Bucak Tatarı'ndan çıkar. İltifât olunsa belki dahi ziyâde asker çıkar, *zâdekallâhu te'âlâ*.

Hattâ sene (–) târîhinde Sultân Murâd-ı Râbi''in ibtidâ Edirne seferine gitmesine sebeb olan Kırım (–) olan Kantemir Hân ve (–) Hân yüz elli bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr Kırım'dan çıkup Edirne'ye varınca,

"Kılâ'-ı metîneler ve güzîde asker-i firâvân yokdur" deyü gurûriyyet ve enâniyyet edüp nehr-i Turla'yı ve nehr-i Tuna'yı beri tarafa geçdikde hemân Babadağı sipâh kethüdâyeri Abdigül Ağa nâm bir koca ağa pâresi ol gün mezkûr olan üç kazâdan fi'l-hâl altmış üç bin eli kılıçlı yiğitler ile Babadağı kurbunda Hacıgî Paşa köyü sahrâsı altında (–) Hân'a bir kerre eyle badaluçka top gibi dokunur kim tarfetü'l-ayn içre kırk elli bin {Kırım} Tatarı'n kılıçdan geçürüp bakıyyetü's-seyfi,

"Kuskuna kuvvet ve kamçıya bereket" deyüp kaçarak,

"Bire Abdigül Ağa geliyor" deyü cümlesi Tulça kal'ası dibinde nehr-i Tuna'ya urup cümle gark olup ancak Kantemir Hân öz başıyla cân-ı bî-amân-ı bî-îmânın kurtarup Akkirmân'da niçe zamân tebdîl-i câme edüp, Tatar bozası yapup kifâflanırdı.

Hamd-i Hudâ ol abdin Abdigül'ü berekâtıyla Tatar {kavmi bir dahi} Tuna'yı beri geçmek sevdâsında olmayup mutî' [u] münkadlardır.

İmdi me'âl-i kelâm oldur kim bu bizim Babadağı kazâsı kurâlarında eyle şahbâz şehnâz serbâz yiğitler vardır kim bakıyye-i tahrîr kurâları budur kim şimdi tahrîr olunur.

Evvelâ karye-i Kızılca Velî ve karye-i Kasımça ve karye-i Kaçamak ve karye-i Eski ve karye-i Koçı Beğ ve Uzun Eynehân ve Toksukı(?) ve Kulalı ve Gevherli ve karye-i

Yeni ve Kireçlik ve Çonkar ve Kavacık ve kasaba-i Ester iki bin hâneli ma‘mûr kasabadır kim Âsitâne’de yeniçeri ağaları hâssıdır ve Bâzârlı ve Kerencik ve Bilâl Kışlası ve Dana Hacı ve Kara Murâdlı ve Kösteli ve Karatay ve Durhanlar ve Mumaylı ve Hoca Alî ve Karakoyunlu ve Çıkrıkçı ve şeyh Amân ve Taş Ağılı-i zîr ve Taş Ağılı-i bâlâ ve Arnavudlu ve Müstahfızân ve kal‘a-i Karahırman Karadeniz kenârındadır ve Sultân Kara ve Pelîdli ve karye-i Yuvacı ve Abdülbârî ve Tanrıverdi ve Kocalak ve Aydın ve karye-i Kara Sarı ve Kara Nasûh ve Kassâblı ve Döğenci ve Sofular ve Ganî Bucak ve karye-i Karaman.

Evsâf-ı menzil-i kal‘a-i harâb Yeni Salâ

İbtidâ bânîsi Dobruca kralı Pıravadi sâhibi Dobra Kral binâsıdır. Ba‘dehû Sultân Sarı Saltık Bay Maskov memleketindeki Heşdek kavmin ve Leh memleketinde Lipka kavmin cümle İslâm ile müşerref edüp illâ Saltık nâmında bir papası İslâma getiremeyüp âhir-i kâr {Sarı Saltık’ı, Seyyid Muhammed Buhârî} katl edüp anın esbâbların geyüp “Ben Saltık’am” deyüp niçe yıl Leh kâfiri diyârında ol kıyâfetiyle seyâhat ederek gelüp bu Yeni Salacık kal‘asın feth edüp Lipka kavmiyle Seyyid Muhammed Buhârî ya‘nî Sarı Saltık Bay bu kal‘ada Bektaşi köçekleriyle ibtidâ bunda vatan edüp andan Baba şehri içinde medfûndur. Menâkıb-ı kibâr-ı evliyâullâhda hemân kırk kürrâs müdevven menâkıbı var.

Bu kal‘aya anlardan sonra Bulgar ve Sırf ve Boğdan istîlâ edüp ba‘dehû sene 889 târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî feth edüp eyle virân kalmışdır. Nehr-i Tuna’dan azmış bir bataklı ve sazlı ve göllü bir mahalde bir sivri yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir şeddadî taş binâ bir kal‘a-i hâlîdir, ammâ sehel şey ile amâr olsa Babadağı şehri emn [u] emân olurdu, zîrâ zamânımızda bir iki kerre Kazak kâfiri Baba şehrin nehb u gâret etmişdir, ammâ bu kal‘a-i ibret-nümâ zemînîdir. İçinde âdem ve âdemî-zâd yokdur. Kış günü içinde çobanlar ile keçiler ve koyunlar kışlar. Hisâbın Hudâ bilür. Kekliği ve çili ve gayrı {kuşları çokdur}.

Ez-în-cânib bâlâda tahrîr olunan Babadağı kazâsının (–) pâre mezkûr kurâlarından kudûmiyyemiz ve Kili kal‘ası meremmât mühimmâtiyçün ve Paşa’nın zahîre bahâsıyçün cümle altı yük akçe ale’t-ta‘cîl tahsîl edüp ***[68a]*** hakîr dahi kendimizin kudûmiyye ve mübâşereti ve cüz-i ma‘dûd kalemiyye ve avâ’id-i fevâ’idim içün üç kazâ yerden üç yük akçe-i semm-i helâhil peydâ edüp bir yükü hemân yanımızda olan seksen yedi aded haşerât âdemler ve haya huya gidüp elimizin kiri ve yüzümüzün karası kalup altı yük akçeyi efendimiz Melek Ahmed Paşa’ya göndermek sadedinde iken ol gün konakçı ile Paşa’nın tuğu gelüp,

“Sabâh Paşa Babadağı‘na gelir” dediklerinde ale’s-sabâh cümle ahâlî-i vilâyet ile Paşa’ya istikbâle çıkup alay-ı azîm ile şehir hâricinde serâperdesinde meks edüp dest-i şerîflerin bûsdan sonra altı yük akçeyi hazînedâra teslîm edüp temessük [alup] üç gün Paşa şehir hâricinde meks edüp Sarı Saltık Sultân ki Seyyid Muhammed Buhârî‘dir. Anları ziyâret edüp ertesi gün (–) (–) (–) (–) (–)

Babadağı şehrinde[n] Silisre şehrine gitdiğimiz beyân eder

Evvelâ Babadağı‘ndan cânib-i garba karye-i Süle, andan karye-i Hacıgî Paşa, andan yine cânib-i garba karye-i Sarây, andan yine garba karye-i Beççine, andan yine semt-i garba,

Kasaba-i Dâye-i kebîr: Nehr-i Tuna azmağı kenârında iki yüz Eflâk ve Boğdan sâfî kâfir re‘âyâlı ma‘mûr u âbâdân ve bâğ u bâğçesi firâvân şehr-i azîm-misâl bir kân-ı re‘âyâ-yı dâl mekânı kasaba-i müzeyyendir kim hâlâ (–) (–) evkâfıdır. Ve Hırsova kazâsı nâhiyesinde çârsû-yı bâzârlı ve ankâ kefereli ve hafta bâzârı durur âb [u] havâsı latîf kasabadır kim ekseriyyâ evleri kamış ve saz örtülü re‘âyâ evleri vardır. Hâlâ ma‘mûr olmadadır. Andan yine garba,

Evsâf-ı kal‘a-i ibret-nümâ-yı âlî, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Hırsova

İbtidâ bânîsi Dobra Kral'dır kim bu mahalden nehr-i Tuna'yı kesüp Karasu şehri kurbundan geçirüp Karahırman limanına akıtmışdır. Hâlâ eser-i binâları zâhir ve bâhirdir. Lisân-ı Bulgarca ismi Felarepiga'dır. Lisân-ı Eflâkça (–) dır. Niçe mülûkden mülûke kalmış bu kal‘a âhir sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed bizzât sefer-i azîm edüp yedi ay döğüp hâh-nâ-hâh ceng-i azîm edüp yürüyüş mahallinde hemân bu kal‘a ovasından berü birkaç ayu nümâyân olunca, Ebü‘l-feth buyururlar kim,

"Ovadan hırs geliyor".

"Kanı hünkârım?" dediklerinde,

"İşte hırs ovadan gelir" dedikde, hemân ayular meğer kal‘a altında mağârâlarına girüp giderler.

Andan guzât-ı müslimînin serbâz şahbâzları ayuların ardı sıra girüp görseler kim bir alay kâfirler arkalarından ayu derilerin çıkarup kal‘aya girirken hemân cümle serdengeçdiler "Allâh" deyüp ol deliklerden derûn-ı kal‘aya girüp kal‘ayı feth etdiklerinde Sultân Mehemmed Hân'ın nutku üzre Hırsova, ya‘nî lisân-ı Fârisî‘de ayı ovası kal‘asıdır, ammâ aslında ismi Felarepiga'dır. Ba‘zılar Hırsova derler, ammâ kadılar sicillâtlarında "Harîsova" tahrîr olunmuşdur.

Silisre sancağı hâkinde (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve yüz elli akçe pespâye kazâdır ve nâhiyeleri cümle (–) aded kurâdır. Subaşı ve muhtesibi ve kal‘a dizdârı ve seksen aded neferâtları vardır, ammâ neferâtları, kal‘ada evler olmayup hâlî mu‘attal yer olmak ile kal‘a neferâtlar[ı] cümle taşrada olup ancak dizdâr ve kethüdâ derûn-ı hisârda müfîd ü muhtasar evlerde olup her gece nöbet ile kulları taşradan içeri gelüp kal‘a bekleyüp rûz-ı rûşende âdem kalmayup giderdi. Hakîr bu temâşâyı Paşa'ya dediğimde hemân atına süvâ[r] olup kal‘ayı seyr [ü] temâşâ etdikde aklı gidüp ahâlî-i vilâyet ile meşveret edüp ol gün etrâf [u] eknâfdan buyurdumlarla beş yüz araba keraste ve saz ve kamışlar ve altı yüz aded neccâr ve bennâlar gelüp ol gün bi-hakk-ı Hudâ kal‘a içre on aded havlılı evler binâ olup hâsıl-ı kelâ[m] derûn-ı hisârda bir arz-ı hâliye kalmayup bir haftada yüz on aded mükellef havâdâr hâneler binâ olunup cümle neferâtı kal‘a içine koyup on aded dükkâncıklar ve Tuna'ya nâzır kapu önünde bir kahvehâne ârâmgâh ve seksen kul dahi tahrîr edüp iskelesinden vazîfelerin müceddeden ta‘yîn edüp cümle yüz altmış nefer olup dizdârı kal‘adan bir ok menzili taşra gitmemeği şart edüp sicille kayd-ı murakkam etdi.

Ve sekiz aded topları ve cebehâneyi cümle müheyyâ etdiğinden gayrı Özü‘de alınan tüfenglerden bu kal‘aya yüz aded silâhıyla tüfengler koyup dizdâra teslîm etdikde sicille kayd olundu. (–) (–)

Eşkâl-i kal‘a-i Hırsova: Nehr-i Tuna’nın cânib-i kıblesinde Babadağı hâkinde evc-i âsumâna kehkeşân-âsâ kad çeküp ***[68b]*** havâlesiz şeddadî taş binâ bir hisâr-ı ra‘nâdır kim şekl-i murabba‘dır. Dâ’iren-mâdâr cirmi üç bin adımdır, ammâ bu kal‘anın garbı tarafından aşağı Tuna’ya bakmağa âdem cür’et edemez.

Nehr-i Tuna kenârında böyle âlî serâmed kal‘anın biri dahi Nigebolı kal‘ası ve biri Budin serhaddinde Belgrad’ın iç kal‘ası ve birisi yine ol serhadde Varadin kal‘ası ve biri Üstürgon ve biri buna karîb Vişegrad kal‘asıdır kim gayrı kaya üzre sarp kal‘alar yokdur, lâkin bu Hırsova anlardan sarpdır, lâkin garîbdir. İç elde olmak ile iltifât olunmayup Melek Ahmed Paşa kadr [u] kıymetin bilüp amâr etdi, zîrâ karşu tarafı cümle Eflâk kâfiristânıdır. Andan aşağı karşusu Boğdan kâfiristânının Tomarova ve Kalas ve İbrâ’il {ve Maçin} kâfiristânlarıdır.

Ve bu kal‘anın iki kapusu var. Biri maşrıka ve biri mağribe açılır kapulardır.

Sitâyiş-i varoş-ı Hırsova kal‘ası: Bu kal‘a-i bâlânın tâ aşağı kıble tarafında dokuz mahalle ve cümle ma‘dûd bin altı yüz bâğlı ve bâğçeli ve cümle kiremit ve saz ve tahta şindire örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr ve mükellef ü müzeyyen evlerdir.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden aşağıda çârsû içinde cemâ‘at-i kesîreye mâlik (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir ve bir kesîf hammâmı var.

Andan üç aded hânları var, ammâ çârsû-yı bâzârı azdır. Ve âb [u] havâsı hûbdur ve gulâmları ve nisvânları mahbûbdur ve re‘âyâsı cümle Eflâk ve Boğdan ve Bulgar ve (–) (–) (–) (–) ve cânib-i kıblesinde bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan kalkup,

Karye-i Baltacı: Hırsova kazâsında ze‘âmet köyüdür.

Andan **karye-i Boğa**, andan **karye-i Radova**, ma‘mûr köydür. Andan,

Karye-i Bâkî Kuyusu: Yüz elli kulaç bir kuyu ile ma‘rûf ve Silisre nâhiyelerinden ma‘mûr köydür.

Andan yine cânib-i garba, **karye-i Gökçe**, andan yine ma‘mûr [u] âbâdân Silisre köylerin geçüp **karye-i Kökece**, andan yine garba,

Boğaz köyü: Silisre nâhiyesinde azîm kurâların biri dahi bu köydür kim kasaba-misâl ma‘mûr u âbâdân Eflâk ve Boğdan ve Bulkar re‘âyâlı ve bâğlı ve bâğçeli (–) (–) köydür.

Andan semt-i garba Tuna kenârıyla beşinci kerre geldiğimiz,

Evsâf-ı kal‘a-i Silisre: Sene (–) târîhinde cild-i ev[vel]de mufassalen tavsîf olunmuşdur, nazar oluna, ammâ şimdi Paşa efendimizle Özü kal‘asın kâfirden halâs etdiğimiz sebebiyle cemî‘i ahâlî-i şehr-i Silisre’nin a‘yân [u] eşrâf ve sıgâr u kibârı istikbâlimize çıkup cemî‘i dostân-ı kadîmlerimiz,

“Gazânız mübârek ola. Safâ geldiniz” deyü Paşa efendimize ve cemî‘i ağavâtlarımıza hayır du‘â ederek bir alay-ı azîm ile bin altmış sekiz saferinin yigirmisinde kal‘a-i

Silisre sarâyına dahil olup efendimiz yine re‘âyâ vü berâyâlara adl [ü] adâlet etmeğe başladı. Ol hafta Köpürlü Mehemmed Paşa'dan bir ağasıyla bir mektûb gelüp mefhûm-ı kelâmı ol kim,

"Senin Özü gazân bizim Bozcaada fethi gazâlarımız mübârek ola, ammâ cümle üsârâ ve kelleleri ve cümle cebehâne ve mâl-ı ganâ'imleri bize göndermedin kim guzât-ı müslimîn içre bir sürûr [u] şâdumân olsa asâkir-i nusret-me'seri cenge terğîb etmiş olup savâb-ı ecr-i cezîl bulurdunuz, lâkin gâfilâne hareket edüp sa‘âdetlü pâdişâha cümle üsârâları gönderdiğinizden irtifâ‘-ı kadr bulup haberimiz yok iken sizlere Özü eyâleti ihsân olunmuş, ammâ biz dahi sizin gibi gazâdan huzûr-ı pâdişâhîye geldiğimizde sa‘âdetlü pâdişâh cenâb-ı şerîfinizi Özü eyâletinden ma‘zûl edüp yeriniz Silihdâr Fazlî Paşa'ya sadaka olunup sizler Âsitâne-i sa‘âdete gelüp Kaya Sultân efendimizle bâğ u bâğçelerinizde zevk [u] safâ etmek fermân-ı hümâyûn sâdır olup mektûbuma amel edüp âheste âheste Der-i devlet-masîre gelesin" deyü niçe gûne elfâz-ı müstehzî ve niçe ta‘n-âmîz kelâm-ı hased-âmîzler gelüp âhir-i kâr,

Bin altmış sekiz mâh-ı Rebî‘ulevvel'in dördüncü günü Silisre'den İslâmbol'a revâne olduğumuz beyân eder

Evvelâ Silisre'den yine alay-ı azîm ile çıkarken cümle ehl-i beled bükâ-âlûd olup cümle sığâr u kibârın du‘â-yı hayrlarıyla ibtidâ,

Menzil-i Namâzgâh: Üç gün meks edüp ol ân Fazlî Paşa'nın Ahmed Ağa nâm bir umûr-dîde müsellimi gelüp dîvân-ı pâdişâhîde ***[69a]*** hil‘at-i fâhire geyüp eyâlet-i Özü‘ye Fazlî Paşa mutasarrıf olup ol gün Melek Ahmed Paşa mu‘tâd-ı kadîmesi üzre Namâzgâh'dan kalkup cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Aflator: Büyük kâfir köyü ve ma‘mûr (–) metdir.

Andan **karye-i Hisârlık**, andan yine kıbleye **karye-i Kırcaot**, andan semt-i şarka meyyâl âbâdân kurâlar geçüp,

Kal‘a-i Pravadi: Ma‘mûr u müzeyyen şîrîn şehir olduğu cild-i (–) fihrisinde merkûmdur, nazar oluna.

Andan **karye-i Çenge**, andan k**arye-i Çelebile**r, andan semt-i kıbleye

Kasaba-i Aydos: Bâlâda mevsûfdur. Andan cânib-i kıbleye,

Karye-i Sasalar: Rub‘-ı meskûnda bunun balı gibi ve râyiha-i tayyibeli olup beyâz asel-i musaffâsı olduğu yazılmışdır.

Andan **karye-i Karabınar**, andan yine kıbleye **Kovanlı**, andan **Ereğli**, andan,

Kasaba-i müzeyyen Kırkkenîse: Bu dahi bâlâda mufassal mevsûfdur. Andan,

Kasaba-i Yene: Kaynar bir ayn-ı âb-ı zülâli nehr-i Tuna'dan geldiği bâlâda mektûbdur.

Andan yine taraf-ı kıbleye **karye-i Tatarlı**, andan **karye-i Hacılar**, andan **kasaba-i Fener**, andan **kasaba-i Çatalca**.

Bin altmış sekiz Rebî‘ulâhir'inin ikinci güni Belde-i Tayyibe, ya‘nî Kostantiniyye şehrine dahil olduk

Üç aydan eksik İslâmbol'da bâğ u bâğçeler ve hadîka ve bostânlar ve şâhâne yalılarda şeb [ü] rûz Kaya Sultân ile efendimiz Melek Ahmed Paşa zevk u safâlar edüp bizler dahi anların zıll-ı himâyesinde taraf taraf cemî'i ahibbâ ve dostân ve âşıkân-ı sâdıkânlarımız ile seyr-i safâlar ederken (–)

Bin altmış sekiz şa'bânının üçüncü gün bâzârertesi Edirne'de sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhdan hatt-ı şerîf gelüp Köpürlü Mehemmed Paşa'nın yenine İslâmbol'da kâ'immakâm olup Kör Hasan Paşa kâ'immakâmlıkdan ma'zûl olup (–) sadaka ihsân olunup Kör Hasan Paşa'nın kâ'immakâmlıkdan ma'zûl olduğuna târîhdir:

Azl olup İblîs nasb oldu yerine çün Melek

Dedi hâtif azline târîh uhruc yâ racîm

sene 1068.

Ba'dehû kâmil on gün Âsitâne-i Sa'âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa'nın kâ'immakâmı olmuşken on birinci günde sene 1068 şa'bânının yigirminci pencşenbe gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı kâ'immakâmlıkdan ma'zûl edüp Edirne bostâncıbaşısı olan Kırkayak Kanlı Sinân Paşa Köprülü yerine kâ'immakâm olup efendimize Afyonkarahisârî {sancağın} ber-vech-i arpalık ihsân olunup İslâmbol'da karâr-dâde olup yine Kaya Sultân bâğlarında zevk u safâda olduk. Bu mahalde Kırkayak Kanlı Sinân Paşa'nın kâ'immakâm olduğuna târîhdir (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu mahalde Bilâd-ı Ungurus'dan ve eyâlet-i Tımışvâr'dan ve cümle ol taraf serhadlerinden feryâdcılar gelüp Erdel Kralı Rakofçioğlu ve Kemen Yanoş la'în Lipova ve Çanad ve Göle ve Tımışvâr serhadlerin gâret ve âlân u tâlân ve halkını nâlân ve esîr [ü] giryân etdiği haberi Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi'e haber gelince cemî'i umûr-dîde ve kâr-âzmûde âdemlerin dîn-i mübîne mu'înleriyle meşveret olundukda cümlesi ale'l-ittifâk,

"Vilâyet-i Erdel'de Rakofçi Kral-ı dâl üzre sefer olunmak farz-ı ayndır" denilüp Fâtiha-i seb'ü'l-mesânî tilâvet olunup Edirne'de Bâb-ı hümâyûn önüne tuğ-ı pâdişâhî çıkup cemî'i memâlik-i mahrûse-i Âl-i Osmân'a kapucubaşılar gidüp asker-i deryâ-misâl sürdüler.

Sene 1068 târîhinde bâ-fermân-ı Sultân Mehemmed, Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova gazâsına müteveccih olup deryâ-misâl asker Tımışvâr'a vardıkda ol serhad gâzîleriyle [25] deyüp müşâvere etdikde cümle guzât-ı müslimîn re'y-i ahsen görüp Tımışvâr sahrâsı içre Erdel kralının şebeş kal'asına ve Logoş kal'asına amân u zamân vermeyüp kal'ateyn-i seddeyn-i metîneyn feth olup içlerine müstevfâ cebehâne ve toplar ve asâkir-i nâmdârlar koyup dahi Erdel kılâ'ların feth [ü] fütûh etmeğe müteveccih olmuşken,

{Der-beyân-ı sebeb-i isyân-ı Celâlî Abaza Kara Hasan Paşa}

Anadolu'da Abaza Kara Hasan Paşa yetmiş seksen bin {askerle} sefere me'mûr pâdişâh kuluyla âsî olup sefere gelmediğinden mâ'adâ sekbân ve sarıca haşerâtları eli memleketi nehb ü gârete başlayup yüz bin asker ile Bursa şehri üzre azîmet eyledüğü haberi sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine gelince Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî'den Zenceflizâde nâm kapucubaşı Hasan Paşa'ya hatt-ı şerîf ile varup,

"Benim lalacığım, vezîria'zamım kâfir üzre ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâldedir. Sen dahi

dîn-i mübîne mu‘în [ü] zahîr olup elbette sefere yanında olan askerimle yetişesin. Gûyâ kâfire imdâd etmeyesin. Sözüm tutup ***[69b]*** Bursa şehrin incitmeğe gitmeyesin. Hemân Boğazhisârlardan Yanova gazâsına gidesin. Du‘â-yı hayrım tamâm olup ber-hurdâr ve behremend olasın" deyü hatt-ı şerîf vardıkda aslâ hatt-ı şerîfe amel etmeyüp,

"Köpürlü Vezîr ile yetmiş kimsenin başların isterim ve illâ Rûmeli kâfiristânı sizin, deryâdan beri Anadolu benim" deyü haber gönderüp deryâ-misâl asker ile Üsküdar'a gelmeğe bel bağlayup yine Zenceflioğlu Kapucubaşı pâdişâha bu haberle gelince hemân pâdişâh-ı cem-haşmet Köpürlü‘ye bir hatt-ı şerîf yazup,

"Elbette lalam Erdel kralı ve Nemse çâsârlarını kayd [u] bend ile huzûruma getirirsen, makbûl-i hümâyûnum değildir. Anlar kâfir değiller. Hemân der-i devletime gelüp müselmân şeklinde Kara Hasan Abaza kâfirlerinden intikâm alasın" deyü hatt-ı şerîf ile Zenceflioğlu Köpürlü Mehemmed Paşa vezîre vardıkda hatt-ı şerîfi verüp Köpürlü vezîr hatt-ı şerîfi okuyup,

"Yâ Rabbî, bu âsîleri senin azametin kılıcına saldım" deyüp Zenceflioğluna Hasan Paşa ahvâlin su'âl etdikde ol dahi Hasan Paşa'nın tarafdârlığı semtin tutup,

"Anın azamet-i dârâtı ve ünvânı ve kerr ü ferr ve şân u şöhret ve şevketi sizde ve Âl-i Osmân askerinde yokdur" deyince hemân bu pâ-der-havâ-gûy çelebi ağanın vücûdun sahîfe-i âlemden seyf-i müczem ile nâzikâne {Köpürlü vezîr} hak edüp andan hatt-ı şerîfe amel etmeğe sehel ârâm edüp andan ale't-ta‘cîl asker-i bî-pâyân ile ılgar edüp,

Der-beyân-ı muhâsara-i kal‘a-i Yanova

Ol gün kal‘aya amân u zamân vermeyüp azharun mine'ş-şems asâkir-i İslâm'ı meterise döküp cânib-i erba‘asın yedi vezîr ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ve yetmiş aded tabl [u] alem sâhibi sancak ümerâları ve yüz on aded alaybeğleriyle Yanova kal‘asın kat-ender-kat kuşadup gece ve gündüz sademât-ı top-ı kûplar ile yedi yerden döğüp âhirü‘l-emr sene (–) târîhinde kal‘a-i Yanova feth olduğu târîhidir. Be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa-yı sadrıa‘zam.

Târîh-i feth-i Yanova (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Hemân ol ân vezîria‘zam kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp içine yigirmi oda yeniçeri ve topçu ve cebeci ve yigirmi bin asker ile içine ibtidâ (–) paşayı muhâfazacı koyup cemî‘i mühimmât [u] levâzımât-ı kal‘ayı kemâkân görüp ordu-yı İslâm'da dellâller nidâ eder kim,

"Her kime dirliği lâzım ise ardım sıra gelüp Kâsım ulûfesin Kâğızhâne'de alsın" deyüp ılgar ile Yanova'dan İslâmbol'a geldikde Melek Ahmed Paşa ile mükellef alay edüp Köpürlü‘ye istikbâle çıkup Dâvûdpaşa kurbunda iki vezîr-i dilîr birbiriyle buluşdukda,

Köpürlü vezîr eydir: "Bürâder şu sizin Abaza Hasan Paşa biz gazâda iken kâfire ey imdâd edüp bizi acele ile ey getirmedi mi?" deyince,

Hemân Melek Paşa eydir: "Ey sultânım, niçün ‘sizin Hasan' dersiz? Ol şimdi kâfirden eşedd olup me'mûr olduğu cihâd-ı fî-sebîlillâha gitmedi. Anın katli şer‘an ve ana tâbi‘lerin cümle katlleri helâldir. Hemân üzerine sefere çıkalım" dedikde (–) (–) hemân,

Köpürlü eydir: “Ya Hasan sizin âşîretinizden Abaza’dır. Üzerine sefer eder misiz?” dedikde,

Melek eydir: “Eğer fermân-ı pâdişâhî olursa Vallâhi şimdi Üsküdar’a geçerim” dedikde,

Köpürlü cihân kadar hazz edüp, “Bürâder, inşâ’allâhu Te‘âlâ ol âsîlerin yakın zamânda başları Der-i devlet’e gelir. Bu niyyete el-Fâtiha” deyüp at başı berâber alay-ı azîm ile {Dâvûdpaşa sarâyında sa‘âdetlü pâdişâha buluşduklarında anda sehel müşâvere olup yine Dâvûdpaşa’dan deryâ-misâl asker ile pâ[di]şâh-ı âlem-penâh dahi} tâ Kâğızhâne sahrâsında otağ-ı Âsaf-ı Berhıyâ‘ya varup {meks etdikde} ba‘de’t-ta‘âm Melek Paşa yine Köpürlü‘den me’zûn olup alay-ı azîmile sarâyına gelüp karâr-dâde olup ol ân Köpürlü vezîr ulûfe çıkarup ol gün ol gecede yedi bölük sipâhîye ve cemî‘i mevcûd olan kullara meş‘aller ile ulûfe verilüp devr oldukda defter-i pâdişâhî kapanup cümle Hasan Paşa yanında bulunan ve dahi Köpürlü‘yle Yanova gazâsında bulunup gözü görüp ma‘lûmu olan âdemler seferden Kâğızhâne ulûfesine gelmedikleri ecilden Hasan Paşalı bahânesiyle yigirmi bin altmış altı aded sipâh ve dokuz bin aded yeniçeri ve cebeci ve topçu ve’l-hâsıl kırk bin asker-i İslâm’ın esâmesi çalınup ertesi gün,

Beşiktaş‘dan Üsküdar’a geçüp Hasan Paşa-yı Celâlî üzre sefer tedârikin beyân eder

Bâ-fermân-ı şehriyârî cemî‘i Âl-i Osmân askeri Üsküdar sahrâsında hayme vü hargâhlar ile meks edüp Anadolu vilâyetlerinde ne kadar Âl-i Osmân’ın eyâletleri vezîrleri ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara ve cemî‘i kadılara Hasan Paşalı katliyçün nefîr-i âm hatt-ı şerîfleri cemî‘i Memâlik-i Mahrûsa-i Âl-i Osmân’a emr ü fermânlar pârekende ve perîşân olup cümle Kürdistân askerine Diyâr ***[70a]*** bekir eyâletiyle Murtazâ Paşa serasker oldu. Ve Erzurûm eyâletiyle Gürcistân ve Ahıçka ve Kars ve Tırabuzan ve Van askerlerine Gürcî Mustafâ Paşa serdâr olup anlar deryâ-misâl asker ile Murtazâ Paşa üzre gelmede. Kara Hasan Paşa da kırk bin güzîde âteş askerle Üsküdar üzre varmada. Tâ ki Karaman eyâletinde Ilgın nâm sahrâda iki İslâm askeri deryâ-misâl birbirlerine mukâbil olup bir mukâtele olmuşdur kim hubût-ı Âdem’den berü Âl-i Emeviyyûn’dan Abdullâh ibn Mervân bile böyle dilîrâne Rüstem-i Restâne-misâl {ceng} etmemişdir ve görülmemişdir.

Âhir meydân-ı şecâ‘at ve zafer-i me’ser bi-emr-i Hayy-i Kadîr Hasan Paşa’ya kalup Murtazâ Paşa ve Gürcî Mustafâ Paşa’lıdan niçe bin aded bî-günâh âdemler hâke güm olup Murtazâ Paşa’nın ol zer-ender-zere gark olmuş pençe-i âfitâb-ı duhter-i pâkîze ahterler kim her biri cemî‘i zamân âfitâb-ı âteş-tâbda pinhân olmuşken ve nâz u na‘îm ve ni‘met-i nefîse ile perveriş olmuş Nefîse Bula ve Sitimâh Bula ve Mihrimâh Bula ve Dilcân Bula ve Canizâr Bula nâm yetmiş aded cevârîler kim her biri birer Rûm harâcı {değer} hûrî-misâl bintânların cümlesi sekbân ve sarıca haşerâtlarının destlerine {mezkûr câriyelerin} girîbânları girüp baş kabak ve yalın ayak başlarından tâc ve eyinlerinden hulle ve pâlarından halhalları ve gûşlarından mengûşeleri gidüp gûyâ cennetden uryân çıkan Havvâ anamıza döndüler kim her bir duhterin girîbânları çâk, ammâ rahim yakaları cak olmayup her biri izz u vakâr ile mezkûr kızları huzûr-ı Hasan Paşa’ya sekbân ve sarıcalar getirince,

Hasan Paşa eydir: “Bire Murtazâ Paşa ayıb değil midir kim yiğit olasın. Bir nefsün belâsıyçün bu kadar fâhişe ordu-yı İslâm’da taşıyup böyle rüsvâ-yı âm olasın” deyüp,

Hasan Paşa eydir: “Tîz şahbâzlarım, bu anda bu cevârîlerin esbâb [u] eskalleri ve halhalları ve bilezikleri ve donların veresiz” dedikde cümle kızların esbâbların getirüp geydirdiklerinde hemân Hasan Paşa merdlik edüp cümle câriyeleri taht-ı revânları ve tavâşî ağaları ve ba‘zı esîr olmuş kapucubaşılarıyla esbâbları ve katarların verüp yanlarına on bayrak sekbân koşup her bir kızlara ve tavâşîlere belağan mâ-belağ ihsânlar edüp Murtazâ Paşa’ya,

“Eyle olur bürâder cân u baş kurtarmak hâlidir, size ve bize böyle olur” deyü mektûblar gönderüp niçe bin gûne özrler diledi, ammâ Murtazâ Paşa cây-ı amân deyü {Afyonkarahisârı‘na andan} Haleb kal‘asın buldu.

Ve Gürcî Mustafâ Paşa dahi cân ve başıyla kaçarak Afyonkarahisârı‘n kân-ı mekân eyleyüp iki vezîr-i âlîşân ve yigirmi iki aded mîr-i mîrân-ı Âl-i Osmân cümlesi uryân u büryân ve giryân u nâlân dağlara düşüp ancak piyâde cân kurtardılar.

Bu Mustafâ Paşa’dan mâ‘adâ cümle vüzerâ ve ümerâlar ve gayrı asâkir-i İslâmlar cümle Haleb kal‘asına firâr edüp kapandılar kim Çelebi Hasan Paşa’dan halâsa mukayyed olalar, ammâ öte tarafda Hasan Paşa ise iki serdâr-ı mu‘azzam vezîrin ve yigirmi iki aded mîr-i mîrân ve sâ’ir ümerâların ve seksen yedi bin askerin cümle mâl-ı Karûn’uyla Hasan Paşa kenz-i dahme-i Efrâsiyâb’a mâlik olup Hasan Paşa’nın bir şütürbânı bir köçeğe mâlik değil iken ikişer üçer çifte köçeğe ve birer ikişer katar köşke mâlik şerîf ağa oldular.

Ve seyis ve harbendeleri ve akkâm ve meş‘alcileri ve cerge ve katar u mehâr ve zırh [u] zereh-külâh ve bâr [u] büngâha mâlik olup gûyâ leyle-i Kadr’e uğrayup nicesi şâdmerk oldu, ammâ Murtazâ Paşa askeri ve Gürcî Mustafâ Paşa askeri bir habbeye ve bir cübbeye muhtâc ve ac u zâc olup dağlarda niçe gün Hasan Paşa’lı havfinden her biri ot otlayarak birer tarîk ile dâr [u] diyârlarına firâr edüp niçe yüğrük atlı olanlar at başın Üsküdar’da Köpürlü Mehemmed Paşa otağında çeküp soluk aldıkda nice bozulup nice kırıldıkların ve cümle vüzerâ nice firâr etdiklerin Köpürlü‘ye nakl etdiklerinde Köpürlü-yi müdebbir,

“Bu haber şâyi‘ olmasın” deyü feryâda gelen âdemleri haps etdi, ammâ yerin kulağı vardır.

Ertesi gün “Hasan Paşa Murtazâ Paşa’yı ve Gürcî Mustafâ Paşa’yı seksen yedi bin asker ile cümle amân u zamân vermeyüp kırmış. İşte Hasan Paşa yüz bin sekbân ve sarıca ile bu Üsküdar’a geliyormuş” deyü bir güft [u] gû olup Üsküdar içre âdem deryâsı çalkalanup İslâmbol’a firâr etmeğe kırk elli guruşa kayık bulunmayup Köpürlü kayıkları yasak edüp, ol gün Melek Ahmed Paşa efendimize ve Boynueğri Mehemmed Paşa’ya fermânlar gidüp cümle askerler ile Üsküdar’a geçüp Ağaçayırı ve Kadıköy ve Bulgurlu ve Çamlıca dağı eteklerinde handaklar kazup ve tabyalar ***[70b]*** düzüp ve yedişer kat meterisler kazup cümle yeniçeriler ve paşaların sekbân u sarıcaları meterise girdikleri gün sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlî-câh sa‘adetle yigirmi bin aded güzîde bostâncı ve on iki bin kendü sarây-ı hâs askeriyle Üsküdar’a geçüp Sarây-ı Üsküdar’da meks edüp Kayışbınarı Kocaeli yolları ve Bostâncıbaşı köprüsü nâm yollara ince karavullar koyup cümle eyâlet {hâkimlerine} Hasan Paşa üzre varup ceng etmeleriçün mü’ekked evâmir ve hatt-ı şerîfler gitdi.

Ammâ beri tarafda Üsküdar’da cümle asâkir-i İslâm’ın Hasan Paşa havfinden durmağa

iktidârları olmayup gün be-gün "Geldi, geldi, basdı basdı" dimeden berî olmak içün âhir Üsküdar'dan cümle asâkir-i İslâm sa'âdetli pâdişâhı alup hâh-nâ-hâh İslâmbol'a geçirip Üsküdar'ı hâli üzre kodular.

Ammâ öte tarafda Hasan Paşa günden güne şîrînleyüp başına deryâ-misâl asker cem' {edüp} memâlik-i mahrûseleri urmada ve yakup yıkmada. Ve re'âyâ vü berâyâ üzre konup sekbân u sarıca haşerâtları bu kadar ibâdullâhların mâlları ve evlâdların alup gûnâ-gûn nâ-şer'î eziyyetler edüp âhir-i kâr bu kadar eziyyetden sonra niçe yüz bin re'âyâ vü berâyâ bu hâli görüp cevr u cefâ-yı nâ-hemvâra tâkat getiremeyüp cemî'i Anadolu ve Karaman ve Mar'ayş ve Sivas eyâletlerinin ahâlîleri ekip biçmeği ve yeyüp içmeği şehirlerinde bırağup götürmede yenli ve bahâda ağır zî-kıymet mâlların ve ehl [u] ıyâllerin alup kimi diyâr-ı Acem'e ve kimi Bağdâd çölüne ve kimi Erzurûm yoluna vilâyet vilâyet gidüp el vilâyet perîşân ve pârekende olunca Hasan Paşa askeri içre bir kaht [u] galâ-yı azîm oldu kim gûyâ Mısır'da kaht-ı Yûsuf oldu.

Der-beyân-ı kâr-ı ahvâl-i Celâlî Hasan Paşa

Bu Hasan Paşalı içre kaht [u] galâ olduğundan hâlleri perîşân olup kankı diyâra gideceklerin bilmeyüp,

"Gâh Mar'ayş ve gâh Adana ve gâh Kayseri'de Göksun yaylası" deyü serseri gezerken Âsitâne-i sa'âdet tarafından mezâhib-i erba'adan fetvâ-yı şerîfler ile evâmir-i şerîfler ile cemî'i eyâletlere ve sancaklara ve kazâlara Hasan Paşalı katliyçün nefîr-i âmlar gelüp,

"Mâlları sizin, ancak cümle celâlînin başları bizim" deyü fermân-ı şehinşâhîler sâdır olunca *el-azametullâh* Türk tâ'ifesinin ellerine böyle fursat girince ata, dona kâdir olan ve olmayup eğri demirin eline alup piyâde pür-silâh Etrâk tâ'ifesi Hasan Paşalının ardları sıra sarp dağlara girüp Hasan Paşa'nın dağda ve taşda ota ve otluğa ve bir iki konak ba'îd zahîreye gidenleri ve "Hasan Paşalıdır" deyü niçe tüccâr tâ'ifesin ve'l-hâsıl çatal Osmânlı sarıklı ve atları na'llı ve kıyâfetleri belli eli tüfengli ve belleri vezneli ve kaba bıyıklı âdemleri kıra kıra tamâm edüp günden güne {dahi} kış gelüp lâ-mekân bî-mekân bini iki bini bir tarafa zahîreye gitmeğe iktidârları kalmayup günden güne etrâf [u] eknâfların cânı acımış re'âyâ vü berâyâ ile münhezim olmuş asker-i firâvân ihâta etmede, ammâ bu minvâl üzre Hasan Paşalının da duracak ve oturacak ve sığınacak ve yatacak ve zemistândan kanacak bir cây-ı menâs yerleri kalmayup askeri ve kendisi aç bî-çâre Hasan Paşa neylesün? Askere muhtâc âhirü'l-emr hâne berdûş gezmeden ve ac u zâc ve bir hınta ve şa'ire muhtâc olup cihân başlarına dar oldu. Mâl-ı metâ' çok, ammâ yenir mi? Yiyecek yok. Havf u haşyet ve renc [ü] anâ çok.

Âhirü'l-emr hemân bir gün kırk yedi bin aded celâlîlerin eşbehlerinden dörd vezîr-i a'yân ve sekiz mîr-i mîrân ve yüz yetmiş alaybeğleri ve üç yüz aded sipâh kethüdâyerleri ve altı yüz aded yeniçeri serdârları ve iki yüz yetmiş bayrak sekbân ve sarıca bölükbaşıları ve sâ'ir melâ'în ve müfsidîn iş erleri hemân huzûr-ı Hasan Paşa'ya bi'l-muvâcehe gelüp gûnâ-gûn şutûm-ı galîzeler ile ve "Bire gidi Kazak" lafzı ile eyitdiler kim,

"Bire gidi kâfir Abaza, sen bizim bâzû-yı kuvvetimizle Âl-i Osmân'ın Ilgın şehri altında üç vezîrden ve yigirmi iki aded beğlerbeğisi ve sâ'ir ümerâları ve seksen yedi bin askeri

bizim sebebimizle bozup on Mısır hazînesi mâl-ı Karûn'a mâlik olup ve niçe bin aded at ve katara ve sâ'ir âlet-i silâh ve serâperdelere ve cebehâne ve sâ'ir mâl-ı ganâ'ime mâlik olup bizi ve atlarımızı ve tevâbi' [u] levâhiklerimizi bugünkü günde bu kılıç gibi gelmiş kışda açlıkdan bizi kırarsın" diye diye Hasan Paşa'yı cânından bîzâr etdiler. Hemân Hasan Paşa-yı pür-zâr Sarı Ken'ân vezîri ve Tayyaroğlu vezîri ve Musli Paşa vezîri ve Cân Mirzâ Paşa'yı ve Alî Mirzâ Paşa'yı ve şâtır karındaşı Abaza Hasan Paşa'yı ***[71a]*** ve Hâdım karındaşı ve Tatar Ahmed'i ve Bektaş Ağa Ömer'in ve Başka Vâdî ve Vehhâb Kadı ve Kudde Çerkezini ve şâm Ağası Kör Abdüsselâm'ı ve Kadrî Ağa'yı ve Kürd Osmân (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve niçe bunun emsâli iş görmüş paşaları ve ağaları Hasan Paşa huzûruna çağırup bu mezkûr umûr-dîde âdemler ile meşveret edüp,

"Ağalar, beğler ve birbirinden yeğler, vezîrler ve kardaş ve yoldaş ve sırdaş başdaşlar, bugün gördünüz mü bu bizim levendâtlar benim yüzüme karşu ne söylediler? Allâh'dan revâ mıdır? Bu hakârete kim tahammül eder? Ben bugünkü gün anların veliyy-i ni'amları değil miyim? Bu hâl üzre hâlimiz neye müncer olur? Mâlımız şükür Allâh'a çok, ammâ aşımız ve işimiz ve eşimiz yok. Cümle cihân halkı hâlâ bize düşman. Eşimiz yoldaş, sırdaş, hâldaş kardaşlarımız dahi bugünkü gün görün bize rû-be-rû ne gûne zebân-dırâzlık etdiler" dedikde, hemân,

Kürd Osmân eydir: "Vallâhi Sultânım, anları da ta'[y]îb etme kim cânlarından bîzâr olup atları ve kendüleri açlıkdan öldüler" denildikde, hemân,

Tayyaroğlu eydir: "Buna tedârik, cümle asker ile yap yap Kilis ve Azez ve A[yı]ntâb ellerine varalım. Bir zamân anda sevâhil görelim. Eğer anda dahi yine bu askerimiz ta'n-âmîz sözler söylerlerse hemân bir gün cenâbınız darılup 'sizin derdinizden Murtazâ Paşa'ya dahl düşüp Haleb'e düşerim' deyüp beş altı yüz âdemle cenâbınız ve beş altı yüz âdemle hakîr ve beş altı yüz yiğit ile Ken'ân Paşa karındaşımız ve Musli Paşa karındaşımız ve Ferhâd Paşa ve Deli Gürcî Dilâver Paşa ve Cân Mirzâ Paşa ve Alî Mirzâ Paşa ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve'l-hâsıl cümle paşalar ve beğler ile Kilis ve Azez ve Ayıntâb altına varalım. Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Ve'l-hâsıl derûn-ı Haleb'de mütehassın olan paşalar ile haberleşüp,

'El bizim ve etek sizin' deyü dahl düşme haberin gönderelim.

Görelim, 'gel' derler mi ve demezler mi? Yohsa bu sekbân u sarıca ve çalıcı mehterleri ve aşcıların derdlerin çekmeden ise ölmek yeğdir.

Hele bir kerre bu nezâketle Haleb'e girelim. Olmaya illâ hayr" deyüp Haleb'e âdemler gönderirler.

Bu re'y [u] tedbîri müstahsen görüp nefîr-i rıhletler çalınup tuğlar Ayıntâb'a varır. Andan ale's-sabâh tuğlar kıble çölüne doğru çekdikde hemân yine Hasan Paşa askeri hücûm edüp Paşa'nın dizginine yapışup,

"Gidi Kazak, bu çöl [ü] çölistânın neresine gidersin?" deyü feryâd etdiklerinde derhâl Hasan Paşa mukaddemâ meşveret-i ma'hûde üzre sarıcalara ve çalıcı mehterlere eydir:

“Bire hey kâfir gidiler, sizin sözünüzle Yanova seferine gitmeyüp sizin derdinizden âhir âsî {oldum ve} ikide birde ‘bizim kuvvetimizle bu kadar mâl sâhibi oldun’ deyü başıma kakarsız. İşte mâl [u] menâl başınızda pârelenüp irte kalsın. İşte biz sizin ta‘nınızdan Haleb’e gidüp başımı Kara Murtazâ Paşa’ya vermeğe giderim. Emr Allâh’ındır. Dün doğdum, bugün ölürüm. Beni isteyen kardaşlarım gelsin” deyü dahi Haleb’de Murtazâ Paşa’dan haber gelmeden hemân Hasan Paşa üç vezîr ve yedi beğlerbeği ve niçe iş görmüş âdemler ılgar ile Haleb’e karîb vardıkda,

{Kavm-i avânın Hasan Paşa’ya eyledikleri âkıbet-endîş pendnâmeleridir}

Hasan Paşa’nın hayırhâh-ı devlet olanların ağır yırtup iş görmüşlerinden ba‘zı bölükbaşılar eydirler:

“Amân sultânım, diri dirliğinizde Haleb tokadına girme. Eş kurbân olayım. Bu kadar bin kesen var ve yetmiş seksen bin askerin var. Andan gayrı yüz bin yiğide mâl verüp iki kerre yüz bin asker ile evvel bahârda ya Erzurûm’dan ya Van’dan ya şehrezûl’dan Acem diyârına gidelim. Elin vilâyetin Hüsrev Paşa gibi âlân u tâlân ve harâb u yebâb edelim. Âl-i Osmân’a birkaç memleket feth edelim. Sikke ve hutbeyi Osmânoğlu nâmına okudalım. Ola kim Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ hazz edüp cürmümüz afv edüp feth etdiğimiz Hemedân ve Dergezîn ve Erdebil ve Kehrân ve Rûmiyye ve Tebriz ve Hoy ve Menend ve Salmas ve Tesu ve Ordubar ve Nahşivân ve Revân ve Gence ve Tiflis ve Tomanis ve şirvan ve şamaki’ye varınca yedi vezîrlik kal‘alar ve şehr-i âbâdânlardır, ***[71b]*** inşâ’allâh bu zikr olunan kal‘alara amân u zamân vermeyup feth etdikde işte yanında olan hâzır yedi aded vezîr ve vezîrliğe lâyık beğlerbeğilerin var. Feth etdiğimiz diyârları Âl-i Osmân sizlere verüp İran ve Turan’a hükm edelim. Amân vezîrim, sözümüz tut. Acem’e böyle gidelim ve gazâlar edüp dîn-i mübîn uğuruna kılıç çalalım. Hemân sultânım, amân Haleb’e girmeyelim” deyü niçe âkıbet-endîş hayırhâhlar Hasan Paşa’ya va‘z [u] nasîhatlar etdikde nasîhatları aslâ makbûle geçmeyüp,

Hasan Paşa-yı Celâlî‘nin amân ile Haleb {kal‘asına} girdiğin beyân eder

Hemân kim Hasan Paşa Haleb’e teveccüh edince niçe bin eşkıyâ-yı haşerâtlar,

“Biz dağları ve bâğları biliriz. N’işleriz minâreli câmi‘li şehirlerde?” deyüp ellere ve dağlara ve bâğlara ve bellere ve yollara dönüp gitdiler.

Ammâ Cân Mirze Paşa ve Tatar Ahmed Ağa ve Kadrî Ağa ve Kürd Osmân Ağa hakîkatlilik edüp tâ Haleb kal‘asına dek varup Hasan Paşa ile vedâ[‘]laşup Haleb’e girmeyüp levendileriyle(?) Ane ve Seleme kal‘aları ve Mevâl ve Keys urbânı taraflarına {çöle} açıldılar, ammâ Hasan Paşa ve üç vezîr ve yedi paşa ve yedi aded beğ ile cümle ve üç bin asker ale’l-gafle Hasan Paşa boğazında amân kılıcıyla Murtazâ Paşa’ya varup,

“Amân paşa karındaş dahelek” deyü feryâd ederek Haleb sarâyında Murtazâ Paşa ile buluşdukda hemân Murtazâ Paşa sâde mest ile Hasan Paşa’ya karşı çıkup cümle vüzerâlar birbirlerine ayaklarına düşüp envâ‘-ı tekrîm ile Murtazâ Paşa da‘vâ-yı uhuvvet ile ca‘lî öpüşüp ve kucuşup görüşüp derûn-ı sarâya girüp birbirlerine ol kadar iştiyâkî âşinâyîler etdiler kim gûyâ bunlar râh-ı hacc refîkleri idi. Murtazâ Paşa, Hasan Paşa’ya ve Sarı Ken‘ân Paşa’ya ve Tayyaroğlu Ahmed Paşa’ya ve gayrı beğlerbeğilere ve paşalara,

“Safâ geldiniz, hoş geldiniz” deyü {yüzlerine} piyâz u niyâz ve dil-nüvâzlıklar edüp cümle vüzerâlara birer semmûr kürk ve gayrılara birer zer-ender-zer {hil‘at} geydirüp,

Murtazâ Paşa eydir: “Aceb âkilâne hareket etdiniz. Allâhu a‘lem kim siz Hazret-i Hızır’a râst geldiniz yâhûd bir sa‘d sâ‘atde müşâvere edüp Haleb’e geldiniz. İmdi bir ayak evvel sizin bu Haleb’e amân ile geldiğinizin tedârik meşveretin görelim” dedikde, Hasan Paşa ve gayrı ayakdaşı âsî vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar eyitdiler:

“Vallâhi sultânım, istersen müşâvere eyle ve eyleme. şimdiki hâlde biz sana dahl düşdük. Gerek öldür ve gerek dirgir” dediler.

Murtazâ Paşa eydir: “Niçün böyle dersiniz? Sizin bir kılınızın düşdüğü yere Kara Murtazâ Paşa’nın başı gide, zîrâ Osmânlı‘ya kim yaradı, bugün size yarın bize, ammâ hele bugün geldiniz. Hâlâ Tanrı müsâfirimiz sizi Hasan Paşa karındaşımı {benim} kendi sarâyımın bâğçesine konduralım. Ken‘ân Paşa karındaşımız Deli Kurd’a konduralım ve Ahmed Paşa karındaşımız Çetrefil Paşa hânesine konduralım ve şâtır karındaşı Hasan Paşa ve Ferhâd Paşa’yı {sancakdâra} ve Alî Mirzâ Paşa’yı {Mar‘ayşlıoğluna konduralım} ve Musli Paşa cümle çadırlarıyla meks eylesinler ve her gün sizinle Haleb’e girüp bizimle müşâvere eylesinler” deyüp Murtazâ Paşa cümle Hasan Paşalı‘yı şehr-i Haleb’in enderûn [u] bîrûnuna cümle celâlîler yerlü yerlerince tevâbi‘ u levâhıklarıyla vezîrler ve paşalar ve beğler Haleb içre cümle ıskarça olup yerleşdiler.

Der-beyân-ı âkıbet-kârî-i Celâlî Hasan Paşa der-meştâ-yı Halebü’ş-şehbâ

Evvelâ Vâlî-i vilâyet-i Haleb Dutsak Alî Paşa ve muhâfızlardan Kara Murtazâ Paşa ve vâlî-i Erzurûm Gürcî Mustafâ Paşa ve şâm Vâlîsi Kadrî Paşa ve Musul Paşası Musli Paşa ve Kıbleli Paşa ve Çetrefilzâde Ahmed Paşa (–) ve Haleb mollası ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları ve nakîbüleşrâf ve cümle a‘yân [u] eşrâf, Haleb paşası sarâyına cem‘ olup cümlesi Hasan Paşa ile ve ma‘an olan vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve sâ’ir âsî ümerâlar ile cümle öpüşüp görüşüp ba‘de’l-kahve meclisi emânet edüp yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh ile meşverete âğâze etdiklerinde,

Murtazâ Paşa eydir: “Gelin ey ümmet-i Muhammedler! Bu Hasan Paşa karındaşımız ayağımıza düşüp dahl dedi. Biz buna ne re’y [u] tedbîr tedârik-i meşveret edelim?” dedikde,

Hasan Paşa eydir: “Vallâhi ey bürâder-i cân berâberim. Ben Köpürlü zâlim havfinden bâğî ve dağî ve yağı oldum. Sen dahi emr-i pâdişâhîye itâ‘at ***[72a]*** edüp Diyârbekir eyâletiyle yüz bin askere serdâr olup üstüme geldin. Ben dahi kuş-ı cânım halâs içün seninle ceng eyledim. Takdîr-i ezelde fursat u nusret benim imiş. Sû-i tedbîrin sebebiyle hezîmet senin imiş. N’edelim, n’eyleyelim? Takdîr-i ezel bu imiş kim pâdişâh-ı âlem-penâh havfinden kendü ayağımla şimdi ayağına düşüp Haleb dâmına giriftâr oldum ve cümle mâl-ı erzâk ve askerimden ayrılup işte şimdi huzûrunda yakam kıvırup önüne diz çökdüm. şu kadar ümmet-i Muhammed huzûrunda kanım ve katlim helâl olsun. İstersen öldür, istersen âzâd eyle. şânına ne lâyık ise anı eyle. Ben seninle ceng eyledimse cân u baş korkusundan etdim. Sen bana etme, sana da ederler. Pâdişâhdan benim bir katre kanım ricâ eyle” deyü Hasan Paşa ve gayrı vüzerâlar Murtazâ Paşa’dan ricâ edüp dîde-i pür-nemlerinden hûn-âlûd çekîde çekîde nemnâk yaşlar seyl-i revân olup Hasan Paşa bükâ eyledi. Huzzâr-ı

meclis içre bir gırîv [ü] feryâd ve bir bükâ âriz oldu kim,

Halebli Katîfeci Haydar Efendi {eydir}: “Allâh kurtara paşa efendim” deyü Fâtiha-i şerîf tilâvet edüp her bir celâlîlere tesellî-i hâtır verdiler.

Hemân Tayyaroğlu Ahmed Paşa eydir: “Bak a Murtazâ Paşa karındaşım, bu kârhâne-i dünyânın hükmü budur. Bozmak ve bozulmak Allâhu Rabbü‘l-âlemînin elindedir, ammâ hâlâ hasb-i hâlimize münâsib bir Acem mânîsi vardır kim ne der. Mânî-i Acem, beyt:

Baba kitâb ile sen

Oku ki tâ bilesen

Bunda bir iş işle kim

Sinde yatabilesen

Ey imdi mürüvvet ve merhamet Hazret-i Alî‘den kalmışdır. Sen dahi Murtazâ Alî isimlisin. Hâlâ şimdi huzûruna kendü ayağımızla ayağına geldik kim ayağıyla gelüp amân diyene ölüm olmaz. Aye[t] sûre-i (–) [26] deyü sana dahl düşdük. Gayret ve hamiyyet senindir” deyüp Tayyarzâde Ahmed Paşa hâmûş-bâş oldu.

Andan hemân Sarı Ken‘ân Paşa eydir: “Bak a Murtazâ Paşa karındaş, biz seninle Harem-i Hâs’da zülüf-keşân iken işitmedin mi ki Sultân İbrâhîm Hân asrında Varvar Alî Paşa bizim gibi baş korkusuna düşüp üstüne deryâ-misâl asker cem‘ olup Varvar Alî Paşa bu Köpürlü‘yü ve Amasiyyeli Kör Hüseyin Paşa’yı kırk elli bin askerleriyle bozup kırup Divriği Beği Kara Sefer Beğ‘i katl edüp Köpürlü‘yü ve Amasiyyeli Hüseyin Paşa’yı esîr edüp otak direğinde zincirler ile bağlı idi. Ba‘dehû İpşir Paşa dahi Varvar’ı hîle ile ‘Babacığım’ diyerek üzerine varup Çerkeş nâm kasaba altında Varvar’ı bozup, askerin kırup Varvar’ı katl edüp başın der-i devlete gönderdi. Âhir İpşir Paşa’yı dahi İslâmbol’da kul gulû-yı âmm edüp katl eylediler. Netîce-i kelâm, cânım Murtazâ Paşa ocakdaşım ve karındaşım, hâlâ biz bir alay huzûrun gelmiş eli ayağı bâğlı âdemleriz. Eğer sen bizi katl edersen ‘Men dakka dukka’ seni de katl ederler, *ve’s-selâm”* deyüp Sarı Ken‘ân Paşa da hâmûş olıcak,

Hemân Kara Murtazâ Paşa eydir: “Tîz tuz, ekmek ve kılıç ve bir Kelâm-ı İzzet getirin” dedikde, fi’l-hâl getirüp Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Kıbleli Paşa ve Çetrefil oğlu Hüseyin Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Haleb mollası (–) zâde efendi ve mezâhib-i erba‘a şeyhülislâmları yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh ile nân u nemeğe ve kılıca ve Kelâm-ı İzzet’e el urup ahd [ü] amân ile yemîn-i mugallaza edüp,

“Hâşâ ve kellâ benden size zerre ve şemme kadar zarar isâbet ede” deyü tekrâr-be-tekrâr bi-kesri’l-hâ yemîn edüp her biri Vezîr Murtazâ Paşa gibi yemîn etdiklerinde,

Murtazâ Paşa eydir: “Sizin cümleniz sa‘âdetlü pâdişâhıma arz edelim ve Hüsrev Paşa Abaza Paşa ile Erzurûm’dan Âsitâne’ye nice çıkdı ise ben dahi der-i devlete sizinle giderim” deyü tekrâr yemîn edüp arz [u] mahzarlar yazılup ol gün yüz yetmiş aded mühürler ile arzlar mühürlenüp Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Alî Paşa ve Çetrefil Hüseyin Paşa ağalarından ve şehir a‘yânlarından ve Hasan Paşa ve Sarı Ken‘ân Paşa ve

Tayyaroğlu taraflarından der-i devletde ***[72b]*** kapu yapmağa âdemleri ile Murtazâ Paşa telhîsi sa'âdetlü pâ[dişâ]ha ve bir mektûb-ı mahabbet-uslûb Köpürlü Mehemmed Paşa'ya gönderdiği mektûb sûretidir,

"İzzetlü, mürüvvetlü velîyy-i ni'am efendim sultânım arz-ı dâ'î-i kemter efkâr-ı ahkar budur kim, Sarı Ken'ân Paşa-yı muhannes-i keyvân ve nâdân-ı hutemân ile Harem-i Hâs'da neşv ü nemâ bulup Hâsoda'da Hırka-i Resûlullâh huddâmı olup otuz yedi sene hidmeti sebkat etmişken takdîr-i Hudâ donanma-yı hümâyûn dest-i kâfirde münhezim olduğuyçün havf u haşyet-i pâdişâhîden firâr edüp el-âye[t], Sûre-i Vennâzi'âtda *estağfirullâh* [27] âyeti itâbını müşâhede edicek âhirü'l-emr firâr edüp bir alay zaleme haşerâta teba'iyyet edüp (–) etdiği şenâ'at ve sefâhatleri bizim gibi çokdur ve sultânımdan gayrı kimsesi yokdur ve kabâhatları bî-nihâye olduğuna ilmimiz lahikdır, ammâ ol Âsitâne-i sa'âdet'in kadîmî emekdârlarından olduğumuz içün bu hakîre Hasan Paşa ve Tayyarzâde Ahmed Paşa kullarıyla gelüp 'Dahl-i emân' deyüp ayağa düşüp bî-tâb ü bî-mecâl geldiler ve emân dileyüp cerâyimlerine özr-hân olup [28] fehvâsınca cümlesi estağfirullâh [29] âyetin tilâvet edüp bu muhlîsiniz yanına geldiler.

Hamd-i Hudâ gayrı bed-hâhlar yanına varmadı. Etdiği a'mâl-i kabîha ve ef'âl-i fasîhanın cezâsın buldu. Ve Hasan Paşa ve Tayyarzâde Ahmed Paşa ve gayrı cümle tâ'ib ü tâhir olup bugünkü gün askerleriyle Haleb altında meks edüp dururlar. Eğer ednâ hâtırımız içün anların defter-i cerâyimlerine pâdişâh başıyçün afv kalemin çeküp her birin birer nânpâre ile behremend ederseniz, fermân sultânımındır. Ve eğer sefere gitmedüğü Yanova câniblerine sefere gitsin derseniz yine fermân sultânımındır" deyü Köpürlü Mehemmed Paşa'ya mektûblar ve sa'âdetlü pâdişâha telhîs bu sibâk [u] siyâk üzre yazılup Âsitâne-i sa'âdete her vezîrin ve Murtazâ Paşa'nın müstakil üç aded âdemleri gitdikde ol ân Murtazâ Paşa Hasan Paşa'nın huzûruna yigirmi kîse ve on kîse Tayyaroğlu'na ve on kîse Ken'ân Paşa'ya ve beşer kîse gayrı beğlerbeğilere ve ümerâlara cümle yüz on kîse ol gün celâlîlere ihsân eyleyüp şerbet ve buhûrdan sonra herkes konaklarına revâne olurken Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Alî Paşa üç vezîrin üç vezîr koltuklarına girüp binek taşında her birine birer mücevher eğerli at ve sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylânları altlarına çeküp anlar dahi şâd [ü] ferehnâk bilâ-rikâb süvâr olup her vezîr konaklarına revâne oldular.

Der-beyân-ı tazarru' [u] nâliş-i şükr-i Hudâ Murtazâ Paşa

Cümle celâlîler konaklarına gitdiklerinde hemân Murtazâ Paşa fi'l-hâl âbdest alup Hasan Paşa'dan gizlice kendü halvethânesine girüp iki rek'at namâz kılup eydir:

"İlahî, ey Hâlik-ı kevneyn [30],'sin ammâ bu ne sırdır kim Ilgın şehri altında beni yüz bin askerimle bu celâlîler münhezim etdirüp mâl-ı Karûn'a mâlik iken bir atımla kaçup cânım kurtardım. şimdi bugünkü günde cümle hasımlarımı Haleb kal'ası tokadına dıkup cümlesi ayağıma yüz sürdüler. İlahî, ben bir abd-i za'îf âsî kulunun cürmüme bakmayup afvınla mu'âmele eyle. Eğer istidrâc ise yâ Rabbî, bu devleti bana gösterme" deyüp firâvân tazarru' u nâlişler eyledi ve taşra çıkup fevka'l-had bî-hisâb izhâr-ı sürûr ve behcet edüp inbisât-ı şâdumânî gösterüp Hasan Paşa ve Tayyaroğlu'nun ve Ken'ân Paşa'nın akîblerince boğça boğça zî-kıymet girân-bahâ kâr-ı Hindî zertârîler ve susîler ve cûdîler ve

malayîler ve zâğîler ve germesûdlar ve Mahmûd-âbâdlar ve bir incü tesbîh kim cümle dürr-i yetîm idi ve bir summât-ı Muhammedî ta‘âm kim cümle kırk aded sîm âvânî suhûn-ı münakkaşlar kim içlerinde cümle mümessek ü mu‘amberîn ve muza‘ferîn ni‘met-i nefîse ile memlû ve sîm sini ve sîm leğen ve ibrik ve gûnâ-gûn fağfûr-ı Çin ve tabaklar ve münebbet kâseler ve Kuknus burnundan ve mercan ve kehribâr ve Seylân'dan murassa‘ kaşıklar ve girân-bahâ mücevher gülâbdân ve buhûrdân ***[73a]*** ve zertârî münakkaş bukalemûn pîşkîr ve gûnâ-gûn Lahorî şallar ve on şemâme amber-i hâm ve bir kantar ûd-ı Mâverdî ve sâ'ir levâzımâtlar ile yetmiş çift sarây yağlıkları gönderüp Hasan Paşa ile Murtazâ Paşa tekmîl-i mahabbet edüp Hasan Paşa bu hedâyâlardan vâfir tesliye-i hâtır bulup şâd oldu kim Hasan Paşa Murtazâ Paşa'yı bozduğuna nâdim olup "Âh ben bana etdim" dedi.

Ve yine ol gün ol sâ‘atde iç mehterbaşıyla Murtazâ Paşa Tayyaroğlu Ahmed Paşa'ya ve Sarı Ken‘ân Paşa'ya ve Hasan Paşa'ya gönderdiği gibi *tâbaka'n-na‘l bi'n-na‘l* ile hedâyâlar gönderüp hâtırların ele alup dil-nüvâzlıklar etdi.

Ve ba‘de'l-asr üç vezîre Murtazâ Paşa ellişer aded fağfûrî tabaklar ile gûnâ-gûn hulviyyât u zulbiyyât ve katr-ı nebât-ı Hamavî ve gûnâ-gûn memdûh meyveleri sele sele ve şele şele âbdâr müsmirât ve gayrı elvân me'kûlât [ü] meşrûbâtları ba‘de'l-asr üç vezîre hedâyâ-yı fâkiheler gidüp kable'l-gurûb bir cür'et edüp Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya varup üç âsî ve üç tâbi‘ vezîr Hasan Paşa'da ol gece tâ nısfu'l-leyle dek bir hay ve bir huy sâz u sûz ve ayş u işret edüp gam-ı dünyâyı ferâmûş edüp ba‘de nısfu'l-leyl Hasan Paşa Murtazâ Paşa'ya ricâ edüp dedi kim,

"Benim garîblerim benimle olsunlar, pârekende vü perîşân olmasınlar" dedikde, Murtazâ Paşa-yı sâhib-i ferâset bu ricâdan nakş etdi, ammâ yine "N'ola" deyüp Hasan Paşa'nın köğlerde olan ağavâtlarının birkaçın kal‘a içine kondurdu.

Andan ale's-sabâh Murtazâ Paşa Tayyaroğlu'na elli fağfûrî mümessek ta‘âm tahta'l-kahve gönderüp kendü dahi Tayyaroğlu'na varup bile ta‘âm yeyüp cân sohbetleri edüp Murtazâ Paşa dil-nüvâzlıklar etdi.

Andan yine Murtazâ Paşa vakt-i zuhurda elli mertebânî ta‘âm-ı mümesseki Sarı Ken‘ân Paşa'ya gönderüp kendüler dahi Ken‘ân Paşa'ya varup ta‘âmları anda tenâvül edüp anınla dahi niçe gûne kelimâtlar edüp hâtırın ele aldı.

Ve her gün birbirlerine mahabbet üzre varup gelüp cân sohbetleri etmede ve her gün Murtazâ Paşa'dan ve Kadrî Paşa'dan ve Dutsak Alî Paşa'dan üç vezîre belağan mâ-belağ hedâyâlar ve meyveler gitmede, ammâ günden güne üç vezîrin ve bu kadar beğlerbeğilerin ve sâ'ir ümerâların askerleri nefîr-i âm havfinden ve paşalarının sıhhat [u] selâmetle Haleb'de mu‘azzez ü mükerrem olup günâhları afv olunmak içün Âsitâne'ye arz oldukların cümle sekbân u sarıcalar işidüp Haleb'e girmeyenler birer ikişer girirek gürûh gürûh ve bölük bölük pes u perdeden kal‘a-i Haleb'e ve taşra varoşa sepişüp derûn-ı Haleb nezâketle celâlî haşerâtlarıyla ıskarça oldular. Ve taşradan zahîre anların zulmünden gelmemek ile kaht [u] galâ etdiler. Ve re‘âyâ vü berâyâ eliyle gelen me'kûlât [u] meşrûbâtları ucuz bahâ ile sûret-i hakdan görünüp ale'l-gasb aldıklarından re‘âyâ metâ‘ getirmez oldular.

Bu hâl üzre el vilâyet elden gidüp avrat ve oğlan alâ mele'i'n-nâs karanlık kuyuda if'âl bâbına çekilmeğe başlandı. Ve niçe ehl-i ırz âdemlerin hâneleri her gece taşlandı. "Bire bunu kim etdi" deyince üç âsî ve üç tâbi' vezîrlerin camapur askeri gibi derinti haşerât askerleri var kim kime söylemeğe ve sormağa kâdirler.

Âhir-i kâr ahâlî-i vilâyet Murtazâ Paşa'ya teşekkî etdikçe,

Murtazâ Paşa "Birkaç günden arzlarımız sa'âdetlü pâdişâhdan gelince sabr edin. İnşâ'allâh her biri birer takrîb ile âhar mansıblara giderler. Belki Hasan Paşa Haleb mansıbı ola, sakının. Tevâbi'leriyle bir hoş geçinüp, bana ve Hasan Paşa karındaşıma şikâyet etmen" deyü Murtazâ Paşa ahâlî-i Haleb'e hâb-ı hargûş ile tesellî vererek ehl-i beledi teskîn ederdi.

Ertesi yine Murtazâ Paşa cümle celâlî paşaları Haleb sarâyına da'vet edüp bir ziyâfet-i âlî olup esnâ-yı kelâmda,

Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya eydir: "Benim birâderim, işte hâlâ bizim telhîsimiz ve arz [u] mahzarlarımız elbette ve elbette sa'âdetlü pâdişâha ve vezîria'zama ya dün ya bugün varup vâsıl olup birkaç günden müferrih haberler gelmesi mukarrerdir, ammâ benim birâderim, sizden bir ricâm vardır. Elbette geçmek gerek" dedikde, ***[73b]*** hemân,

Hasan Paşa eydir: "Behey bürâder, senin ricân değil, vallâhi ednâ mertebe bir âdeminin ricâsı cânıma ve başıma geçer. Söyle ricânız nedir?" dedikde,

Murtazâ Paşa eydir: "Benim ilmim lâhıkdır kim sa'âdetlü pâdişâh bir cânibe elbette sefer ister. Sizin hâlâ âmâde bu kadar bin güzîde askeriniz var. Hemân ki sizin hâtırınız için yazılan arzlarımız vardıkda elbette size {sa'âdetlü pâdişâh} 'Eyâlet-i Erzurûm'u ihsân edüp suçundan geçerim. Ammim Sultân Murâd Hân'ın feth etdiği Revân'ı Kızılbaş-ı bed-ma'âş-ı ser-tırâşdan alırsan defter-i cerâyimine afv kalemi çekerim' {deyü} sizi Acem diyârına Ferhâd Paşa gibi ve Özdemiroğlu Osmân Paşa gibi sizi Acem seferlerine serdâr-ı mu'azzam etmeleri mukarrerdir ve bizi dahi bir eyâletle elbette bilirim size koşuntu edüp ta'yîn etdiklerinde cümlenin serdâr-ı mu'azzamı olursuz. Ricâmız oldur kim bizi ol günlerde nazar-ı şerîfinizden dûr ve bî-nazarınız ile mahcûr buyurmayup derûn-ı dilinizden ihrâc buyurman" deyü Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya rûy-ı dil gösterdi ve niçe gûne niyâz u piyâzlar etdi. Zîrâ Murtazâ Paşa korkardı kim bir gün, ya bir gece celâlîler ale'l-gafle {Haleb'e} istîlâ ederdi deyü derûnunda havfe düşmüşdü, ammâ bir ferd-i âferîdeye keşf-i râz etmeğe havf ederdi. Hasan Paşa eydir:

"Behey kardaşım, ben serdârlıkdan geçdim. Hemân bir dârlık olmaya. Geçdim devlet-i dünyâdan" deyüp bu kıt'a terennüm edüp

Bu bezm-i âlem-ârânın geçüp câm-ı safâsından

Çevirdim yüzümü âyîne-i âlem-nümâsından

Ne hazzım var vefâsından ne vehmim var cefâsından

Vefâsı anın olsun geçdim anın ben vefâsından

Bu ebyât-ı belîğin mefhûmları üzre abâ ve kebe geymeğe ve bir fahfara nân pâre yemeğe

kâ'ilim. Hemân murg-ı cânım âzâd ve bir damla kanımla cânım âzâd ve şâd olsa hayât-ı câvidân bulurdum" dedikde Murtazâ Paşa eydir:

"Cânım Hasan Paşa, ben cengin görüp şerbetin içdim. Hakku'l-insâf Hudâ âlimdir. Cengâversin ve bahâdır ve dilâversin ve asker-perver bir server-i hünerver-i zor-âver ersin. Bu kadar askerinle sizi elbette bir deliğe dıkup cümleye serasker olursun, ammâ bu Haleb altında bu kadar asâkiriniz zarûret çekerler, zîrâ ma'lûmunuzdur kim Haleb bir dar yerdir ve asker kesretinden re'âyâlar da etrâfdan gelmez olup kaht [u] galâ olur oldu. Gelin izn-i şerîfiniz ile sizin ve bizim yakın ağalarımızdan mâ'adâ ne kadar taşra varoşda ve Haleb içinde olan askere izn-i şer' ile etrâf kurâların yakınlarında konak ve kışlalar verelim. Askerin birazı kurâlara gidüp bunda sefâlet çekmeyüp refâhiyyetle bir mansıb-ı âlîye gidince duralar. Kal'ada konakları olana kışlalardan zahîre getireler. Siz dahi ve biz dahi asker sıkletinden kurtuluruz ve ahâlî-i vilâyet dahi fitne ve fesâddan ve avrat ve oğlan gavgasından emîn olurlardı. Emir sizindir" deyü Murtazâ Paşa hâmûş oldu.

Hemân Hasan Paşa eydir: "Ol gâzîler benim cânım başım kanım yoldaşlarıdır. Cânım Paşa efendim, lutf eylen. Birkaç günlük müsâfiriniziz. Gülün seven dikenin de sever, sabr edelim. Mısra':

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp, {Hasan Paşa} ağalarının yanından ayrıldıklarından hazz etmeyüp rızâ vermedi ve,

Tayyaroğlu Ahmed Paşa eydir: "Behey Murtazâ Paşa karındaşım, bizim bu bir alay âdemlerimiz yolumuza mâldan ve cândan ve başdan olup derd-i belâ-yı râh çekmişlerdir, harc-ı râha sıkılmışlardır ve niçe kerre sefer serencâmların görmüşlerdir. Hâlâ serlerin birer girde bâliş-i râhata komamışlardır. Fi'l-cümle her biri birer hâne-i bî-minnetde meks edüp yine ehl-i sefer namâzın ikişer rek'at farz kılup ehl-i hazer değillerdir. Devletinizde şu Haleb kal'asında birkaç gün huzûr etseler mahzûz oluruz. Felek-i kec-rev eğer vefk-i murâdımız üzre deverân ederse bir gün kalkar gideriz. Görelim, şu giden arzlardan ne haber zuhûr eder?" deyü hatm-i kelâm edüp Tayyaroğlu dahi Haleb içinden askerinin taşra çıkdığından hazz etmeyiyor. Sarı Ken'ân Paşa dahi eydir:

"Bir alay gurebâ askerlerimizdir ve cümlemiz ve cümlesi müsâfirlerinizdir. Müsâfire ikrâm vâcibdir kim [31] buyurmuşlardır. Keremkârlık edüp kerem ile bizlere ikrâm eylen" deyü Ken'ân Paşa münşiyâne ricâlar etdi.

Hemân Kadrî Paşa eydir: "Ey vezîr karındaşlar, bizim zulm [u] ta'addîmizden şehr-i Haleb elden gitdi. Bu böyle ***[74a]*** olmaz. Gelin imdi Molla efendi hazretleri izn-i şer'ile vilâyet üzre kışla mürâseleleri versin. Bizler dahi mübâşirler verelim. Cümle kurâ ve kasabâtlardan paşa efendilerin zahîreleri kurâlardan gelsin ve şehre gelen re'âyânın metâ'ına bir kimse vaz'-ı yed etmeyüp fitne ve fesâd olmasın" dedikde, taraf taraf "Vallâhi ma'kul" deyüp Fâtiha okunup Hasan Paşa ve Ken'ân Paşa ve Tayyar Mehemmed Paşazâde Ahmed Paşa şâd u handân oldular kim Haleb içinde yerleşdiklerin mukarrer bildiler, ammâ Murtazâ Paşa'nın yüreğinden kan gidüp kendü sarâyına gitdi. Âkıbetü'l-emr,

Celâlî Hasan Paşa ve gayrı vüzerâların Haleb'de katl olundukların beyân eder

Hemân Murtazâ Paşa gördü kim kal'a-i Haleb içre celâlîler dolup iş işden geçdi. Hemân ol gece Murtazâ Paşa sarâyın halvet edüp pes u perdeden iptidâ Kadrî Paşa'yı ve vâlî-i vilâyet Dutsak Alî Paşa'yı ve Çetrefiloğlu Hasan Paşa'yı ve tegeltisi ağarmış kâr-âzmûde iş görmüş hayırhâh-ı devlet mu'temed kocalardan kokonos kocaları nihânîce sarâyına çağırup sûre (–) [32] nassına itâ'aten müşâvereye şurû' etdiklerinde ibtidâ,

"Bu sırr-ı hafî burada kala" deyü nân ü nemeğe ve Kur'ân-ı azîme yemîn-i billâh ve kasem-i tallâh edüp birbirlerinden emîn olup "Meclis emânetdir" deyü müşâvereye başladılar.

Murtazâ Paşa eydir: "Bire âdemler, bu Hasan Paşa askeriyle hâlimiz neye müncer olur. İşte birer birer beşer onar kal'a içre cümle celâlî ve cemâlî haşerâtları konaklara leb ber-leb oldular. Bunun sonu neye varır?" denildikde, hemân içlerinde bir tirid koca Koca Murâd Paşa'dan kalmış Koca Ahmed Ağa ve Koca Sarvan Alî Ağa eyitdiler:

"Nice olsa gerek? Eğer bu geceyi savarsak yarın gece celâlîler ale'l-gafle şebhûn edüp cümlemiz kırup Karayazıcı ve Sa'îd Arab ve Cânpoladoğlu Haleb'e ne etdi ise bunlar dahi edüp Âl-i Osmân'a karşu durup istediklerin edüp her biri zor bâzûlarıyla birer mansıb-ı âlî ile birer vilâyete gidüp Devlet-i Âl-i Osmân tavâ'if-i mülûk gibi olur. Erzurûm'da Abaza Paşa kıssası dahi karîbü'l-ahddir. Ne aceb ferâmûş etdiniz? Bunlar dahi cümle Abaza değil midir ve bu Hasan Paşa Abaza ile âsî olup Erzurûm'da kapanan Kara Hasan değil midir? İşte Haleb'i dahi eyle istîlâ etmeğe kasd etmişlerdir. Hemân bu gece tedârik görmek gerek. Yohsa Haleb elden giderse evlâd [u] ensâbımız ve bizlerin cümle başları gidüp devr-i kıyâmete dek bednâmlık ile anılırız. Ve eğer bizi celâlîler kırmayup kal'ayı alırsa sağ kalanlarımız Âl-i Osmân pâdişâhına ne cevâb verelim?" dediklerinde, birkaçı eyitdi:

"Ya buna çâre nedir?" deyince hemân,

Koca Sarban Hacı Alî Ağa eydir: "İnşâ'allâhu Te'âlâ yarın cum'a namâzı mahallinde âdetimiz üzre Haleb kapuları kapanır. Hemân mukaddem cümle hâne sâhiblerine yemîn-i billâh ile istimâletler verüp sizin sırdaş haldaşlarınızdan cümle iç ağaları ve sâ'ir fetâlar pür-silâh âmâde olup cümle halk cum'a namâzın kılarken anlar cümle konaklarında otururken kal'adan bir balyemez top-ı şâhî atılınca hemân herkes konağında olanları katl edüp bir âdemi halâs eden hâne sâhibini "Kanı müsâfirinin başı" deyü yerine ev sâhibin baş edüp kal'a kapuları mesdûd bir celâlî kande gidebilir? Ân-ı vâhidde nefîr-i âm ile baş olup Haleb şehri değil cümle cihân halkı şûr-ı şerr-i celâlîden halâs olup şâdumân-ı çereğân ederler" deyince hemân,

Kadrî Paşa eydir: "Ya biz anların afvı içün sa'âdetlü pâdişâh huzûrunda arzlarımız makbûle geçerse 'her birine birer eyâlet ihsân eyledim' deyü hatt-ı şerîf gelirse pâdişâha ne cevâb verelim?" dedikde, hemân,

Dutsak Alî Paşa eydir: "Bire kardaşlar, yar yıkıldığı gün tozar. Hele Allâh verse biz anları şu meşveret-i ahsen üzre bir kerre kırabilsek Pâdişâha cevâb vermek âsândır kim,

'Vallâhi pâdişâhım, amân dahl deyü sûret-i Hak'dan görünüp yalınız geldiler. Sonra nezâketle Haleb'e doldular. Ba'dehû ale'l-gafle Haleb'e kapanmak sevdâsında iken bizler mukaddem hareket edüp pâdişâhımın nefîr-i âm emriyle cümle celâlîleri katl etdik.

Fermân pâdişâh-ı âlem-penâhımındır' deyü arz [u] mahzarlar basarız, *ve's-selâm*. Ey imdi böyle olsun" deyü cümle iş sâhibleri ve meşveredârları yine yemîn edüp ol gece cümle mu'temedün-aleyh sırdaş haldaşlarıyla âmâde oldular, ammâ Murtazâ Paşa "Keşf-i râz ola" deyü havfinden,

"Böyle olmasa dahi emr-i sehel ile yâhûd her birin zehirleme gibi olsa yâhûd cümlesine bir ziyâfet edüp ol ân ***[74b]*** üşüp cümlesin kırsak dahi âsân idi" dedi, ammâ "*el-Ma'nâ fî batni 'ş-şâ'ir*" deyüp derûnunda cilveger olan top atılup herkes konaklarında katl olunması murâdı idi.

Hemân ale's-sabâh her konak sâhiblerine minvâl-i vech-i meşrûh üzre Murtazâ Paşa fermânıyla mü'ekked buyurdumlar yazılup ve niçe hânedân sâhiblerin nihânîce sarâya çağırup "Kal'adan sabâh Cum'a ezânı mahallinde top atıldıkda evlerinizde müsâfirlerinizi kırmazsanız, yerlerine pâdişâh başıyçün sizleri kırarız" deyüp imdâd isteyenlere nâmdâr imdâdlar verüp işbu sene 1069 mâh-ı Cemâziyelâhir'in 22 {Bâzâr gün vakt-i zuhurda} kal'adan bir top atılup kal'anın cümle kapuları kapanup herkesin hânesinde pinhân olan ejder-i heft-ser yiğitler boşanup sarâyların kapuların sedd edüp ev sâhibleri Kassâb Cömerd köçeği gibi âdem kırmağa başlayup bir sâ'at-i nücûmîde,

Der-beyân-ı katl-i Celâlî Hasan Paşa ve gayrı

Vüzerâ ve mîr-i mîrânların cümlesin bî-te'essüf ve bilâ-usret Hasan Paşa'yı hüsn-i tedbîr ile Haleb'de Murtazâ Paşa sarâyında katl sadedinde iken Hasan Paşa gâfil bulunmayup hayli ceng ederken Murtazâ Paşa kahvecisi Arnavud Mehemmed, Hasan Paşa'nın depesinden bir hançer-i zü'l-ficcâm-ı mühlik urunca "Hay kahbe hîz" deyü Hasan ana hamle ederken âhir-i kâr Bitlisli İbrikdâr Deli Ahmed Hasan Paşa'yı yıkup başın kesüp Murtazâ Paşa'ya Kahveci Mehemmed ve Bitlisli Deli Ahmed başı getirdiklerinde ikisine birer kîse altun verüp Murtazâ Paşa yedi kerre secde-i şükür eyleyüp cenâb-ı Hakk'a hamd u senâ etdikden sonra cümle celâlî kelleleri birer keyd-i mekîn ü kemîn ile kimi ma'nûken ve kimi şilim şilim ve dilim dilim ile ve kimi kemend-i ayyârân ile boğulup her biri birer hâl-i pür-melâl ile kelle paça olup başları pişmeden ve şiddet-i hârdan her baş şişmeden sâde tuz ile kutular içre basdırup fitrâklere asdırup Hasan Paşa ve Sarı Ken'ân Paşa ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken'ân Paşa ve Vanlı Erciş Beği Deli Ferhâd Paşa ve Cân Mirzâ Paşa ve Ma'nek Siyâvuş ve Beğzâde ve Deli Ferhâd Paşa oğlu Yahyâ Beğ'i (–) ve niçe celâlî haşerâtlarının kelleleri Murtazâ Paşa huzûruna gelüp galtân olmada ve ba'zı celâlîler meyhâne ve bozahâne ve konaklarında zevk u safâda iken ve niçesi keyd-i mekînden emîn olduk zann edüp sûk-ı sultânîde bey' ü şirâda iken ve kimi bâğ u bâğçede ayş [u] işretde iken ve kimisi kahvehâne ve hammâmda ve hazz-ı nefsi olan seyr-i sulûklerde bulunduğu yerlerde bu celâlîlere bir tîğ-i âteş-tâb urdular kim Haleblilerin derûnlarındaki âteşleri teskîn olup kellelerin sarây meydânına yığup andan Haleb'in kal'a kapuların küşâde edüp ahâlî-i Haleb'in ata dona kâdir olan şahbâzları atlanup taşra varoşda ve gök meydânda hayme vü hargâhlarıyla konan celâlîlere eyle kılıç urdular kim Haleb'in Çürük Kana suyuna benî Âdem kanı revân olup mahlût oldu.

Ve ol gün Haleb kefereleri ve Ya'kûbîleri ve Yahûdîleri; celâlîleri, hınzîr depeler gibi depeleyüp emvâl [u] erzâkların nehb u gâret ederek bir sâ'at-i nücûmîde kal'a-i Haleb'in enderûn [u] bîrûnunda üç binden mütecâviz kelleler Haleb sarâyı meydânına galtân olup

şehr-i Haleb lâşe-i murdârlarıyla telvîs olup bu hâl üzre cünd-i celâlîye bir tîğ-i âteş-tâb urulmuşdur kim vücûdları sahîfe-i rûzgârdan seyf-i müczem ile hak olup cümle Anadolu ve Karaman ve Mar‘ayş ve şâm ve Haleb ve Trablus ve Diyârbekir ve Erzurûm eyâletleri sekbân ve sarıca celâlîleri şerrinden emîn oldular.

Ve Haleb’den ba‘zı celâlîler ibtidâ atılan top sadâsından hemân cân başlarına sıçrayup çıplak ve yaldak atlara küme küme süvâr olup şehr-i Ayıntâb’a ve Birecik’e ve Bombuca ve Urfa’ya ve Rıkka’ya ve Bab’a ve Rûmkal‘a’ya ve Azez’e ve Kilis’e ve Mar‘ayş‘a ve Besni’ye ve Sofraz’a ve Ca‘ber kal‘asına ve kimisi benâtü‘n-na‘ş gibi târumâr olup çöl câniblerinde Ane kal‘ası ve Seleme kal‘ası ve Musul ve şehrezûl ve Mardin ve Sincâr ve Hasankeyf ve Hısn-ı Mansûr ve Malatıyye taraflarına ve Keys urbânı ve Mevâl urbânı ve Alî Fâris urbânı içre firâr etdiler.

Bir fırkası dahi Haleb kurâlarında kışlada idiler. Anlar dahi bu kırgını işidüp hemân Haleb eyâletinde olan şehirlerden kal‘a-i Hantaman’a ve Ma‘arra ve Selmin ve İdlib ve Rıha ve Bekfelon ve şecer kal‘ası ve Mıdık kal‘ası ve Antakiyye ve Payas ve Adana câniblerine firâr etdiklerinin haberi Murtazâ Paşa’ya gelince hemân Murtazâ Paşa anların akîblerince niçe bin askeri bölük bölük seçüp,

“Erebildikleriniz ***[75a]*** yerde erüp başların kesüp mâl-ı ganâ’imleri sizin kelleleri bizim” deyince Murtazâ Paşa’dan bu fermânı avân-ı mutî‘ân işidince hemân ol ân cümle sipâhân-ı paşalıyân ve deli ve gönüllüyân, celâlîlerin ardlarına düşüp yetişdikleri yerde kıra kıra rûz-merre başların kırkar ve ellişer ve yüzer ve ikişer yüz yüzülmüş tuzlu tulum başlar eyâlet eyâlet Haleb’e gelüp pâymâl-i rimâl bu minvâl üzre yedi günde kâmil yedi bin kelle ale’t-tevâlî gelüp galtân olurdu.

Hamd-i Hudâ bir gazâ-yı ekber olmuşdur kim ta‘bîr ü tavsîf olunmaz.

Eğer “Niçün bir alay ümmet-i Muhammed’in katliyçün hamd edüp gazâ oldu dersin?” deyü su’âl edersen, Âl-i Osmân pâdişâhının serdâr-ı mu‘azzamı Köpürlü Mehemmed Paşa Erdel diyârında Rakofçi Kral üzre dîn-i mübîn uğuruna gazâya gidüp Yanova kal‘ası altında iken germâ-germ ceng [u] cidâl ve harb [u] kitâlde iken bunlar Anadolu’da isyân edüp sefere gitmediklerinden mâ‘adâ el vilâyet vurup küffâra imdâd etmiş olup serdâr-ı mu‘azzam bi’z-zarûrî kâfir ile cengi bırağup Anadolu’yu bu celâlîlerin elinden feth etmeğe gelüp hamd-i Hudâ bu yüzden cümlesin kırup Anadolu diyârı âsûde-hâl oldu.

Eğer Anadolu’da bu haşerâtlar isyân etmeselerdi Köpürlü Mehemmed Paşa ol asker-i deryâ-misâl ile Yanova seferine vardıkda Erdel diyârında ne şarbatak kal‘ası ve ne Sekelhit ve ne Deva ve ne Nagban Ejder ve ne Bistiriçse ve ne Foğraş ve ne Sibin ve ne Praşo ve ne Udvarhel ve Belgrad ve ne şebeş Uğvar ve ne Hasvar ve ne Sakmar ve ne Eçetvâr ve ne Karol ve ne Kalev ve ne Kâlu ve ne Kaşa ve ne Hayduşak varoşları ve ne Seykel vilâyeti varoşları kalmayup cümle Erdel’in ve Orta Macar’ın mezkûr kal‘aları serâpâ feth olurdu, ammâ bunların isyânı sebebiyle Âl-i Osmân’ın böyle cem‘iyyet-i kübrâlı askeri Yanova fethiyle gerüye dönüp Âsitâne-i sa‘âdet’e sadrıa‘zam geldikde mezâhib-i erba‘adan fetvâ-yı şerîfeler alup katlleri helâl olduğuna delîl nass-ı kâtı‘ budur kim, sûre-i (–) [33] kat‘ı burhânıyla cümle celâlîleri katl etdikleriyçün anların katline gazâ-yı ekber deriz.

Hikmet-i Hudâ bu celâlîlerin halâsı içün Der-i Devlet'e arz [u] mahzarlar gideli yigirmi altı gün olmuşdu. Arzlar huzûr-ı pâdişâhîde zerre kadar makbûl-i şehriyârî olmayup sa'âdetlü {pâdişâh} hasekisi yigirmi yedinci günde cümle celâlîlerin katlleriyçün "Ya başları, ya başlarınız" deyü Murtazâ Paşa'ya ve Kadrî Paşa'ya ve Çetrefil Paşa'ya ve Dutsak Alî Paşa'ya ve niçe beğlerbeğilere mü'ekked hatt-ı şerîfler geldi, ammâ hikmet-i Lem-yezel hatt-ı şerîfden yedi gün evvel celâlîleri Kara Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Paşa cümlesin kelle edüp hâzırlamışlar idi. Hemân ol gün Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa ve gayrı mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve a'yân-ı kibâr ulemâ ve sulehâ-yı meşâyihân ve molla ve mezâhib-i erba'a şeyhülislâmları cümle arz [u] mahzarlara mühürler urup cümle kibâr Der-i Devlet'e mekâtibler yazup üç vezîr tarafından ve yedi aded beğlerbeğiler tarafından âdemler ile üç celâlî vezîr başı ve (–) aded mîr-i mîrânlar başı ve sâ'ir ümerâlar başların tuzlayup kutular içre arz [u] mahzarlar ile cümle (–) aded kelle paçaları ulaklıkla Âsitâne-i sa'âdet'e gönderüp Murtazâ Paşa Diyârbekir'e ve Kadrî Paşa şâm'a ve Çetrefilzâde Musul'a ve sâ'ir mîr-i mîrânlar mansıblı mansıblarına gidüp Dutsak Alî Paşa Haleb mansıbında kalup etrâf [u] eknâfda cümle celâlîleri kırmağa henüz başladılar ve,

……………. (3 satır boş)………………..

Onuncu günde Der-i Devlet'e sene (–) mâh (–) gününde Celâlî Hasan Paşa ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken'ân Paşa (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mîr-i mîrânlar ve ümerâların kelleleri huzûr-ı pâdişâhîye gelüp cemî'i hâs u âm hamd [u] senâ edüp mesrûr [u] handân olup Köpürlü vezîr buyurdular kim,

"Hamd-i Hudâ şimdi Erdel Kralı Rakofçi la'înden henüz intikâm aldım" deyüp secde-i şükr edüp cümle kelleleri ta'zîmen Gazze makramaları üzre Bâb-ı Hümâyûn önüne alınlarında celî hatlar ile ale't-tertîb cümle kelleleri dizdiler.

Hemân ol gün cemî'i Memâlik-i Mahrûsa-i Âl-i Osmân'a nefîr-i âm emrleri Dergâh-ı ***[75b]*** âlî kapucubaşıları ve sadrıa'zam ağalarıyla evâmir-i şerîfler pârekende ve perîşân oldu. Ve yine ol gün Anadolu eyâletine İsmâ'îl Paşa Hasan Paşalı katline ve Yanova gazâsında bulunmayup esâmesi Kâğızhâne ulûfesinde "Mim" işâreti olan sipâhîleri cümle kethüdâyerlerinden taleb etmeğe hatt-ı şerîf ile İsmâ'îl Paşa serdâr olup Üsküdar'a çıkdı. Yine ol gün Kıbleli Mustafâ Paşa Karaman ve Mar'ayş ve Sivas ve Erzurûm'a serdâr olup Üsküdar'a geçdi. Ol hafta yedi yüz Hasan Paşalıyı kayd [u] bend ile Der-i Devlet'e gönderüp cümlesi kelle perrân paça oldu, ammâ cemî'i umûr-dîde âdemler bu Hasan Paşa'nın katl olmasın muhâldir derlerdi. Cümle paşalar Der-i Devlet'e gelüp Bâb-ı Hümâyûn önünde galtân olunca "Yâ baht [u] tâli'-i meymûn Köpürlü" deyüp engüşt ber-dehen etdiler.

Ba'dehû Köpürlü müstakil vezîria'zam olup Devlet-i Âl-i Osmân'ın îrâd [u] masârıfına mukayyed olup cemî'i ocaklarda ve evkâflarda nâ-müstehak âdemleri yoklama edüp isbât-ı vücûda da'vet edüp dörd kerre yüz bin âdem devlet yağmâsından nâ-müstehak ulûfeler yeyüp cümlesini kat'-ı erzâk ve niçe yüzünü şeyh Sâlim-i Mağribî gibi katl-i istihkâk edüp yedi ayda îrâd [u] masârıfı tamâm edüp dörd yıllık tedâhüli kaldırdı. Ol günlerde Köpürlü elli yıllık yâr-ı gâr-ı refîki olan Edirneli Mehemmed Efendi'yi bir sipâhî esâmesi ulûfesiyçün Hasan Paşa aşkına anı da katl edüp devlet-i dîvânda niçe yüz âdemleri şirp-

kelle ve pâf-gevde edüp ıslâh-ı devlete mukayyed olup devlete nizâm intizâm verdi, ammâ yine her müşâveresi efendimiz Melek Ahmed Paşa ve Küçükoda hocası Mehemmed Efendi ve (–) (–) ile müşâvere ederdi, ammâ efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya bir mansıb-ı âlîde ve ne Kubbealtı'nda idi. Ancak Afyonkarahisârı sancağı hâssıyla sarâyında Kaya Sultân ile cân sohbetinde iken bi-emr-i Hayy-i Kadîr Kaya Sultân efendimiz hâmile oldu. Cümle kapu yoldaşlarımız safâ etdiler, zîrâ Sultân her vaz'-ı haml etdikde ağavâtlara yigirmi kîse {mâl} tasadduk ederdi. Anıniçün cümle ağalar hazz edüp Paşa ve Sultân ile bâğdan bâğa ve yalıdan yalıya ve pâdişâh bâğçelerine her bâr gidüp zevk [u] safâlar ederdik.,

Ve mine'l-acâ'ib rü'yâ-yı sâliha-i İsmehân Kaya Sultân bint-i Sultân Murâd Hân
aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân

Bir gün vakt-i seherde Kaya Sultân efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya eydir: "Cânım Paşa, sen gâyet mu'abbirsin. Babam Gazi Murâd Hân ba'zı vâkı'aların sana ta'bîr etdirir idi. Ben de bu gece bir vâkı'a gördüm. Lutf ile, ta'bîr eyle" dedikde,

Paşa eyitdi, "Söyle Sultânım" dedi. Hemân Sultân *bism-i İlâh* ile bed' edüp eydir:

"Bu gece cennet bâğlarında gezerken dedem Sultân Ahmed Hân elimden yapışup bâğ u bâğçe içinde olan kasr-ı âlîleri ve hûrî ve gılmânları hep seyr [ü] temâşâ etdirüp gezerken, 'göre İsmehân'ım, cenâb-ı Bârî bana ne ihsânlar edüp ne kadar cennet bâğlarına ve kasırları ve hûr [u] gılmânlarına nâ'il oldum. Bir kerre Yeni Câmi'i yaparken pâdişâhlığıma bakmayup ırgatların arasına girüp eteğimle taş ve toprak taşıyup, yâ Rabbim, işte Ahmed ırgadının hidmetidir, kabûl-ı dergâh eyle deyü bükâ ederek eteğimden toprağı yere dökdüğümü cenâb-ı Allâh kabûl eyleyüp hidmetim mukâbelesinde bu cennet-i me'vâyı bana ihsân etdi. Gel imdi sen de İsmehân'ım, benim cennet bâğlarımda safâ eyle' dedikde sol cânibde Sultân Mustafâ buyurdular kim 'Ey birâder, şu Kaya kız Sultân Murâd'ın nâ-murâd kızıdır. Ko Melek Ahmed'den bir mu'ammere kızı olsun ve dünyâda murâdın alup inkırâz-ı nesl olmayup ba'dehû bizim bâğlarımıza gelüp gezsin' buyurduklarında, hemân dedem Sultân Ahmed 'Bu niyyete el-Fâtiha' deyüp dedem elin yüzüme sürünce, dedemin eline nazar etdim. Eli kanlı idi. Ben dahi elim yüzüme sürdüm. Sağ elime sehel kan bulaşdı. Havfımden uyandım. Hayr ola cânım Paşacığım. İşte bu gece böyle bir vâkı'a gördüm" deyü vâki'-i hâli böyle takrîr eyledi. Paşa dahi "âh" deyüp bir âh-ı serd çekdi kim hânedânın sütûhları dir dir ditreyüp,

"Puh, ne güzel cennet bâğlı vâkı'a-i sâlihadır, hayr ola" deyü bir Fâtiha tilâvet edüp, ta'bîre şurû' edüp hüsn-i ta'bîrler ile meserret-âmiz ta'bîrler edüp,

Paşa eydir: "Cânım, hânım, ömrüm, Sultân efendim, düşde kan eydir. Sen ol kandan korkma. ***[76a]*** İnşâ'allâh ikimizin zürriyetinden hânımlarımız ve beğ evlâdlarımız vücûda gelüp her biri mu'ammer olup bizler dahi yetmiş sene mu'ammer olup âhir yerlerimiz Sultân Ahmed yanında cennet-i me'vâ olur, müjde sana Sultânım, ammâ bin altun fukarâya tasadduk eyle ve iki bin altun iç ağalarıma ve iki bin altun taşra ağalarıma ve üç yüz altun Evliyâ Çelebi'ye ve yüz altun anın hemşîresine ihsân edüp hareminden çıkarup Evliyâ'nın hemşîresin bir müselmâna verüp çerâğ eyle" dedikde, Paşa bu vâkı'ayı ta'bîrinden sonra Sultân'a her ne dediyse Sultân hazînedârı şebtîz Bula'dan beş bin dörd yüz altun getirüp cümle mahallerine bezl olunup hakîr de ve cümle enderûn [u] bîrûn

ağalar zengin ve bizim hemşîre zengine oldu. Ba‘dehû Paşa ile taşra çıkarken Uzuncaova nâm mahalde,

Paşa eydir:“Evliyâm, bu esrâr-ı Hudâ‘dır. Sende Allâh emâneti olsun. Sakın bu sırrı kimseye fâş etme” deyü hakîre yemîn verüp eydir:

“Allâhu a‘lem bizim Sultân vaz‘-ı haml ederken kanı akar ve şehîde olur” deyü ağladı.

Andan bir gün Kırşehri’nde[n] mektûblar gelüp Paşa’nın Kırşehri’nde olan çiftliğinden kırk yedi bin koyunu ve üç yüz kısrağı ve üç yüz yetmiş aded arvana develeri ve on yedi katar katırları “Hasan Paşa mâlıdır” deyü mîrîye kabz etdiklerinin haberi geldikde Paşa hemân Köpürlü‘ye varup eydir:

“Sultânım, benim kırk yedi bin koyunum ve bu kadar at ve deve ve katarım ‘Hasan Paşa mâlıdır’ deyü zabt etmişler dedikde,

Köpürlü eydir: “Melek karındaş sen bir müselmân âdemsin. Ol koyunlar Hasan Paşa’nın değil midir?”

Paşa eyitdi: “Belî, ben vezîria‘zam iken bin altmış târîhinde Hasan Paşa’yı Türkman Ağası etdim. Ol zamân kalemiyyeme duta bana on bin aded şakakî ve bezikî koyunu verüp mâ‘adâsı benimdir ve o da on yıldan berü benim mâlımdır” dedikde,

Köpürlü eydir: *“Külli şey’in yerci‘u ilâ aslihi”* [34] Aslında Hasan mâlıymış. Yine hüsn-i tedbîr ile ‘Hasan mâlıdır’ deyü {koyunları} alup pâdişâha i‘lâm etdiler. Buna artık gayrı ilâc olmaz. Mukayyed olman” dedikde,

Paşa bildi kim “Balık başdan kokar. Gitdi kırk yedi bin koyun ve bu kadar mâl-ı menâl”.

Hemân Paşa Köpürlü‘den sarâya gelüp def‘-i gam içün Boğazhisâr’dan Yukaru Akbaba Sultân kurbunda Beğkoz bâğçesine Sultân ile göç edüp, anda bir ay zevk u safâ ederken yine bir sabâh

Ve min bedâyi‘i’l-garâ’ibi’l-acâ’ib menâm-ı sâliha-i Kaya Sultân

Eydir: “Cânım Paşacığım, bu gece bir vâkı‘a gördüm. Lütf eylen, eğer âfâkî ve eğer enfüsî bir hoş ta‘bîr eyle” deyü ricâ etdikde,

Paşa, “Buyurun efendim, hayr ola” dedi.

Sultân eydir: “Bu gece gördüm ki Eyyûb’den Sarâyburnu’na varınca boğazı kayıklar kaplamış. Her kayığın içinde âdemler mâl-â-mâl ve cümle vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâ ve kara ağalar ve avrat ve oğlanlar feryâd u figân ederek geldiler ve Eyyûb Sultân iskelesinde çıkup Eyyûb Sultân câmi‘inde du‘â edüp taşra cemâ‘at çıkup bizim imâmın evin basup imâm avratın bir beyâz harara koyup ağzın bâğladılar ve avratı beyâz harar ile bir büyük kayığa koyup,

‘Biz bu avrati tâ pâdişâha dek götürürüz. Eğer hakkından pâdişâh gelmezse pâdişâhlar pâdişâhı Allâh’a salarız’ deyü cümle halk kimi ağlar ve kimi inleyerek feryâd u figân ederek imâmın karısın kayık ile götürürlerken meğer ben dahi Eyyûb yalısında imişim. Ben dahi şâhnişînden bakup eyitdim:

‘Bire meded, şu bizim İmâm Ahmed Efendi’nin ehlidir. Vallâhi bir sâliha hatun Râbi‘a-i Adeviyye idi.

‘Bire meded, şu hatun içün on bin altun vereyim. şunu halâs eylesinler’ deyü benim Cevher Ağa’ya on bin altun verüp Cevher’i kayık ile İmâm Ahmed Efendi’nin karısın götürenlere gönderüp vardıkda, aslâ biri ricâm kabûl etmeyüp demişler kim,

‘Bu İmâm Ahmed karısı kanlıdır. Bunun hakkı huzûr-ı Hakk’a kaldı. Anda ricâ kabûl olur, yohsa bunda ricâ kabûl olmaz. Hemân Sultâna bizden selâm eyle. Ol on bin aded altuna on bin altun dahi zamm edüp kendü yetîm ve yetîmelerine ve cümle huddâmlarına versin’ deyü Cevher Ağa ile haber gönderüp imâmın karısın tâ Bâğçekapusu’na dek götürdüklerin pençereden nazar ederdim. Gördüm ki ol avratı Sarâyburnu’nda âdemler yüklenüp Ayasofıyya mütevellîsine verüp anda haps etmek fermân etdiler.

Andan gayrı Paşacığım ol avratı görmedim, ammâ yüreğim merhametden gâyet acıyup ‘Acaba öldürürler mi ki? Eyvâh bir kızcağazı var. Eğer ***[76b]*** ol hatunu öldürürlerse kızı yetîme kalırsa inşâ’allâh mâlım çokdur. Ol kızı ben beslerim’ deyü yine kendi kendime tesellî-i hâtır veririm deyüp uyandım” dedi.

Hemân Paşa, “Hayr ola Sultânım, bunun ta‘bîri oldur kim, ekseriyyâ Girid fethiyçün her câmi‘de du‘â olur. Bu Ebâ Eyyûb-ı Ensârî câmi‘ine cümle sıgâr u kibâr ve vüzerâ ve vükelâlar gelüp du‘âları hayyız-ı kabûlde vâki‘ olur ve ol imâm avratı kim devlet-i dünyâ ümîdi du‘âsıdır, kabûl olup dünyâ avratın alup beyâz harara kodukları inşâ’allâh an-karîb Kandiye feth olup beyâz sarıklı ümmet-i Muhammed destine girmesi alâmetidir” deyü Paşa bî-tâb u bî-mecâl bu gûne cevâb-ı muhâl verüp müfîd ü muhtasar ta‘bîr eder şekilli sözler söyleyüp yine,

Paşa eydir: “Ammâ Sultânım, ol yigirmi bin aded altunu siz mâlınızdan ifrâz edüp fukarâ-yı müstahıkkîne bezl edin kim cenâb-ı Allâh Kur’ân-ı azîminde ve Furkan-ı mecîdinde sûre-i (–) [35] (–) (–) âyeti buyurmuşdur” dedikde,

Sultân eydir: “Vallâhi’l-azîm Paşacığım, sen bu vâkı‘ayı gayrı tevcîh ile hüsn-i ta‘bîr ederken beşerenize nazar etdim. Reng-i rûyunuz mütegayyir olup bu gördüğüm düşden sende ve bende bildim ki pek havf etdim” dedikde,

Paşa eydir: “Hey cânım, siz hasîbü‘n-nesîb vehhâmlarsız. Baban Murâd Hân dahi gördüğü düşlerden vehm edüp her vâkı‘ayı parmağına dolayup söylemedik âdem komazdı. Sen dahi eylesin, ammâ gidere şu evhâmı. İbtidâ bu düşü bana söyledin. Ben hayr ile ta‘bîr etdim. Söz burada kalsın” deyü Sultân’a Paşa niçe gûne tesellîler verdi, ammâ müfîd olmayup Sultân günden güne cânib-i Hakk’a müteveccih olup yigirmi bin altun Mekke ve Medîne’ye ve yigirmi bin altun Harem-i Hâs’ın büyük ve küçük ve seferli ve kavurmacılar ve hazîneli ve kilârlı ve doğancılar ve Hâsodalarına vakf edüp her gece kırk bin salavât-ı şerîfe vasiyyet edüp yigirmi bin altunu teslîm-i mütevellî etdi ve yigirmi bin altun kendü tevâbi‘ u levâhıklarına ve yigirmi bin altun Melek Ahmed Paşa’nın cümle-cümle ağavâtlarına vasiyyet edüp teslîm-i mütevellî etdi.

Ve yetmiş yedi yerde bâğ u bâğçe ve yalılar ve çiftlikler ve’l-hâsıl cümle milk-i emlâklerin evlâdlarına ve kendü tevâbi‘lerine ve Melek tevâbi‘lerine hüccet-i şer‘iyyelerin verüp

ba'de'l-inkırâz Mekke ve Medîne'ye cümle milklerin vasiyyet etdi, zîrâ sultânlar içre ol asırda andan zengine sultân yok idi ve yedi yıl mukaddem sâz u sûz ve lu'b u lehv dinlemeden ve görmeden tâ'ib ü tâhir olup Koca Mustafâ Paşa şeyhi Hasan Efendi'den bey'at edüp Râbi'a-i Adeviyye merâtibin bulmuşlardı. Ve her kez musâhibe avratlardan hazz etmez olup köşe-i uzlet ihtiyâr etmeden hazz edüp her bâr ibâdete meşgûl {olup} Paşa ile bile namâz kılardı.

Ve mine'l-garâ'ib rü'yâ-yı sâliha-i Melek Ahmed Paşa

Bir sabâh efendimiz Melek Ahmed Paşa Eyyûb Sultân'daki sarâyda hakîre der kim,

"Evliyâm, Allâh hayırlar vere. Bu gece bir garîb vâkı'a gördüm, hayr ola. Meğer ben bizim Kaya Sultân ile çekişmişim. Sultân bana eyitdi kim,

'Bak a Paşa, şimden gerü ne sen benim ehlim olabilirsin ve ne ben senin hatunun olurum. Hemân benim nikâhım ver' dedikde tekrâr ben bir azîm cidâl edüp eyitdim,

'Bak a Sultân Efendim, ben seni boşamak ihtimâlim yokdur. Meğer mâbeynimiz ölüm ayıra, zîrâ ben senin bir Mısır hazînesi nikâhın nice vereyim. Sakın sultânım, bir dahi bu cevâbı söyleme. Yohsa kendim helâk ederim' dedim.

Hemân Sultân eydir: 'Sen helâk olmazsın, ammâ ben kendim helâk edüp, dedem Sultân Ahmed 'Evlâdın oldukdan sonra gel' dedi, ana giderim. Ben senden nikâh mikâh istemem. Benim karnımda bir kızın var. Al kızını, artık senden kızımı istemem. Hemân amân nikâhım helâl, cânım âzâd olsun. Boşa beni' deyü Sultân feryâd eder.

Ben dahi ağlayup 'Behey efendim, şu kârhâneyi niçün berbâd edersin? Ben senden ayrılmam' dedim.

Sultân eyitdi, 'Behey Paşa, sen beni boşa, sana Sultân mı eksik olur? İşte Fâtıma Sultân'ı al' deyince ben,

'Hâşâ, ma'azallâh' dedim.

Hemân Sultân eydir: 'Paşacığım, sizler erlersiz. Sizlerde hakîkat yokdur elbette. Vallâhi Cânpoladoğlu anası Fâtıma Sultân'ı alırsın' dedikde, ben dahi,

'Allâh yetişdirmesin. Allâh benim cânım alsın' dedim, amma Evliyâm, vâkı'amda Sultân'a böyle derken dir dir ditredim.

Hemân ***[77a]*** Sultân eydir: 'Ey imdi cânım Paşa, bi-eyyi vechin kân ben senden zor-â-zor elbette boşanırım. Eğer ben hâcetin isem, üç yıldan sonra yine bana gelüp nikâh eyleyüp alasın, ammâ gayrı yanıma yaklaşma nâ-mahremsin' dedi.

Ben eyitdim, 'Behey Sultân Efendim, latîfe-i efsâneyi ko. Böyle keder ü kesel-âmiz cevâbları söyleme' dediğimde, hemân Sultân oturduğum odanın deryâdan tarafa bir dollâbın açup içeri girüp gâ'ib oldu.

'Ayâ niçün içeri girdi?' deyü bir habere muntazır iken dollâb içinden bir sadâ gelir ki,

'Cânım Sultân Ahmed dedem, Paşam beni boşamak istemez. şu Paşama bir tenbîh buyurun, beni boşasın' deyü söyler.

Derhâl dollâbın deri açılup Sultân Ahmed ile Sultân Mustafâ çıkagelüp eyitdiler:

‘Bire Melek Ahmed, niçün bu bizim Kaya İsmehân’ı böyle müte’ezzî edüp boşamazsın? Aklın var ise hemân sen de üç yıldan sonra boşan’ dediler.

Hemân ben de ‘Hayır pâdişâhım, boşamam. Efendim Sultân Murâd kızıdır ve ehlimdir. Ölümüm ihtiyâr ederim, boşamam’ dedim.

Ahmed Hân eyitdi, ‘Belî ölürsün, ammâ elbette boşarsın. Emr-i Hakk-ı ezelî böyledir. Emr şer‘-i Resûl-i mübînindir. Alın şu Melek’i şer‘a götürün’ dedikde, meğer cümle ulemâ ve sulehâ ve şeyhülislâm Ayasofya câmi‘inde cümle yedi kubbe vezîrleriyle hâzırlar imiş.

Murâfa‘a-i şer‘de Kaya’yı ‘boşarsın’ ve ‘boşamam’ derken bu kadar lecc-i cidâlden sonra bilmem lisânımdan nice sâdır oldu? Hemân dilimden bir ‘boş’ lafzı çıkup bir ‘âh’ dedim ki hâlâ Evliyâm ol âhdan cümle vücûdum berk-i hazân gibi dir dir ditreyüp hemân acığımdan,

‘İnşâ’allâh yakın zamânda Kaya’yı alırım ve cennet-i me’vâda anınla hırâmânî hırâmânî reftâr ederim’ dediğimde hemân anı gördüm:

Birkaç âdem Kaya’nın başına bir beyâz bez örtüp koltuğuna dörd âdem girüp götürürken bir âdem bana der kim,

‘Ey Melek Paşa, Kaya’ya ne bakarsın? şimden gerü senden boş olup nâ-mahrem oldu’ deyüp Kaya’yı götürdüler.

Ben Ayasofya câmi‘i içinde feryâd ede kaldım.

Hemân Sun‘îzâde Efendi eydir: ‘Elem çekme şehîd. Emr Hakk’ındır kim Allâh sana da kadirdir’ deyüp, boğazından beyâz Kişmirî şalın çıkarup benim arkama şalın örtüp hemân sağ elimi sol eline alup Ayasofya’da bir gûne namâz kıldık, ammâ ömrümde eyle bir helc [u] melc namâz kılmadım, ammâ imâmımız Sun‘îzâde şeyhülislâm idi.

Namâzdan sonra şeyhülislâm önüme düşüp beni sarâyıma getirüp koyup gitdi. Hemân havfimden uyanup kendimi ağlar buldum.

İşte Evliyâm ve imâm efendi, böyle bir vâkı‘a-i vehim-nâk gördüm” dedikde,

İmâm Mehemmed Efendi ve Gınâyîzâde Alî Efendi eyitdiler: “Sultânım, aceb latîf ve meserretli vâkı‘a-i azîmdir. Hayr ola Sultânım. İnşâ’allâh Sultân ile çok mu‘ammer olup niçe yıl mahabbet üzre geçinüp,

‘Karnımdaki kızını al, beni boşa’ dediği Allâhu a‘lem Sultân’dan ol kızdan gayrı kerîmeniz olmayup hep erkek evlâd ola. Yâhûd Sultân artık sizden hâmile kalmaz ola. Ve hâbda ağladığınız gülmeğe delâlet eder. Nitekim şâ‘ir Vahdetî Efendi bir penc beytinde buyurur:

Âhiret ister isen dünyâda giryân ol kim

Hâbda ağlayan ey dil uyanup gülse gerek

dediği gibi inşâ’allâh çok mu‘ammer olup çok gülersiz” dediğimizde,

Paşa eydir: “Yok yok, bu vâkı‘anın ta‘bîri geçen aylarda Tokat bâğçesinde görülmüşdür kim, anda Sultân bir kerre bir vâkı‘a görüp Sultân Ahmed’i cennet bâğlarında görüp,

‘Kayam, benim bu bâğlarıma gelsene’ buyurduklarında,

Sultân Mustafâ eydir: ‘Yok bürâder, Melek’den bir kızı olup sonra gelsin’ deyü vâkı‘ayı Sultân göreli, işte hâlâ hâmiledir. Vallâhu a‘lem bir kız doğurur. Hudâ âsân ede. Benden

boşanup beyâz izâr bürünüp koltuğuna dörd âdem girüp götürdükleri beyâz izâr kefendir. Dörd âdem götürdüğü tabutun götürecekleridir ve Sultân Ahmed'in, 'Elbette Kaya'yı emr-i Hakk ile boşa ve aklın varsa, üç yıldan sen de boşan' dediği hemân üç yılda ben de ardı sıra giderim ve Ayasofya'da şeyhülislâm ile helc u melc namâz kıldığımız, benim meyyitim namâzın şeyhülislâm kılar, zîrâ Sun'îzâde Efendi, beyâz ridâsın arkama ***[77b]*** örtüp başımdan örtmediği bir hayli mu'ammerlik alâmetidir ve Sun'îzâde elime yapışup beni sarâyıma götürdüğü Allâhu a'lem beni tâ mezârıma varınca götürür ve elbette Kaya Sultân bu vaz'-ı hamlde merhûme olur" deyüp gördüğü vâkı'ayı böyle ta'bîr etdikde, hemân,

Hakîr eyitdim: "Behey sultânım, vâkı'a hem görürsün, hem kendin yorarsın. Düşü görende değildir, yorandadır demişler. Hamd-i Hudâ evvel imâm efendi feth-i kelâm edüp hüsn-i ta'bîrler etdi. İnşâ'allâh ta'bîr anındır. Sizin ta'bîrinizde te'sîr yokdur" deyüp tesellî-i hâtır verdim, ammâ zerre kadar mütesellî olur mu? (–) Hikmet-i Hudâ,

Der-beyân-ı vefât-ı mertebe-i İsmehân Kaya Sultân duhter-i Gâzî Murâd Hân
aleyhimâ'r-rahmetü ve'l-gufrân

Hikmet*"* [36] nass-ı kâtı'ı üzre Melek Ahmed Paşa efendimizin bu vâkı'a vâki'inden yigirmi altıncı gün ki sene (–) târîhinin mâh-ı (–) günü Kaya Sultân'ın ayı ve günü tamâm olup vaz'-ı haml mahallinde cümle sultânlar ve hemşîreleri ve cemî'i musâhibeler ve cümle iş görmüş bulalar ve hekîm-meşreb hâzık ebe kadınlar hâzır olup hamd-i Hudâ ol leyle-i mübârekede kırk hatm-i şerîf ve kırk bin salavât-ı şerîfe tilâvet olunurken Hallâk-ı âlem Allâh Kaya'dan nâka-i Sâlihi çıkarır gibi Kaya Sultân'dan dahi bir ciğer köşe duhter-i pâkîze-ahter müştak olup ol gece sabâha dak Eyyûb Sultân yalısında ve şehrinde surûr [u] şâdumânlar olup sabâha dak Paşa on kîse mâl tasadduk etdi. Ve kırk kîse mâl Kaya Sultân tasadduk edüp beş yüz âdem kisve-i gûnâ-gûnlar ile mülebbes olup her biri hayır du'â hidmetinde oldular.

Amma, Hikmet-i Bârî yârî kılmayup ana rahminde son ta'bîr etdikleri ma'sûmlar tevellüd edince mezkûr son dahi akabince rahimden inüp ana masdarından taşra çıkar, ammâ bu Kaya lahm u şahm sâhibi olmağile rahm içre son kalup Sultân'ın yüreğine yapışup ol gece ve sabâhısı şehr-i Eyyûb içre sür[ûr] u şâdumân feza' ü çeza' mübeddel olup Paşa'nın ve cemî'i tevâbi' [u] levâhıkın başına kıyâmetler kopup Sultân'ı kilimler içre koyup çalkaya çalkaya tamâm etdiler ve baş aşağı Sultân'ı iki kerre asdılar ve bir bal fıçısı içre leb-ber-leb çiçek suyu koyup Sultân'ı fıçı içre kodular.

Hulâsa-i kelâm üç gün üç gece Sultân'a eyle işkence etdiler kim cihânda etdiği zevkleri cümle burnundan çıkardılar.

Âhirü'l-emr kanlı ebeler gelüp kolların bâdem yağıyla yağlayup Sultân'ın masdarından içeri yağlı kolların tâ dirseklerine varınca sokup,

"İşte cânım, *Elhamdülillâh*, son çıkdı" deyü bir pâre deri çıkardılar.

Bir ebe "Dahi vardır" deyü ol dahi fercden elin sokup bir parça yaş deri ve ciğer ve şirden gibi gûnâ-gûn eşyâlar çıkarup âhir Sultân vaz'-ı hamlin dördüncü günü Kaya Sultân şehîde olduğu ân hemân âdemler yanımızda olan sarâylarda hâzır imiş.

Cümlesi gelüp Sultân'ın meyyiti olan odaları ve gayrı hücreleri ve hazîneyi kilid ile mühürleyüp Paşa'yı ve bizi cümle bir gayrı odaya koyup cemî'i odaları mühürleyüp Köpürlü'ye ve pâdişâha haber gidüp tarfetü'l-ayn içre Dârü's-sa'âde ağası ve hazînedâr bola ve hazînedârbaşı ve cümle vüzerâlar gelüp cümle mâlları ahz [u] kabz edüp der-hazîne edüp cümle cevârîleri uryân ve büryân koyup andan Kaya Sultân'ın techîz ü tekfînine mübâşeret etdiler.

Paşa fakîr gûyâ mecnûn vâlih [u] hayrân olup aları aları bakarken İslâmbol'dan bir baltacı gelüp İslâmbol sarâyında Paşa'nın bin yedi yüz kîsesi ve üç bin tüfeng ve iki yüz kılıç ve sekiz yüz aded raht ve üç yüz aded gaddâre ve sekiz yüz kâmil zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâh ve kolçak ve yancık ve bahrî hotaslar ve üç aded zer-ender-zer otaklar ve

……………. (1 satır boş)………………..

Ve'l-hâsıl Paşa'nın kırk yıldan berü vezâretinde cem' etdiği âlât [u] silâhların "Kaya öldü" deyü cümle kabz edüp aldılar.

Paşa feryâd edüp, "Bire avrat zırh [u] zereh-külâh ve otağ u tüfeng ve kaplan postun neyler? Anlar benim mâlımdır".

"Yok, Kaya ölüp Kaya'nın sarâyında bulundu" deyü Paşa'nın bin yedi yüz nakd kîse ve yetmiş kîse altun ve on kîse altun Kudde Kethüdâ mâlı idi, anlar dahi gidüp ***[78a]*** Paşa bu kerre mâldan ve cân [u] cânânından ayrılup "El-hükmü lillâh kazâya rızâ" deyüp yâ Sabûr ismine mukayyed olurken hemân İslâmbol'da Köpürlü Vezîr:

"Kaya Sultân'ın mâlı cümle Vâlide Hânı'ndaki orta kullededir" deyü kendisi varup dörd tabakasına dahi girüp bir Mısır hasırıyla bir büyük mertebânî {tabak} bulup hâ'ib ü hâsir kayığa binüp Eyyûb Sultân'a gelüp Kaya'nın cenâzesine hâzır olup ol ân Kaya'nın cümle mâlların defter ile bostâncıbaşı kayığına koyup cümle Haremeyn dollâbına götürürüz deyü bu kadar mâl-ı firâvânı götürdüklerinde,

Melek eydir: "Bire âdemler, ben sağım ve kerîmesi sağ ve hâl-i hayâtında teslîm-i mütevellî olmuş bu kadar mâlı var ve bu esvâblar içre benim esvâblarım var" deyü feryâd etdikce Köpürlü feryâdına bakmayup, "Haremeyn dollâbı emîn yerdir. Kerîmesi içün bu mâlları anda hıfz ederiz" deyü cevâb verüp, "Kaldırın cenâzeyi" deyüp merhûme Sultân'ı kaldırup Ebâ Eyyûb-ı Ensârî câmi'inde yüz bin âdem gırîv [ü] feryâd ederek namâzın kılup İmâm iskelesinde bostâncıbaşı kayığına cenâze-i Kaya'yı koyup cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân vüzerâ ve vükelâlar bin aded kayıklara süvâr olurken, sûre-i (–) [37] âyetin tilâvet edüp ulemâ ve sülehâ ve meşâyihânlar tevhîd ederek kayıklarla Kaya'yı götürmede, ammâ ol mahalde hâtırıma yigirmi sene mukaddem vâki' olmuş bir sergüzeşt-i serencâm vâki' olup kayık içre giderken hâtırıma hutûr etdi.

Hikâye: Kaçan kim Melek Ahmed Paşa Kaya'yı alup zifâf gecesi Kaya, Melek'i yanına uğratmayup Paşa'yı hançerle urdu ve bir kerre dahi Paşa'nın sakalının bir yanın yolup Paşa Kubbealtı'na beş ay sakalı tamâm olmayınca varamadı.

Netîce-i kelâm, meğer musâhibe mel'ûnlar, müneccimler ve ceffârlar getirüp Sultân'ın

tâli‘in bulup,

“Sakın sultânım, sen Melek’den hâmile kalma. Âhir anın mazarratın çeküp doğururken şehîd olur, ammâ gayrı paşadan erkek evlâd doğururken zarar etmez, ammâ Melek’den kız doğururken şehîd olursun” deyü merhûme sultânı korkudduklarından Paşa’yı Sultân yanına uğratmayup kâmil yedi yıl Paşa kuru cerîme çeküp Sultân’ın yanına varamadı.

Bir gün Kösem Vâlide Sultân, “Kayam, hiç sen doğurmazsın. Paşan Kubbealtı‘nda bir mansıbına gitmeyiyor. Niçün hâmile kalmazsın? Tîz Melek’i getirin” deyüp, {Paşa’ya} su’âl etdikde,

Paşa eydir: “Vallâhi sultânım, yedi yıldır biz şerî‘at evine girmedik” dedikde, hemân Vâlide Paşa’nın eline bir cevâhir topuz verüp,

“Vur Kaya’yı ve öldür kethüdâ kadını ve cümle musâhibeleri” deyüp destûr-ı şâhî verüp Kaya ile Melek’in üzerlerine kapuyu kapayup taşrada durur. Hemân koca tüvânâ Melek topuzun sapını eline alup Kaya’nın kayasına bir topuz sapı çeker kim Kaya safâsından hâmile kalup Vâlide Sultân’a bu kadar hedâyâları Paşa verüp hamd-i Hudâ “Feth-i bâb” olduğuna târîh idi:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Kaya Sultân’ı alan sikkeyi mermerde kazır

Andan Kaya Sultân dokuz ay on gün sonra bir (–) (–) müştak olup ne öldü ve ne yüzünün nûru bozuldu. Âhir Paşa’ya mahabbet edüp cemî‘i musâhibe-i müfside avratları meclisinden kovup cemî‘i zamânda sohbeti Paşa ile idi, ammâ netîce-i kelâm “*Lâ-ya‘lemü‘l-gaybe illallâh*” [38] ammâ mukaddemâ istihrâc sâhibi üstâd-ı kâmiller,

“Âhir Melek’den hâmile kalup doğururken şehîd olursun” dedikleri (–) mukaddem sözler kayıkda hâtırıma gelüp bu ahvâli Paşa’ya işrâb etdikde,

Paşa eydir: “Belî, eyle oldu. Bu sırru’llâhdır kim bu esrâr-ı hafiyyeye değme üstâd-i kâmil vâkıf olamaz. Hakkâ ki on yedi yıl sonra işte şimdi hürre şehîd oldu” deyüp,

“Âh Kaya Sultânım, efendim, velî-ni‘amım” cânım Kaya deyü fakîr Melek ağlayarak Bâğçekapusu’na varup, andan niçe bin âdem tabutın ketiflerine alup tâ Ayasofya câmi‘ine muttasıl Sultân İbrâhîm Hân ve Sultân Mustafâ Hân türbesinde Ayasofya haremine nâzır pençerenin iç yüzünde defn etdiler.

Hemân Paşa’yı ol mahalde sar‘ dutup Sultân’ın kabri üzre hâk-âlûd olup düşdükde,

Köpürlü eydir: “Bire hey âdem, ayıb değil midir, ***[78b]*** bir avrat içün böyle edersin? Elem çekme. Ben sana bir sultân dahi veririm, ahdim olsun” dedikde,

Melek eydir: “Ahdine yetişme” dedikde, Köpürlü gazab-âlûd olup gitdi.

Cümle vüzerâlar Paşa’yı alup sarâyına götürdüler. Hakîr Kaya Sultân türbesinde yedi gün yedi gece kalup beş hatm-i şerîf edüp cümle ziyârete gelen sultânlardan yedi günde yedi yüz kırk altun ve yigirmi bin çil ceb akçesi ve yedi şemmâme amber ve altı vukıyye ûd peydâ edüp hayır du‘â ederdim, ammâ yine her gün beş vakitde Melek Ahmed

Paşa gelüp evkât-ı hamsede birer hatm-i şerîf tilâvet etdirüp, girîv [ü] feryâdlar edüp,

“Âh Kayam, gördüğüm vâkı‘a bu idi kim işte benden cihân cihân talâk boşandın” der idi.

Hakkâ ki ol asırda on yedi aded sultânlar var idi. Birisi Kaya ile Melek geçindiği gibi biri geçinmezler idi ve gâyet âkile ve müdebbire ve âkıbet-endîş idi. Hakkâ ki Murâd Hân-ı Râbi‘in duhter-i pâkîze-ahteri kağan arslan idi kim cümle sultânlara ihsân u in‘âmlar ederdi.

……………. (1 satır boş)………………..

Ammâ nâ-murâd Kaya merhûme hîn-i şehâdetinde henüz yigirmi yedisine girüp mu‘ammere olmuşdu ve Melek’den gayra varmamışdı. Mukaddemâ Murâd Hân silihdârı Mustafâ Paşa’ya nâmzâd idi, ammâ almamışdı. Melek’den gayrı felekde bir merd-i ferd yüzün görmemiş idi. Hâlet-i nez‘den üç sene mukaddem kendinden gûnâ-gûn kerâmet mertebesi rü’yâ-yı sâlihalar ve acâ’ib ü garâ’ib ve kelimâtlar istimâ‘ olunurdu.

……………. (1 satır boş)………………..

Hulâsa-i kelâm, bu Kaya Sultân hakkında bin beyt mersiye etseler hulk ve hûy-ı hoş hasletlerinin zerre kadarın ta‘rîf ü tavsîf etmeyeler.

Bu hakîre Melek Ahmed Paşa türbe-i pür-envârında müsebbih ve eczâhânlık ve türbedârlık içün yevmiyye yigirmişer akçe vazîfe-i mu‘ayyene edüp mâh ve sâl ve bi’l-guduvvi ve’l-âsâl mütevellîden alırdım. Bir mansıba gitsek yerime vekîl nasb ederdim. Hâlâ kabr-i şerîfi üzre evkât-ı hamsede hatm-i şerîfler tilâvet olurken buhûr ve amber-i hâmlar yanup râyiha-i tayyibe ile kabr-i münevverinin kubbesi pür-nûr olup hâlâ başı ve ayağı ucunda âdem kaddi altun ile mutallâ şam‘dânları ve gûnâ-gûn musanna‘ ve mücevher kanâdiller ile ârâste ve sandukası Ka‘be örtüsüyle pîrâste olmuş bir kabr-i münevveredir.

Hakîr Evliyâ‘nın Kaya Sultân fevtine şikeste-beste târîhleridir,

Evliyâ hayır du‘â ile dedi târîhin

Kaya Sultân’ın ola rûhuna menzil firdevs

Diğer târîh

Bir eksikli dedim ey Evliyâ efgân ile târîh

Melek sengiyle döğünsün kim ayrıldı Kaya’sından

sene (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Kaya Sultân merhûme olduğunun yigirminci günü efendimiz Melek Ahmed Paşa’yı sa‘âdetlü pâdişâh huzûruna Köpürlü ile ma‘an çağırup eydir:

“Melek Lalam, başın sağ olsun. El-hükmü lillâh eyle olur. Kaya’nın acısın def‘ etmek içün sana Bosna eyâletin müft ü meccânen ihsân eyledim, ammâ anda Seydî Ahmed Paşa çok

zulüm etdiğinden ma‘zûl edüp sana verdim, lâkin sen adâlet edüp ol taraflarda Venedik kâfirlerine göz açdırmayup elin vilâyetin nehb u gâret edüp niçe kal‘aların feth edüp kabza-i teshîre alasın ve her hatt-ı şerîfime amel edesin ve her serhadleri bir hoş muhâfaza edesin ve cümle kılâ‘larım ta‘mîr ü termîm edüp gereği gibi gözedesin. Ben senin bunda kızını ve milk-i emlâkini ve Haremeynü’ş-şerîfeyn dollâbına konan kızının mâlın inşâ’allâh gözedirim, ammâ cebehâneye müte‘allık çok şey’ler getirmişler. Anlar bilirim ki senin mâlındır, zîrâ Kaya Sultân senden gayrı bir vezîre varmadı kim otak ve zırh [u] zereh-külâh ve tüfeng ve kalkan ve sâ’ir âlet-i silâh mîrâs yeye, anlar senindir. Tîz verilsin” deyü fermân-ı şehriyârî oldukda,

Paşa eydir: “Pâdişâhım, benim bin yedi yüz kîse mâlım ve elli yıldan berü yetmiş kîse altunum benim mührümledir. Pâdişâhım şirb-i hakkımdır” deyince

{Köpürlü Mehemmed Paşa eydir}: “Belî, senin mührünle, ammâ Kaya sana her mansıba gitdikce yüz iki yüz kîse verüp yine sen mansıblardan borcuna duta mührünle mâl gönderüp Kaya borcun edâ ederdin” dedikde, hemân sa‘âdetlü pâdişâh {Köpürlü‘ye} buyurdular kim,

“Cânım vezîr, Melek lalama ol mâldan on kîse altun ve yüz kîse guruş verelim” dedikde,

Köpürlü eydir: “Pâdişâhım, kalemiyyesin Bosna mansıbı ve hem on kîse altun ve yüz kîse ***[79a]*** guruş vallâhi pâdişâhım ey ihsândır. Fermân pâdişâhımındır” dedikde, der-akab on kîse altun ve yüz kîse guruş ve cümle mukaddemâ alınan mezkûr âlât-ı silâh ve otak-ı nüh-tâklar huzûr-ı pâdişâhîde yine Melek’e ihsân olunup sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh, efendimize bir semmûr kürk geydirüp

“Bosna serhaddine serdâr-ı mu‘azzamımsın” deyü Paşa’nın başına bir pençe-i mücevher sorguc-ı şâhîyi mübârek kendü eliyle sa‘âdetlü hünkâr sokup,

“Yürü Allâhu Te‘âlâ mu‘în u zahîrin ola” deyü hayır du‘â edüp Paşa âdet-i kadîmesi üzre,

“Es-selâmu aleyküm pâdişâhım” deyüp kıçın kıçın gidüp Köpürlü‘yle atbaşı berâber Köpürlü vezîr sarâyına gelüp ba‘de’t-ta‘âm Paşa bir semmûr hil‘at-i fâhire geydirüp,

“Mansıbın Allâh mübârek eyleye”.

{Melek Ahmed Paşa ile Köpürlü vezîr münâkaşa etdiklerin beyân eder}

“Ammâ senden bir ricâm var. Bizim İsmâ‘îl Ağa nâmında bir müdebbir ve muhassıl ve yarar iş görmüş âdemimiz var. Yine Bosnevîyü‘l-asıldır. Anı lutf eyle, şimdi Bosna’ya müsellim gönder” dedikde, hemân,

Melek eydir: “Vallâhi sultânım, senin ricân câna başa geçer, ammâ senin himâyenle bana müsellim olan benimle tarla kuzı söyleşüp yukardan aşağı mu‘âmele etdikde ben dahi ma‘zûl edüp sana geldikde gûnâ-gûn şikâyetler edüp seninle mâbeynimize nifâk bırağır ve benim derd-i belâmı çekmiş hüsn-i hulkların bildiğim garîblerim vardır. Bugünkü günü gözedirler. Kelâm-ı sahîh oldur kim, anların birin müsellim etsem ma‘kul müşâvere değil mi?” dedikde, hemân,

Köpürlü Mehemmed Paşa eydir: “Sen anı benim ricâm ile müsellim etmeğe kabûl etmedin. İnşâ’allâh başına berâber bir vezîr edüp üstünden Bosna’yı vereyim” dedikde,

{Melek eydir}: “Allâh mübârek eyleye. İstersen bürâder üstümden Bosna’yı değil üstünden vezâreti ver” dedikde,

Köpürlü âteş pâre olup eydir: “Hemân yarın kalk mansıbına git. Kaya öleli senin aklına hıffet gelmiş” deyüp, ba‘de’ş-şerbet ve’l-buhûr Melek Ahmed Paşa Köpürlü ile vedâ[‘]laşup doğru şeyh[ül]islâma varup andan sarâyına gelüp, ol ân tuğlar ile Konakçı İbrâhîm Ağa bin aded yiğitler ile tuğu Edirnekapusu’ndan taşra kasaba-i Topçular’a götirdiler. Ertesi gün ale’s-sabâh Alayköşkü dibinden alay-ı azîm ile mükellef ü mükemmel ve pür-silâh asker ile İslâmbol‘dan,

Bin altmış dokuz Cemâziyelâhir’ininin yigirminci gün İslâmbol’dan Bosna Vilâyeti’ne Melek Paşa efendimiz gitdiğin bildirir

Evvelâ menzil-i kasaba-i Topçular: Bunda kâmil bir hafta oturulup cemî‘i mühimmât levâzımâtları görürken efendimiz hakîri belki yigirmi kerre Köpürlü Mehemmed Paşa huzûruna gönderüp gûyâ kapucular kethüdâsı idim. Köpürlü hakîrden hazz edüp niçe kerre Kur’ân-ı azîm okudup, safâsından kapu kethüdâmız olan Zühdü Efendi’ye buyurdular kim,

“Paşanız bu hâfız Evliyâ‘yı kapucular kethüdâsı etse hazz ederdim. Paşana böyle yaz” deyü tenbîh buyurup Zühdü Efendi dahi, Köpürlü‘nün cevâbın yazup Paşa’ya gönderdikde,

Paşa {eydir}: “N’ola, kaşki Evliyâ, kapucular kethüdâlığımız kabûl etse. Evvel ve âhir mahrem-i râzımız ve kendü sıkaden akrabâmız” dedüğün sâ’ir kapu yoldaşlarımız Paşa’dan bu sözü işidüp niçe ser-i kârda olanlar hakîre hakâret nazarıyla bakmağa başladılar. Bu hakîre,

Paşa der kim, “Gel Evliyâm, Köpürlü ricâsıyla seni kapucular kethüdâsı edelim” dedikde,

“Bârekallâh, sultânımın imâmı ve musâhibi mesâbesinde iken iş içine girüp hidmetkâr olup ta‘n-ı ağyâr ve gayrılar derdin çekemem” dedikde, Paşa bu sevdâdan fâriğ oldu.

Andan ertesi, **menzil-i Küçük Çekmece,** andan **menzil-i Büyük Çekmece.**

{Sergüzeşt [ü] serencâm-ı hakîr Evliyâ-yı bî-riyâ fakîr}

Bu menzilden Paşa hakîri ılgar ile Köpürlü Mehemmed Paşa’ya ba‘zı ahvâl içün gönderüp yine Çekmece’de Paşa’ya gelüp Köpürlü‘nün mektûb-ı mahabbet-uslûbun verüp Paşa vâfir hazz etdikde hakîre bir semmûr kafâsı kürk ihsân edüp Büyük Hân’da konağımıza gelüp sâ’ir ağavâtlar ile cilve ve zevk u safâ ederken Paşa’nın ser-i kârda olan birkaç ağaları gelüp hemân hakîr ile çekişmeğe başladılar.

Hakîr eyitdim, “Bire varın hey âdemler, korkman. Ben sizin mansıbınıza tâlib [ü] râgıb değilim. Ben bir seyyâh-ı âlem ve nedîm-i benî Âdem bir âdemim. Varın, benden ırzınız satın alın” dediğimde,

Biri eydir: “Gidi, Kaya Sultân öldükden sonra sen neye kâdir olsan gerek? şimden gerü biz seni öldürürüz” dediklerinde, hakîr rîşhand-âmîz bunlara güldüm. Bu mahalde gulâmımın biri gelüp eydir:

“Sultânım, hele bir kerre gelüp görün sepedini, esbâbların hâlin” deyince, hakîr taşra çıkup

gördüm ki sepetleri hazînedâr kırup cümle zî-kıymet eşyâları hândan taşra ***[79b]*** çamura bırakmış. Üstüne yağmur yağup harâb olurken gulâmımın biri ba'zı esvâbları ve bir Kelâm-ı izzeti çamurdan kaldırırken gulâmımın birin kılıç ile urup mecrûhen yatdığın görünce aklım başımdan gidüp gayret-i hamiyyet damarları depreşüp,

"Bire Hazînedâr Ağa ve Kapucular Kethüdâsı Osmân Ağa, ayıb değil midir kim böyle edersiz?" dedikde, hemân hazînedâr yerinden pertâb edüp bir iç ağası hıştı ile hakîre bir hışt havâle edüp ben dahi men' [u] def' edem derken hakîrin uyluğuna bir hışt urup bir yanımdan bir yanıma geçüp büryân kebâbı şişi sokar gibi hıştı hakîre sokunca cümle huzzâr-ı meclis, "Bire, bire Hazînedâr Ağa ayıbdır" deyince, hakîr hemân hıştı uyluğumdan çıkarup,

"Hak şâhidi olun ağalar" dedikde, gördüm ki hazînedâr tevâbi'i âlât-ı silâhlarıyla üzerime gelirler. Hemân hakîrin atı hâzır idi kim henüz Köpürlü'den gelüp kılıcım dahi belimde idi. Hemân ata binüp, "Allâh'a ısmarladım sizi ağalar" deyüp, netîce-i kelâm Çekmece hânı içre bir arbede-i azîmimiz geçüp gördüm ki hânın kapusuna zincir çeküp hân kapusun sedd edüp hakîr hırren fe-hırren arbedede iken Paşa ve oğlu ve aşîretimizden birkaç Abazalar gelüp araya girdiler.

Paşa eydir: "Bire Evliyâm, bu ne hâldir?" dedikde,

Hakîr eyitdim,: "Ne hâl olsa gerek? Senin kesret-i mahabbetinden işte böyle oldu. Taşra çamurda batan esbâblarım görsenize" dedikde cümle huzzâr-ı meclis ağalar {eyitdiler}:

"Vallâhi sultânım, Evliyâ Çelebi'nin zerre denlü suçu yokdur. Hep suç hazînedârındır. şâhidiz ve şehâdet ederiz" dediklerinde,

Paşa eydir: "Belî, suç hep ol sefîh ile kapucular kethüdâsında ve Vekîlharc İbrâhîm Ağa'dadır. Hattâ bir kerre Van'da Evliyâ'yı Acem şâhına elçilik ile gönderdikde, Evliyâ'yı bana çok geçdilerdi. Ben eyitdim, 'Bire şu Evliyâ'dan diliniz çekin. Ben anı ma'zûr ve afv eylemişim. Ol bir abdâl âdemdir' dedim. İşte şimdi eseri zuhûr eyledi. Bunda nesne yokdur. Eyle olur. At binüp kılıç kuşanan yiğitler mâbeyninde böyle olur. Tîz Çekmece kadısı ve nâ'ibin çağırun" dedikde {kadı} gelüp keşf edüp cümle huzzâr-ı meclis şahâdetiyle,

"Evvel hazînedâr Evliyâ'yı hışt ile urup, Evliyâ dahi zâhir kılıcıyla anı urup, vâki'-i hâldir" deyü şahâdetleri hüccet-i şer'iyyeye yazılup hakîre hüccet-i bürhânı verüp hazînedâr {ve hakîre} cerrâhlar üşüp timara başladılar.

Paşa hakîri alup konağında bile yatup bile oturduk. Hakîre dahi cerrâhlar timar edüp ale's-sabâh tuğlar Silivri'ye gidüp hazînedârı gemiyle İslâmbol'a götürmek sadedinde iken Köpürlü vezîrden Paşa'ya bir ağa mektûb ile gelüp,

"Tîz Evliyâ'yı bana gönderesin. Sen anın kıymetin bilmezsin ve bir hidmetine koşmazsın" deyü mektûb geldikde, Paşa hakîre yüz altun harc-ı râh ve bir at ve mektûblar verüp cümle kölelerim ve esbâblarımız hazînesine alup,

"Yine Evliyâm, birkaç aydan mı, günden mi Bosna diyârına gelesin" deyü Paşa'nın hayır du'âsıyla vedâ[']laşup gitdikde, hemân mübâşir ağa bu hakîri Çekmece'den taşra atımdan

indirdüp bir fenâ bârgîre bindirüp at karnı altından ayaklarıma bukağı urup hakîri kayd [u] bend ile Köpürlü huzûruna getirüp hazînedârı dahi tezkire ile getirdiler. Hemân hakîr Melek'in hüccetleri ve mektûbların verüp kırâ'at edüp mefhûmu ma'lûmları olunca,

"Evliyâ sen elem çekme, lâkin eğer sen ölürsen, hazînedâr sağ kalırsa hazînedârı öldürürüm. Eğer hazînedâr ölürse bu hüccet-i şer'iyye ile sana ölüm yokdur, ammâ Yeniçeri ocağında Evliyâ'yı haps eylesinler. Tâ ki cihân kaç bucakdır bilsinler" buyurup, hazînedârı ve hakîri taşra çıkarup hakîri muhzır ağa odamıza gönderüp yigirmi bir gün hapis yatup hamd-i Hudâ hazînedâr ol vartadan halâs oldukda, hakîr yine Köpürlü huzûruna varup dest bûs edüp,

Köpürlü eydir: "Bildin mi Melek Ahmed Paşa ne gûne âdemdir kim sizi zabt etmeğe kâdir olmayup böyle bednâmlık olur. Tîz bir aşr-ı Kur'ân-ı azîm tilâvet eyle" dedikde, savt-ı a'lâ ile sûre (–) [39] âyetlerin tilâvet etdikde Köpürlü Mehemmed Paşa safâsından buyurdular kim,

"Sen Evliyâ bizim hidmetimizde ol" deyüp, sâ'ir ağavâtları zümresine bu hakîri ilhâk edüp belağan mâ-belağ ta'yînâtlar ihsân olunup şeb [ü] rûz hayır du'âsı evrâdına meşgûl olup İslâmbol'da bir ay oturup, ba'dehû Anadolu diyârına celâlî üzre {gidildi}. ***[80a]***

İşbu sene bin altmış dokuz târîhi mâh-ı Receb'inde sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde celâlîler üzre sefer-i hümâyûn olup gitdiğimiz konakları ve âsâr-ı acîbe ve garîbeleri menzil-be-menzil beyân eder

Azîmet-i sefer-i hümâyûn-ı pâdişâh-ı cem-haşmet oldur kim, mukaddemâ Halebü'ş-şehbâ kal'asında Celâlî Hasan Paşa'nın ve Tayyaroğlu ve Sarı Ken'ân Paşa'nın ve niçe mîr-i mîrân ve ümerâ celâlîlerin katlleri be-dest-i Murtazâ Paşa ve Kadrî Paşa ve Dutsak Alî Paşa ve Çetrefilzâde Hüseyin Paşa olup cümlesi ilhâm-ı Rabbânî ve imdâd-ı mu'cizât-ı Nebevî ile cümle celâlî ve cemâlî eşbehlerinin kelle-i bî-devletleri der-i devlet olan Bâb-ı Hümâyûn önünde galtân olup bakıyyetü's-seyf olanlara seyf-i Muhammedî urulmağa sefer-i hümâyûn olmak fermân olunup azîmet-i pâdişâh-ı İskender-zafer-i kişver-keşân, berây-ı celâlîyân pür-fitne-i sâhib-isyân üzre müteveccih olup ibtidâ tuğ-ı hümâyûn sahrâ-yı Üsküdar'da serâperde-i hümâyûnda meks edüp andan cemî'i asâkir-i İslâm ile pâdişâh-ı cem-azamet mahrûsa-i Kostantiniyye'den mâh-ı (–) günü başdarda-i hümâyûnuna süvâr olup deryâ-misâl asker ile arz-ı mukaddeseye mülâsık olan hâk-i Üsküdar'da serâperdesinde karâr-dâde olduklarında ol hâk-i amber-pâka kadem basdıkda nihânîce birkaç musâhibleriyle Üsküdarî Mahmûd Efendi *kuddise sırruhu* hazretlerinin kabr-i şerîflerin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb etdiler kim hadîs-i şerîfde Resûl-i Kibriyâ buyurmuşlardır kim, [40] hadîsi mazmûnu üzre rûh-ı pür-fütûhlarından isti'ânet taleb edüp ba'de'd-du'â azîzin tarîkında olan fukarâ-yı Celvetîlerine bir kîse mümessek zer u hâlis tasadduk edüp otak-ı nüh-tâkında cülûs edüp sahrâ-yı Üsküdar pâdişâh-ı sâhibü'l-mehâmidin kudûm-i şerîfleri şerefiyle deryâ-misâl cüyûş-ı müslimîn ile dağ u râğ u bâğ ve Bulgurlu ve Çamlıca dağlarına varınca kat-ender-kat hayme vü hargâhlar ile cümle zemîn-i çerâgâhları müzeyyen olup nakş-ı bukalemûn lâle-izâr bir sahrâ-yı Üsküdar oldu.

Hakkâ ki bu hâl-i şâdumânî üzre yedi gün yedi gece deşt-i Üsküdar'da meks olunup hayme-be-hayme ayş u işretler olunup nısfu'l-leylde niçe bin bârgâh çetr-i mülemma'larda

savt-ı hazînler ile tevhîd ve temcîdler tilâvet olunup ibâdetler olunurdu.

Ale'ʼs-sabâh dîvân-ı pâdişâhî olup serâperde önünde kös-i hâkânîlere turralar urulup eyâlet-be-eyâlet hüccet-i şer'iyyeler ile celâlîliği sâbit olmuş kimesneleri her vilâyetden müfettiş paşalar kayd [u] bend ile huzûr-ı pâdişâhîye gönderdiklerinde kösler önünde ba'de'd-dîvân niçe yüz âdemleri sürü sürü getirüp ale't-tertîb cellâd-ı felekler bu kadar binâ'illâhı dizüp, hünkâr-ı hücec gazab bir eline tîğın ve bir eline mezâhib-i erba'a fetvâlarıyla sûre (–) nass-ı kâtı'-ı burhânîden âye[t]: [41] yarlığ-ı belîği hükmüyle amel edüp cellâd-ı bî-amânlara işâret edince, hemân Kassâb Cömerd köçekleri gibi cellâdlar dâl-tîğ-i Dahhâk-ı âteş-tâb olup bu kadar binâullâhı serâperde önünde dilim dilim ve şilim şilim etdiklerine beyt-i münâsib:

Cellâd-ı felek boynın urup bir niçe şahsın

Gördüm kafesi başka yatır başka kafâsı

ebyâtı mazmûnu üzre cümlesi kelle paçaları na'şlarıyla püşte püşte olup Budin'de sahrâ-yı Peşte-misâl na'ş-ı insân ile fezâ-yı Üsküdar zeyn olurdu.

Ve celâlîlerin müte'addid kimesnelerinden olanları i'zâzen otak-ı nüh-tak içinde huzûrunda söylede söylede perrân-ı kelle etdirüp niçe kerre pâdişâhın üzerine kan sıçrayup hûnkârlığı icrâ ederdi. Serâperde-i Süleymânî önü hûn-ı benî Âdem'le tâ bu mertebe oldu kim birkaç günden cemî'i çemenzâr lâle erguvân-vâr humret üzre olup hûn-ı benî Âdem koyun kanarasında akar gibi cereyân-ı seyl-i revân olduğundan bir müte'affin bed râyiha hâsıl olup cümle hayme vü hargâhlarında sâkin olan erbâb-ı dîvânlar muztarib olduklarından mâ'adâ bilâ-had ü lâ-add sinekler hûn-ı insân üzre megesler meks edüp hûn-âlûd oldukda haymelerde âsâyiş edenlerin üzerlerine sinekler konup herkesin esvâbı ve destârı münakkaş-ı hûn olurdu.

Bundan mâ'adâ bir sâhib-i tîğ olan âdemler haymesinde bed-râyiha-i hûn-ı âdemden ve hûn-âlûd olmuş ***[80b]*** sineklerin hucûmundan bir âdem haymesinde ta'âm tenâvül edemezdi. Ordu-yı İslâm üzre sinek ol kadar musallat oldu kim vakt-i zuhurda şems-i âteş-tâbın zemîne te'sîri olmayup sinek remmâları âfitâbın ziyâsın muzlim ederdi.

Bu ahvâl-i pür-melâl yedi günden sonra pâdişâh-ı âlî-câha i'lâm olunup na'ş-ı benî Âdem içün çâhlar kazup her gün beşer altışar yüz kesilen âdemleri kuyulara leb-ber-leb ederlerdi. Ba'dehû kuyular kazmadan asesbaşı ve subaşı sığır arabaları peydâ edüp niçe yüz aded vücûd-ı insânı arabalara tahmîl edüp Haydarpaşa Bâğçesi önünde deryâya dökerlerdi.

Âhir-i kâr "Bu kadar leşleri her gün arabalarla bir yerden bir yere nakl etmek ne belâdır" deyüp katle müstehak olan kimesnelerin her gün otakda kösler önünde kırk ellisin kesdiklerinden mâ'adâsın fermân-ı pâdişâhîyle yetmişer, seksener ve yüzer aded âdemleri cümle huzûrunda söyledüp aslâ birin âzâd etmeyüp, işâret etdikde cellâdlar benî Âdem'i koyun sürüsü gibi ayaklarıyla sürü sürü sürüyerek, kimisi ağlaşarak, kimisi çağırarak cellâdlar Kavak iskelesine götürüp cümlesin sâhil-i deryâda ale't-tertîb dizüp cümlesin uryân edüp kimi hay ve kimi vay ve kimi kelime-i şahâdet getirüp, kimi "Vay anacığım", kimi "Vay babacığım" ve kimi "Vay oğulcuğum" deyü feryâd ü nâlân ederlerken cellâdlar iki başdan başlayup şak şak kılıç urarak çalarak kırarak iskele-i Kavak şecereleri şecere-i

Vakvâk altı gibi cesed-i insân ile zeyn olup hûn-ı insân deryâya nehr-i Revân gibi cereyân ve revân ederdi, ammâ ne cür'etdir kim bu mahalde bir yiğit hemân ayağa kalkup eli duşakda kadanmış iken seğirdüp cellâdın birine bir depme niçe urduysa cellâdın bağırsakları taşra çıkup ayaklarına dolaşınca hemân ol yiğit gayrı cellâdlara hücûm etdi, ammâ ne çâre el kelepçede bağlı.

Hemân fakîr yiğit seğirderek kendüyü deryâya urup gark olurken cellâdlar yetişüp ol yiğidi deryâda katl edüp, hakîr ol yiğidin leşin çıkardup bir kenârda defn etdirdim. Hâlâ kabri Kavak iskelesi kurbunda ma'lûmdur ve sâ'ir leşleri cümle bostâncılar deryâya dökerlerdi.

Netîce-i kelâm kâmil yigirmi gün bu hâl ile geçüp sahrâ-yı Üsküdar'dan pâdişâh-ı âlem-penâh göçüp,

Menzil-i sahrâ-yı Pendik

Bu menzilde fermân-ı şehriyârî sâdır olup "Serâperde-i hümâyûn önünde her dîvânda dîn-i mübîn âsîlerinin kelleleri eksik olmasın" denildi. Hikmet-i Hudâ ol gün dîvân-ı asrda Kıbleli Paşa cânibinden iki yüz aded mazlûm ve gayrı mazlûm âdemler kayd [u] bend ile gelüp otağ-ı âlî ve sâyebân-ı vâlî serâperdeleri ref' olunup sa'âdetlü pâdişâh-ı cem-cenâb devlet ve sa'âdet birle kasr-ı adâlet üzre câlis ve nedîmler ile hem-enîs serîr-i devlet-masîr olup mezkûr mücrimleri kanûn üzre kösler önünde cümle tertîb üzre dizüp cellâdlar iki başından kılıç ururlarken hemân bî-günâhın biri dest beste iken huzûr-ı pâdişâhîde yerinden pertâb kılup cellâdın birine eyle bir püşt-i pâ urdu kim cellâdın bağırsakları pâybend-misâl ayağına dolaşup gûyâ cellâd bî-dâd bî-feryâd bıldırdan ölmüşe dönüp cellâdın cânı dârü'l-bevâra firâr edüp yollandı.

Hemân dem ol yiğit eydir: "Pâdişâhım, bî-günâhım. Vilâyetimden hâlim su'âl olunsun" derken bir cellâd dahi yetişüp ol yiğidin kellesin galtân eyledi. Bundan sa'âdetlü pâdişâh kalkup 7 sâ'atde,

Menzil-i kasaba-i Gekbiziyye

Mukaddemâ cild-i evvelde mevsûf bir şehirdir. Bunda dahi Sivas beğlerbeğisinden yetmiş nefer celâlîler gelüp otak-ı nüh-tâk serâperdesi önünde kellelerin cellâd-ı felek tenlerinden cüdâ edüp zemîn-i çemenzâr hûn-âlûd oldu.

Ve bu mahalde Hereke nâm mahalle varınca daracık yollar olmağile yeniçeri ve cebeci ocağı bir gün mukaddem gidilmesiyçün fermân-ı şehriyârî sâdır olup Yeniçeri Ağası Kanbur Mustafâ Paşa nefîr-i rıhletlerin çalup azm-i râh etdiler.

Bu mahalle sa'âdetlü pâdişâhın bostâncıbaşı kayığı ve Kapudan Köse Alî Paşa ile başdarda-i hümâyûn geldiği haberi geldi ve bu menzilde altı bölük halkının hâtırların yapup ele almağiçün in'âm-ı âm firâvân olunup âlet-i silâhların tezyîn etmek ve alayların müretteb etmek ve cümle yek-dil ***[81a]*** yek-cihet mevcûd gitmek fermân olunup vüzerâ ve vükelâlar da pâdişâh dirliğinde olan iç ağaları dahi cümle bölüklerinde haymeleriyle meks edüp sancakları altında sefer eşmek fermân olundu.

Ba'dehû Gekbiziyye'den kalkup 5 sâ'atde,

Menzil-i Ağa İskelesi

Nâm mahalde meks olundu. Anda Çorum sancağı beğinden yüz nefer celâlîden âdemler gelüp leb-i deryâda kelleleri bedenlerinden dûr olup bu mahalde Kapudan Alî Paşa on iki pâre kadırga ile başdarda-i hümâyûn ile geldikde azîm top u tüfeng şâdumânları edüp bostâncıbaşı da kırlangıç-ı şâhî ile bir yaylım tüfeng şâdumânı edüp kapudan ve bostâncıbaşı birer hil'at-i şâhî ile beyne'l-akrân ser-firâz-ı mümtâz-ı a'yân oldular.

Ve bu menzilde yeniçeri ocağına himyân himyân zerrîn-i mümessek ihsân olunup {askerin} âlet-i silâhların ve cümle levâzımâtların kanûn-ı kadîm-i selâtîn üzre tezyîn etdirmeğe tenbîh-i şehriyârî oldu.

Andan kalkup sengistân ve hayâbân-ı çengelistân ve ormanistân ve tenk-i târ deniz kenârınca 5 sâ'atde aşup,

Menzil-i kal'a-i harâb Heleke

Bu mahalle ancak serâperde-i cem-azamet dâ'iresi sığup sâ'ir cünd-i İslâm dağ ve taşda meks edüp bu menzilde cümle kubbe-nişîn vüzerâlara ve sâ'ir ümerâ ve mîr-i mîrânlara tertîb üzre alay ile müzeyyen olmak fermân olundu.

Andan kalkup cânib-i şarka gâh leb-i deryâ ile ve gâh dıraht-ı müntehâlar içre ubûr ederek cümle vüzerâlar bir alay-ı müzeyyen ile pâdişâh-ı milk-ârâya selâma durdular kim böyle alay-ı müzeyyeni çeşm-i zamân ve dîde-i insân gibi görmemişdir ve temâşâsında hayrân olmuşdur. Andan 3 sâ'atde,

Menzil-i Kireç İskelesi

Bu mahal bostâncıbaşı hükmünde kireccibaşı zabtında olmak ile bostâncıbaşı sa'âdetlü pâdişâha bir ziyâfet-i azîm etmişdir. Cümle asâkir-i Âl-i Osmân def'-i cî'ân edüp batınları melân olup pâdişâha iki at ve on kîse pîşkeş çeküp Köpürlü'ye dahi bir at ve üç kîse harc-ı râh verdi, zîrâ bu iskele, bostâncıbaşılara mahsûs bir kirechâne-i mahsûldârdır kim İslâmbol'a cümle kirec bundan gelir. Bu mahallin cümle dağları ve taşları kirec taşıdır. Bu menzilde dahi elli nefer celâlîler katl olundu ve ellisi İzmit şehrine alıkondu.

Andan kalkup yine cemî'i vüzerâ yemîn ü yesârda tâ şehr-i İzmid'e varınca pâdişâha selâma durdular, ammâ,

Der-beyân-ı alay-ı asâkir-i Köpürlü Vezîria'zam Mehemmed Paşa

Evvelâ şâhrâh-ı azîmin yemîn [ü] yesârında kat-ender-kat gök demire müstağrak olmuş asker-i nusret-me'serin ibtidâ selâma duran Köpürlü vezîr askerinde alay-ı Tatar kim cümle sekiz bayrak Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr kim cümle sadaklı ve savatlı yahşı mirzâ batır zor cigitler kim her biri kabâ'il-i Nogay ve Badragî ve Mansûrî ve şîrînli ve Urûmbetî ve Cemân Sadakı ve Arslanî ve Nevrûzî ve Çobanî kavimleri şıpırtma ve Nogayî ve Badragî kalpakların geyüp ellerinde şidak kamçılarıyla atbaşı berâber selâma durdular.

Andan sağ kolda deli alayı ve sol kolda gönüllüyân alayı bayrağı altında biner aded müsellâh ve müzeyyen kaplan ve bebr ve ayu ve kurd postlu vakâr sâhibi semmûr tâclı ve kurd ve bebr ve vaşak ve zerdeva ve tilki kürkü tâclı ve Sâlihli ve Yahyâlı ve Balı Beğli ve Semindirâvî ve Kâsım Beğli ve Haydarî ve Kalenderî ve Gâzî Porçavî ve Gâzî Kerş İlyâsî ve Deli Horozî ve Gâzî Evrenosî ve Mihâlî tâc-ı gûnâ-gûnların kec kılup üzerlerinde

her tâcların gûnâ-gûn cığalar ve çelenkler ve turna telleri ve şahin ve zağanos ve karakuş kanatların tâclarına zeyn edüp yine tâclarının tepelerinde cevz-i rûmî kadar billûr ve necef ve moran ve gayrı şa‘şa‘alı taşları zeyn kılmışlar.

Ve niçe deliler ve gönüllüler ser-bürehne başı açık olup alnında ve iki kulakları yanın delüp kanları revân olarak turna ve şahin ve zağanos ve balaban kuşu tellerin sokup kellelerinde teslîm dağları ve makteli'l-Hüseyin dâğları yaka yaka dâğ üzre dâğdan niçesinin kelleleri dâğlar ile gül gül olmuşdu ve cümle ellerindeki Kosdaniçse sırıklarında kurd postları sarılı cidâları üzre nakş-ı bukalemûn harîr-i gûnâ-gûn filandıra-i dırâzlarla sahrâ-yı İznikmit lâle-izâr oldu. ***[81b]***

Ve arkalarında ve iki koltukları altında kartal ve karakuş ve devlingeç ve gücügen kuşlarının kanatların bağlayup bir ucbe mahûf hey'et-i mehîb idiler kim gören âdemlere dehşet hâsıl olurdu ve çizmelerinde birer karış demir çarhlı çekirdekli çarh-ı felekli mahmîzler ve arkalarında tekne kalkanlar ve fîl ve timsah ve boğa ve gergerdan derisinden gûnâ-gûn Haleb kalkanları var. Ve ekseriyyâ zırh [u] zereh-külâh ve tuğulka ve ser-penâh ve katlavî ve kaz göğsü geyimlere çoğu müstağrak olmuş Rûmeli gâzîleri idi.

Ve cümlesinin atları ve yedekleri ve süvâr oldukları esb-i kârihleri Eflâk ve Boğdan ve Dobruca ve Deliorman ve Sâlihli ve Taşlıca ve Hersekli diyârının yarar be-nâm atlarına süvâr olup cümlesi Tuna gecidi ve Hasanî ve Hüseynî hûn-âlûd kınalı Porça ve Gâzî Mihâlî al hınnâlara müstağrak olup her bir esb-i paymâsı hilkatinden çıkup bir gayrı hey'et-i mecmû‘a-i acîbeye girmiş atları vardı kim ba‘zısı kızıl kana müstağrak olmuş ve ba‘zısı nakş-ı bukalemûn iri kınalı hussân-ı sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atları bahrî hotas ile âbreş-i gül-endâm-misâl olup her atın başlarında ablak cığalar ve gerdenlerinde zil [u] bem ve cığ cığalar ve altışar pâre polâd-ı Nahşivânî yancıklar ve püsküllü harîr sineklikler ile müzeyyen olmuş ve her atın alnında yalmanlı harbeler ve göğüslerinde dahi harbeler ile zeyn olmuş ve bu kadar âlet-i silâha müstağrak olmuş Deli Hurûmî ve Ma‘dî Kerebî-vâr ucbe hey'et asâkirle ârâste ve pîrâste olmuş gâzîler idi.

Bunlardan sonra alay-ı yemîn [ü] yesâr nâm Köpürlü bir asker peydâ etmişdi. Bin aded güzîde sağ kolda ve bin aded güzîde asker sol kolda pâk u pâkîze ve güzîde asâkir-i müsellâh idiler. Sağ kol askeri cümle siyâh sarıklı ve eli sırıklı kağan er arslan-misâl erlerdi. Cümle bunlar dahi küheylân atlar üzre atbaşı berâber sa‘âdetlü pâdişâha selâma durdular. Andan,

Alay-ı salıcı: Kâmil bin aded küheylân atlı elleri kantar sırıklı ve çatal beyâz sarıklı ekseriyyâ kılıcı ve mevlâyi külâhlar üzre destâr-ı Muhammedîler mükellef ü mükemmel yeke atlı asker selâma durdu. Bu askeri dahi Köpürlü peydâ etdi, ammâ hakkâ ki salıcı desek salıcı çeri asker idi. Andan,

Alay-ı asâkir-i serdengeçdi: Bunları dahi Köpürlü peydâ etdi. Bin aded güzîde mutarraş kan ağı şahbâz ve yarar küheyl atlı ve eli tüfengli âteş-feşân asker-i bî-amân kavimler atbaşı berâber selâma durdular. Andan,

Alay-ı kilârcıyân: Cümle elleri sırıklı küheylân atlar üzre beş yüz nefer âdemler idi. Andan,

Alay-ı çâşnigîrân: Bunlar dahi başlarında kırmızı keçeleri üzre zerdûz üsküflü ve küheylân atlar üzre elleri sırıklı ve sırıkları uçları yalmandan aşağı siyâh toplu kargı ve kantar mızraklı beş yüz aded çâşnigîrân alayı idi. Andan,

Alay-ı müteferrikagân: Bunlar dahi bin aded müsellâh ve müzeyyen küheylân esb-i tâzîlerine süvâr olup ellerinde kantar sırıklar ile karâr-dâde idiler. Andan,

Alay-ı ağavât-ı vâcibü'r-ri'âyâ: Bu hakîr Evliyâ bu zümreden idik, ammâ hamd-i Hudâ vak' u vakârımız kapucubaşılardan âlî-kadr idik. Bu cavk asker cümle bin aded müsellâh ve müzeyyen ve müretteb, vakâr sâhibi ağalar kim niçesi beşer, onar, on beşer zırh [u] zereh-külâhlı ve mahbûb köçekli ve küheylân atlı ağalardır. Andan,

Alay-ı kapucubaşılar: Cümle üç yüz aded katar ve bahâr sâhibi iskemle çeker vakâr sâhibi ve esbâb-ı ihtişâmlı ve kırkar ve ellişer ve yüzer ve yüz ellişer tevâbi' u levâhık sâhibi müte'azzım kapucubaşılar kim her biri bir mîr-i mîrânlığa lâyık ve ba'zıları eyâlet sâhibi vezîr oldular. Eyle ağalar kim cümle iç ağaları zırh [u] zereh-külâha müstağrak cilfidân ve ma'nek ve tarîkî ve musâfaha ve kebîşe ve havvâre ve mahmûdî ve hamîdî atlara süvâr olup altı pâre âlât-ı yancığa ve bahrî hotaslı atlar ile ubûr edüp selâma durdular. Andan,

Alay-ı tuğlar ve yedekler ile emîrahûr: Ve cümle üç yüz aded elleri sırıklı iç ağaları sarrâcları ve her bir yedekler murassa' zeyn ve murassa' raht ve bisâtıyla birer hazîne değer küheylân atlar idi.

Andan **imâm** ve **mü'ezzinân** ve **kapucular kethüdâsı** ve **telhîsî** ve andan Köpürlü Mehemmed Paşa ak sakallı ve beyâz sûfa siyâh semmûr kürk kaplı nûrânî sâhib-i vakâr şeyh-sûret, ammâ hûnhâr-sîret niçe yüz bin hânedân söndürmüş ve niçe yüz bin cânı ten kafesinden uçurmuş ve niçe ***[82a]*** hânedân sâhiblerin hâne berdûş edüp hânesinden kaçırmış. *Min indillâh* tasîh-i âlem etmeğe me'mûr bir sâhib-zuhûr pür-nûr kimesne idi. Yemîn ü yesârında mataracıları ve tüfengcileri ve zertaslar üzre ablak telli şâtırları dîbâ ve şîb u zerbâf kantura ve etekliklere müstağrak şâtırların tellerinde debdevî ve dehdehî ve zil [u] bem ve murassa' kemerler ve zerrîn seyf-i miczemler ve ellerinde teber-i Müslimîleri ile ârâste olmuş şâtırlar idi. Andan,

Alay-ı iç ağaları: Cümle beş yüz aded pâk u pâkîze bıyıklı şahbâz yiğitler kim her biri Rüstem-i Restân ve Sâm ve Nerîmân şecâ'atli fetâlar kim cümlesi âlet-i silâha müstağrak olmuş fedâ'î ve Mervanî şevâribli dilâver-i server-i hünerver erler ve tüvânâ fetâ ve kağân er arslan yiğitler kim her biri bir ejder-i heft-serden nişân verir bahâdırların ellerinde kargı sırıklar ve bellerinde şeyhanî ve Ma'arravî ve Hoş-kademî ve Sunkurî ve Esedî ve şâmî ve Mısrî ve İslâmbolî ve Hindî ve Kirmânî ve Horasanî ve Mu'allim Dâvûdî kılıçlı iç ağalarının uylukları altında hıştlar ile müheyyâ ve hâzır-baş atbaşı berâber yiğitler selâma dururlardı kim bu asker-i müzeyyenin âlet-i silâh şa'şa'asından ber-havâ tayerân eden hûş [u] tuyûrların çeşmleri hîrelenüp nâbînâvâr zemîne nâzil olup piyâde âdemler ol kuşları sayd ederlerdi. Tâ bu mertebe mükellef ü müzeyyen şa'şa'alı alay idi. Andan,

Alay-ı mehterân-ı çalıcıyân: Bunlar dahi pür-silâh atlar üzre dokuzar kat mehterhâne çalınup selâma durup pâdişâhın gelmesine muntazırlar idi. Köpürlü

Mehemmed Paşa ise Koca Sokollu Mehemmed Paşa gibi azamet-i dârâtiyle serinde Selîmî eğninde semmûr kabaniçse üzre tîrkeş ve çârkab kuşak ve ayağında Çerkezî fıllar ve şalvar geyüp esb-i sabâ-sür'atında altun zincir ve murassa' eğerli âbreş-i re'îsî küheylân at üzre Mankala pehlivân-âsâ süvâr olup pâdişâh-ı Cem-cenâbın gelmesine müterakkıb idi. Sa'âdetlü pâdişâh dahi nümâyân oldukda yemîn ü yesâra selâm vererek Köprülü'nün yedekleri berâberliğine pâdişâh geldikde hemân Köpürlü atından enüp piyâde olup apul apul gidüp rikâb-ı pâdişâhîye yüzün sürüp on adım ancak piyâde gitdikde sa'âdetlü pâdişâh buyurdular kim,

"Lala, sen ihtiyârsın, atına bin, destûrdur" dedikde, hemân Köpürlü, bilâ-rikâb âbreş atına süvâr olup,

Menzil-i şehr-i kal'a-i İznimgit, ya'nî İzmit

İzmit de demişler. Bâlâda mufassal mevsûfdur, ammâ şimdi bu şehr-i İzmid'e böyle bir alay-ı azîm ile sa'âdetlü pâdişâh girirken şâhrâhın yemîn ü yesârın ahâlî-i şehrin sıgâr u kibârı ve a'yân [u] eşrâfı ve erbâb-ı esnâf[ı ve] ehl-i hırefi mâl-â-mâl olup pâdişâh yolu üzre selâm almağa istikbâle çıkup cemî'i ehl-i hırefin ellerinde dîbâ ve şîb ve zerbâf pâyendâzlar döşeyüp sa'âdetlü pâdişâha ubûdiyyet arz edüp cümle alay ve kâlâ-yı vâlâ-yı dâray u hârâların dahi arz ederek pâdişâh-ı Cem-karîn şehr-i İzmid'e girmişdir kim Rüstem ve Sâm ve Nerîmân eyle mehâbet u dârât-ı azameti görseler idi Nerîmân ve Sâm nerm [u] râm olurdu. Bu mehâbet [u] salâbetle otağa girirken ahâlî-i şehir râh-ı hünkâr üzre niçe kurbânlar etdiklerinden hünkâr koyun kurbânından hazz etmeyüp otak-ı nüh-tâk-ı revâk önünde celâlîden elli aded âdemi kurbân edüp cellâdlar her âdemi rişte rişte ve dilim dilim edüp na'şeleri serâperde-i hümâyûn önünde kalup hünkâr hûnhârlığı icrâ edüp halka bir dehşet hâsıl olup, andan sa'âdetlü pâdişâh kendüye mahsûs İzmit sarâyında karâr-dâde olup mu'tâd-ı kadîmeleri üzre gâhîce otağa gelüp dîvân-ı şehriyârî edüp ibâdullâha inâyet-i mu'tâdları üzre iltifât ve istimâletler verüp ihkak-ı hak etdikde elbette yine kösler önünde her dîvân oldukda birkaç âdem celâlî ve cemâlî ve zalemelerden katl olması mukarrer idi.

Bu uslûb üzre Anadolu memleketi ve gayrı eyâletler seg-i sekbânlar ve sarıca ve bî-ârice kelplerinin şûr-ı şerrinden re'âyâ vü berâyâlar âsûde hâl olup bu menzilde Hasan Paşalı katliyçün ve gayrı zorba ve zâlimlerin zulmü def' [u] ref' içün İsmâ'îl Paşa teftîşci olup ***[82b]*** on bin asker ile celâlî katline revâne oldu.

şehr-i İzmit'de üç gün tekâ'üd olup kapudan paşa ve bostâncıbaşı bir yaylım top u tüfeng şâdumânları edüp Mudanya şehri limanına gitmek fermân olundu.

Andan bu şehr-i İzmit'de cümle ocak halkı ile müşâvere olup celâlî kırmağa Haleb ve Mar'ayş ve Sivas üzre sa'âdetlü pâdişâhın gitmesi münâsib görülmeyüp,

"İsmâ'îl Paşa gitmesi kifâyet eder" deyüp İzmit'den taht-ı evvel Bursa'ya revâne olmağı ma'kul görüp tuğlar gidüp ertesi sa'âdetlü pâdişâh İzmit halicin dolaşarak 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i Topyeri: Bu menzil-i nâ-mübârekde celâlî cânibinden vâcibü'l-katl bir âdem gelmemek ile pâdişâh-ı hûnhârın tabî'atına bu cây-ı bed-havâ hoş gelmeyüp otakdan nihânîce çıkup niçe gûne ahvâlâta vâkıf olmağiçün ordu-yı İslâm için tecessüs ederek ordu-yı hümâyûnu seyerân u deverân ederek dağlara çıkup bir orman içre üç aded mefret

sığınlara râst gelüp anları şikâr edüp otak önünde anları kurbân edüp,

“Hamd-i Hudâ, yine otağım önü kurbânsız olmadı. Bu sığınlar dağî ve yağî ve bâğî celâlîdir, ammâ bugün celâlî boğazlasak” derken hikmet-i İlâh bir ma‘sûm ağlayarak otağa gelüp feryâd etdikde,

“Bire sabî, ne ağlarsın?” dediklerinde, gulâm-ı sabî eydir:

“Bir âdem elimden bir sepet kirazım alup kaçdı. Ardı sıra gözetdim ve çadırına varup akçesin istedim. Beni döğüp, işte başım yarup, beni mecrûh edüp işte kanım akar” deyü cereyân eden kanın gösterdikde, fi’l-hâl pâdişâh emr edüp, bir hasekiyle gulâmı gönderüp gördüler kim, cellâdların çadırlarıdır kim henüz oturup cümle kirazı yeyüp safâlanırlar. Haseki pâdişâha böyle arz edince, derhâl otak önünde iki cellâdın cellâdlar boynun urup,

Hünkâr eydir: “Hamd-i Hudâ, otak önü Hasan Paşalı kanından eyi kan ile âlûde olup serâperdem önü kansız kalmadı” buyurduklarında, hikmet bu kim ol ân Adana Paşasından altmış aded Hasan Paşalı pây-beste ve dil-haste kayd [u] bend silsile-i selâsil-i ağlâl ile huzûr-ı pâdişâhîye geldikde hemân hünkâr-ı hûnhâr eline hüccet-i şer‘iyyelerin alup kendi dîvânında amân u zamân vermeyüp kelleleri top gülleleri gibi yuvarlanup demleri rîzân oldu, ammâ hakkâ ki sa‘âdetlü pâdişâh-ı âdil cemî‘i katl etdiği kimesnelerin hüccet-i şer‘iyyelerini kırâ’at etdirüp eline aldıkdan sonra mücrimleri katl edüp amân vermezdi.

Ba‘dehû mezkûr Topyeri menzilinden kalkup cânib-i kıbleye ormanlar içre tathîr olmuş yollar ile havâ-yı latîfde gidüp,

Menzil-i (–): Bunda dahi on bir âdem ve bir sancakbeği katl olunup sadrıa‘zamdan pâdişâha hafta hedâyâsı içün bir murassa‘ zeynli ve iki re’s sâde çul dîbâ ile atlar gelüp arz kılınup makbûl-i hümâyûn oldu, ammâ gâyet küheylân ve hoş hırâm atlar idi. Musâhiblerden bir muntazamü‘l-kelâm ve sühan-ârâ-yı be-nâm fasîhü‘l-lisân ve bedî‘ü‘l-beyân olan Leh Hasan Ağa’ya ihsân olunup ol ân huzûr-ı pâdişâhîde süvâr olup çevelân etdi. Andan kalkılup 4 sâ‘atde,

Menzil-i Kazıklı Beli: Nâm hıyâbân çengelistânda meks olunup on üç âdem ile bir sürsat ağası boyunları urulup sürsat getiren kadı “ulemâdır” deyü afv olunup cezîre-i Kıbrıs’a nefy-i beled olundu. Andan,

Menzil-i kal‘a-i Çin, ya‘nî şehr-i kadîm İznik-i dâr-ı meh cebîn

İznîk ve İznik ve Iznîk dahi demişler, ammâ müverrihân-ı Rûm içre Çin-i Rûm İznik nâmıyla mastûrdur. Bâlâda cild-i evvelimizin sene 1058 târîhinde cümle evsâfıyla tafsîl üzre tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdiki evsâfı oldur kim sa‘âdetlü pâdişâh-ı Cem-cenâb bu şehre girirken cümle a‘yân-ı kibâr u sigâr şehirden taşra pâdişâhın istikbâline çıkup cümleye Eşrefzâde Çelebi Efendi pîşvâ olup selâma durdular ve cemî‘i ehl-i hıref var makdûrların sarf edüp şâhrâh üzre gûnâ-gûn harîr-i fâhireleri pâyendâz edüp niçe yüz aded koyunları uğur-ı pâdişâhîde kurbân-ı şükrân edüp sa‘âdetlü pâdişâh otağında mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre on yedi âdemin kellelerin top-ı çevgân-vâr galtân etdirüp üç gün meks fermân olunup nâdîler nidâ etdiler.

Bu mahalde Bursa şehrinin dahi ordusu gelüp İslâmbol ordusuna karışup bir ordu-yı çârsû-yı bâzâr-ı pâdişâhî oldu kim serâper[d]e-i hümâyûn önünden İznik gölü kenârıyla

kâmil iki sâ‘at tûlu hemân ordu-yı bâzâr haymeleri ile sahrâ-yı İznik lâle-izâr olup sa‘âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan taşra nihânîce çıkup ziyâret-i Eşrefzâde'ye gitdiler.

Anda vardıkda Çelebi Efendi ile müşerref olup ecdâd-ı izâm-ı Çelebi Efendi'yi ziyâret ***[83a]*** edüp cemî‘i fukarâya bir âyîn-i tevhîd-i Eşrefî etdirüp sultân-ı azîzin rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp cümle fukarâya bir kîse guruş ihsân edüp yine mu‘tâd-ı kadîmeleri üzre sayd [u] şikâra gidüp İznik gölü etrâfında niçe gûne sayd [u] şikârlar edüp serâperdesine geldikde, hikmet-i Kahhâr ol mahalde yetmiş aded âdemler celâlîden şikeste-beste ve dil-haste huzûr-ı pâdişâhîye geldikde, bunları cellâd-ı bî-amânlar kırarken aralarından biri ayağ üzre kalkup,

"Amân pâdişâhım, ben hasîbü‘n-nesîb sâdât-ı kirâmdanım" deyü feryâd edince, anı nâkîbüleşrâfa teslîm edüp, anlar sâdâtı ma‘nûken teslîm-i rûh etdirüp pâdişâha arz etdiler. Andan mâ‘adâ mücrimleri kösler önünde şemşîr-i âteş-tâbdan cellâd-ı bî-amânlar geçirdiler.

Sergüzeşt-i acâ'ib ü garâ'ib mazlûm-ı bî-günâh

Cellâdlar bir âdeme kılıç üşürüp bere bere etdiler, ammâ yara yara ve pâre pâre edemediler. Herîf-i zarîf ise gâh sağa ve gâh sola kaçup,

"Amân pâdişâhım, bir mazlûm bî-günâh hânedân sâhibi bir kesin nâ-murâd mazlûm evlâdıyım" deyü feryâd etdikde hemân,

Pâdişâh-ı âdil eydir: "Tîz şu herîfi huzûruma getirin kim bu kadar cellâdlar buna kılıç üşürdüler. Zerre kadar kesdirmeğe kâdir olmayup görelim nicesi vefk ve tılısm taşır?" dedikde, niçe zâlimler,

"Belki pâdişâhım, sihirbâzdır, yâhûd ilm-i simyâ bilir, hele görelim" deyüp herîfi huzûr-ı pâdişâhîye getirüp,

"Tîz soyun şu herîfi, nice tılısm [u] vefk taşır görelim" dediklerinde, herîfi uryân edüp hamâyıl ve heykel ve tılısm vefkden herîf üzre bir şey bulmadıklarında,

Herîf-i zarîf eydir: "Vallâhi pâdişâhım, ben Anadolu eyâletinde Uşak şehrinde tarîk-i Uşşakîden bir âşık-ı sâdık garîb ü hasîb ü nesîb sâdât-ı kirâmım, ammâ levendât ile ıhtılât etdiğimden ey çöğür çalup savt-ı hazînli eyi türküler çağırdığımdan Hasan Paşa beni huzûruna Bursa'ya gelirken getirdüp bile idim. Gördüm ki isyân ediyor. Âhir iki kerre firâr edüp yine halâs olamayup beni dutdular. Üçüncü def‘a anlar Konakçı Alî Paşa ve Çavuşoğlu Mehemmed Paşa ile döğüşmek sadedinde iken ben yine firâr edüp Uşak şehrinde yüz beş yaşında bir şerîfe anacığım vardır, anın yanında sekiz aydır saklı iken beni, Karahisâr beği dutup, beni halâs etmek içün benden bin guruş isteyüp, bir nukre vermediğim içün beni kayd [u] bend ile bu mahalle gönderirken anam dedi kim,

'Korkma oğul, bu bahâneyle arş gölgesinden halk olmuş pâdişâhın yüzün gör, ol da senin yüzünü görüp, seni soyup mühürlü ceddîn vücûdun gördükde terahhum edüp seni âzâd edüp çok ihsânlar eder. Ben seni ceddin Hazret-i Muhammed'in himâyesine saldım ve ben sana aslâ âbdestsiz ve bismillâhsız süd vermedim. Irk-ı tâhirdensin, var git, ammâ bana tîz gel' dedi.

Yohsa pâdişâhım bende ne tılsım, ne vefk vardır ve ne başımda yeşilim var. Fermân pâdişâhımındır" dedikde, cellâdlar eydir:

"Pâdişâhım, hele kılıçlarımızı görün" deyü huzûr-ı pâdişâha kılıçların bırağup *el-azametullâhi te'âlâ,* gûyâ kılıçların yüzleri kurşum gibi yassı yassı olup, pâdişâh ve cümle huzzâr-ı meclis musâhib-i şehriyârîler engüşt ber-dehen edüp âlem-i hayretde kaldılar.

Hemân sa'âdetlü pâdişâh "Âzâd edin şu çelebiyi" dedikde, ol anda bendlerin çözüp sırtına bir kat libâs-ı fâhire ve don gömlek ve bir küheylân at ve iki köle ve bir seyishâne ve bir kîse guruş ve yüz altun ve bir semmûr kürk ile yigirmi akçe müteka'id hatt-ı şerîfi verüp,

"Beni sevenler ri'âyet eylesin" dedikde, Allâhu ekber cümle vüzerâ ve vükelâ ve musâhibînler mezkûr çelebiye ol kadar ihsân u in'âmlar etdiler kim üç günde çelebi, cerge ve katar ve mehâr sâhibi olup şâdmerk olayazdı.

Ba'dehû şi'rinde çöğür çalarken mahlasın "Itâkî" yazdı. Bu ahvâle cemî'i erbâb-ı dîvân ve ordu-yı pâdişâhî âdemleri ta'accüb edüp engüşt ber-dehen ederek âlem-i hayretde kaldılar. Meğer mezkûr Itâkî Emîr Çelebi Kalenderî Mehemmed Efendi'nin hazînedârı olan silihdâr sipâhîsi halîfesi Gedüslü Halîfe'nin akrabâlarından imiş.

Cümle silihdâr zümresinin a'yân-ı kibârları bu âzâd olan Itâkî Çelebi'ye ol kadar ri'âyet etdiler kim on günde bay oldu. Ve Gedüslü Halîfe haymesi kurbunda haymesiyle meks edüp kılıç bereleri içün yağlı mumyalar içirüp cümle kılıç bereleri müzmahil oldu ve üç bin guruş ve beş altı köle ve bu kadar mâl [u] menâl sâhibi olup vilâyetine revâne oldu, ammâ acâ'ib çöğür çalardı.

Koroğlu ve Kuloğlu ve Demiroğlu ve Köroğlu ve Fartıloğlu ve Kayıkçı Mustafâ ve Kayıkçılar Mustafâsı ve Gedik Süleymân ve Dişlen Süleymân ve Gedâ Musli ve Türâbî ve Gedâî ve Kâtibî ve gayrılar bunun depretdiği çöğürü ve bunun söylediği âşıkâne pâkîze eş'ârları birisi söylemeğe kâdir değildir, zîrâ sözünde te'sîr var idi kim üstâddan feyz alup Dâvûdî nefesli tasavvufâne güfteli şâ'ir-i sühan ***[83b]*** perdâz idi. Cenâb-ı Kibriyâ pâdişâh hışmından halâs edüp sâlimîn ü gânimîn vatanına vardı *ve's-selâm.*

Bu İznik şehrinden sa'âdetlü pâdişâh-ı âdil kalkup Bursa Yenişehri üzre azîmet etdikde hakîr Dil Hersek'inde gemilerle Dil'i geçen hidmetkârlarımıza gitmeğe sadrıa'zam kethüdâsından me'zûn olup İznik'den cânib-i garba 12 ma'mûr u âbâdân dağlı ve bâğlı ve ormanlı köylerden niçe köyleri ve **Kirazlı köyü**n geçüp vakt-i asırda,

Menzil-i kasaba-i Hersek: Mukaddemâ mevsûfdur.

Anda huddâmlarım bulup Hersek mütevellîsinden bir at ihsân alup, andan cânib-i kıbleye hidmetkârlarımla 3 sâ'at giderken sağ tarafımızda leb-i deryâda **Yalova kasabası** görünüp, mukaddemâ bin elli târîhinde Yalova İçme Ilıcası'na gitdiğimizde mufassal tahrîr olunduğundan Yalova'ya uğramayup cânib-i kıbleye 6 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Kara Kilise

Banîsi Kostantin kızı Ralina'nındır. Sene 726 târîhinde Bursa fethinden mukaddem bu kal'ayı Osmân Hân-ı Evvel Rûm keferesi elinden feth etdi, be-dest-i Karamürsel Beğ. Feth ederken usret çekilüp ba'de'l-feth kal'a câ-be-câ münhedim edüp, hâlâ eser-i binâları

zâhir ve bâhirdir, ammâ leb-i deryâda olmak ile bir sa'b hisâr-ı metîn imiş. Hâlâ içinde Rûm kefereleri sâkindir. Zamân-ı kadîmde Aya Niko nâm bir deyr-i azîmi olmağile hâlâ Kara Kilise derler. Bâğı ve bâğçesi ve üzümü ve cevizi meşhûrdur. (–) nâhiyesindendir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Andan cânib-i şarka (–) sâ'atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bâzârköy

Bursa sancağında yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve cümle (–) aded nâhiye kurâları vardır. Serdârı ve kethüdâyeri ve (–) tarafından subaşısı var. şehrinin cânib-i şarkında İznik gölü görünür. Bir vâsi' düz yerde bâğ u bâğçesinin hisâbın Hudâ-yı Perverdigâr bilir. Her bâğı bâğ-ı İremezâtü'l-imâd'dan nişân verir. Âb-ı hayâtları değirmenler ile cereyân eder âb-ı hoş-güvârları vardır.

Ve cümle on bir mahalle bin üç yüz aded tahtânî ve fevkânî İslâmbol tarzı mükellef kiremit örtülü hâne-i ma'mûrları vardır. Cümle[den] Hekîm Kadınoğlu Çelebi evi ve Serdâr Ahmed Ağa evi ve Çorbacı hânesi ve şeyh hânesi ma'mûr u müzeyyen büyûtlardır kim bülbül gülistânlı ve bâğ u bostânlı hânedânlardır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (–) ve değirmen yanında şeyh câmi'i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ'adâ mesâcidlerdir.

Ve mekteb-i sıbyânları ve tekye-i dervîşânları vardır ve beş aded kârgîr binâ kiremitli hânları var, ammâ kırk çeşme kurbundaki hân cümleden mükellefdir. Bu hân önünde bir meydân-ı azîm kenârında bir çınar-ı müntehâ-yı sâyedâr altında bir soffa-i ârâmgâhı vardır.

Ve cümle dörd aded hammâmdır, ammâ cümleden mükellef Odabaşı hammâmıdır. Andan Çorbacı hammâmı ve Küçük hammâm değirmen kurbundadır ve kıble tarafında şeyh hammâmı câ-be-câ ev hammâmları da vardır.

Ve cümle yüz aded dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur ve halkı cümle Etrâk'dir kim kâr ü kisbleri bâğçevânlıkdır, zîrâ bu Bâzâr köyünün bâğları meşhûr olup İslâmbol'u âveng üzümüyle bir yıldan bir yıla bu şehir bâğları besler. Anıniçün halkı bâğbân ve zenginlerdir ve cümle yeniçeri geçinirler. Kefere ve meyhâne ve bozahâneleri yokdur, ammâ kahvehâne-i mesâvîhâneleri vardır. Çelebi kahvesi ve Çârdâk kahvesi mecma'ü'l-irfân bir cây-ı ârâmgâhdır, ammâ âb [u] havâsı sehel sakîldir.

Memdûhâtından âveng üzümü, damları içre niçe yüz bin âveng üzümün bu damlarda asup niçe yerde bezir yağı kandilleri yakup ne kadar şiddet-i şitâ olursa üzümleri donmayup çürümeden İslâmbol'a getirüp satarlar ve zeytûnu ve emrûdu ve elması latîf olur, ammâ üzümü memdûhdur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan cânib-i kıbleye (–) sâ'atde ma'mûr kurâlar ve hıyâbân-misâl dağlar ubûr edüp,

Evsâf-ı kasaba-i Engürücük

Bir püşte-i âlî üzre kal'asın Osmân Hân-ı Evvel harâb etmişdir. (–) (–) Bursa sancağı

hükmünde yüz elli akçe kazâdır. (–) aded nâhiye kurâları vardır. Serdârı ve kethüdâyeri ve (–) tarafından subaşısı vardır. şehri bir bayırlı eniş ve yokuşlu dere ve depeli yere vâki‘ olmuş bayırlar üzre kat-ender-kat biri biri üzre dar yerde ma‘mûr dârlardır kim cümle on bir mahalle ve bin aded tahtânî ve fevkânî cümle kırmızı kiremitli (–) evlerdir.

Ve cümle (–) câmi‘dir. (–) (–) (–) (–) (–) Ve beş aded hânları ve hammâmları ve iki yüz aded müfîd ü muhtasar dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bâğı ve bâğçesi ***[84a]*** çokdur ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir ve Bursa'ya gider şâhrâh-ı işlek üzre ma‘mûr kasabadır.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i şarka meyyâl (–) sâ‘atde âbâdân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Gemleyik

Bânîsi İznik kal‘asın binâ eden (–) binâ edüp niçe mülûkdan mülûka kalup âhir-i kâr sene 734 târîhinde Orhân Gâzî ibn Osmân Hân Gâzî fethidir.

Hattâ "Bu kal‘a-i İrem-âbâdın fethinde Hazret-i Hacı Bektaş Velî bile idi" deyü yazmışlar, ammâ Rûm keferesi bu kal‘ada ceng-i azîm etmeğile ba‘de'l-feth kal‘asın câ-be-câ yıkmışlar. Kal‘ası leb-i deryâda bir boğaz körfezi ağzında bir püşte-i âlî üzre şeddadî çâr-kûşe taş binâ bir sûr-ı ra‘nâ imiş. Murâd olunsa sehel şey ile amâr olmak mümkündür. İçinde Rûm keferesi fukarâları sâkinlerdir. İki tarafı bayırlar arası bir vâsi‘ vâdîde bir ma‘mûr u müzeyyen bâğ-ı İremli bir şîrîn şıralı kasaba-i şîrînkârlı amâr rabta-i ra‘nâdır kim der-i devlet bostâncıbaşısı defteri üzre cümle yigirmi altı bin bâğ u bâğçe tahrîr olunmuşdur kim sicilde dahi mastûrdur, zîrâ beher sene bostâncıbaşı izniyle terekecibaşı tarafından beş on nefer bostâncılar gelüp sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâhın kilâr-ı âmiresi içün bu Gemleyik şehrinin yetmiş yedi bin dölüm bâğlarından pâdişâh içün yüz bin aded âdem kellesi kadar narların güzîdesin alırlar kim gûyâ her biri diyâr-ı Bağdâd kurbunda şehribân'ın feyz narlarıdır. Andan vezîre ve şeyhülislâma ve kadıaskereyne ve vâlide sultâna ve hasekilere el-hâsıl Der-i devletde ser-i kârda olanlara dahi yüz bin aded kelle kadar lüffân narları koparırlar ve niçe bin aded narları dâne dâne edüp pâdişâh içün cenderelerde sıkup la‘lgûn şıra-i rümmân olup fıçılar ile pâdişâha gidüp defter ile cemî‘i nârları hâliyetü'l-hâliye olan yerlere bezl ederler. Bundan gayrı İslâmbol'a beher sene bin pâre gemi nâr gelüp rümmân-ı Gemleyik gelüp İslâmbol'u vakt-i şitâda nâr ile ganîmet ederler.

Hakkâ ki meyve-i nâr kış günlerinin meyvesidir kim kelâm-ı ekâbirde *"En-nâru fâkihetü'ş-şitâ"* [42] buyurmuşlardır.

Bu mezkûr nârları tahsîl eden bostâncılar {bu şehre} hükm-i hükûmât ederler. Bir hâkim dahi yüz elli akçe kadıdır. Cümle (–) aded ma‘mûr u âbâdân İremezâtü'l-imâd misilli kurâları vardır.

Bir hâkimi dahi yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri (–) tarafından subaşısı vardır. Kütâhiyye eyâletinde Gâzî Hudâvendigâr, ya‘nî Bursa sancağı hükmünde ma‘mûr rabta-i şîrîndir.

Ve cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ kiremit örtülü hânedânlar ve cümle (–) aded mihrâbdır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) aded hânlardır (–) (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) aded hammâmlar (–) (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) aded sûk-ı sultânîdir kim her esnâf-ı sanâyi‘ mevcûddur. (–) (–) (–) (–) (–)

Memdûhâtından narı ve zeytûnu gâyet memdûhdur. (–) (–) (–) Âb [u] havâsı sevâhildir ve cümle ahâlîsi ehl-i zevkdir. (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i külliyât-ı Gemleyik: Bu şehr-i müzeyyen içre İznik gölünün ayağı cereyân edüp bu Gemleyik körfezi içre Bahr-i Rûm'a munsabb olur. Hattâ Sultân Süleymân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* hazretleri mezkûr İznik gölünün ayağın açup deryâyı göle karışdırup gemiler tâ İznik'e yanaşup iskele ola, andan arabalar ile beş altı konak yerlerden gûnâ-gûn metâ‘ ve kerasteler ve odunlar gelüp ba‘dehû İznik gölünden gemilerle İslâmbol'a her şey gelüp ganîmet ola deyü Süleymân Hân bu re'y-i ahseni eyledi, ammâ Rûm tarafında Varadin {kal‘ası} gazâsı peydâ olup bu tedbîr-i ahsenden ferâgat olundu, ammâ eğer böyle olsa İznik şehri bender iskele olup amâr olurdu, zîrâ mezkûr Gemleyik körfezi İznik cânibine girmiş hayli uzun körfezdir. Eyle olsa kasaba-i Gemleyik dahi amâr olurdu. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Gemleyik: Evvelâ şehir hâricinde **Boğa Balı Efendi** *kuddise sırruhu.*

Andan **şeyh Sübhân Efendi** hulefâ-yı Eşrefzâde'dir kim yedi kerre kendülere tecellî-i cenâb-ı Bârî müyesser olmuşdur.

Andan ziyâret-i el-Mevlâ **Celeb Mehemmed Efendi,** Rûmeli'nde Arnavud Belgradı‘nda müştak olup ilm-i riyâzete tâlib olarak halkdan münzevî olup dünyâ çirkefi manâsıbların terk edüp şehr-i İznik'de ***[84b]*** Eşrefzâde Çelebi sohbetiyle müşerref oldukda "Yâ Hû" ismine mazhar düşüp âhir terk-i dünyâ dahi edüp "Yâ Hû" sözü diyerek Gemleyik bâğları içre bir zîr-i zemînde ilâ hâze'l-ân tekâ‘üd ihtiyâr etmişdir. *Kaddesenâllâhu bi-sirrihi'l-azîz* hâlâ ziyâretgâh-ı hâs [u] âmdır.

Andan ziyâret-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan cânib-i kıble[ye] (–) sâ‘atde gidüp Filedar dağın aşup,

Evsâf-ı kal‘a-i Filedar

Bursa tekûru kızı Filedar nâm bir kızın binâsıdır. Bir püşte-i âlî üzre çâr-kûşe taş binâ bir harâb kal‘adır. Sene 734'de Gâzî Orhân Sultân fethidir. Ba‘de'l-feth kal‘asın harâb etmiş. Bir küçük kal‘adır kim Bursa sahrâsına ve Ülüfer suyuna nâzır bir havâlesiz kal‘adır. İçinde ba‘zı Rûm kefereleri ipek kozalağı hâsıl ederler. Bursa mollasının nevâhîlerindendir. Bâğları ve bâğçeleri çokdur, ammâ çârsû-yı bâzârı ve gayrı imâretleri yokdur. Cümle re‘âyâsı kefere-i Rûm'dur.

Andan hakîr kalkup 4 sâ‘atde Bursa sahrâsıyla giderken nehr-i Nilüfer'i atlar ile ayakdan geçüp yine cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı taht-ı bilâd-ı kadîm kal‘a-i Bursa-i sevâd-ı azîm

Sene (–) târîhinde Seyâhâtnâmemizin cild-i evvelinde gâyet mufassal memdûh

olunmuşdur ve niçe kerre dahi teferrüc olunmuş bir şehr-i azîmdir, ammâ şimdi vardığımızda Bursa sahrâsı içre Köpürlü vezîria‘zam dâ’iresinde haymemizle meks etdik. Henüz sa‘âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Bursa’ya gelmeyüp sadrıa‘zamın ve pâdişâh-ı Cem-karînin hayme-i Efrâsiyâb çetr-i mülemma‘ları kurulmada idi.

Ertesi gün sa‘âdetlü pâ[di]şâh azametiyle geleceği muhakkak olup cümle ahâlî-i Bursa’nın sıgâr [u] kibârı ve a‘yân [u] eşrâfı istikbâle çıkup şâhrâhların yemîn ü yesârına Benî Âdem bir gün mukaddem kilt-â-kilt olup şehir içre şâhrâh üzre olan dükkânlardan onar guruşa kirâ ile dükkâ[n] dutulmuşdur.

Ertesi azamet-i Hudâ asker-i deryâ-misâl ile bizzât sa‘âdetlü pâdişâh nümâyân olunca cümle esnâfât-ı ehl-i hıref bir sâ‘at yerin yemîn ü yesârın tâ serâperde-i pâdişâhîye gelince dîbâ ve şîb ve zerbâf ve kâmha ve dârây ve sereng ve katîfe ve çârkab yasdıklar ve’l-hâsıl Bursa demek harîr kânı denmeden ibâretdir bir şöhre-i şehir olmuş “Dârü‘l-harîr” demişler bir şehirdir.

Niçe yüz bin ehl-i hırefi Hasan Paşa şehri harâb etmediğine şükrâna pâdişâh yolu üzre ol kadar pâyendâzlar ile zemîni ferş-i kumaş etdiler kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tavsîf olunmaz. Hattâ ehl-i hırefin kendü hisâbları üzre,

“Yigirmi kîse akmişe-i fâhire-i nâdire pâdişâhın pây-ı semendine pâyendâz eyledik” deyü tefâhür kesb etdiler.

Hemân ki vakt-i çâşt oldukda sa‘âdetlü pâdişâhdan mukaddem cemî‘i vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve erbâb-ı dîvânlar Köpürlü alayı ile iki sâ‘atde gücile ubûr etdiler.

Andan sipâh askeri iki sâ‘atde geçdiler.

Andan yeniçeriler dahi iki sâ‘atde güzer etdiler.

Andan alay-ı pâdişâh-ı Dârâ ferr azîm alay ile kâmil bir sâ‘at-i nücûmîde segâh makâmında mehterhânesi ve kös-i hâkânîlerin çalarak ubûr edüp bu alayın önünden intihâsına varınca kâmil yedi sâ‘at olup bizzât sa‘âdetlü hünkâr pâdişâh-ı cihânbân serâperdesinde meks etdikde Bursa kal‘asından top şâdumânları olup zemîn ü âsumân dir dir ditredi.

Andan kösler çalınup dîvân-ı pâdişâhî kurulup niçe yüz âdemlerin da‘vâları kadıaskereyn huzûrunda görülüp kat‘-ı alâka ve fasl-ı husûmetler olup herkesin hakkı ihkak-ı hakk üzre görülüp andan kösler önünde yüz yetmiş aded âdemleri cellâdlar üç sıra dizüp iki başdan kılıçlar uruldukda kılıç şakırdısı eflâka çıkup Kara Receb Bölükbaşı nâmında bir bahâdır ayağa kalkup,

“Amân pâdişâhım, bir gâzî kulunum. Beni Girid’e Deli Hüseyin Paşa lalana gönder” deyü feryâd ederek sahrâda seğirdüp kolundaki kelepçesin cellâdların kılıçlarına karşu vere vere beş altı cellâd huzûr-ı pâdişâhda Kara Receb’i bir sâ‘atde gücile yıkup koyun kurbân eder gibi boğazlarlarken niçe yüz âdemler ve cellâdlar {Kara Receb’in} “*Elhamdülillâh*” dediğin istimâ‘ etmişler. Hakîr dahi yakın idim, ammâ işitmedim.

Andan ba‘de’d-dîvân sa‘âdetlü pâdişâh serâperdenin ard kapusundan yukaru iç kal‘ada ecdâd-ı izâmlarının ta‘mîr ü termîm olmuş sarâylarına gidüp, andan Hazret-i Emîr Sultân’ı

ve Abdâl Murâd'ı ve Zeyneddîn Hâfîleri (–) (–) (–) cümle ziyâret edüp Bunarbaşı nâm mesîregâhda kendü nedîm-i hâslarıyla çetr-i mülemma'ında zevk u safâ ederken Diyârbekir'de Murtazâ Paşa'dan Cân Mirzâ Paşa'nın ve Tatar Ahmed Ağa'nın ve Kürd Osmân Ağa'nın ve Kadrî Ağa'nın ve şâm Ağası Kör Abdüsselâm'ın ve Melek ***[85a]*** Ahmed Paşa kethüdâsı Kudde Kethüdâ Çerkezi'nin ve Bektaş {Ağa} Ömeri'nin başları Bunarbaşı'na sâ'ir başlar yanına alnı yazılı başlar gelüp öbür başlar ile başbaşa verip yatırlardı.

Ve her gün rûz-merre kırkar ve ellişer ve yüzer aded kelleler her dîvânda kelle paça olup na'ş-ı benî Âdem ile Filedar sahrâsı zeyn olmağa başlayup zemîn hûn-ı insândan la'lgûn olup yine sinekler ordu-yı İslâma üç günde istîlâ edüp herkes cânlarından bîzâr olmağa başlayup âhir cümle leşleri arabalar ile asesbaşı Nilüfer suyuna dökerdi.

Hikmet-i Hudâ bir gün bâğlar içre yeniçeriler ile Hısım Mehemmed Paşa Arnavudları ceng edüp birkaç yeniçeri yaralanup birkaç Arnavud sekbânları ölünce hemân cümle vezîria'zam Arnabudları silâhlanup yeniçeriyi kırmağa giderken Köpürlü duyup iç ağalarıyla ve muhzır ağa yeniçerileriyle binüp Arnavudları silâhlarıyla bulduğu yerde yetmiş seksenin kırup kavga basılup az kaldı kim bir fitne olayazdı.

Andan Köpürlüoğlu Ahmed Beğ'i ısıtma dutup kesb-i havâ içün Keşişdağı eteğinde Kadı yaylasında hayme vü hargâhıyla meks eyleyüp safâlar ederdi.

Bir gün bu hakîr dahi Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı âlî Defterdârzâde Mustafâ Beğ ve yine hünkâr kapucubaşısı Musâhib Mîr Mehemmed Ağa ve niçe erbâb-ı ma'ârifân yârân-ı safâlar ile Keşiş dağında Köpürlü vezîrzâde Ahmed Beğ'in hâl [ü] hâtırın su'âl etmeğe atlara süvâr olup 5 sâ'atde cebel-i Ruhbân'da,

Menzil-i Kadı yaylası: Bunda Köpürlüzâde Ahmed Beğ'i hayme vü hargâhıyla ve cümle tevâbi' [ü] levâhıkıyla meks etmiş bulup hâl hâtır soruşdukdan sonra bizler dahi Ahmed Beğ haymesi yanında haymelerimiz kurup kâmil bir hafta meks edüp Hudâ âlimdir, bir zevk [u] safâlar etmişizdir kim felekden kâm almak muhâldir, ammâ hele ol şekilli seyr u temâşâ ve surûrlar etdik. Andan 4 sâ'at yokuş yukaruya gidüp,

Menzil-i yaylağ-ı Sobran: Haymelerimiz kurup ol gün ol kadar mâ'ide-i Sübhânî alabalıklar sayd edüp tenâvül etdikde kuvvetü'r-rûh bulduk ve sünbül ve zerrîn tutyâlar koparup râyiha-i tayyibelerinden demâğlarımız mu'attar olup, andan 5 sâ'atde yine atlar ile yokuş yukaru çıkup,

Menzil-i Bakacak yaylası: Bunda dahi haymelerimiz kurup şehr-i Bursa'yı ve Sahrâ-yı Filedar'da olan hıyâbân ve bâğ u bâğçe ve mezâri'ât ve cümle kurâlar bu Bakacak mahallinden sahîfe-i âlem nakş-ı bukalemûn-misâl nümâyân idi. Andan yine atlar ile (–) sâ'atde,

Menzil-i Süleymân Hân bınarı: Eyle yeh pâre bir kaynak-ı âb-ı hayâtdır kim mâh-ı Temmuz'da bir âdem bu bınarın içinden üç taş çıkarmağa tahammül edemez. Tâ bu mertebe sovuk sudur. Andan 6 sâ'atde atlar ile kestaneli dağlar içre evc-i âsumâna urûc ederek,

Menzil-i Kulle-i cihân-nümâ: Tâ zirve-i a'lâsında aslâ kar duramaz. Belki âdem bile rîh-i

sarsarın şiddetinden duramaz, ammâ bu kulleden aşağı niçe bin yıllık kar-ı rahmet içinde âb-ı zülâl dedikleri kar kurdu bulunur. Bu Kulle-i cihân dedikleri mahal bir sivri püşte kayadır. İçinde papasların mağârâları olduğundan Keşiş dağı derler. Evc-i âsumâna kad çekmiş bu cebel-i Ruhbân'ın zirve-i a'lâsıdır kim altında sevâd-ı azîm Bursa aslâ ve kat'â görünmeyüp Hudâ âlimdir İslâmbol'un Yeni câmi''in altun yaldızlı minâreleri ve Yedikulle kulleleri ve Tekirdağı şehri ve Gelibolu şehri ve cânib-i şarkda Kütâhiyye şehri ve Tavşanlı kasabası ve niçe kasaba ve kurâlar beşer altışar konak ba'îd olan yerler cümle bu cebel-i Ruhbân'dan görünür.

Netîce-i kelâm bu Keşişdağı'nın mufassalan evsâfı seyâhatnâmemizin cild-i evvelinde acâ'ib ü garâ'ibât ve alâ'imât ve âsârât-ı gûnâ-gûnlarıyla tahrîr ü tavsîf olunmuşdur. şimdi terkîme hâcet yokdur kim tatvîl-i kitâbet olur.

Andan yine cebel-i Ruhbân'ın bir tarafından dahi seyr [ü] temâşâ-yı sun'-ı Hudâ ederek iki günde Köpürlüzâde Ahmed Beğ yanına geldiğimizde bir hatt-ı şerîf gelüp,

"Sana Erzurûm eyâleti ihsân olunmuşdur" deyü hatt-ı hümâyûn geldikde Kadı yaylasından altı sâ'atde pederi Köpürlü'ye gelüp sa'âdetlü pâdişâh kendüye bir semmûr hil'at-i fâhire ile eyâlet-i Erzurûm vezâret ile sadaka olunup mukaddemâ mevleviyyet pâyesiyle ders-i âmlığı gayra tevcîh olunup Beğ Ahmed Paşa'mız mükellef ü mükemmel kapusuyla Erzurûm'a müteveccih olup hakîr kendüsiyle vedâ[']laşup Köpürlü vezîr ile Bursa'da kaldık. Yine serâperde-i pâdişâhî önünde şeb [ü] rûz celâlîler her diyârdan gelüp katl olunurdu.

Bu hâl ***[85b]*** üzre belde-i Bursa'da yetmiş gün zevk u safâlar edüp ziyâretler ederken hikmet-i Hudâ Bozcaadası muhâfazasına me'mûr olan sâbıka yeniçeri ağalığından ma'zûl Sührâb Mehemmed Paşa'dan telhîs ve arz [u] mahzarlar gelüp, "Bozcaada'yı ve Boğazhisâr'ı kâfir muhâsara etmeğe geldi" deyü birkaç kâfir dilleriyle bu haber sa'âdetlü pâdişâha gelince hemân sa'âdetlü pâdişâh cemî'i a'yân-ı dîvânlar ile meşveret edüp tuğlar kalkılup,

Bursa'dan Boğazhisâr'a sa'âdetlü pâdişâh ile gitdiğimiz konakları ve kılâ' ve şehir, kurâ vü kasabâtları ayân u beyân eder

Ol ân Mudanya iskelesinde lenger-endâz olan Kapudan Köse Alî Paşa'ya donanma-yı hümâyûn ile Boğazhisâr'a gitmek fermân haberi gitdi. Ertesi sa'âdetlü pâdişâh Bursa'dan kalkup cânib-i garba,

Menzil-i sahrâ-yı Çekirge: Bu mahalde ziyâretgâh-ı Çekirge Sultân (–) . Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Kite

Bânîsi Bursa tekûru (–) sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–). Ba'dehû sene 707 târîhinde Rûm keferesi elinden Gâzî Osmân Hân-ı Evvel ibin Ertuğrul fethidir. Kal'ası bir püşte üzre şekl-i murabba' bir küçük taş binâ-yı harâbdır. Bursa nevâhîsinden amâr köyleri vardır ve Kite çayırı meşhûrdur.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine semt-i garba,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr Abelyond

Bânîsi Bursa tekûrudur. Vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) demekdir. Bu dahi sene 707 târîhinde bizzât Osmân Hân-ı Gâzî Rûm keferesi destinden ceng-i azîm ile feth ederken usret çeküp ba‘de’l-feth kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdir.

Eşkâl-i kal‘ası: Bir göl kenârında şekl-i muhammes şeddadî kat-ender-kat taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ iç il olmak ile ne dizdârı ve ne neferâtları ve ne cebehânesi vardır. Ancak derûn-ı hisârda cümle Rûm kefereleri sâkindir kim müselmânları ahiryan kabîlesidir. Büyük kilisaları ve çârsû-yı bâzârı ve hânları ve meyhâneleri ve bâğları ve bâğçeleri bî-hisâb olduğundan la‘lgûn engür şırası memdûhdur ve dahi memdûhâtından gölünde turna balığı ve sazan balığı ve kerevit nâmında gölünden çıkar bir böcek vardır. Kefereler nukl-i îş-i tarab ederler. Ol dahi çok olur ve yılda bir kerre yüz bin âdem cem‘ olup azîm panayırı durup cemî‘i zî-kıymet tefâruklar bî-kıymet bulunup bey‘ [ü] şirâlar olur.

Âb [u] havâsı sevâhil olup i‘tidâl-i havâ olduğundan harîr fisdanlı Urûm keratse kızları olur kim gûyâ mahbûbe-i Firengdirler ve cümle bin altı yüz aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî müfîd ü muhtasar evleri vardır ve zemîni Bursa sancağı hükmünde (–) -lıkdır. Bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyeleri (–) aded ma‘mûr kurâlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan kalkup yine taraf-ı garba ma‘mûr kurâlar geçüp,

Menzil-i karye-i Karaağaç. Abelyond nâhiyesinde bâğlı ve bâğçeli ve çemenzâr ve lâle ızâr fezâlı ma‘mûr u âbâdân köydür kim gûyâ kasaba-misâl bin aded evleri cümle kırmızı kiremit ile mestûrdur ve hâkimi (–) . Andan

Evsâf-ı hisâr-ı kâfir eli yat(?), ya‘nî kal‘a-i azîm Ilıbat

Sa‘âdetlü pâdişâh bunda serâperdesine gelirken kal‘a harâbından birkaç şâhî toplar atılup gûyâ şâdumânlık topları atılup celâlî müfettişi olan İsmâ‘îl Paşa’dan dest ber-kafâ bağlı üç yüz âdem gelüp cümlesi dendân-ı tîğdan geçüp celâlîlerden gelen iki yüz deve yükü tüfengler sicill-i hüccetler ile huzûr-ı pâdişâhîye gelüp cümle dörd bin aded müsellâh tüfengleri cebecibaşıya defter ile teslîm edüp Boğazhisâr kal‘alarına develer ile götürdüler.

Eşkâl-i kal‘a-i Ilıbat: İbtidâ bânîsi kavm-i Yunaniyân’dan Rûm keferesi tekfûru on üçüncü Kalopatra nâm Batlîmûs binâsıdır kim ol asırda Rûm lisânı üzre ismi Kalopatra Purgaz idi.

Ba‘dehû sene 735 târîhinde zor-ı bâzû ile Rûm keferesi elinden Orhân Gâzî feth edüp kal‘a dibindeki ıssı gölünde ördekleri çok olduğundan lisân-ı Türk’de Ilıbat, ya‘nî Isıcak Sulu Ördek kal‘ası derler. Sebeb-i tesmiyesi oldur. Hakkâ ki gölünün suyu ılıdır ve vakt-i şitâda kazı ve ördeği gâyet çok olup sayyâdlar şeb [ü] rûz niçe bin ördek avlarlar.

Eşkâl-i kal‘ası: Mezkûr Ilı gölünün kenârında bir düz vâsi‘ sahrâda şekl-i müseddes şeddadî taş binâ bir alçak dîvârları câ-be-câ münhedim olmuş havâlesiz ve handaksız bir kal‘adır. Dizdârı ve neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır.

Bir hâkimi dahi Bursa’da Ulucâmi‘in Yıldırım Hân mütevellîsi tarafından ***[86a]*** subaşısı vardır. Bir hâkimi dahi şer‘-i şerîf tarafından {hünkâr imâmlarının} yüz elli akçe pâyesiyle

a‘lâ kazâdır kim cümle (–) aded nâhiye kurâları vardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Derûn-ı hisârda evleri va[r]dır, ammâ taşra varoşu yokdur ve kâmil iki yüz adım tûlu bir ağaç cisir başında bir kasr-ı müzeyyeni var ve bu cisr-i haşebden cemî‘i ünâs ubûr edüp kal‘a-i Ilıbat’a ve gayrı cevânibe gidenin şâhrâh-ı azîmin memerri bir cisr-i tavîldir kim buhayre-i Ilıbat üzre vâki‘ olmuşdur.

Kasabasının imârâtı ahcârât-ı elvân ile mebnî tahtânî ve fevkânî ve muhkem sütûhları cümle kırmızı kiremitler ile ârâste ve câ-be-câ bâğçeler ile pîrâste olmuş rabta-i müzeyyendir kim cümle bin iki yüz aded hâne-i zîbâlardır ve ahâlîsi ehl-i tevhîd müslimlerdir, lâkin re‘âyâları cümle Rûm kefereleri ve Ermenilerdir. Gayrı kefereler yokdur, ammâ Bursa’dan gelir gider Yahûdîleri çokdur.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı var ve cümle (–) aded tekye-i dervîşân-ı dilrîşânı var ve cümle on aded müfîd ü muhtasar hânları var ve cümle ancak bir hammâmı var. Ol dahi mükellef hammâm değildir.

Ve cümle üç yüz aded ma‘mûr u müzeyyen her esnâfı mevcûd çârsû-yı bâzârı ve kahvehâneleri vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve âb [u] havâsı sakîl olduğundan ısıtması çokdur. Anıniçün mahbûbu ve mahbûbesi yokdur, lâkin bâğ u bâğçesi ve bostânı gâyet çokdur (–) (–).

Sitâyiş-i buhayre-i Ilıbat: İbtidâ menba‘ı Hudâvendigâr sancağında cebel-i Ruhbân eteğinde Delice köyünde kaynayup Kirmastı gölünden beri cereyân ederek gelüp kal‘a-i Ilıbat altında tûlu yedi fersah bir buhayre-i âb-ı hayâtdır. Andan ayağı cânib-i garba Mihâlic boğazına üç fersahdan ba‘îd akup Rûm denizine Mihâlic boğazı ağzında mahlût olur. Vakt-i şitâda aslâ donmaz, zîrâ suyu ılı olduğundan kavm-i Yörükân-i Gürgân-ı kavm-i Türkân Ilıbat derler. İçinde şitâ eyyâmında kaz ve ördek ve karabatak ve martı ve sürhâb kuşları şinâverlik eder. Ve gölünün ka‘rında turna balık ve sazan balığı ve ba‘zı simâk-i nefîseler şikâr olunur. Mîrî mâl verir sayyâdları vardır.

Temâşâ-yı garîbe-i buhayre-i Ilıbat: Bu nehr-i Ilıbat sabâhdan öyle vaktine varınca gerüye dönüp akar ve ba‘de’z-zuhur yine aşağı akar. Yine ale’s-sabâh seyl-i revân gibi yukaru şark cânibine akar. Gûyâ Basra kal‘ası önünde şattı‘l-Arab gibi med cezimdir. Hattâ ba‘zı zurefâlar bu Ilıbat suyun misâl getirüp sözünde devâm-ı sebâtı olmayanlar içün ve bir yerde karâr-dâde olmayanlar içün “Behey âdem, Ilıbat suyu gibi gâh aşağı ve gâh yukarusun” deyü darb-ı mesel olmuşdur. Hakkâ ki bir acâ’ib ü garâ’ib cereyân eder nehr-i nâfi‘dir, ammâ Ilıbat gölü derler, ammâ sahîhi Kirmastı suyu derler ve Mihâlic şehri {boğazında dahi Kirmastı nehri derler ve kasaba-i Ilıbat’dan cânib-i cenûba gidüp,

Karye-i Susığırlığı: Ma‘mûr köydür. Andan cânib-i şarka meyyâl 2 günde,

Evsâf-ı kasaba-i Kirmastı: Anadolu eyâletinde Bursa hâkinde hâkimi (–) ve yüz elli akçe kazâdır. Serdârı ve kethüdâyeri ve muhtesibi (–) ve a‘yânı vardır. Bânîsi (–) ve sebeb-i

tesmiyesi (–) (–)}

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Ilıbat: (–) (–) (–) Bu şehri seyr [ü] temâşâ edüp vezîria‘zam kethüdâsından destûr alup huddâmlarımla cânib-i şimâle bir sâ‘atde {giderken Ilıbat ile Mihâlic mâbeyninde beyâbânda Manyas köyünde Bolcaağaç nâm mahalde iki aded kubbeli ılıcalar var. Suları i‘tidâl üzre olup gâyet nâfi‘ germâbdır. Andan Mihâlic},

Evsâf-ı şehr-i Mihâlic

Hâlâ şehrinden ba‘îd püşteler üzre ve Mühâlic boğazı ağzında Arnavud köyünden içeri 41 mîl yerde {tâ Mihâlic'e gelince} 6 aded harâb kal‘aları var idi kim sene 735 târîhinde mezkûr kal‘aları cümle Orhân Gâzî feth edüp bir dahi küffâr tama‘ edüp istîlâ etmesin deyü kal‘aları harâb [u] yebâb edüp hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir, ammâ şehirde hâlâ amâr kal‘a yokdur.

Bursa sancağında hâkimi hâss-ı hümâyûn emînidir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve emîn-i hümâyûn tarafından subaşısı ve muhtesibi ve şeyhülislâmı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı da vardır, ammâ mâlları azdır.

Âb [u] havâsı şiddet-i hâr üzre olup gâyet yazdır. Anıniçün ekseriyyâ halkı sarı benizli olup mahbûb u mahbûbesi azdır. Ve şehri bir mürtefi‘ düz vâdîde evleri cânib-i kıbleye nâzır cümle (–) aded tahtânî ve çoğu fevkânî ikişer kat kârgîr dîvarlı ve kiremit (–) örtülü hân-i imârlardır kim cümle (–) mahalle add olunur. Evvelâ mahalle-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû kurbunda Karaca Ahmed Paşa câmi‘i ma‘bedgâh-ı kadîmdir. Andan Rûm Kuş Paşa câmi‘i ve Sarıca Paşa câmi‘i (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr câmi‘-i ma‘mûr bunlardır. ***[86b]*** Mâ‘adâsı ma‘mûr mesâcidlerdir.

Ve cümle (–) aded medrese-i dârü‘l-ulûmları vardır ve cümle (–) aded dârü‘t-ta‘lîm mekteb-i sıbyân-ı püserânları vardır.

Ve cümle (–) aded tekye-i ehl-i tevhîd abdâlân-ı dervîşân-ı zî-şânları vardır. Cümleden tekye-i Karaca Ahmed Sultân ulu âsitânedir. (–) (–) (–)

Ve cümle (–) müte‘addid kârgîr binâ hânları var. Cümleden çârsû içinde (–) hânı mükellefdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâmları vardır, ammâ cümleden çârsû kurbunda (–) hammâmı kâr-ı kadîm hammâm-ı rûşenâdır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded çârsû-yı bâzâr-ı müte‘ayyenesi ve tahtânî ve fevkânî kahvehâneleri vardır, ammâ bezzâzistân-ı kârgîri yokdur. (–) (–)

Ve esmâ-i a‘yân-ı kibârdan Fireng (–) Ağa (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ lisânları koyu Türk'dür, lâkin sulehâ-yı ümmetden kimesnelerdir. Ve cümle (–) aded sebîl-i âb-ı hayâtları vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı külliyât-ı şehr-i Mühâlic: Sebeb-i tesmiyesi oldur kim Gâzî Mihâl Beğ feth

eylediğiyçün Mihâlic derler ve şehr-i Mihâlic Ilıbat gölü ile Manyas gölü ortasında vâki‘ olmuşdur.

Memdûhâtından Mihâlic kavunu meşhûrdu[r] kim Deli Re’îs nâm kavunu gûyâ sükker-i katr-ı nebâtdır ve kol kalınlığı semîn yılan balığı (–) (–)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Mühâlic: Evvelâ ziyâretgâh-ı **Gâzî Karaca Paşa** ve **Rûm Kuş Paşa** ve şir‘atü‘l-İslâm şârîhi el-Mevlâ **Seyyid Alîzâde Efendi** ve ziyâretgâh-ı **Karaca Ahmed Sultân** ve **Delice Baba Sultân** ve **Sarıca Paşa** ve Himmet Efendi *kuddise sırruhu*.

Ve şehr-i Mihâlic bir körfez boğazın nihâyetinde iskelesinden ba‘îd (–) sâ‘at yerde bir âlî bayır üzre vâki‘ olup deryâ kenârında değildir. Kırk bir mîl içeri Kirmastı nehri derler bir boğazın nihâyetinden ba‘îd kal‘asız bir kasaba-i müzeyyendir ve ol kadar bu Mihâlic kasaba-i Ilıbat’a yakındır kim mu‘tedil havâda birbirlerinin ezânları istimâ‘ olunur, ammâ Mihâlic boğazından deryâ ile Bandırma iskelesine kâmil kırk mîldir, lâkin biz kara ile Mihâlic’den kalkup cânib-i garba {bir menzilde},

Evsâf-ı (–) Bandırma

İbtidâ bânîsi (–) ve sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) Anadolu eyâletinde Bursa sancağı hükmünde (–) hâkimi vardır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi (–) aded ma‘mûr kurâdır. Bir hâkimi dahi gümrük emînidir.

Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı vardır, zîrâ Bahr-i Rûm’da bender-i azîm ma‘mûr iskeledir.

Cümle on iki mahalledir kim esmâ-i mahallâtları budur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle on yedi aded mihrâbdır. Ancak dördü cum‘adır. Evvelâ (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesciddir, ammâ medrese ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâları ve dârü‘l-imâretleri yokdur.

Ve cümle (–) aded ma‘mûr u müzeyyen fevkânî ve tahtânî cümle kiremit örtülü hâne-i zîbâlardır kim kenâr-ı bahrde bir gayrı tarz üzre tarh olmuş şehr-i ra‘nâdır. (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı mücerredân-ı tüccârândır (–) (–) (–) (–) ve iskele başında gümrüğü yetmiş yük akçe iltizâm-ı emânetdir.

Ve cümle (–) aded mekteb-i tıflân-ı püserândır (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşân-ı âşıkândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı gasilândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded ma‘mûr u müzeyyen her esnâf-ı ehl-i hırefi mevcûd dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur. (–) (–) (–) (–)

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan Hazret-i Süleymân hatunu Belkıs ile gâh bunda ve gâh

Aydıncık şehrinde sâkinler idi. Hâlâ mahbûb u mahbûbesinin reng-i rûyları humret üzre olduğundan halkı ten-dürüst olup ulemâ-yı tabîbân-ı hâzıkân-ı fessâdâna ve cerrâhâna muhtâc değillerdir, lâkin halkı Etrâk'dir. Cümle ticâret ile geçinirler sulehâ-yı ümmetden garîb-dost âdemlerdir. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bâğ u bâğçeleri bî-hisâbdır. Memdûhâtından üzümü ve kavunu meşhûrdur. Andan aşağı leb-i deryâ ile 41 mîl gidüp,

Kapudağı Burnu

Başka bir vâsi' kazâdır kim (–) pâre nâhiye kurâlarının cümlesi İslâmbol'da Galata mollasına muzâf kazâdır. Ma'mûr kurâlarından karye-i Pereme ve karye-i Muhanya ve Arnavud köyü. Bu kurâlar beşer altışar yüz hâneli ve bâzârlı ve bâğlı ve bâğçeli ve latîf pirinçleri hâsıl olur İslâmbol'da şehzâde câmi'i vakfı köyleridir.

Ve bu Kapudağı kazâsı gûyâ bir ce[z]îredi[r] kim etrâfın Bahr-i Rûm çevirmişdir. (–) tarafda (–) adım karası vard[ır]. Anı kesseler bütün cezîre olur. Kasaba-i Bandırma ve Belkıs tahtı harâbistânı bu cezîre içredir. İskender boğazı kesince cezîre olmuşdur. Mâ-tekaddem Aydıncık şehri imiş.

Ve bu {Kapudağı Burnu'nun karşu garbında otuz mîl alarka Cezîre-i Marmara kal'asıdır}. ***[87a]***

Evsâf-ı (–) (–) Erdek

Bânîsi (–) (–) vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–) (–) Bunun fâtihi Gâzî Süleymân Paşa ibn-i Sultân Orhân Gâzî'dir kim ibtidâ Rûmeli'ne anlar Kapudağı'ndan ve bu Erdek'den karşu Rûmeli diyârlarına geçüp Eceovaların ve İpsala ve Enez kal'ası ve Keşân kal'ası, Bolayır kal'ası ve Gelibolu kal'aların feth etmişler. Anıniçün kasaba-i Bandırma ve kasaba-i Erdek kân-ı gâzîyân bedli ve berekâtlı yerdir ve hâlâ bu Erdek Anadolu eyâletinde Bursa şehrinde Çelebi Sultân Mehemmed Vakfı mütevellîsi tarafından hâkimi subaşıdır ve İslâmbol'da {Galata mollasına ilhâk} kazâsıdır.

Serdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve muhtesibi vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur. şehri leb-i deryâda bender iskeledir. Kıble cânibi bayırlı dağlar üstü sâfi bâğlardır kim muhtesib ağa defteriyle yigirmi yedi bin dölüm bâğ öşr-i sultânî verir. Anıniçün memdûhâtından turna kanına benzer ol kan olası şeytân ile Cemşîd te'lîfi şarâb-ı bî-hicâbı gâyet memdûhdur kim nûş edenler Saragoza şarâbı gibi humârı olmaz derler.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir, zîrâ bu zemîn dahi Hazret-i Süleymân Belkıs'ın gül [ü] gülistân yerleridir. şehri cümle sekiz mahalle ve cümle kâr-ı kadîm çâr-kûşe kiremitli ancak bin aded tahtânî ve fevkânî evlerdir ve cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde ancak cum'a kılınır bir câmi'i var. Gayrı mesâcidlerdir, zîrâ bir mahalle-i müselmânı var. Mâ'adâ[sı] keferelerdir. Medreseleri ve dârü'l-hadîs ve dârü'l-kurrâları yokdur, ammâ mektebleri vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârân-ı sevdâgerândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle bir aded hammâmdır. Ol dahi ol kadar müzeyyen ve mükellef hammâm değildir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded çârsû-yı bâzârı var, ammâ esnâfı yokdur, lâkin binden mütecâviz meyhâne dükkânları var. Hattâ Bekriyân-ı fâsikan-ı fâcirânın kavilleri üzre bu Erdek'de dokuz gûne misket üzümünden şarâb olur ve gayrı gûne şarâbın hisâbın iblîs-i telbîs bilir kim ibtidâ şarâb bu Aydıncık diyârında te'lîf oldu.

Der-beyân-ı sebeb-i tulû'-ı şarâb-ı bî-hicâb

Müverrihân-ı Yunaniyân kavilleri üzre ibtidâ Cemşîd bu Aydıncık diyârında neşv ü nemâ bulup ankâ bir dâl idi. Lâkin bunun bir pençe-i âfitâbe-i mehpâre kızı var idi. Cemşîd anı bir ân görmese ârâm edemezdi.

Hikmet-i Hudâ ol duhter-i pâkîze-ahter şikeste hâtır olunca niçe bin etıbbâ ana ilâc etdiler. İlâc-pezîr olmayup bir gün şeytân *aleyhi'l-la'ne* Cemşîd'e hekîm-i hâzık sûretinde gelüp kızın nabzına yapışup eydir:

"Bunun marazı ciğerdedir. Tîz üzüm getirsinler" deyüp Cemşîd ve şeytân üzümü sıkup şişelere ve humlara koyup kırkıncı günkü oldukda şeytân Cemşîd'in kızına bir kâse bâde verdikde gûyâ duhter hâbdan bîdâr ve şarâbdan hoşyâr olup gördü kim bedenine hıffet kemâkân sıhhat gelmiş.

Hemân kız kalkup doğru Cemşîd'in katına gelüp sergüzeşti ana bir bir takrîr eyledi.

Hemân Cemşîd buyurup tabîb şeytânı katına çağırup şarâb kabının ağzın açdılar, ammâ gûyâ ejdehâ ağzından âteşler çıkup ağzı lu'âbından korkarak hekîm şeytân içün Cemşîd içün çâşnisin tutdular. Gördüler kim âb ve âteş birbirleriyle zıd olup *"Ez-zıddâni lâ-yectemi'ân"* [43] iken âb ve âteş bir yere gelmiş. Zâhiri telh ve bâtını azb bir sirişt-i safâ-bahşdır.

Bu hikmetin hayrânı ve bu şerbetin serv-i sâmân-ı sekrânı olup Cemşîd'in duhterine bu duhter-i rez şerbetin verüp nûş etdikce şifâ bulup ten-dürüst olup la'lgûn yanaklar hâsıl bu şarâb-ı Cemşîd'den gayrıda bulunmayup mu'âlece içün sata sata bu Aydıncık ve Erdek'de Cemşîd meyhânecilik ede ede mâl-ı Karûn'a mâlik olup rubûbiyyet da'vâsına başladı.

Müddet-i ömrü ma'lûm değildir, ammâ yedi yüz yıl pâdişâh olup mübâhese-i ilm etmek ve silâh düzmek ve kirec ve üstübec ve misk ve ûd ve reyhân ve kalya misk ve envâ'-ı ıtriyât ve çadır ve hammâm ve nefîr ve sûrnâ ve gözgü ve sabun ve kiriş yapmak ve halkı dörd bölük edüp bir bölüğü ulemâ ve birin sipâhî ve birin ehl-i san'at ve birin ehl-i zirâ'at edüp şehr-i Istacri ve bu şehr-i Aydıncığ'ı amâr edüp şarâb içe içe aklına hıffet gelüp nikrîz zahmeti derdinden rubûbiyyet da'vâsı edüp şeddad bin Âd Cemşîd'e galebe edüp oğluyla Dahhâk-ı Mârî nâm vezîrin Cemşîd üzre deryâ-misâl asker ile gönderüp Aydıncık nâm mahalde döğüşerek Cemşîd Ayasuluk şehri kal'asına firâr edüp anda dutduklarında Cemşîd'i destere ile iki biçüp halk-ı cihân şerrinden emîn olup Cemşîd Ayasuluğ'da yatır.

Andan Âd ibn-i şeddad şarâbı yasak edüp niçe bin âdemleri katl etdi. Me'âl-i kelâm şarâb bu Erdek'de peydâ olmuşdur.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı germâb-ı kurb-i kasaba-i Erdek

Hikmet-i Hudâ bu Erdeğ'in karşı garbında bir mîl ba'îd deryâ içre ta'âm sofrası kadar bir küçük {kaya içre bir değirmen dönderür ısıcak kaynar bir ılıca suyu var. Âdem girmeğe

tahammül edemeyüp deryâya karışdığı yerde girirler. İki nev‘a hâssalı kudret suyu bir olunca gasl edenler gûyâ hayât-ı câvidân bulur. Aceb kudret-i Sannâ‘-ı Lem-yezeldir. Meğer hikmet-i Hudâ bu Erdek kurbunda bir balık dalyanı vardır. Anda çıkan kolyoz balığı rub‘-ı meskûnda ol kadar vefret üzre çıkmaz}. ***[87b]***

Erdek’den Aydıncık şehri görünür, ammâ deryâdan 18 mîl aşağıdır, ammâ karadan bu Kapudağı boğazından çıkup karadan mesâfe-i ba‘îdedir. {Gulâmlarımızla atları kayıklara koyup dalyandan karşu beş mîl Aydancığa vardık}.

Evsâf-ı şehr-i azîm ve tahtgâh-ı kadîm Belkıscık, ya‘nî binâ-yı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Aydıncık

İbtidâ bânîsi bizzât Hazret-i Süleymân’dır kim eğer tevârîh-i Yunaniyân ve eğer târîh-i İsrâ’ilî ve Latin ve Arab ve Acem müverrihleri ale’l-ittifâk “Hazret-i Süleymân binâsıdır” deyü tahrîr etmişlerdir, zîrâ hâlâ eser-i binâlarından dahi ma‘lûmdur. Be-kavl-i müverrihân-ı Rûm-ı ân Merzibûm kaçan kim Hazret-i Süleymân ins ü cin ve div ü perilere emr edüp Yemen şehirlerinde Sebe’ pâdişâhının kızın perilere emr-i Hakk ile getirdiği sûre-i Sebe’de âye[t]: [44] nass-ı şerîfi tefsîrinde Belkıs hikâyeti ve Sebe’ şehri harâbında gördüğümüz üzre hâlâ pire ve kehle ve tahta biti ve yılan ve çıyan ve akreb olmaduğu mezkûr âyet-i şerîf tefsîrinde musarrahdır. Tatvîl-i kelâma ihtiyâc yokdur. Andan Hazret-i Süleymân’a Belkıs geldikde,

Belkıs eydir: “Yâ emînallâh, beni Sebe’ şehri gibi [45] şehrinden çıkarup Ayıntakıyye gibi sengistân yere getirdin. Tîz beni bir âb [u] havâsı latîf yire götürün” dedikde, Rûmeli diyârında medînetü‘l-hükemâ ve’l-kudemâ şehr-i Atina zemînin beğenüp imâra başlayup, andan zemîn-i Makedonya’yı, ya‘nî İslâmbol’u beğenüp Sarâyburnu’nda ve Ayasofya yerinde binâlara başladılar.

Andan Karadeniz nihâyetinde Tarabefzûn, ya‘nî Tırabzan yerinde binâya başladılar.

Andan yine Hazret-i Süleymân yele emr edüp niçe zemînleri seyr [ü] temâşâ ederek Bursa zemînine gelüp, Bursa, ‘Bulursa’dan galatdır, anda Bursa şehrin tûfân-ı Nûh kumu içinden çıkarup Süleymân Nebî Bursa’da meştâ edüp, andan bu Kapudağı zemîninde bu Aydıncık nâm âb [u] havâsı latîf cây-ı hoş-fezâyı beğenüp Belkıs’ın re’y [ü] tedbîriyle bu Aydıncığ’ı eyle amâr etdiler kim yedi yılda ins [ü] cin ve hûş u tuyûr ve dîv ü periler çalışmadan bî-tâb ü bî-mecâl kalup İremezâtü‘l-imâd misilli bir şehr-i azîm olup hâlâ eser-i binâları Kapudağı boğazına ve Erdek sahrâlarına varınca ibret-nümâ amûd-ı müntehâlar ve tâk-ı kisrâlar ve kubbe-i gûnâ-gûnlar hisâbın Sâhibü‘t-tedbîr Sannâ‘-ı Lem-yezel bilür.

Eğer harâbistânının evsâfın tahrîr eylesek başka bir mücelled kitâb olup ancak şundan ma‘lûm ola kim İslâmbol’u, Kostantin ve Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed ve Süleymân Hân ve gayrı pâdişâhlar bu Aydıncık’da Hazret-i Süleymân imârâtının harâbistânında[n] İslâmbol’u amâr etdiler. İlâ hâze’l-ân gûnâ-gûn ibret-nümâ sommakî ve zenbûrî ve yerekanî amûdları ve gayrı elvân-ı musaykal ve mücellâ taşları bu Aydıncık ve Erdek’den taşıyup niçe şehirler amâr olmada.

Der-sebeb-i harâbât-ı şehr-i Aydıncık: Oldur kim, kaçan emr-i Hakk ile İskender-i Zülkarneyn sedd-i Ye’cûc’ü yapup avdetde Karadeniz boğazın kesüp, bahr-i Rûm’a Karadeniz’i karışdırdıkda Eski İslâmbol ve Kaydefa şehirleri gark olup bu Aydıncık da bir

burunda vâki‘ olmağile gark olup Kapudağı burnu ile bu Aydıncık arası bir boğaz olup Kapudağı ve Bandırma bir cezîrede kalup Aydıncık beride kaldı. Ol zamândan berü harâb olup ba‘dehû Kütâhiyye sâhibleri Germiyânoğlu amâr edüp sene (–) târîhinde Timur Hân İzmir’i âteşe urup Balat şehrin ve Ayasuluğ şehrin ve Melas şehrin harâb etdiği sene bu Aydıncığı da harâb etdi.

Ba‘dehû sene 735 târîhinde Orhân Gâzî Rûm keferesi elinden zor-â-zor kuvvet-i bâzû ile feth etdi, be-dest-i Aydınbay Beğ. Anıniçün Aydıncık derler, galat-ı meşhûru oldur, ammâ lisân-ı Yunan üzre ismi Filvar Purgaz’dır. Hâlâ Anadolu eyâletinde Hudâvendigâr sancağı hâkinde (–) hükmünde a‘lâ şehr-i ma‘mûrdur ve hâkim-i şer‘i Karesi kazâsı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Nâhiyesi (–) aded kurâdır. (–) Müftîsi ve nakîbüleşrâf vekîli ve dizdârı ve kethüdâyeri ve emîni ve bâcdârı ve muhtesibi vardır, zîrâ bender iskeledir, ammâ Boğazhisârlar yakın olmak ile dizdârı ve neferâtları ve cebehâneleri ve nâzük topları aşağı hisârlara ref‘ olup bu kal‘a iç elde kaldı ve ihtiyâc dahi değildir.

Eşkâl-i kal‘a-i şehr-i Aydıncık: Evvelâ leb-i deryâda mükellef ü mükemmel un ve buğday ve gayrı metâ‘ mahzenleri var, ammâ şehri ve kal‘ası leb-i deryâdan nîm sâ‘at ba‘îd bir mürtefi‘ yerde deryâya nâzır bir bayırlı yerde şekl-i muhammes şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ ol kadar vâsi‘ değildir. Lâkin Bursa kal‘ası taşı kadar esâs-ı binâsı taşları birer oda kadar ve hammâm kubbesi kadar taşlardır kim acâ’ib ü garâ’ib köhne binâ bir sûr-ı bâlâ vâcibü‘s-seyr seng-i hârâlardır kim görenin aklı geder. Hakkâ ki divler binâsı olup Belkıs’ın tahtgâh-ı kadîmi olduğuna alâmetdir. ***[88a]*** Gûyâ şâm eyâletinde Buka‘ ovasında Ba‘albek kal‘ası ola yâhûd Ayasuluğ kal‘ası binâsı ola. Tâ ol mertebe vâcibü‘l-iber sûr-ı üstüvârdır. Dâ’iren-mâdâr cirmi (–) (–) ve derûn-ı hisârda (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bu binâlara im‘ân-ı nazar ile nazar eden çeşm-i münevvereleri hîrelenüp vâlih [ü] hayrân olur.

Sitâyiş-i şehr-i Aydıncık: (–) (–) (–) tarafında bâğ u bâğçeli cümle (–) aded mahalle-i müslimîndir. Bir mahalle Urûm keferesi ve üç mahalle Ermeni kefereleri çokdur kim unculuk ticâreti ederler.

Ve cümle iki bin aded fevkânî ve tahtânî kârgîr binâ ve tarz-ı kadîm serâpâ kırmızı kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle (–) aded câmi‘leri var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir, ammâ ahâlîsi gâyet ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at musallîlerdir, ammâ medreseler ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâlar yokdur, ammâ cümle yedi aded mekteb-i sıbyân-ı tıflân-ı ebcedhânı vardır.

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşân-ı dil-rîşân dâr-ı fakîrânları vardır.

Ve cümle (–) aded iskele başı mahzenlerinden gayrı şehir içre mükellef tüccâr ve berr ü bihâr hânları vardır.

Ve cümle iki aded hammâmı var. Biri (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve cümle (–) aded çârsû-yı

bâzârı var kim yine her esnâfdan bulunur, ammâ dükkânlarının çoğu uncu dükkânlarıdır, lâkin bezzâzistânı yokdur.

Cümle halkı Etrâk'dir, ammâ gâyet sâlih rencber âdemlerdir. Beher sene bunların eliyle İslâmbol'a kırk elli bin seklem, ya'nî çuval beyâz ve hâs ve rakîk un gelir kim dakîk-i gendümü şâm'ın Havran buğdayından memdûh özlü ve lezîz unu olur. Dahi memdûhâtından Amasiyye Lâdik'i kadar ve Sabanca somunu kadar beyâz ve hâs ekmeği olur kim Erdel diyârının sipov ekmeğinden lezîz nânı olur ve üzüm turşusu ve bulaması ve şıra köfteri memdûhdur.

Ve nehr-i (–) üzre su değirmenleri bî-hisâbdır ve bâğ u bâğçesi lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır.

Ve âb [u] havâsı ol kadar latîfdir kim gûyâ binâda ve havâda Halebü'ş-şehbâ ve havâda gûyâ Ma'arratü'n-nu'mân'dır. Anıniçün mahbûb u mahbûbeleri meşhûr-ı âfâkdır, ammâ Türkistân olmağile mahbûbânları ibtizâldedir. Ya kayıkcı veya gemici veya uncu veya değirmenci veya bâğbân olurlar, ammâ halkı gâyet garîb-dost âdemlerdir.

Ve Aydıncık şimâlinde kırk mîl ba'îd cezîre Marmara'dır. Kırk mîl dahi cenûba aşağı Lapseki kasabası ve Çârdâk kasabası dahi aşağı ve Anadolu Boğazhisârı dahi aşağıdır, ammâ bu şehr-i hoş-havânın zemîni Karesi sancağı hâkine vâki' olmuşdur (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Aydıncık: Evvelâ mezâristânında ziyâret-i **Hüsâm Dede**. Andan, **ziyâret-i Monla Mehemmed eş-şehîr Küçük Mecîdüddîn**, bu vilâyet-i Karesi'de hâkim-i şer' iken bu Aydıncık'da tevellüd etmeğin yine vatan-ı aslîsinde medfûndur. (–) (–) (–) (–)

……………. (11 satır boş)………………..***[88b]***

Bu şehirleri ve kasabâtları ve âsâr-ı binâları seyr [ü] temâşâ edüp yine sa'âdetlü pâdişâh olduğu Ilıbat yollarına gerü dönüp 9 sâ'atde cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i Örenci: Ma'mûr müselmân köyüdür. Bir câmi'i var. Andan yine cânib-i şarka 7 sâ'atde,

Menzil-i karye-i Sarıca Beğ: Bir câmi'li müselmân köyüdür. Anda sa'âdetlü pâdişâhın ne cânibe gitdiğin asâkir-i İslâm'dan haber alup gerü cânib-i garba Boğazhisâr yoluna döndük. Andan,

Menzil-i sahrâ-yı Manyas gölü: Kenârında sa'âdetlü pâdişâh serâperde-i Âl-i Osmânîsin kurup meks etmiş. Biz dahi Köpürlü vezîria'zam dâ'iresinde meks edüp yine cümle yârân-ı bâ-safâlar ile müşerref olup seyâhat edüp temâşâ etdiğimiz ibret-nümâları su'âl etdiklerinde cevâb verirdik, ammâ yine her gün her menzilde Hasan Paşalı kelleleri ve dilleri gelüp kelle paça olmada idi.

Evsâf-ı sahrâ-yı bî-kıyâs, ya'nî hâmûn-ı Manyas {ve buhayre-i mâ-i İlyâs}

Bânîsi Hallâk-ı âlem Sannâ'-ı Lem-yezel Perverdigârdır, ammâ Manyas sahrâsı ismiyle müsemmâ olmasının vech-i tesmiyesi oldur kim gölünün ibtidâ tulû'u (–) tarafında İlyâs bunarından tulû' etdiğiyçün "mâ-i İlyâs"dan galat kavm-i Yörükân-ı Türkân "Manyas gölü" derler.

Dâ’iren-mâdâr cirmi (–) fersah yerdir, lâkin ol kadar derin değildir. Âb-ı hayâtdan nişân verir bir mâ-i İlyâs’dır. İçinde alabalık ve turna balığı ve yılan balığı (–) (–) (–) (–) ve gûnâ-gûn simâk-i nefîseler sayd olunur. Mîrî mâl verir başka sayyâdları vardır. Herkes hazz-ı nefsi ve kâr [u] kisbiyçün balık şikâr edemezler.

Ve dahi vakt-i şitâda bunda olan kaz ve ördek ve angıt ve kuğu ve karabatak ve bozbakkal ve sürhâb ve yeşilbaş ve martı ve saka kuşu ve gayrı niçe yüz elvân hûş [u] tuyûr ile bu buhayrede mâl-â-mâl oldukda her gece kuğu ve kaz ve angıt sadâsından ve kanatları şakırdısından sahrâ-yı Manyas lerzenâk olur. Bu murgânların dahi avcıları mîrî mâl verirler, maktû‘dur.

İbret-nümâ-yı sırr-ı garîbe vü acîbe: Bir sırr-ı İlahîdir kim bu kâra akıllar çâk âdetullâh eyledir kim su âteşin zıddıdır. Âteş üzre su döksen âteş söner, ammâ hikmet-i Hudâ bu Manyas gölünde hâsıl olur bir gûne pembe kökü-misâl kav biter. Su içinden koparup çakmak taşı üzre koyup çakmak demiriyle ursan bi-emr-i Hayy-ı Kadîr sudan çıkmış yaş şeyden âteş zâhir olup tütün yakmağa ve her şey’e istîmâl olunur, ammâ mezkûr kavı kurudup çaksan âteş dutmaz. Meşhûr-ı âfâk bir gûne kavdır. [46]

Ve bu Manyas gölünün kenârlarında serâmed sazları hâsıl olup bu buhayre etrâfında olan re‘âyâ vü berâyâ ol sazları mevsiminde koparup ve terbiye etdikden sonra gûnâ-gûn münakkaş hasırdan seccâdeler ve mak‘adlar ve döşemeler dokurlar kim âdem hayrân olur.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve bu Manyas gölü kurbunda Bolcaağaç nâm bin hâneli köyde haftada bir bâzâr-ı azîm durup Tire ve Mağnisa ve Balıkesri ve Karesi ve Kirmastı ve (–) şehirlerinden kırk elli bin cân cem‘ olup germâ-germ bey‘ ü şirâlar olup cemî‘i zî-kıymet metâ‘lar anda bî-kıymet bulunur. Andan cânib-i garba (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı cây-ı bostân kasaba-i Gönan

Zamân-ı Rûm’da ulu imâristân imiş. Hâlâ ol kadar âsâr-ı binâları yokdur. Bursa krallarının eşbehi Mihâliçse nâm kralın saydgâhı ve teferrücgâhı bir şehr-i müzeyyen imiş. Ba‘dehû sene 735 târîhinde Orhân Gâzî‘ye itâ‘at edüp ba‘dehû Timur kavmi harâb etdiler. Vech-i tesmiyesi oldur kim (–) (–) (–) (–) anıniçün Gönan derler.

Bursa sancağı hâkinde (–) tarafından hâkimi var ve (–) (–) kazâsıdır. şehri bir vâsi‘ (–) bâğlı ve bâğçeli âb [u] havâsı latîf yerdir.

Ve cümle (–) aded ma‘mûr u müzeyyen tahtânî ve fevkânî cümle kiremit örtülü büyût-ı zîbâlardır. Serdârı ve kethüdâyeri (–)

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) (–) (–) (–) mâ‘adâsı mesâcidlerdir. Halkı ekseriyyâ Yörükândır. Ermeni ve Rûm re‘âyâları vardır. (–) (–) (–) (–).

Ve cümle (–) aded hânları vardır ve hammâmı var (–) (–) ve cümle (–) aded müfîd ü muhtasar dükkânları vardır, ammâ gayrı imâristânı yokdur, lâkin bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan cânib-i garba (–) sâ‘atde,

Menzil-i Güvercin köprüsü: Bir çınaristân ***[89a]*** dere içre Koca Murâd Hân-ı Evvel binâsı üç göz cisrdir. Andan kalkup yine cânib-i garba, hünkârımız sayd [u] şikâr ederek (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal‘a-i bî-bekâ, ya‘nî kasaba-i Dimetoka

İbtidâ bânîsi Kaydefa avrat oğlu Dimo Kral’dır. Andan sonra Bursa krallarından Duka Ban nâm be-nâm binâ edüp dahi tevsî‘ edüp iki kral-ı dâl binâsı olmağile Dimoduka derlerdi. Ba‘dehû 735 senede Gâzî Orhân oğlu Süleymân Paşa feth edüp galat-ı meşhûr evlâ olmağile tahfîf-i kelâm edüp Dimetoka dediler.

Anadolu eyâletinde (–) sancağı hükmünde (–) (–) tarafından hâkimi var. Serdârı ve sipâh kethüdâyeri (–) (–) sâkindir ve hâlâ kal‘ası (–) (–) cümle imâristân-ı şehir hâneleri (–) aded vâsi‘ yerde bâğlı ve bâğçeli ve çemenzârlı yere vâki‘ olmuş ma‘mûr kasabacıkdır. Hâkim-i şer‘i yüz elli akçe pâye ile kazâdır, lâkin (–) sâkindir.

Câmi‘i (–) (–) ve mesâcidleri ve hânları ve hammâmı, mekteb-i sıbyânı var, ammâ medrese ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâları yokdur. Ancak bir Türkistân kasabasıdır. Re‘âyâsı Yörükân ve Rûm ve Ermenilerdir ve cümle (–) aded müfîd ü muhtasar çârsû-yı bâzâr dükkânları vardır.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine semt-i garba gidüp,

Evsâf-ı zemîn-i Bay Boğa, ya‘nî kal‘a-i Karabiga

İbtidâ bu zemîni feth eden Sultân Alâ’eddîn’in ümerâlarından Bay Boğa nâm bir be-nâm kimesne Âl-i Osmân’ın cedd-i ızâmı Ertuğrul Beğ ile bu yerleri feth edüp cây-ı menâs etdiklerinde Karaman halkı bu yerlere Bay Boğa kal‘ası derlerdi, ammâ Rûm keferesi destinde iken ismi Kalopiga derlerdi, ya‘nî Eyi (–) dimekdir.

Ba‘dehû sene 766 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Evvel, ya‘nî Gâzî Hudâvendigâr ibn Sultân Orhân Rûm keferesi elinden kuvvet-i bâzû ile feth ederken usret çeküp ba‘de’l-feth câ-be-câ yerlerin münhedim etmişdi ve ibtidâ fâtihi Kara Biga Bay ismiyle müsemmâ idi. Yine anlar da Kara Biga Bay dediler. Tahfîf-i kelâm edüp “Bay” lafzın kaldırup hemân Karabiga nâmıyla ma‘rûf bir şehr-i mevsûfdur.

Hâlâ kal‘ası harâbca bir (–) yerde şekl-i müseddes köşe köşe bir sa‘b ve rıhtım şeddadî binâdır. İç el olmak ile dizdârı ve neferâtları ve cebehânesi yokdur.

Hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân tahrîri üzre Deryâ kaleminde Kapudan Paşa hükmünde hâkimi sancakbeğidir. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 213.088 akçedir. Beş yüz aded cebelüsü ile sefer eşer ve erbâb-ı zu‘amâsı 6 ve erbâb-ı tîmârı 14. Başka alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Cümle cebelüleri ile altı yüz asker olurlar. Bir hâkimi dahi yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi cümle (–) aded kurâlardır. Müftî ve nakîbüleşrâfı ve a‘yân [u] eşrâfı ve yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve subaşısı vardır.

şehri bir alçak dağ eteğinde bir vâsi‘ öz içinde bâğlı ve bâğçeli ma‘mûr u müzeyyen

kasabadır. Cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî kâr-ı kadîm kârgîr binâlı cümle kiremit örtülü büyût-ı ma‘mûrelerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (–) (–) câmi‘i kurşum örtülü cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir.

……………. (1 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mescidleridir ve medrese-i Leysîzâde, ammâ dârü‘l-hadîs dârü‘l-kurrâ-yı mahsûsası yokdur ve cümle altı aded mekteb-i sıbyân-ı püserânları vardır ve cümle (–) aded tekye-i Halvetî ve Kâdirî ve Bektaşiyân âsitâneleri var.

Ve cümle (–) aded mükellef ü mükemmel mihmân-sarây-ı tüccârân-ı berr ü bihâr hânları vardır. (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâmları var, ammâ Leysîzâde Efendi hammâmı gâyet hoş-havâ ve kâr-ı kadîm hammâm-ı rûşenâdır kim cemî‘i kubbe-i nüh-tâk-ı tumturâk revâklarından bir katre arak damlamaz meşhûr-ı âfâk hammâm-ı tâk-ı revâkdır.

Ve cümle (–) aded esvâk-ı sultânîsinde her hırefden mevcûd dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Netîce-i kelâm cemî‘i imârât ebniyeleri ile ârâste ve cemî‘i bâğı ve bâğçeler ile pîrâste olup her şey mevcûd bir şehr-i ma‘hûddur.

Ve ahâlîsi kavm-i Etrâk’dir ve kavm-i Yörükân’dır, lâkin gâyet salâh-ı hâl ile müte‘ârif garîbü‘d-diyâr muhibb-i hânedân sâhibi âdemleri var kim ekseriyyâ esbâbları çuka ve elvân lekfûrî bez haftân geyerler. Zenâneleri beyâz ızâr bürünürler, ammâ çârsû-yı bâzârda aslâ bir avrat yokdur. ***[89b]***

Karabiga’nın âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbesi çokdur.

Memdûhâtından bâğ u bâğçesinde unnâb ağacı cihânı dutup unnâb meyvesi meşhûrdur. Anıniçün bu şehirde hünâm marazı ve boğaz ve ağız ağrısı inhidârı olmaz, zîrâ bu gûne emrâz-ı muhtelifelere kuru unnâb suyu ve dud şerbeti gâyet nâfi‘dir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Karabiga: Evvelâ şehir hâricinde cebbâne-i hâmûşân içre,

Ziyâretgâh-ı Leysîzâde: Musannif ve mü’ellif sulehâ-yı ümmetden kimyâ-yı iksîr-i a‘zam sâhibi sâhibü‘l-hayrât bânî-i imârât ile mevsûf ve ma‘rûf kimesne idi.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i garba,

Karye-i Çavuş: Câmi‘i ve hânlı ma‘mûr müselmân köyüdür. Andan yine taraf-ı garba,

Menzil-i Çınarlıdere: Bir çınaristân içre cümle asâkir-i İslâm meks etdiler. Andan yine semt-i garba,

Menzil-i Akyer Altı: Bu dahi bir çınar-ı hıyâbân-ı Acem-misâl sâyedâr ve havâdâr ve

lâle-izâr yer iken elli aded Hasan Paşalı katl olunup serâperde-i pâdişâh önü hûnzâr oldu. Andan 6 sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Çârdâk

İbtidâ bânîsi Gâzî Hudâvendigâr Murâd Hân Edirne seferine giderken bunda leb-i deryâ üzre bir kasr-ı müfîd ü muhtasar inşâ edüp ba‘dehû amâr olduğıyçün Çârdâk derler, zîrâ kasr-ı mezkûr dörd tâk üzre binâ olunduğundan çârtâkdan galat Çârdâk derler.

Bahr-i Rûm boğazı kenârında Anadolu eyâletinde (–) hâkinde bir ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn bender iskeledir. Karşu Rûmeli tarafında kal‘a-i Gelibolu şehri iki mîl ba‘îddir kim her imârâtı râyegândır. şehr-i Çârdâk leb-i deryâda bir vâsi‘ kurâ içre bâğlı ve bâğçeli cümle bin aded tarz-ı kadîm ekseriyyâ tahtânî ve kiremit örtülü evler cümle metânet üzre mebnî hânedânlardır.

Ve cümle on yedi aded mihrâbdır, ammâ cümleden kârgîr kubbe-i azîmi kurşumlu **Ece Ya‘kûb câmi‘i**, ma‘mûr u müzeyyen ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kâr-ı kadîmdir. Bu câmi‘ sâhibi bu hakîrin cedd-i izâmları birâderlerindendir kim silsile-i nihâyetleri Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerine andan Muhammed-i Hanefî‘ye andan İmâm Bâkır ve on birinci imâm Hüseyin’e müntehîlerdir. Ulu gürbüz er dilâver ve server-i hünerver kimesnelerden idi kim Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî ile bu Ece Ya‘kûb ve Kara Mürsel ve Kara Koca yetmiş kişiyle bunlar Kapudağı burnundan deriden tulum sallar ile Rûm’a ibtidâ geçüp ibtidâ İpsala’yı feth edüp ibtidâ salât kıldıklarından, “İbtidâ salâ“dan galat İpsala derler. Andan tâ Tekirdağı‘na ve tâ Silivri’ye ve İslâmbol kapularına varınca kılıç urup gazâ mâlıyla bu Çârdâk’daki câmi‘i binâ edüp hâlâ nezâreti bu hakîr üzredir.

Bir câmi‘i dahi İznik şehri içindedir, ammâ bu Çârdâk’daki câmi‘inin minâresine sâ‘ika-i yıldırım isâbet edüp münhedim olunmuşdur. İnşâ’allâh amâr ederiz ve bu sâhibü‘l-hayrâta Ece Ya‘kûb denmesinin aslı kavm-i Germiyânî arasında lafz-ı “ece” karındaşa derler. Bunlar Kütâhiyye’de rahm-i mâderden müştak oldukları mahalde Orhân Gâzî ibn Osmân Gâzî ol mahalde ana rahminden {Kütâhiyye’de} müştak olup Ece Ya‘kûb ile süd emişüp rıdâ‘en süd karındaş olduklarından Ece Ya‘kûb derler.

Ba‘dehû Bursa kal‘asın Orhân Gâzî feth etdiği gün bu akrabâmız Ece Ya‘kûb’u Bursa hâkimi edüp kendüleri Konya şehrine giderler. Andan Ece Ya‘kûb Bursa şehri içre niçe hayrât [u] hasenâtlar binâ edüp câmi‘inin sâhasında medfûndur, *rahmetullâhi aleyh.*

Sitâyiş-i kasaba-i imârât-ı Çârdâk: Hâkim-i şer‘-i şerîfi yüz elli akçe kazâdır ve cümle (–) aded nâhiye kurâlarıdır. Yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve muhtesibi ve subaşısı vardır ve ma‘mûr mesâcidleri ve müzeyyen tekye-i dervîşânı ve birkaç yerde mekteb-i sıbyânı ve çârsû içre Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân hânı ve birkaç dahi hânları ve kifâyet mikdâr üç yüz aded ma‘mûr dükkânları ve bir aded hoş havâ hammâmı var, ammâ cânib-i kıblesinde ve şarkîsi tarafında bâğları ve bâğçeleri bî-hisâbdır.

Bu mahalde asâkir-i İslâm niçe yüz pâre gemilerle karşu Rûmeli’ne geçmede ve sa‘âdetlü pâdişâ[h] aşağı Boğazhisârlara gitmede ve bu mahalde Kapudan Köse Alî Paşa altmış pâre kadırga ile başdarda-i hümâyûnu getirüp bir yaylım top şâdumânları edüp hünkârımız başdardaya binmeyüp karadan ***[90a]*** sayd [u] şikâr ederek Boğazhisârlarına gidüp başdarda-i hümâyûn dahi yanımız sıra berâber deryâdan gitdi. Andan cânib-i cenûba (–)

sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Lapseki

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim leb-i deryâdan ba‘îd bir seki bayır üzre incirli bir orman var idi. Kavm-i Etrâk incire "lop" derler. Hâlâ yine efvâh-ı nâsda "lop inciri" deyü isti‘mâl olunur bir kelâm-ı müte‘ârifdir. Ol incirli seki ismiyle müsemmâ olup lop sekiden galat-ı meşhûr Lapseki derler.

Leb-i deryâda (–) sancağı hâkinde (–) tarafından hâkimi ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve subaşı ve bâcdârı ve muhtesibi var, ammâ a‘yânı azdır ve re‘âyâsı Urûm ve Ermeni ve evleri sazdır, lâkin müselmân evleri cümle bin üç yüz aded bâğlı ve bâğçeli ekseriyyâ kiremit örtülü câ-be-câ fevkânî hâneler vardır. Bir câmi‘i ve hânları ve bir kesîf hammâmı vardır, ammâ çârsûsu gâyet azdır, lâkin bâğı ve bâğçesi çokdur. Memdûhâtından Rûm u Arab u Acem'de Lapseki karpuzu meşhûr-ı âfâk bir karpuz-ı ahmer-gûndur kim gûyâ "*şarâben tahûr"*dur ve üzüm turşusu ve bulaması ve müsellesi ve şırası dahi gâyet şöhre-i şehir olmuşdur. Andan yine cânib-i cenûba leb-i deryâ ile,

Menzil-i kasaba-i Purgaz: Boğaz deryâsından bir top menzili ba‘îd bir kûh-ı amâr dâmeninde bâğlı ve bâğçeli yedi yüz kiremit örtülü Müslim ve Rûm re‘âyâlı cümle evleri deryâya nâzır ma‘mûr kurâdır ve hâkimi (–) tarafındandır. Cümle re‘âyâsı hedâyâlar ile hünkâra istikbâle çıkup ellerindeki mu‘âfnâmeleri tecdîd olunmak fermân olundu. Andan yine leb-i deryâ ile cânib-i cenûba,

Karye-i Karacaören: Bir mürtefi‘ bayır üzre deryâya nâzır ma‘mûr karyedir. Andan,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr-ı seddeyn-i hasîneyn kal‘a-i sedd-i İslâm Kilidü‘l-bahreyn
hafizahullâh min âfâti’d-dâreyn

Bu kal‘a ibtidâ Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî ki Ebü‘l-feth Mehemmed Hân’dır, İslâmbol’u feth etmezden evvel bu kal‘ayı binâ edüp İslâmbol kâfirinin boğazına varacak zahîre bu boğazdan kesilüp Akdeniz kâfirleri gemisi İslâmbol’a imdâd edemez oldular. Bundan sonra Ebü‘l-feth Karadeniz boğazının iki tarafında dahi kal‘alar yapup Kostantin Kral’ın boğazı nafakası dahi kesilüp âhirü‘l-emr kaht [u] galâ derdinden Ebü‘l-feth ile Tekfûr Kral sulh eylediler, ammâ yine Akdeniz ve Karadeniz boğazından bir kâfir kayığı İslâmbol’a geçmeyüp küffârı bu boğazlar ile zebûn edüp sene 857 “âhirûn” lafzı târîhinde İslâmbol’u feth etmesine sebeb bu Kilidü‘l-bahreyn ve seddeyn kal‘alarıdır. Târîh-i kal‘a-i Kilidü‘l-bahreyn:

Li’ddîni bihi izzün li’l-fikri bihi noksân

Târîhu mebânîhi bünyânu Mehemmed Hân [47]

Sene 856

İslâmbol’u feth etdikden sonra bu kal‘aları dahi ziyâde amâr edüp Mora seferine donanma-yı hümâyûn gönderüp kendüleri karadan gidüp ibtidâ Mora cezîresi ağzında Gördös kal‘asın ve Mizistre kal‘asın ve niçe kal‘alar feth edüp kal‘a-i Menekşe ve kal‘a-i Termiş ve kal‘a-i Arhoz ve kal‘a-i Anabolu kalup anları Süleymân Hân be-dest-i Kapudan Kâsım Paşa feth edüp gazâ mâlıyla bu mezkûr Boğazhisârların ta‘mîr ü termîm etdiğine bu Anadolu Hisârı kapusunın atebe-i ulyâsı üzre celî hat ile, Süleymân Hân imâretinin târîhidir .

Dedi bir pîr-i hıred-mend ana târîh

Kulle-i hasîn-i pür-mehâbet ü câh

sene 958

Bu kapusu batı tarafına deryâ aşrı Rûmeli kal‘asına nâzır iki kat kalın demir sedd-i ebvâbdır, ammâ bu kal‘anın cürmi dâ’iren-mâdâr kâmil bin adım gâyetü‘l-gâye metîn kal‘adır, lâkin leb-i deryâda kumsallı alçacık yerde olmağın handakı yokdur ve her kullesi ve burc [u] bârûsu ve dendân-ı bedenleri şeddadî binâ olup beyâz kuğu gibi münevver kal‘adır.

Derûn-ı kal‘ada cümle yetmiş aded kiremit örtülü neferât hâneleri ve buğday anbârı ve Ebü‘l-feth câmi‘i ve cebehâne mahzenlerinden gayrı bir imâristânı yokdur. Dizdârı ve cümle (–) aded Cezâyir levendi tarzı esbâblı yarar gâzî topçuları ve cebecileri ve levendâtları vardır.

Der-beyân-ı top-ı kûp-ı hisâr-ı Anadolu

Bu kal‘a-i sedd-i İskender’de olan toplar Âl-i Osmân’da değil rûy-ı arzda bir pâdişâh böyle toplara mâlik olmamışdır. Cümle sağîr ü kebîr (–) aded ejder-misâl

toplardır. Hattâ bir topun içinde bir eskici işleyüp kulacın açup pabuç diker ve halkalı top ve küpeli top ve süglün top ve servi top ve nakışlı top ve burmalı top acâ'ib ü garâ'ibdir. Hakîr ***[90b]*** bu topun içine girüp diz çeküp oturdum. Başım topun üst dudağına dokunmağa bir karış kalmışdı ve Ayas Paşa topu ve Süleymân Hân'ın on iki pâre topları ellişer karış ve ellişer ve kırkar vukıyye demir gülle atar. Tâ Akdeniz boğazında yigirmi mîl ba'îd yerden kuş uçurmaz toplardır.

Bâyezîd Hân topları dahi on pâre şayka toplardır kim küçük hammâm kubbesi kadar taş gülle atar toplardır kim cümlesi leb-i deryâda kal'anın bir kat hisâr-pîçe dîvârında yere berâber demir kanatlı kapularda durur ejder-i heft-ser gibi kimi arabalar üzre ve kimi yerde kundaklar üzre aleste hâzır-bâş ağızlı her birinin yanında kırkar ve ellişer huddâmları gece ve gündüz yaz ve kış fitilleri ellerinde âmâde dururlar. Deryâ üzre bir çırnık geçse elbette bir top atup anı sağ geçirmezler ve her gece iki taraf kal'alarında pâsbân ve nigehbânlar "Allâh yeğdir yeğ" deyü nöbet beklerler.

Der-beyân-ı şâdumânî-i {kal'a berây-ı} istikbâl-i pâdişâh-ı kişver-küşâ

Sa'âdetlü pâdişâh cümle musâhibleriyle bu kal'a kurbunda çetr-i mülemma' sahâbesin kurup sa'âdetle karâr-dâde oldukda *el-azametullâh* bu Anadolu ve karşı Rûmeli kal'alarından birbirleriyle ceng eder şeklinde kal'anın zîr [ü] bâlâsı ve burc-ı ra'nâsından ol kadar toplar atdılar kim zemîn u âsumânı dûd-ı bârûd-ı siyâh kesîf edüp zemînde felek deryâda semek dir dir ditredi.

Ve bu Anadolu kal'ası gülleleri karşu Rûmeli Hisârı dağlarının tâ zirve-i a'lâsına çıkup yine gerü yuvarlanarak deryâya düşerdi. Bu mahalde dûd-ı siyâh havâya münkalib olunca kal'ateyn gûyâ şeb-i zulmetden rûz-ı münevvere çıkar gibi göründükde iki kal'anın cemî'i burc [u] bârûları ve dendân-ı bedenlerin şukka-i alemler ile ve filandıra ve sancağ ve bayrağ ve livâlarla zeyn edüp cümle kal'a neferâtları dendân-ı bedenlerde tezyîn olup bir kat gülbâng-ı Muhammedî ile sadâ-yı Allâh Allâh'a rehâ buldurup ardı sıra bir yaylım tüfeng ve yine bir yaylım cemî'i toplara âteşler edüp cihânı velvelenâk edüp cümlemiz âlem-i hayretde kaldık. Bu kerre sa'âdetlü hünkâr buyurdular kim,

"İki kal'adan birbirlerine top atup deryâ ortasında iki gülle birbirlerine dokuşsun" dediklerinde meğer tarafeynden toplar hâzır imiş. İbtidâ akındıyla bir küçük kayık koyuverdiler. Akup giderken beri Anadolu'dan bir top güllesi nice urdularsa kayığın her haşebi havâya perrân olup andan Anadolu'dan topçubaşı karşu Rûmeli'ne eliyle makr[am]a salup üçüncü salışda bir topa bu da karşıdaki de âteş edince azamet-i Hudâ iki topun güllesi deryâ ortasında birbirlerine râst gelüp cümle teklîfinde azgaşmadan ikisi de evc-i âsumâna urûc etdiler, ammâ bir topa dahi böyle makr[am]a işâretleriyle âteş etdiler. İkisi dahi hammâm kubbesi kadar atılır taş idi. Her biri niçe kere yüz bin pâre olup deryâ yüzünde {taş güllelerden} toz evce peyveste oldu. Hulâsa-i kelâm ta'bîr ü tavsîf ve tahrîr ile olmaz. Tâ kim görmeğe muhtâc bir vâcibü's-seyr ibret-nümâdır. Hattâ hünkâr,

"Tîz bir dahi top şenliği etsinler" dedikde, hünkâr huzûruna Köpürlü topçubaşıyı çağırup eydir:

"şimdi bu top şâdumânlarında ne kadar bârûd gitdi?" dedikde,

"Vallâhi sultânım üç yüz kantar bârûd gitdi" dedikde, Köpürlü der kim,

“Hünkârım, üç yüz kantar dahi karşu kal‘adan gidüp cümle altı yüz kantar bârûd hazz-ı nefsimiz içün gitdi. Bu vakfullâhdır, düşman içün atılır, yohsa şenlik içün beş altı top kifâyet eder” deyüp şâdumândan ferâgat edüp dizdârlara ve topçubaşılarına ve kethüdâlara ve’l-hâsıl yigirmi dörd ağaya hil‘at-i fâhireler geydirilüp yemîn ü yesâr kal‘a neferâtlarına birer kîse-i Rûmî ihsân olunup cümle pây-ı berâber hissemend oldular.

Evsâf-ı varoş-ı Anadolu: Kal‘anın cânib-i garbına ve şimâline meyyâl karîbce bir düz vâsi‘ sahrâda bâğlı ve bâğçeli gâyet ma‘mûr kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî iki bin aded evlerdir kim birbirlerinden vâsi‘dir. Yolları zîk değildir. Pâk şâhrâhları var.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Cümleden mükemmel câmi‘-i Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed kurşumlu câmi‘-i selâtîndir. Çârsû-yı bâzâr içinde olmak ile cemâ‘at-i kesîreye mâlik rûhâniyyetli câmi‘dir ve yine çârsû içinde Yeni câmi‘‘in kapusu üzre târîhi budur:

Secdegâh-ı müslimîn {mü’minîn} oldu tamâm

sene 1055.

Ve yine çârsû içinde Rüstem Paşa câmi‘i müferrih binâ câmi‘-i ra‘nâdır. Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir ve cümle üç aded tekye-i dervîşân-ı abdâlân ***[91a]*** ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Cümle (–) aded hânlardır ve cümle (–) aded hammâmlardır. Cümleden Ebü‘l-feth hammâmı rûşen binâ ve hoş havâdır ve Rüstem Paşa hammâmı dahi müferrih dil-küşâ hammâm-ı rûşinâdır.

Ve cümle sekiz yüz aded dükkânları var. Her esnâf-ı ehl-i hırefden mevcûd olup müzeyyen çârsû-yı bâzâr-ı sultânîdir kim çoğu Ebü‘l-feth evkâfıdır.

Ve âb-ı hayât çeşmeleri var, ammâ adedi ma‘lûmum değildir. Ancak Sultân Ahmed Hân çeşmesi’nin târîhidir:

Dervîş İbrâhîm dedi târîhini

Mâ-i cârî çeşme-i âb-ı hayât sene 1025

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi câ-be-câ vardır, ammâ gulâmları Cezâyir dayısı tarzı esbâb geyer fetâları ve gayrı ahâlîleri dahi levend kocamanlardır.

Bâğları ve bâğçeleri çokdur. Memdûhâtından gûnâ-gûn engürü ve datlı şırası ve müsellesi ve üzüm turşusu ve bulaması ve köfteri ve pasdığı ve bekmezi meşhûr.

Bu şehirde iki yüz aded Hasan Paşalı gelüp hamd-i Hudâ katl olunmadan Kapudan Paşa’ya teslîm olup küreğe kondu.

Ve bu şehirden sa‘âdetlü pâdişâh başdarda-i hümâyûna süvâr olup aşağı Boğazhisârlar henüz tamâm olmadan anların seyr [ü] temâşâsına giderken Rûmeli ve Anadolu kal‘alarından iki yüz aded balyemez ve şayka ve pranka toplar atıldı kim el-azamet[ullâh] her gülle kubbe kadar deryâ üzre keklik gibi seke seke tâ Kepez burnuna ve Piyâle Paşa Bâğçesi’ne ve Kamışlı buruna gıjgırup pâdişâhın başdardasının kayalığından ve solundan

deryâyı Galata handakı gibi açarak talattum-ı deryâ ederek gülleler geçüp karaya çıkup dağları ve bâğları âlân u tâlân ederdi ve ba‘zı keklik gibi seken sekdirme gülleler deryâ içinde birbirlerine râst gelüp bir mehîb sadâ zâhir olurdu. Bu dahi bir acâ’ib ü garâ’ib temâşâ idi. Bizler dahi bu seyri Anadolu tarafında atlar üzre karada seyr [ü] temâşâ edüp cânib-i cenûba (–) sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı Sedd-i Bahr-i sefîd-i nev-âbâd kal‘a-i Kahkaha-yı Sultâniyye-i kavî bünyâd-ı Anadolu

Sene 1068 târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘in vâlide-i müşfikası gayret [ü] hamiyyet-i dîn-i Muhammedî içün *hasbeten lillâh* mâlın bezl edüp bu mahalde bu kal‘ayı binâ etdi. Sebebi oldur kim bu mahal Akdeniz boğazının ağzıdır. Bunda içeri kâfir gemileriyle tâ zikr olunan kal‘aların top ermez yerlerinde lenger-endâz olup bî-bâk u bî-pervâ yatup İslâmbol’dan donanma-yı Âl-i Osmân geldikde akındı üzre gelüp kâfirle yaka yakaya olup elbette gemilerimizi alırdı. Niçe kerre böyle edüp donanmamız münhezim oldu. Âhir Vâlide Sultân bu kal‘ayı binâ edüp azîm toplar koyup küffâr bir dahi bu kal‘adan içeri giremeyüp Âl-i Osmân donanması Akdeniz’de murâd edindiği cezîre vilâyetlere gider oldu. Hakkâ ki bu kal‘a-i Sultâniyye ilhâm-ı Rabbânî ile binâ olunup Vâlide Sultân binâsı olduğundan nâmına Sultâniyye kodular.

Ba‘dehû bu Sultâniyye’ye nazîre Rûmeli tarafında Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ bir sedd-i İskender-misâl bir kal‘a-i Van kaviyyü‘l-bünyân bir sedd-i insân binâ edüp ismine Hâkâniyye dediler. Bu mahalde sa‘âdetlü hünkâ[r] deryâdan başdarda ile gelirken Anadolu’da Sultâniyye ve Rûmeli tarafında Hâkâniyye ol kadar şâdumânî topları atup keklik gibi sekdirme gülleler seke seke hünkârın başdardasının sağından solundan geçüp sa‘âdetlü hünkâr Anadolu tarafında serâperdesinde meks edüp kal‘a-i nev-âbâdı temâşâya şurû‘ edüp binâ emîni olan Ankebût Ahmed Paşa’ya bir hil‘at-i semmûr ihsân edüp Topçubaşı Alî Balı‘ya ve mi‘mâr ağaya ve gayrı bennâ üstâd halîfelere kırk aded hil‘at-i fâhireler geydirilüp anı gördük; *alâ mela’i’n-nâs* yetmiş pâre galyon ile Venedik cenerali Bozcaada altından gitdiklerinde ol ân Bozcaada muhâfızı olan Sührâb Mehemmed Paşa’dan sa‘âdetlü pâdişâha ve Köpürlü vezîre hedâyâlar geldi. (–)

Eşkâl-i kal‘a-i Sultâniyye: Leb-i deryâda bir burunlu boğaz ağzında ve bir kumsal yerde bir tarafı nehr-i (–) (–) cereyân edüp tulû‘u tâ (–) gelüp bu kal‘a dibinde Akdeniz’e munsabb olur. Kal‘anın ***[91b]*** bir burcu bu nehir kenârında olmağile gizlice su yolları henüz binâ olunmada idi. Kal‘a dahi hemçünân nâ-tamâm olup ancak leb-i deryâda azîm tabyalar üzre mehîb balyemez topları var idi.

Bu tabyalardan sekdirme toplar atılup gülleler bir tarafdan bir tarafa içeriki kal‘alar topu gibi yetişmediğinden hemân Köpürlü Mehemmed Paşa derûn-ı dilden himmet edüp Nev-binâ temelinden bir mîl deryânın sığ yerlerine on dâne çürük kadırgaları cemî‘i donanma forsalarına ve cümle Âl-i Osmân askerine “Koma kurdum” deyüp mezkûr kadırgaları taş ile doldurup kadırgaları deryâya batırup tâ yeni kal‘a önünden deryâyı bir mîl kadırgalara varınca bir hafta[da] dağlar gibi bir burun-misâl doldurup bir sedd-i İskender edüp ol gün üstüne azîm balyemez toplar koyup atdıklarında gülleleri bî-bâk karşu tarafa geçdikde sa‘âdetlü pâdişâh anda bir mendirek burcu yapmak fermân eyleyüp mübâşeret etdiler. Dahi bu kal‘a nâ-tamâm olmağile imârâtından bir şey yok idi. Ancak şekl-i murabba‘ bir şeddadî tîşeden çıkma taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ olmada idi. Dâ’iren-mâdâr cürm-i esâsı bin

yüz adım idi ve derûn-ı hisârda bir hünkâr câmi‘ine mübâşeret etmişler idi. Sa‘âdetlü pâdişâh bu kal‘ayı itmâm-ı sa‘y-ı tâm edüp gâhîce sayd [u] şikâra gider birkaç tazı ve zağar ve doğan haberin alup Çakırcıbaşı Cânpoladzâde hakîri fermân-ı pâdişâhîyle Bozcaada Muhâfızı Sührâb Mehemmed Paşa’ya gönderdi.

Kal‘a-i Sultâniyye’den Bozcaada’ya gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ 10 sâ‘atde leb-i deryâ ile cânib-i cenûba ılgar ile gidüp Bozcaada mukâbelesinde Kazdağı kıyılarında bender iskele evvelâ (–) (–) (–) (–) (–) mahalde (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Atları bırağup sekiz oturak balta ve aleste kayık ile Eşek adaları aralarından varda ile (–) mîlde ubûr edüp renc-i anâ ile

Evsâf-ı cezîre-i Bozca kal‘a-i Mamaça

İbtidâ bânîsi Rûm tevârîhlerinde Kaydefa kızı Mamaça nâm bir kralenin binâsıdır. Ba‘dehû cezîre-i Sakız sâhibi Ciniviz kralı eline girüp ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn’dan Abdülmelik ibn Mervân İslâmbol üzre şâm-ı Trablus’dan bin pâre gemiyle Mesleme’yi ve Ebâ Eyyûb-ı Ensârî ve Ömer ibn Abdülaziz ve niçe sahâbe-i kirâm ile berren ve bahren yetmiş bin âdem Kostantin üzre gönderdikde donanma-i İslâm ibtidâ bu cezîre-i Bozcaada’yı feth edüp içine asker koyup Kostantiniyye nısfı bâ-sulh feth olup Galata umûmen dest-i İslâm’da kalup kifâyet mikdârı asker koyup yine Bozcaada’ya geldiler. Andan diyâr-ı şâm’a gitdiklerinde yine küffâr-ı murdâr-ı bed-girdâr Bozcaada’ya istîlâ edüp içinde olan ümmet-i Muhammedler İslâmbol’da Galata’ya gitdiler. Tâ ki (–) Hân asrında be-dest-i (–) Paşa feth olup dest-i İslâm’da kaldı.

Ba‘dehû sene (–) târîhinde Boğazhisâr’da Sarı Ken‘ân Paşa kapudan paşa iken Venedik donanması Boğazhisârlar önünde Âl-i Osmân donanmasın bozup ol sene bu Bozcaada’ya Venedik küffârı istîlâ edüp ol kadar ma‘mûr u müzeyyen ve metîn kal‘a edüp limanın tathîr edüp her yerin istihkâm üzre eyle amâr edüp içine on bin soltat ve murtat-ı küfrât ile mâl-â-mâl edüp mülkiyyet üzre zabt edüp amân ile kal‘ayı kâfire veren cebeciyi ve yeniçerileri ve yeniçeri ağası (–) ağayı ve muhâfız olan Abaza Ahmed Paşa’yı gemilerle Âsitâne’ye gönderüp bunlar Der-i devlet’e geldiklerinde cümle bu Bozcaada’yı kâfire verenleri kılıçdan geçirüp bizzât Köprülü Mehemmed Paşa karadan donanma-yı hümâyûn deryâdan Boğazhisâr’a varup bir gecede me’kûlât ü meşrûbâtlar ile üç bin yiğidi Köpürlü Bozcaada’ya döküp ardı sıra Kazdağı tarafından üç bin serdengeçdi dahi imdâd döküp ve biri biri ardı sıra zahîre ile asâkir-i ***[92a]*** İslâm Bozcaada’ya vardıkda (–) gece ceng-i azîm olup hâh-nâ-hâh sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi‘ asrında be-dest-i Köpürlü Vezîria‘zam Mehemmed Paşa Bozcaada feth olup ol günlerde bizler dahi Melek Ahmed Paşa efendimiz eliyle Özü kal‘asında yedi gün yedi gece ceng-i azîm edüp Özü kal‘asın Kazak-ı Ak mel‘ûnlarından halâs edüp müjde Köpürlü‘ye Bozcaada altına gelüp Köpürlü şâd olup “Hamd-i Hudâ bir ayda iki {kal‘a} feth oldu” buyurmuşlar. Ba‘de’l-feth Köpürlü Bozcaada’yı ol kadar amâr etmiş kim hâlâ misâl-i Kahkaha’dır.

Eşkâl-i cezîre-i Bozca: Dâ’iren-mâdâr cirmi altmış mîldir, lâkin kıbleye tûlânîce vâki‘ olup Anadolu’da Kazdağı cânibine (–) mahalle (–) mîl karîbdir. İçinde cümle (–) pâre ma‘mûr u âbâdân bâğlı ve bâğçeli kurâları ve âb-ı hayât suları ve kuyuları vardır ve cümle

dağları bâğlardır. Misket üzümü olur kim rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Kadıasker-i Rûm Dahkî Efendi bâğlarında olan on yedi gûne mümessek üzümü {olur kim} cebel-i Sincâr'da olmaz. Meğer Kuds-i şerîf kurbunda Hazret-i Halîlü'r-rahmân üzümü ola, ammâ bu Bozcaada üzümü halîlîden âbdâr ve lezîz ve hoş-hâr ve mümessekdir. Andan,

Eşkâl-i kal‘a-i Bozcaada

Cezîrenin cânib-i şarkîsinde Anadolu tarafı nümâyân bir kaya üzre şekl-i musebba‘ dirsek dirsek birbirine hâ'il kulleler ile ârâste ve dendân-ı bedenler ile pîrâste olup bir şeddadî taş tırâş bir kal‘a-i hâzır-bâşdır kim enderûn [u] bîrûnunda ve kapu aralarında âlet-i silâh mâl-â-mâl *Allâhümme âfinâ* bir dahi küffâr alması muhâl bir sûr-ı pür-me'âldir ve handakları etrâfında kesme amîk handaklardır.

Ve (–) kapusu var. Cânib-i (–) nâzır iki kat cedîd bâb-ı hadîddir ve derûn-ı hisârda cümle (–) aded kiremitli hânelerdir ve dizdâr ve kethüdâ ve imâm ve mü'ezzin hâneleri ma‘mûrdur. Cebehânesi ve anbârları ve su yolları ve bir (–) hünkâr câmi‘i var, gayrı imâret yokdur.

Bu kal‘anın dâ'iren-mâdâr cirmi (–) (–) adımdır ve (–) kat dîvârlı kal‘a-i sedd-i İskender'dir. Cümle (–) aded şâhâne topları var kim tâ Eşek adaların döğer ve Melek Ahmed Paşa efendimizin binâ etdiği kullede dahi serâmed toplar vardır kim bu tarafda yel değirmenleri vardır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Bozcaada

Bu kal‘anın (–) cânibi tarafında leb-i deryâda varoşu (–) içinde (–) (–) (–) (–) (–) cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ şekilli cümle kiremit örtülü evlerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ mescidlerdir, lâkin müselmânından Rûm keferesi çokdur, ammâ Ermeni ve Yahûdîsi ve Firengi yokdur. On dokuz aded sağîr ü kebîr kenîseleri vardır ve liman kurbunda hânı ve bekâr odaları var ve hammâmı (–) ve mektebi (–) ve çeşme ve sebîli (–) (–) ve cümle (–) aded çârsû-yı bâzârı var, ammâ bezzâzistânı yokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbe Urûm dilberleri ve Rûm keratseleri vardır (–) ve limanı cânib-i (–) kapulu limandır kim altmış pâre paturuna gemi alır. Küffâr-ı hâksâr aceb tathîr etmiş.

……………. (1 satır boş)………………..

Hâkimân-ı kal‘a-i Bozcaada'yı beyân eder

Evvelâ her sene Bursa sancağı ve Buğa sancağı beğleri erbâb-ı zu‘amâları ve erbâb-ı tîmârlarıyla iki bin asker muhâfaza eder ve kal‘a dizdârı ve kethüdâsı ve çavuşları ve mehterbaşısı ve cümle (–) aded kal‘a neferâtları ve liman re'îsi vardır ve Âsitâne tarafından bir oda yeniçeri ağası ve başçavuşu ve kâtible ve bir oda cebeciyân ve bir oda topçuyân-ı Dergâh-ı âlî çorbacıları ve odabaşılarıyla her bâr âmâde asâkir-i İslâm vardır ve şerî‘at tarafından yüz elli akçe pâyesiyle kazâ-yı âlîdir ve sipâh kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır. (–) (–) (–) (–) (–) ***[92b]***

……………. (1 satır boş)………………..

Bu cezîre-i Bozcaada'yı seyr [ü] temâşâ ederken ertesi gün muhâfazaya me'mûr olan Sührâb Mehemmed Paşa sayd [u] şikârdan geldiği sâ'at hakîr buluşup emr-i pâdişâhîyi ve Cânpoladzâde Çakırcıbaşı mektûbların verüp kırâ'at etdikde mefhûmu ma'lûm olup "El-emrü emrüküm, fermân pâdişâhımındır" deyü kendüde bulunan on tazı ve on re's kelb-i mu'allem zağarlar ve yedi aded bâz-ı hümâ-pervâz doğanlar verdi. Ve cezîre muhâfazasında olan alaybeğlerinden ve erbâb-ı zu'amâdan cümle yigirmi tazı ve on beş taraş ve tula ve sunar ve arayıcı zağarlar ve beş aded şahin ve zağanos ve balaban ve doğanlar bulunup mektûblar tahrîr olundukda hakîre bir kîse na'l-bahâ ve huddâmlarıma yüz guruş ve birer çuka verüp ertesi gün cümle doğan ve tazı ve zağarları erbâb-ı tîmâra verüp Paşa ile vedâ[']laşdıkda iskele başında yigirmi oturak firkate ile tarfetü'l-ayn içre karşu tarafda Kazdağı hâkinde (–) geçüp anda atlarımıza süvâr olup vakt-i asırda,

Menzil-i kal'a-i Sultâniyye-i Cedîd

Anda Çakırcıbaşı Cânpoladzâde'ye Sührâb Mehemmed Paşa mektûbuyla cümle doğanları ve tazı ve zağarları teslîm edüp ol dahi Köpürlü'ye bildirüp "Var pâdişâha teslîm eyle" dedikde hakîr dahi altmış altı aded tazı ve zağar ve doğanları birer âdemin ellerine verüp tazılar dîbâ ve şîb ve zerbâf çulları ve zağarlar sîm ve kalay-ı mutallâ zincirleriyle ve şahinler sırma mebrûm üsküfî ve cılkı ve kündeleri ve harîr eldivanlar ile huzûr-ı pâdişâha getirüp ser ber-zemîn etdikde pâdişâh-ı Dârâ-salâbet her mahlûka im'ân-ı nazar ile nazar edüp gâyet hazz edüp hakîre bir hil'at-i fâhire ve yüz aded sikke-i hasene-i nâdire ve doğanları getirenlere beşer guruş ihsân olunup taşra çıkup haymemize geldik.

……………. (20 satır boş)………………..***[93a]***

Ba'dehû Anadolu Sultâniyye kal'asından sa'âdetlü pâdişâhı Kapudan Köse Alî Paşa başdarda-i hümâyûn ile bir mîl karşu Rûmeli tarafında,

Evsâf-ı sedd-i İslâm-ı kal'a-i Hâkâniyye-i Rûmeli

Bu kal'a dahi Köpürlü vezîria'zam re'yile sene 1068 târîhinde bizzât Sultân Mehemmed Hân-ı Râbi' gazâ mâlıyla müceddeden binâ edüp bu mahalde sa'âdetlü pâdişâh vardıkda cümle donanma-yı hümâyûn forsa pâyzenleri ve cümle eyâlet-i Kapudan Paşa zu'amâsı ve erbâb-ı tîmârı ve cebelüleri ve bu kadar mi'mâr ve bennâ ve on bin aded re'âyâ vü berâyâ cem' olup cidd ü cehd ile inşâ etmeğe ihtimâm-ı tâmları olup leb-i deryâda yalçın kaya burun üzre ibtidâ azîm tabyalar binâ edüp üzerlerine yigirmişer pâre balyemez toplar ve aşağı leb-i deryâya elli pâre şayka toplar koyup her biri ejder-i heft-ser-misâldir. Hattâ sa'âdetlü pâdişâh bu mahalle başdarda-i hümâyûn ile gelirken cemî'i toplara âteş edüp şâdumânîler etdikde her topun gülleleri rûy-ı deryâda seke seke tâ Bozcaada'ya karîb gitdiler, zîrâ bu kal'a Akdeniz'e göğüs vermiş yalçın kaya üzre ensesi dağlar üzre, mahallinde binâ olunmuşdur. Hakkâ ki be-dest-i Kapudan Alî Paşa bu kal'a-i üstüvâr aceb hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'a oluyor. *Hakk celle ve alâ hayr ile itmâmın müyesser ede.*

İbtidâ derûn-ı hisârda Hünkâr câmi'i esâsın bırakmışlar, ammâ inşâ'allâh mükellef câmi' olur, ammâ kal'anın kara cânibine bir enli ve amîk handak kazmışlar kim âdem aşağı bakmağa cür'et edemez. Ve bu taraf dîvârları iki kat kalın dîvârdır kim kırk ayak enli dîvârdır ve dâ'iren-mâdâr cirmi bin üç yüz adımdır ve limanı kal'anın şimâlinde a'lâ demir dutar yatakdır kim donanma-yı hümâyûn seksen pâre kadırga ile lenger endâht olup

refâhiyyet üzre sığınup yatırlar idi. Ol gün pâdişâh geldikde Kapudan Alî Paşa bir ziyâfet-i uzmâ etmişdir kim vasfında lisân kâsirdir.

Ba‘de’z-ziyâfe pâdişâha diş kirâsı on kîse ve on re’s mahbûb Fireng gulâmı ve bir mücevher zeynli küheylân at ve bir re’s dîbâ çullu yelkendez at pîşkeş çekdi.

Bu mahalde pupa eyyâm-ı muvâfık ile bir Mısır şaykası şakıyup giderken derhâl İmroz adası altından on pâre kâfir kalyonları orsa bayrakların döküp cümle yelkenlerin açup fi’l-hâl orsa orsa mezbûr şayka üzre gelirken hemân şayka kâfir galyonların görüp tıramola ederek Bozcaada cezîresi üzre bâdbânların açup dümen-i atf-ı inânın ol tarafa çevirdikde hemân sa‘âdetlü pâdişâh gazab-âlûd olup,

“Bire şu kâfirleri bizim donanma gemileri karşulayup şaykayı kurtarsınlar” deyince, azamet-i Hudâ tarfetü‘l-ayn içre Maryoloğlu Mustafâ Paşa ve Memi Paşazâde Mahmûd Paşa ve Abdülkâdir Paşa ve Eğribozlu Köse Alî Paşa ve Maryoloğlu Hasan Paşa ve Durak Beğ ve Hüsâmoğlu ve’l-hâsıl on pâre forsa palpa kadırgalar “Salpa demir avanta ribaçsa” deyüp akındı ile ra‘d-vâr şakıyarak gidüp şaykaya ol mahalde yetişdiler kim üç pâre küffâr gemisi ileri varup şaykayı alma sadedinde iken bi-emr-i Hayy-i Kadîr eyyâm serdimend olup gerüdeki ve ileride üç kâfir gemileri bî-tâb ü bî-mecâl kaldıklarında hemân bizim on pâre aleste gemilerimiz avanta edüp üç pâre kâfir gemisine amân u zamân vermeyüp huzûr-ı pâdişâhîde sarılup bir sâ‘at-i nücûmî ceng-i azîm ederken gerüden on pâre kadırga dahi bizden imdâda varınca anlar üç pâre kâfir gemilerin feth edüp ve mezkûr şaykayı yedeğe alup küffâr gemilerinin alem-i salîbe peykerlerin ser-nigûn edüp cümle kefereleri selâsil-i ağlâl ile pâ-beste ve dil-haste bir azîm şâdumânî ile huzûr-ı pâdişâhîye getirilüp cümle beğlere ve paşalara birer hil‘at-i fâhire ve Kapudan Köse Alî Paşa’ya bir semmûr lipâçe ihsân olunup cümle Fireng esîrlerin küreğe komak fermân olunup kâfir gemilerin limanda hıfz etdiler.

Yine ol gün bakıyye kâfir gemileri Bozcaada önüne dâğ-ı derûnlarından gelüp Bozcaada kal‘asın topladılar ve Bozca kal‘ası da anları toplarken Melek Ahmed Paşa kullesinden bir gülle kâfirin paturuna kalyonuna isâbet edüp hemân ol mahalde gark olup cümle kâfirlerin çırnıklar ve kayıklar ile deryâdan çıkarup yine ol gün üç yüz aded kâfiri huzûr-ı pâdişâhîye gönderüp gark olan kâfir kalyonun çıkarmağa on pâre kadırga ve şinâver ve gavvâs Sönbeki ***[93b]*** dalgıçları gönderildi.

Hemân “Küffâr-ı dûzah-karâr-ı bed-girdâr-ı murdâr bu rüsvâyîyi görüp yelkenlerin açup hâ’ib [ü] hâsir cezîre-i İlimni tarafına gitdi” deyü Akşar burnu nâm mahalden bir firkate gelüp (gelüp) haber verdi.

Lâkin bu Rûmeli Hâkâniyye kal‘ası tarafındaki ve kal‘a-i Bolayır’a ve dahi kal‘a-i Ekşimil’e, ya‘nî lisân-ı Rûmca altıncı kal‘aya ve kasaba-i Kavak’a ve dahi kal‘a-i Enez’e ve dahi kal‘a-i Misine’ye ve dahi kal‘a-i Mekri’ye ve kal‘a-i Fere’ye ve kal‘a-i Kavala-i azîme ve Sidirkapsi ve Aynaroz ve dahi kal‘a-i Selânik ve kal‘a-i Kesendire ve kal‘a-i Koloz ve kal‘a-i Ezdin ve kal‘a-i Kızılhisâr ve ana karîb kal‘a-i Eğriboz ve dahi kal‘a-i Atina ve’l-hâsıl bu Rûmeli Hâkâniyye kal‘ası tarafındaki Rûmeli kıyılarında tâ Mora’nın yigirmi altı pâre kal‘alarına varınca sa‘âdetlü pâdişâh kal‘a-be-kal‘a emrler ile ulaklar gönderüp,

“Cümle kal‘aları muhâfaza edesiz, zîrâ Venedik donanması ol tarafa azîmet etmişdir” deyü mü’ekked haberler gidüp, andan sa‘âdetlü pâdişâh donanma-yı hümâyûn ile başdardaya süvâr olup Gelibolu’ya gitmede.

Hakîr dahi atları huddâmlarımız ile karadan gönderüp Hüsâm Beğ oğlu kadırgasına Selâhor Gazzâzoğlu Ahmed Ağa ile binüp donanma-yı hümâyûn ile deryâ üzre muvâfık eyyâmda kâmil otuz mîl cânib-i şimâle gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Kilidü‘l-bahreyn bâb-ı Haremeyn, ya‘nî rabât-ı Rûm-ı Burceyn
sellemehullâhu beliyyâti’d-dehreyn

Sene 856 târîhinde bunu dahi ibtidâ Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Gâzî iki aded kulle-i azîm binâ edüp ismine kal‘a-i Burceyn dediler. Ba‘de’l-feth-i İslâmbol dahi tevsî‘ edüp bu üslûb üzre amâr etdi.

Ba‘dehû Süleymân Hân bizzât kendüleri Akdeniz içre Malta gazâsına, ya‘nî Rodos savaşına giderken bu kal‘aya uğrayup amâr edüp ba‘dehû kendüler karadan Rodos’a gidüp Kapudan Pulak Mustafâ Paşa donanma-yı hümâyûn ile Rodos karşusunda Marmaris Boğazı kal‘asına varup anda Süleymân Hân’ı başdardaya alup eski Rodos’a geçirüp amân vermeden eski Rodos’u feth edüp donanma anda kalup Süleymân Hân asker-i bî-pâyân ile Rodos’a sarılup “Fetahtümâ” lafzı târîhinde kal‘a-i Rodos’u feth edüp donanma-yı hümâyûn ile yine bu Boğazhisâr’ına gelüp gazâ mâlıyla dahi amâr etdi. (–) (–)

Eşkâl-i Boğazhisâr-ı Rûmeli

Evvelâ Rûmeli hâkinde Kapudan Paşa eyâletinde Gelibolu sancağı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Hâkimi cümleden melik dizdârdır ve cümle (–) aded kal‘a neferâtları ve bölük ağaları vardır. (–) (–) (–) (–)

Kal‘ası leb-i deryâda şekl-i murabba‘ rıhtım şeddadî-misâl binâ-yı kavî ve burc [u] bârûsu gâyet metîn ve müstahkem hisâr-ı üstüvârdır. Ensesinde cânib-i cenûbu dağdır, üzerleri serâpâ bâğdır ve maşrık tarafına nâzır iki kat hadîd cedîd demir kapuları vardır. Derûn-ı hisârda cümle (–) aded kiremit ile mestûr dârdır.

Bir hünkâr câmi‘i ve buğday anbârları ve cebehâneleri vardır, ammâ gayrı çârsû-yı bâzâr ve hân ve hammâm yokdur.

Ve bunda dahi leb-i deryâda Ebü‘l-feth’in ve dahi ziyâde Bâyezîd Hân’ın Moton ve Koron kal‘alarından getirdiği toplar var ve Süleymân ve Selîm-i Sânî ve Murâd-ı Sâlis ve Ayas Paşa ve Piyâle Paşa topları var kim her biri birer ikişer pâre kal‘a değer toplardır. Hattâ sa‘âdetlü hünkârımız başdarda ile gelirken iki taraf kal‘alarından top şâdumânında iki yüz aded sekdirme toplar atılırken bu Rûmeli kal‘asının bir büyük şayka topu pârelenüp zelzelesinden ba‘zı evler harâb olup hünkârımızın fermânıyla amâr oldu. Leb-i deryâda cümle altmış iki topdur. Kırk top dahi derûn-ı hisârdadır ve cemî‘i cebehânesi mükellef ü mükemmeldir. Hattâ Sultân Murâd ve Sultân İbrâhîm ve Sultân Mehemmed Hânımızın musâhibleri olan Tavşan Dilsizi Köpürlü vezîr iğvâsıyla bu kal‘ada haps olup neferât gibi pür-silâh nöbet beklerdi. Andan,

Sitâyiş-i varoş-ı Hisâr-ı Rûmeli

Kal‘anın şimâli tarafında yedi sekiz yüz mikdârı cümle tahtânî ve fevkânî kiremit örtülü

ma‘mûr hânelerdir. Yüz elli akçe pâyesiyle kadı bunda sâkindir. Yeniçeri serdârı ve sipâh kethüdâ ***[94a]*** yeri ve gayrı hâkimleri yokdur.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içinde (–) (–) (–) (–) (–) mesâcidlerdir ve (–) hammâmı var. Ol kadar hûb ve dil-küşâ hammâm-ı hoş havâ değildir. (–) (–) Bunlardan mâ‘adâsı ev hammâmlarıdır, zîrâ halkı gâyetü‘l-gâyet mestûrü‘l-hâl ve sâhib-i ıyâl ve her şey’den fâriğü‘l-bâl kimesnelerdir.

Ve cümle (–) aded hânları var ve cümle üç aded dârü‘t-ta‘lîm mekteb-i sıbyânı var. (–) (–) (–) Bundan gayrı meşhûr imâristânı yokdur, ammâ bâğı ve bâğçesi gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan cümle halkı ten-dürüstdür. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan birez yârân dostlar ile Killik burnu nâm mahalde zevk u safâ edüp ale’s-sabâh yine cümle yârân-ı bâ-safâ ile (–) Paşa bâğçe[sinde] zevk u safâlar ederken pâdişâh-ı bâ-vakâr dağlara sayd [u] şikâra geçüp gitdi. Hamd-i Hudâ bu bâğçe-i İremezâta uğramayup ubûr edüp zevkimize mâni‘ olmadı. Bir acâ’ib ü garâ’ib tarz [u] tarh-ı mergûb ve bir şekl-i ibret-nümâ-yı mahbûb üzre mebnî bir bâğ-ı İremdir kim her semtinin birer gûne pesendîde maksûreleri ve havuz u şazrevân-ı selsebîl ve fevvâreleri ne diller ile ta‘bîr ve ne kalemlerle tahrîr ve tastîr olur değildir. Hakkâ ki Konya’nın bâğ-ı Merâm’ından nişân verir. Bunda olan çeşme-i cân-bahşın târîhidir.

Hâtif-i Kudsî dedi târîhin ol dem anın

Nûş edelim zülâli Âl-i abâ rûhuna

sene 887

Eğer bu bâğçe-i Hürrem-binânın evsâfını mâ-vaka‘ı üzre tahrîr etsek seyâhatden kalmak iktizâ eder. Hemân yine cümle yârânlar ile Rûmeli hisârına gelüp,

Ziyâretgâh-ı Evliyâ-yı Rûmeli

Evvelâ ziyâret-i sultân-ı fukarâ-yı Âl-i abâ hakîr u fakîr **Abdî Baba** ve Yazıcızâde Mehemmed Efendi hulefâlarından **eş-şeyh Alî Efendi.**

Andan hünkârımız başdarda ile Gelibolu’ya gidüp bu hakîr Gazzâzoğlu Selâhor Ahmed Ağa ile karadan atlarımız ile Rûmeli hisârından kalkup cânib-i şimâle,

Evsâf-ı kasaba-i Maydos

Gelibolu hâkinde leb-i deryâda hâkimi subaşıdır. Leb-i deryâda sekiz yüz musanna‘ kiremit örtülü kat-ender-kat sarây-ı âlî-misâl kefere evleri var, gözler kamaşır, zîrâ bu kasaba kâfirleri cümle İslâmbo[l] evlerin binâ eden üstâd-ı kâmil dülger kefereleri bunda sâkinlerdir kim Maydos dülgeri Rûm’da meşhûr olduklarından her birinin bedhâneleri ibret-nümâ binâlardır. Bunda aslâ hâkiminden gayrı müslim yokdur ve kenîseleriyle bâğları çokdur. Anıniçün Maydos şarâbı meşhûr ve kasaba hâricinde yel değirmenleri ve rakîk ve beyâz unları ve dilber muğpîçe Urûm gulâmları olur. Anda bir gece bir sohbet-i âlî edüp, andan yine semt-i yıldıza gidüp,

Menzil-i karye-i Kovanlı: Ma‘mûr, re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Dâr-ı İslâm-ı Evvel Tahtgâh-ı Gelibolu-yı münevvel

Be-kavl-i tevârîh-i Yanvan-ı Yunan Kavala kal'asın binâ eden İskender babası Feylekos binâ edüp Ciniviz kralından intikâm almışdır. Niçe kerre niçe yüz aded kral-ı dâl ellerine girmişdir, ammâ ol zamân ismi lisân-ı Yunanca Feylekos Pirgaz idi.

Ba'dehû sene 758 târîhinde Gâzî Süleymân Paşa ibn Sultân Orhân Gâzî ibtidâ Rûmeli'nde İpsala kal'asın feth edüp ba'dehû bu File Purgaz'ı feth ederken yürüyüş mahallinde "Gele bol mâla" deyü feryâd edüp gâzîler birbirin cenge terğîb edüp ba'de'l-feth ismine "Gele bol mâla" dediler. Galat-ı meşhûr evlâ olup tahfîf-i kelâm edüp Gelibolu derler. Ba'zıları "Kilibol"dan galat derler, ammâ *Muhammediyye* sâhibi şehrengîz'inde "Gülü bol"dan galatdır demişler. Ba'zılar sağır kâf ile "Gili bol", ya'nî çamuru boldan galatdır demişler. Hulâsa-i kelâ[m] el-hâletü hâzihi efvâh-ı nâsda Gelibolu nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir kân-ı sulehâ-yı kutb-ı âfâk şehr-i kadîmîdir kim târîhi *"Bismİllâhirrahmânirrahîm"*dir demişler.

Bursa'dan sonra ibtidâ Rûmeli'nde taht-ı sânî bu olup Gâzî Hudâvendigâr bunda sikke kesdürüp *"Murâd Beğ azze nasruhu Gelibol"* deyü merhûme büyük vâlidemizde rub' dirhem kırk elli akçesin saklardı. Hakîr niçe kerre görmüş idim.

Ba'dehû Süleymân Hân-ı Gâzî tahrîrinde Deryâ kaleminde kapudan paşaların eyâleti olmak üzre tahrîr olunup ***[94b]*** Kapudan Paşaların tahtıdır. Hâlâ sarây-ı âlîleri ve kadırga tershâneleri vardır. Kanûn-ı Süleymân Hân üzre Kapudan Paşanın hâss-ı hümâyûnu sekiz yüz seksen beş bin akçedir ve eyâletinde cümle on bir sancakdır. Üçü sâlyâne ile zabt olunur. Eyâletinin defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni vardır ve eyâletinde sancakları bunlardır ki zikr olunur:

Evvelâ sancağ-ı Ağrıboz ve Karlıeli ve İnebahtı ve Rodos ve Midilli ve Kocaeli ve Kara Biga ve Sığla ve Misistre bu sancaklardır, ammâ sâlyâne ile zabt olunan Sakız ve Nakşe ve Mehdiyye. Ancak Gelibolu paşa sancağı tahtıdır. Livâsında ze'âmet 6 ve tîmâr 122, ammâ hamd-i Hudâ şimdi asrımızda deryâ kalemi ze'âmeti tîmârı dahi ziyâde oldu.

Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Hîn-i gazâda cebelüleri ile cümle (–) aded yarar ve nâmdâr asker olup kapudan paşa ile berren u bahren sefer eşerler. kapudan paşa dahi bin aded cebelü askeriyle sefer eşmek kanûndur.

Ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle (–) aded kurâdır. Bu kurâlardan ve gayrı der-âmed mahsûllerden kadılara beher sene on kîse olur, ammâ kapudan paşaya ber-vech-i adâlet yetmiş bin guruş olur. Eğer şikâr gemiler ve ba'zı mevâdlar düşerse bin kîse mâl almış kapudan vezîrler çokdur.

Bu şehir şeyhülislâm nakîbüleşrâf ve a'yân [u] eşrâf ve yeniçeri çavuşu serdârdır ve sipâh kethüdâyeri ve gümrük emîni yetmiş yük akçe iltizâmdır ve muhtesib ağası ve mi'mâr başı ve liman re'îsi ve şehir subaşısı (–) (–) (–) (–) (–) vardır ve kal'a dizdârı ve on bir bölük ağası ve tershâne ağası ve gön başı ve marankoz başı ve tershâne emîni ve kâtibleri ve azebân ağası ve cemî'i tershâneye hidmet {eder} her esnâf şeyhleri vardır. Hattâ ulûfeli gavvâs dalgıçları var kim elli altmış kulaç yerde deryâ dibine dalarlar.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Gelibolu, ya'nî dâr-ı gâzîyân-ı Deryâ Kulu

Bu kal‘a-i Gelibolu bi-emr-i Hayy-i Kadîr Bahr-i Rûm sâhilinin Rûmeli tarafında bir kayalı püşte üzre vâki‘ olmuş şekl-i müseddesden tûlânîce seng-i tırâş bir kal‘a-i metîn ve müstahkem hâzır-bâş havâlesiz şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim bir tarafından aslâ havâlesi yokdur.

Ve cümle yetmiş aded kulle ve bin iki yüz aded dendân-ı bedendir. Handakı kesme kaya sarp handakdır. Zamân ile içinden deryâ dolaşır imiş, hâlâ handak içinde suyu yokdur ve cânib-i garbıyla cenûba meyyâl bir demir kapusu vardır, lâkin bu kal‘anın dâ’iren-mâdâr cirmi ma‘lûmum değildir, ammâ Kefe gibi ve Selânik kal‘aları gibi büyük hisâr değildir. Ancak ma‘mûr u müzeyyen ve kavîdir.

Derûn-ı hisârda cümle üç yüz aded tahtânî ve fevkânî bâğsız ve bâğçesiz kiremit örtülü neferât evleri vardır. Dizdârı ve kethüdâsı ve topçubaşı ve cebecibaşı hâneleri bundadır ve cebehânesi ve gılâl anbârları ve su sarnıçları bunda, gayrı çârsû-yı bâzârı cümle taşra varoşdadır.

Ve hünkâr câmi‘i ve hazâ’in-i mâl-ı pâdişâhî ve imâm ve mü’ezzin hânesi bundadır, lâkin aşağı Kilidü‘l-bahreyn kal‘aları olmak ile bu Gelibolu iç il olup azîm balyemez topları yokdur. Cümle sağîr ü kebîr yetmiş pâre şâhâne topları var.

Sitâyiş-i varoş-ı azîm Gelibolu

Kal‘anın cânib-i cenûbunda ve garbında ve şimâlinde bir düz vâsi‘ fezâ-yı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı vâdîde vâki‘ olup cânib-i şarkîsi Bahr-i Rûm’dur, lâkin imârât-ı kebîresinin çoğu ve âsâr-ı acîbe hayrât [u] hasenâtları kal‘anın semt-i garbîsine düşmüşdür kim cümle imârât varoşunda.

Esmâ-i aded-i mahalle-i büldân: Cümle altmış üç mahalledir. (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Sitâyiş-i sarây-ı bay u gedâ-yı a‘yân: Cümle yedi sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî musanna‘ kırmızı kiremit örtülü şâhâne şâhnişînli ve billûr ve necef moranlı revzenler ile ârâste ve şâhrâh-ı mutahhara ile pîrâste olmuş hânedânlardır. Cümleden meşhûr sarâyları bildirir. Evvelâ,

……………. (1 satır boş)………………..

Bu ma‘mûrât-ı azîme içre cümle,

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı şehr-i Gelibolu: Cümle zevâvî ve mihrâb-ı tekye ve mesâcid ve cevâmi‘ yüz altmış dörd mihrâbdır, ammâ

Câmi‘-i selâtîn-misâl vüzerâ câmi‘lerin beyân eder

Evvelâ derûn-ı kal‘ada Sultân (–) Hân câmi‘i (–) (–) (–) (–) ***[95a]*** Andan (–) sinde Ahmed Paşa câmi‘i (–) (–) vüzerâsıdır (–) (–) (–) (–) (–) (–) Gâyet mükellef ü mükemmel cümle kubâb-ı âlîleri rasâs-ı hâs ile mestûr bir câmi‘-i ma‘mûrdur. Kıble kapusunun atebe-i ulyâsı üzre celî hatt-ı müzehheb ile târîhi budur:

Allâhümme lâ lehû târîhunâ

Yessir bi'l-cennâti li-sâhibihî Sene 941

(–) (–) (–) (–) (–) Andan (–) (–) semtinde

Sitâyiş-i câmi'-i Tavâşî Mesîh Paşa: Selîm Hân vüzerâlarındandır, ammâ câmi'i hakkâ ki câmi'-i vüzerâdır. Kendüleri Mısır vezîri olmağile bu câmi'in mi'mâr ve mühendis ve bennâların cümle Mısır'dan getirüp bir câmi'-i mahbûb ve bir tarz [u] tarh-ı mergûb etmiş kim ilm-i hendeseden haberdâr olan bu câmi'in esâs-ı binâsı ve san'at-ı mi'mârîsin görüp engüşt ber-dehen eder. Cümle âsâr-ı binâları ve kubâb-ı ser-nigûnları serâpâ kurşum ile mestûr bir ma'bedgâh-ı ma'mûrdur ve bir tabakalı bir nâzük serâmed minâre-i mevzûna mâlikdir. Bunun da kıble kapusu üzre târîh-i müzehhebi budur:

Refe allâhu şâne sâhibihi sene 883

Andan (–) (–) tarafda câmi'

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bunlardan mâ'adâ mesâcidlerdir.

Sitâyiş-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (–) aded ma'mûr mahalle mesâcidleridir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-ayân-ı medâris-i âlimân: Cümle (–) aded dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûmdur. Evvelâ medrese-i Sarıca Paşa ve,

……………. (1 satır boş)………………..

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Cümle dokuz yerde Hazret-i Kur'ân-ı azîm ve Furkan-ı mecîdi İbn Kesîr ve Seb'a ve Aşere ve Takrîb ve Hafs kırâ'atiyle tilâvet olunur dârü'l-kurrâları vardır ve her câmi'-i kebîrde birer şeyhü'l-kurrâlar vardır, ammâ cemî'i halkı Kur'ân-ı azîmden ziyâde Yazıcıoğlu Mehemmed Efendi'nin Muhammediyye kitâbın Kur'ân'dan ziyâde sıgâr u kibârı ve nisvân [u] bintânları hıfz etmişlerdir.

Der-beyân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Cümle (–) aded kân-ı hadîsdir. Ahâlîsi gâyet necîb ü reşîd olmağile her biri niçe bin aded hadîs-i şerîf ezberlemişlerdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve mekteb-i tıflân-ı ebcedhân. Cümle (–) aded mekteb-i püserândır. Cümleden ma'mûrları mezkûr cevâmi'lerin mekteb-i sıbyânlarıdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Ve tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümle (–) aded mihmânhâne-i abdâlân-ı seyyâhândır, ammâ cümleden ma'mûr u müzeyyen ve evkâfı kavî **tekye-i âsitâne-i Celâleddîn-i Rûmî'**dir kim diyâr-ı Rûm'da nazîri yok bir mevlevîhâne-i zîbâdır. Yetmiş seksen aded fukarâ hâneleri ile ârâste ve matbah ve kilâr ve semâ'hâne ile pîrâste olmuş kân-ı Mevlevîyândır.

Pîşvâ-yı tarîk-i Mevlevîyândan şeyhi kârî-i mağz-ı Kur'ân, ya'nî **Mesnevîhân Ağazâde Efendi'**dir, *sellemehullâh*. Niçe gûne keşf u kerâmâtları zâhir ve bâhir olmuşdur. Hamd-i Hudâ ders-i şerîflerine hâzır olup şeref-i sohbetleriyle müşerref oldukda dest-i şerîflerin

bûs edüp du‘â-yı hayrlarıyla behremend olduk.

Andan, **tekye-i Yazıcızâde** ulu âsitânedir kim tarîk-i Bayrâmî‘de fukarâları gâyet çokdur.

Andan **Sinân Paşa tekyesi** leb-i deryâda matbah-ı Keykâvûslu dıraht-ı müntehâlar ile müzeyyen bir mesîregâh u ârâmgâh ve teferrücgâh tekye-i müferrihdır. (–) (–)

Ve tekye-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Mezkûr tekye ve cevâmi‘ ve medreseler cümle kârgîr binâ ve kurşum örtülü imâristânının cümlesi on dörd yerdedir kim hakîr Mesîh Paşa câmi‘i minâresinden seyr etdim. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle (–) aded çeşmesâr-ı cân-perverdir. Cümleden Ahmed Paşa çeşmesi târîhidir:

Bârekallâhe zehî çeşme-i Ahmed Paşa.

Sene 1006

Sebîlhâne-i cân-sitân:

……………. (3/4 satır boş)………………..***[95b]***

Der-medh-i enhâr-ı azîm âb-ı hayevân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Sitâyiş-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Der-beyân-ı hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân: Cümle sekiz aded hammâm-ı hâs u âmdır, ammâ cümleden şengül hammâmı ve Karaca Beğ hammâmı ve Alaca hammâm ve (–) (–) Bunlar âb u havâsı ve binâsı latîf hoş kıt‘a-i nazîf hammâm-ı rûşinâlardır. Mâ‘adâ iki yüz ev hammâmlarıdır.

Alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân: Cümlesi (–) aded kârbânsarâylardır, ammâ iskele başında gümrüğü kârbânhâne-i bî-minnetdir ve (–) (–)

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Hamusu (–) aded hânlardır. (–) (–) (–) (–) Bunlar ma‘mûr kârgîr binâ hânlardır.

Aded-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Kamusu on bir aded bekâr odalarıdır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Dükelisi bin dokuz yüz dükkândır, ammâ okçuları ve yaycıları gâyet müzeyyen bâzârdır. (–) (–) (–)

Cisr-i azîm-i imâristân-ı şehristân: Küllisi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Barısı ahâlîsi ten-dürüst olduklarından yüzleri münevver olup cümle buğday enlü âdemlerdir.

Der-vasf-ı mahbûb [u] mahbûbân: Hepisi elbette yigirmi yaşına varınca pençe-i âfitâb-ı mehtâb mahbûb u mahbûbeleri var, ammâ mü'eddeblerdir.

Der-zikr-i eşrâf [u] a'yân-ı kübbârân: Cümleten Gümrük Emîni Seydî Alî Çelebi ve Pârsâ Çelebi (–) (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân: Ümmetâ üstâd kâmil kimesnelerden Resûl Çelebi (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı mu'allimân-ı cerrâhân-ı fessâdân: Okçular başda Melemenli Usta Alî ve (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân: Evvelâ Mevlevî şeyhi Ağazâde Efendi ve Yazıcızâde şeyhi (–) Efendi ve (–) (–) (–)

Der-na't-ı musannifîn-i şâ'irân: Evvelâ eş-şeyh Ağazâde Efendi'nin âşıkâne ve tasavvufâne pâkîze eş'ârları vardır ve Pârsâ Çelebi'nin kezâlik pâk güftârı var.

Müşerref olduğumuz ihvânân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ halkı levendâne çuka bağır yeleği ve başlarında fes üzre dayı sarığı sarup gezerler.

Der-ilm-i kabâ-yı tâ'ife-i nisvân: Ekseriyyâ hatunları gûnâ-gûn çuka ferrâce ve ızâr bürünüp yüzlerine burka' koyup mü'eddeb gezerler.

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân: Ekseriyyâ halkının esmâları Hızır Çelebi ve Balı ve Velî Çelebi ve Eceoğlu ve Kocamışoğlu nâmları var.

Der-beyân-ı nâmhâ-yı bintân-ı zenân: Ekseriyyâ kızlarının adı Çiğdem ve Meryem ve Sevindi ve şahgül ve Hayre ve Nisâ ve Emîne isimlilerdir.

Esmâ-i gulâm-ı halka be-gûşân: Kölelerinin isimleri Tizgeldi ve Cânbezâr ve Hayırlı ve Bereketli ve Sücâh ve Rıdvân ve Sâdık'dır.

Der-ayân-ı nâmhâ-i cevâriyân: Ekseriyyâ câriyelerinin esmâları Bîzâre ve Bîçâre ve şekerpâre ve Mehpâre ve Balkız ve şâdımân gibi adları var.

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Kal'a dibinde bir latîf limanı var, a'lâ yatakdır. Ve binâ-yı azîm (–) göz kârgîr binâ tershâne gözlerinde hâlâ gâzî kadırgaları vardır. Ve şehrin şimâlinde leb-i deryâda mîl minâre-vâr bir kulle-i bâlâda her gece fener yanup cümle gemiler ana bakarlar.

Bî-medh kenîse-i kefere-i râhibân: (–) aded kefere mahallelerinde birer dâne küçük deyrleri vardır, lâkin manastırları yokdur. Re'âyâsı Urûmlardur.

[Der-]medh-i havâ-yı hûb-ı câvidân: Bahr-i Rûm sâhilinde İslâmbol gibi havâsı gâyet i'tidâl üzredir. Ne kışında ve ne yazında te'sîr vardır.

Der-vasf-ı ekâlim-i arz-ı büldân: İklîm-i sâlisin vasatında arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) sâ'at ve (–) derece ve (–) dakîkadır.

Der-fasl-ı tâli'-i imâristân: Be-kavl-i ilm-i usturlab Monla Bahşî eydir:

"Tâli'-i imâr-ı Gelibolu burc-ı Akrebde beyt-i Merrîh-i mâ'idir. Anıniçün halkı gâzîlerdir."

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi'ât: Puta oku ve Hayırlıoğlu yayı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Kâr [u] kisb-i ahâlî-i ricâlât: Bir fırka halkı gemicilerdir. Bir zümresi bâğbândır. Bir zümresi tüccâr-ı berr [ü] bihârdır. {Bir fırkası ehl-i hırefdir. Bir fırkası mücâhid fî sebîlillâh gâzî yiğitlerdir}.

Der-medh-i hubûbât [u] mahsûlât: Dânedâr buğdayı ve baklası ve böğrülcesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[96a]***

Alâmet-i me'kel-i dâr-ı it'âm-ı imârât: Cümle (–) adeddir. Evvelâ Sinân Paşa ve Ahmed Paşa (–) (–) (–) (–) imâretleri meşhûrdur.

Der-medh-i ni'met-i uzmâ-yı me'kûlât: Beyâz ekmeği ve la'lgûn bekmezi ve cemî'i meyvelerin mümessek reçelleri ve köfteri meşhûrdur.

Sitâyiş-i me'kûlât-ı fevâkih-i müsmirât:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Hayât-ı cân-perver-i envâ'-ı meşrûbât: Gelibolu müsellesi ve bulaması ve ayva ezmesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Cümle otuz bir bin bâğdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı merâm-ı erbâb-ı hâcât:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Der-fasl-ı lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i ıstılâhât: Ahâlîsine Ece kavmi derler. Ne Çıtak'dır ve ne Yörük'dür ve ne Etrâk'dir. İbtidâ Anadolu'dan Rûm'a geçüp elsine-i muhtelife ile ihtilât etdiklerinden ba'zı ıstılâh kelâmları vardır.

Evvelâ *"cömerdim kaldım",* ya'nî baka kaldım ve *"ebbe",* ya'nî ta'accüb etmek ve *"keremceli",* ya'nî eylik edici ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ pâk zebân fasîh âdemleri vardır.

Der-beyân-ı ibret-nümâ-yı tershâne-i mutalsamât: Zamân-ı Feylekos-ı keferede tershâne limanında bir gûne bakır gemi var imiş. Leyle-i zemherîde sehereler ol gemiye binüp Karadeniz câzûlarıyla deryâ üzre ceng edüp bir mutalsam gemi {imiş}. Hâlâ Gelibolu kayıkları ol tarz üzre {yaparlar. Bir diyârda eyle gemi yokdur. İllâ Gelibolu gemileri bir tarz-ı acîbdir}.

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i Gelibolu ahkâm-ı külliyât:

……………. (4.5 satır boş)………………..

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı evliyâü'l-ârifîn ve asfiyâü'l-vâsilîn haccallâhi ale'l-âlemîn
radıyallâhu anhüm ecma'în kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-mübîn iste'antü billâhi ve bihi'l-avn.

Evvelâ nâtık-ı hakayık ve nâsih-i halâyık mazhar-ı envârü't-tarîka ve kâşif-i esrârü'l-hakîka ve hâris-i akl u şer' ârif-i asl u fer' âmil-i âlî-mâye hâsıl-ı ömr-i girân-mâye **eş-şeyh Mehemmed Efendi Yazıcızâde ibn eş-şeyh Kâtib Selâhaddîn**: Rûm ve Arab u Acem ve Belh ve Buhârâ'da *Muhammediyye* nâm te'lîf sâhibi Mehemmed Efendi'dir kim Yazıcıoğlu nâmıyla meşhûr-ı âfâk, eş-şeyh ale'l-ıtlâk kutb-ı istihkâk Mehemmed Efendi'dir kim Âl-i Osmâniyân Devleti'nde Koca Murâd Hân-ı Sânî asrında vücûda gelüp Hacı Bayrâm-ı Velî hazretleri terbiyetiyle bir dürr-i yegâne olup Ebü'l-feth Sultân Mehemmed-i Sânî asrında neşv ü nemâ bulup *Muhammediyye* nâm kitâbı Gelibolu'da te'lîf edüp cihân-ârâ olmuşdur kim tarîk-i Bayrâmî'de niçe bin eyle âşık-ı şeydâ-yı serbâzlar vardır, *kaddesenâllâhu bi-sırrıhi'l-azîz.*

Hikâye-i menâkıb: Bir gün Yazıcızâde Mehemmed Efendi te'lîf etdiği *Muhammediye* kitâbın tilâvet ederken bir âh-ı ciğer-sûz çeker kim kırâ'at etdiği sahîfe âh-ı enîninden yanınca bir niçe fukarâlarına *Muhammediyye* kitâbın verüp, "Varın, bu bizim te'lîfimiz Horasan ve Belh u Buhârâ erenlerine hediyye götürünüz kim tilâvet edüp aşk-ı dilsûzları terakkî bulsun" deyü kitâbını Horasan diyârında Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerinden şeyh Takî hazretlerine *Muhammediyye* kitâbın tapşırırlar. Anlar dahi huzûr-ı sa'âdetlerinde kırâ'at etdirüp cümle istimâ' eden âşıkân-ı sâdıkan kesb-i safâlarından sermest medhûş olup engüşt ber-dehen ederler. Ol ân şeyh Takî hazretleri *Muhammediyye* sâhibini Mehemmed Efendi'nin merâtib-i ulyâsın keşf içün buyururlar kim,

"Ey ihvân-ı vefâ, bu te'lîf sâhibi leb-i deryâda yâhûd havâ-yı heves olan diyârda sâkin olmamak var" derler.

Hemân Mehemmed Efendi huddâmları derler kim, "Sultânım, Rûm diyârında leb-i deryâda Gelibolu nâm bir şehirde deryâ kenârında bir mağârâda bu kitâb-ı müstetâbı te'lîf edüp her bâr tecdîd-i vuzû'un deryâ-yı rahmetden ederken cümle balıklar deryâ içre gelüp Mehemmed Efendi'mizin huzûrunda durup giderlerdi {ve dahi şeyhimiz Mehemmed Efendi âlem-i sabâvetden berü hergiz sıbyân ile lu'b u lehve meşgûl olmayup havâ-yı hevese mütâba'at etmeyüp gündüz sâ'im ve gece ka'im olup halkdan münzevî bir kimesnedir}" dediklerinde,

şeyh Takî hazretleri buyururlar kim, "Ey imdi bu kimesne leb-i deryâda sâkin olup böyle bir kitâb-ı ibret-nümâ te'lîf ***[96b]*** etmeğe kâdir ola. Ol kimesne müddet-i medîd ömr-i girân mâyesinde cidden balık eti ve zî-rûh kısmı hayvânât eti yemeyüp çârsû-yı bâzârda

gezmemişdir, zîrâ balık eti ve sâ'ir hayvânât eti kalbi karardup aklı hafîf eder" buyurduklarında, hemân,

Mehemmed Efendi halîfeleri derler kim, "Belî sultânım, şeyhimiz ömr-i nâzenîninde balık eti ve gayrı zî-rûh kısmı yemeyüp çârsû-yı bâzâra varmayup dâ'imâ riyâzât-ı perhîz-i mücâhede ile geçinüp böyle bir kitâb te'lîf etmişdir" derler.

Andan şeyh Takî hazretleri, Yazıcızâde'ye hayır du'âlar edüp *Muhammediyye* kitâbın niçe yüz hulefâlarına yazdırup Belh u Buhârâ âşıklarına hedâyâ gönderirler. Anıniçün ilâ hâze'l-ân Buhârâ'da kitâbı çok tilâvet olunur, ammâ Kastamonu diyârında niçe bin sıbyân ü bintân *Kitâb-ı Muhammediyye* hâfızı vardır. Hâlâ Rûm'da dahi *Muhammediyye*, mu'teber kitâb-ı müstetâbdır.

Ba'dehû fukarâ-yı Mehemmed Efendi niçe hedâyâlar ile Takiyyüddîn hazretlerinden nüsha-i *Muhammediyye* kitâbıyla gelüp Mehemmed Efendi'ye vâsıl olduklarında hâlâ ol *Muhammediyye* kitâbı Mehemmed Efendi'nin kendü hatt-ı dürer-bârları ile kabr-i münevverinin ser-i sa'âdeti tarafında durur ve âh-ı ciğer-sûzuyla ıhrâk olan evrâk-ı münharik (–) (–) faslında zâhir ve bâhirdir. Bu hakîr-i pür-taksîr âsitâne-i sa'âdetinde niçe kerre ol kitâbı tilâvet edüp ıhrâk olan varakı görmek müyesser olmuşdur. *Rahmetullâhi aleyh*.

Ziyâretgâh-ı eş-şeyh Ahmed Bîcân ibn Kâtib Selâhaddîn: Bu Ahmed Bîcân hazretleri *Muhammediyye* kitâbı sâhibi Mehemmed Efendi'nin li-ebin ve ümmin birâder-i kihteridir kim *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn* nâm kitâb-ı mu'teberenin mü'ellifidir kim ilm-i ledünden dem urup *Kitâb-ı Cifr-i Câmi*'den ve ilm-i Hazret-i Alî'den ve cifr-i Muhyiddîni'l-Arabî'nin *Füsûs* kitâbından niçe rumûz [u] künûzât tahrîr olunmuş bir *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn*'dir kim hakkâ âşıkân-ı sâdıkan-ı erbâb-ı ma'ârifin nûr-ı bînâsı bir kitâb-ı nâdirdir. Bu Ahmed Bîcân hazretleri dahi birâder-i cân-berâber-i mihteri olan Mehemmed Efendi'nin kabr-i münevveri cenbinde medfûnlardır, *kuddise sırruhu*.

Ammâ sene 1062 târîhinde Melek Ahmed Paşa efendimiz ile Rûmeli eyâletine mutasarrıf olduğumuzda nefs-i Sofya-i sâfiye şehri ahâlîsinden yüz otuz yaşında Mahmûd Paşa câmi'i imâmı Koca İmâm ve Leysîzâde Çelebi ve Koca Ya'kûb Çavuş ve Koca Mü'ezzin Mahmûd Çelebi'ler ile şeb [ü] rûz ihtilât edüp mu'tâdımız üzre cümle ehl-i kubûru ziyâret ederken şehr-i Sofya-i sâfiyenin cenûbu tarafına cebel-i Vitoş nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir kûh-ı bâlâdır kim şehr-i Sofya'ya sâfî havâle bir tell-i bâlâdır. Ol kûh-ı bâlânın zeylinde Koru Bâğları nâm bir hıyâbân-ı Acem-misâl dıraht-ı kiraz vişne ile zeyn olup şükûfesinin râyiha-i tayyibesinden âdemin demâğı mu'attar olur. Ol İremezâtü'l-imâd misilli merâmı teferrüc ederken Koca İmâm-ı hümâm el açup bir kabr üzre du'â ve senâ edüp,

"Merhûm u mağfûrunleh *Kitâb-ı Envârü'l-âşıkîn* sâhibi Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân rûhiyçün el-Fâtiha" deyüp, ba'de't-tilâve-i Fâtiha,

Hakîr eyitdim: "Sultânım, ya Ahmed Bîcân birâder-i mihteri yanında Gelibolu şehrinde medfûndur" dediğimde, imâm efendi buyurdular kim,

"Siz gerçeksiz. Ol kabr-i münevver makâmlarıdır, ammâ bu Ahmed Bîcân hazretleri

Envârü'l-âşıkîn nâm kitâbında niçe esrâr-ı Hudâ'yı ve Cifr-i Alî'yi âşikâre etdiğiyçün birâderi Mehemmed Efendi ile mâbeynlerine şeker-leb düşüp Sultân Bâyezîd-i Velî asrında bu Sofya şehrimize gelüp bu şehrimizde âsûde olan Hazret-i Balı Efendi'nin şeyhi (–) (–) Efendi ile hem-celîs ve hem-enîs olup niçe kitâblar dahi te'lîf edüp yine Bâyezîd Hân asrında Ahmed Bîcân gerçekden bî-cân oldukda pederimiz merhûm Ahmed Bîcân hazretlerin bu mahalle defn edüp pederimiz vasiyyetiyle her bâr gelüp ziyâret edegelmişiz. Ve karîbü'l-ahd niçe kimesnelerden Ahmed Bîcân'ı bu mahalle defn edenler var idi" deyü Ulu câmi' imâmı ve niçe ihtiyâr kimesneler şahâdet etdiler, ammâ kubbe ve âsâr-ı binâsız seng-i mezârlarından ma'lûm bir kabr-i münevverdir, *rahmetullâhi aleyh.*

Ammâ peder-i büzürgvârları Ebü'l-feth pederi Sultân Murâd-ı Sânî asrında Ankara şehrinde merhûm olup Hacı Bayrâm-ı Velî hulefâlarından olmak ile yine ol âsitâne-i sa'âdet cenbinde medfûndur kim kabrinin seng-i mezârında

Hâzâ merkad-i Kâtib Selâhaddîn ibn şücâ'eddîn

deyü tahrîr olunmuşdur.

Bu azîzin dahi evlâdı Mehemmed Efendi gibi ve Ahmed Bîcân gibi niçe yüz mücelled te'lîfâtları vardır. Hattâ cümleden biri ilm-i nücûmda ***[97a]*** *Seb'u'l-Mesânî* nâm kitâbı gûyâ seb'a-i seyyâre-vâr âşikâre bir necm-i giysûdârdır ve *Melheme* kitâbı ve Ta'bîrnâme muhtasar kitâbı ve ilm-i tıbba müte'allık niçe mu'teber risâleleri vardır, ammâ ilm-i hatda Yâkût-ı Müsta'simî kadar yed-i tûlâsın ayân etdiğinden Kâtib Selâhaddîn nâmıyla meşhûr-ı âfâk olduğundan evlâdlarına dahi Yazıcıoğlu Mehemmed Efendi ve Ahmed Bîcân Efendi derler, *rahmetullâhi aleyhim ecma'în*. Andan

Ziyâretgâh-ı Evliyâ Sinân Paşa: Sultân (–) (–) vüzerâlarından ulu sultândır kim leb-i deryâda bâğ-ı İremezât-misâl bir tekye-i müzeyyeni içre bir kubbe-i âlîde medfûndur. *Kuddise sırruhu.*

Ve ziyâret-i Alemdâr Alî Baba: Bunlar Gâzî Sinân Paşa kurbunda âsûdedirler.

Ve ziyâret-i eş-şeyh Ağazâde Efendi: Bu hakîr niçe kerre şeref-i sohbetleriyle müşerref olup du'â-i hayırlarıyla şerefyâb olmuşuzdur. Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin *Mağz-ı Kur'ân* nâm mesnevî-i şerîfinin Fârîsi olmağile Mevlevîhâne şeyhi bir sâhib-i sülûk ve sâhib-i irşâd pîşvâ-yı tarîk-i Mevlevîyândan mazınne-i kerâme kimesne olup niçe keşf ü kerâmetleri mellâhân-ı Bahr-i sefîd arasında meşhûrdur.

Ve ziyâret-i eş-şeyh Alâ'eddîn: Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ve makâm-ı Yazıcızâde Mehemmed Efendi: Leb-i deryâda bir kaya içre bir gâr-ı yetîmândır kim Mehemmed Efendi'nin savma'ası olup *Muhammediyye* kitâbın bu kehfde te'lîf etmişdir. Hâlâ bu gâra girenlerin demâğları misk [ü] amber-i hâm râyihasından mu'attar olur bir makâm-ı râhat-ı cândır. Andan,

Ziyâret-i eş-şeyh Mehemmed Tâğî: Birkaç yârân-ı bâ-safâlar ile esb-i tâzîlere süvâr olup etrâf-ı Gelibolu'yu teferrüc ederek karye-i Üçbaş nâm kende geldiğimizde bir zâviyeye girüp Mehemmed Tâğî hazretlerin ziyâret etdik. Karîbü'l-ahd olmak ile müsinn kimesneler bilüp dediler kim,

“Bu azîz-i merhûm bu tekyede de rahm-i mâderden müştak olup Gelibolu’da tarîk-i Bayrâmî‘den bey‘at edüp neşv ü nemâ buldukdan sonra İslâmbol’a varup Üsküdarî Mahmûd Efendi’den cihâz-ı fakr-ı Celvetî libâsın kabûl edüp tarîkında sâhib-i ayâr oldukda Sultân Ahmed Hân’ın şeref-i sohbetleriyle müşerref olunca Ahmed Hân şeyh-i mezbûra kendü karyesin temlîk edüp hatt-ı şerîf ile geldikde bu tekyeyi ve mescidi helâl ü zülâl mâlıyla binâ etdikde merhûm olup bu hâk-i amber-pâkda defn etdik” dediler. Hattâ seng-i mezârında mastûr olan “Tâğî” lafzı irtihâllerine târîh düşüp tahrîr olunmuşdur. Sene 1030. Ehl-i beled niçe keşf [u] kerâmetlerin nakl etdiler, ammâ kesret-i kitâbet olunmasın içün tahrîr olunmadı. *Rahmetullâhi aleyh. (–)*

……………. (1 satır boş)………………..

Bu ziyâretlerden sonra niçe yârân-ı bâ-safâlar ile vedâ[‘]laşup Gelibolu’dan cânib-i garba bâğ u besâtînler içre düz sahrâlarda ma‘mûr kurâları ubûr edüp (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kasaba-i Bolayır

Gelibolu nevâhîlerinden mu‘âf müsellem bir kasaba-i müzeyyendir kim Gâzî Süleymân Paşa Rûm keferesi destinden kuvvet-i bâzû ile feth edüp cemî‘i imârâtına vakf olmuşdur, ammâ kal‘ası harâbdır. Bunda küffâr ile gâyetü‘l-gâye savaş-ı perhâş olduğundan bir dahi küffâra cây-ı menâs olmasın içün kal‘asın münhedim etmişlerdir. Hâlâ sahrâ-yı lâle-izârında göm göm üstühân-ı kefere ve şühedâ-yı müslimîn püşte püşte nümâyândır.

Bu arbedegâhın uruşunda küffâr ile asker-i İslâm ol kadar ceng [ü] cidâl ve harb [u] kıtâl olur kim İslâm askeriyle kefere cünûdu karma karış ve katış olup asker birbirin bilmez olurlar. Hemân Gâzî Mihâl Süleymân Paşa’ya gelüp der kim,

“şehzâdem, asker-i İslâm ile kefere karış katış olup kızıl kana müstağrak olduklarından fark olunmaz oldular” deyince,

Süleymân Paşa eydir: “Bire Lala, var şu asker-i İslâm’ı bul, ayır da sonra kal‘ayı feth eyle” dedikde hakîkatü‘l-hâl eyle edüp kal‘ayı sene 758 târîhinde feth olup ismini “Bul Ayır kal‘ası” korlar. Ba‘dehû elsine-i Yörükân-ı Türkân’da galat-ı meşhûr evlâ olmak ile “Bul Ayır”dan galat “Bolayır” kasabası derler.

şehri bir dereli ve bayırlı ve çayırlı ve bâğ u bâğçeli zemîn-i mahsûldâra vâki‘ olmuş bir ma‘mûr rabta-i zîbâdır. Cânib-i şer‘den nâ’ibi ve taraf-ı evkâfdan mütevellîsi vardır, ammâ kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbi cümle Gelibolu’da sâkinlerdir. Binâ-yı imârâtları cümle yedi mahalledir, ammâ ol kadar tertîb üzre binâ olunmamış bir dağınık cây-ı me’mendir ve bin aded kiremit ile mestûr hâne-i ma‘mûrlardır.

Kurşumlu câmi‘i ve tekyesi ve hânları ve hammâmı cümle yüz aded dekâkînleri ve dârü‘z-ziyâfe imârâtı cümle Gâzî Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî binâsıdır. (–) (–) ***[97b]***

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Bolayır: Evvelâ ziyâret-i Süleymân Paşa ibn Gâzî Orhân vilâdeteş, sene 716. İbtidâ bunlar kırk kişiyle Anadolu tarafında Kapudağı nâm mahalden Ece Ya‘kûb ve Ece Balı ve Ede Balı ve Kara Koca ve Kara Hoca ve Kara Koca ve Kara Mürsel ve Yalvaç Dede ve Hâlî Dede nâm kırk nefer erler ile mezkûr Kapudağı‘ndan

sığır ve at tulumları üzre sallar düzüp ibtidâ Rûm’da Ekşimil nâmında bir kal‘aya sarılup amân vermeyüp feth ederler. Lisân-ı Rûm’da “Eksimil”, ya‘nî altı mîl demekdir. Bu mahal Kapudağı‘na altı mîldir.

Andan bu Bolayır kal‘asın sene 758 târîhinde feth edüp ba‘dehu Süleymân Paşa ibn Orhân Gâzî sene 760 bir kaza doğan salup atile avı kovarken atdan tekerlenüp merhûm olup bu şehir içre binâ-yı azîm meşhed-i pür-envârında medfûndur, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve bu gâzînin yanında ziyâret-i (–) (–) (–) ser-i sa‘âdetinde Bektaşî külâhı üzre turna telleri ile müzeyyen bir sa‘îd ü şehîd mücâhid fî sebîlillâhdır kim ikisi de hâlâ erbâb-ı hâcâta ziyâretgâhdır ve subh u mesâ âyende vü revendegâna matbah-ı Keykâvûslarında bay u gedâya ni‘metleri firâvân bir imâret-i müsâfirândır. Andan yine cânib-i garba (–) sâ‘at gidüp,

Menzil-i karye-i Kavak

Mâ-tekaddem kasaba-misâl bir ma‘mûr karye imiş. Hakîr gördükde henüz zelzeleden harâb [u] yebâb olup câ-be-câ hâneleri kalmış idi. Bu mahalde bu karye bir boğaz ağzına vâki‘ olup bir tarafı Akdeniz’dir ve bir tarafı Akdeniz’den girmiş Enez körfezidir kim tûlu kâmil seksen mîldir. İki tarafı zamân-ı kadîmde amâr kal‘alar imiş. Hâlâ âsâr-ı binâları zâhir ü bâhirdir. Hattâ selef kralları bu Kavak nâm köy mahallinden kesüp Akdeniz’i Enez körfezine karışdırmağa sa‘y [u] ihtimâm etdikleri mahall-i ma‘hûdelerin âsârı aşikâredir. Eğer eylece olsa Gelibolu ve Bolayır ve Kavak ve kal‘a-i Ekşimil ve gayrı büleyde ve kılâ‘lar bu cezîrede kalmış olurdu, ammâ ihtimâldir “Edirne ve Dimetoka ve Malkara şehirlerine küffâr gemileri gelmesi karîb olur” deyü bu Kavak boğazın kesmeden ferâgat etmişler. Hakkâ ki re’y [ü] tedbîr etmişler. Andan karye-i Kavak kurbunda,

Kal‘a-i harâb Ekşimil

Sene 758 târîhinde ibtidâ diyâr-ı Rûm’da Gâzî Süleymân Paşa’nın feth etdiği kal‘a budur. Ba‘de’l-feth kal‘asın câ-be-câ münhedim edüp hâlâ eser-i binâları râyegândır kim sâhil-i bahr-i Rûm’da şekl-i murabba‘ bir harâbca taş binâ bir kal‘acıkdır. Etrâfında sâkin olanlar cümle kefere re‘âyâlarıdır. Aslâ câmi‘ ve hân u hammâm [ve] sûk-ı sultânîden bir âsâr yokdur, ammâ bâğ u bâğçesi çokdur. Andan cânib-i şarkîsinde (–) sâ‘at ma‘mûr kurâlar içre gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i İpsala

Sene 758 târîhinde İdrivne Kral-ı dâll elinden Gâzî Süleymân Paşa feth etdiği gün yevm-i cum‘a idi. İbtidâ diyâr-ı Rûm’da feth olup cum‘a salâsı verildiğinden “ibtidâ salâ“dan galat-ı meşhûr İpsala derler. Hakkâ kim pây-ı İslâm Rûm’a kadem basdığı dem salât-ı cum‘a edâ olunduğundan halkı gâyet musallîdir. Ba‘de’l-feth-i Süleymân Paşa, Rûm keferesi istîlâ edüp sene 793 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr be-dest-i Lala şahin Paşa, feth etdi.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde (–) hükmünde yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (–) aded kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ kal‘ası ba‘de’l-feth münhedim olmağile dizdârı yokdur, ammâ a‘yân [u] eşrâf [u] şürefâsı ve nakîbi vardır.

Zemîni nehr-i Meriç ve nehr-i Tunca ve nehr-i Arda cem‘ olduğu mahal mahsûldâr-ı

vâsi‘de vâsi‘atü‘l-aktâr bir belde-i şîrîn ve müzeyyendir kim Ferecik şehrinin taraf-ı şarkîsinde vâki‘ olup beyne-hümâları bir merhaleden karîb şehr-i memerr-i nâsdır.

Ve bu İpsala'dan şehr-i Malkara'ya gitmek murâd edinen kimesneler bu mahalde gemilere ve sallara ve ma‘diyelere binüp karşu geçüp Malkara şehrine nîm sâ‘atde gider. Deryâ-misâl bir nehr-i azîmdir kim nehr-i Meriç Samakov dağlarından gelüp şehr-i Filibe ve Edirne'ye gelir ve nehr-i Tunca Kızanlık dağlarından yine Edirne'ye gelir ve nehr-i Arda (–) dağlarından gelüp bu üçü Edirne şehri içinde Mihâl köprüsü altında bir olup cereyân ederek cisr-i tavîlden akan Ergene nehri dahi {Adasar Hanlısı nâm karye kurbunda} bunlara mahlût olup ba‘dehû Fere şehrinden iki sâ‘at aşağı ve İpsala şehrinden aşağı Enez kal‘ası kurbunda Akdeniz'e deryâ-misâl mahlût olup andan şehr-i Edirne'ye gemiler gelüp şehr-i Edirne ve şehr-i İpsala ganîmet olur, ammâ şehr-i İpsala bir vâsi‘ fezâda bâğ u bâğçeli cümle (–) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ma‘mûr u müzeyyen hânedânlardır ve dahi cümle ***[98a]*** (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mesâcidlerdir, ammâ dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ ve dârü'ş-şifâları yokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı gâsilândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârları vardır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded kârbânsarây var, ammâ cümleden Sultân Süleymân asrında binâ olunan Husrev Kethüdâ‘nın kârbânsarâyın Süleymân Hân mi‘mârı Mi‘mâr Sinân ibn Abdülmennân bir mihmân-sarây-ı kârbân binâ etmiş kim gûyâ bir rabât-ı hısn-ı hasîn-i üstüvârdır. Cemî‘i kubâbları ve haremleri ve ıstablları ve devehâneleri serâpâ rasâs-ı nîlgûn ile örtülüdür. Üstâd-ı mermer-bür bu imâretin der [ü] dîvârlarına eyle Ferhâdî tîşeler urmuş kim vasfında lisân kâsır olup ta‘bîr ü tavsîfinden müberrâ bir âyende vü revendegân-ı mihmân-sarâydır kim diyâr-ı Rûm'da misli meğer Tatarbâzârcığı‘nda makbûl iken Maktûl İbrâhîm Paşa hânı ola (–) (–)

Ve imâret-i dârü‘z-ziyâfesi birdir, ammâ vâhidün ke-elfdir.

Husûsan eyyâm-ı şitâda bir menzil-i cây-ı menâs-ı râhat-efzâdır kim içine giren âdem hayât-ı câvidân bulur, zîrâ şeb [ü] rûz bay u gedâ-yı pîr ü cüvân u mugân ve gebr ve tersâya birer sini içre birer tas gendüm şurbâsı ve her âdeme birer nân ve her leylde her ocak başına birer şem‘-i revgan ve her at başına birer tobra arpa ve her leyle-i cum‘ada birer sini yahni ve pilav zerde ile sofra-i bî-imtinânı mebzûldür. El-hâsıl matbah-ı Keykâvûs'u matbah-ı Selçukiyân gibi bir dârü‘z-ziyâfedir.

……………. (1 satır boş)………………..

Ve cümle altmış aded dekâkînlerinde her eşyâ-yı zî-kıymet mevcûddur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded tekyesi var.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Hulâsa-i kelâm kurşumlu imâretleri çokdur. Âb u havâsı hûb ve mahbûbları mergûb bir şehr-i matlûbdur (–) (–)

Ve a‘yân [u] eşrâfdan

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve ziyâretgâh-ı kasaba-i İpsala

……………. (3/4 satır boş)………………..

Andan cânib-i şarka bâğ u bâğçe ve gülistânlı ma‘mûr kurâları ubûr edüp (–) sâ‘atde (–) (–) (–)

Evsâf-ı kal‘a-i Enez

İbtidâ bânîsi Rûm krallarından Ferecik Kralı Radoçka Kral-ı dâl binâsıdır. Ba‘dehû Ciniviz Firengi istîlâ edüp anın destinden kuvvet-i bâzû ile sene (–) târîhinde kal‘a-i Ferecik’den yüz sene sonra Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî feth edüp kendü hayrât [u] hasenâtlarına vakf eyleyüp maktû‘-ı kalem ve mefrûzü‘l-kadem olup hâlâ yine Bâyezîd Hân mütevellîsi hâkimdir. Ve hâkim-i şer‘îsi yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi ancak iki aded kasaba-misâl kurâlardır.

Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı vardır, ammâ kal‘ası (–) (–) olmağile dizdârı ve neferâtları (–)

Ve kal‘ası nehr-i Arda ve Meriç ve Tunca Akdeniz’e munsabb olduğu mahalle karîb sâhil-i bahrde şekl-i murabba‘dan tûlânî bir şeddadî binâdır, ammâ câ-be-câ münhedim olmuşdur ve cümle (–) aded kiremitli hânelerdir.

Ve cümle (–) aded cevâmi‘dir ve mesâcidleri var, ammâ medrese ve dârü‘l-hadîs misilli imâretleri yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur. (–)

Ve hânları ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır, ammâ memerr-i nâs iskele olmak ile a‘lâ latîf yatacak gemiler limanı vardır, ammâ müsliminden Rûm keferesi çokdur.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan cânib-i garba meyyâl (–) sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı kal‘a-i Keşân sâhib-i şân

İskender-i Kübrâ asrında Kavala kal‘ası sâhibi Feylekos Hakîm binâsıdır. Ba‘dehû Gâzî Hudâvendigâr Edirne şehrin Rûm elinden feth etdiği sene Ciniviz kâfiri dahi bu Keşân kal‘asına istîlâ edüp cây-ı menâs edem derken sene (–) târîhinde Bâyezîd-i Velî Mora diyârında Koron kal‘ası fethine giderken ***[98b]*** donanma-yı hümâyûn ile Gedik Ahmed Paşa bu Keşân kal‘asın muhâsara edüp ceng-i azîm ederek kal‘a-i Keşân sâhib-i şân olup âhirü‘l-emr yedi günde cebren ve kahren kal‘a-i Keşân’ı keşân ber-keşân ahâlîsin

sürüyerek Ciniviz elinden feth etdiler. Ba‘dehû derûn-ı hisâra Hersekoğlu Ahmed Paşa’yı hâkim nasb edüp amâr etdi.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde vezîria‘zamların tarafından hâkimi var, zîrâ hâss-ı vezîria‘zamdır kim (–) aded akçe iltizâmdır ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi cümle seksen pâre ma‘mûr kurâlardır kim vâlî-i vilâyet tarafından ve âvân-ı bî-amânın şûr-ı şerrinden emîn bir hâss-ı kemîndir.

Ve cümle (–) mahalle ve cümle (–) aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli hânedânlardır ve cümle (–) aded mihrâbdır ammâ cümleden sûk-ı sultânî içre Hersek oğlu Ahmed Paşa câmi‘i rûşen binâ-yı zîbâdır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded mesâcidlerdir.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hammâm-ı rûşenâdır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded dükkân-ı bezzâzistândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve a‘yân-ı kibârdan Mehemmed Ağa ve Ca‘fer Ağa ve İsmâ‘îl Ağa ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve memdûhâtından âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi ve Rûm keratseleri çokdur.

……………. (2.5 satır boş)………………..

Tetimme-i evsâf-ı külliyât-ı şehr-i Keşân: Zemîni (–) (–) vâki‘ olup kal‘ası şekl-i murabba‘dan tûlânîce imiş, ammâ harâb âbâddır, lâkin ismine Rus köyü derler.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve bu şehr-i Keşân İpsala şehri ile Malkara şehri mâbeynine vâki‘ olup (–) (–) sâ‘at yerdir. (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı şehr-i Keşân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Andan cânib-i garba (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı kal'a-i Mugalkara, ya'nî şehr-i Malkara

Lisân-ı Yunan üzre "Mugalogara", ya'nî "Büyük pâdişâhın gırandosu" demekdir, ya'nî "Ulular ulusu"dur, ammâ lisân-ı Yörükânda "Mallı kara" derler ve Çıtak kavmi "Mallı karı" derler, ammâ efvâh-ı nâsda "Malkara" ve "Malgara" derler.

İbtidâ bânîsi Destpot Kral'dır kim Yanko ibn Madyan'ın binâ etdiği İslâmbol kal'asın Silivri'den tâ Terkoz kal'asına, andan Karadeniz boğazına, andan tâ Galata'da Kurşumlu Mahzen'e varınca İslâmbol ki kal'a-i Makedonya'dır, anı harâb u yebâb eden Sırf Kralı Destpot dâl'dır.

Ba'dehû bu Malkara şehrin ol binâ etmişdir.

Andan Kavala sâhibi Feylekos amâr edüp oğlu Mugalo Gırando'ya verdi.

Ba'dehû sene 762 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Kosova'da Miloş Koblaki elinde hançer ile şehîd olunca ol sene-i menhûsda bu Malkara şehrine Ciniviz küffârı istîlâ edüp ba'dehû yine Gâzî Hudâvendigâr vezîri Koca Lala şahin Paşa Ciniviz keferesi elinden feth edüp hâlâ Rûmeli eyâletinde (–) olmağile hâkim-i örfü var

Ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır kim (–) aded ma'mûr u âbâdân nâhiye kurâları vardır ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbüleşrâfı vardır, ammâ kal'asın ba'de'l-feth münhedim etmeğile kal'a dizdârı yokdur.

Bu şehrin zemîni bir kûh-ı pest dâmeninde bayırlı ve çayırlı ve bâğ u bâğçeli yere vâki' olup cümle hânedânlarının yüzü cânib-i şarka ve kıbleye nâzırdır ve cümle yigirmi iki mahalle ve mihrâbdır. Cümleden câmi'-i kadîm çârsû içre câmi'-i Gâzî Durhan Beğ cemâ'at-i kesîreye mâlik ma'bedgâh-ı atîkdir (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[99a]***

Ve cümle (–) aded mesâcidlerdir, ammâ dârü'l-hadîs ve dârü'ş-şifâ ve dârü'z-ziyâfe imâretleri yokdur, lâkin her hânedânlarda ni'metleri mebzûldür.

Ve cümle (–) aded tekyegâhdır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hammâm-ı tâhirândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded esvâk-ı sultândır.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded çeşme-i âb-ı revândır. Evvelâ çârsû-yı hüsn içre cereyân eden Hüsrev Kethüdâ çeşmesinin târîhidir. (–)

Bu Hüsrevâne uyûna nedir dedim târîh

Dedi müverrih-i âlem bu mâ-i kevserdir.

sene (–)

Def‘a çeşme-i âhir târîhidir:

Ehl-i diller cem‘ olup târîhini

Kim içerse nûş-i cânlar dediler. sene (–)

Hakkâ ki âb [u] havâsı ve mahbûb u mahbûbesi latîf şehr-i şîrîndir.

Memdûhâtından mümessek gömec balı ve tereyağı ve üzüm bâğı ve beyâz yağlı çöreği ve bahârlı kabak böreği meşhûr-ı âfâkdır.

Ve memdûhât-ı musanna‘âtından seyyâhân-ı berr u bihâr ellerinde gezdirdikleri âlet-i silâh ki ana zerdeste ve çeltik ve çelik ve meçik ta‘bîr etdikleri nobûtların envâ‘ın kızılcıkdan ve çimşirden ve sindiyân ve yeni dünyâ ve abanos ağaçlarından üstâd-ı kâmiller bu şehirde inşâ edüp şehirden şehire hedâyâ getürürler. Gâyet musanna‘ meçik olduğundan Malkara meçiği meşhûrdur, lâkin bu meçiklerin sarı ve kırmızı ve başı kalaklı olanlarını ekseriyyâ tâze cüvânlar alup isti‘mâl ederler, bir garîb temâşâ meçiklerdir.

Tetimme-i külliyât-ı şehr-i Malkara: Evvelâ bu şehrin cümle hânedânları kırmızı kiremit ile mestûr ve ma‘mûr ve halkı mesrûr ve handân kimesnelerdir.

Ve bu şehr-i Mugalkara şehr-i İpsala’nın şarkîsi tarafında olup araları bir konakdan gergidir ve cânib-i cenûbunda şehr-i Ferecik ve cânib-i şimâlinde kasaba-i Eynecik dahi birer merhale-i tavîla şehirlerdir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Malkara. Evvelâ mezâristân içinde kabr-i Ümmî Baba

……………. (1 satır boş)………………..

Andan cânib-i şimâle yedi sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Eynecik

Sâhil-i Bahr-i Rûm’da (–) bir kasaba-i ma‘mûrdur kim Sultân Bâyezîd ve Sultân Selîm Hân-ı Evvel vüzerâlarından Hazret-i Ebâbekr-i Sıddîk’ın ırk-ı tâhirinden olan Vezîr Kara Pîrî Paşa binâsıdır ve hâlâ anın evkâfı olmağile mütevellîsi hâkim-i örfîdir ve hükûmet-i şer‘îsi yüz elli pâyesiyle Tekirdağı kazâsı hekîmbaşıların olmağile bu Eynecik kazâsı gâhîce ana ilhâk olur kazâdır.

Kethüdâyeri ve serdârı Tekirdağı şehrinde sâkindir, ammâ zemîni bir vâsi‘ fezâ-yı mahsûldârda bâğlı ve bâğçeli âb [u] havâsı latîf bir şîrîn rabtadır kim cümle (–) aded kiremitli hânelerdir.

Cümle (–) aded mahalle ve mihrâbdır. Cümleden çârsû içre (–) câmi‘i (–) (–) (–) ve zâviyeleri ve tekyeleri vardır, ammâ dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâsı yokdur.

Ve cümle (–) aded hânlardır. Cümleden mezkûr Kara Pîrî Paşa hânı gâyet ma‘mûr vekâle-i mihmân-sarây-ı bî-minnetdir ve imâret-i dârü‘z-ziyâfesi birdir. Ol dahi merhûm Kara Pîrî Paşa’nın hayrât [u] hasenâtillâhıdır kim fî‘s-sayfı ve’ş-şitâda âyende vü revendeye birer

bakır sini içre her âdeme birer tas şurbâ-yı gendüm ve birer nân-ı beyâz ve her ocak başına birer dâne şem‘-i revgan ve her esb-i sabâ-sür‘at başına birer tobra alîk yem cânib-i vakıfdan mihmândârânlar getirüp müsâfirîne tevzî‘ ederler. Hakkâ ki hayrât [u] hasenât-ı azîmdir, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve hammâmı müfîd u muhtasardır ve cümle iki yüz aded kifâyet mikdâr ba‘zı esnâfdan dükkânları vardır, ammâ bezzâzistânı yokdur, zîrâ olduğu kadar bir kasaba-i zîbâdır.

Hulâsa-i kelâm, Gelibolu'dan çıkaldan berü gâh şimâle ve şarka ve garba ve kıbleye ve cenûb taraflarına merkûm olan kurâ vü kasabâtları serseri gezüp serâpâ seyr [ü] temâşâ edüp andan cânib-i garba gidüp şehr-i Edirne'ye azîmet olundu.

Ba‘dehû Eynecik kasabasından (–) sâ‘at bâğ u besâtînler içre ***[99b]*** mezâri‘leri hûb ve tarîk-i âmları mergûb fezâ-yı (–) kurâlar üzre gidüp,

Menzil-i karye-i Kırkkavak

Hakkâ ki kırk aded kavak-ı müntehâlar bir yere vâki‘ olup sâyesi gûyâ hıyâbân-ı Acem olmuş bu çemenzâr ve mesîregâha muttasıl iki yüz hâne-i zîbâlı bir câmi‘ ve hânlı ma‘mûr kurâdır kim Gâzî Durhan Beğ evkâfıdır. Mütevellîsi bu kend-i ra‘nâya hâkim ve zâbitdir ve,

Ziyâret-i Gâzî Durhan Beğ: Bu karye içredir. Sultân Murâd-ı Evvel ki Gâzî Hudâvendigâr lakabıyla şöhret bulan Murâd Hân ümerâlarından Gâzî Durhan Beğ‘dir, *rahmetullâhi aleyh.*

Andan yine cânib-i şimâle,

Karye-i Sarıyar

Bâğ u bâğçeli ve hânı ve câmi‘li ma‘mûr müslim köyüdür. Andan yine semt-i şimâle,

Evsâf-ı kasaba-i ibret-nümâ-yı Cisr-i Ergene

şehr-i Edirne nevâhîlerinden ma‘mûr ve âbâdân bâğ u bâğçeli ve cümle kırmızı kiremit örtülü bin iki yüz aded müfîd ü muhtasar hânelerdir. Hâkimi Murâd Hân-ı Sânî ki Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed pederi Murâd Hân mütevellîsidir. Câmi‘i ve hânı ve hammâmı ve iki yüz aded dükkânları cümle Murâd Hân-ı Sânî hayrâtıdır.

Sitâyiş-i kantara-i vâcibü‘s-seyr cisr-i azîm

Bu kasabanın cânib-i garbında Edirne'ye giderken hemân şehir dibinde nehr-i Yene ve nehr-i Ergene ve nehr-i Istıranca ve Yenehisâr ve Bunarhisâr suları cümle bir yere cem‘ olup nehr-i azîm Ergene oldukda bu kasaba dibinde mezkûr nehirler üzre merhûm Sultân Murâd Hân-ı Sânî *tâbe serâhu* bir cisr-i azîm inşâ etdirmiş kim Rûm ve Arab u Acem ve Belh u Buhârâ ve Luristân ve Moltan ve Maskov ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Filimenk ve diyâr-ı Alman ve bî-amânda nazîri yok bir püll-i kavs-i kuzahdır. Gerçi Van ile Erzurûm arasında nehr-i Araz üzre Altun Halkalı Köprü ve yine nehr-i Araz üzre Erzurûm'un Hasankal‘ası kurbunda Çoban Sultân köprüsü ve Kürdistân'da nehr-i (–) üzre Hasankeyf cisri ve Diyârbekir eyâletinde Hazzo kal‘ası kurbunda nehr-i Batman üzre Batman kantarası ve Kırşehri kurbunda nehr-i Kızılırmak üzre Çâşnigîr köprüsü ve yine nehr-i Kızılırmak üzre Osmâncık şehrinde Köprü ve Geyve kasabası kurbunda nehr-i

Sakarya üzre Geyve cisri ve diyâr-ı Rûm'da şehr-i Edirne içre Mihâl köprüsü ve ana karîb Mustafâ Paşa cisri nehr-i Meriç üzeredir.

Ve Bosna serhaddinde nehr-i Drin üzre Vişegrad cisri ve Hersek serhaddinde şehr-i Mostar içre cereyân eden nehr-i Neretva üzre bir göz Süleymân Hân cisri ve İslâmbol kurbunda sâhil-i bahrde Süleymân Hân ve Selîm Hân-ı Sânî'nin Çekmeceler cisirleri ve niçe bunun emsâli cüsûr-ı garîbe vü acîbeler gördük, ammâ bu Ergene cisri kadar vâsi' ve tavîl ve metîn ve kavî şeddadî-misâl bir âsâr-ı ibret-nümâ görmedim.

Hattâ Âl-i Osmân askeri üzerinden ubûr etdikde aslâ asâkir-i İslâma izdihâm olmayup dörder kat arabalar yan yana bilâ-usret ubûr ederlerdi. Bu cisrin yemîn ü yesârında korkulukları âdem kaddi kadar yek pâre taş kenârelerin üzerlerinde taşdan âdem kellesi kadar müdevver taşlarla cisir kenârı müzeyyen olmuşdur. Efvâh-ı nâsda eyle şâyi'dir kim,

"Bu cisr-i azîmi inşâ eden mi'mâr mühendisler Murâd Hân'ın murâd [u] merâmı üzre yapmadıklarından bennâları kırup kellelerini cisir kenârına zeyn etdiğinin alâmeti bu yumru kelle taşlardır" derler. El-uhdetü ale'r-râvî.

Hattâ bu cisr-i kavînin şehir tarafındaki başında Mahmûd Baba Sultân tekyesi dibinde bir kemer-i sagîr altında târîh-i cisir böyle tahrîr olunmuşdur: Sene erba'în semâne mi'e terkîmdir.

Ve "Cümle yüz yetmiş dörd gözdür" deyü tastîr eylemiş, ammâ her gözleri kavs-i kuzah kehkeşân-âsâ semâya ser çekmiş tâ Kisrâ-yı tâk-ı Havernâk tâk-ı revâk-ı nüh-tâklardır.

Ve kaddi kâmil doksan zirâ'-ı Mekkî âlîdir ve esâs-ı pülde olan hacerâtların her biri fîl-i Mahmûdî ve fîl-i Mengerusî kadar seng-i hârâlardır. Hattâ hakîr hakka'l-yakîn hâsıl etmek içün atdan inüp piyâde reviş ile cisir üzre adımlayup bir başdan bir başa varınca kâmil iki bin germe adımdır ve dahi bu cisr-i musanna'ın mevzûn târîhi budur:

Yümn-i ikbâl ile çün şâh Murâd

Kıldı bu Ergene hayrâtını yâd

Oldu târîhi bu hayra bu kim

În imâret ebedî dâ'im bâd. Sene (–)

Ammâ bu cisri Ebü'l-feth Sultân Mehemmed pederi koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî evvelki hılâfetinde binâ etmişdir.

Ba'dehû kul kendüyi hılâfetden "Kocamışdır" deyü hal' edüp oğlu Ebü'l-feth'i ***[100a]*** halîfe etdiklerinde on üç sinne bâliğ iken sene 847 cülûs edüp iki sene saltanat sürüp yine kul gulû-yı âm edüp,

"Bu sabî gulâm ne bilse gerek. Etrâfımız düşman almışdır" deyü Mehemmed Hân'ı hal' edüp babası Murâd Hân'ı yine halîfe edüp Mehemmed Hân'ı Mağnisa tahtına gönderdiler.

Ba'dehû beş sene zamân mürûr edüp sene 855 târîhinde mâh-ı Muharrem'in on altıncı günü ki yevm-i hamisdir, yine Sultân Mehemmed taht-nişîn-i pâdişâh-ı kâmkâr olduğu sene sinn-i şerîfleri yigirmi bir seneye bâliğ iken şehr-i Edirne'de taht-nişîn olduğuna

târîh: *“Rahmetü rabbihi”* lafzıdır, sene 855.

Ba‘dehû bu cisrin bir gözün Ebü‘l-feth amâr etdikde seksen bin guruş gitmişdir. Ana göre kıyâs oluna kim Murâd Hân bu cisri müceddeden yüz yetmiş dörd aded gözlerin binâ etdikde ne kadar mâl-ı hazâ’in gitmişdir, andan ma‘lûm ola. (–) (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Ergene: Evvelâ mezkûr cisr başında,

Merkad-i pür-envâr-ı Mahmûd Baba: Hacı Bektaş Velî fukarâlarından olmak ile hâlâ tekyesinde cümle fukarâ-yı Bektaşiyândır kim alâ bâbullâh çerâğlarına gelen nüzûrâtlar ile geçinürler, *kuddise sırruhu*.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Mehemmed Itrî: Ergene kadısı iken Ergene cisrinden erken ubûr edüp cisr başında âsûdedir. (–) (–) (–)

Andan yine cânib-i şimâle (–) sâ‘at imâristânda gidüp,

Evsâf-ı eğri kal‘alı Burgaz

Zamân-ı kadîmde Dimetoka kal‘ası sâhibi Dimo Duka Kral-ı dâl binâsıdır.

Ba‘dehû sene 860(?) târîhinde Rûm keferesi elinden Gâzî Hudâvendigâr fethidir, be-dest-i serdâr İlbeği oğlu feth etdiğiyçün İlbeği kal‘ası derler. Nehr-i Meriç kenârında bir yalçın âlî kaya üzre kal‘a-i seng binâ bir harâb kal‘adır kim içinde çoban-ı gûsfendlerden mâ‘adâ bir ferd-i âferîde yokdur. Andan yine cânib-i şimâle, **Torba ovası** nâm sahrâ-yı lâle-izârı geçüp, **menzil-i taht-ı sânî kal‘a-i Edirne-i ednâ‘l-arz**‘a {sene 1071 mâh-ı Saferin sekizinci cum‘a gün dahil olduk}.

Hakîr bu bâlâda tahrîr olunan kurâ vü kasabâtları seyr [ü] temâşâ edince sa‘âdetlü pâdişâh Boğazhisâr ve Gelibolu’dan şehr-i Edirne’ye gelüp sa‘âdetle dahil olup cümle erbâb-ı devlet ve a‘yân-ı sâhib-i izzetler hânedânlarında mukîm olup bu hakîr dahi cümle velî-ni‘am efendilerimizle ol fasl-ı zemistânda oda sohbetleri edüp geşt [ü] güzâr etdiğimiz kurâ vü kasabâtları ve seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kılâ‘-ı üstüvârları ta‘rîf ü tavsîf ederek şeb [ü] rûz cân sohbetleri ederdik. *Hudâ cümlenin âhiri ve âkıbetin hayr ede.*

Ammâ sene (–) târîhinde ibtidâ şehr-i Edirne’ye uğrayup mufassal meşrûh üzre cemî‘i imâretleri ale’l-infirâd tahrîr olunmuşdur kim yine ta‘rîf ü tavsîfe hâcet yokdur deyü tahrîre cür’et olunmayup kendü zevk [u] şevkimizde on beş gün gece sohbetlerde iken,

{Der-beyân-ı feryâdnâme-i Mehemmed Giray Hân berây-ı Burunsuz Kostantin Mîr-i Boğdan}

Bir gün Kırım Hânı Mehemmed Giray Hân’dan ve Yalı Ağası Dedeş Ağa’dan ve İsmâ‘îl Mütevellîsi Ahmed Ağa’dan Köpürlü Mehemmed Paşa’ya arz [u] mahzarlar gelüp,

“Der-i devlet-medâra arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur kim,

Haremeynü‘l-Muhteremeyn re‘âyâsı sâkin olan diyâr-ı Boğdan’ınıza Rakofçi Kral’ın Macar-ı füccâriyle Burunsuz Kostanti nâm bî-nâm-ı bedgâm Boğdan’ın Yaş şehrin kabza-i tasarrufa alup hâlâ Kife Beği Boğdan’dan firâr edüp cezîre-i Kırım’da Bâğçesarây’ımızdadır ve Eflâk diyârında Cüvân Beğ nâm mel‘ûn dahi cümle Eflâk şehrinde olan tüccârları kırup ve Yergöğü kal‘asında Fazlî Paşa’yı ve Konakçı Alî Paşa’yı ve Cân Arslan Paşa’yı askeriyle cümle Tuna nehrine döküp ancak üç

vezîr Yergöğü kal‘asına mütehassın olmuşlardır” deyü feryâdnâme Tatar Hân’dan Köpürlü‘ye gelince hemân Köpürlü sa‘âdetlü pâdişâh huzûrunda [48] nassı üzre müşâvere edüp cümle eyâlet-i Rûm’da olan mîr-i mîrânlara ve mîr-i livâlara ve yalı ağası ve Tatar Hân’a emrler ve hatt-ı şerîfler pârekende ve perîşân olup sâbıka Boğdan beğliğinden ma‘zûl olup Yedikulle’de haps-i ebed olan Lipul Beğ‘in veled-i pelîdi Dilber İstifan Beğ‘e Boğdan Beğliği sadaka olup tuğ ve tabl [u] âlem verilüp on bin be-nâm güzîde asker fermân-ı şehriyârî olup Fazlî Paşalı Kemânkeş Ahmed Ağa iskemle ağası olup ılgar ile Boğdan tahtı olan Yaşka şehrine gitmede.

Ve Siyâvuş Paşalı İmrahor-ı Sultânî Musli Ağa Tatar Hân’a revâne oldu ve Silâhşor-ı Sultânî Gazzâzzâde Ahmed Ağa efendimiz hâlâ Beğ olan İstifan Beğ‘e sancak ağası oldukda,

Bu hakîrin cemî‘i levâzımâtların görüp Boğdan seferine gitdiğimizi beyân eder *[100b]*

İşbu bin yetmiş mâh-ı Saferü‘l-muzafferinin yigirmi üçüncü cum‘a ertesi gün Lipul Beğ oğlu Dilber İstifan Beğ‘e vilâyet-i Boğdan ihsân olunup Ahmed Ağa efendimiz ile Edirne’den Boğdan diyârı seferine gitdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Evvelâ belde-i ednâ‘l-arz olan şehr-i Edirne’den cânib-i şimâle gidüp,

Menzil-i karye-i Gül Baba: İki yüz hâneli ma‘mûr kurâdır kim Gül Baba Sultân anda bir hıyâbân içre medfûndur. Andan

Menzil-i karye-i Çömlek: Anda bir bâğ-ı İremezâtü‘l-imâd misilli Hünkâr Bâğçesi var kim bülbülân-ı murgân-ı seher-hîzlerin efgânı âdemi nâlân eder. Bunda olan ezhâr-ı gûnâ-gûnun râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu‘attar eder. Ve bunda olan kasr-ı Havernâk-ı gûnâ-gûn nüzhetgâhların her birin ta‘rîf ü tavsîf eksek bir mücelled tomar-ı dırâz olur.

Ve her tarafda selsebîl ve havz u şazrevân ve fıskıyye fevvâreleri pertâb etdikçe görenler bî-tâb olup engüşt ber-dehen ederler. Ve bunda olan sâyedâr dıraht-ı müntehâlar bir bâğ-ı İremde yokdur, meğer İzmit dağlarında ola. Hattâ bu hakîr bu bâğda bir köhne dıraht-ı azîm kökü gördüm. Cirmi kâmil altmış ayak idi, lâkin ağacın vücûdu çürüyüp bîhleri kalmış ve hâlâ bu bâğ-ı merâmın ustası ve üç yüz nefer külâhlı bostâncı bâğbânı var ve bir kasr-ı müşeyyed içre Gâzî Hudâvendigâr’ın ve Yıldırım Hân ve Murâd Hân’ın hil‘atları ve eğerleri ve yanları vardır. Andan yine semt-i şimâle,

Menzil-i Derbend-i Kebîr: Bir dereli yerde ma‘mûr Bulgar keferesi köyüdür kim mu‘âf [u] müsellem olup (–) evkâfıdır. Andan,

Menzil-i Derbend-i Sagîr: Bu dahi ma‘mûr Bulgar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Ruhbân, ya‘nî Papas köyü: Cümle re‘âyâsı Bulkar keferesidir.

Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Âşıklar: Andan,

Menzil-i karye-i Işıklar: Bu iki karye müslim köyü olup ze‘âmetdir. Andan,

Menzil-i karye-i İsmâ‘îl Fakı: Andan,

Menzil-i karye-i Örenler: Bu iki kurâ müslim köyleri olup çakırcılar ze'âmetleridir. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i Poyhad, ya'nî şehr-i Karîn-âbâd

Zamân-ı kadîmde Edirne sâhibi İdrivne Kral binâ edüp Rus-ı menhûs kızından hâsıl olan veled-i nâ-pâka bu kal'ayı ihsân edüp ol veled-i pelîdin Rus lisânı üzre ismine Poyhad demek ile bu şehrin ismi ol asırda Poyhad idi.

Ba'dehû sene 768'de Sultân Mûsâ ibn Yıldırım Bâyezîd Hân Rûm'a pâdişâh-ı tavâ'if-i mülûk gibi iken bu kal'a anın asrında vezîri Timurtaş Paşa Rûm keferesi elinden feth edüp ismine Karîn-âbâd, ya'nî "Yakında ma'mûr ola" deyü "Karîn-âbâd"dan galat efvâh-ı nâsda ve lisân-ı Çıtak'da "Karnabat" derler.

Hâlâ Özü eyâletinde Silisre paşasının hâssı olup subaşısı hâkimdir kim üç kîse iltizâmdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır.

Cümle (–) pâre ma'mûr nâhiye kurâları vardır kim ol kurâlardan kadılara ber-vech-i adâlet dörd kîse harâm akçe şekilli mâl hâsıl olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve nakîbi ve muhtesibi vardır, lâkin dağlar içre kal'ası harâb olmağile dizdârı yokdur. Zemîn-i şehri bir hıyâbânlı kûh-ı pestin dâmeninde bir vâsi' düz sahrâda cümle 1000 aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî fukarâ evleridir kim cümlesinde bâğ u bâğçe ve âb-ı revânlar mukarrerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır, ammâ cümleden cemâ'at-i kesîreye mâlik çârsû içre Rakkâs Sinân Beğ câmi'i kiremitli ve bir minâreli tarz-ı kadîm câmi'-i atîkdir ve mesâcidleri ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve müte'addid hânları var. Hattâ bir müferrih hammâmı dahi Rakkâs Sinân Beğ'in hayrâtıdır.

Ve cümle üç yüz aded dükkânlarında her esnâf mevcûddur, ammâ imâreti ve medrese ve dârü'l-hadîs ve dârü'ş-şifâsı yokdur, lâkin âb [u] havâsının letâfetinden ten-dürüst, sâhib-i şifâ, keremkâr âdemleri vardır. Câ-be-câ mahbûb u mahbûbesi ve gûnâ-gûn âbdâr şıralı meyveleri firâvândır.

Memdûhât-ı me'kûlâtından balı ve yağı ve kaymağı ve ayvası (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Ziyâretgâh-ı kasaba-i Karnabat: (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Karasarı: Re'âyâsı müslim ve keferelerdir. Andan yine semt-i şimâle,

Evsâf-ı kal'a-i Aydos: Bu dahi sene 768 târîhinde be-dest-i Timurtaş Beğ Sultân Mûsâ Çelebi ibn Yıldırım Hân fethi olduğu mukaddemâ bâlâda sene 1061'de mufassal tahrîr olunmuş. Özü paşasının hâssı voyvadalıkdır. Andan yokuş yukaru şimâle Çenge balkanına urûc edüp öte tarafda,

Menzil-i Yeniköy: ***[101a]*** Re'âyâsı cümle Müslim ve Bulgar keferesidir. Andan yine taraf-ı şimâle,

Evsâf-ı kal'a-i Pravadi: Hakkâ ki iki kaya mâbeynine vâki' olmuş bir zayyık vâdî içre

kurşumlu imâristânlı ma‘mûr şehr-i müzeyyen olduğu mukaddemâ sene 1061’de tavsîf olunmuşdur, ammâ şimdi bu şehre bir kefere ve fecere ve Rus-ı menhûs Eflâk ve Boğdan askeriyle alay-ı camapur edüp girilmişdir kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz, gûyâ bir taklîd-i zıll-ı hayâl idi. Andan yine cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Kadıköy: Müselmân ve kefere re‘âyâları var. Ma‘mûr ze‘âmet köydür. Andan,

Menzil-i karye-i Gürz Alî: Bâğ-ı İremli ze‘âmetdir. Andan,

Menzil-i karye-i Alî Beğ: Hacıoğlu kazâsı köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Çoban Ese: Müselmân köyüdür kim vilâyet-i Dobruca hâkidir. Andan cânib-i şimâle,

Menzil-i karye-i Mürvetli: Andan,

Menzil-i karye-i Çerçi: Babadağı kazâsı hudûdunda bir câmi‘li ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Kara Murâdlı: Bu dahi Babadağı hükmünde bir câmi‘li minâresi ibret-nümâ ma‘mûr Tatar köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Tanrıverdi: Tatar köyüdür. Andan şimâle,

şehr-i ma‘mûr Babadağı, ya‘nî Sarı Saltık Sultân yatağı

Sene (–) târîhinde bu şehirde hakîr voyvada olup zahîre bahâ dahi tahsîl edüp cemî‘i kurâ vü kasabâtları ile sene-i merkûmda cümle evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu şehre dahi bir cünûd-ı cünüb kefere alayı ile girilmişdir kim vasfında lisân kâsirdir. Bu şehr-i ma‘mûrda üç gün meks olup etrâf kurâlardan üç bin aded Rûm ve Bulgar ve Eflâk ve Boğdan kefereleri askerî tâ’ifesi şekilli yazıldı. Hamd-i Hudâ Çenge balkanında ve Sücülü dağında ve Koparan belinde ve Kazan belinde haydûd küffârı kalmayup askerî yazıldıklarından mezkûr dağlar harâmîlerden emn [u] amân oldu. Babadağı‘ndan yine cânib-i şimâle

Menzil-i kal‘a-i Tulça: Mukaddemâ bu dahi mevsûfdur, lâkin nehr-i Tuna’yı bu mahalden karşu adaya ubûr edince kal‘a-i İshâkça ve kal‘a-i İbrâ’il ve kal‘a-i Maçin ve kal‘a-i Kalas ve kal‘a-i Tomarova ve kal‘a-i Kili ve şehr-i İsmâ‘îl ve iskele-i Ilıçsa ve kal‘a-i Hırsova misilli etrâf kal‘alardan on bin mikdârı cünûd-ı cünüb kefere menhûsları pür-silâh gelüp taraban askeri yazılup nehr-i Tuna’yı ubûr etdikde ol gün Tulça cezîresi içre gidüp sâhil-i nehr-i Tuna’da meks olunup elli pâre gemi ile tekrâr nehr-i Tuna’yı bir günde ale’t-ta‘cîl ubûr edüp,

Menzil-i şehr-i azîm bender-i İsmâ‘îl: Bu şehir Haremeynü‘l-Muhteremeyn evkâfı olup kızlar ağası nâzırü‘n-nuzzâr olduğu ve cemî‘i imârâtı sene 1061 târîhinde mastûrdur. Bunda dahi üç gün teka‘üd olunup ol kadar kefere askeri silâhlarıyla gelüp cümle yigirmi bin aded bozacı ve çevren ve bakkal ve çakkal ve hardalcı Arnavudu ve balıkçı ve meyhâneci kefereleri gelmişdir kim cüyûş-ı cünûdumuz gûyâ camapur askeri idi. Hikmet-i Hudâ bu şehirde sâkin iken mukaddemâ Edirne'den iskele ağası olup Boğdan'a giden Kemânkeş Ahmed Ağa Boğdan'ın Yaş şehrinden kaça kaça gelüp şehr-i İsmâ‘îl'e dahil oldu ve ol gün Yalı ağasından ve Kili ve Akkirmân ve Bender ağalarından ve Bucak Tatarının ot ağalarından ve Kalga Sultân ve Mehemmed Giray Hân'dan bizim Ahmed Ağa'ya ve yeni Boğdan Beği İstifan Beğ‘e mektûblar gelüp,

"İnşâ'allâh bin yetmiş Rebî‘ulevvel'in yigirminci günü sizinle Boğdan vilâyeti tahtı olan Yaş şehri altında cem‘ olup küffâr ile bir iki kerre tokuşalım, Hudâ kerîmdir, ya taht ola ya baht" deyü Tatar Hân ve Kalga Sultân'dan mahabbetnâmeler gelince hemân ol gün İsmâ‘îl şehrinde kös ve nefîr-i rıhletler çalınup yigirmi bin kefere ve müslim askeriyle cânib-i yıldıza gidüp

Menzil-i karye-i Kışla. Andan **menzil-i karye-i Dündâr**, andan **menzil-i karye-i Ispenoz**, andan **menzil-i karye-i Sepen**, andan **menzil-i karye-i Pusita**. Andan,

Menzil-i karye-i Tabak: Bu merkûm kurâlar cümle İsmâ‘îl kazâsı köyleridir kim re‘âyâları cümle Eflâk ve Boğdan kefereleridir ve gâyet mâldâr ve mün‘im Mekke ve Medîne re‘âyâları vardır, ammâ niçe kurâların re‘âyâları Boğdan'a istîlâ eden Burunsuz Kostantin havfinden köylerin bırağup İsmâ‘îl ve Kalas ve İbrâ'il şehirlerine dağılmışlar.

Ba‘dehû bu Tabak köyünden kalkılup **vilâyet-i hudûd-ı Boğdan sâhib-isyân** hâkine kadem basılup,

Evsâf-ı kal‘a-i İskerled: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Anda meks olunup cânib-i erba‘aya karavullar ve çarkacılardan ileri çaşıtlar ta‘yîn olunup cümle cünûd-ı cünübân-ı taraban pür-silâh âmâde oldular. Andan,

Menzil-i Becne: Cümle re‘âyâsı Yaş şehri altında kâfir taburuna imdâda gitdiklerinden mâl-ı ganâ'imlerinden bulunanlar alınup köyü âteşe uruldu. Andan cânib-i garba,

Menzil-i Kekeş balkanı: Altında karavullar ile konulup ol gece Balkan ***[101b]*** dağı içine on bin tüfeng-endâz ta‘yîn olunup beri tarafda cümle asker âsûde-hâl yatdılar. Andan,

Menzil-i karye-i Tabeçin: Bunun dahi re‘âyâsı tabura imdâda gitmek ile köyü ıhrâk bi'n-nâr olundu, ammâ bu menzilde Boğdan'ın on aded iş eri boyarları ve porkalabları ve vâmoş ve vistiyar ve logofetleri ve hatmanları haçlı bayrakların kaldırup on bin güzîde Boğdan askeri cünübüyle bizim beğe gelüp tâbi‘ olduklarında bizim asker tâze cân buldular. Andan,

Menzil-i cisr-i nehr-i Burut: Kenârında meks olup çitden örülmüş cisrini küffâr kesüp bu nehr-i azîmi karşu geçmede hayli usret çekilüp ibtidâ karşu cânibe sallar ve potlar on beş bin tüfeng-endâzân geçürüp anlar karşu tarafda fi'l-hâl tabur kazup mütehassın

olduklarında bizler dahi bakıyye-i asker ile alâ mehel karşu tarafa ubûr etdikde hemân dağlar içinden bizim askere beş bin koyun ve beş yüz sığır ve yüz araba ekmek Boğdan'ın re'âyâlarından geldikde cümle askere tevzî' olup azîm ganîmet surûr [u] şâdumân oldu, ammâ mezkûr nehr-i Burut geçit vermez, dîvâne akar bir âb-ı hayât nehr-i lezîzdir. İbtidâ tulû'u tâ Leh vilâyetinden ve Erdel vilâyetinin Seykel dağlarından gelüp Boğdan diyârından cereyân ederek gelüp şehr-i İbrâ'il ile kal'a-i Kalas mâbeyninde nehr-i Tuna'ya munsabb olur nehr-i ârizdir. Ba'dehû bu nehr-i Burut'dan kalkup,

Menzil-i Sultân Süleymân depesi: Bu mahalde Süleymân Hân yedi kral ile ceng-i azîm edüp küffârı münhezim etdikde cemî'i şühedâ-yı müslimîni bir yere cem' edüp üzerlerine püşte yığup ibâdetgâh içün bir mihrâb etmişdir, ammâ gâyet âlî depedir.

Hattâ hakîr "Bu püşte bir kân-ı şühedâ ve bir makâm-ı âlîşândır" deyü hakîr piyâde reviş bu hünka üzre çıkup bir Fâtiha ile merhûm Süleymân Hân'ın ve anda medfûn olan şühedâların rûhların şâd edüp aşağıda zeyn olan ordu-yı camapuru seyr edüp âlem-i hayretde kaldım, ammâ derûn-ı dilden du'â edüp dedim ki,

"İlahî, bunda medfûn olan sa'îd-i şehîdânın rûh-i şerîfleriyçün olsun, bizim tarafımızı gâlib edüp isyân eden Boğdan küffârların makhûr ve müdemmer ve münhezim eyle" deyü tazarru' u nâlişler etdim, ammâ ilhâm-ı Rabbânî ile bildim ki du'âm hedef-i icâbetde olup bir surûr-ı hubûr hâsıl etdim. Andan ertesi gün çarka askeri çıt-a-çıt ileri gidüp,

Menzil-i nehr-i Küçük Seret: Bu nehr-i sağîr Bozav {dağlarından} ve Erdel'in Praşo dağlarının cenûbîsinden tulû' edüp bu mahalle karîb nehr-i Burut'a karışır. Andan,

Menzil-i karye-i Filçin: Ihrâk olundu. Bu mahalde kırk bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ile yalı ağası gelüp ol kış u kıyâmetde kar üzre yapınçaların çadır edüp atların arkanlara bağlayup yatdıklarında Boğdan beğimiz yalı ağasına bin koyun ve kırk sığır ve beş kîse harc-ı râh gönderüp Ahmed Ağa'mız yalı ağasına hayr mukaddem deyü bir zer-ender-zer hil'at-i fâhire geydirüp etrâf [u] eknâfa karavullar fermân olunup, andan,

Menzil-i İstifan kenîsesi: Bu mahalde kal'a-misâl bir deyr-i kavî olduğundan cümle zehâyir ve bâr-ı sakîlleri bunda papaslara teslîm edüp Yalı Tatarı askeri bizim asker ile bir yerde kat-ender-kat meks edüp cânib-i erba'aya ince karavullar ve çeteciler gönderilüp ertesi gün bi-emr-i Hayy-ı Kadîr kâfirin taburundan beş aded dil dutulup su'âl olundukda,

"Hâlâ taburumuz Yaş şehri gölünün karşusunda Galata nâm mahalde kırk beş bin tüfeng-endâz tarabansımız ve on beş bin atlı katanalarımız vardır" deyü haber verdikde, beş aded dilleri âzâd edüp ol gece tâ sabâha dak hâbdan bîdâr olup cümle hâzır-baş idik.

{Der-beyân-ı muhârebe-i tabur-ı azîm der-sahrâ-yı şehr-i Boğdan-ı Yaş}

Ale's-sabâh ki oldu, cümle yalı askeri ve bizim beğin Rûm camapur askeri tabur altına *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp giderken hikmet-i Hudâ kar tûfân üzre bir kar dahi eyle yağdı kim serçe kellesi kadar kar nâzil olur.

Yine Sannâ'-ı Lem-yezel'in kuvvet [ü] kudretin gör kim şems-i âteş-tâb zâhir olup bir mülâyim havâ oldukda kudret- issi Zü'l-celâl cânib-i şarkdan dağlar içre Kırım Hânı'nın Kalga Sultânı (–) Giray Sultân'ı kırk bin Kırım askeriyle imdâd gönderince cümle

asker bir yere gelüp ol gün îd-i azhâ olup meşveret-i azîmler oldukda,

“Hemân bu sünbül havâda küffâra amân u zamân vermeyüp uruş etmek gerek” deyü keneşi bir yere, ya‘nî müşâverede cümle asker yek-dil [ü] yek-cihet olup Yalı Tatarı çarkacı, Kırım askeri cenâheyn-vâr bizim Boğdan beğinin yemîn [ü] yesârın alup Boğdan beğimiz yigirmi bin asker-i tüfeng-endâzıyla tabl [u] alemin döğerek at başı berâber beş karış kar üzre sahrâ-yı Yaş şehrine varıldıkda ***[102a]*** hemân bizim cümle asker bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurunca zemîn [ü] âsumân mâbeyni sadâ-yı Allâh Allâh ile velvelenâk olup zîr-i pây-ı küheylânlarda olan dipi ve boranlı kar-ı pembe-misâl yine havâya perrân atıldı ve bizim asker Tatar birbirlerine karıldı ve katıldı.

Bu hâli küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr füccâr-ı dûzah-karâr görünce anların taburlarından niçe yüz pâre topları atıldı, ammâ hamd-i Hudâ bu kadar bin benî Âdem’den bir ferd-i âferîdeye bir zarar isâbet etmeyüp ancak bir ata bir şâhî top güllesi dokundu.

Ve ol ân Galata altındaki kâfirin taburın komayup ceng-i azîme mübâşeret olundukda Galata ve şehr-i Yaş’ın ne kadar kilise çanları var ise küffâra kuvvet-i kalb içün cümle nâkûs-ı erganonlara darblar urulup sadâ-yı nâkûsdan sahrâ-yı Yaş lerzenâk olup yine taraf taraf ceng-i camapur olmada. Bu mahalde hakîr bizim Ahmed Ağa ile Boğdan beğimiz yanında idik.

Beğ eyitdi, “Bolay kim Evliyâ Çelebi, şu Boğdan tahtına oturabileydim, zîrâ bu beğliğe kâmil üç bin kîse mâlımız gitdi” dedikde,

Hakîr eyitdim, “Eğer beğim, Allâh sana bu taht-ı Boğdan’ı müyesser ederse Hazret-i Peygamber’e îmân getirir misin?” dedikde,

“Allâh şâhid olsun, gizlice Muhammed Peygamber’e îmân getirmeği bana ta‘lîm eyle” deyü yemîn billâhi mugallaza etdikde,

Hakîr eyitdim: “Ey imdi beğim, gam yeme. Mu‘cizât-ı Muhammedü‘l-Mustafâ berekâtıyla taht u raht ve baht-ı Boğdan senindir” dedim.

Beğ eyitdi: “Eğer eyle olursa sana Evliyâ Çelebi beş kîse ve beş at ve beş köle ve beş yüz altun ve niçe ihsân [ü] in‘âmlar edem” deyü va‘de-i kerîmler eyledi, ammâ bu mahalde yine taburda gûnâ-gûn ceng-i Efrâsiyâb-ı Tatarî olurdu.

Âhir-i kâr vakt-i zuhur ki oldu, cümle asker ac ü zâc cümle bir nân pâreye muhtâc alay çavuşları taraf taraf nidâ edüp,

“Herkes atları ellerinde olup sehel istirâhat edüp mâhazar ta‘âmlar yenile” denildikde cümle asker atdan inüp menzil-i sahrâ-yı şehr-i Yaş‘da yaş kar üzre rikâb rikâba çıt-a-çıt olup hayme vü hargâhsız meks olundu.

Hikmet-i Hudâ bin yetmiş mâh-ı Rebî‘ulevvel’inin yigirmi dokuzuncu cum‘a gün “Ceng memnû‘dur” deyü herkes âsûde hâl olup dağlarda ve bâğlarda âteşler yakup otururken,

“Bire kâfir taburdan çıkmış. İşte topların çeküp erganon ve torompete boruların çalup geliyor” dediklerinde, hemân cümle asâkir-i İslâm tarfetü‘l-ayn içre esb-i tâzîlerine süvâr olup, bizim beğ dahi cümle tüfeng-endâz piyâde tarabansların kat-ender-kat çıt-a-çıt dizüp atlılarımız ensede kafâdâr olup giderken hemân küffâr-ı dûzah-karâr sahrâ-yı Yaş‘a

geldikde beyâz kar üzre kara şapkalı kâfir kara nahır gibi zeyn olunca hemân içimizden bir sadâ-yı Allâh Allâh kopup ibtidâ Kalga Sultân yigirmi bin Tatar ile kâfire koyulup kâfir-i bed-girdâr-ı murdâr dahi “Yajuj Yajuj” deyüp papasları çan çan çan nâkûsların çalarak bizim asker üzre hücûm edüp ibtidâ bir yaylım top, andan bir yaylım tüfeng atup iki asker birbirine karış katış olup, anı gördük:

Birkaç yüz Tatar hâk-i mezellete düşünce hemân Kalga Sultân bir kerre cengden yan verince hemân küffâr fürce bulup şîrînleyüp Tatarı kovarak bizim askerimiz üzerine geldikden bizden anlara bir yaylım kurşum urup ceng [u] cidâlde iken hemân yine Kalga Sultân askeriyle dönek edüp aslâ küffâra bakmayup hemân Galata’da olan kâfirin taburuna girüp gâret [u] âlân u tâlâna başlayınca, hemân küffâr bu hâli görüp tabura ve şehr-i Yaş‘a girmeğe cân atup cümle top u tüfeng ve fişeng ve cebehâne ve bârhânesin bize bırağup *“Firâren an tevâli’l-kesürât”* deyüp kaçmada.

Ol ân bizim asker ile kırk bin Bucak Tatarları kâfirin akîbince kova kova kıra kâfiri Yaş şehrine dıkdıkda, etrâf-ı şehri Tatar âteşe urdukda kâfirin yeri dârü‘l-bevâra dönüp şehirde karârları firâra mübeddel olup şehir ile karşu Galata mâbeyninde olan göl üzre kalın buz donmuşdu.

Mukaddemâ niçe bin küffâr ol buhayre buzu üzre şehr-i Yaş‘a ve Yaş‘dan Galata’daki tabura buz üzre varup gelirlerdi. Bu kerre Tatar şehri âteşe urunca buz üzre beş bin mikdârı kâfir cân havliyle varınca hemân buz obrulup gözümüz önünde bu kadar bin küffâr-ı hâksâr atları ve donlarıyla buz altına geçüp cümle gark olduğun küffârlar görünce hemân şehirden ve Galata taburuna giremeyenler ol şiddet-i şitâda dağlara düşüp firâr etdiler.

Hamd-i Hudâ ân-ı vâhidde Yaş gölü kenârında küffâr-ı Boğdan’a bir sâtûr-ı Muhammedî uruldu kim nısf sâ‘atde on iki bin yedi yüz küffâr dendân-ı tîğdan geçüp beyâz kar üzre beyâz cesed-i küffâr beyâz çakıl taşı gibi yatırdı ve beş binden ziyâde küffârı dahi ecel buz altına batırdı ve on bin aded küffâr dest-i İslâma esîr-i pâ-beste ve dil-haste ***[102b]*** yatırdı.

Hamd-i Hudâ cümle guzât-ı müslimîn mansûr u muzaffer olup mâl-ı ganâ’imler ile muğtenim olup İstifan Beğ‘i Boğdan tahtına oturdup üç gün üç gece sürûr [u] şâdumânlar fermân olunup ol ân sa‘âdetlü pâdişâha feth [ü] fütûhât müjdeleri giderken Bucak Tatarı ve Kırım Tatarlarına bozulan küffâr-ı dûzah-karârın ardları sıra kovmak fermân olundukda hakîrin atları tavlı ve vücûdumda kuvvet [u] kuvâ olmak ile Ahmed Ağa’mızdan ve beğden me’zûn olup sekiz atımla ve yedi aded yarar huddâm-ı pür-silâhlarımla *bism-i İlâh* deyüp,

Boğdan’ın Yaş şehrinden Boğdan ve Eflâk vilâyetlerin gâret ve âlân u tâlân etmeğe azîmet etdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ ol gün *bism-i İlâh* ile ılgar edüp sahrâ ve dağ u bâğ ve çengelistânda üç bin aded kâfir bulup niçe yüzü tu‘me-i şemşîr-i bürrân olup bakıyyetü‘s-seyfi esîr-i kayd [u] bend olup ol gün,

Menzil-i nehr-i Bozay kenârı: Bu mahalde bî-bâk ü bî-pervâ yatup ale’s-sabâh kûh-ı bî-amânlara girüp bî-nihâye şikârlar alarak,

Evsâf-ı kal‘a-i bâlâ, ya‘nî Hisâr-ı Seçova: İbtidâ bânîsi Leh Kralı (–) nâm kral-ı dâllindir. Ba‘dehû Boğdan keferesi istîlâ edüp anların destinde kalmışdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim lisân-ı Boğdan'da Seçva sarp yere derler. Bu kal‘a bir yalçın kaya üzre olmak ile Seçva'dan galat Seçova derler. Hakkâ ki seço üzre gâyet sa‘b ve metîn kal‘adır, ammâ sefer üstü olmak ile içine girüp ne cirimdedir ve ne kadar âsâr-ı binâları vardır görmek müyesser olmadı. Ancak seng-i hârâ üzre seng binâ bir küçük kal‘a-i ra‘nâdır kim diyâr-ı Boğdan'da kal‘a nâmıyla bundan gayrı kal‘a yokdur. Cümlesin sulh içinde Yıldırım Bâyezîd Hân yıkmışdır. Ancak bu kal‘a ol asırda Leh kralı hükmünde olmağın münhedim olmayup sonra Boğdan bu kal‘aya mâlik olmuşdur. Kal‘a-i Hotin'e bir merhale yer karîbdir ve nehr-i Turla aşrı kal‘a-i Rıdvaniçse ve kal‘a-i Kamaniçse'ye iki konak karîb kal‘a-i Seçova'dır. Hakîkatü'l-hâl kıblesi tarafı bir vâsi‘ ovaya vâsıl olmuşdur. Bu kal‘anın hâkimi Boğdan Beği tarafından hatman ve boyar ve porkalabları üç bin asker-i tarabansa mâlik olup bizim yalı ağası ve Kalga Sultân'a arabalar ile me'kûlât [ü] meşrûbât hedâyâlar getirüp kal‘adan yetmiş seksen aded toplar atup şâdumânlar etdi.

Mukaddemâ Boğdan'da isyân eden Burunsuz Kostantin üç yüz ümmet-i Muhammed bâzergânları Yaş şehrinde esîr edüp bu kal‘ada anları cümle haps etmişdi. Hamd-i Hudâ cümlesin hatmandan taleb etdikde aslâ tereddüd etmeyüp her birine birer re's atlar dahi verüp cümle halâs olup bizimle sefere gitdiler. Andan kalkup cânib-i garba,

Sahrâ-yı Filçe: Andan

Kûh-ı Okna: Cümle dağı ve taşı tuzdur kim dağları esîr ve mücrimler delüp mağârâlardan kaya kaya tuz çıkarırlar. Başka vâmoş kefere hâkimi vardır. Bunda iki yüz aded ümmet-i Muhammed esîr bulup cümlesin mağârâlardan çıkarup halâs etdik, ammâ niçesi güneş görünce merhûm olup anda defn etdik. Niçesi bizimle atlara binüp giderken merhûm olup anlardan az kimesne halâs oldu. Eğer bu Okna mağârâları cahîmin mâ-vaka‘ı üzre tahrîr eylesek gûyâ çâh-ı gayyâ-yı ve derk-i esfeli vasf eylemiş oluruz. *Allâhümme âfinâ*.

Andan cânib-i garba dağlar içre gidüp kurâ vü kasabâtları ıhrâk edüp mâl-ı ganâ'im üsâ[râ]lar alup giderken ardımızdan Tatar Hân'ın ve Vezîria‘zam Köpürlü Mehemmed Paşa'nın birer mükellef kapucubaşıları hatt-ı şerîf ile gelüp eyle buyurmuşlar kim,

"Sen ki Hân-ı âlîşân karındaşımın kalgası ve kulum yalı ağasısın, kırkar bin Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr nökerâtla Boğdan diyârın fetihden sonra Eflâk diyârında isyân eden Mihne nâm la‘în ü pelîdin hakkından gelüp elin vilâyetin harâb ü yebâb edüp üsârâları ve mâl-ı ganâ'imleri helâl-i hoşunuz ola" deyü hatt-ı şerîf kırâ'at olundukda Tatar askerimizin her biri gûyâ ejder-i heft-sere dönüp ol gün hemân *bism-i İlâh* ile seksen bir bin Tatar ve dörd kerre yüz bin at ile,

Vilâyet-i Boğdan'dan Eflâk memleketine sefere gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ cümle asker bir yere gelüp keneş ve meşveret edüp cümle yarar atlarına süvâr olup mukaddemâ aldıkları esîrleri cümle Iskıntı nehr[i] kenârında kılıçdan geçirüp salt kalup cümle sadaklı ve savatlı ve cürd atlı yiğitler olup ol gün çapul civerüp tâ vakt-i gurûbdan otuz bir sâ‘at yer alup,

Menzil-i kasaba-i Iskıntı: Ol ân üç yüz aded hânesin âteşe urup bu kadar mâl-ı

ganâ'im ve üsârâlar alındı. Andan yine cânib-i garba ılgar-ı çapul edüp,

Menzil-i kasaba-i Vasiloy {Vasilev}: Bu dahi ıhrâk olup mâl-ı ganâ'imi alındı. Andan,

Menzil-i kasaba-i Birlad {Burlat}: Bunu dahi harâb etdik. Andan,

Menzil-i şehr-i Teküc: Bunun cümle ahâlîsi ve boyarları hedâyâlar ile karşu çıkup ***[103a]*** şehirleri ıhrâk olunmadı. Andan yine garba ılgar ile,

Menzil-i şehr-i azîm Fohşan: Boğdan ve Eflâk'ın iki boyarı bu şehre hükm edüp gümrük alınır şehr-i azîmdir kim re'âyâ ve hatmanları karşu gelüp bî-kıyâs hedâyâlar getirdiklerinden şehirleri nehb u gâret u hasâret olmayup berbâd olunmadı. Ertesi gün nehr-i Fohşan'ı atlar ile ol mahalde geçüp **vilâyet-i Eflâk**'dır, andan ılgar ile gidüp

Sevâd-ı mu'azzam şehr-i Rimlik: Cümle re'âyâsı Mihne taburuna gitmek ile şehir âteşe urulup mâl-ı ganâ'im ve üsârâlar bulunmadı. Andan yine garb cânibine ol gün çengelistân dağlar içre ılgar ederken sekiz bin güzîde esîrler alınup, andan,

Menzil-i kasaba-i Bozav: Gâyet ma'mûr idi. Bir vakt-i seher ıhrâk bi'n-nâr olup her kâfir âteş havfinden evlerinden taşra çıkınca cümle on bin ma'dûd kâfir bilâ-ceng [u] cidâl esîr-i kayd [u] bend-i hicrân oldular. Andan yine garba meyyâl,

Menzil-i kasaba-i Geregiçse: Vakt-i şâfi'îde bu şehri çevirüp bir kefere dahi hânesinden çıkmadan şebhûn edüp yedi bin aded pâk u pâkîze mahbûb u mahbûbeleri esîr-i giriftâr edüp bu kadar mâl-ı ganâ'im alınmışdır kim cümlemiz bay olduk, ammâ şehri âteşe urmayup andan ılgar ile ol gece,

Menzil-i taht-ı Eflâk bender-i azîm Tirkoviş: Bunu dahi vakt-i şâfi'îde muhâsara edüp vakt-i Hanefîde "Allâh Allâh" deyüp hücûm edüp içinde aslâ karşu gelir eli dutar kâfir bulunmayup cümle tabura gidüp ancak yigirmi üç bin aded avrat ve oğlan ve bintân esîrler ve yetmiş aded kilisalardan bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı hazâ'inler alınup bu mahalde Gâzî Batır Ağa'yı mâl-ı menâl üsârâlar üzre on bin yiğit dündâr kalup cümle asker salt kalup bu kerre cânib-i kıbleye ılgar edüp dokuz sâ'at yeri bir sâ'atde alup yine vakt-i seherde,

Menzil-i taht-ı Eflâk şehr-i azîm Bükreş: Benderin muhâsara edüp ale's-sabâh Allâh Allâh diyerek şehre asker-i Tatar istîlâ edince cümle avrat ve oğlan ve bintân câme-hâblarından uryân çıkup bir gırîv-i feryâd ederek cümlesi esîr-i nâlân olup bunda dahi ol kadar mâl-ı menâl-ı hazâ'in ve defâ'in ve tefâruk kısmı alınmışdır kim ta'bîr ü tavsîf olmaz. Hemân yigirmi altı bin aded güzîde esîr ve altı yüz araba mâl-ı emti'a alınup bu kadar üsârâları yine dündâr Batır Ağa'ya teslîm olunup yine salt kalup bir cânibe teveccüh ederken Akkirmân askerimiz elli aded katana dil esîrler dutup söyledildikde eyitdiler kim,

"Vallâhi, bizim Eflâk Beği Mihne kralımız Türk'ün Fazlî Paşa ve Konakçı Kara Alî Paşa ve Cân Arslan Paşa ve gayrı niçe paşalar ve beğleri bozup askerlerin kırup kimini Tuna'ya döküp gark oldular. Paşaları Yergöğü kal'asına kapandılar. Hâlâ Yergöğü altında ceng-i azîmdir. Eğer Yergöğü kal'asın alırsa Tuna buzlayup durursa Nigebolı şehrin ve Uruscuk şehrin ve Silisre şehirlerin cümle vursamız gerekdir" deyince birkaç kâfirin kellesin kesüp beşini âzâd edüp hemân sâ'at Bükreş şehri altından yine cânib-i kıbleye

ılgar edüp giderken şâhrâhlar üzre niçe bin sünnetli ümmet-i Muhammed mevtâlarına râst gelirdik. Meğer Mihne kâfirin kırdığı bâzergân ibâdullâhları imiş. Bu mevtâları geçüp dağlar içre giderken anı gördük.

{Der-beyân-ı fütûhât-ı tabur-ı Eflâk be-sahrâ-yı kal'a-i Yergöğü be-dest-i Tatar}

Dağlar içinden bir beyâz bayrak zâhir olup niçe bin küffâr piyâde ellerin ardlarına komuşlar. Aslâ silâhları yok. Hemân niçesi gelüp Kalga Sultân'ın ve yalı ağasının ayağına düşüp atlarının tırnakların öpüp durdular. Bunlardan su'âl olundukda eyitdiler kim,

"Vallâhi, bizler Eflâk re'âyâsı boyarları ve hatmanlarıyız. Mihne Cüvân Beğ bizi gücile kendüye tâbi' olup Yergöğü'de Osmânlı ile ceng ederken işitdik ki cenâbınız Boğdan'da Burunsuz Kostantin'i bozup bu mahalle geliyorsuz. Bizler dahi şimdi kaçup size geldik. Cüvân Beğ hâlâ sizden bî-haberdir. Yergöğü'de paşalar ile ceng ediyor" deyince, hemân Kalga Sultân bu kâfirlerin eşbehlerin bile alup kulağız edüp cümlemiz yarar kazaklanmış atlara binüp *"Tevekkülen-alallâh"* diyerek Yergöğü kal'ası üzre ol ân varup gördük kim yedi kat tabur Yergöğü kal'asın ihâta edüp bî-bâk u bî-pervâ kal'ayı döğerler. Hemân bir kerre *el-azametullâh* ism-i Celâl'a rehâ buldurup "Allâh Allâh" deyince hamd-i Hudâ cümle küffâr bir kerre "Bire Tatar geldi" deyince, kara şapkalı küffâr kara nahır gibi bir kerre yerinden sökülüp niçe bini nehr-i Tuna'ya atlarıyla cân atup cân ber-cehennem gark oldular.

Niçe bini dahi piyâde ve atlı dağlara düşüp ardları sıra bizim Tatar askeri düşüp anları kova kıra gitmede. Beri cânibde Yergöğü kal'asında bu kadar zamândan berü mahsûr olan paşalar ve asker-i İslâmlar kal'adan taşra çıkup secde-i şükürler edüp Kalga Sultân'a ve yalı ağasına semmûr kürkler geydirilüp hakîre dahi bir semmûr kafâsı kürk ihsân olunup Paşa askerleri dahi firâr eden küffârların akîblerine düşüp gitmede, ammâ hikmet-i Hudâ ol gece bir şiddet-i şitâ kopup bi-emr-i Hayy-i Kadîr nehr-i Tuna donup pây-ı taht olunca azamet-i Hudâ bu kadar zamândan berü Tuna'nın karşu tarafında muhâfazaya duran deryâ-misâl asker fursat bulup "Bire küffâr bozulmuş" deyince ümmet-i Muhammed buz üzre Tuna'yı ***[103b]*** ubûr edüp beri Yergöğü'den geçüp üç gün üç gece dağlarda ve bellerde ve köy kendlerde biter ot ve öter horos komayup hadd [ü] hasrın cenâb-ı Kibriyâ bilir ol kadar hayvânât ve mâl-ı ganâ'im üsârâlar ile asâkir-i nusret-me'ser muğtenim oldular kim bir dahi böyle olmamışdır. Hemân ol sâ'at bu feth-i meserreti Fazlî Paşa ve Kalga Sultân âdemleriyle sa'âdetlü pâdişâha arz eyleyüp Kalga Sultân efendimiz ile kırk bin asker olup,

Eflâk vilâyetin nehb u gâret ederek yine Boğdan vilâyetine avdet etdiğimiz konakları ayân u beyân eder

Ammâ bu mahalle münâsib olmak ile tahrîr olundu.

Der-beyân-ı sebeb-i isyân-ı kefere-i Eflâkân

Mukaddemâ Âsitâne-i sa'âdet'de Boynueğri Mehemmed Paşa sadrıa'zam iken Eflâk beği olan (–) nâm kral-ı dâl hazîne-i pâdişâhı vermeyüp isyân [u] tuğyân ederek diyâr-ı Erdel'e firâr edüp anda hakkından gelindi. Ez-în-cânib,

"Ayâ Eflâk beğliği kime ihsân olsa?" deyü müşâvere olundukda cümlenin ittifakıyla Köpürlü Mehemmed Paşa-yı Boynudoğru İslâmbol'da Ken'ân Paşa'nın Âtike Sultân'ı yanında neşv ü nemâ bulup perverde olmuş Fârisîhân ve hattât ve şi'r fehim Rûm

kiritsisi necîb ü reşîd Mihne Çelebi ve Cüvân Çelebi nâmıyla meşhûr-ı âfâk olup erbâb-ı dîvân mâbeyninde hayli vak‘ u vakârı var idi. Ana Eflâk beğliği sadaka olunup tuğ ve tabl [u] alem verildikden mâ‘adâ ber-vech-i karz-ı hasen Âtike Sultân bu Mihne Çelebi’ye yüz kîse verüp cemî‘i mühimmât [u] levâzımâtların görüp İslâmbol’dan bir acâ’ib pâk alay ile başında muhzır ağa süpürgesiyle çıkdı kim gûyâ bir vezîr-i mükerrem alayı idi, tevâbi‘ât [u] levâhikatında aslâ ve kat‘â kefere yok idi. Cümle pâk ve mülebbes ve muhteşem ve müselmân kapucubaşılarıyla alay edüp Melek Ahmed Paşa’nın Topçular nâm sarâyında meks edüp andan kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek her menzilde firâvân kefere ve fecerelerin cünd-i cünübün başına cem‘ edüp bî-hadd ü bî-ad va‘de-i bâtılalar ile başına bî-mezheb müslim şeklinde âdemleri dahi kapucubaşılar ve sâ’ir tevâbi‘ u levâhıklar yazup ve yollar üzre niçe yüz aded mâldâr bâzergânlara va‘de-i dürûğlar ederek Eflâk tahtı olan Bükreş şehrine varup karâr-dâde oldukda cümle re‘âyâ vü berâyânın ve cümle boyarların metâ‘larına narh verüp ucuz bahâ ile bey‘ [ü] şirâ edüp sûret-i Hak’dan görünüp adl [ü] adâlet-i Enûşirvân’ı gösterdi ve kendi metâ‘ların dahi borçlularına yok bahâya verüp herkese ve her tüccâra iltifât ve ihsân ü in‘âmlar eyleyüp,

“Yine mâl-ı firâvânlarınız ile gelüp ticâret idün. Size dahi ucuz bahâ ile görmediğiniz bilmediğiniz metâ‘lar veririm ve kimden isterseniz her metâ‘ı alıveririm” deyüp ümmet-i Muhammed’e hâb-ı harkûş verirdi ve Âsitâne tarafına arz etdi kim,

“*Elhamdülillâh*, diyârımızda niçe bin ümmet-i Muhammed oldu. Bize bir beş yüz akçe molla gönderesiz kim niçe mesâlih-i müslimîn da‘vâsı düşer. Elbette bir molla lâzımdır. Ve izn-i pâdişâhî ile bir câmi‘ binâ edeyim, yâhûd pâdişâhım tarafından bir câmi‘-i selâtîn binâ edem. Ana dahi e’imme ve hutebâ ve meşâyih-i mürtezika ve huddâmân gönderin” deyü Der-i devlet tarafına âdemler gönderüp,

“Ba‘de’l-yevm sikke ve hutbe pâdişâhımın olsun” dediği haberi [ma‘lûm-ı] cihângir olup cümle ibâdullâh hamd [u] senâ etdiler.

Ve cemî‘i ahâlî-i vilâyet {halkı} i‘timâd edüp Eflâk memleketine ol kadar ribâhor âdemler mâl-ı firâvânlarıyla cem‘ oldu kim ale’l-hisâb on Mısır hazînesi mâl Eflâk diyârında cem‘ olup on bin âdem dahi ale’t-tahmîn müselmân cem‘ olmuşdu, el-uhdetü ale’r-râvî.

Hemân bir gün ale’l-gafle Mihne Beğ mel‘ûn cemî‘i yalılara âdemlerin gönderüp,

“Bir müselmân geçirmen ve bir kuş uçurman” deyü haberler gönderüp cemî‘i Eflâk şehirlerine emrler ile boyarlar gönderüp,

“Taht-ı hükûmetinizde olan cümle müselmânları kırup mâl-ı hazâ’inlerin bana gönderesiz” deyü haber gönderdikde, eyle rivâyet ederler kim üç günde on yedi bin ümmet-i Muhammed kılıç ve harbe ve navorta ve baltadan geçüp Bükreş ve Tirkoviş ve gayrı şehirlerde ümmet-i Muhammed’den mürted olanları dahi haps edüp mâlların alup anları dahi niçe gûne izâ ve işkence ile cümle kırdı, ammâ bir bayrak sekbân ve bir bayrak sarıca ve niçe yüz yeniçeriler bir yere gelüp mürted olmağı kabûl etmeyüp ceng ede ede niçe bin küffârı kırup cümlesi selâmet Yergöğü kal‘asına düşerler.

Ba‘dehû mezkûr hîz-ı bî-temiz Mihne Cüvân Beğ bu kadar mâl-ı hazâ’ine mâlik olup Erdel ve Leh ve Çeh ve Nemse ve İsfaç ve Eflâk ve Boğdan ve Kazak-ı Akdan yüz bin

ma‘dûd küffâr cem‘ edüp isyâna bel bağlayup hazîne vermediğinden isyânı zâhir olup deryâ-misâl kefereler cünd-ı cünübü cem‘ edüp Silisre ve Uruscuğ’ı Nigebolı İrşova’yı Vidin’i Feth-i İslâm’ı urup nehb u gâret etmeğe etek der-miyân etdikde Burunsuz Kostantin dahi sekiz bin askerle Yaş şehri üzre gelüp Boğdan beği olan Kite nâm kefere-i fecere mukavemete kâdir olmayup diyâr-ı Kırım’da Mehemmed Giray Hân’a kaçup bizimle Tatar askeri ta‘yîn olunup hamd-i Hudâ diyâr-ı Boğdan ve tabur-ı Eflâkân feth [ü] fütûh oldukda hikmet-i Hudâ ol şiddet-i şitâda nehr-i Tuna’nın yüzü dondu ve buz oldu ve cümle guzâtın yüzü güldü ve kol kol asker-i İslâm Eflâk diyârın nehb ü gârete ***[104a]*** girdi.

Ve el vilâyet-i Eflâk harâb u yebâb ve halkı esîr-i kebâb ve evleri türâb olup cümle emvâl [ü] erzâkları pâymâl-ı rimâl olup işleri tamâm olunca hikmet-i Hudâ on günden sonra nehr-i Tuna’nın buzu sökülüp buz pâreleri hırmen hırmen cereyâna başladı, ammâ bu mahalde Eflâk’ın bir mün‘im boyarı bizim serdârımız Kalga Sultân’a üç yüz tevâbi‘ [ü] levâhık ehl [ü] ıyâliyle gelüp hakîr parmak kaldırdup cümlesin İslâm ile müşerref eylediğimiz bu hakîre mâl-ı ganâ’imden azîz izzetdir.

Kalga Sultân dahi eğninden semmûr lipaçesin ol [nev-]müslime geydirüp hakîr ismine Mehemmed dedim. El-Fâtiha denilüp Kalga bunlara üç yüz yiğit koşup bu kadar mâl-ı firâvânıyla Tuna kenârına gelüp bu boyar-ı nev-yâr-ı nâçâr-ı âkıbet-endîş-i bî-kîş,

“Emn [u] amân ve îmân İslâm tarafındadır” deyü cemm-i gafîr ile birkaç transa gemilere binüp karşu tarafda Nigebolı müsellimi Memi Ağa’ya Kalga Sultân mektûblarıyla vardıkda, yine tecdîd-i îmân edüp mü’min ve muvahhid oldukda cümle ahâlî-i vilâyetden Çerkes Ömer Ağa ve alaybeğleri ve gayrı zu‘amâ ve tüfengçi usta Mustafâ dahi bu yeni müselmâna i‘zâz u ikrâm edüp sarây-ı âlîler verüp Nigebolı‘da emn ü emân ve îmân bulup Tatar-ı adû-şikârın nehb u gâretinden halâs olup âkıbeti hayr oldu.

Ammâ isyân eden Mihne la‘înin âkıbeti hayr olmayup kırk bin asker ile ardına düşüp kova kova tamâm olduk. Meğer ol hîz-i bî-temiz ve bî-temyîz Eflâk’dan gece ve gündüz yarar atlar ile Erdel diyârının Praşo şehri dağların aşup bu kadar zî-kıymet cevâhiriyle başın kurtarup Erdel vilâyetine vardıkda Erdel Kralı Rakofçi la‘în ve Kemen Yanoş la‘în ol hîze mu‘în olmayup anda zehirleyüp mürd olunca cümle zî-kıymet mâl-ı cevâhirin alup cân ber-cehennem gitdikde taraf-ı devletden Eflâk beğliği Duka nâm pelîde sadaka olundu, *ve’s-selâm.* Ammâ bizler,

Kalga Sultân ile Boğdan’a bir gayrı yoldan gidüp gâret etdiğimiz diyâr [u] duyûrları bildirir

Evvelâ kal‘a-i Yergöğü‘den cânib-i şimâle giderek Çul ovasın geçüp sehel istirâhat olundu. Çul ovası denmesinin aslı oldur kim kaçan kim sene (–) târîhinde Yergöğü kal‘asın Yıldırım Hân binâ etmeğe murâd etdikde zemîni bir fecc-i amîk bataklık olmak ile cümle re‘âyâ vü berâyâ ve asâkir-i İslâm’da ne kadar çul ve tobra ve kebe ve keçe var ise bu sahrâya cem‘ olup dağlar gibi yığıldığından hâlâ Çul ovası derler.

Ba‘dehû cümle çulları Yergöğü kal‘ası batağına doldurup üzerlerine çit ve ıskara ve karaçavlar çatup Yergöğü kal‘asın binâ etdikleriyçün kal‘a-i mezbûra Çul kal‘ası derler. Ba‘dehû taşra kal‘asın sene 816 târîhinde Çelebi Sultân Mehemmed ibn Yıldırım Hân binâ ederken yerin göğün askerin cem‘ edüp binâ etdiğiyçün Yergöğü kal‘ası derler.

Ez-în-cânib Kalga Sultân'ımızla Çul ovasından dahi kalkup yine cânib-i şimâle,

şehr-i Tirkoviş: Henüz imâra başlayup re'âyâsı gelmeğe başlamışlar. Anda hayli hedâyâlar gelüp niçe yüz aded esîrlerimize mâl-ı firâvân verüp esîrlikden halâs etdiler.

Andan şehr-i Bükreş'e varılup dağlardan ahâlîsi gelmeğe başlayup hayli mâl verüp beş yüz esîrlerin halâs etdiler.

Andan yine şimâle ılgar edüp tâ Deli Orman nehri kenârında köyleri gâret edüp üç yüz esîr alındı.

Andan karye-i Körtin'i gâret etdik.

Andan nehr-i Lavaho kenârlarında olan köyleri hasâret edüp bin aded üsârâ alındı.

Andan nehr-i Selorin kenârındaki kurâları ve çiftlikleri urup harâb etdik.

Andan nehr-i Radvay kenârların yebâb ve keferelerin esîr-i kebâb etdik.

Andan nehr-i Arciş kenârlarında iki bin aded pâk esîr alındı. Andan,

Menzil-i karye-i Yeseçen: Bunda aslâ esîr mâl-ı ganâ'im bulunmayup Erdel diyârına firâr etdiklerinden köyleri ıhrâk bi'n-nâr oldu.

Andan bir gayrı yol ile gerü kıble cânibine dönüp yine şehr-i Tirkoviş'e gelindi.

Andan cânib-i şarka,

Karye-i Çarpa: Bunu dahi harâb edüp ubûr etdik. Andan nehr-i Prahova'yı geçüp karye-i Sirimba'yı geçüp ılgar ile nehr-i Yaloniçse batağın atlar ile geçüp niçe köyler ıhrâk olunup mâl-ı ganâ'imler alındı, ammâ isimleri ma'lûmum değildir.

Andan mukaddemâ tahrîr olunan harâb u yebâb Geregiçse kasabasın geçüp dağlarındaki becenelerden üç bin aded esîr [u] mâl-ı ganâ'imler alındı, ammâ yetmiş aded dilâver batır yiğitlerimiz şehîd olup cesed-i şerîflerin atlara yükledüp Kırım diyârına göndermeğe ta'ahhüd edüp kâfir diyârında komadılar kim ba'dehû kâfir Tatar meyyitlerin âteşe yakar.

Andan nehr-i Prahova'nın başında Erdel hudûduna seğirdüp altı bin esîr ve iki kerre yüz bin koyun ve altı bin sığır sürüp nehr-i Sir kenârında meks edüp kazanlar asup niçe yüz sığırları ve ba'zı yorgun atları boğazlayup talkan ve kurutlar ve kazılar ve yazmalar yeyüp ol gece zevk u safâlar etdik, ammâ yine cânib-i erba'amızda karavullarımız mukarrerdir.

Andan kasaba-i Bozav dağların geçüp ve nehr-i Bozav'ı başından ubûr ederken niçe yüz aded ***[104b]*** esîrler ve niçe bin aded hergele atları ganîmet alup Rimlik şehri dağları içinde becenelerde ceng-i azîmler edüp bî-hisâb mâl-ı ganâ'im ve altı yüz aded esîr alınup Güherçile dağın geçüp bir gün gitmişken Tatarın âdeti üzre salt kalup bir günde yine gerüye çapul civerüp yine Güherçile dağlarından ve Rimlik şehri yaylalarından hadd [ü] hasrı yok ol kadar mâl-ı firâvân ve ganâ'im ve üsârânın güzîdeleri kabza-i tasarrufumuza girdi kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmaz.

Cümle küffâr-ı hâksâr "Tatar-ı adû-şikâr, şikârların alup geçdi" deyü dağlarda mütehassın oldukları becenelerden mâl [u] menâlleri ile çıkup sahrâlarda köylerine inerken niçe bin

arabalara yollarda râst gelüp bilâ-ceng [u] cidâl ve lâ-harb u kıtâl etmeden cümle küffâr evlâd [u] ensâblarıyla giriftâr-ı bend-i belâ olup hemân yüz yetmiş bin sığır ve at ve dörd kerre yüz bin aded koyup sürülüp meymene ve meysere ertesi gün,

Menzil-i şehr-i Fohşan‘da Fohşan nehrin bu kadar mâl-ı ganâ’imle ayakdan geçüp karşu tarafda şehr-i Fohşan içre konuldukda mukaddemâ Eflâk diyârında alınan esîr ve mâl-ı ganâ’imleri on bin yiğit ile Batır Ağa’ya teslîm olunup Kırım’a gitmeğe me’mûr olmuşdu. Hamd-i Hudâ cümlesine selâmetle bu Fohşan şehrinde râst gelüp bir yere cümle asker gelüp deryâ-misâl asâkir-i nusret-me’ser olduk, ammâ on bin araba yükü mâl-ı ganâ’imlerimiz olup ayağımıza bağ oldu, ammâ yüreğimiz tâze tâze yağ olup esîrlere dâğ üzre dâğ-ı derûnlar olup bir gece bu şehr-i Fohşan’da âsûde hâl yatup şiddet-i şitâ dahi gidüp havâlar mu‘tedil olmağa başladı, ammâ bu şehr-i Fohşan vilâyet-i Boğdan’ın haddinde olmağile bizimle gelen Boğdan beği tarafından Kalga Sultânımıza ve yalı ağamıza ve sâ’ir zor-batır iş erlerine ve ot ağalarına ve kart kişilere bî-hisâb hedâyâlar gelüp,

“şimden gerü benim elim vilâyetim nehb u gâret etmeyesiz” deyü ricânâmeleri geldikde ot ağaları dellâllar nidâ edüp,

“şimden gerü çapula gideni ve köy yakup mâl ve davar ve ton alanın hakkından gelinüp Kalga Sultânımız özün sokar” deyü nâdîler nidâ edüp herkes çapula gitmeden me’yûs olup aldıkları üsârâ ve mâl-ı ganâ’imleri selâmete çıkarmak kaydında olup, ba‘dehû Fohşan’dan kalkup cânib-i şarka şâhrâh ile,

Menzil-i şehr-i Teküc: Andan,

Menzil-i kasaba-i Birlad: Andan kalkup nehr-i Birlad’ı geçüp ol günde nehr-i Vasiloy’ı derd-i mihnet ile geçüp,

Menzil-i kasaba-i Vasiloy: Bir gece yatup cümle re‘âyâsı ve berâyâları azîm hedâyâlar ile gelüp mâl-ı firâvânlar verüp ricâlar ederek sekiz yüz aded esîrlerin ve yetmiş bin aded koyunların kurtardılar.

Andan yine nehr-i Birlad deresi içre gidüp ol gün nehr-i Iskıntı deresi kenârınca gidüp niçe renc [ü] anâ çekerek,

Menzil-i kasaba-i Iskıntı: Bunda dahi niçe bin koyun ve sığırlar satıldı, ammâ esîrler ve atlar aslâ satılmadı, zîrâ sığır ve koyun Tatar’a ayak bağıdır, ammâ at ve esîrler yürek yağıdır.

Andan yine şarka giderken yeni Boğdan beğimiz mehterhânesin çalarak bu kadar bin askeriyle Kalga Sultân’ımıza karşu çıkup “Gazânız mübârek ola” deyü Kalga Sultân’a bir semmûr kürk ve beline bir mücevher kılıç kuşadup yalı ağasına bir zer-ender-zer hil‘at-i fâhire ve sâ’ir iş erlerine birer çuka çekman ve tonlar geydirüp cümle asker-i İslâm ile kırk birinci günde şehr-i Yaş‘a dahil olup velî-ni‘am Gazzâzzâde Ahmed Ağa efendimizle ve Fazlî Paşalı Kemânkeş Ahmed Paşa efendimizle ve niçe yüz aded ahibbâ ve dostânlar ile müşerref olup hamd-i Hudâ bu şehre on aded pençe-i âfitâb esîr gulâm ile ve dörd aded pâkîze bintân ile ve on yedi re’s at ve bu kadar mâl-ı ganâ’imle selâmet dahil olup Ahmed

Ağa efendimize hedâyâlar verüp andan ve beğden ve gayrıdan ihsânlar alup konağımızda sâkin olup taht-ı Boğdan olan Yaş şehrinin evsâfın tahrîr etmeğe iltizâm-ı mâlâ-yelzem eyleyüp şehrin enderûn [u] bîrûnını gezüp seyr [ü] temâşâ ederdik.

Bu günlerde Kalga Sultân Boğdan beğimiz İstifan Beğ‘den yigirmi kîse hakk-ı tarîk hidmeti mukâbelesinde alup iki yüz re’s atlar dahi ihsân olunup Kırım diyârına bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imle revâne olurken hakîre dahi beş esîr ve altı yorga ihsân edüp azm-i râh-ı Kırım etdiler, *Hudâ-yı Müte‘âl yolların âsân ede.*

Andan yalı ağasına dahi İstifan Beğ beş kîse harc-ı râh ve beş at ihsân edüp anlar dahi bî-hadd ve bî-kıyâs mâl-ı ganâ’im ve üsârâlar ile vilâyet-i Akkirmân’a revâne olduklarında anlar dahi hakîre ihsânlar etdiler.

Ba‘dehû konağımızda âsûde-hâl zevk u safâda iken bir gün İstifan beğimiz huzûruna varup esnâ-yı kelâmda tek ü tenhâ iken,

Hakîr eyitdim: “Bilir misin beğim, bu Yaş şehri altında ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl günü ne gûne ahd-i amân eyledin?”

“Nedir?” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Ol gün buyurdunuz kim,

‘Eğer Hak Te‘âlâ bana bu Boğdan tahtında oturmağı müyesser ederse ***[105a]*** Allâh ile ahdim olsun, Allâh’ı bir bilüp Muhammed dînine gireyim’ dedin, idi. İşte şimdi Allâh hâzır u nâzırdır, ahd-i amânına durup Allâh’a şahâdet kelimesi getirüp Hazret-i Muhammed’i hak peygamber bil kim Hak Te‘âlâ sana bu devleti ahdine göre verdi. Eğer ikrârına durmaz isen yine bu devleti elinden alup dünyâdan âhirete îmânsız gidüp cehennemde muhalled fî‘n-nâr kalırsın” dedikde,

Beğ eyitdi: “Ya benim babam Yedikulle’de haps iken üç bin kîse borca girüp beni beğ etdi. Eğer ben müselmân olursam bu beğliği bana zabt etdirmezler. Bu kerre benim ve babamın hâli nice olur” dedikde,

Hakîr eyitdim: “Bire beğim, vallâhi bu sırrı kimse duymaz. Hemân sen yine bu yeşil kalpağile gezüp kilisalarına varup âyîn-i İsâ‘yı elden koma. Hemân derûn-ı dilden şahâdet getir” dedikde,

“İmdi bana İslâma gelmeği ta‘lîm eyle, ammâ Hazret-i Muhammed’i seversen bu sır burada kala” deyüp, hamd-i Hudâ şahâdet parmağın kaldırup kelime-i şahâdeti getirüp İslâm ile müşerref olup pâk âbdest alup salât-ı zuhru ikimiz edâ edüp niçe va‘z u nasîhatlar dahi edüp taşra çıkup hâneme gitdim.

Hamd-i Hudâ bu gazâmızda dahi böyle bir savâb-ı azîm edüp cânımız yerine gelüp beğin dahi yüzü münevver olup cümle müşkilât işleri âsân olup mâl-ı Karûn hâsıl etmeğe başladı.

Andan hakîr dahi evsâf-ı şehr-i Yaş’ı {tahrîre} başladı.

Evsâf-ı şehr-i Yaşka Ruhbân, ya‘nî tahtgâh-ı kefere-i Boğdan

Bu şehrin ibtidâ binâsına sebeb müverrihân-ı Rûm ve Latin oldur kim, zamân-ı kadîmde

bu hâk-i mezellet üzre bir ruhbân-ı pîr-i mugân var idi. Hazret-i İsâ‘ya yetişüp havâriyyûnlarla hem-celîs ve hem-enîs olduğundan mâ‘adâ hayli mu‘ammer olup Hazret-i İsâ‘dan altı yüz yıl sonra Hazret-i Risâlet-penâha yetişmiş bir kıssîs idi kim ismine Yaşka derlerdi. Pîr-i fânî olmağile cemî‘i küffâr buna her diyârdan nezerâtlar göndererek bin milyon mâl-ı Karûn cem‘ oldukda, bir gün Yaşka nâm bıtrîk bilâ-tarîk dalâlet üzre mürd oldukda sâkin olduğu mahalle na‘şe-i murdârın kefereler defn edüp ol mâl-ı Karûn ile üzerine bir manastır-ı kebîr yapup ismine Yaşka Deyri derler. Mürûr-ı eyyâm ile bir şehr-i mu‘azzam olup ol papasın ismiyle müsemmâ olup şehr-i Yaşka’dan galat meşhûr Yaş şehri derler. Ba‘dehû Salsal Kral oğullarından Kovirita nâm Kral bu şehir dahi ziyâde amâr edüp kendüye bir sarây-ı azîm binâ edüp hâlâ beğlerin sarâyı ol kral ismiyle müsemmâ olup mezkûr sarâya Kovirita derler. Vâcibü‘s-seyr sarây-ı ibret-nümâdır.

Ba‘de’z-zamân Devlet-i Âl-i Osmân’da Boğdan küffârı niçe kerre isyân edüp âhirü‘l-emr sene 805 târîhinde Yıldırım Bâyezîd Hân yıldırım gibi bu diyâra yetişüp cümle küffârın dendân-ı tîğdan geçirüp şehri feth edüp bakıyyetü‘s-seyf olan küffârları harâca kesüp yine Varna’dan gemilerle karşu Sinab şehrine geçer. Ol sene cümle küffâr bir yere cem‘ olup Yaş şehri etrâfına bir hisâr-ı üstüvâr edüp yine isyân ederler. Yine üzerlerine Yıldırım Hân gelüp cümle küffârı kılıçdan geçirüp inşâ etdikleri kal‘ayı münhedim edüp yine Anadolu’ya geçer.

Netîce-i kelâm ol sene Boğdan küffârı yedi kerre isyân edüp bir senede yedi kerre Bâyezîd Hân yetişüp feth [ü] fütûhlar etdiğiyçün Emîr Sultân hazretleri Bâyezîd Hân’a “Yıldırım Hânım” deyü lakab etdi.

Ba‘dehû niçe kerre isyân edüp haklarından gelindi, ammâ sene (–) târîhinde feth olunup Mekke ve Medîne’ye vakf olunup on senede bir vilâyetlerin Tatar nehb u gâret etmek ve beğlerinin azl [u] nasbı Âl-i Osmân elinde olmak ve tuğ ve sancağ u bayrağ ve tabl [u] alem sâhibi olup sancaklarında sığır başı tasvîri yazup sancağı taşımak ve hîn-i seferlerde Âl-i Osmân ile yigirmi bin cürd atlı ve üç bin tüfengli tarabans askerleriyle sefer eşmek ve beğleri yeni mansıb olsa pâdişâha bin beş yüz kîse ve yüz elli kîse her sene kul mevâcibine ve matbah-ı pâdişâhîye ve yeniçeriler meydânına senede kırkar bin koyun vermek ve Tershâne-i Âmire’ye kadırgalar yağlamak içün beher sene biner fıçı don yağı ve ve yüz fıçı asel-i musaffâ ve yüz kantar şem‘-i asel ve bin aded {sığır gönü} ve her sene Özü paşasına kırk kîse vermeği cümle Sultân Süleymân kanûn edüp ahd-i şart edelden berü yine gâhice mâl-ı firâvân kuvvetiyle isyân ederler, ammâ der-akab haklarından gelüp elleri ve vilâyetleri böyle harâb ü yebâb ve kefereleri esîr-i kebâb olurlar, *aleyhi mâyestahik,* ammâ Kanûn-ı Süleymân Hân üzre beğlerinin kerr u fer ü dâratları bayağı mîr-i mîrânlar gibi müselmân mataracılar ve tüfengciler ve ***[105b]*** altun taslı elleri teberli müselmân şâtırları ve Âl-i Osmân tarzı altışar kat mehterhânesi ve dîvân efendisi ve on iki müslim kapucubaşılar ve on iki ağa dahi Tatar Hân tarafından Tatar ağaları var. Hâna müte‘allık olan maslahatı anlar görüp her sene hânlara elli fıçı bal ve elli fıçı yağı ve yüz re’s bârgîr hânlara hedâyâ gitmeğe cümle Süleymân Hân kanûn edüp hâlâ kanûn-ı Süleymân Hân cârîdir.

Bunlardan mâ‘adâ ne kadar tevâbi‘ât ü levâhikâtlar ederse eğer kefere ve eğer müslim eder ol kadar ruhsat verilmişdir, zîrâ mansıb-ı âlîdir. Beğine beher sene sekizer bin kîse-i

Rûmî ve iki bin kîse hedâyâ ve iki bin kîse zehâyir hâsıl olup İslâmbol'un erbâb-ı dîvân vüzerâ ve vükelâların ganîmet eden bu Boğdan ve Eflâk diyârıdır. Hakîr bu diyârların ahvâllerine eyle muttali' olmuşumdur kim bu Boğdan ve Eflâk mansıbları Bağdâd ve Mısır'dan mahsûldârdır, ammâ kefere beğlerine mahsûs olmuş bir mansıb-ı cevrdir. Hudâ-yı Lem-yezel Âl-i Osmân vüzerâlarına nasîb eyleye.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Yaş

Evvelâ nehr-i Tuna'dan cânib-i şimâle iki konak içeri semt-i şimâli alçak bayırlı ve kıblesi sahrâ-yı çayırlı ve cenûbu bir küçük amelî göllü ve garb tarafı orman ve balkanlı vâsi' mezra'alı fezâlara vâki' olmuş cümle yigirmi bin saz örtülü ma'mûr kortalardır. Aslâ kiremit ve kurşum örtülü imâristânları yokdur, ammâ ekseriyyâ kârgîr binâ deyrleri ve sarâyları ve manastırları çokdur.

Evsâf-ı sarây-ı Korta

Bir sarây-ı âlîdir kim her gelen beğ bir âsâr binâ ederek kat-ender-kat olmuşdur, ammâ ziyâde amâr eden hâlâ Yedikulle'de mahpûs olup hâlâ İstifan Beğ'in babası Lipul Beğ, ya'nî Kurd Beğ mâl-ı Karûn harc edüp kasr-ı âlîler ve kasr-ı tahtânîler ve hammâm ve havuz u şazrevânlar ve dîvânhâneler inşâ etdirmiş kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Arnavud keferesi bir sâhib-i tab' Lipul'dur. Cümle revzenleri ve şâhnişînleri göle nâzırdır kim bu sarâyın etrâfı kal'a-misâl şeddadî dîvârlı şekl-i müdevver taş binâ bir sûr-ı ra'nâ gibidir. Cânib [u] etrâfında handakı ve semt-i şimâle nâzır bir demir kapusu önünde beş altı yüz tüfeng-endâz bevvâbân-ı dîdebân tarabansları âmâde durup gece gayrı dîdebânlar gelir. Ve bu sarây içinde üç yüz aded tarabans odaları, ya'nî yayan yeniçeri odaları vardır. Ve bir azîm dîvânhânesi var. Beş bin âdem alup cümle pençereleri buhayreye nâzırdır ve yüzden mütecâviz kat-ender-kat sâfî kırmızı ve sarı ve yeşil ve beyâz ve mâvi sırça kiremitli iç oğlanlarının hücreleri ve kilâr ve matbah ve sarrâchâneler ve bistiyarhâneler, ya'nî defterdâr oturacak yerler ile ârâste ve sarây meydânıyla pîrâste olmuş bir kal'a-misâl sarây-ı şîrînkârdır ve bu sarây önünde,

Evsâf-ı Göl

Mâ-tekaddem yok idi. Sene 1045 târîhinde Lipul Beğ Sultân Murâd Hân-ı Râbi''den me'zûn olup arz-ı hâliye iken iki bayırın arasına bir sedd-i Nemrûd yığup nehr-i Iskıntı'dan bir azîm göl hâsıl olup içine niçe kerre yüz bin aded gûnâ-gûn balıklar koyup ol asırda kırk bin altun balığından hâsıl olur bir göldür. Hâlâ yine mukata'a ve emînlikdir kim dâ'iren-mâdâr cirmi sekiz mîl ihâta edüp ayağında su değirmenleri vardır. Ve bu gölün kenârına Lipul Beğ bir hammâm binâ etmişdir kim cümle kâfiristânda böyle musanna' ve rûşen-i rûşinâ hammâm inşâ olunmamışdır. Cümle huddâmları pâk ü pâkîze siyâh kâküllü ve maralî ve gazâlî gözlü ve şîrîn sözlü Boğdan mûğpiçeleridir.

Ve cümle esvâbları pâk ü pâkîze âb u havâsı latîf hammâm-ı hoş-havâdır. Hattâ Murâd Hân-ı Râbi' bu hammâmın tarz [u] tavr binâsın istimâ' edüp buyurdular kim,

"Olmaya, şu mel'ûn giderek krallık iddi'âsında ola" derler. Hemân bu haberi Lipul Beğ işidüp Sadrıa'zam Kara Mustafâ Paşa'ya mektûb gönderüp,

"Beni huzûr-ı pâdişâhîye da'vet eylen. Pâdişâhım huzûrunda İslâm ile müşerref olup Boğdan vezîri olduğumda pâdişâhıma beş kerre yüz bin altun ve sultânıma yüz bin

altun hidmet edem” deyü gönderdiği mektûbun mührü budur:

Hatt-ı şec‘-i nigîn-i Lipul Beğ “Muhibb-i hânedân-ı Âl-i Osmân, Lipul Voyvada-i serhadd-i Boğdan.”

Bu sec‘i Murâd Hân görüp, “Tîz huzûruma Lipul’um gelüp müselmân olsun” deyü haber gidüp, gelince Murâd Hân dâr-ı bâkîye irtihâl edüp Lipul Beğ gerü Boğdan’a dönüp dalâletde kaldı, ya‘nî bu mertebe müdebbir ve mubassır sâhib-i tab‘ ve sâhib-i kerem olmağile şehr-i Yaş’ı bâğ-ı İrem etmişdir.

Sitâyiş-i varoş-ı şehr-i Yaşka: Beğ sarâyının cânib-i şimâline vâki‘ bir düz yerde yigirmi bin saz örtülü odaları mâbeynlerinden yedi yüz aded vâsi‘ pâk kaldırımları balvan tahta döşeli şâhrâhlardır ve kat-ender-kat şindire ve tahta örtülü boyar vamoş ve logofet ve bistiyar ve hatman ve kopar ***[106a]*** ve gayrı ankâ keferelerin bed-âyîn hâneleridir, ammâ havlılarında bâğ u bâğçeleri gâyet azdır. Ekseriyyâ havlıları kamış ve çit ve sazdır ve bâzergânlarının çoğu kavm-i Laz’dır.

Der-beyân-ı kıssîshâne-i Manastır

Cümle on bir aded düyûr-ı ma‘mûrları var kim misilleri meğer Maskov diyârında Kiyu kenîsesi ola, ammâ cümleden kadîm âyîn-i Mesîhgâh edecek Beğ sarâyının önünde **Yaşka deyri** gâyet binâ-yı metîn büyük deyrdir, ammâ musanna‘ ve müzeyyen değildir, zîrâ Yıldırım Hân asrında ve Süleymân Hân devrinde ma‘bedgâh-ı müslimîn olup ba‘dehû mihrâbın kapu edüp hâlâ kenîse etmişler.

“Yine bir gün bir emr-i pâdişâhîyle câmi‘ ederler” havfinden ol kadar tekellüflü kenîse değildir, ammâ ma‘bedgâh-ı kadîmleri olduğundan hayli i‘tibâr etdiklerinin bir aslı dahi merkûm Yaşka Papas ki Hazret-i İsâ‘ya yetişmişdir, bu deyr içinde bir günc-i muzlimde melhûddur.

Bu kilisadan sonra binâ-yı atîk bu şehrin hâricinde Kalas iskelesine gidecek yol üzre Yorboskı gölü kenârında bir bayırlı yerde **Menokola manastırı** kal‘a-misâl ibret-nümâ deyrdir kim tâ Hazret-i İsâ asrından kalmış derler. İçinde beş yüz aded papas u kıssîs ve ruhbân u ladika ve bıtrîk mugânları vardır.

Andan Yaş şehri gölü kenârında **Galata manastırı**, kal‘a-misâl bir deyr-i dâl olmağile Burunsuz Kostantin bu deyre kapanup hâricinde bir tabur-ı azîm kazmışdı kim cirmi altı sâ‘atde devr olup yedi yerde tabyaları ve beş yerde handaklı asma makaralı kapuları ile ârâste ve içinde zîr-i zemînler ile pîrâste olmuş bir tabur-ı azîm idi.

Hamd-i Hudâ bizim asker-i İslâma bu tabur dayanmayup Allâh Allâh ile içine Tatar askeri koyulup kâfire eyle sâtûr-ı İsfendiyârî uruldu kim ân-ı vâhidde kâfirin tüfenglerin kendi kanlarının seyli götürüp kelleleri kan içinde galtân olurdu. Hattâ mezkûr manastır içinde küffârlar kapanup anlar dahi dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçüp anların sebebiyle anların muharrikleri olan papaslar dahi kılıçdan geçüp deyr içinde kandan göl olmuşdu. Bakıyyetü‘s-seyf olan küffârlar Tatar havfinden kendülerini manastırın çanlık kullesinden aşağı atup pâre pâre olmuşlardı.

Andan şehr-i Yaş içinde **Lipul Beğ Manastırı** görmeğe muhtâcdır kim diller ile ta‘bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Karîbü‘l-ahd binâ olunmağın gûyâ her seng-i hârâsı berk-i

varak-ı pân gibi mücellâ ve musaykal ve nakş-ı bukalemûndur. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi'e yüz bin altun hidmet edüp bu deyri yedi yılda inşâ etdikde Sultân Murâd'a gamz ederler kim,

"Pâdişâhım, Lipul sizden me'zûn olup bir kal'a-i metîn binâ etmişdir kim bizzât cenâbınız deryâ-misâl asker ile varsanız feth etmede usret çekersiz" dediklerinde Murâd Hân pes u perdeden bir çaşıt gönderüp gelüp görse kim hakkâ bir binâ-yı azîm, ammâ kal'a değil, bir bıtrîkgâh kim rûy-ı arzda misli yok. Gelüp pâdişâha bu deyr-i musanna'ın tarz [u] tavr-ı resmin gören âdem bir bir ta'rîf ü tavsîf etdikde,

Sultân Murâd Hân buyururlar kim "İnşâ'allâh ben anı câmi' ederim" deyü ığmâz-ı ayn eder.

Ammâ hakkâ ki ma'bedgâh-ı müslimîn olacak bir deyr-i musanna'dır kim enderûn [u] bîrûnu Mânî ve Hassân ve Behzâd ve Ağa Rızâ tasvîrleri gibi zî-rûh-misâl timsâlleri var kim hemân zebân-ı hâlleri ve kelimâtları yok putlardır, ammâ tebessüm-künân ve nigerân olmaları ibretdir, ammâ bu sûretlere münâsib, beyt:

Güzel tasvîr edersin hâl [u] hatt-ı dilberi ammâ

Füsûn-ı işveye geldikde ey Behzâd neylersin

Hakkâ ki eyledir, zîrâ Musavvir ve Sannâ'-ı Lem-yezel Hallâk-ı ezeldir kim cümle mevcûdâta harekât u sekenât ve cünbüş ü nazar ve hande ve bükâ veren oldur, ammâ murâd [u] merâm oldur kim bu deyr-i mezbûrun kubâb-ı nüh-tâk revâk-ı tâk-ı kisrâlarında olan Fireng pesend hurde nakş-ı sihr-âsârları bir diyârda görmedim. Hattâ üstâd-ı nakkaş arz-ı ma'rifet içün bu deyr içre bir tarafa cennet-i me'vâ ve bir tarafa cehennem ve derkü'l-esfel çâh-ı gayyâ tasvîri edüp cennetde hûrî ve gılmân ve firdevs ve huld-i berîn ve ılliyyîn ve adn ve sidre-i müntehâ gösterüp bir tarafına arş u kürs ve levh [u] kalem dahi gösterüp gûnâ-gûn kasr-ı müzeyyenler içre ehl-i cennetin hûrî ve gılmân ehl-i ıyâlleriyle ayş [u] işretlerin tahrîr etmiş kim hemân gören âdem ol ân rûh teslîm edüp cennet-i me'vâya gideceği gelir.

Ve dahi dâr-ı cahîm tasvîrinde Veylü deresin ve Gayyâ deresin ve Sakar deresin ve Tamu deresi ve Siccîn deresi ve Sâ'îr beli (–) (–) alev ber-alev elvân boyalar ile eyle âteş-i Nemrûdlar içinde Nemrûd ve Fir'avn ve Karûn [ve] şeddad ve hümeze ve lümeze ve zemmâm ve nemmâm ve fâsık ve fâcir ve zânî ve lutîleri birbirlerine çatışmış tasvirlerin gösterüp yılan ve çıyan ve akreb ve ukâb sıfatlı zebânîler zift ve katrân içinde mezkûr âsîlere nobûtlar urup azâb-ı elîm etdiklerin göstermiş kim gören âdemler her şeyden tâ'ib ü tâhir olup,

"Cennet olmazsa ***[106b]*** bârî cennet ve cehennem ortasında a'râf olsun" demesi mukarrerdir.

A'râfı dahi bir gûne tasvîr etmiş kim bu dahi bir vech ile ta'bîr olunmaz. Bir tarafda dahi mîzân ve terâzu ve bir tarafda sırât-ı mustakîmi Sa'îr âteşi üzre kılıçdan keskin ve kıldan ince eyle Sırat Köprüsü yazmış kim gören âdemin vücûdu berk-i hazân gibi ditrer.

Ve bu deyrin kapusu tarafına rûz-ı mahşerin meydân-ı Arasât'ını tasvîr edüp bin bir ayak

bir ayak üzre bir helc u melc ve vâveylâ ve vâveledâ ve feza‘ u çeza‘ etmiş şekilli tasvîr-i ibret-nümâlar etmiş kim bir vech ile ta‘bîr ü tavsîfi mümkün değildir. Tâ ki ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn hâsıl etmeyince ma‘lûm değildir, ammâ bu hakîr im‘ân-ı nazar ile bu tasvîrât-ı ibret-nümâlara nazar edüp engüşt ber-dehen etdim, ammâ cümleden ziyâde temâşâsında haz etdiğim tasvîr oldur kim şeytân *aleyhi’l-la‘ne* fakîri ve iblîs-i pür-telbîs ve darrât u züll ü künnes ü vesvâs er-racîm tasvîrlerin birer gûne eşkâl-i garîbe vü acîbe ve ucube bed-lika ile yazup zebânîler bunları bir hâl-i elîm ile azâb eder yazmış kim gören âdemler safâ edüp gülmeden bî-tâb ü bî-mecâl olup hakîr dahi görüp handeler etdim.

Ba‘dehû bir papasdan hakîr su’âl edüp “Bu tasvîrleri niçün böyle yazarsın?” dediğimde,

Papas-ı hannâs eydir: “Vallâhi ağam, bizim kefere tâ’ifesi ahmakdır. Biz anlara kürsülerimizde va‘z u nasîhatlar ederken sözümüz anlayamazlar ve sizin şeyhleriniz gibi talâkat-ı lisân ile sözlerimiz anladamazız. Ol ecilden ‘Cennet böyle ve cehennem ve Sırat ve haşr u neşr ve meydân-ı Arasât böyle’ deyü tasvîrlerin yazdırup va‘z ederken Hıristiyânlarımıza ‘işte şöyle ve böyledir’ deyü bu sûretleri gösteririz” deyü cevâb-ı nâ-savâb verdi.

“Ya bu putlara niçün ‘Tanrı’ deyü taparsız” dedim.

Eyitdi kim “Hâşâ tanrı dimeziz. Ol tasvîrler Hazret-i İsâ ve Meryem Ana ve Havâriyyûnlar ve Sarı Saltık ve İsvet Nikola ve Kâsım Sultân ve Avustos Sultân ve bu kilisaları binâ edenler ve gayrı nezerât ve hayrât sâhibleridir kim, anları gördükde başımız açup tapınup ta‘zîm edüp geçeriz. Yohsa Tanrı dimeziz. Bu ne sözdür?” deyü cevâb edüp eydir:

“Biz anlara eyle ta‘zîm etdiğimizi sâ’ir kefereler görüp kiliseler yapup bize ihsânlar etsin deyü kârımız içün ta‘zîm edüp tasvîr etdiririz” dediler.

Andan bu Lipul Kral deyrinin taşra haremine nâzır garb kapusunun kanatları sâfî sedefkârî ve gümüş pullar kakma savatlı musanna‘ kapudur. Ve bu deyr içre olan altun ve gümüş buhûrdân ve gülâbdân ve şam‘dânlar ve çerâğdânlar ve mücevher kanâdiller ve gûnâ-gûn zî-kıymet ve musanna‘ maslûbâtları hisâba gelmez.

Bilâ-teşbîh mihrâbları tarafında İncîl konacak rahle-misâl bir çelîpâ ve teçelpa sepâyı var kim bir Mısır hazînesi eder derler.

Ve bu deyr-i gamâmenin taşra dîvârında olan seng-i mücellâlar üzre olan gûnâ-gûn şükûfeler tasvîrleri var kim bir taşda olan tasvîr bir taş üzre yokdur. Gûnâ-gûn şemseler ve bağlama ve islimîler ve mutahhıl ve kitâbeler ile münakkaş hacerâtlardır kim üstâd-ı mermer-bür arz-ı ma‘rifet içün bu rûy-ı dîvâr hacerlerine eyle tîşe urup şükûfeler yazmış gûyâ sikkeyi mermerde kazmış. Misli meğer Mora diyârı kurbunda medînetü’l-hükemâ ve’l-kudemâ şehr-i Atina’da Eflâtûn-ı İlahî kilisesinde ola, hâlâ Ebü’l-feth câmi‘idir. Hudâ bunu da Mehemmed Hân-ı Râbi‘e câmi‘ etmeği müyesser ede.

Ve bu deyrin bir vâsi‘ haremi etrâfında yüz adedden mütecâviz tahtânî ve fevkânî papas ve kıssîs ve ruhbân hücrelerinde üç yüzden ekser bıtrîkler vardır kim riyâziyyât ile gûyâ Roma papası gibi kadîd-i mahz olup bed çehre olmuşlar, ammâ bu deyrin evkâfı çok olmak ile matbah-ı Mesîhiyyesinde ni‘met-i uzmâsı çok tabh olup âyende vü revendeye

ta‘âm-ı nefîsesi mebzûldür. Hattâ Lipul oğlu yeni beğ bu deyre üç bin altun nezr gönderüp bir altun kandil gönderdi.

Ve harem dîvârının etrâfları kal‘a-misâl beden bedendir ve kapusu üzre bir çanlık kullesi var kim evce münkalib olup tâ zirve-i ulyâsında hammâm kubbesi kadar bir çanı var kim ol nâkûsun sadâsı bir konak yerden istimâ‘ olunur.

Ve'l-hâsıl bu deyre ehl-i kıble cevher-bîn ve mi‘mârân [u] mühendisîn bu deyre on Mısır hazînesi mâl gitdi derler, *ve's-selâm.* Temmet.

Andan bu deyre karîb **Duna Manastırı** mezbûr Lipul Kral'ın karısı Duna Bânû kızın kilisa-yı ibret-nümâsıdır kim merkûm Duna Çerkeziyü‘l-asl olup vezîria‘zam olan Dervîş Mehemmed Paşa'nın hemşîresi kızı Duna Bânû‘dur kim hâlâ beğimiz olan İstifan Beğ‘in ümm-i bî-sa‘dıdır kim dalâlet içinde kaldı. Hattâ Dervîş Mehemmed Paşa şâm vâlîsi iken Sultân Murâd'a ricâ edüp bu kızı Lipul'dan kurtarmağa cidd ü cehd etdi. Lipul niçe hazîne bezl edüp inâden kızı vermeyüp niçe evlâd-ı veled-i pelîdleri oldu.

Bu deyr-i merkûm ol Duna Bânû-yı merkûmenindir kim ***[107a]*** kocasının manastırından kalmaz bir deyr-i temâşâgâhdır. Lâkin bunda bir ziyâde şey var kim ol vâcibü‘l-iberdir.

Sene 1061 târîhinde Melek Ahmed Paşa sadrıa‘zam iken Silivri kal‘ası kurbunda Kumburgaz nâm kasabada bir deyr-i köhne içre bir mermer sanduka içre İslâmbol kal‘asın ibtidâ binâ eden Yanko ibn Madyan'ın kızı "Keralinse nâm kız ol mermer mahfaza içinde üç bin yıldan berü vücûdu pembe-misâl ter u tâze ve kaşı ve gözleri ve yüzü ve burnu ve kulakları ve geysûları yerinde bir kız na‘şı çıkdı" deyü Melek Paşa'ya haber etdiler.

Paşa efendimiz hakîri keşfine gönderüp hakîkatü‘l-hâl tahrîr olunduğu üzre Paşa'ya arz etdikde, ol asırda Lipul Beğ Boğdan beği idi kim pâdişâha ve vezîre ve sâ'ir vükelâlara yigirmi bin altun bezl edüp bu mermer sandukayı mezbûr kızın na‘şıyla arabalara tahmîl edüp Boğdan'da bu Duna kilisayı henüz binâ ederken bu deyre ol sandukayı koyup mermer üzre altun kakma zer-nişânlar üzre la‘l u yâkût ve elmas ü pîrûze ve zeberced ve seylân ve aynü‘l-hurr ve aynü‘l-hirr ve aynü‘s-semek ve zümürrüd ve yeşim ve hıtayî ve yemenî nâm zî-kıymet cevâhir ahcârları ile mezbûr mermer sandukayı zeyn edüp ana bir kırmızı atlas ve hârâ-yı münakkaşdan zer-ender-zer zerdûz bir zarf-ı turfe etmiş kim temâşâ edenin ceşm-i mükehhalı hîrelenir.

Tâ bu mertebe sanduka-i ibret-nümûndur ve cümle tasvîrâtları mertebe-i sihr-füsûndur ve gayrı tarz-ı tarh binâ-yı ra‘nâsı gûyâ Lipul Kral deyridir, zîrâ ikisin dahi bir Leh bennâsı inşâ etmişdir.

Andan yine bu Yaş şehri içre bunların mukâbelesinde, **İstifan Kral manastırı**. Bu dahi kal‘a-misâldir. Andan **manastır-ı Santarna**. Andan **manastır-ı İsvet-i Sava**. Andan **Kâsım manastırı**. Andan **Kostantin manastırı**.

Bunlar meşhûr ve ma‘mûr deyr-i kebîrlerdir kim evkâfları ziyâde olmağile her birine her gün her gece biner atlı ve piyâde âdemler konup göçerler.

Bunlardan mâ‘adâ mahalleler içre kenîse-i sagîrlerdir kim gûyâ tekyeleridir.

Ve ancak bir hammâmı vardır kim bâlâda mevsûfdur.

Ve cümle iki bin altmış dükkânlardır. Kimi kârgîr ve kimi paz ve saz ve tahta örtülü çârsû-yı bâzârdır. Gerçi bezzâzistân-ı kârgîri yokdur, ammâ cemî‘i diyârın zî-kıymet eşyâları bunda bî-kıymet mevcûddur ve cümle dükkân-ı hüsn içre zen-i duhterân-ı nisvân-ı sâhib-isyâneler oturup murâd [u] merâmları üzre gizli metâ‘ların bey‘ [ü] şirâ ederler. Bu çârsû içre gümrüğünde bir vâmoş oturup âyende vü revende tüccârândan gümrük alur.

Bu şehrin iskelesi Leh diyârında Bahr-i Muhit kenârında Daniska iskelesidir kim Hind pirinci ve biber ve darçın ve karanfil ve dâr-ı fülfül cümle arabalar ile Daniska şehrinden gelir kim bu şehre yigirmi merhale cânib-i şimâle karîb yerdir.

Andan bu Yaş şehri içre cümle bin altmış aded zîr-i zemînlerdir kim üzerleri cümle meyhâne ve zinâhânelerdir. şarâbları azdır, zîrâ şiddet-i şitâ yeri olmağile bağları yokdur, lâkin bal sularının envâ‘ından mümessek eşribeleri ve horilka rakılarının gûnâ-gûnu ve pivo ve arpa suyu ve yulaf ve çavdar suyu ve med suyu nâm elvân rakıları olur. Anıniçün cemî‘i kâfirleri hovarda ve tenbelân-ı Horasan gibi sermest-i evkâr-ı bî-kâr-ı bekâr gezerler.

Ve cümle altı aded mükellef bâzergân hânları var kim cümle girân-bahâ eşyâlar bu hânlarda mevcûddur.

Ve bir aded müsâfirhânesi var kim Âsitâne-i devlet tarafından gelen ağavâtlara mahsûs kırk elli hücreli ve ahurlu ve matbahlı mihmân-sarâydır kim sarâydâr kefereleri dâ’imâ herkese hidmet ederler. Bu hânedânı Tatar ıhrâk etmemişdir, zîrâ Hân tarafından gelen Tatar ağaları dahi bunda sâkin olurlar, lâkin bu şehirde aslâ çeşmesâr yokdur. Cümle halkı arabalar ile çılır ta‘bîr etdikleri fıçılarla su taşıyup nûş ederler, bir âb-ı hoş-güvârdır.

Ammâ âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet çokdur. Hattâ kazda ta‘bîr etdikleri fâhişeleri meyhânelerde tavattun edüp bir gûne atlas ve katîfe ve kâmha ve hârâ fisdanlar geyüp bir gûne ökçesi yüksek kubâdî pabuçlar geyüp arz-ı cemâl eder gâyet mahbûb, başları uryân siyâh kâkülleri perîşân kazda fâhişeleri vardır kim cümlesi Boğdan beğine senevî altı kîse mâl verirler.

Bunlardan mâ‘adâ avratlar elvân harîr fisdanları üzre İslâmbol’un kenârı harîrli mâvi peştemâlların kuşanup gezerler. Andan ma‘lûmdur ki ol libâslı avrat fâhişe değildir. Ve oğlanları dahi gâyet hoşiklerdir. İslâm diyârına firâr ederler deyü babaları veled-i pelîd-i anîdlerin zabt u rabt etmediklerinden muğpîçeleri menyûklardır .

Keferelerinin esbâbları cümle çuka ve başlarında Tatar kalpakları göğüsleri ve yenleri gümüş düğmeli dolama geyüp ekseri kavm-i ***[107b]*** tüccârdır. Bir kavmi ehl-i hırefdir ve bir sınıfı askerîdir kim Tatar gibi tîrkeş taşıyup yarar atlıdır ve cümle millet-i Mesîhiyye’den olup Kitâb-ı İncîl kırâ’at ederler.

Keferelerinin isimleri budur:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Zenânelerinin isimleri budur:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Me’kûlât [ü] meşrûbâtının memdûhâtından balı ve yağı ve bal mumu gâyet çokdur. Hattâ bir nev‘a bal mumu yerde biter. şiddet-i hârdan yerler yarılup anda kovanlar bal yeyüp yağmur yağdıkda balları eriyüp bal mumları yer yüzüne çıkup alırlar.

Ve hayvânâtının hadd [ü] hasrın Hudâ bilir. Meşrûbâtından gûnâ-gûn arakları ve beyâz francıla ekmeği ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bu şehir iklîm-i hâmisin vasatındadır. Arz-ı beledi (–) (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) (–) (–)

Ve tâli‘-i imâreti burc-ı akreb ve beyt-i Merîh-i mâ’î olduğundan şehir içre dâ’imâ ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olmadan hâlî değildir ve hakkâ ki halkı akreb sıfatlı akûr keferelerdir (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı tetimme-i külliyât-ı şehr-i Yaş

Bu vilâyet-i vâsi‘in tûlu cânib-i garbda Fohşan şehrinde tâ kıble tarafında şehr-i İsmâ‘îl’e varınca tûlu on iki konakdır ve şark tarafı Özü eyâletinde kal‘a-i Bender hâkiyle müşâdır. Andan nehr-i Turla kenârınca Kardaş Kazak ile hem-çetdir ve şimâl cânibinde kal‘a-i Hotin ve kal‘a-i Secova bu Boğdan’ındır kim nehr-i Turla kenârında Leh vilâyetiyle müşâdır ve batı tarafına meyilli Erdel vilâyetinin Seykel vilâyetinde Sahan Samur dağlarıyla müşâdır. Ve garb cânibine Eflâk vilâyetiyle müşâdır. Nehr-i Tuna kenârında Âl-i Osmân ile müşâdır.

Ve cümle vilâyetinin cirmi dâ’iren-mâdâr kırk günlük yoldur. Ve bu vilâyet cümle (–) aded boyar ve porkalab hâkimlikleri yerlerdir. Ve eyle adl u adâlet vardır kim cemî‘i cevâhir makûlesi zî-kıymet eşyâların altun sini içre başında âşikâre götürüp gezdirsen bir kâfirin bakmağa cânı yokdur. Tâ bu mertebe zabt u rabtdır kim zerre kadar bir kefere isyân ve hıyânet etse amân u zamân vermeyüp ol kâfir-i bed-fi‘âli böğründen kazığa urup aslâ indirmezler, zîrâ her köy kendde hâkimleri ve askerî tâ’ifeleri çokdur. Ve adâletleri eyledir kim bir âdem bir âdeme aslâ zulm edemez ve beğ dîvânında da‘vâlar dinlenüp kimse yalan şahâdeti edemezler.

……………. (2 satır boş)………………..

Lisân-ı ıstılâhât-ı kavm-i Boğdan

Evvelâ diyâr-ı Boğdan’da hükûmet sâhibi olanın esmâları ıstılâhları üzre budur.

Evvelâ cümleden melik baş logofetdir, ya‘nî cümle boyarların, ya‘nî beğlerin başıdır kim cümle vilâyetin mührü anın elinde durur.

Andan vornik-i evvel, ya‘nî cümle vilâyetin nısfından tâ nehr-i Tuna kenârına varınca ana tâbi‘lerdir kim ol vilâyetlerde düşen da‘vâları baş vornik dinler.

Andan ikinci vornik, ya‘nî vilâyetin nısfından tâ Hotin kal‘asına ve nehr-i Turla kenârı ile tâ Leh vilâyeti ve Erdel vilâyeti ve Bender hudûdlarına varınca düşen da‘vâları ikinci vornik dinler.

Andan baş hatman, ya‘nî cümle vilâyet askerlerine baş serdârdır.

Andan ikinci hatman, ya‘nî vilâyetin nısfının askerîsine ol serdârdır.

Andan püstenlik, ya‘nî beğin kapucular kethüdâsıdır kim beğe müte‘allık mîrî mâl da‘vâcıları ve re‘âyâları beğe bu buluşdurur.

Andan behranik ve kopar, ya‘nî bu ikisi beğlerin kadehkârlarıdır kim beğler bu ikisinin meşveretleriyle ellerinden şarâb içüp gayrıdan içmez, zîrâ niçe yüz kerre şarâb ile beğleri zehirlemişlerdir.

Andan ısbatar, ya‘nî beğlerin yanında kılıç dutar silihdârıdır.

Andan vistiyar, ya‘nî defterdârdır. Cümle mâl-ı hazâ’in bunun defterindedir.

Andan komsin, ya‘nî imrahordur.

Andan zihnigar, ya‘nî arpa emînidir.

Andan üçüncü logofet, ya‘nî tezkirecidir, ammâ müselmân dîvân efendileri mukarrerdir.

Andan oşar, ya‘nî ***[108a]*** baş kapucubaşıdır.

Andan şatrar, ya‘nî çadır mehterbaşısı.

Andan kamaraş, ya‘nî beğ hazînedârıdır.

Andan armaş, ya‘nî asesbaşıdır, *Allâhümme âfinâ.* Bunların âdemlere etdiği işkenceleri meğer Acem diyârında edeler.

Andan ustolnik, ya‘nî çâşnigîrbaşıdır.

Andan vetah, ya‘nî çavuşlar kethüdâsıdır.

Andan kolçar, ya‘nî kilârcıbaşıdır.

Andan medenenkâr, ya‘nî sofracıbaşıdır.

Andan selçar, ya‘nî kassâbbaşıdır.

Andan darabans ağası, ya‘nî yeniçeri ağasıdır.

Andan vâmoş, ya‘nî gümrük emînidir. (–) (–) (–) (–)

Bunlardan mâ‘adâ niçe merâtib sâhibi isimleri vardır, ammâ hâtıra hutûr eden bunlardır kim tahrîr olundu.

Bu şehrin niçe gûne ahvâl-i pür-melâllerine kırk günde vâkıf olup niçe bin gûne seyr [ü] temâşâlar ederek ser-i kârda olan kefereler ile hüsn-i ülfet edüp her bâr ziyâfet-i uzmâlar tenâvül olunup niçe kerre bu şehrin şimâli tarafında rub‘ sâ‘at ba‘îd yerde bâğ-ı İremlerde Beğ, Ahmed Ağa efendimize ziyâfet-i uzmâlar eyleyüp gûnâ-gûn hedâyâlar verirdi. Hattâ bir kerre mukaddemâ Yaş gölünde gazâ günlerinde gark olan küffârların cümle lâşe-i murdârların atları ve donlarıyla gölden çıkarup cümle raht u bahtları ve âlet-i silâhları ve bellerinde kemerlerin bile bizimle gelen tevâbi‘ u levâhık olan asker-i İslâm’a bu kadar mâl [u] menâli hibe eyledi.

Ba‘dehû kırk birinci gün bizim Ahmed Ağa’mıza kırk kîse ve kırk aded yorga at ve üç semmûr kürk ve on donluk elvân çengâr çukaları ve bu kadar gümüş Tatar rahtları ve gümüş Tatar eğerleri ve niçe hedâyâ-yı zî-kıymetler ile beher yevm Boğdan kapu

kethüdâlarından ellişer vukıyye et almak üzre temessükler verdi ve cümle tevâbi‘lerine on kîse ve birer donluk çuka ve birer at verdi. Bu hakîr ü pür-taksîre dahi üç kîse ve beş yorga ve iki re's bârgîr ve bir sâ‘at ve bir sîm raht ve bir sîm Tatar eğeri ve beş donluk gûnâ-gûn saya çukalar ile beher yevm beşer vukıyye et tezkiresi verüp huddâmlarıma dahi yüzer guruş ve birer at ve birer donluk çuka verüp beğ ile şehr-i Yaş‘dan bir sâ‘at ba‘îd vedâ[‘]laşup cümle boyar ve hatman u bistiyar ve koparlar ile esenleşüp cânib-i kıbleye,

Bin yetmiş Rebî‘ulâhir'in on üçüncü bâzârertesi gün şehr-i Boğdan'dan cânib-i kıbleye Edirne şehrine gitdiğimiz kılâ‘ları ve konakları beyân u ayân eder

Evvelâ Boğdan'dan çıkdığımız gün Ahmed Ağa efendimiz dörd aded mürted billâh olmuş kâfirleri niyyetü‘l-gazâ deyüp boyunların urup *bism-i İlâh* ile,

Menzil-i karye-i Kapudan: Ma‘mûr porkalab köyüdür. Andan,

Menzil-i karye-i Roboya: Ma‘mûr köydür. Andan,

Menzil-i karye-i Borten: Bin hâneli ma‘mûr köydür.

Andan Ahmed Ağa efendimiz İsmâ‘îl şehrine esîrler almağa gidüp bu hakîr Tuna kenârında olan kılâ‘ ve şehirleri seyr [ü] temâşâ etmeğe gitdik.

Andan **Menzil-i karye-i Muyteş**, andan **Karye-i Gözmeşt**. Andan,

Menzil-i karye-i Mateyiş: Bir ormanlık içinde bin hâneli ma‘mûr karyedir kim bu kurâlar nehr-i Tuna kenârlarına karîb olmak ile Tatar nehb u gâret ve ıhrâk etmediğinden ma‘mûr dururlar idi. Andan,

Menzil-i Taşburun: Boğdan'ın âhirü‘l-hudûdudur. Bundan öte cânib-i garba artık Eflâk hudûdudur. Andan cânib-i şarka Tuna kenârıyla gidüp,

Menzil-i karye-i Ilıçsa: Tuna nehri kenârında Boğdan hükmünde azîm iskeledir. Zamân-ı kadîmde bir ılıcası olup mu‘attal olmağile Ilıçsa derler. Andan yine cânib-i şarka,

……………. (6 satır boş)………………..***[108b]***

……………. (34 satır boş)………………..***[109a]***

Evsâf-ı Benderbacı, ya‘nî kal‘a-i İshâkcı

Vech-i tesmiyesi oldur kim (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve sebeb-i binâsı oldur kim sene 1003 târîhinde Sultân Osmân Hân-ı Gâzî Sânî Leh diyârında kal‘a-i Hotin fethine mübâşeret etdikde Kapudan Çelebi Hasan Paşa'ya fermân edüp,

"İshâkcı nâm bir mahalde bir kal‘a binâ edüp anda nehr-i Tuna üzre altmış aded tıransa gemiler üstlerinden geçilir yedi yüz elli zirâ‘ enli olan Tuna nehri üzre bir haşeb cisr-i kavî inşâ edüp elli aded keştibânlar huddâmları olup deryâ-misâl asker-i deryâ-misâlim ubûr etdikde zerre kadar rahne görmeye bir kavî cisr-i azîm inşâ eyle" deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olunca ol sene-i mübârekde bu kal‘ayı Hasan Paşa nehr-i Tuna kenârında inşâ etdi kim ta‘rîf ü tavsîf olunur.

Evvelâ hâk-i pâk-i Babadağı tarafında kal‘a-i Tulça sırası ve nehr-i Tuna kenârında (–) (–) üzre şekl-i murabba‘ bir hisâr-ı üstüvârdır kim kırk aded azeb ve kırk aded beşli ve kırk

aded hisâreri neferâtları ve kal‘a dizdârı hâkimdir. Kifâyet mikdârı cebehânesi ve topları vardır ve cânib-i (–) bir kat metîn demir kapusu var ve her gece mehterhânesi çalınup derûn-ı hisârda cümle (–) aded kiremitli bâğ u bâğçesiz neferât hâneleri ve buğday anbârları ve hünkâr câmi‘i var. (–) (–)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i İshâkcı: Bu kal‘anın (–) tarafı hâricinde cümle (–) aded saz ve şindire tahta ve kiremit örtülü hânelerdir kim nehr-i Tuna’nın cânib-i cenûbîsine vâki‘ olmuş ma‘mûr kasabadır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ Kapudan Hasan Paşa câmi‘i bir minâre-i zîbâlı câmi‘-i müferrihdır, ammâ medrese ve dârü‘l-hadîs dârü‘l-kurrâları yokdur.

Ve cümle (–) aded hân u kârbânsarâydır ve cümle (–) aded sûk-ı sultânî dükkânlarıdır, ammâ kârgîr bezzâzistânları yokdur.

Ve cümle (–) aded hammâm-ı hoş-havâdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Bu imârâtın cümleden melik hâkim-i örfîsi taraf-ı evkâfdan Hasan Paşazâde Hasan Beğ ve Mehemmed Beğ ve İbrâhîm Beğ vekîli Ömer Ağa’dır, zîrâ bu kal‘a ve hân ve câmi‘ ve imâret ve hammâm ve çârsû-yı bâzâr cümle anların pederleri Hasan Paşa merhûmun hayrât [u] hasenâtlarıdır kim tevliyetleri evlâd evlâda ve ba‘de’l-inkırâz utekaya meşrûta, altı bin guruş iltizâmlı tevliyetdir. Subaşısı serbest salb u siyâset sâhibidir kim yüz aded huddâmlarıyla zabt u rabt edüp hıfz [u] hırâset eder. Cümle re‘âyâsı Eflâk ve Boğdan ve Rûm Ermeni ve Bulgar keferelerididir.

Ve hâkim-i şer‘î yüz elli akçe şerîf kazâdır kim (–) aded ma‘mûr nâhiyesi var ve nâhiye-i kübrâsı kal‘a-i Tomarova’dır.

Bu kazâ mukaddemâ Boğdan hükmünde idi. Sene (–) târîhinde Boğdan Beği Sultân Osmân’a “Hoş kadem geldiniz” deyü pâyendâz yerine hibe eyleyüp İshâkcı kazâsına ilhâk olundu. “Timar ova”dan galat “Tomarova” nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir ma‘mûr ve mahsûldâr {birkaç dükkânları var} kazâdır.

Ve bu kasaba-i İshâkcı‘nın bir hâkimi dahi sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve Tuna kapudanı ve muhtesibi ve bâcdârlarıdır ve bu (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Âb [u] havâsı latîf olduğundan bâğ u bâğçesi bî-hisâbdır kim bu hâkde Tuna kenârına karîb **karye-i Arakel** ve **karye-i Gavran** ve **karye-i Tomar{ova**‘ya varınca cümle İshâkcı hâki serâpâ bâğ u bâğçeler ve müşebbek bostânlar ve merkûm köyler cümle ma‘mûr beşer yüz hâneli kefere köyleridir kim dükkânları var}.

Ziyâretgâh-ı kal‘a-i İshâkcı: (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan **karye-i {Tomar}ova** ve andan **Memi Ağa çeşmesi**, andan **Tulça {kal‘ası}** andan kalkup cânib-i kıbleye **menzil-i karye-i Hacıgî Paşa.** Andan,

şehr-i Babadağı: Bunda yine Ahmed Ağa efendimiz ile mülâkat olunup yola revâne olundu.

Andan k**arye-i Çağatay**, andan k**arye-i Tanrıverdi**, andan **karye-i Kara Murâdlı**, andan k**arye-i Osmân Fakı**, andan k**arye-i Alî Beğ**, andan **kasaba-i Hacıoğlu**, andan **karye-i Hasalcık**, andan

Kal'a-i Pravadi: Ya'nî "Bir er var idi", ya'nî "Pür-vâdî dolu ma'mûr vâdî" demekdir.

Andan **karye-i Çenge**, andan **karye-i Nâdir**, andan **karye-i Karahisâr**, andan **Örenler**, andan,

Karye-i Fındıklı Sultan: Bir Tatar Hân evlâdı bunda rehindir.

Andan **karye-i Papaslı**, andan **karye-i Derbend-i Kebîr**, andan **karye-i Kırk Velî**'yi andan **karye-i Arnavudlu**'yu geçüp andan bin yetmiş mâh-ı Cemâziyelâhir'inin dördüncü pencşenbeh gün selâmetle **belde-i Ednâ'l-arz şehr-i Edirne**'ye dahil olup Ahmed Ağa efendimiz hânesinde mihmân olup cemî'i musâhib-i şehriyârîler ile hüsn-i ülfet edüp zevk u safâlar ederdik. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[109b]***

Bin yetmiş mâh-ı şa'bân el-mu'azzamanın on beşinci Berât gecesinin sabâhı şehr-i Edirne'den Serdâr-ı mu'azzam Köse Alî Paşa ile diyâr-ı Erdel'de kal'a-i Vârat fethine gitdiğimiz menâzillerde olan kurâ vü kasabâtları ve kılâ'ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'idleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Edirne'de cümle a'yân-ı devlet efendilerimizden belağan mâ-belağ harc-ı râh ihsânlar alup on re's atlar ve sekiz aded huddâmlarımla Edirne'den *"Bismillâhi* niyyetü'l-gazâ" deyüp çıkdıkda ol gün cânib-i garba,

Menzil-i karye-i Habîbce: Müselmân köyü ve ze'âmetdir. Andan,

Menzil-i kal'a-i Hırmanlı: Gerçi hân-ı azîmdir, ammâ kal'adan metîndir.

Andan **Kasaba-i Uzuncaova.** Andan **karye-i Kayalıdere**, andan **kal'a-i Filibe**, andan **menzil-i kasaba-i Tatarbâzârcığı**, andan **menzil-i Kapulu Derbend**, andan **menzil-i Ihtıman**, andan **şehr-i Sofya**, andan,

Menzil-i karye-i Dragman: Bir hânı var. Ma'mûr karyedir.

Bu bâlâda tahrîr olunan kurâ vü kasabât ve şehirler mukaddemâ sene 1062'de cümle evsâfları tahrîr olunmuşdur kim tahrîre hâcet yokdur. Andan,

Evsâf-ı kal'a-i şarköyü, ya'nî şehr-i Sofya köyü

İbtidâ bânîsi Destpot Kraldır. Ba'dehû sene 777 târîhinde Murâd Hân-ı Evvel, ya'nî Gâzî Hudâvendigâr feth edüp Rûmeli eyâletinde paşa hâssı ve yüz elli akçe kazâ ve nâhiyeleri ve cümle (–) aded kurâlardır.

Kal'ası bir kaya üzre şekl-i murabba' bir seng binâ bir kal'a-i ra'nâdır, ammâ Sofya şehri kurbunda iç el olmak ile derûn-ı hisârda imârâtdan bir şey yokdur. Ancak cânib-i cenûba bir demir kapusu var ve kayası dibinden bir âb-ı hayât su çıkar ve ol su üzre bir gözlüce bir köprü kurbunda **ziyâret-i Gâzî Ahmed Dede merkadi** var ve bir köprü aşrı bir hammâm-ı muhtasarı var.

Ve cümle (–) aded mahalledir ve dahi cümle 1000 aded kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî ve bâğ u bâğçeli ve vâsi' havlılı hânedânlardır. Cümleden amâr şarköylü Mahmûd Ağa ve

Nişli Alî Ağa hâneleri ma‘mûr u müzeyyendir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir, ammâ medrese ve dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsi ve imâret-i ıt‘âmı ve kârgîr bezzâzistânı yokdur.

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır. Cümleden cisr başında Gâzî Ahmed Baba Sultân tekyesidir. Ve cümle yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır, ammâ Çârsû Hânı gâyet ma‘mûrdur ve cümle iki aded hammâm-ı muhtasarı var.

Ve cümle iki yüz aded dükkânlardır kim her eşyâ-yı zî-kıymet bulunur, ammâ bu şehrin re‘âyâ vü berâyâsı cümle Bulgar’dır. Avratlarının başları açık olup saçların bir gûne örerler kim bir diyâr zenânelerine mahsûs değildir illâ bu şehre nisvânlarına mahsûsdur. Ve takyeleri dahi bir gûne turfa takye geyerler kim bu dahi vâcibü‘s-seyr bir tar[z] u tavr-ı ibretdir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Bulgar mahbûb u mahbûbeleri çokdur. Andan yine cânib-i garba,

Evsâf-ı kal‘a-i Mûsâ Paşa

Sene 1048 târîhinde Koca Mûsâ Paşa Budin vâlîsi iken bu mahalde haydûd eşkıyâları bir kârbân-ı azîm bozup hayli ümmet-i Muhammed kırdıkları ecilden Mûsâ Paşa bu mahalle bu kal‘a-i zîbâyı inşâ edüp Fâtih-i Bağdâd Sultân Murâd’a hibe eylediğiyçün “Binâ-yı Mûsâ Paşa kal‘a-i Sultân Murâd” derler. Hattâ cenûba nâzır ancak bir demir kapusu üzre çâr-kûşe mermer-i müzehhebde celî hat ile târîhi budur:

Feth edicek diyâr-ı Bağdâd’ı

şâh-ı âlemle asker-i İslâm

Dedi Sultân-ı âlîşân Murâd

Feth-i Bağdâd’a târîh oldu gazâm.

Sene 1048

Bu kal‘a dâ’iren-mâdâr şekl-i murabba‘ ve çâr kulle ve cümle sekiz yüz adımdır. Derûn-ı hisârda yüz elli aded neferâtları ve dizdârı ve cebehânesi ve bir câmi‘i ve anbârları ve mehterhânesi var, ammâ sûk-ı sultânîsi ve gayrı imâretleri yokdur, ammâ kal‘adan taşra Mûsâ Paşa’nın bir mu‘azzam hânı vardır kim âyende vü revendeye ârâmgâh mihmân-sarâydır. Andan,

Evsâf-ı kal‘a-i cennet-misâl şehr-i Niş

Sene 777 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Sırf ve Bulkar Kralı Despot Kral elinden feth edüp (–) eyâletinde (–) hâkimlikdir. Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ve nâhiyesi cümle (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve subaşı ve voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfı ve dizdârı vardır, ammâ neferâtları yokdur, zîrâ kal‘ası şehir içinde hân-misâl bir taş binâ bir kal‘a ve bir bâbı var.

Bedenleri üzre haydûd kelleleri mızraklar üzre zeyn olup durur, ammâ derûn-ı hisârda

âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ancak biraz keraste haşebleri mâl-â-mâldır.

Ve bir kapusu cânib-i cenûba nâzır ağaç ***[110a]*** kapudur, ammâ şehri bir düz vâdîde cümle (–) aded mahalledir ve cümle iki bin altmış aded bâğlı ve bâğçeli ve serâpâ kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî sarây-ı âlîler ve fukarâ hâneleridir. Cümleden ma'mûr (–) sarâyı ve Nişli Alî Ağa sarâyı ve kayınbabası sarâyı ve niçe yüz aded âbâdân hânedânlar var.

Ve cümle (–) aded ma'bedgâh-ı ehl-i îmândır. Cümleden çârsû-yı hüsn içre ma'bedgâh-ı kadîm Gâzî Hudâvendigâr Sultân câmi'i ol kadar müzeyyen değil, tarz-ı kadîm mezkitdir. Ve Musli Efendi câmi'i müferrih, âyne-i dil-küşâdır. Ve Hayda[r] Kethüdâ câmi'i cemâ'at-i kesîreye mâlik salâgâh-ı rûşendir. Bunlardan mâ'adâ mesâcid-i muvahhidânlardır, ammâ dârü't-tedrîs-i âlimân ve dâ[r]ü'l-hadîs-i müfessirân ve dârü'l-kurrâ-i Kur'ân imâretleri yokdur. Ve cümle 22 aded mekteb-i sıbyândır.

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. Evvelâ Köprübaşı tekyesi kân-ı fukarâ-yı Bektaşiyân'dır. Ve Zâhide Bacı tekyesi ve Haydar Kethüdâ tekyesi.

Ve cümle (–) aded çeşme-i âb-ı revândır. Evvelâ Haydar Kethüdâ çeşmesi'nin târîhidir:

Hâtif-i Kudsî dedi târîhini

Kad benâ aynen tüsemmâ selsebîl

Sene (–)

Ve Yûsuf Beğ çeşmesinin târîhidir:

İçen dil-teşneye târîh edüp der

Hüseyn-i Kerbelâ aşkına sahhâ

Sene 1016

Ve cümle (–) aded sebîl-i cân-sitândır. Haydar Kethüdâ sebîli ve Zâhide Bacı sebîli. Ve niçe bunun emsâli selsebîl-i atşânlar vardır.

Ve cümle (–) aded sarây-ı kârbândır. Cümleden (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârânlardır. Cümleden çârsû içre (–) (–) (–) (–) (–)

Ve ibret-nümâ-yı âbâdân: şehir içinden cereyân eden nehr-i (–) cebel (–) gelüp Sofya ovalarından cereyân eden nehr-i Iskıra, şehr-i Plevne yanında nehr-i Tuna'ya mahlût olur. Bu nehir üzre şehir içinde Mehemmed Paşa köprüsünün târîhidir:

Hâşimî hak buna târîh oldu

Niş'de Cisr-i Mehemmed Paşa

Sene 1028

Hattâ bu cisrin tâ ortasında bir mesîre ve teferrücgâh-ı ârâmgâh bir kasr-ı şîrîni var.

Ve cümle (–) aded hammâm-ı tâhirândır. Bu mezkûr cisrin iki başlarında birer hammâm-ı müfîd ü muhtasarı vardır.

Ve cümle iki yüz aded dükkândır. Her zî-kıymet makûlesi bulunur, ammâ kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur ve çârsû-yı bâzârı ol kadar müzeyyen değildir.

Ammâ âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbe Bulgar ve Sırf cüvânları vardır kim libâsları beyâz abâdır, ammâ a‘yânları serâpâ çuka-i gûnâ-gûnlar geyüp mün‘im ve ehl-i zevk âdemleri vardır.

Esmâ-i re‘âyâ-yı Bulgar:

……………. (1 satır boş)………………..

Ve esmâ-i nisvân-ı Bulgar:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle aded kenîse-i ruhbân:

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve memdûhâtından kovan balı ve tereyağı ve beyâz nohudlu simit çöreği

……………. (1/2 satır boş)………………..

Der-beyân-ı lisân-ı Bulgar sâhib-i nâr:

……………. (5.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Niş

Evvelâ ziyâretgâh-ı **eş-şeyh Musli Efendi**, ana karîb sâhibü‘l-hayrât ziyâret-i **Haydar Kethüdâ**, ana karîb **Mihâlzâde Hızır Dede** ziyâreti. Andan köprü başında **Sefer Baba** ve kurbunda **Koyun Baba** ve yol aşrısında ziyâret-i **Zâhide Bacı,** *rahmetullâhi aleyhim ecma‘în.*

Bu şehirden kalkup cânib-i garba,

Menzil-i palanka-i Aleksaniçe

şekl-i murabba‘ bir küçük ağaç kal‘aya bu diyârda palanka derler. Cirmi sekiz yüz adımdır. Bir demir kapusu ve dizdârı ve yüz aded neferâtları ve neferât hâneleri ve cebehânesi ve şâhî topları var. İbtidâ bânîsi Süleymân Hân’dır. Câmi‘i ve hânları ve hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır, lâkin ***[110b]*** bu mahal gerçi Budin’in Semendire sancağı hâkidir, ammâ hîn-i tahrîrde Rûmeli eyâletinde mu‘âf u müsellem bir palanka-i metîn-i üstüvârdır.

Andan yine garba ormanlar geçüp,

Menzil-i palanka-i kavî Rajina

Lisân-ı Sırf üzre rajina (–) (–) (–) derler. Kadîm a‘sârda Despot binâsı olup ba‘dehû Süleymân Hân sene (–) târîhinde feth edüp amâr etmişdir. Bu dahi Rûmeli eyâletinde bir dereli ve depeli zemîn-i çengelistânda şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir sa‘b ve metîn ve dolma palanka kal‘adır. Subaşı ve dizdârı ve (–) aded kal‘a neferâtları var. Ve derûn-ı hisârda bir câmi‘ ve anbâr ve cebehâne ve neferât hâneleri var ve kal‘a hâricinde mükellef

hânları ve birkaç dükkânları ve bağları var, ammâ bu kal‘a yolları gâyet muhâtara haydûd yollarıdır kim ihtirâz lâzımdır.

Andan yine taraf-ı garba çengelistân dağlar geçüp,

Menzil-i palanka-i Perakin

"Pür ekin"den galat "Perakin" derler, lâkin lisân-ı Sırf'da ismi (–) (–)

Bu dahi Rûmeli eyâletinde nehr-i Çerniçse kenârında Sırf Rojol binâsı şekl-i murabba‘ bir ağaç sarp palanka-i metîndir. Mürûr-ı eyyâm ile harâb olup Süleymân Hân vezîri müceddeden binâ edüp cirmi sekiz yüz adımdır ve dizdârı ve kırk aded neferâtları ve cebehânesi ve şâhî toplu bir palanka-i müstahkemdir. Her şeb mehterhânesi çalınup dîdebânları nöbet beklerler, zîrâ haydûd eşkıyâlarının kânı bir şâhrâh üzre vâki‘ olmuş lâzımlı kal‘adır.

Ve bu kal‘a dibinden cereyân eden nehr-i Çerniçse Alacahisâr dağlarından cem‘ olup revân olarak nehr-i Morava'ya mahlût olur. At ile geçit verir küçük ayndır ve bu kal‘anın cenûbîsinde bir sehel varoşu var. Süleymân Hân Vezîri Rüstem Paşa bir hân-ı azîm ve yüz elli mikdârı neferât hâneleri binâ etmiş ve Süleymân Hân-ı Gâzî vâlidesi bir câmi‘ binâ etmiş.

Ve Alacahisârlı Kınalızâde Beğ bir hammâm-ı muhtasarı ve yigirmi aded dükkânları ve bâğ u bâğçeleri cümle Kınalızâde hayrâtlarıdır.

Ve Alacahisâr bu mahallin cenûbunda bir merhale yerdir, ammâ bu Perakin zemîni gâyet mahsûldârdır kim mukaddemâ pirinç hâsıl olurmuş. Hâlâ çeltiklikleri zâhir ü bâhirdir kim bir şehr-i ma‘mûr olacak yerdir, zîrâ âb [u] havâsı gâyet latîf ve mesîregâh şikârgâhları çok bir vâsi‘atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır, ammâ deyyâr bir ferd-i âferîde im‘ân-ı nazar ile nazar etmeyüp cemî‘i mezâri‘âtları arz-ı hâlîye kalup harâb olmadadır.

Andan ziyâret-i (–) (–) (–)

Ba‘dehû Perakin'den kalkup yine semt-i garba çengelistân ve hıyâbânlar içre giderek **nehr-i azîm Morava'**yı Köpürlü Mehemmed Paşa'nın haşebden binâ olunmuş cisrinden ubûr olundu.

Mezkûr nehr-i serî‘ü's-seyr Alacahisâr dağları ve Rodnik kasabası ve Çaçka kasabası ve şehr-i Öziçe dağlarından gelüp cem‘ olarak bu mahalden ubûr edüp nehr-i Tuna kenârında kal‘a-i Güvercinlik ile kal‘a-i Köylüc mâbeyninde nehr-i azîm Tuna'ya mahlût olup nehr-i Tuna dahi büyük olur, ammâ bu mahalde bu nehr üzre bir göz bir cisr-i azîm olsa hayrât-ı azîm olur, zîrâ dîvâne akup her bâr ağaç cisri götürüp âyende vü revende gemilerle ubûr ederken gâyetü'l-gâye usret çekerler. Hay bir sâhib-i hayrât-ı Hâtem-i Tayy [ve] Ca‘fer-i Bermekî olsa bu cisr amâr olup inkırâzi'd-deverân sâhibü'l-hayrâtın rûhu yâd u şâd olurdu. *Allâhümme yessir.*

Andan bu haşeb cisrden renc u anâ ile geçüp,

Evsâf-ı kasaba-i Yagodina

Lisân-ı Bulgarca Yagodina (–) (–) derler. Despot Kralı binâsıdır. Ba‘dehû palankası harâb

olup şehri sehel imârdır. Semendire hâkindedir, ammâ eyâlet-i (–) hükûmetdir ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (–) aded ma‘mûr kurâlardır.

Ve şehrinin imâreti cümle bin altı yüz aded tahtânî ve fevkânî kiremit ve şindire tahta örtülü vâsi‘ evlerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ kurşumlu ve tahtânî Yahyâlı Dervîş Beğ câmi‘i cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i nûr-ı mübîndir kim kapusu üzre celî hat ile târîhi budur:

Kale Nesrü‘l-Gavsi fî târîhihi

Câhidû hâzâ mahallü‘s-sâcidîn [49] Sene 777

Ve bir latîf hammâm ve müte‘addid hânlar ve yüz aded dükkânlar ve imâret-i it‘âm-ı dârü‘z-ziyâfe ve niçe âsâr-ı binâlar cümle Yahyâlı Dervîş Beğ‘in hayrâtlarıdır kim bu rabtayı ol amâr etmişdir, *rahmetullâhi aleyh*.

şehri bir vâsi‘ fezâya vâki‘ olmağile âb [u] havâsı latîf olup bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânları firâvândır ve cümle halkı Poturlardır kim Boşnakça kelimât edüp daracık serhadli esbâbları geyerler, ammâ mü’eddeb ve ehl-i ırz, vakâr sâhibi, ni‘metleri mebzûl, mün‘im âdemleri vardır. (–) (–) (–) Andan ***[111a]***

Menzil-i palanka-i Batiçna

Lisân-ı Sırf‘da (–) (–) (–) (–) (–) demekdir. İbtidâ bânîsi Semendireli Gâzî Balı Beğ binâsıdır kim Ebü‘l-feth ümerâlarındandır. Ba‘dehû Süleymân Hân amâr edüp du‘â etmişdir. Hâlâ bu mahal Budin eyâleti hükmünde Semendire sancağı hâkinde mu‘âf u müsellem bir derbend pâsbânı kal‘adır kim cirmi sekiz yüz adımdır. Bir kapusu ve dizdârı ve elli aded neferâtları ve fukarâ hâneleri ve bir câmi‘i ve bir hân-ı cedîdi ve birkaç dükkânları var. Âyende vü revendeler içün yine her şey bulunur olduğu kadar palankadır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Menzil-i palanka-i Vezîr Hasan Paşa

(–) vüzerâlarından olup sene (–) târîhinde bu palanka-i metîni inşâ edüp Belgrad ve Semendire yolları emn ü emân olmuşdur. Bu dahi Semendire hâkinde mu‘âf [u] müsellem bir vâdî-i mahsûldârda şekl-i murabba‘dan tûlânîce vâki‘ olup cirmi bin adım palanka-i kebîrdir kim derûn-ı hisârda dizdâr ve kırk neferâtları ve bir câmi‘ ve anbârları var, ammâ hânelerinde bâğçeleri yokdur.

Kal‘a kapusu üzre her şeb mehterhâne-i Âl-i Osmân çalınup neferâtlar bâng-ı Muhammedî çekerler. Gâzî, şahbâz Semendireli yiğitleri vardır ve câmi‘i ve hânları ve çârsû-yı bâzârı ve hammâm-ı hoş-havâsı cümle Gâzî Hasan Paşa hayrâtıdır. El-hâsıl bâğ u bâğçeli ve âb [u] havâsı ve çemenzârı firâvân ve uyûnları cârî ve revân bir kasaba-i âbâdândır. Andan semt-i garba,

Menzil-i palanka-i Kolarine

Lisân-ı Sırf’da (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Semendireli Gâzî Balı Beğ‘dir kim bu da Semendire sancağı hâkinde bir vâsi‘ fezâ-yı mahsûldârda şekl-i murabba‘ bir kapulu

palankacıkdır kim cirmi altı yüz adımdır. Dizdârı ve kırk aded neferâtları var. Câ-be-câ bâğları var ve bir müfîd ü muhtasar bir câmi'i ve bir hânı var. Gayrı bâzâr ve hammâm yokdur. Garîb kalmış palankadır. Andan,

Menzil-i palanka-i Hisârcık

Sene (–) târîhinde Süleymân Hân Vezîri İbrâhîm Paşa Tımışvâr fethine giderken nehr-i Tuna üzre cisir binâ etdikde cisir başı zabtı içün bu palankayı dâ'iren-mâdâr çâr-kûşe dörd yüz adım bir ağaç palanka edüp hâlâ içinde dizdârı ve kırk aded neferâtları ve hâneleri ve cebehâne ve gılâl anbârı ve bir câmi'i ve iki aded hâncuğazları var.

Bâğ u bâğçesi çokdur, ammâ çârsû-yı bâzâr hammâmı yokdur, lâkin âb [u] havâsı ve mahbûbeleri hûbdur. Andan,

Evsâf-ı tahtgâh-ı Despot Kral-ı dâl, ya'nî sengîn bünyâd-ı dârü'l-cihâd hisâr-ı üstüvâr-ı fütûh-âbâd kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn Belgrad-ı behişt-âbâd

Bu kal'a-i nigîn-i dürr-i yektâyı ibtidâ Sırf krallarından Despot Kral binâ edüp niçe kralların hasretü'l-mülûkü olduğundan mâ'adâ sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî Hersekoğlu Ahmed Paşa sebebiyle Bosna diyârı kılâ'ların feth edüp ba'dehû sene-i mezbûrede kal'a-i İzvornik'i dahi kılıç ile feth edüp atf-ı inânın bu Belgrad-ı behişt-âsâ üzre çevirüp ibtidâ Belgrad'dan yukaru **kal'a-i Böğürdelen**'i feth edüp, andan küffârın Bosna diyârlarından nehr-i Sava ile gelen zahîre gemilerin kesüp Belgrad sehel kaht [u] galâ oldu, ammâ nehr-i Tuna ellerinde olup Paçka ve Laşka taraflarından belağan mâ-belağ zahîreleri ve her tarafdan imdâdlar gelirdi. Hemân Gâzî Ebü'l-feth kal'a-i Belgrad'a amân u zamân vermeyüp kırk gün kırk gece döğüp âhirü'l-emr şiddet-i şitâ geldiğinden kal'a-i Belgrad'ı bırağup hâ'ib ü hâsir Edirne'ye avdet etdiler.

Ba'dehû Ebü'l-feth magâzî dâğ-ı derûnundan sene-i âtîde yine Belgrad üzre gelmek sadedinde iken Üsküdar tarafında Maldepe nâm mahalde merhûm olup Belgrad kal'ası elinden halâs olup yerine oğlu Bâyezîd Hân halîfe oldukda aslâ Belgrad tarafına nigerân etmeyüp dâ'imâ müddet-i ömrleri vilâyet-i Mora ve vilâyet-i Sol'ât, ya'nî kal'a-i Kili ve kal'a-i Akkirmân ile savaş edüp ol dahi dâr-ı bâkîye gidüp yerine Selîm Hân-ı Evvel halîfe oldukda ol dahi şâh İsmâ'îl ile Çıldır ve Ahıçka gazâlarında ve Sultân Gavrî'yle Mısır gazâlarında ömr-i nâzenîni güzer edüp yedi sekiz yılda merhûm olıcak oğlu Süleymân Hân halîfe olup mukaddemâ şehzâde-i âzâde-i cüvân-baht iken bir tevârîh tetebbu' ederken görür kim cedd-i ızâmı Ebü'l-feth İslâmbol'u ve Tarabefzûn'u ve Cezîre-i Mora'nın nısfını ve niçe yüz cezâyirleri feth edüp Bosna'da Yayiçse kal'asın ve Belgrad kal'asın döğe döğe Ebü'l-feth iken bu iki kal'aları feth edememiş. Hemân şehzâde Süleymân Hân, elinden tevârîhi bırağup eydir:

"Eğer Allâh ***[111b]*** bana tâc ü taht u raht u baht-ı Âl-i Osmânî'yi verirse ahdim olsun kim ibtidâ gazâm Tuna Belgradı ve Yayiçse kal'ası ve Malta Rodos'u üzre sefer edeyim" deyü ahd-i emân edüp, hikmet-i Hudâ kendüye taht-ı Âl-i Osmân nasîb oldukda ibtidâ sefer-i Sultân Süleymân-ı âlîşân bâ-asâkir-i nusret-nişân ile sene 927 târîhinin mâh-ı Cemâziy-i âhirde deryâ-misâl asker ile bilâd-ı Ungurus-ı menhûs olan Belgrad'ın cânib-i erba'asında olan kılâ'ları feth [ü] teshîre sa'y [ü] ihtimâm edüp ibtidâ **feth-i kal'a-i Böğürdelen** fî gurre-i şa'bân sene 927.

Mukaddemâ bu kal‘ayı Tuna kenârında Ebü‘l-feth şa‘bân Paşa’ya inşâ etdirüp içine hâkim kodu. Beş sene dest-i İslâm’da durup ba‘dehû kâfir istîlâ etdikde bu kal‘anın ismine Sırf kâfirleri Sabaça derlerdi.

Hamd-i Hudâ Süleymân Hânî‘de yine Rûmeli Paşası Ahmed Paşa feth edüp yine ismine Böğürdelen deyüp hakkâ ki kâfirin böğrün deldiler.

Andan nehr-i Sava’yı asker-i İslâm gemilerle ubûr edüp nehr-i Tuna kenârında nehr-i Sava aşrı Belgrad’dan görünür **feth-i kal‘a-i Zümon** sene 927, be-dest-i Hüsrev Beğ. İçinde olan küffârlar vere verüp verelerine nazar olunmayup cümle küffârı dendân-ı tîğdan geçirüp kal‘a feth olmuşdur.

Andan **feth-i kal‘a-i Islankamin** sene 927 be-dest-i Bosna sancağı paşası oğlu Küçük Balı Beğ, kal‘a hâlî bulunup içine asker konulup zabt olundu.

Andan **feth-i kal‘a-i Kopnik** ve **kal‘a-i İrşova** sene 927, be-dest-i Ömer Beğzâde Hasan Beğ.

Bu kal‘alar dahi savlet-i pâdişâh-ı şehriyârîye tâkat getiremeyüp bu kal‘aları küffâr boş bırağup içlerine asker konulup zabt olundukda bu kal‘alardan aşağı Belgrad’a nehr-i Tuna ile imdâd ve zahîre geçemeyüp derûn-ı Belgrad’da olan küffâr-ı dûzah-karâr mutazayyıkkâr oldular.

Ba‘dehû Semendire Beği Gâzî Hüsrev Beğ ve Vezîria‘zam Pîr Mehemmed Paşa fermân-ı şehriyârî ile Belgrad kal‘asına er döküp yedi yerden muhâsara etdikden yedi gün sonra Süleymân Hân seksen yedi bin asker ile Belgrad’ı kuşadup on bir yerden balyemez toplar ile nehr-i Tuna aşrı ve Zümon kal‘ası tarafından nehr-i Sava aşrı ve kal‘a handakları taraflarından kırk kat meterisler içre kal‘a-i Belgrad’ı döğe döğe her cânibin rahnedâr edüp derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr dahi kaht [u] galâdan sıkılup ve vezîria‘zam kolundan gelen lağımlardan havf [u] haşyete düşüp cümle küffâr Belgrad’ın Neboysa kullesine çıkup,

“El-amân el-amân, ey güzîde-i Âl-i Osmân Süleymân Hân” deyü feryâd-ı efgân edüp beyâz vere bayrakları dikdiklerinde derûn-ı hisâra ibtidâ yeniçeri ocağından zağarcıbaşı ve Semendire Beği ve Bosna Beği Küçük Balı Beğ kal‘aya girüp cebehâneleri ve hazîneleri zabt olunup kal‘anın burc [u] bârûlarında ezân-ı Muhammedîler okunup asker-i İslâm kal‘aya duhûl etdikden sonra yine küffâr-ı bed-girdâr-ı murdâr hıyel ü şeytanata sâlik ü râgıb olup mezkûr Neboysa kullesinden cüyûş-i müslimîne Sırf lisânları üzre “Udri Neboyse” deyüp top u tüfeng atup cünd-i müslimîne hayli rahne verdiklerinden pâdişâh-ı âlem-penâh keferenin sulhlarına rağbet etmeyüp cümle küffâr-ı hâksârı dendân-ı tîğ-i âteş-tâbdan geçürüp cedd-i ızâmı Ebü‘l-feth Mehemmed Hân feth edemeyüp bî-feth avdet etdiklerinin intikâmın Belgrad keferesinden alup gürûh-ı asker-i İslâm derûn-ı Belgrad’a kılıç urarak sağîr ü kebîrlerin kırarak niçe binin kovarak nehr-i Sava ve nehr-i Tuna’ya niçe bini gark olarak sene 927 târîhinin mâh-ı Ramazân’ının 26’sında yevmü‘l-hamîsde hamd-i Hudâ feth-i Belgrad-ı dârü‘l-cihâd {târîhi budur:

Bâd fethi bâd mülk-i Ungurus.

Sene 927}

olup Bosna'dan ma'zûl Semendire sancağına mutasarrıf olan Küçük Balı Beğ'e pây-ı taht Semendire olmak içün bu kal'a sadaka olunup taraf-ı pâdişâhîden bu kal'anın ta'mîr [ü] termîmi içün otuz bin mümessek sikke-i hasene verildikde cümle guzât-ı müslimîn kol kol meci ile üşüp zamân-ı kalîlde metânet üzre binâ olunup muhâfazasına kırk bin asker ile Vezîr Mustafâ Paşa kaldı.

Andan nehr-i Sava üzre cisirler kurulup asker-i İslâm Sirem ve Ösek ve Pojega ve Valpova ve şikloş ve Peçoy ve Budin'e varınca akıncı kavmiyle Ungurus vilâyetlerin harâb ü yebâb ve halkın esîr-i kebâb ve hânelerin ıhrâk [u] türâb edüp taht-ı Belgrad'a ol kadar mâl-ı ganâ'imle muğtenim olan guzât-ı müslimîn gelirler kim bir esîr bir rub' guruşa bey' oldu deyü pederimiz Dervîş Mehemmed Zıllî Serzergerân-ı Dergâh-ı âlî olup bu gazâ-yı ekberde bile olmak ile anlardan istimâ' edüp sikadan nakl edüp bu Seyâhatnâmemiz içre alâ kadri'l-bizâ'a tahrîr olundu, ammâ hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîre dahi bu şehr-i Belgrad'ın imârın görmek müyesser olup evsâfın tahrîr etmeğe ihtimâm etdik. ***[112a]***

Sitâyiş-i kal'a-i Belgrad-ı binâ-yı üstâd

Evvelâ sebeb-i tesmiye-i kal'a-i Belgrad niçe lisân üzre Belkırad, ma'mûr u müzeyyen ve metîn ve pây-ı taht olan kal'aya ve şehre derler. Bu şehir bender-i azîm ve bâğ-ı İrem olduğundan Belkırad derler, ammâ kavm-i Fireng-i bed-reng-i pür-ceng bu kal'aya Kaminkırad derler. Ba'zılar Belkırad derler, ammâ diyâr-ı Rûm serhadlerinde üç Belgrad şehri vardır. Biri diyâr-ı Arnavudluk'da Arnavud Belgradı hâlâ bizimdir kim Avlonya beği tahtıdır. Biri diyâr-ı Erdel'de Erdel Belgradı'dır. Gerçi kâfiristândadır, ammâ ol dahi Mekke ve Medîne vakfı olup Âl-i Osmân'a tâbi' Erdel krallarının tahtıdır. {Biri dahi Budin kurbunda iki merhale taht-ı Alman olan Ustolni Belgrad'ımızdır.} Biri dahi bu Belgrad'dır kim cemî'i büldânlar içre bunun ismine Tuna Belgradı derler kim Semendire sancağı beğinin tahtıdır. Hattâ eyle bir şehr-i mu'azzamdır kim cemî'i İslâm pâdişâhı ve kefere kralları mâbeyninde hasretü'l-mülûk bir şehr-i İremezâtü'l-imâddır.

Der-beyân-ı zemîn-i kal'a-i Belgrad

Eyle bir arz-ı âlîye vâki' olmuş kim nehr-i Tuna ile nehr-i Sava bir yere cem' olduğu mahalde bir kayalı burun ucunda vâki'dir. Nehr-i Sava cânib-i cenûbunda tâ Bosna ve {Hırvadistân ve Islovin} serhadlerinde Kırka sancağı ve Bihke sancağı ve Korpa sancağı ve Kosdaniçse ve Odvina ve Lika ve Çerniçse kal'aları ve kâfirin Galya ve Dodoşka dağlarından ve Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu kefereleri vilâyetlerinin dağlarından nehr-i Sava cem' olup kal'a-i Raça önünde {nehr-i Drin'e karışır, ammâ nehr-i Drin} yine Bosna serhadlerinde {Hersek sancağı dağlarında Çemerne dağından ve Zagor'dan ve Oluk dağlarından cem' olup şehr-i Foça içinde nehr-i Tihotine ile bir olup andan kasaba-i Ustikolona'ya ve Bosna Vişegrad'ı ve kasaba-i Sirebreniçse ve kasaba-i Valiva'ya ve niçe kurâ vü kasabâtlara uğrayup andan} kal'a-i İzvornik önünden ve şehr-i Beline önünden cereyân eden nehr-i Drin bu nehr-i Sava'ya mahlût olup deryâ olarak kal'a-i Böğürdelen'den ubûr edüp Belgrad'ın aşağı kal'ası burnunda Sultân Süleymân kullesin döğerek nehr-i azîm Tuna'ya karışup mecma'ü'l-bahreyn olup ikisi deryâ olur. Ve nehr-i Tuna dahi kal'a-i Belgrad'ın cânib-i garbından cereyân edüp ibtidâ tulû'ı Alman diyârında Alman dağlarından çıkup niçe kılâ'lardan sonra pây-ı taht Ungurus-ı menhûs

olan kal‘a-i Peç‘e andan kal‘a-i Pojon ve Yanık ve Komran ve bizim Üstürgon Vişegrad ve Vaç ve Peşte ve Budin ve Ösek ve Varadin ve Islankamin ve Zümon nâmân kal‘aları önünden güzer edüp nehr-i Tuna mezkûr Belgrad dibinde nehr-i Sava’ya mahlût olur. şehr-i Belgrad’ın kal‘ası ve varoşu bu nehreyn-i azîmeynin burnunda bir püşte-i âlî üzre vâki‘ olmuş kal‘a-i zîbâdır.

Der-ayân-ı eşkâl-i kal‘a-i Belgrad sengîn bünyâd

Bu kal‘a-i hoş-binâ-yı ibret-nümâ nehr-i Sava ve nehr-i Tuna kenârında cümle dokuz kat kal‘a-i bî-misâl bölme bölme hisâr-ı üstüvâr-ı pür-me’âl ve bir sûr-ı bâ-kemâldir kim aşağı kat kal‘asından niçe zor âver kemândârân dilâverân var kuvvetini bâzûya getirse yukaru kal‘aya şast ber-kabza bir ok perrân etse iç kal‘aya sehm-i kazâsı gücile yetişir. Tâ bu mertebe âlî iç kal‘ası vardır. Ve aslâ bu kal‘anın cânib [u] etrâfında bir havâlesi yokdur kim böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i gevher-nigîndir.

Ve eşkâl-i cirm-i kal‘a: Cümle dokuz kat bölmesi şekl-i muhammes binâ olunup dâ’iren-mâdâr cümlesi beş bin yüz adımdır ve dokuz kat kal‘a dîvârlarının köşelerinde cümle yüz on altı kullelerdir ve cümle dokuz kat bölme hisâr dîvârları üzre beş bin altmış aded dendân-ı bedendir, ammâ

Evsâf-ı aşağı kal‘a: Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed bu kal‘ayı muhâsara etdikde bu aşağı kal‘a yok idi. Ancak nehr-i Tuna kenârında bir zîk küçük varoş idi. Sultân Mehemmed bilâ-feth avdet edince bu aşağı kal‘ayı Milagoş Kral müceddeden binâ edüp kal‘a-i Belgrad dahi ziyâde istihkâm buldu. Bu hisâr-ı süflî dörd kat bölme sûr-ı metîn ve dörd aded kavî demir kapular ile ârâste ve sa‘b kal‘alar ile pîrâste olmuş hisâr-ı üstüvârdır. Evvelâ bârûthâne kapusu ve ıskala-i {kebîr} kapusu ve ıskala-i sağîr kapusu ve uğrın kapucuk ve bu aşağı hisârın dörd ad[ed] bölmesinde birbirlerine girir birer iç kapuları dahi vardır ve bu dörd kat bölme aşağı hisâr içre cümle dörd yüz aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçesiz cümle kiremit örtülü hâne-i kadîmlerdir.

Ve cümle beş mihrâbdır. Evvelâ Sultân Süleymân Hân câmi‘i kurşumludur ve Hacı Velî câmi‘i ve Küçük Hacı Velî câmi‘i ve bir aded Süleymân Hân hânı ve bir aded Süleymân Hân hammâmı ve bir kârhâne-i bârûdhâne ve bir darbhâne-i sikkehâne ve Süleymân Hân’ın kulle-i azîmi bu aşağı kal‘adadırlar. Ve kal‘a hâricinde nehr-i Tuna kenârında bir liman-ı azîmi var. Elli pâre tıransa gemi alır ve gümrükhâne-i pâdişâhî leb-i Tuna’da bu kal‘a önündedir, ammâ,

Sitâyiş-i yukaru iç kal‘a: Bu kal‘anın dahi dörd aded kapusu vardır. Cânib-i şarka Sâ‘at kapusu kim aşağı büyük şehre işler. Bu mahalde bir sâ‘at kullesi var. Çanının sadâsı tâ nehr-i Sava aşrı ***[112b]*** bir konak yer kal‘a-i Zümon’da istimâ‘ olunur. Ve bu sâ‘at kullesi köşesinden şehir aşağı kazancılar başında aşağı kal‘aya inilir uğrın kapu kim cânib-i şarka mekşûf bâb-ı hadîd şâhrâhdır. Andan cânib-i garbde nehr-i Sava’ya inilir, cânib-i cenûba meftûh küçük demir kapudur. Ve bir kapu dahi aşağı hisâra inilir nerdübânlı küçük kapu şimâle nâzırdır.

Ve bu iç kal‘ada cümle iki yüz aded hânelerdir, ammâ bunda dahi aşağı kal‘a gibi çârsû-yı bâzâr yokdur. Ancak bunda dahi Süleymân Hân câmi‘i rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr bir câmi‘-i nûrun alâ nûru var ve bir nâzik serâmed minâre-i mevzûnu var kim gûyâ sihr-i

helâldir. Hattâ üstâd-ı bennâ Mi‘mâr Sinân bu minâre-i ibret-nümâ hakkında buyurmuşlar kim:

“Diyâr-ı Alman‘da taht-ı Ungurus olan Belgrad’da bu minâre ile yed-i tûlâmı ayân etdim. Ha hüner kim gayrı üstâd-ı bennâlar böyle bir minâre-i musanna‘ı ahşâbâtdan yapsınlar” der. Tâ bu mertebe rakîk ve serâmed bânghâne-i Muhammedî‘dir ve bu minâre önündeki nârin kal‘a handakı içre Sokollu Koca Pîr Mehemmed Paşa’nın bir âb-ı hayât çeşmesi vardır kim târîhi budur:

Gel beğim içmek dilersen dünyâda âb-ı hayât.

Sene (–)

Ve bu iç kal‘ada cümle kal‘a neferâtları sâkindir. Gayrı kimesne olmak memnû‘dur kim dâ’imâ ahâlîsi mevcûd olup dizdâr ağa dîvânında pür-silâh âmâde dururlar. Ve bu mezkûr câmi‘in mihrâbı önünde Ebü‘l-feth Gâzî‘nin münhedim edüp gitdiği bir kat şeddadî binâ dîvâr var kim gûyâ sedd-i Nemrûd ve sedd-i Yecûc’dür. Küffâr bu dîvârı bırağup önüne hâlâ olan dîvârı müceddeden çeküp kal‘a sedd-i İskender olmuş, ammâ eğer içerde kalan dîvâr-ı kadîmi, pâdişâh-ı zü‘l-kadre fermânıyla amâr etseler henüz kal‘a-i Belgrad bir kat dahi olup kal‘a-i Kahkaha olurdu, ammâ bu harâb dîvâr önündeki yeni dîvâr kâmil otuz ayak enli ve seksen zirâ‘-ı Mekkî âlî dîvâr-ı üstüvârdır ve bu dîvâr önünde handak aşrı olan meydâna At bâzârı derler. Ol taraf handakı kesme kaya handak-ı bî-amândır kim seksen arşın enli handak-ı mehîbdir, ammâ ol kadar amîk değildir.

Sitâyiş-i hisâr-ı Nârin kal‘a: Bu kal‘a Yukarukal‘anın cânib-i garbı köşesinde vâki‘ olmuş gâyetü‘l-gâye metânet üzre mebnî şekl-i murabba‘ seng-i tırâş ile inşâ olunmuş başka iki kat bölme hisâr-ı üstüvârdır kim içinde dizdâr ve kal‘a imâmı ve mü‘ezzininden gayrı bir ferd-i âfrîde sâkin değildir. Ancak bir zâviye ve gılâl anbârları ve su sarnıçları vardır. Ve cânib-i şarka nâzır iki kat metîn demir kapuları mâbeyninde dizdâr ağa dîvânhânesi etrâfında olan rûy-ı dîvârda maslûb cebe ve cevşen ve katlavî ve tuğulka ve ser-penâh ve zırh [u] zereh-külâh ve balta ve nacaklar ve şiş ve harbe ve mızrak ve tüfeng ve tîr-i kemân ve kılıç ve gaddâre ve zemberek ve gürz ve salık ve nobbut ve sopa ve salma ve gürz ve siper-i zerîn ve niçe bin bunun emsâli âlet-i silâha müte‘allık zî-kıymet silâh-ı gûnâ-gûnlar ile bu kapular mâbeyni eyle müzeyyen olmuşdur kim Devlet-i Âl-i Osmân’da misli meğer Bağdâd-ı bî-dâdda ola.

Ve bu kapu önünde handak üzre bir asma haşeb cisri var. Her şeb makaralar ile çekilüp kal‘a kapusu önüne siper edüp sedd-i İskender olur ve her sabâh bu kapu du‘â ve senâ-yı Süleymân Hân ile açılırken birer koyun kurbân ile bu bâb-ı âlî küşâde olur ve bu nârin kal‘anın handakı gâyet vâsi‘ ve amîkdir. İç kal‘a içinde bir kat iç kal‘a ve handaklı kal‘ayı nâdir görmüşüzdür. Eğer var ise böyle metânet üzre değildir.

Ve bu nârin kal‘a etrâfında beş aded kurşum örtülü evc-i âsumâna ser çekmiş müdevver ve musanna‘ kulle-i âlîlerdir kim gûyâ her biri İslâmbol’da Galata kullesidir.

Evvelâ cümleden kebîr Neboysa kullesi, bu kulleden kâfir, “Udri Neboyse”, ya‘nî “Korkma ur Türk’ü” dediğiyçün Neboysa kullesi derler.

Andan Kızıl kulle, andan Kanlı kulle, cümle mücrim ve kanlı olanları bunda

koduklarıyçün kanlı kulle derler.

Andan Zindan kullesi, andan şahin kullesi. Bu mezkûr olan kullelerin içinde olan cebehâne ve âlet-i silâh ve mühimmât [u] levâzımât meğer kal‘a-i Rodos’da ve kal‘a-i Bağdâd’da ve kal‘a-i Budin’de ola. Hattâ Selîm şâh-ı Evvel Mısır’ı feth etdikde kal‘a-i İskenderiyye’ye gidüp Sultân Gavrî ve Sultân Kayıtbay ve Sultân Kalavan ve gayrı Mısır pâdişâhlarının cem‘ etdiği âlet-i silâh zer-ender-zer cebe ve cevşen ve zırh-ı kolçağ tuğulka-yı tâlûtîleri İslâmbol’a getirüp Süleymân Hân dahi bu kal‘aya Allâh emâneti edüp ibtidâ cum‘ayı kal‘ada kıldıkda cemî‘ guzât-ı müslimîn ile,

“Bu şehir ma‘mûr u âbâdân olup dâ’imâ düşman şerrinden emîn ola” deyü hayır du‘â etdikleri ecilden ile’l-ân bu şehir ma‘mûr olup şerr-i düşmandan emîn ve sâlim olmadadır.

Ve bu nârin kal‘ada elli kulaç amîk bir çâh-ı mâsı var kim tâ umkunda bir suyu vardır. Nehr-i Sava’ya lağım ile gidüp su gelir âb-ı hayatdır ve aşağı kal‘adan dahi nehr-i Tuna’ya gider lağım yollarından su alınur ve nârin kal‘ada bir çâh-ı cahîm zindânı var kim gûyâ çâh-ı Gayyâ ve çâh-ı Kahkaha ve çâh-ı Bâbil’dir. Bu çâh-ı derk-i esfele kefere zamânı ümmet-i Muhammed’i kemendler ile indirüp ***[113a]*** dollâb sapanlarıyla esîrleri çıkarırlarmış. Üç bin âdem alır kesme çakmak kayasıdır derler. Hâlâ bu kadar yüz yıldan berü muhâsara havfinden bu çâh darı ile ve kabuklu pirinç çeltiği ile leb-ber-lebdir kim gûyâ tarladan henüz gelüp der-anbâr olmuşdur, *ve’s-selâm*.

Ammâ taşra kat kal‘anın At bâzârı köşesinde Tophâne kullesi sırasında bir çâr-kûşe kurşum ile mestûr bir hayli ma‘mûr bir kulle-i azîm var. Ol tarafdan bu kal‘aya aslâ lağım etmek kabil değildir, zîrâ yalçın kesme kayalardır. Ve ol tarafın handakı da gâyet vâsi‘ ve amîk ve sarpdır, ammâ aşağı kal‘anın handakı yokdur. Zemîne bir kazma ursan Tuna suyu çıkar ve ba‘zı mahal dîvârları Sava ve Tuna nehirlerine gark olup durur. Bu taraflardan bir vech ile meteris mümkün değildir.

Ve dahi sâ‘at kullesi ve kapusu önünde bir kasr-ı Havernâk’ı var. Cümle sahrâ-yı Tımışvâr râyegân [u] nümâyândır. Ve dahi nehr-i Sava’ya nâzır bir kasr-ı şîrîni var, cümle Zümon sahrâsı ayân ve beyândır. Ve bu kal‘ayı Süleymân Hân Sırf Pâdişâhı Ungur Kral elinden aldıkda nehr-i Sava aşrı balyemez toplar ile döğe döğe aşağı kal‘ayı vîrân edüp nehr-i Sava üzre gemileri birbirlerine çatup üzerlerine çitler döşeyüp gemileri Sava ile akıdup cümle gemiler kal‘a dibinde o zîk yerde kısılup kalınca cümle guzât-ı müslimîn mezkûr gemiler üzre dal kılıç yürüyüp ibtidâ kılıç ile aşağı kal‘a feth olup dörd haftadan sonra Yukarukal‘a dahi kılıç ile feth olup cümle guzât-ı müslimîne Süleymân Hân takye ile altun bezl etdiği muhakkakdır kim ol gûne iltifât-ı şehriyârî ile bu kal‘a-i bâğ-ı İrem âdem deryâsı olup bu kadar bin asker-i deryâ-misâl üzre bu şehr-i azîme yigirmi yedi aded hâkim nasb eylemişdir.

Ba‘dehû Budin kal‘asın feth etdikden sonra Budin eyâletinde Semendire sancağı beği tahtı olmak üzre tahrîr edüp Küçük Balı Beğ ibtidâ hâkim-i örf nasb olunmuşdur.

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal‘a-i Belgrad-ı hoş-âbâd

Evvelâ bu Semendire beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu 540.260 akçedir ve ze‘âmet 16 ve tîmâr erbâbı 155, ammâ cebelüleri ile cümle iki bin asker olur kim cemî‘i zamânda Sirem ve Semendire sancağı küffârdan yüz çevirmemişlerdir. Alaybeği ve

çeribaşısı ve yüzbaşıları vardır, ammâ Semendire beği hâss-ı hümâyûnuna göre bin aded müsellâh yiğit besleyüp livâsı hâkinde hükm-i hükûmât edüp ber-vech-i adâlet on yedi bin guruş mâl tahsîl edüp me’mûr olduğu sefere gider. Livâsında cümle (–) aded ma‘mûr kurâları ve cümle (–) aded hâslarının subaşılıkları vardır. İnşâ’allâh cümle kurâ vü kasabâtları ve kılâ‘ları mahalliyle ta‘rîf ü tavsîf olunur.

Andan hâkim-i sânî beş yüz akçe mevleviyyetdir. Beher sene mollasına adâlet üzre otuz kîse hâsıl olur, zîrâ mollalar beğleri aslâ ve kat‘â söyletmezler. Gâyet mansıb-ı âlîdir.

Ve nevâhîleri cümle (–) aded kurâlardır ve taht-ı hükûmet Semendire’de cümle (–) aded kazâdır. Anlar dahi an-karîb mahalleriyle tahrîr olunur.

Hâkim-i sâlisi dizdâr ağadır kim cümle bin aded topçu ve cebeci ve hisâreri ve azebistân askerîlerine hâkimdir.

Andan hâkim-i râbi‘i sipâh kethüdâyeridir, ammâ tevâbi‘ât-ı sipâh azdır.

Andan hâkim-i hâmisi Âsitâne tarafından bir mükellef yeniçeri çavuşu serdâr olup hükûmet eder, zîrâ cemî‘i halkı yeniçeri geçinirler.

Andan hâkim-i sâdisi Âsitâne tarafından cebeci çorbacısıdır, ammâ neferâtları katı nâdirdir.

Andan hâkim-i sâbi‘i Tuna kapudanıdır kim tâ Vidin ve Budin serhadlerine varınca cümle Tuna ve Sava gemileri bunun hükmündedir kim her zamân onar pâre firkate ile bin aded azebistân neferâtlarıyla Tuna üzre gezüp salb [u] siyâset sâhibidir.

Andan hâkim-i sâmini gümrük emînidir kim beher sene gümrüğü on yedişer bin guruşa iltizâmdır.

Andan hâkim-i tâsi‘i anbâr-ı pâdişâhî emînidir kim nehr-i Sava kenârındaki anbârlarda olan mâl-ı hazâ’in-i sürsat anın hükmündedir.

Andan hâkim-i âşiri muhtesib ağadır kim cümle ehl-i hıref anın destindedir.

Andan hâkim-i hâdî aşeri bâcdâr ağadır. Cümle âyende vü revende metâ‘dan bâc [u] bâzâr alup mîrî mâl mültezimidir.

Andan hâkim-i sânî âşiri alaybeğidir kim cümle erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmâra hâkimdir.

Andan sâlis âşi[r]i çeribaşıdır kim cümle cebelülere ve çerâhor ve lağım erbâblarına hâkimdir.

Andan bu şehir içre monla tarafından hâkim-i râbi‘ âşi[r]i muhtesib nâ’ibidir kim cemî‘i ehl-i hırefi cürmüne göre ta‘zîr eder.

Andan hâkim-i hâmis âşi[r]i bâb nâ’ibi eğer kadı ve eğer e’imme ve hutebâ ve meşâyihân cümle bunun hükmündedir, zîrâ her bâr molla hâzır değildir. Belki Âsitâne’den geç gele. ***[113b]*** Andan bu şehir içre üç aded hâkim-i şer‘ nâ’ibler vardır.

Andan tâsi‘ âşir hâkimi sülâle-i ırk-ı tâhir-i Nebevî‘den nakîbüleşrâfdır, ammâ sâdât-ı kirâmları azdır.

Andan hâkim-i ışrîni şeyhü'ş-şuyûh sâhibü'l-fetvâ şeyhülislâmdır, {Kapudanzâde} ammâ yine bunlara beş yüz akçeli mollasının tasadduru vardır. Husûsan sâhib-i cülûs Abdürrahîm Efendi hem molla ve hem şeyhülislâm idi, zîrâ cihân-ârâ bir ulemâ-yı mütebahhirîn ve musannifînden kimse idi.

Hâkim-i hâdî ışrîn harâc ağasıdır kim elli bin cizye cem' eder. (–) (–) (–) (–)

Bu mahalde kal'a-i Belgrad'ın cümle hâkim-i şer' ve hâkim-i örf olanları tahrîr olunup bu şehrin ahâlîsini zabt edenler bunlardır.

Der-beyân-ı evsâf-ı imârât-ı varoş-ı kal'a-i Belgrad-ı pür-dâd

Bu varoş-ı azîm kal'a-i Belgrad'ın şimâli ve şarkı ve kıblesi ve cenûbu ve garbı tarafların ihâta etmiş bir varoş-ı mu'azzamdır. Ancak yıldız rüzgârı ve batı garb tarafı nehr-i Sava ve nehr-i Tuna'dır. Mâ'adâsı sevâd-ı mu'azzam Bosnasarây şehri gibi kat-ender-kat belde-i kebîrdir, lâkin cânib-i muhammesinde aslâ kal'a-i rabât yokdur. Zamân-ı kadîmde Abaza Paşa köşkü nâm mahalde hâlâ niçe yerde râyegândır. Nehr-i Sava'dan nehr-i Tuna'ya varınca bir handak-ı amîk kesüp bu şehir bir burun ucunda kalup emn [u] amân olmuş. Ba'dehû Süleymân Hân'ın du'âsı berekâtıyla bu şehir amâr oldukça ol handak-ı mezbûrun niçe yeri şehir içinde ve niçe yeri bâğlar içinde kalmışdır. Hattâ Çinili Hammâm nâm imâret ol handak içinde binâ olmuşdur. Anıniçün hâlâ bu varoş etrâfında sûr ve handak yokdur. Ve böyle bir bender-i azîmdir kim hîn-i ma'rekede on bin aded güzîde pür-silâh asker müheyyâ çıkar gâyet ulu şehirdir kim nehr-i Sava ile nehr-i Tuna mâbeyni şehir taşrasından kâmil üç bin beş yüz adımdır. Eğer kal'a ile Sava ve Tuna kenârında olan evler kenâr ile adımlanup hisâb olunsa belki yigirmi bin adım cirmi ola.

Bu şehir içre hemân kırk sekiz bin aded re'âyâ vü berâyâ ve ehl-i hıref fukarâlar vardır. Mâ'adâsı askerî tâ'ifesi ve a'yân [u] eşrâf ve ulemâ ve sulehâ ve e'imme ve hutebâ ve kibâr var. Ve Harâccı ağa nakli üzre "Bu şehirde yigirmi bir bin cizye harâcdır" dedi. Tâ bu mertebe benî Âdem ile ma'mûr u müzeyyen şehr-i kebîrdir.

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı büldân

Cümle bu şehir altmış mahalledir. Nehr-i Sava kenârında üç mahalle Kıbtîlerdir ve üç mahalle nehr-i Tuna kenârında Urûm kefereleridir ve üç mahalle Sırf ve Bulkarlardır ve bir mahalle kal‘a kurbunda Yahûdîler, ammâ yedi cemâ‘at add olunur Cuhûd-ı Karâyîlerdir ve bir mahalle Ermeni kefereleridir, ammâ Fireng ve Macar mahalleleri ve balyoz ve konsolozları yokdur. Bunlardan mâ‘adâ cümle mahallât-ı müslimînlerdir kim şehrin güzîde âlî ve vâsi‘ ve havâdâr ve müferrih küşâde yerlerine cümle ümmet-i Muhammed hânedânları vâki‘dir.

Der-ayân-ı esmâ-i güzîde mahallât

Evvelâ Aşağıkal‘a mahallesi ve Yukarukal‘a mahallesi ve Ağa mahallesi ve Kazancılar mahallesi ve Çukur çeşme mahallesi ve aşağıda Yenihân mahallesi ve İmâret mahallesi ve Zeyneddîn Ağa mahallesi ve Tabahâne mahallesi ve Bayrâm Beğ mahallesi ve Eynehân Beğ mahallesi ve Çıksalın mahallesi ve Mahkeme mahallesi ve İbrâhîm Çelebi mahallesi ve Taşlık mahallesi ve Çinili Hammâm mahallesi ve Çelebi mahallesi ve Hacı Sâdık mahallesi ve Çavuş mahallesi ve İdrîs Beğ mahallesi ve Bitbâzârı mahallesi ve Ferhâd Paşa mahallesi ve Hacı Nezir mahallesi ve Hasan Ağa mahallesi ve Hacı Sâlih câmi‘i mahallesi ve Namâzgâh mahallesi ve Emîr Hasan mahallesi ve Atbâzârı mahallesi ve Hacı Pîrî câmi‘i mahallesi ve Koskı mahallesi ve Anbârlar mahallesi ve Orta Mezârlık mahallesi ve Tîr-i Bâlâ mahallesi ve Hacı Halîl câmi‘i mahallesi ve Abdülcebbâr mahallesi ve Fakîr Hacı Alî mahallesi ve Ovacık mahallesi ve Kapucu mahallesi ve Cin Alî mahallesi. Niçe mahalleler dahi vardır, ammâ mahkeme sicillâtında bulup yazdığımız ve ma‘lûmumuz olan meşhûr ve ma‘mûr mahallâtlar bunlardır kim bu gûne tahrîr olunmuşdur.

Der-sitâyiş-i aded-i hânedân-ı eşrâf [u] a‘yân

Bu şehr-i azîm içre cümle yüz altmış aded sarây-ı vüzerâ ve vükelâ ve kibârdır. {Cümle on yedi bin odalardır, zîrâ her evde beşer onar oda tahrîr olunmuşdur}.

Evvelâ Macar Alî Paşa Sarâyı ve Zülfikâr Ağa sarâyı ve Parmaksız Hüseyin Ağa sarâyı ve Bayrâm Beğ çârsûsunda Ramazân Ağa sarâyı ve İbrâhîm Çelebi sarâyı ve Alacahisârlı İbrâhîm Çelebi sarâyı ve Çinili Hammâm kurbunda İmâret câmi‘i imâmı şît Efendi sarâyı ve Koca Yûsuf Ağa sarâyı ve Serdâr Alî Paşa olduğu sarây ve Emîn sarâyı ve Mahkeme sarâyı ve Müftî Efendi sarâyı ve Hacızâdeler sarâyı. Ma‘lûmumuz olan bu sarây-ı azîmlerdir.

Bunlardan mâ‘adâ sağîr ü kebîr cümle kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî bay u gedâ hâneleridir kim cümle kiremitli ve câ-be-câ şindire tahta örtülü bâğ u bâğçe ve şâhnişîn ve kasr-ı âlîli beyt-i ra‘nâlardır kim cümlesi biri birlerinden âlî zemîne vâki‘ olmağile cümle büyûtlarının revzenleri ve ***[114a]*** manzaraları nehr-i Tuna’ya ve nehr-i Sava’ya ve sahrâ-yı Zümon’a nâzır büyût-ı müzeyyenlerdir kim cümle mevzûn bacalı ve ikişer kat porta kapulu hânedânlardır.

Der-vasf-ı imâret-i cevâmi‘-i ehl-i îmân

Cümle iki yüz on yedi mihrâbdır, ammâ salât-ı cum‘a edâ olunur câmi‘-i selâtîn ve câmi‘-i vüzerâ ve a‘yân-ı kibârları beyân eder.

Evvelâ aşağı kal'ada ve yukaru kal'ada Sultân Süleymân câmi'leri kurşumlu câmi'-i selâtînlerdir kim bâlâda mahalliyle tahrîr olunmuşdur. Andan Ahmed Ağa câmi'i ve Zeyneddîn Ağa câmi'i ve yukaruda Bayrâm Beğ câmi'i ve Eynehan Beğ câmi'i ve Durkud Beğ câmi'i ve Hâbil Efendi câmi'i ve Çıksalın câmi'i ve Hacı İbrâhîm câmi'i ve İbrâhîm Çelebi câmi'i ve Hacı Sâdık câmi'i ve Kadrî Beşe câmi'i ve Mustafâ Çavuş câmi'i ve İdrîs Beğ câmi'i ve Bitbâzârı câmi'i ve Ferhâd Paşa câmi'i ve Hacı Nezir Ağa câmi'i ve Hasan Ağa câmi'i ve Hacı Sâlih câmi'i ve Namâzgâh câmi'i ve Emîr Hasan Ağa câmi'i ve Hacı Pîrî câmi'i ve Koskı Beğ câmi'i ve Tîr-i Bâlâ câmi'i ve Hacı Halîl câmi'i ve ve Tabahâne câmi'i ve Abdülcebbâr Efendi câmi'i ve Fakîr Hacı Alî câmi'i ve Ova câmi'i ve Kapucu câmi'i ve Cin Alî Ağa câmi'i. Ve İmâret câmi'i aşağı çârsû-yı iz[di]hâm yerde vâki' olmağile cemâ'at-i kesîreye mâlik câmi'-i kadîmdir. Gerçi kârgîr kubâblar değildir, ammâ çâr-kûşe harpüşte kubbesi ve dehlîzi ve yan soffaları üzre cümle rasâs-ı hâs-ı nîlgûn ile mestûr rûhâniyetli bir câmi'-i nûrdur kim Süleymân Hân vüzerâlarından Yahyâlı Gâzî Mehemmed Paşa gazâ mâlıyla binâ etmişdir kim bu câmi'-i pürnûr şehr-i Belgrad'ın âb-ı rûyıdır. Hattâ kıble kapusu üzre târîhi budur:

Güft Zeynî çü dîd târîheş

Ma'bed-i ümmet-i Resûl-i mübîn Sene (–)

Hattâ sâhib-i cülûs Müftî Abdürrahîm Efendi müftî iken bunda vefât edüp bu câmi'in mihrâbı önünde medfûndur kim kabrinin seng-i mezârında târîhi budur: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan şehîdlik câmi'inin kapusu üzre târîhi böyledir:

Râh-ı hakka yapdı bir câmi'-bülend

Hacı Muhyiddîn tâcir hâliyâ

Zâ'ibî savt-ı bülend ile dedi

Fîhi sallû hamseküm târîh ola Sene (–)

Andan câmi'-i el-Hacı Alî bâb-ı mu'allâsı üzre târîhi budur:

Te'emmül eyleriken güft-i Dâ'î dedi târîhin

Aceb tarh-ı latîf olmuş hele bu câmi'-i a'lâ

Diğer târîh-i câmi'-i û:

Dari'î Dâ'î dedi târîhin

Câmi'-i bî-bedel ü ferruh cây Sene (–)

Der-zikr-i mesâcid-i muvahhidân

Cümle (–) aded mahalle mesâcidleridir kim meşhûr ma'mûr ve mükellef olan bunlardır:

Evvelâ aşağı hisârda yedi aded mesâcidler var, ammâ esmâları ma'lûmum değildir. Andan Yukar[u]kal'a buk'ası ve Nârin kal'a buk'ası ve aşağıda Kapudan mescidi ve Kazıklı

mescidi ve Dedezâde mescidi ve Hacı Hüseyin mescidi ve Kukulaktaş zâviyesi ve Cânân Hatun eynesi ve Süleymân Hân'ın bölme hisâr mezgiti ve Büyük Bölmehisâr mescidi ve Bâzârbaşı zâviyesi ve Küçük Bâzârbaşı buk'ası ve Kesteneci mescidi ve Hacı Sucah mescidi ve Mûsâ Paşa buk'ası.

Ma'lûmumuz olan bu mesâcidlerdir kim niçesi kurşum kubbeli câmi'-i kebîr olmağa liyâkatli müferrih mesâcidlerdir.

Ve bu merkûm olunan mesâcidlerin cümlesi mahalleleri esmâlarıdır kim altmış aded mahalle esmâları tahrîr olunmuş olur.

Ve bu hakîr Yukaru kal'adaki Süleymân Hân'ın câmi'inde mevzûn minâreye yüz beş kademde çıkup bu şehr-i azîme nazar etdikde altmış beş aded kârgîr minâre-i bâlâlar ve yetmiş yedi aded kurşum örtülü imâretler nümâyân idi. Mâ'adâ niçe minâresiz mesâcid ve zâviye ve buk'alar vardır.

Der-beyân-ı dârü't-tedrîs-i âlimân: Cümle sekiz aded tahsîl-i dârü'l-ulûm medreseler vardır. Evvelâ İmâret câmi'i medresesi ve medrese-i Bayrâm Beğ ve medrese-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı dârü'l-kurrâ-i huffâzân: Gerçi kubâb-ı âlîler ile mebnî dârü'l-kurrâları yokdur, ammâ sekiz aded câmi'lerde şeyhü'l-kurrâlar vardır, lâkin ahâlîsi Boşnak ve Potur ve tüccâr olmağile ilm-i tecvîde mukayyed olmadıklarından hâfız-ı Kur'ân'ı yokdur.

Zikr-i dârü'l-hadîs-i peygamberân: Dokuz aded câmi'de Müftî Abdürrahîm Efendi'den berü ilm-i hadîs görülür, ammâ ahâlîsi muhaddis değillerdir.

Der-mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle iki yüz yetmiş aded dârü't-ta'lîm-i püserân vardır. Her birini tavsîf etsek kelâm-ı dırâz olur.

Der-fasl-ı tekye-i dervîşân-ı zî-şân: Cümle on yedi aded tekyegâh-ı abdâlândır. Evvelâ şehrin kıblesi cânibinde ve ***[114b]*** Abaza Paşa Köşkü kurbunda tekye-i Dervîş Mehemmed Horasanî nâm bir şeyhi var, ammâ bânîsi Yahyâlı Mehemmed Paşa'dır. Hâlâ mihmângâh-ı abdâlân-ı Bektaşiyândır kim gûyâ bir bâğ-ı İremdir. Andan tekye-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle yigirmi altı aded çeşme-sâr-ı aynü'l-hayâtlar vardır, ammâ cümleden mâ'-i cârî Yukarukal'a handakı içre Sokollu Mehemmed Paşa çeşmesinin târîhidir:

Gel beğim içmek dilersen dünyâda âb-ı hayât

Sene (–)

Ve aşağı şehirde mahalleler içre yine Sokollu Pîr Mehemmed Paşa aynının târîhidir:

Ceddede hâza's-sebîle'l-a'lâ sâhib-i sâ[da]ret Mehemmed Paşa. Sene 984

Bu şehr-i mu'azzama göre çeşme-i cânfezâları azdır, lâkin bu şehir iki nehr-i mecma'ü'l-bahreyn mâbeynine vâki' olmağile hemân üç bin aded sakkâlar atlar ve katırlar ve arkaları sular taşıyup bu şehri saky ederler. (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle altı yüz aded sebîlhâne-i atşândır, ammâ cümleden işlek Büyük Çârsû'da Sokollu sebîli ve Yahyâlı Mehemmed Paşa sebîli [ve] Laçin Ağa sebîli ve Bayrâm Beğ sebîli ve Eynehân Beğ sebîli ve niçe ismi nâ-ma'lûm sebîllerde sâhibü'l-hayrâtlar mâh-ı Temmuz'da Tuna buzlu âb-ı hayâtı şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ aşkına sebîl ederler.

Der-vasf-ı mihmân-sarây-ı kârbân: Altı aded kân-ı âyende vü revendegândır. Cümle[den] Büyük Çârsû içinde Sokollu şehîd Mehemmed Paşa kârbânsarâyı yüz altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ develikli ve ahurlu ve haremli kal'a-misâl demir kapulu kârbânsarâydır kim her şeb bevvâb ve pâsbânları kapusunda davul çalup kapuyu sedd edüp açarlar ve bu kapu üzre târîhi:

Bu kârbânsarâya konan oldu hep revân.
Sene (–)

tahrîr olunmuşdur.

Andan aşağı kal'ada Süleymân Hân kârbânsarâyı. Bu dahi kal'a-misâl kurşumlu demir kapulu mihmânhâne-i garîbândır. Andan İmâret hânı. Bu dahi hânekâhullâhdır kim Yahyâlı Mehemmed Paşa Gâzî'nin hayrâtıdır. Bir ay bir âdem sâkin olsa bir habbe vermeyüp sâhibü'l-hayrâta du'â edüp gider.

Aded-i hân-ı hâcegîyân: Cümle yigirmi bir aded hân-ı tüccârân-ı berr [ü] bihârdır. Cümleden Yenihân ve Bezzâzistân hânı ve Arasta hânı ve şehîdlik hânı ve Çukur Hân ve Selvi hânı ve Bâzâryeri hânı (–).

……………. (1 satır boş)………………..

Lâkin bunlarda sâkin olan kirâ verir.

Hân-ı mücerredân-ı garîbân:. Cümle yedi aded bekâr odalarıdır kim ehl-i sanâyi' garîbânlar sâkin olup kirâ verirler.

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle üç bin yedi yüz sûk-ı sultânî dükkânlarıdır, ammâ cümleden müzeyyen Avrat bâzârında bezzâzistândır. Gerçi kârgîr ve demir kapulu kubâb binâlı değildir, ammâ çârsû-yı hüsn nâmıyla şöhre-i şehir olmuş bir şîrîn sûk-ı şâhânîdir.

Ve Uzun çârsûda cemî'i ehl-i sanâyi' mevcûd olup bir şâhrâh-ı azîmdir kim tûlu tâ Kapucu câmi'inden tâ Balık bâzârına varınca kâmil üç bin germe adımdır. Ve cemî'i Hind ve Sind ve Yemen ve Belh u Buhârâ ve Arab u Acem'in zî-kıymet metâ'ları bu sûk-ı tavîlde bî-minnet ve bî-kıymet bulunur,

Ve Kazancılar çârsûsı ve Balık bâzârı sûku ve Ortabâzâr ve Bayrâm Beğ çârsûsu ve tabahânesi ve kahvehâneleri ve Küçük bâzârı dahi müzeyyen bâzârdır.

Bu şehrin cümle çârsû-yı bâzârları ve mahallâtlarının şâhrâhları serâpâ balık sırtı gibi yumru beyâz ve müdevver kaldırım döşeli pâk şehirdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ta'rîf-i reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Bu şehir halkının reng-i rûyları ekseriyyâ humret üzre halk olunmuşlardır, zîrâ zemistân yeridir.

Der-vasf-ı mahbûbe [ü] mahbûbân: Eğer merd [u] zenânı husûsan Latin ve Sırf kızları gâyet mahbûbe olurlar, ammâ gulâmları memdûh değildir.

Der-zikr-i eşrâf [u] a'yân: Bî-hadd ü bî-kıyâsdır, ammâ velî-ni'amlarımız bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ Koca Mûsâ Paşalı Koca Yûsuf Ağa ve Ramazân Ağa ve Dizdâr Mehemmed Ağa ve Hâncızâde ve Kapudanzâde Efendi ve Ahaveyn Çelebi Efendiler ve şît Efendi bunlardır.

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân: Evvelâ Hatvanî Ahmed Efendi ilm-i tıbda Fisagores-ı Tevhîdî-misâl tabîb-i hâzık idi.

Der-zikr-i mu'allimân-ı cerrâh [u] fassâdân: Evvelâ Berber Hacı Kılıç ve Çalık Cerrâh Alî ve Cerrâh Yahûdî Yako ve Latin Mekyo. Bunlar üstâdlardır. ***[115a]***

Der-medh-i sulehâ-yı meşâyihân: Aşağı şehirde eş-şeyh Korucuzâde, Üsküdarî Mahmûd Efendi'nin Halvetî tarîki halîfesidir ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-na't-ı musannifîn-i şâ'irân: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Deli Yoro nâm bir büdelâ her bâr "Gitdi kâfir (–) gün bırak Vârat kal'asın, alalım Arat kal'asın, geçelim Sırat köprüsün" deyü feryâd edüp gezerdi. Hikmet-i Hudâ ol gün kal'a-i Vârat alınup bu dîvâne ol ân merhûm oldu.

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Cemî'i a'yânları semmûr ve atlas ve hârâ geyerler. Vasatü'l-hâl olanlar sâd[e] çukalar ve tilki nâfesi kürkler geyerler. Fakîrü'l-hâlleri yine çuka libâs ve bogası haftan geyerler. Cümle re'âyâsı şayak ve kırmızı ve beyâz abâ ve Boşnak kalpağı geyerler.

Der-beyân-ı libâs-ı tâ'ife-i nisvân: Ekseriyyâ çuka ferrâceler ve yassı başlı terpûş takye ve yüzleri peçeli ve yaşmaklı mü'eddebâne gezerler.

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân: Ekseriyyâ isimleri Efozâde ve Lâfîzâde ve şîtzâde ve Çüvüzâde ve Yağcızâde lakablarıyla mülekkabdırlar.

Der-zikr-i nâmhâ-yı bintân-ı zenân: Havvâ ve Meryem ve Hümâ ve Mîrim ve Münîre ve Ümmühân ve Bânûya ve Sâliha ve Râbiye ve Âsiye ve Rukıyye esmâlar.

Esmâ-i halka-begûşân gılmân: Bayko ve Zehrâb ve Siyâmî ve Zoko ve Zâfir ve Hâfir ve Handân ve şîr ve Nezo ve Siyâvuş. Esmâları budur.

Esmâ-i nâ-murâd cevâriyân: Giriyo ve Süniye ve Fişâre ve Mihrî ve Gülbû ve Semâhî ve Verka ve Âsiye ve Azre ve Gülşâ ve Cânân isimlidirler.

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Evvelâ kal'a-i Vârat gazâsına asâkir-i nusret-me'ser ubûr etmek içün kal'a-i Hisârcık kurbunda nehr-i azîm Tuna üzre yetmiş yedi aded tıransa tombaz gemiler ile karşu Tımışvâr hâkinde Pançova nâm kal'aya varınca bir haşeb cisr-i

azîm binâ olunmuşdur kim bir pâdişâh-ı selef asrında binâ olmamışdır kim tûlu sekiz yüz adımdır ve arzı elli adımdır. Hakkâ ki kantara-i vâcibü's-seyrdir.

Andan **ibret-nümâ-yı sânî** nehr-i Sava kenârında bir mürtefi' zemîn üzre şeddadî kârgîr binâlar ile mebnî mîrî anbârların ikisi dahi birbirine müşâbih anbâr-ı gılâldır kim tûlleri kâmil üç yüz germe adımdır. Bunların içinde olan bal ve yağ ve pirinç ve buğday ve arpa ve beksumat ve dakîk ve neft ve katrân top gülleleri ve sâ'ir mühimmât levâzımâtların hisâbın Cenâb-ı Bârî bilir.

Âsâr-ı garîbe vü acîbe: Kal'anın handakı kenârında bir deve ahuru gibi parma[k]lık içre bir tophânesi var kim bunda olan balyemez ve çuldutmaz ve delibalı ve kundakkıran ve şayka ve kolumburuna ve şâhî zarbuzanlar ile memlûdur ve kâfir kal'alarından alınan Nemse ve Fransa ve Çeh ve Macar ve Korol ve İsfaç keferelerinin topları var kim her biri birer Mısır hazînesi değer toplardır kim akrânları meğer Kanlıja ve Egre ve Boğazhisâr ve Rodos'da ve Mısır İskenderiyyesi kal'alarında ola.

Andan **binâ-yı ibret-nümâ** nehr-i Sava kenârında tophâne kârhânesi vâcibü's-seyr ibret eserdir. Ve **ibret-eser-i me'ser** şehir hâricinde bir binâ-yı azîm bârûthânesi var. Başka ağalıkdır kim yüz elli aded neferâtları ve her sene biner kantar bârûd-ı siyâh döğüp tahsîl ederler, lâkin cümle çarh dollâbların atlar çevirüp bir turfe seyr-i acîb ü garîbdir (–) (–) (–) (–)

Bî-medh kenîse-i râhibân-ı Mığdısiyân: Cümle dokuz aded duyûr-ı bed-âyînhâne kilisalar var. Rûm Ermeni ve Sırf ve Bulgar ve Yahud kenîseleri var, ammâ Fireng ve Macar'ın gûrhâneleri yokdur. Kıbtîlerin evlâ bi't-tarîk ne mescid ve ne kenîseleri bir diyârda yokdur. Hemân kiminle ihtilât ederse anın savm [u] salâtı üzre hareket edüp ol mezhebde olduklarıyçün beher sene iki kerre harâc verirler.

Der-medh-i havâ-yı latîf-i câvidân: Fasl-ı rabî'de havâsı hûb olduğundan halkı ten-dürüst olup ısıtması ve zâti'l-cenb marazı yokdur.

Der-aded-i çâh-ı mâ'-i hânedân: Cümle on bir bin {aded} ev kuyusu var, ammâ sehel şurcadır, lâkin yine her şeye isti'mâl olunur.

Manzara-i ekâlîm-i arz-ı büldân: Rub' dâ'ire irtifâ'ıyla iklîm-i hâmisde bulunup tûl-ı nehârı on beş buçuk sâ'at ve dokuz derece ve iki dakîkadır. şeb-i yeldâları kezâlik eyledir. Arz-ı beledi seh sehdir ve tûl-ı arzı ahdır(?) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i tâli'-i imâristân: Kaçan kim bu şehre Despot gıran binâya mübâşeret etdikde cemî'i müneccimînlerin cem' edüp burc-ı seretânda binâya şürû' etdiler kim beyt-i kamer-i mâ'îdir. Anıniçün cemî'i halkı emn [ü] amânda olup cümle ma'îşetleri ticâret ile geçinürler (–) (–) (–) (–) ***[115b]***

Sitâyiş-i hammâm-ı rûşenâ-yı gâsilân: Cümle yedi aded hammâm-ı hoş-havâlardır kim cümle kurşum ile mestûrlardır, zîrâ zimistân şehri olmağile hammâm üzre kiremit ve kireç durmaz.

Evvelâ Yeni hammâm. Sokollu Mehemmed Paşa'nındır kim gâyet ma'mûr ve müferrih hoş binâ hammâm-ı ra'nâdır.

Andan Orta hammâm ve Sül[ey]mân Hân'ın hammâmı ve Çukur hammâm ve Aşağıkal'a hammâmı kesîfdir ve Behram Beğ hammâmı ve Çinili hammâm gâyet müzeyyen hammâm-ı dil-küşâdır.

Meşhûr hammâm-ı hâs u âm bu hammâmlardır kim birkaçı çifte hammâmlardır. Her bâr çifte hammâmlara havâtînler girirler.

Der-beyân-ı hammâm-ı mahsûs-ı a'yân be-kavl-i rivâyet-i erbâb-ı dilân: Bu şehir içre yedi bin aded sarây-ı a'yân-ı kibârda ve gayrı hânedân-ı kibârda ev hammâmları vardır, zîrâ her hânede beşer onar hücrelerde soba derler bir gûne çömlekden musanna' kubbeciklerdir. Anların içine âteş edüp ol hâne hammâm gibi olduğundan her evde hammâm-ı mahsûsalar mukarrerdir, zîrâ bu şehir kış kânı olmak ile her hânede gûnâ-gûn soba hammâmları var.

Der-ayân-ı âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Cümle altı yüz aded at değirmenleri ve Tuna değirmenleri var kim gendüm-i hâsdan dakîk-i rakîk öğüdürler.

Der-zikr-i hubûbât-ı mahsûl-i elvân: Sirem ve Semendire ve Baçka ve Laşka ve Havâle kal'ası topraklarında kırmızı ve sarı ve beyâz dânedâr buğday ve arpa ve böğrülce ve mercimek ve kırah ve darı olur kim bu gûne gılâllar meğer Anadolu'da Sivas ve Erzurûm'da ola, ammâ bakla ve pirinci ve susamı ve kendir tohumu olmaz, ammâ çavdar ve yulaf ve haldine nâm bir hubûbdur anlar çok olup re'âyâ ekmek ederler.

Güzîde-i memdûhât-ı sanâyi'ât: Evvelâ nehr-i Sava kenârında Çingane tâ'ifeleri demirden musanna' rezeli iskemleleri inşâ ederler kim gûyâ sîm âvândır ve gûnâ-gûn kalaylı demir çubuk üzengiler ve ıskaralar ve mârbendler ve bukağılar yaparlar ve kazancıları gâyet üstâd-ı kâmillerdir kim gûnâ-gûn musanna' suhûn ve tancere ve Ba'albekîler ve şerbet tasları ve müşebbek buhûrdân ve gülâbdânlar ederler kim Bosnasarâyı kazgancıları ancak ederler.

……………. (1 satır boş)………………..

Ahvâl-i kâr [u] kisb-i ricâlât: Bir sınıfı âvân-ı askerî gâzîleridir ve bir fırkası berr u bihâr tüccârlarıdır ve bir zümresi ehl-i hidmetlerdir ve bir kavmi bâğbân u bağçevânlardır. Ve bir tâ'ifesi keştîbân-ı bahrîlerdir ve bir bölüğü ehl-i hıreflerdir. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-vasf-ı dârü't-ta'âm-ı imârât: Ancak bir aded dârü'z-ziyâfe imâreti var kim aşağı çârsûdadır. Cümle fakîr ve pîr ü cüvâna beher yevm iki kerre ni'meti bî-imtinân mebzûldür kim bu hayrât câmi' sâhibi Yahyâlı Mehemmed Paşa'nındır, ammâ Bayrâm Beğ imâreti mesdûddur ve niçe tekyelerde imâretler var, ammâ dervîşân içündür.

Ta'rîf-i ni'met-i me'kûlât: Cümleden baklava-yı Belgrad Rûm ve Arab u Acem'de meşhûrdur kim sûr-ı azîm ziyâfetlerinde kanlı araba tekerleği kadar bin kat güllâc ve hâs un yuf[k]asından tereyağı ve bâdem ile bir gûne baklavadır kim yerde tennûr içinde pişerler. Ol kadar büyükdür kim furuna sığmaz ve bir baklavayı üç yüz âdem yese doymaz. Tâ bu mertebe büyük ve lezîz ve kalındır, ammâ üstüne bir penez akçe bıraksan baklavaya batar. Tâ bu mertebe bir baklavası olur. Ve bâdemli ve darçın ve karanfilli ve za'ferânlı lezîz zerdesi bir diyârda olmaz. Ve Mısır tavuğu add etdikleri kırmızı hortum burunlu tavuk

kebâbı ve dolma tavuk kapaması ve sazan balığı ve mersin balığı furunu ve beyâz Latin ekmeği ve Zümon kaymağı ve yoğurdu ve (–) (–)

Tavsîf-i me’kûlât-ı müsmirât: Evvelâ Münirî Efendi bâğçesinde kırkar dirhem gelir âbdâr kamerî kayısıları ve yüz dirhem gelir âbdâr şeftalüleri olur ve gâyet âbdâr üzümü ve eriği ve emrûdu ve kiraz ve vişnesi ve âbdâr kavunu ve karpuzu olur ve (–) (–) (–) (–) (–)

Der-hayât-ı cân-perver-i envâ‘-ı meşrûbât: Harâbât erenleriyçün la‘lgûn vişnâb şerbeti ve müsellesi ve hardaliyyesi poloniyyesi (–) (–) (–) meşhûrdur.

Bu şehirde olmayan meyve-i eşcârât: Evvelâ servi ağacı ve çimşir ve hurma ve zeytûn ve nar ve incir ve pembe ve (–) (–) (–) ağaçları yokdur.

Der-aded-i bâğavât-ı İremezât: Bu şehrin cânib-i kıblesi taşrasında tâ karye-i Vişeniçse’ye andan şehir çeşmelerine gelen su başına, andan tekye bâğlarına, andan tâ Abaza Paşa Köşkü‘ne, andan tâ Havâle kal‘ası deresine, andan Topçu köyüne, andan tâ nehr-i Sava kenârına dek cümle otuz sekiz bin aded dölüm hakkı verir bâğlardır deyü muhtesib ağa söyledi, ammâ Yahyâlı Mehemmed Paşa bâğları mu‘âflardır kim hisâba yâd olunmamışdır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı erbâb-ı hâcât: Cümle kırk altı aded mesîregâhlardır. Evvelâ mesîregâh-ı Subaşı ve Bektaşiyân tekyesi ve Abaza köşkü ve Yûsuf Ağa bâğı ve Yağcı Hacı Alî bâğı ve Topçular köyü bâğı ve Havâle kal‘ası seyrângâh-ı Vişeniçse köyü ve nehr-i Sava bâğları ve Zümon bâğları (–) (–) (–)

Der-fasl-ı lehçe-i mahsûs-ı ıstılâhât: Bu kavm-i Belgrad’ın yerlileri gerçi Poturdurlar, ammâ lisân-ı Sırf ve lisân-ı Bulgar ve lisân-ı Latin ve lisân-ı Boşnak ıstılâhı ***[116a]*** dahi bilirler, ammâ ekseriyyâ isti‘mâl etdikleri kelâm-ı nâ-mahalleri bir şey’e ta‘accüb etseler “İlahi dilemişüm şâyed bu işi işlememişsun” derler. Hatunlarına ta‘zîm içün “Sinko Kadu” derler. Birisi kızarsa şâyed “Sobada kızmışsın” derler. “Maho ya kabliçsayı getire”, ya‘nî “Bire Mehemmed ağaçdan bakracı getire” derler (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı lisân-ı Sırf-ı küfrât

Cemî‘i re‘âyâ vü berâyâları Sırf kâfirleridir kim Sirem arabacıları cümle anlardandır. Gerçi lisânları Bulgar’a ve Latin’e ve Boşnak’a yakındır, ammâ başka galat güftârları va[r]dır, lâkin yine millet-i Mesîhîden olup kitâbları İncîl’dir kim lisânları üzre İncîl’i tercüme etmişlerdir. Niçeleri lisân-ı Hırvad’ı ve lisân-ı Galyayı ve lisân-ı Islovin’i ve lisân-ı Talyan’ı bilirler, zîrâ bu Sırf keferesi millet-i kadîmdir kim zürriyetleri Ays’a müntehîdir kim Latin ve Sırf’ın mu‘teber ve mu‘temed tevârîhleri vardır, ammâ hisâbları yine Boşnakca gibidir. Evvelâ,

yedno	*diva*	*tri*	*çetri*	*pete*
1	2	3	4	5
şest	*sedem*	*osem*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

deyü add ederler.

kıruh ekmek — *voda* su — *mese* et — *sir* peynir

kapula soğan — *Luk* sarmısak — *yanye* kuzu — *ovça* dişi koyun

ovan koç — *udri neboyse* vur korkma — *penez* bakırdan akçeleridir

ban uruplarıdır kim Belgrad'a geçer — *umori* yoruldum

Sovuğa *zima*, yok demek *nima*.

sivika mumdur — *boğ* Allâh'dır — *duşa* cândır

çovyik âdem — *kobla* kısrak — *konya* beygir — *koçyaş* arabacı

bu gûne lisânları var.

Der-vasf-ı şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Belgrad-ı behişt-âbâd

Evvelâ cümle iskelelerinde parka derler bir gûne gemilerle gûnâ-gûn balıklar gelir kim morina ve mersin ve çığa ve uştuka ve sazan ve üsmük ve ismodik misilli mâhîler gelir.

Bâ-husûs tâ Hırvadistân serhadlerinde Bihke kal'ası ve Kosdaniçse ve Korpa ve Odvina ve Lika ve Kıradişka ve İsfinar kal'alarından berü nehr-i Sava ile ve nehr-i Drin ile kal'a-i İzvornik ve Beline ve Raça ve Böğürdelen'den berü ve Karadeniz'den tâ Silisre ve Uruscuk ve Nigebolı ve Vedin ve Sedd-i İslâm Köylüc kal'alarından berü bu kal'a-i Belgrad'a yılda beş altı bin aded tıransa ve parga ve tombaz gemiler gelüp gidüp gâyetü'l-gâye ucuzluk ederler.

Hattâ üç yüz dirhem hâs ve beyâz ekmek bir akçeye ve altı peneze koyun eti beş peneze kuzu eti ve üç peneze sığır eti ve üç vukıyye gelir bir kaplıca yoğurd iki peneze ve on beş yumurta bir peneze ve bir arka yükü elma ve soğan ve hıyar ve kabak ve lahana ve pırasa ve sarmısak birer penezedir, ammâ pirinç ve kahve ve şeker pahâlıdır, zîrâ bu şehre Selânik on iki konakdır.

Araba ve develer ile Mısır ve şâm ve Trablus ve Sayda ve Beyrut ve Akka ve İzmir ve Arab u Acem ve Hind metâ‘ları yılda beş altı bin deve ve araba yükleri her diyârdan gelüp bu şehirde yük çözülüp yük bağlanup cemî‘i Macar ve Leh ve Çeh ve İsfaç ve Nemse ve Bosna ve Venedik ve İşpanye vilâyetlerine yükler gidüp gelmededir, zîrâ bu şehir Rûmeli'nin Mısrı‘dır ve halkı cümle hisâbî bâzergânlardır. Niçe bin aded halkı ganîmet şehir olduğıyçün sâ'ir diyârlardan gelüp kalmışlardır.

E'imme vü hutebâ şeklinde âdemleri çokdur ve cümlesi ehl-i zevk ve ehl-i şevk garîb-dost sofra-i bî-imtinânları meydânda kapuları küşâde âdemlerdir. Ve dahi kış eyyâmlarında nehr-i Tuna donup on karış buz olduğu eyyâmlarda ol buz pâre üzre niçe yüz bin kızak ve araba geçüp bâc u bâzâr harcı olmadığından ol mahalde re‘âyâ vü berâyâ ol kadar metâ‘ların getirüp bey‘ [ü] şirâ olup şehr-i Belgrad eyle ganîmet olur kim yohsulları bay olup muğtenim olurlar.

Bu eyyâmlarda cemî‘i Belgrad halkı sobalı odalarında birbirine kırkar ellişer sahan ta‘âm ve onar gûne hulviyyât ve zülbiyyât ve onar elvân hoşâblar ile ziyâfet-i azîmler edüp birbirlerine gürûh gürûh varup gelüp ayş [u] işretler ederler. Eğer on gûne helvâ ve hoşâbdan biri eksik olsa yine ol âdeme tekrâr ziyâfet etdirirler. Tâ bu mertebe ganîmet ve ayş u tarab yeri bir şehr-i ma‘mûrdur.

Hâlâ Süleymân Hân du‘âsı berekâtıyla dahi günden güne âbâdân olmadadır, zîrâ cümle ünâsı Ganî ismine mazharlardır kim her sene beş altı yüz mün‘im âdemleri hacc-ı şerîfe gidüp geldikde bir alay-ı azîm ile götürüp getirirler kim bu dahi bir diyâra mahsûs değildir.

Ve bu şehir ahâlîsinde kizb ü gıybet gâyet ayıbdır. Cümlesi müstakîm ve dindâr âdemler olduklarından kemâl-i mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân olmuş âdemleri çokdur. Hattâ Süleymân Hân fethinden kalmış âdemlerle müşerref olduk, ammâ kuvvetleri gitmiş, hey'etleri yitmiş ve ömr-i girân-mâyeleri yüz yetmişe yetmiş ve musâhebet ve cimâ‘dan kalmış tirid âdemleri var, lâkin cümle Hanefiyü'l-mezheb pâk i‘tikad musallî, mü'min ü muvahhid ve sâhib-i vera pîr-i nâ-tüvânları var.

Ve dahi sîm beden ve nâzik endâm mahbûbü‘l-kulûb ***[116b]*** püserânları var kim söze gelseler fesîhü‘l-lisân ve bedî‘ü‘l-beyândırlar, ammâ nisâ makûleleri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde zâhide-i sâhib-cemâle havâtînleri var.

Ve duhter-i pâkîze-ahterleri dahi gâyet perhîzkâr bâkire kızları var kim henüz her biri birer dürr-i nâ-süfte ve birer gonça-i nâ-şüküftedirler. Hüsn-i cemâlde ve lütf-i i‘tidâlde olup pederlerinden gayrı er yüzün ve erkek sözün istimâ‘ etmemiş bintânları vardır.

Ve bu şehr-i hâk-i ednâ‘l-arzda niçe bin aded gül [ü] gülistân ve sünbül-i reyhânistân ravza-ı Rıdvân misilli bâğ-ı cinânlar ve müşebbek bostânlar var kim ezhâr [u] evrâkları ve eşcârlarının hisâbın Bâğbân-ı Ezel ve Sannâ‘-ı Lem-yezel bilür, zîrâ bu şehrin zemîni bir [v]âsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr bir dâr [u] diyârdır kim deyyâr-ı misli yokdur demek olmaz, meğer hâk-i pâk-i Irâk-ı Acem ola, zîrâ Belgrad'ın vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve dâ'imâ ahâlîsi mesrûr buk‘aları hûb ve hâk-i amber-pâki beyne'n-nâs mergûb ve mezra‘aları vâfir ve hayr-ı berekâtları mütekâsir ni‘metleri firâvân ve uyûn-ı enhârînleri cârî ve revân bir şehr-i âbâdândır. *Hafazakellâh*. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Belgrad-ı ferruh-âbâd

Evvelâ, **merkad-i pâk Gâzî Ahmed Ağa** *kuddise sırruhu.*: Çârsû içinde medfûndur

Ve **ziyâret-i Münirî Efendi.**

Andan **merkad-i şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi** İmâret câmi'inde medfûndur.

Andan **merkad-i Karakaş Paşa.** Gazâ-yı Hotin'de Budin vezîri iken Hotin'in altından kurşum ile urulup şehîd oldukda cîfesi kabri Hotin kal'ası hâricindedir. Na'şe-i pâki bundadır. *Rahmetullâhi aleyh*.

Andan **ziyâret-i Aşağı şehîdlik**. Ebü'l-feth zamânında ve Süleymân Hân asrında şehîd olan guzât-ı müslimîn cümle bu meşhedde âsûdedirler kim her bâr nûr berk urur. Cânib-i erba'ası çepçevre dîvârlı ve bir kapulu bir cebbâne meşheddir.

Andan **Orta cebbâne.** Bunda dahi niçe keşf ü kerâmât-ı aliyye sâhibi erler vardır.

Andan **merkad-i Gâzî Porça.** Belgrad'ın kıblesinde bir sâ'at ba'îd Havâle kal'asında medfûndur. *Kuddise sırruhu.* (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

şehr-i Belgrad'ın müşâsında olan kılâ' ve şehirleri beyân eder

Evvelâ cânib-i kıblesinde bir sâ'at ba'îd kal'a-i Havâle. Andan kasaba-i Valiv[a], iki merhale yerdir. Andan cânib-i şarka Tuna kenârında altı sâ'at yer kal'a-i Hisârcık'dır. Nehr-i Tuna aşrı hâk-i Tımışvâr'da kal'a-i Pancova ve nehr-i Sava tarafında hâk-i sancağ-ı Sirem mânend-i bâğ-ı İremde kal'a-i Zemîn Belgrad'dan görünür. Andan cânib-i garba bir gergi konak kasaba-i Metrofça, ana karîb kasaba-i Nemse ile müşâdır. Andan yine nehr-i Sava kenârında kal'a-i Böğürdelen bir konak yerdir, anınla müşâdır. Etrâf-ı Belgrad'da bender şehirler yokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) *ve's-selâm*.

Bu şehr-i Belgrad'ı temâşâ edüp cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[']laşup pür-silâh ve yarar Semendire gâzîleri ile *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp,

şehr-i Belgrad'da bin yetmiş ıydı salâtın edâ edüp Vârat gazâsına gitdiğimiz konakları ve kılâ'ları ve çekdiğimiz âlâm-ı şedâ'idleri ayân u beyân eder

Evvelâ Belgrad'dan bir sâ'at aşağı Hisârcığ'a karîb nehr-i Tuna üzre yetmiş aded tıransa ve tombaz gemiler üzre mezkûr haşeb cisr-i azîmden geçüp vilâyet-i Tımışvâr'da,

Palanka-i Pancova

Nehr-i Tımış nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu bir çemenzâr şekl-i murabba' bir ağaç palankadır kim cirmi sekiz yüz adımdır. İçinde dizdârı ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir câmi'i ve bir hânı ve çârsû-yı muhtasarı var, ammâ hammâmı yokdur ve ekseriyyâ evleri çitden ve hasır örtülüdür. Ve nehr-i Tımış tâ Erdel memleketinin dağlarından ve şebeş ve Logoş ve Façat ve Solmoş kal'aları dağlarından gelüp Tımışvâr handakı içinden cereyân ederek bu mahalde nehr-i Tuna'ya munsabb olur küçük bataklı sudur ve Pancova ve Tımışvâr hükmünde mu'âf yüz elli akçe kazâdır, lâkin ilhâk olup Tımışvâr nâ'ibi hükm eder. Andan cânib-i şimâle,

Karye-i Zeldeş

Alaybeği köyüdür, ammâ bu sahrâlarda bir bakla kadar taş yokdur. Nebâtât u giyâhâtlı bir vâdî-i hâmûndur kim her cânibe arabalar işler ve ol kadar ot olur kim içinde atlı âdem

gitse görünmez. Andan,

Evsâf-ı Palanka-i Dente

Bu dahi Tımışvâr hâkinde yine nehr-i Tımış kenârında şekl-i murabba‘ bir çit palankadır. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve cebehânesi ve câmi‘i ve hânı ve birkaç dükkânları ve bâğçeleri mahsûldârdır. ***[117a]*** Andan,

Evsâf-ı hisâr-ı üstüvâr-ı dâr-ı karâr, ya‘nî kân-ı gâzîyân kal‘a-i Tımışvâr

Bir sûr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i kavî metîn ve bir rabât-ı kadîm ve bir belde-i azîm ve bir kirmen-ı müzeyyen ve bir şehr-i müdeyyendir kim kılâ‘lar mâbeyninde refî‘ü‘l-bünyân ve halkı ekseriyyâ azîmü’ş-şân mücâhidün fî sebîlillâhlardır kim anların şânında sûre (–) Kur’ân’da, [50] nassı nâzil olmuşdur.

Hâlâ ol gâzîlerin kân-ı mekânlarıdır, ammâ asr-ı Gâzî Hudâvendigâr’da bu kal‘a Erdel Kralı Metayoş Kral hükmünde bir palanka-i sağîr idi. Gâzî Hudâvendigâr’ın tulû‘ [u] hurûcundan küffâr-ı dûzah-karâr-ı füccâr bu kal‘ayı metânet üzre Metayoş Kral-ı dâl istihkâm edüp diyâr-ı Orta Macar’ı ve diyâr-ı Nemçe’yi nehb u gâret etdikde Nemse kralı bu Tımışvâr üzre gelüp yedi ayda amân vermeyüp Erdel kâfiri elinden alup içine yigirmi bin soltat [u] murtat Nemselere Luşancı nâm kapudanı hâkim nasb edüp Nemse çâsârı Ferdinand Kral dâr-ı menhûsu olan Beç kal‘asına varınca beri tarafda Tımışvâr hâkimi Luşancı nâm la‘în nehr-i Tımış‘dan elli altmış pâre firkate gemiler ile nehr-i Tuna’ya çıkup tarafeynde olan kılâ‘ları ve Tuna üzre Belgrad’a varup gelen gemileri nehb u gâret edüp Tımışvâr yunakları tecâvüzden hâlî olmayup Belgrad ve Köylüc ve İhram ve Semendire ve Feth-i İslâm kılâ‘ları yolları kapanup Belgrad’da kaht [u] galâ’ olunca fermân-ı şehriyârî sâdır olup bi-fazlillâhi’l-Meliki’l-Mennân kal‘a-i Tımışvâr Memâlik-i Mahrûsa-i İslâmiyye’ye mutazammın kılınmak içün Rûmeli Beğlerbeğisi Mehemmed Paşa düstûr-ı mükerrem ve serdâr-ı mu‘azzam ta‘yîn olunup azm-i râh-ı Tımışvâr diyerek şehr-i Belgrad’a dahil olup andan nehr-i Sava üzre cisr-i azîm ile karşu hâk-i Sirem’e ubûr edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek kal‘a-i Vulkovar’dan cisirler ile nehr-i Tuna’yı da ubûr edince taraf-ı pâdişâhîden iki bin güzîde yeniçeri ile yüz elli aded şâhî darbzen-i adû-şikâr ve on beş aded balyemez top-ı kal‘a kûplar gelüp ordu-yı İslâma dahil olunca ol gün Tatar askeri dahi gelüp vâsıl oldukda sipehsâlâr-ı mu‘azzam Titel kal‘ası kurbunda nehr-i Tisa’yı dahi ubûr edüp kal‘a-i Peçey’i muhâsara edüp yedi günde **feth-i kal‘a-i Peçey,** sene 958, be-dest-i Vezîr Mehemmed Paşa vâlî-i Rûmeli.

Bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp müstevfâ muhâfazacı asâkir-i İslâm koyup andan cânib-i şarka gidüp Beçkerek kal‘asın muhâsara edüp ahâlîsi savlet-i asker-i İslâma tâkat getiremeyüp amân ile emân bulup **feth-i kal‘a-i Beçkerek,** buna dahi müstevfâ asker koyup andan **feth-i kal‘a-i Fenlak** sene-i minhu.

Andan **feth-i kal‘a-i Çanad** sene-i minhu. Bu dahi asker-i deryâ-misâla tâkat getiremeyüp niçe bin küffâr “Amân ey Âl-i Osmân” dedi. Niçe yüzü ehl-i îmân olup kal‘a-i Çanad’ı vere ile verdiler ve kifâyet mikdârı kal‘aya asker kodular.

Andan kal‘a-i Lipova’yı muhâsara etdiler. Ol mahalde pusudan asker-i İslâm üzre küffârın taburu gelüp ehl-i İslâm ve ashâb-ı nîrân birbirlerine girüp bir azîm savaş-ı perhâş edüp bi-

avnillâhi Te‘âlâ küffâr münhezim, asker-i İslâm mansûr ve muğtenim niçe bin kefere ve fecere tu‘me-i şimşîr ve bakıyyetü‘s-süyûfları beste-i zencir olup **feth-i kal‘a-i Lipova,** be-dest-i Serdâr Mehemmed Paşa. Hamd-i Hudâ kal‘a-i bâkire dest-i İslâma girüp derûn-ı hisâra Ulama Paşa hâkim nasb olup andan,

Muhâsara-i kal‘a-i Tımışvâr: Cümle asker-i İslâm kal‘ayı ihâta edüp dokuz yerden meterislere girilüp ceng [u] cidâl ederken bi-emr-i Hayy-i Kadîr merkûm kal‘alar feth oluncaya dek şiddet-i şitâ gelüp bir acâ’ib seyl-i bârân-ı rahmet nâzil olup cümle meterisler ve tabyalar âb-ı rahmet ile memlû olup cümle yeniçeriler meterislerinde durmak imkân olmaduğu ecilden *“El-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ”* [51] deyüp, cümle asker-i İslâm meterisler ve sıçan yollarından çıkup kal‘adan fâriğ olup meymene ve meysere cebehâne ve top-ı kûpları cümle gerü çeküp bu ahvâl-i pür-melâli Der-i devlet-i Pâdişâhîye i‘lâm olundukdan sonra serdâr-ı müşârün-ileyh ile cüyûş-ı müslimîn kal‘a-i Belgrad’[da] kışlamak fermân olundu.

Bu havâdisât-ı azîmlerin cümlesi pederimizden istimâ‘ olunmuşdur, zîrâ bu gazâlarda peder-i büzürgvârımız bile idi kim anlardan nakl ederiz. Bu meştâda küffâr-ı hâksâr kal‘a-i Lipova’ya istîlâ eder. Ol ceng-i âşûbda mahsûr olan Ulama Paşa şehd-i şehâdeti nûş eder, sene 958.

Ve mukaddemâ Lipova kapudanı olan Batori Andraş,

“Yine kal‘a-i Lipova’ya mâlik oldum” deyü Lipova’dan yüz bin kefere ve fecereler ile kal‘a-i Çanad üzre gelirken Budun Vezîri Alî Paşa’ya râst gelüp cümle küffârı tîğ-i âteş-tâbdan geçürüp ol arada Erdel kralı Lipova kal‘asın boş bulup kal‘aya istîlâ edüp miftâhların Devlet-i Alîyye’ye ***[117b]*** gönderüp hidmet etdikde cenâb-ı pâdişâhîden Erdel kralına bir tîğ-i zerrîn ve hil‘at-i fâhire ile mer‘î ve mahmî kılındı.

Andan sene-i âtîde Sultân Süleymân Hân Edirne’ye azîmet eyleyüp mukaddemâ Tımışvâr kal‘asının fethine sû’-i tedbîr ve te’hîr olunduğundan ve Lipova kal‘asına tekrâr küffâr-ı dûzah-karâr Erdel kralı elinden alup zafer bulduğundan pâdişâh-ı gerdûn-vakâr Rûmeli vezîri Serdâr Mehemmed Paşa’ya muğber-hâtır olup serdârlıkdan ma‘zûl edüp Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa’yı serdâr-ı sipehsâlâr ta‘yîn eyleyüp kırk oda yeniçeri ile sekbânbaşı ve aşağı bölük ağaları ve topçu ve cebeci ve on yedi mîr-i mîrân ve kırk aded mîr-i livâ ve Budin Vezîri Alî Paşa’yı ma‘an ta‘yîn eyleyüp sene 959 mah-ı Rebî‘ulâhir’inin yigirmi yedinci günü ednâ‘l-arz olan mahmiyye-i Edirne’den serdâr-ı müşârün-ileyh deryâ-misâl asker-i nusret-me’ser ile çıkup kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil edüp adl [ü] insâf ederek şehr-i Belgrad’da meks-i hıyâm edüp andan nehr-i Tuna cisrinden ubûr edüp şehr-i Ramazânü‘l-mübârekin beşinci gün kal‘a-i Tımışvâr’a amân u zamân vermeyüp on altı aded balyemezler ile yedi yerden asker döküp kal‘a döğüp bir günde yedi aded yerlerin rahnedâr etdikde bir gecede handak içinden cereyân eden nehr-i Tımış’ı kesüp kal‘a-i Tımış kuruda kuruya kaldı.

Mukaddemâ sene-i sâbıkda mahsûr olan kapudanı Luşancı nâm la‘în yine ol bî-dîn kapanup cünd-i cünüb-ı Hırvad ve hoyrâtdan üç bin aded tüfengli soltat ve murtat ve Nemçe ve Leh ve İşpaniye kefereleri ile kapanup şeb [ü] rûz ceng-âşûb ederlerdi, ammâ ehl-i İslâm ümerâsı bir mertebe cengâverlikler ve bir mertebe dilâverlikler edüp küffâra bir

ân göz açdırmayup top u tüfengleri perrân ederlerdi ve her fetâlar dal kılıç olup rahnedâr yerlerden girmeğe acele ederlerdi. Hattâ Serdâr Ahmed Paşa'nın bir yürüyüşde altında bir atı top ile urulup der-akab bir gayrı ata süvâr olup yürüyüşden kalmaz, tâ bu mertebe cür'etler eder, ammâ her gün yüz ve yüz elli aded guzât-ı müslimîn câm-ı şehâdeti nûş edüp yine mahlûlâtların serdengeçdi gâzîlerine ihsân edüp guzât-ı müslimîni cenge terğîb ederdi.

Hulâsa-i kelâm kal'a-i Tımışvâr tamâm otuz beş günde "El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân" ile feth oldu, sene 959, be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa. Derûn-ı hisâra asker-i İslâm çıt-a-çıt girüp herkes şikâr olmak sadedinde iken iç kal'aya tekrâr küffâr-ı murdâr kapanup sulhu bozup yine tekrâr cenge âheng etdiklerinde bir ceng-i azîm olup niçe bin küffârı tîğ-i Dahhâk'dan geçürüp bakıyyetü's-seyfi esîr-i kayd [u] bend oldular.

Ez-ân sebeb ki sene-i mâzîde kal'a-i Lipova'da mahsûr olup yüz yetmiş gün ceng [u] cidâl edüp ba'dehû Ulama Paşa vere ile Lepova kal'asın mukaddemâ kapudanı olan Batori Andraş nâm bî-traşa ber-vech-i emânet kal'a-i Lipova'yı verüp cümle guzât bî-silâh giderken mezkûr Batori Iştvân ahd-şikenlik edüp Ulama Paşa'nın ardı sıra Yorgi Frenc nâm mel'ûn Yedikulle hapsinde babasıyla haps idi. Babası pelîd Yedikulle'de mürd olunca oğlu âzâd olup babası intikâmıyçün Ulama Paşa'nın askeri ardlarına düşüp Ulama Paşa'yı ve cümle asker-i İslâm'ı şehîd etmişdi. Bu kerre kal'a-i Tımışvâr'da dahi Ulama Paşa'nın hûnın almak içün Osmânlı da ahd-şikenlik edüp cümle küffârı derûn-ı Tımışvâr'da kılıçdan geçürüp kanları revân olup kal'a-i Tımışvâr bu yüzden feth oldu *ve's-selâm*.

Hamd-i Hudâ Süleymân Hân asrından berü dest-i İslâm'da ma'mûr u âbâdân bir kal'a-i gâzîyândır. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre başka eyâletdir.

Der-beyân-ı hâkimân-ı kal'a-i Tımışvâr

Paşası iki tuğlu mîr-i mîrândır, ammâ niçe kerre üç tuğlu vezîrlere sadaka olunmuşdur, ammâ paşasının taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu sekiz yüz altı bin yedi yüz doksan akçedir. On bir yerde hâs voyvadaları vardır, ammâ bu hâslardan ve bâc u bâzâr ve cürm [ü] cinâyet ve bâd-ı havâdan ber-vech-i adâlet paşasına seksen yedi bin guruş dutar. Seydî Ahmed Paşa gibi zabt ederse iki kerre yüz bin guruş dutar eyâlet-i azîmdir. Çete ve potura yeridir kim gâzîler esîr getirirlerse bî-kıyâs üsârâ peydâ olur.

Eyâleti cümle altı sancakdır kim zikr olunur: Evvelâ sancağ-ı Lipova ve sancağ-ı Çanad ve sancağ-ı Göle ve sancağ-ı Modova ve sancağ-ı İrşova ve sene 1069 Köpürlü Koca Mehemmed Paşa kal'a-i Yanova'yı ve kal'a-i şebeş'i ve kal'a-i Logoş'u feth edüp bu üç aded sancakları dahi eyâlet-i Tımışvâr'a ilhâk edüp eyâlet-i kübrâ oldu.

Bizzât kal'a-i Tımışvâr paşasının tahtıdır. Eyâletinde cümle erbâb-ı ze'âmet 59 ve cümle tîmâr 290. Cebelüleri ile kanûn üzre yedi bin sekiz yüz asker olur. Paşasının askeriyle cümle on bin asker-i pür-silâhdır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Sefere me'mûr oldukları yere paşalarının alemi altında sefer eşerler. Me'mûr oldukları seferde ***[118a]*** bulunmazlarsa paşalarının arzıyla tîmâr ve ze'âmetleri âhar müstahıklarına tevcîh olunur.

Bu eyâletde hazîne defterdârı ve mâl defterdârı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve

çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve defter emîni ve şehir emîni var, lâkin hazîne defterdârının hâssı 110.000 akçedir. Hâss-ı ze‘âmet kethüdâsı ve defter kethüdâsı ve defter emîni 64.880 akçedir. Hâss-ı ze‘âmethâ-yı defterdâr 60.000 akçedir.

Andan hâkim-i şer‘îsi beş yüz akçe mevleviyyetdir ve cümle (–) aded nevâhî kadıları vardır. Cümle eyâleti sancağı (–) aded kazâlardır. Beher sene mollasına ber-vech-i adâlet yigirmi kîse hâsıl olur.

Ve bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır kim cümle yigirmi dörd aded tuğlu ve sancağ u bayraklı ağaları vardır. Evvelâ azeb ağası ve beşli ağası ve gönüllü ağası ve martolos ağası ve topçu ağası ve cebeciler ağası ve hisâreri ağası ve pandur ağası ve’l-hâsıl kanûn üzre yigirmi dörd ağa ve (–) aded kal‘a neferâtlarıdır kim cümle şeb [ü] rûz mevcûdlardır. Beher sene bunların vazîfe-i mu‘ayyeneleri taraf-ı pâdişâhîden ve hâs ve harâclardan (–) yük akçe edüp mâl defterdârından ulûfelerin alırlar.

Ve bir hâkimi dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi nakîbüleşrâfdır ve sipâh kethüdâyeri ve kapukulu yeniçerisi serdârı üç oda yeniçeri ağasıdır ve cebeciler serdârı ve topçular serdârı. Bunlar Âsitâne tarafındandırlar, yerli kul değillerdir. Ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve anbâr emîni ve bâcdârı ve mi‘mârbaşı ve şehir subaşısı ve harâc ağası kavli üzre bu eyâletde otuz altı bin aded keferelerden harâc alınup kullarına mevâcib verilir, zîrâ eyâletinde cümle (–) aded kılâ‘ların neferâtlarına defterdâr bu cizyelerden ulûfe verir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i üstüvâr, ya‘nî eşkâl-i sûr-ı Tımışvâr

Bu kal‘anın zemîni bir çemenzâr ve mahsûldâr ve bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr ve nebâtât [u] giyâhâtlı hâk-i pâk-i amber-pâka vâki‘ olup etrâfı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı arz-ı mu‘teberdir kim bu vâdîlerde aslâ ve kat‘â bir bakla mikdârı taş bulunmaz yerde binâ olunmuş bir kal‘a-i zîbâdır. Nehr-i Tımış kal‘anın handakları içinden ve iç kal‘ası dibinden cereyân edüp kal‘a-i Pancova dibinde nehr-i Tuna’ya munsabb olup Erdel dağlarından tulû‘ etdiği bâlâda tahrîr olunmuş bir âb-ı hayâtdır. Ve dahi,

Eşkâl-i kal‘a-i Tımışvâr

Bu Tımış nehrinin batağı çatağı içre gûyâ bir su içinde kaplıbağa yatır gibi durur, dörd ayakların germiş, dörd aded tabya-i azîmleridir ve kaplıbağanın başı gûyâ iç kal‘adır ve kaplıbağanın vücûdu gûyâ kal‘anın cirmidir. Bu hisâb üzre şekl-i muhammesdir, lâkin ne taşdır ve ne tuladır. Cümle kalın meşe ve pelîd ağaçlarından mebnî bir palankadır. Taşra yüzü çit örme bir kat ince beyâz ve mücellâ dîvâr şekilli çitdir. Üstâd-ı kâmil bu çiti yaban asmalarından örüp üzerine alçı ve beyâz kireç sürüp nûr-ı mücellâ kuğu-misâl bir kal‘adır, ammâ iç kat dolma palankası iki kat sütûn-ı bâlâlardır kim mâbeynini üstâd-ı kâmil bennâ horasan ve kireç ve alçı ile eyle rıhtım etmiş kim bin yıl niçe yüz bin top-ı kûp gülleleri ursan palanka direklerinin aralarına gülleler girüp gâ’ib olur. Taş kal‘alar gibi topdan aslâ havf u haşyeti yokdur. Eğer palanka ağaçların âteşe uralım deseler deryâ-misâl sudan ve bataklardan yanına varılmaz ve etrâfında batakdan meterise girilmez ve iç kal‘adan ve dörd aded makas tabyalardan şayka toplar âdem gezdirmez, değil ki palankasın âteşe uralar. Bir vech ile kabza-i teshîre almak mümkün değildir, illâ muhâsaradan gayrı ilâc yokdur, zîrâ gâyet metîn kal‘a-i hısn-ı hasîndir. Eğer denirse

“Ağaç kal‘a mürûr-ı eyyâm ile çürümez mi?” denirse, belî çürüyen sütûn-ı müntehâların kırk elli yılda bir çıkarup yerine bir dıraht-ı müntehâ korlar, zîrâ bu kal‘anın ta‘mîr ü termîmine me’mûr yetmiş aded ma‘mûr köyler me’mûrlardır, ammâ her dırahtı bataklık içre dura dura abanos olup polad-ı Nahçivânî olmuşdur. Ve dolma rıhtım dîvârı dahi sedd-i şirvanî olmuşdur kim bu dîvârın enniliği kâmil elli ayak ve ba‘zı yerleri altmış ayak âriz dîvârlardır kim üzerlerinde fârisi’l-hayl olanlar cirid oynasalar yerleri dar değildir.

Ve cânib-i erba‘ası fecc-i amîk batak handakdır ve handaka nâzır üç yüz yerde dîdebân hücreleri var kim dokuz kat mehterhânesi ba‘de’l-ışâ çalındıkdan sonra cümle nigehbânları “Allâh yeğdir, yeğ” deyü tâ sabâha dek feryâd edüp her şeb yigirmi dörd ağaların on ikisi kol dolaşırlar, *ilâ mâşallâh.*

Mu‘tâd-ı kadîmeleri böyledir ve bu kal‘anın aslâ dendân-ı bedenleri ve burc [u] bârûları yokdur, lâkin top delikleri çokdur. Cümle iki yüz beş aded balyemez ve darbzan ve şayka ve kolomboruna ve şâhî darbzen top-ı musanna‘ları var kim her biri birer kal‘a değer top-ı ibret-nümâlardır ve bu kal‘anın cebe ***[118b]*** hâne-i gûnâ-gûnun ve sâ’ir mühimmât [ü] levâzımâtın ve me’kûlât [u] meşrûbât-ı zahâ’irâtların hisâbların cenâb-ı Bârî bilir.

Ve beş aded tabyaları üzre ve yeniçeri odaları cânibinde kirpi tüğü gibi zeyn olmuş arabalar üzre siperler ardında topçularıyla hâzır-bâş toplar var kim her topa şems-i âteş-tâb pertev urdukda âdemin çeşm-i nergisleri hîrelenir.

Ve bu tabyalar üzre bu kal‘anın cirmi kâmil bir sâ‘atde dolanılır. Hattâ her ağa bu kal‘ayı her gece bir sâ‘atde devr etdikde ol ağa neferâtlarının çavuşu “Bir pâsbân” deyü feryâd edüp anlar oturup ol ân bir gayrı ağa neferâtlarıyla kalkup kal‘ayı devr etdikde yine bir sâ‘at olup “Bir pâsbân” deyü feryâd ederler. Tâ sabâha dak sayf u şitâda tûl-ı nehâr kanûnları böyledir. Sâ’ir kılâ‘larda bu âyîn yokdur. Hattâ rûz-ı rûşende dahi dîdebânları başka ağalardır. Bu kal‘a etrâfında olan sahrâlara nazar ederler.

Eğer su’âl olunursa “Bu kal‘aya bu kadar himmet olunduğuna göre niçün taş binâ ve niçün tula binâ olunmadı?” denilirse,

“Bu diyârda taş mesâfe-i ba‘îdeden gelmeğe muhtâc ve taş topa dayanmaz ve tula binâ bârânın kesretinden ve handaklarında olan nehr-i azîmin vefretinden ağaç palanka metîn etmişler ve zemîni oynak çamurlu yer olmak ile taş binâ birkaç yıla varmayup ka‘r-ı zemîne geçer” deyü üstâd-ı bennâ-yı âkıbet-endîş-i zevi’l-ukul bu kal‘ayı palankadan inşâ etmiş, ammâ ilm-i hendese üzre var makdûrun sarf edüp ol bennâ-yı bânî bu kal‘ada kasd-ı tasarruflar etmiş kim im‘ân-ı nazar ile nazar eden atlas-ı felekde eyle bir kârgîrlik bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir.

Netîce-i merâm bu kal‘a hemân savaş-ı perhâş içün binâ olunmuşdur kim bir cânibinde aslâ ve kat‘â havâlesi yokdur.

Ve kal‘a-i Tımışvâr’ın cümle beş aded kapusu var, ammâ bu kapuları ancak kârgîr kemer binâlı ve ikişer kat metîn ve âlî ve vâsi‘ demir kapulardır ve her kapuların önlerinde asma makaralı haşeb köprüleri vardır. Her gece kapuları sedd edüp cisirleri makaralar ile çeküp

kapuların önlerine siper ederler. Evvelâ bâb-ı garb iki kapudur kim anın târîhi budur:

Kankı düşman fikr-i fâsid eyleye bu hısn içün

İre şemşîri ricâlullâhdan ana inhizâm

Ey Ubeydî Hâtif-i Kudsî dedi târîhini

Lillâhi'l-hamd kulle-i bâb-ı kebîr oldu tamâm

Sene (–)

Bu kapu cânib-i kıbleye mekşûf gâyet sa'b bâb-ı kebîrdir kim iki kapunun mâbeyni cümle elvân silâhlar ile âmâde olup bevvâbları şeb [ü] rûz pür-silâh dururlar. Bu kapuların miftâhları her şeb yeniçeri ağasında emânet durur. Paşa istese miftâhları vermezler.

Diğer târîh-i bâb-ı garb, {Vam kapusu dahi derler}:

İlahî bu şehir içre sağîr u ger kebîr olsun

Kamusuna nasîb etsin Hudâ son demde îmânı

Ricâlullâh ile bu Kevseri dedi ana târîh

Dilerim kim bu hısnın Hak ola dâ'im nigehbânı.

Sene (–)

Bu bâb-ı hadîd cânib-i şarka meftûhdur. Hattâ üstünde bir kasr-ı âlîsi var ve kapuya muttasıl bir tabya-i azîmi var kim üstünde kesik balyemez küffâra amân vermez top-ı âteş-nişân bu tabyadadır ve cümle yeniçeri odaları bu tabya üstündedirler.

Andan târîh-i bâb-ı Horos:

İlahî ömr-i devletliyle (?) bir dem olmaya hâlî

Harâbe dilleri ma'mûr u âbâdân u ihyâdan

Ricâlullâh ile Hâtif Ubeydî dediler târîh

Meded yâ Rab masûn eyle bu hısnı mekr-i a'dâdan.

Sene (–)

Bu bâb-ı kebîr dahi iki kat cânib-i şimâle nâzırdır. Hattâ bu kapu üzre cihân-nümâ bir kasr-ı âlîsi var. Cümle haşeb binâdır, ammâ gâyet musanna' kasr-ı Havernâk'dır. Cümle âyende vü revende ve müsâfirîn anda meks-i ârâm ederler. Sâ'at kullesi andadır ve üstünde demir tenekeden bir horosu var, sekiz rûzgâr-ı zorkâr bu horosa urdukça ol horos hareket edüp sadâ vererek çevelân eder. Gâyet musanna' horosdur. Anıniçün kapuya Horos kapusu derler.

{Der-vasf-ı horos-ı mutalsam}

Mukaddemâ kefere zamânında bu kapu üzre bir kulle-i bâlâ var imiş. Ol kulle üzre bir

mutalsam tuç horos var imiş. Kaçan kim bu kal‘aya bir yağî ve dağî bağî gelse be-hükm-i tılsım ol horos kanat kakup “Kukırı ku” deyü ötüp kal‘a ahâlîsin âgâh edermiş.

Ba‘dehû bu kal‘a niçe kerre muhâsaralar görüp ol kulle sademât-ı top-ı kûplardan münhedim olup mezkûr horos dahi meksûr olup bâng-i horos vermeden kalır. Ol zamândan berü bu kapuya Horos kapusu deyü Macar-ı füccâr tevârîhlerinde yazmışlar.

Ve Su kapusu, bir kat kapudur. Yalı kapusu dahi derler metîn kapudur.

Evsâf-ı aded-i mahallât-ı kal‘a-i Tımışvâr

Derûn-ı hisârda cümle dörd mahalledir. Garbkapusu mahallesi ve Horoskapusu mahallesi ve Yalıkapusu mahallesi, Sukapusu mahallesi.

Ve cümle bin iki yüz aded tahtânî ve fevkânî kat-ender-kat ***[119a]*** evlerdir kim cümle tahta avlulu ve serâpâ şindire tahta örtülü ve ocakları sivri sivri bir gayrı gûne binâ olunmuş bâğsız ve bâğçesiz daracık havlısız hânelerdir. Bu şehirde ocaklarından gayrı kârgîr binâlar yokdur ve cümle büyûtları sobalıdır.

Sitâyiş-i aded-i cevâmi‘hâ-yı enderûn-ı hisâr-ı Tımışvâr

Cümle dörd aded mihrâbdır. Evvelâ Süleymân Hân câmi‘i. Bir deyr-i mu‘azzam imiş. Bir gûne hafîf kirec binâdır kim kârgîr desek, değildir. Hâlâ bu câmi‘in içinde dağlar gibi guzât-ı müslimînin beksümâtları memlûdur ve Cimcime câmi‘i ve şeket câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ mesâcidler vardır.

Cümle dörd aded tekye-i dervîşândır.

Andan yedi aded mekteb-i sıbyândır.

Andan üç aded hândır, ammâ müfîd ü muhtasar mihmân-kândır.

Ve cümle dörd aded hammâm-ı dil-sitândır. Evvelâ biri Yalıkapusu hammâmı ve biri Sukapusu hammâmı kapunun iç yüzünde gâyet küçük hammâmdır. (–) (–) (–) (–) (–).

Ve hisâr içinde cümle dörd yüz aded dükkânlardır, lâkin bezzâzistânı ve medrese ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâsı yokdur, ammâ çârsû-yı bâzârı gâyet müzeyyendir. Cümle sokakları serâpâ tahta döşelidir. Aslâ taş kaldırım yokdur ve mümkün değildir.

Bu kal‘a içinde iki yerden arklar ile nehr-i Tımış cereyân edüp cümle halk suyu andan alup def‘-i atşân ederler. Bu şehirde aslâ çeşme yokdur ve cümle çirkâbları nehr-i Tımış‘a dökülüp gider ve bu kal‘ada buğday anbârları ve kahvehâneleri var.

Evsâf-ı iç kal‘a-i Tımışvâr: Bu iç kal‘a taşra kal‘anın cânib-i cenûbu köşesinde şekl-i murabba‘ bir kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâdır kim cânib [u] etrâfından nehr-i Tımış cereyân etmek ile bu kal‘a gûyâ bir pek topraklı cezîrede vâki‘ olmağile sehel kârgîr, hafîf şekilli binâ-yı zîbâdır ve handakından dahi nehr-i Tımış akar. şehre açılır üç kat kârgîr kemerler ile mebnî demir kapulardır ve her kapuların mâbeynlerinde yine makaralı asma köprüler vardır kim kemerleri tula binâlardır. Bu iç kal‘anın etrâfında beş aded tula kârgîr binâ kulle-i ra‘nâlarının sivri sivri tahta örtülü ve alemli kulleleri var ve bu kal‘ada bir vâsi‘ sarây meydânı var. Tahta döşeli değildir. Dolma rıhtım horasan döşelidir. Bunda dizdâr ve kethüdâ ve imâm ve mü’ezzinlerden gayrı bir merd-i âferîde olmayup kullelerde ve

cebehânelerde cümle hazâ'in ve mühimmât ve levâzımâtlar ile memlû olup gayrı şey yokdur kim bir gayrı âdem temâşâsına bile giremez. Eğer ricâ ile girmek murâd edinirse silâhların kapuda pâsbânlara emânet koyup girir. Gâyet mazbût nârin kal'adır.

Evsâf-ı varoş-ı şehr-i Tımışvâr: Cümle on mahalle ve cümle bin beş yüz aded bâğlı ve bâğçeli ve tahtânî ve fevkânî cümle tahta havlılı ve cümle tahta şindire örtülü hâne-i vâsi'lerdir kim her hânedânların ikişer kat porta kapuları var. Birinden atlılar ve arabalar girüp çıkar. Biri anın yanında piyâdeler girir çıkar küçük kapucuklardır.

Bu varoş cümle on aded mihrâbdır. Evvelâ Horos kapusunun hâricinde kal'a handakı kenârında Gâzî Seydî Ahmed Paşa câmi'i ma'bedgâh-ı cedîddir, ammâ çârsû-yı bâzârda olmağile cemâ'ati çokdur ve huddâmları çokdur. Cümle revzenleri mihrâb tarafında handak içinden cereyân eden nehr-i Tımış'a nâzırdır. Kapusu üzre târîhi budur:

Kâtil-i Rakofçi-i bî-dîn [ü] küffâr-ı la'în

A'nî düstûr-ı mükerrem Gâzî-i merd-i zamân

Etdi bir câmi' binâ kim haşre dek subh u mesâ

Zikr-i hayrın gâzîyân-ı dîn eder vird-i zebân

Kevserî târîhini sordukda hâtifden dedi

Câmi'-i paşa-yı âdil Seydî-i sâhib-kırân.

Sene 1070

Andan câmi'-i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) tekye-i dervîşândır (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mekteb-i sıbyândır (–) (–) (–)

Ve cümle üç aded hândır (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded dükkândır. Bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ' vardır. Bu varoşun dahi cümle sokakları tahta döşelidir. şehre yağmur yağsa şehirden taşra batakdan fîl-i Mengerusî gark olur. Bu kal'a-i metînin bir sarplığı dahi bu batakdır.

Der-beyân-ı mutalsam: Bu şehirde aslâ sivrisinek olmaz, zîrâ iç kal'a temelinde medfûn bir tuç sivrisinek timsâli vardır ve bu şehirde ecinne âdemi incitmeyüp dutarak dutmaz. Ve sulehâ-yı ümmetden ehl-i vara' müstecâbü'd-da've âdemleri ve ehl-i zevk gâzîleri ve tüccârları ve ehl-i hırefleri vardır. Ekseriyyâ halkı çuka serhadli ve çukadâr abâ {kopçalı} çakşırlarının dizleri sahtiyân kaplı ve başlarında yeşil serhadli çuka kalpaklar ve ayaklarına kubâdî pabuçlar geyüp gezerler. ***[119b]***

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi hüsn ü cemâlde ve lütf-i i'tidâlde mahbûb mahbûbânları var, ammâ mü'eddeblerdir.

Ve memdûhâtından sipov ekmeği ve beyâz yağlı çöreği ve ballı böreği ve kırah çobrası ve lahana ve kabak dolması meşhûrdur.

Ve meşrûbâtından biri vişnesi suyu ve bal suyu meşhûrdur. şarâb içmek bu diyârda gâyet ayıbdır. Ekseriyyâ bal suyu içerler.

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı Tımışvâr

Nevâhîlerinde olan sürü sürü devâbbât makûlesinden at ve sığır ve câmûs ve koyun ve kuzuların hisâbın Rabbü'l-izzet bilir. Katır ve deve ve eşek görseler re'âyâsı deveden korkup eşeğe gülüp katırdan ürküp temâşâ ederler. Balı ve yağı cihânı doylamışdır. Gâyet ganîmet diyârdır. Dağlarında bir vişnesi ve bir çileği ve eriği ve gögemi bir diyârda yokdur, lâkin zimistân diyârı olmağile incir ve zeytûnı ve narı [ve] pembesi yokdur, lâkin emrûd-ı ahladı çokdur.

……………. (2 satır boş)………………..

Zikr-i a'yân [u] kibâr: (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Kal'a-i Tımışvâr'ın müşâsında olan kazâları ve kılâ'ları beyân eder

Evvelâ cânib-i cenûbunda nehr-i Tuna aşrı kal'a-i Belgrad bir gergi konak yerdir ve kendi sancağında nehr-i Tuna kenârında kal'a-i Pancova, ve kıblesinde yine Tuna kenârında bir konak yerdedir, kal'a-i Modova, andan içeri kıblesinde dağlar eteğinde ma'mûr u âbâdân kal'a-i Virse, virseden galat-ı meşhûrdur ve Tımışvâr'a bir sâ'at karîb kal'a-i Dente ve cânib-i şarkında bir konak kal'a-i şebeş ve ana karîb kal'a-i Logoş ve cânib-i şimâlinde kal'a-i Peçey ve yine semt-i şimâlinde kal'a-i Lipova ve yine şimâlinden garba meyyâl kal'a-i Çanad birer konak yerlerdir ve yine semt-i şimâle dağlar başında kal'a-i Solmoş bir germe konakdır. Ve taraf-ı garbında kal'a-i Beckerek ve ana bir konakdan sehele kal'a-i Arat ve semt-i şimâle iki konak kal'a-i Göle ve şimâlinde kal'a-i Fenlak, andan kal'a-i Bernak, andan kal'a-i Yankovina, andan yine garba kal'a-i İrşova, andan kal'a-i Moroşvâr, andan kal'a-i İline, andan kal'a-i Marçina, andan kal'a-i Fektebatur, andan kal'a-i Façad, andan kal'a-i Çalya, andan kal'a-i şekvan, andan kal'a-i Nablakvar, andan kal'a-i Küçük Sac, andan kal'a-i şimikloş, andan kal'a-i Büyük Sac, andan kal'a-i Likova Tuna kenârında Modova sancağı hükmündedir. Andan cânib-i garba Göle kurbunda kal'a-i Salanta, andan kal'a-i Solmoş kurbunda kal'a-i Vilagoş ve Lipova'nın dibindeki nehr-i Moroş karşusunda kal'a-i Radna küçükdür.

Me'âl-i kelâm oldur kim bu Tımışvâr sancağı hâkinde mukaddemâ yetmiş altı pâre kılâ'-ı metîneler var idi. Hâlâ görüp bildiğimiz bunlardır kim tahrîr olundu ve hâlâ sancağında cümle (–) kazâ yerdir. (–) (–) (–) *ve's-selâm.*

Evsâf-ı ziyâret-i şehîdân-ı kal'a-i Tımışvâr

Evvelâ ziyâretgâh-ı Büyük şehîdlik ve dahi Vam kapusu kurbunda Ziyâret-i şeyh Karabaş

……………. (1 satır boş)………………..

Bu şehr-i Tımışvâr'ı dahi meymene ve meysere seyr [ü] temâşâ edüp (–) paşa efendimizin kâ'immakâmı ile ve gayrı ahibbâlar ile vedâ[']laşup iki yüz aded Semendire gâzîleriyle Tımışvâ[r]'dan çıkup Serdâr Alî Paşa gitdiği yoldan gitmeyüp tek ü tenhâ ganîmet yollardan,

Kal'a-i Tımışvâr'dan Vârat gazâsına gitdiğimiz menâzilleri ve temâşâ etdiğimiz kal'aları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Çeribaşı

Tımışvâr nâhiyesinde beş yüz evli ma‘mûr Eflâk köyüdür kim çeribaşının ze‘âmetidir. Andan yigirmi aded yiğit ile ılgar edüp cânib-i şarka meyyâl sarp dağlar ve o[r]manlı yollar aşup renc-i anâ çekerek,

Evsâf-ı kal‘a-i Façat

Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) Bânîsi ibtidâ Betlen G[ab]or’dur. Sene 958 feth-i Süleymân Hân’dır, be-dest-i Ulama Paşa. Kal‘ası şekl-i murabba‘ şeddadî binâ-yı ra‘nâdır. Cânib-i garba sahrâya nâzır bir kapusu var. Dizdârı ve üç yüz aded güzîde yarar neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehâneleri var. Cümle şindire tahta örtülüdür, ammâ çârsû-yı bezzâzistânları ve hânları ve hammâmları yokdur. Ancak bir serhad kullesidir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu kal‘adan Façatlı ***[120a]*** Alî Ağa’yı ve Paşo’yu refîk alup andan yokuş aşağı cânib-i garba amâr köyler geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı İflâk, ya‘nî kal‘a-i Fenlak

Sebeb-i tesmiyesi kefere-i Eflâkândan Fenlak nâm bir kral-ı dâl ismiyle müsemmâ bir küçük kal‘acıkdır. Sene 958 târîhinde yine asr-ı Süleymân Hânî‘de be-dest-i Mehemmed Beğ‘de feth olmuşdur. Hâlâ Tımışvâr paşasının hâssı olmağile voyvadası hâkimdir ve Tımışvâr monlası niyâbetidir. Bu hâsdan paşaya iki yük akçe hâsıl olur. Kal‘ası nehr-i Moroş kenârında bir mürtefi‘ bayır üzre tula binâ ve bir şekl-i murabba‘ bir sûr-ı ra‘nâcıkdır kim cirmi ancak dörd yüz adımdır.

Ve kıbleye nâzır bir kapusu üzre bir küçük câmi‘ var Süleymân Hân’ındır. Derûn-ı hisârda ancak beş hâne ve beş aded şâhî topcuğazları var ve kapusu önünde asma zincirli cisri önünde bir cihân-nümâ lonca köşkü var. Dizdârı ve elli aded neferâtları var, ammâ taşra varoşu palankasız yüz mikdârı tahta havlılı ve örtülü evler ve on aded dükkânlardan gayrı bir âsâr-ı binâ yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur. Andan cânib-i maşrıka nehr-i Moroş kenârıyla 2 sâ‘atde,

Evsâf-ı palanka-i Arat

Sene 958 târîhinde asr-ı Süleymân Hân’da Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethidir. Ba‘dehû küffâr istîlâ edüp Sokollu Mehemmed Paşa fethidir. Ba‘dehû mürûr-ı eyyâm ile harâb u yebâb olup sene (–) târîhinde Köpürlü Mehemmed Paşa Yanova kal‘asın feth etdikde mücedddeden bu kal‘ayı amâr edüp dizdâr ve elli aded nefer ve cebehâne koyup bir câmi‘ ve bir hân-ı azîm ve tevhâne ve mütevellîhâneler ve mekteb ve tekye ve bir imâret-i dârü‘z-ziyâfe inşâ edüp cemî‘i âyende vü revendeye ni‘met-i nefîse-i bî-imtinânı subh u mesâ bay u gedâya mebzûldür.

Bir küçük hammâmı ve kifâyet mikdârı esvâk-ı muhtasarları vardır. Kal‘ası nehr-i Moroş‘in Göle kal‘ası tarafındadır kim cirmi dörd bin adım dolma rıhtım binâdır ve iki tahta-i metîn kapuları var. Biri şimâl tarafına Yanova kapusu, taşrasında iki yüz aded kâfir hâneleri var ve Tımışvâr kapusu dibinde çâr-kûşe bir palanka iç kal‘ası var. Ancak bir kapusu metîndir. Bu iç kal‘ayı nehr-i Moroş döğer ve nehr-i Moroş üzre on iki göz ağaç

cisr başında kal‘aya girecek mahalde bâc alınır bir lonca köşkü var ve bu cisrin Tımışvâr tarafında iki yüz saz ve tahta örtülü kefere hâneleri varoşu var. Andan nehr-i Moroş kenârında saz ve tahta örtülü külbe-i ahzânlardan panayır dükkânları var kim yılda bir kerre bu dükkânlarda yetmiş seksen bin re‘âyâ vü berâyâ kefereleri cem‘ olup bir bey‘ [ü] şirâ olur kim ta‘bîr olunmaz. Germâ-germ on gün on gece bu cem‘iyetde mütevellî hükûmet eder. Gerçi Tımışvâr eyâletidir, ammâ maktû‘-ı kalem ve mefrûzü‘l-kadem bir vakf-ı tevliyetdir ve Tımışvâr monlası niyâbetidir.

Andan 6 sâ‘atde gâh nehr-i Moroş kenârınca giderken bu mahalde Erdel Kralı Rakofçi nâm la‘în isyân edüp üzerine Budin vezîri Kırçıl Ken‘ân Paşa ve Elçi Hasan Paşa ta‘yîn olunup ceng etdiklerinde Ken‘ân Paşa ve Hasan Paşa münhezimen firâr etdiklerinde Elçi Hasan Paşa bu mahalde bu kadar bin asker-i İslâm ile nehr-i Moroş‘a gark olup hakîr bu mahalden geçerken cemî‘i şühedâların kabr-i şerîflerin ziyâret ederek yine gâh nehr-i Moroş kenârıyla ve gâh ormanlık içre 6 sâ‘atde gidüp bir çemenzârda sehel istirâhat edüp, andan,

Evsâf-ı kûh-ı Varva, ya‘nî kal‘a-i Lipova

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Sırf ve Latince Lipo güzele dirler, ya‘nî Güzel kal‘a demekdir, ammâ bânîsi Erdel kefereleriden Ban Yejder binâsıdır kim gâyet atîk kal‘adır.

Ba‘dehû sene 958 târîhinde asr-ı Süleymân Hânî‘de Rûmeli Vezîri Mehemmed Paşa Nemse çâsârı kapudanı Batori Andraş nâm la‘în-i bî-tıraş elinden vere ile feth edüp derûn-ı hisâra ibtidâ Ulama Paşa’yı vâlî etdi.

Ba‘dehû küffâr bu kal‘aya istîlâ etdikden sonra Ulama Paşa’yı şehîd edüp ba‘dehû sene-i mâzîde Serdâr Mehemmed Paşa feth etdiği bâlâda merkûmdur.

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü dest-i İslâm’da Süleymân Hân tahrîri üzre Tımışvâr eyâletidir ve sancakbeği tahtıdır. Beğinin hâssı 210.000, erbâb-ı zu‘amâsı 31 ve erbâb-ı tîmârı 455. Çeribaşısı ve yüzbaşısı ve alaybeğisi var. Hîn-i seferde kanûn üzre cebelüleri ile iki bin asker pür-silâh olup me’mûr oldukları sefere beğleri livâsı altında eşüp giderler.

Ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. şeyhülislâmı ve nakîbi ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve cebeciler ve topçular serdârları vardır ve kal‘a dizdârı ve on yedi aded hisâr ağalığı ve sekiz yüz aded bahâdır ve şecî‘ ve tüvânâ kal‘a neferâtları vardır. Muhtesibi ve bâcdâr ve harâccısı ***[120b]*** dahi vardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i kal‘a-i Lipova

Cebel-i Varva dâmeninde şekl-i muhammes ve şeddadî taş binâ-yı ra‘nâdır kim hakîrin adımıyla bu kal‘anın cirmi dâ’iren-mâdâr on bin adım bir sevâd-ı mu‘azzam kal‘adır ve nehr-i Moroş bu kal‘anın şimâli tarafı dîvârın döğüp cereyân ede ede kal‘a dîvârının ba‘zı yerlerin münhedim etdiğinden dolma rıhtım palanka dîvâr-ı üstüvâr etmişler.

Ve beş aded kapusu var. şimâl tarafına Cisir kapusu, andan iki yüz adım ba‘îd Azeb kapusu, beş yüz adım ba‘îd Su kapusu, andan beş yüz adım ba‘îd Battâl kapu, andan üç yüz seksen adım ba‘îd Tişvâr kapusu, andan taşra martolosân ağası bekler Martolos kapusu, andan şarampav kapusu.

Ve bu kal‘a içre cümle beş câmi‘ ve bir mescid var. Evvelâ çâ[r]sû içinde Büyük câmi‘ Süleymân Hân'ındır kim serâpâ kurşum kubbeli ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘-i kadîmdir. Andan Tişvâr câmi‘inin târîhidir:

Tâ‘at içün yapdı bir sâhib-hüner

Düşdü anın târîhi câmi‘ şerîf

Sene (–)

Battâl kapu kurbunda Alaybeği câmi‘i, Nemse mahallesinde Hacı mescidi.

Bu hisâr içre cümle bin beş yüz aded bâğlı ve bâğçeli cümle şindire tahta örtülü tahtânî ve fevkânî binâ-yı ra‘nâ hâne-i zîbâlardır ve cümle sokakları serâpâ tahta belvân direkler döşelidir ve cümle iki yüz aded dükkânlardır. Ekseriyyâ halkının kârları nehr-i Moroş gemileriyle Erdel diyârında Turda nâm kal‘adan tuz kayaları getirüp ticâret ederler kim kal‘adan taşra yüz aded tuz mahzenleri var. Andan gemilere yükleyüp nehr-i Moroş ile nehr-i Tisa'ya, andan nehr-i Tuna'ya gelüp diyâr-ı İslâm'da tuz ganîme olur.

Ve bu şehirde sebîlhâne ve çeşme-sâr ve medrese ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ ve imâret-i dârü‘z-ziyâfesi yokdur, ammâ her hânedânın kapuları meftûh olup âyende vü revendelere ni‘metleri mebzûl olduğundan me'kel imâreti yokdur. Andan bu şehir hâna ihtiyâc değildir. Cümle müsâfirîn ve mücâvirîn hânedânlarda ve bir ednâ kişi hânesinde bir sene mihmân olsa istiskâl etmezler, zîrâ gâyet ganîmet şehirdir kim tâ diyâr-ı Erdel'den beher sene niçe bin aded zahîre gemileri gelüp gider, zîrâ vilâyet-i vâsi‘i ma‘mûr ve halkı dâ'imâ mesrûr ve buk‘aları hûb ve hâk-i pâki mergûb bir şehr-i mahbûbdur.

Ve yedi aded mekteb-i sıbyânı var. Püserân-ı ciğer-kûşeleri gâyet necîb ve reşîdlerdir, ammâ serhad şehri olmağile evlâdları cümle çete ve potura seferlerine gitmek sevdâsındadırlar ve üç aded tekyeleri vardır.

Bu kal‘a hâricinde Tımışvâr yolu üzre tekye-i Yağmur Baba. Cânib-i erba‘ası bâğ-ı İrem'den nişân verir bir azîm âsitâne-i Bektaşiyândır kim pâk u pâkîze ehl-i sünnet ve'l-cemâ‘a[t] hâl sâhibi erbâb-ı ma‘ârif dervîş-i dil-rîşleri vardır.

Der-beyân-ı Ortahisâr

Bu hisâr-ı kebîrin cânib-i cenûbunda Ortahisâr şekl-i muhammes bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı üstüvârdır kim dâ'iren-mâdâr cirmi beş bin seksen ayakdır, adım değildir, zîrâ hakîr bu kal‘ada sâkin olmağile alâ mehlin ayak ile add etmişimdir ve elli ayak enli dolma rıhtım şeddadî dîvârdır, lâkin taş binâ değildir. Serâpâ ağaçdan palanka kal‘a-i kavîdir. Bir garâ'ib ibret-nümâ handakı var kim içinden nehr-i Moroş cârîdir kim sayyâdlar handak içinde gûnâ-gûn mâhîler sayd ederler. Cânib-i şarka nâzır ancak bir kapusu var ve handak üzre bir asmalı musanna‘ cisri var.

Ve etrâf-ı surda cümle beş aded tabyaları üzre on beş aded balyemez toplarının birisi yigirmi yedi karış ve yigirmi vukıyye gülle atar gâyet musanna‘ topdur.

Ve bu Ortahisâr'da cümle yüz elli aded neferât hâneleridir ve bir zâviyeleri var. Mehterhâne her şeb bunda çalınır.

Der-ayân-ı Nârin kal‘a

İki kârgîr kulleli bir taş binâ ve bir sûr-ı ra‘nâdır kim handakı içinden su çıkar. Bir asma cisirli ancak bir sa‘b ve metîn kapusu var. Bu kapunun iç yüzünde çâh-ı cahîmden nişân verir bir zindân-ı siccîni var. Bu şehirde olan üsârâları herkes her şeb getirüp bunda haps edüp her sabâh esîrleri kemendler ile taşra çıkarup hidmet etdirirler.

Bu Nârin kal‘ada dizdâr ve imâm ve mü’ezzinlerden gayrı olmaz, zîrâ hazîne ve cebehâne ve mahzenler bu hisârdadır. Bu Nârin kal‘a Lipova’nın bâğları olan Varva bayırının dibine vâki‘ olmuş havâleli yerdedir, ammâ ol püşteden bu sûra aslâ zarar gelmez, zîrâ ol havâle bayır bu kal‘anın hılâfına vâki‘ olmuşdur, ammâ yine emîn zemîn değildir.

Ve bu şehrin âb u havâsı gâyet latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri sâhib-cemâl latîfü‘l-i‘tidâl hûb manzara peri peyker hadden efzûn şems-i tâbân-misâl hüsn-i cemâl sâhibi mahbûbânları var kim Lipova güzeli meşhûrdur kim Lipova, güzel demekdir. Hakkâ ki ismi müsemmâsına mutâbık tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l şehr-i şîrîndir.

Sanâyi‘-i memdûhâtından yağlı tokmak kayışı dollâblarda edüp pembe-misâl kayışı olur. Cümle serhad halkı kılıç bağları ve ***[121a]*** rahtların ve atlara gögsüne bağların bu kayışdan ederler. Ve şayak nâm bir gûne çuka dokurlar.

Ve halkı cümle Boşnak’dır. Serhadli gibi kısa ve daracık esbâb geyerler, zîrâ Hadîs-i şerîfde [52] fehvâsınca dizleri gözünde çuka serhadli ve Kutmen kürk ve çuka dolama ve güderi dolamalar geyüp yenlerinde ve göğüslerinde cümle gümüş düğmelerdir ve bellerinde kuşakları harîr zünnâr teybend kuşaklardır ve çakşırları gâyet daracık çuka ve beyâz güderi çakşır geyerler ve başlarında aslâ sarık yokdur. Cümle kırmızı ve yeşil çuka semmûr kalpaklar üzre şahin kanatlı tâc geyer bir alay-ı gâzîyân-ı mücâhidândırlar, ammâ ulemâya ve gurebâlara gâyet rağbet edüp zekât ve sadaka verirler ve zenâneleri aslâ kapudan taşra çıkmazlar. İllâ [53] ile musallâya cenâze namâzına çıkarırlar. Bu husûsda gâyet muta‘assıb kavimdirler, ammâ hakkâ ki kitâb hükmünce ederler.

Ve lisânları cümle Poturca ve Macarca fasîh kelimât ederler, zîrâ Erdel diyârı ile müşâ olup dâ’imâ Macar ile bey‘ [ü] şirâ etdiklerinden Macarca tekellüm ederler.

Tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Lipova

Nehr-i Moroş bu şehre tâ Erdel diyârında Kolçat dağlarından ve Valina yaylaları ve Deve kal‘ası dağlarından cem‘ olup iner, nehr-i Tisa’ya, andan nehr-i Tuna’ya mahlût olur bir âb-ı hayâtdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehîdân-ı sûr-ı Lipova

Evvelâ,

Ziyâret-i merkad-i Ulama Paşa: Süleymân Hân vüzerâlarından olup bir arbede-i azîmde şehîd olmuşdur. Be-dest-i Török Ferenc nâm la‘în vere ile kal‘adan çıkarup akîbince ılgar ile yetişüp hîle ile Ulama Paşa’yı ve cümleden askerin şehîd etmişdir. Ve bu kabr-i münevverenin kurbunda,

Ziyâret-i Binbir şühedâ: Andan Tımışvâr yolu üzre,

Ziyâret-i Yağmur Baba: Tekyesinde âsûde olduğu bâlâda mastûrdur. Ve nehr-i Moroş aşrı Murâd bayırı üzre,

Ziyâret-i şehîdân-ı Lipova: Bu cebbânede niçe kerre nûr-ı İlahî leme'ân urduğın müsinn ü sulehâ-yı ümmet âdemler görüp şahâdet etdiler. Hakîkatü'l-hâl nûr-ı mübîn berk üzre bir garâfe-i kübrâdır. Andan,

Ziyâret-i eş-şeyh şerîf Mehemmed Efendi-i Hindî: Hâk-i pâk-i Hind'de şehr-i Ağralıdır kim galat-ı meşhûru Egre'dir. Bu azîz-i merkûm bu şehirde sâhib-i seccâde ve ze'âmet sâhibi olup dâ'imâ mücâhidün fî sebîlillâh idi. Âhir-i kâr câm-ı şehâdeti nûş edüp bu Lipova kal'ası havâlesinde olan püşte üzre medfûndur. Hâlâ cemî'i seyyâhân-ı Hind ü Sind ve cümle gâzîyân-ı serhad ahâlîleri ziyâret ederler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu ziyâretlerden sonra cümle ahbâb ile vedâ[']laşup Lipova dibinde gemilere süvâr olup nehr-i Moroş'i ubûr edüp karşu tarafda bu nehr-i azîm kenârında,

Evsâf-ı palanka-i Radna

Mâ-tekaddem bu nehir üzre zincirden cisir var iken bu kal'ayı gâzî ve şehîd Ulama Paşa binâ etmişdir, ammâ hâlâ virâncadır, lâkin derûn-ı hisârda yigirmi kefere hânesi ve dizdâr ve yigirmi aded kefere martolos neferâtları vardır ve cisir var iken cümle Lipova halkının mezâristânları bu tarafda idi.

şimdi kal'a-i Lipova tarafındadır. Andan geçüp nehr-i Moroş kenârınca cânib-i şarka bir sâ'atde gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Vafraş

Nehr-i Moroş'in kal'a-i Radna tarafında bir püşte-i âlî üzre taş ve dolma rıhtım palankadır. Hâlâ Lipova beği hâssıdır kim subaşılıkdır. Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları var. Cümle üç yüz aded hâne-i zîbâlardır ve bâğı ve bâğçeleri çokdur. Andan yukaru yine nehr-i Moroş kenârıyla 2 sâ'atde,

Evsâf-ı kal'a-i Vardiya

Bu dahi Lipova hükmünde nehr-i Moroş kenârında bir mürtefi' bayır üzre şekl-i murabba'dan tûlânîce palanka-i metîndir. İçinde yüz elli hânesi ve dizdârı ve yetmiş aded neferâtları vardır, ammâ bu hisâr-ı üstüvârın ortasında bir kârgîr binâ kullesi var. Dizdâr anda sâkin olup cümle cebehâne-i pâdişâhî andadır.

Bu iki aded mezkûr kal'alarda aslâ çârsû-yı bâzâr ve hân [u] hammâm yokdur, ammâ bâğları gâyet çokdur.

Bu kal'alardan Façatlı Alî Ağa refîkimizin bildiği gâzîlerden beşer aded yarar yiğitler alup andan 3 sâ'at yine nehr-i Moroş kenârıyla dağlar ve beller aşup,

Der-beyân-ı vilâyet-i Erdel'de evsâf-ı kal'a-i İliya

Zamân-ı kadîmde Betlen Iştvân Kral-ı dâllin binâsıdır. Hâlâ hâkimi Erdel kralı tarafından Semare Kapudan'dır. Nehr-i Moroş kenârında bir püşte-i âlî üzre seng binâ bir kal'a-i ra'nâ-yı şekl-i muhammesdir. İbtidâ serhad ağzı olmak ile bin aded güzîde

katana yunakları vardır. Çârsûsunda meyhâneleri ve iskelesinde tuz mahzenleri ve büyük kenîseleri vardır (–) (–)

……………. (1 satır boş)……………….***[121b]***

Bu kal‘a kapudanından vere ve amân kâğızları ve kulağızlar alup cânib-i şarka yine nehr-i Moroş kenârıyla sa‘b dağlar aşup,

Evsâf-ı kal‘a-yı bâlâ-yı sedd-i İskender hisâr-ı Devevâr

Erdel Kralı Kemen Yanoş‘a tâbi‘dir, ammâ içinde Nemse çâsârının tarafından beş bin aded katanası vardır, ammâ Barçay Kralı karısının mülk-i mevrûsudur. Kal‘ası nehr-i Moroş kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kaya üzre sa‘b ve metîn hisâr-ı üstüvârdır kim bir tarafından aslâ lağım işlemeyüp bir vech ile zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile kaht [u] galâ olup vere verir. Gerçi nehr-i Moroş aşrı havâlesi vardır, ammâ andan aslâ havfı yokdur.

Ve şekl-i muhammes Kahkaha-vâr burc [u] bârû tabyaları üzre serâmed balyemez topları kirpi tüğü gibi zeyn olup gûyâ Kürdistân’da Van kal‘asıdır. Erdel vilâyetinde böyle bir hısn-ı hasîn kal‘a-i bâlâ yokdur kim gûyâ yed-i kudret ile kal‘a halk olunmuşdur.

Ve cümle evleri kal‘a-misâl elvân sırça kiremitli sarâylar ile ârâste dâr-ı menhûs hânelerdir kim cümle pençereleri nehr-i Moroş‘e nâzır birbiri üzre hâ’il evlerdir ve nehr-i Moroş kenârında aşağı varoşu dahi gâyet müzeyyen ve ma‘mûr ve şîrîn rabtadır. Niçe aded kenîselerle zîb ü fer bulmuş bin aded bed-âyîn kefere evleridir.

Beş yüz aded dükkân-ı esnâfı var, ammâ meyhâneleri gâyet çokdur.

Ve bu şehr-i azîm iskeledir, zîrâ tâ Tuna Belgradı‘ndan ve Sirem ve Semendire ve tâ Budin’den beher sene niçe bin aded gemiler gelüp bu Deve kal‘ası halkından niçe kerre yüz bin kaya tuz alup Aşağı Lipova’ya, andan nehr-i Tisa ile nehr-i Tuna’ya girüp vilâyet vilâyet Erdel’in kaya tuzların getürürler, zîrâ gâyet lezîz Erdel tuzu olur.

Andan bu kal‘a kapudanı bir kerre ziyâfet-i azîm edüp kal‘adan elli pâre balyemez toplar atup şâdumânlar etdikde refîkimiz olan Façatlı Alî Ağa karındaşlığın kapudandan ricâ edüp esîrlikden halâs edüp kapudan cümlemiz hâtırıyçün halâs olan Lâfîzâde’ye bir kat esbâb ve bir katana atı ihsân edüp cümlemiz mesrûr [u] şâdân yine avdet edüp ol gün yine **menzil-i kal‘a-i Vardiya,** andan cânib-i garba dağlar içre,

Evsâf-ı kal‘a-i Solmoş

Lipova sancağı hâkinde nehr-i Moroş kenârında evc-i âsumâna ser çekmiş bir kayalı zemînde ve bir ince havâlelice dizdâr ve neferlice ve bir topluca ve cebehânesi azca ve batı tarafına nâzır metîn bir kapuluca ve otuz aded neferlice ve otuz aded hânelice bir küçük kal‘acıkdır, ammâ kesme kayadan gayyâ-misâl bir handak-ı amîki var.

Ve derûn-ı hisârda Süleymân Hân’ın bir küçük câmi‘i var. {İçine on âdem sığar}, zîrâ sene 959 târîhinde fermân-ı Süleymân Hân ile Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethidir.

Bânîsi Betlen G[ab]or Kral’dır. Sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–). Anıniçün Solmoş derler ve bu kal‘a içinde bir çâh-ı mâsı var kim cümle kesme kayadır. Gûyâ üstâd Ferhâd bu

kuyuyu çarh ile oymuş. Öyle mücellâ ve müdevverdir kim akl-ı benî Âdem hayretde kalır.

Hikmet-i Hudâ bu kim eyle bir kûh-ı bâlâ üzre bu kuyu ola. Üç kulaç yakın bir âb-ı hayâtı var kim gûyâ buz pâresidir.

Bu kal‘ayı dahi seyr [ü] temâşâ edüp, bundan dahi yedi aded yarar yiğitleri refîk alup 8 sâ‘atde cânib-i şimâle bataklıklar kenârınca gidüp,

Evsâf-ı binâ-yı Kral Lagoş, ya‘nî kal‘a-i Vilagoş

Bânîsi ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Sene 959'da Süleymân Hân asrında be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa fethi olup içinde olan küffârları kılıçdan geçmişdir. Hâlâ Yanova hâki hudûdunda vâki‘ olmuşdur kim evc-i âsumâna ser çekmiş bir yalçın kırmızı kaya üzre şahin yuvası gibi bir küçük seng-tırâş kal‘a-i sâhib-i savaşdır. Hattâ bu kal‘a-i bâlânın garb tarafında üç konak yer nehr-i Tuna ve kal‘a-i Göle ve şimâlinde kal‘a-i Yanova görünür. Bu kal‘anın cânib-i erba‘asın niçe kerre küffâr-ı hâksâr alup bu kal‘a altmış sene kâmil küffâr içinde kalup küffâr aslâ zafer bulamamışlardır ve niçe kerre bunun gâzîleri kâfire şebhûnlar edüp bozmuşlardır.

Bu serhadlerde Façat kal‘ası ve bu Vilagoş kal‘ası yiğitleri nâm vermişlerdir. Ol asırda bin aded güzîde yiğitleri var imiş, ammâ şimdi el-hâletü hâzihi bir dizdârı ve elli aded neferâtları var, ammâ Orta Macar'a ve Erdel Macarlarına el-amân dedirmişlerdir.

Bu kal‘a içre cümle altmış aded hâne ve bir câmi‘ ve bir anbâr var. Gayrı âsâr-ı binâdan bir şey yokdur. Ve maşrık cânibine nâzır ancak bir kapusu var. Aslâ çârsû-yı ***[122a]*** hân ve imâretden bir şey yokdur.

Ziyâregâh-ı kal‘a-i Vilagoş: Kal‘a kapusu önünde ziyâretgâh-ı Şühedâ ve makâm-ı Kırklar.

Andan şimâl cânibine 4 sâ‘atde Ciğer deresin geçüp,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Yanova

İbtidâ Macar-ı füccârı Yanvan Kral binâsıdır kim hayli müsinn kefere olmağile millet-i Nasârâ içre okunur bir mu‘teber târîhi vardır. Serhad halkı bu kal‘aya Yani Ova derler. Sene 959 târîhinde be-dest-i Vezîr-i Sânî Ahmed Paşa feth edüp, ba‘dehû küffâr-ı dûzah-karâr-ı Erdel bu kal‘aya istîlâ edüp (–) sene kâmil karâr-dâde oldular. Ba‘dehû sene (–) târîhinde Sultân Mehemmed Hân ibn İbrâhîm Hân fermânıyla be-dest-i Köpürlü Mehemmed Paşa fethidir kim târîhi budur (–) (–) (–)

Yine girdi Yanova zîr-i hükm-i Âl-i Osmân'a

Sene (–)

Hâlâ Tımışvâr paşasının pây-ı tahtı olmak fermân olunup yetmiş yıl mukaddem bizde sancakbeği mutasarrıf idi. Hâlâ vüzerâlar mutassarrıfdır, ammâ bu kal‘ayı Köpürlü Mehemmed Paşa feth ederken Anadolu cânibinde Hasan Paşa celâlî olup Anadolu'da niçe yüz bayrak asker ile hurûc ederek tâ Bursa'ya gelüp nehb ü gâretler edüp niçe vüzerâları münhezim etdikde bu kal‘a altında Köpürlü Mehemmed Paşa'ya taraf-ı pâdişâhîden hatt-ı şerîfler gelüp

“Elbette lalacığım, Erdel kralın kayd [u] bend ile benim huzûruma getirirsen makbûl-i hümâyûnum değildir. Hemân Der-i devletime gelüp bu Celâlî Hasan Paşa hakkından gelesin” deyü fermân-ı şehriyârî sâdır olup,

Mehemmed Paşa-yı âkıl dahi “Sem‘an ve tâ‘a” deyüp ancak bu Yanova kal‘asıyla iktifâ etdi.

Yohsa Köpürlü ol deryâ-misâl asker ile bu Yanova kal‘asından mâ‘adâ kal‘a-i Arat ve Varât ve Sekelhit ve Şarbatağ ve Sakmar ve Eçetvâr ve Husvâr ve Kaşa nâmân kal‘alar üzre gitse gerek idi, ammâ “*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru”* [54].

Hamd-i Hudâ ol asırdan berü bu kal‘a-i Yanova dest-i İslâm’da kalup şehr-i azîm olmuşdur, *hafezehullâh*.

Paşasının cümle hâss-ı hümâyûnları ve erbâb-ı tîmârı ve erbâb-ı zu‘amâları ve cümle erbâb-ı dîvânları kanûn üzre kal‘a-i Tımışvâr evsâfında mevsûfdur kim bu mahalle tahrîr-i mükerreri lâzım değildir, ammâ hâlâ ba‘de’l-feth bu şehir beş yüz akçe mevleviyyetdir kim nevâhîleri cümle (–) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve altı oda yeniçeri odası ve bir haseki ağası ve sipâh kethüdâyeri ve bir oda cebeciler ve bir oda topçular ve taşra kal‘a ağası ve sağ kol ağası ve sol kol ağası ve azebân ağası ve beşli ağası ve martolosân ağası ve gönüllüyân ağası ve cümle on aded ağalıkdır ve cümle sekiz bin asker neferâtları ve muhâfazacıları vardır.

Evsâf-ı eşkâl-i kal‘a-i Yanova

Nehr-i Kiriş kenârında şekl-i murabba‘ bir küçük taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâ cümle rıhtım dolma dîvârlı palankadır, ammâ gâyet metîn ve müstahkemdir ve çâr-kûşesinde birer Şeddadî taş binâ tabyaları var kim her biri sedd-i Ye’cûc’den nişân verir ve her birine biner âdem sığar ve her birinde onar aded balyemez topları var.

Ve cânib-i kıbleye nâzır bir demir kapusu var kim miftâhı kal‘a içinde sâkin olan yeniçeri ağası hükmündedir ve handakı içi mâl-â-mâl nehr-i Kiriş dolaşır ve kapusunun iç yüzünde Sultân Mehemmed Hân câmi‘i dibinde bir tahtadan sâ‘at kullesi ve bir at değirmeni vardır ve bu mezkûr kal‘a içinde,

Evsâf-ı Nârin kal‘a

Şeddadî taş binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır kim içinde yeniçeri odalarından gayrı bir şey yokdur ve çâr-kûşesinde üstleri tahta örtülü dörd aded kulle-i metînleri var kim Şeddadî dîvârının arzı yigirmi ayak enlidir ve bu iç kal‘anın batı tarafına nâzır bir kapusu var. Bunun dahi handakı içi nehr-i Kiriş ile leb-ber-lebdir.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Yanova

Nehr-i Kiriş içinden cereyân edüp bu nehrin yemîn ü yesârı bir şehr-i mu‘azzamdır ve şekli gûyâ şekl-i mukavvesdir, ya‘nî zemînde yay gibi yayılmışdır.

Ve dâ’iren-mâdâr cirmi dörd bin sekiz yüz adımdır ve dâ’iren-mâdâr yeni binâ olunmuş hâlâ amâr olmada palankadır ve cümle sekiz aded metîn ve kavî tabyalardır.

Ve cümle üç aded kapusu var. Tımışvâr kapusu cânib-i kıbleye mekşûfdur. Ve Göle kapusu

cânib-i garba meftûhdur. Ve Vârat kapusu semt-i maşrıka nâzır ağaç kapulardır. Ve bunun dahi handakı içre “Nehr-i Kiriş dolaşsın” deyü on bin aded re‘âyâ vü berâyâ üşüp yeni handak kazarlar idi.

Bu varoşda cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ Köpürlü Mehemmed Paşa câmi‘i. Fâtih-i Yanova olmağile gâyet mükellef ü müzeyyen câmi‘dir kim üstü kiremitli ve kârgîr minâre-i mevzûnlu ve cemâ‘at-i kesîreye mâlik câmi‘dir. ***[122b]***

Ve çârsû içinde Haseki Osmân Ağa câmi‘i. Bu dahi gâyet musanna‘ ve şîrîn ve kiremit ile mestûr ve tahta minâreli câmi‘-i ma‘mûrdur. Bu câmi‘in kapusu üzre târîhi böyle terkîm olunmuşdur:

Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ edüp bu hâke ihsânı

Habîbi aşkına yapdım bu beyt-i âlî ünvânı

Kapuna ağlayu geldi anı redd etme lütfundan

Kulundur Yazıcı Osmân umar lütfunla ihsânı

Lisân-ı hâlile hâtif dedi târîhini lafzen

Bin ile yetmiş üçde oldu itmâm beyt-i Sübhânî

Sene 1073

Andan Sofu Ken‘ân Paşa câmi‘i kiremitli ve taş minâreli ve gayrı câmi‘lerden büyükdür. Andan cisr aşrı Çengîzâde (–) Paşa câmi‘i kiremitli ve tahta minârelidir. Ve ana karîb yine cisr-i mezkûr başındaki Köpürlüzâde Fâzıl Ahmed Paşa câmi‘i var. Bunlardan mâ‘adâ mescidlerdir.

Ve cümle sekiz yüz aded bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî tahta ve kiremit ile mestûr bir şehr-i ma‘mûrdur kim hâlâ ma‘mûr olmadadır kim nehr-i Kiriş bu şehrin tâ ortasından cereyân edüp cümle revzen ve şâhnişînlerinden herkes gûnâ-gûn balıklar sayd ederler.

Ve etrâf-ı cevânibinde olan hadîka-i gülistânının vefreti ve envâ'-ı müşebbek bostânlarının kesreti ve her bir ravzanın bir nev'a tarz [u] tarh-ı ziyneti hadd ü ta'rîf ü tavsîfden bîrûndur, ammâ cümle hânedânlardan ma'mûr u müzeyyen Göle kapusu dibinde Paşa sarâyı bâğçeli ve ka'a ve hammâmlı ve müte'addid tahtânî ve fevkânî hücreleri cümle kiremit ile mestûr bir sarây-ı ma'mûrdur ve Alaybeğ sarâyı ve Çeribaşı sarâyı ve Bostâncı Ahmed Ağa sarâyı, bunlar gâyet ma'mûr u müzeyyen binâlardır.

Ve bu hânedânların revzen ve şâhnişîn-i maksûrelerinin manzaraları nehr-i Kiriş'e nâzırdır ve her sarâyın birer kayığı ve çırnıkları var. Herkes yârânlarıyla kayıklara süvâr olup etrâf [u] eknâfda olan bâğlara ve hânelerinin karşularında olan bâğçe-i İremlerine gidüp ayş [u] işret edüp her bâğda nağamât-ı bülbül-i gûyânın asvât-ı hazînlerinden rûhları gıdâ bulup zevk u şevk ederler ve her bâğda olan nahlistân [u] gülistân ve sünbül [ü] reyhân ve gûnâ-gûn ezhâr-ı şakâyık-ı nu'mânın râyiha-i tayyibesi âdemin demâğın mu'attar eder.

Ve her gaytân-ı cinânda gûnâ-gûn meyvedâr nahl-i mevzûnlardan mâ'adâ bî-hadd ü bî-kıyâs bîd-i ser-nigûnlar kenâr-ı cûya vâki' olup nehr-i Kiriş üzre saya salup gûyâ hıyâbân-ı Acem olduğundan mâ'adâ ol dıraht-ı ser-nigûnlerin zıll-ı himâyesinde cümle ahâlî-i vilâyet meclis-be-meclis Hüseyin Baykara meclisi etmededirler, zîrâ bu şehir yeni feth olmağile hâkimü'l-vakt halkına ruhsat ve imhâl vermişlerdir. Anıniçün bu şehir günden güne ma'mûr olup sâ'ir livâ ve kurâ vü kasabâtlardan re'âyâ vü berâyâ gelmededirler ve henüz bir hammâmı var ve Kiriş nehri üzre ağaç köprü başında Köpürlü oğlu Ahmed Paşa bir hân-ı azîm inşâ edüp kiremit ile mestûr ve ma'mûrdur.

Ve cümle iki yüz aded dükkânlardır, ammâ bezzâzistânı ve medrese ve imâreti yokdur, zîrâ henüz ma'mûr olmadadır, ammâ âb [u] havâsı latîfdir, lâkin mahbûb [u] mahbûbeleri dahi râyegân değildir, ammâ gâyetü'l-gâye ganîmet şehirdir.

Cümle re'âyâsı Erdel keferesi ve Eflâkan mugânlarıdır. Bunun da askerîsi Potur ve Boşnaklardır kim Tımışvâr ve Lipova halkı gibi serhadli esbâblar geyerler.

Der-beyân-ı tetimme-i şehrengîz-i kal'a-i Yanova

……………. (2.5 satır boş)………………..

Anda Yanova kâ'immakâmı ve gayrı a'yân [u] kibâr ile vedâ[']laşup cümle refîklerimizle yıldız rüzgârı cânibine (–) sâ'atde ormanlar ubûr edüp,

Evsâf-ı palanka-i Fekte Batur

Mukaddemâ kefere asrında bir deyr-i azîm imiş. Ba'dehû Siyâvuş Paşa karındaşı Gâzî Sarı Hüseyin Paşa müceddeden amâr edüp bir dizdâr ve yüz elli aded neferât-ı hisâr ve yüz elli aded hâne-i dârü'l-karâr edüp amâr etdi. Kenîsesin câmi'-i Sultân Mehemmed Hân edüp Der-i devlete arz etdi. Hâlâ Yanova ile kal'a-i Vârat mâbeyninde bir cây-ı menâsdır kim cân ku[r]taran mahallidir.

Bu mahalde dahi kal'a dibinden nehr-i Kiriş cereyân edüp cânib-i erba'ası dıraht-ı azîmler ile hıyâbân-ı bî-amân ve çengelistân yerlerdir. Bu menzîl-i mahûfda nehr-i Kiriş kenârında Serdâr-ı mu'azzam Köse Alî Paşa efendimiz deryâ-misâl asker ile tınâb tınâba niçe bin aded hayme vü hargâh ile meks edüp cânib-i erba'alarına ve dıraht-ı müntehâlar başlarına

mesâfe-i ba'îde ordu-yı İslâm'dan taşra karavullar koyup "Tatar Hân ve gayrı asâkir-i Âl-i Osmân cem' ola" deyü müterakkıblar iken bu hakîr ol menzilde Serdâr-ı mu'azzam Alî Paşa efendimizin otağ-ı nüh-tâk-ı gerdûn vakârına ***[123a]*** varup hâk-i pâyına yüzüm sürdükde,

"Hay Evliyâm, hoş geldin ve sefâ geldin" deyü cümle erbâb-ı dîvân mâbeyninde hakîre hayli i'zâz ü ikrâm edüp dil-nüvâzlıklar etdi. Ol ân hakîre bir çetr-i mülamma' ve gayrı mukanna' olan me'kûlât [ü] meşrûbât makûlesi ta'[y]înâtlarımız ihsân edüp bu hakîri ağavâtlar zümresine ilhâk etdi. Ve her şeb [ü] rûz şeref-i sohbetleriyle müşerref olup bu hakîrin ma'lûmu olduğu mertebe manzûrumuz olan kılâ'-ı metîneler muhâsaraların ve ceng [u] cidâl harb [u] kıtâl-i muhâtaraların su'âl ederlerdi ve her bâr kal'a-i Vârat'a serhad re'âyâlarından çaşıtlar göndermeden hâlî değillerdi.

Hamd-i Hudâ günden güne asker-i İslâm deryâ-misâl olup Kırım Hânı Mehemmed Giray Hân dahi Erdel diyârı içre yüz bin aded Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâ[r] (–) (–)

"Diyâr-ı Erdel'i vilâyet-i Orta Macar'ı nehb u gâret edüp kal'a-i Vârat etrâfların berbâd ediyor" deyü haber-i meserretler gelüp hemân Serdâr Alî Paşa kös ve nefîr-i rıhletlerin çalup Budin vezîri (–) Paşa talî'a-i asker oldukda Siyâvuş Paşa karındaşı Abaza Hüseyin Paşa çarkacı fermân olundu.

Ve yemîn ü yesârın mesâfe-i ba'îdesine ince karavullar fermân olunup serdâr-ı ekremin sağında Anadolu Beğlerbeğisi Çavuşzâde Mehemmed Paşa sol tarafında Rûmeli eyâletiyle (–) Paşa zi'l-cenâheyn-vâr, iki deryâ-misâl askerin kalbinde serdâr-ı muzaffer kırk oda kapukullarıyla ve dörd aded aşağı bölük sipâhiyânlarıyla ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ile ve yüz yigirmi aded mîr-i livâlarla sahrâ-yı Vârat'a vardıkda sâf u sâf ve mevc u mevc ve fevc u fev[c] asker-i bî-pâyân şukka-i alemlerin kaldurup sancağ u bayrağ ve tuğ u sünü yalmanlarından ve zırh [u] zereh-külâh ve cebe vü cevşen şa'şa'asından âfitâb-ı âlem-tâbın pertevi müzmahill olup cemî'i mîr-i mîrân ve ümerâların tabl [u] kudûm ve nefîr ve sûrnâlarının savtından eflâk-ı semâ ra'd-vâr güm güm gümleyüp cümle guzât-ı müslimîn ejder-i heft-ser gibi gürleyüp tekbîr-i sadâ-yı Allâh Allâh ile birbirlerin cenge terğîb ederek Vârat kal'ası nümâyân oldukda derûn-ı kal'adan Gâzî Seydî Ahmed Paşa tabl-ı alemin döğerek çıkup cânib-i şimâle kendünün ordusuna gidüp bârgâhında meks edince bu ahvâl-i pür-melâl cümle asâkir-i İslâma girân gelüp asker mâbeyninde bir güft ü gû olup eyitdiler,

"Bire cânım, biz Vârat kal'ası cengine gideriz. Bu ne turfa seyrdir kim Seydî Ahmed Paşa alayıyla derûn-ı hisârdan çıkup alâ mele'i'n-nâs gitdi" deyü niçe gûne turrehât kelimâtlar oldu, ammâ serdâr-ı âkıbet-endîş aslâ bu ahvâle takayyüd etmeyüp tabl [u] alemin döğerek sene (–) mâh-ı (–) gününde kal'a-i Vârat'ı top menzilinden ba'îd kuşadup ol ân amân u zamân vermeyüp cümle guzât-ı müslimîni azharun mine'ş-şems meterise kodu. Ve ol gün yedi kat meteris değişilüp sıçan yolları kol kol yürüyüp tâ kal'anın top altına varılup etrâf-ı kal'ada olan sahrâ-yı bî-pâyân hayme vü hargâhlarında meks etdiler.

Zîrâ sene 1007 târîhinde fâtih-i Egre olan Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis ibn Sultân Murâd Hân vüzerâlarından Satırcı Mehemmed Paşa bu kal'a-i Vârat'ı muhâsara etdikde cümle asâkir-i İslâm meterise girmeyüp Vârat'ın yedi aded varoşları içre cümle guzât meks edüp

evlerden âlât-ı mülâhaza kal'ayı üç aded topçuklar ile döğüp kurşum urup otururlar imiş. Kırkıncı gün kış kıyâmet ve tûfân ve boran olup herkes evlerinin meterislerinden çıkup Satırcı Mehemmed Paşa üzre gulû edüp bî-feth ve bî-meserret cümle asker-i İslâm Belgrad'a geldiklerin serdârımız Alî Paşa-yı âkıbet-endîş Satırcı Paşa'nın ahvâl-i pür-melâlin tevârîhlerde görüp "Eyle olmasın" deyü kal'a-i Vârat'ın cümle varoşların âteşe urup ıhrâk bi'n-nâr oldukda kal'a-i Vârat meydân-ı arbedede sögele kaldıkda hemân derûn-ı hisârda mahsûr olan küffârın dahi derûnlarına taşra varoşun ateşleri te'sîr edüp derûn-ı dilden cenge âhenk etmeğe cidd ü ihtimâm edüp ol gün ol gece kal'adan sekiz yüz balyemez topları asker-i İslâm üzre endâht idi, ammâ henüz dahi asâkir-i İslâm'dan top u tüfeng atılmayup ancak çerâhorân silihdârân ve erbâb-ı zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr meterisler ve sıçan yolları kazarak ileri gidüp toplara çitler ve siperler urup çul ve tobralar ve gayrı tedârikler görmede idiler.

Der-beyân-ı ibtidâ-yı muhâsara-i kal'a-i Vârat

Evvelâ *bism-i İlâh* ile bu kal'a-i semenderin cânib-i (–) linde Serdâr Alî Paşa yedi pâre balyemez toplar ile ve on iki oda kapukulu ve topçu ve cebeciler ve kendü askeriyle meterise girdiler.

Andan Anadolu Vezîri Zileli Çavuşzâde Mehemmed Paşa yedi aded balyemez toplarla ve yedi oda yeniçeriler ile meterise girüp âmâde oldular.

Andan (–) Çatalbaş Paşa kal'anın cânib-i garbındaki kapusu tarafında beş aded top ile ***[123b]*** ve beş oda yeniçeriler ile meterise girdiler.

Andan kal'anın cânib-i kıblesinde (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) girdiler.

Andan kal'anın cânib-i şimâlinde Çavuşoğlu Mehemmed Paşa tarafında kal'aya hâ'il olan Varada dağı üzre (–) paşası Yentür Hasan Paşa on aded şâhî toplar üzre derûn-ı hisârı toplamağa başladılar.

Ba'dehû cemî'i koldan bu kal'aya hücûm edüp şeb [ü] rûz göz açdırmayup cenge âhenk edüp kal'anın sîne-i pür-kînesin top-ı kûplarla rahnedâr edüp derûn-ı hisârda küffâr havâleden Yentür Hasan Paşa topları derdinden baş göstermez oldular. Ve günden güne her tarafdan meterisler dahi handak kenârına varup ceng-âşûb ederler, ammâ deryâ-misâl bir handakı var kim içinde kapudan paşa başdardası şinâverlik etse mümkün bir vâsi' ve âriz ve amîk handak olduğundan suyunu kesmeğe bir ilâc edemediklerinden zeyl-i hisâra ne kubur ve ne lağım edüp kal'a dîvârın münhedim edüp yürüyüş eylemeğe bir çâre olunmadı. Gerçi balyemez toplar ile kal'a münhedim olurdu, ammâ handakın suyundan yürüyüş edemezlerdi.

Yine ol gece küffâr münhedim olan yerleri şarampav ve direkler ile ıskara çatup rıhtım dolma ile amâr ederdi ve her şeb küffâr-ı dûzah-karâr-ı muhîl [ü] şeytanatkâr kal'anın beş aded tabyaları üzre neft ve katrânlı yorgan ve paçavralar ile çırâğânlar edüp şeb-i muzlimi gûyâ rûz-ı rûşen edüp subh u mesâ bâtıl dînlerinin gayretine ol kadar cür'et edüp savaş-ı perhâş ederdi kim bir kal'ada böyle ceng-âşûb olmamışdır.

Bu mahalde Seydî Ahmed Paşa'yı Serdâr Alî Paşa bir koldan kal'a döğmeğe ta'yîn eyleyüp Seydî Paşa "Sem'an ve tâ'e" deyüp cümle hayme [vü] hargâhların bozup bir gayrı

yere kurup meks-i hıyâm edüp guzât-ı müslimîn içre gelmeyüp “Biz bu tarafları muhâfaza ederiz” deyü serdâra haber gönderdikde, serdâr-ı sâhib-i gayyûr “Olmaya illâ hayr” deyüp var kuvveti bâzûya getirüp cümle guzât-ı müslimîne ihsân [ü] in‘âm ve tîmâr ü ze‘âmetler bezl edüp sağîr ü kebîr ile hüsn-i ülfetler ile guzâta gûnâ-gûn ta‘ahhüdler ederek her bâr kendüleri meterisden çıkmayup askeri cenge terğîb ederdi.

Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan kal‘anın hâli gâyet harâb olup küffâr harâb olan yerleri amâr edemez oldu, zîrâ bir topun sadâsı tamâm olmadan ol yere on gülle dahi isâbet ederdi. Ve niçe balyemez topların Yentür Hasan Paşa havâleden döğüp battâl ederdi, ammâ yine küffâr gayreti elden komayup def‘aten vâhide bin aded tüfengleri ber-havâ olsun atarlardı. Bu minvâl üzre ceng-i azîm günden güne kızışup cüyûş-ı muvahhidînin yürüyüş etmeğe sa‘y u ihtimâmları var, ammâ handak deryâsı mâni‘ idi. Bu mahalde serdâr-ı ekrem umûr-dîde ihtiyârlar ile müşâvereler edüp Adana paşasını handak suyun kesmeğe me’mûr etdiler.

Bu hâl-i pür-melâl üzre on gün dahi güzer edüp eyyâm-ı şitâ dahi gelmede deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn güft [ü] gû olmada iken Hikmet-i Hudâ ***“{İzâ erâde’llâhu şey’en heyye’e esbâbehû”*** [55] mazmûnu üzre bir fertûte-i cihâne ve bir delle-i pîrezen-i zamâne} bir Macar avratı bir gece Alî Paşa’[ya] gelüp eydir:

“Eğer yuram, benim oğlumu Tatar elinde esîrlikden kurtarırsan handakın suyu yolun size göstereyim. Handak suyun akıdup kal‘a kuruda kuruya kalsın. Amân vermeyüp kal‘ayı Türk alsın {ve sizi bu kal‘a derdinden halâs edeyim. Yohsa bu kal‘ayı top u tüfeng ile döğmeden ne fâ’ide}” deyince ol ân Alî Paşa ol zen-i fertûte-i âkilenin veled-i belîdin Tatar’dan getirdüp avrata gösterdiklerinde hemân,

{Avrat eydir: “Meryem Ana’nın şefâ‘atinden geçdim, Türk sağ olsun, zîrâ Türk’den eylik gördüm}”.

Ol gece avrat kal‘anın cânib-i kıblesindeki kenârına gelüp,

“Aşağı ovadaki Türk çadırları kalksınlar, zîrâ bu deryâ boşanınca aşağı ova deryâ olup Türk çadırları ve atları ve âdemleri gark olur” deyü kapuyu ol ân sahrâdaki çadırları bir gayrı yere nakl etdiklerinde mezkûr avrat handa[k] kenârından bir delik deldürüp on kulaç yerde bir azîm demir kapu zâhir olup kıflların kırup halkalarına top palamarları bağlayup bu kadar guzât-ı müslimîn ise “Tıramola” deyü halatları çekince *el-azametullâh* ol su kırılup {bir gürüldü ve sâ‘ika peydâ olup gûyâ Nil-i mübârek Şelâl boğazından atlar gibi fevvârevâr} bir minâre kaddi bir nehr-i azîm havâya pertâb edüp aşağı sahrâya cereyân edince ol gece sabâha dak handakda bir katre su kalmayup âdem kaddi kadar balıklar çamur içre kaldılar kim hisâbın Allâh bilir, ammâ aşağı sahrâda çok at ve âdemler gark-ı âb oldular, ammâ guzât-ı müslimîn de balık yemeden müstağnî oldular. Ol ân mezbûr avrata oğlun verüp oğluyla Yanova’ya gitdiler.

Ba‘dehû guzât-ı müslimîn “Allâh Allâh” ile handaka vakt-i şâfi‘îde girüp ibtidâ Çavuşzâde kolundan handak içre kuburlar kal‘a dîvârına varup yıkıma mübâşeret olundu. Andan Çatalbaş Paşa kolundan handak içre kubur ve meterisler yürüyüp küffâr bu hâl-i perîşânı görüp kal‘anın rahnedâr yerlerinden taşra firâr etmeğe başladılar ve “Kal‘ada zahîremiz kalmadı” deyü ağladılar.

Bir gün Çavuşzâde kolundan bir azîm lağım atıldı ve hayli {dîvâr} yıkılup açıldı velâkin kal‘anın rûy-ı dîvârı irtifâ‘ nihâyetinde olup içerden küffâr def‘-i a‘dâ etmeğile yürüyüşün gerüsü yürümeyüp dîvâr ***[124a]*** üzre üç yüz aded cengâver serdengeçdi {Semendire} yiğitler kalup gördüler kim askerin gerisi gelmeyüp bunlar ortada kaldılar. Hemân cümlesi yek-dil [ü] yek-cihet olup dal kılıç şehir içre yürüyüp küffâr-ı murdârları şehir içre kovarak kırarak her bir yiğit birer ve ikişer kelle ile hırren fe-hırren ceng ederek bir gayrı gediklerden serdâr-ı mu‘azzam önüne geldiklerinde cümlesine belağan mâ-belağ ihsân [u] in‘âmlar ile tîmâr ve ze‘âmetler ihsân olundu. Bunların akabince derûn-ı hisârdan iki yüz aded kefere ve fecereler taşra amân ile çıkup gitdiler. Bunlara Tatar askeri râst gelüp esîr edüp ol gün bir alay-ı azîm ile seksen bin Tatar ve dör[d] kerre yüz bin atlarıyla kal‘adan top menzili ba‘îd gelüp meks etdiklerinde küffâr bu kadar asker-i İslâm’ı görüp kal‘adan,

“El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyü feryâd ü nâlâna başladılar. Serdâr-ı mûmâ-ileyh kâfirin bu feryâdına bakmayup ol gün ol gece dahi kal‘ayı döğe döğe tamâm etdikçe içerden niçe yüz aded kâfirler dahi istîmân ile taşra çıkup bir pâre ekmek isterlerdi.

Netîce-i merâm eğer bu kal‘a muhâsarasın görüp bildiğimiz üzre ceng [u] cidâli evsâfın ta‘rîf ü tavsîf etsek Vâratnâme nâm bir dîvân olur.

Hamd-i Hudâ mu‘cizât-i Muhammedü‘l-Mustafâ ile ve serdâr-ı mükerremimizin cedd-i ızâmı Hazret-i Ebâbekri’s-Sıddîk’ın âb-ı rûyuna cenâb-ı Allâh sene (–) mâh-ı (–) gününde Âsitâne-i sa‘âdet tarafında Köpürlü Mehemmed Paşa fermânıyla Anadolu’dan on bin aded âlî tebâr asâkir-i kerrâr ile üç aded mîr-i mîrânlar imdâda gelüp Vârat kal‘ası etrâfında meks-i hıyâm etdiklerin küffâr-ı dûzah-karâr görüp anlara ol kadar top gülleleri yağdırdı kim gûyâ bârân-ı la‘net yağardı.

Hemân kılâ‘ları beride tâze asker bir uğurdan hücûm-ı mehcûm eyleyüp şeb [ü] rûz kal‘anın münhedim olan yerlerinden niçe kerre girüp niçe baş ve diller alup huzûr-ı serdârda kelleleri galtân edüp terakkîlerle ihsânlar alırlardı.

Ammâ mel‘ûn kal‘a keferelerinin cebehâne ve mühimmâtları hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn olup iki kerre sayyâd elinden halâs olmuş vahşî hınzîrlar gibi olduklarından niçe bin gûne muhîl ü şeytanatda mehâbetler gösterüp şeb [ü] rûz top u tüfeng atmadan bir ân hâlî olmayup murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kalup kudurmuş kuduz kelbe dönerlerdi. Yine böyle iken serdâr-ı asker-keş ve düşmen-küş bir ân küffâra amân u zamân vermeyüp kal‘ayı bir vech ile ikdâm-ı tâm edüp döğerdi kim gûyâ talattum-ı deryâ leb-i deryâda olan kûh-ı bî-sütûnları döğerdi.

El-hâsıl bunun mâ-fevkinde bir serdâr böyle kal‘a-kûpluk etmemişdir. Ve istimâ‘ olunup mutasavver değildir. Ve fî-nefsi’l-emr guzât-ı müslimîn nice ikdâm-ı tâm etmesünler kim her meteris yollarını ve her gedüğü erbâbına verüp ta‘yîn buyurmuşlardı. Ancak Seydî Ahmed Paşa Budin eyâletiyle bir kola ta‘yîn olunmadı. Belki ta‘yîn olunsa Köpürlü Mehemmed Paşa-yı Sadrıa‘zama rağmen bir gediğe girmeyeydi. Hemân kal‘anın şimâl cânibinde deryâ-misâl asâkir-i cengâver ile asâkir-i nusret-me’seri muhâfaza ederdi ve etrâf [u] eknâfe çete ve poturalara giderdi.

Yine böyle iken Serdâr Alî Paşa Seydî Paşa’nın her umûrunda mu‘âvenet ederdi ve dâ’imâ

Vârat kal‘asının etrâfında olan varoş ve nâhiyelerin adûya kahr olsun içün Budin askerine vilâyet-i küffârı nehb u gâret ve ol kadar tahrîb ü hasâret etdirüp bâğ-ı İrem-misâl varoşları ıhrâk bi’n-nâr etdirüp nahlistân, gülistân, bâğ ve besâtînlerinin kemâle ermiş meyve dırahtistânların tîğ u teber ile kat‘-ı şecer etdirüp şöyle harâb u yebâb ve halkın esîr-i kebâb etdirirlerdi kim ta‘bîr olunmaz.

Ve bu Erdel-i erzel küffârı memleketinin kefere ve fecereleri zemînî mezheb olmak ile cemî‘i zî-kıymet girân-bahâlı emti‘aların meşâdlarında ve bâğ [u] bostânlarında zemîne defn etdiklerin guzât-ı müslimîn sayd [u] şikâr giriftâr etdikleri üsârâlardan haber alup zîr-i zemînlerde ve mahzenlerde ol kadar mâl-ı ganâ’im zî-kıymet ve kâlâ-yı vâlâ-yı akmişe-i fâhire-i nâdireleri bî-zahmet aldılar ve ol kadar bisât-ı bî-kıymet âvânî bulurlardı kim tahmîl-i bâr etmeden acz izhâr edüp düşmana kalmasın deyü ol girân-bahâ âvânîleri ıhrâk bi’n-nâr edüp niçesin sulara bırağırlardı. Ve guzât-ı müslimîn ol kadar üsârâ çıkarırlardı kim kesretinden âciz olup niçesin katl ederlerdi. Ve her gün zîr-i kal‘ada olan guzâta üç dörd yüz araba mâl-ı ganâ’im gelüp kal‘a-kûp olan cüyûş-ı muvahhidîne ganîmet olurdu. Ve cümle hayme vü hargâhda birer ve beşer ve onar nâ-şüküfte ve nev-izâle duhter-i pâkîze-ahter dişleri mevzûn ve meknûn kelimâtları mevzûn kızlara ve pençe-i âfitâb muğpîçehâ-yı duşak uşakları Macar ve Eflâk füccârları esîrlerinin hisâb [u] kitâbların Cenâb-ı Bârî bilür.

Gerçi Seydî Ahmed Paşa ve Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr ordu-yı İslâm’ı mâl-ı ganâ’imle muğtenim oldular, ammâ ***[124b]*** kal‘a günden güne şîrînleyüp ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl müştedd olmada idi.

Ve “Yüz bin asker-i küffâr ile Kemen Yanoş Kral kal‘a imdâdına gelüp ale’l-gafle ordu-yı İslâma şebhûn etse gerek” deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn güft u gû şâyi‘ olup herkese bir gûne telâş el verdi.

Âhirü‘l-emr meşveret tenbîh olunup kâr-âzmûde ihtiyârlar alâ tarîki’l-kinâye dediler kim kelâm-ı manzûm:

Vârat’da var at tüfeği

Koynuna ko ekmeği

Kışa kalmakdan ise

Göre gör evvel gitmeği.

demişler deyü herkes serdâr huzûrunda bunun emsâli pâ-der-havâ kelimâtlar edüp niçeleri dahi,

“Allâhümme âfinâ, bu bizim seferimiz de Satırcı Mehemmed Paşa seferi gibi olursa pâdişâh-ı Cem-cenâba ve bâ-husûs Köpürlü gibi hûnhâr vezîre ne cevâb diyelim?” deyü ba‘de’l-müşâvere, yine Seydî Ahmed Paşa’yı Budin eyâletiyle Vârat kal‘asının bir cânibin döğmeğe ta‘yîn eylediklerinde,

Seydî Paşa eydir: “Ben asker-i İslâm’ın ensesinde kafâdârın ve cümle nâhiyeleri gâret ü tâlân etmeğe me’mûrun ve ihtimâldir kim bir tarafdan Kemen Yanoş Kral-ı bed-fi‘âl

asker-i İslâm üzre gelirse inşâ'allâhu Te'âlâ sizler cümle yerlerinizden hareket etmeyüp kal'a döğmeğe bezl-i himmet ediniz, olmaya illâ hayr. Gerüden gelen küffâr ile ben söyleşirim" dedikde, cümle umûr-dîde ihtiyârlar eyitdiler,

"Bire Seydî Paşa, pâdişâh bize Erdel'i gâret edüp ıhrâk bi'n-nâr eylen demedi. Sizden Vârat kal'asın isterim dedi. Belî bu Erdel diyârın harâb etdin ve a'dâyı kırup hasâret etdirdin. Herkes alduğını alır. Bizim pâdişâha verecek kabza-i tasarrufumuzda ne kalır ve dîn-i mübîn içün zabtımızda ne olur ve bize âhir-i kâr â'id ü fâ'id ne olur? Bu vilâyeti nehb u gâret etmeğe Tatar askeri me'mûrdur ve Kemen Yanoş la'în bu kal'a altındaki asâkir-i İslâm'ı basmağa gelirse cânib-i erba'amızda niçe eyâlet askeri karavullarımız var ve iki üç fersah yerde Tatar askeri var. Elbette bir iki gün mukaddem haberler alınur. Hemân hânım Seydî Ahmed Paşa, Budin eyâletiyle meterise gir" dediklerinde, Seydî Paşa aslâ bu cevâblara vücûd vermeyüp eydir:

"Biz Budin eyâletiyle ve cümle sipâhiyân gâzîler ile meterisde olan gâzîlerin kafâdârıyuz, gayrı işe me'mûr değiliz" dedikde, ne çâre ibtidâ yeniçeri ocağı taraf taraf "Ma'kuldur" denilüp, ol meşveretde cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlara ve ümerâlara ve gayrı iş erlerine tenbîh ü te'kîd olunup,

"şimden gerü kal'aya göz açdırmayup, bir gün mukaddem kış gelmeden eller ve ayaklar donmadan hemân kal'ayı kabza-i tasarrufumuza alup hazîne-i pâdişâhîyi hıfz edüp tahassun edelim, kim bilür ne ola?" deyü gûnâ-gûn tenbîhler olunup cümle huzzâr-ı meclis, "Sem'an ve tâ'aten" deyüp Fâtiha-i Ümmü'l-kitâb tilâvet olundukda herkes kollu kollarına gidüp def'aten vâhide yigirmi yedi aded balyemez ve kâfire amân vermez topları ve bu kadar kolumburuna ve şayka ve şâhî toplara bir fitilden rehâ buldurup şeb [ü] rûz kâfire göz açdırmayup sadâ-yı Allâh Allâh evce peyveste olup kal'anın cânib-i hâmisinde kırkar ellişer arşın yerlerin münhedim ve rahnedâr olduğu zâhir oldu.

Bâ-husûs kal'anın cânib-i şimâlîsinde olan nehr-i Kiriş aşrı havâle olan püşte-i âlî üzre Yentür Hasan Paşa "Yentür, yüntür tür yelleli vay" terennümâtlarıyla her bâr kal'anın derûnuna ol kadar gülleler ururdu kim sadâsı evce katıldı ve gülle-i bî-dirîğ ile kelle-i küffâr top yoluna satıldı. Ve kal'anın derûnunda ve bedenler ve tabyalar üzre zâhir olan küffâr-ı ber-karârlarına yine gülleler urup dûzah-karâr olmağa firâr-ı nîrân ederlerdi. Ve şeb [ü] rûz gâzîyân-ı yeniçeriyân küffâra ol kadar kurşum yağdırırlardı kim ne kâdir idi bir Macar-ı füccâr-ı kallâş baş kaldıra, hemân ol dem küffârların dem nefesleri dem-beste olup demleri ol dem zemîn üzre nakş-ı hûn-ı bukalemûn olurlardı.

Ve bir küffâr baş gösterme değil baş barmağın "Amân" deyü kaldırsa hemân ol ân barmağın yeniçeriler kurşum ile ururlardı. Meğer küffâr taşra çıkup barmağın kelime-i şahâdet içün kaldıraydı, ana çün çerâ yok idi, ammâ yine böyle iken kal'anın rahnedâr yerlerine varmak muhâl olduğundan ol gece küffâr münhedim olan yerleri bir gecede niçe yüz bin mekr u hiyel ü şeytanat ve mekr [ü] âl ile ta'mîr ü termîm eder imiş.

Hikmet-i Bârî yârî kılup mukaddemâ handakın suları bir zen-i mugân sebebiyle kesilüp kal'anın cânib-i şarkîsi tarafında handak içre bir hayli derin su kalmışdı. Hemân bir gece mezkûr su lağım yollarından rehâ bulup bir sâ'ika-i mûhiş peydâ oldu kim cümle guzât-ı müslimîn âlem-i hayretde kalup küffâr-ı dûzah-karâr şebhûn etdi zan edüp cümle şecî'ân

bahâdırân dilâverânlar pür-silâh yerlerinde karâr-dâde olup handak içinde guzât-ı müslimîn cümle sayyâd-ı mâhî oldular, ammâ ne mâhî mâhî kal‘a-i indimâhî(?).

Meğer mukaddemâ suyu boşanan handakın ortasında on zirâ‘-ı bennâ arzı bir handak-ı amîki dahi var imiş kim umku kâmil yigirmi arşın tâ tahte’s-serâya müntehî olmuş. Anda ***[125a]*** hayli guzât-ı müslimîn gark olup hulâsa mecâl muhâl-ender-muhâl oldu. Bu handak-ı amîkin suyunu kesmeğe bâ‘is ü bâdî olan pî[re]zen mekkârenin nakli oldur kim,

“Sarı Iğrando Kostantin Opol kim Gâzî Süleymân Hân’dır, anın zamânında Erdel Kralı Betlen Gabor Kral Türk havfinden bu büyük handak ortasında bir handak dahi binâ edüp bennâları cümle suya gark etdi kim bu handakın hâl-i ahvâlin bilür âdem kalmaya. Ben ol zamân bir küçücük kız idim, anıniçün bilirim” deyü nakl edüp kal‘aya rahne verecek dahi niçe ta‘lîmler etdi. Müselmâna yakın fertûte-i zamâne idi.

Ba‘dehû küffâr-ı bed-âyîn-i kâr-ı nâ-bekâr-ı hâksâr handakın bu hâlin dahi görüp nâ-tırâş başların taşlara bin baş urdular, ammâ bizim gâzîlerde henüz bir pâre savaş kurdular ve handak içine dağlar gibi toprak sürdüler. Ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan bir dahi tekrâr kuburlar kurdular.

Andan günden güne kal‘a altına ileri vardılar ve suyu çekilen orta handakı dahi ubûr edüp kal‘a dîvârın tekrâr üç hazîneli lağım ile aldılar. Hattâ yetmiş kantar bârût ile inşâ olunmuş bir gûne lağım etdi kim misli dahi bir kal‘a muhâsarasında olmamışdır.

Bu lağım mahallinde cümle guzât-ı muvahhidîni serdâr-ı âkıbet-endîş âgâh edüp cümle guzâta cebehâne-i âmireden niçe bin aded tîğ ve teber ve siper ve tîr ü kemân ve harbe ve bunduk ve cidâlar tevzî‘ olunup terakkîler va‘de olundukda cümle guzât içre bir sürûr ü şâdumân olup birbirlerin savaş-ı perhâşa terğîb edüp rûz-ı rûşenleri rûz-ı ıyd-ı adhâ ve şeb-i zulmânîleri leyle-i Kadr mâh-ı çârdeh olup mâbeynlerinde bir garîb ayş u işret ve zevk u şevk ve sürûr ü şâdumân olup cümle guzât gusüller ile hâcet namâzları kılınup birbirleriyle öpüşüp görüşüp vasiyyetler edince lağım mahalli tamâm olunca ceng tablına turralar urulup cengî harbîler çalınırken hemân bir kerre zemîn ü âsumân lerzân olup Çavuşzâde Mehemmed Paşa kolundan tekrâr bir dahi elli arşın mikdârı kal‘a dîvârı ender havâ mu‘allâkest olup dîvâr üzre ber-karâr olan küffârın karârları dârü‘l-bevâr olup gird-i siyâh-ı bârût âfitâb-ı âlem-tâbı şeb-i zulmânî etdikde hemân guzât-ı cüyûş-ı muvahhidîn kol kol kollarında siperlerin yüzlerine alup gülbâng-ı Muhammedîye rehâ buldurup yürüyüş edüp baş almada ve baş verüp savaş-ı perhâş etmede.

Ve Serdâr Alî Paşa-yı Düldül-süvâr-vâr elinde şemşîr-i Kerrâr ve dilinde ism-i yâ Fettâh ve yâ Kahhâr ve hemyânlarında sikke-i mümesseki sad hezâr olup cümle serdengeçdi gâzîlerinin kelle ve paça ve dil getirenlerine ve sâ’ir huddâmlarına bezl-i ihsânlar eyleyüp cümle guzâta, “Koma arslan ve kaplan ve bebrim ve karındaşlarım” diyerek kendüleri dahi dal kılıç guzât içre gâzîleri cenge terğîb ederdi.

Ammâ küffâr hiyel [ü] şeytanat ile fi’l-hâl kal‘anın münhedim olan yerlerine neft ve katrân ve kül ve bârûd döküp cümle derûn-ı kal‘ada olan küffâr ol lağım etdiği mahalle cem‘ olup var kuvveti bâzûya getirüp murg-i semender-vâr guzât âteş-i Nemrûd içinde kalup ol mahalde kâmil dörd sâ‘at-i nücûmî kâfir ile sîne-ber-sîne dest ber-girîbân ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olup küffâr âhirü‘l-emr sehel galebe edüp kal‘adan taşra lağım

yerlerinden handaka çıkup guzât ile kefere karış katış bir ceng-i sultânî olmuşdur kim sene (–) târîhinde Deli Hüseyin Paşa ile kal‘a-i Azak altında Kazak-ı Ak ile buna mânend bir ceng-âşûbu çeşm-i rûzgâr bu kec-reviş rûzgâr bu cenge mânend kârzâr görmüş değildir ve bu cengde bu hâli cümle guzât görünce,

“Bire gâzîler, yoldaşlarımıza imdâd edelim” deyüp cân ve başların dîn-i mübîn yoluna koyup bir ağızdan “Allâh Allâh” deyüp dal tîğ-i âteş-tâb ile gâzîler açıkdan ceyrân-misâl pertâb edüp küffâra kılıç urarak gâzîler “Yâ Fettâh” deyü haykırarak küffâr kellelerinden kanlar akıdarak tekrâr küffârı kal‘aya kovarak gerüye avdet olunup bu ceng-i azîmde bin altmış aded kazgan kadar saçlı küffâr-ı dûzah-karârların meskenleri dârü‘l-bevâr-ı dâr-ı veyl olup ervâh-ı habîseleri âzim-i cahîm-i hamîm olup lâşe-i murdârları râyegân pây-ı guzât altında pâymâl [ü] galtân oldu. *Hazâ min fazlı Rabbî*.

Bu gazâ-yı nusret-eserde olan bir gazâda olmamışdır, ammâ bu gazâ-yı garrâda her bir merd-i meydân bir şîr-i Nerîmân-misâl oldular kim handak içinde bir cem‘iyyet-i kübrâ ile bir dahi yürüyüş edüp handak içinde kalan iki yüz mikdârı şühedâlarımızı küffâr lâşesi içinden çıkarup der-kenâr etdiler, ammâ yine bunlar üzre küffârdan kurşum bârân-ı la‘net gibi yağup yine bunlardan niçesi dahi rütbe-i şehâdet câmından nûş edüp mest [ü] medhûş-cinân olup anların dahi rûh-ı pür-fütûhları evc-i Illiyyînde karâr etdiler.

Andan serdâr-ı zafer-şi‘âr Çatalbaş Paşa’ya buyurdular kim, “Benim birâderim, bir lağım dahi senin kolundan atalım. {Mısra‘}:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

mısra‘ın yâd etdiler ve benim birâderim, lutf eyle, kolunda olan guzât-ı müslimîni Küçük Ahmed Paşa merhûmun cenglerinde gördüğün gibi cenge kılındır ve mev‘ıde-i ihsânlar eyle. Bir dahi tekrâr yürüyelim; ya taht ola, ya baht. Eğer askerin bir dahi yüzü dönerse bu vech ile bir yürüyüş dahi mümkün değildir” deyü Çatalbaş Paşa ***[125b]*** tarafından dahi bir azîm lağım bağlandı kim yetmiş kantar bârûd-ı siyâh ile yedi hazîneli çatal-misâl lağım-ı kebîr idi. Ertesi gün içerden bir kâfir firâr edüp,

“İçerden anlar dahi sizin altınıza bir lağım hâzırladılar” deyü haber verdiler, ammâ hamd-i Hudâ bu kadar günden berü küffâr tarafından ne bir lağım ve ne bir püskürme ve serpme lağım işleri olmadı, ammâ câ-be-câ havân toplarıyla kumbara ve taşlar atarlardı, ammâ bir kimesneye zararları isâbet etmezdi.

Bu haber-i mûhişden sonra ertesi gün cümle guzât ke’l-evvel cenge âmâde olup “Çatalbaş Paşa tarafından lağımlar atılır” deyü her tarafdan ceng tablına turralar urulup lağım atılmasına cümle guzât müterakkıblar iken hamd-i Hudâ işbu sene 1071 mâh-ı (–) gününde kal‘a kapusu üzre beyâz vere bayrakları dikilüp “El-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyüp, sulha rağbet edüp amân dilediler.

Alî Paşa bunlara amân u zamân vermez şeklinde olup kal‘ayı bir sâ‘at dahi kuvvet-i bâzû ile döğdüler.

Derhâl içerden yedi aded küffârdan mahsûr olan Berkofcı la‘în kapudanın karındaşı ve yüzbaşıları ve bir Nemeş kapudanı taşra rehin çıkup bî-silâh Alî Paşa huzûrunda yedi gün mehil istediler. Serdâr-ı âkıbet-endîşkâr eydir:

“Yok bugün çıkarsanız hoş ve illâ yarına kalırsa işte guzât-ı müslimîn bir kerre ve kırk kerre dahi yürüyüş etmeğe hâzır-başlardır. Cümleniz kırup evlâdlarınız esîr ederiz” dedikde, âhirü‘l-emr cümle küffâr bî-silâh taşra çıkmağa karâr verüp yeniçeri ocağından ve yedi bölükden ve serdâr tarafından derûn-ı hisâra bin mikdârı asker girüp cümle cebehâne ve hazîneyi ve topları kabza-i tasarrufa alup zabt etdiler.

Ammâ yine cümle asâkir-i İslâm meterislerinde âmâde idiler, ammâ guzât içre bir sürûr [u] şâdumânlar var idi kim gûyâ herkese “Ehl-i cennetsin” deyü müjdeler oldu.

Ba‘dehû mâh-ı mezbûrun (–) günü içerden (–) aded yaralı ve bereli küffâr kal‘a kapusundan taşra çıkınca târîhine,

“Uhruc yâ Racîm” denildi, sene (–).

Ba‘dehû yerlerine ümmet-i Muhammedler girüp hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr âdet-i sâbıkalarım üzre ibtidâ kapu üzre alem-i Resûlullâh dibinde fetih ezânın okumak müyesser oldu, *hâzâ min fazlı Rabbî, elhamdülillâh sümme elhamdülillâh.*

Andan derûn-ı hisâr-ı üstüvâra girince ibtidâ salât-ı Cum‘a edâ olunup bir yaylım top ve bir yaylım tüfengler atılup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp yetmiş aded koldan tablhâneler döğülüp üç gün üç gece donanma fermân olunup cümle hayme vü hargâhların tınâbların her şeb çerâğân edüp burc [u] bârûlar üzre her leyle-i mübârekelerde neft ve katrân ve şem‘-i rîh ve meş‘aller ile çerâğân edüp her evkât-ı salâtın akîbinde gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp birer yaylım top u tüfengler atılup tabl [u] kudûmlar döğülüp şâdumânlar olduğun küffârlar ölesi varoşundan görüp âh-ı enînleri evce peyveste olur.

Andan serdâr-ı muzaffer cümle vüzerâ ve vükelâ ve mîr-i mîrânlara ve sâ’ir ümerâlara ve alaybeğlerine ve gayrı iş erlerine hil‘at-i fâhireler ihsân edüp va‘de-i kerîmeleri olan terakkîlerin de erbâblarına verüp hemân üç bin aded guzât-ı müslimînin başlarına Alî Paşa kendü eliyle turna telleri sokdu. Hattâ refîkimiz olan Façatlı Alî Ağa’nın ve Panço Hüseyin Ağa’nın ve Deve kal‘asından kurtardığımız Lâfîzâde’nin başlarına bütün şahin kanatları sokdu, zîrâ anlar bu cengde Sâm-ı Nerîmân’lık etdiler.

Andan cümle mâl-ı hazâ’ini ve cebehâneleri tahrîr edüp her birin erbâblarına teslîm olundukda, müjdesiyle feth-i meserreti Rikâb-ı hümâyûna (–) götürdükde, târîh-i feth-i Vârat:

Vârat alındı Erdel erzel oldu.

Sene 1071

Diğer târîh

Zîbâ Vârat’ı aldı adüvden Alî Paşa-yı dilîr

Sene 1071

Ba‘dehû içerden amân ile çıkan küffârın cümlesi bî-silâh olup Senguy kal‘asına götürmeğe (–) vâlîsi Hısım Mehemmed Paşa’yı ta‘yîn eyleyüp kâfiri Senguy kal‘alarına teslîm edüp gelirken üzerlerine Hayduşak nâm vilâyetin kâfirleri çıkup ale’l-gafle bir

ceng-i azîm ederken meyân-ı arbedede Hısım Mehemmed Paşa kasığından kurşum ile urulup ceng-âşûb ederlerken derhâl orduya haber gelüp gönlünde olan gâzîler atlanup ceng esnâsında Hısım Mehemmed Paşa'ya imdâd yetişince küffârdan yedi yüz kelle ve üç aded kapudan ve yüz seksen aded katana yunakları ile Hısım Mehemmed Paşa'yı mecrûhen ordu-yı İslâm'a getirüp kırk beş aded şehîdler ve yüz aded mecrûhlar gelüp Mehemmed Paşa'ya cerrâhlar timar edüp Mehemmed Paşa'nın getirdiği katanalar kendüye ihsân olunup cümle gelen şühedâların na'şe-i nûrları ordu kenârında defn olundu ve Hısım Mehemmed Paşa mansıbına gitmeğe me'mûr oldu.

Ve serdâr-ı mükerremin fermânıyla cümle cebehâne ve hazîne-i pâdişâhîyi kal'a içine yerleşdürüp kol kol kal'a ta'mîr ü termîm etmeğe bir gün mukaddem cidd ü cehd edüp cümle guzât-ı muvahhidîn kal'a etrâflarına mûr [u] mâr gibi üşüp handakın hâr-ı hâşâkın cümle tathîr edüp itmâm oldukda handakın mezkûr küşâde olan kapusun tekrâr sedd edüp handak içi ***[126a]*** ke'l-evvel Kiriş suyu ile mâl-â-mâl oldu.

Bu nehr-i Kiriş Erdel'in Saboç ve Sekelhit (–) nâhiyelerinden gelüp kal'a-i Göle altından ubûr edüp nehr-i Tisa'ya mahlût olur latîf âb-ı tâbdır.

Ba'dehû kal'ayı dürr-i beyz-âsâ kuğu gibi beyâz edüp taşra varoşlarda cümle kenîsaları câmi' etmek fermân olunup derûn-ı hisârda Hünkâr câmi'i ve taşra varoşlarda vüzerâ ve a'yân câmi'leri inşâ etmeğe şürû' olundu.

Ve cümle dekâkînler ve büyûtlar vere ile feth olunduğundan Mekke ve Medîne-i Münevvere'ye cümle vakf olundu.

Ve kal'a-i Vârat etrâflarında itâ'at etmeyen nevâhîleri nehb u gâret ve âlân u tâlân etmek içün cümle asâkir-i İslâma kol kol fermânlar verilüp birkaç günde ol kadar mâl-ı firâvân [u] bî-pâyân alınmışdır kim diller ile ta'bîr ve kalemler ile tahrîr olunmaz. Hattâ asâkir-i İslâm-ı nusret-encâmdan kanûn-ı Hazret-i Ömer üzre pencik nâmında alınan üsârâlardan iki yüz kîse mâl hâsıl oldu ve yedi yüz aded mahbûb u mahbûbe duhter-i nâ-şüküfte ve dilber-i mûğpiçe mîrî içün alındı.

Ve Tatar-ı adû-şikâr-ı sabâ-reftâr-ı zafer-rehberlerinden istimâ' etdim ki,

"Bizim gâzîlerimizde yetmiş üç bin esîr vardır" dediler.

"Zîrâ birkaç kerre ganîmet alup diyâr-ı Kırım'a gidüp şikârların satup yine gelüp şikâr-ı lâ-yuhsâ almış gâzîlerimiz vardır" dediler.

Elhamdülillâh sümme elhamdülillâh şöyle bir gazâ-yı garrâda bulunduk.

Andan serdâr-ı mu'azzam Alî Paşa kal'a-i Vârat fethinde cân ve baş oynadup fî-sebîlillâh uruş eden gâzîlerden kal'a muhâfazasına on iki bin *"Benem, diğer nîst!"* diyen şahbâzlara tîmâr u ze'âmet ve gedik terakkîler ile câ-be-câ harâb olmamış hânedânlar verüp çerâğ-ı efrûhte etdiler.

Evvelâ zamânın Rüstem-i Sâm-ı akrânı Seydî Ahmed Paşa kim hâlâ zamânımızda eyle bir şîr-i nerre-i dirrende vezîr-i dilîr yokdur, belki pespâye olan gâzîler mâbeynlerinde böyle bir Âsaf-ı Berhıyâ vezîr-i sâhib-i tedbîr bulunmaz, gerçi kal'a-i Vârat altında meterise girmedi, ammâ etrâf [u] eknâfı muhâfaza edüp anın havf [u] haşyetinden Kemen Yanoş

Kral-ı dâl kal‘a altına gelüp şebhûnlar etmeğe kâdir olmayup cümle mücâhidînler kal‘ayı bî-bâk ü bî-pervâ döğüp zor-â-zor alâ mehlin (–) günde feth etdiler.

Ba‘de’l-feth Seydî Paşa muhâfazada kalmasıyla meterise girmediğinin ayıbın setr eyleyüp cümle bildiği gâzîleri Vârat altında başına cem‘ eyleyüp şebhûnlara ve çeteye ve poturalara giderdi.

Anın kafâdârlarından biri dahi Fenlaklı Gâzî Sührâb Ağa zor-â-zor bir dilâver-i server-i hünerver er yiğit idi.

Andan bahâdırân-ı cüvân-merdin biri ve serbâzân fetâların dilîri Façatlı Alî Ağa ve Seydî Ahmed Paşalı Küçük şahin Ağa ve Egre ağalığından ma‘zûl Seydî Ahmed Ağa.

Andan Panço Hüseyin Beğ bir kasîrü‘l-kame kimesne idi, ammâ nâmı Pança olmağile ismi müsemmâsına mutâbık olup düşmana pençe saldıkda Küçük şahin Ağa gibi şikârlarına şahin ve zağanos gibi sunarlardı. Niçe yüz aded arbede ve harb [u] kıtâller görmek ile tekmîl-i fünûn etmiş ve her cenge bî-bâk ü bî-pervâ girüp çıkmış ve her çend savaşlara âbdest ile sâf tâhir girüp sâfî ganîmet ile çıkardı.

Husûsan Erdel diyârının Saboc dağındaki dâğîleri ve Turda derelerindeki tahassun eden yağıları becene becene bulup giriftâr-ı kayd [u] bend beste-i zincîr edüp huzûr-ı Serdâr Alî Paşa’ya getürürlerdi.

Her bâr küffâr-ı Macar-ı füccârı böyle katl [ü] esîr-i bend ederlerdi. Bi-fazlillâhi Te‘âlâ feth ü nusret ehl-i İslâma ve kesret ü hezîmet küffâr-ı liyâma bu gâzîlerin yüzünden yüz dutup her biri yüzden ziyâde yüz aklıkları edüp küffârları giriftâr-ı bend-i belâ ederlerdi ve bâzâr-ı Vârat’da fürûht ederlerdi. Bu mücâhid fî sebîlillâh gâzîlerin sebebleriyle niçe tüvânâ şahbâzlar kal‘a-i Vârat’da kalup şehr-i Vârat ma‘mûr [u] âbâdân olmağa başladı.

Der-sitâyiş-i tılsımât-ı ibret-nümâ-yı kal‘a-i Vârat

Hattâ mezkûr Façatlı Alî Beğ ba‘de’l-feth Vârat’ın iç kal‘ası önünde tuçdan niçe aded sâhib-kırânların sûret-i tılsımları eşkâlleri var idi. Niçe sûretleri tuçdan atlar üzre süvâr olmuş dururlardı. Hemân mezkûr Façatlı Alî Ağa,

“Nedir bu cüzâm put tasvîrleri?” deyüp bir kerre at bırağup mezkûr tılsım-ı tuç sûrete bir kılıç eyle bir sâtûr-ı Alî Façatî urdu kim mânend-ı hıyâr ol sûretin sağ kolunu düşürdü. Andan gayrı halk dahi bu puta kılıç üşürdü. Hudâ âlimdir, bir kes bir kesek pâresin kesmeğe kâdir olmadılar. Hattâ çok yiğitler birbirlerin imtihân içün bu putlara kılıç urduklarında niçesinin kılıçları pâre pâre olurdu, ammâ Alî Ağa’nın kılıcı bir eski Alman idi. şast ber-kabza kılıç urdukda karış karış ve şerha şerha zahm ergürür idi.

Bu sûretlerin gûnâ-gûnu turfa ve acîbe timsâller idi kim her biri altun yaldızlı putlar idi kim her biri birer harâc-ı Rûm değerdi. Her birinde şeb çerâğ taş gözler ve yigirmişer kırat elmas tırnaklar ve birer tuçdan mebnî atlara süvâr olup ba‘zısının ellerinde yine tuçdan mücevher ve minâlı topuzlar ve salmalar ve ***[126b]*** ve Sâm-süvâr-vâr gürz-i Ferâmurzları ve bellerinde kılıçları ve omuzlarında kalkanları cümle müzehheb ve mutallâ tuçdan idi. Ve ba‘zısı piyâde durup anları gören zî-rûh zann ederdi. Ve her birinin kadleri hâlâ benî Âdem kadlerinin iki kaddi kadar kadd-i kametleri var idi. Ve cümle atları dahi tuçdan dâbbetü‘l-arz kadar musanna‘ timsâller idi.

Bu timsâlleri esîr olan papaslardan su’âl etdim:

“Bunlar ne me‘âdin-i mutalsamlardır kim bunlara bir şey kâr etmez” dedikde ,

Kıssîs eydir: “Bunların ibtidâ ma‘denleri diyâr-ı Acem’de Nahçuvan’dan gelüp hâlâ bunlar polad-ı Nahşivânî‘dirler. Tuç ise iki şeyden mürekkebdir. Nısfı kalay ve nısfı bakır ola, hâlis tuç olur ve tuç-ı esferü‘l-levn olsun deyü içine tutiya korsan sarı altun-misâl tuç olur. Ve hâlâ cümle kâfiristânda ve bizim bu Vârat kal‘asında olan üç yüz aded toplarımız bu terkîb ile dökülmüş altun gibi berrâk ve sarı toplardır kim ibtidâ bu toplar döküldükde germâ-germ otuz altı sâ‘at göyner çam ile âteş edüp kaynar kal olur. Ba‘dehû top dökerler. Yine hîn-i mahalde âteşde ol top kırıkların eritmek kabildir, ammâ bu bizim Vârat’da Alî Ağa’nın kılıç ile urduğu sûretler polad-ı Nahşivânî tucu olmağile ne âteşden ve ne eğeden ve ne çürümeden bâk [u] pervâsı yokdur, ammâ bu Alî Ağa niçe çalım ile bu putları kılıç ile çaldı” deyü bu ahvâl-i timsâlleri nakl eden ruhbân engüşt ber-dehen edüp nakl ederdi.

Yine su’âl etdiğimde, bıtrîk ve kıssîs eydir:

“Bunlar putlar değillerdir. Ancak her birin birer üstâd birer gûne ilm ile mutalsam edüp biner sene hükm-i te’sîr ile tılsım edüp hükümleri nâfiz idi. Sene 1007 târîhinde Satırcı Mehemmed Paşa bu kal‘ayı muhâsara etdikde bu timsâllerin hükmüyle cümle Türk askerinin elleri dutmayup kışdan ve kıyâmet ve ra‘d u berk ve yağmurdan göz açmayup ve anların ordularına bir sinek askeri müstevlî olup Türkler cânlarından bîzâr olup kal‘a-i Vârat’ı bırağup hâ’ib ü hâsir gitdiler, zîrâ ol asırda bu timsâllerin hükmü zamânları olup bin sene olmamış idi, ammâ sene 1067 târîhinden berü hükümleri bâtıl olduğun bilüp Osmânlı ile müdârâ edüp Seydî Ahmed Paşa’yı niçe kerre bu kal‘aya koyup mâl-ı firâvânlar verdik.

Âhirü‘l-emr bu kal‘a yine Osmânlı destine girmesi bu tılsımâtların hükümleri bâtıl olması sebebidir, ammâ bu timsâllerin sebeb-i asılları oldur kim bu sûretlerin sâhibleri bizim Macar Hıristiyânlarının ecdâdları sûretleridir kim bunlar diyâr-ı Mâverâ’ü‘n-nehr’de sâkin Menûçehr’in dörd aded evlâdları kim Menûçehr’den firâr edüp bu Macar-ı füccâr diyârlarına gelüp {ibtidâ} vatan dutanların sûretleridir. Ol asırda bu dörd aded kimesnelere su’âl ederler kim

‘Sizler kimlersiz ve ne yer âdemlerisiz?’ derler.

Bunlar dil bilmezler. Âhir-i kâr yine kendü Acem lisânlarıyla ‘Men çârız’, ya‘nî ‘bizler dörd nefer beğzâdeleriz’ deyü mençarız derler.

Bunlar men çâr imiş, men çâr, men çâr diye diye men çârdan galat-ı meşhûr Macar (Macar) kaldı kim bu Macarların aslı bu sûret sâhibleri Menûçehr evlâdlarıdır kim Macar’ın asl u fer‘i ibtidâ kavm-i Acem’dir.

Bu sûret sâhibinin biri Orta Macar’ın bâğ-ı İrem’i olan Kaşa şehrinde yatır ve Kaşa’yı ibtidâ bünyâd eden ol Kaşavân’dır kim Kaşa şehri anın ismiyle müsemmâdır.

Biri dahi Fâtih-i Egre {Mehemmed Hân’ın} ceng etdiği Hırıştoş yaylasında Türk Oru dedikleri yerde yatır.

Biri dahi nehr-i Tisa kenârında divler ile ceng ederken niçe bin div-i sefîdleri kıra kıra nehr-i Tisa'ya döker. Anıniçün hâlâ nehr-i Tisa'dan hammâm kubbesi kadar kelleler ve beşer zirâ‘ div kemikleri çıkar. Kendisi dahi bir div ile ceng edüp sarmaşarak nehr-i Tisa'ya gark-ı âb olup meyyiti sâhil-i Tisa'da yatır.

Biri dahi Nagban Ejder'dir kim Erdel'de Nagban Ejder kal‘asın binâ edüp altı yüz yıl ömür sürüp Nagban Ejder kal‘asında ejder-i zemîn anı dahi yeyüp lef-i telef etdi. Nagban Ejder anın ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ejder-sîmâdır kim bu kal‘a kayasında hâlâ nümâyân bir gâr-ı azîm var. Anda bir ejder-i heft serle Nagban ceng-i firâvân edüp ejderi küşte etdikden sonra kendi na‘şesi dahi bir püşte mezâr oldu.

Bu mezkûr birâderânlar Acem diyârından bu hâk-i pâk Macaristan'a gelüp tenâsül bularak kavm-i Macar çok olup ekseriyyâ kelimât-ı Macar'da Fârisî lugatlar çok isti‘mâl olunur gâyet lezîz lisândır. Hattâ birbirlerine lehce-i mahsûsaları ile gâyetü'l-gâye i‘zâz ü ikrâm tevâzu‘ ile îhâmlı kelimâtlar edüp hüsn edâlar ederler.

İşte bu kal‘a-i Vârat'da olan sûretler Menûçehr oğullarının sûretleridir. Yohsa bunlar putlarımız değildir ve ma‘bûd ittihâz edüp put-perest değilleriz" deyü papas-ı mezbûr ile gûnâ-gûn müşâvereler ederdik.

Ve kavm-i Macar gerçi millet-i Mesîhiyyedendir, ammâ put-perest değillerdir ve kenîselerinde bir haçdan gayrı bir âsâr-ı bünyân ve birkaç çerâğdân ve kandildânlardan gayrı bir nişân yokdur. Cemî‘i der [ü] dîvârları incü-misâl beyâz dîvârdır, ammâ Nemse keferelerinin ve Donkarkız ***[127a]*** vilâyetinin ve Danimarka diyârının cümle düyûrlarında ol kadar tasvîrât-ı maslûbât putlar var kim diller ile ta‘bîr ü tavsîf olur değildir. Hamd-i Hudâ Vârat kenîselerinde aslâ ve kat‘â putlar bulunmayup cümle ma‘bedgâh-ı müslimîn oldu *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib ba‘de'l-feth Serdâr Alî Paşa cümle ağavâtların fetihnâmeler ile eyâlet-be-eyâlet gönderüp bu hakîre Bosna eyâleti fetihnâmesin ihsân edüp ve efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya mahabbetnâme ve zî-kıymet gazâ mâlı hedâyâlardan verüp hakîre dahi bir kîse ve üç at ve yedi aded mahbûb Macar gulâmları verüp Bosna'ya gitmeğe âmâde olduk. Hattâ bu mahalde cümle guzâta destûr verilüp herkes vatanlarına revâne olup Alî Paşa Tımışvâr'da ve Çavuşzâde kal‘a-i Virse'de ve gayrı vüzerâ ve ümerâlar manâsıblarına gitmeğe me'mûr olup serdâr-ı ekrem bir ağasıyla Erdel diyârında alınan mâl-ı ganâ'imlerin zî-kıymetlerin Vârat'da komayup Belgrad kal‘asına göndermek içün bu kadar envâ‘-ı sîm âvân ve bu kadar zerrîn âvân-ı bî-hisâb musanna‘ ve murassa‘ salîbeler ve çelîpâlar ve zerrîn ve murassa‘ lu'lu' ve elmas ve yâkût ile kâr olunmuş zerrînkâr halhal ve tavk ve İstefanlar ve elvân elvân emti‘a-i esnâf tecemmülât akmişe-i kâlâ-yı vâlâ-yı bî-hisâbları meydân-ı mahabbete çıkarup hüccet-i şer‘iyye ile Alî Paşa defter edüp ağasına teslîm etdi.

Andan bâlâda zikri sebkat eden ceseden timsâl-i garîbe vü acîbeleri ve niçe bin nâkûs ve çelîpâ çanların ve gûnâ-gûn havân topları ve musanna‘ altunlu münakkaş topları ve gayrı gûnâ-gûn zî-kıymet âlât-ı harbleri yigirmişer ve otuzar çift câmûs ve sığır çeker arabalara merkûm eşyâları tahmîl edüp âmâde olduklarında bu hakîr dahi Serdâr Alî Paşa efendimizle ve gayrı vüzerâ ve a‘yân [u] kibârlar ile vedâ‘ edüp *"Tevekkülen-*

alallâh” deyüp

Kal‘a-i Vârat’dan Bosna diyârına gitdiğimiz konakları ve kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Vârat’dan Alî Paşa ağasıyla üç bin kadar asker ve yedi yüz araba mâl ile cânib-i cenûba *bism-i İlâh* ile gidüp kal‘a-i Fektebatur, andan menzil-i kal‘a-i Yanova, andan kal‘a-i Tımışvâr, andan palanka-i Dente’yi ubûr edüp, andan menzil-i palanka-i Pancova, andan üç günde gemiler ile bu kadar araba ve bâr-ı sakîlleri geçürüp,

Menzil-i evsâf-ı kal‘a-i Belgrad-ı Hürrem-âbâd

Mukaddemâ bu şehr-i azîm bâlâda memdûhdur, ammâ şimdi bunda cümle asâkir-i İslâma meştâ fermân olunup dellâllar nidâ etdikde *el-azametullâh* Erdel diyârında alınan mâl-ı ganâ’imler meydân-ı mahabbete çıkup envâ‘-ı sîm ve zerrîn âvânları ve pençe-i âfitâb-ı mehtâb duhter-i pâkîze-ahterler ve rûh-ı musavver pençe-i âfitâb muğpîçeler ve dûşîze ve şûrîze kâlim nisvân-ı sâhib-isyânlar bâzâr-ı Belgrad’da bey‘u şirâ olundu kim hadd [ü] hasırdan efzûn idi ve serdâr-ı muzafferimizin fermânıyla şarbatak kal‘asına ve Sekelhit kal‘aları üzre sefere gitmek içün kal‘a-i Vârat’dan çıkan polad-ı Nahçivânî olan mezkûr putları top dökmek içün bir putu Ferhâdî külünkler ile yüz bin renc-i anâ çekerek kırup âteşe bırağup eritmek mümkün olmayup âhir-i kâr âteşden çıkarup ferâgat etdiler. Tâ bu mertebe böyle bir garîb ü acîbe me‘âdin-i ibret-nümâ iken Façatlı Alî Ağa’nın dest [ü] bâzûsuna kuvvet kim böyle bir polad-ı Nahçivânîyi bir tîğ-i bürrân ile iki pâre eden Alî Ağa’ya hezâr ahsend ve sadlek ve kez lek bâr[ek] Allâh. Ba‘dehû Belgrad’dan yine cânib-i cenûba,

Menzil-i karye-i Ruzay: Semendire sancağı hâkinde Sırf ve Bulkar re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan yine ormanlar içre giderken,

{Sergüzeşt-i âmedânî}: Ormanlık içinde dörd re’s komor bârgîrleri, ya‘nî kirâ bârgîrleri bulduk, ammâ birinden kan akar. Dahi ileri vardık. Birkaç âdem leşleri yatır, ammâ biri dirice olup gâh yatır gâh düşer. Andan su’âl etdikde, meğer bunları ol ân harâmî haydukları bozup kırmışlar. Bu âdemi bir seğsâne üzre yükledüp dahi ileri vardık. Bir dere içinde on yedi âdem {leşi} ve bu kadar sepet sandukları ve bu kadar esbâb [u] eskal yıkılup yatır. Meğer henüz dahi şikârların harâmîler almayup bizleri görüp firâr edüp kemîngâhda pinhân olmuşlar. Biz dahi “Uğrudan uğruya hisse vardır” deyü pâymâl-ı rimâl olan emti‘a-i fâhirelerden ve akmişe-i nâdirelerden bir kutu beyâz ve bir kutu sarı sırma ve yedi parça Fireng katîfesi ve yedi donluk çukalar ile yedi re’s bârgîrler alup andan yine cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i Valiva

Zamân-i kadîmde Gâzî Porça kal‘asın feth edüp temelinden münhedim etmiş, ammâ bu şehrin bânîsi Destpot Kral’dır. Vech-i tesmiyesi lisân-ı Sırf’da Valiva demek (–) (–) (–) (–) demekdir. Bu rabta-i müzeyyen Semendire sancağı hâkinde beğlerin hâssıdır. Voyvadası hâkimdir ve yüz ***[127b]*** elli akçe kazâdır, ammâ gâhîce Belgrad mollalarına sadaka olunur. Cümle (–) aded nevâhî kurâlarından üç kîse hâsıl olur. Yeniçeri serdârı ve kethüdâyeri ve dizdârı yokdur.

Cümle altı mahalle ve cümle sekiz yüz yetmiş aded tahtânî ve fevkânî ve kiremitli ve

şindire tahta örtülü bâğ u bâğçeli ve uyûn-ı firâvânlı ma‘mûr büyût-ı ra‘nâlardır.

Ve cümle on bir aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve iki aded tekye-i dervîşânı ve üç aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhânı ve iki aded hânları ve bir aded kesîfce hammâmcığı ve yüz aded dekâkînleri ve mükellef kahvehâneleri var, ammâ meyhâne ve bozahâneleri yokdur, ammâ kış günü kar ve buzhâneleri çokdur ve hân kurbunda bir hıyâbân ve dırahtistân içre bir müferrih Namâzgâh-ı çemenzârı var kim sayf u şitâda bu musallânın zeminine aslâ güneş te’sîr etmez. Gûyâ Konya şehrinin Merâm’ıdır kim bu ma‘bedgâh-ı küşâde bir şehr-i mu‘azzamda yokdur.

Ve bu kasabanın tâ ortasından nehr-i Kolıpâre akar. Ba‘zılar latîfe içün Kulambara suyu derler. Çaçka dağlarından tulû‘ edüp nehr-i Sava’ya munsabb olur bir küçük uyûn-ı âb-ı zülâldir. Mezkûr Namâzgâh tarafından çârsûya ve hammâma bu nehir üzre ağaç cisrden geçilir. Gerçi küçük rabtadır, ammâ âb [u] havâsı latîf bir şîrîn zemîndir. Anda hânedân sâhiblerinden Namâzgâh kurbunda tâcir el-Hacı İbrâhîm velî-ni‘amdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan yine cânib-i cenûba gidüp,

Menzil-i karye-i Dıragoda: Bulgar ve Sırf re‘âyâlı ze‘âmet köyüdür. Andan yine semt-i cenûba gidüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Drin: Bu mahalde Sirem sancağı toprağı tamâm olup karşu tarafı Bosna eyâletidir. Bu mahalle nehr-i Drin tâ Hersek sancağında Çemerne ve İlok ve Zagor dağlarından cem‘ olup şehr-i Foça’ya, andan kasaba-i Ustikolona’ya, andan Vişegrad’a, andan bu mahalden aşağı kal‘a-i Raça önünde nehr-i Sava’ya mahlût olup, andan Böğürdelen kal‘asın geçüp, andan kal‘a-i Belgrad kullesi dibinde nehr-i Sava dahi nehr-i azîm Tuna’ya mahlût olup deryâ olur. Andan mezkûr karye-i Dıragoda’dan voda Drin’i gemiyle geçüp,

Evsâf-ı Balkan-ı şerniçe, ya‘nî kal‘a-i Sirebreniçse

İbtidâ bu kal‘a bânîsi Sırf Kralı Destpot dâl Kral-ı bed-fi‘âl binâsıdır. Sebeb-i tesmiyesi oldur kim lisân-ı Latin ve Sırf ve Bulgar ve Hırvad’da “serebne” gümüşe derler. Bu kal‘a dağlarında gümüş ma‘deni olmak ile bu kal‘aya Serebreniçse derler (–) (–) (–) Evvelâ,

Vilâyet-i hâk-i pâk-i Bosna

Bu kal‘a-i atîk sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Sânî fethidir. Bosna eyâletinde olup gümüşhânesi ve emâneti ve harâcları cümle Budin kal‘ası kullarının aklâmları olmağile Budin tarafından her sene bir müdebbir hâkimleri gelüp gümüşhânesin işledüp on bir yük akçe iltizâmlı hükûmetdir, ammâ latîf gümüş çıkar kim bir azîm derk-i esfel-misâl gârlardan mücrimler ve kanlılar kazup çıkarırlar. Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe kazâdır.

Yetmiş aded nâhiye kurâları var. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur, ammâ a‘yân-ı devleti çokdur, zîrâ gümüşhâne kânıdır kim garîb ma‘dendir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i Sirebreniçse

Kal‘ası bir püşte-i âlî kırmızı kayalar üzre vâki‘ olmuş havâleli şekl-i muhammes taş binâ bir küçük kal‘adır. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi var, ammâ derûn-ı hisârda çârsû-yı bâzâr yokdur ve hîn-i fetihde Mehemmed Hân darebât-ı top-ı kûp ile kal‘anın câ-be-câ yerlerin münhedim edüp ba‘dehû zamân-ı Bâyezîd Hânî‘de ta‘mîr ü termîm olunmuş.

Sitâyiş-i varoş-ı Sirebne: şehri bir dereli ve depeli yere vâki‘ olup cümle sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i zîbâların üstleri serâpâ tahta şindire örtülüdür ve cümle altı aded cemâ‘at add olunur ve cümle altı mihrâbdır. Evvelâ Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i tarz-ı kadîm sâdece ma‘bedgâhdır kim kiremitli ve bir minârelicedir. Andan (–) (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir tekye ve üç mekteb-i sıbyân ve bir küçük hân ve yetmiş aded dükkân-ı esnâfân var ve bir fenâca hammâmcığı var. Gayrı bezzâzistân ve imâristânları yokdur, zîrâ iç elde yoldan hâric sapa yere vâki‘ olmuş garîb diyârdır.

Hikmet-i garîbe vü acîbe: Bu şehrin ortasından bir küçük su akup nehr-i Drin’e karışır bir berrâk sudur. İsmine Voda-Sirib derler bir mel‘ûn sudur, zîrâ gümüş ma‘denlerinden tulû‘ eder. Bu şehir halkı bu sudan nûş etmek ile ekseriyyâ bu şehir halkının boğazlarında yumru yumru kuşka ta‘bîr ederler bir marîzdir ol emrâz-ı muhtelife hâsıl olur. Gâyet ma‘yûblu ricâl [ve] nisvânları vardır ve cümle halkı Boşnak poturlarıdır ve re‘âyâları Sırf ve Bulkardır, ammâ garîb-dostlardır. ***[128a]***

Andan kalkup **Ravna yaylağı**n aşarken Cenâb-ı Kibriyâ‘nın yed-i kudret ile halk etdiği eşcâr-ı müntehâları seyr etdiğimiz tahrîr eylesek Hudâ‘ya ma‘lûmdur kim bir vech ile vasf olunmaz. Hattâ şundan ma‘lûm ola kim bir dıraht-ı serâmed-i azîmin ömr[ü] âhir olup sarsar-ı bâd-ı fenâ bu şecere-i tavîle rîh-i akîm gibi isâbet edüp cümle bîhleri ve haşebeleriyle ser ber-zemîn hâk-âlûd olup yatırdı. Hakîr atdan inüp piyâde reviş ile bu dıraht-ı bâlânın tûlu kâmil dörd yüz yetmiş adım idi ve bir sun‘-i Hudâ dıraht-ı müntehâ ber-karâr iken ol dırahtı on sekiz âdem gücile kucakladık. Tâ bu mertebe kadd-i bâlâ ve ibret-nümâ dırahtlar vardır. Hattâ cemî‘i Tuna gemilerinin kerasteleri bu Ravna dağından kesilir kim Rûm ve Arab u Acem’de Ravna yaylası meşhûr-ı âfâkdır. Bu kûh-ı bülendi ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Poçepye: Bir küçük hânı var köy bir kûh-ı bâlâ içinde Boşnak köyüdür. Andan cânib-i garba yaylalar içre,

Menzil-i hânedân-ı şahin Paşa: Etrâfı hıyâbânistân-ı meşeyistânlı bir hânedân-ı azîmdir kim şeb [ü] rûz bin atlı konup gider ve beş yüz atlı inüp kalır. Cümle müsâfirîne çul ve torba ve tencere çıkarmadan cemî‘i müsâfirînin murâd [u] merâmları üzre herkese hücrelerine ta‘âmları varup it‘âm ve ikrâm ile muğtenim ederler. Yetmiş seksen aded yerde müte‘addid tahtânî ve fevkânî hücreler ve maksûreler ile ârâste ve bâğ u bâğçeler ile pîrâste olmuş bir latîf hammâmlı hânedân-ı azîmdir kim cemî‘i seyyâhân-ı berr u bihârânın ma‘lûmu bir müsâfirhânedir. Tâ Ebü‘l-feth Gâzî zamânından berü bu hânedânın âteşi sönmeyüp ilâ mâşallâh ni‘met dâ’imdir. *İnkırâzi’d-deverân mü’ebbed ola, âmîn.*

Ve diyâr-ı Bosna’da ve sancağ-ı Hersek’de niçe yüz bunun gibi hânedânlar vardır. Hudâ

dahi ziyâde ede.

Bu şahin Paşa Sarâyı kurbunda **hân-ı Maçkosa,** ya‘nî Kedi hânı derler bir hân-ı azîmdir kim gâyet mahallinde henüz Hacı Mahmûd nâm bir tüccâr binâ etmişdir. Kurbunda bir karyesi ve bir câmi‘i var. Minâreli ve kiremitli bir câmi‘-i zîbâdır. Andan cânib-i garba yine yaylalar içre,

Karye-i Kalasinça: Kırk elli hâneli ma‘mûr müselmân köyüdür. Bunda dahi ocak sâhibi Balta Beğ erbâb-ı zu‘amâdan sâhib-i kerem âdemdir. Bu köyün cânib-i garbîsi gâyet çemenzâr ve mahsûldâr zemîn-i ma‘mûrdur. Andan yine semt-i garba ormanlı dağlar içre yokuş aşağı gidüp sâfî taşlı kayalar üzre atların na‘lları dökülerek gidüp,

Menzil-i hân-ı Mokra: Lisân-ı Boşnakca Mokra sarp taşlığa derler. Bir zîk kayalı sarp dere içinde beş altı aded sağîr ü kebîr kiremit örtülü hânları ve elli kadar fukarâ hâneleri vardır, ammâ âb-ı hayât suları gâyet çokdur, lâkin çârsû-yı bâzârı yokdur. Bu kayalardan aşağı artık tüccârların Sirem arabaları gidemeyüp cümle yükleri bu Mokra’da Komor bârgîrlerine yükledüp şehr-i Sarây’a gider. Bizler dahi andan kalkup,

Evsâf-ı şehristân-ı bây, ya‘nî kal‘a-i Sarây

Be-kavl-i tevârîh-i Rûm-ı Yunan, ya‘nî müverrih Latin Yanvan bu şehrin ibtidâsı bir derbend beklemek içün Dubrovnik Kral-ı dâllı beş on aded hâne-i külbe-i ahzânlar binâ edüp üç yüz nefer âdemler bu derbend-i mûhişde nigehbânlık ederler, ammâ bu zemînin âb [u] havâsı latîf olduğundan mürûr-ı eyyâm ile ahâlî-i derbendân-ı derbederân tenâsül bularak bâğ u bâğçeler ederek bir ma‘mûr rabta olunca bu kerre bunlara Dubrovnik Kral bir kal‘a binâ eder. Gitdikçe bu şehir amâr olup bender-i azîm olur.

Ba‘dehû Âl-i Osmâniyân’dan Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân zuhûr edüp Hersekoğlu Ahmed Paşa kuvvetiyle ibtidâ diyâr-ı Hersek’i ve kal‘a-i İzvornik’i feth edüp andan sene (–) târîhinde bu kal‘a-i Bosna’yı feth edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdârı asâkir-i İslâm ve cebehâne-i firâvân koyup aşağı şehirde hâlâ Hünkâr câmi‘i olan yerde bir sarây-ı azîm binâ etdiğinden bu şehrin ismine Sarây derler ve nehr-i azîminin ismine Bosna derler. Ol nehir ismi şehir ismine muzâf olup Bosnasarây derler, ammâ kal‘anın kefere zamânı ismi Mokrahâ‘dır, ya‘nî Sırf lisânı üzre taşlı yer derler, ammâ kal‘anın imâret-i müzeyyeni Ebü‘l-feth Gâzî‘nindir.

Der-beyân-ı zemîn-i kal‘a-i Sarây: Bir kûh-ı bülend üzre havâleli bir küçük seng-i tırâş ile mebnî kal‘acıkdır kim dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd yüz adımdır. şimâl tarafına sehel handakı var, ammâ kıblesi ve cenûbu cânibi aşağı nehr-i Milaçka’ya varınca bir çâh-ı cahîm gayyâ deresi gibi iki minâre-i bâlâ kaddi derk-i esfeldir. Bu tarafdan havâlesi gâyet çokdur, ammâ aslâ zarar etmez, lâkin Mokra yolu tarafından ve değirmenler tarafındaki havâlelerden bu kal‘anın hâli harâbdır. Aslâ darebât-ı top-ı kûpa dayanmaz bir kal‘acıkdır. İçinde dizdârı ve (–) aded neferâtları ve cânib-i maşrıka nâzır bir metîn demir kapusu var.

Ve derûn-ı hisârda Ebü‘l-feth Mehemmed Hân câmi‘i var ve dizdâr ve imâm ve mü’ezzinân ve mehterân hâneleri ve cebehâneleri ve gılâl anbârları ve ba‘zı nökerât hâneleri var. Gayrı imâristân yokdur ve kal‘a kapusunun önündeki meydândan aşağı şehir râyegândır kim her hânesi sayılır.

Ve Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp cümle ağardup incü-misâl beyâz bir kal‘a-i bî-misâl olmuş (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[128b]***

Der-fasl-ı imârât-ı şehr-i azîm Bosnasarây

Mezkûr kal‘a-i bâlânın cânib-i şimâlinde ve semt-i yıldızında ve taraf-ı garbında bir dereli ve depeli zemînde Nehr-i Milaçka'nın yemîn ü yesârında topraklı bayırlar üzre birbirinden âlî kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve her hânedânı âb-ı revânlı tahtânî ve fevkânî ekseriyyâ kiremit örtülü ve ba‘zısı şindire tahta örtülü bacaları mevzûn hâne-i zîbâlardır.

Der-beyân-ı hâkimân-ı şehr-i Bosnasarây

Böyle bir şehr-i mu‘azzamın kanûn-ı kadîm-i Süleymân Hân tahrîri üzre üç tuğlu vezîr-i âlîşân tahtı olup hâlâ eyâlet-i azîmdir kim cümle yedi aded sancaklardır ve kılıç ze‘âmet 59 [ve] kılıç tîmâr 1792 var ve paşasının hâssı altı yüz elli bin akçedir. Eyâleti sancağı bunlardır kim zikr olunur.

Evvelâ şehr-i Sarây paşaların tahtı sancağıdır. Andan Kilis sancağı ve Hersek sancağı ve İzvornik sancağı ve Pojega sancağı ve Rahoviçse sancağı ve Zaçne sancağı ve Kırka sancağı ve (Rahoviçse sancağı) ile cümle eyâletinde bu sancaklardır.

Ve hazîne defterdârı hâssı 56.000 ve defter kethüdâsı hâssı 46.000 ve ze‘âmet defterdârı hâssı 85.330 ve kanûn üzre (ve) defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve şehr emîni vardır.

Ve bir hâkimi dahi alaybeğidir ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Bu takdîrce eyâlet-i Bosna'da erbâb-ı zu‘amâların ve erbâb-ı tîmârların kanûn üzre cebelüleri ile on bin asker olur ve paşasının hâssına göre üç bin asker olup me'mûr oldukları seferi eşerler.

Ve eyâlet-i Bosna'da cümle yüz yetmiş üç pâre kılâ‘-ı azîmlerin cümle on iki bin ma‘dûd kuldur. Cümlesi mâl defterdârından ulûfe-i mu‘ayyenelerin alırlar.

Ve hâkim-i şer‘i beş yüz akçe mevleviyyetdir ve cümle (–) aded nevâhî köylerinden beher sene kadısına kırk kîse hâsıl olur ve paşasına ber-vech-i adâlet iki kerre yüz bin guruş olur, ammâ Seydî Ahmed Paşa gibi zabt eden dörd kerre yüz bin guruş tahsîl eder ve bu eyâlet cümle (–) aded kadılık yerdir kim inşâ'allâh her birin mahalli mahalliyle tahrîr ederiz.

Ve bir hâkim-i şer‘i dahi şeyhülislâmdır ve bir hâkimi nakîbüleşrâfdır ve bir hâkimi dizdâr ağadır ve bir hâkimi sipâh kethüdâyeridir ve bir hâkimi kapukulu serdârıdır ve bir hâkimi Budin yeniçerilerinin ağasıdır kim bu şehir halkının ekseri Budin ve Egre yeniçerisi geçinirler ve cebeciler serdârı ve topçular serdârı ve gümrük emîni ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi‘mârbaşı ve şehir subaşısı ve harâc emîni ağası kavli üzre Bosna eyâletinde cümle yetmiş üç bin aded re‘âyâlardan cizye alınup yüz yetmiş üç pâre kılâ‘ kullarına mevâcib verilir.

Ve bu şehirde bir hâkim-i ednâ dahi muhzırbaşıdır, ammâ şerî‘at tarafından huddâm olmağile cümle ahâlî-i şehrin mâbeynlerinde vak‘ u vakârı vardır ve şehr emîni ve şehir kethüdâsı dahi cümle esnâfâta ve cümle tüccârâta ve cümle a‘yân [u] eşrâflara sözleri geçer hâkimlerdir.

Bu şehir kethüdâsının defteri mûcebince şehr-i Bosnasarây cümle yüz dörd aded

mahallâtlardır. On mahallesi Sırf ve Bulkar ve Eflâkân ve Latin’dir. İki mahalle Yahûdîlerdir, ammâ Urûm ve Ermeni ve Firengler gelüp gitmededirler, mahalleleri yokdur, ammâ bunlardan mâʻadâ cümle mahalle-i müslimîndir kim meşhûr olan mahallelerin esmâları bunlardır. Evvelâ (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı aded-i sarây-ı vü[ze]râ-yı aʻyân: Cümle on yedi bin aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahtalar ile mestûr hâne-i maʻmûrlardır. Cümleden mükellef Paşa sarâyı‘dır, ammâ bir eyâlet sarâyları gibi vüzerâlara mahsûs sarây-ı azîm değildir. Bir zîk ve mukassî hânedândır. Andan Defterdâr Musli Efendi sarâyı ve Defterdâ[r] Musli Paşa sarâyı ve Ak Mehemmed Paşa sarâyı ve (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı cevâmiʻhâ-yı şehr-i Sarây: Cümle yüz yetmiş aded mihrâbdır, ammâ yetmiş yedisi cumʻa kılınır câmiʻ-i vüzerâ ve vükelâ ve aʻyân [u] kibâr ve hacıyân ve gâzîyân cevâmiʻleridir kim alâ kadri’t-tâka esmâları tahrîr olunur.

Evvelâ yukaru kalʻada tahrîr olan **Sultân Ebüʻl-feth câmiʻi** müfîd [ü] muhtasar küçük câmiʻdir.

Andan bu aşağı şehirde **Ferhâd Paşa câmiʻi** kurşum ile mestûr câmiʻ-i rûşendir kim kapusu üzre târîhi budur:

Kad benâ Ferhâd Beğ hâze’l-binâ

Mecmaʻüʻz-zühhâd dârüʻl-âbidîn

Kad hedallâhu lenâ târîhahu

Hasbeten lillâhi Rabbüʻl-âlemîn [56] Sene (–)

Andan şehrin tâ ortasında sâʻat kullesi olan mahalde **câmiʻ-i Hüsrev Paşa** târîhidir:

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecmaʻüʻl-ebrâr dârüʻl-hâmidîn [57] Sene (–)

Bu câmiʻ dahi cemâʻat-i kesîre ile şeb [ü] rûz mâl-â-mâldır, zîrâ şehrin izdihâmı mahallinde vâkiʻ olup bir minâreli ve cümle kubâbları kurşumlu ***[129a]*** maʻbedgâh-ı kadîmdir kim Süleymân Hân ümerâlarındandır. Gazâ mâlıyla binâ olunmağın bu câmiʻ bir rûhâniyyetli câmiʻ-i kebîrdir ve gâyet evkâfları çok olduğundan mütevellîsi cânib-i vakfdan cemîʻi cemâʻat-i kesîreye ol Bosna diyârının şiddet-i şitâsında imâret kazanları gibi kazgan-ı kebîrlerle sular kaynadup cümle Hanefî musluklarından selsebîl-âsâ ıssı sular cereyân edüp cemîʻi ehl-i salât andan tecdîd-i vuzû edüp ibâdet etdikce sâhibüʻl-hayrât Hüsrev Paşa’ya hayır duʻâlar ederler. Birkaç cevâmiʻlerde dahi böyle germâb sulu musluklar vardır.

Andan **Gâzî Alî Paşa câmiʻi**nin târîhidir:

Hazret-i Gâzî Alî Paşa benâ

Hasbeten lillâhi Rabbü‘l-alemîn

Leyse fi’d-dünyâ makâmun mislehu

Mescidü‘l-irfân dârü‘s-sâdıkîn

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecma‘ü‘z-zühhâd dârü‘l-âşıkîn Sene 960

Andan İsâ Paşa câmi‘inin târîhidir:

İbn-i İsâ Beğ Muhammed Beğ benâ

Câmi‘en li’l-ka‘idîni’l-hâşi‘în

Kâne mevsûfen bi-adlin ve’s-sehâ

Vehve fi’d-dünyâ emîrü‘s-sâ’ilîn

Kîle târîhen li-hâza’l-câmi‘i

Ma‘bedü‘l-a‘yânı dârü‘l-ârifîn Sene (–)

Andan aşağı nehr-i Milaçka üzre Hünkâr köprüsünün karşu cânibinde **Hünkâr câmi‘i** cümleden büyükdür ve cemâ‘ati firâvândır. Bunun dahi âbdest musluklarının suları germâbdır.

Ve bu mezkûr,

……………. (2.5 satır boş)………………..

Ve bu merkûm câmi‘lerden mâ‘adâ kurşum ile mestûr câmi‘-i ma‘mûrlar çokdur, ammâ niçe kerre ibâdet etdiğimiz ma‘bedgâh-ı kadîm kurşumlu ve musanna‘ târîhli cevâmi‘ler bunlardır.

Sitâyiş-i mesâcidhâ-yı muvahhidân: Cümle yüz aded mesâcid ve buk‘a ve zâviyelerdir, ammâ cümleden cemâ‘at-i kesîre ile memlû olan Hünkâr köprüsü başında Hacı Osmân buk‘asının târîhidir:

Hacı Osmân kad benâ hâze’l-binâ

Hasbeten lillâhi dârü‘t-tâlibîn

Yesserallâhu lehu fi’l-cenneti

Menzil-i irfân beytü‘l-kâmilîn

Kîle târîhen lehu abdü‘n-nebî

Buk‘atan li’t-tâlibîne’l-ka‘idîn Sene (–)

Andan mescid-i,

……………. (1 satır boş)………………..

Der-ayân-ı dârü‘t-tedrîs-i âlimân: Cümle (–) aded medâris-i âlimân-ı müfessirândır, ammâ cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen ve şîrîn Gâzî Hüsrev Paşa medresesidir kim anın kapusu üzre mermer üzre tahrîr olunan târîhdir:

Kâle feyzü‘r-rabbi fî târîhihi

Mecma‘ü‘l-ebrâr dârü‘l-kâmilîn Sene (–)

……………. (1/2 satır boş)………………..

Der-ayân-ı dârü‘l-kurrâ-i huffâzân: Cümle sekiz mahalde Hazret-i Kur’ân-ı azîm ve Furkan-ı mecîdi kırâ’at-i Hafz ve kırâ’at-i seb‘a üzre tilâvet ederler, ammâ hâfız-ı Kur’ânı azdır ve mahsûsen kubbe-i âlîli ve evkâf-ı azîmli kurrâlar yokdur, lâkin ulu câmi‘lerde şeyhü‘l-kurrâlar vardır. (–) (–)

Der-beyân-ı dârü‘l-hadîs-i peygamberân: Cümle on yerde ilm-i hadîs görülür. Evvelâ Hünkâr câmi‘inde ve Ferhâdiyye ve Hüsreviyye’de ve Koca Alî Paşa’da ve İsâ Beğ‘de ve niçe yerlerde hasbî şeyhü’ş-şuyûh muhaddisânlar vardır, lâkin mahsûs kubâblı dârü‘l-hadîs binâ olunmamışdır. (–)

Der-aded-i mekteb-i püserân-ı tıflân: Cümle yüz seksen aded yerde mekteb-i dârü‘t-ta‘lîm-i sıbyân vardır. Hattâ Hacı Sübhân mektebi târîhidir: [58]

Sene (–)

Ve câmi‘in birer mektebi mukarrerdir kim cümle necîb ü reşîd püserânlara cânib-i vakfdan her sene esbâb verilir.

Der-hisâb-ı tekye-i fukarâ-yı abdâlân: Cümle kırk yedi aded tekyegâh-ı dervîşân-ı zî-şânlardır. Cümleden tekyegâh-ı Mevleviyândır kim nehr-i Milaçka kenârında bir bâğ-ı behişt-âsâ zemînde semâ‘hâne meydânlı ve yetmiş seksen aded fukarâ hücreli ve mutrıbân mahfilli ve imâret-i it‘âmlı bir vakf-ı kavî tekye-i Celâleddîn-i Rûmî‘dir. Ve erbâb-ı ma‘ârif dervîşânlarından evvelâ müstecâbü‘d-da‘ve şeyhi (–) efendidir ve Neyzenbaşı Hattât Dervîş Mustafâ‘dır kim hattât şeyh kadar hattı vardır.

Andan Müsâfir şeyh tekyesi ve Abdülkâdir-i Geylânî tekyesi ve Halvetî tekyesi ve şerîfî İbrâhîm Efendi tekyesi (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-zikr-i çeşmesâr-ı âb-ı revân: Bu şehir içre cümle yüzden mütecâviz çeşmesârlar revândırlar kim aslâ lüleleri yokdur. Hemân selsebîl-âsâ cereyân etmededirler. Niçe bin uyûn-ı kesîrelerden cereyân eder suları çokdur, ammâ cebel-i Mokra cânibinden gelen ayn-ı (–) gûyâ aynü‘l-hayâtdır. Ve ayn (–) dahi bir âb-ı hoş-güvârdır ve ârifân-ı şehr-i Sarây’ın kavilleri üzre “şehr içre bin altmış aded uyûncuklar ve kaynak-ı âb-ı latîfler cârî olur” derler, *el-uhdet ale’r-râvî*. ***[129b]***

Sitâyiş-i sebîlhâne-i cân-sitân: Cümle üç yüz aded mahalde şehîdân-ı deşt-i

Kerbelâ aşkına sebîlhâne-i atşânlar var. Ekseriyyâ çârsû-yı bâzâr içinde Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa ve Murâd Paşa ve Gâzî İsâ Beğ‘in ve gayrı a‘yân [u] kibârın mükellef sebîlleri var. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i enhâr-ı âb-ı hayevân: Evvelâ şehr-i Sarây'ın ortasından akan nehr-i Milaçka Ravna yaylalarından (–) (–) (–) ve Maçkosa ve Mokra dağlarından cem‘ olup cereyân ederek şehir içinde Hünkâr cisri altından ubûr edüp iki sâ‘at aşağı nehr-i Sarây'a karışır ve nehr-i Sarây dahi cânib-i kıble ve semt-i cenûbda Foniça ve Lipete ve Biyelemik (–) Hersek dağlarından berü gelüp aşağıda (–) nâm mahalde nehr-i Sava'ya nehr-i Sava dahi Hırvadistân'dan ve Dodoşka dağlarından gelüp Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya katılır. Nehr-i Tuna dahi cânib-i garbda Alman dağlarından gelüp cânib-i şarka akarak kal‘a-i Kili ve kal‘a-i Tulça kurblarında beş yerde Karadeniz'e munsabb olur. Karadeniz dahi İslâmbol'un Yedikulle burnunda bi-emr-i Hudâ bir beyâz râdde deryâ üzre çekilmişdir. Ol mahalde Karadeniz Akdeniz'e mahlût olduğu azharun mine'ş-şemsdir. Akdeniz dahi Sebte boğazında Bahr-i Muhit'e ol dahi Bahr-i Okyunus'da bi-emr-i Hâlik-ı kevneyn girdâb-ı azîme dökülür. El-hâsıl şehr-i Sarây sudan ibâretdir kim elbette her bay u gedâ hânelerinden birer uyûn cârîdir.

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân: Cümle yedi yüz aded su kuyuları var. Eyyâm-ı şitâda ba‘zı sular donup kuyu suları isti‘mâl ederler, zîrâ zamân-ı zemistânda kuyu suları germâdır ve ahâlî-i Bosna hakîm tabî‘at olduklarından "Kış günleri nâfi‘dir" deyü kuyu suları nûş ederler. Hakkâ ki âb-ı hayât suları vardır.

Bâb-ı aded-i âsiyâb-ı dakîk-i deverân: Cümle yüz yetmiş altı aded su değirmenleridir kim bu şehrin zîr [ü] bâlâsında suları birbirinden birbirine cereyân eder serî‘ü‘l-deverân tahhânlar vardır kim bir gecede elli kile gendümü kendi kendinden öğüdüp dakîk-i rakîk eder kim her şâhrâh üzre değirmenler mukarrerdir.

Der-beyân-ı hammâmât-ı rûşenâ-yı gâsilân: Cümle beş aded hammâm-ı dil-küşâlardır, ammâ cümleden Hünkâr hammâmı hoş binâ-yı hûb havâdır. (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-ayân-ı hammâmât-ı mahsûs-ı a‘yân: Âlüftegân-ı şehr-i Sarây zu‘mlarınca altı yüz yetmiş aded hânedân hammâmları vardır derler, zîrâ her hânede sobaları hammâm gibidir ve her a‘yân [u] kibâr sarâylarında elbette bir hammâm mukarrerdir. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr bir niçe hânedân hammâmlarına girüp safâlar etmişiz. (–) (–) (–)

Der-alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân: Ancak üç yerde hâne-i bî-minnet kârbânsarây-ı âyende vü revendegân-ı hasbîler vardır kim anlarda müsâfirînden kirâ ve gümr[ük] alınmaz. Evvelâ (–) mihmân-sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Cümle yigirmi üç aded mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen kal‘a-misâl hân-ı bî-bedellerdir, ammâ cümleden meşhûr çâ[r]sû içr[e] Hacı Beşir hânı ve Hacı Nezîr hânı (–) (–) (–) (–)

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-aded-i hân-ı gurebâ-yı mücerredân: Cümle sekiz aded bekâr odaları var kim bevvâbları bir âdemden kefîlin almayınca bu vekâlelere âdem komazlar. Gâyet mazbût hân-ı bekârânlardır. Bir gece bevvâbdan izinsiz taşra kalanı ertesi hâna komazlar ve her şeb ba‘de’l-ışâ kapuların sedd edüp girüp çıkana rızâ vermezler.

Der-ilm-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle bin seksen aded bâzâr-ı hüsn dükkânlarıdır, ammâ gâyet müzeyyen ve şîrîn ve tertîb üzre binâ olunup cümle esvâkları üzre Haleb şehri ve Bursa şehri gibi kab örtülü sûk-ı sultânîdir, lâkin örtüleri kârgîr kemer binâlar değildir. Serâpâ kalın direkler üzre mestûrdur. Cümle şâhrâhları pâk kaldırım döşelidir ve bir şîrîn kârgîr binâ bezzâzistânı var. Cemî‘i Hind ü Sind ve Arab u Acem ve Leh ü Çeh’in zî-kıymet metâ‘ları bu şehirde bî-kıymet bulunur. Hattâ Dobra-Venedik ve Büyük Venedik bu şehre üçer ve ikişer konak yakın olmağile Zadra ve şibenik ve İspilet iskelelerinden bu şehre bir iki günde komor bârgîrleriyle bî-hadd ü bî-kıyâs ecnâs-ı mütenevvi‘a libâs-ı akmişe-i fâhire ve vâlâ-yı kâlâ-yı hârâ-yı nâdireler gelir, ammâ Çukacılar çârsûsu ve Gazzâzlar bâzârı ve Kazancılar bâzârları cümleden âbâdânlardır. (–)

Der-fasl-ı cusûr-ı imâristân: Nehr-i Milaçka üzre cümle yedi aded cusûr-ı kavîler vardır. Cümleden Hünkâr köprüsü (–) göz bir alçak cisirdir, ammâ vâsi‘ ve tavîldir kim tûlu iki yüz elli adımdır. Andan Hacı Hüseyin köprüsünün târîhidir:

Göricek itmâmını hâtif dedi

Köprüyü Hacı Hüseyin kıldı tamâm.

Sene (–)

Ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–).

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Bu mezkûr cisirlerden yukar[ı] Mevlevîhâne kurbunda nehr-i Milaçka üzre bir bend-i azîm binâ vardır kim ***[130a]*** bu şehrin cemî‘i odun kesenleri nehr-i Milaçka başında olan kûh-ı bî-sütûnlardaki ormanlarda dıraht-ı müntehâları kesüp odun ederler ve herkes kesdüğü odunlarına birer gûne kesik kertik kesüp kertikden nişân edüp herkes odunların nehr-i Milaçka’ya atar. Ba‘dehû cümle keraste ve hatablar su ile cereyân ederek mezkûr bend başında karâr edince odun sâhibleri gelüp birbirlerinin kertiklerine bakup odunlarına ipler takup evlerinde yakup zevk ederler. Bir turfa acâ’ib ü garâ’ib ibret-nümâdır. Ve bir ibret dahi bu şehirde karı ve buzu saman içine koyup mahzenlerde hıfz ederler. Ba‘dehû mâh-ı Temmuz’un şiddet-i hârında billûr gibi buzları vişne hoşâblarına koyup buz pâreli hoşâb yerler.

İbret-nümâ-yı diğer, bu şehirde (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-îrâd-ı mutalsamât-ı üstâdân: Bu şehirde zamân-ı cehele-i fecereler asırlarında Lipve nâm bir üstâd-ı be-nâm niçe tılsımâtlar edüp niçeleri Hazret-i Risâlet-penâh sa‘âdetle rahm-i mâderden müştak olup sahîfe-i rûzgâr-ı zorkâra kadem basdıklarında hayr-mukaddem olup Bağdâd’da Enûşirvân’ın tâk-ı kisrâsı ve Urfa şehrinde âteş-i Nemrûd sönüp niçe alâmetler zuhûr etdikde Ayasofya kubbesi ve bu şehirde Milya deyri kubbeleri münhedim olup bu şehrin niçe gûne tılsımâtları ser-nigûn olup illâ fâre, ya‘nî kesegen, Türkçe sıçan dedikleri muzırrın tılsımâtı kalır. Hâlâ şehr-i Sarây’da

sıçan nâdir olduğundan Bosnasarâyı‘nda dahi kedi nâdirdir.

Ve cemî‘i halkı hisâb küttâbı tüccâr tâ’ifesi olmağile,

“Bir kedinin bir günde birer akçe masrûfu olur” deyü kedi beslemezler ve eğer beslerlerse nân pâre vermezler.

Ve cemî‘i zamânda kediyi sofra başına getirmezler. Eğer hatâ’en bir kedi ta‘âm başına gelirse azar edüp, “Yürü, seni Allâh sıçan avlamak içün halk etmişdir” deyü kediyi döğüp söğüp kovarlar. Hattâ Banyaluka şehri halkı Bosnasarâylıyı bu kedi hakkında mezemmet edüp derler kim,

“Sarây halkı hisset ve denâ’etlerinden [59] hadîs-i şerîfine âmil olmayup evlerinde cuhûd gibi kedi beslemezler ve tüccârları bir kerreden gayrı ta‘âm yemez” derler ve,

“Bir kerre bir Sarâylı ta‘âm yerken ehli bir maçi kediye ekmek verdiğiyçün ehlini boşamışdır” deyü Banalukalı Sarâylıyı zemm ederler, ammâ belki hilâf ola, zîrâ Sarây halkı mün‘im ve sofra sâhibleri garîb-dost âdemlerdir.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı eşkâl-i insân: Âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan ve yazı yaz ve kışı kış olduğundan cemî‘i halkının reng-i rûları humret üzredir, zîrâ bu şehrin cânib-i erba‘ası yaylalardır ve âb-ı hayât suları firâvândır. Anıniçün ahâlîleri zinde cân-ı cânândır. Hattâ niçe bin ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ve mu‘ammer ve Zâl-ı zamân olup kuvveti gitmiş ve hey’eti yitmiş ve ömr-i müsemmâsı yüz yetmişe yetmiş, gitmiş ve cimâ‘ [u] musâhebetden kalmış olurlar, ammâ cümle ünâsı pâk-i‘tikad ve mü’min ve muvahhid ve sâhib-i vera‘ ve gıll ü gışdan berî kimesnelerdir kim cümle sağîr ü kebîri ve bay u gedâları gâyet musallîdirler. Hattâ çârsû-yı bâzârda akçe sayarken ezân işitdikleri gibi “*Lebbeyk Allâhüm*” deyüp akçeyi meydânda bırağup dükkânların kapamadan gürûh gürûh câmi‘e giderler. Edâ-yı salâtdan sonra yine ticâret ederler, zîrâ cemî‘i halkı “el-kâsibu habîbullâh” deyü ticâret ederler ve aslâ batıyyü‘l-hareke olup tembelân-ı Horasan olan ma‘rifetsiz âdemi sevmezler. Elbette bir ma‘rifet ile kifâflanan âdeme ri‘âyet edüp ehl-i kelâm ve ehl-i kemâl âdemlere zekât dahi verirler ve hacıyân, gâzîyân, tüccârânı gâyet çokdur. Cümle halkı Boşnakca ve Türkçe ve Sırf ve Latin ve Hırvad ve Bulgarca tekellüm ederler.

Der-fasl-ı sitâyiş-i mahbûb [ü] mahbûbân: Cemî‘i sıbyânları on yaşına girdikde tâ otuz yaşına girince pençe-i âfitâb ve mehtâb mahbûbları olur, zîrâ âb-ı hoş-güvârının hükmü oldur kim âdemin etini şahme-misâl yumuşak edüp ser-i mûdan eser geç hâsıl olup sıbyânları genç olurlar. Ve cümlesi hüsn ü cemâl ve hüsn ü hulk ve hüsn ü ülfet hüsn-i kelâm ile muttasıf mahbûbları var. Gâyet mümtâz ve ser-firâz ve ser-bülend ve dilârâm mahbûbları olur kim herbesa(?) ta‘bîr etdikleri gılmân-ı cüvânânları birer Yûsuf-ı Sânî olduklarından gayrı nehr-i Milaçka’nın te’sîriyle cümle gulâmları huddâmân olup garîb-dost olurlar. Cemî‘i büldânların evsâfından bunun dilberânı evsâfı meşhûrdur, zîrâ hâlâ bu asrın avâm-ı nâsı ve ehl-i irfân-ı rind-i kallâşânı bu şehre dilber kânı derler. Hattâ Fâtih Sultân Mehemmed Hân Bosna diyârın feth etdikde latîfe-âmîz olmak içün Hersekzâde Ahmed Paşa’ya hitâben buyururlar kim,

“Askerimiz henüz hidmetkâr yerin {buldu} ve bekârlıkdan kurtuldu ve cümlenin yüzleri

güldü, ammâ biz de henüz akça oğlana mâlik olduk” demişler, ammâ hakîkatü‘l-hâl havâsının (letâfetinin) letâfetinden ekmeği ve gılmânları beyâzü‘l-levndirler ve tâzeliklerinde her biri bir peri rû, sîmîn beden ve ince miyân ***[130b]*** ve nerm ü râm mahbûbü‘l-kulûb ve sâhib-cemâl ve latîfü‘l-i‘tidâl hûb-manzar ve peri-peyker ve gül-çehre mü’eddeb ve sâlih-i pür-behre necîb ü reşîd gılmân-ı pür-nûrları var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı esmâ-i râcilân-ı merd-i meydân: Ekseriyyâ bu diyâr halkının esmâları tahfîf-i kelâm ile Muhammed ismine Maho ve Ahmed’e Ahmo ve şa‘bân’a şabo ve İbrâhîm’e İbro ve Zülfikâr’a Zuko ve Hasan’a Haso ve Hüseyin’e Hüso ve Ca[‘]fer’e Cafo ve Süleymân’a Sülo ve Ramazân’a Ramo ve Alî‘ye Alo derler. Lakabları dahi Lübzâde ve Filibzâde ve Koskızâde ve Lâfîzâde ve Çovozâde ve Yunakzâde ve Döşözâde misilli lakabları vardır.

Der-ayân-ı esmâ-i gulâm-ı çâkerân: Ekseriyyâ kölelerinin isimleri Hûrem, ya‘nî Hürrem ve Behlûle ve Yoro ve Safo ve Hoyrad ve Fehrâd Kînân, ya‘nî Ken‘ân ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) misilli esmâları var.

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân: Evvelâ a‘yân [u] kibârı gâyet firâvân-ı kübbârân kimesneleri cümle saya çuka ferrâce ve saya kontoş ile semmûr kürk geyerler ve vakt-i şitâda Bosna’nın kırmızı makbûl tilki nâfesi ve tilki boğazı kürk ile atlas haftân geyerler, zîrâ bu diyârda çuka ve atlas bî-kıymetdir ve pâypûşları serâpâ sarı ve destârları başdan başa hünkârî ve hezârî mutallâ dülbend sarınırlar. Vasatü‘l-hâl olanlar kezâlik İskerled çukalar geyüp kubâdî pabuçlar ile reftâr edüp şitâ eyyâmında Dobra-Venedik’in siyâh makbûl kuzu kürkü geyerler. Ednâyâne halkı kezâlik çukalar geyüp niçesi başlarına serhadli yeşil kalpak geyerler.

Der-sitâyiş-i mahbûbe-i bânûyân-ı nisvân: Ekseriyyâ nisâ makûleleri Râbi‘a-i Adeviyye mertebesinde ehl-i perde sâhib-cemâl havâtînleri var, ammâ cemâlleri mestûrelerdir, lâkin hüsn-i cemâlde ve lutf-i i‘tidâlde olup kelimâtları cümle mevzûn ve dişleri dürr-i meknûn ve geysû-yı müşk-i amber sârâların sarkıtdıklarında bir cihetde uşşâkı mu‘âheze edüp hallâlarının cânlarına bin cân ü dil ile kendülerine niçe dili akıdırlar. Söze gelseler bedî‘ü‘l-beyân ve fasîhü‘l-lisân hulvü‘l-kelâm havâtînleri var ve duhter-i pâkîze-ahterleri gâyetü‘l-gâye perhîzkâr bâkire bintânları var kim henüz her biri birer dâne-i dürr-i yetîm-âsâ gonca-femm-i nâ-şüküfte ve birer dürr-i nâ-sufte Meryem-âsâ kızlardır. Eb [ü] cedlerinden mâ‘adâ er yüzün ve merd sözün istimâ‘ etmemişlerdir.

Der-ayân-ı nâmhâ-yı bintân u zenân: Ekseriyyâ havâtîn ve bintânlarının esmâları Sâliha ve Sâbiha ve Râziye ve Marzıye ve Meryem ve Hümâ ve Havvâ ve Ümmühân ve Nâdire (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) misilli esmâları var.

Ta‘rîf-i nâmhâ-yı cevâriyân: Ekseriyyâ câriyeleri Sırf ve Bulkar beslemeleri ve Macar ve Hırvat câriyeleri çokdur kim esmâları bunlardır:

Mâhiye (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i kabâ-yı tâ’ife-i nisvân: Ekseriyyâ nisâ tâ’ifeleri cümle çuka-i ahdar ve ahmer ve gûnâ-gûn geyüp sarı pabuç ve iç edik geyüp başlarında zî-kıymet terpûş takye ve dîbâ

takyeler üzre beyâz dülbend üstlük ile siyâh peçe geyerler, ammâ nâdir gezerler.

Der-zikr-i esmâ-i eşrâf [u] a‘yân: Evvelâ velî-ni‘amlarımızdan Musli Efendizâde (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-fasl-ı mu‘allimân-ı cerrâhân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân:

……………. (1.5 satır boş)………………..***[131a]***

Menâkıb-ı mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Evvelâ büdelâ ve ümenâ ve nücebâ ve nükebâ mertebesinde mecâzıbân-ı İlahî **Abdî Çelebi** bir pîr-i nâ-tüvân aşk-ı İlahî ile sermest [ve] medhûş hemîn-i zamân bî-hûş sâhib-i rumûz [ü] künûz kimesnedir. Niçe bin kerâmât-i aliyyesi zâhir ü bâhir olmuşdur, ammâ hakîr anda iken bir gün Abdî Çelebi çârsû-yı bâzârda gezüp,

“Bire kaldıra, bire harara doldura, bire dura ve bire vura, söndüre, durma hay bire gitdi Sarây, vay kıra asa basa duta dura” deyü feryâd edüp gezerdi.

Hikmet-i Hudâ ol gece Kazgancılar çârsûsunda bir ıhrâk-ı azîm olup niçe bin dükkân ve hânedânlar yandı. Birkaç günden Melek Ahmed Paşa efendimizin şehir subaşısı nâ-şer‘î işde bulunup gulû-yı âm ile subaşıyı pâre pâre etdiler. Melek Paşa dahi ol katlde bulunanların cümlesin asup basup kesüp kırdı. Sonra ertesi gün Abdî Çelebi,

“İşde ey öldü, kimisi de ey şehîd oldu” deyü gezerdi. Böyle bir bî-nevâ cân idi kim bıyıkları ve sakalı fetile fetile olmuşdu. Niçe menâkıbları var, ammâ müsveddâtımızın tahammülü yokdur.

Andan **Deli Nisâ Kadın**. Bu dahi sâhib-i keşf, celâl sâhibi, meczûbe bir hatundur, ammâ salâh hâlinde ve perhîzkâr summun bükmün gezerdi.

Der-vasf-ı ekâlîm-i arz-ı büldân: Be-kavl-i Batlîmûs bu şehir iklîm-i (–) vasatında olup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) derece (–) dakîkadır. Anıniçün kışı şedîd olur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı tâli‘-i imâristân-ı üstâdân: Kühhân-ı selef kavillerince bu şehri ibtidâ Dubrovnik Kral binâ etdikde sa‘d sâ‘atde ve tâli‘-i meymûnda temel bırağup amâr etdikleri burc-ı kavs ve beyt-i Müşterî nârîdir. Anıniçün hâlâ amâr olmada ve halkı kâr etmede, ammâ şehir gâhîce yanmadadır.

Bî-medh-i kenîse-i kefere-i râhibân: Cümle (–) aded kefere kenîsecikleri vardır, ammâ çanlı manastırları yokdur. Sırf ve Latin keferelerinin düyûrları ma‘mûrdur. Fireng ve Urûmlar dahi bu deyrlerde âyîn-i bednâm ederler. Yahûdîlerin ancak bir sinagoları var. (–) (–) (–)

Alâmet-i me’kel-i dâr-ı it‘âm-ı imârât: şehr-i Sarây’da cümle yedi yerde âyende vü revendegân müsâfirîne ulemâ-yı sûhtevât-ı mücâvirîne dârü‘z-ziyâfe-i me’kelhâneleri vardır. Evvelâ imâret-i Koca Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa ve Koca Mehemmed Paşa Süleymân Hân’ın mi‘mârbaşısı Mi‘mâr Sinân binâsıdır.

Der-kâr [u] kisb-i ahâlî-i ricâlât: Bir fırka halkı serhad gâzîleridir. Bir zümresi ehl-i hidmetdir ve bir sınıfı ehl-i esnâfdır ve bir kavmi ekseriyyâ tüccârdır ve bir bölük halkı paşalara ve ağavâtlara sekbân yazılup mîrî mâl tahsîl ederler. (–) (–) (–) (–)

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât: Dağı ve taşı çok olmak ile dânedâr buğdayı Istarı Ulah’dan ve Hersek’den gelir, ammâ Sarây hâkinde darı ve kırah ve şa‘ir ve bakla ve mercimek ve nohud ve heldine nâm bir şey biter. Andan bir gûne bal gibi lezîz ekmek olur kim âdem yemek ile doymaz, lâkin darı ekmeği gibi ıscak yemekler sovuğı taş gibi olur ve yulaf ve çavdar ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) çok olur.

Bu diyârda olmayan nebâtât [u] eşcârât-ı müsmirât: Evvelâ servi ve sanevber ve şimşâd ve ar‘ar ve zeytûn ve incir ve turunc ve limon ve nar ve hurma ve bâdem ve ınnâb ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu gûne şeyler yokdur, ammâ Hersek’de ve Mostar’da ve leb-i deryâlarında hurmadan gayrı meyve var.

Der-medh-i ni‘met-i uzmâ-yı me’kûlât: Evvelâ hâs ve beyâz Latin somunu ve ruçka çöreği, ya‘nî kahvealtı yenir bir gûne yağlı çörekdir kim âdem yemek ile doymaz ve tavuk böreği ve kaymak baklavası ve gûnâ-gûn otlu çobraları ve meşe odunu isinde kurumuş koyunun ve sığırların is pasdırması yahnisi ve kapusta, ya‘nî lahana turşusu ve surutka peyniri ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlar cümle memdûhdur.

Sitâyiş-i me’kûlât-ı fevâkih-i müsmirât: Evvelâ hoşhorca üzümü ve Mevlevihâne kirazı ve gayrı yerlerde vişnesi ve yere basmaz emrûdu ve elması ve eriği (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûrdur.

Der-beyân-ı envâ‘-ı meşrûbât: Evvelâ eyyâm-ı bahârda bu şehir içre niçe kerre yüz bin fıçı keçi süd[ünde]n kâmil üç ay surutka suyu, ya‘nî peynir suyu edüp çârsû-yı bâzâ[r]da fıçı fıçı surutka satarlar. Cümle halkının tabî‘atların müshil edüp reng-i rûyları humret üzre olur, ammâ sarı keçi südünden edenin surutkasın yağmâ edüp nûş ederler. Hakkâ ki gayrı diyârlarda dahi be-kavl-i hukemâ sarı keçi südü bahâr eyyâmında hoşdur kim vücûdda olan safra ve sevdâ ve balgam ahlâtı cümle mahv eder. Ve vişnâb suyu ve hardaliyyesi ve bal suyu dahi keyif verir, ammâ bir nev‘a ramazâniyye derler, müselles gibi üzümden olur. Ol dahi âdemi ayağından alır, lâkin bu ramazâniyyenin al alalı imâmlarda bulunup ***[131b]*** ibâdete takviyet verir latîf şerbetdir, ammâ şarâbı içen nikbetdir deyü ta‘ayyüb ederler ve mest [ü] medhûş olan bu şehirde makhûr ve mezmûmdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Cümle yigirmi altı bin gaytân ve bâğ-ı cinîn ve hadîka-i ravza-i rıdvânlardır kim her birinde birer âb-ı nâblar cereyân edüp gûnâ-gûn maksûreler ile ârâste ve havuzlar ve şazrevânlar ile pîrâste olmuş bâğ-ı İremlerdir.

Der-ayân-ı seyrângâh-ı erbâb-ı levendât: Evvelâ nehr-i Milaçka kenârında teferrücgâh-ı Mevlevîhâne, andan yukaru mesîregâh-ı Tekyecik Korusu, anda bir gûne âbdâr ve lezîz kiraz-ı la'lgûn olur kim âdem yemeden doymaz.

Andan teferrücgâh-ı nehr-i Sarây, bu nehir kenârına cümle şehr-i Sarây'ın erbâb-ı merâmı hayme vü hargâhlarıyla bu nehir kenârında meks edüp beşer onar vukıyye gelir alabalıkları olur kim her biri murassa' yed-i kudret ile zer-nişân olunmuş mâhîlerdir ve gayrı niçe yüz elvân semekleri seleler ile dâma düşürüp lezîz tereyağıyla pişirüp tenâvül edüp ayş [u] işret edüp ibâdet ederler.

Ve mesîregâh,

……………. (2.5 satır boş)………………..

Der-kenz-i sun'-ı Hudâyî me'âdinât

Bu eyâletde dokuz gûne ma'âdinler var kim gayrı diyârın hâk-i pâkinde üçü bulunmaz. Hattâ bu Bosna diyârında altun ma'deni dahi vardır, ammâ hâsılı harcına kifâyet etmedüğünden Ferhâd Paşa küm etmişdir, ammâ kal'a-i Serebreniçse'de bir gûne sîm-i hâlis çıkar kim Novaborda kasabasında ve Selânik kurbunda Sidirkapsi şehrinde eyle fıdda-i hâlis çıkmaz. Ve hacer-i nora, ya'nî hırızma bu diyârda olur. Hattâ müverrihân-ı Latin eyle tahrîr etmişler kim Hazret-i Süleymân'ın Belkıs Hatun'ı gâyet kıllı olmak ile Bosna halkının ecdâdı Posnak div ol nora ma'denin Hazret-i Süleymân'a hedâyâ götürüp isti'mâl etmesin ta'lîm etdikde Belkıs Hatun ol noradan sürünüp nûrun alâ-nûr olup Süleymân Nebî safâlar etdikde Posnak dive du'â edüp "Vilâyetin ma'mûr olup tenâsül-i evlâd bulasın" buyurmuşlar.

Latin müverrihleri eyle yazmışlar kim "Bizim ceddimiz Posnak divdir. Anıniçün dağlarımızda enine ve uzununa büyümüş div-sıfat, div-kadd âdemlerimiz olur" ve bu diyâr kavminin ismine Posnak'dan galat Boşnak derler.

Andan hacer-i lâciverd ma'deni olur, ammâ Firengî gibi bin reng değildir. Ve kurşum ma'deni olur. Anıniçün bu Sarây şehrinde kurşum ile örtülmüş imâretler çokdur. Ve nühâs-ı hâlis ma'deni olur, ammâ nâdirdir, lâkin "içinde altunu vardır" dirler. Anıniçün Bosnasarâyı'nda işlenen bakır âvânîleri Belgrad ve İslâmbol ve Kastamonu ve Tokat'da işlenmez. Hattâ altun ile mutallâ gûnâ-gûn şem'dân ve buhûrdân ve gülâbdânlar işlerler kim görenler anları zeheb-i Bundukanî zann eder. Ve hadîd ma'deni gâyet çokdur. Hattâ Foniçsa nâm kasaba dağlarında bî-hadd ü bî-kıyâs demir meğer Sofya-i sâfiye Samakov'unda çıka ve bu Foniçsa kasabasında işlenen demir silâh âlâtları şehr-i Virene'de ve Taşlıca'da ve Çaniçse kasabalarında işlenmez. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı ahâlî-i lehce-i mahsûs-ı ıstılâhât: Evvelâ her sabâh yedikleri ta'âm-ı futûra ruçka der[ler]. Osmânlı mâbeyninde bir ma'yûb şeydir. Hattâ bir gün Hacı Beşâret nâm dostumuz bir gün ale's-sabâh bu hakîre der kim,

“Gele Evliyâ Çelebi, bizüm odalı düşmanlar hammâma gitdiler. Odam tenhâdur. Seni bize götüre, sana ruçka yedireyim” dedikde, hakîr şaşup gûnâ-gûn fikr-i fâside vardığım Hacı Beşâret duyup,

“Bire bizim diyârda ruçka kahvealtı ta‘âmına derler” dedi ve çesteti paşa, ya‘nî âdil paşa derler. Ba‘zı Ervâm kavmi galat anlayup çeşteci, ya‘nî cöğürcü paşa dedi zann ederler (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Der-fasl-ı lisân-ı Boşnak ve kavm-i Hırvat

Bu diyâr kavmine elsine-i nâsda Boşnak derler, ammâ değillerdir, zîrâ bosgak sağır kâf ile div keferesi demekdir, ammâ bu diyâr halkına Bosnevî desen hazz ederler. Hakkâ ki lisânları ve kendüleri pâk ve kadir-şinâs âdemlerdir ve lisânları yine Latin lisânına yakındır, ammâ bir gûne ıstılâhât [u] ibârâtlar ile tekellüm ederler kim niçe kelâmları nesir ve manzûm vaki‘ olur. ***[132a]***

Evvelâ bey‘ ü şirâ mahallinde mâl hisâb etmeleri böyle add olunur:

yedno	*dıva*	*tıri*	*çetri*	*pet*
1	2	3	4	5
şes	*sedem*	*osem*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

Ve bu şehr-i Sarây’ın ârifân-ı nâzikân musannifînleri lugat-ı Fârisî‘de şâhidî kitâbına nazîre lisân-ı Bosnevî üzre bir lugat etmişler kim bir iki bahri böyle tahrîr olunmuşdur:

Der-vezn-i *fâ‘ilâtün*

Boğ tanrı **yedno** birdir hem **yedino** vahdetî

Duşe cândır **çoyik** âdem dirligidir **jiveti**

Hem ferişte **angil** oldu göklere de **nebesa**

Ray cennet **ray-niki** oldu demek cennetî

Moma kızdır **prah** tozdur **tırağ** izdir **put** yol

Viseko yüksek **nizeko** alçak u hem **nizeti**

Der-bahr-i âhar vezn-i *müfâ‘aletün*

De yıldırıma **gorom** dahi **snig** kara sovuga **zima**

De **peç** furun çeneye **korom poloro** yarım tütüne **dema**

Yoruldı **umori** nârına **gori** kaçana **pezi tran** kura

Peçine akar **peçnele** pişirdi **de kako’n** ne idi yema

Hekîm **legar** de **muja** sağar **milko ne** süd yoğurd **kasliva**

Borun çubuk **volot ne** çit sinire **jila** meşeye **şema**

Jaludu şu'le **sıvika** mûma anaya **mama** ataya **kaka**

Ve hem karıya denildi **baba** yetişmiş olan gıza de **moma**

şehâ nezaret diriğ-i Hudâ çü gedâ nazar-ı şümâ

Bahr-i âhar der-vezn-i *mütef'âilün*

Tohuma **bsema** ada da **ima** balığa **riba** balığı satan

Ana de **rya** dedi borca **duğ** dahi **buzğ** vekîl satan

Dahi hem dağa dediler **gore** çam ağacına dediler **bor**a

Ve **sobra** dahi pala sıklığı **keten** örüli **belten**

şolor de bize dahi dikmege dedi **şasti** dahi **poslovat**

De işlemege br **suhe morve** hem dedi **lan** keten

Köke de **koron duboko** derin **şibroko** yassı ve **duğo** uzun

Bahr-i âhar, ya'nî bahr-i *tavîl*

Vodüna sulı çamura **kalu** çamura batan ana de **baltan**

Kazın adı hem dahi ördeğün biri **patka**dır biri **guska**dır

Arı **ijderal** adı turnanın dahi **çapla**dır balığı yudan

Golup de hem gügercine **girlo** kanat ve mehr **mecat**

Gemi **laga**dır ve **more** deniz **unont** olan boğulup batan

Neke bat yunak tğodi peji tserav pijre isterce meke

Olımaz yiğit kalıcı kişi geriye bakan yüregi atan

……………. (2.5 satır boş)………………..

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Bosnasarây

Bu rûy-ı arzda evvelâ Sarây isimli (–) aded şehr-i Sarây vardır. Evvelâ Anadolu'da Aksarây ve Acem ile Gürcistân ve Dağıstân mâbeynehümâlarında Tabesarây ve Heyhat sahrâsını ubûr edüp nehr-i Edil kenârında hâlâ diyâr-ı Maskov'da şehr-i Sarây ve Rûm'da Vize Sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ bu Bosnasarây'ı hâlâ cümleden ma'mûr u müzeyyen ve âbâdân bir şehr-i sengistândır, ammâ şehrin zîr [ü] bâlâsında bî-hadd ü bî-pâyân âb-ı revân aynân-ı tecriyân firâvân olup her tarafı gül [ü] gülistân ve müşebbek hadîka ve ravza-i rıdvân misilli lâ-yu'add bostânlar ile bezenmiş bir düzenmiş şehr-i şîrîndir.

Hamd-i Hudâ günden güne ma'mûr olup âdem deryâsı olmakdadır kim beher yevm bu şehir içre ikişer bin koyun boğazlanır ve sene başında kırk bin aded semiz yayla koyunların âteş-i isde(?) kurudup pasdırma ederler ve niçe kerre yüz bin fıçı lahana turşusu salamura ederler.

Ve niçe bin semîn sığırları dahi zebh edüp pasdırma ederler ve bahâr mevsiminde üç ay niçe kerre yüz bin fıçı sarı keçi südün surutka ve peynir ederler.

Ve beher yevm muhtesib ağa defteriyle altışar kerre yüz bin ekmek yenir. Evlerde pişen nânpârelerin hisâbın Rezzâk-ı âlem bilür. Tâ bu mertebe ni‘met tenâvül olur âdem deryâsı bir şehr-i mu‘azzamdır.

Ve benî Âdemi gâyet mehâbet ve selâbet ve şecâ‘atde Sâm ve Nerîmân-sıfat fetâ bahâdırânları hadden efzûndur. Hattâ Budin ve Egre ve Kanija ve Bosna eyâleti serhadlerinde cümle yedi yüz altmış aded serhad kal‘aları vardır. Cümlesinin gâzîleri bu Bosna serhaddi gâzîlerindendirler kim şeb [ü] rûz her tarafın kâfirleriyle ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ederler ve halkı gâyet mu‘ammer olup tenâsül bulurlar. Hattâ Cenâb-ı Bârî yârî kılup ol şehre ve kurâlarına ol kadar evlâd [u] ensâb berekâtı vermiş kim her mahalle şâhrâhlarında ciğer-kûşe püserânlardan geçilmez. Gâyetü‘l-gâye sıbyân-ı ebcedhânı çokdur, *zâdekallâh*. ***[132b]***

Der-fasl-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Bosnasarây

Enderûn [u] bîrûnda olan sa‘îd ve sü‘edâ ve şehîd [ü] şühedâ ve evliyâü‘l-ârifîn ve esfiyâü‘l-vâsilîn hüccullâhi ale’l-âlemîn *radıyallâhu anhüm ecma‘în ve kaddesenâllâhu bi-sırrıhi’l-mübîn iste‘antü billâhi ve bihi’l-avn.*

Evvelâ şehr-i Sarây’ın tâ ortasında Hüsrev Paşa câmi‘ine muttasıl bir kubbe-i pür-envâr içinde sâhibü‘l-hayrât ve’l-hasenât,

Ziyâret-i Husrev Paşa: Bâb-ı mu‘allâsının atebe-i ulyâsı üzre çâr-kûşe bir mermer üzre celî hat ile târîhi budur:

Kale dâ‘îü‘d-du‘â târîhahu

Rahmetü‘l-mâcid aleyhi külle yevm

Sene (–)

Bu vezîr-i Âsaf-dilîr Sultân Bâyezîd-i Velî‘nin duhter-i pâkîze-ahterinden müştak olup hayli mu‘ammer olup otuz üç sene kâmil Bosna serhaddi vâlîsi olup Venedik kâfiri destinden dest-i kahr ile yüz yetmiş pâre kal‘a feth etmişdir. Hâlâ Bosna serhaddinde kırk bir câmi‘lerde hutbeleri ve üç yüzden mütecâviz evkâfları var ve bizzât na‘şe-i mübârekeleri câmi‘inin solunda mermer içre bir serâmed kubbe-i âlî içinde âlî kadre mazhar olup âsûde yatır kim cemî‘i cemâ‘at-i muvahhidînler câmi‘ine girüp çıkdıkça rûh-ı pür-fütûhiyçün birer Fâtiha tilâvet edüp geçerler, *rahmetullâhi aleyh*.

Ve bu Gâzî‘nin kubbesine muttasıl yine rasâs-ı hâs ile mestûr bir kubbe-i ma‘mûr içinde,

Ziyâret-i Gâzî Murâd Paşa: Kapusu üzre târîhi budur:

Mîr Murâd çünkim

Dünyâdan etdi rıhlet

Her kim işitdi dedi

Cân-ı Murâd'a rahmet Sene (–)

Ve ziyâret el-mevlâ Oğlan Mustafâ Efendi: Husrev Paşa câmi'i sâhasında medfûndur.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu şehr-i azîmi alâ kadri'l-imkân seyr [ü] temâşâ edüp Melek Ahmed Paşa efendimizin müsellimi Sarı İbrâhîm Ağa ile ve gayrı a'yân-ı kibâr ile vedâ[']laşup,

Bosnasarâyı'ndan Helvine kal'ası muhâfazasında Melek Ahmed Paşa efendimize gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ şehr-i Sarây'dan *bism-i İlâh* ile çıkup cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Ekşisu

Üç yüz hâneli bâğ u bâğçeli kâfir ve müselmânlı ma'mûr köydür, ammâ hikmet-i Hudâ bu köyün kurbunda birkaç yerde sucuğazlar kaynar. Her birinin birer gûne lezzetleri ve tabî'atları var, ammâ biri gâyet müshildir kim Mahmûda ve habbü's-selâtîn ve hükemâların müshil şerbetlerinden şedîddir. Hattâ bahâr eyyâmlarında surutka südü içmeyen bu sudan nûş etdikde eğer su aşağı akarken aşağı alsa aşağıdan amel eder. Eğer su cereyân ederken suyu yukarlak alsa yukardan istifrâğlar edüp safra ve sevdâ ve balgam ve solucan ve namâzbûr ta'bîr etdikleri ahlatdan tabî'atda bir şey komayup âdemin çehresi verd-i ahmer-gûn olup münevver olur.

Bir ayn dahi var. Andan nûş edenin hâli kabz üzre olur. Bir kaynak dahi var. Bir âdem anı vücûdunda olan temregeye ve dâ'ü's-sa'lebe ve gûnâ-gûn cereblere hattâ Fireng zahmetine mübtelâ olanlar vücûduna sürseler, gerçi yakar, ammâ vücûd-ı benî Âdem'de bir illet komaz. Hattâ niçe yıllık behak marazın dahi def' eder.

Ve bir ayn dahi var, ammâ sehel sarı şekillidir. Ekseriyyâ fukarâlar bu suyu gûnâ-gûn çorbalara koyup limon suyundan ve gül sirkesinden lezîz ta'm verir bir gûne lezzetde ekşi sudur. Bu aynın ismiyle gayrı uyûnlara dahi ekşi su derler, ammâ her biri birer gûne lezzetdedir.

Ve bu suya muttasıl hikmet-i Hudâ bir âb-ı hayât var kim gûyâ âb-ı nâbdır. Bu mezkûr sulardan her bâr niçe yüz Fireng hükemâları ve niçe bin tüccârân-ı berr u bihârânlar bu sulardan şişeler ile vilâyet vilâyet su götürürler.

Bu temâşâyı dahi edüp andan yine cânib-i garba,

Menzil-i kasaba-i Posovaça

Bosna mollasının niyâbeti ve (–) hâkimliğidir. Yedi yüz aded kiremitli ve tahta örtülü ve bâğ u bâğçeli ve bir câmi'li ve bir hânlı ve birkaç dükkânlı hammâmsız kasabacıkdır. Andan yine imâristân kurâlar geçüp,

Evsâf-ı binâ-yı Dubrovnik, ya'nî kal'a-i metîn Travnik

İbtidâ bânîsi Latin krallarından Dubrovnik binâsıdır. Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) derler ve sebeb-i tesmiyesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ba'dehû sene (–) târîhinde Latin keferesi elinden Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir. Hâlâ Bosna'nın hâk-i pâkinde paşanın hâssı olup voyvadalıkdır. Yüz elli akçe kazâdır kim nâhiyesi cümle (–) aded kurâlardır ve

zemîn-i kal‘a bir yalçın kaya üzre şekl-i muhammes bir seng-i tırâş ile mebnî bir küçük kal‘adır, ammâ sehel havâlesi ve cânib-i garba bir kapusu ve dizdârı ve neferâtları ve derûn-ı hisârda birkaç evleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi vardır. (–) ***[133a]***

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Travnik: Bu kal‘anın aşağı garb cânibinde bir dereli ve depeli ve kayalı ve topraklı yerde nehr-i (–) kenârında vâki‘ olmuş bâğ-i İrem-misâl şîrîn kasabadır. Bu nehir Uburça dağlarından gelüp bu şehirden aşağı nehr-i azîm Virbaza lisân-ı Boşnakca ya‘nî Söğüd suyuna karışır.

Aded-i mahallât-ı Travnik: Cümle on bir mahalle ve iki bin aded kârgîr binâlı tahtânî ve fevkânî kiremitli ve şindire tahta örtülü hânedânlardır ve cümle on yedi mihrâbdır. Cümleden kal‘a önünde Hasan Ağa câmi‘i kapusu üzre târîhi böyle vâki‘dir:

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Câmi‘un bi’ş-şerefi bi’l-mü’minîn Sene (–)

Dahi niçe câmi‘ler var, ammâ ma‘lûmumuz olan budur ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve çârsû içinde bir hânı ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı çârsûsu var, ammâ bezzâzistânları ve imâret ve medreseleri yokdur, ammâ ulemâsı ve oda sâhibleri çokdur kim cümle müsâfirîni hânelerine kondurup ikrâm-ı it‘âm ederler ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Hattâ bu şehir içre dağlardan ve bâğlardan binden mütecâviz kaynak ve uyûn-ı câriyeler cârî ve re[v]ândır. Hattâ bir aynü‘l-hayâtı var. Hikmet-i Bârî yaz günleri akar, kış günleri akmaz. Bu ise âdetullâha muhâlif bir sırdır, ammâ *“Yef‘alullâhu mâ-yeşâ bi-kudretihi ve yahkümü mâ-yürîdü bi-izzetihi”.* [60]

Memdûhâtından bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur. Yere basmaz nâm bir gûne tuhaf emrûdu olur. Bu kevnün bir diyârında olmaz. Hattâ Melek Ahmed Paşa’ya bu emrûddan kırk aded emrûd götürdüler. En müntehâsı bir vukıyye yedi dirhem geldi. Ba‘zısı üç yüz seksen ve üç yüz doksan dirhem geldi ve bu emrûdu bir gûne şerbet ile turşu ederler. Her biri gûyâ birer tulum baldır, ammâ bu turşu suyun içenlere keyf verir.

Ve bu şehrin âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbeleri çokdur.

Ve mesîregâh ve sayd [u] şikârgâh yerleri çokdur. Hattâ bu şehrin Sarây yolu üzre bir âb-ı revân kenârında tahta ile mebnî bir kasrı var, ârâmgâh-ı erbâb-ı dilândır. Hattâ bunun emsâli her su kaynakları başında birer gûne mastaba-i çemenzâr lâle-izâr yerleri var.

Ziyâret-i Gâzî İsmâ‘îl Baba: şehîd olduğu gün ol âb-ı hayât bunarın yarısı kan ve yarısı su akar. Hâlâ yine âb {yine şehîd olduğu günler bir hafta kırmızı kan gibi akar. Sun‘-ı Hudâ‘dır.

Ve Travnik şehrinin Vitez kasabası cânibine Travnik deresi kenârında **ziyâret-i Gâzî İbrâhîm Baba,** *kuddise sırruhu}*.

Bu şehri dahi temâşâ edüp yine cânib-i garba gidüp,

Menzil-i karye-i Uburça

Dağlar içre bir hıyâbân ve çemenistân yerde bâğlı ve bâğçeli ve beş yüz hâneli ve bir

câmi‘li ma‘mûr karyedir. Bu câmi‘-i pür-nûrun imâmı Mahmûd Efendi hâl sâhibi bir mazınne-i kerâme kimesnedir. Andan yine cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı kasaba-i azîm Üskopya Vakfı

Bosna sancağı kasabâtlarında bundan büyük kasaba yokdur. Bosna paşasının hâssıdır kim subaşısı hâkimdir ve Bosna mollasının niyâbetidir. Nehr-i Virbaz kenârında cenûbdan şimâle tûlânî vâki‘ olmuş bir şehr-i ma‘mûrdur ve nehr-i Virbaz Biyelemik ve Uluk dağlarından berü gelüp bu mahalden ubûr edüp aşağı Yayiçse kal‘ası altında nehr-i azîm Pileve’ye karışır. Nehr-i Pileve dahi Gölhisâr ve Varçal Vakfı kasabası dağlarından gelüp Yayiçse kal‘asının eşiği dibinde nehr-i Pileve beş minâre boyu kayadan uçup aşağı nehr-i Virbaz’a karışdığı mahalli görmeyen bu kevn-i kec-rûda bir şey görmüş değildir. Ba‘dehû iki nehr-i azîm bir olup aşağıda şehr-i Banyaluka içinden geçüp andan aşağı (–) mahalde nehr-i Sava’ya mahlût olurlar, ammâ nehr-i Virbaz bu Üskopya önünde gâyet lezîz âb-ı nâbdır.

Ve şehr-i Üskopya cümle otuz aded mihrâbdır. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen Malkoçzâde İbrâhîm Beğ câmi‘i târîhi budur:

Tahsîn künân güfteş.

Herkes ki dîdî târîh

Zî-ahsen-i mesâcid

Hem eşref-i cevâmi‘ Sene (–)

Niçe aded rûşen cevâmi‘leri vardır, lâkin mesâcidleri çokdur ve tekyeleri ve mekteb-i sıbyânları ve müte‘addid hânları ve bir aded hammâmı, ammâ ev hammâmları çokdur ve yüzden ziyâde dükkânları yokdur, ammâ cümle hâneleri iki bin aded tahtânî ve fevkânî kiremit ve şindire tahta örtülü kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlar var kim cemî‘i müsâfirînlere her hânedânlar mihmânhâne-i bî-minnet olmuşdur, zîrâ ahâlîsi mücâhidün fî sebîlillâh gâzî âdemlerdir.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır.

Ziyâretgâh-ı Gâzî : Andan yine bu şehrin cânib-i garbında nehr-i Virbaz’ı yüz bin renc-i anâ ile atlarımızla geçüp cânib-i cenûba gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i Akhisâr

Hakkâ ki dürr-i beyz-âsâ bir kal‘adır kim ibtidâ bânîsi Venedik kralı binâsıdır. Ol asırda bu kal‘anın ismi Perneçpe idi. Ba‘dehû sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth Mehemmed Hân fethidir. Ba‘de küffâr istîlâ edüp Selîm Hân-ı Evvel asrında Gâzî Hüsrev Paşa feth etmişdir. Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Kilis sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâdır ve nâhiyesi (–) ***[133b]*** aded kurâlardır.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Akhisâr: Cânib-i erba‘ası çengelistân ve ormanlı zemînde bir yalçın sa‘b kaya üzre şekl-i muhammes şeddadî taş binâ bir kal‘a-i bâlâdır kim dîvârlarının kaddi kırkar arşın bâlâdır. Melek Ahmed Paşa efendimiz kendü mâlıyla bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp bu kal‘a gûyâ nûr-ı mübîn ve bir sûr-ı gevher-nigîn olup içine müstevfâ cebehâneleri ve topların âmâde edüp dizdârı ve üç yüz aded neferâtların teftîş ve tefahhus edüp her gece mehterhânesi çalınup nigâhbânları gülbâng-ı Muhammedî getirirler, zîrâ Venedik kâfirlerinin Uskokları gelecek muhâlif boğazda vâki‘ olmuş kal‘adır, ammâ kaç adımdır ma‘lûmum değildir, zîrâ şimâlî ve garbî ve cenûbî tarafları çâh-ı gayyâ gibi uçurumdur. Ol taraflarda handakları yokdur, ammâ kal‘a kapusu tarafında yalçın kesme kaya handakı üzre asma cisri vardır, varoşa geçilir.

Ve derûn-ı hisârda ancak seksen aded hâne-i fukarâlardır, lâkin bunda bir Hünkâr câmi‘i ve cebehâne ve anbâr mahzenleri var. Çârsû-yı hammâmdan bir imâret yokdur, ammâ metîn kal‘a oldu, lâkin nehr-i (–) aşrı mağrib cânibine sehel havâlesi vardır, ammâ dörd cânibi derk-i esfel gibi uçuru[m] kayalı yerler olduğundan bu kal‘aya ol havâleden yürüyüş olup yanına varılmaz. Ancak kıble cânibinde bir büyük demir kapusu varoşa açılır ve bir uğrın kapucuğu dahi var. Andan hîn-i muhâsarada tâ suya inilir nihânî yolu vardır.

Der-beyân-ı varoş-ı Akhisâr

Cümle sekiz mahalle [ve] sekiz yüz aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hadîka-i gülistân ve bostânlı ve kiremitli ve tahta ile mestûr vâsi‘ hâne-i ma‘mûrlardır.

Ve cümle sekiz mihrâbdır. Cümleden mükellef ve ma‘mûr u müzeyyen Handân Kethüdâ câmi‘inin târîhidir:

Dedi Adnî ana çün bed’-i nazarda târîh

Cennet-i Adn’e müşâbih bu binâ-i bâlâ

Sene (–)

Mâʻadâ mesâcidlerdir.

Ve cümle üç aded tekye-i meşâyihândır. Cümleden Hazret-i şeyh Kâfî tekyesi tarîk-i Celvetî‘de fukarâsı mevcûd esmâları “Yâ Maʻbûd” kimesnelerdir.

Ve cümle üç aded mekteb-i püserândır ve cümle bir aded şeyh Kâfî hazretlerinin hânının kapusu üzre târîhidir:

Târîhini sorana budur cevâb-ı şâfî

Hânın binâsı çün der târîhi şeyh Kâfî

Sene (–)

Ve bir hammâmı var ve cümle seksen aded dekâkînlerdir, ammâ bezzâzistânı yokdur, {lâkin şeyh Kâfî‘nin} medrese ve dârü‘l-hadîs ve imâret-i me’keli vardır. Eyle şehr-i kebîr değildir, ancak bir serhad kalʻasıdır.

Âb [u] havâsı latîfdir. Suları şehre çam ağacından künkler ile gelir. Nehr-i (–) derler bir âb-ı hayâtdır, ammâ bu varoşa muttasıl Caʻfer Beğzâde nâmıyla müteʻârif bir zâʻim hânedân sâhibi bir merd-i meydândır kim her şeb hânesinde üç dörd yüz ata müsâfir yemi asılup niʻmet-i firâvânı mebzûldür ve bir bâğ-ı hadîka-i ravza-i rıdvâna mâlik olmuşdur kim içinde bir âdem gâ’ib olur. Gûnâ-gûn meyve-i âbdâr fevâkiheleri olur kim diyâr-ı Bosna’da meğer Mosdar’da ve Foça’da ola, ammâ bunun emrûdu ve gûnâ-gûn tüffâhı olur kim *“Ve râhin râhı râhın misle tüffâh”* [61] dedüği bu Akhisâr elması hakkında ola. Ve bu şehrin oğul balı ve bal suyu memdûh serhadd-i Bosna’dır.

……………. (1 satır boş)………………..

Ziyâret-i şeyh Kâfî hazretleri: Bu hâk-i pâk-i Akhisâr’da müştak olup kesret-i seyâhat ile cemîʻi ulûm-ı şettâya mâlik olduğundan mâʻadâ ilm-i kâfda lâ-nazîr olup yine arzu-yı sılâ-i rahm içün bu Akhisâr’a gelüp câmiʻ ve mesâcid ve medrese ve tekye-i dervîşân ve hân [u] hammâm ve mekteb-i sıbyân ve çeşmesâr-ı âb-ı revânlar ve bî-hisâb hayrât [u] hasenâtlar edüp bir vâsiʻ mahsûldâr mahalli cümle talebelerine ve muhibb-i kadîmlerine bu mahalde bir kasaba-misâl amâr edüp ismine hâlâ Nev-âbâd derler. Bâğ-ı İrem-misâl bir yerdir kim hâlâ günden güne amâr olmadadır.

Bu cây-ı İremde sâkin olup cümle fünûnda birer hummûs-ı Nahşivânî-misâl risâleler ve niçe mücelled kitâb-ı muʻtebereler ve ilm-i nahvda Kâfiye’ye şerhler etmişdir kim kırâ’at edenlerin şerha şerha yağı erir. Tâ bu mertebe müşkilât-ı te’lîfâtları vardır.

Baʻdehû [62] emrine imtisâlen dâr-ı fânîden dâr-ı bâkîye rıhlet edüp binâ etdiği medrese ve tekyesinde bir kubbe-i pür-envârın zîr-i zemîninde seccâdesi üzre hâzırdır dediklerinde hakîrin karârı kalmayup kabr-i şerîfine girdim. Hakkâ ki seccâde üzre ter u tâze uzanup yatır. Karîbü‘l-ahd olmağile şeref-i sohbetleriyle müşerref olmuş müsinn kimesnelerden su’âl etdim,

“Azîz-i merhûm kimyâya mâlik olup yigirmi dörd sâʻatde me’kûlât [u] meşrûbâtdan bir

şey tenâvül etmeyüp illâ kimyâ altununda onar dâne nohud kadar habbe altunlar yudup aslâ ekmek su yemezdi. Anıniçün kemâl-i riyâzât ile merhûm olduğıyçün cesed-i şerîfi çürümedi” deyü nakl etdiler.

Hâlâ meşhed-i şerîfi içi müşk ü amber-i hâm kokar, ammâ kefeni beyâz çarşaflar ile dahi mestûrdur.

Bu âsitâne-i sa‘âdet Akhisâr’ın önünde Nev-âbâd kasabasında şâhrâh üzre vâki‘ olmağile ziyâretgâh-ı âyende vü revendegân-ı erbâb-ı dilândır. *Rahmetullâhi aleyh.* ***[134a]***

Ba‘dehû Akhisâr’dan kalkup cânib-i cenûba giderken dağlar içre bir aynü‘l-hayât kaynar su başında Melek Ahmed Paşa bir müfîd u muhtasar bir kasr-ı müşeyyed binâ etmiş, ammâ suyu gûyâ buz pâredir. Anı ubûr edüp yine dağlar ve ormanlar içre gâfil gitmeyüp pür-silâh ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Köprez ve evsâf-ı yaylağ-ı Köprez

Bu karye sene (–) târîhinde Gâzî Fazlî Paşa müceddeden bir câmi‘i ve bir hânı ve bir hammâmı ve birkaç dükkânı ve yüz aded tahta ve çam kabuğu örtülü fukarâ hânesinin amâr edüp mu‘âf u müsellem etdi, zîrâ bu yaylada küffâr beher sene niçe bin âdem esîr ederdi. Anıniçün cümle Bosna eyâletine mutasarrıf olan vüzerâlar bu yaylada on bin asker ile yaylayup çam kabuğundan niçe bin hâneler binâ edüp muhâfaza eder.

Sitâyiş-i yaylağ-ı Köprez: Bu yayla eyle bir fezâdır kim Rûm ve Arab [u] Acem’de misli varise Erzurûm’da Bingöl ve Kayseriyye’de (–) ve Van’da cebel-i Sübhân ve Bursa’da kûh-ı Ruhbân ve Nemse’de cebel-i Alaman ola, ammâ bu Köprez yaylasında Âl-i Osmân ve Hind ve Sind pâdişâhlarının askeri yaylasa yerlerimiz dar demezler bir vâsi‘atü‘l-aktâr ve rahîsatü‘l-eş‘âr tirfil ve yonca ve ayrık ve bersîm misilli niçe bin elvân nebâtât [u] giyâhât ile Cenâb-ı Kibriyâ-yı Zü‘l-celâ[l] sun‘ın izhâr içü[n] cemî‘i devâbbâtların doylamağa bu sahrâ-yı lâle-izârı sünbül ve benefşe ve zerrîn ve tutyâ ve yer gülü ve yer vişnesi ve yer çileği ni‘metleriyle bu sahîfe-i Köprez’i zeyn etmiş. Ve bunda olan *yebrûhu’s-sanem*, ya‘nî benî Âdem sıfatında Abdüsselâm dahi derler, ol ot ve cedvâr-ı Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve nergis-i Rûmî ve şekakıl ve şakâyık ve sa‘leb ve râvend-i Rûmî (–) (–) (–) (–) ve bunun emsâli niçe kerre yüz bin elvân ahşâbât [u] giyâhât nebâtâtlar hâsıl olur kim hadd [ü] hasrın yine Hallâk-ı âlem bilür.

Ve bunda olan âb-ı hayâtların adedin âdeme ve cemî‘i mahlûkata hayât veren Rabbü‘l-âlemîn bilir.

Ba‘zı uyûn-ı sermâlar var kim mâh-ı Temmuz’da bir âdem ol ayn-ı zülâlden üç taş çıkaramaz. Tâ bu mertebe buz pâre-misâl âb-ı zülâllerdir ve ol kadar hâzımü‘l-ifrât aynü‘l-hayâtlardır kim bir âdem bir toklu kuzuyu yeyüp bu sulardan nûş etse ân-ı vâhidde yediği ta‘âmı hazm eder ve cemî‘i devâbbâtlar za‘îf ü nahîf olup şâh-ı gedâ atı gibi olsa bir hafta bu yaylanın nebâtâtından yeyüp âb-ı nâbından nûş etse ol hayvân eyle semîn olur kim gûyâ dâbbetü‘l-arz olur ve benî Âdem âb [u] havâsının letâfet-i ekl [ü] şürbinden ten-dürüst olup zinde olur. (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bu yaylada üç gün meks edüp gölemez ve kaymağ u yoğurd ve teleme peynirleriyle semiz kuzular yeyüp Cenâb-ı Allâh'a şükr edüp andan taraf-ı cenûba gidüp,

İstircan Köpek kal'ası

Latin krallarından İstircan nâm bir pehlivân keferenin köpekleriyçün binâ olunmuş bir kal'a imiş. Sene (–) târîhinde Ebü'l-feth asrında Mahmûd Paşa feth edüp virân eylemişdir. Aslâ içinde ma'mûrâtdan bir şey yokdur. Anı geçüp yine cânib-i cenûba,

Menzil-i kasaba-i şuviçse

Bir vâsi' mahsûldâr fezâda Kilis sancağı hâkinde bâğlı ve bâğçeli ve üç yüz hâneli ve bir câmi'li ve bir hânlı ve bir hammâmlı ve çârsû-yı bâzârısı bir küçük kasabadır, ammâ ahâlîsi gâyet şecî' ve tüvânâlardır. Hattâ Fâtıma Sultân ehli Koca Yûsuf Paşa bu rabta-i İremde müştak olup Harem-i hâsda perverde olmuşdur. Bu kasabadan kalkup elli aded pür-silâh refîkler alup cânib-i garba meyyâlce giderken Venedik kâfiri Uskoklarının havf [u] haşyetlerin çekerek yüz bin renc [ü] anâ ile hamd-i Hudâ sahrâ-yı Hilevne'ye çıkdık. Andan

Evsâf-ı mağârâ-yı azîm Rivne, ya'nî sûr-ı bâlâ-yı Hilevne

Be-kavl-i müverrihîn-i Latin bu kal'a olduğu dağda Süleymân Nebî asrında Rivne nâm bir div-i be-nâm Süleymân Nebî'den firâr edüp bu cebel-i bâlâda bir kehf-i azîm kazup demirü(?) gârda kırup mesken edüp ol gârdan bir nehr-i azîm çıkardı. İlâ hâze'l-ân ol âb revândır. Anda ol div mürd olup bu Kilis diyârı anın derdinden halâs oldukda İskender-i Kübrâ târîhinin (–) senesinde Dubrovnik penc-pirimlerinden İstircan nâm kefere bu Hilevne kal'asın İstircam nâmıyla binâ eder. Ba'de zamân bu kal'aya Hırvat tâ'ifesi istîlâ edüp lisân-ı Latince ismine Hilevne derler. Ol lisân üzre Hilevne (–) demekdir.

Ba'dehû sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Sultân Mehemmed Hersek diyârın aldıkda küffâr-ı dalâlet-âyîn salâbet-i Âl-i Osmân'a tâkat getiremeyüp bu kal'ayı Venedik kâfirleri hâli üzre bırağup Venedik Körfezi deryâsı kenârında İspilet kal'asına firâr ederler kal'a bilâ ceng feth olup dest-i İslâm'da iken Selîm Hân-ı Evvel Mısır fethinde iken bu Hilevne kal'asına Venedik keferesi istîlâ edüp âhir-i kâr ***[134b]*** zamân-ı Süleymân Hân'da Hüsrev Paşa sene (–) târîhinde bu kal'ayı dest-i kuvvet-i bâzûsuyla feth edüp Kilis sancağı tahtı olmuşdur.

Hâlâ yine Bosna eyâletinde Kilis sancağıdır, ammâ sene 1056 târîhinde Venedik kâfiri Kilis kal'asıyla yetmiş altı pâre kal'amız Tekeli Mustafâ Paşa elinden alup ol zamândan berü Kilis sancağı kal'ası kâfir destinde kalmak ile bu Hilevne kal'ası Kilis beğlerinin tahtı olmuşdur. Beğinin hâss-ı hümâyûnu 142.500 akçedir. Tîmâr 927 ve ze'âmet 48. Kanûn üzre cebelüleri ile iki bin aded müsellâh asker olup beğiyle me'mûr oldukları sefere giderler. Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşıları vardır. Yüz elli akçe şerîf kazâdır. Nâhiyesi cümle seksen beş aded kurâdır.

Âsitâne tarafından Yeniçeri Ağası Halîl Ağa üç aded oda yeniçeriler ile muhâfazacılardır ve bir oda topçular ağası ve bir oda cebeciler ağası vardır ve kal'a dizdârı ve altı yüz aded yarar neferâtları ve şeyh-i islâmı ve nakîbüleşrâfı ve a'yân [u] eşrâfları vardır ve şehir subaşısı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi'mârbaşısı ve harâc ağası vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Hilevne

Bu kal‘a-i hoş-binâ-yı ra‘nâcık Rivne dağı eteğinde bir yalçın kırmızı şekil kaya üzre seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş-ı hâzır-başdır kim gûyâ şekl-i bâdemî vâki‘ olmuşdur, lâkin mürûr-ı eyyâm ile câ-be-câ yerleri münhedim olup sene (–) târîhinde Melek Ahmed Paşa *hasbeten lillâh* kendü mâlıyla bu kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp dürr-i beyz-âsâ beyâz kuğu gibi edüp kal‘a önünde Hilevne sahrâsına nâzır bir tophâne seddi binâ etdi kim gûyâ sedd-i İskender’dir. Ve kal‘anın tâ zirve-i a‘lâsında yalçın kaya üzre bir kulle-i azîm inşâ etdi ve bu kulleye ve mezkûr sedd üstüne Tekelü Paşa münhezim olduğu seneden kalan topları kundaklayup bu kal‘aya ve sedler üstüne ale’t-tertîb dizüp cümle top-ı kûplar Hilevne sahrâsına nâzırlardır ve bunda olan cebehâne-i gûnâ-gûnun vefreti Bosna serhaddinin bir kal‘alarında yokdur.

Ve derûn-ı hisârda cümle üç aded hâneciklerdir. Üç aded buğday anbârları var ve bir hünkâr câmi‘i var. İçine ancak yigirmi âdem sığar.

Ve kal‘anın kıbleye nâzır bir metîn demir kapusu var. şeb [ü] rûz pâsbânları kapu arasında mevcûd olup her şeb derûn-ı hisârda mehterhâne çalınup pâsbânlar gülbâng-ı Muhammedî çekerler, ammâ bu kal‘anın bir cânibinde handakı yokdur, zîrâ cümle yalçın kaya üzre bir küçük kal‘acıkdır.

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Hilevne: Bu varoş-ı ma‘mûr kal‘anın cânib-i kıblesi ve garbına ve cenûbuna kayalı dere ve depeler üzre cümle dokuz mahalle ve bin yüz aded cümle kârgîr binâ kal‘a-misâl tahtânî ve fevkânî evlerdir, ammâ bir hânede bâğ u bâğçe-i İremler yokdur, zîrâ yalçın kayalı yerlerdir. Bu hânelerin nısfı cümle şindire tahta örtülüdür. “Bu tahtaları rûzgâr-ı zorkâr götürmesin” deyü her evlerin üzerlerine azîm direkler komuşlar. Bu rûzgâr-ı akîm derdinden bu şehrin ekseriyyâ evleri kayagan taş örtülüdür. Bu şehirde esen rîh-i Sarsar meğer Âd kavmi üzre eser idi.

Ve bu varoş cümle on üç aded mihrâbdır. Yedi aded imâretleri rasâs-ı hâs nîlgûn ile mestûr imârât-ı ma‘mûrelerdir. Evvelâ cümleden çârsûya karîb Dokatoğlu Hacı Ahmed câmi‘i kârgîr kubâblı ma‘bedgâh-ı münevverdir kim kapusu üzre târîhi budur:

Lütf-i Hak itmâmına erdüğü dem hâtif dedi

Mescidin târîhi gûy hû ni‘me dârü‘l-müttakîn

Sene (–)

Ve Sipâhî Mehemmed bin Abdullâh câmi‘i târîhidir:

Fî sene tis‘a mi’e ihdâ ve seb‘în

Yekün makbûlen hasenen indallâh

Ve Lala Paşa câmi‘inin târîhidir:

Keşfiyâ bünyâdı bilinmek içün

Târîhin dedim ki bu hayrü‘l-binâ

Sene 985

……………. (1/2 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesâcid-i zîbâlardır ve üç câmi‘de medrese-i tâlibân var ve altı aded mekteb-i sıbyân var ve altı aded tekye-i dervîşân var. Ve çârsû içre ancak bir hammâm var. Ve cümle üç yüz aded dükkân var. Ve aşağı dere kenârında bir azîm hân var. Ve şehir içinde niçe aded çeşmesâr-ı âb-ı revân var, ammâ çârsû kurbunda Handân Kethüdâ çeşmesinin târîhidir:

Dâşî-i pâk-meşreb dedi anın târîhini

Gûyiyâ bu çeşme oldu çeşme-i âb-ı tahûr

Sene (–)

Ve bu kal‘anın Rivne divin kazdığı mağârânın içinden bir âb-ı nâb-ı zülâl gıjgırup çıkar kim istimâ‘ eden benî Âdem'in kulakları esamm olur. Mâh-ı Temmuz'da buz pâresidir. Bunda olan alabalığ ve gayrı gûnâ-gûn mâhîlerin adedlerin Hallâk-ı âlem bilür. Sâhibü‘l-hayrâtlar bu aynü‘l-hayâtın kenârında nişîmen soffalar etmişler kim cemî‘i âyende vü revendegânlar bu mahalle gelüp sayd [u] şikâr-ı mâhîler ***[135a]*** edüp musallâ mihrâblarında ibâdet edüp zevk u safâ ederler.

Ve bu âb-ı nâb yokuş aşağı cereyân etdikce sâhibü‘l-hayrâtlar bu aynü‘l-hayâtı ark ark ark edüp şehirden aşağı on üç aded su değirmenlerine cârî etdirmişler kim aceb tarz-ı âhar âsiyâb-ı tahhânlardır.

Andan aşağı sular cereyân edüp aşağı düzlük ve topraklı olan yerlerdeki bâğ u bâğçelere mezkûr sular taksîm olup cümle cinîn ü gaytânları ve müşebbek bostân-ı gûnâ-gûnları reyy eder. Ve bu uyûn-ı pâkın tulû‘ etdiği mağârâ önünde aşren-fe-aşr bir havz-ı azîmi var. Ol dahi bir mecma‘ü‘l-irfân-ı ârifân-ı uşşâkânların yeridir kim bu şehrin cemî‘i mahbûbları bu havz-ı pâka uşşâklarıyla girüp gümüş balığı ve deryâ mâliki gibi bu âb-ı nâbda şinâverlik edüp uşşâklarıyla bilâ-vâsıta kuç-kucağ olup birbirlerin der-âgûş ederler.

Bu havz-ı âb-ı pâkin târîhidir, ammâ havuz üzre olan semâyâ ser çekmiş kayayı üstâd-ı kâmiller kemendler ile çıkup kayayı oymuşlar ve çâr-kûşe bir beyâz mermere bu târîhi kazmışlar ve celî hatt-ı sülüs ile yazmışlar ve mezkûr mermeri kayaya geçirmişler, ammâ gâyet âlî olmağile kırâ'at olunması müşkül olup hakîr dûrbîn ile nazar edüp bu mahalle tahrîr etdiğim târîhdir:

Mustafâ Ağa benâ hâze'l-binâ

Hasbeten lillâhi Rabbi'l-âlemîn

Yesserallâhu lehu a‘le'l-makâm

Dâ‘efallâhu cezâe'l-muhsinîn

Elhemallâhu lenâ târîhahu

Mecma‘ü‘l-ebrâri vahyü‘r-râmilîn

Sene (–)

Ve bu târîh kurbunda lisân-ı Latin ve lisân-ı Yunanca gûnâ-gûn hatlar var.

Ve bu şehir gerçi sengistân yerdir, ammâ aşağı sahrâsının tûlu kıbleden cânib-i garba üç konak mahsûldâr ve çemenzâr ve giyâhâtlı ma‘mûr sahrâlar olduğıyçün ganîmet şehirdir.

Âb [u] havâsının letâfetinden câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri vardır, ammâ memdûhâtından rûzgârıyla suyundan gayrı bir şey yokdur. şehrin içinde aslâ kaldırımlar yokdur, ammâ kesme mücellâ kayalı olmağile cümle tarîk-i âmları pâkdir ve cümle hânelerinin pençereleri cânib-i garbde Hilevne sahrâsından öte Atlıbeğzâdeler sarâylarına ve Porolok dağlarına nâzır evlerdir ve her hânede ceng içün mazgal delikleri vardır, zîrâ bu şehirde yeniçeriler odaları yok iken her bâr bu şehir içre Uskok kâfirleri gelüp ceng ederlerdi ve niçe esîrler alup giderlerdi.

Hamd-i Hudâ Bosna vâlileri bunda muhâfaza edeli emn ü emân oldu. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Bu hakîr-i pür-taksîr bu Hilevne kal‘asın dahi kemâl mertebe seyr [ü] temâşâ edüp, andan yine refîklerimizle Hilevne sahrâsında Seydî Ahmed Paşa namâzgâhı dibinde ordu-yı İslâm’da Melek Ahmed Paşa efendimize istikbâlimize çıkan ağavâtlarıyla varup dest-i şerîfin bûs edince,

“Hay Evliyâ-yı yâr-ı gâr-ı kadîmim, hoş geldin ve sefâ geldin” deyüp hamd-i Hudâ yine şeref-i sohbetleriyle müşerref olup fâtih-i Vârat Alî Paşa fetihnâme emrlerin ve mektûbların verüp dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ-misâl bir dîvân-ı azîm olup fetihnâmeler kırâ’at olundukda,

“Evliyâm, gazân mübârek ola. Tîz dizdâra haber olup kal‘adan şâdumân-ı Vârat topları atılsın ve emr-i sipehsâlâr sicille kayd olup şehir donanmaları olsun” deyüp üç gün üç gece eğer ordu-yı Melek Paşa’da ve şehirde eyle şâdumânlar ve bezegîler olup şeb [ü] rûz kal‘adan bin pâre toplar atılırdı.

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa dahi fetihnâme sûretlerin eyâlet-i Bosna’da olan şehirlere cümle ağavâtlarıyla buyurdumlar yazup müjdenâmeler gönderüp hakîre iki kîse ve bir at ve iki raht ve iki kılıç ve beş Fireng gulâmları ve bir çetr-i müamma‘ ve gayrı levâzımâtlarımız verüp yine ke’l-evvel nedîm-i hâssı olup sa‘âdetlü pâdişâh ile Bursa’dan berü Boğazhisârlara ve Edirne’ye, andan Boğdan ve Eflâk gazâlarına ve andan Vârat gazâsına gitdiğimizi ve cemî‘i seyr [ü] temâşâ etdiğimiz kurâ vü kasabâtlar ve kılâ‘ların ahvâllerin söyleşüp nedîm-i hâslarından edüp gecemiz Kadr ve gündüzümüz ıyd-ı adhâ idi. Hattâ bir gün bir ziyâfet-i azîm edüp mukaddemâ Bosna mansıbına giderken Çekmece-i Kebîr hânında hazînedâr ile arbedemiz geçmişdi. Ol ziyâfetde hazînedâr ile bizi barışdırup hazînedâr ile yağ u balı olduk.

Ba‘dehû Hilevne gâzîleriyle her bâr atlanup sayd [u] şikârlara gidüp seyr [u] temâşâlar ederdik ve niçe yüz aded mesîregâhlara giderdik.

Ve min-bedâyi‘i’l-garâ’ibi’r-rü’yâyı‘s-sâliha-i Gâzî Melek Ahmed Paşa

Bir sabâh salât-ı fecri Hilevne sahrâsında Hilevne Yeniçeri Ağası Halîl Ağa ve Tekeli

Paşa Kethüdâsı Hüseyin Ağa ve hakîr hâzır olup,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Hayrola, bu gece bir vâkı'a gördüm. Bu yanımızdaki Seydî Ahmed Paşa inşâ etdiği namâzgâhın minberine hakîr çıkup cümle askere hutbe tilâvet ederdim. Meğer cum'a günü imiş. Hutbeyi okurken anı gördüm. Seydî Ahmed Paşa zırh [u] zereh-külâh ve ser-penâhın başına geymiş minber nerdübânından yukaru çıkup eydir: 'Âh Birâderim, benim minberime ***[135b]*** çıkmak hüner değildir. Beni Köpürlü Mehemmed Paşa vezîre arz edüp beni öldürmeden halâs eyle. Yohsa beni böyle bir cum'a günü şehîd ederler' deyü ağladı. Biz dahi hutbeyi bırağup, 'Elem çekme birâder, seni anlardan Allâh kurtarır. İnşâ'allâh sene-i âtîde seninle Tımışvâr ovasında mülâkat olup seni bir hâl ederiz. Elem çekme. Var Budin'e girüp kal'ayı bir hoşca amâr edüp hıfz [u] hırâset üzre ol' dedim. Ol dahi 'Kabûl etdik. Hemân bizi hayır du'âdan unutma' deyü minberden gerü gerü ineyim derken başı aşağı düşüp teker meker olup merhûm oldu. Hemân ben de,

'Bire meded, şu hutbeyi tamâm edüp şu gâzî vezîri defn edelim' deyü ale'l-acele hutbeyi,[63] deyüp 'Eyyühe'l-hâzırûn' demeyüp 'Eyyühe'l-gâfilûn' dedim.

Andan gördüm ki şu karşuki Porolok dağından berü boğazları zincirli yedi sekiz yüz mikdârı kara hınzîrlar ol dağlardan berü bu sahrâya inüp cum'a namâzı kılan cemâ'atleri bölük bölük bölerek cemâ'at içine girüp minber dibinde yatan Seydî Ahmed Paşa'nın meyyitine ol hınzîrlar birkaç diş urdular, ammâ cemâ'at aslâ safların bozmadılar ve bu hınzîrların içinde bir semiz sarı ayu seğirde seğirde boynunda zincirin sürüyüp hemân minbere çıkmağa başladı. Hemân Evliyâm, sen ayunun zincirinden yapışup minberden aşağı çeküp düşürdüğünde, "Bire Evliyâ'm öldür" deyü minberden feryâd ederim. Sen dahi dal kılıç olup ayıyı katl eyleyüp leşini Seydî Ahmed Paşa'nın meyyiti yanına kodun. Ben dahi hutbeyi tamâm edüp salât-ı cum'ayı edâ etdikden sonra cemâ'at içine gelen kara hınzîrları kırun deyü fermân etdiğimde cümlesin kılıç ile kırdılar. Meğer sabâh namâzı karîb imiş. Silihdâr Süleymân beni uyarup şimdi salât-ı fecri kılup sizler geldiniz. Ben dahi *bism-i İlâh* ile bu vâkı'ayı sizlere takrîr eyledim" buyurduklarında, yeniçeri ağası ve Tekeli Mustafâ Paşa kethüdâsı, "Hayr ola sultânım" dedik lerinde,

Hakîr eyitdim: "Hayr ola sultânım, Allâhu a'lem ve Resûluhû".

Der-beyân-ı ta'bîr-i fakîr Evliyâ

"Bu mansıb mukaddemâ Seydî Paşa'nın idi. Bize verdikleri mansıb anın minberi idi. 'Benim minberime çıkmak hüner değildir. Beni Köprülü'den kurtar', dediği Köpürlü'den havf etdiğidir ve 'Seni Köprülü'den kurtarırız' dediğiniz Allâhu a'lem dünyâ köprüsünden geçer halâs olur ve Budin'de kal'ayı amâr eyle dediğiniz şimden gerü dîn ü îmân ve mezhebin amâr eyle dediğinizdir ve minberi mansıbında hükm-i hükûmât etdiğinizdir kim bir dahi Seydî mansıb-ı Bosna'ya tâlib olup minbere çıkmak murâd edinüp minberden tekerlenüp öldüğü mansıb-ı Bosna ana müyesser olmayup Allâhu a'lem hınzîr gibi düşmanları anı mecrûh edüp şehîd etmeleridir ve Allâhu a'lem bu bizim askerimiz içine küffâr kara hınzîr gibi bir şebhûn edüp girir, ammâ inşâ'allâh cümlesini dendâ[n]-ı tîğ-i bürrândan geçirüp yerleri dâr-ı cahîm olur" dediğimde,

Paşa-yı âkıl eydir: *"Sübhânallâh,* benim dahi derûnuma böyle ta'bîr lâyıh oldu. *Lâ-havle*

ve lâ-kuvvete illâ billâh” deyüp ayağa kalkup eydir:

“Tîz cümle asker pür-silâh olsunlar ve gâfil olmayup âmâde dursunlar” deyince *el-azametullâh* Hilevne sahrâsında olan deryâ-misâl asâkir-i İslâm cûş u hurûşa gelüp âsûde-hâl olup Porolok dağlarına doğru at gezindirerek gitmede, ammâ hikmet-i Hudâ ol gün yevm-i cum‘a idi. Cümle guzât cirid oynarlarken dörd aded atlılar ile Atlıbeğzâde küçüğü (–) Beğ kim sehel topalca idi, ol gâzî yiğit at boynuna düşüp,

“Bire sultânım Çesteti vezîr, öteye gün çete ve poturaya giden İsmâ‘îl alaybeği ve Çoltaroğlu ve Yenge Kırığı ve Nakoğlu ve Gırbo Bölükbaşı ve Çitineli Baba Ahmedoğlu İsmâ‘îl Bölükbaşı ve bu kadar asâkir-i İslâm kâfirin İspilet kal‘ası altından bu kadar mâl-ı ganâ’im alup gelirken meğer kâfir işte bu Porolok dağında ve deresinde pusu edüp katlanır imiş. İşte bu ânda cenge başladılar. Amân devletli vezîr, işte yakındır. şu gâzîlere hızır gibi yetişüp imdâd ve feryâdlarına dâd edin” deyince, hemân paşa,

“Bire bu ciride biniş min-indillâh imiş” deyüp tarfetü‘l-ayn içre iki bin aded güzîde ve pür-silâh cürd atlı asâkire Başbölükbaşı Arnavud Hüseyin Bölükbaşı serdâr edüp bin mikdârı piyâdeleri boş atlara bindirüp du‘â-i hayr ile imdâd gönderdikde hemân hakîr dahi paşanın dest-i şerîfin bûs edüp,

Hilevne sahrâsından imdâda gitdiğimiz beyân eder

Bism-i İlâh ile cümle guzât Porolok dağının kayalı sa‘b yerlerine varınca cümle asker piyâde olup hakîr ile niçe yüz işlek atlılar atlarımızdan inmeyüp benim altımda Hersek atım hamd-i Hudâ taşlıkda işleyüp üç yüz mikdârı atlılar Porolok dağı başına çıkınca cemî‘i piyâdeleri ol mahalden ileride gördük. Andan sehel ileri vardık. Sadâ-yı Allâh Allâh ile tüfeng sadâsı istimâ‘ etdikde

“Bire gâzîler, Allâh Allâh” deyü atlılarımız ve piyâdelerimiz yalçın kayalar üzre ***[136a]*** ceyrân gibi sekerek meydân-ı arbedeye varınca küffâr bizi görüp hemân üzerimize domuz topu olup sürdüler.

Bizim gâzîler dahi susuzlukdan bî-tâb u bî-mecâl kalmışlar, ammâ anlar dahi bizleri görünce susuzlukları def‘ olup hayât-ı cân buldular ammâ bir yalçın kayaya arka verüp ceng ederlerken hemân bizler dahi kemîngâhlardan çıkup bayraklarımız küşâde edüp iki bin askerin beş yüzün sular ve beksümâtlar ile gerüde kemîngâhlarda pusuya kazandibi alıkoyup hemân bin beş yüz asker bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh ile gülbâng-ı Muhammedîler getirüp kâfire göz açdırmayup bir yaylım kurşum urunca küffâr-ı dûzah-karâr gördü kim imdâd geldi. Hemân kudurmuş yılan gibi üzerimize döndüler. Evvelki asker dahi bu hâli görüp tâze cân bulup kamandıkları yerden anlar dahi “Allâh Allâh”a rehâ buldurup anlar dahi kâfirin ardlarından hücûm edüp küffâr iki askerin ortasında kalup eyle sâtûr-ı Muhammedîler uruldu kim Hudâ‘ya ayândır ol serhadde böyle bir gazânın misli sebkat etmemişdir.

El-hâsıl kâfirden bin altmış kelle ve yedi yüz diri esîr ve yetmiş aded haçlı bayrak ve tabılları ve mizmârları ile yetmiş aded harâmî başları esîr olup kayd [u] bend-i zincîr oldular.

Bizden yetmiş aded şehbâzlarımız şehîd ve bizim evvelki askerimizden yüz on altı şehîd

olmuş gâzîler var idi, ammâ bu evvelki asker iki bin aded güzîde asker idi. Serdârları Bosna sancağı alay beğisi İsmâ‘îl Beğ ile sancağı askeri ve gayri serdengeçdi çeteci gâzîler idi. Ol kadar mâl-ı ganâ‘imleri var kim hemân altı yüz avrat ve oğlanları var ve yetmiş beş kelleleri var idi.

Hamd-i Hudâ küffâr makhûr u müdemmer ve asâkir-i İslâm mansûr [u] muzaffer olup bu kadar mâl-ı ganâ‘im ile ol gün Hilevne sahrâsında paşanın otağı önüne bu kadar mâl-ı ganâ‘im ve esîrler ve kelleler sırıklar üzre dizilüp sıhhat ü selâmetle vâsıl olup cümle şühedâları bir yere cem‘ edüp cenâze namâzları kılınup şehîdlik nâm mahalde defn olundu. Ba‘dehû ordu-yı İslâm’da bir yaylım tüfeng şâdumânları ve kal‘adan dahi top şâdumânları olup paşanın huzûruna altı yüz avrat ve oğlanları cümle guzât getirüp bunların içinden mahbûb u mahbûbe esîrlerin güzîdelerinden yüz elli esîr penc-yek verdiler. Ve bizim imdâda yetişüp kırdığımız keferelerinin bakıyyetü‘s-seyf olan esîrlerin güzîdelerinden ve yetmiş aded harâmî başları esîrlerinden ve yedi yüz aded orta hâlli esîrlerden paşaya bunların güzîdesinden iki yüz nâmdâr esîr-i mâldâr verdik.

Ba‘dehû paşa “Gayrı esîrleri otak önünde kırarım” dedikde cümle serhad gâzîleri rızâ vermeyüp,

“Serhaddimizin âdeti budur ve kanımız bahâsıdır kim pây-berâber hissedâr oluruz. Eğer devletli vezîr kırmak lâzım gelirse sultânıma ortadan verilen esîrleri dahi kırmak iktizâ eder. Ve eğer kırmak olmasa biz anları esîr etdikden sonra Porolok dağında cümle kırardık. Ve Allâhümme âfinâ biz de anlara esîr olsak anlar dahi bizi kırarlar” deyü bunun emsâli niçe gûne güft ü gûlar oldu.

Âhir-i kâr asker-i İslâm içinde bir gayrı gûne nizâ‘ düşüp, “Cümle üsârâ cümle asker ile pây-berâber değildir. Evvel varup biz kal‘a-i İspilet altında cân u baş oynadup üç gün üç gece ceng-i azîm edüp bu kadar mâl-ı ganâ‘im aldık. şikâr evvel alanındır. Sonra siz geldiniz. İki bin asker idiniz. Sizler ve bizler yek-dil [ü] yek-cihet olup kâfirleri kırdık. Ol cengde alınan mâl-ı ganâ‘im ve esîrlere karışmazız. Sizin sizde ve bizim bizde” deyü azîm gavgalar olup sehel kaldı kim {miyân-ı askerde} bir azîm ceng [ü] cidâl ve harb olayazdı.

Âhirü‘l-emr paşa bir dîvân-ı azîm edüp Hilevne kadısı ve şeyhülislâm ve niçe yüz ulemâ ve serhad gâzîlerinin iş görmüşlerin huzûruna getirüp paşanın otağında huzûr-ı şer‘-i şerîfde bu yüzden hükm oldu kim,

“Gerçi kal‘a altında mâl alup gelirken küffâr size yetişüp sizi kıra kıra dil çıkarmazdı. Bunlar sonra iki bin yiğit size imdâd yetişüp bunlar da sizin uğurunuza bu kadar yiğitleri şehîd olup bu kadar kapdan ve harâmî yunaklar alup sizleri dahi halâs eylediler. şer‘ile cümle ganâ‘imi meydân-ı mahabbete koyup fürûht edüp kardaş gibi ale’s-seviyye hissemend olursuz, ammâ İmâm-ı A‘zam kavli üzre kılıcıyla şikâr çıkarana sâ‘irînin hisselerinden çıkarduğu esîr başına birer altun öğdül ziyâde verilir. Ve at ve katır ve âlât [u] silâhdan her kimesne bir şey’i zâyi‘ olsa gazâ mâlından anı da ödeyüp ba‘dehû kalan mâlı hissedâr olursuz. şer‘-i şerîfin hükmü budur” deyü kadı-i şer‘-i Resûl-i mübîn ve gayrı gâzîyân-ı müslimîn böyle hükm edüp Fâtiha-i Ümmü‘l-kitâb tilâvet olundu.

Ba‘dehû paşanın otağı önünde cümle üsârâlar ve mâl-ı firâvânlar dağlar gibi yığılup mezâd-ı sultânîde bir beş ve bin beş deyüp her eşyâ fürûht olunmada, ammâ paşaya öşür

verilen üsârâları paşa birer birer huzûrundan ubûr etdirüp cümle avrat ve oğlanları ve kızları bir tarafa koyup yetmiş kat taşdan geçmiş semm-i helâhil gibi kattâl harâmîlerden iki yüz adedi ***[136b]*** benim hissemdir. Bu kâfirleri ve bin yüz otuz aded kâfir kelleleri ile bu dilleri rikâb-ı hümâyûna gönderirim" deyü cümle kafâ kelleleri yine esîr olan kâfirlere yüzdürüp cümle derileri tuzladılar. Hemân ol ân cümle gâzîyân-ı ehl-i îmân paşaya ricâ edüp eyitdiler kim,

"Devletli vezîr, bu kâfirleri İslâmbol'a gönderirsen, bunlar birer takrîb ile kürekden halâs olup yine bu serhaddimizi harâb ü yebâb ü tebâb ve bizleri kebâb ederler. Lütf eyle bunları da hemân kelle paça edüp İslâmbol'a götürmesi kellelerinin âsân olur" dediler. Hemân Atlıbeğzâde eydir:

"şu Köse mel'ûn harâmîyi devletli vezîr gördün mü? Seydî Ahmed Paşa vezîrimizin bölükbaşısı idi. Marina kal'ası cenginde mürted olup Venedik kâfirine kaçdı ve bizim gâzîlerden niçe âdemleri şehîd etdi. Âhirü'l-emr hamd-i Hudâ Marina kal'ası feth olup bu mel'ûn bir kayığa binüp Zadra kal'asına kaçdı. Hamd-i Hudâ bu cengde bugün ele geldi ve bu zincirde olan kâfirin dahi cümleleri böyle mel'ûnlardır. Bunları cümle katl edersen, gazâ-yı ekber edersiz" deyü serhad gâzîler bunların katllerin ricâları hayyız-ı kabûlde vâki' olup ibtidâ bu mürted kâfire cellâd-ı felek buna bir tîğ-i âteş-tâb eyle urdu kim tâb-ı tüvânı kesilüp şirp-kelle ve pâf-gevde olunca hemân bu zincirde olan kâfirin bir semiz ve boynu kalın ve tıknaz ve burnaz ve bodur ve haylaz elleri bağlu ve boğazı zincirde iken hemân bir kerre pertâb edüp zincir-keşânın elinden rehâ bulup, "İşte paşa sana vardım" deyüp gelir.

Hemân hakîr paşanın yanında bulunup zincirin ucundan nice çekdim ise zincir ile bu kâfir yere zîr u zeber oldu ve cân havliyle bu mel'ûn serseri kaçarak Seydî Ahmed Paşa'nın musallâsı minberine çıkup, andan indirdiler.

Paşa eydir:"Bire şu kâfir ne zehredâr şecî' ve cerî kâfir olur" deyü buyurduklarında,

Serhad gâzîleri eyitdi: "Bire sultânım, bu kâfiri gördün mü? Buna ism [ü] resmiyle Vasil, ya'nî ayu harâmî başı derler. Bu serhadimizi yigirmi yıldır Tekeli Paşa yılından berü bu yolları ve belleri kurutmuşdur" deyü şahâdet etdiler.

Hemân Paşa eyitdi: "Allâhu ekber, tîz-e yeniçeri ağası bu sabâh sana ve Tekeli Paşa kethüdâsına ve bizim Evliyâ'ya bir vâkı'a dedim. Ben minberde hutbe okurken Seydî Paşa minbere çıkup ve aşağı inerken düşüp başı düşdü ve bir zincirli ayu minbere çıkup üzerime hücûm eyleyüp, Evliyâ'm zincirinden çeküp yere düşürdü ve Evliyâ ayunun boynun urdu deyü bu sabâh bu vâkı'a size dimedim mi? İşte hâlâ ol rü'yâ-yı sâliham idi ve hâlâ iskemle ile minber dibinde oturup Seydî Ahmed Paşa karındaşımın mürtedd olan bölükbaşısı imiş. Başın kesüp minber dibine bırakdım. Ol vâkı'a budur. İnşâ'allâh Seydî karındaşım dahi çok mu'ammer olur ve Evliyâ'm zincirinden çekdiği ayu işte bu mel'ûn idi kim minberde menim üzerime hücûm [eden] mel'ûnun asıl ismi Vasil imiş. Bire Evliyâ'm, vâkı'amda bu ayuyu öldürdün. şimdi dahi âşikâre boynunu ur" deyince, "N'ola sultânım" deyüp etek der-miyân edüp,

"Sultânım, vâkı'an şimdi vâki' olsun" deyüp benim Receb nâmında bir fetâ gulâmım var idi. Ana belimden şeyhanî kılıcım verüp oğlana 'koma hâ' etdim. Ber-hurdâr olsun

ayu kâfirin boynuna bir seyf-i zülyezen eyle urdu kim Bosna lahanası-misâl kellesi galtân oldu. Hudâ âlimdir, bu vâkı‘a böyle vâki‘ olmuşdur. Andan paşaya pençik veri[r]ken iki yüz aded kâfirleri, vâkı‘asında cemâ‘at içine hınzîr gibi giren kâfirlerin cümlesin gâzîlere, “Koma kurdlarım” {dedikde} ân-ı vâhidde iki yüz kâfirleri dahi dendân-ı tîğdan geçirdiler ve anların dahi kellelerin yüzdürüp tuzladılar. Cümle bin üç yüz otuz beş aded kelle olup der-i devlete göndermeğe hâzır etdiler. Meğer bu mahalde bir serhad gâzîsi bir kâfir harâmîyi diride saklamış.

Hikâye-i mudhike-i garîbe

Bu kâfiri bu yiğit hıfz etdiklerini paşaya gamz etdikleri gibi paşa gazab-âlûd olup,

“Tîz ol âdem ile ol kâfiri getirin” dedikde ol ân paşa huzûruna ol gâzî ile mezkûr kefereyi getirdiklerinde, hemân paşa, “Tîz-e cellâd” deyüp kâfiri meydân-ı siyâsete çökerdikleri gibi hemân ol yiğit kâfirin boynuna sarılup,

“Amân koca vezîr, ceng mahallinde bu kâfire dînim verüp anın dînin ben alup bu kâfirle kardaş okumuşum. Eğer bunu öldürürsen benim dînim onıyla cennete gidüp ben garîbe yazıkdır. Haçan ki ben ölsem bu kardaş okuduğum kâfirin dîni ***[137a]*** benimle kalup biz cehenneme gideriz. Bu kerre yine bana yazıkdır” deyü ağlayup feryâd ederek kâfirin üzerinden ayrılmaz.

Paşa-yı gayyûr eydir: “Gâzîler bu âdem ne der?” deyü su’âl etdikde ol serhad gâzîleri eyitdiler:

“Bu serhadlerimizdeki yunaklarımız kâfire esîr olduklarında ba‘zı kâfirler ile yeyüp içme arasında kâfir anı esîrlikden kurtarmağa ahd eder.

Müselmân dahi ‘Eğer sen de bize esîr olursan ben de seni Türk’den kurtarayım’ deyü ahd ü amân arasında,

‘Eyle olsun, senin dînin benim ve benim dînim senin olsun mu? Olsun’ deyü kan yalaşup kâfir müselmân ile dîn karındaşı olurlar.

İşte şimdi bu gâzînin bu kâfir karındaşı olup bu müselmânı esîrlikden kurtarmış. şimdi bu kâfir bunların elinde esîr olup saklayup halâs etse gerek kim ahd [ü] emânı yerine gelüp kâfirden îmânın alup kâfire îmânın vermiş ola. Bu kerre şimdi kâfir katl olursa cennete gitmiş ola. Bu ölürse kâfirin bî-dînle cehenneme girir ola. Bu ise müselmânın ve kâfirlerin kitâbında bile yokdur. Ancak bu serhadlerde bu bed-âyîn çokdur” dediklerinde,

Paşa-yı hâzır-cevâb eydir: “Bire şu iki kâfiri dahi âzâd etdim. Biri rızâsıyla mürted kâfir, biri zâtî kâfirlerdir” deyü esîr kâfiri mürted kâfire verüp seg ber-sahrâ gitdiler. Cümlemiz bu kelâmlara hayrân kaldık.

Andan paşa-yı müşârün-ileyh cümle kelleleri Mustafâ Ağa nâm bir be-nâm ağasıyla Der-i devlete gönderdi.

Ve hakîre paşa, bu gazâ mâlından yüz guruş ve iki memlûküme ellişer guruş ihsân edüp yine sahrâ-yı Hilevne’de muhâfazada olup cümle guzât-ı müslimîn ile zevk u safâda iken sene (–) mâh (–) gurresinde Der-i devlet tarafından bir kapucubaşı ile Köpürlü Mehemmed Paşa’dan emr-i pâdişâhî ve mektûblar ile sa‘âdetlü pâdişâhdan bir kıt‘a hatt-ı şerîf ile

kılıç ve haftân ve sorguc-ı şâhî gelüp dîvân-ı pâdişâhî oldukda emr-i pâdişâhî ve hatt-ı şerîf kırâ‘at olunup mefhûm-ı kelâm-ı dürer-bârları oldur kim,

“Sen ki vezîr-i rûşen-zamîr-i münîrim Melek Ahmed Paşa’sın. Hatt-ı şerîfim vusûl buldukda bir ân durmayup Bosna eyâletinde olan cümle mîr-i livâlarınla ve cemî‘i kılâ‘larda olan kal‘a neferâtların nısfıyla ve cümle ata dona kâdir olan guzât-ı serhad ile kalkup Venedik kâfirinin Zadra kal‘ası ve şibenik kal‘ası yolların İzmiyan dağlarından ve Kırka kûhlerinden ve Porolok dağlarından yollar açup kal‘a-i Bihke ve kal‘a-i Korpa câniblerinde nehr-i Sava üzre cisr-i azîmler binâ edüp asâkir-i nusret-me‘âsire zahîreler ve cebehâne ve mühimmâtlar âmâde edüp der-anbâr edesin ve cemî‘i eyâletin askeriyle Zadra ve şibenik ve İspilet ve Kilis kal‘aların nehb u gâret edüp kâfire bir dâne-i hardal ekdirmeyüp hâzır mahsûlâtların kurâ vü kasabâtlarıyla nehb u gâret edüp hatt-ı şerîfe amel eyleyüp bir ân durmayasın” deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

Paşa-yı müdebbir, “El-emrü emrüküm” deyüp hil‘at-i pâdişâhî geyüp ve kemerine şimşîr-i şehriyârî bend kılup “Niyyetü‘l-gazâ” deyüp tuğlar otağ-ı nüh-tâk önüne çıkup ol ân cümle eyâlet-i Bosna’ya emrler ile ağavâtlar asker sürmeğe me’mûr olup ordu-yı İslâm’da ve şehr-i Hilevne’de dellâller nidâ etdiler ve cümle ağavâtlar eyâlet-i Bosna’ya gitdiler.

Ve çerâhor ve selâhor ve taşkendleri ve on bin aded teberdârânları orduya getirdiler.

Sene (–) mâh (–) gününde Hilevne sahrâsından asker-i deryâ-misâl ile Bosna-i mübârekede Venedik vilâyetinde kal‘a-i Zadra ve şibenik’i gâret etmeğe gitdiğimiz kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ sahrâ-yı Hilevne’den *bism-i İlâh* ile cânib-i garbda,

Menzil-i karye-i Atlıbeğzâde

Hilevne sahrâsında ve Porolok dağı eteğinde bir hânedân-ı azîmdir. Bu mahalle karîb şehr-i Hilevne havzından çıkan nehr-i azîm bu sahrâda yere batup gâ’ib olur.

Andan kalkup cânib-i garba Porolok dağın aşarken Paşa-yı müdebbir cümle kûhken Ferhâdîleri ve cümle çerâhorları getirdüp dağlara ve ormanlara Ferhâdî külünk ve teberler urup seng-i hârâları kırup sa‘b yollara ve zîk bellere âteşler yakup taşlar üzre sarp sirkeler döküp yalçın kayalar pâre pâre olup cümle hâr u hâşake ve hurde hacerâtlara asker-i deryâ-misâli üşürüp bir günde bu kûh-ı bâlânın zîk ve tenk ü dar yolları vâsi‘ şâhrâh olup cümle şâhî toplar ve cümle ağırlıklar refâhiyyet üzre güzer edüp ol gece,

Menzil-i kulle-i kûh-ı Porolok

Lisân-ı Boşnak’da Porolok (–) (–) demekdir. Bu kulle bu kûh-ı bâlânın tâ zirve-i a‘lâsında şekl-i müdevver bir küçük kullecikdir kim içinde mahpûs olup kalmış elli aded neferâtları vardır. Uskok derdinden aslâ taşra çıkamazlar. Suları sarnıçdır. Zahîrelerin mâh-be-mâh ***[137b]*** askerle Hilevne’den getirirler. Üç şâhî topları ve cebehâneleri var. Bunlar âyende vü revendeleri götürüp getirmeğe me’mûrlardır ve bu mahalle kâfir gelse bu kulleden top atup haber etdiklerinde Hilevne şehrinden cümle guzât atlanup bu kulle mahalline gelürler, ammâ metîn kulle-i hasîndir.

Andan kalkılup cânib-i garba dağlardan yokuş aşağı giderken yine yolların ormanların kırup ıhrâk edüp hâr [u] hâşâklardan yolları tathîr ederek,

Kulle-i azîm Baba Ahmed

Sene (–) târîhinde bu kulle-i azîmleri ve bu cisr-i kavîleri Gâzî Hüsrev Paşa binâ etmişler kim nehr-i Çetine üzre bir cisr-i tavîldir. Cümle on üç aded iri gözlerdir ve altısı cümle küçük kemerlerdir, lâkin ol kadar serâmed âlî tâk-ı kisrâlar değildir. Bir başdan bir başa tûlu beş yüz adımdır.

Ve bu cisr-i tavîlin iki başında birer müdevver kulle-i azîmlerdir kim her biri birer diyâr kal'alarında misilleri yokdur. Topları ve cebehâneleri mükellef ü mükemmeldir.

Dizdârı Baba Ahmed Ağa kim bir pîr-i fânîdir. Her kullede yüzer aded pür-silâh yiğitler şeb [ü] rûz mevcûdlardır kim cümle bu guzâtlar Baba Ahmed Ağa'nın evlâd-ı evlâdları tenâsül bulup gâzî yiğitlerdir. Gayrı ecnebî kimesne yokdur ve bir kimesne bu kullelerde duramaz.

Gâyetü'l-gâye cezîre yerlerdir. Ve her şeb bu mezkûr kullelerin demir kapuların sedd edüp nöbet beklerler. Artık bu cisrden beri İslâm tarafına küffâr geçemez. Gerçi nehr-i Çetine deryâ-misâl bir nehr-i azîm değildir. Kâfirler murâd etse silâhların sallar ve potlar üzre koyup ubûr edüp geçerler, ammâ bir şikâr alup gelirken bu su kenârında İslâm askeri kâfirin girîbânın alırlar ve bu köprüde olan Baba Ahmed gâzîleri imdâd yetişirler.

Ve bu nehir sehel şurcadır. İbtidâ tulû'u cânib-i şarkda ve taraf-ı cenûbda Dinare dağlarından ve Zadvorya kal'ası dağlarından ve Omiş kal'ası bellerinden gelüp bu cisir altından ubûr ederek cânib-i garbda (–) dibinde Akdeniz'e mahlût olur. Bunda Gâzî Baba Ahmed, paşaya bir ziyâfet-i azîm edüp bir hil'at-i fâhire geydirildi ve Baba Ahmedzâde İsmâ'îl Ağa on bin yiğide kulağız olup cânib-i cenûbda kâfirin Zadvorya kal'asına ve dahi Omiş kal'asına nehb u gâret etmeğe gitdiler, *Hudâ âsân getire.*

Andan Paşa kalkup Baba Ahmed'in bir oğlun dahi kulağız alup cânib-i cenûba dağlar tathîr ederek,

Evsâf-ı kûh-ı Tin, ya'nî kal'a-i metîn Sin

Lisân-ı Latince (–) (–) Sîn derler, ammâ lisân-ı (–) Sîn mezâra derler. Hakkâ ki bir mezâr gibi oyulmuş bir kayalı dağ arasında şekl-i muhammesden tûlânîce ve harâbca kal'adır, ammâ zemîni Tin dağının maşrık tarafında bir sarp kayalı yerde kal'adır, ammâ havâlesi çokdur. Câ-be-câ der [ü] dîvârları mürûr-ı eyyâm ile rahnedâr olmuş. Hemân Melek Ahmed Paşa bu kal'ayı bu hâlde görüp cümle asker-i İslâm'ı bu kal'aya üşürüp amâr etmeğe bir kîse guruş verüp imâra başladılar. Üç günde bu kal'a dürr-i beyz-âsâ edüp içine kifâyet mikdârı cebehâne ve âlet-i silâh ve mühimmâtlar kodu.

Dizdârı ve üç yüz aded gâzî neferât garîbleri vardır, ammâ kal'anın ne mikdâr cirmi vardır, add edemedim ve bânîsin dahi istimâ' edemedim, ammâ fâtihi sene (–) Süleymân Hân asrında Gâzî Hüsrev Paşa fethidir ve hâlâ Kilis sancağı hâkinde yüz elli akçe kazâ idi. Hâlâ nâhiyeleri cümle kâfir elinde kalup kazâ-yı âsumânî oldu. *Hudâ halâs ede.*

Bu mahalde Zadvorya'ya giden guzât ol kadar mâl-ı ganâ'imle gelüp şâdumânlar olup cümle mâlları derûn-ı kal'aya koyup defterle dizdâr ağaya emânet verildi, ammâ derûn-ı hisârda bir hünkâr câmi'i ve anbârlar ve (–) mikdârı şindire tahta örtülü müfîd ü muhtasar hâne-i fukarâlar vardır, ammâ cümleden Mahmûd Efendi'nin ve dizdârın hâneleri mükellefdir, ammâ taşra(da) bâğları mükemmeldir. Dağlarında inciri çok olmağile bu dağa

kûh-ı Tin derler.

Ve bu kal‘a gâyet serhad yerdir, zîr[â] bizim kâfir elinde olan Kilis kal‘amız bu Sîn kal‘asına yaya âdem bir sâ‘atde varır, ammâ atlıya iki sâ‘at karîb yoldur, zîrâ yolları sengistân ve dağıstân yollar ve bellerdir. Ammâ bu kal‘a-i Sin’in imâristânından,

……………. (2 satır boş)………………..

Bu kal‘adan kalkup cânib-i cenûba sarp sengistân yollar aşup,

Evsâf-ı dâr-ı mûnis-i enîs, ya‘nî kal‘a-i ser-âmed-i Kilis

Lisân-ı Latince ismi (–), ammâ galat-ı meşhûr (–).

İbtidâ bânîsi Venedik penc-pirimlerinin binâsıdır.

Ba‘dehû sene 943 târîhinde Süleymân Hân asrında Gâzî Hüsrev Paşa fethidir. Kanûn-ı Süleymân Hân üzre Kilis sancağı beğinin tahtı idi ve yüz elli akçe şerîf kazâ idi, lâkin sene (–) târîhinde Venedik küffârı ***[138a]*** Tekeli Mustafâ Paşa’yı Danilova nâm mahalde münhezim edüp bu kadar asker-i İslâm dendân-ı tîğdan geçüp küffâr-ı bed-girdâr Tekeli Paşa’nın otağın bu Kilis kal‘ası altında kurup Ceneral nâm kapudan-ı bednâm Tekelü Paşa’nın mücevvezesin başına geyüp mehterhâne-i Âl-i Osmân çalarak dîvân-ı bed-âyîn etdikde Kilis kal‘asının a‘yânlarından dizdârı ve Sultânzâdeler ve Ca‘fer Beğzâdeler ve niçe ağazâdeler taşra dîvâna gelince görseler cümle küffâr askerleri içinde kaldılar. Hemân bunları kâfirler esîr-i bend-i zincir etdiler.

Ba‘dehû derûn-ı hisârda olan guzât “el-amân” deyü kal‘a-i {Kilis’i} kâfire vere ile verdiler.

Kâfir dahi ahd [ü] amânına vefâ edüp cümle hisâr erleri yerli yerlerine gitdiler. Mezkûrûn a‘yân-ı küffârlar kâfir destinde esîr kaldılar.

Bu hîle [ü] şeytanat ile kâfir bu kal‘a-i Kilis’e istîlâ etdiler. Ol zamândan berü bu kal‘a-i ibret-nümâ dest-i kâfirde kalup câmi‘lerimiz duyûr-ı gamâme olmuşdur. Hattâ bu vâkı‘a-i hadîse-i pür-melâl zamân-ı Sultân İbrâhîm Hân’da vâki‘ olmuşdur.

Bu hâdise-i kübrâyı İbrâhîm Hân istimâ‘ edüp vezîr-i bî-dilîri olan Hezârpâre Ahmed Paşa’ya eydir:

“Lala, benim âbâ vü ecdâdımın feth etdiği Kilis nâm kal‘a-i be-nâmı küffâr almış. Niçün bu kadar zamândan berü bana demezsin?” dedikde, vezîr vızır yazır eydir:

“Gerçek pâdişâhım, Bosna serhaddinde küffâr bir kilise almış. Mukaddemâ yine kendülerinin imiş. Haber gönderelim, yine kâfir bize kiliseyi versin” dedikde, merhûm sâf-dil,

İbrâhîm Hân eydir: “A cânım lala, ya ben kiliseyi n’eyleyim? Ben anı bir azîm şehir zann etdim” deyüp, bu kal‘a ol zamândan berü kefere-i fecerelerde kaldı.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kilis

Bu kal‘anın cânib-i erba‘ası çep çevre birer top menzili ba‘îd havâleli dağlardır, ammâ Gırıblan dağı pek yakın havâledir kim Melek Ahmed Paşa’nın bir gulâmı bu kayadan

derûn-ı hisârda olan küffârın birisinin başına bir ok urup kâfiri depeledi. Tâ bu mertebe karîb bir ok menzili bir havâle dağdır, ammâ bu dağlardan aşağı inerken gûyâ Gayyâ deresine ve Derk-i esfel deresine inilüp kal'a bu derelerin ortasında vâki' olmuş evc-i âsumâna ser çekmiş gûnâ-gûn yalçın kayalar üzre şekl-i müseddes bir şeddadî seng-i tırâş ahcârât-ı mücellâlar ile mebnî bir kal'a-i kavîdir. Gerçi havâleleri çokdur, ammâ aşağı kal'a dibine varıldıkda kal'anın zirve-i a'lâsı semâda kalır. Bir vecih ile bu kal'aya yürüyüş olmayup zafer mümkün değildir. İllâ muhâsara ile yâhûd havf [u] haşyet-i Âl-i Osmân ile vere edüp feth ola, ammâ bu kal'a gûyâ bir kâse içindedir. Etrâfları kâse kenârları havâlesi yerleridir. Kal'anın kendisi kâse içinde bir sivri pilav depesidir. Ancak bir yolu ve bir kapusu var. İçinde küffâr mâl-â-mâl olup hamd-i Hudâ asker-i İslâma bir top atmayup etrâf [u] eknâfların guzât-ı müslimîn nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ'imle muğtenim oldular, ammâ kal'a döğülmedi ve bu Kilis'in cânib-i garbındaki dağ başlarından leb-i deryâda kâfirin İspilet kal'ası nümâyân idi. Andan kalkup bir azîm dereler içre gidüp,

Evsâf-ı kal'a-i Trogır

Bu dahi bir seng-i tırâş ile mebnî bir küçük kal'acıkdır. Mukaddemâ bunu dahi Kilis ile küffâr almışdır. Bunun dahi etrâfları nehb u gâret olup cümle bâğları ve eşcârâtları dest-i teberdârânlardan geçdi.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan,

Evsâf-ı dâr-ı Mesîh-millet, ya'nî kal'a-i üstüvâr İspilet

Niçe kerre muhâsara olmuşdur, ammâ âhir dest-i küffârda kalmışdır. İbtidâ bânîsi Pulya Vilâyeti Kralı İspilet nâm kefere binâsıdır. Ba'dehû Venedik küffârı destinde kalmışdır. Lisân-ı Latin'de İspilet (–) demekdir. Bu kal'a leb-i deryâda bir püşte-i pest üzre seng binâ bir kal'a-i garrâdır kim cümle der [ü] dîvârları seng-i mutarraş ile mebnîdir ve leb-i deryâda bir azîm limanında yedi aded kâfir kadırgaları yatırdı.

Hâlâ Venedik pirinc-pirimi hükmünde cenerallikdir ve kal'ası büyük Akdeniz'den girmiş bin mîl tavîl körfez deryâsının Bosna vilâyeti tarafı kenârında vâki' olmuşdur, ammâ âsî kal'ası olmak ile yanına varamayup ne cirmde ve ne tarz [u] tavrda idiği ma'lûmumuz değildir. Ancak derûn-ı hisârda ma'mû[r] kenîse çanlıkları nümâyân idi. Hattâ niçe bin guzât-ı muvahhidîn bu kal'a etrâfında olan köylerin ve bâğ evlerin ıhrâk edüp mahsûlâtların nehb u gâret ederken guzâta kal'adan ol kadar balyemez top gülleleri urdu kim her gülle birbirine ta'kîb edüp kal'a murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde kaldı. ***[138b]***

Bu kal'a altından dahi bu kadar mâl-ı ganâ'imle tekrâr avdet edüp Kilis değirmenlerinden ubûr ederek bu kerre cânib-i garba giderken bu mahalde çeteye gidenler mâl-ı menâl-ı firâvânlar ile muğtenim geldiler, ammâ üç aded yiğitleri şehîd oldu. (–) (–) Andan

Evsâf-ı Kaminler kal'aları

Lisân-ı Latince kamin taşlık demekdir. (–) rinde Venedik kralları binâsıdır kim iki aded kal'alar birbirine mukâbil seng binâ kal'a-i ra'nâcıklardır. Sene 961 Gâzî Malkoç

Beğ Süleymân Hân asrında feth edüp ba‘dehû yine küffâr bu kal‘alara istîlâ etdi, ammâ şimdi bu sene (–) de Melek Ahmed Paşa deryâ-misâl asker ile bu kal‘a zeylinde meks etdikde, asker-i İslâma ihsânlar edüp derhâl Büyük Kamin kal‘asının varoş-ı müzeyyenin ıhrâk bi’n-nâr edüp kal‘a meydân-ı mahabbetde kaldı. Hikmet-i Bârî Cenâb-ı Kibriyâ yârî kılup bu varoşu(n) âteşin rûzgâr-ı zorkâr Küçük Kamin kal‘ası içine girüp ol dahi âteş-i sûzân ile ıhrâk olurken derhâl Bosna serdengeçdileri İsmâ‘îl alaybeği kolundan “Allâh Allâh” deyüp Büyük Kamin’e yürüyüş edüp ân-ı vâhidde hamd-i Hudâ feth edüp derûn-ı hisâra guzât-ı müslimîn duhûl edüp ezânlar okundu ve bî-hadd ü bî-kıyâs mâl-ı hazâ’inler alındı.

Andan Küçük Kamin kâfirleri bu hâl-i pür-melâli görüp âteşden biryân olmadan taşra çıkdıklarında yüz adedi esîr ve elli adedi dendân-ı tîğdan sîr olup hamd-i Hudâ bu iki kal‘a bir günde feth olduğuna bu hakîrin şikeste-beste târîhidir:

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Dedim du‘â ile târîh mübârek ola gazân

Sene 1070

Bu kal‘aları asker-i İslâm zabt edince ol sâ‘at Der-i devlet tarafına “Bu kal‘aları amâr edüp asker koyalım mı? Yohsa münhedim edelim mi?” deyüp bir ağasıyla arz edüp gitmede. Bu kal‘alarda kifâyet mikdârı asâkir-i İslâm kalup Paşa efendimiz cânib-i garba ma‘mûr kurâları ıhrâk ederek,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Çetine

Bir sahrâ-yı çemenzâr sevâhildir kim bu mahallin bâğ u besâtînlerinde olan gûnâ-gûn limon ve turunc ve nar ve nârenc meğer cezîre-i Sakız’da ve İstanköy’de ola. Bunda dahi teberdârân ve dilâverânlar cümle bâğları kırup geçirdiler. Andan,

Evsâf-ı Virlika kal‘ası

Sene 961 Süleymân Hân ümerâlarından Malkoç Beğ fethidir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ bu kal‘anın ismi lisâ[n]-ı Latince (–) (–) Virlika’dır. (–) (–) rinde hâlâ Kilis sancağı hâkinde bir taşlık içinde bir sa‘b ve metîn küçük kal‘adır. Dâ’iren-mâdâr cirmi bin adımdır. İçinde bir câmi‘i ve kırk elli neferât evleri ve cebehâne ve şâhî topları ve dizdârı ve kırk aded kulu vardır. Hân ve hammâmları ve çârsû-yı bezzâzistânı ve imâretleri yokdur. Ancak bâğları ve lezîz balı çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan,

Evsâf-ı binâ-yı hısn-ı hasîn, ya‘nî ibret-nümâ-yı kal‘a-i Kinin

Latin keferelerinin târîhlerinde ibtidâ bânîsi Hırvat beğlerinden Zirin Niski nâm la‘în müşrikîn binâ etmişdir. Bu kal‘ayı itmâm edüp dârü‘l-bevâra gitmişdir.

Ba‘dehû Sultân Mehemmed Hân-ı Ebü‘l-feth’de Hersekoğlu Ahmed Paşa muhâsara edüp kırk günden bî-feth avdet edüp ba‘dehû sene 961 târîhinde Gâzî Malkoç Beğ üç sene muhâsara edüp amân ile feth etdikde miftâhların bir mücevher gılâf ve zarf içine koyup Süleymân Hân’a,

“Kal‘a-i Van -misâl bir kal‘a-i pür-me’âl feth etdim” deyü arz etdi.

İlâ zamânina bu kal‘a üzre niçe kerre küffâr-ı hâksâr niçe kerre yüz bin asker ile gelüp münhezimen giderler. Hâlâ Bosna eyâletinde Kırka sancağı beğinin tahtıdır kim taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı 300.000 akçedir.

Erbâb-ı zu‘amâsı cümle yedi yüz neferdir ve erbâb-ı tîmârı iki bin altmış aded neferâtlardır. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve kanûn üzre paşası askeriyle bu sancağ-ı Kırka’da üç bin üç yüz asker olup me’mûr oldukları sefere giderler ve yüz elli akçe kazâdır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Kinin ba‘zılar Kının

Lisân-ı Latin’de Kının (–) (–) demekdir. Bu kal‘a-i bâlâ bir sarp saru, kırmızı şahin ve zağanos yuvalı kayanın tâ zirve-i a‘lâsında evc-i semâya münkalib olmuş bir hisâr-ı üstüvârdır kim misli meğer diyâr-ı Diyârbekir’de, ya‘nî vilâyet-i Kara Âmid’de Mardin ve İmâdiyye kal‘ası ola. Tâ bu mertebe bir bî-bedel sûr-ı pür-cedel kal‘adır, ammâ ne cirmde olduğu ma‘lûmum değildir kim cânib-i erba‘asından adımlamak muhâldir, ammâ derûn-ı sûrda cümle (–) aded hâne-i fukarâlardır.

Ve Süleymân Hân câmi‘i ve cebehâne ve gılâl anbârları vardır. Gayrı hân ve hammâm ve çârsû-yı bezzâzistân ***[139a]*** yokdur, ammâ dağlarında bâğları ve zağları çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (4.5 satır boş)………………..

Hattâ sene (–) târîhinde Fazlî Paşa Bosna eyâletine mutasarrıf iken Köprez nâm sahrâda muhâfaza edüp dururken bu Kinin kal‘asın Hırvat ve İslavin ve Dodoşka memleketlerinin ceneralleri ve kralları olan la‘în ve baş kapudanları olan Hoysek nâm bî-dîn ve Venedik ceneraliyle piyâde ve süvârîden yigirmi bin aded müşrikîn ve bizim re‘â[yâ] vü berâyâmız iken Fireng’e tâbi‘ olup Uskok olan fâcirîn ve niçe bin milel-i müşrikîn-i bed-âyînlerden cümle doksan bin aded kâfir-i dâllin bir yere cem‘ olup kal‘a-i Kinin’i muhâsara edüp yedi yerden yetmiş yedi aded balyemez ve adûya amân vermez top-ı kûplar ile kal‘a-i Kinin’i döğmeğe başladıklarında, ol gün Fazlî Paşa’ya bu haber-i mûhiş erişdikde ol gün ol gece Fazlî Paşa başına yigirmi bin asker-i İslâm cem‘ edüp Hilevne sahrâsında meks eder. Anda yigirmi bin asker dahi cem‘ olup hemân *“Tevekkülen-alallâh”* deyüp kırk bin güzîde salt asker-i kerrâr ile bilâ-tevakkuf ılgar edüp nısfu’l-leylde kal‘a-i Kinin kurbunda bir virbelistân, ya‘nî söğüdlük içre pinhân olup yatırlar.

Fazlî Paşa Kethüdâsı Gürcî Mehemmed Kethüdâ dahi Banyaluka’da bu haber-i mûhiş mesmû‘ı olduğu gibi ol dahi beş bin aded güzîde asker ile bilâ-tevakkuf guzât-ı İslâm ile ta‘kîb edüp İzmiyan dağların ve Varçal vakfı bellerin aşup Kinin altında Paşa’ya yetişirler. Hemân bilâ-tevakkuf “Allâh Allâh” deyüp kâfire girişirler. Bi-inâyetillâhi Te‘âlâ küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî ururlar kim ân-ı vâhidde kırk yedi bin kâfir dendân-ı tîğdan geçüp bakıyyetü‘s-seyf olanlar dağlara firâr etdiklerinde Bosna Alaybeğisi İsmâ‘îl Beğ ve bürâderi Mîr-i alem Beğ ve Hersek Beği Çengîzâde Beğ bunların her biri bezm [u] rezmin birer kağan arslanı, merdânelik cibâlinin bebr ü pelenk ve kaplanı idi. Bunlar bir yere cem‘ olup re’y [ü] tedbîr ve ittifâk ü ittihâd ile elbir edüp cümle guzât ile emîrân-ı mûmâ-ileyhler firâr eden kâfirlerin akîblerine düşüp kova kıra on bin aded durgun ve dargın ve

mecrûh nâ-mecrûh kâfirleri dest ber-kafâ kayd [u] bend ile huzûr-ı Fazlî Paşa'ya getirüp bunlara hil'at-i fâhireler ve serlerine çelenkler takılup ihsânlar oldu.

Ve kâfirden meydân-ı mahabbetde yetmiş aded balyemez ve üç yüz aded sipâhî bilmez toplar kaldı ve cebehâne hisâbı ise bî-hadd ü lâ-yuhsâ idi. Fazlî Paşa bu kadar kelle ve cebehâneleri alup mesrûr [u] şâdân Hilevne sahrâsında mansûr [u] muzaffer karâr-dâde olup cümle kelleleri ve kâfir kapudanları ve ceneralleri nacağ ve bayrağ ve haçlı peykerleri ve erganon ve torompeteleriyle Der-i devlete arz edüp gönderüp bu kal'a-i Kinin'i dest-i küffârdan kurtardı.

Gerçi hakîr bu ceng-i meserretde bile değil idim, ammâ şimdi bu Kinin kal'asın gördükde nakl etdiler ve ol asırda dahi bu fütûhât haberi mesmû'umuz olup Fazl[î] Paşa efendimize hayır du'âlar etdim, zîrâ sene (–) târîhinde Tekeli Mustafâ Paşa ile Danilova'da bozulup Fireng kâfiri elinde kırıldığımızın intikâmın ol sene-i mübârekede Gâzî Fazlî Paşa almışdır, *lillâhi'l-hamd ve'l-minne*.

Böyle gazâ-i ekber ol sene-i mübârekede nasîb oldu kim böyle bir fütûhât-ı cemîle ma'lûmumuz değildir kim Revân ve Bağdâd'dan berü olmuş ola. Bu cümleden bir muhârebe-i azîme ve bir feth-i amîme-i savaş-ı perhâş idi kim hamd-i Hudâ müşârün-ileyh Fazlî Paşa'ya müyesser oldu, Allâh mu'ammer eyleye ve böyle fütûhâtı Cenâb-ı Bârî yârî kılup efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya erzânî kıla, *âmîn ve yâ mu'în*.

Andan Melek Ahmed Paşa efendimizle bu kal'a-i Kinin'i seyr [ü] temâşâ edüp ba'zı yerlerin ta'mîr ü termîm edüp cümle neferâtların esâme esâme yoklayup, andan cânib-i garba gidüp,

Menzil-i Karaorman

Mâ-tekaddem bunda bir kal'a var imiş. Küffâr-ı Venedik Hanya feth olduğu sene kahrından bu kal'ayı harâb ü yebâb ve ahâlîsin kebâb ve hânelerin türâb etmişdir, ammâ nâhiyesi gâyet mahsûldâr yerlerdir kim Kıraova nâmıyla meşhûr-ı âfâk bir zemîn-i yumuşakdır.

Andan yine cânib-i garba ***[139b]*** sengistân ve ormanistânlar aşup yolların tathîr ederek,

Menzil-i karye-i Otrez

Lisân-ı Boşnakca (–) (–) demekdir. Kırka sancağı hâkinde bâğlı ve bâğçeli ve mahsûllü zemîn imiş, ammâ küffâr köyün harâb ü yebâb edüp arz-ı hâliye kalmış. Andan yine cânib-i garba,

Evsâf-ı sûr-ı metîn, ya'nî kal'a-i Nadin

Bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ fâtihi sene 944 târîhinde Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Beğ bu kal'a üzre asker çeküp Hırvat ve Islovin kâfirleri elinden dest-i kahr ile feth eyleyüp Kırka sancağı hükmüne zamm olundu. Hâlâ kal'ası Venedik körfezi sâhilinde bir seng-i âlî üzre şekl-i murabba' bir seng binâ kal'a-i ra'nâ imiş. Cirmi altı yüz adımdır. Hâlâ derûn-ı hisârda aslâ bir hâne-i âbâdân yokdur. Sene (–) târîhinde Tekelü Mustafâ Paşa inhizâmında bu kal'aya küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ edüp içinde olan Hırvad müslimîn ehl [u] ıyâlleriyle kal'a-i Kinin'e gelirler.

Hâlâ bâğ u bâğçeleri kendi bitüp kendi yiter, ammâ taraf-ı şehriyârîden sehel imdâd olunsa kal'ası şey'-i kalîl ile amâr olurdu. (–) Andan yine garba,

Evsâf-ı bender-i emîn, ya'nî kal'a-i İskıradin

Hırvat beğleri binâsıdır, ammâ ism-i mühmelleri bir ferd-i âferîdenin aslâ ma'lûmları olmadığından bânîsinin adı tahrîr olunmadı, ammâ fâtihi sene 938 târîhinde Gâzî Bektaş Beg dest-i Hırvat'dan zor-ı bâzû ile feth etmişdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı sûr-ı be-nâm, ya'nî kal'a-i Sedd-i İslâm

Sene 943 târîhinde Süleymân Hân izniyle Gâzî Hüsrev Paşa müceddeden binâ edüp ismine Sedd-i İslâm dediler. Hakkâ ki bu da Tuna nehri kenârındaki Sedd-i İslâm kal'ası gibi bir elzem-i levâzımından dâr-ı İslâmdır ve zemîni Kırka sancağı hâkidir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i İvranya

Bunun da bânîsi ma'lûmum değildir, ammâ sene 944 fâtihi Gâzî Murâd Beğ'dir, bâ-mu'âvenet-i Hüsrev Paşa. Ba'de'l-feth Kilise sancağına [zamm] olmuşken Hüsrev Paşa arzıyla Kırka sancağına zamm olundu. Lisân-ı Latin'de

……………. (2 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Oburça

Hırvat keferesi binâsıdır. Yine fâtihi sene 944 târîhinde bâ-i'ânet-i Hüsrev Beğ Gâzî Murâd Beğ fethidir. Hâlâ Kırka sancağı hâkinde, lisân-ı Boşnakca ismine (–) (–) kal'ası bir müdevver kulle-i kebîrdir. Mukaddemâ fetihden berü bu kal'alar içinde cümle kavm-i Hırvat müselmânları sâkin idiler. Hâlâ harâb ve mu'attaldırlar. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı kulle-i dâr-ı emîn, ya'nî kal'a-i Karin

Bu dahi Hırvad keferesi binâsıdır, ammâ fâtihi yine sene 944 Hüsrev Beğ fethidir ve hâlâ Kırka sancağı hâkindedir. Lisân-ı Latince (–) (–) Mukaddemâ Süleymân Hân asrında başka sancak idi kim Sarhoş İbrâhîm Paşa'nın pederi Arnavud Memi Beğ mîr-i livâ olup tâ Kırka nehrine varınca hükm ederdi deyü nakl etdiler. Ba'dehû küffâr bu kal'ayı harâb edüp hâlâ bir kulle-i azîmi kalup kal'a-i metîn idi, lâkin henüz yine mu'attaldır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı liman-ı Varya, ya'nî kal'a-i Posadarya

Lisân-ı Latince Posadarya (–) (–) demekdir. Bânîsi Pulya kralı binâsıdır. Fâtihi sene 944'de Hüsrev Paşa fethidir. Kal'ası leb-i deryâ-yı körfezde bir küçük kal'a idi. Venedik kâfiri harâb etdi. Anda iki gün meks olup cümle asker cem' oldukda niçe bin guzât çete ve poturalara gidüp sâlimîn ü gânimîn geldiler.

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı vâdî-i Çîk, ya‘nî kal‘a-i kavî Zemonik

Sebeb-i tesmiyesi lisân-ı Boşnakca (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Islovin keferesidir. Fâtihi sene 946'da Gâzî Arnavud Memi Beğ‘dir. Bu kal‘a Çîk sahrâsında şekl-i murabba‘ bir şîrîn ***[140a]*** kal‘adır, lâkin bu dahi Kırka sancağında harâbdır. Bunda dahi niçe bin aded gâzîler kâfirin hudûdunda olan Kotarlar kal‘alarına gidüp etrâf-ı diyârı nehb u gâret edüp mansûr u muzaffer geldiler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı binâ-yı zerîn, ya‘nî kal‘a-i Özrin

Zirinoğlu ismiyle müsemmâ bir seng binâ kal‘a-i ra‘nâdır. Fâtihi sene 941 Gâzî Murâd Beğ‘dir kim şehr-i Sarây içre Hüsrev Paşa türbesine muttasıl bir kubbe-i pür-envârda medfûndur. Bu kal‘a dahi Kırka sancağında (–) dır, ammâ Girid fethinin ibtidâ senesinde bunu dahi Venedik kâfiri harâb etdi. (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı sahrâ-yı Hırvadîn, ya‘nî kal‘a-i şîrîn Porodin

Bu dahi Islovin kefereleri binâsıdır. Fâtihi sene 941 Gâzî Hüsrev Beğ binâsıdır. Bu dahi Kırka sancağında şekl-i murabba‘ bir küçük kal‘acıkdır, ammâ hâlâ harâbdır. Hudâ-yı müte‘âl amâr ede ve bu mahalde cümle ümerâlara tenbîhler olup asâkir-i İslâm'dan bir fetâ çete ve poturaya gitmediler. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bu mahalden asker-i İslâm ile topdan kalkup ve tuğlar bile gidüp Gırıblan nâm sengistânı tathîr edüp cânib-i garba gidüp,

Evsâf-ı Fostiçse-i Varda, ya‘nî kal‘a-i kavî Zadra

Ba‘zılar Zadra ve Zâdra yazarlar. Venedik keferesi târîhleri dahi cümle lisân-ı Latin'dir. Anların kavilleri üzre bu kal‘a ibtidâ vilâdet-i İsâ Nebî‘den mukaddem İşpaniye kralları binâ edüp ba‘dehû Venedik küffârları bir takrîb ile istîlâ edüp mutasarrıflar iken Âl-i Osmâniyân'dan Ertuğrul Horasan'dan Rûm'a doğru doğrulup gelince Konya'da Sultân Alâ'eddîn Selçukiyân'ın boybeğlerinden olup tâ Üsküdar'a ve Bursa'ya gelince cümle kâfiristânı nehb u gâretler edüp harâc-güzâr ederdi.

Andan oğlu Osmâncık dahi müstakillen serîr-i saltanata sene (–) târîhinde geçince bu Venedik kâfirleri ve Dobra-Venedik müşrikleri ilm-i nücûmda tekmîl-i fünûn etmiş kefereler olmağile ilim kuvvetiyle bildiler kim Âl-i Osmâniyân bu diyârları âlân ve tâlân eder deyü havf [u] haşyetlerinden bu Zadra kal‘asın dahi müstahkem edüp ol sene şibenik kal‘asın müceddeden binâ etdi.

Ba‘dehû sene (–) târîhinde Orhân Gâzî ibn Osmân Gâzî serîr-i saltanata geçüp ol ân Hacı Bektaş Velî ile Bursa kal‘asın feth etdikde bu Venedik ve Dobra-Venedik tuhaf hedâyâlar ve nâmelerle Orhân Gâzî‘ye "Gazânız mübârek ola" deyü elçiler gönderüp alâ tarîki'l-hedâye harâc kabûl edüp âsûde-hâl kaldılar, ammâ sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr Edirne ve Filibe ve Sofya ve Üsküb diyârların cümle feth [ü] fütûh edüp yine bu Venedik kâfiri havfinden tecdîd-i sulh etdiler, ammâ yine havflarından bu kal‘a-i

Zadra'yı dahi ziyâde metîn ü müstahkem etdi.

Ba'dehû sene (–) târîhinde Ebü'l-feth Gâzî epsem durmayup ecdâd-ı ızâmları sulhlerin bozup Dobra-Venedik'e tâbi' Hersek kralı vilâyetin Hersek kralı oğlu Ahmed Paşa i'ânetiyle Hersek diyârında yetmiş altı pâre kılâ'-ı metîneler feth etdiler kim her biri birer kal'a-i semenderler idi. Bu Venedik yine havfinden sene-i mâzîlere ri'âyeten Ebü'l-feth ile akd-i sulh etdi, ammâ cân başına sıçrayup bu mısra'ı terennüm etdi:

"Ey hoca, bugün sana ise erte banadır"

deyüp havfinden bu Za[d]ra kal'asın eyle muhîl ü şeytanatlar ile amâr edüp niçe kulle-i azîmler ihdâs eyledi.

Ba'dehû Ebü'l-feth Mehemmed Hân Bosna serhadlerinde dahi kırk pâre kılâ'lar feth edüp bu Venedik sene-i âtîde seferi kendü üzerine bilüp kal'a-i Zadra'yı savaş-ı perhâş içün âmâde edüp sene (–) müstakbelde Ebü'l-feth Gâzî hakîkatü'l-hâl yine Bosna serhadlerinde kal'a-i İzvornik'i feth edüp Yayiçse kal'asına sarıldı. Hikmet-i Bârî yârî kılmayup kal'a-i Yayiçse altından bî-feth avdet etdikde bu Venedik kâfirinin cânı yerine geldi, ammâ yine gâfil değil idi, zîrâ ilm-i nücûmda Osmâniyân'ın tâli'leri kuvvetde idiklerin azharun mine'ş-şems istihrâc etmişlerdi.

Ba'dehû sene (–) târîhinde Süleymân Hân serîr-i saltanatda ber-karâr olunca bu Venedik kâfiri üzre sene 943 Cezîre-i Körfos seferin edüp bi-emr-i Hayy-i Kadîr fethi müyesser olmayup ***[140b]*** yine diyâr-ı Alman gazâlarına atf-ı inân edüp bu Venedik kâfirleri üzre Gâzî Hüsrev Beğ'i ve Gâzî Murâd Beğ'i ve Gâzî Arnavud Memi Beğ'i ve niçe ümerâları musallat edüp bu Venedik ve Hırvat ve Islovin ve Dodoşka kâfirlerinin ellerinden dest-i kahr ile yüz yetmiş altı pâre kılâ'lardan bu tahrîr etdiğimiz kılâ'lar dahi ol asırda cümle feth olmuşdur, ammâ bu kal'a-i Zadra bin yıldan berü metîn ve müstahkem kal'a olmağile guzât-ı müslimîn bu kal'aya nigerân etmeyüp iğmâz-ı ayn ederlerdi, ammâ yine bu Venedik küffârı tek durmayup ilâ hâze'l-ân günden güne bu kal'aya gûnâ-gûn zamîme-i şeytanatlar edüp bu kal'ayı gûyâ sedd-i Ye'cûc etmişdir.

Evvel ve âhir Venedik destindedir. Aslâ bir şîr-i nahçîrin pençesine girmemişdir ve bir düşman handakın görmemişdir. Hattâ sene (–) târîhinde yedi yüz pâre keştîler ile İşpaniye bu kal'ayı muhâsara edem zann edüp bu kal'a altına gelüp karaya asker döküp top-ı kûplar ile döğüp sarılam zann eder. Etrâf-ı kal'ada olan cümle Hırvad ve Islovin kâfirleri İşpaniye keferelerin ele alup Zadra kal'ası bir top atmadan yüz elli bin aded İşpaniye kâfirlerin kırup esîr edüp bakıyyetü's-seyfleri cümle deryâya dökülüp gark olurlar ve deryâda olan gemilerine kal'adan niçe bin top urup yüz elli pâre İşpaniye gemileri gark olup hâ'ib u hâsir gitdiklerin Venedik kâfiri tevârîhlerinde yazup, bu hakîrin bir esîri var idi. Gâyet tevârîh-şinâs bir kefere-i fecere idi. Andan istimâ' edüp bu mahalle makyûd u murakkam olundu.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Zadra

Bahr-i Venedik körfezi, ya'nî Bundukanî denizi kenârında Bosna serhadlerinde Kırka sancağı hâkinde bir kayalı yalçın burunda şekl-i murabba'dan maşrıkdan garb tarafına tûlânî bir alçak kaya üzre çakmak taşı gibi seng-i tırâş ile mebnî bir kal'a-i savaşdır, ammâ yanına varılup seyr [ü] temâşâ etmek mümkün değildir. Ancak kıblesi cânibi ve batısı

cânibleri deryâdır ve maşrık tarafı sehel karaya muttasıl imiş. Ol tarafların dahi bu kadar yüz yıldan berü kesüp iki yüz arşın kadar enli deryâ getirüp bu tarafda bu kal'a hidmetine me'mûr bir azîm mavuna gemisi ve limanında altı aded kadırgası yatırdı ve derûn-ı hisârda yetmiş aded kenîse çanlıkları nümâyân idi kim cümlesinin alemleri altun mutallâ haçlar idi.

Ve cümle rûy-ı dîvârları kaplıbağa kabuğu gibi iç yüze eğridir kim hîn-i muhâsarada top gülleleri te'sîr etmemek içün rûy-ı dîvârların eyle eğri binâ etmiş, ammâ deryâ tarafındaki dîvârları eğri mi ve doğru mudur, göremedim ve cümle dîvârları üzre atlı küffârlar cirid oynar şeklinde birbirlerin kovup seğirdirlerdi, ya'nî kal'a dîvârlarımız bu mertebe vâsi' meydânlı dîvârlardır, demekdir ve cümle rûy-ı dîvârları beyâz incü gibi berrâk ve mücellâdır.

Hattâ bu kal'anın cânib-i erba'ası derin olmak var, zîrâ her gün bu kal'anın etrâfında kadırgalar kürek çekerek gidüp gelmede idiler ve kara cânibinde şark tarafına ancak bir kapusu âşikâre idi. Anın dahi önüne ağaç cisirleri siper etmiş ve bu kal'anın kara câniblerinde sekiz aded tabyaları var kim her birinin üstünde yetmişer seksener mikdârı balyemez toplar nümâyân idi. Ve deryâya berâber içine âdem sığar şayka topları kirpi tüğü gibi dizilmiş ejder-i heft-ser gibi dururlardı. Ve bu kal'a altına vardığımızda cemî'i deryâ-misâl asker-i İslâma tafra satmak içün kal'anın cümle tabyaları ve dîvârları üzerlerin haçlı peykerler ile zeyn edüp niçe bin küffârların kal'a dîvârları üzre pür-silâh zeyn edüp bî-bâk ü bî-pervâ asker-i İslâm'ın hayme [vü] hargâhların seyr [ü] temâşâ edüp derûn-ı hisârdan bir küçük şâhî topu atup "Safâ geldiniz" dedi. Gûyâ hulâsa-i kelâm bu serhadlerde değil, belki Rûm ve Arab u Acem ve İsfaç ve Çeh ü Leh ve Filimenk diyârlarında böyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kâfir kal'ası yokdur, bi-hakk-ı Seyyidi'l-mürselîn Cenâb-ı Kibriyâ dest-i İslâma müyesser ede.

Ammâ bu kal'anın deryâ getirdiği handakdan aşrı karada bizim Kırka hâkinde bu kal'aya sehel havâle bir kayalı püşte-i pest var. Anda bir Fostiçse-i azîm, ya'nî bir siper-i kal'a etmiş kim gûyâ bu dahi bir sedd-i Kahkaha'dır. Üstünde fırça gibi topları dizmişdir. Başka kesme kaya handak-ı amîk var, ammâ deryâ sehel ba'îd olmağile handakında suyu yokdur, lâkin handakdan hâric niçe bin elvân muhîl [ü] şeytanatlar ile gûnâ-gûn şarampav kazıkları ve parmaklıkları ve lağımlar etmiş. Hattâ esîrlerimizin nakilleri üzre bu Fostiçse'nin yer altından ve kal'a handakı içindeki deryâ ***[141a]*** altından Zadra kal'asına gider yol vardır, derler. Ol mülâhaza ile bu yolu yer altından etmiş kim eğer karada olan Fostiçseyi Türk alırsa içinde olan kâfirler kal'aya firâr edeler ve kal'adan anlara imdâd gideler, ammâ inşâ'allâh "*El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru*" [64]. mazmûnu üzre Cenâb-ı Allâh fethi müyesser etmişse bu re'y [ü] tedbîrleri sû-i tedbîr olur, ammâ hikmet-i Hudâ bu mezkûr Fostiçse tabyasının dahi havâlesi vardır. Bu havâleye balyemez topları koyup Fostiçse'i döğe döğe berbâd eder.

Sene (–) mâh-ı (–) gurresinde bu kal'a altına Melek Ahmed Paşa efendimizle yetmiş bin asker ve iki kerre yüz bin aded devâbbât ve komor bârgîrleriyle bu Zadra kal'asından bir top-ı tavîl menzili ba'îd (–) nâm taşlı mahalde meks olunup bu diyârı nehb u gâret ve hasâret etmek fermân olunup etrâf [u] eknâfa karavullar kondu ve taraf taraf çeteciler mâl-ı ganâ'imlere gidüp üçüncü günde ol kadar mâl-ı firâvân ve ol kadar devâbbât ve zehâyir-i

bî-hadd ü bî-pâyân getirdiler kim hemân on bin aded bârgîr bârı incü-misâl ve dânedâr buğday gelüp ordu-yı İslâm ganîmet oldu.

Ammâ bu mahalde asker-i İslâm şeb [ü] rûz durmayup şîrînlediklerince Zadra'nın mezkûr Fostiçse kal'asının şaranpavlarına nihânîce varup direklerin kal' etmeğe başladılar. Küffâr bu hâli görüp kudurdu. Bir vakt-i seherde asker-i İslâma ol kadar top güllesi vurdu kim niçe gülleler kelleleri götürdi. Bundan yine guzât-ı muvahhidîn aslâ aldırmayup mezkûr Fostiçse'ye sarılup şarampavlardan içeri guzât-ı müslimîn tâ handak kenârına dek varup küffâr ile derûn-ı handakda bir savaş-ı perhâş olup gûyâ ceng-i kal'a-i Azak oldu. Üç sâ'at germâ-germden sonra guzât-ı müslimîn gördüler kim bu Fostiçse'nin handakı ka'r-ı zemîne varmış ve burc [u] bârûsu eflâke çıkmış bir metîn ve müstahkem kal'a olmuş ki ol serhadlerde nazîri ve adîli yokdur.

Âhirü'l-emr cümle guzât gördüler kim bu kal'ayı döğmeğe me'mûr değiller ve bu mahalle gelüp ceng etmeğe Melek Paşa'dan me'zûn değiller. Hemân kendü fodullukların fikr edüp sâlimîn ü gânimîn şaranpavlardan taşra çıkınca hemân küffâr guzât-ı muvahhidîni kaçdı zann edüp bu kerre ol Fostiçse'nin şaranpa[v] kapuların açup asker-i İslâm'ın akîbince "Yajuj Yajuj" deyüp Zadra sahrâsına çıkup domuz sürüsü gibi sürü sürü gelüp asker ile çıt-a-çat döğüşmeğe başladıklarında, hemân mukaddemâ Fostiçse'den gerüye dönen guzât bu kâfirlerin ardların alup kâfir-i bed-kârlar iki asker mâbeyninde kalup bunlara eyle bir tîğ-i âteş-tâb urup bakıyyetü's-seyfleri karârgâhları olan fostiçselerine girdiklerinde akîblerince asker-i İslâm bile girüp anda dahi bir azîm ceng edüp içinde bulunan üç binden ziyâde kâfirleri dahi kılıçdan geçürüp re'îsü'l-küffâr olan Niski nâm kâfir ve veled-i pelîd-i anîdi Mora nâm la'în dahi dest ber-kafâ esîr olup hamd-i Hudâ sene (–) mâh-ı (–) gününde yürüyüş ile kal'a-i Fostiçse feth olup cümle kelleleri ve esîrleri alup bu kal'ayı harâb u yebâb ederken içinde olan guzât-ı müslimîne kal'a-i Zadra ol kadar top gülleleri yağdırdı kim gûyâ kal'a-i Zadra âteş-i Nemrûd içinde kalup murg-i semendere döndü. Cümle guzât bu güllelere bakmayup kal'ayı berbâd etdiler. Vakt-i ışâ olunca münhedim edüp ol şeb-i muzlimde cümle guzât bu kadar kelle ve esîrler ile ordu-yı İslâma gelince ol gece yer altından küffâr Zadra kal'asından bu kal'aya girüp amâr etmeğe başladılar. Ba'dehû derûn-ı hisâr-ı Zadra'dan vere ile kâfirler orduya gelüp mâl-ı firâvânlar ile esîrlerin taleb etdiklerinde paşa-yı müdebbir rızâ vermeyüp elçilerin gerüye redd etdiler. Ol gün ordu-yı İslâm'da bir şâdumânlar olmuşdur kim ta'bîr olunmaz.

Der-beyân-ı müşâvere-i azîm: Bu kal'a-i Zadra altında cümle mîr-i mîrân ve ümerâ ve iş erleriyle müşâvereler olup ale'l-ittifâk cümle guzât yek-dil [ü] yek-cihet olup İsmâ'îl alaybeği serdâr olup,

Zadra altından vilâyet-i Dodoşka'ya ve vilâyet-i Islovin'e {ve vilâyet-i Mekemorya'ya} gitdiğimiz konakları ve kılâ'ları beyân eder

Evvelâ Zadra altından on bin asker ile kalkup Melek Ahmed Paşa efendimiz seksen bin askerle Zadra altında kalup, bizler *"Tevekkülen-alallâh"* deyüp cânib-i garba Körfez denizi kenârıyla bir gün bir gece seğirdüp vakt-i seherde, **vilâyet-i Moran kal'as**ına varıldı. Bahr-i Bundukanî kenârında bir metîn ve kavî kal'adır. Cümle küffâr asker-i kerrârdan haberdâr olup derûn-ı kal'aya tahassun etmişler ve cümle mâl [u] menâllerin kurâlarda bırakmışlar. Bu kal'a evvel ve âhir Venedik hükmündedir. Bunda billûr ve

necef ve moran camlar ve gözlükler ve gûnâ-gûn cam fânûslar işlerler. Bu şehrin cânib-i cenûbunda deryâ içre elli mîl mikdârı ***[141b]*** sevâd-ı azîm şehr-i Venedik, ya'nî belde-i Bundukanî nümâyân idi, ammâ imârâtının kubâbları ve nâkûs millerine alemleri şa'şa'ası cihânı rûşen etmişdi. Hudâ dest-i İslâma müyesser ede.

Andan kal'a-i Moran'a aslâ nazar etmeyüp yakınında olan imâristânları ve bâğ [u] bostânları harâb [u] yebâb edüp bu kadar mâl-ı firâvân ve emti'a-i nevâdir makûlesi bî-misâl tuhaf âvânîler ele girmişdir kim diller ile ta'bîr ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Ve yedi bin aded Fireng-i Seng ve Islovin üsârâlarının güzîdeleri dest-i İslâm'da giriftâr-ı bend-i belâ olup bu kavmeyn-i mezbûreyn devletlerine bir mertebe za'af u şikest ü bâl târî oldu kim def'-i adüvde adem-i kudretleri zâhir olmağile cümle guzât gürûh gürûh olup her tarafı Tatar-ı sabâ-reftâr-ı adû-şikâr gibi urup kavm-i Islovin ve Fireng-i şekâvet-sencleri esîr ederlerdi. Ve yine ol gün serdârımız yanına elbette gelirlerdi, zîrâ bu zemînde olan dağların şark ve şimâl cânibi tarafları Zirinoğlu ve Beganoğlu ve Nadajoğlu (–) (–) (–) (–) (–) oğullar nâm keferelerin hâk-i nâ-pâk-i menhûs hâneleridir kim diyâr-ı Islovin nâmıyla müte'ârif dâr-ı diyârların cümlesi Nemse çâsârına tâbi' olup ol kral-ı dâllin boybeğleridir.

Ve bu dağların mâverâsından tulû' eden nehr-i Sava cânib-i şarka, andan şimâle akup Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya karışır ve yine bu Hırvat ve Islovin dağlarından tulû' eden nehr-i Drava Hırvadistân'da kal'a-i Çakatorna ve kal'a-i Lıgrad ve kal'a-i Keçkivâr kim Kanija kal'ası kurbunda Yeni kal'a nâmıyla iştihâr bulan kal'alar dibinden ubûr edüp nehr-i Drava kal'a-i Ösek dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olur ve yine bu Mesloven dağları ardından nehr-i Râba çıkup Nemse'nin Ni'met-Uyvar kurbundan geçüp Nemse hükmünde kal'a-i Yanık dibinde nehr-i Râba nehr-i Tuna'ya mahlût olur, ammâ bu dağların beri taraflarında akan sular cümle Venedik denizine mahlût olur.

Ba'dehû bu Moran kal'asından cânib-i garba mahsûldâr ve bâğ-ı İremezât kurâları nehb u gâret ederek Venedik körfezinin nihâyetine varıldı kim **vilâyet-i Dodoşka kal'ası**dır kim bu vilâyetin nısfı Nemse çâsârı hükmündedir ve nısfı Venedik küffârı destindedir. Ekseriyyâ halkı kavm-i Talyan'dır kim lisân-ı Talyanca ve Nemsece kelimât ederler. Bu mahallerin cânibi şimâlinde Alman dağıdır. Nehr-i Tuna'nın başıdır kim doksan yedi konak şarka akup Karadeniz'e Kili kal'ası ve Tulça kal'ası ve Solona boğazı ve Hızır İlyâs boğazı ve Karahırman boğazıyla beş koldan Bahr-i Siyâh'a karışır.

Bundan mâ'adâ enhâr-ı sagîreler cümle Venedik körfezine mahlût olur, ammâ yine Alman'dan bir nehir çıkup bu Dodoşka vilâyetinde Bundukanî körfezine mahlût olur. Nehr-i Duşka derler âb-ı hayâtdır. Mezkûr nehirden öte İşpaniye ve Nemse hudûdudur. Venedik hükmünde değildir. Nemse ile sulha mugâyir iş olmasın içün hemân Venedik'e tâbi' Dodoşka vilâyetin üç gün üç gece nehb u gâret ve hasâret eyleyüp bin altmış aded pençe-i âfitâb-ı mehtâb duhter-i pâkîze-ahterler ile nûr-ı mücessem muğpîçeler alınmışdır kim her biri birer Rûm haracı değer, ammâ niçe bin küffâr gemilere binüp Körfez deryâsındaki adalara firâr etdiler.

Bu Körfez'in bu mahal nihâyetinden tûlu cânib-i kıbleye boğaz ağzındaki Mora vilâyetindeki mukâbil Körfez adasına ve Zaklise ve Kefalonya adalarına varınca bu Körfez deryâsının tûlu bin beş yüz mîldir. Beri şimâl tarafı vilâyet-i Mora ve kal'a-i Ayamavra ve Arnavudluk'dan vilâyet-i Delvine ve vilâyet-i Avlonya ve kal'a-i Drac ve

kâfirin Kotur boğazı ve Nova kal‘amız. Andan vilâyet-i Dobra-Venedik ve vilâyet-i Hersek sâhillerinde vilâyet-i Pirmorya ve kâfirin kal‘a-i İspilet ve kal‘a-i şibenik ve kal‘a-i Zadra ve kal‘a-i Moran ve kal‘a-i Dodoşka'da körfez tamâm olup karşu tarafıyla cenûbdur. İşpaniye vilâyetinde vilâyet-i Pulya ve vilâyet-i Kalora burnudur kim deryâya beş yüz mîl çıkmış bir burundur. Anın ardı yine Akdeniz kenârında yine vilâyet-i İşpaniye ve vilâyet-i Fransa hükümleridir, *ve's-selâm.*

Ez-în-cânib bu gâret etdiğimiz,

Dodoşka vilâyetinde olan kılâ‘ların esmâların beyân eder

Evvelâ kal‘a-i (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..***[142a]***

Andan mansûr u muzaffer on üçüncü günde yine kal‘a-i Zadra altında asker-i İslâma gelüp lâ-yu‘add ve lâ-yühsâ mâl-ı firâvânların öşürlerin kanû[n]-ı Âl-i Osmân üzre Melek Ahmed Paşa efendimize hisse verüp, andan cemî‘i metâ‘lar mezâd-ı sultânî içre bir bey‘ [ü] şirâlar olmuşdur kim bir gulâm-ı mehpâre on guruşa fürûht olmuşdur ve gayrı emti‘a ve akmişe ve kâlâ-yı vâlâ makûleleri fürûht olmadan kalup harbende ve şütürbân ellerinden düşüp pâymâl-ı rimâl idi ve devâbbât makûlesinin hisâbın Hallâk-ı mahlûk bilir kim bin koyun yüz beş guruşa satıldı ve zehâyir kısmından niçe bin komor bârgîri yükü buğday ve arpa ve darı ve gayrı me'kûlât kısımları var idi. Hamd-i Hudâ böyle bir rahne Venedik kâfirine olmayup sene 1071 mâh-ı Muharrem'inin onuncu gününde,

Kal‘a-i Zadra altından avdet edüp Hilevne sahrâsına gitdiğimiz konakları beyân eder

Evvelâ Zadra altından cânib-i kıbleye,

Menzil-i kal‘a-i Zemonik: Mukaddemâ mevsûfdur. Bu mahalde cümle guzâta karavullar fermân olunup Hersek eyâletine mutasarrıf Tekelü Mustafâ Paşa'ya izin verilüp, ancak kendü askeriyle sancağına gidüp Hersek askeri asâkir-i İslâmla kaldı ve bu mahalde artık guzât-ı müslimîne çete ve poturalara gitmek men‘ olunup gidenin haklarından gelindi. Andan,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i metîn Tin: Boşnak lisânınca (–) (–) (–) derler. Bânîsi kavm-i Hırvat'dır, ammâ fâtihi sene 945 târîhinde Gâzî Hüsrev Paşa'dır. Leb-i deryâda şekl-i muhammes bir şeddadî binâ kal‘a-i ra‘nâdır, ammâ hâli üzre mu‘attaldır, lâkin hâk-i pâki senglice yerlerdir ve Kırka sancağı hükmündedir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı sahrâ-yı Rane, ya‘nî kal‘a-i garîb Virene: Lisân-ı Latince (–) (–) (–) (–) Virene derler. Bânîsi yine kavm-i Hırvad'dır, zîrâ bu hâk-i amber-pâklara vilâyet-i Hırvadistân derler kim üç yüz pâre kal‘alar idi. İbtidâ bu vilâyetli Yûsuf Paşa cezîre-i Girid'de Hanya kal‘asın sene (–) târîhinde {feth edince} ol sene-i menhûsda Yûsuf Paşa'ya rağmen Venedik kâfiri gelüp cümle Hırvadistân'da yüz yetmiş pâre kal‘aları harâb u yebâb edüp ol seneden berü kal‘alar cümle harâbdır. Hudâ-yı Müte‘âl yine imârın müyesser eyleye. Bu Virene kal‘ası dahi Süleymân {Hân} asrında be-dest-i Gâzî Hüsrev

Paşa sene 944'de feth edüp Kırka sancağı hükmünde idi, ammâ bu da harâbdır. Andan cânib-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Çoltaroğlu: Kırka sancağında bâğlı ve bâğçeli ve hân ve câmi'li bir ma'mûr kend imiş. Hâlâ bâğları kendi bitüp kendi yitüp köy harâb yatup kalmış. Andan yine kıbleye,

Evsâf-ı vâdî-i Kılariçe, ya'nî kal'a-i Ustorviçe: Lisân-ı Boşnak'da (–) (–) demekdir. Bânîsi bunun da kavm-i Hırvat'dır. Fâtihi Süleymân Hân devletinde sene 961'de be-dest-i Gâzî Malkoç Beğ'dir.

……………. (2 satır boş)………………..

Andan yine tekrâr,

Menzil-i kal'a-i Kinin: Cümle guzâtları ve a'yân [u] eşrâfları paşaya karşu alay ile çıkup kal'adan ol kadar safâ geldin deyü balyemez toplar atıldı kim zemîn ü âsumân dir dir ditredi. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan yine cânib-i kıbleye,

Evsâf-ı cây-ı bî-amân, ya'nî kal'a-i metîn Karaorman: Bu kal'a sene 945 târîhinde kal'a-i Kinin'e kahr etmek içün Gâzî Hüsrev Paşa binâ etmişdir. Câ-be-câ yerleri harâb olup bizim askerimizin şûr [u] şerlerinden cümle neferâtları kal'a bırağup sarp dağlara firâr etmişler. Melek Ahmed Paşa efendimiz bu kal'ayı kendü mâlıyla amâr edüp Bosna defterdârından kullarının bir yıllık ulûfe ve zahîrelerin verdirüp ve müstevfâ cebehâne ve mühimmât levâzımâtların koyup kullarını iskân etdirdi. Andan,

Menzil-i karye-i Çelbik: Gâyet ma'mûr köydür, zîrâ Hilevne sahrâsı gibi mahsûldâr yerde bir ma'mûr dârlardır. Andan yine sahrâ-yı Hilevne içre semt-i kıbleye,

Karye-i Atlıbeğzâdeler: Bu hânedânda paşaya ve cümle gâzîânlara ziyâfet-i azîmler olundu kim diller ile ta'bîr ü tavsîf olunmaz. Andan bir alay-ı azîm ile hamd-i Hudâ selâmetle,

Menzil-i kal'a-i Hilevne: ***[142b]*** Kal'a-i Hilevne'den paşaya safâ geldin topları atılup âvâzesi eflâka peyveste olup zemîn-i Hilevne zelzelelendi. Andan semt-i cenûba,

Menzil-i kasaba-i şoviçse: Bunda dahi a'yân-ı beled paşaya ziyâfet-i azîmler etdiler. Andan taraf-ı şimâle gidüp, menzil-i kal'a-i Kelp'i ubûr edüp,

Menzil-i sahrâ-yı yaylağ-ı azîm Köprez: Bunda cemî'i atları çayıra salup, paşa efendimiz cemî'i iş görmüş âdemler ile müşâvereler edüp cümle nehb u gâret olan diyârlara yarar iş bilür pirbelik, ya'nî kulağızlık edüp her lisândan bilür âdemleri mezkûr diyârlara çaşıt gönderüp cümle sancak beğlerine, "Ha desem, hâzır-baş bulunun" deyü hil'at-i fâhireler geydirüp niçe gûne ihsân [u] in'âmlar edüp cümle asâkir-i İslâm'ı vatan-ı aslîlerine gönderüp, ancak sekiz bin aded güzîde kendü askeriyle sahrâ-yı Köprez'de zevk [u] safâya başladık.

Hikmet-i Hudâ sene 1071 mâh-ı (–) ba'dehû Âsitâne-i Sa'âdet'de Köpürlü Mehemmed Paşa ağalarından Alî Ağa nâm bir esb-süvâr ki bâd-ı sabâdan müste'âr bir tuyûr-ı cân ulağ-ı tenk girdâr bir çâpük süvâr muhteşem ağa ile emr-i pâdişâhî ve hatt-ı şerîf-i

şehinşâhî vârid olup Köprez sahrâsında dîvân-ı Âsaf-ı Berhıyâ‘da hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn okunup buyurmuşlar kim,

“Sen ki lalam Melek Ahmed Paşa’sın, Bihke kal‘ası kapudanı (–) kulumu Zirinoğlu keferesi destinden yüz kîseye varınca verüp halâs edüp yüz kîse hazîne-i âmiremden alup kabz edüp elbette ol kapudanı halâs edüp Der-i devletime gönderesin kim ol serhadlerin umûruna müte‘allık ba‘zı müşâvereler oluna ve kadîm eyyâmda ecdâd-ı ızâmlarımdan kalma milk-i mevrûsum olan Kilis nâm kal‘ayı dest-i küffârda kalmağın anın yolların ve İspilet kal‘ası bellerin ve şibenik kal‘ası yollarında olan çengelistân ve sengistân dağları ve toplar ve arabalar geçecek yolları tathîr edüp her kurâ vü kasabât ve kılâ‘larda zehâyir yığasın, *ve’s-selâm”* deyü hatt-ı şerîf kırâ’at olundukda,

Paşa efendimiz, “El-emrü emrüküm” deyüp ol ân tuğlar otak önüne du‘â ve senâ ile çıkup kurbânlar kesilüp fukarâlara bezl oldukda taraf-ı saltanatdan gelen kapucubaşıya on kîse ihsân olunup yine Der-i devlet tarafına gönderildi.

Andan paşa efendimiz cümle eyâlet-i Bosna’da olan mîr-i mîrânlar ve ümerâlara ve alaybeğlerine bi’l-cümle mü’ekked emrler yazılup her sancağ ve kazâlara birer mükellef kapucubaşılar gitdikde cümleden evvel Hersek sancağı vâlîsi üç tuğlu vezîr Tekelü Mustafâ Paşa geldi ve cümle askeriyle sahrâ-yı Köprez’in bir cânibine kondu ve İzvornik sancağıyla Çengîzâde (–) Paşa geldi ve Çernik sancağıyla Pıraçalı Mustafâ Paşa ve Kırka sancağıyla şehlâ Hüseyin Paşa ve Pojega sancağıyla Sarhoşzâde İbrâhîm Paşa ve Kilis Sancağı Beği Sarı İbrâhîm Beğ ve cümle eyâlet-i Bosna’da olan alaybeğleri ve cümle erbâb-ı zu‘amâ ve cümle erbâb-ı tîmâr kanûn-ı pâdişâhîleri üzre cümle cebelüleri ile ve cümle sancak beğlerinin askerleriyle cümle otuz bir bin altı yüz aded pür-silâh asâkir-i İslâm âmâde oldular ve Bosna eyâletinde ma‘mûr olan yetmiş sekiz aded kılâ‘ların yine nısf neferâtları ile paşanın kırk aded sekbân ve sarıca bayrağlarıyla ve on bin gönüllü ve on bin aded komorcıyân ki kirâ bârgîrleri sâhibleridir ve üç bin aded çerâhor ve beldârân ve teberânlar ile cümle cümle elli üç bin asker olup cümle zehâyir ve bârhâne ve cebehâneler ile toplar âmâde olup,

Sene (–) mâh-ı (–) nda sahrâ-yı Köprez’den kal‘a-i Kilis ve İspilet [ve] şibenik kal‘aları tarafların nehb u gâret etmeğe gitdiğimiz kal‘aları ve menâzilleri beyân eder

Evvelâ sahrâ-yı Köprez’den *bism-i İlâh* ile kalkup kasaba-i şoviçse’i geçüp menzil-i sahrâ-yı Hilevne, andan

Menzil-i Atlıbeğzâde: Bu mahalde kanûn-ı vüzerâ üzre paşanın otağı etrâfın yüz yetmiş aded sandalye sâhibi kapucubaşılar ihâta edüp hayme vü hargâhların kurup meks etdiler ve sâ’ir ümerâlar dahi kollu kollarına kondular ve cânib-i erba‘aya göçe-be-göçe karavullar ta‘yîn olunup meks olundu.

Ve bu mahalde Bosna sancağı askeri cümle guzât-ı müslimîne talî‘a-i asker olmak emr olundu ve Hersek sancağıyla Tekelü Paşa gerüde kalan askere dündâr olmak fermân olundu kim “Gerüde düşeni kaldıra ve kalanı askere yetişdire ve cümle asker meks etdikde Tekelü Paşa asker akîbinde meks edeler ve cümleden sonra göçeler ve cümle askeri görüp gözedüp hıfz u hırâset üzre ***[143a]*** olalar” deyü fermân-ı vezîr-i dilîr cereyân buldu.

Andan ale’s-sabâh Atlıbeğzâde Çiftliğinden kalkup yine Hilevne sahrâsının garbında

Porolok dağı nâm kûh-ı Bîsütûn [u] kûh-ı Demâvend gibi ol sengistânı mukaddemâ tathîr etmişdik, ammâ şimdi yine ol cebel-i sengistân-ı müntehâdan şâhî topları ve iki kıt‘a kolumburuna darbzenleri yüz bir renc [u] anâ ile aşırup sekiz sâ‘atde ol seng-i hârâları tathîr ederek nehr-i Çetine-i azîmi cisr-i Baba Ahmed'den ubûr edüp,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Çetine: Kemâkân cümle mîr-i mîrân ve ümerâ-yı a‘yân ve gayrı asâkir-i bî-pâyân yerlü yerlerinde karâr-dâde oldular, ammâ bu menzile paşa efendimiz gelirken ol sengistân ve çengelistânlardan topları çekdirirken orta kuşak ile kürksüz hareket etdiklerinden gâyet dil-saht olup müte'ellimâne hareket ederek bî-tâb ü bî-mecâl otak-ı nüh-tâkında nüzûl edüp sehel istirâhat ile hâb-âlûd olup yatdıkda cümle iç ağaları dahi *"Es-seferu kıt‘atün mine's-sakar velev kâne fersahen"* [65] mazmûnu üzre meşakkat-ı âlâm-ı râh-ı şedâ‘idlerin çekdiklerinden cümle iç ağaları dahi Ashâb-ı Kehf hâbına dalmışlardı ve her biri birer gûne nefîr-i hâb çalmışlardı.

Der-beyân-ı sergüzeşt-i mahûf u muhâtara

Bu mahalde otak nöbetçisi olan Alî Ağa dahi cümle tevâbi‘atlarıyla vâdî-i hâb-ı nâza varmışlar. Hikmet-i Hudâ İspilet cenerali nâm la‘în ü bî-dîn tarafından bir Uskok-ı müşrikîn ceneral-i dâl bed-fi‘âl elinden bir kadeh şarâb-ı pür-hubâb içüp da‘vâ-yı nâmerd ile paşayı şehîd etmeğe gelüp serâperdenin cânib-i erba‘asın tecessüs edüp verâ-yı perdede müstetir ne zuhûrât-ı İlahiyye var idiğin müşâhede etmeyüp görse kim cümle asker [66] kabîlesinden olup mest [ü] medhûş yatırlar kim cümle [67] den olmuşlar. Gûyâ cümlesi ölmüşler. Hemân bî-dîn-i la‘în Uskok "Bire fursat ganîmetdir" deyüp otak sokaklarının birin söküp tâ Melek Paşa'nın obası cânibine reftâr ederek ve bî-bâk u bî-pervâ revâne olurken,

Hikmet-i Hudâ-yı mudhike-i garîbe: İç ağalarından Abaza Merşan Yûsuf ve Abaza Arıt Alî ve Abaza Kamış Velî bunlar bostâncılar imiş. Tecdîd-i vuzû‘ etmeğe paşa yanından taşra çıkup âbdest almağa bu Abazalar çömelüp dururlar, ammâ bunlar aslâ Türkçe bilmezler. Abaza lisân-ı lehcesiyle bunlar kâfire derler kim,

"Bak bak âdemdir, bu karalık gecedir, dâ‘vâcı arz-ı hâldir, olur mudur?"

Tercüme: "Baka baka âdem, bu karanlık gecede da[‘]vâcı arz-ı hâli olur mu?"

"Âdem ne vardır? Paşa hasta yatır mıdır? Bu gece dîvândır, yokumdur?"

Tercüme: "Bire âdem, ne var? Paşa hasta yatıyor. Bu gece dîvân yokdur" Biri dahi darılup, eydir:

"Dîvâne efendisi yokdur. Sen ne bu kadar gece gelirdir?"

Tercüme: "Dîvân efendisi yokdur. Sen ne bu kadar kim gece gelirsin?"

"Sabâhdır, olur mudur, dîvân kindisi olurum. Haçan dabul dubul dum dum çalardır, o zemen arz-ı hâldir, hâzır yapdır"

Tercüme: "Sabâh oldukda kindi dîvânı olup davul ve zurna dum dum çalınır. Ol zamân gelüp arz-ı hâlini getir" derler.

Bu Abaza lehceleriyle mezkûr Uskok keferesiyle söyleşirlerken meğer paşa bu kelimât-ı

turrehât-ı kalenderîleri yatdığı obadan istimâ‘ edüp görse kim bir fedâ’î Uskok kâfiri pür-silâh ve âteş-pâredir. Hemân paşa-yı bahâdır başı ucundan koca Hoş-kadem kılıcın kapup obadan taşra bir kadem-i hoş-kademle pertâb edüp Uskokun kellesine bir sâtûr-ı Melek’i eyle çekdi kim felek reşk etdi, ammâ yine böyle iken mezbûr iki üç gulâmlardan gayrı bu kâfir kesilmesinden bir âdemin rûhlarının haberleri olmayup hâb-âlûd yatırlardı. Meğer maktûl kâfirin taşrada on iki aded yunak ve fetâ çoyik refîkleri var imiş. Anlar dahi otak içine bir yerden girüp Peşkircibaşı nâm Çerkes şahbâz nâm şehnâz ve Gürcî Zülfikâr nâm merd Alî-vâr Zülfikâr’ın ellerine alup bu iki nâmdâr yiğitler on iki kefereye otak içre kılıçlar ururken cümle iç ağaları içinde bir hay huy kopup on iki aded kâfirlerin kellelerin kesüp köpeğî galtân etdiler.

Bi-emr-i Hayy-ı Kadîr ol ân paşa-yı kâmkâr-ı şemşîrkâr ten-dürüst olup Yûsuf Kethüdâ‘yı ve cümle ağavâtları içeri otağa da‘vet edüp ordu monlası ve cümle ümerâlar huzûrunda bir şer‘î celb-i celb dîvânı etmişdir kim ta‘bîr olunmaz. İbtidâ hazînedârı çökerüp boynun urmak isteyüp, cümle ağavât ve ümerâlar zemîn-bûs edüp hazînedârı bin aded asâ-yı pîrâna sulh edüp bin tâzıyâne urdular. Netîce-i kelâm mukaddemâ işde bulunan Abazalardan ve peşkircibaşı ve Gürcî Zülfikâr’dan mâ‘adâ üç yüz seksen ***[143b]*** aded gılmân-ı enderûna beşer yüz aded kızılcık hoşâbı şerbetin nûş etdirüp lezzet-i telhleri tabanlarından çıkdı. Ve otak nöbetcisi olan Mîr Kapucubaşı ve altı aded kapucuları cümle ağavâtlar ricâ edüp ricâları aslâ ve kat‘â makbûle geçmeyüp serâperde önünde yedisinin de kellelerin galtân eyledi. Efvâh-ı nâsda kimi “Ey eyledi” ve kimi “Kem eyledi” deyü böyle sefer üzre gûnâ-gûn güft u gûyâ bâ‘is olup paşa bu husûsda te’ennî eylemedi ve tarîk-i mudârâya gitmedi deyü bu hâl-i pür-melâli cümle kapucubaşılar ve kırk altı aded bölükbaşılar el-hâsıl aşcıbaşı ve seyisbaşıya varınca akûr akrebe dönüp paşanın bu vaz‘-ı nâ-hemvârından gâyet bî-huzûr ve ağalar cümle rencûr ve hâtır-mehcûr oldular.
Paşa gördü kim cümle ağavât ve tevâbi‘ât ve levâhikat bu sefer üzre rû-gerdân oldular. Âhir bunlara ümîd-i istimâletler vermeğile mütesellî etdi. Ol gün nehr-i Çetine sâhilinden kalkup sekiz sâ‘atde giderken Sin kal‘ası sol cânibimizde dağlar başında nümâyân görünüp kaldı. Andan,

Menzil-i Sultânzâde çiftliği: Harâb yatır kal‘a-misâl bir hânedân imiş. Bu mahalde şibenik kal‘asına giden çaşıtlar gelüp “Hâlâ küffârlar şibenik bâğların bozmağa çıkdılar” deyü haber geldi. Ol ân paşa nefîr-i rıhletleri çalup bu kadar asâkir-i nusret-encâm ile ol tenk u tar yollarda yüz bin renc [ü] anâ çekerek üçüncü sâ‘atde,

Menzil-i Virba: Lisân-ı Latin’de söğüd ağaçlığı demekdir. Bu mahalde bir rakîk ve nahîf âb-ı hayât kenârında meks olunup ileri giden ince karavullarımız şibenik kal‘ası cânriblerinden yedi aded kâfir dilleri getirüp söyletdiklerinden sonra otak önünde yedisin de kelle perrân-ı paça edüp ser-i pür-mûyları galtân olup dil getiren gâzîlere ellişer guruş ve birer çelenk ihsân olundu.

Ba‘dehû Virba menzilinden kalkup üç bin aded çerâhor kûhken re‘âyâları konakçı ile mukaddem ileri gidüp top yollarında mîşezâr ve dar ve düşvâr yerleri ve gâyetü‘l-gâye sa‘bü‘l-mürûr olan pereselik yerleri ve çengelistân ve sengistân olan mahûf yolları fi’l-hâl re‘âyâ vü berâyâlar ve çerâhorlar gelüp bu hıyâbânlara eyle bir teber-i müslimî urup cemî‘i hâr u hâşâki ıhrâk bi’n-nâr edüp dahi fîl-i Mengerusî cüssesi kadar sahrâ kayalara

keskin sarb sirkeler döküp niçe taşlar pâre pâre olup gubâr oldu. Ve ol mahalle paşa-yı kişvergîr deryâ-misâl asker ile ol tenk ü tar u dar yere gelince der-akab bir sahâbe-i münakkaş-ı musanna‘ kurdurup tahta’l-kahve tenâvül ederken cemî‘i guzât-ı müslimîne “Koma kurdlarım” ve “Koma şahbâzlarım” deyüp mezbûr tarîk-i âmma âmme-i nâsı üşürüp tarfetü‘l-ayn içre ol dıraht-ı müntehâlara ve cemî‘i ahşâbât ve hâr [u] hâşâklara Hacı Bektaş Velî miftâhı ta‘bîr etdikleri yeniçeri baltası urup ân-ı vâhidde bir vâsi‘ şâhrâh-ı müstakîm etdirdi kim gûyâ derb-i kaşân ve kâşiyândır. Ba‘dehû andan cümle toplar ve cemî‘i mühimmât-ı bârgâhlar ve cümle asâkir-i İslâmlar âsân vech ile ubûr u hubûr edüp, andan,

Menzil-i Musik bayırı: Lisân-ı Latin’de musik (–) demekdir. Sene-i mâzîlerde bu zemîn üzre kal‘a-misâl bir Hırvat köyü var imiş. Hâlâ yerde yatır harâb-âbâddır, ammâ bu mahalle şibenik kal‘ası karîb olmağile tarfetü‘l-ayn içre cânib [u] etrâfa kat-ender-kat karavullar koyup cümle asâkire “gâfil olmasınlar” deyü alay çavuşları tenbîh ü te’kîd edüp âmâde duruldu.

Ve bu menzilde Atlıbeğzâde ve Yenge Kırığı ve Gırbo Bölükbaşı nâm gâzîler sekiz yüz aded pür-silâh dilâver-i cülâver ve server ü hünerver yiğitler ile İspilet bâğlarından ve gayrı kılâ‘ların dağlarından bin altı yüz re’s mugân pîçe pençe-i âfitâblar kim her biri birer maralî ve gazâlî ve nergis gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü mahbûb u mahbûbe gılmân u bintânlar getirdiler kim kâkülleri perîşân ve çîm-ender-çîm ve ham-ender-ham kadd-i âşıkânı ham kılıcı gâzîlerin kılıçların meyânlarına bend kılıcı hüsndâr gulâmlar kim her biri birer ban ve kapudanzâdeler ve evc-i melâhetde bedr-i tamâm mehpâreler ve yüzden mütecâvizi dûşîze ve nâ-şüküfte sîm-endâm gül-fâm peri-peyker ve melek-manzar duhter-i pâkîze-ahterler ordu-yı İslâm’da ubûr etdirerek otağ önüne cem‘ edüp cümle guzât-ı müslimîn bu ciğer-kûşelerin şem‘-i ruhsârlarına pervâne-vâr cem‘ {olup} cümle uşşâkân sadâ-yı Hû‘ya rehâ buldurup her tarafdan sadâ-yı “Yâ men Hû” gelüp gönlünde olan fetâ yiğitler kol kol olup kâfiristân vilâyetlerine çete ve poturalara revâne olurlardı. Andan Musik bayırından kalkılup yine sarp dere ve kayalar arasında ubûr edüp 8 sâ‘atde,

Menzil-i koru-yı Virba: Bu mahal şibenik cenerallerinin sayd ***[144a]*** [u] şikârgâhı bir söğüdlük orman hıyâbânı olduğundan bu mahalle Boşnaklar Virba korusu, ya‘nî Söğüd ormanı derler. Bu mahalde dahi üç bin aded müsellâh gâzîler paşa efendimizden me’zûn olup çeteye gitdiler.

Ol gün gidüp Lunçarik nevâhîlerine yetdiler. Ertesi gün bunlar dahi bî-ceng ü bî-cidâl ol kadar mâl-ı ganâ’imle ordu-yı İslâma gelüp cemî‘i ganâ’imlerin paşaya arz edüp hemân kanûn-ı Hazret-i Ömer üzre paşaya sekiz yüz esîrden penc-i yek paşaya iki yüz aded mümtâz ve ser-firâz ve ser-efrâz perizâd ve mânend-i Behzâd gılmân ve bintânlar alınup mâ‘adâsı cümle dest-i guzât ile fürûht olundu. Ba‘dehû mezkûr koru-yı Virba nâm mahalden kalkılup,

Menzil-i vâdî-i Virpolise: Bu mahalde paşa-yı müdebbir yedi yerde pusuya asker koyup on bin aded müsellâh ve mükellef ü mükemmel askere Yûsuf Kethüdâ‘yı serdâr ta‘yîn eyleyüp hil‘at-i fâhire ihsân edüp kendüleri bu mahalde dündâr ve hâzır-bâş kalup etrâf-ı erba‘aya yarar karavullar kodu ve pusuda olan asâkirlere haberler gönderüp “gâfil mebâş” dedi.

Der-beyân-ı azîmet-i asâkir-i İslâm be-cânib-i kal'a-i şibenik-i be-nâm

Çün kim bu Virpolise nâm mahalde ol gece cümle guzât helâlleşüp cümle atlara yemlerin kesdirüp vakt-i şâfi'î oldukda evvelâ Atlıbeğzâde ve Çoltaroğlu ve Tilki Bölükbaşı ve Gırbo Bölükbaşı ve Hasan Bölükbaşı Yenge Kırığı bölükbaşılar cümle bin sekiz yüz aded yiğitler piyâde pür-silâh karanlıkda ileri gitdiler ve ardları sıra iki bin güzîde salt cürd atlı yiğitler ile Bosna Alaybeğisi Gâzî İsmâ'îl Beğ ve Hersek alaybeğisi bu atlılara serdâr olup âheste âheste gitmede. Ve serdârımız Yûsuf Kethüdâ dahi beş bin piyâde ve atlı yiğitler ile kilt-â-kit giderken sancak dibinde hakîr Feth-i şerîfe müdâvemet edüp giderken paşa efendimizin pusuya koduğu asâkir üstlerine uğrayup tenbîh ü te'kîdler edüp ileri ubûr etdik. Çün vakt-i Hanefî oldu. Ale't-ta'cîl salât-ı fecri edâ edüp der-ân atlara süvâr olup du'â ve senâyı atlar üzre edüp âheste-reviş giderken hemân ileride bir sadâ-yı Allâh Allâh ile bir tüfeng sadâsı kopdu. Derhâl anı gördük. Geceden giden yayanlar har har soluyarak çıkageldiler.

"Bire meded, kâfir geliyor. Pusuya girin. Biz kaçamak verdik" deyüp yıldırım gibi cümle geçdiler. Biz dahi sol tarafda ve sağ tarafda serdârımızla bir sarp dereler içlerine pusuya girüp âmâde durduk.

Hemân sâ'at bir azîm küme atlı ve piyâde kâfirler geçdi. Anların akîbince bir küme yayan ve bir küme elli mikdârı atlı kefereler geçüp anlar dahi har har soluyup giderlerdi. Hemân beş on aded kâfirler kayalar üzre seğirdüp giderlerken bizleri dereler içinde kat-ender-kat görünce hemân anları kovan kâfirlere "Bire geri dönün" diyesiye kalmadı.

Hemân bizim Yûsuf Kethüdâ'mız ibtidâ "Allâh Allâh" deyüp at bırağınca cümlemiz dal-sâtûr-ı Muhammedî olup aç kurd koyuna sunar gibi ve sunar zağar gibi kâfirin ardına düşünce kâfir gördü kim kendü câniblerinden Türk askeri gelir. Hemân kıranlarındaki yayanları kovmadan ferâgat edüp bizüm üzerimize döndüler. Hemân cümle kâfirle alak bulak olup anlar bizlere, biz anlara bizler sokup kırarken ileri kaçan yayalarımız dahi geri dönüp kâfir iki asker arasında kalup cümle kefere kayalar arasına sepişüp merdâne ve dilîrâne hakkâ ki ey ceng etdiler.

"Bire bire koma kurdlarım" deyü savaş-ı perhâş ederken hamd-i Hudâ Melek Paşa efendimizin pusuya koduğu alaybeğinin biri kâfirin kamandığı kayalar üzre çıkup aşağıda olan küffâra anlar dahi kurşumu bârân-ı la'net gibi yağdırup âhir kâfir kayalardan çıkup tekrâr üzerimize hücûm edüp köpek cengi etmeğe başladı, ammâ mel'ûn küffâr kurşum ile yüzden mütecâviz yiğitlerimiz haşladı. Yine cümle guzât bu hâl-ı pür-melâle aslâ nazar etmeyüp "Bire Allâh Allâh" diyerek kâmil iki sâ'at ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl olup küffâr-ı murdâr firâra yüz dutup bu kadar askerden biri cân kurtarmayup beş yüz on kelle ve kırk diri asker tâze cân buldu. Hemân bu hakîr ü za'îf Evliyâ-yı bî-riyâ ileride ince çetecilere iki atımla seğirdüp varup yetişdim ve cümle kâfirleri kırup kelle-paça kırup etdiğimiz anlara nakl etdiğimde cümle gâzîyân secde-i şükür edüp dediler kim,

"Anlar bizim yanımızdan geçüp bizi görmediler. Biz az âdemleriz, anlar çokluk. Belki bize gerüden imdâd gelmeye deyü anlara iğmâz-ı ayn etdik. Meğer anlar ecellerine ***[144b]*** seğirdirlermiş. *Elhamdülillâh"* deyüp her biri ejder-i heft-sere dönüp,

"Bire Evliyâ Çelebi kopara İhlâs-ı şerîfi" deyüp at bırağup seğirderek üç yüz kadar kâfirler

kayalar üzre meç ve kılıçların oynadup kendüler de oynarlardı. Hemân bunların üzerlerine "Allâh Allâh" deyüp at bırakdık. Cümlesi yer yarılup yere geçüp gâ'ib oldular. "Bire âyâ bunlar nice oldu" deyü tecessüs ederken, meğer ol kayalarda kuyulara girmişler. Biz ise kuyu var derken bir yiğidimizi kuyudan kurşumla urup şehîd eylediler. Hakîr meyyitin bir boş atıma tahmîl eyleyüp bir piyâde yiğide verdim. Andan yine seğirdüp,

Menzil-i Karavulhâne: Sene (–) târîhinde Tekelü Mustafâ Paşa bu şibenik kal'asın kırk gün kırk gece döğdükde paşa-yı müşârün-ileyhin sû-i tedbîriyle zîr-i kal'adan bî-feth hâ'ib [u] hâsir avdet edince asâkir-i İslâm'ın meteris yerlerine havâle bu karavulhâneyi binâ edüp gûyâ bir sedd-i İskender etmiş. Yetmiş seksen pâre balyemez ve yigirmişer vukıyye gülle atar kolumburuna topların güllelerin bizim üz[er]imize bârân-ı la'net gibi yağdırdı ve cümle küffârları tabya dîvârları üzre râyegân olup der-ân cümle der [ü] dîvârların haçlı Sanmarko bayraklarıyla zeyn etdi ve bu kastelin tâ ortasında eflâke ser çekmiş bir gemi direği üzre makara ile bir çatal filandıra bayrak kaldırdı kim zerdûz mutallâsının şa'şa'asından çeşm-i benî Âdem hîrelenir. Hamd-i Hudâ anı gördük.

Cümle guzât-ı müslimîn serdârımızla bir yere cem' olup alay alay ve sâf sâf olup cümle kelleleri Kosdaniçse nâm mızraklar üzre sançup mevc mevc gelüp bu kal'a-i şibenik altında hayme vü hargâhsız cümle asâkir meks etdiler ve esîrlere kâfirlerin kellelerin yüzdürdüler. Ba'dehû içlerine ot doldurup cıdalar üzre gezdirdiler. Küffâra rağmen kal'a-i şibenik'e karşu cümle kelleleri ve esîrleri dizdirdiler.

Evsâf-ı binâ-yı Pirinç Pirnik, ya'nî kal'a-i dâr-ı diyâr-ı Venedik deyr-i menhûs hâne-i sedd-i Kahkaha, ya'nî hisâr-ı şibenik

Kavm-i Bundukanî, ya'nî milel-i Fireng-i bed-reng-i seng-i pür-ceng-i Venedik vilâyetin keferelerinin târîhlerinde bu kal'ayı ibtidâ kavm-i Venedik'e pirinc-pirim, ya'nî ban ve hersek olan Pirinç Pirnik nâm bir keferenin binâsıdır. Bu Venedik cümle milel-i Nasârâ kralları mâbeyninde ne kral ve ne hersek ve ne ban ve ne çarna ve ne çâsâr ve ne iğranduka ve ne irşek (–) (–) (–) Ancak bunların zâbitlerine pirinc-pirim derler kim yaldız altununda bir bodurca Hacivad külâhlı sûret ibtidâ pirinc-pirim olan keferenin suver-i menhûsudur, ammâ başdaki sivri şekilli tâcları kendü zu'm-ı fâsidlerince Hazret-i İsâ'nın kadem-i şerîfi çorabı ola kim diyâr-ı Kürdistân'da şehr-i Rıkka'da, ya'nî Urfa şehrinde ellerine girmiş ola ve sahîhdir. İşte bu şibenik kal'asın evvelki pirinc-pirim binâ etmişdir, ammâ lisân-ı Latin'de şibenik (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Niçe kerre bu kal'ayı sâ'ir krallar muhâsara edüp döğmüşlerdir. Âhir hâ'ib [u] hâsir gitmişlerdir. Hattâ sene (–) târîhinde zamân-ı İbrâhîm Hânî'de Tekelü Mustafâ Paşa serdâr-ı mu'azzam olup kırk gün kırk gece döğüp bilâ-feth avdet edüp ba'dehû Danilova nâm mahalde bir yüz karalığıyla münhezim olup bu kadar guzât câm-ı şehâdeti nûş etdiler ve rûh-ı şerîfleri dâr-ı Illiyyîne gitdiler. Beyt:

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnu üzre

Takdîr-i ezel eyle imiş n'olsa gerek.

Andan sonra küffâr-ı dûzah-karâr bu kal‘ayı bir hâle koyup gûyâ sedd-i İskender etmişdir, zîrâ sayyâd elinden kurtulmuş gazâla dönmüşdür bu.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i şibenik: Venedik körfezi sâhilinde Kilis sancağı hâkinde Kırka sancağı türâbıyla müşâ bir kayalı ve fedâ’î katanalı yerde şekl-i muhammesden tûlânî bir seng binâ bir kal‘a-i garrâ-yı ra‘nâdır kim gûyâ incü-misâl beyâz ve münevverdir, ammâ düşman kal‘ası olmak ile ne cirmde ve kaç tabya ve kaç kapusu ve kenîseleri var ma‘lûmum değildir, ammâ kal‘a-i azîmdir. Varoşu deryâ tarafınadır ve kıble ve batı rûzgârı tarafları körfez deryâsıdır. Ancak maşrık ve şimâl tarafı karadır kim ol taraflarda havâlesi var, ammâ meterise girecek yerlerin cümle lağım etmişdir ve Tekeli Paşa döğdüğü yerlere azîm fostiçe ve tabyalar etmişdir. Ve bu kara tarafı serâpâ bâğ u bâğçe ve gül [ü] gülistân idi. Teberdârân-ı Ebû Müslim elinden geçmiş gibi cümle eşcârât-ı müsmirâtların kırup geçirdik. Ekseriyyâ dıraht-ı meyvedârları zeytûn ve incir ve nar ve ayva ve üzüm fidânları ile müzeyyen olmuşdu ***[145a]***

Ve kal‘a içinde kârgîr binâ manastır çanlıkları nümâyân idi ve kal‘anın cümle rûy-ı dîvârları iç yüze eğridir. Hîn-i muhâsarada top güllesi te’sîr etmeye deyü eyle eğri binâ etmişdir, ammâ sâ’ir Rûm kal‘aları gibi bu kal‘anın dendân-ı bedenleri yokdur, lâkin top delikleri ve mazgal delikleri çokdur.

……………. (3.5 satır boş)………………..

Bu kal‘a-i hısn-ı metîn altında sehel istirâhat edüp ba‘de’t-ta‘âm cümle guzât bir yere geldikden sonra serdârımız fermânıyla niçe gâzîler şikâr almak içün tâ kal‘anın handakı kenârına dek seğirdüp aslâ ve kat‘â ganîmet bir şey bulmayup hâ’ib u hâsir dönmüşler iken hikmet-i Hudâ bâğlar içre mahmûr ve evkâr bir kâfir-i bed-kâr ve sitemkârı dil dutup Yûsuf Kethüdâ serdârımız huzûruna getirdiklerinde eydir:

“Eğer beni âzâd ederseniz size bir azîm şikâr diyeyim” dedikde, serdârımız eydir:

“N’ola Muhammed hakkıyçün seni âzâd edeyim” dedikde, hemân kâfir dest ber-kafâ iken dal taban olup “Ardıma düşün” deyü Ayyâr-vâr pertâb ederek şibenik’den cânib-i şarka dağlar ve bâğlar aşup yarım sâ‘atde,

Evsâf-ı binâ-yı fostiçse, ya‘nî kal‘a-i ma‘mûr Ribniçse

Lisân-ı Latince Ribniçse (–) (–) demekdir. Bânîsi Bundukanî kefereleridir. Niçe kerre dest-i İslâma girüp Süleymân Hân asrından berü dest-i kâfirde kalmışdır. Hâlâ hâk-i Kilis ve hâk-i Kırka ile müşâdır. Kal‘ası leb-i deryâ-yı körfezde şekl-i murabba‘ bir alçacık kaya üzre seng binâ bir mahbûb kal‘a-i ra‘nâdır kim beyâz kuğu gibi münevver şekillidir, ammâ derûn-ı hisârda mahsûr olan bizim re‘âyâlığımızdan Venedik’e tapup Uskok olan şarik nâm kâfirin karargâh-ı mecma‘ı ve eşkıyâ-yı Hırvad ve Fireng derneği olup bu kâfirler bu mahalden her bâr Sin ve Kinin kal‘alarımız etrâfların nehb u gâret etmeden hâlî değillerdir, lâkin bu kal‘a şâhrâhdan ba‘îd bir sa‘bü’l-mürûr yerde vâki‘ olmağile üzerine varılmayup dest-i küffârda kaldı. Hemân bu kal‘a küffârları bizim asker-i İslâm’ı görüp kal‘a dîvârları üzre pencik esîri gibi âşikâre pür-silâh dizilüp âmâde durdular, ammâ bu kal‘anın mağrib tarafı deryâ vâki‘ olup bir liman-ı azîmdir kim gûyâ liman boğazında bir kapu gibi daracık boğazdır. Ve bu limana beş yüz pâre gemi sığar hayli vâsi‘ limandır kim bu limanın tâ ortasında bi-emr-i Hudâ bir kaya halk olunup ol

kaya üzre bir küçük kullecik var.

Bu kulle etrâfında sağîr ü kebîr otuz aded kayıklar ve firkate ve ıskanpaviyeler var idi kim sâhibleri cümle kal'a etrâfında olan bâğlarda ayş [u] işretlerde iken kal'a muhâsara olunca kayık sâhibleri cümle bâğlarda kalup pinhân oldular, ammâ kayıklarda olan kâfirler bu kal'a muhâsarasın görüp hemân "Avanta" deyüp liman boğazından taşra çıkmağa cân atarken hemân serdârımız Yûsuf Kethüdâ liman ağzının yemîn ve yesârına beşer yüz tüfengli gönderüp varan firkatelere kurşumu bârân-ı la'net gibi yağdırup aslâ bir gemi taşra çıkamayup yine liman ortasındaki kal'alı adacığa geldiler. Birkaçı kal'anın deryâ tarafında kapusuna yanaşdılar.

Ba'dehû cümle guzât derûn-ı dilden cân [u] gönülden kal'anın her tarafından hücûm ederek cenge âhenk etdiler.

Hikmet-i Hudâ küffâr cengde iken iki yüz mikdârı Hırvat yiğitleri soyunup deryâda yüzerek kal'a dibindeki kayıkların üç dâne kebîrlerinden uğurlayup beri bizim tarafa getirdiler, ammâ içinde şarâb ve ekmek ve peynirden gayrı bir şey yok. Hemân bu gâzîlere Yûsuf Kethüdâ beşer altun ihsân edince bu gâzîler gemilerin direkleri ve küreklerini gemilerin ipleriyle beş on aded nerdübânlar edüp ve bâğlarda büyük şarâb fıçıların âşikâre yuvarlayup kal'a altına getirdiler, zîrâ kurşumun yağmur gibi yağdığından kal'adan küffâr aslâ baş gösteremezler idi. Anıniçün cümle guzât bî-bâk u bî-pervâ fıçıları ve mezkûr nerdübânları kal'aya dayayup hâh-nâ-hâh kal'a üzre çıkup şarik nâm mel'ûn kâmil bir sâ'at dilîrâne ceng edüp âhir-i kâr karârı firâra mübeddel olup zîr-i kal'ada birkaç kayık ve firkateler var idi. Anlara süvâr olup alarka olurken kal'a üstünden gâzîler bunların gemilerine eyle kurşum urdular.

Gemilerinde yigirmişer ***[145b]*** ve otuzar kefereler görünürken beşer altışar âdem görünmeğe başlayup kürek çeküp kaçmağa baş gösterir başları kalmadı. Ne çâre ne hâl ise mezkûr adacığa yanaşdılar.

Hemân gâzîler mukaddemâ alınan firkatelere şahbâz yiğitler dolup "Avanta" deyü kâfirler üzre vardıkda, hemân kâfirler beş altı pâre firkate ile boğaz ağzına cân atdılar, ammâ iki tarafda bin aded tüfeng-endâz kuş uçurmağa komazlar.

Hemân kal'a kapudanı şarik küffâr ve gayrı nâ-bekâr [u] füccâr gemilerin başdan kara edüp bâğlara dökülünce cümle guzât bu yayan kâfirler üzre at bırağup cümlesin dest ber-kafâ der-çember ve der-zencir ve niçeleri tu'me-i şemşîr olup gemileri der-kenâr kalınca üç aded firkatelere dahi Hilevne yeniçerileri binüp der-akab mezkûr küçük adadan üç firkate dahi kâfirleriyle alup kenâra gelüp ol üç firkatelere dahi gâzîler dolup cümle dokuz pâre firkateler ile cümle guzât bu liman içre altı aded firkateler dahi mâl-ı ganâ'imleriyle alınup, hulâsa-i kelâm sağîr ü kebîr cümle yigirmi dokuz pâre firkateler[den] ancak biri boğaz ağzında atılan tüfenglerden halâs oldu ve niçe kâfirler firkatelerden kendüleri deryâya atup gark oldu. Birkaç gemilerin âteşe urduklarında içinde mecrûh olan kâfirler, âyet sûre (–) (–) (–) [68] nass-ı kâtı'ı üzre niçeleri suda gark oldu ve niçeleri âteşde ark u hark oldu.

Hulâsa-i kelâm biz karadan atlarla gelüp deryâda olan kâfir gemilerin feth etdikden sonra bâğlar içre üzüm değşirmeğe çıkan küffâr ve avrat ve oğlan halâs olur mu?

Ba‘dehû kal‘ada olan zî-kıymet eşyâcıkları serdârımız, “Bunlar mîrî mâldır” deyü girift edüp ve cebehânesinde cümle üç yüz aded tüfeng ve yüz aded meç ve kılıç ve harbe ve niçe bunun emsâli âlet-i silâhları ve zî-kıymet âlât-ı âvânîleri cümle komor bârgîrlerine tahmîl etdirüp ve altı pâre şâhî topların her birin ikişer komor bârgîrlerine yükledüp kal‘anın içinde kalan mâl-ı ganâ’imi guzât-ı müslimîne “yağma” deyüp ân-ı vâhidde derûn-ı hisârı harâb [u] yebâb edüp âhir ıhrâk bi’n-nâr edüp hânelerin türâb etdiler. Tâ şu mertebe harâb etdiler kim kal‘anın demir kapuların bile söküp götürdüler.

Andan yigirmi dokuz aded firkatelerin top u tüfenglerin ve gayrı âlât-ı mühimmât levâzımâtları ve demirleri ve yelkenlerin cümle guzât alup firkatelerin cümlesin birbirlerine kayd [u] bend edüp cümlesin âteşe urdular, ammâ niçe firkatede çok mecrûh kâfirler var idi. Cümlesi nâr-ı cahîme girmezden mukaddem dâr-ı fânînin âteşinde biryân u giryân oldular. Niçeleri cân havliyle kendülerin deryâya atup gark olduklarına bu âyet-i şerîf sûre (–) delîldir: [69] nassı üzre gemiler hark, ahâlîsi gark olup yerleri dârü‘l-bevâr oldu.

Ve bu kal‘a tarafı ve gemiler ahvâlleri ber-taraf oldukdan sonra bâğlar içre ve dağlar ve ırağlar içre firâr eden dalâlet-âyîn ve melâ‘în ve kefere-i müşrikînlerin akîbine cümle guzât düşüp tavuk yerden daru değşirir gibi dağlarda ve bâğlarda ol kadar mahbûb u mahbûbe pençe-i âfitâb muğpîçe mehpâreler buldular kim hadd [ü] hasirden efzûn ve hisâb-ı kalemden efzûn esîr-i mihr-i mâhlar alındı, ammâ dağlar içre bir sadâ-yı Allâh Allâh kopunca hemân serdârımız İsmâ‘îl alaybeği ta‘yîn eyledi kim bir şecî‘ tüvânâ-yı bahâdır ve niçe yüz aded cenglerde isbât-ı vücûd edüp akrânı nâdir bir şîr-i merd-i Hudâ‘dır. Anı sancağı askeriyle ta‘yîn edüp vardıklarında gördüler kim bir bâğ dîvârı içine beş yüz mikdâr kâfir deryâdan kaçamayup karada kuruya kalmışlar. Cân bâzârlarına düşüp cân u gönülden cenge âhenk ederler. Hemân İsmâ‘îl alaybeği,

“Bire gâzîler, ayıb değil midir? Bire karış katış olaluma. Hovdur hov” deyüp cümle guzât kal‘a-misâl bâğ dîvârından içeri girüp müslimîn ile müşrikîn rû-be-rû olduklarında bir neberd-i perhâş ve bir cidâl-i uğraş olup gâzîyân-ı Ervâm “Böyle ceng-i be-nâm görmedik” deyü şahâdet etdiler, *felillâhi’l-hamd*.

Bu mahalde küffârların dahi ekseri tîğ-i bürrândan geçdi. Ancak yedi aded şahbâzımız câm-ı şehâdeti içdi. Mezkûr şühedâları alup bu kadar hûr gılmân meyyâl-ı alemân(?) ve bintân ve nisvânlar ile ve yüz altmış aded başbuğ firkate sâhibi kapudan esîrler ile kal‘a-i Ribniçse altında huzûr-ı serdâra gelüp gâzîler kıyâsdan hâric ihsânlar aldılar, ammâ,

Der-beyân-ı hikâye-i udhike

Hakîr dahi birkaç refîklerimizle dağlarda ***[146a]*** ve bâğlarda şikâr ve kelepürcükler ararken bir bâğ içre beş aded serhad gâzîleri on aded esîrleriyle bâğda oturup bir meclis-i müheyyâ üzre ayş [u] işret edüp bâde-i hamr nûş ederek esîrlerine gûyâ evleri gibi kebâb çevirderek zevk u safâ ederlerken hakîr râstgele düşdüm. Hemân bunlar hakîri görünce Boşnak lehcesi üzre biri eydir:

“Bire cele cânum, hoço çelo Allâhı seversen kazı yiğit bir manca yeyelüz” dedikde, gördüm ki ortada beyâz nân pâreler ve kebâb pâreler ve gûnâ-gûn ni‘met-i nefîseler var. Hemân atdan inüp eyitdim,

“Gâzîler şikârınız çok ola ve gazâlarınız kutlu ve kollarınız kuvvetli ve kullarınızın yüzleri ve gözleri nûrlu ola” deyüp ekmek yemeğe başladım, zîrâ kelb-i sarîhden ziyâde karnım aç idi. Biri eydir:

“Bak a kazı yiğit, bu ta‘âm bizüm değildür, Allâh efendimizindür. Bu esîrlerimizin bâğlarıdır. Bunda cümlesi manca yeyüp şarâb içerken Allâhumuz bu mancayı ve bu şarâbı bize ihsân eyledi. İçe benüm elimden şu şarâbı” deyü bir çanak şarâb sundukda, hakîr eyitdim:

“İçmem gâzîler ve âbâ vü ecdâdım dahi tütün ve kahve dahi içmemişlerdir, değil ki ben şarâb içem”

“Bire âdem, dînin aşkına ve Alî Murtazâ aşkına içe şu şarâbı, bula sevâbı yeye kebâbı, bağışlaya babam ervâhına sevâbı” deyüp niçe yemîn-i mugallazalar verdiler.

Hakîr eyitdim: “Bire kardaşlar, şarâb harâmdır. Ben bunu içmem, ammâ ekmek yerim” dediğimde,

“Kim bok yemiş kim bu şarâb harâmdır. Bu şarâb gazâ mâlıdır. Gazâ mâlına harâm diyen şu esîrlerimüz gibi kâfir olurlar. Bu bizüm kanımız bahâsı mâlımız şarâbımız, helâl-i zülâl gazâ mâlıdır” dediler.

Hakîr gördüm ki bir alay oğuz âdemler. Hemân kalkup, “Du‘âlar sizi gâzîler” deyüp gitdim.

Anı gördüm. Nîm sâ‘atden bunların beşin dahi esîrleri olan kâfirler depeleyüp kâfirler ile bunların leşlerin serdârımız huzûruna getirdiler. Akrabâları meyyitlerin atlara tahmîl edüp selâmete çıkardılar, ammâ hakîkatü‘l-hâl bu Bosna serhaddinde hâsıl olan cür’et sâhibi şecî‘ ve bahâdırân serverânlar bir serhadde yokdur. Hattâ niçe cenglerde bunlar ile hem-inân olmuşuz, ammâ bu senenin cenginde bu serhad gâzîlerinin etdikleri yararlığı Rüstem ü Sâm u Nerîmân etmemişdir. Hattâ bu sefer-i meserretde bunların aldığı mâl-ı metâ‘ ve akmişe-i fâhire ve emti‘a-i nâdireyi bir serhad halkı almamışdır. Ve bu gazâda bunların bu küffâr-ı hâksâr-ı bed-tebâra etdikleri sitem-i elemi bir kimesne etmemişdir, zîrâ bu asâkir bir topdan düşman üzre talattum-ı deryâ-misâl temevvüc ve cûş u hurûş edüp kat‘-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek yemîn ü yesârda cibâller içre becenelerde pinhân olmuş bakıyyetü‘s-süyûf olan sunûf hezîmet-me’lûfları kova kıra ve büleyde ve kasabâtların nehb u gâret ve âlân ve tâlân ve halkını nâlân edüp dârü‘l-karârları olan hâne-i menhûsları ıhrâk bi’n-nâr olup içinde mest [u] medhûş bulunup mekîn olan erbâb-ı kîn ve fecere-i müşrikîn evlâd [u] ıyâlleri ile cızbız kebâbı olup hâkister olurlardı.

Bu serhad gâzîleri küffârın bu mertebe gözlerin sındırup her ne cânibe teveccüh etseler *bi-fazlillâhi Te‘âlâ* mansûr u muzaffer gelirler. Hudâ cümlesinden râzî ola.

Ba‘dehû bu feth [ü] fütûhâtın meserret haberlerin serdârımız Yûsuf Kethüdâ Melek Ahmed Paşa efendimize gönderüp mektûb-ı dürer-bârları gelüp,

“İnşâ’allâh biz kapu askerimle sahrâ-yı Hilevne’ye azîmet ederim. Siz cümle asâkir-i nusret-me’serler ile bir gayrı cânibi nehb ü gâret edüp şikâr-ı bî-şumârlar alup selâmetle cânib-i selâmete çıkasın” deyü serdârımıza haber geldikde, hemân bu Ribniçse

kal‘ası altından kalkup, mukaddemâ “Beni âzâd ederseniz size şikâr göstereyim” diyen küffârın kayd [u] bendlerin alup *“El-kerîmü izâ ahide vefâhu”* mazmûnu üzre mezkûr kefere âzâd olunup cümle asker ile topdan tekrâr kal‘a-i şibenik altında bir top menzîli ba‘îd meks olunup feth olan (–) aded firkatelerin yelkenlerin sâyebânlar edüp, anda bir gece mihmân olup, ammâ kanlar yutduk.

Hamd-i Hudâ bir şey olmayup ale’s-sabâh kal‘a-i şibenik altından bir alay-ı azîm ile cemî‘i kelleleri sırıklar üzre sancup ve cümle esîrleri pâ-beste ve dil-haste ve şikeste-beste sürü sürü geçirirken kal‘adan aslâ bir top atmayup kal‘a dîvârları üzre kat-ender-kat temâşâcı kâfirler idi. Andan ubûr edüp cânib-i şimâle gâh dağlık ve gâh bâğlık geçerek,

Evsâf-ı menzil-i sahrâ-yı bî-pâyân Danilova

Danil nâmında bir kefere ismiyle müsemmâ bir sahrâ-yı ra‘nâdır kim gûyâ sahrâ-yı Kosova’dır, ammâ lisân-ı Boşnak’da, ya‘nî Latin lisânınca Danil (–) derler. Bu gece bunda yatup cümle guzâta “gâfil mebâş” denilüp ***[146b]*** cânib-i erba‘aya ve tâ kal‘a-i şibenik altlarına varınca ince karavullar konup gülbâng-ı Muhammedîler çekilüp meks oldu ve cümle kafâ kelleleri yine kâfir esîrlerimize soydurup kafâların birer ağaç kazıklara zeyn edüp derilerin alefler ile doldurup cümle esîrleri dest ber-kafâ kayd [u] bend edüp âsûde hâl yatdık, ammâ ol gece kal‘a-i şibenik binden mütecâviz balyemez toplar atdı ve beş binden mütecâviz meş‘aller yakdı ve gûnâ-gûn çırâğânlar etdi ve niçe bin aded havâyî fişekler atdı. Meğer bu gazâ-yı meserretde kırdığımız kâfirlerin rûh-ı menhûsların âteş-i şâdumânıyla yâd ve akrabâ-yı akreblerin şâd etdi.

Bu gazâ-yı garrânın fethine târîh budur kim, sâde-rû der güfte-i hakîr Evliyâ-yı fakîr:

Bi-hamdillâh bu ceng içre aceb feth-i fütûh oldu

şibenik kâfirinin ekseri makyûd u katl oldu

Karavulunu kırdık ibtidâ Allâhu ekberden

Sadâ-yı na‘ra-i Allâhu ekber çıkdı askerden

Leb-i deryâda ey ceng eyledik hakkâ dilîrâne

Tüfeng-endâz olanlar sürdüler atını meydâne

Kimi dendân-ı tîğdan geçdi, kimi gark-ı deryâdır

Bizi mansûr u mesrûr eyleyen Fettâh Mevlâdır

Kenâr-ı bahre düşmüş kal‘a-i Ribniçse’ye vardık

Amân vermeyuben feth eyleyüp kâfirlerin kırdık

Niçe keştîlerin ahz eyleyüp ıhrâk-ı nâr etdik

Niçe mâl-ı ganâ’im aluben çoğun esîr etdik

Senindir devlet ü nusret du‘ânı Hak kabûl etdi

Kırup kâfirleri gâzîlerin de ey gazâ etdi

Zamân-ı devletinde çok gazâ oldu ve çok olur

Yakıncakda Venedik kâfiri de ser-nigûn olur

Ne yere azm edersen yâverin olsun ricâlullâh

Seninle cümle cündullâh sana verildi seyfullâh

İlahî muʻcizât-ı Mustafâ hakkı bu sâl içre

Ne Zadra ne Kotur kalmaya feth ola bu bahr içre

Hudâ yâ dâr-ı dünyâ durduğunca ber-murâd eyle

Dü âlem içre fethi nusretiyle yüzün ak eyle

Bu cenge Evliyâ târîh ne ola dedi rızâyî

Biri kalkup dedi yaz târîhine böyle gazâyı

Sene 1071

Baʻdehû bu Danilova sahrâsından kalkup 3 sâʻat seğirdüp,

Evsâf-ı kenîse-i Alîna, yaʻnî kalʻa-i Mandalina

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Alîna nâm bir pirinc-pirim kızı binâ etmişdir. Zamân-i Süleymân Hânî'de Hüsrev Beğ feth eyleyüp yine küffâr istîlâ edüp hâlâ dest-i küffârda kalmışdır. Hâk-i pâki Kırka sancağıyla müşâdır. Kalʻası leb-i deryâda bir sarp kaya üzre beyâz bir küçük kalʻadır, ammâ Hırvadistân iskelesi olmağile gümrâh kâfirleri vardır, ammâ leb-i deryâda varoşu kıbleye nâzır bir şîrîn şehr-i muʻazzamdır kim evce ser çekmiş çan kulleli milleri var.

Ve bâğ u bâğçesinin hadd [ü] hasrı yok iken bu kadar bin asâkir-i İslâm bu bâğlarda meks edüp meyve-i âbdâr-ı gûnâ-gûnların ekele ye'külü bâbına çeküp baʻdehû cemîʻi bâğ-ı İremlere teber-i Müslimî üşürüp harâb [u] yebâb etdiler, zîrâ küffâr-ı dûzah-karâr askerin geleceğinden haberdâr olup aslâ bir şikâr makûlesi bulunmayup bâğları ve bâğçeleri hâkile yeksân olup andan cânib-i kıbleye giderken bâğlar içre ancak on aded bârgîrler şikâr bulunup sürdük.

Baʻdehû askerin nısfı Danilova'dan kalkup bu mahalde iki asker bir yere cemʻ olup anlarda dahi bir mâl-ı ganâ'im bulamayup boş geldiler.

Baʻdehû Danilova sahrâsının kıblesi tarafına azîmet olunup anda meks olundukda cümle iş erleri ve serhad ihtiyârları ile [70] âyeti hükmünce cümle müsinn ve umûr-dîde baba-yı âlem kokonos kocalar ile müşâvereler edüp, "Hamd-i Hudâ kâfiri kırdık geçirdik. Bir yerden baş göstermeğe iktidârları yokdur. Hemân Marina câniblerine on bin yiğit cürd atlıya İsmâʻîl alaybeğin serdâr edelim. şâyed ki bî-hisâb esîr [ü] mâl-ı ganâ'imle geleler" denildikde, hemân asker-i İslâm içinden sekiz bin atlı ve üç bin aded güzîde piyâde Hırvat yiğitleri seçilüp gülbâng-ı Muhammedî çekilüp İsmâʻîl Beğ sancağı açılup,

Marina câniblerine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ Danilova sahrâsından semt-i cenûba bir dar boğaza girdiğimizde boğaz ağzına beş yüz tüfeng-endâz yiğidi kemîngâhlarda koyup andan içeri boğaza girüp kâmil beş sâ'atde,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i metîn Marina

Bânîsi pirinc-pirim kızlarından Marina nâm bir melike binâ etmeğile anın ismiyle müsemmâ kal'a-i zîbâdır. Niçe kerre selef ümerâları feth etmişdir. Husûsan sene bin yetmişde Gâzî Seydî Ahmed Paşa feth edüp ıhrâk bi'n-nâr etdiği ma'lûmumuzdur. Ba'dehû küffâr-ı dûzah-karâr karârı kalmayup ol sene bu kal'ayı amâr edüp hâlâ dest-i küffârda bir sa'b ve metîn ve müzeyyendir.

Eşkâl-i kal'ası:

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i acîb Kamin

Hırvat kefereleri binâsıdır. Sene 943 'de Gâzî Murâd Beğ fethidir ve Kırka sancağı hâkindedir. Eşkâl-i kal'ası şekl-i murabba' bir küçük taş binâdır ve zemîni dahi sâfî taşlık olduğundan lisân-ı Latin'de taşlığa "Kamin" derler. Ol ismiyle müsemmâ bir kal'a-i ra'nâdır. ***[147a]***

Evsâf-ı dârü'l-cihâd, ya'nî kal'a-i üstüvâr Kaminkrad

Ba'zılar Kamingrad derler. Lisân-ı Latin'de sarp taşlık demekdir. Bânîsi Venedik pirinc-pirimleridir. Sene 947 Gâzî Malkoç Beğ dest-i Hırvat'dan hırıldıyla feth etmişdir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu mahallerin sarp dağlarının mağârâlarına cümle küffâr mâl [u] menâlleriyle girüp kapandıkları ecilden ve sene-i mâzîde Seydî Ahmed Paşa nehb u gâret etdiğinden bir mâl-ı ganâ'im bulunmayup hâ'ib u hâsir gerü dönüp bir günde yine Danilova'da serdârımızla müşerref oldukda cümle gâzîlerimize yemîn verdiler kim, "Aldığınız şikâr-ı ganâ'imleri ileri Hilevne'ye göndermediniz mi?" dediler. Bu hâl üzre Danilova'dan kalkup cânib-i kıbleye sahrâlar içre 8 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı belde-i erbâb-ı dâniş, ya'nî tahtgâh-ı şehr-i azîm kal'a-i Dirniş

Tâ İskender-i Kübrâ zamânında karavulhâne içün binâ olunmuş bir küçük kal'a imiş. Âb [u] havâsının letâfetinden ve hâk-i pâk-i amber-nâki mahsûldâr olduğundan kavm-i Hırvad ve Islovin ve Dodoşka kavimleri sengistân yerlerden firâr edüp bu mezra'aları hûb ve hâk-i pâki mergûb bu vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr olan zemînde tavattun edüp tenâsül bularak bu cây-ı mu'teberi amâr edüp şehr-i mu'azzam olur. Ba'dehû sene 944 târîhinde bu şehr-i ma'mûr içün Âl-i Osmân tama'a düşüp sene-i mezbûrede Gâzî Hüsrev Paşa bu şehrin etrâfların feth ederek etrâf-ı şehr-i Dirniş'i şemşîr-i nîş ile harâb ve hânelerin yebâb mesken-i bûm u gurâb ederek bu şehr-i Dirniş'e bir iş oldu kim kaht [u] galâdan işleri teşvîş oldu. Âhirü'l-emr derûn-ı hisârda mütehassın olan küffâr krallarına başları dûd ve her bâr cümle kapuları mesdûd olup bir vech ile derûn-ı kal'ada bir ân ârâma imkân olmaduğın kral-ı dâll-ı bed-fi'âllerine bildirüp ol ân kral-ı bî-îmân kırk bin asker-i be-nâm bed-fercâm ile şehr-i Dirniş'e gelüp imdâd eder. Hersek sancağında

Ahmed Paşa bu işden haberdâr olup Gâzî Hüsrev Beğ‘e ve Malkoç Beğ‘e ve Murâd Beğ‘e ve Bektaş Beğ‘e ve İzvornik Beği Pılak Beğ‘e ve bunun emsâli niçe ümerâlara ve serhad gâzîlerinin bahâdırân-ı dilâverân şahbâzlarına haber gönderüp otuz üç bin güzîde *“Benem, diğer nîst!”* diyen yarar ve bahâdır ve akrânları nâdir yiğitler ile ılkarup bir gece vakt-i şâfi‘îde kal‘a-i Dirniş altında mest ü harâbât evkâr-ı bî-kâr yatırlarken cümle gâzîler şeb-revânî esbâblarıyla kâfire şebhûn edüp kâfire bir tîğ-i Ahmedî eyle ururlar kim kâfir kellelerin[den] cereyân eden hûn-ı insân kelleyi kelle üstüne yuvarlayup gider. Bakıyyetü‘s-seyf olan küffârlar firâr edüp dağlara ve gârlara girir. Bu cengde bile mevcûd olan yüz kırk dokuz yaşında bir pîr-i fânîden bu hakîr bu cengin evsâfın istimâ‘ etdikde anlar buyururlar ki,

“Bu gazâ-yı Dirniş‘de müslimîn ü müşrikîn vakt-i şâfi‘îde yaka yakaya gelüp top u tüfeng atılmadan bir savaş-ı perhâş ve bir gûne harb u kıtâl uğraş olmuşdur kim âsumânda kerrubiyânlar reşk etmişdir. Ba‘dehû küffâr derûn-ı hisârdan “Amân ey güzîde-i Âl-i Osmân” deyüp kal‘a-i Dirniş‘i Ahmed Paşa ve Hüsrev Beğ‘e teslîm edüp cümle küffâr-ı füccâr şibenik kal‘asına gidüp, bu kal‘a-i Dirniş Bosna serhaddinde başka sancak tahrîr olunur. Ba‘dehû dahi ziyâde amâr olup gûyâ bâğ-ı İremezât olur, ammâ hikmet-i Hudâ sene (–) târîhinde Sultân İbrâhîm Hân asrında Girid cezîresinde kal‘a-i Hanya be-dest-i Silihdâr Yûsuf Paşa feth etdikde ol vezîr-i dilîr bu Dirniş nevâhîlerinden hâk-i Hırvat’da vücûda gelmeğin Venedik küffârı ol vezîre rağmen donanmasıyla kal‘a-i İspilet ve şibenik’den asker döküp Kilis ve Kırka sancaklarından yüz kırk pâre kılâ‘lara istîlâ edüp ol sene-i menhûsda bu Dirniş şehrin dahi kâmil yetmiş günde harâb u yebâb ve halkın kebâb edüp böyle bir şehr-i azîm Devlet-i Âl-i Osmân’da yerde yatır. Mukaddemâ eyle ma‘mûrmuş kim hâlâ manzûrumuz olduğu üzre Hırvadistân’ın Mısr’ı imiş. Ve evvelin gören gâzîler eydir:

“Bu şehirde beşer onar kerre yüz bin guruş mâlik yüzden mütecâviz ankâ bâzergânlar var imiş. On bin guruşa mâlik olan âdemlere fakîrdir deyü zekât verüp her sene bu şehirden yüzer ve yüz ellişer âdem hacc-ı şerîfe gidüp üç yüz aded hânedân sâhibi âdemler var imiş. Hâlâ hâneleri kal‘a-misâl durur, zîrâ bu şehirde aslâ ağaç binâ yokdur. Serâpâ kârgîr binâlardır. Hattâ cemî‘i hân ve câmi‘ ve mesâcid ve imârât ve medreseleri ve dekâkîn-i bezzâzistânları durur, ammâ cümle kurşum örtülerin kâfir alup cümle cevâmi‘ ve medreselerinin mihrâblarına necâsetler sürmüş ve bâğ ve hadîka-i rıdvân gül [ü] gülistânının hisâbın Feyyâz-ı Mutlak bilir, zîrâ Hâlik-ı kevneyn-i mutlak oldur, ammâ hâlâ cümle bâğ u besâtîn ve gaytân u cinînler kendü bitüp kendisi ve gendümi bitüp yiter. Kâfirler müselmânlar varamaz. Kâfirler dahi müselmânlar derdinden gelemez. Ancak mâbeynde kalmış yılan ve akreb ve çıyan-ı nîşli bir şehr-i Dirniş‘dir. ***[147b]***

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn ve kal‘a-i Dirniş

Kal‘ası sehel taşlıca bir vâdî içre bir yalçın alçacık kaya üzre şekl-i muhammesden tûlânîce bir kal‘acıkdır kim ol kadar sûr-ı kebîr değildir, ammâ kizb harâmdır, adımlamadım. Dibinden nehr-i (–) cereyân eder bir uyûn-ı sagîredir. Cânib-i şarkda Gılamuc dağlarından ve İzmiyan kûhu bellerinden tulû‘ edüp Kotarlar nâm mahalleye karîb Venedik körfezine mahlût olur. Ve hâlâ bu şehrin ahâlîleri kal‘a-i Zadvorya’da ve kal‘a-i Kinin’de ve kal‘a-i Sin’de sinüp sine girmişlerdir, ammâ zemîn-i Sin’e girmeyenler “Âh Dirniş vâdî-i ıyş” deyü âh-ı derûn ederler. Hudâ amâr ede.

Ve bu kal‘a-i Dirniş‘e kal‘a-i Kinin’den yakın amâr kal‘a yokdur. Hattâ bu gazâ-yı meserret-i şibenik’e bu şehirde bir gece yatup şibenik cenginde cümle şehîd olan gâzîlerimiz bu Dirniş şehri mezâristânında defn etdikde akrabâları Hırvat lisân üzre ağladıkların gördükde gülmeden aklımız gitdi ve câmi‘lerinde “Âh bizim Hırvat kâneleri” deyü ibâdet edüp ağladıklarınca bu dahi mesîre idi. Ve Hırvat lisânı üzre Fâtiha terceme edüp namâzda tilâvet ederler, ammâ fasîh u belîğ terceme etmişler. Hakkâ ki lisân-ı Hırvad ve lisân-ı Latin lisân-ı kadîmdir.

Evvelâ lisân-ı Hırvat lisân-ı Latin’dir, ammâ Hırvad’ın başka lehce-i mahsûsa ıstılâh [u] ibârâtları vardır, lâkin lisân-ı Hırvat ve Boşnak ve Sırf ve Bulkar ve Voynuk ve Islovin ve Dodoşka ve Korol ve Leh ve Çeh ve Libka ve Rus ve Maskov ve Heşdek müslimleri bu cümle mezkûr milel cümle lisân-ı Latince kelimâtlar edüp Heşdek’den ve Lipka’dan mâ‘adâsı millet-i Mesîhiyye’den olup cümle lisân-ı Latince kelimât ederler, ammâ her birinin birer gûne ıstılâhları ve lehceleri vardır.

Evvelâ lisân-ı Hırvad’ın add [ü] ta‘dâdı budur:

yedno	*dıva*	*tıri*	*çetri*	*peyte*
1	2	3	4	5
şest	*sedm*	*osam*	*devet*	*deset*
6	7	8	9	10

kıruh	*voda*	*mesa*	*sir*
ekmek	su	et	peynir
kapula	*luka*	*yanye*	*ovça*
soğan	sarmısak	kuzu	dişi koyun
ovat	*kopriva*	*korda*	*bırada*
erkek koyun	ısırkan dikeni	kılıç	sakal
buşka	*pistole*	*vırba*	*most*
tüfeng	küçük tüfeng	söğüt	köprü
Hoda vamo.	*isfik*	*Otkudaydeş?*	*Kamo ideş?*
Gel beri.	mum	Nereden gelirsin?	Nereye gidersin?

İdi donesi kurba zop.	*Neme tako mi boğa.*
Var getir kahbe arpa.	Yokdur vallâhi.

Donesi ubyemti kurva.
Getir yoksa öldürürüm kahbe.

Day mni.
Bana ver.

yedno put
bir kerre

erdile
pıyâzdan(?)

davidim
göreyim

Yli makahna?
Yumuşak mıdır?

Mlyum tye.
Seni severim.

Tako ti boga
Allâh içün.

Day mni.
Bana ver.

yedno picka
bir am

Dahi niçe bin gûne lugatleri var, ammâ bu kadarla iktifâ etdik, hemân kesret-i kitâbet olmaya.

Ba‘dehû şehr-i harâb Dirniş‘den kalkup bir gece karavullar ile,

Menzil-i Zop deresi, ya‘nî Arpa deresi: Andan yine cânib-i kıbleye gidüp,

Menzil-i nehr-i kenâr-ı Çetine: Andan nehr-i Çetine kenârıyla yine cânib-i kıbleye gidüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i kulle-i Baba Ahmed: Cümle guzât-ı müslimîn hissesinden Baba Ahmed’e bir esîr verilüp, ale’s-sabâh Porolok dağın aşarken Hilevne sahrâsında paşaya müjde haberleri gidüp, andan aşağı Hilevne sahrâsına nüzûl olundukda cümle paşa askeri ve ahâlî-yi vilâyet istikbâle çıkup bir alay-ı azîm ile âheste âheste,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne: Cümle üsârâ ve mâl-ı ganâ’imleri ve cemî‘i (–) aded kelleleri sırıklar üzre paşanın otağı önünde zeyn kılup dîvân-ı Âsaf-dilîrde cemî‘i mîr-i mîrânlar ve ümerâlar ve mîr-i livâlar ve cemî‘i iş erleri ihtiyârlar cümle yüz yetmiş aded zer-ender-zer hil‘at-i fâhireler geyüp dörd yüz aded gâzîlerin serlerine gümüş çelenkler takılup sâ’ir gâzîlerin cümlesine üç kîse guruş ihsân olunup kal‘adan bir yaylım top u tüfengler atılup şâdumânlar oldu.

Andan cümle mîrîye müte‘allık cebehâne makûlesi eşyâları paşa-yı âdil Hilevne kal‘ası cebehânesine gönderüp cümle guzât mâbeyninde cemî‘i mâl-ı ganâ’im fürûht olup cümle tahsîl olan mâlın cemî‘i guzât-ı müslimîn bayrak ve bayrak karındaş payı berâber edüp öşr-i sultânîsin kanûnları üzre Melek Ahmed Paşa’ya hisse verdiler. şundan ma‘lûm ola kim ne kadar mâl Melek Paşa’ya öşr-i pençik verildi denirse cümle sağîr ü kebîr üsârâlardan paşaya hemân (–) (–) (–) aded pençe-i âfitâb ve mehtâb gulâm ve bintân ve nisvân ***[148a]*** ve yedi aded kapudan kefereleri penc-i yek düşdü ve âlet-i silâh ve akmişe-i fâhire ve harîr-i nâdire ve sîm ve nühâs âvânî mâllarından paşaya öşr-i Hazret-i Ömer dokuz kîse vâsıl oldu. Ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba‘dehû yedi gün Hilevne sahrâsında meks edüp cümle (–) (–) aded kelleleri tuzlayup harârlar içre doldurup yedi aded kapudanların torompete boruları ve sancak ve haçlı peykerleriyle İlmî Ağa nâm be-nâm hakkâ ki ilim sâhibi bir nâm [u] kâm sâhibi ağaya üç kîse harc-ı râh verüp cümle kelle ve kapudanları ve cebehâne tüfengleri arz edüp Der-i

devlete revâne oldular.

Paşa-yı âdil ertesi gün Hilevne sahrâsından kalkup,

Menzil-i sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle-izâr Köprez: Bunda paşa efendimiz kendü tevâbi‘lerine ve bölükbaşılarına dahi hil‘at-i fâhireler geydirüp başlarına çelenkler takup gûnâ-gûn ihsân [u] in‘âmlar edüp hakîre dahi üç esîr ve üç at ve yüz sikke-i hasene altun ihsân etdi. Andan cümle atlar çayıra bağlanup yedinci gün,

İşbu 1071 senesinin mâh-ı (–) sında sahrâ-yı Köprez'den Bosna eyâletine devre çıkup Banaluka şehrine gitdiğimizi beyân eder

Evvelâ Köprez'den kasaba-i şuviçse, andan 3 sâ‘at gidüp,

Kasaba-i Duna: Bu rabtaya hakîr aslâ uğramamışdım. Meğer bir bâğ-ı İrem-misâl bir ma‘mûr kasabacık imiş. Kilis sancağı hâkinde dörd yüz aded taş ve kayagan örtülü kârgîr binâ hâneleri ve bir mükellef câmi‘i ve mesâcidleri ve bir hânı ve bir müfîd u muhtasar hammâmı ve on aded dükkânları. Andan 5 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Moşkoblad: Bu dahi Kilis hâkinde ma‘mûr u müzeyyen karyedir. Âb-ı hayât suları ve çemenzâr yerleri çokdur. Andan 3 sâ‘atde yine,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne: Bu mahalde Melek Ahmed Paşa deryâ-misâl askeriyle meks edince cümle etrâfda olan kâfiristân kal‘alarına havf u haşyet düşüp, "Yine elbette bir cânibi nehb u gâret ve hasâret eder" deyü bîm u ru‘blarından cemî‘i âsî kal‘alarından elçiler ve bî-hisâb tuhaf u tefâruk makûlesi hedâyâlar gelmeğe başladı.

İbtidâ cânib-i cenûbda Hersek sancağında şehr-i Mostar'[a] karîb vilâyet-i Lepoşka, ya‘nî (–) kâfirlerinden on kîse ve elli komor bârgîri yükü külçe külçe tekerlek gibi asel-i musaffâdan lezîz külçe incirleri geldi ve âdemlerine ve keferelerine gâyet iltifâtlar olunup "Âdâbınızla olun" deyü tenbîh ü te'kîdler olundu.

Andan Kilis kal‘ası civârında vilâyet-i Pirmorya kâfirlerinden müselmân kapu kethüdâları ve üç aded kefere kapudanları on kîse ve üzüm, incir ve kahve ve yigirmi aded müselmân esîrleri getirüp, "Fireng elinden halâs etdik" deyü tâbi‘lik {yüzün} gösterdiler, ammâ hakîkatü'l-hâl esîrlerden su'âl etdik. Venedik cezîrelerin urup bu ümmet-i Muhammed'i halâs eylemişler. Paşa bunlara dahi hayli i‘zâz [u] ikrâm etdi.

Ertesi gün kal‘a-i şibenik'den bir kapudan beş kîse ve yigirmi pastav saya çuka ve üç bin Venedik altunu hedâyâlar getirüp, bizim şibenik kurbunda Ribniçse kal‘asından aldığımız şarik kâfiri ve bâğ beği kâfirin ve yedi re's ma‘lûm kâfirleri bahâlarıyla taleb edüp yedisin de yetmiş bin guruşa halâs olup elçilerine teslîm olunup şibenik ceneraline paşa dahi hedâyâlarıyla Selîm Ağa'yı gönderüp, anlardan gelen bir kâfiri Selîm Ağa'ya bedel rehin alıkoyup Selîm Ağa kerr ü ferriyle kal‘a-i şibenik'e gitdi.

Kal‘a-i Zadra'dan ve dahi vilâyet-i Zirin'den ve dahi vilâyet-i Bekân'dan ve dahi vilâyet-i Nadaj'dan ve dahi vilâyet-i (–) oğlundan ve dahi vilâyet-i Islovin'den ve dahi vilâyet-i Mükmüri'den ve dahi vilâyet-i Dodoşka'dan ve dahi vilâyet-i Moran'dan ve'l-hâsıl cümle on dokuz banlık ve herseklik yerden cemî‘isinin elçileri beşer, onar ve on beşer aded kîse guruş ile ve bu kadar zî-kıymet cevâhir makûlesi gûnâ-gûn eşyâlar ile ve kırkar ellişer

pastav elvân çukalar ve müzeyyen tüfengler getirüp cümle elçilere mertebelerince i‘zâz [u] ikrâm olunup paşadan dahi anlara ba‘zı hedâyâlar ile birer ağa mahabbetnâmeler götürdü.

Andan ertesi gün ale’s-sabâh İspilet cenerali nâm mel‘ûnun dahi on kîse ve yigirmi pastav elvân çukalar ve on top dîbâ ***[148b]*** ve niçe musanna‘ gümüş âvânî şam‘dânlar hedâyâsıyla yigirmi bir aded ümmet-i Muhammed esîrleri kim mukaddemâ İspilet altında esîr olmuşlardı, hamd-i Hudâ anlar gelüp paşa efendimiz cümle hedâyâlarından ziyâde bu ümmet-i Muhammed’in halâs olduğundan hazz edüp dîvân-ı serdârda gelen nâmelerin tercemeleri okunup eyle yazmış kim,

“Amân el-amân ey güzîde-i Âl-i Osmân, bir dahi sizin ihrâk bi’n-nâr etdiğiniz ve münhedim edüp bırakdığınız Marina kal‘asın ve Ribniçse kal‘asın ve Kamin kal‘asın ve (–) (–) (–) (–) (–) Bu cümle kal‘aları ahd-i İsâ ve ahd-i Meryem olsun bir dahi ta‘mîr ü termîm etmeyüp içlerine asker komayalım” deyü amân kâğızları gelüp, paşa-yı kâmkâr [u] müdebbir akl-ı Arasto-fikr bu ahd-i mîsâk üzre sulhnâme ve ahidnâmeler yazılup Dilâver Ağa’yı Kilis ceneraline ve hakîri İspilet ceneraline göndermeğe fermân edüp hakîr dahi pâk huddâmlarımla âmâde olup nâmeleri aldım. Ertesi ale’s-seher paşanın dest-i şerîfin bûs edüp,

Hilevne sahrâsından Venedik vilâyetine gitdiğimizi bildirir

Evvelâ Hilevne’den ol gün mezkû[r] Porolok dağın aşup,

Menzil-i kal‘a-i Baba Ahmed: Anda niçe haberler alup ertesi gün yine taraf-ı garba giderken Baba Ahmed oğlu Baba İsmâ‘îl bize refîk olmağa gelüp, dünyâ benim oldu. Andan 12 sâ‘atde renc [ü] anâ çekerek,

Menzil-i kal‘a-i Sin: Mukaddemâ memdûhdur. Andan cânib-i kıbleye sarp dereli ve kayalı muhâtara yerleri 6 sâ‘atde aşup,

Evsâf-ı binâ-yı müslimîn, ya‘nî kal‘a-i Solin: Mukaddemâ kefere zamânında bir ma‘mûr hisâr-ı üstüvâr idi. Küffâr-ı âkıbet-i bed-kâr bu kal‘ayı Türk alırsa Kilis kal‘asının yolun kesüp kal‘a-i Kilis’e rahne verir deyü bu kal‘a-i metîni mukaddem târîh ile esâsından münhedim etmişdi, ammâ yine Fireng-i bed-reng binâsıdır. Lisân-ı Boşnakca solin (–) demekdir.

Ba‘dehû sene 941 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ Kilis kal‘asına zafer bulmak içün rikâb-ı hümâyûna arz edüp arzı hayyiz-i kabûlde vâki‘ olup bu kal‘a-i Solin’in esâsı üzre şekl-i murabba‘ bir seng-i müstahkem kal‘a inşâ edüp içine er ve müstevfâ cebehâne kodukda, hemân o şehir tamâm olmadan kırk bin aded cünûd-i cünüb Nasârâlar kal‘a-i İspilet tarafından gelüp kal‘a-i Solin’i soluyarak muhâsara ederler. Hemân Murâd Voyvada ve Hüsrev Beğ ve sekiz aded ümerâlar dahi on bin asker ile kâfire yetişüp bi-emrillâhi Te‘âlâ Rim Papa askerin dahi der-ceng-i evvel kırup andan sâ’ir küffârları dahi tâ deryâya varınca kova kıra bakıyyetü‘s-suyûf olan Nasârâlar deryâda gark olup kal‘a-i Solin dest-i küffârdan halâs olduğundan mâ‘adâ kal‘a-i Kilis’i dahi bu yüzden muhâsara edüp sene 943 feth-i kal‘a-i Kilis be-dest-i Gâzî Hüsrev Beğ.

İbtidâ derûn-ı hisâra Gâzî Murâd Beğ hâkim olmuşdur. Andan sonra bu kal‘a-i Solin dahi ziyâde amâr olmuşdur. Bir püşte-i âlî üzre seng binâ-yı ra‘nâdır, ammâ hâlâ sene 1055

târîhinden berü dest-i küffârda kalmışdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan 6 sâʻatde cânib-i cenûba gidüp,

Menzil-i kalʻa-i Kilis: Mukaddemâ Melek Ahmed Paşa efendimizle kalʻa-i Kilis'e gelüp yanına varılmadı, ammâ şimdi aşağı nazaretesine bizi ve Dilâver Ağa'yı kondurup Kilis cenerali olan la'în bizlere kalʻada bir ziyâfet-i kâfirî edüp kalʻaya urûc ederken piyâde gidüp cânımızdan bîzâr olup kâmil bir sâʻatde urûc edüp ancak cânib-i garba nâzır bir küçük kapusu var.

Derûn-ı hisârda tahmînen yüz elli aded hurde hâneler var ve bir Süleymân Hân câmiʻi var, lâkin hâlâ kenîse edüp minâresinin kubbesin yıkup şerîfesi içine bir çanhâne edüp azîm çanı var kim bize rağmen niçe kerre çanı çaldılar, ammâ mühimmât u levâzımât-ı cebehânesi gâyet çokdur ve sekiz yüz aded kefereden ziyâde yokdur.

Bunda Murâd Ağa paşanın sulhnâmelerin cenerale verüp öpüp başına koyup bizlere, "Safâ geldiniz" deyü vâfir taʻzîm edüp, nâmeyi terceme edüp okundukda, "Estağfirullâh, biz kalʻa yapmazız. Hemân bizim elimizde olanlara siz tamaʻ etmeniz" deyüp, baʻde't-taʻâm "Safâ geldiniz" deyü kırk pâre balyemez toplar atdı kim cânib-i erbaʻada olan kayalar pâre pâre olup döküldü. Andan hakîr İspilet ceneraline giderim deyü aşağı (–) indim. Ardım sıra yüz guruş ve beş donluk saya çuka verüp anlar (–)

……………. (1 satır boş)………………..***[149a]***

Andan yine cânib-i garba giderken Kilis deresi kenârında değirmenleri geçüp,

Evsâf-ı dâr-ı bî-millet, yaʻnî kalʻa-i İspilet

Kalʻa nümâyân oldukda ileriye Baba Ahmedzâde Baba İsmâʻîl Ağa'yı gönderüp anı gördük. Bin mikdârı piyâde tüfeng-endâz ve dörd yüz kadar atlı kefere-i nâsâz istikbâlimize çıkup bizi alay ile kalʻanın aşağı varoşunda nazarete nâm bir mihmânhâne-i mükellef ü mükemmel döşeyüp anda mihmân olduğumuz sâʻat kalʻadan mehâbet göstermek içün bin pâre top atup şâdumânlar etdi ve akîbince iki yüz aded soltat u murtat tüfengli kefereler ile bir beğzâde-i şehzâde-misâl âzâde-i cüvân yiğit hidmetimize me'mûr olup kırk elli aded fağfurî tabaklar ile gûnâ tahta'l-kahve mâ-hazar taʻâm getirüp tenâvül etdik, ammâ ekseriyyâ taʻâmları sükker işine müteʻallık idi.

Der-beyân-ı mülâkat-ı ceneral-i kalʻa-i İspilet: Ertesi gün âyîn-i bâtıla-i kadîmeleri üzre bir kapudanzâde dahi gelüp hakîri ceneral yanına daʻvet edüp, biz dahi cümle kırk altı aded pür-silâh tevâbiʻâtlarımızla esb-i sabâ-sürʻat sâfinâtü'l-ciyâd misilli küheylân atlara süvâr olup âheste-reviş zeyl-i hisâra vardıkda kalʻa kapusunda olan pâsbân kapudan huddâmlarımıza der kim,

"Bellerinizden cümle silâhlarınız bırağup andan kalʻaya girin" deyü nâ-hemvâr teklîf-i mâlâ yutâk edince, hakîr eyitdim,

"Ber-kanûn tertîbimiz bozup silâhsız girmek ayıbdır. Eğer tertîbimiz üzre bizi kalʻaya komazsanız biz dahi gerü döneriz" deyü niçe cidâl-âmîz kelimâtlardan sonra bi'z-zarûrî cümlemizi pür-silâh kalʻaya koyup tâ ceneral-i bed-âyîn dîvânına vardıkda, ceneral-i cânavar-ı dâl ayağa kalkup bu hakîr bir iskemlede ve ceneral bir iskemlede karâr-dâde

olup ibtidâ hakîr nâmeyi öpüp başıma koyup yeden-be-yedin cenerale verüp terceme ile tılmaşnâme kırâ'at edüp mefhûmu ma'lûmu olunca ceneral eydir:

"Hâşâ, biz bu serhadde sulha mugâyir iş edüp sizin harâb etdiğiniz kal'alara er koyup amâr edeyiz. Ancak Osmânlı'dan havf edüp kadîm-i eyyâmdan bizim olan kal'alarımız amâr ederiz. Hemân anlar bizi kendi hâlimize kosunlar. Bak beş aydan berü bu kadar bin asker ile elimiz vilâyetimiz harâb etdiğinizden gayrı hâlâ defterimizde mastûrdur. Altı aydan berü kırk üç bin âdemimiz esîr etmişsiz" dedikde, hakîr eyitdim,

"Serhad halkıyla hoş geçinmezsiz. Anlar dahi tek durmayup çete ve potura edüp esîr ve mâl-ı ganâ'im alırlar" dedim. Ceneral eyitdi,

"Allâh verse şu Girid adası ya sizde veya bizde kalup bir hoşca sulh [u] salâh olmayınca ne siz huzûr edersiz ve ne biz huzûr ederiz" deyüp bir hayli kelimâtlardan sonra paşanın hedâyâ gönderdiği seccâdeyi ve bir külçe kûse sarıkları verüp eyitdim,

"Paşa-yı dilîr dostunuz buyurdular kim, anların zindânında bir iç mehterimiz ve iki yeniçerimiz ve altı aded Boşnak gâzîlerimiz esîrdir. Anları bize versin" deyince, ol ân on nefer yiğitleri getirüp hakîre teslîm olundu, ammâ bunlardan paşanın zerre kadar haber [ü] âgâhı yok idi. Hemân hakîr İspilet'de ba'zı tüccârdan haber alup kendi karîhamdan ol yiğitleri istedim. Hamd-i Hudâ aslâ tereddüd etmedi ve ol gün hakîre bir Osmânlı atı verüp eydir:

"Lutf eyleyüp bizi kal'a içine kondurmayup taşra nazareteye kondurdular deyü hâtır-mânde olman. Kanûnumuzdur kim cümle müsâfirîni ve tüccârları ol semte kondurup kırk günden sonra halkımızla ihtilât ederler. Belki tâ'ûnlu âdemleri vardır mülâhazasıyla kırk gün meks etdirdiriz, ammâ sizi ertesi gün huzûrumuza getirdik" deyüp bir ziyâfet-i âlîsin, âyîn-i bâtılları üzre tirepaze nâm yüksek iskemlelerinde beyâz çarşaflar üzre gûnâ-gûn kebâblar ve mi'denüvâz ve nâne ve kerefis kökleriyle muharrâ pişmiş gûnâ-gûn sirkeli ta'âmlar ve gûnâ-gûn helvâlar yeyüp yine âyîn-i Osmânlı üzre ellerimiz gasl eyleyüp cümlemiz birer kâse mümessek şerbetler nûş edüp andan yine alayımızla taşra konağımıza gidüp kal'ayı ve varoşun nezâketle seyr [ü] temâşâya başladık.

Evsâf-ı kal'a-i şîrîn ü müzeyyen şehr-i İspilet

Anların kavilleri üzre meğer bu kal'a Süleymân Hân asrında Ferhâd Paşa ve Hüsrev Paşa feth edüp ol sene yine Fireng-i bed-reng-i pür-ceng istîlâ edüp hâlâ dest-i Venedik'de kalmış. Yine Venedik körfezi deryâsı kenârında şekl-i muhammes bir şeddadî sedd-i İskender-vâr metîn ve üstüvâr üç kat kalın dîvâr bir müstahkem metîn hisârdır, ammâ kâr-ı kadîm olduğundan her sene amâr edüp beyâz kuğu-misâl ağardırlar bir şîrîn kal'a-i müzeyyendir.

Ve cümle cebehâneleri hâzır-bâşdır ve deryâya ve karaya nâzır kirpi tüğü gibi sık dizilmiş limanı ve karada Kilis boğazını muhâfaza eder azîm tabyaları var kim her birinde kırkar ve ellişer aded balyemez topları var kim her biri kırkar ve ellişer vukıyye gülle atar top-ı kûplardır ***[149b]***

Ve limanına iki yüz barça ve galyon ve karaka ve kadırga sığar liman-ı kebîrdir. Hattâ bu liman içre iki aded Venedik mavunaları var idi kim eğer anları ta'bîr ü tavsîf etsek başka

bir müdevven olur. Ancak şundan ma‘lûm ola kim her biri birer dağ pâresi gibi kıçları ve başlarında onar pâre balyemez topları var ve kıçda ve ortada ve başda üç direkleri üzre filandıra ve haçlı ve Sanmarko tasvîrli sancak ve bayraklar ile müzeyyen bir ibret-nümâ ma‘ûnelerdir kim yemîn ü yesârında ellişer aded küreklerini cümle ümmet-i Muhammed esîrleri çeker ve cümle yüz mankadır kim her mankada dörder kâfir yatup âmâdedirler. Ve her kürekte sekizer kat müslimler kürekde hâzır-bâşlardır ve kıçda ve başda üç yüz pür-silâh kefere-i Hırvad ve Islovin ve Dodoşka ve Karadağlar ve Kilimente Arnavud ve Uskok aznavur cengâverleri ve iş erleriyle âmâdedirler. Bu mavunaların her biri birer kal‘a-misâl olup bu İspilet’den Venedik’e tüccâr ve metâ‘ götürüp getirirler. Venedik küffârı böyle altı aded mavnalara mâlikdir kim bir kral-ı dâll mâlik olmamışlardır.

Ve mezkûr limanın etrâfında kavata kulleleri, ya‘nî gözcü burcları vardır ve bu kal‘anın deryâ tarafından havfi olmamak ile yalın kat dîvâr-ı kavîdir kim ol tarafa iki liman kapusu var, ammâ kara tarafı üç kat metîn dîvâr-ı üstüvârdır.

Ve kesme kaya handakı gâyet derindir kim bu kara cânibine üç kat demir kapular arasında mâl-â-mâl pür-silâh kâfirler her bâr âmâde durup handak cisrinden âdem geçirmezler.

Ve iç kal‘ası bir püşte üzre vâki‘ olmuşdur, ammâ bu iç kal‘a gâyet küçükdür, ammâ taşra kal‘aları kat-ender-kat dârü‘l-bevâr dâr-ı menhûslarıdır.

Aşağı kal‘ada üç aded manastır-ı azîm ve niçe deyr-i kadîm âyîn-i Mesîh edecek puthâneleri ve üç yüz aded dükkânları var, ammâ hammâmları da var imiş, görmedim. Cümleden ceneral sarâyı gâyet ma‘mûr u müzeyyen idi ve liman kenârında azîm bâzergân mahzenlerinde koyun yapağısı ve çuka ve atlas ve kâmha ve hârâ ve sığır gönleri ve niçe yüz bin elvân metâ‘lar ile mâl-â-mâl mahâzinlerde bir alma ve bir verme idi kim gûyâ âdem deryâsıdır, zîrâ on bir aded kralın metâ‘ı bu iskeleden Bosna diyârına, andan Rûm’a gider. Bender-i azîm iskele-i kadîmdir.

Ve mahzenler kurbunda kârgîr binâlı ma‘mûr u müzeyyen dekâkînleri var. Cânib-i selâsında tâ Kilis dağlarına ve Solin kal‘ası bağlarına varınca yetmiş yedi bin bâğdır derler. Ekseriyyâ zeytûnu hıyâbân-ı Acem olup cihânı dutmuşdur ve inciri ve narı ve emrûdu ve limon ve turuncu ve kebbâtı zemîni zeyn etmişdir.

Bu şehir leb-i deryâ-yı körfezde olmağile âb u havâsı sevâhil olup mahbûbu ve mahbûbesi memdûhdur kim ekseri dükkânlarda oturup gizli metâ‘ların fürûht ederken bâzârda görüp temâşâ etdik. Hakkâ ki mahbûb-ı Fireng denildiği kadar var imiş. Maralî ve gazâlî gözlü ve münevver yüzlü ve şîrîn sözlü nigâr-pâreleri zen-pâre birâderlerin akılların alup bir cihetde uşşâkı mu‘âheze edüp cânlarına bin cân ile kendülere akıdırlar(?) kim, {mısra‘}:

Görenin aklı gider özge temâşâdır bu.

mısra‘ı üzre ibret-nümâ mahbûb u mahbûbeleri vardır.

Ve meyhânelerinde fâhişeleri dahi var imiş, ammâ ricâl makûlesi cümle siyâh rokla esvâb geyüp başlarına kara şapka-i tartur-ı Eflâtûniyye geyerler. Gâyet nâzük endâm ve nahîf ve zarîf kefere-i fecereleri vardır.

Bu şehri üç gün tamâm temâşâ edüp bir gün konağımızda âsûde-hâl dururken ceneral-i

dâll âmedânî konağımıza yigirmi aded tabla şükkeri ta‘âm-ı mümesseklerle gelüp, hakîr ayağa kalkup istikbâl edüp köşe-i vahdetimizde zânû-be-zânû olup ta‘âmlar tenâvül olundukda hakîr cenerale bir mutallâ dülbend ve iki dâne münakkaş sihr-i bukalemûn Kaya Sultân yağlıkları verdim. Cihân kadar hazz edüp yağlığın birin şapkası üzre kodu. O dahi hakîre on tahta siyâh Dobra-Venedik kürkü kim kunduz siyâhı gibi kuzu bağanası kürkleridir ve on donluk elvân çukalar ve on top Fireng atlas-ı gûnâ-gûnlar ve üç yüz Bundukanî uşkota nâm sırma gümüşünden onar dirhem gelir guruşlardır ve bir sâ‘at ve bir dûrbîn ve bir Papa Monta nâm dünyâ tasv[îr]i kitâb ve yüz mümessek yaldız altunu verüp taşra çıkdıkda, kırk yedi aded huddâmlarıma beşer altun ve birer çuka ve kumaş verüp Baba Ahmedzâde İsmâ‘îl Beğ ile hukûk-ı sâbıkaları olup hem-civârları olmağile anlardan havf etdiklerinden ana bir kîse guruş ve bir donluk çuka verüp babasına dahi yüz altun ve bir donluk çuka Baba Ahmed’e gönderdi.

Andan bizimle ceneral vedâ[‘]laşup sarâyına gitdi. Biz yine kendü zevk [u] şevklerimizde olup Türkçe fasîh bilir tercümânlarından lisân-ı Fireng’in niçe lugatlerinden tahrîr etdik.

Der-beyân-ı lisân-ı Fireng-i pür-ceng: Bunların lisânına Talyan lisânı derler, ammâ İşpaniye ve Fransa ve Ciniviz ve Alagorona-i Grandüka ve lisân-ı Portakal ve Donkarkız ve Danimarka ve Filimenk ve İngilis bu kralların cümle kavimleri cümle Fireng’dir, ammâ kimi Papişta mezhebinde ve kimi Luteryan mezhebinde ve kimi Talyan mezhebinde olup, ammâ cümlesi millet-i Mesîhiyyedendirler. ***[150a]*** İllâ İsfaç ve Çeh ve Korol ve kavm-i Sol Mecûsî mezheblerdir. Ve lisânları Nemse ve Macar ve Leh ve Eflâk ve Boğdan gibi başka başka lisân-ı elfâz-ı mühmeleleri vardır, ammâ mezkûr Firenglerin lisânları lisân-ı Talyan’dır, ammâ her birinin birer gûne lehce-i mahsûsaları olup bir gûne ıstılâhât [u] ibârâtları vardır. Niçe kelimâtların birbirleriyle tercümânları anladır. Cümleden fasîh Venedik Firengi lisânıdır.

Gerçi kelâm-i ekâbirde demişler kim, *“el-Arabî fesâhetün ve’l-Acemî zerâfetün ve’t-Türkî kabâhatün ve gayrü’l-lisân necâsetün”* [71] buyurmamışlar, ammâ Venedik lisânı cümleden şîrîn kelâmdır kim hisâbları bu yüzden add olunur. Evvelâ,

uno	*duy*	*tire*	*kotra*	*çinko*
1	2	3	4	5

sey	*sete*	*ot*	*neve*	*deçe*
6	7	8	9	10

(–)	(–)	*Marya*
Allâh ismidir	Peygamber ismidir.	Meryem Ana ismidir.

Sanmarka	*pan*	*akua*
ricâlü‘l-gayb ismidir.	ekmekdir	sudur

bono çorno
Sabâhü'l-hayrdır.

bono zeribonani
Yâ sabâhü'l-hayrdır.

vino
şarâb

porko
domuz

mele
bal

venko
gel

pos
otur

irande duka
Nerede idin?

mela
elma

iste dona bella
Kızın güzel mi?

bardaş
oğlan

be kofotut fotut ladona
Edebde avredini filan edeyim

kosa voli
Ne istersin?

dolim po di pan
Bir pâre ekmek isterim.

tirum pürolatis
Başını yararım.

kani
köpek

un çikinno tidonero
Bir altun vereyim sana.

sente baş bardaş
Kımıldama oğlan.

manca merda
bok ye

manca dumerdo
Boku sen ye demekdir.

Hakkâ ki "manca" demek lisân-ı Fireng'de "bok" demekdir. Ne demekdir kim ta'âmı bok deyü yemekdir. Müselmân olana ta'âm demek gerekdir, sonra yemek gerekdir. (–) (–)

Sitâyiş-i mümessek Venedik Altunu

Kendülerinin nakl-i sahîhleri üzre muhakkak kimyâdır, zîrâ bir kral-ı dâll-ı bed-fi'âller eyle altuna mâlik olmamışlardır. Anıniçün diyâr-ı Rûm'da yaldız altunundan gümüş âvânî eşyâlara gayrı altun beyâz olur. İllâ bu Venedik altunu gâyet ahmerü'l-levn mutallâ yaldız olur ve bakıra ve gümüş üzre gâyet imtizâc edüp şa'şa'a verir. Hattâ zamân-ı kadîmde Hazret-i Mevlânâ nezerâtı içün kesdikleri altunun çubuğu üzre bir çatal bayraklı kan gibi kırmızı altundur. Anı bir zor-âver yiğit elinde ovalasa hamîr gibi yuvarlayup ezilir. Andan bulunup yaldız etseler anın bir altunu elli altun kadar mutallâ eder. Sultân Ahmed-i Hânî'de ol altunu pederimizde çok gördük, ammâ fî-zamânina vüzerâlarımızda değil bâlâlarda dahi göremeyüp hâlâ penez ile ve onu bir dirhem akçe-i nühâs ile geçiniriz. Hemân Hudâ berekât vere, ammâ gayret-i İslâmîmiz yok mu? Sikke tas[h]îh olup zabt u rabt gerek idi.

Ve ba'zı erbâb-ı ma'ârif ve tekmîl ruhbâniyyet etmiş kıssîs ve bıtrîklerden su'âl edüp dedim ki,

"Yâ siz Hazret-i Mevlânâ-yı Celâleddîn-i Rûmî'ye zamân-ı hayâtlarında niçün mezkûr

altundan her sene onar bin altun nezerât gönderir idiniz?” dedikde, anlar eyitdi,

{Der-beyân-ı menâkıb-ı keşf [ü] kerâmât-ı Hazret-i Monla Hünkâr}

“Hazret-i şems ile Mevlânâ‘nın keşf [u] kerâmetlerin işidüp, âyâ ne gûne âdemdir, deyü pirinc-pirimimiz bir ârif kimesne idi. Biraz hedâyâlar ile elçimiz huzûr-ı Mevlânâ‘ya Konya şehrinde varınca hedâyâları kabûl edüp âyînleri üzre elçilerimize temâşâ etmeleriyçün bir azîm semâ‘ u safâlar etdirüp ve niçe gûne saz [u] sözler çaldırup zevk u safâlardan sonra mutrıbânlar huzûr-ı Mevlânâ‘ya gelüp ihsân içün dâ’ire dutarlar.

Hemân Hazret-i Mevlânâ dahi elçilerimizin gözleri önünde mübârek sağ kolın yeşil hırkası yeniyle cânib-i garba ‘*Bismillâhi*’ deyüp el uzadup tarfetü‘l-ayn içre hânende ve sâzendegân ve mutrıbânların dâ’iresine bir avuç Venedik altunu dökünce kızgın ve kırmızı kor gibi altunlar dâ’irenin derisin yakup cümle altunlar yere düşdüğün elçilerimiz görüp ta‘accüb edüp bu ahvâli, vakt [ü] sâ‘ati ve derecesiyle yazarlar. Mutrıblar dahi altunları alup giderler.

Elçilerimiz Hazret-i Mevlânâ‘dan me’zûn olup Venedik’e geldiklerinde görseler kim darbhânenin kal‘a-misâl şeddadî binâ dîvârı bunların Konya’da tahrîr etdiği anda bir yeşil hırkalı yed-i beyzâ zâhir olup darbhâne dîvârı delinüp âteşde kuruş olurken bir kabza altun-ı mümessek alındığın elçilerine nakl ederler.

Elçileri dahi Konya’da gördükleri altun ahvâlin pirinc-pirimlerine nakl ederler. Ve darbhâne içinde altun işleten mahpûslar dahi elçinin Konya’da yazduğu sâ‘at mahallinde bir yed-i beyzâ ile alınan on bin aded altunun ahvâlin nakl etdiklerinde pirinc-pirim dahi müşâvere edüp beher sene Hazret-i Mevlânâ‘ya onar bin aded bayraklı mümessek altunu her sene Konya’da Hazret-i Mevlânâ‘ya gönderirlerdi. Anlar dahi, mısra‘:

Mâl-ı kâfir hest ber mü’min helâl [72]

deyü hedâyâyı kabûl edüp ***[150b]*** fukarâlara tasadduk ederlerdi.

Der-beyân-ı tasvîrât-ı altun-ı Bundukanî

Ya‘nî Venedik’in yaldız altununda olan çubuğun sağ tarafındaki uzun tasvîr bu kerâmât-ı Mevlânâ zâhir oldukdan sonra altunlarına tasvîr etdiler ve çubuğun karşu sağ tarafındaki Hacivad takyeli bodur külâhlı tasvîr pirinc-pirimleri, ya‘nî kırk aded beğlerin başları olan kralları tasvîridir, ammâ pirinc-pirimin başında olan külâh ve tâc değildir. Hazret-i İsâ aleyhi’s-selâmın pây-ı şerîfindeki koyun yününden kalçındır, ya‘nî çorabdır kim Rıkka, ya‘nî Urfa şehrinden bir takrîb ile Venedik eline girmişdir. Kırk kefereden biri beğ pirinc-pirim oldukda (ve) bir bednâm günlerinde başına geyüp sonra hıfz ederler.

Ve ol altunda olan çubuk “Hazret-i Mûsâ‘nın asâsı ve İsâ Nebî çorabı bizdedir” alâmetin etmişler. Bu tarafda olan kenâreli hatlar Mevlânâ ve pirinc-pirim ismi hatlarıdır, ammâ gerü tarafda yalnızca nokta nokta müdevverden tûlânîce dâ’ire içre olan tasvîr-i tavîl bizzât Hazret-i İsâ sûretidir. Ve cânib-i erba‘asında olan iki aded kenâresi tırmıklı noktalar on iki burûca teşbîh ebrâclardır kim, hamel ve sevr ve cevzâ ve seretân ve esed ve sünbüle ve mîzân ve akreb ve kavs ve cedy ve delv ve hût misilli burûc sûretleridir. Ve Hazret-i İsâ‘nın on iki halîfesi havâriyyûnlara mu‘âdil on iki yıldızlardır, zîrâ bu Venedik’de olan ilm-i nücûm bir diyâr keferelerinde deyyâr yokdur. Ve İsâ Nebî tasvîri etrâfındaki olan

hatlar cümle Hazret-i İsâ‘ya salât u selâm ve tahiyyât hatlarıdır kim lisân-ı Latince ol hatlar budur.

……………. (2 satır boş)………………..

Bu altunun ve gayrı ahvâlâtlarının sıhhat-i haberlerin alup ve şehirlerin murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp ceneralden paşanın mektûb ve nâme ve paşaya hedâyâ tüfengler ve yigirmi top dîbâ ve yedi pastav elvân saya çuka hedâyâlar alup ve on aded esîrlikden halâs olmuş âdemlere birer at ve birer donluk çukalar alup ceneral bizimle bir sâ‘at bile kendü şâhrâh üzre vedâ[‘]laşdıkda anlar şehr-i İspilet’e avdet edüp bizler yine,

Menzil-i kal‘a-i Kilis: Anda dahi kapudanından hedâyâlar ve refîkler alup

Menzil-i Baba Ahmed kullesi: Buda Baba Ahmed’e ceneral hedâ[yâ]sın verüp İsmâ‘îl Ağa refîkimiz bunda bırağup ol gün,

Menzil-i sahrâ-yı Hilevne‘de paşa ile müşerref olup cümle hedâyâları vâsıl edüp nâme-i cenerali verdikde cihân cihân hazz edüp hakîre firâvân hayr du‘âlar etdi. Andan on aded yiğitler atlarından inüp paşanın dest-i şerîflerin bûs etdiklerinde, paşa eydir:

“Nedir gâzîler, ne maslahatınız var?” dediklerinde, cümlesi eydir:

“Efendim, biz bu kadar zamân kâfirde esîr idik. *Elhamdülillâh* senin du‘ân berekâtıyla Evliyâ Çelebi hakkâ ki evliyâlık edüp bizi kâfir elinde esîrlikden halâs eyledi” dedikde, paşa eydir:

“Vallâhi âdemler, benim sizin âzâd olmanızdan aslâ haberim yokdur” deyüp, hemân paşa iskemleden kalkup, bu kadar a‘yân-ı kibâr içinde alnımdan öpüp,

“İlahî Evliyâm, düşman şerrinden emîn olup sa‘âdet-i dâreynde ber-hurdâr-ı ömr olasın” deyü hayr du‘â etdikde, cümle huzzârân-ı meclis “âmîn” dediler. Ve ceneralden getirdiğim cümle hedâyâları safâsından hakîre ihsân etdiler ve esîrlikden halâs olanlar vatanlarına gitdiler ve andan sonra paşa efendimiz Hilevne sahrâlarından kal[k]up cânib-i şimâle gidüp şehr-i Banaluka’ya revâne oldu.

Sahrâ-yı Hilevne’den Banyaluka şehrine gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Ol gün (–) sâ‘atde, evvelâ,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i atîk Gılamuc: Sene (–) târîhinde Ebü‘l-feth fethidir. Ba‘dehû küffâr-ı dûzah-karâr istîlâ edüp karâr etdikde 945 senesinde Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Beğ fethidir. Kal‘ası bir sarp kaya üzre şekl-i mukavves bir küçük şeddadî seng binâ kal‘a-i zîbâdır, lâkin batı tarafında havâlesi vardır. Bânîsi Hersek krallarıdır. Lisân-ı Latin’de ismi (–) (–) derler. Kilis hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir.

Dizdârı ve yetmiş aded neferâtları ve yedi aded şâhî topları ve derûn-ı hisârda bir câmi‘i ve bir gılâl anbârı ve kırk elli hâne-i fukarâlarından mâ‘adâ kal‘a içinde bir şey yokdur. Mâ‘adâ ma‘mûrâtları aşağıdadır, ammâ bu varoş ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir. Ekseriyyâ hâneleri kârgîr binâ ve kayagan taşı ile mestûr bâğlı ve bâğçeli evlerdir. ***[151a]***

Bir câmi‘i ve mesâcidleri ve bir hânı ve birkaç dükkânları [var] ammâ âdemleri garîb-dostlardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı dâr-ı gâzîyân-ı şâhbâz, ya‘nî kal‘a-i köhne binâ-yı Vinçaz

Bânîsi Hersek krallarıdır. Lisân-ı Latin'de Vinçaz (–) (–) (–) demekdir. Sene 866 târîhinde Ebü'l-feth Yayiçse kal‘ası fethine giderken bu kal‘ayı feth edüp derûn-ı hisâra gereği gibi asker koyup kal‘a-i Yayiçse sarılup bi-emr-i Hudâ fethi müyesser olmayup bî-feth avdet etdikde yine bu Vinçaz kal‘asına küffâr istîlâ edüp tâ Süleymân Hân zamânına dek dest-i küffârda kalup ba‘dehû sene 934 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ dest-i Hırvad ve Sırf ve Uskok'dan alup içine asker ve cebehâne koyup Yayiçse kal‘asının fethine bezl-i himmet eder, ammâ bu kal‘a Bosna sancağı hükmünde niyâbetdir. Dizdârı ve yigirmi aded neferâtları vardır.

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Virbaz kenârında cânib-i erba‘ası yaylak havâleli dağlar ortasında bir sivri kayalı alçacık depe üzre bir küçük sa‘b kal‘adır kim bir kapucuğu kıbleye nâzırdır. Derûn-ı hisârda dizdâr evi ve birkaç neferât evleri ve Süleymân Hân câmi‘i var, gayrı şey yokdur. Aşağıda varoş şekilli mahalde mükellef hâneleri ve bir hânı ve birkaç hurde dükkânı var, lâkin bâğları çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı binâ-yı-misâl kal‘a-i Kamaniçse, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr-ı metîn kal‘a-i Yayiçse

Zamîn-ı kadîmde âsâr-ı binâsı var imiş, ammâ niçe yüz yıldan berü bânîsi nâ-ma‘lûm olup Âl-i Osmâniyân'dan Gâzî Hudâvendigâr tâ Bosna serhadlerini ve Belgrad serhadlerin nehb u gâret etdiğin Engür Kralı Murâd Hân'ın zuhûr-ı tulû‘un istimâ‘ edüp bu zemîne sene (–) târîhinde bir kal‘a-i ibret-nümâ-yı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn inşâ edüp ismine Yayiçse kal‘ası deyü nâm kor. Lisâ[n]-ı Latince Yayiçse yumurtaya derler. Hakîkatü'l-hâl kal‘ası bir yumurta gibi yalçın bir kaya üzre şekl-i müselles bir kal‘a-yı bâlâ-yı vâcibü‘s-seyrdir.

Ba‘dehû bu kal‘a-i bî-misâlin evsâfın Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân istimâ‘ etdikde asker-keşân olup bu kal‘ayı muhâsara edüp hikmet-i İlâh fethi müyesser olmayup bî-feth avdet etdiğinden dağ-ı derûn olup sene-i âtîde yine asker-i deryâ-misâl ile sene 866 târîhinde gelüp amân u zamân vermeden feth edüp derûn-ı hisâra müstevfâ asâkir ve cebehâne koyup ba‘dehû iki sene dest-i İslâm'da kalup bir cum‘a gün derûn-ı hisârda re‘âyâ olan kefereler hisâr kapuların açup taşradan içeri küffâr dolarak cevâmi‘lerde ümmet-i Muhammedi kırarak kal‘ayı kabza-i tasarrufa alup câmi‘lerimiz yine kenîsalar edüp kâmil altmış yedi sene küffâr-ı füccârın elinde kalır. Tâ ki sene 934 târîhinde Süleymân Hân ümerâlarından Hüsrev Beğ Yayiçse içre olan küffârlara mâl-ı firâvânlar bezl edüp ve gûnâ-gûn ta‘ahhüdler edüp keferelerin gönlün eder. Meğer küffârın dağlarda bir deyrleri var imiş. Ol deyrde bed-âyîn ederlerken ol gece guzât-ı müslimîn şebhûn edüp kal‘anın her tarafından ve battâl kapu tarafından nerdübânlar ile nâmân voyvada ol gece derûn-ı hisâra girüp kal‘a-i Yayiçse'yi feth ederler. Müjdesine Gâzî Hüsrev Beğ‘e giderler. Meğer Hüsrev Paşa sayd [u] şikârda bulunup safâsından üstündeki esbâbları ve atı ve donuyla müjde eden gâzîye ihsân edüp yine ol gâzîyi müjde ile Sultân Süleymân Gâzî‘ye gönderüp {ol gâzîye} Yayiçse kal‘ası dizdârlığı sadaka olunur. Hâlâ Hüsâm

Kapudan *rahmetullâhi aleyh* derler.

Ba‘dehû Yayiçse kal‘ası Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde (–) (–) ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve kal‘a dizdârı ve üç yüz aded pâk ve müsellâh neferâtları ve bâcdârı ve muhtesibi vardır, ammâ Bosnasarâyı karîb olmağile şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı yokdur, lâkin a‘yân [u] eşrâf-ı kibârı çokdur.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Yayiçse

Kal‘ası evc-i semâya münkalib olmuş yumurta gibi bir kaya üzre şekl-i müselles ve kârgîr seng-i tırâş bir sûr-ı savaşdır kim kara cânibi iki kat vâsi‘ ve âriz ve âlî kal‘a-i bâlâdır. Gerçi bu kal‘a-i üstüvâr üç köşedir, ammâ kara tarafının iki bölüğünde kal‘a dîvârları vardır, ammâ kıble cânibinde olan tarafında aslâ kal‘a dîvârından nâm [u] nişân yokdur. şehrin cümle hânedânlarının cümle şâhnişîn ve revzenleri bu tarafda yalçın kaya üzre olduğundan bu tarafda aslâ kal‘a dîvârı yokdur ve lâzım da değildir. Zirâ bu semtleri kevâkib-i ***[151b]*** Süreyyâ‘ya ser çekmiş kayalardır kim üç Süleymâniyye minâresi kaddi aşağıda nehr-i azîm Virbaz deryâ gibi cereyân ederken bu kal‘anın bâlâlığından mezkûr nehir bir ırmacık gibi görünür. Tâ bu mertebe kal‘a-i âlîdir kim benî Âdem aşağı bakmağa cür’et edemeyüp aklı gider.

Ve bu kal‘a kayalarının altları serâpâ mağârâ mağârâ serdâb ve zîr-i zemîn ve kehfler var kim her birinin içinde âdem gâ’ib olur. Hattâ ba‘zı evlerin bu gârlara {iner} yolları vardır kim niçe hânedân sâhibleri gârlar içre zehâyir ve ba‘zı levâzımâtların korlar.

Ve bu sûrun ancak iki aded kapusu var. Cânib-i şimâle battâl kapudurlar kim iki kat metîn ve kavî demir kapulardır. Bu kal‘ayı gâzîler bu tarafdan şebhûn edüp feth etmişlerdir. Ve bir kapusu dahi cânib-i kıbleye Vinçaz kapusudur kim bu dahi iki kat hadîd bâb-ı cedîdlerdir.

Bu kapunun eşiği dibinden nehr-i azîm Pileve akup hemân bu mahalde mezkûr yalçın kayalardan üç Süleymâniyye minâresi kaddi aşağı nehr-i Pileve deryâ gibi talattumla aşağı atılur kim gören âdemi dehşet alup aklı çâk {olur}. Ve bu felek-i atlasda bunu dahi görmeyen “Dünyâda çok ibret-nümâ gördüm” demesin. Hattâ bu nehr-i Pileve aşağı nehr-i Virbaz’a üç minâre kaddi aşağı pertâb etdikde kehkeşân gibi kemerlenüp indikde iki nehr-i azîm birbirine mahlût oldukda nehr-i Virbaz irkilüp deryâ gibi olup ikisi birbirine urdukda evc-i âsumâna iki nehr-i azîmden dumanlar çıkup bu kal‘a-i bâlâ içindeki evler üzre ol dumanlardan çiğ yağar.

İbret-nümâ-yı garîbe oldur kim bu nehr-i Pileve kal‘anın eşiğinden akduğu kayaların altı serâpâ mağârâlardır ve ol gârlar içinde niçe göz su değirmenleri vardır kim bu kayaların üstünden delikler delüp değirmenlerin suları cümle nehr-i Pileve’den gelir bir gûne mudhik değirmenlerdir kim bu dahi aslâ bir diyârda yokdur. Ve bu değirmenlerin üstündeki kayalardan nehr-i Pileve akduğun temâşâ etmek içün değirmenler önünde çemenzâr soffalar üzre Cenâb-ı Kibriyâ‘nın sun‘unu müşâhede etmek içün seyyâhân-ı berr u bihâr ve ârifân-ı dâr [u] diyâr bu mastabalarda oturup nehr-i Pileve’nin deryâ gibi üzerlerinden geçdiğin seyr [ü] temâşâ ederler. Bu nehr-i azîm gûyâ değirmen kayalarından aşağı atıldıkda gûyâ benî Âdem üzre Âl-i Osmân otağı gibi pâk billûr gibi nehr-i kebîr

cereyân etdikde nehrin altında niçe yüz âdem soffalarda oturup im‘ân-ı nazar ile nazar eden *“Subhâne’l-hallâku’l-bâkî”* deyüp engüşt ber-dehen eder.

İbret-nümâ-yı diğer: Kaçan kim vakt-i zuhur mahalli oldukda bu nehr-i Pileve’nin cereyânın seyr eden gülmeden vâlih ü hayrân olur, zîrâ vakt-i zuhurda âfitâb-ı âlem-tâbın şa‘şa‘ası nehr-i Pileve’ye te’sîr etdikde nehr-i Pileve billûr ve necef ve moran camlar gibi münevver oldukda bu nehr-i azîmin altında mezkûr değirmen soffalarından temâşâ olunur ki nehr-i Pileve ile âdem kaddi kadar balıklar ve gayrı sağîr ü kebîr mâhîler biri biri akîbince aşağı nehr-i Virbaz’a döküldüklerinde bir temâşâ-yı ibret-nümâdır.

Ve garâ’ib-i ibret-nümâ dahi oldur kim böyle bir nehr-i azîm sâ‘ika-i azîm ile gürleyüp yıldırım gibi aşağı akarken alabalık dedikleri serî‘ ve cerî mâhîler aşağı nehr-i Virbaz’dan baş yukaru nehr-i Pileve ile biri birlerin kovarak yıldırım gibi atılan sudan baş yukaru şakıyup çıkarlar. Garîb temâşâdır.

Der-beyân-ı imârât-ı
şehr-i Yayiçse

Bu kal‘a içre cümle bin aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâlı bâğ u bâğçesiz gâyet ma‘mûr evlerdir kim cümle üzerleri şindire tahta örtülüdür ve biri birinden âlî evler olmak ile cümlesinin pençereleri nehr-i Virbaz aşrı kıble cânibindeki dağlara ve bâğlara nâzır evlerdir.

Ve cümle on altı aded mihrâbdır. Cümleden büyük kilisadan bozma Süleymân Hân câmi‘i ve Melek Ahmed Paşa câmi‘i, mukaddemâ bu câmi‘ Yayiçse ıhrâkında yanup Melek Ahmed Paşa efendimiz müceddeden binâ etdi. Mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve bir medrese dahi Melek Ahmed Paşa’nındır kim imâretinde ta‘âmı ulemâya mebzûldür ve bir mekteb dahi Melek Ahmed Paşa’nındır kim her ser-i sâlde sıbyân-ı tıflân-ı püserânlara birer kat ıydiyye esvâbları mu‘ayyendir ve bir tekye-i Halvetî dahi Melek Ahmed Paşa’nındır ve bir hammâm Melek Paşa kapucular kethüdâsı Osmân Ağa’nındır.

Ve bir hânı var. Sarı Kâ’immakâm İbrâhîm Ağa’mızındır.

Ve cümle seksen aded dükkânlardır kim bir şâhrâh üzre vâki‘ olup bu yoldan gayrı ulu yol yokdur. Kal‘anın Vinçaz kapusundan girüp Battâl kapu, ya‘nî Banaluka kapusuna gider bir azîm yoldur.

Bu şehir Melek Paşa vâlî iken ıhrâk bi’n-nâr olup asker-i deryâ-misâl ile gelüp bu kal‘a hâricinde meks edüp, “Tîz beni sevenler bu kal‘ayı amâr etsinler” deyü fermân edince cümle ağavâtlar birer hayrât [u] hasenâtlar edüp altı ayda bu şehir ma‘mûr ve âbâdân oldu.

Ammâ yukaru iç kal‘ada aslâ hâneler yokdur. Ancak dizdâr sâkin olur bir harâb sarây ve bir mescidi ve bir kuyu mağârâsı var. Bu gârın kapusunda ***[152a]*** kefere hatlarının gûnâ-gûnları tahrîr olunmuşdur.

Hâsıl-ı kelâm Rûmeli’nde ve bu Bosna serhadlerinde Akbolgay kal‘asından ve Mora diyârında Benefşe kal‘asından ve Özü eyâletinde Akkirmân kal‘asından gayrı sarp kal‘alar yokdur. Gerçi metîn ve müstahkem kal‘alar çokdur, ammâ Bosna serhaddinde Yayiçse’den gayrı yed-i kudret kal‘ası yokdur.

Yayiçse kal‘ası varoşların beyân eder

Mezkûr Vinçaz kapusu eşiğinden cereyân eden nehr-i Pileve üzre bir haşeb cisr-i azîm etrâflarında kırk elli göz su değirmenleri var. Bunlardan akan sular zikri sebkat eden aşağı mağârâlar içindeki değirmenlere gidüp andan ol sular mezkûr kayalardan nehr-i Pileve'ye uçar. Bu kal‘a kayaları gûyâ kûh-ı Demâvend ve kûh-ı Bîsütûn gibi altları serâpâ boşdur ve gûnâ-gûn dıraht-ı müntehâlar bu kayalarda bitüp şecere-i Tûbâ gibi baş aşağı şâhalar salup sâyelerinde şahin ve zağanos ve çaylak ve kartal kuşları âşiyân etmişlerdir.

Ve mezkûr Vinçaz kapusu cisrinin karşu tarafında beş yüz aded re‘âyâ hâneleridir kim niçe kerre derûn-ı hisârda sâkin olan kefereler bu kal‘ayı hîle ile gâh kâfire ve gâh müselmânlara verdikleriyçün hâlâ derûn-ı hisârda kâfir sâkin olmayup la‘netnâme-i Süleymân Hân olduğundan cümle eflâkan re‘âyâları taşra varoşlarda sâkinlerdir.

Ve dahi bir varoş Banaluka kapusundan taşra üç yüz hâneli kefere ve müslim hâneleri var ve bir varoş dahi nehr-i Virbaz aşrı bir mahalle var. Aded-i hâneleri ma‘lûmum değildir, ammâ bu üç aded varoşlarda hân ve câmi‘ ve çârsû-yı bâzâr ve hammâmlar yokdur, ammâ ravza-i rıdvân misilli bâğ u bâğçeleri gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf müferrih dil-küşâ olduğundan Yayiçse'nin mahbûbu ve mahbûbelerinin hadd [ü] hasirleri olmaduğundan Melek Ahmed Paşa ağalarının ekseri bu şehrin birer kıt‘a-i mümtâz ve müstesnâ gulâmlarına mâlik oldular. Hattâ

Hikâye-i garîbe-i acîbe-i mahbûb dil-rübâ ve âşık-ı serbâz-ı sâdık-ı şeydâ:

……………. (17 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Yayiçse

Evvelâ Ebü'l-feth Sultân Mehemmed imâmı Alî Efendi ve şeyh Mustafâ Efendi ve henüz merhûm olmuş Sergüzeşt sâhibi Âşık şeydâ cüvân-merd-i tabak, selîm [ü] şehîd ve habîb [ü] mahbûbu Vâ‘izzâde mâtü'l-aşk Hürrem Çelebi ve bu kal‘aya ibtidâ-i fethde dizdâr ağa olan Gâzî Hüsâm Kapudan (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[152b]***

Ba‘dehû kal‘a-i Yayiçse'den kalkup cânib-i garba nehr-i Pileve kenârınca balıklı göller ve ma‘mûr u âbâdân kurâlar ve hıyâbân ormanlar geçüp,

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i Gölhisâr

İbtidâ bânîsi yine Engür kraldır. Ba‘dehû (–) senede Ebü'l-feth Megâzî, ya‘nî Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî feth edüp yine küffâr Yayiçse'ye istîlâ etdikde bunda olan gâzîler firâr edüp bu kal‘ayı küffâr-ı hâksâr boş bulup zabt etdi.

Ba‘dehû asr-ı Süleymân Hânî'de Gâzî Hüsrev Beğ bu kal‘ayı sene (–) târîhinde feth edüp hâlâ Bosna eyâletinde (–) hâkinde (–) hâkimlikdir ve Yayiçse nâhiyesidir.

Kal‘ası bir fecc-i amîk göl içinde olduğıyçün kavm-i Ervâm Gölhisâr derler, ammâ lisân-ı Latince ismi (–) (–) mezkûr göl içinde bir alçacık dîvârlı şekl-i murabba‘ taş binâ bir sûr-ı ra‘nâdır. Bir cânibinden zafer mümkün değil bir sa‘b ve metîn kal‘adır kim bir vech ile yanına varılmaz. Ancak cânib-i şimâle nâzır bir küçücük demirli iki kat kavî kapusu var. Ana dahi zemberekli asma cisr ile varılup her gece dîdebânlar cisri makaralar ile çeküp kaldırup kapuya dayarlar. Kal‘a bir cezîre içre kalır. Bu göl yine nehr-i Pileve'den cem‘

olup amelî göldür. Eğer murâd olunsa gölün suyun kesüp kal‘a karada kalmak emr-i seheldir.

Derûn-ı hisârda havlisiz sık ve zîk evleri var. Ba‘zısı kiremitli ve niçeleri tahta şindire örtülü evlerdir ve hisâr içre bir küçük Hünkâr câmi‘i var ve cisir üzre bir latîf haşeb kasrı var. Dizdâr ağa yetmiş aded neferâtlarıyla Melek Paşa'ya bir ziyâfet-i azîm etdi. Bu kasır dahi Pileve nehri üzre bir mesîregâhdır.

İmâret-i varoş-ı Gölhisâr: Cümle altı yüz aded bâğ u bâğçeli tahtânî ve fevkânî serâpâ şindire tahta örtülü musanna‘ hânelerdir.

Ve cümle dokuz mihrâbdır. Bir müferrih câmi‘i ve mesâcidleri ve müte‘addid küçük hânları ve bir hammâmı ve kırk elli kadar müfîd ü muhtasar dükkânı var. Gayrı sebîl ve çeşme ve medrese ve imâret-i ıt‘âmları yokdur, ammâ garîb-dost âdemleri çokdur.

Memdûhâtından gûnâ-gûn alabalığı ve ayvası ve bâğlarında üzümü meşhûrdur.

Ve nehr-i Pileve bu mahalle Kotar dağları ve İzmiyan dağlarından gelüp Yayiçse dibinde nehr-i Virbaz'a atılır. Virbaz ile (–) (–) (–) (–) (–) kurbunda nehr-i Sava'ya katılır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan cânib-i garba,

Menzil-i kasaba-i Varsal vakfı: Boşnaklar Varçal vakfı der. Bosna eyâletinde paşa hâssı ve voyvadalığıdır kim Karadağlar dibine vâki‘ olup cânib-i garbîsi Zadra hâkiyle müşâdır, ammâ bir varoş-ı azîmdir kim cümle on bir mahalle ve iki tahta örtülü bâğ u bâğçeli hâne-i müzeyyenlerdir.

Câmi‘leri ve mesâcidleri ve mekteb ve tekyeleri ve bir hammâmı ve kifâyet mikdârı dükkânları var, ammâ azacıkdır. Gayrı imârât-ı azîmleri yokdur, zîrâ pek serhad yerdedir ve cânib [ü] etrâfında kal‘ası yokdur, lâkin bu rabtayı Seydî Ahmed Paşa Bosna vâlîsiyken Venedik kâfiri yakup bir hayli yerin harâb edüp, ba‘dehû Seydî Ahmed Paşa bu rabtayı amâr edüp cânib-i erba‘a şehre karavulhâneler inşâ edüp ahâlî-i vilâyet her gece nöbet bekleyüp emîn oldular, ammâ etrâf-ı şehirde bâğları gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîfdir, ammâ mahbûbu ve mahbûbesi yokdur. Ondan şimâle,

Evsâf-ı binâ-yı hısn-ı hasîneyn, ya‘nî şehr-i Banyaluka-i kal‘ateyn

İki kal‘a olduğıyçün defterhâne-i şehr-i Sarây'da Banyalukateyn derler. Mukaddemâ kal‘anın biri Engür kralından kalup sene (–) târîhinde Gâzî Ferhâd Paşa feth edüp kal‘a-i kadîm mukâbelesinde Ferhâd Paşa bir kal‘a dahi müceddeden inşâ etmişdir, ammâ gâyet metîn ve sa‘bdır, lâkin ikisi de küçük kal‘acıklardır. Bu kal‘ateynin mâbeyne-hümâları iki bin adım birbirinden ba‘îddir, ammâ ikisi de nehr-i Virbaz'ın aşağı akdığının sol tarafında kârgîr binâ-yı seng-âbâd kal‘a-i Ferhâd Paşa'dır. Kulu ve cebehâneleri ve dizdârları mükemmeldir, ammâ Ferhâd Paşa'nın yeni kal‘ası önünde otuz karış bir balyemez topu ve düşmana amân vermez kûpu var.

Ve sebeb-i tesmiye-i şehr-i Banyaluka

Lisân-ı Latin'de banya ılıcaya derler. Bu şehrin kıblesi cânibindeki bâğlar başında bir ılıcası olduğıyçün banya derler. Ba‘dehû şehri nehr-i Virbaz ile nehr-i Pileve kenârında bir uzun şehir olduğıyçün Luka, ya‘nî Uzun şehir derler. Ba‘dehû efvâh-ı nâsda tahfîf-i kelâm

içün Banyaluka dirler. Ba‘de’l-feth bu şehir Süleymân Hân tahrîri üzre eyâlet-i Bosna’da sancakbeği tahtıdır kim beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden (–) akçedir ve sancağı hâkinde ze‘âmet (–) ve tîmârı (–) ve alaybeği ve çeribaşı vardır, lâkin şimdi sancağı Bosna vüzerâlarına ***[153a]*** ilhâk olunup kâ’immakâm hâkimdir. Ancak on bir on iki bin guruş hâsıl olur.

Üç yüz akçe şerîf kazâdır ve nâhiyeleri cümle (–) aded kurâlardır kim ber-vech-i adâlet kadılara altı bin guruş olu[r] ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve sipâh serdârı ve yeniçeri çavuşu ve Budin kulu serdârı ve şehir voyvadası ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası vardır.

Evsâf-ı şehr-i Banyaluka

Ba‘zılar Banaluka derler. Kıbleden cânib-i şimâlden garba meyyâl iki cânibleri orma[n]lı dağlar ve sâfî bâğlar ile müzeyyen bir vâsi‘ dere içinde cereyân eden nehr-i azîm Virbaz’ın iki cânibinde birer sâ‘at uzun şehirdir, ammâ iki tarafı da ensizdir, lâkin cemî‘i evlerinde birer âb-ı hayât cereyân etdiğinden mâ‘adâ her hânedânda bâğ u bâğçe ve cinîn-i gaytân ve bâğ-ı İremler mukarrerdir. Ve nehr-i Virbaz üzre bu şehrin bir cânibinden bir cânibine üç yerden ağaç cisirler ile geçilir.

Cümle kırk beş mahalledir. Evvelâ Ferhâd Paşa mahallesi Sarây mahallesi

……………. (2 satır boş)………………..

Ma‘lûmumuz olan bu mahallelerdir.

Ve cümle üç bin yedi yüz kiremitli ve şindire tahta örtülü ma‘mûr u müzeyyen sarây-ı âlîlerdir. Cümleden Kâ’immakâmlar sarâyı ve Ferhâd Paşa sarâyı ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle kırk beş mihrâbdır. Cümleden câmi‘-i selâtîn gibi Gâzî Ferhâd Paşa câmi‘i cümle imâretleri kurşum kubâblar ile ârâste olmuş câmi‘-i dil-küşâdır ve Eski câmi‘

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (–) aded medreseleri var. Evvelâ Ferhâd Paşa medresesi

……………. (1 satır boş)………………..

Ammâ dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ-yı mahsûsu yokdur, zîrâ ümmî âdemleri çokdur.

Ve cümle on bir aded mekteb-i sıbyânları var. Evvelâ Ferhâd Paşa’nın ve Çovozâde’nin

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ve cümle dokuz aded tekye-i dervîşân var. Evvelâ

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded mihmân-sarâyları var

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded hammâm-ı rûşenâları var. Cümleden Ferhâd Paşa hammâmı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ banası gâyet nâfi‘ germâbdır, ammâ binâsı ol kadar müzeyyen değildir, ammâ bunlardan mâ‘adâ her hânedânlarda soba hammâmları mukarrerdir.

Ve cümle üç yüz aded dükkânları var, ammâ bezzâzistân-misâl iki başı demir kapularına zincir çekilmiş kârgîr binâ bezzâzistânı var kim cümle yüz aded dekâkînlerdir kim Ferhâd Paşa hayrâtıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded imâret-i dârü‘l-it‘âmı var. Hâlâ âyende vü revendegânlara sofra-i bî-imtinânı mebzûl Gâzî Ferhâd Paşa imâretidir kim oğlu Mehemmed Beğ mütevellîdir (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve âb [u] havâsının letâfetinden mahbûbu ve mahbûbânı ve pîr [u] cüvânı ve kibâr [u] a‘yânı ve ulemâ-yı tabîb-i hâzıkânı ve cerrâh-ı fessâdânı ve sulehâ-yı meşâyihânı ve musannifîn ü şâ‘irânı ve ihvân-ı erbâb-ı ma‘ârifânı ve mazınne-i kerâme hâl sâhibi mecâzibânı ve çeşme-i âb-ı revânı ve sebîlhâne-i cân-sitânı ve zülâl-ı âb-ı hayevânı ve çâh-ı mâ-ı hânedânları ve kenîse-i râhibânları bu mezkûrûnun cümlesi bu şehr-i Banyaluka’da mevcûd olup âdem ile mâl-â-mâl bir şehr-i pür-me’âldir (–) (–) (–) (–) ***[153b]***

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Banyaluka

Evvelâ iklîm-i hâmisde bulunup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehârı (–) (–) ve tâli‘-i imâreti burc-ı sevrde bulunup beyt-i Zühre-i türâbîdir. Anıniçün bakar ve câmûsu çokdur ve Zühre-i türâbîde olduğıyçün cemî‘i halkı mesrûr u şâdân ve handândırlar.

Mahsûlât-ı hubûbâtından dânedâr buğdayı ve yulafı ve darusu ve heldinesi gâyet çok olur. Anıniçün ganîmet şehirdir kim bir vukıyye beyâz nân pâre bir bakır peneze alınır. Koyun eti beş peneze, sığır eti üç peneze ve bir bukliçse yoğurd bir peneze ve yağ ve balın ganîmetin Hudâ bilür.

Ve sanâyi‘âtının meşhûru demir âlâtlarından külünk ve balta ve saban demiri ve harba makûlelerin a‘lâ işlerler.

Ve dahi me’kûlâtından beyâz katmer çöreği ve külde pişmiş beyâz poğaçası ve Ferhâd Paşa hânedânında kaymak baklavası rub‘-ı meskûnda yokdur. Eyle terdir kim üstüne bir penez bıraksan batar lezîz ve ter baklavadır.

Ve memdûhât-ı meyvelerinden eyle ter ve lezîz ve âbdâr ve hoş-güvâr kirazı olur kim Rûm ve Arab u Acem’de nazîri yokdur. Hattâ Melek Ahmed Paşa efendimize bir sepet kiraz getirdiler. Her biri Anadolu’da terzi iğnesi peydâ olan Mudurnu şehri cevizi kadar {kirazı} vardır. Cümlemiz bu kiraz-ı âbdârlara ta‘accüb edüp birkaç dâne kirazı cümleden intihâb edüp terâzûnun bir keffine bir dâne kiraz ve bir keffine bir esedî koyup berâber geldi kim bir esedî sekiz dirhemden ağır gelir. Andan ma‘lûm ola kim Banyaluka kirazı ne kadar iri ve sakîl olur, ammâ lezzetde hoşhor ve âbdâr-ı terdir ve hâzımü‘l-ifrâtdır ve ayvası ve hayevânî elması dahi memdûhdur. Ve kapuska ta‘bîr etdikleri lahanası kazan kadar kelle olup cemî‘i yaprakları güllâç varakı gibi terdir. Hattâ Boşnak kavmi bu lahana içün, “Âh dinum ve îmânum kapuska” deyü şehîd olunca lahana yerler.

Ve meşrûbâtından sarı keçi südü surutkası ve bal suyu ve vişnâbı ve hardaliyyesi ve ramazâniyyesi ve poloniyyesi ve na‘nâ arakı meşhûrdur.

Ve yetmiş yerde mesîregâhları var. Evvelâ Ferhâd Paşa bâğı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle beş bin aded bâğ u bâğçe dölüm [dönüm] hakkı verir ve kırk bir bin re‘âyâ başdina harâcı verir.

Ve halkının kâr [u] kisbleri budur. Bir fırkası ekseriyyâ tüccârlardır kim Belgrad'a ve Üsküb'e ve Selânik'e gidüp gelirler. Bir fırkası gâzîyân-ı mücâhidânlar, bir zümresi avân-ı şer‘-i şerîfdir. Ve bir sınıfı bâğbândır ve bir kavmi âlimândır ve bir tâ'ifesi ehl-i hıref esnâfândır.

Libâsları cümle çuka serhadli ve çuka dolama ve kopçalı sıkma çakşır ve kubâdî pabuc ve başlarında yeşil serhadli kalpağı geyerler ve zenâneleri kezâlik cümle çuka ferrâce ve yassı baş terpûş üzre beyâz dülbend yaşmak örtünüp mü'eddeb gezerler.

Halkının esmâları yine Boşnak lisânı üzre:

Haso {Hasan} *Huso* {Hüseyin} *Muso* {Musa} *Memo* {Memi} *Cafo* {Ca‘fer}

Ahmo {Ahmed} *Mahmo* {Mehemmed} *Zuko* {Zülfikâr} *İbro* {İbrâhîm}

Ammâ lisânları yine Boşnakcadır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı kubûr-ı şühedâ-yı Banyaluka şehri

Evvelâ ziyâret-i Hazret-i şehbâz Efendi ve Gâzî Halîl Paşa ve Malkoç Paşa ve Merhabazâde Hulûsî Efendi bunda kadı iken merhûm olup Ferhâd Paşa câmi‘i sâhasında âsûde-hâldirler. (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Ba‘dehû Melek Ahmed Paşa efendimizle şehr-i Banyaluka'da Ferhâd Paşazâde Mehemmed Beğ efendimizin hânedânında şîr-i hurma ve katr-ı nebâtlar tenâvül edüp cemî‘i a‘yân[u] kibâr erbâb-ı ma‘ârifler ile cân sohbetleri etdikde bir gece el-Hacı Hüseyin Efendi'de ve bir gece Kamışî İbrâhîm Efendi'de ve şeb (–) (–) (–) (–) (–) (–) ve niçe zât-ı mükerrem velî-ni‘amlarımızla şeb [ü] rûz Hüseyin Baykara sohbetleri ederken bir gün Melek Ahmed Paşa efendimiz hakîri huzûruna çağırup eydir:

“Evliyâm, bilir misin? Mukaddemâ Âsitâne tarafından emr-i pâdişâhî sâdır olup Bihke

kapudanı (–) Ağa'yı kırk bin guruşa varınca Zirinoğlu nâm âsîden halâs edesin, buyurulmuş idi. İmdi Evliyâm sen hâzır ol ve sana istediğin gibi yarar âdemler koşayım. Durma tedârik gör" ***[154a]*** dedikde,

"El-emrü emrüküm" dedim ve,

"Evliyâm, bu hidmetin mukâbelesinde sana benim kışla zahîre-bahâm tahsîliyçün emrler vereyim. Nehr-i Sava ve nehr-i Buna ve nehr-i Pakra ve nehr-i Drava kenârlarında olan serhad kal'alarından kal'a-i Kıradişka ve kal'a-i Kosdaniçse ve kal'a-i Bihke ve kal'a-i Odvina ve kal'a-i Lika serhadlerinin cümle zahîre mâlların tahsîl edüp kal'a-i Çernik'e ve kal'a-i Pojega'ya ve kal'a-i Yakova sancaklarına varınca benim zahîre-bahâ tahsîli hidmetin sana verdim" dedikde, hakîr Melek Ahmed Paşa efendimizin dest-i şerîfin bûs edüp hazz etdim, zîrâ cemî'i serhatleri kerrât ile gördüm, ammâ bu mezkûr serhadleri aslâ görmemiş idim.

Ol gün paşa efendimiz Bihke kapudanın halâs içün Zirinoğlu'na kırk bin guruşluk semmûr ve kırmızı Diyârbekir bezi ve bin top kız dimisi ve elvân lekkeffûrî Acem bezi ve kırmızı Usturumca abası bin top ve yüz çift kebe ve bin aded sarı ve bin aded kırmızı sahtiyânlar ve bin çift kırmızı çizme ve bin çift sarı çizme ve bin çift pabuc ve bin çift mest ve bin çift kaba ve ince gömlekler ve bunun emsâli niçe bin elvân şeyleri Zirinoğlu la'înin gönderdiği defter-i nâ-ma'kulü üzre cümle tahsîl edüp cümlesin on aded Sirem arabalarına tahmîl edüp paşa efendimiz hakîre yigirmi aded güzîde paşalı ve kırk aded Bihke kapudanı tevâbi'leri ile Zirinoğlu'na bir nâme ve bir seccâde ve bir harîr münakkaş haliçe ve bir semmûr kürk kırmızı çukaya kapluca hedâyâlar verüp hakîrin zabtında oldukdan sonra paşa ile vedâ' mahallinde dest bûs etdikde bir kîse guruş harc-ı râh ihsân edüp,

İşbu bin yetmiş bir mâh (–) nında şehr-i Banaluka'dan zahîre-bahâ tahsîliyçün dörd sancak yer kılâ'larına ve Bihke kapudanın Zirinoğlu'ndan halâs etmeğe gitdiğimiz menâzil-i kılâ'ları ve temâşâ etdiğimiz dâr [u] diyârları beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile şehr-i Banaluka'dan cânib-i garba bâğ-ı behişt-misâl ma'mûr u âbâdân kurâ-yı firâvânlar ve gûnâ-gûn enhâr-ı âb-ı revânlar ubûr edüp 4 sâ'atde,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Tiran: Banaluka hükmünde voyvadalıkdır ve Ba[na]luka kazâsı nâhiyesinde beş yüz hâneli ve bâğ u bâğçeli ve câmi' ve hân ve mesâcidli ve kifâyet mikdârı dükkânlı kasabacıkdır. Lisân-ı Boşnak'da Tiran (–) (–) (–) derler. Anıniçün ol ismile müsemmâ bir rabta-i ra'nâdır kim Tiran derler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan 5 sâ'atde cânib-i garba meyyâl gidüp

Evsâf-ı vilâyet-i kavm-i Dodoşka, ya'nî serhadd-i güzîn kal'a-i Kıradişka

Ba'zılar Gıradiska derler. İbtidâ bânîsi be-kavl-i tevârîh-i Latin Matin, Dodoşka banları binâsıdır ve lisân-ı Latin'de gırad kal'aya derler, dişka, bi-ma'nâ tasgîrdir. Gıradişka, ya'nî küçücük kal'a dimekdir. Hakkâ ki nehr-i Sava kenârında bir düz vâsi' vâdîde şekl-i murabba'dan tûlânîce palanka binâ bir kal'a-i ra'nâdır kim dâ'iren-mâdâr cirmi (–) adımdır. Derûn-ı hisârda (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Fâtihi sene 945'de Gâzî Hüsrev Paşa'dır kim Süleymân Hân ümerâlarındandır. (–) (–) (–)

(–) (–) (–) (–)

Hâkimleri var. Evvelâ Bosna eyâletinde Banyaluka müsellimi tarafından voyvada hâkimü‘l-örfdür ve hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîni Banyaluka kadısı nâ’ibi hükm eder, ammâ yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi (–) aded ma‘mûr kurâdır ve bir hâkimi dahi kal‘a dizdârıdır ve cümle (–) aded kal‘a neferâtlarıdır ve bir hâkimi dahi muhtesib ağadır ve bir hâkimi dahi cümleden melik Belgradlı Yûsuf Ağa’dır kim bu şehirden hâricde top güllesi ma‘deni var. Mezkûr Yûsuf Ağa anda hâkimdir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle yigirmi altı mihrâbdır, ammâ sekizi salât-ı Cum‘a edâ olunur sağîr ü kebîr cevâmi‘lerdir. Evvelâ Kapudan câmi‘i (–) (–) (–) (–) ve kal‘ada Hünkâr câmi‘i (–) (–) (–) (–) ve Hacı Bekir câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (3 satır boş)……………….*[154b]*

Ba‘dehû Gıradişka’dan nehr-i Sava kenârıyla baş yukaru Sava nehri geldiğine doğru azîm balkanlı dağları ve ma‘mûr u âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı vâdî-i Oneyiçse, ya‘nî kal‘a-i Yasanoviçse

Lisân-ı Latin’de (–) (–) (–) (–) (–) demekdir . Bânîsi Hırvat banlarıdır. Anlara Hersek dahi derler, lâkin Ungurus krallarına tâbi‘dir, ammâ vilâyet-i Hırvadistân add olunur.

Ve bu kal‘anın fâtihi sene 945 Süleymân Hân ümerâlarından Gâzî Hüsrev Paşa’dır. Bu kal‘a nehr-i Sava kenârında bir vâsi‘ hıyâbânlı zemînde çâr-kûşe bir palanka binâdır. Dizdârı ve yüz elli aded neferâtları vardır.

Derûn-ı hisârda kırk elli aded şindire tahta örtülü bâğ u bâğçesiz hurde kal‘a evleridir. Süleymân Hân câmi‘i ve buğday anbârı ve mükellef cebehâneleri ve mehterhâne kullesi ve gayrı kulleleri vardır, ammâ (–) de câmi‘i ve hânı ve kesîf hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı vardır ve nehr-i Buna bu mahalle karîb nehr-i Sava’ya mahlût olur, ammâ tulû‘u Gıradişka dağlarından ve İzmiyan bellerinden hurûc eder. Sâfî demir me‘âdinlerinden geldiğiyçün memdûh su değildir. Bu kal‘a dahi Banaluka hükmünde ve niyâbetdir. (–) (–)

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu mahalde nehr-i Sava cânib-i şimâle cereyân edüp bu hakîr taraf-ı garba nehr-i Ona kenârıyla baş yukaru ormanlı dağlar aşup,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Dobniçse

Rûmeli Sofyasının cânib-i garbında bir konak karîb bir Dobniçse şehri dahi var, ammâ bu vilâyet-i Hırvadistân’dadır. Lisân-ı Latin’de Dobniçse (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hırvad hersekleridir. Fâtihi 941 senede Gâzî Hüsrev Beğ‘dir.

Kal‘ası nehr-i Buna kenârında kârgîr binâ bir kal‘a-i ra‘nâcıkdır, ammâ küçükdür. Dizdârı ve yüz elli aded neferâtları ve cebehâneleri vardır ve Banaluka sancağı hükmünde voyvadalıkdır, ammâ Kosdaniçse kadısı niyâbetidir.

Derûn-ı hisârda yüz on aded tahta örtülü hânecikleri ve bir Süleymân Hân câmi‘i ve gılâl mahzenleri ve cânib [u] etrâfında handakı ve bir asma cisri (–) nâzır kapusu

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan yine nehr-i Ona kenârıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i azîm Kosdaniçse

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından Ferdinan Kral-ı dâll i'ânetiyle vilâyetlerin Süleymân Hân'dan tahlîs içün Zirinoğlu'na yapdırup bu vilâyeti Zirinoğlu'na hibe edüp, "Sakın Osmânlı'dan" deyü kral-ı bed-fi'âl Zirinoğlu'na tenbîh ü te'kîdler eyleyüp, âhir sene 947 târîhinde Gâzî Hüsrev Beğ dest-i Hırvad'dan dest-i kahr ile ceng-i azîm edüp feth etmişdir.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde Banaluka hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe şerîf kazâdır ve nâhiyesi kırk pâre kurâdır.

Bu diyârda kal'a dizdârlarına kapudan derler, muhteşem kapudanı (–) aded kal'a neferâtı gâzîleri var kim şeb [ü] rûz Hırvad kâfirleriyle ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl edüp baş alup baş verirler ve gâhîce kadı efendiyi de çete ve potura gazâlarına götürürler. Hattâ bu mahalde kadı efendi cengde yaralanup Melek Ahmed Paşa efendimizin zahîre bahâsı emrin gücile sicill-i şer'-i mübîne kayd edüp yedi pâre kal'alardan üç yük akçe gelüp kal'a kapudanı elinden alup paşa efendimize âdemlerimizle ve bizim huddâmlarımızla gönderdik. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve müftî ve nakîbi yokdur, ammâ muhtesibi vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Kosdaniçse

Nehr-i Ona kenârında Banaluka hâkinde şekl-i muhammes bir kârgîr azîm kal'a (–) (–) (–)

……………. (2.5 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i garba nehr-i Ona yalısıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i kavî Koknovi

Lisân-ı Hırvat'da (–) (–) (–) demekdir, ammâ bânîsi Hırvat beğleri ve kâfir segleridir. Fâtihi sene 939 târîhinde Arnavud Memi Paşa'dır. Yine kâfir istîlâ edüp fâtih-i sânîsi 946 senede Gâzî Hüsrev Beğ'dir.

Hâlâ Banaluka hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe başka kazâcıkdır. Kal'ası nehr-i Ona kenârında bir çemenzâr yerde çâr ***[155a]*** köşe şeddadî bir kârgîr musanna' binâ-yı kadîmdir. Bir tarafından nehr-i Ona akar. Üç tarafı handakdır ve bir kapusu önünde asma cisri var. Kal'a kapudanı ve iki yüz aded gâzî neferâtları var ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve birkaç şâhî topları ve zahîre anbârları ve yüz mikdârı tahta örtülü hâneleri var ve bir câmi'i var (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Andan iki günde yine nehr-i Ona yalısıyla baş yukaru gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i tehlike, ya'nî dâr-ı gâzîyân kal'a-i Bihke

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus kralları i'ânetiyle Koca Zirin

Hersek binâsıdır, ammâ fâtihi sene 1000 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Bosna Vâlîsi Düş Hasan Paşa Bosna eyâleti askeriyle Bihke kal‘asın yedi gün top-ı kûplar ile döğüp sekizince günde küffâr-ı Hırvat amân ile kal‘ayı verüp cümle kefere dâr-ı menhûslarına gitdiler. Ba‘dehû kal‘ayı meremmât edüp içine müstevfâ cebehâne [ve] mühimmât ü levâzımâtlar konulup ilâ hâze’l-ân fetihden berü Süleymân Hân tahrîri üzre Bosna eyâletinde (–) sancağı hükmünde kapudanlıkdır, ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı yokdur, lâkin Egre ve Budin yeniçerileri serdârı vardır, zîrâ bu serhadlerde Budin ve Egre yeniçerileri çokdur, ammâ kapukulları yokdur.

Müftî ve nakîbüleşrâfı dahi yokdur. Banyaluka şehrinden fetvâ alırlar ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Ba‘zı nevâhî kurâları isyân üzredirler, ammâ şehir ahâlîleri şer‘-i şerîfe mutî‘dirler, ammâ hâkim-i örf kanûndan ziyâde tecâvüz etse hâkim üzre gulû-yı âm edüp haddin bildirirler. Gâyet şecî‘ ve şedîd ve cerî gâzîleri vardır ve hâkim-i örfleri (–) (–) dir.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Bihke: Nehr-i Ona yalısında

……………. (2 satır boş)………………..

Bu kal‘ada Bihke kapudanı sarâyında üç gün mihmân olup zahîre-bahâları cümle tahsîl edüp kal‘a neferâtları ve bizim âdemlerimizle cümle mâlı Banyaluka’da Melek Ahmed Paşa efendimize gönderüp hakîr yine Kırka sancağında olan kılâ‘lardan zahîre-bahâ tahsîline giderken gâh şimâle ve gâh cenûba ve garba serseri gezdiğimiz kılâ‘-ı metîneleri beyân eder, ammâ sebük-bâr kalmak içün esîr olan Bihke kapudanı halâsıyçün on aded Sirem arabası mâlı ma‘rifet-i şer‘ile Bihke kal‘asına emânet koyup bu hakîr Zirinoğlu’na giderken cümle mâlı Zirinoğlu tahtı olan kal‘a-i Ligradçığ‘a getirmeğe Bihke a‘yânları ve kal‘a neferâtları der-uhde edüp, bizler,

Kırka sancağına gitdiğimiz kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ Bihke kal‘asından yine baş yukaru nehr-i Ona yalısıyla gidüp,

Evsâf-ı sûr-ı bî-bekâ, ya‘nî kal‘a-i dâr-ı mâh-ı Lika

Lisân-ı Latin’de Lika (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hırvat banları ve kâfir Hıristiyânlarıdır, ammâ fâtihi Ferhâd Paşa’nın Delibaşılığından Kırka Beği olan Rüstem Beğ {sene 1000} feth edüp derûn-ı hisâra kifâyet mikdârı asker ve cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar konulup tahrîr-i Süleymân Hân üzre hâlâ Kırka sancağı hükmünde nehr-i Ona kenârında şekl-i murabba‘dan tûlânîce bir kal‘a-i şîrîndir. Kapudanı ve üç yüz aded neferâtları ve derûn-ı hisârda üç yüz aded hâneleri serâpâ tahta şindire örtülüdür ve bir câmi‘i ve anbârları ve kârgîr binâ-yı şeddadî metîn kulleler ile ârâste ve etrâfı fecc-i amîk handaklar ile pîrâste olmuş kal‘a-i mahbûb Lika’dır. Hakkâ ki âb [u] havâsının letâfetinden kal‘a-i Lika’nın mahbûbu ve mahbûbe hûr-ı likaları vardır, ammâ bu kal‘a nehr-i Ona’nın karşu tarafındadır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan yine baş yukar[u] cânib-i garba Ona kenârıyla

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i metîn Odvina

Lisân-ı Latin‘de Odvina (–) (–) (–) derler. Bânîsi kral-ı dâll-ı bed-fi‘âl-i Ungurus’dür, ammâ fâtihi sene 1000’de yine Murâd Hân-ı Sâlis ümerâlarından Gâzî Rüstem Beğ‘dir. Niçe kerre küffâr yine istîlâ edüp hâlâ dest-i Âl-i Osmân’da olup Kırka sancağı hâkinde

Kırka beği hâssıdır. Kal‘a kapudanı ve iki yüz pür-silâh güzîde kal‘a neferâtları ve derûn-ı hisârda câmi‘i ve anbârları,

Eşkâl-i kal‘ası: Nehr-i Ona’nın karşu cânibindedir (–) (–) (–) (–) ***[155b]***

Evsâf-ı sûr-ı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i metîn Yenihisâr

Sene 1000 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Düş Hasan Paşa müceddeden binâ etdi ve sancakbeği tahtı edüp Bosna eyâletinde nev-peydâ bir sancağ-ı kebîr olup ibtidâ mîr-i livâsı serhaddîn-i İslâm’ın mümtâz ümerâsı Rüstem Beğ idi. Bu kal‘ayı dürr-i beyz-âsâ münevver edüp hadden efzûn cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtlar ve müstahfızân asker konulup guzât-ı müslimîn bu kal‘adan şahin yuvasından şikâra sunar gibi etrâf-ı kâfiristâna ve cemî‘i Hırvadistân’a kol kol asâkir-i İslâm gidüp bî-hadd ü bî-kıyâs şikârlar alup küffâr-ı dûzah-karâr-ı bed-tebâra göz açdırmadıklarından küffâra hoş gelmeyüp Erdelik banı olan bî-dîn ve Hırvat cenerali olan la‘în var kuvvetlerin bâzûlarına getirmişler ve taht-ı yedlerinde olan kılâ‘-ı menhûselerin erbâbın ve gayrı diyâr-ı cuhûd ve mu‘ânidîn ve umûmen re‘âyâların sürmüşler ve Nemse imparatorunun karındaşı Makşimelyan dahi kırk bin cünûd-ı cünüb-ı müşrikîn ile cümle gelüp Yenihisâr kurbunda nehr-i Kübe üzre bir metîn ve müstahkem bir vâsi‘ haşeb cisr-i azîm yapup beri tarafda Hasan Paşa üzre yürümede.

Hemân paşa-yı müşârün-ileyh cümle Bosna serhaddi gâzîleriyle yek-dil yek-cihet olup bir kerre bir ağızdan sadâ-yı Allâh Allâh’a rehâ buldurup dal sâtûr-ı Muhammedî olup ol ân Erdelik ban ve Hırvat cenerali nâm bî-îmân ve Nemse çâsârı karındaşı nâm kaltaban cümle sâvaş-ı perhâş içinde mürd olduklarında cümle küffâr bu hâl-i pür-melâli görüp çil yavrusu gibi târumâr olup asâkir-i İslâm bu kâfirleri cümle mûr bisyâr erzeni değşirir gibi dağlarda ve bellerde ve yollarda değşirüp bi-avnillâhi Te‘âlâ asâkir-i İslâm mansûr u muzaffer ve a‘dâ-yı dîn-i bî-dîn makhûr u müdemmer oldu.

Bu feth-i nusret sene 1000 olup cümle küffâr taburu iğtinâm olup zeheb-i hâlis-misâl toplar ve cebehâne-i bî-nihâyeler ve bî-kıyâs emvâl-i kesîr ve hadden efzûn ve kıyâsdan bîrûn esîrler alınup “Hamd-i Hudâ cümle asâkir-i İslâma nasîb oldu” deyü serhad gâzîlerinin ihtiyârları bu cengi ve bu ganîmeti nakl edüp “Kanı ol demler” deyü bu demlerine dem-be-dem şükr ederler.

Ammâ sene-i âtîde D**üş Hasan Paşa’nın inhizâmı ve gark-ı âb olduğu** yine bu serhadlerin pîr-i fânîlerinin nakilleri üzre mukaddemâ Hasan Paşa’nın yüz aklıkları etdiğinden gâyet mağrûr ve müddemi‘ olmuş idi. Hemân Bosna askeriyle Yenikal‘a altından kalkup Yenihisâr kurbunda nehr-i Kübe üzre cisirden karşu geçüp kâfirin Siska kal‘asın mahsûr etdikde yedi gün sekiz gece döğdükde Hasan Paşa üzre yetmiş bin güzîde kâfirler yürüdüler. Hasan Paşa’ya amân vermediler. Âhirü‘l-emr-i Hudâ asâkir-i İslâm münhezim oldular ve dağlara deşt-i kûhlere firâr ederek nehr-i Küpe üzre binâ etdikler[i] cisre gelüp asâkir-i bî-pâyânın izdihâmından cisr başına varmak muhâl. Küffâr-ı dûzah-karâr dahi asker-i İslâm’ın ardları sıra top u tüfenglerin atarak ve erganon ve torompete boruların çalarak geldiklerinde cümle asker cisre sığışmayup hemân bi’z-zarûrî nehr-i Küpe’ye urup der-ceng-i evvel Hersek Sancağı Beği Sultânzâde kim Vezîria‘zam Ahmed Paşa’nın oğlu ve Rüstem Paşa’nın kızı oğlu idi kim ibtidâ ol gark-ı âb oldu. anın akîbince Düş Hasan Paşa cümle askeriyle gark oldu ve niçe bin guzât-ı

müslimînler dahi gark-ı âb olup yerleri dâr-ı lliyyîn olduğu sene 1001 târîhi idi.

Küffâr-ı murdâr asâkir-i İslâma bu hezîmeti görüp cümle küffâr domuz topu olup ol sene 1001 mâh-ı Muharrem'inde Yenikal'ayı muhâsara edüp cidd [u] ihtimâm ile döğerken on yedinci gün Rûmeli Beğlerbeğisi Mustafâ Paşa eyâleti askeriyle erişüp Yenihisâr altında cümle küffârları meterislerinde iken basup dendân-ı tîğdan geçirirler. Bakıyyetü's-seyf olan küffârlar firâr ederlerken hikmet-i Bârî yârî kılmayup cümlesi Hasan Paşa askeri gark olduğu nehr-i Küpe urup cümle anlar dahi gark-ı âb-ı gazab oldular.

Bu hikâyeleri niçe amel-mânde ihtiyârlardan istimâ' edüp, andan yine cânib-i garba (–) gidüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Siska

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Engür krallarından Makşimelyan binâsıdır. Fâtihi sene 1001'de mukaddemâ küffâr Yenihisâr'ı bırağup firâr ederek gark-ı âb olduklarının ardları sıra Rûmeli Vezîri Mustafâ Paşa ve Yenihisâr Beği Rüstem Paşa ve umûmen Bosna askeriyle bu kal'a-i Siska on gün döğüp ***[156a]*** on birinci gün kal'adan amân ile feth olup derûn-ı hisâra müstevfâ cebehâneler ve kifâyet mikdârı asker-i İslâm koyup Kırka sancağına ilhâk olup amâr olundukda bir şîrîn kal'a olup derûn-ı hisâra kapudan ve neferâtlarına câmi' binâ olunup, andan,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Zagrab

Lisân-ı Hırvat'da (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Hırvat hersek seglerindendir. Fâtihi yine Rûmeli Vezîri Mustafâ Paşa sene 1001'de feth etmişdir. Kırka sancağı hükmündedir. Kapudanı ve neferâtları ve câmi' ve bâzârı vardır ve Zagrab sahrâsı nâm fezâda bâğı ve bâğçeleri ve gûnâ-gûn binâ-yı azîm düyûr [u] manastırları çokdur, zîrâ Hırvadistân'ın kefere re'âyâları gâyet çok olduğundan kenîselerinde papas ve bıtrîkleri çokdur. Ve bu Zagrab kal'ası nevâhîleri küffârı Âl-i Osmân'a ve Zirinoğlu'na harâc ve öşür verirler, zîrâ iki kılıç altında kalmış re'âyâlardır, zîrâ her bâr bu kal'aları gâh kâfir istîlâ eder, gâh İslâm askeri mutasarrıf olurlar.

Hattâ sene 1002 târîhinde küffâr-ı bed-tebâr ve niçe bin cünûd-ı cünüb-ı bî-i'tibâr ile Turvin-i bed-âyîn edüp kırk altı bin melâ'în ü bî-dîn ve müşrikîn ü pür-kîn ile Yenihisâr'ı muhâsara edüp kâmil üç ay döğer. Âkıbet derûn-ı hisârda mahsûr olan guzât-ı müslimîn, Âl-i Osmân tarafından imdâd gelmeyeceğinden me'yûs olup bir gece kal'ayı âteşe urup kal'a hâricinde meterisde olan küffâra bir sâtûr-ı Muhammedî urup ceng [u] cidâl ederek Kostaniçse kal'asına ve Zirin kal'asına varup karâr ederler. Küffâr kal'anın yakmayan yerlerin dahi yakup bir dahi amâr etmemek üzre bırağup gider.

Andan Siska kal'asında olan ümmet-i Muhammed Yenihisâr'ın hâlin görüp anlar dahi Siska kal'asın âteşe urup selâmetle İslâm diyârına giderken mezkûr Zagrab kal'asın dahi ıhrâk bi'n-nâr edüp kimi kal'a-i Kinin'e ve kimi Odvina kal'asına ve ba'zılar Lika kal'asına varırlar. Küffâr bu hâli istimâ' edüp Zagrab papasları yine mülk-i mevrûsumuzdur deyü Siska kal'asın amâr etmeğe Ungurus kralı Makşimelyan yine papaslara ihsân edüp amâr edüp kemâkân cebehâne ve mühimmât [u] levâzımât ma'ûnâtlarıyla müheyyâ oldukda (–) (–)

Der-beyân-ı ta'mîr ü termîm-i Yenihisâr ve feth-i kal'a-i Siska

Sene 1003 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Sâlis mîr-i mîrânlarından Rüstem Paşa Yenihisâr'ı amâr ve niçe kılâ'ları feth [ü] fütûh etmek şartıyla taraf-ı şehriyârîden bir tuğ ile Bosna eyâleti ihsân olunup asker-i deryâ-misâl ile gelüp Yenihisâr'ı evvelkiden metîn ve müstahkem binâ edüp gereği gibi cebehâne ve mühimmât [u] levâzımâtın görüp andan yine kal'a-i Siska'ya kal'a-i Zagrab'a asâkir-i bî-pâyân döküp amân u zamân vermeyüp iki kal'ayı dahi bir hafta içre feth etdi.

Ve mukaddemâ bu kal'aları kendisi âteşe vuru[p] kâfire vermeyüp gitdi ve kal'aları yine kâfire yapdırup yine Gâzî Rüstem Paşa aldı ve Turovası'n ve Zagrab sahrâsın nehb u gâret ve âlân u tâlân etdi kim bir vech ile ta'bîri mümkün değil idi. Hikmet-i Hudâ, beyt:

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnu üzre bu Rüstem Paşa'nın bu Hırvat ve Islovin ve Zagrab ve Turova vilâyetlerin harâb [u] yebâb ve halkını kebâb etdiğinden cümle küffâr müte'ellim olup Nemse çâsârından ve Hersek beğlerinden ve Islovin seglerinden ve Mekemorya banlarından yüz elli bin küffâr-ı bî-dîn domuz topu olup [73] kelâmı üzre cümle küffâr asâkir-i İslâma bir yerden hücûm edüp hikmet-i Hudâ, esnâ-yı savaş-ı perhâşda Rüstem Paşa'ya bir tüfeng âlet-i Fireng kurşumu isâbet edüp esnâ-yı cerâhatde yine at üzre, "Bire koma gâzîlerim" deyü guzât-ı müslimîni cenge terğîb edüp mecrûh olduğun bir ferd-i âferîdeye keşf-i râz etmeyüp yigirmi binden ziyâde küffâr-ı hâksâr dendân-ı kılıçdan geçüp âhir kendisi de bî-tâb ü bî-mecâl sehel batıyyü'l-hareke olup vakt-i gurûb dahi oldukda küffâr bir tarafa asâkir-i kerrâr dahi bir tarafa olunca nısfu'l-leylde Rüstem Paşa cam-ı şehâdeti nûş etdikde cümle guzât ol gece kal'a-i Kinin'e selâmetle dahil olunca küffâr yine Yenihisâr'a ve kal'a-i Siska'ya ve kal'a-i Zagrab'a istîlâ edüp ol takrîb ile mezkûr kal'alar yine dest-i küffârda kaldı. Hikmet-i bâliğe-i Rabbü'l-âlemînindir kim bu zemîni kullarına eğlenmek içün yevm-be-yevm kırat-be-kırat verir, *lâ-yüs'elü ammâ yef'al*dir.

Ez-în-cânib yine sadede rücû' edelim. Siska ve Zagrab kal'alarından ***[156b]*** cânib-i şimâl ile semt-i garba meyyâl iki kılıç mâbeyninde ma'mûr u âbâ[dâ]n kavm-i Hırvadistân diyâr-ı duyûrların ormanistânlar içre ubûr edüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i kadîm Korpa: Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Zirin nâm nâ-bekâr-ı bî-kâr kâfir-i füccârdır, ammâ fâtihi sene 972 târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Bosna Vezîri Mustafâ Paşa Zirin Hırvadı elinden feth edüp tahrîr-i Süleymân Hân üzre (–) sancağı hükmünde kapudanlıkdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Oburça: Hırvad lisânınca (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Çarsar karındaşı Makşimelyan'ın binâsıdır. Fâtihi (–) senede Ferhâd Paşa'dır ve iki kal'adır; birine Oburça-i zîr birine Oburça-i bâlâ budur.(–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Pudak: Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hersek banıdır. Fâtihi sene 944 târîhinde Pojega kal'ası fâtihi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Dereslak: Lisân-ı Hırvat’da (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hırvat’dır. Fâtihi sene 944’de yine Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ‘dir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Zirin: Lisân-ı Latin’de (–) (–) (–) (–) demekdir, ammâ bânîsi Koca Zirin olmak ile ol ismiyle müsemmâ bir kal‘a-i ra‘nâdır. Fâtihi sene 943 târîhinde Gâzî Mehemmed Beğ‘dir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Kırım: Lisân-ı Hırvadca (–) (–) (–) (–) demekdir, ammâ bânîsi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ‘dir, zîrâ bu kal‘ayı küffâr ıhrâk bi’n-nâr edüp yine küffârı kahr etmek içün bu kal‘a amâr olup ismine kal‘a-i Kırım dediler. Hakkâ ki gâzîleri hâlâ küffâra hasm-ı karımdırlar. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı dâr-ı elîm, ya‘nî kal‘a-i Velim: Lisân-ı Latince (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hırvad beğleridir. Fâtihi (–) senede Hısım Hüsrev Paşa’dır kim Sultân Bâyezîd-i Velî‘nin duhter-i pâkîze-ahterinden müştak olmağile Hısım Hüsrev Paşa derler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Rakpinçe: Lisân-ı Latince (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi (–) fâtihi 928 senede Süleymân Hân gâzîlerinden Bektaş Voyvada’dır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Korlad: Hırvad lisânınca (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Hırvad hersekleridir, ammâ fâtihi yine sene 929 Gâzî Bektaş Beğ‘dir. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Eğer bu bâlâda görüp tahrîr etdiğimiz kılâ‘-ı metînelerin cemî‘i eşkâl [ü] tarz [u] tavrı ve cümle imârâtı ve âb [u] havâsıyla tahrîr eylesek başka bir müdevven olup kesret-i kitâbeti seyâhatimize mâni‘ olduğundan bu kadarca ta‘rîf ü tavsîfleriyle iktifâ olundu, ammâ gâzîlerine aşk olsun. Cümle mü’min ve muvahhid gıll [u] gışdan berî sâf-dil bir alay gâzîyân [u] mücâhidân-ı fî-sebîlillâhlardır kim şeb [ü] rûz bu Hırvad gâzîleri Hırvad ve Islovin ve Fireng kâfirleri ile ceng [u] cidâl ve harb [u] kıtâl ederler. Belki bir günde beş altı kerre cengden mâ‘adâ gece nısfu’l-leylde bile niçe kerre ceng vâki‘ olduğu hakîrin manzûru olunup belki bile bulunmuşuzdur. Bu gâzîlerin dâ’imâ kılıçları bellerinde ve tüfengleri ellerinde. Hudâ‘ya ayândır kim şeb [ü] rûz silâhlarıyla yatırlar. Hattâ gusul ederlerken cümle ***[157a]*** âlet-i silâhları namâz kılarken dahi biledir.

Latîfe: Hattâ Hırvat gâzîsi hâlet-i nez‘de vasiyyet edüp der kim,

“Benüm puşkamı ve sabulamı, ya‘nî tüfengimi kılıcımı benimle mezâra bile koyun. Göreyim anda dahi şeytân ve zebânîler yanuma uğrayabilirler mi?” demiş, dâr-ı bekâya

gitmiş. Tâ bu mertebe silâhına mukayyed gâzîlerdir kim bir silâhları dahi cümlesi âbdestsiz yere basmazlar ve zikrullâhsız gezmezler.

Ve cümle ancak iki silâhları var. Bir kılıç ve bir çakmaklı tüfeng. Aslâ fitilli tüfengleri yokdur. Ancak bir yaylım tüfeng atup, "Allâh Allâh" deyüp dal kılıç olup girişirler. Ya alışırlar, ya verişirler, yâhûd barışırlar. Cümle piyâde şehbâzlardır, ammâ her birine at yetişmez ve taşlık diyâr olmağile at işlemez ve esbâbları cümle kırmızı pırankona çuka daracık bağır yelekleri geyüp göğüslerinde birer vukıyye gümüş halkaları var ve kuşakları ekseriyyâ zünnâr ta'bîr etdikleri teybend kuşakdır. Gerçi harâmdır, ammâ kâfirleri esîr etdiklerinde anınla bağlarlar ve bir kuyudan su çekseler kuşağile çekerler ve niçe gâzîler esîr olup kuşağın kemend edüp kâfir kal'alarından firâr etmişlerdir. Hulâsa-i kelâm eğer ehl-i şer' yanında zünnâr kuşak harâm ise, anlara lâzım olduğundan ol kadarca ruhsat verilmişdir. Ve bellerinden aşağı bolca beyâz dimiden şalvar geyüp kırmızı çukadan kopçalı daracık serdelye(?) geyüp ayaklarına bir gûne nâzük çarık geyerler kim ol sengistânda her biri ceyrân gibi sekerler. Ve başlarına yine kırmızı çuka Hırvad arakıyyesi geyerler. El-hâsıl hakkâ ki cüst u çâpük u çâlâk Amr-ı Ayyâr-vâr sâhib-i ayâr yiğitlerdir. Bu gâzîler ile bu serhadlerde hüsn-i ülfet edüp zahîre-bahâ içün bu mücâhidîne aslâ zulm [u] ta'addî etmeyüp kendü rızâlarıyla paşaya verdiklerin alup hakîr içün ücret-i kadem bir şey almadım. İllâ alâ tarîki'l-hedâye ba'zı tüfeng ve kılıçlar alup rızâlarıyla kabûl edüp refîkler alup,

Bu Kırka sancağından Çernik sancağına ve Rahoviçe sancağına ve Pojega sancağına gitdiğimiz kılâ'ları beyân eder

Ammâ bu bâlâda tahrîr olunan Kırka sancağı kal'alarının çoğu nehr-i Kırka kenârındadır. Hattâ Kırka sancağı pây-ı tahtı olan kal'a-i Kinin nehr-i Kırka yalısındadır, ammâ bu tahrîr olunan kal'a-i Odvina ve kal'a-i Lika ve gayrıları mezkûr olan nehr-i Ona'nın karşu tarafındadır ve niçeleri beri tarafında ve niçeleri nehr-i Ona'ya ve nehr-i Kırka'ya karîb kal'alardır, *ve's-selâm*.

Andan serhad gâzîleri refîklerimizle Kırka sancağından cânib-i şarka avdet edüp on bir sâ'atde niçe temâşâ etdiğimiz kılâ'ları geçüp,

Menzil-i kal'a-i Bihke: Bu kal'ada bir gece mihmân olup, Bihke kapudanın Zirinoğlu esîrliğinden halâs edecek cümle mâlları varup Bihke kal'ası hazînesinde görüp cümle mevcûd bulup yine hazîne kapusun hakîr kendü mührümle mühürleyüp ertesi ale's-sabâh yine cânib-i şarka gidüp,

Menzil-i kal'a-i Kosdaniçse: Andan yine nehr-i Ona kenârıyla baş aşağı semt-i şarka gidüp,

Menzil-i kal'a-i Yasanoviçse: Bunda dahi bir gece müsâfir olup ertesi ale's-seher yine sefere(?) gitmeğe müsâfir olup bu kal'a-i Yasanoviçse kurbunda nehr-i Ona nehr-i Sava'ya karışdığı mahalde cümlemiz gemilere atlarımızla süvâr olup nehr-i azîm Sava'yı ubûr edüp selâmetle karşu tarafda,

Vilâyet-i sancağ-ı Çernik: Pes hâk-i amber-pâka kadem basdık, ammâ cümle

refîklerimizle pür-silâh olup nehr-i Sava kenârından cânib-i garba kâmil 4 sâ‘at düz vâsi‘ sahrâ-yı çemenzâr u lâle-izârda gidüp,

Evsâf-ı serhadd-i Koprovnik, ya‘nî kal‘a-i üstüvâr Çernik

Lisân-ı Latin’de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Zirin hersekleridir. Fâtihi sene 946 târîhinde fâtih-i kal‘a-i Pojega Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ‘dir kim dest-i kahr ile dest-i Hırvad keferesinden almışdır.

Ve Süleymân Hân tahrîri üzre bu kal‘a Bosna eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır kim taraf-ı pâdişâhîden beğinin kanûn üzre hâssı 170.000 akçedir ve sancağında ze‘âmet 3’dür ve tîmârı 103’dür ve alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı vardır. Beğinin ve zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârıyla cümle sekiz yüz asker olur. Ekseriyyâ Bosna vüzerâları bu sancağı ağalarına verir. Kalîlü‘l-avâ‘id ve kesîrü‘z-zevâ’id bî-hâsıl bir sancakdır ve yüz elli akçe kazâ-yı âsumânîdir ve kal‘a kapudanı ve iki yüz aded kal‘a neferâtları var, gayrı hâkimleri yokdur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Çernik: Bu kal‘a bir düz sahrânın nihâyetinde bir bâğ u bâğçeli ve bir vâsi‘ iki bayır arasında nehr-i şumaniçse kenârında bir püşte-i pest üzre çâr-kûşeden tûlânî bir şeddadî kârgîr binâdır, ammâ der [ü] dîvârları ol kadar metânet üzre değildir ve kifâyet mikdârı cebehânesi ***[157b]*** ve gılâl anbârı ve beğ sarâyı var. Dizdâr ve beğden gayrı bu kal‘ada ferd-i âferîde yokdur. Ancak Süleymân Hân’ın müfîd ü muhtasar câmi‘i var. Etrâf-ı kal‘ada handakı üzre kapusunda asma tahta cisri var. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Sitâyiş-i varoş-ı kal‘a-i Çernik: Cümle (–) aded tahtânî ve fevkânî bâğ u bâğçeli ve serâpâ tahta şindire örtülü evlerdir ve cümle yigirmi bir mihrâbdır, ammâ üçü salât-ı Cum‘a edâ olunur câmi‘lerdir, ammâ kurşum ile mestûr değil câmi‘-i ma‘mûrlardır. Evvelâ çârsû içinde (–) (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir tekyesi ve üç mektebi ve iki hânı ve bir küçük hammâmı ve yüz elli kadar dükkânı (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ medrese ve dârü‘l-hadîs ve dârü‘l-kurrâ ve dârü‘z-ziyâfe imâreti ve kârgîr bezzâzistânı yokdur, ammâ her metâ‘ bulunup ni‘metleri mebzûl hânedân sâhibleri garîb-dost âdemleri çokdur, ammâ ankâ tüccârları yokdur. şehrin tâ ortasından nehr-i şumaniçse cereyân edüp yemîn ü yesâr-ı nehre vâki‘ olmuş hânelerin ve gayrı büyûtların bâğ-ı İrem-misâl hadîka-i ravza-i rıdvânları vardır.

Ve bu nehir üzre niçe su değirmenleri deverân etmededir ve bu nehir tulû‘u (–) (–) gelüp nehr-i Sava’ya (–) karîb mahlût [olur].

Âb [u] havâsı latîf olduğundan câ-be-câ Hırvat güzelleri vardır ve memdûhâtından balı ve yağı gâyet memdûh ve meşhûrdur.

……………. (2 satır boş)………………..

Ba‘dehû bu Çernik Beği Süleymân beğimizden elli aded şehbâz yiğit refîkler alup cânib-i (–) kâfir tarafına bir günde gidüp,

Evsâf-ı (–), ya‘nî dâr-ı bî-amân kal‘a-i Velika

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hırvad hersekleri ve segleri cây-ı amân içün

binâ edüp âhir dest-i İslâm'dan amân bulmayup sene 945 târîhinde Yahyâ Paşazâde, Hüsrev Paşa i'ânetiyle ceng-i azîm edüp dest-i Hırvat'dan bu kal'ayı feth edüp içine müstevfâ asker ve cebehâne-i mükemmel koyup asâkir-i İslâm ile amâr etdiler. Hâlâ Çernik sancağına tâbi' voyvadalıkdır. Kapudanı ve üç yüz mükemmel pür-silâh gâzî neferâtları var, zîrâ gâyetü'l-gâye intihâ-i serhadd-i bî-amân yerdir.

Der-vasf-ı eşkâl-i zemîn-i kal'a-i Velika

Bu kal'a-i garîb nehr-i Sava'dan sehel ba'îd bir hıyâbân ve ormanlı dağlar içinde nehr-i İlove kenârında şekl-i muhammes bir (–) binâ bir köhne kal'a-i kadîmdir. Derûn-ı hisârda tahta örtülü neferât hâneleri ve anbârları ve cebehâne mehâzinleri ve bir câmi'i var. Gayrı ne medrese ve hân ve hammâm ve çârsû-yı bâzârdan bir eser-i imârât yokdur. Ancak cümle gâzîleri kal'a kapusu arasında ve cisir başındaki ağaç kasırda oturup herkes cavk cavk zevk u şevk edüp pür-silâh âmâde durup dağlarda karavulları ve avcıları gûnâ-gûn alabalıkları ve semîn ve şahîm iri geyikleri avlayup yaz ve kış şikâr ile geçinüp dâ'imâ şikâr eti yerler, zîrâ avgâhları diller ile ta'bîr olunmaz.

Ve vâdîlerinde aslâ buğday ve arpa bitmez. Biterse de kâfir komaz. Cümle zehâyirleri Sava yalılarından gelüp anınla kifâflanırlar.

Bunlarda aslâ koyun ve kuzu ve keçi ve sığır ve at ve katır yokdur. Gerçi çemenzâr yerlerdir, ammâ kâfir derdinden bir kobla, ya'nî bir kısrak beslemeğe kâdir değiller. Bu kavme yazığım gelüp ve zahîre-bahâ bir akçe ve habbe almayup kal'a imâmı Nâ'imîzâde'ye bir sarık hibe edüp bu kal'adan kırk aded refîkler ile bir günde cânib-i (–),

Evsâf-ı (–), ya'nî
kal'a-i Belusitina

Lisân-ı Hırvat'da (–) (–) (–) demekdir, ammâ bânîsini bir serhad kavmi bilmediler. Ancak fâtihi sene 935 târîhinde Sultân Süleymân Nemse çâsârının pây-ı tahtı olan Beç kal'asın muhâsara edüp bî-feth avdet etdikde asker-i İslâm uğuruna ve dîn-i mübîn yoluna kırk bin yiğit ile diyâr-ı küffâra kurbân olmağa gidüp cümle şehîd olanlara serdâr olan Ösekli Kâsım Voyvada sene 931 târîhinde Ösek'den seğirdüp bir günde bu kal'a-i Belusitina'yı gelüp feth edüp ceng-i azîm etdiğin bilir gâzî ve pîr-i fânîler vardır, ammâ bu kal'a bir ormanistân içre şekl-i murabba' kârgîr binâcıkdır. İçinde kapudanı ve yetmiş aded neferâtları ve bir câmi'i ve bir anbârı var. Gayrı imâretden bir çârsû-yı bâzâr yokdur. ***[158a]*** Ancak bu kal'a Çernik sancağına tâbi'dir. Bundan dahi zahîre-bahâ almayup bu kal'adan cânib-i (–) tarafına 3 sâ'atde dağlarda gidüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî dâr-ı gâzîyân-ı kal'a-i Pakriçse

Lisân-ı Latin'de Pakriçe (–) (–) derler, ammâ niçe Bosnevî ârifleri Pakriçe yazarlar, lâkin elfâz-ı Latin'in fesâhat [u] belâgatındandır kim Dobniçe'ye Dobniçse Rahoviçe'ye Rahoviçse ve şoviçe'ye şoviçse bunun emsâli kılâ'ların esmâlarına ism-i tasgîr-i şîrîn olmak üzre birer harf-i sin zamm edüp Yayiçse ve Çaniçse ve Kosdaniçse ve Pakriçse derler. Bânîsi Erdelik kral ki Nemse ülkesinin impiratorudur, ya'nî cümle kralların başı ol kral-ı dâll binâ edüp Zirin Hırvadı herseklerine vermişdir. Andan sene 928 târîhinde asr-ı Süleymân Hânî'de Gâzî Bektaş Voyvada fethidir. Ba'dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Çernik sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a'lâ

kazâdır.

Ve kal‘a kapudanı ve altı yüz aded yarar ve nâmdâr kal‘a neferâtları va bâcdârları var, ammâ müftîsi ve nakîb ve sipâh kethüdâyeri yokdur, lâkin Budin ve Eğri yeniçeri serdârları ve a‘yân [u] eşrâfları vardır.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Pakriçse: Nehr-i Pakra kenârında bir vâsi‘ çemenzâr püşte üzre şekl-i murabba‘ bir şeddadî kârgîr binâ bir sûr-ı ra‘nâdır kim etrâfında kesme handakı ve bir kapusu önünde asma zincir makaralı cisri ve cisir başında bir lonca kasrı ve derûn-ı hisârda cümle (–) aded bâğ u bâğçesiz ve havlısız daracık neferât evleri cümle tahta örtülüdür.

Ve Süleymân Hân câmi‘i ve buğday anbârları ve cebehâne mehâzinleri ve metîn kulleleri üzre kolumburuna ve şâhî topları var (–) (–) (–) (–)

Cümle mihrâbdır. Cümleden (–) câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki tekye-i dervîşân ve altı aded mekteb-i sıbyân ve iki aded hân ve (–) aded hammâm-ı dil-sitân var ve cümle (–) aded dükkân-ı tüccârân ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ammâ medrese ancak üçdür, lâkin dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîs ve çeşmesâr ve selsebîl ve kârgîr bezzâzistân yokdur, ammâ halkı garîb-dost olmak [ile] müsâfirsiz olmayup cemî‘i âyende vü revendegânlar hânlar[a] muhtâc olmayup her hânedânlarda bî-tekellüf mihmân olurlar. Mısra‘:

Bî-tekellüf beyâ be-hâne-i mâ [74]

mazmûnu üzre şeb [ü] rûz gelene salâ bâbları meftûh bir alay gâzîyân-ı mücâhidânlardır kim izz ü devlet sâhibleridir. Beyt:

Sabâhuke makrûnun bi-izzin ve devletin

Ve bâbuke meftûhun li-ehli’l-havâ’ici [75]

fehvâsınca gıll [u] gışdan berî sâf-dil summât-ı Muhammedî sâhibi ganî âdemlerdir kim “yâ Ganî ve yâ Kerîm” ismine mazhar olmuş erler ve bahâdırân-ı server-i dilâver-i hünerver gâzîlerdir.

Bu mahalle nehr-i Pakra (–) dağlarından gelüp nehr-i Sava’ya karışır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Jabça

Lisân-ı Hırvat’da (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ fâtihi 932 senedeÖsekli Kâsım Voyvada’dır (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Andan kalkup **karye-i Kapdan**, andan öte cânib-i şimâle bir günde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Sezçe

Lisân-ı Latin’de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Hersek banı binâsıdır, ammâ yine Osmânlı

ümerâlarından Gâzî Kâsım Voyvada 932 senede feth edüp bu kal‘ayı müceddeden amâr etmişdir. Bu dahi Çernik sancağına tâbi‘dir.

Ve eşkâl-i zemîn-i kal‘ası

Gıraviçse dağları ve ormanları içinde şekl-i murabba‘ bir şeddadî kârgîr seng binâ ve şarampavlı ve handaklı bir hisâr-ı ra‘nâ ve bir kapusu önünde haşeb cisir başında bir lonca kasrı ve derûn-ı hisârda yüz mikdâr tahta örtülü hâneleri ve cebehâneleri ve birkaç şâhî topları ve bir câmi‘-i sagîri var. Gayrı çârsû-yı bâzârı ve hân ve hammâmları ve gayrı imâretleri yokdur, ammâ cinîn ü ravza-i rıdvânları çokdur ve bu kal‘a ile Pakriçse kal‘ası mâbeyninde olan Gıraviçse dağlarından bir doğru yol vardır.

Andan kal‘a-i Pakriçse'ye dörd sâ‘atlik yoldur, ammâ Hırvadistân kâfirinden emîn olmaduğundan hakîr gayrı yoldan 3 sâ‘atde cânib-i şimâle gidüp, ***[158b]***

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Ostobçaniçse

Lisân-ı Hırvad-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi ma‘lûmum değildir, ammâ fâtihi (–) senede Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ'dir. Kal‘ası bir sarp dağlık içinde şekl-i murabba‘ seng binâ bir kârgîr binâ-yı ra‘nâdır, ammâ küçükdür. Derûn-ı hisârda kapudanı ve iki yüz neferâtları hâneleri ve cebehâne hazîneleri ve birkaç şâhî topları ve bir kapusu önünde cisri ve hisâr içre bir câmi‘i var. Gayrı çârsû-yı bâzâr hayrât [u] hasenâtdan bir eser-i binâ yokdur, lâkin bağları çokdur. Bu dahi Çernik sancağına tâbi‘dir. (–) (–) (–)

Andan öteye 2 sâ‘atde ormanlar geçüp,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i garîb Dobrakuga

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Koca Zirin'dir. Fâtihi (–) senede Yakova fâtihi Sarhoş İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Arnavud Memi Paşa'dır. Bu kal‘a dahi ormanistân [u] hıyâbânistân içre şekl-i bâdemî kârgîr ve şarampavlı ma‘mûr u müzeyyen kal‘acıkdır, ammâ benî Âdem garîbdir. Yol üzre vâki‘ olmamağile ancak kal‘a kapudanı ve yüz aded kal‘a neferâtlarından gayrı benî Âdem yokdur.

Derûn-ı hisârda bir câmi‘i ve neferâ[t] hânelerinden gayrı ne çârsû-yı bâzâr ve hân u hammâm ve gayrı imâretlerden birşey yokdur. Bu kal‘alar dahi Çernik sancağına tâbi‘dir. Yılda bir kerre nâ‘ibler gelüp icrâ-yı şer‘ ederler.

Ve Çernik sancağı kal‘aları bu mahalde tamâm olup bundan tâ nehr-i Drava'ya varınca Pojega sancağı hudûdudur.

Andan refîklerimizle cânib-i şimâle azîm balkanlı dağlar aşup vilâyet-i Pojega'da,

Evsâf-ı kal‘a-i Vokin

Lisân-ı Boşnak'da (–) (–) (–) demekdir, ammâ Pojega Vokini'dir. Bir Vokin dahi nehr-i Tuna kenârında var, ammâ bu Pojega Vokini'nin bânîsi Ösek kal‘ası sâhibi Milyaşka hersekdir. Fâtihi yine (–) senede Arnavud Memi Paşa'dır.

Kal‘ası bir dağdadır, ammâ ol kadar ma‘mûr u müzeyyen değildir, lâkin seng binâ bir kal‘a-i bâlâdır. İçinde kapudanı ve elli aded neferâtları ve birkaç şâhî topcuğazları ve bir câmi‘i var. (–) (–) (–) Andan bir günde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Virovotiçse

Lisân-ı Hırvat’da (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi yine Hırvat hersek segleridir. Fâtihi yine (–) senede Yahyâlı Mehemmed Paşa’dır. Bu dahi Pojega hükmünde olup niyâbetdir, ammâ kal‘ası bir sıklık ve ormanlık içinde bir azîm dıraht-ı müntehâları eflâka ser çekmiş ağaç deryâsı kırıntısı içre bir rıhtım ve metîn şarampav dîvârlı şekl-i murabba‘ kal‘a-i kavîdir.

Derûn-ı hisârda kapudanı ve neferâtları ve yüz mikdârı hâneleri cümle tahta örtülü ve cebehâneleri ve şâhî topları vardır ve bir küçük câmi‘i var.

Bu kal‘a kırıntısı ardı cânib-i garba Zirinoğlu vilâyetidir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu kal‘adan yine bir günde şimâle,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Maslovino

Lisân-ı Bosnevî‘de (–) (–) (–) demekdir. İbtidâ bânîsi Mal Kociyan Hersek binâsıdır, ammâ fâtihi Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ 943 senede feth edüp Pojega sancağına tahrîr olundu. Kal‘ası nehr-i Drava kenârında şekl-i murabba‘dan tûlânîce kârgîr ve rıhtım dolma binâ-yı garrâ sûr-ı üstüvâr-ı metîndir. Kapudanı ve kal‘a yunakları ve pandur oynakları vardır.

Ve enderûn-ı hisârda cümle hâneleri ve bir câmi‘i ve anbârları cümle tahta örtülüdür ve handakı nehr-i Drava’yla memlû olup handak etrâfında şarampav direkleri dizilmişdir. Bu kal‘a Pojega’ya ve Bakova’ya ve Ösek kal‘alarına sedd olmuşdur.

Ve bu kal‘anın dibinden cereyân eden nehr-i Drava’nın karşu tarafları Kanija eyâletinde Bobofça ve Brezense ve Sigetvâr kal‘aları hâkidir. Bu serhadlerde Maslovin iskelesi meşhûrdur. Andan,

Evsâf-ı (–), ya‘nî dâr-ı gâzîyân kal‘a-i Pojega

Lisân-ı Latin‘de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Ungurus krallarından (–) nâm çâsârın binâsıdır. (–) Ammâ fâtihi sene 944 târîhinde Semendireli Yahyâ Paşazâde Mehemmed Beğ Hırvat ve Islovin küffârı elinden darb-ı kahr-ı şimşîr ile almışdır, zîrâ bu dâr [u] diyâr bilâd-ı Hırvadistân’ın intihâ-i serhadd-i metîni idi. Ba‘de’l-feth Süleymân Hân bu kal‘a-i Pojega’yı Bosna eyâletinde sancak tahrîr edüp mîr-i livâlığı müşârün-ileyh fâtih Mehemmed Beğ‘e sadaka olunup serdâr-ı mu‘azzam Ferhâd Paşa dahi ba‘de’l-feth gelüp kal‘ayı ta‘mîr ü termîm edüp cümle mühimmât [u] levâzımâtları ***[159a]*** kemâkân görüp Mehemmed Beğ ibtidâ bu kal‘aya iki tuğ ile hâkim oldu.

Ba‘dehû sene 1009 târîhinde kal‘a-i Kanija feth olup bir eyâlet-i azîm olmak iktizâ edince Peçoy sancağın ve Sigetvâr sancağın ve bu Pojega sancağın dahi Bosna eyâletinden müteferrik edüp hâlâ Mehemmed Hân tahrîrinden berü kal‘a-i Pojega Kanija eyâletinde sancakdır.

Beğinin hâssı taraf-ı pâdişâhîden 616.230 akçedir ve livâsında ze‘âmeti 23 ve tîmârı 296 ve çeribaşı ve alaybeği ve yüzbaşısı vardır. Paşasının askeriyle cümle erbâb-ı zu‘amâ cebelüleriyle dörd bin asker olur. Paşasına senevî ber-vech-i adâlet cevz-i ma‘dûdundan gayrı bâd-ı havâdan cümle on üç bin guruş olur. Ve üç yüz pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyeleri cümle (–) kurâlardır kim beher sene kadılara üç bin guruş hâsıl olur.

Kal‘a kapudanı ve altı yüz hisâr erleri var. Sipâh kethüdâyeri yokdur, ammâ Budin ve Egre yeniçerileri serdârları ve topçu ve cebeci serdârları ve muhtesibi ve müftî ve nakîbi ve a‘yân [u] eşrâfları dahi,

Manzara-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Pojega: Kal‘ası bir düz çemenzâr ve giyâhât [u] nebâtâtlı zemîn-i mahsûldârda nehr-i Orlova kenârında şekl-i müseddes (–) (–) (–) bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn sûr-ı üstüvârdır. Cânib [u] etrâfında handakı (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Ve cümle (–) aded mihrâbdır, ammâ cümleden mükellef şarkalut câmi‘i bir vâ(?) deyr-i kebîr imiş. Ba‘de’l-feth Sultân Süleymân bu deyr-i kebîrin kıblesini âye[t] sûre-i Bakara’da [76] nass-ı kâtı‘ı üzre kıble-i Mesîhâ-yı vely edüp hâlâ bir câmi‘-i kebîr, lâkin efvâh-ı nâsda şarkalut câmi‘i nâmıyla meşhûr-ı âfâkdır. Bu serhadlere böyle binâ-yı metîn ve serâpâ kırmızı kiremit ile mestûr bir serâmed minâresiyle ma‘mûr câmi‘-i hürrem-binâdır . (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bu câmi‘lerden mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve cümle (–) aded med[r]ese-i dârü‘l-ulûmdur (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mekteb-i tıflândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı gâsilândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded çârsû-yı esnâfândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Der-beyân-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Pojega

Devlet-i Âl-i Osmân’da iki Pojega şehri var. Bundan gayrı Semendire sancağı hâkinde Çaçka şehri kurbunda Pojegacık şehri vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Pojega’dan cânib-i garba dağ ormanlıkları içre bir günde gidüp,

Evsâf-ı (–) (–), ya‘nî kal‘a-i kebîr Rahoviçse

Lisân-ı Latin‘de (–) (–) (–) demekdir. Sebeb-i bânîsi Lagoş kral-ı dâlldir, ammâ Sultân Süleymân asrında Semendireli Yahyâ Paşazâde Mehemmed Paşa sene 945 târîhinde Pojega’dan bir yıl sonra bu kal‘ayı ceng-i azîm ile dest-i Hırvat’dan alup zamîme-i dâr-ı İslâm’dan kılındı, ammâ ba‘de’l-feth bu kal‘a Bosna eyâleti sancağından, andan ba‘dehû sene 1009 târîhinde Kanija kal‘ası feth olmağile Pojega sancağı ve bu Rahoviçse sancağı Kanija eyâletine ilhâk olundu.

Ve kanûn-ı Süleymân Hân üzre beğinin hâssı 700.000 yük akçe ve sancağında ze‘âmeti 15 ve erbâb-ı tîmârı 100, erbâb-ı zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârın cümle cebelüleri ve beğinin askeriyle cümle beş bin güzîde guzât-ı müslimîn olur. şeb [ü] rûz Hırvadistân kâfirleriyle

savaş-ı perhâş etmededirler. Kal‘a kapudanı ve altı yüz neferâtlar dâ’imâ mevcûddur.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Rahoviçse

Bir çemenzâr lâle-izâr yerde, ammâ dest-i Âl-i Osmân’da (–) aded Rahoviçse kal‘ası, biri (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[159b]*** sık ormanlı dağlık içinde bir püşte-i pest üzre kal‘a-i kebîr (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bu kal‘a-i Rahoviçse’ye üç sâ‘at yer kal‘a-i Valpova’dır. Birkaç kerre manzûrumuz olup bâlâda tahrîr olunmuşdur. Kal‘a-i Ösek dahi bir konak yakın(?) olması bu serhadler kâfir elinden emn [u] amân olsa ol kadar nebâtât u giyâhâtlı ve gûnâ-gûn mahsûlâtlı zemîndir kim ta‘bîr olunmaz. Andan,

Evsâf-ı (–), ya‘nî dâr-ı mücâhidân kal‘a-i Yakova

Lisân-ı Latince bu kal‘anın ismi (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Unguru[s] krallarından (–) kral-ı dâlldir, ammâ fâtihi sene (–) târîhinde Sarhoş İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Arnavud Memi Paşa feth edüp evlâd-ı evlâda ocaklık ihsân olunmuşdur. Anıniçün hâlâ İbrâhîm Paşa bu kal‘a içre sâkin olup bir sâhib-i tab‘ sahiyyü‘l-vücûd kerem-kârâ-yı dilâverândır. *Sellemehullâh*.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası

Dağlıkdadır. şekl-i muhammes şeddadî tula ve ağaç şarampav dolma rıhtım binâdır ve dâ’iren-mâdâr cirmi (–) adımdır.

Ve cümle (–) kapusu var ve gâyet sarp handakı var, zîrâ bu kal‘a Hırvat ve Islovin memleketlerinin sedd-i sedîdi idi. Cümle (–) aded hânedânlardır, ammâ İbrâhîm Paşa sarâyı gûyâ bu dahi bir kal‘a-i üstüvârdır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mihrâbdır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded medrese-i dârü‘l-ulûmdur (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ammâ mahsûs dârü‘l-hadîs ve dâ[rü]‘l-kurrâsı yokdur.

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mekteb-i püserân-ı ebc[ed]hândır (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı dil-sitândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı tüccârân-ı berr u bihârdır (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded çârsû-yı bezzâzistândır (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Evsâf-ı tetimme-i şehrengîz-i kal‘a-i Yakova

Hattâ şu‘arâ-yı Pojega Yakovalı hakkına beyt:

(–) (–) (–) (–) (–)

(–) (–) (–) (–) (–)

Bu Yakovalı a‘yânı, “Vallâhi Evliyâ Çelebi, biz Bosna aklâmına tâbi‘ değiliz, ammâ yine serhaddümüze geldiniz sizi boş göndürmeziz”. Hakîr pîr-i fânî İbrâhîm Paşa’[ya] eyitdim,

“Benim efendim. Bihke kapudanın Zirinoğlu esîrlikden halâs içün kal‘a-i Bihke’de on iki Sirem arabaları mâl andadır ve bizim âdemlerimiz dahi andadır. Bu hakîrin sultânımdan ricâsı oldur kim bir mektûb-ı dürer-bârınız ile yüz aded pür-silâh koşup cümle mâlı Bihke kapudanı vekîlinden alup ve Bihke kapudanının gâzî şehbâzlarından yüz aded nâm u kâm sâhibi pür-silâh efendilerinin ıtlâkına gele” deyü ricâmız kabûl oldukda ol sâ‘at üç yüz aded nâmdâr yiğitleri İbrâhîm Paşa mektûblarıyla kal‘a-i Bihke’ye, ertesi gün bize bir kîse guruş harc-ı râh verüp ve beş çift kol tüfengleri ve beş donluk Macar çukası ihsân edüp ale’s-sabâh hakîre elli atlı ve elli piyâde yiğitler koşup Yakova’dan 8 sâ‘atde gidüp,

Evsâf-ı (–), ya‘nî intihâ-yı hudûd kal‘a-i Brut

Diyâr-ı Eflâk’da nehr-i Brut kenârında kal‘a-i Brut var, ammâ Semiz Mehemmed Giray Hân kal‘a-i Brut’u temelinden devirmiş, ammâ Pojega Brut’u hâlâ ma‘mûrdur. Bânîsi Varadin kal‘asın binâ eden kefere binâ etmişdir.

Kal‘ası bir düz çemenzâr yerde nehr-i Sava-i azîm kenârındadır. Fâtihi, Süleymân Hân asrında (–) senede İbrâhîm Paşa ceddi Gâzî Memi Paşa’dır. Kal‘a-i Yakova ve kal‘a-i Rahoviçse ve gayrı kal‘alar cümle Pojega sancağına tâbi‘lerdir kim hîn-i arbedede Kanija kal‘ası imdâdına me’mûrlardır.

Ve hisâr içinde tahta örtülü evleri ve mükemmel anbârları ve cebehâne hazîneleri ve Süleymân Hân’ın kenîseden bozma bir câmi‘i var, ammâ minâresi ma‘lûmum değildir.

Kal‘a kapudanı ve üç yüz aded bahâdır hisâr [er]leri va[r].

Bu kal‘ada iken Sarhoş İbrâhîm Paşa[dan] mektûblar gelüp, “Benüm oğlum Evliyâ Efendi, Maslovin kal‘asına ve kal‘a-i Virovoniçse ve kal‘a-i Valina’ya giderken elbette Bihke’ye giden âdemlerimiz cümle mâl ile Bihke’den çıkup cenâbınıza ol kal‘alarda buluşurlar ve ol kal‘adan ikişer yüz ***[160a]*** tüfeng serhad yiğitlerinden almayınca kâfiristân içine girmeyesin. İnşâ’allâh ben de beş yüz aded yarar şehbâz yiğitler gönderi[ri]z, ammâ lutf eyleyüp kâfiristân-ı Hırvadistân kaht [u] galâ yeridir. Askerimiz sizi anda vâsıl etdikden sonra bir ayak mukaddem ileri bize bir mektûb-ı mahabbet-uslûbunuz bu cânibe gönderesiz” deyü mektûb geldikden [sonra] kal‘a-i Brut’dan kalkup bu kerre cânib-i şimâle karavullar ile dağlı ormanlı yerler gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Vokin

Mukaddemâ vardığımızda bâlâda mevsûfdur, lâkin iktizâ hasebiyle uğrayup hakîre üç aded şâhî topların “Safâ geldiniz” deyü atup kapudanı ke’l-evvel asker önümüze düşüp kendisi kapudan hakîr ile atbaşı berâber gidüp,

“Sultânım, siz safâ geldiniz, ammâ Melek Paşa vezîrimiz[den] buyurdu-yı şerîf gelüp

‘Evliyâ Çelebi Zirinoğlu tahtına on iki araba mâl ile vâsıl etdiğinize Evliyâ‘dan mektûblar alup edâ-yı hidmetler eden ma‘lûm olur’ demiş.

İşde buyurdu-i şerîfde eyle buyurmuş” dedikde,

“Fermân pâdişâh vekîlinindir. Bizim cânımız başımız anın yoluna. Anlar da sa‘âdetlü

pâdişâhdan gelen hatt-ı şerîfe amel edüp Bihke kapudanın Zirinoğlu'ndan halâs [için] bu kadar mâl ile bizi gönderdi" deyüp ol gece kal'a-i Vokin'de niçe gâzîler ile sohbetleri etdik.

Ale's-seher guzât kapudanlarıyla bile(?) kal'adan çıkup kal'a kapusun sedd edüp derûn-ı hisârda topçu ve cebeciler kaldı.

Andan yedi sâ'at cânib-i (–) giderken üç aded katana kâfiri esbâblı âdemler zâhir olunca koyunlarından beyâz mahrameler saldıklarında, "Sultânım bizim ser-gâzîler, âyâ İlahî, hangi serhaddimizdendir" derken, atlarından inüp piyâde yanıma geldiklerinde,

"Safâ geldiniz gâzî yiğitler. Bize selâm mı getirirsin?" dediğimde,

"Sultânım, Bihke kapudanı yiğitlerindeniz. İşte Bihke kapudanı vekîli ve Ferbi(?) kapu[d]ânı ve Veyd(?) kapudan ve İbrâhîm Beğ Yanova asker[i] ve sizin âdemleriniz cümle on iki araba pâdişâh mâlı ve kırk araba dahi me'kûlât [ü] meşrûbât ve niçe serhaddimiz dostları kefere ve beğlere esîr olan gâzîler içün rızıklar geliyor". "Yakın mıdır?" dedikde, "Katlanursız, şallâhi henüz gelecekleri zamândır" dedikde, katlanmağa sabra tâkat kalmayup aslâ bir yerde meks [u] ârâm etmeyüp cânib-i kıbleye beş sâ'at yürüdük. Hamd-i Hudâ ol tarafdan ve bizim tarafdan İslâm bayrakları nümâyân olunca iki askerimiz birbiriyle mülâkat olup, arabalara girüp cümle mührümle mevcûd bulup kadının arz [u] mahzarına ve a'yân-ı Bihke ve Korpa'nın mektûblarıyla her şeyi mevcûd bulup yine beş sâ'at gerü deyüp vakt-i gurûbda,

Menzil-i kal'a-i Virovotiçse'ye vâsıl olduk. Mukaddemâ zahîre-bahâ tahsîline geldiğimizde bu kal'anın dahi evsâfı mastûr ve bu kal'adan içre cânib-i garba aslâ İslâm kal'ası yokdur. Garb cânibi kırıntılıkdır.

Evsâf-ı ser-hudûd-ı vilâyet-i Zirinoğlu

Bu serhadlerde kırıntı derler. Nemse ve Alaman'da tabur derler. Erdel'de ve Leh'de ve Eflâk ve Boğdan'd[a] becene derler, ammâ bu Zirinoğlu kırıntısı tâ nehr-i Drava'dan tâ nehr-i Sava'ya varınca, ya'nî şimâlden kıble cânibine üç günlük yol kırıntı etmiş kim(?) ve hâlâ her sene tecdîd edüp aslâ ne kal'aya benzer ve ne tabur handakına benzer ve kırıntı içre olan sıradaki(?) evc-i âsumâna ser çekmiş ağaçları kesmeyüp yerli ağaçlar kalup hıyâbân ormanistân olmuş, devlet-i mühmelleri sekiz yüz yıldan berü beher sene niçe kerre yüz bin kâfir cem' olup niçe kerre yüz bin ve sad kerre hezâr dıraht-ı bâlâları kırup sene-i mâzîde kırılmış dıraht üstlerine dağlar gibi yığdıklarından bu diyârda kırıntı derler. Hakîkatü'l-hâl kırıntıdır. Balta ile kırıntı olmadır, ammâ bu kırıntı olan yerlerin iç yüzünde ve taşrasında Osmânlı hâkinde abdâlâne ağaç kökü bile komamışdır. Belki mesâff cengi ola mülâhazasıyla cümle bir top menzili sahrâ-yı çemenzârdır ve Cenâb-ı Kibriyâ bu diyârlara verdiği atf-ı râyı(?) ve hâk-i pâk-i amber-pâke verdiği şecere-i müntehâları bir diyârda görmedim. İllâ Bosna şehrine [bir] konak karîb yer Ravna dağında ve nehr-i Tuna'nın başı olan Alman dağında görmüşüm, ammâ bu Zirin vilâyetinin ağaçları kalınlığı ve âlîliği eflâke ser çeküp zemîne sâye salmışdır. şundan ma'lûm-ı sa'âdet ola kim bir dırahtı teberdârlar kesüp bâl ve perri ve şâhaları kırılup zemîne indikden sonra hurd olup bir ağaçdan üç aded oyma yek pâre gemiler yapup en kalın yeri dibidir, andan bin yük alma alır. Ve niçe âdemler metâ'larıyla binüp Belgrad'a gelirler. Gören yârân-ı bâ-

safâlar[a] hafî değildir.

Ve bu dırahtın vasatından andan küçük gemi yaparlar. Andan yukarusuna çırnık gemisi derler. Yine iki yüz aded âdem metâ‘ları biner. Bu mezkûr gemilerde egser ve tahta kaplama ve eğeği ve kaburgalı gemiler ola. Yok hâşâ hemân ***[160b]*** tekne gibi içi oyma gemiler bunun emsâli nehr-i Sava üzre niçe bin keştîler var.

Ez-în-cânib yine sadede rucû‘ edelim. Bu Zirinoğlu hudûdu kırıntısının iç yüzlerinde birbirlerinden birer top menzili ba‘îd püşteler üzre sıra ile dizilmiş varda, ya‘nî haberci kulleleri vardır. Her birinde menhûs ve nüfûs-ı cünûd-ı cünüb mâl-â-mâldır. Kankı tarafdan bir düşman bu kırıntı üzre gele, ol tarafdaki varda kullesinden bir top atılınca bilirler kim Osmânlı tarafından "Düşman geldi" topı atılınca tarfetü‘l-ayn nehr-i Morava ve nehr-i Drava [ve] nehr-i Sava kenârında cümle üç yüz altmış yedi pâre vardiya kullelerinden toplar atılup cümle Hırvadistân'ın başına âteş düşüp eyle benî Âdem deryâsı ve kefereler kurâsı yerlerdir kim ân-ı sâ‘atde andan top atıldığı semte yüz bin kadar küffâr cem‘ olurlar, ammâ serhad gâzîleri hîleye sâlik olup bir tarafdan birer asker gösterüp kıyâmet topları atılınca bir gayrı aralıkdan yayan asker girüp biraz kelepür alırlar, ammâ kimi esîr olup kalır. Ve kelepür alanların mâl-ı ganâ'imler ellerin bırakdırırlar. Ancak herkes bir baş ve cân ile halâs olurlar. Tâ bu mertebe ma‘mûr ve mazbût ülke[dir]. Hattâ Süleymân Hân bu kefereler ile mukâ[ve]met edemeyüp müdârâyla geçinmek, Vişegrad kal‘asından tâc-ı İskender ki tâc-ı Enûşirvân-ı Âdil'dir ki ol tâc Menuçehr evlâdlarından Macar kavmine değüp anlar Novgrad kal‘ası kurbunda Vişegrad kal‘asında tâc-ı İskender alınup dest-i Âl-i Osmân'da mezkûr tâc hazîne-i Osmâniyân'da kalup Süleymân semtinden(?) intikâm almak içün şikloş kal‘ası fethinde Zirinoğlu ve Beganoğlu Nadajoğullarına tâc-ı İskender'i verüp anlar da yedi hersek Osmânlı‘dan yeşil katîfe kalpak geyüp gitmesinden Budin'i ve Üstürgon'u ve İstolni Belgrad'ı ve'l-hâsıl yetmiş altı pâre kal‘ayı Süleymân Hân Nemse çâsârı elinden aldılar.

Ba‘dehû sene 984 târîhinde Gâzî Süleymân Hân *aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân* zahîr marazından kal‘a-i Sigetvâr döğülürken kal‘a altında [77] emrine itâ‘at edüp Süleymân'ın mevtinden yedi gün sonra kal‘a-i Sigetvâr ve merhûm olduğu gün vilâyet-i Erdel'de kal‘a-i Göle ve kal‘a-i Yanova ve kal‘a-i Vilagoş ve niçe kal‘aları hâlî Pertev Paşa feth etdiği haber-i meserreti Sigetvâr altında gelüp pâdişâhın na‘şesin karnından yarup kazurât [u] muzahrafâtın obası içinde defn edüp cesed-i şerîfin tuz ve amber-i hâm ve misk ve gülâb ve za‘ferân ve zımrân ile perverde edüp mestûr etdiler. Hâlbuki pâdişâh-ı mağfûru ba‘de'l-feth-i kal‘a kırk üç gün pinhân edüp Sokollu âkıl Mehemmed Paşa'nın re'y [ü] tedbîriyle eyle ihfâ etdiler kim Harem-i Hümâyûn'un huddâmları bile vâkıf-ı esrâr olamadılar. İllâ Silihdâr Ca‘fer Ağa ve Moravî Alî Ağa ve pederimiz De[r]viş Mehemmed Ağa vâkıf-ı hâl idiler. Sonra bu esrârı Silihdâr Ca‘fer Ağa'yı Sokollu meyti hıfz etdiğiyçün na‘şe-i merhûm pâdişâh ile taht-ı revâna Ca‘fer Ağa bile girdi ve Rikâbdâr Mor[avî] Alî Ağa piyâde gidüp "Pâdişâhım suyu istediler" deyü içerde suyu silihdâr içerdi.

Ba‘zı zamân Sokollu taht-ı revâna piyâde yanaşup ba‘zı arzları okuyup bir mikdâr söyleşir şekilli ederdi ve "Emir pâdişâhımın" deyüp giderdi. Tâ bu mertebe pâdişâhın merhûm olduğun bir âferîde bilmedi ve akılları ermedi. Ve taht-ı revân içre Silihdâr Ca‘fer Ağa cümle vüzerâ mâbeyninde yol üzre taht-ı revândan hatt-ı şerîfler çıkup,

Sokollu Vezîr “Baş üstüne pâdişâhım, cümle kulların bu işden dönmezler ve pâdişâhıma hayır du‘âdan gayrı bir şey dimezler” der idi.

Ammâ cümle guzât cidden ve kat‘an pâdişâhın hayâtına ve memâtına muttali‘ul-hâl değiller idi. Tâ ki Belgrad’a na‘ş-ı Süleymân Hân vardıkda oğlu Selîm Hân ol gece taht-nişîn ve tâc u raht u baht olup cümle a‘yân-ı erbâb-ı dîvân âlem-i hayretde “Hay gidi âkıl vezîr” diyerek cümle Selîm-i Sânî‘den bey‘at edüp pederinin na‘şesin İslâmbol’da câmi‘i mihrâbı önünde kubbe-i pür-envâr içinde defn etdiler, *rahmetullâh*.

Selîm Hân dahi İslâmbol’a gelince Nemse çârsârı Zirinoğlu üzre hurûc edüp “Tâc-ı İskender’i bana ver”, “vermem” deyü üç sene ceng-i azîmden sonra bilâ-mahal koroşnayı Nemse çâsârına verdiler. İnşâ’allâh kal‘a-i Budun’da ve kal‘a-i Bec’de mezkûr tâcı niçe gördük ise eylece tahrîr olunur, ammâ tâc-ı bî-bâc Zirinoğlu ellerinden gideli şehinşâhlık iddi‘âsında olmayup ancak yedi herseğin biridir, ammâ ülkesi çok köpeğin yerdir, ammâ gâyet ma‘mûr diyârları vardır. Hattâ bizim askerimizi beyâz vere bayraklarıyla görüp, kırıntı tabyaları ve kulleleri üzre,

“Bire gidi Türk, bu kadar asker ile nereye gidersiz?” Biz dahi,

“Zirinoğlu kralınıza bu mâlı Bihke kapudanıyçün getürürüz”.

“Hay gidi Türkler, kendi âdemlerin niçe kurta[r]mağa gelirler, ammâ biz esîr olsak bizi kimse kurtarmayup kürekde ölürüz” derler. ***[161a]***

Andan bir günde taraf-ı şimâle gidüp,

Menzil-i kal‘a-i Maslovino

Lisân-ı Latince Tatlı şarâb kal‘ası demekdir. Biz bunda mukaddemâ zahîre-bahâ içün gelüp eyâletimiz olmamak ile bir şey vermeyüp ancak hakîre harc-ı râh-ı kalîl verdiler. Bu kadar askerle bizi görüp şaşdılar. Hele cümle mâlı arabalar ile kal‘aya girüp yine kal‘a kapudanında meks edüp kapudanı yorgalanmağa başladım. Hikmet-i Hudâ ol sâ‘at Yakova[lı] İbrâhîm Paşa’dan yüz koyun ve on araba beksümât ve beş yüz yiğit ile bir keskin Bosnevî kadı kim hakkâ ki hem kadı ve gâzî idi. Ol gün vezîr önünden bir cüvân mehpâre Firengzâde gelüp,

“Kral sizlere selâm eyledi. ‘Sabâhın vilâyet uğur ile ayak yüzüm üstüne basa gelsinler’ dediler” deyü bir gûne kulunc şekline benzer hatlar, ammâ bir hatlara müşâbeheti yok. Yola gelen kefere beğzâdesin künc-i kâşânemiz içre yer kurup sabâhısı cümle bin beş yüz yiğit olmuşuz. Anı gördüm, Maslovin kapudanı kalmak ister. Kapudana,

“Her zamânı bir kıyâs etme. ‘Biz Bosna eyâletine me’mûr değiliz’ dedin idi. şimdi Kanija Vâlîsi Sührâb Mehemmed Paşa efendimiz Yakova’da İbrâhîm Paşa’ya ve Çernik kurbunda Rahoviçse sancağının her kal‘alarından âdemler geldiler ise şimdi gözünle durma çık” deyü ibrâm [u] ilhâh edince,

“Ya ben kal‘ayı kime bıragayum, yâ Rabbâhum duya beni Mevlâm”.

“Ben bu yiğitlerden kal‘aya beş yüz yiğit korum ve seni götürüp Sührâb Mehemmed Paşa’dan bir arz alup senin yerine bir gayrı kapudan dikerim” dediğimde, kapudanın aklı gidüp topçuları ve cebecileri ve niçe yüz iş görmüş ihtiyârları kal‘ada bırağup sarâyından

çıkarken hareminden beş yüz Ungurus altunu koynuma koyup,

“Hay kapdan gidisi uslandın” deyüp İbrâhîm Paşa’nın alay çavuşları tabılbâzlara turralar urup kal‘a-i Maslovin’den iki sâ‘at ancak gitdik. Kırıntı nâm mahallin boğaz kapusu olan yere gelince cümle guzât-ı müslimîne alay çavuşu gibi haykırup eyitdim,

“Bak a gâzîler, bu varacağımız sulh [u] salâh üzre kâfir diyârıdır ve şarâbı ve avratı ve oğlanı mübâhdır. Eğer birinizi avrat oğlanda ve şarâb ve rakıda kızarmış bozarmış ammâ pişmemiş bulursam sizi döğe döğe bişiririm ve karnınızı şişiririm. Buna ka’il misiz?” Cümlesi,

“Allâh senden râzî ola, bizde eyle âdem yokdur” dediler.

“Bire benî Âdem çiğ süd emmişdir. Baba oğulun, oğul babanın keyfiyyet-i hâllerine muttali‘ olama[m]ışlar. Ahvâl-i dünyâ böyledir. şu kadar mâl-ı hazîne ile geldik. şu gâzî yiğidi pâdişâhımızın fermânı üzre halâs ede, sonra gidelim. Eğer bir ayıb ederseniz kâfir, kapudanı vermemeğe bahâne edüp mâlı da alıkor. Bizim cümlemizi mürüvvet ederse kovar, mürüvvet ve kerem etmezse cümlemizi kırar” dediğimde cümlesi eydir:

“Sultânım, hemân bir iş göreyüz, döneyüz, gideyüz çok oturup osurup kokmayayuz” dediklerinde,

“Ne buyurursunuz bu cevâblara?” dediğimde,

“Estağfirullâh sultânım, tevbe cevâbdır, hemân yürüyaluma” dediler. Hemân ocak ağaların ve kapudan kethüdâların bir yere çağırup,

“Siz sizin her birinizin askerinin zabt [u] rabtlarına mukayyed olursanız bu kâfiristâna konun ve illâ târikü‘s-salât, şâribü‘l-hamr Bekrî cânlar varsa döysünler” deyüp haber verdim. Anlar dahi,

“Ehl-i ırz âdemlerimizdir” deyü yemîn edüp “Haklarından geliriz” deyüp, anlar da tevâbi‘lerine tenbîh ü te’kîd edüp Kırıntı boğazından içeri vilâyet-i Zirinoğlu’na kadem basdık.

Ol gün gidüp karye-i Vaslovin’de yatdık. Bin aded menhûs hâneli ve çârsû-yı bâzârlı kasaba-misâl bir kend-i bî-misâldir. Bu karyeden ileri bir âdemimizle Beğ nâm velîd-i pelîde iki Kaya Sultân yağlığı ve bir kûse destâr-ı Muhammedî gönderüp sabâh inşâ’allâh şeref-i sohbetleriyle bir niyâznâme gönderdikde Zirin ban nâm kilisenin kurbunda bir sarây-ı azîm döşedikleri haberi geldi. Ertesi gün yevm-i bâzâr idi. Alay ile,

Evsâf-ı taht-ı menhûs diyâr-ı Korona, ya‘nî hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal‘a-i Çakatorna

Lisân-ı Hırvatca (–) (–) (–) demekdir. İbtidâ bânîsi Ungurus krallarından (–) nâm kralın müfîd [ü] muhtasar binâsı idi, ammâ Süleymân Hân gorona dedikleri tâc-ı İskender’i bunlar[a] bağışlamak ile krallık iddi‘âsında olup sene (–) târîhinden berü Koca Zirin bu kal‘ayı müceddeden bir temel bırağup bir sedd-i üstüvâr binâ etmişdir. Niçe kerre bu kal‘a üzre kâfir kralları yüzer ikişer yüzer bin asker-i cünübân-ı cünûduyla gelüp döğerler. Âhir hâ’ib [u] hâsir olup gider, ammâ be-dürüstî Âl-i Osmân muhâsara etmemişdir, ammâ cebeciler varoş kurâlar gâret etmişdir. ***[161b]***

Me'âl-i kelâm oldur kim bu kal'a nümâyân oldukda bizim istikbâlimize çıkmak yüzünden askerinin kesretin ve ziynet-i şöhret-i mülevveslerin göstermek cemî'i dünyânın kâfiri kara nahır gibi sür sür pür-silâh atlı kâfirler tabl ve torompetelerin çalarak kal'a altına geldiğimiz gibi bir fitilden belki bin pâre top atup şehir lerzenâk ve cümle kâfirler havflarından zehre-nâk gibi oldular.

Ba'dehû alay ile Zirin ban kilisesi yanındaki sarâya konup ertesi beş yüzden mütecâviz yaşı belli ve gûnâ-gûn semmûr kalpaklı mülebbes kefereler hakîre gelüp bizi krala da'vet etdiler. Biz dahi esb-i sabâ-reftârımıza süvâr olup cümle tevâbi'ât ile cümle üç yüz çift yiğitler önümüz sıra atbaşı berâber giderken şehr[i] seyr [ü] temâşâ edüp Zirinoğlu sarâyı havlısına vardıkda ban piyâde dîvânhânesinden taşra çıkup hakîr dahi bî-bâk ü bî-pervâ atdan inüp ban ile ol ân öpüşüp ve görüşüp dîvânhâneye varup ayru[k] birer sandalyede karâr etdik. Bunların dahi dîvânhâneleri döşeli değildir. Mücellâ ve musaykal hurde ruhâm taş döşelidir. Cümle erbâb-ı dîvânlar iskemleler üzre otururlar. Hemân hakîr gayret-i Muhammedî'yi gözedüp,

"Ne ez men rukû' ve ne ez men kıyâm" [78]

mazmûnu üzre kıyâm-ı kad tâm reftâr ile varup bî-bâk banın yed-i nâ-pâkine mektûb ve nâmeyi verüp, ban mektûbları eline aldıkda öpüp başına koyup ba'dehû tilmaşlara, ya'nî tercümânlara verüp terceme ederek okunup nâme tamâmında mefhûmu nâme anlanup eydir:

"Kanı benim defter ile istediğim mâl?" deyü su'âl etdikde, hemân bizim huddâmlarımıza hakîr işâret etdiğimden on iki Sirem arabası mâl-ı metâ' ve zî-kıymet eşyâları meydân-ı mahabbete keşîde kılup defterleri mûcebince cümle eşyâları fürâdâ fürâdâ ban huzûrunda add edüp bi't-tamâm ve'l-kemâl defterdârı olan kefere alup kabz etdikde ban eydir:

"Ya kanı paşadan kırk at istedim idi, göndermemiş" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Yuram ban hersek, bizim atlarımız bu sovuk yerde yaşamayup helâk olur ve bizim atlar ça(?) Hersek ve Taşlıca atlarıdır. Eyle atlardan a'lâ sizde çok iyi atlar gördüm. İşte ol atların yerine beş semmûr kürk defterinizden ziyâde gönderildi" dediğimde,

"Belî, öyle oldu. Beni Paşa Melekci pek sever" dedikde,

"Siz de Melek Paşa'yı severseniz bizi tîz gönderüp hemân kapudanı bize teslîm eylen" dedim.

Hemân der-ân kal'a kapudanı olan bî-îmânı ol sâ'at çağırup,

"Var Bihke kapudanın getir" dedikde, ol ân dîvânhâneye kapudanı getirdiler, ammâ ayağında yigirmi yedi vukıyye neybe demirin çekemeyüp gücile geldi. Hemân seğirdüp hakîr kapudan ile ağlaşarak öpüşüp tevâbi'leri dahi dest-i kapudanı bûs edüp gerüye durdular.

Hemân hakîr eyitdim: "Banım artık ayağından neybesin çıkarsınlar dendânı" dedik.

"Çıkarsınlar, Mariya Ana'yı şâhid dutup bir dahi bizim vilâyetimizi yakup yıkup harâb

etmeye. Eğer bir dahi ederse böyle esîr etmem. Elime girirse yetmiş bundan artık eyle öldürüp sonra derisin yüzerim" dedikde,

Hakîr eyitdim, "Serhad hâlidir. Siz de onların vilâyetin anlar da sizin şehirleriniz vururlar. Âdet böyle, bir eğlence maskara dünyâdır" deyince, gücile renc [ü] anâ çekerek neybe demirin kapudanın ayağından çıkarabildiler, ammâ fakîr Bihke kapudanı yürümeden kalup bana temennâ etmeğe gücile gelüp bir iskemle üzre hakîrin yanına oturup,

Hakîr eyitdim: "Banım, beği böyle çıplak yollama. Bir kat esbâb ve bir at ve ayağından çıkan demirin ihsân eyle" deyüp, derhâl bir kat esvâb ve bir semmûr kürk ve rahtıyla bir mebrûm sırmalı eğerli at ve demirin verüp ihsân edüp ta'âmı ban ile bir yerde yeyüp azîm ziyâfet-i uzmâ olup ta'âm üzre cümle safâ-âmîz kelimâtları Bihke kapudanına hitâben etdi.

Hakîr eyitdim, "Banım, hemân kapudanı bunda olan asker ile cisrine gönderelim. Bes biz bir iki gün dahi sizinle sohbet edelim" dedikde, der-ân alay çavuşları askeri cem' edüp ba'de't-ta'âm kapudan bandan me'zûn olup bizimle vedâ[']laşırken,

"Benimle buluşmayınca paşaya varma" deyüp bin altmış aded güzîde asker ile çıkup gitdiler. Hakîr dörd yüz atlılar ile şehr-i Çakatorna'da temâşâya kaldık.

Der-beyân-ı eşkâl-i çehre-i Zirinoğlu: (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Bir âkıl ve müdebbir ve mutabassır kefere idi. Hattâ Bihke kapudanı içün eydir: "Bârekallâh, kapudan nefsinde bahâdır dilâver erdir. Yedi hersekimiz içinde dolusu içilirdi ve nâmı yedi dîvânda okunurdu, ammâ ceng hâlidir. Zanca derler Allâh elinde bir hâldir kim Allâh onu bizim elimize giriftâr eyledi, lâkin kendi esîr düşünce bizden sekiz bin altmış cân toprağa düşürüp, anlardan kırk ***[162a]*** Türk öldü ve yetmişi esîr oldu. Kapudan gidi kendisi esîr olunca bizden beş aded yarar kapudanlarımı kapudan kendi eliyle at üzre kesüp kendi de ağır gövde ile atdan tekerlenüp üç bin Hıristiyânımız yanına vardıklarınca Tatar niçe âdemlerimiz dahi kırup âhir kendüyi bağlayup bu kadar yıldır esîr-i bend-i zincir idi. *Elhamdülillâh* şimdi elimizden kurtulup öldürdüğü Hıristiyânlarımızın âhiretde cevâbın veregitsin" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Banım, vallâhi kapudana bir şahin kanadı çelenk gönderin, hem nice giderler bir haber alın" dediğimde, ol sâ'at kapudanın ardı sıra bir kanat çelenk ve bir semmûr-ı serhaddî gönderüp hakîre dahi bir semmûr-ı serhadli ve bir kat esvâb ve bir at verdi.

Hakîr yine tevâbi'lerimizle konağımıza gelüp hersekden elli koyun ve yüz tavuk ve iki kafes güvercin ve bin aded beyâz sipov ekmeği ve on aşcı gelüp matbahda hidmet ederlerdi. Hakîr dahi ol sâ'at Melek Ahmed Paşa efendimizin gönderdiği hedâyâ bir harîr münakkaş ve musanna' seccâde ve bir harîr münakkaş ibret-i'câz harîr dîvânhâne haliçesi ve bir erguvânî çukaya kaplu semmûr kürkü fi'l-hâl herseke gönderüp teslîm etdik. Cümle erbâb-ı dîvân engüşt ber-dendân edüp âlem-i hayretde kaldılar.

"Bu hedâyâlar Melek Paşa vezîr babalardandır" dedikde kendi elimle kürkün yakasın öpüp

hersekin arkasına geydirdiğimde, der-akab kal‘adan beş altı yüz pâre balyemez toplar atılup şâdumânlar oldu.

Andan yine konağımızda üç gün meks edüp şehr-i Çakatorna‘yı seyr [ü] temâşâ ederdik.

Sitâyiş-i eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Çakatorna

Nehr-i Drava’dan bir âb menzili ba‘îd bir düz çemenzâr zemîn-i mahsûldârdır. şekl-i muhammes bir şeddadî rıhtım binâ bir hisâr-ı üstüvârdır kim hasretü‘l-mülûk bir kal‘a-i ibret-nümâdır ve bânîsi Koca Zirin idü[ğ]i [ve] bâlâ varakda biraz evsâfı tahrîr olunmuşdur, ammâ derûn-ı hisârda cümle on bin aded kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır kim cümle gûnâ-gûn kiremitler ile mestûr menhûs hâne-i ma‘mûrlardır. Cümleden ma‘mûr u müzeyyen vâcibü‘s-seyr hersek sarâyı ve yedi vezîr banesinde(?) yedi kapudan sarâyı cümleden ma‘mûrlardır. (–)

Ve cümle kırk aded manastırları var. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle iki bin aded dükkânlar var. Cümle sokakları sadranc nakşı şâhrâhlardır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle yedi aded hânları var ve bâzâr meydânları gâyet pâkdir. (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded kal‘a kapuları var. Cânib-i şimâle nâzır Kanija kal‘ası kapusu yoluyla tâ nehr-i Drava üzre sunun karşu Kanija toprağında Geckıvar nâm, ya‘nî Yenikal‘a nâm bir kal‘ayı Sührâb Mehemmed Paşa izniyle binâ etdirdirdi. Bir kapusu dahi cânib-i şarkda bizim girdiğimiz Maslovin kapusu. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Der-beyân-ı münâkaşa-i hakîr ma‘a Zirinoğlu

Zirinoğlu ile niçe kerre münâza‘a ve mu‘ârazalarımız var, ammâ bir gün meclisinde otururken Kanija’da Sührâb Mehemmed Paşa’dan feryâdcıları gelüp eyitdiler,

“Kralım, nehr-i Morava kenârında dâ’imâ Kanijalı çeteleri işler ve Yeleşke kal‘asından iki yüz Hıristiyânı esîr edüp aldılar ve üç yüz Hıristiyânı kılıçdan geçirdiler” deyü şikâyet ederlerdi.

“Türk vezîri zabt etmez mi?” deyü su’âl ederdi.

Hakîr eyitdim, “Sizin askerinizi Nemse çâsârı zabt edemeyüp dâ’imâ Bihke ve Korpa ve Odvina ve Lika kal‘alarını gelüp nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’im alup esîr edersiz ve henüz Bihke kapudanı esîrlikden halâs olup gitdi. Çâsârın böyle etdiğinize rızâsı yokdur, ammâ sizler sulha mugâyir işler edersiz. Bizim dahi Kanijalı Sührâb Mehemmed Paşa ile gelüp sizin serhaddinizde nehr-i Râba’yı geçüp tâ Ni‘met-Uyvar kal‘asına ve Keminkos’a(?) ve Keminvâr kal‘alarına varınca urup yakup yıkup esîrler alup giderler” dediğimde, ban eydir:

“Hay gidi Türk, besbelli sen bu serhadlerimize çok çete ve potura kovup çok yunaklık ve çok pirbelik etmişsin” dediler. “Ammâ biz de Kanija vezîri Boynueğri Mehemmed Paşa’nın oğlun öldürüp üç yüz âdemin esîr düşürdük” dediler.

Hemân bu hakîr eyitdim: "İşte ol vezîrin oğlunun ***[162b]*** kanın almağiçün Kanijalı sizi elinizde, vilâyetinizde huzûra komayup esîrleriniz ala ala böyle şikâyet edersiz" dedim.

Hemân Zirinoğlu eydir: "Bu Evliyâ Ağa bu serhaddimiz yatağıdır. Buna söz yetişmez" deyü hâmûş-bâş oldu, ammâ Kanijalı ve Hersekli ve Pojegalıdan pek şikâyet ederlerdi. Ertesi gün hersek ile cümlemiz atlanup ağırlıklarımız arabalara yükledüp,

Evsâf-ı taht-ı menhûshâne-i kal'a-i Ligradçık

Sene 921 târîhinde Selîm Hân-ı Evvel Mısır fethinde iken bu kal'ayı Koca Zirin müceddeden binâ etdi. Zemîni bir vâsi' sahrâ-yı ferah-fezâda şekl-i müseddes şeddadî rıhtım dolma binâdır. Handakı çâh-ı azîmdir. Cümle sedd-i İskender-vâr yedi aded tabyasından Zirinoğlu'na bin pâre şâdumânî topları atup zemîn ü âsumân dir dir ditreyüp cemî'i rûy-ı dîvârları kırmızı prankona çukalar ile zeyn etdiler. Ve cemî'i tabyalar üzre gemi direkleri üzre birer gemi sereni dahi mıhlayup seren uçları onar bin guruş değer filandıralar asup kal'ayı gûnâ-gûn peykerler ile zeyn edüp cemî'i kilise çanlıklarında nâkûslar sadâsı cihâna velvele verdi. Ve bana cemî'i kâfir askeri istikbâle çıkanlar yüzü koyunu yatup gûyâ secde ederlerdi. Ve tarîk-i âmlar üzre altun ve gümüş micmerelerde ûd ve amber ve kara günlük yakup râyiha-i tayyibelerden benî Âdem'in demâğı mu'attar olup hersek ban kal'a içre sarâyına girüp dahil oldukda bizi de bir sarâya kondurup andan şehir a'yânının ziyâfetine vardım. Hersek'e bir ziyâfet ve bir nukul meze ve şarâb bir âfet olmuşdur kim ayağı düz, elleri ayakları düz kefereler kalmadı, zîrâ Ligradçık'ın bâğı ve bâğçe ve ığrâfı(?) çokdur.

şehri gâyet ma'mûr u müzeyyendir, ammâ dâ'iren-mâdâr kaç bin adımdır ma'lûmum değildir, lâkin pâk şehirdir. Çakatorna'dan küçük olduğuna şübhe yokdur, ammâ on bir aded ma'mûr u müzeyyen duyûrları var. Çan kulleleri üzre sâfî altun haçları var. Birkaçı kurşum örtülü idi. Bir kapudanı ve yedi bin askeri ve Çakatorna'dan Ligrad Ligrad'dan Çakatorna görünür. Lisân-ı Latin'de grad kal'a isimlerine şâmildir. Meselâ Belgrad, Vişegrad, Kamingrad ve Novgrad ve İsgıradin. Bunun emsâli kal'alara grad derler. Anıniçün bunda Ligradçık derler. Gelin şehridir, zîrâ cemî'i dükkânlarında kızlar oturup her biri birer mâh-cibîn ve peri-peyker ve melek-manzarlar metâ'ların âşikâr fürûht ederler. Anlarda metâ' satmak ayıb değildir.

……………. (3.5 satır boş)………………..

Bu kal'ayı dahi murâd [u] merâmımız üzre seyr [ü] temâşâ edüp bandan gitmeğe izin taleb etdiğimizde,

"Geleli üç gün oldu. Birkaç gün dahi oturup zevk eyle. Sabâhın ava gidelim. Av da bir seyr u temâşâdır" deyüp bizi alıkoyup ale's-sabâh yetmiş aded arabalar ile toplar gidüp ale's-sabâh pür-silâh yüz bin harbe ve tüfengli atlı ve yaya küffâr semmûr yeşil ve kırmızı kalpak geyerler Fireng şapkası geymezler. Erganon ve torompete ve nâkûsların çalarak o şehr-i Ligradçık'dan taşra çıkdık.

Der-fasl-ı sayd [u] şikâr: Zirinoğlu kâmil yedi sâ'at bizim serhadlerimiz tarafında olan zikri sebkat eden kırıntıların iç yanında bir azîm kasr-ı âlî var. Anda çıkup karâr-dâde olduğumuz gibi dağlar ve ormanlar içinden taraf taraf top sadâsı kopup el-azametullâh meğer mukaddemâ tâ Çakatorna'dan re'âyâlara âdemler gitmiş. Âdem deryâsı bir hay huy

sayha-i azîm ile âdem deryâsı gelmede ve toplara ârâm olmayup atılmada, ammâ cemî‘i dağların vahşî canavârları sürü sürü gelüp Kırıntı nâm mahalde yığılup cân bâzârına düşmede, ammâ azamet-i Hudâ Subhânü‘l-Hallâk fîl cüssesi kadar sığınların şâhaları çatal-misâl olmuş ve karaca ve tablalı ve yağmurca ve sinhale(?) nâm hayvânların her biri Kastamonu'nun çâlâk katırlarına benzer. Ve bir gûne kırmızı yünlü ayu geldi kim her biri Bağdâd aslanına {benzer} mehîb, mefret ve azulu hınzîrları hımârdan büyük ve yaban keçisi ve yaban koyunu sığır kadar ve gele gele ol kadar tilki ve çakal ve kurd ve sırtlan ve tavşan geldi kim hisâbın Hallâk-ı âlem bilir. Bu hâl üzre cümle kâfir topları atarak ve sâ‘ika-i topdan mahlûkat kaçarak bir yere gelüp lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâ hayvânâtlar ortada kalınca kral ve hakîr köşkden temâşâ edüp, "Bire vurun" deyince el-azametullâh ***[163a]*** kassâb-ı kazâ-yı ecel bu kadar yüz bin cânın içine girüp kırmağa başladılar, ammâ hınzîr ile ayu beş yüz mikdârı kefereleri helâk etdiler. "Bire vardı" ve "Bire geldi" derken gerüden dağlar içre gere gere getirdikleri katrânlı Firengî ipden seyrek balık ağı gibi örülmüş ağlar gelüp gerildikde aslâ hayvânâtlar firâr edemeyüp be-dürüstî kırmağa başladılar, ammâ hınzîr ve kurd cânları acısından önlerine râst gelen hayvânları eyle paraladılar kim cümle mahlûk anlardan havf ederlerdi, ammâ ayular bir yere gelüp ellerine budağ birer ağac pârelerin alup insân gibi ayağ üzre kalkup hınzîra ve kurda sopalar urup depelerdi. Mehîb ve mefret Alman ayıları olur.

Netîce-i kelâm alarkadan küffârlar bunları cümle kırup ol gün dağlar içre bir sayd [u] şikâr kebâbı faslı edüp belki bin araba şarâb nûş edüp mest evkâr evkâr yine alay ile Ligradçık kal‘asına gelüp ertesi gün hersekden me'zûn olduk. Ban ile vedâ‘a vardıkda Melek Paşa efendimize bir münakkaş camlı hinto ki altı aded atlarıyla ve içi mâl-â-mâl Firengî katîfe ve on çift altun kakma kuburlı çarklı tüfengler ve on pastav elvân saya ve prankona tuhaf çukalar ve elli çift bir gûne münakkaş Alaman kilimleri verdi kim gûnâ-gûn nakş-ı sihr-i bukalemûndur kim bir diyâra mahsûs değildir. Andan on külçe mümessek telâtin derisi ve on külçe Alaman ayusu ve Alaman sığını derisinden debâgat olunmuş pembe-misâl gûnâ-gûn güderiler verüp elime defter verdi ve on aded ümmet-i Muhammed esîrlerin birer at üzre pür-silâh edüp "Paşa'nın uğuruna âzâd etdim" deyü hakîre on aded âdemleri teslîm etdi. Ve hakîre bir kîse harc-ı râh on donluk çuka ve on çift münakkaş tüfengler ve beş top mu‘amberîn güderiler ve beş kilim [ve] on çift Alaman nafesi kürkler ve gulâmlarıma yigirmişer uskota guruş ve bizimle olan serhadlilere dahi bir kîse guruş, kapudanlarına bir çuka verüp paşaya nâmeler verüp bize beş yüz kadar atlı kâfirler refîk verüp ban ile vedâ[‘]laşup (–)

Ligradçık'dan diyâr-ı Banyaluka'ya gitdiğimiz menâzilleri beyân eder

Evvelâ *bism-i İlâh* ile cânib-i kıbleye (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (5 satır boş)………………..

Andan nehr-i Sava kenârında cümle serhadlilere destûr verüp hakîr nehr-i azîm Savayi gemiler ile ubûr edüp hamd-i Hudâ selâmetle,

Menzil-i kal‘a-i Kıradişka: Bu mahalde Bihke kapudanına bir âdemimle mektûb gönderüp mektûbum vusûl buldukda, "Paşa efendimize gelüp buluşasın" deyü haber gönderüp, hakîr Kıradişka'dan kalkup cânib-i kıbleye 5 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Terenteren: Andan yine cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i şehr-i azîm Banyaluka: Paşa efendimize varup mübârek dest-i şerîfin bûs edüp Zirinoğlu hedâyâsın hinto arabalarıyla cümle Zirin defteriyle teslîm edüp on nefer esîrler dahi paşanın dest-i şerîflerin bûs etdiklerinde, hakîr eyitdim,

“İşte bunların her biri onar ve yigirmişer yıl imiş esîr-i bend [u] belâ çekerler imiş. Bunları Zirinoğlu, sultânıma mahabbeten zindândan çıkarup başınız içün âzâd etdi” dediğimde paşa safâsından şâd girye edüp ağlayup hamd-i Hudâ etdi ve her biri diyârlarına ihsânlar alup gitdi.

Paşa cümle hedâyâlara nazar edüp bunlardan dahi hazz edüp niçe eşyâlardan “el-hedâyâ tüşterek” deyü ağavâtlara birer şey hibe edüp, “Evliyâm, hoş geldin ve safâ geldin, ammâ kanı Bihke kapudanı” dedikde, “Sultânım, niçe zindândan çıkarup ayağından neybe demirin kırup bir kat esbâb semmûr kürküyle ve müsellâh bir küheylân atıyla ikrâm olunup, “Belki küffâristândır, yine âzâd etdiklerine peşîmân olalar” deyü ol ân kraldan izin alıverüp, ‘Banım ***[163b]*** kapudan cisrine kavuşmağa gitseler’ dedikde ricâmız kabûl olup Bihke kapudanı bin aded güzîde atlılar ile ılkar edüp Bihke’ye gider, ammâ ne gider. şimdi Kıradişka’dan haber gönderdim. Yarın ya bir gün bunda hâk-i pâye gelüp yüz sürmesi mukarrerdir” deyüp Zirinoğlu ahvâllerin ve vilâyetin imârâtın ve gayrı temâşâ etdiğimiz kılâ‘-ı metîneleri su’âl ederek musâhabet ederdi.

Hakîkatü‘l-hâl ertesi gün Bihke kapudanı dahi Paşaya on bin guruşluk hedâyâlar ile gelüp buluşup bir nedîm-i şehriyârî olacak müdebbir ve mubassır kimesnedir. Paşa hazz edüp eydir:

“Kapudan sa‘âdetlü pâdişâhın fermânıyla seni seksen yedi bin guruşa halâs etdik. Seni umûr-ı Devlet-i Âl-i Osmân müşâveresiyçün Der-i Devlet’e istemişler. Evliyâm, sen de hâzır ol kapudanın ıtlâkına sen gitdin ve seksen yedi bin guruşluk mâlı hüccet-i şer‘iyye ile sen götürdün ve ol diyârları sen gördün, sen bildin. Yürü mektûblarımla görüp bildiğin gibi Köpürlü Mehemmed Paşa’ya cevâb ver” dedikde,

“Nola, *Bismillâh* el-emrü emrüküm” deyüp tedârikimiz görüp âmâde olduk, lâkin hakîr iki yerden gayret kuşağın ve hamiyyet kılıcın kuşandığımdan mâ‘adâ cemî‘i vücûdum prankona çuka kenârları ve mişmâlar(?) ile der-âgûş etdirüp gûyâ Van diyârında Ahlad şehri kadîdi gibi olup bâzûlarım ve uyluklarım eyle sarup sarmalayup bu ten-i nâ-dürüste be-dürüstî ile teklîf-i mâlâ-yutâk ederek gûyâ yek pâre bir âdem olup paşadan mektûbları ve Budin’de Seydî Ahmed Paşa’dan gelmiş mektûbları ve hâlâ benim Zirinoğlu’ndan getirdiğim mektûbu ve İspilet kapudanından gelmiş mektûbları cümle hakîre verüp her menzilde menzilcilere bahşîş vermek içün iki yüz sikke-i hasene altun verüp,

“Göreyim seni Evliyâm, nice sebük-rûhluk edüp birkaç gün hâbdan bîdâr olup bir gün mukaddem yetişesin, zîrâ bu mektûblarda Devlet-i Âl-i Osmân’a lâzımlı umûr-ı mühimmeler vardır. İnşâ’allâh sıhhatle geldikde senün ıvazın sana ma‘a’z-ziyâde ederim. Yürü Allâh işiniz onara, ammâ yollarda gâfil gitme” dedikde, kapudana on bârgîr ve bana üç re’s bârgîrler gelüp *bism-i İlâh* ile dest bûsdan sonra atlara süvâr olup,

Banaluka’dan ılgar ile İslâmbol’a gitdiğimiz bildirir

Evvelâ Banaluka'dan bir baş **Gölhisâr**'ı ve **Yayiçse**'yi ve **Vinçaz**'ı ve **İskopya**'yı ve **Travnik**'i geçüp menzil-i **şehr-i Sarây**.

Andan **kal'a-i Vişegrad'**ı ve **kal'a-i Dobron** ve **kal'a-i Pireboy**'u geçüp menzil-i **şehr-i Yenivaroş**.

Andan **Yenibâzâr**'ı ve **kal'a-i Baniska**'yı ve **kal'a-i Mitroviçse'**yi geçüp menzil-i **kal'a-i Vuçitrin**'de yarar atlar alup Bihke kapudanının bunda üç âdemi kaldı.

Andan **kal'a-i Priştine**'yi ve **kal'a-i Kaçanik**'i ve k**al'a-i Üsküb**'ü geçüp menzil-i **kal'a-i Eğridere.**

Andan yarar bârgîrler alup **şehr-i Köstendil**'i ve **kasaba-i Dobniçse**'yi geçüp,

Menzil-i şehr-i Sofya: Bihke kapudanı eydir: "Evliyâ Çelebi biz esîrlik çeküp on yıldır ata binmek değil zindânda yayan yürümemişimdir. Ben bir iki gün sonraca gideyim" deyüp, hakkâ ki garîb kapudan bî-tâb ü bî-mecâl kalup andan hakîr ayak bağsız kalup var kuvveti bâzûya getirüp **İhtiman**'ı ve **Tatarbâzârcığın** geçüp **menzil-i kal'a-i Filibe**, andan, **menzil-i Edirne**, andan **menzil-i Burgaz**.

Andan ol gün ol gece seğirdüp menzil-i **belde-i tayyibe İslâmbol**'a hamd-i Hudâ sıhhat ü selâmetle dokuzuncu günde ba'de'l-mağrib Melek Ahmed Paşa efendimizin kapu kethüdâsı sadrıa'zam imrâhûru olan Abaza Mehemmed Ağa'nın hânesine vardığım ân atlardan indirmeden ayağım tozuyla hakîri Köpürlü Mehemmed Paşa henüz salât-ı ışâyı kıldığı mahalde huzûr-ı Köpürlü'ye tîrkeşimle girüp, anda sadağım kılıcım bırağup ba'de's-selâm dest bûs edüp,

"Evliyâ, hoş geldin. Bosna'dan çıkalı kaç gündür?" dedikde, hakîr eyitdim,

"Hemân Zirinoğlu'ndan Bihke kapudanın halâs edüp geldiğim gün paşa karındaşınız Banaluka'da bırağup dokuzuncu gündür kim seğirdüp hamd-i Hudâ yine mübârek cemâlin gördüm" deyüp cümle mektûbları huzûruna koyup, "Paşa karındaşınız dest-i şerîfiniz bûs edüp bu feryâdnâme mektûblara nazar edüp tedârikler görsün buyurdular".

Hemân ibtidâ Melek Paşa efendimizin mektûblar[ın] şâmîzâde'ye verüp cümle gılmân-ı hâssaları taşra kovup, hakîr de hareket edeyim, dedikde, "Sen otur" buyurup mektûb tilâvet olundukda netîce-i kelâm mektûb oldur kim,

"Benim efendim, mukaddemâ Kapucu ***[164a]*** başı Alî Ağa'nız yediyle mektûb-ı dürer-bârınız gelüp vusûl buldukda fermân-ı şehriyârî üzre nehr-i Sava'da cisr-i azîmler etdik ve İzmiyan dağları iç[re] tâ kal'a-i Zadra ve kal'a-i Kilis ve kal'a-i şibenik yolların tathîr edüp yine fermân-ı pâdişâhî üzre Bihke kapudanı (–) Ağa'yı seksen yedi bin guruşa hâmil-i varaka Evliyâ Çelebi'yi gönderüp Zirinoğlu'ndan kapudanı halâs edüp huzûr-ı şerîfe gönderilmişdir" dedikde, Köpürlü eydir:

"Yâ Evliyâ kanı kapudan" dedikde, hakîr eyitdim,

"Sultânım, kapudan bu kadar sene azâb-ı sicni çeküp bir lahm u şahm sâhibi bir menkale âdem olmağile batıyyü'l-hareke olup ılgara tahammül edemediğinden Sofya-i sâfiye şehrine gelüp andan yap yap gelir. İnşâ'allâh iki üç günden anlar da bundadır" dedim. Köpürlü eyitdi,

“Ya Zadra altında bile mi idin?” “Belî efendim, cümle Bosna eyâleti askeriyle ibtidâ Kilis’den gâret ederek geçüp leb-i deryâda İspilet kal‘ası varoş ve bâğ u bâğçeleri cümle teber-i müslimînden geçürüp, andan Marina kal‘ası ve Ribniç[s]e kal‘ası ve şibenik kal‘asına varınca cümle mâl-ı mâ-meleklerin harâb ü yebâb edüp cümle guzât-ı müslimîn dörd bin aded güzîde asker alınup hamd-i Hudâ şibenik dibinde kal‘a-i Ribniçse ve Marina ve Kamin kal‘aları feth olup yire berâber oldu ve cümle ağaçları teberden geçdi ve dörd kerre yüz bin komor bârgîri, ya‘nî kirâ beygiri yükü buğdayları taşıyup İslâm kursağına nasîb oldu. Andan yigirmi günde yemîn ü yesârı gâret ederek kal‘a-i Zadra altına varup kal‘adan hâric bir azîm tabyasına amân vermeyüp feth olundu”.

“Evliyâ Zadra nice kal‘adır?”

“Efendim, leb-i deryâda bir yüzünde iki Eskisarây cirminde vardır, ammâ himmet-i Âl-i Osmân’a dağlar dayanmaz. Anın da cümle bâğların baltadan geçirüp kapudan taşra bir kâfir çıkmağa kâdir olmadılar. Andan yedi günde on bin güzîde salt asker olup vilâyet-i Mora’ya ve vilâyet-i Dodoşka’ya nehb u gâret etdiğimizde fakîr-i pür-taksîr bile idim” “Yâ Evliyâ, Dodoşka ne vilâyetdir?” dedi[kde],

“Vallâhi sultânım, Venedik Körfezi nihâyetinde lisân-ı Talyan söyleşir yüz bin kavm olur. Nısfı Venedik’e tâbi‘dir, nısfı Nemse kralına tâbi‘ olanı sulha mugâyir olmasın içün gâret etmeyüp, ammâ Venedik’e tâbi‘den bin kadar esîr ve mâl-ı ganâ’im alınup, ba‘dehû kal‘a-i Zadra altına gelüp Kırka sancağı içinde biz harâb kal‘alarımız temâşâ ederek gelüp Kilis sahrâsında meks edüp Der-i Devlet’e bu kadar kelle ve esîr kapudanlar (–) Ağa ile gönderilmiş idi” deyü cevâb verdim. Köpürlü eyitdi,

“Yâ Evliyâm Zirinoğlu’na kapudanı kurtarmağa sen mi gitdin?”

“Belî, bu abd-i za‘îf Banaluka’dan bir günde Kıradişka’ya varup, andan nehr-i Sava’yı geçüp Çernik sancağı hâkine kadem basup, andan üç günde Zirinoğlu hudûdunda kırıntı nâm dağlar gibi ağaçlar kırıntısın geçüp bir günde Çakatorna nâm kal‘asında, kendü tahtı olan kal‘asıdır. Anda on iki Sirem arabası mâlı ve beş semmûr kürkleri kendü defteriyle teslîm edüp ol mahalde kapudanı zindândan çıkarup âzâd etdiler, ammâ efendim gâyet ma‘mûr u âbâdân vilâyetleri var.

Ve bir kal‘ası da Ligradçık’dır ve bir kal‘ası da Koproniçe’dir. Ve’l-hâsıl yedi yüz altmış pâre sağîr ü kebîr kal‘a ve palanka ve kavata kulleleridir kim bu kulleler cümle diyârlarının kenârlarında birbirinden birer top menzili ba‘îd metîn kullelerdir, ammâ asfa dayanmazlar ve Zirinoğlu’nun evzâ‘ ve etvârın ve niçe kılâ‘ların seyr [ü] temâşâ edüp hâlâ ümm’l-ahbârım” dedi[k]de Köpürlü bi’z-zarûrî hande edüp Defterdâr İbrâhîm Paşa’ya hitâb edüp,

“Biz bu Evliyâ‘yı sabâhın sa‘âdetlü pâdişâhım huzûruna götürürüm. Hâzır ol” deyü tenbîh edüp zeyl-i mektûbu dahi kırâ’at etmeğe başlayup derûn-ı mektûbda eyle tahrîr olunmuş kim,

“Eğer efendim, intihâ-i serhaddimizden eğer su’âl buyururlarsa Dodoşka vilâyeti Venedik hükmünde ve nısfı Nemse zabtında olup Beganoğulları ile ***[164b]*** yüz bin kavimdir. Tâ anlara varınca fermânlar üzre nehb u gâret edüp mâl-ı ganâ’im alındı.

Ve bizim serhaddimizden Kırka sancağında kal'a-i Kininli ve Kininli(?) ve Pakriçse ve Nadinli gâzîlerinden beş bin mikdârı *"Benem, diğer nîst!"* mezkûr Dodoşka vilâyetinden içeri vilâ[yet]-i Islovin'i ve vilâyet-i Hırvadistân'ı ve vilâyet-i Mekemorya'yı ıhrâk bi'n-nâr edüp hadden efzûn mâl-ı ganâ'imler alınup bî-hisâb esîr çıkardılar.

Ve bir büyük kapudanları kırk nefer kefereleriyle esîr düşüp inşâ'allâh anı da huzûr-ı şerîfe gönderirim. Ol esîr kapudanın cevâbı üzre Nemse çâsâr-ı nâçâr hâlâ cümle ümerâ-yı küffârlara ve cemî'i goroflara ve cümle kapudanlar ve banlara papinteler, ya'nî hatlar gönderüp kal'a-i Yanova ve Göle kal'aları üzre hareketleri var. Husûsan Rim Papa dedikleri nâ-pâk melâ'în-i bî-mu'în ki re'îs-i kıssîsân kallâş bu sanki millet-i Mesîhiyyenin küfr âyînini icrâ edüp riyâzet ile kadîd olan bî-dîn yedi kral ki Donkarkız ve Danimarka, Filimenk, İsfaç, Çeh, Leh banlarının kral-ı menhûslarına la'netnâme-i Marya kot kapurhandlar yazup cümle melâ'înler müttefik ve müttehid {olup} niçe turrehât-ı bed-nesâyih küfr-âmîz ve gûnâ-gûn dalâlet-engîz bed-vasiyyetler yazup Türk üzre sefer edelim deyü cenge tergîb edüp hâlâ papa mel'ûnun fitne ve fesâda terğîbi sebebiyle Erdel vilâyetinde Rakofçi kral ve Kemen Yanoş la'înler nehr-i Tisa kenârında Huşvâr kal'ası altında yüz bin kâfir fecereler cem' olduğu giriftâr olan keferelerden istimâ' olunup ve Budin Vezîri Seydî Ahmed Paşa karındaşımızdan hakîre mektûblar gelüp esîrlerin cevâblarına mutâbık olduğundan Seydî Ahmed Paşa'nın mektûbların dahi sultânıma göndermişdir. Manzûr-ı sa'âdet-me'âbları olup Erdel'e ve Vârat câniblerine ve şarbatak ve Segelhît câniblerine asker-i deryâ-misâl ile azîmet etmeğe bezl-i himmet buyurasız, *ve's-selâm*" deyü mektûb hatm-i kelâm olup, Zirinoğlu mektûbu dahi bu bu siyâk [u] sibâk üzre idi. Köpürlü bu mektûblardan şâd [ü] handân olup sefer açmak sevdâsında olup hakîre eydir:

"Evliyâ seni huzûr-ı pâdişâha götürürüm" deyüp âdâb-ı meclise müte'allık niçe nasîhatlar edüp ale's-sabâh bu hakîri Üsküdar bâğçesinde Revân köşkü nâm kasr-ı Havernâk'da huzûr-ı pâdişâha vardıkda zemîn bûs edüp dervîş-i dil-rîşâne ve abdâlâne bu beyti terennüm etdim:

Âfâk[ı] şehâ ma'deletin nûr pür etsin

Hurşid gibi encümen-i dehre çerâğ ol

Gâh nâfe gibi eyle diri deşt-i mu'attar

Geh gonca-sıfat gülşene gel ziynet-i bâğ ol

Dâdâr-ı cihân eylemesin âlemi sensiz

Her kanda isen pâdişâhım dünyede sağ ol

deyüp gerüye mektûbları yeden be-yed dest-i pâdişâha verüp kırâ'at olunup mefhûm-ı kelâmları ma'lûm-ı sa'âdetleri olup, buyurdular kim,

"İnşâ'allâh Bursa'dan Boğazhisâr'a vardıkda Kapudan Alî Paşa lalamı Vârat kal'ası üzre ve Erdel diyârları üzre serdâr-ı mu'azzam ederim" buyurup, kâmil üç sâ'at murâd [u] merâmları üzre rifkatle cevâblar verüp niçe bin kelimâtlar olunup hakîre yüz yetmiş

altun ve bir hil‘at-i fâhire ihsân olunup taşra çıkdığımda,

Köpürlü Mehemmed Paşa eydir: “İlahî Evliyâ ber-hurdâr-ı ömr ol. Aceb yek-pâre cevâblar verdin ki her biri Devlet-i Muhammediyye’ye yarar merhem-i Süleymânî‘dir” deyü hakîre hayır du‘â edüp iki yüz altun ihsân ve Köpürlüzâde Mustafâ Beğ ve şâmîzâde ve silihdâr ve çukadâr ağalar cümle ihsânlar edüp ve Nişâncı Paşa bir Mülteka’l-ebhur ve bir arûz kitâbı ihsân edüp İslâmbol’a geçdik.

Ba‘dehû ertesi gün Bihke kapudanı gelüp, anınla tekrâr huzûr-ı pâdişâhîye varup, “Evliyâ Çelebi beni Zirinoğlu’ndan halâs etdi” deyü ol dahi ağlaya ağlaya, “Hemân pâdişâhım, Erdel’e sefer lâzımdır” deyü iki sâ‘at sefere müte‘allık kelimâtlar olup, ana dahi sa‘âdetlü pâdişâh üç yüz altun ve bir hil‘at-i fâhire ihsân olunup taşra çıkup Köpürlü Mehemmed Paşa’dan ve cemî‘i erbâb-ı dîvândan cümle yüz yetmiş kıt‘a mektûblar alup, **İslâmbol’dan Bosna diyârına on bir günde Hilevne sahrâsında paşa efendimize sıhhat ü selâmetle** varup sâhib-i devlet efendimiz bize hidmetimiz mukâbelesinde İzvornik kazâsının bedeliyye hidmetin tahsîlin ihsân edüp elli aded âdemler ile kazâ-i İzvornik’e ve Tuzla kazâsına gitdik.

Melek Ahmed Paşa efendimizin Bosna eyâletinden sebeb-i azlin beyân eder

şehr-i Banyaluka’da efendimiz Ferhâd Paşa hânesinde yedi ***[165a]*** ay kâmil meks edüp aslâ paşa matbah kaynatmayup rûz-merre kırk beş yer[d]e şîr-i hurmâ ve katr-ı nebâtlı ni‘met-i nefîseler tenâvül olurken hikmet-i Hudâ bir gece paşanın hazînesi tavanı delinüp birkaç sepet sandukalar yarılup yigirmi bin altun ve bu kadar akmişe-i fâhireler gâ’ib olunca, hemân ale’s-sabâh paşa hâne sâhibi Ferhâd Paşa oğlu Mehemmed Beğ‘e ve kethüdâsı ve hazînedârına sekbân ve sarıcalar işkenceler edüp âhirü‘l-emr Ömer nâm bir küçük gulâma işkenceler edüp,

“Vallâhi bizim beğin hazînedârı Ahmed tavanı delüp beni ip ile aşağı sarkıdup dörd kîse aldım ve bu kadar cevâhir alup ip ile beni dahi yukaru çekdiler. Ba‘dehû bana yüz dâne Dobra-Venedik dinârı verdiler” dedikde, Mehemmed Beğ ve kethüdâsı ve hazînedârı,,

“Hâşâ haberimiz yokdur” deyü inkâr ile cevâb verince Küçük Ömer tavanı delen burguları ve destereleri meydân-ı mahabbete getirüp burguları ve destereleri yapan üstâdları çağırup,

“Belî biz yapup ev sâhibi hazînedârına verdik” dediklerinde, hazînedâra hadden ziyâde işkenceler edüp âhirü‘l-[emr] eydir:

“Vallâhi sultânım, oldu olacak, senin hazînedârın beni severdi ve senin hazînene kapanup senin cümle cevâhir ve mâlın bana gösterüp,

‘şundan, ya‘nî mâl alsana’ deyüp bir gece tavanı deldik ve dörd kîse Venedik dinârı aldım. İşte mühriyle durur” deyü kîseleri meydân-ı mahabbete çıkardı.

Sabâhısı işitdik, “Altun gâ’ib oldu” dediler. Yemîn billâh edüp ağladı. Paşa kendü hazînedârına dahi işkence edüp aslâ bir şey demeyüp, yine Mehemmed Beğ‘e işkenceler edüp hapse verdi.

Hemân ol gece hâne sâhibi hapsden firâr edüp doğru Köpürlü kethüdâsı Gürcî Kethüdâ‘ya

varup kelpeden ile kopan etlerin ve parmağında kamış yürütdüklerin bir bir Köpürlü‘ye gösterüp on iki günde emr-i pâdişâhîyle bir kapucubaşı gelüp Paşa hazînedârı ve Miftâh gulâm Ömer'i ve tavandan inen Küçük Ömer'i ve Mehemmed Beğ kethüdâsı ve hâne sâhibi hazînedârı Ahmed'i ve burgucuyu ve desterecileri ve paşa kendü emîni Mehemmed Efendi'yi da‘vâya vekîl edüp Âsitâne-i sa‘âdet'e gönderüp huzûr-ı Köpürlü‘ye sekiz aded âdemler varup kadıaskerîler ve İslâmbol kadısı huzûrlarında paşa hazînedârına hükm olunup,

"Sen subaşılardan avâ'id [ü] fevâ'id alup niçün havâ-yı nefse tâbi‘ olup paşanın mâlların niçün ecnebî âdemlere gösterirdin?" deyüp san(?) esâmesin çalup hazînedârı ve miftâh gulâmı Baba Ca‘fer zindânına gönderüp, işkenceler edüp karâr edüp bir uçkur içinde üç bin altun meydân-ı mahabbete çıkup hazînedârı ve miftâhı gulâmı kayd [u] bend ile paşaya gönderüp Köpürlü mektûbunda eydir:

"Benim Melek Paşa karındaşım, bu ne hükûmetdir kim kendü mâlını hıfz edemeyüp nâ-hak yere gayrı âdemlere işkenceler edersin. Ya gayrı ibâdullâhların gâ'ib olan mâlların nice bulup tahsîl edersin? Bu ne şekl-i hümec hükûmetdir ve ne şekil vâlî-i vilâyetlikdir?" deyü niçe ta‘n-âmîz mektûblar geldi.

İşbu sene 1071 Rebî‘ulevvel'inin on ikinci bâzârertesi günü Melek Ahmed Paşa efendimizi Bosna'dan ma‘zûl edüp Bosna eyâleti Fâtih-i Vârat Serdâr Alî Paşa'ya sadaka olunup bize Rûmeli eyâleti ihsân olunup Banyaluka'dan Rûmeli'ne gitdiğimiz konakları beyân eder

Ammâ ol kadar şiddet-i şitâ idi kim "tü" disek âdemin tükrüğü yere buz olup düşerdi. Evvelâ *bism-i İlâh* ile Banyaluka'dan cânib-i kıbleye 13 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i Varsal vakfı: Cümle evlere konulup zevk u safâlar etdik, ammâ yollarda acâ'ib dipi ve boran çekdik. Andan kal‘a-i Gölhisâr'ı geçüp 12 sâ‘atde,

Menzil-i kal‘a-i Yayiçse. Andan kal‘a-i Vinçaz'ı geçüp renc [ü] anâ çekerek 8 sâ‘atde,

Menzil-i kasaba-i İskopya. Andan yine cânib-i kıbleye,

Menzil-i kal‘a-i Travnik. Andan {8 sâ‘atde,}

Menzil-i kasaba-i Vitez. Andan 5 sâ‘atde yine semt-i kıbleye,

Menzil-i karye-i Ekşisu. Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Bâliş. Andan nehr-i Sarây'ı geçüp ve nehr-i Sarây şehr-i Sarây'ın kıblesi cânibinde (–) yaylaklarından cem‘ olup nehr-i Milaçka ile nehr-i Sava'ya mahlût olur. Andan,

Menzil-i şehr-i kal‘a-i Sarây: Garâ'ib sevâd-ı mu‘azzamdır. Üç gün bunda meks olunup azîm zevk u safâlar edüp firâvân ni‘met-i bî-pâyânlar tenâvül olunup paşa efendimize ve gayrı ağavâtlar vâfir hedâyâlar geldi. Andan dahi kalkup taraf-ı şarka dağlara çıkup,

Menzil-i karye-i Mokra hânları: Bir câmi‘i ve paşalara odaları ve beş aded hânları Mokra kayası ***[165b]*** dibindedir kim Rûm ve Arab u Acem'de Mokra kayası meşhûrdur. Melek Ahmed Paşa ol kayalardan dörd aded koçı arabaları kayalardan çıkarup öte yüze aşırdı. Andan 8 sâ‘atde,

Menzil-i Zakova hânı. Andan 8 sâʻatde cânib-i kıbleye gidüp,

Evsâf-ı dâr-ı cihâd, yaʻnî kalʻa-i seng-âbâd Vişegrad

Lisân-ı Latince gırad kalʻaya derler (–) demekdir. Bânîsi Hazret-i İsâ zamânında Dobra Hersek kralı binâsıdır, ammâ fâtihi sene (–) târîhinde bizzât Ebüʻl-feth Sultân Mehemmed Hân fethidir.

Hersek sancağı hâkinde muʻâf müsellem Sokollu Mehemmed Paşa mütevellîsi hâkimdir ve yüz elli akçe şerîf kazâdır. Yeniçeri serdârı ve kalʻa dizdârı ve yetmiş aded neferâtı ve bâcdârı vardır.

Kalʻası nehr-i Drin kenârında yumurta gibi bir yumru topraklı evce münkalib olmuş kûh-ı bâlâ üzre şekl-i muhammes seng bi[nâ] bir kalʻa-i raʻnâcıkdır, ammâ küçükdür. İçinde kulu ve evleri ve bir câmiʻ-i sagîri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir kalʻa kapusu var. Gayrı maʻmûrâtdan bir şey yokdur.

Cümle aşağı varoşunda yedi yüz hâne ve bir selâtîn-misâl bir câmiʻ-i dil-küşâ ve on bin at ve katır ve develer alır kalʻa-misâl bir hân-ı azîm ve bir hammâm-ı latîf ve çeşmesârlar ve selsebîl ve âb-ı revânlar ve cümle üç yüz aded kârgîr dükkânlar serâpâ bu zikr olunan hayrât u hasenâtlar cümle *merhûm u mağfûrunleh* Sokollu şehîd Mehemmed Paşa'nındır kim cümle imârâtları rasâs-ı hâs nîlgûn kurşum ile mestûrdur.

Ve bu şehir içre hayrât-ı ibret-nümâsının biri dahi nehr-i azîm dîvâne Drin üzre on bir göz bir cisr-i kebîri var kim her bir kemerleri kehkeşân-âsâ âsumâna ser çeküp her biri kavs-i kuzahdan ve tâk-ı Kisrâʻdan nişân verir. Anadolu'da nehr-i Sakarya üzre Bâyezîd-i Velîʻnin Geyve köprüsü ve Kızılırmak üzre Çâşnigîr köprüsü ve nehr-i Araz üzre Altun Halkalı köprü ve yine nehr-i Araz üzre Hasankalʻası kurbun[d]a Çoban köprüsü ve Hazzo kurbunda Batman cisri ve Hısn Keyfâ püllü ve Adana ve Misis köprüleri cümle meşhûrdur, ammâ Rûmeli'nde Çekmece cisirleri ve Hersek sancağında Mostar cisri bir göz püll-i ibret-nümâdır, ammâ bu Vişegrad cisrini görüp ilm-i hendese ve ilm-i miʻmârîden haberdâr olan bu cisr-i azîmi gördükde akıllar perîşân olur. İbtidâ esâsına târîhdir:

Dedi târîhin Nihâdî her gören ede duʻâ

Yapdı bu köprüyü su üzre Mehemmed Paşa

Sene (–)

Ve bu beyt itmâmına târîhdir:

Görüp itmâmını Hâdî dedi ana târîh

Bârekallâh aceb cisr-i kebîr u eltaf

Sene 985

Ammâ bu cisr gâyet dîvâne cereyân eder nehr-i Drin üzre vâkiʻ olup gök gibi sâʻıka verir bir âb-ı mahbûbdur, ammâ âb-ı zülâldir. İbtidâsı Hersek sancağında Çemerne yaylağından ve Zagor yaylağından gelüp şehr-i Foça içinden ubûr etdiği gibi nehr-i Tihotine ile bir

olur. Nehr-i Tihotine dahi Arnavudluk vilâyetinde Plav kal‘ası dağlarından gelüp Foça şehri dibinde nehr-i Drin'le bir olup andan kasaba-i Ustikolona'ya, andan bu şehr-i Vişegrad'a, andan kal‘a-i İzvornik'e uğrayup andan kal‘a-i Raça önünde nehr-i Sava'ya karışup deryâ olup Sava dahi Belgrad dibinde nehr-i Tuna'ya, Tuna dahi beş koldan Karadeniz'e mahlût olur, ammâ nehr-i Drin âsî sudur. Hattâ bir kerre bu cisr-i metînin bir gözün yıkup cânib-i vakfdan bir gözünün imârâtına yetmiş yedi bin guruş gitdi.

Hulâsa-i kelâm vâcibü‘s-seyr bir kantara-i azîmdir.

Ve bu Vişegrad'ın âb [u] havâsı gâyet memdûh olduğundan mahbûb u mahbûbeleri ve bâğları meşhûrdur.

Ve hükm-i Âl-i Osmân'da iki Vişegrad kal‘ası vardır. Biri dahi kal‘a-i Üstürgon kurbunda nehr-i Tuna Vişegrad'ıdır. Biri de bu Bosna Vişegrad'ıdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan cânib-i kıbleye 4 sâ‘atde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Dobron

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Miloş Koblak binâsıdır. Fâtihi Ebü‘l-feth fermânıyla sene (–) târîhinde Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın fethidir. Kal‘ası bir yalçın kaya üzre ensesi kayalı ve dereli bir sarp kal‘acıkdır, ammâ havâlelerinde birer azîm kulleleri var, ammâ kal‘a henüz binâ olunmuş zann olunur seng-binâ bir sûr-ı ra‘nâdır.

Derûn-ı hisârda birkaç vîrânca neferât hâneleri var. Dizdârı ve neferâtları ***[166a]*** ve cebehânesi yokdur, ammâ aşağıda varoşu nehr (–) kenârında yüz elli hâne mikdârı kiremit örtülü bâğ u besâtînli hânelerdir. Süleymâniyye câmi‘i harâb idi. Melek Ahmed Paşa müceddeden amâr edüp birkaç dükkânlar inşâ etdi. Bu şehir dahi Bosna eyâletinde Pireboy kazâsıdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Andan cânib-i kıbleye ma‘mûrâtlar içre,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i Pireboy

Lisân-ı Yunanîce (–) (–) (–) demekdir, ammâ bânîsi yine Sırf krallarıdır, lâkin fâtihi sene (–) târîhinde bizzât Ebü‘l-feth Gâzî Arnavud İskenderiyyesi'ne giderken bu kal‘ayı feth etmişdir. Bosna sancağı hükmünde yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır, ammâ kal‘ası nehr-i azîm Lim'in karşu cânibinde evce berâber Ruda dağı üzre şekl-i murabba‘ taş binâ bir küçük vîrân kal‘acıkdır. İçinde yayla çobanları sâkin olur, amâr değildir.

Varoş-ı Pireboy: Bu kasaba Lim suyunun beri tarafında üç yüz kiremitli hâneler ile ârâste ve bir câmi‘ ve üç hânı var, ammâ hammâmı yok ve bâğları çok, ammâ çârsûsu yokdur.

Bu şehre nehr-i Lim Arnavudluk içinde Plav kal‘asından gelüp Hersek sancağında kasaba-i Ruda'yı geçüp Vişegrad kurbunda nehr-i Drin'e, Drin dahi nehr-i Sava'ya mahlût olur. Andan 16 sâ‘atde,

Evsâf-ı Yeni Varoş-ı şehr-i ıyş [u] işret: Hakîkatü‘l-hâl karîbü‘l-ahd amâr oldu derler. Bosna sancağı hâkinde yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Serdârı ve şehir

subaşısı vardır ve kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Varoşu: (–) dağı dibine vâki‘ olmuş bir şîrîn şehirdir, ammâ ol kadar şehr-i mu‘azzam değildir, lâkin gâyet ma‘mûr u müzeyyendir. Kıblesi cânibi sahrâ-yı azîme vâki‘ olmağile cümle bâğ u bâğçe ve müşebbek bostânlı serâpâ kiremit örtülü tahtânî ve fevkânî dil-küşâ hâne-i zîbâlardır.

Cümle sekiz mahalle ve iki binden mütecâviz hadîka-i ravza-i rıdvânlı evlerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) mâ‘adâsı mesâcidlerdir.

Ve cümle (–) aded tekye-i dervîşân-ı zî-şândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded medrese-i âlimândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded mekteb-i sıbyân-ı ebcedhândır (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded çeşme-i selsebîl-i âb-ı revândır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hân-ı hâcegân-ı tüccârândır (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâm-ı rûşenâ-yı gâsilândır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded dükkân-ı ehl-i esnâfândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded bâğ u besâtîn-i ravza-i cinândır. (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle a‘yânı Bosnevî esbâbı geyer müselmândırlar, ammâ cümle ehl-i tüccâr ve garîb-dost ve garîbü‘d-diyâr sulehâ-yı ümmet âdemlerdir.

Ve cümle re‘âyâsı Sırf ve Bulgar ve Eflâkândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve me’kûlât [ü] meşrûbât ve mesnû‘âtının memdûhâtından (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan cânib-i şarka 9 sâ‘atde,

Menzilgâh-ı İştavna hânı: Bu mahallere Osdarı Ulah içi anılır. Hâkimi bostâncılardır kim kırk yük akçe iltizâmdır. (–) Andan 6 sâ‘at gidüp,

Evsâf-ı gül [ü] gülistân cây-ı hezâr, ya‘nî belde-i İremezât şehr-i Yenibâzâr

Ebü‘l-feth asrından berü amâr olduğundan hâlâ Yenibâzâr nâmıyla şöhre-i şehr olmuş bir şehr-i şîrîn-i cedîddir. Bosna sancağı hâkinde Bosna vâlîlerinin hâss-ı hümâyûnu subaşısı hâkimü‘l-örfdür ve hâkim-i şer‘i üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. Ber-vech-i adâlet kadısına senevî on beş kîse olur, zîrâ (–) aded ma‘mûr nevâhî kurâları vardır.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ***[166b]*** ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve harâc ağası vardır.

Ve Yenibâzâr şehri üç vilâyetin hudûdu bir yere cem‘ olduğu mahalde yedi nehir cârî olduğu mahsûldâr zemîn içre kırk altı mahalledir. Evvelâ Karahocazâde mahallesi, el-Hacı

İbrâhîm Efendi mahallesi ve Zülfikârzâde Mahmûd Ağa mahallesi ve Yelec mahallesi ve Tereke Bâzârı mahallesi ve İsâ Beğ mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Ma‘lûmum bu mahallâtlardır.

Cümle yigirmi üç aded cevâmi‘-i ehl-i îmândır. Evvelâ İslâmbol yolu üzre Yelec mahallesinde Altun câmi‘i ma‘bedgâh-ı kadîmdir ve Tereke Bâzârı‘nda kenîseden vely olunmuş câmi‘-i Gâzî İsâ Beğ eski fetihdir, ammâ kurşumlu ibâdetgâhdır ve Taşköprü câmi‘i ve el-Hacı Hürrem câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) On iki cum‘a‘dan mâ‘adâ yigirmi üç mihrâba varınca mesâcidlerdir.

Der-beyân-ı on bir aded mesâcid-i muvahhidân (–) (–) (–) (–) (–)

Der-beyân-ı dâ[rü't]-tedrîs-i âlimân: Beş aded medresesi var, ammâ Yeni medrese gâyet musanna' binâdır. (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ayân-ı dârü'l-hadîs-i peygamberân: Gerçi kubâb-ı mahsûsalar ile başka dârü'l-hadîsi yokdur, ammâ üç aded câmi'de ilm-i hadîs görülür.

Der-aded-i mekteb-i tıflân-ı ebcedhân: Cümle on bir aded dârü't-ta'lîm-i mekteb-i püserândır, ammâ her câmi' sâhiblerinin birer mektebi mukarrerdir.

Der-fasl-ı tekye-i abdâlân-ı dil-rîşân: Ve iki tekye Taşköprü câmi'indedir ve üç aded eski müsâfirhâneler vardır.

Zikr-i çeşmesâr-ı âb-ı zülâl-i âb-ı revân: Cümle dokuz aded aynü'l-hayât [79] mâ-i nühûrları cümle nehr-i Raşka'dan müteferrika sulardır.

Bâb-ı selsebîl-i âb-ı cân-sitân: Çârsû-yı bâzâr içre sâhibü'l-hayrâtlar cümle kırk aded yerlerde şehîdân-ı deşt-i Kerbelâ rûhuna sebîllerdir.

Der-beyân-ı sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle bir kârbânsarây-ı hasbîdir, ammâ cümle hânedân sâhiblerinin bâbları meftûh olup cümle bay u gedâ mihmân olurlar.

Manzara-i hân-ı hâcegîyân: Cümle (–) aded hân-ı sevdâgerândır. Evvelâ Fireng hânı ve Sarây hânı ve Virboçsa hânı ve Çorbacı hânı şehrin bezzâzistânıdır. Cümle Hind ve Arab u Acem tefâruku bunda bî-kıymet bulunur. Ve Murtazâ Ağa hânı kahvehânelidir. Ve şeyh İbrâhîm Efendi hânı ve (–) (–) (–) (–) (–) Ma'lûmumuz olan hân-ı azîmler bunlardır.

Ve cümle üç bin aded hânedân-ı tahtânî ve fevkânî ve bâğ-ı İremezâtlı serâpâ kiremit ile mestûr hâne-i ma'mûrların sarây-ı âlîleri: Evvelâ el-Hacı İbrâhîm Efendi hânedânı. Bosna ve Hersek yolların tathîr edüp cisrler ve hânlar binâ eden sâhibü'l-hayrâtdır. Andan Zülfikârzâde Mahmûd Ağa sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr hânedânlar bunlardır.

Der-medh-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle bin yüz on aded dükkânlardır. Cümlesi kilid tüfeng ve külünk ve tabanca ve kolçak ve gayrı silâh işler dükkânlardır.

Der-zikr-i ehl-i hâl-i mecâzibân: Evvelâ ser-çeşme-i mecâzibân Raco, ya'nî Receb Dede sene (–) târîhinde Rakofçi kralın Seydî elinden katl olacağın {âşikâre söyledi}.

Âb [u] havâ-yı hûb-ı câvidân: Âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan yazı yaz ve kışı kışdır. Ol ecilden halkı gâyet ten-dürüst olurlar.

Der-vasf-ı reng-i rûy-ı pîr [u] cüvân: Ekseriyyâ pîr-i nâ-tüvânları bile zinde ve la'lgûn yanaklılardır. Tâzeleri hod evlâ bi't-tarîk verd-i ahmer-gûn femlilerdir.

Sitâyiş-i hammâm-ı gâsilân: Cümle iki aded hammâmları var. Eski hammâmın âb [u] havâsı ve binâsı latîfdir ve Yeni hammâm dahi hoş binâdır.

Der-beyân-ı dârü'z-ziyâfe-i müsâfirân: Cümle iki aded imâret-i müsâfirîni var. Cümleden Gâzî İsâ Beğ imâreti ta'âmı bay u gedâya mebzûldür.

Der-memdûh-i sanâyi'ât-ı ehl-i esnâfân: Bunda işlenen kilid ve çakmaklı ve boy

tüfengleri ve harbe ve demir kurd kapanları ve gayrı demir âletleri bu şehre mahsûsdur.

Bî-medh-i kenîse-i kıssîsân-ı râhibân: Cümle yedi aded Sırf ve Bulgar ve Latin kilisesi var, ammâ Fireng ve Yahûdî ve Macar deyrleri yokdur.

Sitâyiş-i me'kûlât-ı müsmirât: Kırk sekiz gûne elvân elması ve otuz beş gûne emrûdu ve beyâz ekmeği sicilde mastûrdur.

Mesîregâh-ı aded-i bâğavât: Cümle on bir bin dölüm bâğ hakkı verir bâğ-ı İremlerdir ve cümle kırk yerde teferrücgâh [u] şikârgâh yerleri var.

Binâ-yı ibret-nümâ-yı imârât: Ve şehirden yarım sâ'at ba'îd dağlar içre bir ılıca hammâmı var. Hâfız Ahmed Paşa binâsıdır kim rub'-ı meskûnda nazîri yokdur.

Ve şehir içre cereyân eden yedi aded enhârları beyân eder

Evvelâ şehir içre ağaç köprü altından cereyân eden nehr-i Raşka'nın ***[167a]*** tulû'u cânib-i cenûbda tâ Arnavudluk içinde Bihor kal'ası nevâhîlerinde Misir sahrâsında bir gölden tulû' edüp andan nehr-i İbre'ye karışup andan nehr-i Raşka, nehr-i Yuşaniçse'ye ve nehr-i Tırnoviçse dahi nehr-i Yuşaniçse'ye mahlût olup nehr-i Raşka'dan dörd aded ark-ı azîmler şehrin bâğlarına ve değirmenlerine taksîm olur. Ve bir arkı dahi aşağı bâğçelere ve müşebbek bostânlara ba'dehû bu mezkûr yedi aded enhârlar bir olup iner. Belgrad yolunda nehr-i Morava'ya mahlût olur. Nehr-i Morava dahi kal'a-i Köylüc kurbunda nehr-i Tuna'ya munsabb olur.

Ve bu şehrin zemîni bir kumsal yer olmak ile şiddet-i şitâda aslâ çamur olmaz. Pâk u pâkîze şehirdir.

Der-vasf-ı tetimme-i şehrengîz-i şehr-i Yenibâzâr

Bâlâda bu şehir üç kazâ ile müşâ olup bu şehir içre hafta bâzârı günleri üç kadı bir yere gelmesi mukarrerdir kim üç hisse hisse şehirdir. Evvelâ Bosna sancağı kadısı ve bu şehir kadısı ve Rûmeli'nin Berkovişte kadısı ve Birvonik kadısı dahi Bosna kadılarındandır ve dahi şehir kadısıyla dörd aded kadılar bu şehr[e] mahsûsdur, gayrı şehirlerde istimâ' olmamışdır *ve's-selâm*.

Ve bu şehir kazâsına müşâ olan kılâ'ları beyân eder:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı Yenibâzâr

Evvelâ eş-şeyh Velî Efendi, Hacı Hürrem câmi'inde medfûndur.

……………. (1 satır boş)………………..

Bu şehri dahi temâşâ edüp kalkıldıkda Kızlar kal'ası evce berâber sağ yanımızda kalup, andan 8 sâ'atde,

Evsâf-ı germâb-ı Niska, ya'nî kal'a-i Ilıca-i Baniska

Sene 1028 târîhinde Kurşumcuzâde Mustafâ Paşa Sultân Osmân-ı Sânî fermânıyla Arnavud eşkıyâları def'içün bir boğaz ağzında bu kal'a şekl-i murabba' seng binâ bir alçak kaya üzre bir kal'a-i ra'nâ inşâ etdi, ammâ sehel havâlesi vardır.

Bosna eyâleti hâkinde vâki‘ olup derûn-ı hisârda dizdârı ve mehterhânesi ve elli aded neferâtları ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve şâhî topları ve gılâl anbârları ve bir küçük câmi‘i var. Gayrı imâretden bir şey yokdur, ammâ aşağı varoşu üç yüz mikdârı bâğçelice fukarâ hâneleri var. Cümle kiremit ile mestûrdur.

Bir câmi‘i Mustafâ Paşa’nındır. Bir hân-ı azameti var, ammâ çârsûsu yokdur, lâkin bâğları çokdur. Gerçi hammâmı yokdur, ammâ,

Evsâf-ı sun‘-ı Hudâ kavza, ya‘nî ılıca kudret hammâmı beş altı yerde havuzlu ve küçük kubbeli ılıcaları var kim cümle diyârdan cüzâm ve ger ve giciyik olan ehl-i derdler gelüp yedi sekiz gün âb-ı germâsından nûş edüp beş on kerre girse bi-emrillâh ol ehl-i marazın vücûdu dürr-i beyzâya dönüp şifâ bulur. Andan (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kal‘a-i bâlâ Mitroviçse

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Seleşti Kral binâsıdır. Fâtihi bizzât sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr, ya‘nî Sultân Murâd-ı Evvel ibn Orhân Gâzî‘dir kim bu kal‘ayı feth edüp, ba‘dehû Kosova cenginde yedi kerre yüz bin küffârı dendân-ı tîğdan geçürüp piyâdece leşkeri seyr edüp şühedâları Klab nehri kenârında bir yere yığarken küffâr leşleri içinden menkûs Koblaki nâm bir kefere kalkup Sultân Murâd’ı şehîd eder.

Bir rivâyetde ba‘de’l-ceng [u] cidâl mezkûr kâfir elçilik takrîbiyle dest bûs-ı pâdişâhîye gelince dal hançer-i zü‘l-fecâm olup Murâd Hân-ı Gâzî‘yi şehîd edince atına binüp firâr ederken bu kadar asker-i İslâm bu kadar silâh üşürürler, aslâ yıkamazlar.

Bir fertûte avrat eydir: “Bire atını tırnağından urun. Yohsa atı bile cümle demir geyim içindedir” deyince, bir kolu kuvvetli atının tırnağına bir ok urunca at ile kâfir zîr ü zeber olunca gâzîler üşüp demir geyimin yakasından gücile yol bulup kâfiri boğazlayup depelerler. Hâlâ ol zamândan berü Âl-i Osmân’a kâfirden bir elçi gelse pâdişâh taht üzre karâr-dâde olup pâdişâhın hil‘atına muttasıl bir uzun yeni elçiler öperken iki tarafdan elçileri berk dutup ibtidâ yer öpdürüp sonra sekiz adım uzun yeni öpdürüp pâdişâh yanına komadıkları Gâzî Hudâvendigâr’ın şehîd olduğu günden kanûn-ı Âl-i Osmân kalmışdır.

Anıniçün bu Mitroviçse kal‘asına kal‘a-i menhûs derler kim bu kal‘a-i bâlâ Kosova sahrâsının mağribî cânibi nihâyetinde havâlesiz yumurta-misâl şekl-i müdevver seng-i tırâş bir kal‘a-i savaş meteris ve lağım kabûl etmez bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir.

Ancak bir kapusu var. İçinde aslâ ma‘mûrâtdan bir eyü binâ yokdur. ***[167b]*** Ammâ bu kal‘a dibinden (–) (–) (–) cârîdir. Arnavudluk’da İpek dağlarından gelüp nehr-i Klab ile bir olup iner, nehr-i Morava’ya mahlût olur. Bu kal‘aya bu diyârlarda Kosova Mitroviçesi derler. Birine dahi Sirem Mitroviçesi derler, ammâ anın kal‘ası harâbdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Ve bu kal‘a-i Mitroviçse’ye bir ok menzili ba‘îd,

Ziyâret-i Mustafâ Baba: Tekyesinde fukarâ-yı Bektaşiyânı var, ba‘zı âyende vü revendegân konar ve bu tekyeye muttasıl,

Evsâf-ı âhirü‘l-hudûd-ı kasaba-i İzevçan

Eyâlet-i Bosna bu mahalde tamâm olup cümle Rûmeli a‘yânlarının yakında olanları bu mahalde paşa efendimize alay-ı azîm ile istikbâle çıkup mübârek-bâd kurbânları kesilüp fukarâlara bezl olundu. Ve paşa efendimiz İzevçan câmi‘inde iki rek‘at namâz kılup fukarâya tasadduklar etdi.

Bu rabta-i ma‘mûre Kosova sahrâsında üç yüz kiremit ile mestûr hâneli ve câmi‘ ve hân u hammâmı ve birkaç fâhir dükkânlı ve hâkim[l]i ve voyvadalı (ve) ma‘mûr kasabadır.

Bosna eyâletinin bir ucu bu mahalde ve bir ucu Karadağlar'da ve bir tarafı Podgoriçse ve Kilimente ve kal‘a-i Kotur'da, bir semti Dobra-Venedik'de ve bir ucu Burun kullesinde ve (…) ve bir ucu Pupuşka ve Pirmorya ve İspilet'de ve bir cânib-i garbda şibenik ve Zadra'da ve semt-i şimâle Zirinoğlu'nda ve bir tarafı Çernik sancağında Kanija ile müşâdır.

Ve bir tarafı Pojega ile müşâdır ve bir semti Budin eyâletiyle ve bir ucu İzvornik'de Sirem sancağıyla müşâdır ve cânib-i şarkîsi Rûmeli Alacahisârı‘yla müşâdır ve bir ucu bu kıble semtinde bu İzevçan'da ve Vuçitrin sancağıyla müşâ bir sevâd-ı mu‘azzam eyâlet-i kebîrdir kim bunda ola[n] kal‘alar bir diyârda yokdur.

Evvelâ Bosna eyâletinde yedi sancak içre olan kılâ‘ların neferâtlarına Bosna defterdârının ulûfe verdiği yüz yetmiş altı pâre kılâ‘ları beyân eder

Evvelâ cânib-i şimâlde Çernik sancağında olan kılâ‘lardan kal‘a-i Çernik ve kal‘a-i Velika ve kal‘a-i Belusitina ve kal‘a-i Pakriçse ve kal‘a-i Serçe ve kal‘a-i Ostobçaniçse ve kal‘a-i Dobrakuga ve kal‘a-i Jabça ve kal‘a-i Zagrab ve kal‘a-i Hüseyin ve kal‘a-i Lunçarik ve (–)

Ve Pojega serhaddi kal‘aların beyân eder

Kal‘a-i Vokin ve kal‘a-i Virovotiçse ve kal‘a-i Maslovin ve kal‘a-i Pojega ve kal‘a-i Rahoviçse ve kal‘a-i Valpova ve kal‘a-i Ösek ve kal‘a-i Yakova ve kal‘a-i Burut ve kal‘a-i Gıradişka ve kal‘a-i Yasanoviçse ve kal‘a-i metîn Dobniçse ve kal‘a-i Kosdaniçse ve kal‘a-i kavî Koknovi ve kal‘a-i Bihke ve kal‘a-i Polihnik ve kal‘a-i Bilay.

Kırka sancağı kal‘alarıdır

Kal‘a-i Odvina ve kal‘a-i Lika ve Yenihisâr ve kal‘a-i Siska ve kal‘a-i Korpa ve kal‘a-i Oburça-i bâlâ ve kal‘a-i Oburça-i zîr ve kal‘a-i Budak ve kal‘a-i Dereslak ve kal‘a-i Zirin ve kal‘a-i Karım ve kal‘a-i Velim ve kal‘a-i Rakpinçe ve kal‘a-i Korlad ve kal‘a-i Rojay.

Zadra cânibinde olan Kırka sancağı kal‘alarıdır

Kulle-i Porolok ve kulle-i Baba Ahmed ve Zadvorya kal‘ası [ve] Omiş kal‘ası ve kal‘a-i Sin [ve] kal‘a-i Kilis, kâfirde kaldı ve kal‘a-i Trogır ve kal‘a-i İspilet kâfirde kaldı ve Kamin kal‘aları ve kal‘a-i Verlika, bu mezkûrlar Kilis hâkindedirler ve kal‘a-i Kinin, Kırka sancağı tahtıdır ve kal‘a-i Nadin ve kal‘a-i İsgıradin ve kal‘a-i Sedd-i İslâm ve kal‘a-i İvarina ve kal‘a-i Karin ve kal‘a-i Posadarya ve kal‘a-i Zemonik ve kal‘a-i Ozrin ve kal‘a-i Porodin ve kal‘a-i Kotarlar ve kal‘a-i Zadra, kâfirindir ve kal‘a-i Zemonik ve kal‘a-i Tin ve kal‘a-i Virene ve kal‘a-i Ustorviçe ve kal‘a-i Karaorman ve kal‘a-i Hilevne, Kilis hâkidir ve kal‘a-i Gılamuc ve kal‘a-i Ribniçse, kurb-i şibenik ve kal‘a-i

Mandalina ve kal'a-i Marina, kurb-i şibenik ve kal'a-i Kaminkrad ve kal'a-i Dirniş ve kal'a-i Solin.

Ve andan {Sarây sancağı}

Kal'a-i harâb Duna ve kal'a-i harâb Kelp ve kal'a-i Akhisâr ve kal'a-i Vinçaz ve kal'a-i Yayiçse ve kal'a-i Gölhisâr ve kal'a-i Banyaluka ve kal'a-i Notyak ve kal'a-i Travnik ve kal'a-i Voçets ve kal'a-i Sarây ve kal'a-i Viseko ve kal'a-i Vişegrad. Bunlar Sarây sancağı kal'alarıdır, tamâm. Kal'a-i Gılana(?) ve kal'a-i Sokol ve kal'a-i Serebreniçse ve kal'a-i Kolşat ve kal'a-i İzvornik ve kal'a-i Tuzla ve kal'a-i Kastel ve kal'a-i Beline ve kal'a-i Raça, İzvornik kal'aları tamâm oldu.

Hersek sancakların beyân eder

Kal'a-i Loboşka ve kal'a-i Pirmorya ve kal'a-i İmoçka ve kal'a-i Koniçse ve kulle-i Lipete ve kal'a-i Mostar ve kal'a-i Bulgay ve kal'a-i Poçetel ve kal'a-i Gabele ve kal'a-i Norin ve kal'a-i Korpi ve ***[168a]*** kal'a-i Prezor ve kulle-i Islene ve kal'a-i {Mirsençe} Dobra-Venedik kâfirindedir ve kal'a-i Nova ve kulle-i Rosa ve kal'a-i Kombor ve kal'a-i Risna ve kal'a-i Verika ve kal'a-i Perast, kâfirde kaldı ve kal'a-i Kator, kâfirde kaldı ve kal'a-i Kilimente, Arnavud'da kaldı ve kal'a-i Podgoriçse, Arnavud'da kaldı ve kal'a-i Kılebuk, âsî dağlar içre ve kal'a-i Pive ve kal'a-i Nikşik ve kal'a-i Bankân ve kal'a-i Zatarnak ve kal'a-i Durobnak ve Gaçka sahrâsında kal'a-i Gülüc, bizimdir ve kasaba-i Lubin ve kasaba-i Istolça ve kasaba-i Nevesin ve kasaba-i Oluk ve kal'a-i Yelec ve şehr-i Foça ve kasaba-i Ustikolina ve kasaba-i Çaniçe ve şehr-i Taşlıca ve kal'a-i Mileşova ve kasaba-i Prepol ve kal'a-i Kovin ve kasaba-i Ruda'nın içinden akan Lim suyunun karşu cânibi Ostarı Ulah hâssı ki bostâncıbaşılar hükmündedir.

Rûmeli eyâleti hâkiyle müşâ olan kal'alar kim mukaddemâ zikri sebkat eden kal'a-i Baniska ve kal'a-i Kızlar ve kal'a-i Mitroviçse nâmân kal'alarda Bosna eyâletinin yedi aded sancağı kal'aları dahi bu arada tamâm olunup,

Rûmeli eyâleti kurâ vü kasabâtları ve kılâ' [u] şehirlerin beyân eder

Evvelâ, ibtidâ Rûmeli hükmünde zikr olunan kasaba-i İzevçan'dan kalkup cânib-i kıbleye Kosova sahrâ-yı bî-pâyânı içre 7 sâ'atde,

Evsâf-ı (–), ya'nî livâ-i kadîm kal'a-i Vuçitrin

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Sırf krallarıdır. Sene 792 târîhinde bizzât Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Ba'de'l-feth bir dahi küffâra cây-ı amân olmasın içün kal'ası münhedim olunup hâlâ temelleri zâhir ü bâhirdir. Rûmeli eyâletinde sancakbeği tahtıdır. Beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (–) akçedir ve livâsında (–) ze'âmetdir ve (–) aded tîmârdır.

Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır. Bu tâ'ifelerin kanûn üzre cebelüleri ile beğinin askeriyle cümle dörd bin asker olur. Müftîsi ve nakîbi ve yüz elli akçe pâyesiyle kadısı ve (–) aded nâhiye kurâları var. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc ağası ve a'yân [ü] eşrâfları vardır. (–) (–) (–)

Cümle (–) aded mahallâtdır. Evvelâ şühedâ mahallesi, Alaybeğzâde mahallesi, Eski mahalle, Yukaru mahalle, Aşağı mahalle, ma'lûmum bunlardır.

Ve cümle (–) aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremit örtülü iki bin ma‘mûr hâne-i vâsi‘lerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre Eski câmi‘ Hudâvendigâr evkâfıdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese ve tekyeleri ve mektebleri ve müte‘addid hânları ve mahkeme kurbunda bir kesîf hammâmı var, ammâ çârsûsu azdır. Bezzâzistânı ve me’âkil-i imâreti yokdur, ammâ her hânedânlarında âyende vü revendeye ni‘metleri mebzûldür.

Cezîre-i Girid fethi açılmazdan mukaddem bu şehir içre yüz elli hânedân sâhibi a‘yân [u] kibâr sarâyları kapanmışdır. Hâlâ anıniçün bu şehir harâba yüz dutmuştur, ammâ inşâ’allâh yine amâr olur, zîrâ Kosova gibi mahsûldâr zemîn-i vâsi‘atü‘l-aktâra vâki‘ olup âb [u] havâsı latîfdir, zîrâ zemîni Novaborda dağları dâmeninde bâğ u bâğçeli şehr-i garîbdir.

Nehr-i Klab, sahrâsından cereyân eder. İbtidâ tulû‘u Arnavudluk’dan gelüp mezkûr Mitroviçse kal‘ası dibinde nehr-i (–) mahlût olup andan nehr-i Morava ile nehr-i Tuna’ya munsabb olur.

Bu şehir halkı cümle Rûmeli kavmidir. Çokluk lisân-ı Bosnevî tekellüm etmezler. Ekseriyyâ Arnavud lisânın ve Türk lisânın tekellüm ederler. Cümle çuka esvâblar geyüp serhadli kürk ve semmûr alçak tâclı kırmızı kalpak geyüp kalpağın kürkün çevirüp kalpakları kenârında siyâh dârâyî pervâzları görünüp teybend kuşak ve kortela varsak bıçak taşıyup kırmızı sıkma gümüş kopçalı çakşırlar ile kubâdî nâzük pabuç geyerler kim eyâlet-i Rûmeli insânı böyle libâs-ı fâhirelerdir.

Bu şehirden kalkup cânib-i kıbleye Kosova sahrâsı içre nehr-i Klab kenârıyla giderken,

Evsâf-ı türbe-i pür-envâr ziyâretgâh-ı sa‘îdü’ş-şehîd Gâzî Hudâvendigâr
tâbe serâhu kaddesenâllâhu bi-sirrihi’l-azîz

Nehr-i Klab kenârında beyâbân içre kalmış bir kubbe-i âlî içinde mübârek kalb-i şerîfleri ve cemî‘i ahlat-ı fazalâtları bu mahalde sene 852 târîhinde ceng-i azîm olup bâlâda tahrîr olduğu üzre menkûs Koblaki nâm la‘în ü bî-dîn böyle bir pâdişâh-ı Cem-cenâbı şehîd edüp batn-ı şerîfin yardıklarında cemî‘i yürek ve böbrek ve ciğer ve kalbin bu mahalle defn edüp ba‘dehû bu kubbe-i ulyâyı Yıldırım Bâyezîd Hân binâ etmişdir.

Devlet-i Âl-i Osmân’da (–) aded ceng-i azîm olmuşdur. Evvelâ biri bu Kosova cengidir. Biri Yıldırım Hân cengidir.

Biri Ebü‘l-feth ***[168b]*** pederi Koca Murâd Hân’ın Eflâk ve Boğdan ile Varna kurbunda Uğraşderesi cengi.

Biri de Ebü‘l-feth’in Erzurûm kurbunda Tercan ovası içre Azerbaycân pâdişâhlarından Sultân Uzun Hasan cengi ki târîhi:

“Butlânu keydi’l-hâ’inîn” [80]dir, sene (–)

ceng-i azîmdir.

Biri de sene (–) târîhinde şâh İsmâ‘îl ile Selîm şâh’ın Çaldıran cengi ibretdir.

Biri de sene (–) târîhinde Süleymân Hân’ın Mohaç gazâsında yedi kerre yüz bin kâfir katl olup Vilagoş Kral mürd oldu.

Biri de sene (–) sâlinde Egre kurbunda Hırıştoş yaylası cengi, bunda da yedi kral gâ’ib olup yedi kerre yüz bin kefere-i fecere mürd oldular.

Hamd-i Hudâ mezkûr olan yedi aded gazâlarda cümle küffâr kralları mürd olurlardı, lâkin ancak bu Kosova cenginde ba‘de’l-ceng âsûde-hâl mahallinde hîle ile Gâzî Murâd Hân şehîd olup kalb-i şerîfi bu türbe-i mehbat-ı pür-envârda kalup mübârek cesed-i şerîfleri hâlâ Bursa’da Eski Kaplıca nâm mahalde câmi‘-i kebîrinin sâhasında bir kubbe-i âlî içinde medfûndur kim ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Ammâ garâ’ib bunda kim bu Kosova’daki kubbesine girirken efendimiz Melek Ahmed Paşa’nın bile dâmeni necâset ile mülevves oldu. Meğer cemî‘i re‘âyâ kefereleri etrâf kurâlardan Priştine ve Vuçitrin şehirlerine bâzârlığa giderken ihânet içün bu türbeye girüp tebevvül ü tagayyuz ederlermiş. Melek Ahmed Paşa bu bed-râyiha ve muzahrafâtları görünce gazab-âlûd oldu.

Hakîr eyitdim: “Sultânım bu pâdişâhı şehîd eden menkûs kâfir ise karşu dağda bir manastır içinde cevâhir kandiller ile misk ü amber-i hâm râyihalarıyla mu‘attar bir kubbe-i müzeyyen içre yatup bu kadar ruhbân huddâmları var ve bu kadar evkâfları var kim subh u mesâ bu kadar yüz kefere ve müslimler gelüp mihmân olur giderler, ammâ bu bizim gâzî pâdişâhımızın ne türbedârı ve ne evkâfı olmadığından cemî‘i küffâr gelüp ihâneten tağavvut ederler. Gerekdir kim cemî‘i etrâf kurâlar kefereleri gelüp yine anlar bu kubbeyi tathîr edüp amâr edesiz. Ve İzevçan hâssından bir yük akçe ile amâr edüp etrâfın kal‘a-misâl dîvâr çeküp bir türbedâr ehl [ü] ıyâliyle ta‘[y]în edesiz” dediğimde, âhâlî-yi vilâyete iki kîse guruş verüp cümle kurâ keferelerine kubbeyi tathîr edüp bir haftada etrâf-ı kubbeye bir yüksek dîvâr çeküp bir âlî kapu etdi kim atlılar girmeye ve beş yüz meyve dırahtı diküp bir âb-ı hayât kuyu hafr edüp ehl [ü] ıyâliyle bir türbedâr ta‘[y]în eyledi kim,

“Anda sâkin olup İzevçan voyva[da]sından vazîfe-i mu‘ayyenesin alup türbe-i pür-envârda olan ibrişim haliçe ve şam‘dân u buhûrdân ve gülâbdân ve kanâdilleri görüp gözede” deyü a‘yân-ı vilâyeti bu vakfullâha nâzırü‘n-nuzzâr ta‘yîn edüp bir hayrât-ı azîme oldu. Hâlâ ziyâretgâh-ı hâss u âmdır, *rahmetullâhi aleyh,*

Ve bu türbe-i pür-envâr dibinde,

Ziyâret-i cebbâne-i şühedâ: On binden mütecâviz kibâr-ı şühedâdırlar. Ve Alemdâr Baba ve şeyh şehîd İlyâs Dede ve Timurtaş Paşazâde Yasavul Beğ ve niçe bin şühedâlar dahi medfûnlardır. (–) (–) (–) (–) (–) Anları ziyâret edüp yine cânib-i şarka gidüp,

Evsâf-ı (–) (–), ya‘nî (–) kal‘a-i Priştine

Lisân-ı Latince (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Sırf krallarıdır. Fâtihi yine sene 792 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr’dır. Ba‘de’l-feth kal‘ası münhedim olmuşdur. Rûmeli eyâletinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle şerîf kazâdır. (–) aded nâhiye kurâlarından

kadılara ber-vech-i adâlet beş kîse hâsıl olur.

Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve a‘yân [ü] eşrâfı gâyet çokdur. şehri Kosova sahrâsının poyraz cânibine vâki‘ olmuş cümle (–) aded mahalledir.

……………. (3/4 satır boş)………………..

Ve cümle iki bin altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ serâpâ kiremitli vâsi‘ havlılı ve bâğ-ı İremli ma‘mûr u müzeyyen hânedân-ı zîbâlardır.

Cümleden Koca Bodur Alaybeği sarâyı ve Mahkeme sarâyı (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle on iki mihrâbdır. Altısı cum‘adır. Evvelâ çârsû içinde

……………. (1.5 satır boş)………………..

Mâ‘adâ mesâciddir.

Cümle medâris-i âlimân (–) (–) (–) (–).

Ve dârü‘l-hadîs-i müfessirân (–) (–) (–) (–) (–)

Cümle mekteb-i tıflân (–) (–) (–) (–) (–).

Ve tekye-i dervîşân (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle çeşme-i âb-ı revân (–) (–) (–) (–) (–).

Ve cümle sebîl-i cân-sitân (–) (–) (–) (–)

Ve cümle hân-ı hâcegân on bir aded hânlardır, ammâ târîh-i hân-ı Hacı Beğ

Dedi târîhini lafzen târîh

Bin otuz ikide **[169a]** yapıldı bu hân

Sene 1032

Ve çârsû içinde birkaç hânları dahi var, ammâ kurşumlu imâretleri yokdur. (–) (–) (–) (–)

Ve cümle (–) aded hammâmlardır. Cümleden çârsû içre Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed Hân hammâmı hâlâ ziyâretgâh hammâmdır, zîrâ sağ cânibinde olan halvetde kibâr-ı evliyâullâhdan biri halvetde halvet-i erba‘în çıkarup ve du‘â etmiş kim,

“İlahî bu halvete giren hasta girse şifâ bula” buyurmuşlar. İlâ hâze’l-ân ol halvete marîz girse bi-emrillâhi Te‘âlâ şifâ bulur. Çârsû içinde Eski hammâm dahi havâsı ve binâsı hûb u müferrah ü dil-küşâdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve cümle üç yüz aded dekâkînlerdir, lâkin kârgîr binâ bezzâzistânı yokdur. şehrine göre dükkânları azdır, ammâ yine her şey mevcûddur.

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûh müstesnâ cüvânları var kim diyâr-ı Rûm’da meşhûrdur.

Ve bâğ u bâğçesi firâvândır. Memdûhâtından üzümü ve emrûdu (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve a‘yân [u] eşrâfları gâyet garîb-dost ve çerâğ sâhibleri olup bay u gedâya ve pîr [u] cüvâna ni‘metleri mebzûl olup her gece müsâfirsiz olmazlar.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan kalkup,

Menzil-i karye-i Dobroten: Lisân-ı Latince (–) (–) demekdir. Beş yüz hâneli ma‘mûr u müzeyyen ve mahsûldâr serbest ze‘âmet köyüdür. Andan yine cânib-i şarka gidüp,

Evsâf-ı (–) (–), ya‘nî (–) (–) kal‘a-i Kaçanik

Sebeb-i tesmiyesi oldur kim şehr-i Üsküb’ü bir kerre Arnavud eşkıyâları basup kaçarlar. Bu mahalle gelüp karâr-dâde olam zann edüp cümle kaçanları bu mahalde kırdıklarıyçün kaçanlardan galat Kaçanik derler.

Ba‘dehû bu boğaz ağzına nehr-i Lipense kenârında sene (–) târîhinde Fâtih-i Yemen Sinân Paşa şekl-i murabba‘ seng binâ bir sûr-ı ra‘nâ binâ edüp dâ’iren-mâdâr cirmi sekiz yüz adımdır, ammâ bir dere içinde vâki‘ olmağile etrâfında havâlesi çokdur. Dizdârı ve elli aded neferâtları ve iki topu ve bir kapusu var.

Derûn-ı hisârda kırk elli neferât hâneleri var, gayrı imâret yokdur, ammâ taşra varoşu yüz aded hâneleri var, cümle kiremit örtülü ve bâğçeli evlerdir.

Ve bir müferrih câmi‘inin atebe-i ulyâsı üzre târîhi budur:

Vallâhi Dâ‘î dedi târîhin

Ma‘bed-i hûb makâm-ı Mahmûd

Sene 1003

Ve bir tekye-i dervîşân-ı Bektaşîyânı var. Ve bir mekteb-i sıbyânı var. Ve bir hân-ı azîmi var, kayalar dibinde vâki‘ olmuş.

Ve bir küçük hammâmı var, ammâ çârsû-yı bâzârdan bir alâmet yokdur, zîrâ şehr-i Üsküb yakındır.

Ve bu Kaçanik’den akan nehr-i (–) bu dereler içre cereyân ederek Gâzî İsâ Beğ kemerleriyle cereyân ederek inüp şehr-i Üsküb’ün hân u câmi‘ u hammâm u medreselerine taksîm olur azîm hayrâtdır.

Ve bu Kaçanik başka kazâdır kim yüz elli akçe pâyesiyle Üskübî Veysî Efendizâde’ye mü’ebbeden ihsân olunmuşdur ve Üsküb sancağı voyvadalığıdır.

Andan kalkup Üsküb yolu üzre **ziyâret-i Kırklar makâmı**. Andan (–) sâ‘atde,

Evsâf-ı ravzatü‘r-riyâz-ı büldân, ya‘nî kal‘a-i Üsküb-i merâm-ı cihân

Niçe gûne vech-i tesmiyesi vardır, ammâ hîn-i fetihde yedi küp altun bulunup Gâzî Evrenos Beğ ”Üst küpden alın” demek ile kal‘a feth olup, üst küpden galat-ı meşhûr Üsküb derler, ammâ lisân-ı Latince ismi (–) (–) ‘dir. Ba‘zı müverrihân-ı Rûm ân Merzibûm kal‘a-i Mazenderân-ı Rûm derler. Bânîsi tâ Hazret-i İsâ asrında Sırf Destpot kralları binâsıdır.

Ba‘dehû Âl-i Emeviyyûn asrında Cebel-i Elheme Dukat dağlarına gelüp sâkin olarak tenâsül bulup Arnavud tâ’ifesi olup Pirizren ve Dukagin ve Anik ve Kalkandelen’den gelüp bu kal‘a kavm-i Arnabud Surûb ve Bulgar ellerinden alup mutasarrıf oldular. Tâ sene (–) târîhinde Selânik ve Sofya câniblerine Arab’dan dönme Arnavudlar her tarafa şebhûnlar edüp yeni feth olmuş Âl-i Osmân diyârların hasârete başladıklarında, târîh-i mezbûrda Yıldırım Bâyezîd Hân fethidir. Be-dest-i Gâzî Evrenos Beğ. Ba‘dehû Yıldırım Bâyezîd Hân bu cây-ı müferrihin âb [u] havâsından hazz edüp gâh taht-ı sânî Edirne’de ve gâh bu şehr-i Üsküb’de meştâ edüp etrâf-ı diyârlara şebhûnlar edüp feth [u] fütûhâtlar ederdi.

Hâkimlerin beyân eder: Evvelâ Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır, lâkin niçe kerre iki tuğlu mîr-i mîrânlara sadaka olunup beş yüz asker ile hükûmât edüp me’mûr olduğu sefere gider. Ber-vech-i adâlet on sekiz ve yigirmi kîse hâsıl olur.

Paşasının taraf-ı pâdişâhîden kanûn üzre hâssı 240.000 akçedir. Livâsında ze‘âmet 15 ***[169b]*** ve tîmârı 255’dir. Bu tâ’ifenin üç bin akçede bir cebelüleriyle ve paşaları askeriyle cümle beş bin asker olur. Alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı vardır ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı vardır. Kanûn-ı pâdişâhî üzre beş yüz akçe mevleviyyetden bir akçe eksik mevleviyyetdir, zîrâ mansıb-ı âlîdir. Cümle nevâhî ve kurâları üç yüz altmış aded ma‘mûr ve musanna‘ kurâlardan mollasına adâlet üzre yigirmi kîse-i Rûmî olur ve taht-ı hükûmeti cümle kırk altı pâre kazâ yerdir. İnşâ’allâh cümle kazâları da mahalleriyle tahrîr ederiz ve şehir içre iki yerde mahkemesi vardır. Büyük mahkeme ile üç aded mahkemedir ve ayak nâ’ibiyle beş aded niyâbetdir.

Bir hâkim[i] dahi sipâh kethüdâyeridir, zîrâ a‘yân-ı sipâhânı çokdur ve bir hâkimi dahi yeniçeri serdârı Koca Ağa’dır. Yeniçerisi ise şehri mâl-â-mâl etmişdir ve bir hâkimi dahi kal‘anın dizdâr ağasıdır kim üç yüz aded neferâtlara ve hisâreri ve gönüllü azeb-i hisâra mâlikdir. Bu tâ’ife beher sene vazîfe-i mu‘ayyenelerin Kıratova gümüşhâne emîninden ulûfelerin alır.

Ve bir hâkimi dahi Üsküb nâzırıdır kim Kıratova’dan gayrı niçe yerde gümüş ve demir me‘âdinlerine mutasarrıf olup yetmiş yük akçe iltizâmdır. Zamânımızda Mahmûd Paşa başka emîn-i hâkim idi.

Ve bir hâkimi dahi harâc ağasıdır kim bu sancakda elli yedi bin harâcdır.

Ve bir hâkimi dahi cebecibaşıdır kim bu nevâhîlerde güherçile ma‘deni dahi olup bârûd-ı siyâh hâsıl olur.

Ve bir hâkimi dahi şehir kethüdâsıdır kim cümle işler andan mes’ûldür.

Ve bir hâkimi mi‘mâr ağadır kim kal‘anın ve cemî‘i cevâmi‘ ve hân ve hammâm ve imârâtların ta‘mîr ü termîmi andan mes’ûldür.

Ve bir hâkimi muhtesib ağadır. Mîrî mâl verir.

Ve bir hâkimi bâcdârdır. Cemî‘i kârbân metâ‘larından bâc alır, ammâ bu şehirde gümrük yokdur, zîrâ Selânik’de ve Bosna’da ve Belgrad’da gümrük alınır. Bu mezkûr

şehirlerin tâ ortasına vâki‘ olup bu Üsküb’de dahi gümrük alınsa bâzergânlara müşkil olur. Bu mahalde cümle hâkimân-ı Üsküb tamâm oldu.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i şehr-i Üsküp-i hûb

Nehr-i Vardar-ı azîm içinden cereyân edüp bu şehrin yemîn ü yesârında bir vâsi‘ musattah çemenzâr ve gül [ü] gülistân ve bâğ u bostânlı zemîn-i çemenistânın Tiran bayırları cânibi ki nehr-i Vardar’ın semt-i garbında kal‘a olduğu bayırlar üzre niçe bin kârgîr imârât-ı garâ’ibler ile ârâste ve binâ-yı müzeyyenler ile pîrâste olmuş bir sevâd-ı mu‘azzamdır kim zeyn olup durur.

Der-ayân-ı aded-i mahallât-ı büldân: Cümleden yetmiş aded esmâ-i mahallâtdır. (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Meşhûr mahallâtları bunlardır.

Manzara-i eşkâl-i kal‘a-i Üsküb-i mahbûb: Müverrihân-ı Rûm bu kal‘aya kal‘a-i Mazenderân-ı Rûm dediklerinin aslı hîn-i savaşda derûn-ı hisârda yigirmi bin güzîde Acem Mazenderânîsi gibi Arnavud tüfeng-endâzı olup Gâzî Evrenos Beğ ile pey-der-pey yedi ay savaş-ı perhâş edüp âhirü‘l-emr seyf-i Muhammed urulup yürüyüş ile feth olduğundan cümle cevâmi‘lerinde hatîb minbere kılıç ile urûc edüp hutbeyi tilâvet eder. Hâlâ iki kat bir hisâr-ı üstüvâr-ı hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn binâ-yı kadîm ve sûr-ı azîm bir rabât-ı müzeyyen ve bir belde-i medyendir kim refî‘ü‘l-beyân ve halkı cümle azîmü’ş-şândır.

Cümle rûy-ı dîvârı seng-i tıraş ile mebnî ve mücellâ ve musaykal ahcârât-ı hârâlar ile inşâ olunup her taşında olan letâfet ve zerâfetdeki tasarrufları bir diyârda temâşâ etdiğimiz kılâ‘ların birinde yokdur. Hattâ üstâd-ı mühendisîn var makdûrun sarf edüp arz-ı ma‘rifet sarf etdiğin ayân ü beyân etmekiçün ol bennâ-yı bânî rûy-ı dîvâra ve pâk-i tâb-ı devâreye eyle tasarruflar, eyle zıhlar ve gilviler ve medîneler edüp ol seng-i hârâları gûyâ kalem-tırâş ile alçı oyar gibi münakkaş oyup gûyâ Nakkaş Fahrî gibi kâğızbürlük edüp her tasarrufların sihr-i i‘câz edüp atlas-ı felekde eyle bir kârgirlik mermer-bürlüğü bir mi‘mâr-ı selef etmemişdir. Meğer Atina şehrinde Eflâtûn İlahî dershânesi kim hâlâ Ebü‘l-feth câmi‘idir, eyle tasarruflar meğer bu câmi‘de ola. Ve’l-hâsıl bu kal‘a-i Üsküb şehrin vasatında şekl-i muhammes şeddadî binâ-yı mukavves kal‘a-i bâlâdır kim cânib [u] etrâfında dîvârlarının kaddi kâmil elli zirâ‘-ı âlîdir ve cümle yetmiş aded ebrâc-ı kavîler ile ârâste ve iki bin aded dendân-ı bedenler ile pîrâste olmuş rabât-ı müzeyyendir ve cânib-i kıbleye mekşûf üç kat demir kapuları var kim her bâb-ı mu‘allâların mâbeynlerinde nigehbânlar ile ***[170a]*** mâl-â-mâl olduğundan mâ‘adâ her bâb arasında rûy-ı dîvârda gûnâ-gûn âlet-i silâhlar ile yemîn ü yesâr dîvârları bezenmişdir.

Ve bu kal‘anın aslâ havâlesi yokdur. Gâyetü‘l-gâye mürtefi‘ kayalar üzre vâki‘ olup cümle sahrâ nümâyândır ve gâyet ma‘mûr fezâ-yı âbâdândır.

Ve kal‘anın mağrib tarafı nehr-i Vardar cereyân edüp hattâ kal‘adan kayalar içre yer altından üstâd Ferhâdlar yol kesüp nehr-i Vardar’dan su alınır azîm su kullesi var. Bu taraf gayyâ-misâl uçurum olduğundan aslâ handakı yokdur ve olmak da muhâldir, ammâ

kal‘anın maşrık tarafı ve kıble tarafı ve şimâl tarafında kesme kaya handak-ı amîki vardır ve bu tarafda kapu önünde handak üzre haşeb cisri var. Ba‘zı zamân cisri makaralar ile nigehbânlar kaldırup kapu önüne siper ederler ve bu kapunun atebe-i ulyâsı üzre kal‘anın ta‘mîr ü termîmine târîhi budur:

Murâd ibn Mehemmed Hân, sene hamsîn semâne mi’e’de amâr olunmuş, ammâ bu kapunun burc [u] bârûsu gâyet metîn ve musanna‘dır.

Ve derûn-ı hisârda cümle yüz mikdârı bâğçesiz neferât hâneleri ve anbârları ve cebehâne hazîneleri var, ammâ iç el olmak ile cebehânesi ve topları azdır.

Sitâyiş-i sarây-ı kibâr [u] a‘yân ve gayrı ünâs-ı hânedân: Cümle on bin altmış aded tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hânedân-ı ra‘nâlardır kim serâpâ bâğ-ı Merâm misilli kırmızı kiremitler ile müzeyyen ve ma‘mûr hânedân-ı zîbâlardır. Cümleden Mahmûd Paşa sarâyı ve Emîr Paşa sarâyı ve Koca Serdâr sarâyı ve Sıçanzâde sarâyı

……………. (1.5 satır boş)………………..

Ma‘lûmum olan sarâylar bunlardır.

Evsâf-ı cevâmi‘hâ-yı selâtîn-i Âl-i Osmân ve gayrı ehl-i ihsân: Cümle sağîr ü kebîr ve buk‘a ve mesâcid yüz yigirmi mihrâbdır, ammâ kırk beşi salât-ı Cum‘a edâ olunur câmi‘-i selâtîn [ü] vüzerâ ve a‘yân [u] kibârdır. Evvelâ Sâ‘at kullesi dibinde bâlâda Hünkâr câmi‘i târîhidir:

“*Sultân Murâd bin Mehemmed Hân tâbe serâhumâ fî sene erba‘în semâne mi’e*“dir.

Ve dahi aşağı şehir içre câmi‘-i Yahyâ Paşa kim vezîr ve dâmâd-ı Sultân Bâyezîd-i Velî‘dir, *kuddise rûhuhu*.

Anın câmi‘-i münevveresinin bâb-ı ulyâsı kemeri üzre celî hat ile târîh-i manzûmudur:

Leyse’l-vegâ Paşa ellezî

Kad sara ve ismuhu Yahyâ

Bi’l-hayri ammere câmi‘ân

Li’l-âbidî ve’s-sâcidî

Lemmâ semi‘tü itmâmehu

Fî sâ‘atin müberreketin

Fî târîhihi

Lillâhi hâze’l-mescidî Sene (–)

Bir kubbe-i mînâya ve bir minâre-i ulyâya mâlikdir kim kubbesi meğer İslâmbol’da Ayasofya kubbesi ola ve minâresi gerçi bir şerîfedir, ammâ misli meğer Niksâr şehrinde Melik Gâzî câmi‘i minâresi ola. Tâ bu mertebe bir serâmed bâng-ı Muhammedî makâmıdır. Hattâ üstâd-ı bennâ icrâ-yı ma‘rifetin beyân içün bu câmi‘in harem-i azîminin tâ vasatında çınar ve servi dırahtları sâyesinde bir müdevver havz-ı musanna‘ inşâ edüp

çeşm-i ibret hîrelenir bir havz-ı şâfi‘îdir. Mezkûr minârenin kadehi ne haremde ve ne san‘at-ı tasarruflarda ise bu havz dahi *tâbaka’n-na‘l bi’n-na‘l* ile bir mukarnazlı ve sileli(?) ve gilvili mermer havz-ı ibret-nümâdır, *ve’s-selâm.*

Ve dahi nehr-i Vardar’ın cisr-i kebîri karşusunda Karluzâde câmi‘inin târîhidir:

Mehemmed Beğ irhemnâ yâ erhame’r-râhimîn

Sene (–)

Ve kal‘a önünde Koca Mustafâ Paşa câmi‘inin târîhidir:

“Fî sene tis‘în semânemi’e”

tahrîr olunmuşdur.

Ve dahi Alaca câmi‘ nâmıyla meşhûr bir câmi‘-i pür-nûrdur, ammâ Gâzî İshâk Beğ binâsıdır ve İshâk Beğ oğlu İsâ Beğ câmi‘i dahi gâyet müferrih câmi‘-i selâtîn-misâl ma‘bedgâh-ı zü‘l-celâldir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Sitâyiş-i mesâcid-i muvahhidân: Cümle (–) aded mezkitlerdir. Evvelâ İsâ Beğ mezkidi, mihrâb-ı kadîmdir. İshâk Beğ eynesi dahi kadîmdir. Kepenekçiler buk‘ası (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ma‘lûmum bunlardır.

Der-ayân-ı medâris-i âlimân: Evvelâ Sultân Murâd câmi‘i medresesi, medrese-i Yahyâ Paşa, medrese-i İshâk Paşa, medrese-i İsâ Paşa, medrese-i Mustafâ Paşa, medrese-i Karlızâde, medrese-i Baba Lokmân, medre[se-i] (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr bunlardır.

Der-beyân-ı dârü‘l-kurrâ-i huffâzân: Cümle dokuz aded yerde dârü‘l-kurrâları var, ammâ mahsûs kubâblarıyla mebnî kurrâlar değildir. Cümle selâtîn cevâmi‘lerde şeyhü‘l-kurrâlar vardır, ammâ kırâ’at-i Hafz’dan gayrı Seb‘a ve Aşere ve Takrîb kırâ’atları okunmaz, zîrâ halkı ilm-i hıfza mukayyed olmayup hâfızları yokdur. ***[170b]***

Der-fasl-ı dârü‘l-hadîs-i peygamberân: Bu dahi mahsûs dârü‘l-hadîsleri yokdur, ammâ her câmi‘de sâhib-i hayrâtlar muhaddisînden kimesneler ta‘yîn eyleyüp ilm-i hadîs görülür, ammâ nâdirdir, zîrâ talebe sûhtevâtları eşkıyâ meşreb ilm-i şi‘re mukayyed âdemleri havâyîlerdir.

Der-ilm-i mekteb-i sıbyân-ı ebcedhân: Cümle yetmiş aded mektebdir. Ekseriyyâ câmi‘ler kurbunda birer mektebler mukarrerdir, ammâ cümleden Koca Mustafâ Paşa mektebi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr bunlardır.

Ve tekye-i dervîş-i dil-rîşân: Cümle yigirmi aded mesken-i fukarâ-yı abdâlândır. Cümle[d]en Mevlevîhâne henüz amâr olmağile ma‘mûrdur. Mukaddemâ (–) paşanın hânedânı idi. Melek Ahmed Paşa fermânıyla âsitâne-i Mevlânâ oldu ve tekye-i Lokmân âsitâne-i azîmdir ve tekye-i Baba Meddâh.

……………. (1 satır boş)………………..

Der-vasf-ı çeşme-i âb-ı revân: Cümle yüz on aded çeşme-i aynü'l-hayâtlardır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı sebîlhâne-i Kerbelâ-yı şehîdân: Cümle iki yüz adeddir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-medh-i enhâr-ı azîmân-ı hayevân: Evvelâ şehrin cemî'i imâretlerine taksîm olan kal'a-i Kaçanik'den berü nehr-i Lipense İsâ Beğ kemerleriyle gelüp şehre tevzî' olur. Bu ayn-ı câriyenin mahreci yine Kaçanik dağlarından (–) (–) cem' olup bu şehr-i Üsküb altında nehr-i Vardar'a mahlût olur, billûr-misâl bir âb-ı nâbdır.

Andan nehr-i kebîr Vardar Arnavudluk'da Kalkandelen ve İpek'den ve Pirizren şehirleri dağlarından cem' olup bu Üsküb altından ubûr edüp iner. şehr-i Köpürlü içinden dahi güzer edüp Karaferye kurbunda bir ağaç cisr altından ubûr edüp Selânik kurbunda (–) (–) nâm mahalde Akdeniz'e mahlût olur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-zikr-i çâh-ı mâ-i hânedân: şehr-i Üsküb'ün bu kadar kesret-i aynü'l-hayâtlarına göre cümle 1000 aded âb-ı hayât hânedân kuyuları vardır.

Sitâyiş-i âsiyâb-ı dakîk-i tahhân: Böyle bir sevâd-ı mu'azzamın cânib [u] etrâfındaki kûh-ı dereçeler içre bin aded su değirmenleri var[dır].

Der-beyân-ı hammâm-ı rûşinâ-yı gâsilân: Cümle (–) aded hammâm-ı müferrihlardır. Evvelâ Yahyâ Paşa'ya karîb Kızlar hammâmı, ekseriyyâ avratlar girdiğinden Kızlar hammâmı derler, zîrâ rehrâsta değil, bir mahfî tarîk üzre hammâmdır kim cümle kavm-i nisvân-ı sâhib-isyânlar bu hammâma girirler, zîrâ izdihâm sokaklarda nisâ tâ'ifesi gezmek bu diyârda ayn-ı kabâhatdır.

Ve Boyacılar içinde şengül hammâmı ve Gâzî İsâ Beğ hammâmı, âb [u] havâsı ve binâsı latîf olduğundan rûy-ı dîvârları ve kubbe-i nüh-tâkları aslâ derlemez ve kubâblarından bir katre arak nâzil olmaz, gâyet müferrih hammâmdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

"Bunlardan mâ'adâ bin altmış aded sarây hammâmları vardır" deyü ahâlî-i beled fahirlenirler.

Alâmet-i mihmân-sarây-ı kârbân-ı revân: Cümle yedi yerde müsâfirhâne-i hasbî vardır. Evvelâ tevhâne-i Yahyâ Paşa hasbîdir. Tâbhâne-i Koca Mustafâ Paşa, kârbânsarây-ı Karlızâde, tâbhâne-i İsâ Beğ, tâbhâne-i İshâk Beğ. Bunlar müsâfirhâne-i hasbîlerdir.

Manzara-i hân-ı hâcegîyân-ı tüccârân: Cümle (–) aded hân-ı sevdâgerân-ı berr u bihârdır. Cümleden İsâ Beğ câmi'i kurbunda Mehemmed Ağa hânının târîhidir:

Edüp binâya himmet

Hacı Mehemmed Ağa

Târîh dedi oldu

Hân-ı cedîd-i ra'nâ Sene (–)

Ve Yahyâ Paşa hânı ve İsâ Beğ hânı ve İshâk Beğ hânı (–) (–) (–) (–) bunlardır.

Der-aded-i vekâle-i gurebâ-yı mücerredân: Cümle on üç aded bekâr odaları var, ammâ bunlar kurşumlu binâlar değildir. Cümle ehl-i hıref bekârlar olur.

Der-ilm-i çârsû-yı bâzâr-ı bezzâzistân: Cümle iki bin yüz elli aded kârgîr binâ kemerler ile kubâblı çârsû-yı bâzâr dükkânlarıdır. Cümleden bezzâzlar ve gazzâzlar ve çadırcılar ve haffâflar ve boyacılar ve abacılar ve takyeciler çârsûları gâyet müzeyyen tertîb üzre binâ olunmuş sûk-ı sultânîlerdir kim cümle zokakları pâk kaldırım olup her dükkânda kavanozlar ve hokkalar içre sünbül ve benefşe ve gül ve nesrin ve ***[171a]*** reyhân ve erguvân ve zambak ile her dükkân arûsek olup cümle ehl-i züvvâr ve ehl-i tüccârın demâğları mu‘attar olur çârsû-yı hüsndür. Beyt:

Çârsû-yı hüsn seyr edem serâser hocayım

Bir cefâ dükkânı yokdur hep hüsün-bâzârıdır

fehvâsınca kadir-şinâs ve halîm ü selîm [ve] halûk ehl-i hırefleri vardır.

Ve şiddet-i hârda cümle bâzârı gûyâ serdâb-ı Bağdâd'dır, zîrâ cümle sûkları Bursa ve Haleb gibi serâpâ kab kemerler eylemişdir ve bir bezzâzistânı var kim binâsının vasfında diller kâsır ve kalemler kâsirdir. Hemân gûyâ iki başı demir kapulu kubâblar ile mebnî bir kal‘a-i kavîdir. Cümle hâcegîleri her bâr müsâfirîne buhûr yakup gülâb nisâr eder. Bunda dahi misk ve ribâb ve anber ve amber-i ham ve kâzî ve kâfûr ve sünbül-i Hindî ve sünbül-i Hıtâyî râyihasından âdemin demâğı şıkka olur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-fasl-ı cüsûr-ı azîm-i imâristân: Cümle (–) aded kârgîr binâ cisirlerdir. Cümleden nehr-i Vardar üzre on dörd göz cisrin dördü harâb olup ta‘mîr ü termîmine târîhdir:

Ta‘mîrini görenler bu cisr-i bî-nazîrin

Tahsîn edüp dediler evvelkiden çok a‘lâ

Ta‘mîr olunmak ile yapıldı gönlü halkın

Oldu Hilâlî târîh termîm-i cisr-i bâlâ

Sene (–)

Bir kantara-i vâcibü‘s-seyr Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed'in binâsıdır kim bu cisrin karşu tarafında dahi imâristân-ı şehr-i azîm vardır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Meşhûr pül-i ra‘nâlar bunlardır.

Der-medh-i reng-i rûy-ı eşkâl-i insân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-vasf-ı mahbûbe-i mahbûbân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-zikr-i ahâlî-yi a‘yân [u] kübbârân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-medh-i ulemâ-yı hâzıkân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-fasl-ı mu‘allim-i cerrâh-ı fassâdân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-vasf-ı sulehâ-yı meşâyihân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-na‘t-ı musannifîn-i şâ‘irân: Hâkî Bâyezîd-i Velî şu‘arâsıdır ve Râzî Çelebi dahi Üskübî‘dir kim pâkîze eş‘ârları var. Koca Hasanzâde derler.

Müşerref olduğumuz ihvân-ı zarîfân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Menâkıb-ı mızanna-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-fasl-ı libâs-ı merd-i meydân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-ilm-i kabâ-yı tâ’ife-i nisvân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-vasf-ı esmâ-i merdân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-zikr-i nâmhâ-yı bintân-ı zenân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Esmâ-i gulâm-ı halka-begûşân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân: Evvelâ Yukarukal‘a önünde Hünkâr câmi‘i kurbunda bir mîl-i minâre-vâr bir sâ‘at kullesi var. Sâ‘atin çanı bir konak yerde istimâ‘ olunur bir mehîb sadâlı nâkûsdur. Ve kullesi dahi ibret-nümâ-yı me’nûsdur.

Ve bir ibret-nümâ dahi tâ aşağı şehrin tâ ayne’l-fi‘linde Baba Lokmân nâmında bir ziyâretgâh var. Bir halîm feylesof-misâl hükemâ-yı kudemâdan bir kimesne imiş. İlm-i tılsım ile anda bir kaynak âb-ı hayât kuyu çıkarmış bir âb-ı rakîk bâb-ı kevserdir kim bir

katre nûş eden marîz hayât-ı câvidân mertebesin bulmağa yakın olur.

Garâ'ib bunda kim bu mutalsam ayn-ı zülâl içre niçe kerre yüz bin elvân sağîr ü kebîr mâhîler şinâverlik edüp gelmede ve gitmededirler. Niçe âdemler tefe'ül edüp,

"Eğer benim işim hayr ile itmâm bulursa bu mâhîler benim bezl etdiğim etmeği tenâvül ede ve illâ hayr ile işim râst olmazsa ekmeğim yemeyeler" deyü fâl ederler.

Bi-emr-i Hayy-ı Kadîr niçe ***[171b]*** âdemin nânın yerler. İşi râst gelir. Niçesinin nânına aslâ nazar etmeyüp yemezler. Ol kimesnenin işi dahi ileri gelmezler, ibret-nümâ-yı azîmdir.

Ve bir temâşâ dahi bu uyûnda niçe bin balıklar bir gün görünür kim niçe bininin bağırsakları taşra sarkup kanları akar ve kimi mecrûh ve kimi ölmüş su üzre gezer. Birkaç günden istimâ' olunur kim ya bir kal'a altında ceng-i azîm olmuş veyâhûd kal'a feth olmuş veyâhûd asker-i İslâm münhezim olmuş, bir gûne haberler zuhûr eder, garîb mutalsam temâşâdır.

Niçeler "Bu makâm Hazret-i Lokmân makâmıdır" derler, ammâ Lokmân Nebî Rûm diyârına gelmemişdir. Ancak Lokmân isimli bir hekîm-i hâzık-ı zû-fünûn imiş. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Fasl-ı bî-medh-i kenîse-i Rahib Mığdısiyân: Ermeni ve Rûm ve Bulgar ve Sırf ve Latin ve Yahûdîlerin duyûrları vardır, ammâ Fireng ve Macar ve Nemse'nin kenîseleri yokdur, ammâ bu şehirde Latin çok olmağile Bulgar ve Sırf kenîselerinde bed-âyîn ederler.

Medh-i havâ-yı hûb-ı nesîm-i câvidân: Âb [u] havâsının letâfetinden rîh-i nesîm-i bâd-ı sabâ bu şehre mahsûs olduğundan cümle halkı zindedirler.

Der-vasf-ı ekâlim-i arz-ı büldân: İlm-i usturlab sâhibleri iklîm-i hâmisde bulup arz-ı beledi (–) (–) tûl-ı nehârı (–) (–)

Der-fasl-ı tâli'-i Üsküb-i imâristân: İbn Havkal nakli üzre tâli'-i Üsküb burc-ı sevrde beyt-i Zühre-i türâbîdir. Anıniçün halkı şûhdurlar.

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi'ât: Çuka ve abâyî elvândan oyma münakkaş yasdık ve basma çıt perde işlenir kim diyâr-ı Acem'de olmaz.

Der-ayân-ı kâr [u] kisb-i ehl-i esnâfât: Halkının bir fırkası tüccâr-ı berr [ü] bihârdır. Bir zümresi âvândır ve bir sınıfı ehl-i hırefdir. Biri ulemâ geçinirler.

Der-şi'r-i hubûbât-ı mahsûlât: Kosova'da ve Ofçabolu'da dânedâr buğdayı ve arpası ve bakla ve böğrülce ve kırahı meşhûrdur.

Alâmet-i me'kel-i dâr-ı it'âm-ı imârât: Cümle dokuz aded me'kel-i dârü'z-ziyâfe-i müsâfirîn ve mücâvirînlerdir kim cemî'i âyende vü revende ve ulemâ ve fukarâ-yı mesâkîne subh u şâm ale'd-devâm sofra-i bî-imtinânları bay u gedâya mebzûllerdir. Cümleden Yahyâ Paşa imâreti ve Hünkâr imâreti ve Koca Mustafâ Paşa imâreti ve İshâk Beğ imâreti ve oğlu İsâ Beğ imâretleri dâ'imâ cârî ni'met-i firâvândır.

Der-medh-i ni‘met-i nefîse-i me’kûlât: Ekseriyyâ ziyâfetlerinde yer tennûrunda pişmiş kuzu piryânları ve Vardar balığı kapamaları ve mâhîce ta‘âmları meşhûrdur.

Sitâyiş-i me’kûlât-ı fevâkih-i müsmirrat: Hayevanî elması ve ekmek ayvası ve bardak eriği ve şeftalüsü latîfdir, ammâ at şeftalüsü ola hayât-ı cândır.

Hayât-ı cân-perver envâ‘-ı meşrûbât: Cümleden mümessek bal suyu ve hardaliyyesi ve poloniyyesi ve vişnâbı ve şıra-i duhter-i rezi meşhûr-ı âfâkdır.

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât: Bâcdâr ve şehir kethüdâsı nakilleri üzre cümle yetmiş yedi bin dölüm bâğ vardır ve bir o kadar vakıf bâğlardır.

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı erbâb-ı hâcât: (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Fasl-ı lehce-i mahsûs-ı ahâlî-i ıstılâhât: Halkının ekseriyyâ kelimâtları Rûm ve Arnavud lisânı arasında bir gûne lehce-i mahsûsaları var. Meselâ “Ya biz size demişmiz çelepi efendimize varamız ve anlar pizim efentimizdir”. Bunun emsâli îhâm-ı imâleli kelimâtları var, ammâ başka letâfetdir.

Der-ayân-ı tetimme-i şehrengîz-i ahkâm-ı külliyât: Hattâ şehr-i Üsküb-i pür-hubûb hakkında Dülgerzâde bir kıt‘a etmişdir:

Sırtü‘d-dehre’r-Rûme fi’r-Rûmi

Lâ lâkay[tü] diyâra mahbûbî

Fe bi-avnillâhi kad hasalet

Minyetü‘l-kalbi gayra mahbûbi

Mâ da‘înî ilâ metâ sekebet

Mislü Vardari cennetü Üskûbî

buyurmuşlardır.

Hakkâ pâk şehirdir kim cümle şâhrâhları hemvâr döşeli beyâz kaldırımdır ve a‘yân [u] eşrâf-ı kibârı gâyet çokdur ve mesken-i şu‘arâ ve muhibb-i fukarâ halkı var kim cümle ehl-i zevk ve ehl-i şevk ve ehl-i aşk âşıkân-ı sâdıkânları var.

……………. (6 satır boş)……………….. ***[172a]***

Bâb. şehr-i Üsküb’ün müşâsında olan kılâ‘ları bildirir

şehr-i İpek ve sancağ-ı Dukagin ve şehr-i Pirizren şehr-i müzeyyen Üsküb’ün garbında dağlar ardında birer ikişer konak yer karîb şehirlerdir. Cânib-i kıblesine bir konak kal‘a-i Köpürlü ve iki konak şehr-i İştib’dir ve cânib-i şarkında bir menzilde kasaba-i Kıratova’dır. Bir menzil dahi kal‘a-i Eğridere’dir. (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı
şehr-i Üsküb-i mergûb
nevverallâhu mazcı‘ahumâ
bi-envâri’l-gufrân settârü‘l-uyûb

Ev[velâ] Bâyezîd-i Velî dâmâdı Yahyâ Paşa câmi‘inde vâ‘iz ü nâsıh olan şeyh Lütfullâh yine şehr-i Üsküb'de müştak olup Bâyezîd-i Velî‘ye şeyh dahi olmuş idi. şeyh İlahî-i Simavî‘den cihâz-ı fakrı kabûl edüp Üsküb kal‘ası cebelinde bir zâviye inşâ edüp anda medfûndur, *kuddise sırruhu*.

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Âşık Çelebi: Lokmân Hekîm âsitânesinde medfûndur. Seng-i mezârında târîhi budur:

Âşık sefer eyledi cihândan Sene 979

Ve dahi,

Ziyâret-i sultânü'ş-şu‘arâ Üveys bin Mehemmed eş-şehîr Veysî Efendi

Anadolu beldelerinde medîne-i Alaşehir[de] mütevellid olup bir monlanın mâye-i girân-mâyîsi idi, ammâ tekmîl-i fünûn edüp nûr-ı İlahî oldu ve Devlet-i Âl-i Osmân'da safâ-yı hâtır ile mutasarrıf olmaduğu menâsib-i âlî kalmayup her mansıbı elbette birer gûne risâle te'lîfiyle alırdı. Hattâ *Vâkı‘anâme-i Veysî* nâmıyla bir târîh-i nûrdur, ibn Sultân Ahmed'e edüp kazâ-i Üsküb kendüye mü‘ebbed sadaka olunur.

Ve *Siğer-i Veysî* dahi bir siğerdir kim hakkâ ki Hazret-i Risâlet-penâhı ve cümle Hulefâ'ü‘r-Râşidîn ve Muhâcirîn [ü] Ensârîleri ve cümle Erbâb-ı Suffeleri eyle ta‘rîf ü tavsîf eylemişdir kim hakkâ ki Hâhânî bile eyle bir hilye ve siğer edememişdir. Bir müdevven-i azîm siğerdir, ammâ Kamûs-ı Ahter'i ve Sıhâha muhtâc hummûs-ı Nahşivânî bir kitâb-ı mu‘teberdir.

Ve ilm-i inşâya müte‘allık niçe dîvânları ve ilm-i şi‘rde cihân-ârâ Hamse Dîvânı var kim Hamse-i Nizâmî‘den makbûl dîvândır. Âhir-i kâr Üsküb'de münzevî olup ekser evkâtı Üsküb kazâsıyla geçerdi ve âhirü‘l-emr ömr-i girân-mâyesi dahi Üsküb'de geçdi ve ibtidâ kendüleri Üsküb kazâsı olduklarında Misâlî Çelebi târîh demişdir:

Misâlî şâd olup kevneyn(?) eyledikde dedi târîhin

Yine Veysî Efendi hâkim oldu şehr-i Üsküb'e

Sene 1015

Yedi kerre kazâ-i Üsküb'e mutasarrıf olmuşlardır. Âhir zemzeme-i enfâsı dem-beste-i menâfiz ve menâhir oldu. Sinn-i târîhi "ha, sin" 68 lafzıdır. Baba Lokmân civârında bir merkad-i (…) âşiyânı var ma‘lûm-ı hâss u âmmdır. Mevtine Atâ'î Çelebi târîh demişdir:

Veysî ki olmuşdu nesr-i lugazda bî-bedel

Ta‘yîn-i sâl-i fevtine târîhdir gazel

Sene 1037

Mevlânâ-yı merkûm kadı ve râzî ve fâzıl ve münşî-i dîvân-ı fezâ'il bedî‘ü‘l-abîr harîrü‘t-tahrîr vassâf-ı firdevs-edâ sîr-i cüvân sultân-ı herdü-sezâ idi. Hulâsa-i kelâm, eğer ilm-i inşâda eğer ilm-i lugazda benî Âdem'de vech-i arza eyle bir vücûd-ı nûr-ı İlahî gelmemişdir. Hattâ yüzden mütecâviz risâle ve yüze yetmiş belki dahi altmış aded kasâ'id-

i belîgaları var ve kırk aded mücelled kitâbları var kim her biri cihân-ârâlardır. Husûsan siğeri nazîre kabûl etmez kabîlindendir. Hattâ bu hakîr Üsküdarî Mahmûd Efendi huzûrunda azîzin kendü güftelerinden,

Açıldı çûn bezm-i elest

Devr eyledi peymânesi

Andan içenler oldu mest

Ayılmadı mestânesi

ilâhîsin hoş-elhân ile tilâvet etdiğimde,

Veysî Efendi “Bârekallâh, ne hoş savt-ı hazîne mâlik olur. Bu mahdûmu Hudâ mu‘ammer edüp sa‘âdet-i dâreyne mâlik ede” deyü du‘âdan sonra hakîri Azîz’den su’âl etdikde,

Azîz buyurdular kim, “Bu bizim evlâd-ı ma‘nevîmizdir ve zâkir ve şâkirimizdir. Kalk Evliyâm Veysî Çelebi’nin elin öp” buyurduklarında, hemân kalkup dest bûs edince

Veysî Çelebi eyitdi: “İnşâ’allâh sultânım bu necîb ve reşîd ma‘sûmdan çok ma‘nâ zâhir olup makbûl-i dü-cihân ola” deyü hayır du‘âlar edüp hamd-i Hudâ anların da hüsn-i nazarlarına nâ’il olup, elli seneden sonra şimdi Melek Ahmed Paşa efendimizle Bosnasarâyı mansıbından ma‘zûl olup Rûmeli mansıbına gelirken bu Üsküb nevâhîlerinden Kaçanik nâm kasabaya geldikde Veysîzâde Çelebi ile görüşmek müyesser olmuşdur, ammâ Cenâb-ı Bârî kadirdir kim bu Çelebi’nin pederi Veysî Efendi her ne kadar cihân-ârâ mütebahhirînden füsehâ-yı bulegâ-yı erbâb-ı ma‘ârifden fuzelâ-yı dehr kimesne ise oğlu Çelebi Efendi’nin o kadar aksi bir kelâma kâdir değil, gûyâ mecâzibûndan bir oğuz bülh çelebi idi. Melek Paşa ile görüşmek oldukda hemân samûd abdâlı gibi epsem dururdu. Tâ bu mertebe bir Oğuzcakdır kim müddet-i medîd ömrlerinde kendü pâbûşların bilmek ihtimâli yokdur. Hattâ bir ayağına na‘lın ve bir ayağına ***[172b]*** çizme geyüp gezer ve gâhîce bir yanına sarı ve bir yanına kırmızı papuç geyüp “Bu şey benim kaydımda(?) olmamışdır” ve selâm verseler, “Ya ben ne diyeyim?” deyü yanındaki huddâmlarına su’âl eder ve ismini su’âl edenlere rub‘ sâ‘atde cevâb verir, ammâ yine ulemâ şeklinde pâk libâslar ile mülebbes bir vecîhü‘l-manzar ve müşekkel ak sakallı çelebidir.

Pederi huddâmlarından ba‘zı âdemler kendüyi gözedirler, ammâ tehî değildir. Kendüden niçe keşf u kerâmet mertebesi şeyler âşikâre olmuş. Hemân nazar edelim. Merhûm pederi böyle bir mükessirü‘l-kelâm musannif ola. Evlâdı böyle bir kelâm bilmez ola, acîb sırru’l-ilâhdır. Ve hâlâ çelebi-i merkûm pederinin âb-ı rûyuna Kaçanik kazâsıyla mü’ebbed ihsân olunup anınla kifâflanır böyle bir abdâl-meşreb cândır. Hattâ Melek Ahmed Paşa kırk elli altun ihsân etdikde kabûl etmeyüp tevâbi‘lerine ihsân etdiler. Pederi Veysî Efendi’nin merkad-i âşiyânı pür-nûr ola, *rahmetullâhi aleyh.*

Ve ziyâret-i el-Mevlâ Vâlihî Çelebi: Maskat-ı re’sleri yine şehr-i Üsküb’dür. şeyh Lütfullâh Efendi’nin pây-ı sa‘âdetleri tarafında âsûdedirler. Hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır. Târîh-i vefât-ı Vâlihî:

Ey Hilâlî intikâlin gûş edüp târîhini

Dedim olsun rûh-ı pâk-i Vâlihî'ye Fâtiha

Sene 1009

Diğer târîh-i zîbâ güfte-i Fuzûnî :

Gel berü gir cennete ey Vâlihî Sene 1009

Ziyâret-i şâfi'îzâde: Tımışvâr monlası iken hastalığında vasıyyet edüp, "Benim vücûdum Üsküb şehrinde defn eylen" deyü vasiyyet etdikde, merhûm olup vasiyyetleri üzre huddâmları na'ş-ı şâfi'îzâde'i Üsküb'e getirüp İshâk Beğ câmi'i hareminde medfûndur kim seng-i mezârında târîhi, sene 990 tahrîr olunmuşdur. Ve dahi Üsküb hâricinde Kumanova yolunda,

Ziyâret-i Kurbân Baba ve kal'a içinde ziyâret-i Ca'fer Baba ve Büyük Mezarlık'da bir depe üzre ziyâret-i Gâzî Baba ve çârsû içinde ziyâret-i Baba Meddâh ve Alaca câmi' mezarlığında Parmakkapu dibinde ziyâret-i Deli Beğ ve Hünkâr câmi'i önünde ziyâret-i Gâzî İshâk Beğ ve Baba Meddâh civârında ziyâretgâh-ı Lokmân Hekîm âsitânesinde bınar içre balıklar ile meşhûr ziyâretgâhdır. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

şehr-i Üsküb'ü seyr [ü] temâşâ ve ziyâretler edüp cemî'i ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[']laşup, andan cânib-i kıbleye âbâdân kurâları geçüp,

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i ra'nâ Kumanova: Lisân-ı Sırf üzre (–) (–) (–) demekdir. Üsküb sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır, ammâ ekser eyyâmda Üsküb kadılarına ilhâk olunur. Bir mâbeyn şerîf kazâdır. şehri (–) yerde enhâr-ı kesîreler ile ârâste ve altı yüz aded kiremit örtülü hâne-i rıdvânlar ile pîrâste bir şîrîn kasabacıkdır.

Cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (–) câmi'i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Mâ'adâ mesâcidlerdir.

Tekye ve medrese ve mekteb ve hân ve hammâm ve kifâyet mikdâr çârsû-yı bâzârı ve âsiyâbları vardır, ammâ âb [u] havâsı gâyet latîfdir. Bâğ ve bâğçeleri firâvândır. (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Andan cânib-i şimâle bir merhale yerlerde gidüp,

Evsâf-ı belde-i (–), ya'nî kasaba-i ma'mûr Kıratova

Kırat ovadan galat Kıratova derler. Kal'ası dağlarda Gâzî Evrenos fethi olup esâsından kal'asın kam' u kal' edüp münhedim etmişdir. Câ-be-câ eser-i binâları nümâyândır, zîrâ kefere zamânı şehr-i azîm imiş.

Hâlâ Üsküb sancağı hâkinde yetmiş yük akçe emânetdir kim iki yüz âdemle emîni hükûmet eder, zîrâ bu şehrin dağlarında nühâs-ı hâlis ve fizza-ı muhlis var kim yedişer kol kalın tamar düzmüş ve fizza-i sâfî çıkar zîr-i zemînden şeb [ü] rûz mücrimler ve mu'âf u

müsellem gümüşhâne re‘âyâları bakır ve gümüşlerin cevherin istihrâc edüp ***[173a]*** emîne teslîm ederler. Hâlâ derûn-ı şehirde mâ-tekaddem olan darbhânesi durur. Hattâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ asrında darbhânesi işleyüp sekizi bir dirhem sîm-i hâlis dirhem ve dinâr kesilüp “Azze nasruhu duribe Kıratova” hattıyla bir gûne meskûk müdevver akçesi var idi. Hakîre görmek müyesser olmuşdur, ammâ hâlâ darbhâne mu‘attaldır, ammâ ma‘deni pey-ender-pey işlemededir.

Ammâ şehrin imâristânı beyne’l-cibâleyn bir vâsi‘ fezâ içre sekiz yüz aded kârgîr binâ tahtânî ve fevkânî serâpâ la‘lgûn musanna‘ kiremitler ile mestûr hadîka-i cinânlı ve âb-ı revânlı hâne-i ma‘mûrlardır ve a‘yânı gümüş ma‘deni olmağile ankâ ve mesrûrlardır.

A‘yândan (–) Ağa ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. (–) (–)

Ve cümle yigirmi bir aded mihrâbdır, ammâ çârsû içre

……………. (1 satır boş)………………..

Mâ‘adâ mesâcidlerdir (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve medrese ve tekye ve mekteb-i sıbyânları ve müte‘addid hânları (–) (–) (–) (–) (–) ve çeşmesârları ve sebîlhâne-i atşânları var.

Ve cümle iki aded hammâmı var, ammâ Büyük hammâm’ın bânîsi ma‘lûmum değildir, lâkin gâyet kebîr ve musanna‘dır kim diyâ[r-ı] Rûm’da nazîrin görmedim. İllâ İslâmbol’da Çukur hammâm ve şehr-i Marzifon’da Nazargâh-ı beyne’n-nâs hammâmı ve şâm’da Defterdâr Mustafâ Paşa hammâmı, Mısır’da Âbidîn hammâmı ve Cerce’de Alî Beğ hammâmı gâyet müferrih ve dil-küşâ hammâm-ı rûşinâlardır, ammâ seyyâhân-ı berr ü bihârân bu Kıratova hammâmın merkûm hammâmlardan musanna‘ ve hoş-binâ hammâm-ı müferrihdır kim üstâd-ı mühendis bu germâba var makdûrun sarf edüp eyle nezâketler ile bir tar[z u] tarh-ı hammâm etmiş kim gûyâ kâr-ı Koca Mi‘mâr Sinân’dır ve cânib-i erba‘asındaki dîvârlarında gûnâ-gûn selsebîller revân olup her halvetinde fıskıyye ve şazrevânlar pertâb edüp şâhnişînli hammâm bir diyârda yokdur. İllâ Selânik’de (–) Paşa hammâmında nerdübân ile çıkılır bir şâhnişîni vardır, ammâ bu gayrı mükerrerdir.

Ve bir halvetinde kâse-misâl bir kurnası var kim rub‘-ı meskûnun hammâmlarında yokdur. Gâyet girân-bahâ hacer-i elvân-ı müşa‘şa‘dır ve ferşinin enderûn [u] bîrûnunda envâ‘-ı fusûs-ı mukavvim-i mahkûk-ı gûnâ-gûn ruhâm-ı ibret-nümûn-ı mefkûk ile ma‘kud kılınmışdır.

Ve her kubbe-i nîlgûnunda ve cümle der-ı dîvâr-ı pâkları kubâblarında umk-ı mütecevvifler ve kubâblarında tertîb üzre zeyn olmuş billûr ve necef ve moran camlar ile münevver olup gûyâ hurşîd-i dırahşân derûn-ı hammâmdan ayân olur ve cemî‘i rûy-ı dîvârların şemm etsen misk ve amber-i hâm ve lâdin ile tahmîr olunmuş dîvârların râyihası gâsilin ve gassâlın demâğın mu‘attar etdiğinden mâ‘adâ cümle kubâb-ı ser-nigûnlerinden pür-çekîde arak-yâb damlamaz.

Hulâsa-i kelâm medhinde lisân kâsır ve kalemler kâsirdir kim binâ-yı bedî‘adır. şehr-i Kıratova hemân bu hammâmdan ibâret âb [u] havâsı ve binâsı latîf bir hammâm-ı rûşenâdır.

Ve cümle üç yüz elli aded dükkânları var. Her esnâf mevcûddur, ammâ Kazancılar çârsûsu gâyet müzeyyen sûk-ı sultânîdir. Bu şehirde nühâs ma‘deni olmağile bunda işlenen nühâs âvânî ne Bosna ve ne Kastamonu ve Küre şehrinde ve Tokat kal‘asında işlenmez. Hattâ müşebbek şam‘dân ve buhûrdân ve fânûs ve leğenler ve gûnâ-gûn münakkaş sürâhi zeheb-i hâlis ile mutallâ ibrikler işlenir kim sîm-i hâlisden ancak işlenir üstâdları vardır.

Ve bu şehrin cânib-i kıblesinde şehr-i İştib bir konak yerdir ve semt-i garbında şehr-i Üsküb yine bir merhale yerdir. (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Kıratova

……………. (1.5 satır boş)………………..

Andan kalkup cânib-i şarka giderken **karye-i Nagoric**‘i geçüp amâr Bulgar köylerinden ubûr edüp,

Menzil-i karye-i Radboz

Cümle altı yüz hâneli demir ma‘deni çıkarır Bulkar kâfirleridir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) ***[173b]***

Evsâf-ı Eğridere, ya‘nî kal‘a-i cây-ı amân Hisâr-ı Bayrâm Paşa

Sene 1043 târîhinde Sultân Murâd Hân-ı Râbi‘ vüzerâlarından Bayrâm Paşa müceddeden binâ etmişdir. Bir mahûf u muhâtara eğri büğrü ve kemîngâhlı dere olmağile haydûd kâfirinden aslâ geçilmeyüp dağlarında demir ma‘denleri mu‘attal kalup merhûm Bayrâm Paşa bu kal‘ayı bir dere içre nehr-i (–) kenârında çâr-kûşe seng-i hârâ kal‘a-i ra‘nâ edüp cirmi kâmil sekiz yüz adım ihâta eder. Cânib-i kıbleye bir kapulu ve cebehâne ve gılâl anbârlı ve on aded şâhî toplu ve iki yüz neferâtlı ve dizdârlı bir küçük kal‘adır, ammâ der [ü] dîvârları gâyet âlîdir ve kesme kaya handakı var ve derûn-ı hisârda elli hânesi ve bir câmi‘i ve mehterhâne kullesi var. Her gece nöbet çalınup bâng-ı Muhammedî çekilir gâyet serâmeddir.

Mütevellîsi salb [u] siyâset sâhibi hâkimdir kim yüz elli âdem ile iner ve biner, maktû‘ü‘l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem hükûmetdir, ammâ taşra varoşu sekiz yüz aded kiremitli ve tahta ve saz örtülü ma‘mûr varoşdur. Bir câmi‘i ve altı aded mescidi ve bir azîm kârbânsarây hânı ve bir küçücük hammâmı ve âyende vü revendeye ni‘meti mebzûl imâreti var. Her gece hânın her ocak başına birer bakır sini ta‘âmı ve âdem başına birer nânı ve at başına birer tobra at yemi cânib-i vakfdan cemî‘i kefere ve müslimîne ni‘meti mebzûldür.

Ve kifâyet mikdârı dükkânları vardır. Cümlesinde demir âletleri işlenir. Üstâd haddâdları vardır ve bunda dahi mîrî demir ma‘deni kârhânesi vardır. Cümle re‘âyâ vü berâyâsı âhen cevheri istihrâc ederler. Havâsı latîfdir, ammâ suları âhen ma‘denlerinden gelmek ile memdûh suyu yokdur. (–)

Evsâf-ı cebel-i Eğrisu

Kıratova ile Eğridere mâbeyninde evce peyveste olmuş bir kûh-ı ser-bülenddir kim evc-i

âsumâna kad çekmiş dıraht-ı müntehâlar var kim misli meğer Ravna ve Çernik dağlarında ola. Ve bu cebel-i bâlâda me‘âdin-i hadîd lâ-yu‘ad ve lâ-yuhsâdır. Ve bu kûh-ı bülendin tâ zirve-i a‘lâsında kefere zu‘munca Hazret-i İsâ havâriyyûnlarından şem‘ûn-ı Safâ makâmı ola bir deyr-i azîm vardır kim bir kâr-ı kadîm ve bir deyr-i adîm olduğuna âsâr-ı binâsı şâhiddir. Anda olan ruhbânların pençe-i âfitâb muğpîçeleri âyende vü revendelerin önüne durup hidmet ederler, ammâ bize hidmet etmediler. Ve niçe yüz hânelerinde müsâfirîn içün dîbâ ve şîb ve zerbâf döşek ve yorkanları akmişe-i fâhiredendir. Her şeb yüz iki yüz âdem piyâde ve esb-süvârlar gelüp ayş u işretler edüp her birine gûnâ-gûn i‘zâz ü ikrâmlar ile tîb ü [tatyîb-i] hâtır ederler bir acâ’ib manastır-ı kıssîsân-ı millet-i Mesîhiyyedir kim elbette her müsâfirînin haddine göre bir hedâyâ vermeleri mukarrerdir.

Ve Eğridere yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır. Bu mezkûr deyr-i kadîm Eğridere nâhiyesinde olmağile papaslar kadıya beher sene beşer yüz guruş pîş-tahta mahsûlü ve niçe hedâyâlar verirler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Evsâf-ı germâb-ı misl-i Nil, ya‘nî şehr-i ma‘mûr kal‘a-i harâb Köstendil

Be-kavl-i müverrihân-ı Latin bu şehr-i kadîm tâ Hazret-i Yahyâ Nebî asrında Sırf kralları binâsıdır. Lisân-ı Latin’de ismi (–) ndır, ammâ sene 773 târîhinde bâ-sulh Gâzî Hudâvendigâr feth ederken ılıca ve kavzalarını görüp “Kösten imiş”, ya‘nî lisân-ı Yörükân’da kösten ılıcaya derler, ya‘nî “Köstendil”, “Gönül ılıca”sı demekdir.

Ba‘dehû efvâh-ı nâsda ol nutk-ı dürer-bâr ile efvâh-ı nâsda Köstendil derler. Ba‘dehû küffâr sulhu bozup yine istîlâ etdikde Gâzî Durhan ve Gâzî Lala şahin’ler bu şehir üzre gelüp yine feth etdiklerinde bir dahi küffâra cây-ı râhat olmasın içün kal‘asın münhedim edüp hâlâ dağlar üzre esâs-ı binâları zâhirdir.

Ve Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeğinin tahtıdır ve beğinin taraf-ı pâdişâhîden hâss-ı hümâyûnu (–) akçedir ve tîmâr (–) ve ze‘âmetleri (–) adeddir ve çeribaşı ve yüzbaşı ve alaybeğisi vardır. Cümle erbâb-ı tîmâr ve erbâb-ı zu‘amânın ve üç bin akçede bir cebelüleriyle ve beğinin askeriyle cümle üç bin asker olup me’mûr oldukları sefere giderler. Pür-silâh Köstendil askeri meşhûrdur kim semmûr kabaniçseli ve semmûr tâclı ve kaplan ve bebr postlu “Tuna geçdi kayalı” dedikleri eyle bir mehîb askerdir kim bir seferde Sirem ve Semendire ve Köstendil askeri kâfirden yüz çevirmemişlerdir. Hamd-i Hudâ üç kerre gazâlarında bulunup anıniçün şecâ‘at ve salâbetleri tesvîd ***[174a]*** olundu.

Ve bu şehr-i Köstendil’de şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve üç yüz pâyesiyle kadısı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve şehir kethüdâsı ve muhtesibi ve bâcdârı ve harâc emîni misilli hâkimleri vardır, lâkin dizdârı yokdur.

Ve şehrin zemîni kıble cânibi sahrâ-yı bî-pâyândır. şimâlî ve garbî tarafı bir hayli mesâfe-i ba‘îde yerde Dıragovişta yaylağıdır kim andan Karasu nâm bir âb-ı hayât hurûc edüp sahrâdan cereyân ederek {kasaba-i} Boboşova’da Cermata nâm karye dibinde nehr-i Cermat’a girir. Cermat Dobniçse’den gelir. Nehr-i (–) mahlût olur. Gâyet mahsûldâr sahrâ-yı Köstendil’dir, ammâ şehri ol kadar ma‘mûr değildir. Cümle on bir mahallecikdir. Durhanzâde mahallesi ve Eski mahalle ve Bana mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Meşhûr mahallâtlar bunlardır.

Ve cümle bin yüz aded kiremitli tahtânî ve fevkânî evlerdir. Cümleden Durhanzâde sarâyı ve Paşa sarâyı ve İbrâhîm Paşa Mühürdârı sarâyı ve hâkim-i vilâyet şemsî Paşazâde kethüdâsına bir sarây-ı musanna‘ inşâ etmede idi. (–) (–) (–) (–) Ma‘rûf sarâylar bunlardır.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Evvelâ Durhanzâde câmi‘i ve çârsû içinde Eski Sultân Murâd câmi‘i tarz-ı kadîmdir kim ol kadar vâsi‘ ve musanna‘ değildir. Hattâ haremi yokdur. Yol aşrı bir âbdest havzı var. Kösten germâbıyla âbdest alınır. Ve Alaybeği câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve üç aded medrese ve altı aded mekteb-i sıbyân ve beş aded tekye-i dervîşân-ı zî-şân ve üç aded hân-ı tüccârânı var, ammâ Eski câmi‘ önünde çârsû içinde Koca Murâd Hân hânı âyende vü revendegânlara mihmân-sarây-ı hasbîdir, ammâ gayrıların cânib-i vakfdan kirâları alınır vekâle-i sevdâgerânlardır.

Ve cümle iki yüz aded dekâkînleri vardır. Her esnâfdan bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur ve hammâmı dahi yokdur, zîrâ hammâma muhtâc değildir.

Evsâf-ı germâb-ı Köstendil

Kavm-i Yörükân kösten derler. Bursa halkı kaplıca derler. Sofya halkı bana derler. Çıtak kavmi koza derler. Arab kavmi hummâ derler. Acem kavmi germâb derler. Türkman kavmi ılı su derler. Moğol kavmi ısâb derler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Hulâsa-i kelâm her elsine-i muhtelifede birer gûne ismi vardır, ammâ bu Köstendil’de on iki yerde kârgîr binâlar ile müstahkem kubâb-ı âlîli ve müte‘addid havuz ve kurnalı ve müte‘addid halvetli köstenler vardır. Cümleden Beğ kösteni ve Alaybeği ılısı ve Koca Murâd Hân kavzası mükelleflerdir ve her birinde birer camekân ve dârü‘l-gusullerde kurnalar var ve pâk ü pâkîze futa ve havlı makramalar ile dellâklar hidmet ederler, ammâ her birinde birer gûne menâfi‘-i kesîreler var, zîrâ cümlesinde kesret-i râyihası istişmâm olunup her kişinin parmağındaki gümüş hâtemi altun gibi zerdâlûde olur. Eğer altun ise nûrun alâ-nûr olur. Ve her germâbın suları ol kadar suhûniyet üzre halk olunmuşdur kim âb-ı bârid karışdırmasalar çimmek mümkün değildir. Hattâ niçesinde baş ve paça ütülenüp yumurta bişirirler.

Ve bu on iki kârgîr binâ ılıcalardan gayrı mahallât aralarında niçe müfîd ü muhtasar hummalar vardır. Bundan mâ‘adâ her evde birer ıssı su mukarrerdir. Hattâ âbhânelerinde ve câmi‘ musluklarında cümle cereyân eden âb-ı germâlardır.

Bu şehir halkının aslâ hammâm masrûfu yokdur ve cereb ve cüzâm ve beras ve Firengî zahmeti aslâ yokdur, zîrâ bu diyârda olan yenâbi‘-i kesîre bir diyârda yokdur. Eğer her birinin hâssasın tahrîr etsek müsevveddâtımız bir tomar-ı dırâz olur.

Ammâ şehrin âb [u] havâsı ol kadar memdûh değildir, lâkin ahâlîsi gâyet garîb-dost âdemlerdir kim ni‘metleri bay u gedâya mebzûldür. Hattâ bu şehirde rûz-ı rûşende kapusun kapayup hânedânında oturmak gâyet ayıbdır. Ganîmet şehir olmağile bir âdem atıyla bir hânda bir ay otursa kimesne çûn [u] çirâ demezler. (–)

Memdûhâtından her meyvesi çokdur, ammâ Köstendil elması rub‘-ı meskûnda yokdur. Hattâ Malatıyye’nın nârinli elması ve Kefe’nin Sudak bâğı elmasından bunun elması memdûhdur, zîrâ misk ü amber-i hâm râyihaları içinde çekirdeği çıkır çıkır eder, kaz

yumurtası kadar sürâhi sarı ve beyâz şekerden lezîz elması olup her bâr pembeler içre kutulara koyup pâdişâha ***[174b]*** ve a‘yân [u] kibârlara vilâyet vilâyet gidüp henüz letâfet [ü] helâveti bâkî olup tûl-ı zamânda meyve-i tuffâhına kat‘â bir tagayyür gelmez.

Hattâ *"Ve râhin rahı râhın misle tüffâh ve billâhi in‘tasım ‘ammâ yesım"* [81] kelâmı bu Köstendil elması hakkında ola demişler.

Sitâyiş-i kûh-ı bâlâ Köstendil

şehrin maşrık tarafında bir hıyâbânlı cebel-i âlîdir kim altun ve gümüş me‘âdinleri vardı, lâkin hâsılı harcına kifâyet etmediğinden mesdûd etmişler. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı şehr-i Köstendil

Alaybeği câmi‘inde eş-şeyh A‘mâ Dede (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Andan cânib-i şarka bir menzilde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî kasaba-i Dobniçse

Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Rila yaylağı sâhibi Rila Kral kızıdır. Kal‘asın sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr vezîri Gâzî Lala şahin Paşa'dır kim Sırf ve Bulgar ve Latin elinden dest [ü] bâzû ile feth edüp kal‘asın esâsdan münhedim edüp şehrin şimâlindeki dağlar üzre âsâr-ı binâları nümâyândır.

şehrin zemîni nehr-i Cermat kenârının yemîn ü yesârında bir vâsi‘ öz içre sâfî gül [ü] gülistân ve müşebbek bostânlı iki bin aded tahtânî ve fevkânî serâpâ kiremitli ma‘mûr evlerdir ve mezkûr nehr-i Cermat Niş ve şarköy dağlarında tulû‘ edüp bu rabta içre şehrin vasatından bir haşeb cisr-i kebîr altından ubûr edüp cânib-i kıbleye cereyân ederek Demirhisâr mukâbelesinde Vetirne şehri cisrinden ve Demirhisâr'dan geçüp nehr-i azîm Vardar'a munsabb olur bir âb-ı hayâtdır kim bundan Dobniçse halkı nûş etmeğile cümle zindedirler.

Ve hâlâ hâkimü‘l-vakti Rûmeli eyâletinde vezîr hâssı voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır ve nâhiyesi cümle (–) aded ma‘mûr kurâlardır. Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı vardır, ammâ şeyhülislâm ve nakîbüleşrâfı yokdur, lâkin harâc ağasıyla a‘yânı çokdur.

şehir cümle (–) aded mihrâbdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Medrese, mekteb-i sıbyânları, iki aded hânları, iki aded hammâmları var, ammâ köpr[ü] başında hammâm küçükdür, ammâ müferrihdır. Cisir başında nehr-i Cermat'dan dollâb ile hammâma su çekilür.

Yüz aded dükkânları ve müte‘addid kahvehâneleri var.

İki tekyesi var. Biri şehrin garbında tekye-i (–) (–) âsitâne-i Bektaşiyândır. Sultân-ı fakr bir küçük kubbe içinde medfûn olup etrâfında cihâz-ı fakrdan çerâğ ve alem ve def ü

kudûmler ve post ve hırka ve seccâdeler ile müzeyyen bir kubbe-i pür-envârdır. Dahi etrâfı gül [ü] gülistân ve bâğ u bostân bir murgzâr-ı cân hezâr bir tekye-i Âl-i Abâdır. Beş on dâne pây-bürehne ve ser-bürehne âşıkânları var.

Tekye-nişîni Hüsâm Dede hod tekmîl-i fünûn etmiş bir pîr-i fânî cânlar cânıdır, ammâ kerâmât-ı azîz sâhib-i şühedâ oldur kim kaçan azîz-i merhûm Gâzî Orhan asrında bu şehre Hacı Muhammed Bektaş hazretleri izniyle bu şehre gelüp müsâfir olduklarında bu şehir ol zamân kefere destinde imiş. Kral sayd [u] şikârdan gelirken bu tekye mahallindeki hıyâbâna uğrayup görse kim bir alay abdâlân def [ü] kudûmların çalup âyîn-i Âl-i abâ ederler. Kral-ı dâll bunlardan hazz edüp şikâr etdiği geyiğin birin bu dedelere verüp, "Tîz pişirin bile yeyelim" deyü kral dedeler ile hem-celîs oldukda hemân azîz-i merhûm sığını pâk soyup bir kuru çam ağacına geyiği geçirüp meydân-ı mahabbete koyup cümle fukarâ def [ü] kudûm çalarak tevhîde meşgûl olup ot yanmadan tütün tütmeden harâret-i tevhîd ile tarfetü'l-ayn içre kralın gözü önünde çiğ sığın tennûrda pişir gibi pişüp kral dahi tenâvül ederken hemân kebâb şişi olan kuru çam ağacını azîz yere *bismillâh* ile sancup ol ân ol şiş ağacı yeşerüp bir sebiz-gûn çam ağacı olur. Hâlâ azîzin âsitânesi önünde evc-i semâya ser çekmiş bir çam ağacıdır kim bu şehirde değil etrâf kurâ vü kasabâtlarda eyle çam ağacı yokdur. Kral bu âteşsiz gazâl pişdiğin ve kebâb şişi kuru ağac iken dıraht-ı sebze-vâr olduğun görünce cümle tevâbi'iyle îmâna gelüp Orhan Gâzî'ye Dede ile gidüp tecdîd-i bî'at edüp yine şehr-i Dobniçse'ye gelüp niçe zamân mu'ammer olup hâlâ Dede Sultân ile Melik Habîb bile medfûnlardır kim hâlâ ***[175a]*** ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilândır.

Bu tekyeden berü şehrin ortasındaki ağaç cisirden geçüp şehrin çârsû-yı bâzârıdır ve şehrin enseleri dağlar üzre gülistânlı bâğlardır.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan Dobniçse'nin mahbûbu ve mahbûbeleri memdûhdur ve halkı gâyet garîb-dost olup ni'metleri fukarâ ve mesâkîne mebzûdur.

Ve hükm-i Âl-i Osmân'da üç aded şehr-i Dobniçse vardır. Biri Sava nehri kurbunda nehrin öte kenârında Kosdaniçse kal'asına karîb kal'a-i Dobniçse'den bu Dobniçse ma'mûr ve ganîmetdir ve (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba'dehû bundan kalkup yaya cânib-i şarka gidüp bir merhalede,

Menzil-i karye-i Durgan: İki yüz hâneli Bulgar kefereleri köyüdür. Andan yine semt-i şarka gidüp,

Menzil-i karye-i ziyâret-i Balı Efendi Sultân: Bir hıyâbân ve ormanistân içre yüz hâneli ve bir câmi'li ve Ekmekcizâde Ahmed Paşa'nın bir kurşumlu hânı ve bir ılıcası olduğu mukaddemâ sene 1062 târîhinde Melek Ahmed Paşa ile yine Rûmeli eyâletine mutasarrıf oldukda ziyâret-i kutbü'l-aktâb Balı Efendi mahallinde evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu gelişimizde bu mahalden Melek Ahmed Paşa efendimizle cümle a'yân-ı vilâyet istikbâle çıkup bir alay-ı azîm olmuşdur kim ta'bîr olmayup (–)

Sene (–) Cemâziyelevvel'in evvelki bâzâr günü şehr-i azîm Sofya'ya dahil olundu. *Allâh âkıbet hayırlığı vere*.

Dörd ay bu şehirde şeyhzâde Çelebi ve Hazînedâr Mehemmed Ağa ve Ya'kûb Ağa ve Ya'kûb Çavuş ve Durganlı Mehemmed Ağa ve niçe a'yân [u] kibârlar ile zevk u şevkler

ederken efendimiz Melek Ahmed Paşa’ya Âsitâne-i sa‘âdet tarafından bir kapucubaşıyla hatt-ı şerîf gelüp,

“Sen ki vezîr-i rûşen-zamîr lalam Melek Ahmed Paşa’sın, hatt-ı şerîfim vusûl buldukda bir ân durmayup Serdâr-ı mu‘azzamım Alî Paşa ile ma‘an Erdel gazâsına Rûmeli sancaklarıyla ale’l-umûm birden bine, binden yüz bine varınca asker-i Rûmeli ile sefer-i hümâyûnuma me’mûrsun ve eyâletinde olan cümle kazâlara emrler pârekende edüp sefer mühimmâtı içün zahîre-bahâ cem‘ edüp mükellef ü mükemmel kapun ile Erdel gazâsına gidüp hatt-ı şerîfime amel edesin” dedikde, paşa-yı müdebbir “El-emrü emrüküm” deyüp ol ân tuğları du‘â ve senâ ile sarây meydânına çıkardı.

Bu hakîr şehr-i Sofya’dan on kadılık yere zahîre-bahâya gitdiğimiz konakları bildirir

Evvelâ paşadan yigirmi kıt‘a emrler ile hayır du‘âsın alup elli aded pâk müsellâh yiğitler ile şehr-i Sofya-i sâfiyyeden çıkup cânib-i garba *bism-i İlâh* ile **karye-i Balı Efendi**‘de bir gece mihmân olup Balı Efendi hazretlerin ziyâret edüp rûhâniyyetlerinden istimdâd taleb edüp ale’s-sabâh *bism-i İlâh* ile sene (–) Ramazânü‘l-mübârekinin ibtidâ Cum‘aertesi gün bir merhale gidüp,

Menzil-i karye-i Durgan: Andan Rila dağını dâmenlerinden geçüp,

Sitâyiş-i cebel-i âlî Rila: şehr-i Dobniçse ile Samakov dağı mâbeyninde bir kûh-ı ser-bülenddir kim bir ucu Samakov dağları ve bir tarafı Destpot Kral yaylağına müntehî tûfân-ı Nûh’dan beri selc [ü] yah pâresi eksik değildir. Binden mütecâviz âb-ı hayâtları var. Sünbül ü reyhân ve misk-i Rûmî ve zerrîn-i gûnâ-gûnların râyihasından âdemin demâğı mu‘attar olur. Hattâ on bin egrek koyun yaylanır yaylağ-ı azîmdir kim Gekbiziyye’de Koca Mustafâ Paşa evkâfı Rila yaylasıdır. Kırk elli yerde âhen ma‘denleri vardır ve kûh-ı yaylağ-ı Destpot bu Rila’nın cânib-i şarkîsinde ol dahi bir yaylağ-ı ibret-nümâdır. İnşâ’allâh anı da mahalliyle yâd edevüz. Ba‘dehû bu Rila yaylağı dâmeninden aşup bir merhalede,

Menzil-i kasaba-i Dobniçse: Andan karye-i Memlova’i geçüp,

Menzil-i şehr-i Köstendil: Andan,

Menzil-i kal‘a-i Bayrâm Paşa: Bunda mahkeme-i şer‘-i Resûl’de mihmân olup cümle a‘yân-ı devlet ve erkân-ı izzet huzûrunda buyuruldı-ı şerîf tilâvet olunup mukaddemâ katl olunan Bayrâm Paşa mütevellîsinin kâtilleri Dizdâr Ağa ve Martolos ağası Kâsım Ağalar olduğu subût bulup izn-i şer‘ile dizdârı ve Kâsım Ağa’yı kaldırup hân-ı şerîfde at fışkısı içre demire urup hâh-nâ-hâh mâbeyne maslahatın görüp maktûl mütevellî Mahmûd Ağa’nın yetîm ve yetîmelerine beş kîse ve on kîse paşaya ve iki kîse kethüdâmıza ve bir kîse kadıya ve iki ***[175b]*** kîse hakîre ve bir kîse tevâbi‘imize bir eyi hidmet alup hüccet-i şer‘iyye ile müdde‘îleri sulh edüp cümle mâlı şehr-i Sofya’ya gönderüp dizdârı ve Kâsım Ağa’yı hapsden ıtlâk edüp, hakîr zahîre-bahâ devrine revâne olduk.

Andan taraf-ı cenûba ma‘mûr kurâlar geçüp, **karye-i Saça**, andan **karye-i Nemaniçe**, andan **menzil-i Kilisalı**, bunlar kefere köyleridir. Andan,

Evsâf-ı nehr-i Vardar püllü, ya‘nî hisâr-ı üstüvâr Köpürlü

Lisân-ı Latin'de bu kal'anın (–) (–) ndir ve bânîsi Sırf krallarından Destpot Kral'dır, ammâ fâtihi sene 788 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr'dır, be-dest-i Timurtaş Paşa feth edüp bu nehr-i Vardar üzre bir cisr-i kavî inşâ etmeğile bu şehir ol cisir ismiyle müsemmâ olup şehr-i Köpürlü derler. Kal'ası şehirden nısf sâ'at aşağı ba'îd bir kûh-ı bülendin zirve-i a'lâsında bir vîrân küçük kal'acıkdır, ammâ gâyet sa'b püşte-i âlî üzredir. Sehel mâl ile amâr olsa bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn kal'a olurdu, zîrâ bir tarafda havâlesi yokdur, ammâ şehri beride nehr-i Vardar'ın iki cânibinde yalçın kayalar üzre kat-ender-kat nehre nâzır kârgîr binâ kiremit ve kayagan örtülü ma'mûr kasabadır kim mezkûr cisir ile beri şehirden karşu kıble tarafındaki bâzârlı tarafına geçilir.

Rûmeli eyâletinde Köstendil sancağı hâki voyvadalığıdır ve yüz elli akçe şerîf pâyeli kazâdır. Dizdârı yokdur, ammâ sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir kethüdâyeri ve muhtesibi ve bâcdârı vardır.

Ve cümle dörd mahalledir ve cümle bin aded kayagan örtülü bâğsız ve bâğçesiz kayalar üzre hânelerdir ve sokakları hudâî kaldırımlıdır ve cümle (–) aded mihrâbdır.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Mâ'adâ mesâcidlerdir.

Tekye ve medrese [ve] mekteb-i tıflânı ve mahkeme dibinde kesîf hammâmı var ve nehr-i Vardar üzre dörd göz ağaç köprü başında bir küçük hânı var ve elli mikdârı dükkânları var, ammâ her şey bulunur.

Âb [u] havâsı letâfetinden mahbûbe zenâneleri var. Cümle yassı başlı olup siyâh bez ferrâce geyerler.

Bâğ u bâğçeleri şehirden ba'îddir ve halkı cümle garîb-dost âdemlerdir kim ni'metleri mebzûldür.

Suları cümle Üsküb'den gelen nehr-i Vardar'dır. Andan aşağı Ofcabolu nevâhîlerine cereyân ederek kurâları rey eder. Andan yine cânib-i cenûba gidüp bir sâ'atde,

Karye-i Çeltikçi: Bir dereli zemînde bâğlı ve bâğçeli ve bir câmi'li müselmân köyü ve ze'âmetdir. A'yânı Osmân Ağa ve Ya'kûb Ağa'dır ve cümle yetmiş aded kayagan örtülü evlerdir. Andan yine taraf-ı lodosa bir buçuk sâ'at gidüp,

Karye-i İzvor: Bir dere kenârında ve bir bayır dibinde yüz evli kâfir Bulgar köyüdür ve ze'âmet köyü olup konak yeridir. Andan yine semt-i cenûba 6 sâ'at yokuş yukaru Pirlepe yaylası olan muhâtara yerleri ve belleri aşup 3 sâ'at dahi cânib-i cenûba yokuş aşağı ormanlar içre inüp,

Evsâf-ı kûh-ı Lipe, ya'nî kal'a-i metîn Pirlepe

Lisân-ı Sırf üzre "Pirlepe" demek (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi nâ-ma'lûm bir kal'a-i kân-ı bûm-ı Rûm'dur. Sene 784 târîhinde fâtihi Gâzî Hudâvendigâr fethidir, be-dest-i Timurtaş Paşa. Rûmeli eyâletinde (–) sancağı hâkinde voyvadalıkdır ve yüz elli akçe pâyesiyle a'lâ kazâdır.

Kal'ası şehirden ba'îd bir yalçın kara kaya üzre şekl-i müseddes seng binâ bir kal'a-i

zîbâdır kim aslâ bir tarafda havâlesi yok gâyet sa‘b ve metîn ve burc [u] bârûsu muhkem bir kal‘a-i bâlâdır, ammâ hâlâ içinde üç kefere hânesi ve dizdâr evinden gayrı eser-i binâdan bir şey yokdur. Ancak tâ fetihden berü anbârlarında leb-ber-leb daru durur.

Ve şehri kal‘adan bir top menzili maşrık cânibinde bir vâsi‘ sahrâ-yı kumsal içre ma‘mûr şehirdir ve a‘yân [u] eşrâfı gâyet çokdur. Hattâ Koca Arslan Paşazâde Beğefendi hânedân sâhibidir. ***[176a]***

Ve şehri cümle on mahalle ve cümle bin aded kârgîr binâ vâsi‘ cinânlı hânelerdir.

Ve cümle (–) aded mihrâbdır. Çârsû içinde Alaybeğ câmi‘i tahtânîdir. Arslan Paşa câmi‘i

……………. (1 satır boş)………………..

Bunlardan mâ‘adâ mahalle mescidleridir.

Medrese ve tekye ve mektebi ve bir hânı var. Kapusu üzre târîhi budur:

Ey Hudâî rûh-ı kudse sorıcak târîhini

Bir müverrih dedi kim bâdâ imâret ber-mezîd

Sene (–)

Ve bir müferrih hammâmı var ve cümle iki yüz dükkânı var. Halkının kârı ekseriyyâ bıçak ve çakı işlerler.

Ve bu şehir içre aslâ çamur olmaz, zîrâ bir kumsal pâk zemîne vâki‘ olmuş şehr-i vasatü‘l-hâldir ve şehrin kıble cânibi bir azîm sahrâ-yı mahsûldârdır kim nehr-i Vardar cereyân etdiği nümâyândır.

Ve âb [u] havâsı gâyet latîf olduğundan câ-be-câ mahbûb u mahbûbeleri bulunur ve halkı sayd [u] şikâra mâ’illerdir, zîrâ dağlarında ve bâğlarında şikârgâhları çokdur ve ekseriyyâ halkı Bulgarca kelimât ederler, zîrâ cümle re‘âyâları Sırf ve Bulgardır.

Ve bu şehrin ekseriyyâ imâristânı merhûm Koca Arslan Paşa hayrâtıdır.

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i cenûba Pirlepe sahrâsı içre gidüp,

Evsâf-ı belde-i ma‘mûr u müzeyyen şehr-i Manastır

şehr-i kadîmdir deyü müverrihân-ı Latin eyle tahrîr etmişler kim tâ İskender-i Kübrâ asrında bunda bir ma‘bedgâh deyr-i kadîm var idi. Ba‘dehû İskender vefâtından sene 882 mürûrunda mevlûd-ı Resûl-i Kibriyânın rahm-ı mâderden müştak olduğu gece bir zelzele-i azîm olup bu şehirdeki manastır münhedim olup yine amâr ederler. Hâlâ ol deyr-i kadîm ismiyle müsemmâ olup ilâ hâze’l-ân efvâh-ı âlemde Manastır şehri derler.

Hâlâ Rûmeli eyâletinde (–) sancağı hâkinde maktû‘ü‘l-kalem ve mefrûzü‘l-kadem Sultân Ahmed Hân’ın duhter-i pâkîze-ahteri Fâtıma Sultân’ın hâssıdır kim yigirmi yük akçe iltizâm ile voyvadası yüz âdem ile hükûmet eder.

Ve şeyhülislâmı ve nakîbüleşrâfı ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kadılıkdır. Cümle üç yüz

altmış pâre nâhiye kurâlarında kadılara beher sene ber-vech-i adâlet on beş kîse-i Rûmî olur.

Sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve harâc emîni ve şehir kethüdâsı ve muhtesib ağası ve bâcdârı ve mi'mârbaşısı vardır, ammâ dizdâr ağası yokdur, zîrâ sene 788 târîhinde Gâzî Hudâvendigâr bu kal'ayı feth edüp temelinden kal'a-i mezkûr Manastır'ı münhedim etdi. Anıniçün dizdârı ve neferâtları yokdur.

Zemîn-i şehr-i Manastır: (–) dağı zeylinde nehr-i (–) kenârında bir vâsi' ova içinde mezkûr nehrin yemîn [ü] yesârında bir şehr-i azîmdir kim on yerden ağaç ve kârgîr cisirler ile geçilir şehr-i kebîrdir. Cânib-i erba'ası ve şehir içi niçe bin dıraht-ı kebîrler ile zeyn olmuş bir hıyâbân-ı Rûm içinde kalmış dırahtistânlı şehirdir. Bir âdem tâ şehir içine girmeyince hıyâbândan şehri göremez. Tâ bu mertebe koyah u sâyedâr şehirdir.

Der-beyân-ı esmâ-i aded-i mahallât-ı büldân: Cümle yigirmi bir mahalledir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Meşhûr mahallât bunlardır.

Der-ayân-ı sarây-ı kibâr [u] a'yân: Cümle üç bin aded sağîr ü kebîr serâpâ kiremitli tahtânî ve fevkânî kârgîr binâ hâne-i ra'nâlı büyûtlardır. Cümleden (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) meşhûr bunlardır.

Der-fasl-ı cevâmi'hâ-yı muvahhidân: Cümle yetmiş aded mihrâbdır. Evvelâ cisr-i kebîr başında İshâk Efendi câmi'inin târîhidir:

Avn-i Bismillâhirrahmânirrahîm

Tâlibe târîhe binâ'ü'l-kadîm

İshâk ibn İsâ fâzâ ed

Dâme sa'd ez-an ebâ'n-na'îm

Kad benâhu câmi'en ni'me'l-binâ

İn kazâ min şânihi ni'me'l-alîm

Sümme emlâ mülhemen târîhahu

Vahde Bismillâhirrahmânirrahîm

Sene (–)

Ve çârsû içre Mahmûd Efendi câmi'inin târîhidir:

Hak budur kim bu câmi'-i pür-nûr

Verdi şehr içre gün gibi revnâk

Ey Leâlî denildi târîhi

Ma'bed-i ümmet-i Resûl-i Hak

Sene (–) **[176b]**

Ve Gâzî Haydar Paşa câmi‘i gâyet musanna‘ ma‘bedgâhdır ve Çıkrıkçılar içinde Hacı Beğ câmi‘i ve bezzâzistân kurbunda Çavuş câmi‘inin cemâ‘ati gâyet çokdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Der-ilm-i mesâcid-i âbidân: Cümle (–) aded mahalle eyneleridir.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-zikr-i medâris-i âlimân: Cümle dokuz aded dârü‘t-tedrîsdir. Cümleden medrese-i Dülbend Kadı mükellefdir.

……………. (1 satır boş)………………..

Der-vasf-ı dârü‘l-kurrâ-i hâfızân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-medh-i dârü‘l-hadîs-i müfessirân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Sitâyiş-i dârü‘t-ta‘lîm-i tıflân-ı püserân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-beyân-ı hânkah-ı fukarâ-yı abdâlân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-cem‘-i çesmesâr-ı mâ-i revân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Zikr-i sebîlhâne-i teşnegân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-ta‘rîf-i mihmân-sarây-ı kârbân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Tavsîf-i hân-ı hâce-i tüccârân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Fasl-ı hammâmât-ı rûşenâ-yı gâsilân:

……………. (1.5 satır boş)………………..

Der-aded-i çârsû-yı bezzâzistân: Cümle 900 dükkândır, ammâ çıkrıkçılar içi ve derziler içi ve kırk aded kahvehânelerinde gûyende zenânları çokdur ve kal‘a-misâl demir kapulu kubâblar ile mebnî bezzâzistânı gâyet mükellefdir ve ankâ hâcegîyânları vardır.

Reng-i rûy-ı pîr-i nâ-tüvân ü cüvânân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i mahbûbe-i mahbûbân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Ulemâ-yı tabîb-i hâzıkân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Ve cerrâh-ı fassâdân-ı üstâdân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Sulehâ-yı sâhib-i vera‘ meşâyihân

……………. (2/3 satır boş)………………..

Ta‘rîf-i musannifîn-i şâ‘irân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Mazınne-i ehl-i hâl-i mecâzibân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Havâ-yı bâd-ı sabâ-yı hayât-ı câvidân:

……………. (2/3 satır boş)………………..***[177a]***

şehr içre cereyân eden âb-ı hayevân: Kûh-ı Kevat ve kûh-ı Resna ve kûh-ı Ustok yaylalarından cem‘ olup iner. Nehr-i Vardar'[a] karışır.

Aded-i çâh-ı mâ-i hânedân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-beyân-ı ekâlim-i arz-ı büldân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-ilm-i tâli‘-i nücûm-ı imâristân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-kabâ-yı ünâs [u] merd-i meydân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Fasl-ı libâs-ı tâ'ife-i nisvân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-vasf-ı esmâ-i râcilân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-beyân-ı nâmhâ-yı bintân-ı zenân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Esmâ-i gulâm-ı halka-begüşân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-ayân-ı nâmhâ-yı cevâriyân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i ibret-nümâ-yı âbâdân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Bî-medh kenîse-i kıssîsân:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-beyân-ı memdûhât-ı sanâyi'ât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Fasl-ı kâr [u] kisb-i ağavât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-medh-i hubûbât-ı mahsûlât: Manastır keteni Mısır keteninden ziyâde meşhûrdur. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Alâmet-i me'kel-i dâr-ı it'âm-ı imârât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-medh-i ni'met-i Hudâ-yı me'kûlât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Sitâyiş-i me'kûlât-ı müsmirât

……………. (2/3 satır boş)………………..

Hayât-ı cân-perver olan meşrûbât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-aded-i bâğavât-ı imâd-ı İremezât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-lehce-i ahâlî-i ıstılâhât:

……………. (2/3 satır boş)………………..

Der-ayân-ı teferrücgâh-ı merâm-ı erbâb-ı hâcât

Bu şehr-i Manastır'ın cânib-i garbında şehir ucunda ve gayrı yerlerde cümle yigirmi yedi

aded teferrücgâh [u] mesîregâhlar vardır, ammâ cümleden şehrin semt-i garbîsi tarafında Ohri yolu üzre merâmgâh-ı (–) cümleden havâdâr ve koyah hıyâbân-ı Acem'dir. Malatıyye'nin Aspuzu'su ve Konya'nın Merâm'ı ve Darende'nin bâğı, Kefe şehrinin Sudak bâğı ve bu şehr-i Manastır'ın (–) Rûm ve Arab u Acem seyyâhânları içre meşhûr teferrücgâh-ı ferah-fezâ hakkında Sultân-ı şu'arâ Leâlî Manastır'ı şehrengîz etmişdir. Hakîkatü'l-hâl görmeğe muhtâc bir mesîregâhdır kim her köşesinde gûnâ-gûn maksûreler ve müte'addid sâyedâr ve çemenzâr nişîmenler ve müte'addid kâh-ı vâlâ-yı nüzhet-eserler ve yetmiş seksen aded hücre-i musanna'lar ve gûnâ-gûn külbe-i müfîd [u] muhtasarlar ile ârâste ve niçe yerde aşren-fe-aşren havz-ı latîfler ile pîrâste olmuş dil-küşâ vâdîdir ve evc-i âsumâna ser çekmiş dıraht-ı gûnâ-gûnden çınar ve şimşâd ve ar'ar ve sanavber ve bîd-i ser-nigûn eşcârâtların zıll-ı himâyelerinde ark ark cereyân eden uyûn-ı nâbların kenârelerinde gûnâ-gûn kebâb çevirecek su dollâblarına kebâb şişlerin koyup dollâblar âheste âheste deverân ederek kebâblar mevlevî-vâr semâ' ederek hakkâ ki puhte olur.

Ve bu mahalde yine niçe yerde matbah-ı keykâvûsları var ve bir kûhsâr yer olmak ile vakt-i seherde feryâd u figân-ı andelîbânın hezâr hezârân nâliş-i feryâdları velvele-endâzdır.

Ve bu cây-ı müferrihda cemî'i âşıkân sâdıkan uşşâkân herkes yârân-ı bâ-safâlarıyla cavk cavk olup semt semt bir hay huy-ı sâz u sûz nağamât-ı asvât-ı hazînler ile mutrıbân hânende ve sâzendegânlar Hüseyin ***[177b]*** Baykara fasılları etmede. Kimisi mahbûblarıyla havz-ı şâfi'îler içre perendebâzlıklar edüp gavvâs-ı bahr-i ma'ârif-vâr ol gümüş balıkları gibi peri-peyker ve melek-manzar gulâm-ı nâ-resîdeler âşıklarıyla kuc-kucak olup deniz mâlikleri gibi şinâverlik edüp felekden kâm alırlar.

Bir tarafda dahi meddâhân şâ'irân-ı mahalhânlar gûnâ-gûn fasıllar etmede. Ba'zı yârânlar haymeleriyle gidüp bir iki gün mihmân olup ayş [u] işret ederler bir cây-ı sürûr, İremezât-ı bî-minnetdir kim medhinde lisân kâsirdir. Andan mesîregâh (–) (–)

……………. (2 satır boş)………………..

Der-fasl-ı tetimme-i şehrengîz-i külliyât-ı şehr-i Manastır: Ba'zılar Menasitr yazarlar, zîrâ ebü'l-kelâm ve hattât ve şâ'ir ve fusehâ-yı bülegâ ve ulemâ-yı sulehâsı çokdur, ammâ şehir sûhtevâtları ol perîşânî serçe yuvası destârlarıyla beline pala kortelasın takup eşkıyâlık etdiklerinde avâm-ı nâs eyle sefâheti edemezler. Pâk mahbûb dilber köçekler hep anlardadır. Kahvehâneden ve güft u gûy mesâvî hânelerden çıkmayup zemm ü nemm ve lu'b u lehve meşgûllerdir. Ve Arnabud eşkiyâları dahi çokdur, ammâ cemî'i halkı yârândan şûh şengül ve sebük-rûh âdemlerdir ve ankâ bâzergânları ve hacıları gâyet çok olmağile gâyetü'l-gâye hayrât [u] hasenât yapmağa mâyillerdir.

Hâlâ bu şehir içre kırk yedi yerde rasâs-ı hâs nîlgûn kurşum ile mestûr imâretler vardır. Hattâ bedâstân dahi eyle metîndir, ammâ biz bu şehirde iken bir gece Yano nâm bir haydûd beş yüz kefereler ile şıpka dağından meş'aller ile gelüp bî-bâk ü bî-pervâ bezzâzistânın kapuların kırup yetmiş bin nakid riyâl ve bu kadar akmişe-i kâlâ-yı vâlâ-yı fâhireler alup sâlimîn ü gânimîn tüfeng şâdumânı ederek sek ber-sahrâ gitdiler. Böyle bir şehr-i mu'azzamda bir ferd-i âferîdeden kimesne çûn [u] çirâ diyemediler. Garîb temâşâ oldu.

……………. (4 satır boş)………………..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı şehr-i Manastır: (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (1 satır boş)………………..

Andan yine cânib-i cenûba bir merhalede,

Evsâf-ı kân-ı Filoriyye, ya'nî kasaba-i Filorina

Kân-ı filoridir, ammâ fürûzîne tab' Filorinalı değildir. Rûmeli eyâletinde (–) sancağı hâkinde hâkimü'l-örfü (–) (–) ve hâkim-i şer'i yüz elli akçe kazâdır. Kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası Bostâncı Mehemmed Ağa'dır. şehri bir vâsi' dere içre vâki' olmuş ol kadar ma'mûr değil kasabacıkdır.

Cümle altı mahalle. Tekye mahallesi ve Kara Ahmed Ağa mahallesi ve şeyh mahallesi meşhûrdur ve cümle bin beş yüz aded kiremit ile mestûr bâğ-ı cinînli kârgîr binâ hânelerdir, ammâ seyrekdir, büyûtlardır. Cümleden Kara Ahmed Ağa ve Bostâncı Mehemmed Ağa ve şeyhi Efendi sarâyları ma'mûrdur.

Ve cümle on yedi mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre (–) câmi'i cemâ'ati çokdur ve Kara Ahmed Ağa hânesi yolu üzre (–) (–) câmi'i gâyet binâ-yı müferrihdır kim gûyâ câmi'-i selâtîndir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Meşhûr cevâmi'ler bunlardır. Mâ'adâsı mahalle mesâcidleridir.

Ve cümle üç aded dârü't-tedrîs-i âlimânı vardır ve bir aded tekye-i Halvetîsi var, ammâ aceb hânkah-ı Hazret-i Alî'dir ve Alî Dede nâmıyla meşhûr şeyh-i pür-nûr ehl-i hâl kimesnedir.

Ve cümle yedi aded mu'allimhâne-i sıbyândır. Cümleden sâhibü'l-hayrât Kara Ahmed Ağa mektebi evkâf-ı kavîdir.

Ve cümle iki aded hammâmdır, ammâ çârsû kurbundaki hammâm gâyet müferrihdır, ammâ bânîsin su'âl etdim, "hammâm-ı atîkdir" dediler.

Ve iki hânı var. Ol kadar hân-ı kebîrler değillerdir.

Ve cümle yüz aded dükkânlardır. Her esnâf metâ'ı bulunur, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin bâğ u bâğçeleri çokdur.

Memdûhâtından bunun dahi kebâbı meşhûrdur ve ak kenârlı gömlek bezi dahi memdûhdur.

Ve bu şehrin maşrık ***[178a]*** cânibi kend-i âbâdânlar ile bezenmiş mahsûllü sahrâ-yı bî-nihâyedir. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ziyâretgâh-ı rabta-i Filorina: Halvetî tekyesinde ziyâret-i Murâd Efendi. (–) (–) (–) (–)

Andan cânib-i garba meyyâl 8 sâ'at gidüp,

Evsâf-ı (–), ya'nî kal'a-i Gölikesri

Bu kal'a Kavala sâhibi Feylekos-ı Yunanî binâsıdır. Lisân-ı Rûm'da bu kal'aya (–) derler, ammâ sene (–) târîhinde Rûm keferesi destinden Koca Murâd Hân-ı Sânî feth edüp

gölünün vâsi‘liğin görüp “Gölü kesîr” buyurduklarından, ya‘nî “gölü çok”dan galat-ı meşhûr evlâ olup hâlâ elsine-i nâsda “Gölikesri” derler. Hâlâ Rûmeli eyâletinde Sultân Murâd-ı Râbi‘ hemşîresi, ya‘nî Sultân Ahmed’in duhter-i pâkîze-ahteri ve Cânpoladzâde Hüseyin Beğ efendimizin vâlide-i müşfikası Fâtıma Sultân efendimizin hâssıdır kim kırk yük akçe iltizâm ile Tophâneli Kadrî Ağa hâkim-i örfdür. Ve hâkim-i şer‘-i Resûl-i mübîni yüz elli akçe kazâdır ve yüz on pâre nâhiye kurâları vardır.

Ve kal‘ası bir azîm âb-ı hayât buhayrenin cânib-i garbîsinde cezîre-misâl bir yalçın kaya üzre şekl-i müseddes şeddadî seng-tırâş binâ bir kal‘a-i zîbâdır, ammâ dîvârı gâyet âlîdir.

Ve cânib-i garba nâzır iki kat metîn ve muhkem demir kapuları var. Gûnâ-gûn âlet-i ceng ü hıyel ile ve demir asma kafesler ile ârâste bâb-ı kavîdir. Bir kerre bu kapudan Venedik kâfiri şebhûn edüp bu kal‘aya istîlâ eder.

Ba‘dehû Rûm keferelerine Fireng-i bed-rengin bu kal‘aya mâlik olmalarıyla Rûm fecerelerine dâğ-ı derûn olup Gâzî Evrenos’a Rûmlar i‘ânet ve Firengler’e ihânet edüp kal‘ayı Rûmlar Gâzî Evrenos’a feth etdirüp ol zamândan berü ilâ mâşallâh dest-i Âl-i Osmân’da mü’ebbeddir.

Dizdârı ve elli aded neferâtları ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve on bin kefereye harâc ağası hâkimleri vardır.

Ve derûn-ı hisârda cümle iki yüz aded bâğ u bâğçesiz hisâreri hâneleri var. Aslâ Rûm kefereleri yokdur ve buğday anbârları ve cebehâne mahzenleri var, ammâ iç el olmak ile cebehânesi ve topları azdır, ammâ her gece dîdebânları kal‘a bekleyüp mehterhâne çalınur ve göle nâzır metîn üstüvâr ebrâcları vardır.

Ve kal‘anın kapusu dibindeki büyük kullede Sultân Mehemmed câmi‘i var, ammâ küçükdür ve Sultân Süleymân câmi‘i var. Ol dahi küçük câmi‘dir ve kal‘adan taşra Kadı câmi‘i ve üst yanında Namâzgâh. Bunlardan mâ‘adâ mahalle mesâcidleridir.

Ve cülye varoşda yigirmi mahalledir. On altısı kefere mahallâtlarıdır ve biri Yahûdî mahallesidir. Kefereleri cümle İslâmbol’un vüzerâya hidmet eden ankâ Rûm kefereleri cümle bu Gölikesri’de sâkin olup cümle evleri ahmer levn musanna‘ kiremitler ile mestûr acâ’ib ü garâ’ib ve sarây-ı ma‘mûrlardır kim cümle evleri sâhil-i gölde kayıkhâneli ve şâhnişînli İslâmbol tarzı kat-ender-kat sarâyları limanlı hânedânlardır ve gayrı fukarâ hâneleriyle cümle iki bin beş yüz aded hânelerdir kim cümle evleri göle nâzırdır.

Ve bu şehir ve kal‘a gölün cânib-i garbîsinde kayalar üzre vâki‘ olmuşdur, ammâ sokakları daracıkdır.

Medresesi ve dârü‘l-kurrâ ve dârü‘l-hadîsi yokdur, ammâ bir mektebi var, zîrâ müselmânı gâyet azdır. Olanları da kavm-i haylâzdır. Lisânları Urûm lehcesi üzre olup “varmisik, gelmisik, o bizim afendimisdir, ya niçi bize gelememişsiz, hasretiniz anmisik, belkim bize gelmemiş deyü çok bakmisik” deyü bu gûne kelimât ederler, ammâ gâyet ehl-i tab‘ geçinüp fodul ve ehl-i zevk âdemlerdir, ammâ ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘atden geçinir âdemlerdir.

Ve bu şehirde cümle iki kesîf hammâmdır. Biri göl kenârında mâ-i buhayre-i zülâldendir. Biri mu‘attaldır. şitâ eyyâmında işler, lâkin Temmuz eyyâmında bu şehir içre göl var iken halkı hammâma muhtâc değillerdir.

Ve cümle yüz aded dükkânları var. Ekseriyyâ balık kurusu ve bakkal ve zenânlardır, ammâ bezzâzistânı yokdur ve cemî‘i şâhrâhları zâtî kesme kayalı pâk ve mücellâ kaldırımdır ve kal‘ası dahi göl içinde bir burun kaya üzre gûyâ ada-misâldir, ammâ karaya ittisâli vardır. Bunun dahi kaldırımları hemçünân kesme kayalardır.

Ve cümle yetmiş aded kenîseleri var. Cümlesi gölün kenârında papas ve bıtrîk ve keşiş ve kıssîs ve ruhbânları ve ladika ve mitrepolid ve kalayorozlarıyla memlû duyûrlardır. ***[178b]*** İslâmbol'un ve gayrı diyârın tâ Maskov vilâyetinin Gürcî keferelerinden bu kenîselere nezerâtlar gelir.

Ve cümle dağlarında üç bin aded bâğlardır. Memdûhâtından şırası ve beyâz francıla ekmeği meşhûrdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Rûm muğpîçe gulâmları var kim cezîre-i Sakız'da eyle mahbûb gulâm-ı Mesîh yokdur. Ve mahbûbe keratse kızları var kim her biri fisdan-ı harîrlerinin dâmenlerin der-miyân edüp tâvûs-ı bâğ-ı cinân gibi reftâr etdikde görenin aklı gider.

Sitâyiş-i buhayre-i Gölikesri: Bu buhayre-i âb-ı zülâlin dâ'iren-mâdâr cirmi kâmil yigirmi dörd mîldir ve müdevverü'ş-şekilden tûlânîce şekl-i bâdemî vâki‘ olup umku elli kulacdan ekall fecci vardır, ammâ kenâreleri beşer onar kulaç yerleri vardır. Gâyetü'l-gâye şîrîn âb-ı hayâtdır kim İslâmbol'da gûyâ Kâğızhâne suyudur ve bunda cümle ehl-i beled esbâbların gasl edüp aslâ sabun sürmeden her siyâbları gül pembe-misâl beyâz olur. Anıniçün bu şehirde sabun makbûl değildir.

Ve gölünde niçe bin elvân simâk-i semînleri sayd olunur kim rub‘-ı meskûn buhayrâtlarında nazîri yokdur, zîrâ dağlarında hâsıl olan nebâtât [u] giyâhâtları bârân-ı rahmet selleri bu buhayreye döküp mâhîler ol nebâtâtları yeyüp semîn olurlar.

Der-beyân-ı zamân-ı sayd-ı perâst

Kaçan kim rûz-ı Kasım olur cemî‘i sayyâd-ı mâhîlerin her biri bu göle yüzer araba çalıları döküp nişân koyup herkes mülk eder ve cümle balıklar mezkûr çalılar içinde mesken edinüp, ba‘dehû bahâr eyyâmında pelayiş(?) ta‘bîr ederler bir gün vardır. Bu gölün emîninden cümle balıkçılar izin alup herkes gemiler ve kayıklar ile göle dökdükleri çalılar üzre hisselerine varup ağlar ile ve çatal harbeler ile niçe kerre yüz bin balıkları avlayup emîne öşrün verirler. Ve cemî‘i küffâr memleketlerinden bâzergânlar ol günde hâzır bulunup niçe yüz bin guruşluk balıklar alup tuz ile salamura edüp vilâyet vilâyet balığından götürürler kim bu perâst günleri başka bir garâ'ib temâşâ gündür.

Hattâ Sultân Murâd-ı Râbi‘'e âlât-ı meclis içün bu mâhîlerden tuzlayup ılgar ile getirüp nakl-i meclis ederlerdi, zîrâ bu gölün mâhîleri misk gibi kokar, aslâ ve kat‘â balık râyihası yokdur. Ve cemî‘i hükemâ kavlince balık muzırdır, lâkin bu gölün balığın Fireng zahmına mübtelâ olanlar yese bi-emr-i Hudâ şifâ bulur. Bu balıkların kebâbı ve çorbası ve tavası gâyet lezîz ve latîfdir. Hattâ bu hakîr-i pür-taksîr bu felek-i kec-revde çok tek ü bûm olup

çok dâr [u] diyâr geşt [ü] güzâr eyledim, ammâ bu buhayrenin mâhîleri gibi mâ'ide görmedim. Gûyâ lezzetde ilikdir, ammâ cümleden memdûhu la'lgûn pul ile halk olunmuş alabalığı ve sazan ve levrek balıklarının her biri ellişer vukıyye gelir gûnâ-gûn mâhîlerdir, *ve's-selâm.*

……………. (1 satır boş)………………..

Der-beyân-ı ziyâretgâh-ı Gölikesri: Göl kenârında tekye-i Kâsım Baba. Yine bizzât kendüler anda medfûndur. (–) (–)

……………. (10 satır boş)………………***[179a]***

……………. (29 satır boş)………………..

Bu kazâları dahi seyr [ü] temâşâ edüp ve üç kazâdan üç yük akçe zahîre-bahâ alup yine cânib-i şimâle iki günde gidüp tekrâr,

Menzil-i kal'a-i Gölikesri: Bunda dahi mahkemeden zahîre-bahâ defteri alup, üç aded mahzarlar ile,

Kal'a-i Gölikesri'den Gölikesri kazâsına ve Karayek İçi kurâlarına ve Cum'abâzârı kazâsına gitdiğimiz kurâları beyân eder.

Evvelâ Gölikesri'den cümle atları gemilere koyup gölü karşu geçüp göl kenârında,

Menzil-i karye-i Liçista: Büyük Urûm köyüdür. Andan **karye-i Zagorec,** andan

Karye-i Gülısıran: Bu köy bir sarp depeli kûh-ı bâlâ üzre sâfî kürekçi kefereleri ***[179b]*** köyüdür. Andan **karye-i Büyük Pelahor,** andan,

Kasaba-i Sagîr Na'lband: Ayn-ı (–) kenârında bir vâsi' fezâ içre yüz elli hâneli ve bir câmi'li ve bir hammâmlı ve bir hânlı ve yigirmi dükkânlı Tophâneli Kadrî Ağa'nın serbest ze'âmetidir. Andan 2 sâ'atde,

Karye-i Kılar: İki yüz hâneli ve câmi' ve hân ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı müselmân köyüdür. Cum'abâzârı kadısı bu karyede sâkin olup, andan dahi

Zahîre-bahâ içün defter alup gezdiğimiz kurâları beyân eder

Evvelâ karye-i Kulfal Obası ve karye-i Sılpova ve Hasanköy ve karye-i Pokravenik. Bunlar sâfî Urûm keferesi köyleridir kim nâzenin Urûm keratseleri var, kârları ipekçilerdir. Suluhâl yaylağı dibinde olmağile havâsı latîf olduğundan mahbûbeleri hûbdur ve cümle dağları ve bâğları bâdem ağaçlarıyla zeyn olmuş hûb havâ bir karye-i ra'nâdır.

Andan **karye-i Kurucaova**, andan **karye-i Temirhânlı,** andan **karye-i Tarakçılar** ve **karye-i Özbekîler.** Bu mezkûr kurâlar Cum'aâbâd kazâsı idi. Andan,

Karayek İçi kazâsı kurâların beyân eder

Cümle halkı Top-keşân Yörükleridir. Evvelâ karye-i Temirhânlı ve karye-i Hamza Fakılı ve karye-i Gerçekler ve karye-i Bezciler ve karye-i Devlethânlı ve Hacı Fakılu ve karye-i Dedeler ve karye-i şahinler ve karye-i Çukur Anbâr ve karye-i Süleler ve karye-i Daragonişte ve karye-i Kayalı Oba ve karye-i Dikli ve karye-i Devasiler ve karye-i İmadlu ve karye-i Koca Ahmadlu ve karye-i İncilü ve karye-i Menteşelü ve karye-i

Himmetlü ve karye-i Karaağaç ve karye-i İshâklu ve karye-i Karagözlü. Bâlâda tahrîr olunan üç pâre kurâdan ahâlîleri cem‘ olup üzerimize gulû edüp,

“Biz top-keşân askerîsiyiz. Ellerimizde emrlerimiz vardır. Biz zahîre-bahâ vermeziz” deyü hayli ceng edüp bizden bir yiğidi şehîd edüp, anlardan on âdem mecrûh olup beş aded âdemlerin hâh-nâ-hâh giriftâr edüp şehîdimiz mahkeme-i Resûl’e getirüp üç pâre kurâ halkından üç bin guruş kan-bahâ ve üç yük akçe zahîre-bahâ alup, andan karye-i Kullalar ve karye-i Erdoğmuşlar ve karye-i Karabınar ve karye-i Durgutlar ve karye-i Solinar ve karye-i Eynel Obası ve karye-i Kurdlar ve karye-i Tirepişte ve karye-i Gıranova ve karye-i Evrene ve karye-i Tirebne ve karye-i Fırankofça ve karye-i İn Obası ve karye-i Sindellü ve karye-i Evreşe ve karye-i Haydarlu ve karye-i Baraklu ve karye-i Cillu ve karye-i Temürhânlu ve karye-i Celilli ve karye-i Gemiciler ve karye-i Nâ’iblü ve karye-i Logoniçe ve karye-i Radoniş ve karye-i Büyük Hasançi ve karye-i Negoçan ve yine kasaba-i Na‘lband şeşan dağlarında Manastır şehrin gâret eden Yano kâfir olmağile ol dağlarda olan kurâların mâlları tahsîl olmayup kaldıkda, cümle tevâbi‘lerimiz bırağup yalnız bir gulâmımla at boynuna düşüp,

Sergüzeşt-i hakîri beyân eder

Üç sâ‘atde şeşan dağına çıkup anı gördüm. Bir navortalı kâfir gelüp eydir: “Bire Türk sen bu dağda n’işlersin?” dedikde, hakîr eyitdim, “Bizim Yano Beğ dostumuza geldim. Buluşsam gerek” dedikde, kâfir gidüp yine gelüp, “Gel gidelim” dedikde, atdan piyâde olup sık orman içre giderken yemîn ü yesârda beş altı yüz harbalı kâfir bellerinde ikişer üçer tabanca tüfengleri ve ellerinde navortaları ile âmâde kefereler içre giderken iki tarafda belki üç yüz aded koyun ve hınzîrları kebâb ediyorlar ve Manastır şehrinden ve Maşkolor panayırından aldığı çukaları niçe yüz derziler keferelere esbâblar kesüp biçüp dikerler. Bunları temâşâ ederek geçüp ileri vardım. Gördüm ki bir başı telli kırmızı yağız yelekli mutarraş şahbâz kefere ayağa kalkup eydir:

“Bire âdem, hoş geldin”

Hakîr dahi, “Hoş buldum ve güler cemâline geldim” “Sen, bu dağa korkmadan nice geldin?” dedikde,

“Ayağıyla gelene Muhammed dîninde ve İsâ dîninde ölüm olmaz, ammâ ben ölmeğe geldim. Bu dağda olan köylerde zahîre-bahâ akçesi içün üç yük akçe kaldı. Mahkemeden kadı defter verdi. Melek Ahmed Paşa ‘Kanı benim mâlım?’ dese gerek. Biz dahi ‘Alamadım’ deyince, ‘Kanı kadının arzı’ dese gerek. Kadı ise arz vermeyüp Melek Ahmed Paşa beni haps edüp bu dağdaki mâlı benden alır. Ben de cânım acısından başım terkiye koyup size geldim. ***[180a]*** Sana ne düşerse eyle. İşte cânım, işte başım” dedikde,

Yano eydir: “Senin suçun yokdur. Hep sizin kadı kâfirlerinin suçudur. Anlar defter verüp vilâyet mü’zîleri ile kadılar re‘âyâlara zulm ederler, ammâ inşâ’allâh biz ol kadıyı bir hâl ile öldüreyim ki ibret-i âlem ola. Bak a yiğit, sen beni bilir misin?” “Yok” dedim.

“Ben İslâmbol’da Mahmûd Paşa hammâmı dibinde şerbetçi Yano değil miyim ki sen bana bir kerre Gümrük Emîni Alî Ağa’dan harâcım kâğızın alıverdin” dedikde, cânım yerine gelüp,

“Henüz bildim” deyüp, berây-ı maslahat, “hay cânım” deyü öpüşüp, görüşüp bir kebâb-ı kuzu ta‘âm yeyüp, ol ân üç yük akçe bârgîre tahmîl edüp on pastav prankona çuka ve elli top atlas ve on top Firengî basma ve on bârgîr yükü tütün ve hakîre iki yüz Venedik altunu ve aşağıdaki kırk aded tevâbi‘lerime birer donluk saya çukalar ihsân edüp tâ benimle aşağı ovaya gelüp tevâbi‘lerime vâsıl eyleyüp gerüye dönüp cümle bârgîrler dahi bize kalup cümle tevâbi‘lerim âlem-i hayretde kaldılar. Anlara da çukaların ihsân edüp cümle mesrûr u şâdân oldular. Hamd-i Hudâ bu serdengeçdilik ile bir yük akçe yerine üç yük akçe ve bir yük akçe kadar metâ‘ alup bu uslûb üzre Cum‘abâzârı kazâsı mâlı tahsîl olup (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Eğribucak kazâsına gitdiğimiz kurâ vü kasabâtları beyân eder

Evvelâ karye-i Beğcili ve karye-i Keçili ve karye-i Çârşenbebâzârı ve karye-i Adilli ve karye-i Eğribucak. Yüz hâneli ve câmi‘ ve hânlı ve hammâmlı ve birkaç dükkânlı müselmân köyüdür. Bu re‘âyâlar cümle top-keşân Yörükânlarıdır kim hîn-i seferde balyemez toplarını çeken câmûsları sürüp top-keşânlık ederler. Andan,

Evsâf-ı menzil-i ziyâretgâh-ı âsitâne-i Memi Beğ Sultân Baba
kuddise sırruhü‘l-azîz

Bu azîz sultân Hacı Bektaş Velî hazretlerinin tarîki hulefâlarındandır. Hattâ Deliorman diyârında medfûn olan Demir Baba Sultân bu Memi Baba Sultân’dan cihâz-ı fakrı kabûl edüp telâmîzlerinden olmuşlardır ve bu Memi şâh Sultân âsitânesi gibi Rûm ve Arab u Acem ve Horasan’da böyle bir binâ-yı azîm âsitâne görmedim, îmânım. Hattâ bizzât kendü vücûd-ı şerîfleri bir mürtefi‘ yerde çâr-kûşe bir kubbe-i âlî içinde âsûdedir. Ba‘zı cânlar bu türbe-i pür-envârın rûy-ı dîvârlarına on iki imâm tesbihleri ve gûnâ-gûn pâlhengler ve zerdesteler ve teber ve zil ve nefîr ve sapan-ı Dâvûdîler komuşlar, cânım.

Ve sultânın bizzât ser-i sa‘âdeti tarafında kendülerinin bir azîm kaşığı ve seccâde ve hırka ve tâcı ve alemleri ve kudûmu ve zilleri ve def nakkâreleri âmâde durur gülüm.

Ve Rûmeli’nde servi ağacı nâdir iken sultânın başı ucu tarafında türbeden hâric bir mevzûn servi dırahtı var kim bir diyârda eyle tarrâhî ve serâmed sebiz-gûn ve hemvâr servi görülmüş değildir ömrüm.

Ve âsitâne-i pür-envâr içinde olan huddâmân cemî‘i erbâb-ı züvvâra gülâblar ve ıtrı şâhî ve mâ-i kâdî ve mâ-i ezhâr nisâr edüp ûd-ı Mâverdî ve ûd-ı mülebbesler yakup kabr-i münevverin içinde rûh-ı Memi Cân şâd [u] handân olup cemî‘i ehl-i züvvâr demâğları mu‘attar olur, cânımın cânı.

Ammâ aşağı fukarâ meydânı aceb mihmânhâne-i dervîşân-ı dil-rîşân fakr [u] fâka erenlerinin tekyegâh-ı mihmân-sarâylarıdır pîrim.

Bu meydân-ı mahabbetin cânib [u] etrâfında ale’t-tertîb dollâblar önlerinde birer dâne meşinden girde-bâliş-i nâliş önlerinde her fukarânın kurbân postları döşeyüp herkes bir ilme meşgûl olup kimi hezâr-pâre musanna‘ kaşıklar ve çevgân ve zerdeste ve keşküller yeyüp kifâf-ı nefs ederler, cânânım.

Ve yine bu meydân-ı nazargâhın meyânında gûnâ-gûn zeheb-i hâlis-misâl şam‘dân ve kandîldân ve çerâğdânlar var kim gûyâ her biri iksîr-i a‘zam gibi şa‘şa‘a verir eyliğim.

Ve bu meydândan hâric meydânda bir matbah-ı Keykâvûsî var kim ol dahi vâcibü‘s-seyrdir. Yetmiş seksen aded pâ-bürehne ve ser-bürehne sîne-çâk yağ u balî-meşreb, pâk, ucub [u] enâniyyetden geçüp her birleri mertebe-i hâk olmuş hâk-âlûd cânlar riyâzât [u] perhîz-i mücâhede ile giryân ü nâlân ve şâd [u] handân yaşları göl göl olmuş teslîm dâğlı sîneleri bağlı yerleri şerha şerha sırımlı ve bâzûları maktelü‘l-Hüseyin cirmli bî-pîrehen tennûre-i aşk içre sûhteliğin bir ten-dürüst cânların kimi aşbâz ve kimi habbâz ve kimi çerâğbâz ve kimi mihmândâr ve kimi meydândâr, kimi ahur-ı kamber-vâr hidmetlerinde ber-karâr merd-i meydânlar var, îmânım. Her birinin ahvâllerinden su’âl etsen her biri bir bâğın gülü ve bir sevdânın esîri ve bir Hudâ-yı ***[180b]*** Lem-yezel’in kulları, ammâ beyt:

Hallâk-ı Ezel âleme kıldıkda tecellî

Her kulu birer hâl ile kılmış mütesellî

Mazmûnunca her biri bu felek-i kec-reftâr-ı gerdûn-ı devvârın germ ü serdin çeküp terk ü tecrîd ihtiyâr etmişler kim, kimi mîr ve kimi emîr ve kimi mîr-i mîrân ve kimi tâ’ife-i kuzâtdan olup, âhir fânî dünyânın ahvâline vâkıf olup cümle raht ü baht u dârât [u] ihtişâmdan geçüp “Bir dost ve bir post” deyüp Memi şâh Sultân matbahında sûhte olup giryân ü nâlân ve biryân olmağı ihtiyâr edüp evkât-ı hamseleriyle mukayyed ehl-i sünnet ve’l-cemâ‘at bir alay âşıkân-ı sâdıkân-ı Rûm cânlardır, ey cânımın cânı ve ey ömrümün varı eyliğim îmânım.

Ammâ bu matbaha üstâd-ı bennâ bir gûne san‘at harc edüp âteş-gede olan mahal üzre bir kubbe-i azîmin tâ ortasına bir küçük kubbe dahi inşâ edüp on iki terek Bektaşî külâhı gibi bir musanna‘ beyâz kubbe-i mücellâdır kim büyük kubbenin ortasına bu küçük kubbe kalın zincir ile mu‘allâk asmış. Cümle âteş anda yanup tâ sultân-ı azîz zamânından berü bu âteş-gedede âteş-i sûzân aslâ sönmeyüp ol zamândan berü çorba kazanları şeb [ü] rûz âteşden inmeyüp cemî‘i âyende vü revendelerin müslim ü mugân u edyân-ı milel-i gûnâ-gûnlara sofra-i bî-imtinânı mebzûl olduğundan mâ‘adâ kilârında “*Hayrü‘t-ta‘âm mâ-hazar*” [82] kelâmı üzre şîr-i hurma ve katr-ı nebât-ı Hamavî ve kuş südü, ya‘nî yumurta bile bulunur azîm âsitânedir, gülümün gülü.

Ve’l-hâsıl diyâr-ı Rûm’da misli yokdur. Meğer diyâr-ı Horasan’da meşhed-i İmâm Rızâ ola, ammâ bu âsitâne hayrâtının sâhibi Yanyalı Arslan Paşa’nın ceddi Zülfikâr Beğ âşıkdır cânım ve tekye-nişîni olan Hızır Dede câna ey vellâm var îmânım.

Zirâ bu hakîr bu âsitâneye bin yetmiş bir şehr-i Ramazân’ının leyle-i Kadrinde bu âsitâne-i sa‘âdetde mihmân olup cümle cân [u] cânânlarla cân sohbetleri edüp summât-ı Muhammedî‘den sonra gülbâng-ı Muhammedîler çekdik ve def ve kudûm ve nefîr ve nakkarelere darbler ve sur ve nefîrlere zemzeme ve demler urup dem-be-dem demler urup Hak Te‘âlâ fakr [u] fahrı zevk u şevkinden ırmayup zevk-i derûnumuz ziyâd-ber-ziyâd ola. Dem-i Alî ve Sultân Hacı Bektaş Velî ve Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî himmetleri hâzır u nâzır ola. Kerem-i evliyâ hû diyelim hû *ve’s-selâm.*

Andan cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâ[‘]laşup 4 sâ‘atde,

Menzil-i kazâ-i Sarıgöl

Üç yüz hâneli ve câmi‘i [ve] hânlı ve bir küçük hammâmlı köydür kim Sarıgöl

kadısı bunda sâkin olur. Bu kend ahâlîsi bir yere cem‘ olup eyitdiler,

“Bu kazâ Fâtıma Sultân hâssıdır ve bir küçük kazâdır ve cümlemiz hâlâ Erdel seferinde top çekmeğe me’mûr bir alay tâ’ife-i Yörükânız, lutf eylen” deyü ricâ ve minnet ederek on beş bin akçe zahîre-bahâ içün paşaya ve bir o kadar dahi bize hidmet edüp kabûl etdik ve bu Eğribucak kazâsı ve Cum‘aâbâd kazâsı ve Sarıgöl kazâsı ve Karayek İçi nâhiyesi cümle top-keşân Yörükânıdır. El-iyâzü billâh akûr ve zeber-dest kavimdirler. Cümle on bin asker olur.

Ammâ mudhike-i garîbe oldur kim, bu kavmin avratları cümle meneviş çukadan bostâncı külâhları gibi sivri sivri çuka takyeler geyüp yüzleri açık gîsûları perîşân durhallı(?) ve bir hâlli(?) mashara heybet avratlardır ve cümlesi şayak gibi beyâz abâ sıkma dolama geyüp çiftde ve çubukda Ferhâd gibi çalışır kağan arslan zenânelerdir. Ba‘dehû bu,

Sarıgöl’den Serfice kazâsına gitdiğimiz beyân eder

Ol gün nehr-i İncekara’yı geçitden yüz bin renc [ü] anâ çekerek atlarla ubûr etdik. Mezkûr İncekara’nın ibtidâ tulû‘u Kesrigölü‘nden ve bir başı tâ Horpuşta dağlarından gelüp (–) (–) (–) kurbunda Akdeniz’e mahlût olur, ammâ âb-ı hayât sudur. Andan ol mahalde,

Evsâf-ı (–), ya‘nî **kal‘a-i Serfice**: Ba‘zılar Selfice derler. Vech-i tesmiyesi (–) (–) (–) Bânîsi Yunaniyândan ulemâ-yı kudemâ Eflâtûn-ı İlahîdir . Dest-i Rûm’dan kuvvet-i bâzû ile sene (–) târîhinde Sultân Bâyezîd-i Velî Mora diyârında Moton ve Koron kal‘aları fethine giderken bu kal‘ayı emân ile dest-i Rûm’dan alup Rûmeli eyâletinde (–) sancağı hâkinde tuğrâ-yı garrâkeş Nişâncı paşaların mu‘âf [u] müsellem hâssıdır kim voyvadası hâkim-i örfdür ve hâkim-i şer‘i yüz elli akçe pâyesiyle a‘lâ kazâdır ve nâhiyesi (–) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve yigirmi aded neferâtı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı ve harâc ağası ve a‘yân [u] eşrâfı vardır, ammâ müftî ve nakîbüleşrâfı yokdur.

“Bu şehir ***[181a]*** Nişâncı Paşa hâssıdır. Zahîre-bahâ vermeziz” deyü emrler ibrâz etdiklerinde, emrlerin mahkeme-i şer‘de kırâ‘at etdirüp me’âl-i kelâm-ı emr-i pâdişâhî oldur kim,

“Siz ki yedi bölük serdârları ve şehir a‘yânları ve kadı efendisiz kim emr-i şerîfime amel edüp nefs-i Serfice şehri Nişâncı Paşa hâssı olmağile şehr-i Serfice’yi cemî‘i tekâlîf-i şâkkadan mu‘âf [u] müsellem etmişdir. şöyle bilüp alâmet-i şerîfime i‘timâd edesiz” deyü emr-i pâdişâhî kırâ’at olunup,

Hakîr eyitdim: “Allâh pâdişâha zevâl vermesin. Emr-i pâdişâhîde bi’n-nefs şehr-i Serfice demiş. Biz şehirden bir Girid mankırı almazız ve şehre konmazız. Tâ bu kazâda olan yüz yetmiş pâre kurâlardan zahîre-bahâ almayasın dimemiş. Bir vezîrimizin emriyle cümle kurâlardan zahîre-bahâ isteriz” deyü ayak basup “elbette alırız” dedikde, niçe kıyl [u] kâl olup, âhir,

“Bir[e] Efendi, Buyurdu-yı şerîfe itâ‘at etmediklerinin arzın ve vârid olan emr-i pâdişâhî sûretin sicill-i mu‘tebereden istihrâc edüp bize arz ver. Biz gidüp nice zahîre-bahâ alacağımızı biliriz” deyü mahkemede azîm ma‘rekemiz oldu. Âhir cümle kurâlardan iki

yük akçe paşaya ve bir yük akçe bize ücret-i kadem-i kanûnî ta‘yîn edüp tahsîline âdemler gönderüp şehir temâşâya mukayyed olduk. Evvelâ,

Zemîn-i kal‘a-i Serfice: Topraklı bir sivri küçük püşte üzre vâki‘ olmuş şekl-i müselles bir şeddadî kârgîr seng binâ ve bir sûr-ı ra‘nâ küçük kal‘adır, ammâ iki cânibi yüksek havâleli dağlar ve dağlar üzre sâfî bâğlar ve havâsı letâfetinden halkı sağlardır, lâkin kal‘ası iç elde olmak ile elzem ve levâzımdan olmamağile ol kadar ma‘mûr değildir, ammâ sehel şey ile imârı mümkündür.

Derûn-ı kal‘ada yüz kadar fukarâ Rûm kefereleri evleri var. Cebehâne ve topları ve anbârları ve handakları yokdur, lâkin cânib-i garba nâzır bir harâb kapusu var, gayrı şey yokdur. Cümle imâreti aşağı şehirdedir.

Cümle altı mahalle müslimîn ve sekiz mahalle-i kefere-i Rûm ve bir mahalle-i Yahûdîler'dir ve cümle bin sekiz yüz aded cümle dud ağacı bâğlı evlerdir kim biri biri üzre kal‘a dağına yapışmış serâpâ kiremit ve kayagan örtülü ma‘mûr u müzeyyen kârgîr binâ hâne-i zîbâlardır, ammâ sokakları dıyk ve iniş yokuş yollardır. Bu şehre ârifân-ı seyyâhân-ı Rûm Küçük Bursa demişler. Zîrâ Bursa gibi cemî‘i bâğları dud ağacı olur. Niçe bin kantar ipek ve ibrişim hâsıl olur.

Mîzân-ı harîr emâneti bu şehirde başka iltizâm-ı hükûmetdir ve âb [u] havâsı da hemân Bursa gibidir. (–) (–)

Ve cümle altı aded cevâmi‘-i ehl-i İslâmdır. Cümleden Sultân Bâyezîd-i Velî câmi‘i sâde binâdır. Tabahâne câmi‘i dahi Dedeler câmi‘i, Mumcu Ağa câmi‘i. Bunlardan mâ‘ada altı aded mahalle mesâcidleridir. Medrese ve dârü'l-it‘âm imâretleri yokdur.

Bir tekye-i Halvetîsi vardır ve iki aded mekteb-i püserânı var ve Memi Ağa'nın sarâyı önünde bir hammâmı var ve bir hânı var ve cümle yüz mikdârı dükkânları var, ammâ bezzâzistânı yokdur, lâkin her metâ‘ firâvân bulunur.

Memdûhât-ı sanâyi‘âtından halkının ekseriyyâ kârları ibrişim münakkaş peşkirler ve havlı hammâm gömlekleri ve havlı makramalar ve makbûl harîr kenârlı rakîk gömlek bezi olur kim bir gömleği bir kamış masura içine koyup vilâyet vilâyet pâdişâhlara hedâyâ gider. Hattâ bir gömleği on dirhem gelir helâl bezleri olur ve beyâz çarşafları dahi memdûhdur.

Ve halkının ekseri Rûm kefereleri olmağile müslimleri az olup anların dahi kelimâtları Rûm lehceleri gibi "varmisik, gelmisik, Mavro âfendimişdir ve cânımız ağacığımızdır" deyü kelimât ederler, ammâ bu şehir etrâfında olan re‘âyâların başlarında bir gûne çalma acîb ü garîb hey'et sarıkları vardır. Ana çalma derler. Hakkâ ki başları çalmalıdır.

Bu şehrin Rûmları müselmânlara gâlibdirler, zîrâ ankâ kefereleri var. Cümle hâneleri birbiri üzre cânib-i şimâl ve garbda olan sahrâ içre cereyân eden İncekarasu'ya nâzır menhûs hânelerdir ve cümle yedi aded musanna‘ ve müzeyyen kenîseleri vardır ve gâyetü'l-gâye zengine Rûm keratse avratları var kim be-her sene beş kantar harîr öşr verir keratse karıları var.

……………. (1.5 satır boş)………………..

Bu Serfice şehrin dahi seyr [ü] temâşâ edüp suhûletle zahîre-bahâları ve niçe hadâyâlar

Memi Ağa'dan ve gayrı a'yân [u] kibârdan cem' edüp ***[181b]*** Serfice şehrinden avdet edüp,

Me'mûr olduğumuz Erdel memleketi gazâsına gitdiğimiz kılâ' ve şehirleri beyân eder

Evvelâ Serfice'den cânib-i şimâle hemân şehir dibinde yine Nehr-i İncekara'yı atlar ile anâ çekerek ubûr edüp 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i kasaba-i Na'lband: Anda dahi tahsîl olan Gölikesri mâlın alup şehr-i Manastır'ı ubûr edüp,

Menzil-i kal'a-i Pirlepe: Anda dahi tahsîl olan mâlı Arslan Paşazâde'den hüccet-i şer'iyye ve arzlar ile alınup, Pirlepe yaylasın şiddet-i hârda aşup,

Menzil-i kal'a-i Köpürlü: Andan yine semt-i şimâle gidüp,

Menzil-i kal'a-i Üsküb-i mergûb. Andan,

Menzil-i kal'a-i Kaçanik. Andan cânib-i garba Kosova içre,

Menzil-i şehr-i Priştine. Andan şehr-i Vuçitrin'i geçüp,

Karye-i Dobniçse. Andan 8 beller aşup,

Evsâf-ı ma'den-i sîm burd, ya'nî hisâr-ı üstüvâr-ı Novaborda: Lisân-ı Latin'de (–) (–) (–) (–) demekdir. Bânîsi Sırf krallarından Destpot Kral binâsıdır. Fâtihi sene 843 târîhinde Ebü'l-feth Mehemmed Hân pederi Koca Sultân Murâd Hân-ı Sânî fethidir, be-dest-i Lala şahin Paşa. Rûmeli eyâletinde Vuçitrin sancağı hâkinde mu'âf u müsellem gümüşhâne emîni hâkimdir. Yüz âdem ile hidmet edüp yigirmi yük akçe iltizâmdır. Anıniçün başka maktû'ü'[l]-kadem ve mefrûzü'l-kalem hükûmetdir. Hâlâ üç kol gümüş damarları var. Ka'r-ı zemîninden mücrimler cevherin çıkaru[p] mu'âf [u] müsellem re'âyâlar cevheri pâk edüp emîne teslîm edüp emîn dahi huzûrunda cevherleri kal edüp fürûht ederek mîrî mâl verir, ammâ Sultân Murâd Hân-ı Râbi' asrında bu şehir içre darbhâne işleyüp *"Azze nasrahu duribe Novaborda"* deyü sîm-i hâlis akçesi olup hakîr çok mâlik olmuşdum, ammâ hâlâ darbhânesi mesdûd olup Selânikli Cufûd Yahyâ nâm mülakkab âdem gümüşhânesi emînidir ve Novabordalı *Hilye-i şerîf* mü'ellifi şâ'ir ve mâhir Zuhûrî Efendi ma'den kâtibidir ve bu ma'den berekâtıyla bu şehrin ahâlîleri ankâ âdemlerdir.

Ve bir hâkimi dahi yüz elli akçe pâyesiyle âlî kazâdır ve cümle (–) aded nâhiye kurâlarıdır.

Kal'a dizdârı ve yigirmi aded neferâtları ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethüdâsı vardır, ammâ müftî ve nakîbi yokdur.

Zemîn-i kal'ası:

……………. (7.5 satır boş)………………..

Andan cânib-i şimâle dağlar aşup (–) sâ'atde,

Evsâf-ı vilâyet-i hûb, ya'nî (–) Ürgüp

Fâtihi yine 843 târîhinde Murâd-ı Sânî'dir. Hîn-i ma'rekede, "Bire bunda asker ürküp dağılmadan feth olsun" buyurduklarında feth olup ismine kal'a-i Ürgüp dediler. Hâlâ Rûmeli eyâletinde (–) sancağı hâkinde,

……………. (5 satır boş)………………..

Andan cânib-i garba gerü dönüp (–) sâ‘atde, ***[182a]***

Menzil-i kasaba-i Kurşumlu: Bir derbend-i azîm yerdir ve yüz elli akçe pâyesiyle vasatü‘l-hâl kazâdır ve Rûmeli eyâletinde Alacahisâr beği hâssı voyvadalığıdır. İki yüz elli aded bâğçeli ve kiremitli ve hasır ile mestûr hânelerdir.

Bir câmi‘i ve üç aded küçük hânı ve on aded dükkânı ve ağaç cisir aşrı bir vîrân kenîse-i azîmi var, ammâ bâğı ve bâğçesi bisyârdır ve hânlarına yakın ziyâret-i Emîrler Sultân. Andan cânib-i garba 4 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Pelanifçe: Andan 3 sâ‘atde,

Karye-i Potur: Anı geçüp 3 sâ‘atde,

Menzil-i karye-i Kavaklı: Andan Yasrib yaylağı ve Çakır dağın aşup azîm dıraht-ı müntehâlar seyr ederek 7 sâ‘atde **nehr-i Rasina**‘yı ubûr etdik. Nehr-i Rasina Yasrib dağından berü gelüp Eşkel kal‘ası altında nehr-i Morava’ya mahlût olur. Morava dahi Yagodina kal‘ası altından ubûr edüp kal‘a-i Köylüc kurbunda nehr-i azîm Tuna’ya munsabb olur ve nehr-i Morava’nın ibtid[â] tulû‘u Arnavudluk’dan ve Öziçe şehri ve Çaçka ve Rodnik yaylalarından cem‘ olur.

Ez-în-cânib bâlâda nehr-i Rasina’yı geçüp,

Menzil-i Çayırlık: Andan yine cânib-i şimâle 5 sâ‘atde,

Evsâf-ı binâ-yı üstüvâr, ya‘nî kal‘a-i Alacahisâr

Sırf lisânınca (–) (–) demekdir, ammâ lisân-ı Etrâk’de Alacahisâr nâmıyla şöhre-i şehr olmuşdur. Bânîsi Hazret-i İsâ asrında Sırf krallarından (–) binâsıdır. Niçe mülûk destine girüp âhirü‘l-emr sene (–) târîhinde Gâzî Hudâvendigâr fethidir. Bu kal‘a-i münakkaşı Gâzî Murâd Hân görüp “Benim Alaca hisârım” buyurduklarından hâlâ elsine-i nâsda Alacahisâr derler.

Ba‘dehû Süleymân Hân tahrîri üzre Rûmeli eyâletinde başka sancakbeği tahtıdır. Taraf-ı pâdişâhîden beğinin hâssı (–) akçedir. Taht-ı livâsında ze‘âmeti (–) ve tîmârı (–) var ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşısı var. Bu asâkir-i İslâm’ın üç bin akçede bir cebelüleri ile ve beğinin askeriyle cümle üç bin asker-i cengâveri vardır ve yüz elli akçe kazâ ve nâhiyesi (–) aded kurâlardır.

Kal‘a dizdârı ve yetmiş aded neferâtları ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve harâc ağası ve muhtesibi ve bâcdârı ve şehir voyvadası ve şehir kethüdâsı var.

Eşkâl-i zemîn-i kal‘ası: Bir türâblı bayır üzre şekl-i müseddes bir taşı siyâh ve bir taşı beyâz münakkaş ve şîrîn bir kal‘a-i zîbâ imiş, ammâ sehel harâba yüz dutmuşdur, ammâ mâ-tekaddem gâyet ma‘mûr imiş. Hisâr içre birkaç fukarâ hâneleri ve kifâyet mikdârı cebehânesi ve bir iki topları ve cânib-i garba mekşûf bir kapusu var. Gayrı imâreti yokdur.

Ammâ varoşu kal‘anın cânib-i garbîsi ve şimâlîsi tarafında bir vâsi‘ öz içinde tarafeyni topraklı alçak dağlar ve üzerleri serâpâ bâğlar ile ârâste olmuş cümle dokuz mahalledir.

Evvelâ Beğ Sarâyı mahallesi (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) Meşhûr mahalleler bunlardır.

Ve cümle dokuz mihrâbdır. Evvelâ çârsû içre Gâzî Hudâvendigâr câmi‘i tarz-ı kadîm babayâne ezinelikdir. Alaybeği câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) Mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve bir medrese ve iki tekye-i fukarâ ve üç mekteb-i nücebâ ve bir hammâm-ı rûşinâ Gâzî Murâd Hân binâsıdır kim câmi‘e vakıfdır ve üç aded sağîr ü kebîr hân-ı bâzergânları var, ammâ kurşumlu değildir ve cümle yüz elli aded dükkânları var, ammâ ma‘mûr u müzeyyen değillerdir. Ekseriyyâ ağaçdan yapılmış çotra derler bir gûne müdevver kapaklı bardakdır. Ba‘zı serhadliler ana şarâb koyup taşırlar bir tuhfe bardakdır. Çârsû-yı bâzârında andan çok bir metâ‘ yokdur, ammâ bâğ u bâğçe gâyet çokdur.

Ve âb [u] havâsının letâfetinden Alacahisâr güzeli meşhûrdur ve halkı serhadli esbâbı geyüp Türkçe ve Sırfca ve Bulgarca kelimât eder garîb-dost gâzîlerdir.

Andan kalkup yine semt-i şimâle (–) sâ‘at gidüp nehr-i Morava’yı ayakdan atlar ile geçildi, zîrâ dahi çok sular mahlût olmamışdır. Bu nehrin kenârında haymelerimizle meks etdik, ammâ ol gece gâyet basîret üzre olduk, zîrâ hakîrde on bir yük akçe var idi. Andan yine ale’s-sabâh cânib-i şimâle nehr-i Morava kenârıyla gidüp,

Menzil-i kasaba-i Yagodina: Mukaddemâ Vârat gazâsına giderken tahrîr olunmuşdur. Andan palanka-i Batiçna’yı geçüp,

Menzil-i palanka-i Hasan Paşa: Bu gece bunda hırsız bir atımız çalup gitdi. Ba‘dehû yine bir hırsız dahi gelüp bir atı çalarken kurşum ile urup hırsız mürd olunca birkaç harâmîler hırsızın leşin almağa ***[182b]*** hücûm edüp ceng-i azîm oldukda hamd-i Hudâ beş aded harâmî dahi katl olunup bizden ancak bir yiğit mecrûh olup tâ vakt-i sehere dek bîdâr olup sabâha selâmet çıkdık. Bir azîm sergüzeştdir, ammâ biz muhtasar kıldık.

Andan (–) sâ‘atde poyraz rûzgârı tarafına pür-silâh olup bayırlar ve ormanlar aşup cânib-i erba‘amızı karavullar gözederek hâzır-bâş gidüp,

Evsâf-ı (–), ya‘nî dâr-ı gâzîyân kal‘a-i Semendire

Lisân-ı Macar’da (–) (–) (–) demekdir, ammâ lisân-ı Latin’de ismi (–) ‘dir Bânîsi Sırf krallarından Sıvlani Yanoş Kral Eski Budin’de yatır. Bu kal‘a anın binâsıdır. Ba‘dehû yine Sırf krallarından Delakoğlu Doçyagali Kral sene (–) târîhinde kızını nikâh ile Yıldırım Bâyezîd Hân’ın talebiyle kızın Bâyezîd Hân’a verüp berây-ı maslahat akrabâ olup mâbeynleri sulh oldu. Ba‘dehû sene (–) târîhinde yine küffâr isyân-ı tuğyân edüp bizzât Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed bu kal‘ayı kuvvet-i bâzû ile feth etdikde hikmet-i Hudâ sene-i âtîde esnâ-yı ceng-i âharda Sultân Mehemmed’in ümerâlarından Gâzî Balı Beğ kâfire esîr olup Ebü‘l-feth Balı Beğ‘i kâfirden taleb etdikde kâfir Balı Beğ‘e bedel Semendire kal‘asın istediler. Sultân Mehemmed dahi bilâ-tereddüd Semendire kal‘asın yine kâfire verüp Gâzî Balı Beğ‘i esîrlikden halâs edince hemân ol sene-i mezbûrda seksen bin askerle kendüyü esîr [ve] âzâd eden kralı Semendire kal‘asında kapadup döğe döğe hâh-nâ-hâh kâfirden dest-i kahr ile kal‘a-i Semendire’yi murg-i semender-vâr âteş-i Nemrûd içinde koyup her tarafdan yürüyüşler edüp kâfiri kırarak kal‘ayı feth edüp Ebü‘l-feth’e fethi müjdesiyle kal‘a-i Semendire miftâhın gönderüp fâtih-i sânî Gâzî Balı

Beğ olmuşdur.

Hâlâ Süleymân Hân tahrîri üzre Budin eyâletinde başka mîr-i livâ tahtıdır. Taraf-ı şehriyârîden beğinin hâssı (–) akçedir. Livâsına (–) ze‘âmetdir ve (–) aded tîmârdır.

Alaybeği ve çeribaşı ve yüzbaşısı var. Bu tâ’ifenin cebelüleriyle ve beğinin askeriyle cümle dörd bin aded pâk ü pâkîze ve müsellâh ve müretteb ve mükemmel ve mükellef askeri olup me’mûr oldukları sefer-i hümâyûna giderler, ammâ Hudâ âlimdir, niçe kerre bu tâ’ifeleri savaş-ı perhâşda görmüşüzdür. Allâh âlim ü dânâdır kim dörd bin şehbâzları yigirmi bin küffâra karşu girüp sâf girüp sâf ganîmet çıkup zerre kadar yüz çevirmeyüp cümlesi Seydî Ahmed Paşa’dan çelenkler sokmuşlardır ve Vârat fethinde kezâlik niçe yüz aklıkları etmişlerdir.

Diyâr-ı Rûm’da cengâver ve dilâver ve server-i hünerver erler Sirem ve Semendire ve Köstendil sancaklarının gâzîleri meşhûrdur kim Süleymân Hân anlara du‘â etmişlerdir. Hâlâ hâkimlerine mutî‘ [u] münkad mücâhidün fî sebîlillâh gâzîyân-ı sâdıkânlardır.

Bir hâkim-i şer‘leri şeyhülislâm ve nakîbüleşrâf ve üç yüz akçe pâyesiyle şerîf kazâdır ve nâhiyesi cümle (–) aded kurâdır. kal‘a dizdârı ve üç yüz elli neferâtı ve sipâh kethüdâyeri ve yeniçeri serdârı ve şehir voyvadası ve harâc ağası ve muhtesib ağası ve mi‘mâr ağası ve şehir kethüdâsı ve topçubaşı ve cebecibaşı ve bâcdârı vardır.

Der-beyân-ı eşkâl-i zemîn-i kal‘a-i Semendire

Nehr-i Tuna sâhilinde Belgrad tarafında çâr-kûşe bir seng-i tırâş kal‘a-i savaşdır kim cemî‘i ahcârları Ferhâd-vâr tîşe-i üstâd mi‘mârdan çıkup mücellâ ve musaykal dîvâr-ı serâmeddir. Hakkâ ki Âl-i Osmân elinde eyle bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn hisâr-ı kadîm ve sûr-ı azîm yokdur ve eyle bir rabât-ı müzeyyen ve şehr-i medyendir kim binâsı bir refî‘ü'l-bünyân ve halkı halîm ü selîm ve sâhibü’ş-şân âdemlerdir. Üstâd-ı selef-i mühendisîn var makdûrun sarf edüp alâ mehil bir kal‘a inşâ etmişdir kim hâlâ seyyâhân-ı berr [ü] bihâr içre memdûh olup hasretü‘l-mülûk bir kal‘a-i mahbûbdur.

Dâ’iren-mâdâr cirmi kâmil dörd bin adımdır ve cümle otuz altı kulle-i azîmlerdir, ammâ sâhib-i binâsı Sıvlani Yanoş Kral bir sâhib-i tab‘ ilm-i nücûmda kâmil üstâd-ı âmil olmağın bu kal‘anın kara tarafındaki on iki aded kullelerin ilm-i nücûm üzre esâsın sa‘d sâ‘at-i tâli‘-i meymûnda bırağup on iki kulle binâ olunmuşdur ve her kullenin kubbesi üzre ola[n] alemlerin gölgeleri gün deverân etdikce baş kullenin zıllı yanındaki kullenin dibine geldikde bir sâ‘at olur. Bu hisâb üzre on iki kulle külâhının alemi gölgeleri on iki sâ‘atde on iki kulle dibine gelüp on iki sâ‘at tamâm olur. Garîb san‘at-ı acîbdir, ammâ bu san‘atı Destpot Krala isnâd ederler, zîrâ bir zamân anın tahtı idi.

Ve bu kal‘a İslâmbol’dan on yedi sene mukaddem feth olmuşdur ve her kullesi minâre kaddi çâr-kûşe âlî kullelerdir ve cümle on iki ***[183a]*** bin aded dendân-ı bedendir ve üç tarafı nehr-i Tuna’dır. Bir tarafı karadır. Ol tarafı ise iki kat amîk handak olup nehr-i Tuna ile leb ber-leb olduğundan bu kal‘a hemân bir cezîre gibi kalmışdır ve iç kal‘ası Tuna kenârı köşesindedir kim azîm vezni üzre kulle-i bâlâları var. Her kullelerin içleri fetihden berü mâl-â-mâl hazîne ve cebehânelerdir ve bu iç kal‘anın kapusu önündeki handak dahi başka leb ber-leb nehr-i Tuna’dır ve bu iç kal‘anın yere berâber Tuna’ya nâzır içine âdem sığar şayka topları var kim her biri ejder-i heft-sere benzer ve bu iç hisâra aslâ

enâyî âdem giremez.

Dizdâr ve kethüdâ ve imâm hânesinden gayrı amâr yokdur. Her gece ellişer âdem nigehbânlık edüp seherlenirler ve taşra kal‘ada dahi Tuna’ya nâzır âdem sığar şayka toplar vardır.

Sitâyiş-i aded-i cevâmi‘hâ-yı kal‘a-i Semendire: Cümle (–) aded câmi‘dir. Evvelâ derûn-ı hisârda Ebü‘l-feth Sultân Mehemmed câmi‘i tarz-ı kadîmdir, ammâ kurşumlu mıdır, ma‘lûmum değildir ve şîr Murâd bin Abdullâh câmi‘i, deyü kapusu üzre târîhi böyle tahrîr olunmuşdur ve Hacı Velî câmi‘i (–) (–) (–) (–) (–) (–) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve iki aded dârü‘t-tedrîs-i müfessirândır. Medrese-i Sultâniyye, medrese-i şîr Mur[â]diyye ve sâ’ir mesâcidlerde talebe hücreleri çokdur.

Ve cümle on yedi mekteb-i dârü‘t-ta‘lîm-i püserândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve üç aded tekye-i abdâlân-ı seyyâhândır. Evvelâ şehrin bir sâ‘at garbında tekye-i Gâzî Balı Beğ (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve bir aded hammâm-ı gâsilândır kim Kızlar Ağası hammâmı derler, kal‘a içinde gâyet müferrih hammâmdır ve her hânede soba hammâmları mukarrerdir.

Ve iki aded hân-ı sevdâgerândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ve kal‘a içinde cümle bin aded kiremit ve şindire tahta örtülü bâğ u bâğçesiz tahtânî ve fevkânî evlerdir, ammâ kârgîri azdır, zîrâ zemîni Tuna kenârında olmağile batakdır ve cümle sokakları serâpâ ağaç direk döşelidir.

Bu kal‘a dîvârları yüksek olmağile havâsı eyyâm-ı Temmuz’da şiddet-i hâr üzredir, ammâ şitâ eyyâmları gâyet sermâ ve germâ havâ-yı mu‘tedildir.

Ve bu kal‘adan taşra varoşa dörd kat kal‘a kapusundan taşra çıkılır. Her kapu mâbeyninde dîdebânlar ve pâsbân ve nigehbânlar âmâde olup her bâbların aralarındaki rûy-ı dîvârlarda niçe bin gûne musanna‘ âlet-i silâhlar ile zeyn olmuşdur ve batı tarafına nâzır büyük kapu üzre selef pehlivânları azîm temâşâgâh alâmetler asmışlar. Cümleden biri bir tuç havânı ok ile urup bir tarafdan delüp bir tarafdan çıkmış aceb şast darbdır . Bir alâmet dahi üç dâne çâr-kûşe mermerleri bir yerden bir darb-ı ok ile ve kurşum ile delüp anı dahi asakomuşlar, ammâ iç kal‘a kapusu üzre dörd aded pehlivân gürzlerin asmışlar. Aceb pehlivânlıkdır.

Der-beyân-ı taşra varoş: Bu kal‘anın cânib-i cenûbunda varoş-ı azîmi var. Kal‘a handakından alarka çârsûya giderken bu mâbeynde nehr-i Tuna ile leb-ber-leb bir handak dahi vardır. Tuna cereyân edüp altı aded yerden ağaç köprüler ile çârsû varoşuna geçilir.

Ve bu şehrin içerisinde ve taşrasında cümle yigirmi dörd mihrâbdır. Dördü salât-ı Cum‘a kılınır. Meselâ Hünkâr câmi‘i ve Hacı Velî câmi‘i ve şîr Mur[â]d câmi‘i (–) Bunlardan mâ‘adâ mesâcidlerdir.

Ve taşra varoşda cümle üç bin aded kiremitli ve şindire tahta örtülü mükellef hâne-i zîbâlardır ve cümle üç yüz aded dükkânlardır, bezzâzistânı yokdur, ammâ her zî-kıymet eşyâlar bî-kıymet mevcûddur.

Ve âb [u] havâsı latîf olduğundan mahbûb u mahbûbeleri çokdur.

Memdûhâtından Semendire üzümü ve beyâz(?) kirazı gâyet memdûhdur ve bâğ [u] bâğçesine hadd [ü] nihâyet yokdur (–) (–) (–)

Sitâyiş-i iklîm-i büldânı: Velandiyo(?) kavli üzre yigirmi sekizinci iklîm-i örfîden olup arz-ı beledi (–) ve tûl-ı nehâr (–) (–) (–)

Der-beyân-ı tâli'-i imâret-i Semendire. (–) (–) (–) (–) (–) (–)

……………. (3 satır boş)………………..***[183b]***

Sitâyiş-i ziyâretgâh-ı kal'a-i Semendire: Evvelâ şehrin cânib-i garbîsi tarafında bir yassı depe havâlesi var. Anda ziyâretgâh-ı şehîdlik ve yine şehirden cânib-i garba nîm sâ'at ba'îd Belgrad tarafına nehr-i Tuna kenârında bir mürtefi' bayır üzre ziyâret-i Gâzî Balı Beğ, *rahmetullâhi aleyh*. Sene 933 târîhinde şehîd olup bu âsitânede medfûndur ve hâlâ ziyâretgâh-ı erbâb-ı dilân bir âsitâne-i dervîşân-ı zî-şândır. (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Ba'dehû Semendire'de cümle ahbâb ile vedâ[']laşup anda gemilere süvâr olup Tuna'nın karşu cânibinde,

Der-beyân-ı vilâyet-i Tımışvâr-ı sarp hisâr

Hâkine kadem basup Tulova nâm sahrâda,

Menzil-i karye-i Balvan: Andan 8 sâ'atde,

Menzil-i palanka-i Dente: Mukaddemâ sene (–) târîhinde bir küçük palanka olup deşt-i Kıpçak-vâr bir sahrâda vâki' olduğu sene-i mezbûrda evsâfı tahrîr olunmuşdur. Andan 5 sâ'atde,

Menzil-i kenâr-ı nehr-i Tımış: Erdel vilâyetinden gelüp Belgrad mukâbelesinden aşağı Pancova palankası dibinde nehr-i Tuna'ya mahlût olduğu dahi yazılmışdır. Andan 5 sâ'at gidüp,

Menzil-i kal'a-i sûr-ı üstüvâr-ı Tımışvâr: Sene (–) târîhinde bu dahi Vârat kal'ası gazâsına giderken evsâfı mufassalan tahrîr olunmuşdur, ammâ şimdi bu sene-i mübârekede Âl-i Osmân askeri ordusuna sıhhat [ü] selâmetle dahil olup efendimiz Melek Ahmed Paşa'ya vâsıl oldukda dokuz yük akçe kendülere teslîm edüp ba'de'l-harc ve'l-mesâr[ıf] hakîre dörd kîse mâl kalup cümle çuka ve kumaşları paşa tevâbi'lerine yıllık verüp hamd-i Hudâ sebük-bâr kaldıkda yine her bâr Melek Ahmed Paşa efendimizin şeref-i sohbetleriyle müşerref olup Rûmeli sancakları ve kazâlarında seyâhat etdiğimiz yerleri ve sergüzeşt [ü] serencâmları söyleşirdik.

Der-beyân-ı ordu-yı asâkir-i İslâm be-sahrâ-yı Tımışvâr-ı benâm

Serdâr-ı mu'azzam Köse Alî Paşa Bosna eyâleti askeriyle kal'a-i Tımışvâr altında meks etmiş, Rûmeli eyâletiyle efendimiz Melek Ahmed Paşa Dente kal'ası tarafında konmuş, Anadolu eyâletinde Çavuşzâde Mehemmed Paşa Virse kal'ası tarafına nüzûl etmiş, Budin vezîri İsmâ'îl Paşa eyâleti gâzîleriyle Tımışvâr'ın semt-i garbîsinde nüzûl etmiş, Tımışvâr vâlîsi Siyâvuş Paşa karındaşı Sarı Hüseyin Paşa cânib-i şimâle meks etmiş. Egre paşası askeriyle Balvan tarafına konmuş, Seydî Ahmed Paşa Budin'den ma'zûl cânib-i

şimâle konmuş, ammâ azîm askeri var idi ve Vârat paşası Sinân Paşa şebeş kal‘ası yolunda ârâm etmiş ve Adana eyâletiyle Yentür Hasan Paşa cânib-i şarka konmuş ve Eğri paşası semt-i şimâle konmuş ve Çatalbaş Paşa Karaman askeriyle Logoş kal‘ası cânibinde karâr etmiş ve doğancıbaşılıkdan çıkan İbrâhîm Paşa Seydî Paşa tarafında mihmân olmuş ve Vârat eyâletiyle Küçük Mehemmed Paşa yine Yanova kal‘ası semtinde karâr-dâde olmuş ve Hısım Mehemmed Paşa Mora askeriyle serdâr tarafında meks eylemiş ve Mar‘ayş paşası Sührâb Mehemmed Paşa Melek Paşa semtinde meks etmiş ve Sivas Paşası Alî Paşa Virse cânibinde konmuş. Ve’l-hâsıl-ı kelâm yedi vezîr-i rûşen-zamîr ve yigirmi aded mîr-i mîrânlar ve yüz yigirmi aded mîr-i livâlar kanûn-ı şehriyârî üzre kollu kollarınca meks edüp Serdâr Alî Paşa’nın serâperde-i sipehsâlârın ortaya alup cânib-i erba‘asında kat-ender-kat ve kilt-â-kilt asker-i deryâ-misâl olup hayme vü hargâh bâr [u] büngâh ve çetr-i mülamma‘lar tınâb tınâba çıt-a-çıt kurulup ancak ordu-yı İslâma girüp çıkmağa dörd kol var idi, zîrâ

“Erdel vilâyetinde Kemen Yanoş Kral iki kerre yüz bin kâfir cem‘ etmişdir” deyü Façatlı Alî Ağa yediyle Macar dilleri gelüp haber verdiklerinde serâperde önünde kelleleri galtân olup her gün cümle vezîrler diyâr-ı Erdel’e girmeğe müşâvere edüp “Tatar askeri gelmeyince kâfiristâna girmek ma‘kul değildir” denilüp birkaç gün te’hîr olundu.

Hikmet-i Hudâ ol günlerde Köpürlü Mehemmed Paşa’dan emr-i şerîf ve hatt-ı hümâyûn-ı sa‘âdet-makrûn gelüp Seydî Ahmed Paşa’nın başın istemişler. Alî Paşa’nın aklı başından gidüp, “Bu sefer üzre böyle gâzî yiğide kıymak ne demekdir?” deyüp hatt-ı şerîfi güm etdi. Seydî Ahmed Paşa da bu habere muttali‘ olup her bâr serdâra geldikde iki bin aded yarar ve cengâver ve dilâver ve server-i hünerver serdengeçdi yiğitlerle pür-silâh âmâde gelüp bî-bâk ü bî-pervâ gelüp giderdi. Bir gün Seydî Gâzî, efendimiz Melek Ahmed Paşa’ya gelüp eydir:

“Benim efendim, âhir bu Köpürlü beni öldürür. Dînime kıyamam ve kâfiristâna kaçamam. Benim oğlum Mehemmed’im senin garîbin ve öksüzün olur. Bu oğlan sana Allâh emâneti” deyü beğin elinden yapışup Melek Ahmed Paşa’nın kürkü içine koyup ağladı ve huzzâr-ı meclisde ağlamadık âdem kalmadı ve Seydî Paşa kalkup alayıyla çıt-a-çıt ordusuna gitdi. ***[184a]***

Der-beyân-ı tafsîl-i sebeb-i şehâdet-i Gâzî Seydî Ahmed Paşa

İbtidâ Haleb eyâletine (–) paşa mutasarrıf iken paşa-yı mûmâ-ileyhi Haleb’den ma‘zûl edüp eyâlet-i Haleb Seydî Ahmed Paşa’ya ihsân olundukda ahâlî-i vilâyet, “Seydî Paşa zâlimdir” Seydî Paşa’ya Haleb’i zabt etdirmeyüp ahâlî-i vilâyet ile Haleb paşası (–) paşa yek-dil yek-cihet olup Seydî Paşa’yı kabûl etmeyüp kal‘a kapuların sedd etdiler.

Seydî Paşa dahi, “Pâdişâhım bana Haleb kal‘asın ihsân ede. Beni niçün kabûl etmezsiz?” deyü otuz kırk bin âdem ile kal‘a-i Haleb’i muhâsara edüp Kızılkapu nâm mahalden kal‘aya lağımlar ve meterisler sürüp niçe bin güzîde dıraht-ı müntehâları kat‘ edüp domuz damları çatup Haleb kal‘ası üzre havâleler ederek ceng-i azîmler edüp bu kadar ümmet-i Muhammed pâymâl ü rimâl ve perîşân olduğu mahalde Köpürlü Mehemmed Paşa dahi şâm-ı Trablus’dan ma‘zûlen Haleb’e gelüp bu ma‘rekeye râst gelüp mâbeyni ıslâh içün tarafeynden varup gelirken Köpürlü Seydî Ahmed Paşa’ya nasîhat-âmîz kelimâtlar esnâsında Seydî Paşa ise gazûb bir vezîr-i dilîr Köpürlü‘ye bir alay zebân-dırâzlık edüp

şütûm-ı galîzalardan sonra yine Haleb kal‘asın darebât-ı top-ı kûplar ile taraf taraf döğüp câ-be-câ yerlerin münhedim ederken âhirü‘l-emr Âsitâne-i sa‘âdet tarafından Seydî Paşa’ya eyâlet-i Sivas ihsân olup Köpürlü Paşa’nın derûnunda Seydî Paşa etdiği evzâ‘lar kalmışdı.

Âhir birkaç seneden sonra Köpürlü Mehemmed Paşa vezîria‘zam olup mukaddemâ Haleb altında Seydî‘nin etdiğine kalmayup Seydî Paşa’ya sene (–) târîhinde Bosna eyâletin ihsân edüp Beğko Paşa’yı ve Hısım Mehemmed Paşa’yı Venedik kâfirinin Kotur kal‘ası üzre serdâr edüp Seydî Ahmed Paşa’yı dahi anlara Bosna eyâletiyle koşundu etdi. Seydî Paşa’ya koşundu olması evzâ‘ı gâyetü‘l-gâye girân gelüp “Beni serdâr etmedi” deyü Köpürlü‘ye rağmen cümle Bosna ve Hersek askeriyle eyâlet-i Bosna’da serseri gezüp avk [u] te’hîr ederek Dobra-Venedik vilâyetine varup iki kerre yüz bin guruş mâl alup Gaçka sahrâsında meks etmesi sebebiyle Kotur kal‘ası feth olmayup asâkir-i İslâm hâ’ib u hâsir avdet etdiler.

Seydî‘nin sebeb-i katline bâ‘is bir dahi bu Kotur ahvâlidir. Bir sebeb-i katli dahi Bosna’dan ma‘zûl edüp Bosna’yı Melek Ahmed Paşa efendimize verüp Seydî‘ye Budin eyâleti sadaka olunup Vârat gazâsına Alî Paşa ile ta‘yîn olunup “Yine bana serdârlık gelmedi” deyü niçe bin gûne mevâni‘âtlar gösterüp Vârat kal‘ası meterisine girmedi. Hamd-i Hudâ ana muhtâc olmayup be-dest-i Alî Paşa kal‘a-i Vârat feth olduğuna târîhi,

Vârat’ı aldı adüvden Alî Paşa-yı dilîr

mısra‘ı târîh olmuşdur. Sene (–)

Andan sene-i âtîde yine Erdel içine asker-i İslâm ile girmek fermân olunup, anda dahi “Budin’den ma‘zûlüm” deyü niçe gûne batıyyü‘l-harekelikler ve niçe elvân mevâni‘âtlar gösterüp Erdel’e girmemek sadedinde iken Köpürlü tarafından yedi kerre Seydî katline hatt-ı şerîfler vârid olup Serdâr Alî Paşa Seydî‘yi katl edemezdi. Âhir sûret-i hakdan görünüp Seydî Ahmed Paşa’ya Serdâr Alî Paşa nihânîce hatt-ı şerîfleri gösterüp,

“Bana geldiğin zamân iki üç bin askerle pür-silâh gel” deyü Seydî‘ye tenbîh ederdi. Âhir tâ ol mertebe Seydî Paşa’ya yakın hâsıl oldu kim kırk elli âdem ile serdâra gelüp gitmeğe başladı.

Âhir bir dahi Seydî Ahmed Paşa katliyçün bizim Melek Ahmed Paşa’ya hatt-ı şerîf gelmeğe başladı. Melek Paşa dahi “Seydî Paşa bir mücâhidün fî sebîlillâh gâzî vezîr-i dilîrdir. Bu mahalde nice katl edeyim?” deyü hatt-ı şerîflere aslâ nazar etmeyüp ihmâl-i müsâmaha edüp Seydî‘ye buyururlar kim, “Bana gâfil gelme ve pür-silâh âdemlerle gel” deyü tenbîh ederdi, zîrâ Melek efendimiz cemî‘i zamânda katl-i nefs etmeden ve katl etdirmeden gâyetü‘l-gâye müctenib idi.

Âhirü‘l-emr Serdâr Alî Paşa’ya bir hatt-ı şerîf vârid oldu kim, “Ya Seydî‘nin başı, ya senin başın” deyü Hacı İshâk Hâkiyle bu hatt gelüp Serdâr Alî Paşa dahi nâçâr kalup korkar kim “Bir vezîre dahi hatt gelüp serdârın başı gide” Nâçâr pes u perdeden Seydî‘nin katline azîmet eyledi, zîrâ mukaddemâ Seydî‘nin Vârat’a imdâd etmediğinden derûnunda bir ukde-i kîn-i kibirden var idi kim “Seydî olmasa Alî Paşa Vârat kal‘asın alamazdı” deyü

efvâh-ı nâsda alâ mele'i'n-nâs söylenirdi. Bu ecilden hemân nâm benim olsun deyü Seydî'nin katline bel bağlayup ihtimâm-ı tâm etdi.

{Der-fasl-ı cür'et-i Seydî Ahmed Paşa}: Bu esnâda hakîr bir cum'a gün Seydî Ahmed Paşa'ya varup bile ta'âm tenâvül ederken Seydî Paşa buyurdular kim,

"Bizi Budin vezîri İsmâ'îl Paşa öldürmeğe hâzır olmuş. Tîz bizim bölük ***[184b]*** başılar silâhlansın. Varalım, görelim. Olmaya illâ hayr" deyüp ba'de't-ta'âm Seydî Paşa cümle askeriyle pür-silâh olup âteş-i Nemrûd'a gark olup İsmâ'îl Paşa'nın Budin ordusuna gitmede. Hemân İsmâ'îl Paşa'nın kapucular kethüdâsı gelüp,

İsmâ'îl Paşa'ya eydir:"Sultânım, işte Seydî Ahmed Paşa geliyor" dedikde,

İsmâ'îl Paşa eydir:"Tîz *elhamdülillâh* şu kâfir Seydî geldi. Bir[e] tîz ip hâzırlan. Cümle ağavât ve levendât ve iç ağaları hâzır-bâş olsunlar" deyü İsmâ'îl Paşa fermân edince derhâl otağının içi mâl-â-mâl âdem deryâsı pür-silâh olup âmâde durdular. Sehel zamândan Seydî Ahmed Paşa dahi karşudan nümâyân olup İsmâ'îl Paşa otağı kapusundan içeri gürûh-ı askeriyle girüp Seydî Paşa esb-i sabâ-reftârıyla tâ otağın soffası üzre ibrişim haliçeleri pâymâl-ı esb ederek Seydî Paşa atından orta direk [di]bine nüzûl edüp bir yasdık üzre Rüstemâne karâr edüp ne selâm ve ne aleyke demeyüp cânib-i erba'asın kat-ender-kat pür-silâh nebtîz semm-i helâhil kırkar kerre ecel destinden girîbânların çâk edüp rehâ bulmuş Seydî'nin kağan arslan kafâdâr yiğitleri içinde Seydî kalup feth-i kelâmı bu olur kim,

"İsmâ'îl Paşa karındaşım, aşk olsun ve beni öldürmeğe niyyet etmişsin. Gazân kutlu olacak ola. Bu yanındaki ip nedir?" dedikde, hemân İsmâ'îl Paşa eydir:

"Hayır bir şey ölçmek içün getirdmişdim" dedi. Seydî'nin cânib-i erba'asındaki kafâdârları kat-ender-kat pür-silâh kemer-beste ve meyân-beste ağavât-ı âhen-pûş Seydî'den ne işâret zâhir ola deyü muntazır ve müterakkıblar iken hemân İsmâ'îl Paşa bu hâl-i pür-melâli gibi bildi kim kendü askeri Seydî Ahmed Paşa'nın askeri yanında dem çeküp el kaldırmağa kâdir olmayacakları ma'lûmu olup aklı başından gidüp İsmâ'îl Paşa'ya telâş el verüp eydir:

"Bire tîz paşa karındaşımıza kahve ve şerbet getirin" dedikde, hemân,

Seydî Paşa eydir: "Bu kahve teklîfin ko. şimdi sen benim başım mı alırsın, yohsa şimdi ben senin başın mı alayım?" deyü Seydî ukâb-vâr yerinden pertâb edince, hemân fakîr İsmâ'îl Paşa şaşdığından yanındaki yasdığı siper-misâl dutup ayağ üzre kalkup ma'hûd ip meydânda kaldı. Hemân İsmâ'îl Paşa'nın aklı başına gelüp Boşnak lehcesi üzre eydir:

"Bak a cânum, Seydüm Ahmed Paşa, sen benüm dünyâ ve âhiret bürâderümsün" deyü Boşnakca kelimâtlar etdikde,

Seydî eydir: "Ben köpek ile kardaş mı olur? Yokdur ve illâ ha ölürüm yokdur" deyü Çerkes lisânı üzre ol dahi niçe gûne ta'n-âmîz sözler söyleyüp bebr ü pelenk-vâr Rüstemâne apul apul hırâmânî reftâr ederek yine ibrişim haliçeler üzre yâr-ı kadîmi olan Kocadağlı doru atına bilâ-rikâb şâhbâz-ı evc-i istiğnâ gibi süvâr olup yine bî-bâk ü bî-pervâ alayıyla serâperdesine revâne olmada.

Bu kerre beri tarafda İsmâ‘îl Paşa dem-beste ve hayrân-ı sergerdân ve pür-hicâb âlûde olup mezkûr ipi Seydî boğmağa hâzır etmişdi, anı pinhân edüp cemî‘i nüdemâları beyninde meyyit-i müteharrik-misâl oldu, ammâ dahi büyük hicâbı oldur kim İsmâ‘îl Paşa, Serdâr Alî Paşa'ya vardıkda itâb gûne sözler söyleyüp,

"Efendimiz Köpürlü‘nün emr-i şerîflerine ve hatt-ı hümâyûna itâ‘at etmeyüp Seydî Paşa mel‘ûnu katl etmezsin sen. Eğer bana bir kerre bir emr gelse ben Seydî‘ye amân vermeyüp köpek gibi başın kesüp Der-i Devlet'e gönderirdim, ammâ inşâ'allâh emr-i hatt-ı şerîfsiz ben anın nice başın keserim?" deyü da‘vâ-yı merdler edüp niçe gûne lâf [u] güzâflar urmuşdu. şimdi bu hâl-i pür-melâl böyle vâki‘ olunca hammâmda zarta çalmış tiryâkiye dönüp halk içinde âb-ı rûyu dökülüp vak‘ u vakârı gitdi. Hattâ İsmâ‘îl Paşa birkaç günden Serdâr Alî Paşa huzûruna vardıkda esnâ-yı kelâmda,

Alî Paşa eydir: "Birâder, işitdim Seydî Ahmed Paşa size varmış. Ya niçün şu zâlimi katl etmedin?" deyü ta‘n-âmîz şehrîce kelimâtlar etdikde,

İsmâ‘îl Paşa eydir: "Bire şu kâfiri nice öldürürsün? Geldiği zamân cehennem zebânîsi gibi gelir" dedikde,

Serdâr Alî Paşa eydir: "Ya bana geldikde ravza-i rıdvân gibi veya mâlik-i cennet gibi mi gelür. Her bâr bana melekü‘l-mevt gibi gelir. Vallâhi ben Seydî‘yi katl edemem. İşte sen de katl edemedin. Belki Seydî seni katl ederdi" deyü Serdâr Alî Paşa İsmâ‘îl Paşa'ya bu gûne müşâvere edüp hatm-i kelâm etdi.

Der-beyân-ı tahkîk-i şehâdet-i Seydî Ahmed Paşa

Gele Cum‘a hakîr Seydî Ahmed Paşa'ya varup dest bûs edüp ***[185a]*** ba‘de'd-du‘â hâl [ü] hâtır su'âlinden sonra,

Seydî eydir: "Cânım Evliyâ Çelebi! Bugün cum‘adır. Var Tımışvâr'da Horos kapusu handakı kenârında benim câmi‘imde cum‘adan evvel devr-i şerîf tilâvet eyle. Bugün biz âhir cum‘amız kılalım. Zîrâ artık Erdel seferine giririz, cum‘a namâzın kılamazız. Elbette benim câmi‘ime gitmek gereksin" deyü on dokuz Venedik altunu ihsân etdikde,

Hakîr: "N'ola sultânım, gidelim ammâ sâ‘ate baksınlar, vakt-i salâte ne kalmış görsünler." dediğimde,

Seydî Paşa eydir: "Ya Evliyâm sâ‘atin yok mu?" dedikde,

Hakîr eyitdim: "Rûmeli'nde Alasonya şehrinde cirid oynarken sâ‘atim düşmüş." dediğimde ol ân bir murassa‘ sâ‘at bağışlayup sâ‘ate nazar etdim. "Henüz vakt-i cum‘aya üç sâ‘at var"dedim.

Seydî eydir: "Dahi vakit vardır. Tîz bana at getirin. Bugün cum‘adır. Serdâr Alî Paşa karındaşımıza varalım. Geçen cum‘a İsmâ‘îl Paşa potura vardık. Bu cum‘a serdârımıza varalım." deyince

Bir bölükbaşı eydir: "Bak a arslanım. Bu gece bir yavunculu düş gördüm. Gel bugün ata binüp bir yere gitme." dedikde beş altı kişi dahi feryâd edüp "Gitme âdem gitme" dediler.

Seydî eydir: "Ne dersiz hey kahbe gidiler. Bu gece ben bir düş gördüm. Hazret-i Hamza elime bir kılıç verüp,

'Kır şu kâfirleri. Sonra bu kılıcı benim başım üstüne ko' dedi. İnşâ'allâh biz yine şimdi Erdel'e gidüp yine Erdel'de bu yıl çok kâfir kırarım" deyüp,

"Bire tîz at getirin" dedikde bir kır at getirüp bilâ-rikâb süvâr olup ata ökçe etdikde hemân at gerü otak içine halıları ve mak'adları çiğneyerek tâ yasdıklara vardı.

Hemân Seydî bir fârisü'l-hayl olmağile atın iki cânibin üzengiye daladup kızıl kanlara atı müstağrak edüp mümkün olup at hârûnlukdan kesilmeyüp otakdan taşra çıkmak muhâl olup âhir atdan inüp bir doru ata süvâr oldukda ol dahi hırçınlığ u yanazlık edüp ol dahi iki kerre otak içine fırlayup girdikde Seydî dibelik âteş-pâre olup selâhorlara gazab-âlûd atı ihtimâm-ı tâm ile sürüp âhir otakdan taşra çıkarup yemîn ü yesârına selâm vererek giderken dönüp ardına bakdı. Gördü kim çatal fitil fitile ve tîrkeş tîrkeşe ve rikâb rikâba kat-ender-kat levendât, ağavât, hüddâmât pür-silâh gelirler.

Hemân Seydî cümleye hitâben eydir: "Bire âdemler, düğüne mi gidersiz, yohsa cenge mi gidersiz. Yohsa beni yasakçı ile bir yere götürürsüz. Dönün âdemler. Ben bugün yabana gitmem, Serdâr Alî Paşa karındaşıma giderim. Andan âhir cum'a namâzım kılmağa giderim." dedi.

İki kerre âhir cum'a namâzım, deyü tekrâr etdiğinden hakîre bir dehşet hâsıl olup hakîrin dahi cum'a ezânına hayli zamân vardığın bilüp Serdâr Alî Paşa otağına varup ard kapuda atdan nüzûl edüp hazînedâr haymesine varup ba'de's-selâm ve'l-kelâm.

Hazînedâr eydir: "Evliyâ efendim, safâ geldin ve hoş geldin. şimdi buracığa nerecikden gelirsiz" dedikde,

"Vallâhi Seydî Ahmed Paşa efendimden gelirim. Ol dahi işte Alî Paşa efendime gelmededir." dediğimde hazînedâr, Seydî Ahmed Paşa'nın akrabâ vü aşîretinden idi. Hemân hazînedâr elindeki su kepâzesi yayı çekmeğe iktidârı kalmayup bî-tâb u bî-mecâl kaldı ve hazînedâra gâyet telâş el verüp reng-i rûyu zerd-âlûd olup kehribâ-vâr olup bir âh-ı serd-i ciğer-sûz çekdi kim hakîr andan bir nakş-ı bukalemûn anladım. Hemân dem hazînedâr cümle iç ağaları çadırların devr edüp cümle iç ağaların paşanın yanına gönderdi.

Hakîr dahi paşanın oturduğu serâperde ardında Mü'ezzin İsmâ'îl Çelebi ile biraz kelimât ederken Çengî Mustafâ Ağa dâmâdı Hüseyin Ağa gelüp Serdâr Alî Paşa'ya eydir:

"Sultânım, Kara Seydî Paşa geliyor." deyince Hemân,

Alî Paşa: "Hazînedârı çağırın. Cümle iç ağaların hâzır edüp tenbîhimiz üzre tütünler ve kahveler ve şerbetler getirsinler." deyince cümle iç ağaları kat ender kat müheyyâ ve hâzır-bâş olup sâbit-kadem durdular. Andan otak perdeleri açılup Seydî Paşa âdâb üzre at ile içeriye kırk elli adım at ile gelüp esb-i sabâ-sür'atinden inerken hikmet-i Hudâ sağ ayağı burkulup dizi üzre düşünce tevâbi'âtları koltuğuna girüp kaldırdılar, ammâ gelişi merdâne-cünbüş değil (değil) idi. Hakîr Seydî Paşa'nın eşkâline im'ân-ı nazar ile nigerân etdim. Gûyâ meyyit-i müteharrik idi. Meğer ***[185b]*** peymâne-i ecel pür olmuşdu. Beyt:

Edemez def' sakınmakla kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek

mazmûnunca Seydî batıyyü'l-harekelik ederek otak-ı nüh-tâk soffasına çıkınca Serasker tâ baş direkde Seydî'ye istikbâle varınca Seydî,

"Es-selâmu aleyküm sultânım. Bahâr mübârek ola." dedikde Serdâr aleyk alup Seydî Paşa orta direk dibinde karâr-dâde olup eydir:

"Sultânım, Bu Tımışvâr altında nice biz otururuz. Hemân bu yurddan kalkup göç edelim ve bir gayrı diyâra gidelim" dedikde,

Serdâr eydir: "İnşâ'allâh bugün sizi ileri geçirüp çarkacı ta'yîn ederiz." dedikde,

Seydî eydir: "Allâh sultânımdan râzî ola. Bizi dîn uğuruna hidmete kabûl etdiniz." deyüp derhâl kahveler gelüp nûş olunurken Selâm Çavuşu Hüseyin Ağa ve Küçük Çelebi gelüp eydirler:

"Bugün mübârek cum'a gündür. Yeniçeri Ağası Çelebi Ağa geliyor." deyince hemân Seydî Paşa yerinden pertâb edüp eydir:

"Sultânım, ağa gelürse biz gideriz. Du'âlar sizi." deyüp giderken hemân Alî Paşa,

"Bire vurun şu kâfiri." deyince *el-azametullâh* otağın cemî'i sokakları yere batup cümle Alî Paşa askeri pür-silâh Seydî Ahmed Paşa üzre hücûm edince Alî Paşa perde ardına girüp hazîne çadırına firâr etdi. Ol ân otak meydânında Seydî yalnız ceng-i azîm etdi, ammâ kurşum bârân-ı la'net gibi yağdı.

Anı gördüm, bir kurşum garîb Seydî'nin memesi altına isâbet edüp "Hay meded kâfirler" deyü koynunda makramasın çıkarup kurşum zahmına sokup dal hançer olup "Bire at yetişdirin" deyü feryâd ederek âhir kurd koyuna girir gibi hemân yemîn ü yesâra halkı hançer ile perrân perrân edüp bu kadar bin halk gürûh gürûh târumâr misâl-i mûr [u] mâr olurlardı.

Bu hâl ile köpek cengi ederek otak dâ'iresinden taşra çıkdı, ammâ kafâdâr askeri yok ve her tarafda düşmanı çok. Bir sarıca kâfiri matbahda ucu yanmış bir odun ile Seydî'nin koluna bir odun nice urdu ise Seydî'nin destinden hançeri fırlayup bir şâtırı ol ân paşaya bir gaddâre yetişdirince dal gaddâre olup hayli âdem yıkup bir âdemi iki pâre etdi. Ve şâtırı dahi şehîd etdiler. Ve yedi âdemi dahi zahm-âlûd olup silihdârı dahi Küçük şahin ve Gürcî Beğzâdeler mecrûh olup yan verdiler, ammâ Seydî fakîr de bî-tâb u bî-mecâl meydân-ı ma'rekede bî-dermân hareket etmeğe başladıkda ol ân sarrâcbaşı Seydî'ye bir esb-i menhûs yetişdirüp eğer hânesine el uram derken bir kâfir-i bî-dîn fakîr atı kılıç ile sinirleyüp at dahi cân havliyle Seydî'nin sîne-i bî-kînesine dû-pây-ı edbâr-ı zahmdâr urdu kim garîb Seydî iki aded perende-i mu'allâk kılınca ol mahalde kereke bid'atin gaytânları Seydî'nin boğazına geçüp anın halâsına ve yakasının dem-bestesine halâsda iken yine ol Seydî hüddâmlarından bir nânkör (–) (–) nâm deli mel'ûn Seydî ile yaka yakaya ceng edüp kereke gaytânı mâr-ı ecel-vâr boğazına sarılup çadırlar tınâbları dahi ayağına dolaşup elindeki gaddâre de gaddârlık edüp yâverlik etmeyüp eyle dilâverin serine mezkûr (–) (–) deli bir odun ile nice urduysa artık garîb Seydî serâsime olup cümle haşerâtlar başına üşüp dest ber-kafâ kayd [u] bend ile serâsime otak içre götürüp derhâl asker içinde fetret ü

tuğyân olmasın içün ol ân Gâzî Seydî Ahmed Paşa'nın kellesin teninden cüdâ edüp şehîd etdiklerinde azamet-i Hudâ ordu-ı İslâm içinde bir gırîv [ü] feryâd kopdu kim gûyâ (gûyâ) rûz-ı mahşerden nişân oldu.

Seydî Ahmed Paşa ve yeniçeri ordusu ve Budin ordusu ve bizim Melek Ahmed Paşa'nın Rûmeli ordusundan asker-i deryâ-misâl Ser'asker Alî Paşa'nın otağına varup gulû-yı âmm etdiler, ammâ ne çâre. *"El-abdü yüdebbiru vallâhu yukaddiru* [83].

Merhûm Seydî'nin vücûd-ı na'şın herkes meydânda görüp,

"Vâ hasretâ ve vâ firkatâ! Ordumuzun sâhib-kırânı gidüp bu sene Erdel diyârı kâfiristânına nice girüp Kemen Yanoş kral ile nice ceng edüp nice kral nasb edüp bin iki yüz kîse iki yıllık harâcı nice tahsîl edüp pâdişâha nice cevâb veririz" deyü herkes figân edüp perîşân olduklarında hemân hakîr bu hâli görüp atıma süvâr olup tarfetü'l-ayn içre Melek Ahmed Paşa efendimize gelüp Seydî ***[186a]*** Paşa ahvâlin bir bir Melek Ahmed Paşa efendimize nakl etdiğimde aklı başından gidüp eydir: mısra',

"Ey hâce bugün sana ise, erte banadır"

deyüp cümle ağavâtları huzûruna çağırup vasiyyet edüp mühr kîsesinde olan üç yüz kıt'a elmas taşları cümle defter ile on kıt'asın oğlu İbrâhîm Beğ'e ve on kıt'asın Seydîzâde Mehemmed Beğ'e ve on kıt'asın kerîmesi Hânım Sultân'a ve mâ'adâsın ağalarına verüp,

"Eğer ben ölürsem sizin olsun ve eğer hayâtda kalırsam yine benim olsun" deyü vasiyyetler edüp, ba'dehû kendüleri Serdâr Alî Paşa'nın dîvânına varup cümle vüzerâ ve mîr-i mîrânlar ve pîr u cüvânlar Seydî'nin mübârek na'şesin gördükde "hayfâ dirîğ" deyü bükâ eylediler. Hemân ol mahalde Budin Vezîri İsmâ'îl Paşa dârât u azametiyle reftâr ederek Seydî Paşa cesedi yanından ubûr ederek

"Hay kâfir, hay mel'ûn, bulduna belânı" deyüp Boşnak lehcesiyle ba'zı şütûmlar ederek cümle huzzâr-ı meclise selâm verüp sadr-ı âlîde karâr edüp serdâra hitâben eydir:

"Gazân kutlu olsun cânum. Hemîşe cümle dîn düşmanlarımuzun başı böyle galtân ola" dedikde, hemân bizim,

Melek Ahmed Paşa eydir: "Ya paşa, sen da'vâ-yı merd edüp Seydî'yi öldürürdüm der idin. Niçün öldürmedin kim bu gazâ sana müyesser olurdu?" deyince, hemân Çavuşzâde-i hâzır cevâb eydir:

"Bu paşa karındaşımız eyle da'vâ-yı merd ederdi, ammâ evdeki hisâb bâzâra uymaz. İsmâ'îl Paşa karındaşımız Seydî Paşa'ya bir kasd etse bu gazâ Seydî'ye müyesser olup Seydî yerine İsmâ'îl Paşa fedâ olup Budin mansıbı mahlûl olmak iktizâ ederdi. Paşa karındaşımız anıniçün gayret edüp Seydî'yi katl etmedi. Ancak şimdi Seydî gazânız kutlu olsun der" deyü Çavuşzâde böyle nükte ve rîşhand cevâblar dediğinde cümle huzzâr-ı meclis mağmûm u müte'ellim iken Çavuşzâde cevâblarından hazz edüp hande etdiler, ammâ İsmâ'îl Paşa'yı bu meclisde katl etseler bir katre kanı cereyân etmezdi ve söylediğine peşîmân oldu.

Hemân bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz eydir: "Bak a cânım Budin vezîri Muhtesib Ağası İsmâ'îl Ağacık, eğer Köpürlü altı ay dahi kalırsa bu meclisde hâzır olanlarımızdan

cümlemiz Köpürlü şehîd eder. Ve sen çerâğı olsan gerek, seni de katl eder. Hele görün dahi neler zuhûr eder” deyüp ol ân merhûm Seydî‘nin kellesin kafâsıyla sâfî tuz içine bir kutuya koyup ılgar ile Âsitâne’ye gönderüp cesed-i şerîfin gasl ederken kurşum zahmından aslâ kan dinmeyüp cereyân ederek sene 1071 şevvâl’inin on dokuzuncu cum‘a gün, “âhir cum‘a” dediği gibi olup ol gün merhûm olup Tımışvâr’da Horos kapusu hâricinde handak kenârındaki câmi‘inin mihrâbı önüne defn ederken hikmet-i Hudâ Nemse çâsârı tarafından Roza nâm kefere elçi gelirken bu vâveylâ ve vâveledâ ağlamasın gördükde hinto arabası başın çeküp,

“Bu ağlama cem‘iyyeti nedir?” deyü su’âl etdikde, serhad halkı gâzîler dâğ-ı derûnlarından eyitdiler kim,

“Bu meyyit ol kimesnedir kim sizi ve kralınızı ve cümle kâfiristânı kılıcıyla korkudan demir ayak Gâzî Seydî Ahmed Paşa’dır” deyince hemân elçi-i la‘în kara şapkasın ser-i bî-devletinden kaldırup gîsû-yı pîçâpîçlerin perîşân edüp Mesîh [u] Meryem’e du‘âlar etdi ve bu hâl ile insâf edüp elçi la‘în dedi kim,

“Hayfâ dirîğ Âl-i Osmân’ın bir nâmdâr vezîri idi ve Rakofçi Kral gibi bir azîmü’ş-şân kralı katl edüp biz ol kral elinden âciz-mânde kalmışdık. Anı Seydî katl edüp Nemse diyârında emîn olmuşduk ve Erdel memleketin feth edüp bu kadar yıllık bâkî kalan hazîneleri tahsîl edüp pâdişâha gönderüp hidmet etmişdi. Âhir Âl-i Osmân’a eylik yaramaz imiş” deyü ma‘a’l-kerâhe böyle rîşhand-âmîz kelimâtlar edüp Seydî Paşa meyyiti üzre avuç avuç altun nisâr edüp “Dîninizce bu vezîr-i mazlûma Kur’ân okuyup bir hoşca defn edün” deyüp hinto arabasıyla Serdâr Alî Paşa’ya revâne oldu.

Hakîr ba‘de’d-defn rûh-ı pür-fütûhu içün ***[186b]*** bir Yâsin-i şerîf tilâvet edüp âh [u] enîn ile mahzûn ve müte’ellim haymeme gelüp bî-hûş oldum. *el-hükmülillâh* [84] deyüp rûh-ı şerîfiyçün Fâtiha, ammâ cemî‘i hikmet u takdîr-i İlahî Sannâ‘-ı Lem-yezel’indir, lâkin,

Tetimme-i sebeb-i şehâdet-i Seydî Ahmed Paşa oldur kim

Merhûmun evzâ‘ [u] etvâr-ı gayrı marzıyyesi Serdâr Alî Paşa’nın kendüye hâb-ı harkûş verüp Seydî‘nin katline gelen hatt-ı şerîfleri gösterdiğinde serdâra i‘timâd edüp beşer onar âdemle huzûr-ı serdâra gelmeğe başladı, zîrâ bir sâfdil gıll [u] gışdan berî pâk velî(?) idi ve yeniçeri ocağıyla bir ol deyü ilkâ etdiği re’y [u] tedbîrleri cümle hıyel ü şeytanat idiği Seydî‘nin ma‘lûmu değil idi, zîrâ Seydî mekr ü hîleden müberrâ bir sâf-derûn bir mücellâ-dil idi. Serdârın her sözüne i‘timâd ederdi. Serdâr ise Köpürlü‘ye nihânîce Seydî‘nin aleyhine arz ederdi ve

“Bu Erdel’de Kemen Yanoş‘un isyân ve fitne ve fesâdlarına ve hazîne vermemelerine Seydî Ahmed Paşa tahrîkiyledir” deyü yazup bildirirdi ve Serdâr niçe gûne durûğ u fürûğlar tahrîr edüp Köpürlü‘yü âteş-pâre edüp tekrâr Seydî‘nin katline müte‘addid kerre(?) hatt-ı şerîfler gelüp Melek Ahmed Paşa ve Çavuşzâde Mehemmed Paşa’nın Seydî hakkında hüsn-i hâli arzları lağv ve müzmahil olurdu. Ve Der-i Devlet’de Seydî Ahmed Paşa’nın ba‘zı muhiblerinden ve musâhib-i şehriyârî sarâylı yoldaşlarından Seydî‘ye ta‘n-âmîz mektûblar gelüp,

“Niçün devlet-i pâdişâhîye isyân edüp Erdel keferelerini ıdlâl edüp devlet tarafına niçün

rahne vermeğe bâ‘is ve bâdî olursun” deyü Seydî‘ye mektûblar geldikce Seydî Paşa eydir: “Hâşâ sümme, bu işde sun‘ım ola. Ben kâfiri kırmak ile mütesellî değil iken nice küffâra istimâlet verem? *Hâşâ sümme hâşâ,* ben pâdişâha âsî olam ve rızâ-yı hümâyûndan zerre kadar tecâvüz etmeziz ve mahabbet ve ittihâd tarîki dururken râh-ı hılâfa gitmeziz” deyü cevâblar yazup keyfiyet-i hâlin Der-i Devlet’e bildirirdi, ammâ âhir Serdâr Alî Paşa’nın ilkâ etdiği kafâdârlarıyla Seydî‘nin katline mü‘eddî olup âhir bî-günâh mazlûm Seydî Ahmed Paşa’yı Köpürlü nasb-ı nefs edüp katline sebeb oldu, be-dest-i Serdâr Alî Paşa-yı dilgîn.

Ammâ Seydî şehîd olduğu gün Tımışvâr altında olan guzât-ı müslimîn içre bir gırîv ü feryâd-ı enîn ve acıyanlar sadlek (ve) ta‘n [u] nefrîn etdiklerinden gayrı Köpürlü‘ye ve Serdâr Alî Paşa’ya ve İsmâ‘îl Paşa’ya hezâr ve hezârân la‘n u sehmgîn eylediler kim cihâna şâyi‘ oldu. Çi fâ’ide. Seydî câm-ı şehâdet[i] dest-i ecelden nûş ve bu dâr-ı gurûru ferâmûş etdi ve okun atup yayın yasup [85] emrine me’mûr olup civâr-ı rahmete göz yumup gitdi, *rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsi‘a.*

Beyt:

Hâliyâ yayın çeker yok nitekim kavs-i felek

Gün gibi iller bilür lâzım değil anı demek

Hadd-i zâtında evsâfdan ve mersiyeden müberrâ bir Seydî Ahmed Paşa idi kim zamânın Rüstem-i Restân’ı ve Sâm-ı Nerîmân’ı idi ve cemî‘i düşmanın gûş-ı hûşlarına mengûş idi. Her diyârın düşmanları ru‘b u bîmlerinden cemî‘i küffârlar hâne-berdûş olmuşlardı, ammâ takdîr-i Lem-yezel’in ezelü‘l-âzâli böyle idi kim dest-i İslâm’da hürr-i şehîd ola. Eğer bu kârhâne-i kadîm içre birkaç sene dahi şemşîrbâzlık etmesi mukadder olmuş olsa sene-i âtîde ne Erdel ve ne Nemse ve ne Orta Macar ve ne Leh ve ne Çeh ve ne İsfaç diyârlarını vücûd-ı sahîfe-i rûzâr-ı zorkâr-ı dehr-i denîde komayup seyf-i Muhammedî ile keferelerinin vücûdların hakk edüp dâr [u] diyârların küfr [u] dalâletden kurtarup memâlik-i İslâmiyye’ye zamm olunup tâ Kızıl Elma’ya gitmesi mukarrer idi, lâkin Cenâb-ı Bârî‘nin irâdet-i aliyyesi böyle imiş. Bu tasvîrât-ı melhûzâtda Âl-i Osmân karîbleri ve nedîm-i hâsları sû’-i tedbîr etdiler. Emr-i Hudâ böyle imiş. Bu tasvîrât-ı melhûzâtda Âl-i Osmân karîbleri ve nedîm-i hâsları sû-i tedbîr etdiler. Emr-i Hudâ böyle imiş. Çün bu dehr-i denî ganî ve fakîre ve cüvân u pîre ve emîn ü vezîre cây-ı karâr değildir. Beyt-i müstezâd:

Ağyâr ile ey gonca sen iç bâde-i gülgûn

Ben nûş edeyim hûn

Çûn böyle imiş n’eyleyelim âdet-i gerdûn

Devrân süre her dûn **[187a]**

mazmûnunca bu gerdiş-i devvâr-ı dehr-i denî felekin her bâr çarhı böyle devrân eder.

Çün ol merd-i meydân güzîde vezîr-i dilîr ser-çeşme-i gâzîyân vezîr-i zî-şân sene 1071 târîhinde mâh-ı şevvâl’inin on dokuzuncu Cum‘a gün vedâ‘-ı mülk-i fânî ve sâlik-i dâr-ı

mülk-i bâkî-i câvidânî idi. Hudâ-yı Rabbü'l-izzet garîk garîk-i rahmet edüp makâmı dâr-ı Illiyyîn ola, *âmîn yâ mu'în.*

Hattâ niçe yüz aded kimesne erbâb-ı ma'ârif sâhib-i kalem şu'arâlardan mevtine gûnâ-gûn mersiyeler ve niçe ciğer-sûz âteş-pâre târîhler edüp Tımışvâr'ın Horos kapusu handakı kenârındaki câmi'inin mihrâbı önünde merkad-i pür-envârının seng-i mezârına mevti târîhini tahrîr etmişlerdir.

Evvelâ târîh-i şehâdet-i Gâzî Seydî Ahmed Paşa, güfte-i (–) Çelebi,

……………. (1 satır boş)………………..

Seyyid değildir, Seydî'dir, zîrâ kendisi Abaza ve Çerkes mâbeyninde dağlar içre Sadşe kavmi derler bir kabîlenin fetâlarındandır. Köyüne varmak bu hakîre müyesser olmuşdur. Öyle bir bahâdır ve şecî' kavimdirler kim Abaza'yı ve Çerkez'i esîr edüp her bâr anlar ile ceng ederler. Abaza lisânın ve Çerkez lisânın fasîh bilirler. Tâ Dağıstân'a ve Kumugıstân'a ve Lezgistân'a ve Megrelistân'a varınca bu Seydî Ahmed Paşa kabîlesi hırsızlığa gidüp ganîmet gelirler. Hikmet-i Hudâ Seydî Ahmed Paşa tâze yiğit iken Abaza kavmine esîr düşüp İslâmbol'a getirüp andan Mısır'a götürüp (–) (–) zâde efendi bâzâr-ı gılmânda Seydî'yi alup silâhşörlük ta'lîm etdirirler. Eyle üstâd-ı kâmil cündî silâhşör olup kırk adım yerde üç silâh icrâ edüp nişân urup Mısır cündîlerinin fetâlarına Seydî derler. Bu dahi Seydî nâmıyla iştihâr bulup Sultân (–) Hân Mısır'dan cirid-endâz gulâmlar istedikde bu Seydî'yi dahi Der-i Devlet'e gönderüp Harem-i Hâs'da neşv ü nemâ bulup Hâsoda'da cirid ile bir musâhib-i şehriyârîyi şehîd edüp, andan firâr edüp ba'dehû ricâ ile kendüye Erzurûm eyâletinde Tortum sancağı ihsân olup, anda Gürcistân ve Megrelistân tarafların kurudup (…) niçe sergüzeşt [ü] serencâmları vardır. Mısır'da neşv [ü] nemâ bulduğundan Seydî derler, ammâ seyyid değildir.

Diğer târîh-i fevt-i Seydî Paşa

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Def'a târîh-i nâ-sezâ lâ-edr[î] ka'ilehu

(–) (–) (–) (–) (–) (–) (–)

Seydî'yi katl eyledi kâfir gidi Sene (–)

Def'a târîh

……………. (5 satır boş)………………..

Cemî'i ahbâb-ı âşıkânları dâğ-ı derûnlarıyla âh-ı enînler edüp niçe yüz gûne târîhler demişlerdir, ammâ hakîr bu kadarca ile iktifâ etdik, *rahmetullâhi aleyh*.

Hamd-i Hudâ bu hakîr-i pür-taksîr Evliyâ-yı bî-riyâ eyle bir gâzî sâhib-kırân-ı zamân ve eyle bir vezîr-i Âl-i Osmân ile bin elli beş târîhinden berü dahi Erzurûm eyâletinde Tortum beği iken âşinâ-yı velî-ni'amımız olup (–) kerre ceng-i azîmlerde serdârımız olup gazâlar ederdik.

Evvelâ ibtidâ gazâmız bin elli yedi târîhinde Karadeniz sâhilinde Tarabefzûn kurbunda

Gönye kal‘asın Rus-ı menhûs Kazak-ı Ak aldıkda şehr-i Tortum’dan bilâ-fermân bir gün bir gecede ılgar edüp Gönye kal‘asına yetişüp küffâr-ı hâksâr derûn-ı kal‘ada mütehassın iken ibtidâ küffârın gemilerin feth edüp, ba‘dehû kal‘ayı muhâsara edüp kâmil iki gün iki gece pey-ender-pey ceng-âşûb edüp Hamd-i Hudâ Gönye kal‘asın feth edüp küffârdan istihlâs edüp bu kadar küffârı dendân-ı tîğdan ***[187b]*** geçirüp bu kadar esîr [ü] mâl-ı ganâ’imler ile mansûr [u] muzaffer Erzurûm’a gelüp, ikinci gazâmız yine ol sene-i mezbûrda Acem hudûdunda Erzurûm hâkinde şuşik kal‘ası beği kal‘ayı Kızılbaşa vermek sadedinde iken yedi bin aded güzîde cürd atlı ile Defterdârzâde Mehemmed Paşa Seydî Paşa’yı serdâr edüp ale’l-gafle kal‘a-i şuşik altında kızılbaşı basup cümle kızılbaş-ı bed-ma‘âş-ı ser-tırâş edüp kal‘a-i şuşik’i dahi feth etdik.

Andan üçüncü gazâmız sene (–) târîhinde Erdel memleketi içre Demirkapu’dan içeri girüp ol şiddet-i şitâda on iki bin salt ve sebük-bâr yiğitler ile Hacek sahrâsı nâm mahalde kar üzre Rakofçi Kral’ın seksen yedi bin aded cünûd-ı cünübiyle dokuşup hamd-i Hudâ küffâr-ı hâksâr münhezim olup cümle on altı bin kelle ve yigirmi üç bin esîr-i bend-i zincir alınup Rakofçi Kral-ı dâl mecrûhen firâr etdi.

Dördüncü gazâmız yine ol sene-i mezbûrede bahâr eyyâmında yine Erdel vilâyeti içre Kolojvâr nâm kal‘a-i be-nâm zeylinde Rakofçi Kral ile mukâbil olup yine seksen sekiz bin askeriyle on dörd bin aded Seydî Ahmed Paşa askeri Rakofçi Kral askeriyle kâmil yedi sâ‘at ceng-i azîm (…) olup hamd-i Hudâ küffâr-ı dûzah-karâr münhezim olup karârları firâra mübeddel olup yigirmi binden mütecâviz küffâr-ı hâksâr kellesi ve yigirmi bin katana küffâr esîr ve (…) olup bakıyyetü‘s-suyûfları mecrûhen firâr edüp Rakofçi Kral-ı dâl dahi mecrûhen firâr edüp Vârat kal‘asına varup anda dahi havfinden karâr edemeyüp andan nehr-i Tisa kurbunda Namin kal‘ası nâm sûr-ı be-nâma varup anda mürd (…) beri tarafda küffârın ordusunu cemî‘i guzât-ı müslimîn yağmâ ve gâret ve (…) edüp yüz elli pâre alay topların ve on yedi pâre balyemez topların ve bu kadar bin araba yükü cebehâne ve sâ’ir mühimmât u levâzımâtların cümle guzât-ı müslimîn ahz u kabz edüp hamd-i Hudâ bu kadar mâl-ı ganâ’imler ile diyâr-ı Erdelistân’dan mansûr [u] muzaffer yine Tımışvâr sahrâsına selâmet çıkdık.

şükür Hudâ-ı Bîçûn’a kim böyle bir sâhib-kırân (…) Seydî Ahmed Paşa ile böyle gazâlarda bulunup yine Erdel gazâsına gitmek sadedinde iken innâ-li’llâhi nidelim n’eyleyelim takdîr-i Hudâ böyle etmiş kim bu sene-i menhûsede eyle kağan arslan vezîr-i âlîşânı mazlûmen bi-gayr-ı hakk katl edüp Erdel gazâsına Seydî ile girmek yine müyesser olmadı, *el-hükmü lillâhi te‘âlâ*. Mısra‘,

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir

deyüp serdâr-ı âlî-tebâr [u] âlî-vakâr Alî Paşa’nın tuğları Erdel vilâyet[i] cânibine gitmeğe âmâde oldu, ammâ asâkir-i İslâm içinde Seydî Ahmed Paşa gibi bir nâmdâr müdebbir vezîr-i sâhib-i vakâr yok. Âhir-i kâr Tatar Hân askerinin gelmesine muntazır olup sahrâ-yı Tımışvâr’da meks etdik, *ve’s-selâm.*

Dizin

- A -

- B -

- C -

- Ç -

- D -

- E -

- F -

- G -

- H -

- I -

- İ -

- J -

- K -

- L -

- M -

- N -

- O -

- Ö -

- P -

- R -

- S -

- ş -

- T -

- U -

- Ü -

- V -

- Y -

- Z -

---

[1] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "(Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[2] Kaza gelince göz kör olur.

[3] "Allah'ın kazası durdurulamaz ve onun hükmünün önüne geçilemez."

[4] Bekârlık gerçekten büyük bir saltanattır.

[5] Kur'ân, Âl-i İmrân 97" "Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."

[6] Hadîs; Müslümanların güzel gördüğü Allah katında da güzeldir.

[7] Kur'ân, Bakara, 156, "Biz Allah içiniz ve ona döneceğiz"

[8] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[9] Hadîs, "Halkın dilleri. Hakk'ın kalemidir" (Keşfü'l-Hafâ, C. I/66) Hadis nr. 532, s. 180. (Bu hadisin sıhha şüphelidir).

[10] Başı yerde, arkası havada; güya Allah'a ibadet yapmada.

[11] Hadîs, Allah için sevmek ve Allah için öfkelenmek.

[12] İnsanlar arasında küfrî diye bilinen Ka'b Cisrî hazretlerinin sözüdür. Gerçekte o Allah katında Kutbü'l-Aktâb'dan bir velîdir.

[13] Ondan sonra Kelec (="kuvvetli") geldi, ammâ halîm, halûk, şecî, Kâf'ı feth edeni, Sîni kavrayanı, fikretsiz hükm eden. Ondan sonra arılığın karasını ve vefasızı ve cefânın kellerinin bilâdını feth edenin zamanı geldi.

[14] Kur'ân, Enbiyâ 105, "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: Yeryüzüne iyi kullarım mirasçı olacaktır diye yazmıştık."

[15] İşitmek nasıl görmek gibi olur?

[16] Kur'ân, Bakara, 20; "Allah her şeye kadirdir."

[17] Küfür tek millettir.

[18] Her şey aslına döner.

[19] Kur'ân, Nebe' 40. "Keşke toprak olsaydım".

[20] Söz sözü açar

[21] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[22] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[23] "Kul tedbir alır, Allah takdir eder."

[24] Bu haşiye notu Evliya Çelebi'ye ait değildir. (R. Dankoff)

[25] Kur'ân, Âl-i İmrân 159 "… (Yapacağın) işler hakkında onlara danış."

[26] Kur'ân, Âl-i İmrân 97" …"Ona (Hz. İbrahim makamına) giren güvene erer."

[27] Kur'ân, Abese 34."işte o gün kişi kardeşinden kaçar".

[28] Hadis, “Danışan pişman olmaz”.

[29] Kur’ân, Tahrîm 8. “Can u gönülden bir tevbe ile Allah’a dönün”.

[30] Kur’ân, Enbiyâ 23. “[Allah] yaptığından sorumlu tutulamaz”.

[31] Kâfir de olsa konuğa ikrâm edin.

[32] Kur’ân, Âl-i İmrân 159 “… (Yapacağın) işler hakkında onlara danış.”

[33] Kur’ân, En’âm 45 “Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb’i Allah’a hamd olsun.”

[34] Her şey aslına döner.

[35] Kur’ân, Tevbe 60 “Sadakalar, (Zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere…”

[36] Kur’ân, Rahmân 26, “(Yer) üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.”

[37] Kur’ân, Hûd 41. “(Nuh) dedi ki: «Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Kuşkusuz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir”.

[38] “Gaybı Allah’tan başka kimse bilmez.”

[39] Kur’ân, Sâd 30 “Biz Dâvud’a Süleyman’ı armağan ettik, (Süleyman) ne güzel kuldu!”

[40] Hadis, “Tereddüde düştüğünüz bir işte kabir ehlinden istimdâd ediniz”. Bu hadis-i şerifin sağlamlığı kuşkuludur.

[41] Kur’ân, En’âm 45 “Zulmeden milletin kökü kurutuldu. Âlemlerin Rabb’i Allah’a hamd olsun.”

[42] Nar (ateş) kış gününün meyvesidir.

[43] Zıtlar bir araya gelmezler.

[44] Kur’ân, Sebe’ 15 “Andolsun (Kahtan oğlu, Ya’rub oğlu…) Sebe’ (oğulların)ın oturdukları yerlerde de bir ibret vardır. (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)”

[45] Kur’ân, Sebe’ 15 “… (O meskenler) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi.)”

[46] Kur’ân, Bakara 20; “Allah her şeye kadirdir.”

[47] Din onunla yüceldi; düşünce onu anlamaktan aciz kaldı. İnşasının tarihi “Mehemmed Han’ın yapımı‘dır.

[48] Kur’ân, Âl-i İmrân 159 “… (Yapacağın) işler hakkında onlara danış.”

[49] Nesrü‘l-Gavs, Tarih’inde der ki: Gayret edin! (Zira burası) secde edenlerin mekânıdır.

[50] Kur’ân, Hac 78 “Allah uğrunda hakkını vererek cihad edin” Ayette “sebîl” kelimesi yoktur.

[51] Her iş, vakti zamanı gelince olur.

[52] Hadîs, “Elbisenin iyisi (eteği) kısa (yerden sürünmeyeni) olanıdır”.

[53] Kur’ân, En’am 163 “O’nun ortağı yoktur.”

[54] “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

[55] Allah bir nesneyi yaratmak isterse sebebini de yaratır.

[56] Ferhâd Beğ bu binâyı yaptırdı; zahidlerin toplantı yeri, abidlerin ibadet evidir burası. Allah tarihini bize ilhâm etti.

“Hasbeten lillahi Rabbü‘l-âlemîn”

[57] Allah tarihini bize ilhâm etti. Kutlu insanların toplandığı yer, şükreden insanların bir araya geldiği evdir.

[58] Kur’ân, Bakara, 32; “Dediler ki: Sen yücesin. Bizim senin öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur”.

[59] Hadîs, “Kedi sevgisi imandandır” (Bu hadisin sıhhati şüphelidir).

[60] Allah kudretiyle dilediğini yapar, otoritesiyle de dilediği şekilde karar verir.

[61] Elma gibi faydası boldur

[62] Kur’ân, Fecr, 28; “Rabbine dön.”

[63] İsyankâr, günahkâr ve kendine zulmeden nefsime Allah’tan korkmasını ve O’na itaat etmesini salık veririm.

[64] “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

[65] Yolculuk bir fersahda olsa cehennemden bir parçadır.

[66] “Allah’ın emri ile ölünüz.”

[67] “Uyku ölümün kardeşidir.”

[68] Kur’ân, Nuh 25 “Hatalarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular”.

[69] Kur’ân, Kehf 71 “…(Hızır) gemiyi deldi. Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın dedi.” Ayette geçen “imran” kelimesi metinde “nükran” şeklinde yazılmıştır.

[70] Kur’ân, Âl-i İmrân 159 “… (Yapacağın) işler hakkında onlara danış.”

[71] Arapça akıcı bir dil, Farsça ince, Türkçe kaba bir dildir. Bundan başka diller ise çirkindir.

[72] Kâfirin malı mümine helâldir.

[73] “Küfür tek millettir.”

[74] Bizim eve teklifsiz buyur gel.

[75] Senin günün yücelik ve ikballe içiçe, kapın da ihtiyaç sahiplerine açıktır.

[76] Kur’ân, Bakara 144, 149, 150 “(Namazda) yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir”.

[77] Kur’ân, Fecr 28 “Rabbine dön”.

[78] Benden ruku ve kıyam bekleme.

[79] Kur’ân, İnsan 76; “Tertemiz bir içecek”.

[80] Hainlerin oyunları suya düştü.

[81] Elma gibi faydası boldur. Utanacak şeyden Allah’a sığın.

[82] Yemeğin iyisi hazır olandır.

[83] “Kul tedbir alır, Allah takdir eder.”

[84] Hüküm Allah’ındır. Kur’ân, Bakara 156; “Elbette ona döneceğiz”.

[85] Kur’ân, Fecr 28 “Rabbine dön”.